

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

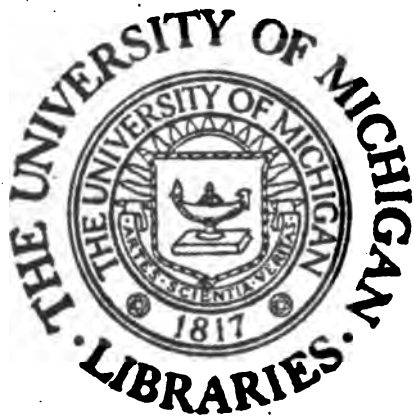
We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

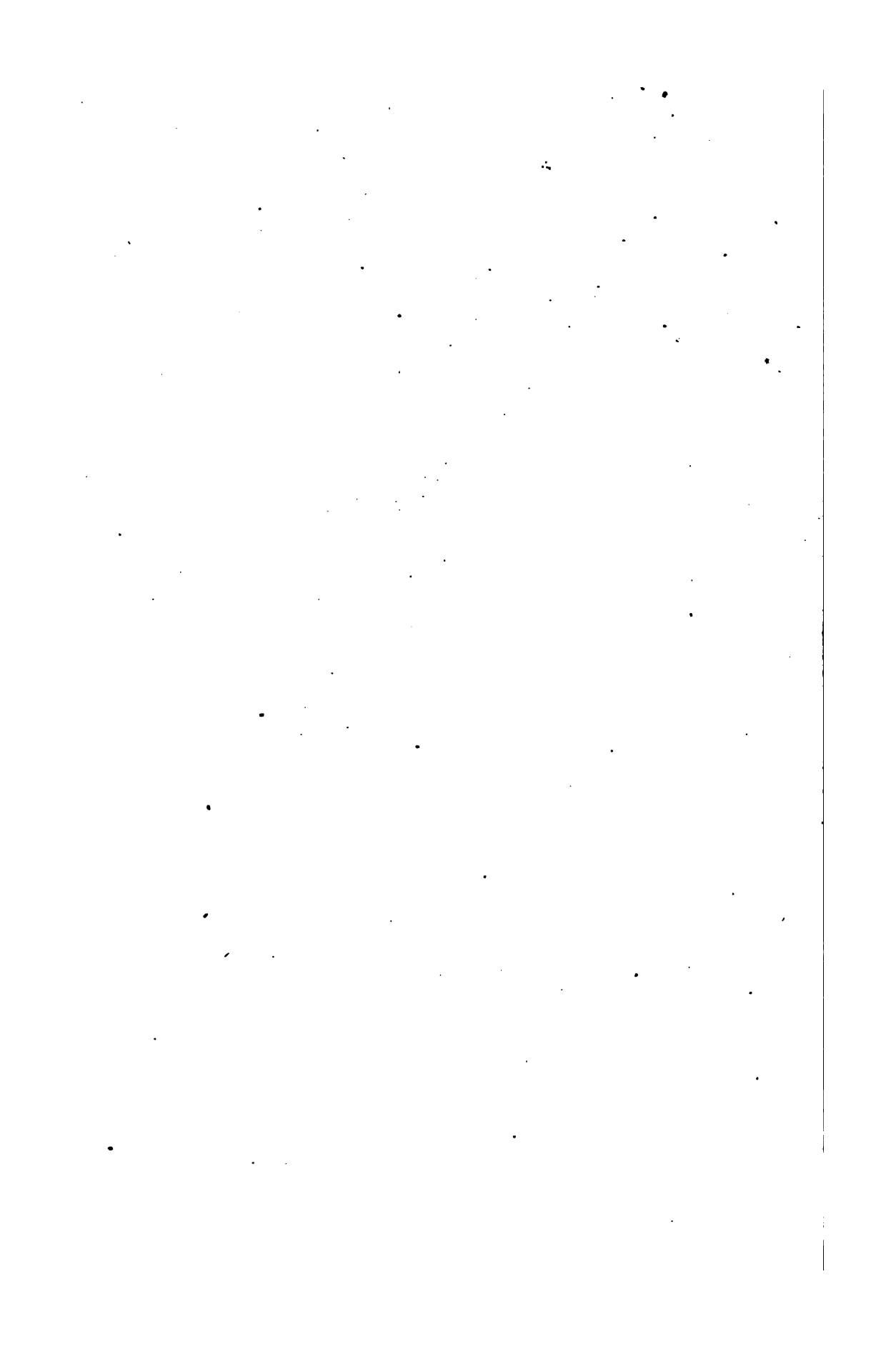
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

A 669110

GT 950

Sabina, Karol.

Dějepis

literatury československé

staré a střední doby,

od

Karla Sabiny.

242-00

V PRAZE.

Nákladem Al. Štorcha.

1906.

891.869
S116de

1910

1910

1910

1910

1910

1910

1910

Tiskem Karla Bollmanna v Praze.

8 38369-172

Jeho excellenci

Nejdůstojnějšímu pánu, panu

J. STROSZMAYEROVI,

Dr. filosofie a theologie,
biskupovi bosenskému a srémskému v Ďakově, J. Vel. císa. Rak.
tajnému raddovi, poslanci sněmu horvatského atd. atd.,

ochotnému příznivci umění a literatury slovanské

věnuje

na děkání nejhlubší úcty

spisovatel.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
PHYSICAL CHEMISTRY
ANSWER SHEET

PROBLEM 1

1.1

1.2

1.3

1.4

O b s a h.

	strana
Úvod	1
Starobylé bájení a básnění	8
Doba přechodů politických, náboženských a kulturních:	
I. Vzdělanost a duchovní život pravěký v Čechách. Počátkové písemnictví českého. Vliv latiny a němčiny	80
II. Literární život v Čechách až do počátku XIV. století. Latinští spisovatelové. — České spisy	122
Národní a literární ruch Čechoslovantů od vymření Přemyslovců až do J. Husa.	
I. Stopy romantiky a vývin poesie v Čechách dle cizích vzorů	169
II. Poměry národní, socialné a kulturné, německý jazyk a latinské nauky.	274
III. Prosaické písemnictví.	339
Doba reformací v Čechách.	
I. Národní a náboženské hnutí. — Jan Hus, literární jeho vrstevníkové	428
II. Náboženské, národní a politické spory v bězích války husitské	529
III. Stav literatury, básnictví, nauky a spisy prosaické vřbec	592
IV. Od ukončení válek husitských až do nastoupení vlády Ferdinanda I.	637
Od Ferdinanda I. až do Ferd. II.	
Politická a náboženská akta	868
Stav literatury. Latinici. Překlady.	897
Literární činnost původní.	930

Rejstřík.

- Abelard 138, 425.
 Abrahamides 909.
 Acta sanctorum 106, 494.
 Agricola 691.
 Aichspalter 118.
 Akta veřejná 589, 648, 875, 888.
 Alanus 209, 289.
 Albertus Magnus 325, 374, 381.
 Albert Ranconis 338, 397, 438.
 Albik 292, 327, 444, 638.
 Albinus 128.
 Alchymie 322, 801, 942.
 Alcuin 100, 156.
 Alexander 116, 160, 203, 308, 444, 911.
 Alfons 925.
 Alfred 115.
 Allegorie 820, 821, 824.
 Ambrosinus 281.
 Ambrož 95, 306, 328, 561, 589.
 Amos 771.
 Anděl 909.
 Andrichomius 922.
 Angelo del Cimbire 598.
 Angelo Policiano 690.
 Anselmus 218, 258, 407.
 Antonius Florentinus 600.
 Apologie 886, 889.
 Appian 596.
 Arian 598.
 Archiv 581, 580.
 Argonautica 596.
 Ariosto 418, 813.
 Aristarchus 289.
 Aristoteles 113, 370, 517, 597.
 Arnold de Villanova 281.
 Arnošt z Pardubic 323.
 Artikulové 506, 554, 758.
 Artuš 117, 176, 293.
 Asenach 888.
 Astrologie 289, 414, 801, 942.
 Auban 918.
 Augusta 909, 993.
 Augustinus 405, 597.
 Augusta Olomoucký 698, 774.
 Aurispa 596.
 Averhoes 597.
 Báčorky 413.
 Báje 14, 16.
 Bájky 236, 238, 822.
 Bakon 114, 197.
 Badius 281.
 Banduristé 25.
 Barlaam 388.
 Barland 925.
 Bartholus de Sassoferrato 281.
 Bartoloměj Anglický 806.
 Bartoš 558, 865, 963.
 Bartošek 627.
 Barzicius 597.
 Básně a básnictví 22, 23, 31, 63, 115, 154, 169, 179, 207, 209, 217, 218, 227, 228, 230, 231, 258, 259, 261, 264, 320, 490, 502, 594, 606, 608, 609, 616, 621, 813, 817, 822, 826, 828.
 Basselin 594.
 Bavor ze Strakonice 274, 913.
 Beck 714.
 Bedřich 548, 559, 561.
 z Bechyně T. 275.
 Bechynka 775.
 Belial 828.
 Benediktini 112, 117, 318.
 Beneš Hermanův 30, 58.
 — z Hořovic 357, 372.
 — z Lysé 443.
 — z Weitmile 285, 308, 333.
 Benešovský 904, 993.
 Benoit 413.
 Berka 330.
 Berlička 910, 944.
 Bernard 138, 753.
 Besední řeči 898.
 Bessarion 597, 691.
 Bible 316, 317, 389, 390, 391, 490, 635, 745, 904, 906, 909.
 Bibliotheky 314, 317, 370, 371, 694, 698, 858.
 Bidpaj 237.
 Biskupec 535, 558, 562, 589, 646, 759.
 Bítěs 579, 588.
 Blahoslav 761, 897, 902, 909, 931, 932, 933.
 Blažek 548, 559.
 Boccaccio 228, 279, 594.
 Boček z Kunštatu 630.
 Boethius 136, 237, 406.
 Bohemarius 341.
 Bohle V. 434.
 Bohumil 118.
 Bojan 25.
 Bojardo 813, 827.
 Bonaventura 417.
 Bonifác 87.
 Borotín 322.
 z Boru Jan 434.
 Bosák 398, 933.
 Boskovic 693, 715, 716, 780, 833.
 Božetěch 119.
 z Brandýsa Jan 434.
 Bratři Č. 758, 772, 774, 832, 944.
 Breviář 128.
 Brikcí 444, 522, 857, 943.
 Brno 580, 588.
 z Brodu Ord. 447, 501, 509, 520.
 Bruncvík 187, 271, 272.
 Bruno 924.
 Břetislav 84, 111.
 z Březové 351, 372, 548, 555, 607, 626, 604, 802.
 Buchholzer 911.
 Budeč 91.

- Budějovice 587, 732.
 Budovec 887, 889.
 Burian z Kornic 857, 866,
 910, 913.
 Buridan 287.
 Bursarie 291.
 Busbeck 922.
 Bydlinský 558.
 Bydžovský 544, 936.
 Bylinářství 381, 928.

 Cahera 857, 865.
 Calpurnius 596.
 Capreolus 600.
 Catholicon Magnum 636.
 Cato 267.
 Censura 286, 631.
 Cicero 471, 596, 827.
 z Cimburku 299, 648, 720,
 779.
 Ciprian 753.
 Cisojanus 271.
 Cisterciaci 337.
 Claudianus 209.
 Claudius Ptolomeus 288.
 Clementinae 290.
 Codicillus 696, 942.
 Columella 596.
 Cominges 337.
 Consistorio de la gaya cien-
 cia 594.
 Contractus Herman. 260.
 Cyrill a Methud 102, 106,
 318, 389.
 — Quidenonský 823.
 Čápek 536, 561, 607.
 Čarodějství 414.
 Čech Mik. 291, 928, 650.
 z Cechic Boh. 620.
 Černý Jan 800.
 Červená kniha 900.
 Čestmír 90, 50.
 Češka J. 70, 783, 902.
 Čtení zimního času 390.
 Čtverohrašč 823.

 Daemonologie 417.
 Dalemil 104, 198, 205, 308,
 359.
 Damascen 597.
 Daněk z Kubína 857.
 Daněl 119.
 Dante 279, 282, 829.
 Daubia 692, 715.
 David 395, 398, 417.
 — z Tábora 809.
 Dcerka 473.
 Dekret kutnohorský 441.
 Denník 673.
 Deaky zemské 178.
 Dětmár 104, 110.

 Didaktika 227.
 Dykast 904.
 Dio Kassius 596.
 Diodor 596.
 Disputace 290.
 Dluhoš 661.
 Doctor Seraphinus 417.
 Domažlice 589, 637.
 z Domažlic Balt. 292.
 Dominikáni 286.
 Dondis Jak. 291.
 Dopisy 574.
 Doubravský 716.
 Drama 250, 824.
 Drnovský 833, 943.
 z Dražic 322.
 z Dubé Ondřej 296, 364,
 368.
 Dubrovský 248, 935.
 Duns Scotus 409.
 Durandus 280.

 Eneáš Silvinus 650, 833, 915.
 Engelšalk 434.
 Epika 25, 175, 594.
 Epištoly M. J. Husi 477.
 Erasmus Rotterdamský 786,
 790.
 Eachenloer 652.
 Esop 298, 822.
 Ethicus 95.
 Euklid 288.
 Euseb 753, 916.
 Evangelia 145, 390, 430.
 Extravagantes 290.

 Facinus 698.
 Fagellus 896.
 Farragines 899.
 Faust 695.
 Ferdinand I. 871.
 Filelfo 595, 596.
 Filetius 690.
 Filibert 587.
 Filomates 926, 931.
 Filosofie 369, 380, 405, 421,
 811, 925, 940.
 Flavius Josefus 910, 912.
 Formule zpovědi 388.
 Fortius 902.
 Frankovič 927.
 František 831, 322.
 Františkáni 426.
 Frobenius 696.
 Froissard 350, 594.
 Fysika 370, 410.

 Gaza 691.
 Gelnhausen Jan 299, 336.
 Georgevič 913.
 Gerlach 124.

 Gerson 501, 600.
 Gigas librorum 143.
 Giovanni 594.
 Gozzia 297.
 Gottfried z Strasburku 178.
 Gral 178.
 Guarini 596, 598, 692.
 Guttenberg 695.
 z Gynteroda 903,

 Hádání 12, 19, 28, 290.
 — Pravdy 779.
 Hardt 518.
 Havel 292, 328, 381, 804,
 809.
 z Hasenburka 317.
 z Heimburku 683.
 Hájek Tadiáš 928, 942.
 Herbár 799.
 Herberstein 922.
 Herbert 413.
 Herrman 321.
 Hesusus 925.
 Hilarius 664.
 Hildebert 290.
 Hildebrand 424.
 Historie 126, 910, 913, 915,
 916, 934.
 Hlahol 107.
 Hodějovský 899.
 z Holešova J. 519, 527.
 Hoetzlerova Klara 821.
 Homer 640, 881, 902.
 z Horneku Ot. 205.
 z Horepnka M. 672.
 Hosius 909, 922.
 Hostounský 909.
 Hospodine pomiluj ny 147.
 Houska M. 556.
 Hrob boží 251.
 Hroznata 139.
 Hudba 289.
 Hugo 417.
 Humanismus 687.
 Hus 448—495, 928.
 Huška 833.
 Hvězdářství 381, 802.
 Hymny 260.
 Hynek vévoda 830.
 Hypotekárné knihy 299.

 Chalcidius 406.
 Chancer 594.
 Chartier Aloin 594.
 Chelčický 517, 562, 836, 933.
 z Chlumce Jan 531.
 Chomútov 587.
 Chrabr 92.
 z Chvaletic V. 519.
 Chrisolares 595.
 Christianus 97.

- Chronica Taborensium 651.
 Chronikon breve Bohemiae
 123.
 — Paschaliae 92.
 Chyliašt 589.
 Institutoris 769.
 Itálie 281, 389.
 Jacobus a Viragine 386.
 Jafet 432, 938.
 Jahody 68.
 Jákeš 316.
 Jakoubek 443, 490, 497, 501,
 502, 545.
 Jan 85, 444, 556.
 z Janova M. 322, 395, 398,
 401, 481, 483, 490.
 Jaromér 587.
 Jaromír a Oldřich 54.
 Jaroslav 29, 33, 60.
 z Javořic 904.
 Jazyk český 143, 144, 330,
 343, 353, 587, 645, 713,
 893.
 Jelen 66.
 z Jelení 696, 717, 753, 783,
 785, 902, 933, 934.
 z Jenšteina Jan 324.
 Jeroným 439, 443, 498, 753.
 z Jerošína Mik. 204.
 z Jesenic J. 502.
 Jesuité 863, 890.
 Jeslín 326.
 Jičín 558.
 Jihlava 580, 588.
 z Jihlavy V. 579, 834.
 Jiří z Poděbrad 641.
 — Trapezuntský 597, 691.
 Jiříkovo vidění 829.
 Jiskra z Brandýsa 833.
 Joinville 350.
 Josafát 883.
 Jošt z Rosenberka 661.
 Jovius 913.
 Justin 408.
 Kabátník 770, 780, 919.
 Kalendáře 381, 804, 805.
 Kalenec 771.
 Kalimach 596.
 Kalvin 909.
 Kanisius 909.
 Kaniš 558.
 Kapistran 600.
 Karel 84, 294, 296, 322,
 312, 280, 290, 345.
 Karion 910.
 Karvajal 683.
 Kassiodor 136.
 Kasuistika 361.
 Kázání 209, 298, 484, 489,
 910.
 z Kbela J. 316.
 Klassicismus 369, 372, 693,
 703, 715.
 Klatovy 589.
 Kláštery 110, 111, 117,
 318, 427, 556.
 Klaudian 396, 800.
 Klement 119, 406.
 Klen Rozkochaný 341.
 Kniha olomúcká 579.
 Kniha p. z Rozenberka 363.
 — Tovačovská 720, 726.
 Knihtiskarství 687, 690,
 695, 834.
 Knihy múdrosti 396.
 — Josefa 383.
 — odsouzené 442.
 — púhoně 362.
 Kojata 269.
 Koleje 285, 319, 437.
 Kolín z Chotěřina 861.
 z Kolína Štěpán 437, 725.
 Kolínský 899.
 Komenský 904.
 Komestor P. 373.
 Kompaktata 688.
 Kompilatoři 626.
 Komunismus 589.
 Kocín 913, 916.
 Koldic 823, 943.
 Konáč 783, 787, 823, 902,
 941.
 Konrád 413, 524, 559, 572.
 Konstantie 446.
 Konstantinovič 914.
 Konvaldský 771, 933.
 Koprník 289.
 Koranda 533, 563, 569,
 672, 775.
 Korybut 506.
 Kosmas 9, 113, 119, 124, 137.
 z Kostnice Mik. 299.
 Kostka 672.
 Kožlarský 904.
 z Krče J. 672.
 z Krakova Matěj 395, 434.
 Krasonický 796.
 Krásopisci 318.
 z Kravař 885.
 Krok 81, 27.
 z Kroměříže Alík 317.
 Kroniky 413, 333, 355, 357,
 413, 562, 353, 332, 696,
 271, 703, 824.
 — rýmované 204, 621.
 Krupský 903.
 Křinecký 874.
 Křišťan 327, 361, 503, 504,
 634, 804, 806.
 Křižanovský 665, 672.
 Kuthen 902, 937, 934.
 Kyrilika 107, 139.
 Kytice 68.
 z Labouně Zd. 507.
 Lactantius Firmianus 406.
 Lactifer 800.
 Ladislav 641.
 z Landšteina V. 323, 443.
 Lány 909.
 Lancelot 176.
 Laskaris 960, 690.
 Latina a latinci 103, 121,
 139, 282, 315, 320, 329,
 331, 335, 517, 603, 621,
 635, 811, 835, 896, 900.
 Lauda M. 322, 555.
 Laurentius Valla 598, 691.
 Legendy 123, 138, 149, 150,
 153, 206, 207, 217, 226,
 260, 261, 383, 384, 386.
 Lékařství 328, 361, 807,
 809, 942.
 Leonardo Aretino 329.
 Leonardo Bruno 595, 598.
 Lario 923.
 Lerinensis Vinc. 909.
 Letopisy 137, 138, 330, 622.
 Lev z Rozmitálu 794, 868.
 Levenklay 913.
 Libri erectionum 524.
 Libušín soud 23, 32, 33,
 37, 81.
 z Lichtenburka 275.
 Lidkup 907.
 de Lignic Met. 326.
 Lingna nobilis 329.
 Lípenský 775.
 Listy a listiny 122, 388,
 494, 640, 685, 686, 872,
 873, 880.
 z Litomyšle J. 504, 512, 522.
 Liturgie slovanská 111.
 Livius 371, 596, 903.
 z Lobkovic 693, 703, 796,
 799, 812, 909.
 Lombardus 136.
 Lopez de Mendoza 594.
 Lucidát 376, 594.
 z Ludovic V. 872.
 Ludmila sv. 109.
 Ludiše a Lubor 65.
 Lukáš 760, 768, 770, 938.
 Lukavec 562.
 Lukian 596.
 Lukrecia 596.
 de Luna 289.
 Lupáč Martin 570, 885.
 Lupáč Prokop 196, 809,
 900, 915, 937.

Luter 686, 766, 854, 865,
872, 890.

Maciejovski 24, 53.
Maironius Fr. 260.
Majer 683.
Majestaty 297, 300, 311,
363, 639, 889, 890.
Majevski 26.
Majový sen 814.
Makaronské písně 607.
Malpighi 371.
Mandeville 353, 798.
Manifest Pražanův 575.
Mappa 796.
Marcus Aurelius 94.
Mareš 770.
Mariale 324.
Marian Kapella 136.
Maria Magdalena 224.
Marianské zpěvy 209, 260.
Marignola 533.
Marini 631.
Markolt 548, 595.
Marsilius Ficinus 811, 856.
Marsupini 595.
Martin 349, 703, 758, 775,
796, 798, 857.
Martinek 557, 589, 759.
Martyrologium 123.
Masticár 251.
Mašek 559, 548.
Matěj 113, 857.
Matematika 286.
Mater verborum 21, 142,
288, 319.
Mathyol 923.
Matias 692, 833, 891.
Matouš z Moravy 596.
Maximilian 882.
Medicis 690, 829, 595.
z Mejta Matěj 806.
Melanchton 926.
Města 299, 652, 298, 884.
Metafyzika 410.
Michal 758, 755, 511, 443,
447, 509, 326.
Michalovští 648.
Mýdlo-Matěj 316.
Mikuláš 500, 503, 798.
Mikulašenci 897.
Milič 395, 396, 433, 436.
Million 353.
Miloslav 119.
Minnesenger 120, 187, 813.
Minorité 265.
Mináci 805.
Mirandola 804, 811, 812,
856.
Mirobud 94.
Miroslav 319.

Mirotický 913, 918.
Mitis Th. 899.
Mysterie 263.
z Mladějovic 514, 531.
Mnich 427, 123, 318.
Mnišovský 915.
Modlitební knížky 752, 387.
Mohelnice 588.
Moravská Híše 101.
Mosazný J. 899.
Mráz Jan 299.
Münster Kosmogr. 917.
Muromec 25.
Musarus 900.
Musatus A. 261.

z Nečetic Ad. 317, 528.
Nekrolog Podlažický 143.
Neplach 112, 332.
Nestor 140.
z Neumarku Jan 319.
Němec Petr 561.
Němci a němčina 297, 829,
585, 586, 436, 640, 256,
344, 418, 314, 531, 108,
156, 496, 105.
Niebelungy 258.
Nicoletti 598.
Nidhard 123.
Nigellus 925.
Nominalisté a realisté 137,
410.
Nová rada 240.
Noviny 913.
Novoplatonismus 390, 406.
Nudožerský 904, 905, 933.

O bohatci 214.
Obrana víry 736.
Obřady městské 536.
Occam 231.
Očko 113, 322.
Otištec 801.
Odpustky 426, 444.
Ojír z Lomnice 274.
O lázebnících 231.
Oldřich 330, 558, 494, 306,
573, 574, 641, 688, 677,
561.
Olomúc 588.
O narození páně 261.
Opisovači 263, 693, 555,
315.
Opuštěná 68.
Origenes 405.
Orlando 413.
Ortolf 299.
Osečno Andr. 703.
Osek 321.
O sladovnicích 231.
O smrtelnosti 215.

O šesti bludech 475.
Otče náš 147.
Otokar 299, 206.
Oto Frýsinský 133, 353.
z Ottersdorfu 913, 936.
Pacovský 804, 805.
z Paderova F. 555, 745.
Pálec 522, 440, 509, 510,
320, 446, 444.
Paleček 559, 830.
Palimpsesty 96.
Památníky a zápisky 518.
Pamflety 913.
Pannonius 692.
Panormita 597, 925.
Papoušek 534, 651.
Paprocký 914, 935.
Passional 386.
Pašie 218.
z Pavětina J. 814.
Payne 535, 556.
Percival 176.
Peretti 598.
Percha z Jindřichova
Hradce 690.
Perkins 927.
z Pernštejna 285, 833, 649,
701.
Petr písař 118.
Petrus de Crescentiis 291,
806.
— de Valentia 443.
— Hispani 287, 806.
— de Aliaco 600.
— de Natalibus 600.
Petranka 279, 282, 313,
323, 337, 371.
Petronias 596.
Phaediuss 238.
Pindar 596.
Písař 46, 117, 118, 278,
650.
Písecký 783, 909.
Písně 25, 92, 111, 260, 266,
269, 270, 490, 620, 606,
830.
Plácel z Elbinku 912.
Pláč svatých otců 753.
Pláč země moravské 835.
Plato 381, 596, 597, 691,
812.
Plotin 596.
Plutarch 903.
z Plzně Prokop 508, 513,
543, 544, 649.
Podkoní a žák 233, 258,
308.
Poduška 865.
Poggio Brandolini 494,
595.

Pohádky 413.
Pohanství 111.
Pokračovatelé v kronikách
127, 130, 651.
Poland 886.
z Polkovic 911.
Porphyrogeneta 296.
Portanus 790.
Postily 476, 488.
z Potštejna 630.
Pověry 15, 414.
Pověsti a povídky 98, 237,
271, 413.
Pranostiky 377, 380, 591,
801.
Práva 83, 289, 295, 296,
298, 299, 303, 327, 361,
364, 370, 682, 730, 731,
834, 881, 886, 943.
Priscian 287.
Příbram J. 533, 805.
Proklamace 574, 577, 578,
596.
Proklus 596.
Prokop 21, 90, 109, 117,
119, 293, 536, 558, 637,
769, 548, 561, 834, 933.
Prokupek 561.
Prologové 391.
Prorocství 377, 942.
Protest 476.
Protiva 437, 447, 509, 512.
Prvotisky 696.
Přibislavský F. 517.
Příbram 822, 535.
Přírodopis 799.
Příslaví a průpovědi 419,
925.
Psaní 585, 648, 688.
Ptolomeus 211.
Pulci L. 594, 813.
z Puchova 917.
Pulkava 114, 333, 348, 360.

Quido Colonna 358.
Quirin 548, 559.

z Rabštejna 316, 664, 668,
872.
Rada otce 249.
— zvířat 822.
Rakovnický Val. 672.
Rasis 800.
Rauting 918, 920.
Realismus 411.
Reček 555.
Regiment zdraví 328.
z Řeinsteinu J. (Kardinal)
503, 525.
Rembothon 118.
Rendl A. 720, 730.

Reuchlin 811.
Richard 398.
Rýmované kroniky 204, 621.
Rytířství 293.
Ritual 388.
Robert ďábel 176.
Rodovský 903, 942.
Roger 291, 809.
Roháč 690, 640.
Rohlík 548, 559.
Rokycana 564, 639, 641,
753.
Roland 116, 827.
Romány 176, 186, 271, 388,
824.
Romantika 115, 169, 265,
271, 294, 813.
Rosenblüt 594.
Rosin 900.
Rotler 309.
Roudnický Štěpán 326.
Rozvita 715.
Rožďalovický V. 865.
Rudolf z Emže 413.
Rukopisy 22, 36, 96, 518,
821.
Rukovědění 881.
Runy 93.
z Ráže 68, 323.
Rvačka M. 501, 509, 513,
523.

Řád korunování 348.
Řád zemský 835.
Řečí a řečnictví 137, 874,
875, 876.
Řehoř 446, 692, 753, 758,
933.
Řečtina 902.
Rezník a pekař 231.
Říše boží 405.

Saccheti 594.
Sachsenspiegel 299.
Salomo 142.
Salutati 312, 372.
Sarkandr 891.
Satyry 290, 605, 855, 856.
Saxo grammaticus 138.
de Scardis J. 434.
Schwabenspiegel 962.
Schwenkfeld 926.
Scolarius 691.
Scotus Erigena 136, 407.
Seneka 371.
z Sepekova P. 443.
Sexterny 659.
Sigmund 539, 447.
Silius Italicus 596.
Sylvatik 291.
Sinesius 405.

Symbolika 15, 373.
Skaldové 115.
Skarga 910.
Skolastika 135, 410, 690,
692.
Slovníctví 137, 635, 810.
Smil Flaška 233, 419.
Snář 353, 377, 802.
Sněm Basilejský 688.
Sofronius 100.
Solfernus 828.
Sorbonne 291.
Soud boží 301.
Spangenberg 927.
Spisy pražských mistrů
571.
Spisy mravoučné 927.
Spisy politické 923.
Stanislav z Znojma 411,
444, 446, 509, 520, 517.
Statuta 309, 328.
Stephanus de Praga 328.
z Sternberka 319, 330, 669,
688.
Stráněnský 902.
ze Stráže 390.
Strýc 904.
Sudetis 804, 898.
Svar vody 233.

Šašek 799.
Šentingar 899.
Šindel 322, 332, 604, 809
Skoly 34, 91, 92, 98, 112,
114, 204, 280, 283—286
290, 293, 323, 393, 434
517, 600, 631, 834, 901
Šlechta Jan 693.
Štěkna J. 434.
Štěpán 509, 519, 587.
Štěpánek 543, 559.
Stůtný 217, 301, 307, 315,
338, 392, 395, 403, 414,
421.
Šturm 832, 944, 933.
z Švamberka 648, 689.

Táboři 502, 506, 508, 517,
535, 546, 549, 584, 688,
540, 645, 648, 678, 689.
Tacitus 94, 569.
Tandaryás 180, 183, 308.
Terencius 902.
Thales 372.
Theodor de Niem 512, 515.
Theofil z Antiochie 406.
Thesaurus anecdotorum
519.
Thomas 408, 601.
Tiburtius 123.
z Tišnové 448.

- Tkadleček 104, 187.
 Tobiášovy knihy 383.
 Touška 651.
 Traktáty 399, 322, 518, 536, 638, 865.
 Tristram 180, 181.
 z Trotiny 319.
 Trovatoři 116.
 Turecko 911, 918.
 Trebičský 336.
 z Třebovel K. 326.

 Ulfilas 99, 399.
 Umučení Páně 251.
 University 286, 293, 494, 517, 587.

 Vacerad 119, 142.
 Václav 87, 110, 113, 147, 294, 296.
 Vaganté 270.
 Vajdelot 25.
 Valda 915.
 z Valdeku 274.
 Valdenský 770, 773, 775, 794.
 Valečov 630.
 Války husitské 529.
 Valter 292, 413.
 Vaníček 548, 559.
 Vanini 924.
 Varov 371.
 z Vartenberka 380, 577.
 Vandeville 594.
 Věčný žid 261.
 Valenský 672, 783, 787, 857.
 Veleslavín 618, 915, 917, 918, 921, 923, 956, 934.
 z Velvar St. 672.
 Veroni 596.

 Věštění a věštby 28, 29, 30, 31, 33, 12, 19, 415.
 Vestonie 898.
 Vidění 877.
 Vilém 559, 561, 589.
 Vilímek 771.
 Vincenc 129.
 Virgil 371.
 Vyšehrad 83, 90, 110.
 Víškov 580.
 z Víškova St. 731, 834.
 Vít 519, 775.
 Vives 925.
 Vladislav II. 696.
 Vlasák 904.
 Vlášnický 757.
 z Vlašima Jan 819.
 Vlček z Čanova 833.
 z Vlkanova 920, 928, 938.
 Vodička J. 915.
 Vodňanský 799, 810.
 Vojtěch 110, 118.
 Volfram z Eschenbachu 178.
 Volinský 518.
 z Volkenberka 911.
 Vorličný 902, 904, 912, 934.
 Vratislav 296, 300.
 Všehrd 240, 700, 718, 723, 726, 731, 781, 983.
 Vulgata 589.

 Waldhauser 396, 427, 595.
 Warnfried 100.
 Wiklef 401, 434, 494, 516.

 Xenofon 903, 596.
 Xenokrates 372.

 Zaboř 21, 30, 41.
 z Zábostí V. 856.

 Zákony 296, 305, 790.
 Zápisky 122, 123, 581.
 Závěš 24, 258.
 Zbyněk 440.
 Zbraslavský opat 22.
 Zdik 119.
 Zelenohorský rukopis 22.
 Zjevení 399.
 Zmrzlík P. 555.
 Znojim 588.
 z Znojma Oldřich 561.
 — — Petr 446, 509.
 Zoubek 763.
 Zpěv církevních 147.
 Zpěvci 21.
 Zrcadlo 321, 475.
 Zřízení zemské 726, 727.
 z Zvěřetic Zdislav 443.
 Zvingli 766.
 Zvolavský 814.

 Žalanský 913, 988.
 Žalmy 904.
 Žaltář 142.
 Žebraví studenti 269.
 Zelezný Jan 447.
 z Želiva Jan 559, 623.
 Zepské 112.
 z Žerotína 885, 886, 939.
 Žežulice 68.
 Židek 647, 652.
 Židovská hist. 911.
 z Žitavy Petr 124, 130.
 Život Adamův 828.
 — p. Jekše 884.
 — Karla IV. 345.
 — kněží tábořských 536.
 — svatých 886.
 Životy otců 886.
 Žižka 590, 623, 626, 628, 630, 937.

Dodatek.

Apologie 946.
Augusta 945.

Básnictví 947.
Bavorovský 944.
Beneš B. 933.
Bilejovský 938.
Blahoslav 947.
Brtvín z Ploskovic 947.
Břežan 937.

Cestopisy 938.
Curio 934.

Černín 938.
Černobíl 947.
Černý Br. 945.
Cervenka 933, 945.

Dobřemský 941.
z Donína 939.
Dramy 948.
Dubčanský 945.

Františkán 937.

Grammatika 931.
Gzel 931.

Hájek V. 935.
Harant 938.
Hortička 944.
Humpolecký 943.

Israel Br. 945.

Jafet 945.

Kalenec 945.
Kamerarius 929.
Klatovský 934.
Konečný 939.
z Kunašic 933.
Kyrmezer 948.

Lebeda 939.
de Limusa Handsch 929.
Litovanský 937.
Lomnický 940, 948.

Mach 945.
Magerle 946.
Matiáš písař 933.
Michálec 933, 945.
Miletický 938.
Mítmánek 945.
z Mitrovic K. 938.
Mouřenín 948.
Mystika 942.

Náboženská lit. 943.

Optát 931.
Osovský 943.

Palma 948.

Paprocký 935.
Paskvíly 948.
Passovítí 937.
z Pernšteina 945.
Podoláký 947.

z Risenbachu Huber 929.
Rodovský 942, 947.
Roh 933.
Rozmlouvání 937.
Rvačovský 941.

Sedlnický 943.
Severin 933.

z Škudí 933.
Štelcar 942.
Šud 942.

Těšinský 942.
Tennagi 937.
Theatrum divinum 939.

Vodňanský 948.
Voleský 933.

Zápisky a dekrety bratr-
ské 945.
z Zásadí 945.
Závěta 937.

z Žerotína 946.

Oprava. Na stránce 116. řádek 1. místo básník *Petrarcha* má státi básník *Dante*.

Ú V O D.

Literatura a literární dějepis.

Pohled na všeobecný vývin národů a na pokroky kultury vůbec, zřejmě svědčí o mocném působení literatury na společenský život. Avšak ne každý kdo na výsledek hledí spolu i na příčiny pomejšší z kterých tento vyplynul, neboť vedle množství myslících pozorovatelů jest i takových kteří ani tušení nemají o tom jak těžce a pracně se bylo probíratí minulým staletím k té hrstce poznání ježto na nás došla. Jako dva póly se nám představuje dvojitě zjevení ducha lidského, rozum a obrazotvornost, mezi nimiž se život náš podivně potácí a k jejichž ohledání nejznamenitější mužové světa na daleké pouti do neznámých říší se vydali. Jaké oběti přinášeti, s jakým sebezapřením, s jakými protivensstvími se potýkati jim bylo než se jim povedlo drahou kořist svou neuznalému světu podati: o tom nám dějiny vědy a literatury živými slovy vypravují.

Pozorovatel dějin těchto by se domýšleti měl že konečně nastala doba všeobecného uznání takovýchto snah, že pravda a krása po tuhých bojích zvítězivše mezi národy se zdomácnila. Avšak navzdor všeobecnému pokroku, navzdor rozmnoženým poznáním a zbystřelé mysli, předce jen valná část lidí zdá se že na proniknutí poměrů nejmocnější a nejpůsoblivější podstaty civilizací naší ještě nedospěla a na literaturu jen jako na věc vedlejší hledí. Z jedné-li strany netečnost a lenivost mysli jednotlivců veliké toho viny nese, zase z druhé mohutný nával materialných interesů právě za našich dnů značnou jest překážkou vznikání výkvětů ducha, domácí totiž literatury naší, takže právě vznešené postavení její v životě se posud neuznává.

Pravda jest že literatura světa za našich dnů nesmírné rozsáhlosti nabyla a nepřehledných takměř polí se zmocnila, avšak každý zkušený ví že nepřiznává někdy chvíle ztroskotá o čem celé věky pracovaly, a snahy a oběti tisícových lidí mžikem v nívec obrátí. Není tedy na tom dosti, udržuje-li se národní literatura povrch národního života a několika ochotníky živena takměř mezi životem a smrtí se kolíbá, nejsouc jista, která vichřice ji s hladiny zase odfoukne. Nutno zajisté aby celý život národní proniknula, s ním srostla a rukojemství jsoucnosti své ve všech myslích uchovala. — Netaž se nikdo, odkud toto její právo. Literatura zajisté jest

ona archa Noemova v níž se uchovává veškerý svět myšlének i citů lidských, v níž vešken rozum i valná část obrazivosti své poklady uložila, v níž i všecka poznání a vše přesvědčení se chová jež pokolením lidským kdy pohybovalo. Této archy nechť si každý národ váží a ji střeží jako Israelité svou archu úmluvy! Byť mu i zkáza z jakékoliv strany hrozila, byť i on sám nad sebou na čas se zapomněl, vždy zase z lůna jeho se vyvinou někteří již na pokladnici tuto národ poukážou a z bohatství jejího okamžité chudobě napomáhají se vynasnaží pokud kleslý se sám zase nezotaví a k stávajícím svým pokladům nové nepřiloží pro budoucí věky.

Literatura zajisté nejživěji k nám mluví o minulosti naší i cizí, jakož i celá přítomnost se v ní věrně zrcadlí. Organismus její jest tak všestranný a elastický že v něm všechny převraty a přechody veřejného mínění i soukromého přesvědčení světlými stopami se značují, neboť ona se účastňuje u všech zájmech a osudech národů. Ležít to v její povaze, jest to jejím povoláním.

Pohledněme jen na minulost, a hle, tu se nám představují zašlapané, zapomenuté hroby a ztroskotané budovy, rezovité zbroje, zvětralé zbytky malby a na torsu kdesi nejasný nápis. Či pomocí si vysvětlíš ty runy jejichž tajemné známky o životě dávném by tě poučily? — Kdyby nebylo vedle toho všeho i písemných památek, měli bychom jen šeré tušení o tom co bývalo. Ale od těch dob co písemnictví vzniklo, vystupují minulé světy před oči skoumatelů jako zapadlé ostrovy z moří a duchové všech časů z památek drahobyklých mluví. Jest jakoby duch světa sám nad boje pohyblivých živlů povznesen s nedotknuté výše dolů hleděl a zvěst nám dával tu o zbouřených proudech náruživosti, tam o tichém působení osvěty, o všech skutcích a utrpeních lidstva, ba o všem vývinu a o všech převrácených přírody samé! Všechny dějepisné doby kolem něho přecházejí, a nechť osvěta a vědomí lidskosti od východu na západ aneb od jihu k severu se braly, vsady on nás poučuje i o krocích toho světla i o stínech jež mocné jeho protivny házely, ba poukazuje nás spolu i ku věčné pravdě, že lidstvo ode vždy úkol svůj pozemský v oblažení svým vyhledávalo a že blaženství toto jen z rovnováhy hmotných a duševních sil vyplývá, a že jen z podstatné vůle a snahy podstatný zdar se rodí, poněvadž příčiny a výsledky v úzkém a nezvratném jsou spojení. Kde jedna z nadřecených obou sil se zanedbává, tam již i zkáza obou v zápětí přichází. Zameškání materialných interestů vleče chudobu za sebou, ale nemění dostihne bída ony — buď národy buď jednotlivce — jižto při zdaru hmotném a při hojnosti všeho o vzdělání ducha nedbají. Jakou spoustu zanedbaní duševní s sebou přináší, tohož nám netoliko blízcí všeho druhu nevědomci trudným a odstrašujícím jsou příkladem, ale i celí národové, jejichž dějiny — mají-li vůbec jakých — úžaslivé nám v ohledu tomto obrazy poskytují. Což medle na nás důležitého došlo od bývalých zašlých národů, ne-li duševní jejichž skutkové, ne-li částečně aspoň poklady literární a umělecké jež nám dědicovým zanechali? A kteří ničeho nezanechali, nejsou-li dvojnásobně mrtví?

Dějiny světa nám vypravují o velikých říších a mocných národech na východě, nevíme však zda-li nesmírné ty říše i šťastnými lidmi obývány byly. Jejich bohatství, mocnost a nádhera báječně se líčí a zdá se že daleko světem zazářila. Leč co zanechaly potomstvu? Kde jsou ony slavené poklady assyrské? Kde nádherná Ninive? Kde trofej Babylonu? Perské

lodstvo pokrývalo indické vody i středním mořem pohybovalo — kam se poděla jeho kořist? Připomíná se na mocný Damaak a na skvělou Idumeu; na čem spočívá jejich sláva? Na pouhém podání? Někdy jakby ozvěnou k nám přivála zapomenutá jich jména a zase se ztratí. Slavená Persepolis a báječná Palmýra, jež se domnívaly, že nejvyšší stupeň blaženství dosáhly — co nám o nich vypravují zříceniny jejich? Zmizely jsou jako stíny! Ztroskotány jsou paláce jejich, země mrtva jest bez lidu, plodné nivy v poušť se obrátily. Jindy pýcha světa, nyní obraz smrti a zničení. — A bývalo tam materialního dostatku, bylo tam požívání při dvorech Belsazarů a Sardanapalů, jež vylíčiti zevrubně jen výtržná obrazivost stačí. Bylo-li tam ale taky zdaru a životného blaha lidu, o tom letopisy nevypravují, aniž část jakéhos štěstí jejich na nás došla ani jiskra tvořivého ducha. Ba s jejich chrámy, modlami i paláci by i jména jejich byla zanikla, kdyby jimi národové v literárních podáních svých se byli o nich nezmínili.

Jak docela jiný obraz poskytuje pohled na skvělý Hellas! na tu divuplnou, dějinám, básnictví a literatuře vůbec posvátnou půdu? Neníť snad člověka, jež nádech civilisací třeba jen z povzdálí ovanul, by k němu aspoň zvěst byla nedošla o výtečném národu řeckém, v němž věda nejmočnější kořeny své rozložila a u něhož umění k nejkrásnějšímu výkvětu dospělo. Národ ten podlehl sice osudu, avšak duševné jeho pozůstatky jsou a zůstanou věčně mohyly slávy a velikosti jeho. Světlo vědomostí a civilisací z lůna jeho vyšedši po celém světě se rozšířilo. Byť i šťastné, věčné modré nebe, jež nad Helikonem se klene, byť i vábné nivy kolem Parnassu přírodou samou uspůsobeny se zdály ku chrámům věd a umění, předce nikdo svědčiti nebude, že takováto plnost básnictví a moudrosti pouhým plodem příznivé půdy byla, ale každý v ní pozná výsledky duchovné energie, elasticity a snaženlivosti národu, kterýžto všemu potomstvu věčným vzorem zůstane souzvuku a rovnováhy u požívání sil hmotných a duševných jasným a v celku uvědomělým směrem. — Když pak krásné Hellensko cizími živly se naplnilo, když výkvěty ducha jeho se zašlapávaly a veškeren zdar staré Grecie spolu i s národem jejím v noc se pochoval, když athenské Propyleje se rozpadly a skvělý Olymp na dlouhé věky mlhami se zastřel, tu předce myšlénky, tyto jiskry drahé moudrosti řecké, z osad Hellenských vypuzeny do širého světa cestu si proktestily a sítě vědomostí daleko po zemi se rozneslo, nové zaklady položilo k duševnímu převratu celé Evropy. Takž v písemných památkách nejen skoro veškerý život řecký se zachoval a historická věda se jimi na nejvyšší zúrodnila, ale přenesl se jimi též na všechny pozdější věky ruch podstatný a poznání oné *harmonie přírody a ducha*, života a inteligencí, kterážto vůbec za cíl kultury se považuje.

Osvětluje tedy literatura minulost, ale že i přítomnost oživuje a budoucnost připravuje, o tom všechny důležitější přechody společenského života svědčí. Kdož však toho nejbližší důkazy žádá, ten v domácí naše písemnictví minulé a přítomné nahlédni, i přesvědčí se že osobný ráz myšlení a obrazení národu československého vyvrhován téměř ze všech budov svých veřejných, posléze v literatuře přítulku nalezl, v ní se udržel a na ní spočívá. Kam by se národnost naše byla octnula v staletých pohromách, kdyby staré literární památky byly podnětu nedaly k novému vzkříšení a k novým sazбám na zanedbalé sice, ale minulostí připravené půdě? Ano, my Čechoslované obzvláště literatuře se poděkovati musíme že se nám nevedlo jako jiným vyhledá-

zeným národnostem, neboť bez ní by slovo české snad už vymazáno bylo z jazyků i jméno naše z dějin budoucích. Není tomu ani sto let co národnost česká nerozhodnutou už se stala otázkou o níž i slovutní vlastencové pochybovali a nad ní zoufali. Že se ale předce šťastně zodpovídala, tohož zásluhu nese *jediná* literatura, pročez význam její u nás mnohostrannější i platnější jest a v kořeny národního života našeho hlouběji zasahuje, nežli kdežkoliv jinde na světě!

Tato důležitost její jest nám tedy dostatečnou pohnůtkou k poznání jí a k nahlédání v jsoucnost, povahu i v osudy její s osudy národa tak úzce spojenými jako duše s tělem. Pílné nahlédání do literárního života našeho, jest přímo skoumání národního ducha československého. Objevují se jím nové, posud málo známé a jen některým přátelům literatury vyjasněné poměry, i mnohé překvapující známky rázu výhradně individualního, jakož i zárodky zvláštní tisíciletím ovšem překonané civilisačí. Ano lze jest tu se dopídití i stop oné krásné *harmonie přírody a ducha* pro kterouž staří Řekové se oslavují, ač ona ovšem u nás jináče se utvářovala a jiným osudům podlehla.

Nedá se upříti, že za rozličných časů se vysílaly jednotlivé hledy do literárního života našeho i mimo vážné, sestřeďující snahy novější Dobrovského, Jungmanna a nejnověji Šembery; avšak jestli to pole jež z nerozumitějších stanov se pozorovati dává a každé zajisté některé nové vlastnosti jeho objeví. Nech však z kterékoliv strany na literaturu naši se pohlíží, nech jakkoliv hluboko do žilů jsoucnosti její se zasáhne aneb nech třeba jen povrchně se tvářením a pohybováním její pozoruje, všady co hlavní ráz její vystoupí: *neustálý boj a marné* takměř *se namáhání, aby zaslouženého se dopídila místa v národě, které jí vlastně nikdy potud v plné míře dopřáno nebylo*. Projevit se i Šafařík v tomto smyslu (viz Rozbor star. lit. 1840):

„Kdokoliv s během vnově vzkříšené naší literatury a s příčinami na její rozkvět a směr neprostředný vplyv majícími úplněji seznámen jest, tohož zajisté nemůže tajno býti že literatura česká jakož již za dávné doby, tak i za nynější, nikdy k oné výšce všestranného, svobodného, podle osvědčených zákonů k jistému vznešenějšímu ideálnímu cíli směřujícímu působení v němž obyčejně duchovní život velikého samostatného národu se jeví, se nepovznesla, nýbrž že naopak stísněna jsouc nepříznivými okolnostmi, doma i vně na ni tlačícími, pokaždé byla předmětem lásky a péče jen malého počtu jednotlivých milovníků, zhusta služkou, vněšnému pánovitému vlivu podrobenou, někdy pouhou hrou náhody, a tudý přirozené vždy zůstala kusá a zlomkovitá. Avšak duch člověčí i po delších přestávkách, procítiv z dočasného omráčení, a osvědčovav si vznešenost svého povolání, nepřestává, na vzdor času a jeho žádostem jednak po naukách chlebných a věcech hmotných, jednak po rozkoších a marnosti se táhnoucím, ohlédati se po nadzemském i nadtělesném původu svém a milovati i vzdělávati nauky jediné proto že nauky jsou, totiž jiskry umu, osvěcující mu cestu k onomu duchu z něhož všecko jest a k němuž všecko se navrátí.“

Několika řádky tu naznačen životný osud literatury naší, na němž i po dvaceti mezi tím uplynulých letech jenom málo se změnilo.

V čem to leží, a kterak vůbec vůbec možná bylo že národ který jinak mnohé listy dějepisu Evropy značnou skvělostí naplňuje v historii literatury

jen vedlejšího místa zaujímá, ba i tehdyž kdy mimo jiné skutky i pro vzdělanost vzácnou proslul a vážen byl všady, předce literárně se nad prostřednost nepovznesl? — A zdaliž právě stranný a nedospělý literární život nebyl spolu příčinou poklesnutí národního vůbec, a to proto že literatura nepovznášela národ k ideám vyšším a obmezený okres náhledů panujících dle potřeby nerozšířila a vůbec život povsední myšlenkami nenaplnila? — Takové otázky nejednou už se ozvaly a posud se ozývají. Zodpovídati je pokud možná, jest dle mínění našeho jedna z nejdůležitějších úloh historie literatury. Skládá tato zajisté účty z duchovní činnosti národu a v listech jejích zaznamenán netoliko zisk ale i škoda, nejen co pracováno ale i co zanedbáno. Jen málo spisů takového druhu se u nás potud objevilo, ač ovšem díla základná a poučná. Není však pole literárního u jehož zpracování by se fci smélo: *až sem a ne dále!* Není předmětu naučného jenž by i při nejhojnějších výkladech nepřipouštěl ještě některou stránku a některý způsob pojmání který by k doplnění nabytých od jinud poznání něčím nepřispěl. Pročež nový spis takový u nás aspoň sotry s výčitkou se potká že dříví do lesa přináší. Ba naopak stojí ještě tak mnoho nezodpovídaných otázek v kulturním životě našem že pilným pěstováním literárního dějepisu by se nám brány k novým názorům široce rozevřely a dlouhá řada klamných mínění by ustoupiti musela. Je-li historie vůbec školou života, tu zajisté historie literatury jest učitelkou i takových poznání jež nad životem povsedním stojí, a ze stanoviska toho pozorována, prokletiti si musí u nás ještě mnohé a na vše strany vybíhající dráhy. Úkoly její jsou mnohé a rozmanité, neboť ač hlavní směr její jenom jeden jest předce k vyplnění jeho přerolické vedou cesty z nichžto každá jiným rázem se značuje.

Od historie literatury se především očekává aby jevila stav písemnictví v každé době, a ukázala kterak se ono z poměrů místních a časových vyvinulo. Zde však opominouti nelze že hlavními působiteli u oživení literatury nebyli oni pracovníkové kteří z nadředených poměrů vyvstavše jim takofka sloužili a je ustálovali, nýbrž ony síly produkční jež se nad ně povznesly a svobodným vzletem i neodvislým rozhledem svým na nové dráhy poukázaly a k novým směrům národ uváděly.

Zakládá se uvážení takové ovšem na součet plodů, mezi nimiž i povolane pouze i *vyvolené* se nachází a na zvláštní uznání těchto poslednějších. S takovýmto součtením se zanáší *bibliografie*. Jest to úhlavní přípravná nauka k literárnímu dějepisu. Bez dostatečné znalosti náležitých knih nelze pokročiti v nijaké vědě, nejméně ale v literární historii. Nauka bibliografická započala s pouhým zaznamenáním spisů, později se spisům připojily i úsudky a spofádávaly se knihy dle časů v nichž povstaly a dle předmětů o nichž pojednávaly. Nejnověji i knihopis na vědeckou se povznesl výšitím, že jednotlivé plody literární v logickou souvislost uvádí a je tak osvétluje, že vedle jich výpočtu i dynamická jejich cena spolu vystupuje. Na tento až stupeň dospěl u nás posud literární dějepis, a že výše se nepovznesl leží v přirozenosti věci samé. V tomto přípravném oboru ale ohledem na krátký čas jenž mu ku zpracování a k vývinu zbyval a na okolnosti v nichž se zúrodňoval obdivu hodné kořeny rozložil tak že dalšímu vzrůstu a pragmatickému pojmání historie literatury československé cesta přímo jest prokletěna. Mimo valné spisy objevuje se nám tu zvláště řada monografií na mnoze tak důkladných že by každé literatuře evropské za

ozdobu sloužily a kteréž rozebrati ovšem samé historii literatury náleží. Připomenouti nám sluší, že některé z nejvýtečnějších prací toho druhu po časopisech roztroušeny jsou mezi nimiž zase Časopis českého Musea a nynější *Sočtosor* i v tomto ohledu nad jiné vynikají.

Pragmatické pojetí dějin literatury ač spoléhajíc na základech historie vůbec a knihopisem zvláště položených předce z jiných prvotních zásad vychází a k jiným směrům zabíhá nežli tyto. Historie je vede k poznání časův vůbec, knihopis ku nahlédnutí v plody jednotlivé. Historie je tlačí ku předu, bibliografie je nutí pozdržovati se u literárních zjevů jednotlivých. Historie se uceluje budoucností, knihopisu jest každý plod sám sobě celkem byt i ne spolu účelem. V jednom tedy ohledu historie literatury do kolejí dějin obecných vstupuje že totiž k jistému cíli spěchajíc který v obsáhlém celku leží hlavní akcent klade na způsob jakým k cíli tomu dochází. Leč rozdílné jsou prostředky jakýmiž jedno a druhé dospívá. Pokroky a přechody literatury spočívají na jiných podmínkách. Znamenité, veškerým veřejným životem národním pohybuující momenty postupují v ní místa tiššímu plození a působení ducha poznenáhla se rozvíjejícího. Pročež běh politické historie národů na mnoze valně se liší od pokroků dějinami literatury naznačených. Někdy duch po staletí pracoval nežli myšlénku svou na historickou půdu uvedl, někdy za bezprostředními skutky národu daleko se opozdila literatura, jelikož nekaždá myšlénka hned i v písmo se klade nýbrž namnoze u zrození hned v život bezprostřední vstoupí, z kteréhož teprv napotom do literatury přejde.

Nech pak myšlénka cestou písma připravovala život veřejný, aneb písemnictví teprv životem se doplnilo, vždy předce v literatuře duch své znovuzrození slaví; neboť i myšlénky mrou slovem-li se v životě neukotví. A takž mrou i národové podstatnými-li myšlénkami osobnou jsoucnost svou v neskročeném návalu cizích živlů nepojistí, neboť leží v zákonech všeobecné civilizace ku které lidstvo se tlačí že kdo vlastní hřivnou nepřispěje k povšechnému směru kultury, ten i útvary od jinud příšlymi zahrnut osobně v nich zajde.

Sotvy by nám Čechoslovanům za našich dnů se bylo umožnilo, vítězně podstoupiti zápas o individualní jsoucnost svou s národy duchovně a literárně vysoko nad nás postoupilými, kdyby nám literární minulost naše posilou nepřispěla. Poklady jež nám praotcové naši zanechali jsou až potud nejvydatnějšími našimi zbrojemi, neboť ta hrstka nových spisů jež stoletím *renaissance* naší světu jsme podali sotvy by k odboji stačila, ba nebyla by ani snad z podstatnější polovice povstala bez ohledávání literárních plodů minulosti naší, s nímž také novozbuzení literatury naší započalo, a tudíž právem uznati sluší že historie literatury jest skutečně kolébkou našeho nového písemnictví. Na zpět hledíc stala se připravovatelkou přítomnosti a téměř věštkyň literární budoucnosti naší. Ona zajisté nám objevila že jakýs udržující princip všemi pohromami nejtrudnějších dob nás provázel, oživuje postup života a národního ruchu našeho. Tento postup vyskoumávati jest čestným úkolem literární naší přítomnosti, jelikož v minulosti se rozhlížeti jest tolik co pro přítomnost se síliti. Hlavní cena naší národní bytnosti spočívá na zpomínkách. Čím bohatší vzácnými zpomínkami jest národ, tím pevnější jest i jádrem. Za slavné-li se pak považují šťastné výboje zbraní, tuť zajisté skutečně slavnějšími jsou vydobytí ducha jež tak hned nepodléhají pěsti silnějšího a lsti úkladníkův, i jejichž výsledky daleko do staletí září. Historie literatury

tedy jež o vydobytých ducha národního vypravuje a je osvětluje, nemůže se potkati s neznáním a s pochybnostmi o důležitosti své. Její toliko snahou se odhalí roucho jež polotajnou, osudnou genesis vzrůstu a klesání národního ducha našeho pokrývalo. Avšak nedostí na tom, že dějinami literatury se běh myšlének osvětlí jež v šeru minulosti z jednotlivců vyšedše někdy celým národem pohybovaly, nejen že cesty se vyjasní jakýmiž literatura československá kráčela než k nynější své dospělosti — neb nedospělosti došla, ale poznati v ní lze i zcestí jakým se i v budoucnosti sotva uhne, jestli velkolepých směrů v objevování pravdy a krásy se minouc na méně patrné zájmy zřetel svůj upoutá a z malicherných, obmezených okresů nevystoupíc, názory své do života velkolepými rozhledy neposílí a nerozšíří. Chovají se v literatuře mnohé doktriny jež toliko k obmezování ducha slouží a kruh myšlének více zúžují než rozširují. Jsou zase jiné jež k strannosti vedou a z příčin nepodstatných svobodě tvořícího ducha vznikati nedávají; též i drahý spor obrazivosti s rozumem v podivných někdy způsobech na literárním poli se octne; někdy přímo blbá myšlénka rozumnou na čas vypudí, někdy tupá obrazivost nadšenou zažene a na místo plodů povznášejících uznání dojdou takové jež sprostou mysl v pohodlí všedním udržují a podporují; někdy zase jest jakoby vše prospávalo, moudrost i hloupost, a literatura umlkne. O takovýchto momentech všeho druhu pokud na celek života literárního nějakž působí pojednávati a na ně zvláště poukázati jest jedna z nejdůležitějších úloh dějepiscův literatury, a úloze této v některých aspoň částkách dostáti vynasnažuje se i tento okus. Nedostatky jeho mnohým zajisté patrněji vystoupí než dobré stránky, shledá-li se při něm jakých, ale toho se právem domýšleti jest že aspoň snaha se pozná literární dějepis naše na jinou poněkud půdu převésti a jiné základy jim položití nežli posud u nás se stávalo. Směřujet spis tento povzbuditi čtenáře netoliko k pozorování a poznání jednotlivých literárních výkonů tvořícího ducha československého ale i k tomu aby se genesis jejich vůbec v panujícím vždy duchu času a v měnicích se přechodech a pokrocích národu objevila. Směrem tím se pak sama podala dráha kterouž dějepis tento nastoupil. Nelze bylo přirozený běh a vývin dějin ztěsniti svévolnou soustavou, leč nutno sestaviti věci tak, jak přirozenou cestou buď vedle sebe povstávaly, buď po sobě se vyvínovaly, aby co duchem příbuzné sobě, slovem se neodloučilo a co nepřibuzné, nepřirozeně k sobě se nepoutalo. Mníme že se touto cestou jasnější obraz literatury československé uspůsobiti dal nežli některou jinou.

HLAVA PRVÁ.

Starobylé bájení a básnění.

Prvotiny tvořícího národního ducha nevyšly z úmyslné jaké soustavy badání a bájení nýbrž z přirozeného ruchu. Protož vším právem domýšleti se jest že v obzvláštních a výtečných organisacích, v osobách myslí nad jiné vynikajících se zrodily v jakýchž ruch tento zvláště probuzený se nacházel. Bylať to doba v níž úkony ducha toliko naivním se jevíly způsobem a dlouho as trvalo nežli mužného nabyly rázu. Nelzeť ovšem zevrubně vyličiti veškeré tvary těchto prvotin ducha, ale cesty jakými se as vyvínoval nežli oné výše dosáhl na které se nám v památkách nás došlých objevuje nejsou myslícímu duchu našich dnů už tak hlubokým tajemstvím jakovým ještě minulému století byly. Poučuje nás o nich sama příroda a analogie, i při ubezpečení že celé veškerenstvo a každý vývin v něm *jedněm* a těm samým podstatným zákonům podléhá dle nichž i života i rozličných tvarů nabývá, poukazuje na způsoby vyvínování se jiných národů poučuje nás o podmínkách jakými národnosti vůbec osobného a výhradného rázu svého nabývají. Jako pak přírodoskumci v tajemné dílny přírody nahlédajícíce z jednotlivých článků na celé řady útvarů docházejí a z nasazených vrstev země téměř genesis veškerého světa domyslně vyvozují, tak i zpytatelům života duchovního postoupné výkony jeho slediti lze jest až k prvotným jeho zjevům, dle stop některými vzácnými zbytky naznačených. Kladením zákonů dotčených na trosky drahé duchovné jsoucnosti naší a shrnutím všech podmínek a okolností zvláštních v jedno středistě vyjasňuje se nám že myšlénka o drahé, samorostlé kultuře a o čistolidském rázu civilisací praotců našich není vynálezem národního přepychu potomstva ani pouhou bezzákladnou důminkou, nýbrž osvědčení skutečné pravdy. Že drahní naši letopiscové a mezi nimi i nejstarší,

Kosmas (+ 1125) o drahné vzdělanosti této nevěděl ba ji přímo upíral, tomu se znalec literarních a národních poměrů našich už nepodívá. Kosmas o ledačem nevěděl co mu blíže stálo než našemu věku kterémuž se předce umožnilo mnohé mezery, starým letopiscem zanechané vyplniti. Co pak o Kosmasovi, totéž i o nástupcích a následovnících jeho po mnohá století platí a snadno se osvětliti dá nahlédnutím do poměrů časů v nichž žili. Drahní naši dějepiscové vůbec jen málo kdy bleskem domyslu pronikli mlhy jimiž doba jejich obestřena byla, aniž snadno jim bylo vybrednouti z náhledů skolastických, jakýmiž mysl jejich se nasycovala.

Nám však mimo jejich podání nejen i jiné zřetelně mluvící památky před očima leží, ale i pokročilý duch všeobecný mnohé prostředky poskytuje k důkladnějšímu a více pravému nazírání do pravěku, nežli jaké některým minulým stoletím možné bylo.

Drahné památky literatury naší představují se nám co jednotlivé jasné hvězdy jež za dávnověkosti ovšem ve valném kruhu sobě rovných, později vyhaslých družic se skvěly, nyní ale ze vznešeného osamění svého šero prabylosti českoslovanského národu nám osvětlují. Na jakýkoliv zapomenutý poměr národního života ony své záře hází, tam se nám v jasnu jeví kus pochovaného drahného života. Jen ony samy jsou nám v některých ohledech pohádkou, neboť původ a původce jejich posud neznáme, i dob v kterých povstaly se toliko domysliti nám lze jest.

Ale z pouhé už jsoucnosti jejich nám vysvítá, že doby tyto nebyly chudé obrazivostí a tvořivostí národního ducha, ba že tento tenkráté původním rázem a jarou silou oplýval jakovou jsme už po věky pozbyli. — Jimi se nám také přímo objevuje dráha dávnověkého vývinu kmenu našeho, dráha to nijakým úmyslem a nijakou soustavou skutečnosti vnucená nýbrž přírodou samou položená. Stopovati ji zamýšlíme tedy též způsobem jakým se přirozeně objevuje. Zprv spatřujeme pouze všeobecné známky duchovních výkonů, splývající v obecném myšlení a je na mnoze ustanovující. Domysliti se tvarů jejich umožňuje se uvážením tvarů přírody v které povstaly a které ve všem odpovídaly, napotom pak z tvaru jazyka v němž se vyvínovaly. Jednotlivá slova z oněch časů na nás došla o známých tenkráté ponětích poučují, věty pak o způsobu jakým se ponětí v celek myšlenkový skládala. Avšak sklad myšlének z pravěku na nás došlých předpokládá zvláštní ohledem na tehdejší poměry bohatý život jehož poznávání zase nám otvírá brány k plnosti poesie a k rázu drahnověkých názorů života. Takž jedno s druhým splývá a vše vzájemně se doplňuje a vysvětluje.

Jakož jednotlivý člověk tak zajisté i celý národ u prvotném

svém vyvinování přijímá síly své od přírody která ho obkličuje a na kterou jest odkázán. Ona jej živí, síly jeho probuzuje, veškeré smysly a jimi i mysl jeho naplňuje. Obrací se tedy mysl tato zase k ní vyhledávajíc u ní všechny podmínky jsoucnosti, i uspokojení přání svých od ní požadujíc. Takž mysl poznenáhle splývá s ohražující ji přírodou a tvar i povahu její na se běře tak dalece, jak dalece jí proniknout se dává. Líší se však ústrojnosti lidí od sebe jakož i příroda tu jiná se jeví nežli tamo, pročež vzájemnost mezi přírodou a myslí má mnohé a přerozličné stupně. Duchovní organismus národu má kmenový ráz do sebe. Z rázu toho vyplývá osobné, od jiných se lišící pojmání světa i zvláštní tohož se v myslích utváření. Dojmy pak přírodní splynulé s ústrojností individualní působí základy původního vývinu národní povahy. Čím pak dále se národ od původního a vlastního svého rázu odchyluje k úspěchu tvarů od jinud příšlých a jinými než domácími podmínkami zbuzených a vyvinutých, tím více pozbývá vlastní své povahy a rychleji pohrřbívá duchovní samostatnost svou. — Tato vlastní povaha a duchovní samostatnost, pokud nedotknuta a neporušena se udržuje, jeví se ve všech životných výkonech národu. Zvláštní jest tu názor do veškerenstva i pojmání vůkolní přírody; názorem tím pak a pojmáním proniknut jest veškerý život národní a jim též i veškeré poměry národa se řídí. Jisté jest že původní názory praotců našich usídlením se v zemích těchto poněkud se změnit musily. Jarý kmen nové prošed krajiny novým podlehl dojmům, a rozloživ se pak po vlastech v nichž se usadil, zase novými zjevy mysl svou naplnil. Leč kmenový ráz, zděděnou to ústrojnost, nepozbyl a zůstalo mu vše co v původní povaze jeho leželo. Ustálením pak se v nových sídlech i povaha jeho se ustálila. Nepodléhal také v prvopočátcích tak snadno proměnam jako napotom. V oněch drahých dobách, kde národ ještě uzavřeněji v sobě žil a vše podstatné dojmy jen od nejbližšího vůkolí přijímal, neohlížel se mnoho po poměrech zámezných. Mělt sám s sebou co dělati aby nutným požadavkům života za dost učinil. Nestalo se také usídlení jeho asi bez bojů jejichž ukončením mu odpočinku potřebí bylo, aby další svůj vývin umožnil. Pěstoval zajisté napotom i hned vydobytou půdu a domácí své záležitosti uspořádával. Časové tedy poměry u jiných národů a národností jež mimo mladé osady jeho se vypřádaly, neměly z počátku tak patrného vlivu na život jeho jako později když cizí kmenové naň doráželi a on sesiliv také z mezi svých vystupoval. Mohlt se tedy tenkrát duchovní ráz jeho volně rozvíjati a ukotviti v kmenovém celku pokud časové mu přáli.

Čas se značuje během proměn. Nejdůležitější proměny časové byly praotcům našim zprv as ony kterým příroda podléhala. Jarní

precitnutí, letní plazení, zanikání na jeseni a mrtvo zimní naplňovalo zajisté veškerou mysl jejich, neboť proměny takové se dotýkaly přímo životných otázek; jimi příroda i veškerou tvářnost měnila, jinou téměř duši jevíc. Na proměnách těchto ulpíval lid zajisté s celou duší, neboť ony mu podávaly vždy nových látek k pozorování nových zjevů a přechodů, a zaměstnávaly mysl jeho pestrými svými útvary. Tu i mladistvá obrazivost veškerou svou mocí se jich uchytila, by je se všech stran pojmul a pronikla.

Že právě obrazivost tuto práci na se vzala, leží to v přirozenosti ducha. Na obrazivosti spočívají první ducha výkony; ona jest ředitelkou dětství a jinošství národu. Rozumem se původně a pravidelně teprv mužství značuje. V ní se tedy sestřeďují všechny duchovní výkony národů mladistvých. Zákony podstatných působících sil přírodních teprv později se objevují myslí už pokročilé. V prvopočátku je duch jen tuší a z vnějších pouze zjevů přírodních vyvozuje. Vnější tyto zjevy jsou mu přímo zjevením jejím; tedy zjevení tato se mu představují jen v obrazu jejím. Vkládá pak způsobem svým do přírody všecko co sám v sobě chová, a nový život jí vděchá. Takž poznenáhle celá příroda v myslí národu zvláštní povahy a podmětneho významu nabývá z čehož vyplývá docela osobné vykládání zjevů a sil přírodních. A jakéhož ducha národ v přírodu klade, takovým ona zase naň působí. Pánování obrazivosti jest tu základ položen; bájení a básnění svobodný se otevřel průchod.

Říše obrazivosti jest nedozírná a neobmezená jako svět, a celé veškerenstvo pohrám jejím slouží. Jednotlivec jako i národ, jak mile se v ní octne, tu již i z kolejí povšedního života vystoupí mocností její takměř od hmoty odtržen a vyrván z obklíčení duchovné noci. Nelze mu však na vždy v tékavé této se usídliti říši. Jakkoliv se myslí povznáší, vždy smysly zas k zemi ho táhnou, k zemi té v níž kořeny jsoucnosti jeho založeny jsou. Proto také osobnost jeho nezanikne v nesmírné všeobecnosti říše obrazivé, ba naopak z kořenů svých tím bujněji se tam vyvinuje čím větší svoboda jí v tom poskytnuta. Tato svoboda se teprv ztenčí podzíráním kořenův samých vplyvem cizích živlů kterýmž i výhradná osobnost se napotom vytrácí.

Jaké to nevlastní živly na praotce naše v prvopočátku as působily, nedá se zevrubně udati. Nevíme zdali u vkročení do nových vlastí jakousi kulturu napadli, máme však za jisté že jí nepodlehli a rázu svého nepozbyli. Též jisté jest, že se tenkrát už neznačovali onou barbarskou surovostí jaká se jim od neznalců přičítá, že s sebou přinesli už hotové téměř základy náboženství i jiné známky prvotné vzdělanosti a že se neminuli též i blahodějného působení na ducha jakéž

nejoblíbenější a nejvšeobecnější jim zaměstnání s sebou přinášelo, totiž *orba*. Zpracování půdy orbou značuje už vyšší stupeň kultury, a kdežto honební a pastýřští kmenové teprv u prahu kultury stojí, překročen jest tento už národy orbou se zanášejícími.

Zaměstnání toto mysl zvláštními směry i obrazy naplňuje. Rolníkovy poměry ku přírodě jsou jiné než pastýřovy a lovcovy. Jest on částečně i pastýřem i lovcem, a vjíhá do sebe názory obou, že však hlavní směr jeho nikoliv v pouhém potulování se po lesích a ve vyhledávání pastev neleží, tudy i vešker duchovný ruch jeho po jiném čelném směru se řídí, a jináč jest názor jeho do světa i pojmání přírody. Jaká tato příroda byla, v níž se praotcové naši upevnili, až podnes nám zjevno. Lze nám tedy i souditi, jakými dojmy se drahé myslí jejich naplňovaly. Jsou krajiny jež člověka k neustálému boji vybuzují, jsou pak i jiné jež mu téměř beze všeho přičinění jeho všecko poskytují co k výživě potřebuje. Na rozdíl takovém spoléhají na mnoze i rozdíly povah obyvatelů. Naše pak vlast přináleží k oněm středním rázům povrchnosti zemní, jež mírné tělesné síly budíc, spolu k časnému odpoutání se myslí od výkonů nejnnutnějších přeje. Nejen pak v stálých útvarech krajinných ale i v poměrech povětrných se tu jakási pestrost jeví, která myslí utonouti nedá v jednotvárnosti. Souměrné střídání se počasí ročních a dožití téměř každé této doby neušlo zvláštní pozornosti pátravé myslí. Obrazivost zvláště vsí mocí se chopila proměn těchto, vykládajíc je svým způsobem. Smysl výkladův těch byl založen na bedlivém i hlubokém pozorování přírody, ale obrazivost každou myšlenku i hned tvarem předivá — slovo učiněno tělem — v kterémžto pak jedině tvaru se sama zobecnila tak že útvar tento se pak za myšlenku bral — tělo učiněno slovem — a myšlenka v původní podstatě své jenom těm vysvítala kteří za podobenstvím i smysl vyhledávati uměli, totiž věštčům, vykladačům a hadačům.

Bylyť pak změny povrchní dílem takové jež se vždy zase opakovaly, dílem i jiné, jakýmiž se nový útvar ustálil. Dle výměru těchto poslednějších se postupem časův valně měnily dojmy a názory původní. Hory i řeky ovšem zůstaly, ale daleká země mezi nimi čím dále tím více měnila svou tvárnost. Dříve ji tmavé lesy daleko široko pokrývaly, a nad šerými lesy se poněkud i jiné nebe jevívá než nad světlou uhlazenou půdou. Vysekáváním pralesů, vysázením plodin a posléze pak způsobením měst, — jak zcela jiný život se rozprostírali musel po vlastech našich, od života v původních pasekách a rozkosech daleko se lišící! Trvaloť ovšem dlouho, než se ty pralesy vyjasnily v nichž se původní báje zrodily a přechovávaly! — Dříve toliko po různu byly osady založené v nichž jednotlivé rodiny se usídlely. Lesův se vyse-

kávalo jen tolik co právě potřeba kázala, vzrůstáním rodiny tedy vždy více. Oddělily se pak rodiny a působily osady nové přenášejíce domácí své názory, ponětí a způsoby na nová místa, a takž se ty samorostlé původní známky myšlení kmenového po celé vlasti roznesly a co kmenového kde bylo v národní splývalo.

Země naše povahou svou nenáleží k horním nýbrž k pahorkovým. Vysoké hory jsou výmínky v nitru vlasti naší, leč obkličují ji na pomezích způsobem velikolepým. Mohutné ty obrazy pomezích hor působí téměř jen vznešené zázadí k mírným názorům jež nikde u výstřednosti úžaslivé nevystupují. Pahorky poskytují půvabnou rozmanitost aniž připomínají na hrůzy propastí. Podle pahorků i na nich se dá příjemně žíti. Zajisté po stránkách a břehách první paseky se učinily a první pole způsobily, neboť tam slunce mělo volnější přístup a delší trvání. Na pahorku rolník požíval lahodného vyššího vzduchu, z dola zápachy lesní k němu zavívaly, v pestrém kruhu kolem světlá návrší se povznášela v útvarcích nejrozmanitějších. Rozložené tu šeré lesy, na blízkou snad řeka a potoků hojnost, šumot listů a vání větrův — zdalíž tu možná aby cit a obrazivost se nezbudila a zbužena se neobjevila tím způsobem na jaký ústrojnost a nadání dojatého ji odkazuje? — Neskláněla se obrazivost tato u praotců našich k útvarům gigantickým, neboť nic nesmírného, nic hrůzojevného se jí pravidelně vstříc nestavilo. Zjevy hroznější všeho druhu byly mimořádné v přírodě naší. Nepovšední ale a mimořádné zjevy v životě přírody uchvacují mysl jen na dobu, neustálíce se v ní napořád. Nedají povaze změlčiti ale neustanovují ráz národního básnění, neboť tento se řídí dle přirozené náchyly národu, která na ústrojnost jeho se zakládá, a dle stálých tvarů přírody v které procitlo.

Ležít v povaze ducha, že se snažuje svou činnost projevit. Nelze mu zapírat přirozený svůj ruch. Jakož neustále přijímá dojmy zevní jimiž se oživuje, sílí a obohacuje, takž i svým způsobem zase vydává co přijmul. V těchto způsobech podávání leží ona nesmírná rozmanitost výkonů duchovních jež pestrostí a bohatostí svou se samou přírodou soupeří.

Dojmy jakýmiž duch v prvotném svém vyvinování se napájel dvojího byly způsobu. Buď jen myslí jednotlivců se dotýkaly, buď zase všeobecného myšlení se zmocnily a do něho přecházely. Co jednotlivá mysl pojala a čím jednotlivý duch se projevil, to zajisté nejosobnějším se značovalo rázem a ryzou původností, neboť tenkrát nebylo oné vzájemnosti mezi tvořícími duchy jaková se všestrannou vzdělaností později vyvinula. Ale tento nejosoblivější ráz nebyl zase vzdálen od rázu kmenového, neboť ze společných podmínek vyvstal. Záviselo od

mohutnosti tvořivého ducha jak daleko podání jeho zasáhlo a se ujmul. Co do všeobecného kruhu národního vešlo to zajisté s všeobecným pojmáním nejen souhlasilo ale i dále je vedlo na dráhy všeobecně tušené a snad i želané ale neobjevené před tím. Stáloť otázek jež se kmenového celku týkaly a všechny členy jeho stejně zajímaly, stáloť povždy předmětů celému národu důležitých. Jednotlivec který na takové otázky dospěl a takové předměty duchem svým pojmul a výsledky pojmání svého objevil, chopil se podstatnější a důstojnější látky nežli onen kdož se jen náhodnému rozpoložení mysli své podal. Výkvěty ducha tohoto ujmuly se snad v mnohých jednotlivcích ale během časů se zase vytratily a na místo jejich stoupily nové. Zdařilé však plody oněch v obecnost vešlých s ní rostly a na mnoze přímo zjeveními se staly jež národ uznal a která od pokolení na pokolení přecházela. V kruh takovýchto zjevení ducha přináležejí především báje, symbolické to výkvěty náboženství, dotýkající se poměrů vznešených, tajemných ba nepochopitelných na jejichž výklad prostá mysl povšedních lidí nestačovala a nesnadno se odvážila. V kruh takový přináležejí ony velkolepé plody básnictví jejichžto předmět už sám sebou na vyšší všeobecnější národní téměř zájmy poukazuje a jinou, vybroušenější tvořivost a tedy i bohatší duchovní život, rozsáhlejší názory do něho, a směřlejší rozhledy po zjevích veřejných předpokládá nežli oni druhové výkonů duchovních jež z podmětých kolejí nevystoupily. Ačkoliv ti i oni druhové plodův z jedné takměř dílny ducha vyšly jako stromy a květiny na jedné půdě vyrostlé, předce při velikém rozdílu směrů a způsobů na veliký rozdíl ukazují jakým se původcové jich i pojímavostí i tvořivostí, hlavně ale vzdělaností od sebe lišili. Stejná snad byla nadání těch i oněch ale směry byly rozličné, a směrem svým i provedením jeho se nápadně liší člověk výše vzdělaný od pouze nadaného ale nevědomého. Máme za to že první práce tvořící fantasmie povstaly pužením citu a že první básně byla píseň. Leč duch se na dlouho neuspokojil jedním útvarem. Zájmy rozličné brzo k rozličným způsobům tvoření ho táhly. Kamkoliv ale zaměřil, všady obrazivost ho vedla a všechny stopy působení jeho barvami jejími se značovaly. Povstaly útvary rozmanité podle duchovné náchyly, povahy a nadání tvořitelův. Ti jež okamžik naladil spůsobili píseň, jiní jejichž ustálenější mysl ku skoumání a badání se klonila podali se zase jinému způsobu tvoření a — bájili. Báje jsou nejcharakterističtější stránka duchovného života starobylého. V nich v jedno splyvalo vědění a vidění drahnověké, v nich fantasmie a domysl národní vrchu svého dosáhl. Báje vzrůstaly poznenáhla, ba staletími teprv dozrávaly. Pracoval na nich celý národ ale výkvět a čelní síla jeho, kněžstvo je zajisté teprv

k celku dovedlo. Báje se dotýkaly nejvyšších zájmů národu, vykládaly mu veškerou jasnou, odkrývaly tajemnou dílnu přírody na nová tajemství za rouškou ukazující. Všeobecným uznáním staly se pak dogmaty náboženskými. Jimi všechny tajné a zřejmé síly přírody zosobněny v božích a božících skláněly se k národu a on se v nich vši myslí svou ponořil. Nelze bylo jednotlivci vymknouti se z kruhu jimi naznačeného. Pročež i vše jiné plody ducha drahnověkého chovati v sobě musí aspoň některé známky názorů jež v bájích se chovaly a jimi se zobecnily. Nebyly to názory jiné, než jakými se celý národ značil, ale ustředěny a zvláštními významy upodstatněny, vyšší téměř sankcí a tudy i všeobecnější platností nabyly. Takovéto známky, pokud se jich dopřítí možná, valně přispívají k vyjasnění duchovních tisíciletím pokrytých poměrů. My je poznáváme ve zbytečných drahné symboliky.

Podstatné výkvěty starobylé vzdělanosti názorně vystupovaly toliko v útvarech obrazových. Co vedle těchto útvarů a po nich se jinakého zrodilo, k nížádnému ucelení tenkrát nedošlo. Jediná obrazivost k plnosti došla, jinakých výkonů ducha zrodila se jen semínka jež teprv dlouho napotom se ujímají a zráti počala když totiž říše fantazie se už rozpadávala. Nebylo také čím by tvořící duch národní v původní osobnosti své byl patrněji se osvědčiti mohl mimo plody obrazivosti. V říši této mu širého místa popřáno k všestrannému a bujnému rozvětvení. I rozvětvil se také široširě, veškerou přírodu svým vlastním životem nadchnuv. Každý zjev její hlubokého osobného nabyt významu. Všecka stvoření buď soucitem vzájemně k sobě lnula, buď proticitem se odstrkovala. Hlavní protivy byly zima a léto. Zpory a boje jich naplňovaly veškerou mysl národa. V přirozenstvu byly jako dva světy v jeden splynuly. Stromy a byliny měly svou zvláštní mocnost, zvířata prorokovala budoucnost, zvěstovala zlé i dobré časy, mluvila i jednala v přirozených podobenstvích. V podobenstvích těchto jimiž příroda co živá, jednající a trpící vystupovala, chovala se hluboká symbolika. Bohatost její vždy svědčí o živém a bohatém ruchu básnickém. Veškerá symbolika jež se v pozdějších národních básnických plodech slovanských jeví pochází z drahných dob pohanského Slovanstva. Křesťanstvím se zvrátil drahný svět názorů a veškerý způsob nahlédání do přírody. Cokoliv tedy v dobách *jeho* panování, v *duchu časovém* se zrodilo, to do zcela jiného kruhu symboliky padá. Co tedy rázem *nové* u nás symboliky této se *neznačuje*, to z praslovanských názorů vzato.

Stopy drahné národní symboliky slovanské se nám objevují v pověrách a v způsobech jež z pohanských obřadů a slavností vyšly, pak v příslovích, pověstech, bájích a básních. Jelikož symbolika tato pravekého jest původu, tedy nevyrostla pouze na větvích nýbrž z kořene

slovanského pochází kde kmenové v jeden ještě národ veliký aliti — v původních celému národu vlastnický přináležejících názorech vyrůstali, kde jim tedy jedno náboženství a jedna symbolika byla společná. I rozptýlivše se napotom podrželi ráz svůj kmenový ve všech podstatných tazích duchovních, z kterýchžto nejdůležitější a nejpodstatnější jest názor světa vůbec. Pozdrželi tedy i původní své náboženství jimž se jejich názor světa osvědčoval a vyplňoval, a s náboženstvím podrželi i podstatné drahé své báje. V bájích co zobrazilých dogmách, a v slavnostech co zobecněných obřadech náboženských se zachovala též symbolika u jednotlivých rozešlých kmenů dříve jim všem společná. Vešla do obecného života a do národního básnictví všech kmenů, i tam kde básnictví toto mimo kruh báječný se objevilo. Od ní se dlužili básníkové různé obrazy aby takto drahými, uznanými podobenstvími podstatné myšlenky své naznačili. Takž symbolika tato od pokolení na pokolení přecházela a byť i pravěké plody v nichž nejprv se jevila ode dávna už pro nás ztraceny byly předce individuální ráz jejich v úhlavních tazích symbolických se nám zachoval a z všeobecné národní poesie slovanské dosti zvučně k nám mluví. — Rázem symboliky této se původní pravé národní slovanské názory od všech jiných líší a zvláště od pozdějších. Básnická pohra obrazivosti s přírodou jináče se jevití musí tam kde kultus přírody v nejvyšším výkvětu pučí a duch *jediné v ní* se zosobňuje a zvelebuje, nežli tam kde příroda od ducha odloučena a tento z vzdáleného téměř osamění na ni působí a vládnou mocnost nad ní objevuje. *Tamo* ona s duchem splynulá *v něm* a *s ním* žije a životem věčným dýše, *zde* jen trpí, v snižení nyje a umírá.

Nelze tedy vyhledávati stopy drahé symboliky u jednotlivého kmenu, kdežto ona všem společná byla, a u všech z jednoho zřídla vyprýštala. V oboru jejím co kde rozptýleno jest po větvích Slovanstva, vše k jednomu kruhu náleží a teprv shrnutím jeden celek působí. V jiných ohledech se později ovšem namnoze rozpadl způsob národního básnictví rozptýlených kmenů slovanských a přioděl se barvami jež valně od sebe se líší; jen symboliku si novou způsobiti nemohl přejmuv ji hotovou ve všech základech od předchůdcův a použiv jí v původní platnosti a významu u nejrozmanitějších výkonech básnického svého ducha, pokud totiž národní ráz svůj zachoval.

Symbolikou slovanskou se zvláštní otvírá svět. Celá příroda se tu jeví toliko symbolem ducha. Nic mrtvého v ní neleží. Časem podřimuje okouzlena jsouc a spoutána nepřitelem svým — zimou. Ale slunko jí nedá zahynouti. Nastane čas panování jeho, přijede na zlatém koni, odpoutá a vysvobodí ji. Slunce jest jasný králevič. Příchod jeho zvěstovala příroda ve snách, lid se naň připravoval a hned o prv-

ních známkách jeho se blíženi jej slavil. Příroda tušila brzké omlazení své hned jak slunce kroky vzdalující je od ní zastavilo. Tajemná, významná to doba. Slunce stálo — všecken čas se zastavil, minulost a budoucnost splývala. Slunce sebou hnulo a první krok značil blíženi se jeho; den růsti počal, ráj se otvíral. Ráj — to bylo léto. Přicházel na zem, aby pak všady se jevil, aby vše rájem se stalo na nebi i na zemi. Ještě ho v skutečnosti zde nebylo, ale fantasie ho předbíhala, lid symboly ho znamenal. Bral za přítomné co teprv přijiti mělo. Mrtvé pruty okrášlel, rajske stromky ozdobené si způsoboval, ač venku byla ještě zima, a příroda spánkem dojata, smutná a bledá v zakletí ještě nyla. Byla uvězněna všady, ve vzduchu, v zemi i ve vodě. Led, to byl skleněný vrch v němž skamenělá panna ta dřímala, jsouc ještě *Porvata*, očarována. Drak ji hlídal. Slunce pokročilo blíže. *Porvata* se stala jasnou Vesnou. Ohnivý drak ji navštívil, symbol to zárodnění jejího. — Vzrůstajícím dnem přibývalo symbolů blížícího se jara, omlazující se země. Odčarována procitovala. Každá známka procitování jejího symbolem se stala, jalovcové pruty se ořezávaly a nosily co zvěst blížícího se jara. Každý naň s roztoužením čekal. Bylot tak smutno po dlouhou zimu! Sníh znamenal bílý oděv duchů ve všech člancích přírody uhnětených. Potřásalo se v zimě stromy aby ze spánku se zbudily, bílá rouška spadla, duch stromů snadněji prohlédnouti mohl. Každý strom měl svou duši. Oživena byla ratolest když větrem se kolébala; šumot haluzí i hrčení potoku tajemnou bylo rozmluvou. Jaký tu život, kde všecko žije a soužitím a soucítěním oplývá! Jen vnější útvar jest tu a tam jiný, vniterní život všady ten samý. Protož snadno z podoby jedné do druhé přejiti; život se tím nezmění. Milenec stane se motýlem, milenka růží. Motýl vlétne na růži, podtají milenku líbá, ale palouk je viděl a povídá to stádu, stádo pastýřovi, pastýř poutníku, poutník přívozníku, přívozník lodi, loď vodě a voda matce. — Všecko tu jedním dýše životem.

Země byla matkou všeho a protož posvátná. Báječnou měla povahu, mocnost čarodějnou již na lukách a polích, zahradách a lesích jevila. Znala budoucnost a často po ní tázána byla. Účastňovala se na všech osudech lidských. Třásla se kdy sirotek plakal, plakala kde milenci se loučili. I strom soucitem se rozchvěl kde děva pod ním vzdáleného milence oželovala — pod stromem si přísahali: on byl symbolem stálosti a věrnosti, on byl svědkem lásky, soucítit radosti i strasti její; i tí ptáčkové v haluzích hořekovali s truchlivými. Měl však strom i své vlastní strasti. Javor si stěžoval když květ a list s něho opadal, les hučící oplakával zacházející léto, přinášel zvěsti a budil upomínky. Zelený les znamenal radost a jarost, protož divno

dívce, že se zelenal ještě a vešken neuvadnul, kdežto ona radosti pozbyla. Vždyť i skály se rozplakávaly, hora zelená uvadla a srdce v nitru jí shořelo žalem. — Oheň znamenal vůbec světlo — zvláště světlo rajské. Ze světla a tepla vycházel ráj, proto při ohni blaze. Ohněmi po horách se konávaly slavnosti obecné; doma zase kolem mírného ohně posedávala rodina, pročež ohniště symbolem bylo usdlé domácnosti. *Voda* měla mocnost věštící, i účastňovala se na radostech a žalostech lidských. Vesele hrčel potok když dobře se vedlo; kalila-li se voda rmútila se pro nesváry lidské. Studánky věštily, potokové odpovídali na otázky znamenými. Voda vůbec byla symbol vláhy nebeské, obývaly jí vodní panny jichž luzná mocnost se opěvala. Při vodách jest ráj země. Nad vodami se vznášející ptactvo zvěstuje povětrnost. — Pták jest vůbec symbol poselství. Ohlašuje příchod hostů; přilétá z jara ze zámorí a přináší s sebou Vesnu již z vězení unesl. Někdy přináší tajnou novinu v noci, hvězdy mu cestou svítí aby nezabloudiv. Někdy zpěvem někdy letem zvěstuje budoucnost, někdy poslem bohův se jeví a přichází se zvěstí k lidu, někdy podobou jest duše zemřelé. Myslí a cítí jako člověk a vůbec celá příroda. Žezulka břízy se táže proč se nezelená? Bříza jí odpovídá. Žezulka časem zvěstuje neštěstí, ba život její vešken jest báječný. Slavík jest symbol nyjící lásky, zasteskne si někdy láskou, někdy žaluje že není v háji kde jediné mu zpívati volno. Havran přináší neštěstí; roj havranů když přilétá, s úžasem se tážou lidé: co se stane? Jestřáb symbol síly a udatenství, někdy ukrutenství a loupeže. Holubice symbol něžné dívky. — Jest i ptáků zázračných a přímo báječných, jako *plivník* symbol létajícího blesku. Blesk čistí povětrí, nese tedy požeňání. Povětrných báječných tvorů bylo vůbec mnoho a rozličný jich symbolický význam. Zlé povětrí jevílo se v symbolu morových panen. Vzduch byl sídlem duší zemřelých, obýván také zvláštními bohy, silami to přírodními. Vznášeli se mezi zemí a mezi rájem. Když se zablesklo otevřel se ráj nebes, když zahřímalo mluvil Perún k zemi. Prvním hřímáním z jara probudil Perún zem ze spaní; lid se skláněl a líbal zemi. Symbolem světla nebeského byl také ohnivý zmij jenž panny krásné navštívával. Bažít bůžek symbolem mladého slunce jenž divy tvoří po celém světě. Těž prsten byl symbolem plného slunce. Moře a oblaka symbolicky splývají. Oblaka jsou bezkonečné moře. Prsten do moře spadlý symbolický jest obraz slunce mrakem obestřeného. Někdy slunce daleko za moře — do oblak — zašlo, a kdo by je hledal musel by přes všecky moře, než by je našel. Nebem toliko obloha byla kterouž vidíme; symbolem jeho skleněná hora; blankyt křišťálový mezi rájem a oblakovým nebem. Za blankytem teprv ráj naplněný rozkošemi krásné

přírody a blahostmi požívání. V ráji hojnost všeho, zelení hájové, vonné květiny a tučné louky s výdechy nejlahodnějšími. Kdo se tam dostat chtěl musil dolezt na skleněnou horu a pak do nitra sepro pracovatí podstoupením rozličných bojů a překonáním mnohých obtížností. Spatřil tam pak věčné světlo. Světlo jest blahoslavenství i sláva, protož světlý život slavným životem. Oblaka byly brány ráje jež časem se otvíraly. Byly chvíle v nichž člověku v ráj vejítí možná, někdy zase zář ráje na zemi se objevila. Po světle rajsém se na zemi pátralo, z toho nač a kterak padalo se zvěstovalo. — Nebe bylo plné divů jako země, žilo a účastňovalo se na osudech země a lidí. Slunce mluvilo k lidem, a lidé se rádi s ním rozhovořovali. Slunečko proč svítíš na bídné lidi? Mladá láska se dotazovala nebes když země neodpovídala. Vyslého slunce se tázala, vidělo-li kde milence jejího, vystouplé luno, co milenec dělá? Slunce a luna odpovídaly. — Chmúry na horách se valící znamenají blížení se nepřátel; padající rosa, mlha nad vodami, červánky mírné na západě i rudé daleko nebem se táhnoucí požáry, vše symbolický svůj význam mělo. Ale noc v své tiché velebnosti a tajuplné své kráse i v nevyskoumaných hrůzách svých byla zvláštní dobou báječnou. Všecka tajemství přírody se v ní odkrývala, zemřelé osoby na zem se vracely, utonulá města se objevovala zrakům ku kouzelným viděním schopným. Byly půlnoci v nichž celá budoucnost se jevila. Nahoře ale na nebi v oblacích před rájem seděly sudičky pletouce nitky hvězdové v něž se splítaly osudy lidské. — Hádání budoucnosti, skoumání osudu, věštby ze zjevů přírody byly obyčejné. Věštbami se vykládaly symboly, neboť příroda jen v symbolech objevovala tajemství svá. Všecky zjevy přírody sloužily ku věštbám, ale ku zvědění zvláštních událostí budoucích se používalo i zvláštních prostředků. Házeli pruty a hleděli jak *dopadly*. Ale zvířecí ruch platil za zvláště vyvinulý; zvíře porozumělo lépe otázkám kladeným. Kůň se účastňoval vždy na osudech pána, měl i zvláštní věšticí moc do sebe. Vodili ho přes pruty hozené a latě položené i pozorovali na které šlápnul, o které kopytem zavadil a kterak jináč se tím položily.

Vedle věsteb povzbuzených bylo i znamení samověstících. V takovýchto momentech příroda téměř z řádu svého vystoupila a tajemnou souhrou zvěstovala věci ještě nestalé. Kdo naznačením jejím rozuměl tomu budoucnost se vyjasnila. A v bohatém tom životě nebylo nižádných mrtvých lež jen odloučených od středu života.

Tímto povrchním a zlomkovitým naznačením duchovného procesu jehož podstatné provedení k jinému druhu skoumání patří naznačují se pouze některé vnitřní podmínky z kruhu nesmírného na jakéž se útvary ducha, vně vystupující, spolu zakládaly. Zde také ohled brátí

sluší, že co později v jeden obsáhlý celek se slilo, prvopočátečně u vzdálení od sebe časem a prostorou poznenáhle vznikalo a snad už i v dávnověkosti nikde v úplném celku se nejevilo, a čím dále se kmenové rozcházelí a rozpadávali, tím různější od sebe se ustálely názory, a kmenové rázy tím více od sebe se napotom lišily. Vždy větší platnost podrželo to, co s nejbližší přírodou se srovnávalo a z ní vycházelo. Leželyť ale v bájení a věštění vždy nové pohnůtky k pozorování této přírody a duch vždy úžeji k ní přilnul a v ní vyrůstal. Značoval se tedy u projeveních svých podstatným rázem nejbližších mu těchto podmínek, čímž se stalo že v plodech jeho vystupoval nejen způsob kmenového cítění, vidění a vědění, ale i působoy dojmů obkličující jej přírody.

Z různých podmínek různé povstaly výsledky. Jinými obrazy se naplňuje duch pokraj moře, jinými u pozírání na vysoké hory, jinými při lesích, řekách a potocích a jinými posléze na širém světlém poli. Jestliže daleké roviny Ukrajiny a pravékové mohyly k melancholii a dumání budí, přecházel naopak duch mezi pahorky českými zajisté na rozmanitější útvary. Ale ty husté, černé lesy nepřály veselé, rozjařilé povaze jaká se as později vyplněním jejich v Čechách v českých písních zobecnila. Národ náš nabyt humoru zajisté teprv když česká země ráz svůj lesní pozbyla. Mělyť tedy nejstarší plody ducha českého do sebe ráz šumu a svěžesti hvozdné, někdy šera houštin, někdy světla nad lesy rozlitého, někdy zajisté i tajemství jež v pralesích se kryla. Duch český za onoho věku v básnickém naladění téměř do zelených hlubin nazíral a muselo ono zase vyzírati z poesie jeho. Nad jiné oblíbeny mu byly předměty, jež bezprostředním zřením poznával. Jaké stromy a květy zde rostly, jaké ptactvo tu zdomácnilé, takových barev používal. Domov byl půdou nad kterou se duch jeho snašel. Domo- vem mu však nebyl jen obmezený okres domácí leč širý kruh země jež soukmenovci jeho obývali a v kterém jazyk jeho panoval, ten samý jazyk jehož prostředkem duch svá vnuknutí projevil a ustálil. Způsob jakým to provedl spolehal na povaze jevitelové.

Nyní ovšem zbývá ještě otázka, zdaliž to čehož se zde dle přirozenosti věci domýšlíme také skutkem nějakým opravdivě se osvědčuje.

Veškeré zevné zjevy přírody i s nejmocnějšími dojmy svými, vše podání o tajemných mocnostech život světa ustanovujících, nestačují ku zbuzení poesie v národu, jemuž se duchovného ruchu nedostává k básnickému nazírání do jsoucnosti, a z jehož středu od času k času nevystoupily osoby duchem svým k básnictví povoláné. Každý obzvláštný druh duchovného vývinu v národě se značuje způsobnými k němu povahami. V těch se pak obrazivé síly národa téměř ustřeďují a jimi též i udalosti jež časem, — a city jež lidmi pohybuji k pravému projevení

dojdou. Záleží pak na tom, s jakým ohlasem v životě se povolancové tito setkávají a nepovšimnutí-li v osamotnění nezajdou, básnickou půdu nezúrodnivše pro časy budoucí. Nemá-li národ vůbec smyslu pro básnictví, tuť nelze tomuto vzniknouti k jakémus výkvětu.

Že aspoň tato výčitka se Slovanů netýká, o tom svědčí především jejich básnické plody ze samého lidu vyšlé. Založilť poesie u všech kmenů slovanských pevné kořeny a nejen přehojné plody vydává, ale i milé jsou plody tyto a drahé veškerému lidu. Obliba tato pak není novou jakous známkou povahy slovanské. Leží téměř v krvi Slovanů, vyvinula se z duchovné jejich ústrojnosti k básnictví a hudbě zvláště způsobené, a vyrůstá s nimi. Kde se národní básnictví a hudba v národě v takové vážnosti udržely od dávných pračasů, tam s jistotou souditi lze jest že u něho hned za mladictví jeho se ujmuvše spolu s duchem a jazykem jeho se vyvínovaly, za časů to, kde národ v jiném jakém koliv umění ba snad i v zevné kultuře vůbec nijakých značných kroků byl ještě nečinil. A tu zajisté také duch lidu „*tím živěji pojímá a tím jasněji vyjadřuje vše co přitval času a osudu k němu přináší, čím méně obraznost jeho k jiným způsobům jest obrácena.*“

Zpěv a hudba byly od všech časů Slovanům milé a s povahou jejich souhlasující. Již Prokop psal: „Řekové vyhubili tábor slovanský, v noci je přepadše. Tři slovanských bojovníků zajato v bitvě. Byliť to poslové od Slovanů vypraveni k avarskému chánu. Čím se opatřili na poselství daleké? Nástrojem hudebním, v národě užívanou huslarinou.“

Že zvláště v Čechách zpěv a zpěvci od pradávných věků zdomácněli byli, o tom mnohá svědectví vypravují. Nejstarší jedna báseň česká, „Záboj“ svědčí že „*Pěvce dobra milují bozi,*“ i poučuje nás že bývalo zpěvců takových, jako „*Lumír kým slovy i pěniem pohýbal Vyšehrad i vše vlasti.*“ Musilť tedy zpěvec tento z velké obliby se těšiti, ano i působení jeho básnické nemohlo býti nepatrné když i později zpěvcem jiným sláva jeho se opěvala. — Nejstarší slovař „Mater verborum“ jmenuje: *pěvci* lyrici, poeti dicti, uvádí pak i: „*hudci*“ musici; že slovař tento z počátku 13. století už i slova *blahodobie*, *blahozvuče*, *blahoslovie* (eufemia, eugenia, eufonia) uvádí, neutvořiv je zajisté ale ze starších písemných památek je vyprav, to svědčí o vyšším jakéms stupni estetické vybroušenosti ducha českého za oněch drahých časů. Že později, totiž v 13. a 14. století kde při veselostech dvorských hlučné hody se slavívaly i hudebníci a zpěváci společnost obveselovali není divno, neboť tenkrát už i od jinad toulavé zpěváctvo do Čech bylo zablužovalo a zde se zdržovalo v zvláštní oblíbě a vážnosti držáno jsouc při dvore od některých Přemyslovců. Ale i dříve už byly zpěvy v Čechách oblíbeny zvláště historické jež dílem se zpívaly dílem přednášely při slavnostech

obzvláštních, jakž o tom známé letopisy „Opata Zbraslavského“ přímo se projevují. I jiných svědků stojí, že zpěv se provozoval u každé jen poněkud pozvzbuzující příležitosti buď u veselí buď u smutku, u válčení i obětování bohům. Došla nás z pravěku našeho veršovaná žehnání i zařikadla i mnohé popěvky jež při pohanských obřadech a obyčejích bohoslužebných se zpívávaly a napotom na křesťanské formy se přetvořily. Svědků tedy dosti že bylo u nás zpěvu a že umění toto už za pravěků bylo národním téměř uměním jelikož celý národ se na něm účastňoval, s ním se bavil a jím se utěšoval. Když bylo oblíbené všeobecné, bylo též zpěvu všeho druhu.

Popěvky některé menší jež se při obřadech, slavnostech, hrách veřejných atd. zpívaly s pověrami a obyčejemi spojeny byly stálé, totiž vždy se opakovaly a některé z nich, ač velmi změněné, při obyčejích se potud zachovaly. Nalézti lze jest v nich přímo stopy pohanství, ač rázem svým do kruhu pravěké báječné poesie nepatří. Každá taková popěvka teprv s obyčejem neboli obřadem působila celek symbolický, zakládající se na národní báje. Zdali báje tyto v básnickém rhytmickém jakémsi kruhu obsaženy byly dá se dle analogie sice domýšleti ne však přímo dokázati. Stopy přímých bájí se nám uchovaly toliko v drahých pověstech jež ústním podáním lidu valně změněny nás došly. Bylo by snad i odleskn jakéhoš jejich se udrželo v oběžných prstonárodních písních, kdyby těchto jakás valnější sbírka na nás byla došla; však měnivý ráz národního zpěvnickví tomu nedopustil. Dá se skoro s jistotou tvrditi, že větší část prstonárodních písní sotva tré pokolení přesahá, neboť každý nový věk přináší s sebou nové zájmy a dojmy, tedy i nové písně lidu. Čím větší pak tvořivost národu v tom ohledu, tím méně očekávati lze jest aby se staré při novém udrželo. U národů jejichž tvořivá básnická a zpěvní síla během času vypráhla udržely se drahé písně snadněji. U nás naopak. Vždy nové písně povstávaly mezi lidem a staré se vytrácely. Při nesmírném a vždy rostoucím jich množství nemožná by se všecky v paměti udržely. Každý si pamatuje toliko co ho zvláště zajímá, co názorům a citům jeho odpovídá. Jest tedy želeti, že minulá století necitila potřebu sbírání oběžných mezi lidem českoslovanským písní, čímby ovšem živel vždy osvěžující a povznášející v duchovní náš život byl vcházel. Toliko jedna sbírka drahých básní nás došla, básní to ovšem znamenitých obsahem i formou, o nichž souditi lze že za svých časů veliké oblíbeny došly v národu a za hodny uznány byly aby sebráním se udržely a v proudu vše šířajícího času nezaničly. Míjíme zde sbírku básní v *Kralodvorském rukopisu* obsažených, a věhlasný *rukopis Zelenohorský*. Původ i osud sbírky této po mnohá století jest nám tajemstvím. Jakým spů-

sobem se drahné ty památky nám do rukou dostaly o tom vypravovati lze jest při době v níž znovu do života vstoupily. I druhý tento jich život dosti zajímavými osudy se značuje, vyvínoval se však a posud se vyvínuje v okolnostech docela jiných než o jakých nám zde přímo pojednávati jest. Mezi prvním a druhým tímto životem jejich dlouhé věky se rozložily a na zříceninách starého světa nový svět a nová společnost lidská se uhostila, vyrostouc sice na té samé půdě a z těch samých kořenů na které drahný život Čechoslovanů se zakládal, ne však z těch samých větví. Nám jest zde pozorovati strom jak v pralese vyrostl a kterak v původních poměrech prvního svého života z ducha času a národa se vyvínil.

Jen malá část velikého pokladu se nám dostala ¹⁾, tudíž i světlo drahné poesie naší jen odleskem některých drahných básní nám svítí, Nedivme se že tak skromný jen zbytek k nám došel, ba divme se více že i tento se nám zachoval navzdor hubícím věkům a tolikerým zničujícím živlům jež na veškerý duchovní náš život národní dorážely. Dle povahy přináležejí dotčené básně dvoum oborům básnictví, epickému totiž a lyrickému z nichžto každý předpokládá i jiný směr i jiného druhu naladění. Mimo hlavní ten rozdíl vyskytuje se i ten že původem svým na staletí od sebe ležice dílem na pohanské dílem na křesťanské půdě vzešly, a posléze že *Libušin soud* i předmětem svým kterýmžto od básní rukopisu Kralodvorského valně se liší pozorovatele na nové stanovisko poukazuje z něhož na veškeré starobylé básnictví naše patřiti mu lze jest. Tím nápadněji se nám tu objevuje shod veškerých těch básní v tom že z nich jeden téměř duch vane a jeden základný ton vyznívá. Vyšly jsou všechny ze stejných podmínek názorů a básnického vědomí. Nedá se tedy porovnáním všech poměrů jináče souditi než že původcové jich k jednomu kruhu básníků přináleželi, již od pradávných časů až do třináctého století domácí poesii v původní a samorostlé její povaze a barvitosti pěstovali, nedávajíce se rušiti spůsoby básnění od jinud příšlymi ba snad na vzdor jim. Poněti o národním básnictví nepotřebuje dalších výkladů. Obsahujet toto v sobě co z národu vyšlo a v duchu jeho působeno jest. Za protivu národního básnictví se obyčejné běže umělé básnictví. Z toho však nevyplývá žeby umělý básník nemohl i národním básníkem býti, ba naopak, všickni znamenití a proslavení národní básníkové všech národův byli umělejší obecného lidu, platili namnoze za proroky, byli spolu věstcové, zákonodárci, bohatýrové neb mudrcové, neboť za drahných věků se veškerá moudrost a věhlasnost básnickým odívala rouchem. Básnická však síla a mocnost působení těchto mužův se zakládala na to že veškerý širý obor básnických názorů lidu z něhož povstali v nich se ustřeďoval a tak myšlenky a obrazy národu v nich téměř splýnulé, v novém, vznešenějším a jasnějším se

jevily světle. Líší se tedy národní básník od prstonárodního který z kruhu myšlének obecného lidu nevyniká vyšší pokročilostí, a širším rozhledem ducha, z čehož pak vyplývá že plody jeho směrem i formou podstatnějsími se jeví.

Takového rozdílu uznati dlužno i při starobylém básnictví našem. Namnoze také už o tom mluveno. Za národní básně byly zpěvy Rukopisu Kralodvorského vůbec brány, vyšly-li však z lidu anebli básníkové vzdělaní byli původcové jejich o tom se rozhodný hlas ještě neprojevil. Někteří soudili že veškeré ty básně z lidu vyšly na způsob srbských, Palacký jemným taktem hádal na vzdělaného původce aspoň mnohých těch básní, že však Záviše z Falkenšteina přímo tvůrcem jich jmenoval, zbudil odpor ohledem na tohoto jinak genialního muže. Známy polský učenec Maciejowski, jeden z největších znalců Slovanstva se projevil „že drobnější písně rukopisu Kralodvorského nejsou prstonárodní alebrž dřívě ve vyšších národu stavích, kde vyšší vzdělanost a něžnější způsob čítění panoval svůj původ vzaly a pak do nižších tříd se dostaly, jako zase od lidu skládané písně dostavě se na dvory panské a tam v půvabnější oděny šaty znova do lidu se vracely.“ Jiný dle mínění našeho podstatnější náhled projevil pr. Hattala, maje za to že „jen čistě lyrické básně Rukopisu Kralodvorského mohou do oboru prstonárodního básnictví náležeti; lyrickoepické naopak a Libušin soud že pocházejí od básníků a básnic věstbám vítězovým, čili básnictví hrdinskému zvláště vyučených.“

Jestliže by se dokázati dalo že lyrické ony písně z vyšší vzdělanosti a z něžnějšího způsobu čítění vyšly, tuť zajisté o epickém kruhu netřeba už dokazovati že jen z vyššího uvědomění básníkův povstati mohl i že výsledkem jest vzdělanosti, zkušenosti a rozhledu duchovního vůbec jaký u obecného lidu oněch časů bez předsudku se předpokládati nedá. — Avšak nesnadno jest rozhodný soud pronést o celku jehož částky rozličným časům, poměrům i osobám přináleží. Uspokojiti se tedy musíme tam kde úplné pravdy se dopíditi nelze s větší aspoň pravdě podobností, pokud ji každá jednotlivá z dotčených básní o původu svém sama poskytuje.

Hlavní ráz všech básní těchto spočívá na přímo slovanské jich povaze či, jak Šafařík praví „na úplné jich srovnalosti v celém líčení a provedení v obrazích a formách, ve výrazech a slovích, v rhytmu a rozměru s národními zpěvy příbuzných nám Srbů, Bulharů, Malorusů, kteréž dílem prstaré, dílem před našima očima povstale často jen variace našich písní a zpěvů býti se zdají.“ To poukazuje na doby kde český národ slovanskému původu svému ještě cizí formy nevstípil, a národní názory všech kmenů ničím se ještě od sebe nelíšily. Tenkrátě ale bylo

už básnictví a básníků u všech Slovanů a nebylo to tedy nové jakés umění jemůž Slované do Čech přišli tamo se teprv naučili, nýbrž s jistotou se tvrditi dá že je už sebou byli přinesli. Nalézají se stopy pravěkého básnictví u všech Slovanů i příbuzných jim kmenů, ba panoval způsob u všech národů za pravěku že činy svých hrdin ve zpěvích slavívali. Kdož vzdělaný nezná drahé zpěvy bardů a skaldů Skotska i Skandinavie? Blíže Slovanům u Litvinů jeví se zpěvácký sbor Vajdelotův. Nejstarší básnické plody Rusův patrně známky jeví že je předcházely ještě dřevnější zkázky Ruské o činech knížat a bohatýrů, i připomíná se v Igoru výslovně „*Slavik starých časů věstec Bojan jakožto věští prstové létajice po živých strunách hlásali slávu vítězů.*“ Bohatýr Muromec přemohl *Slavika kněze i zpěvce*. Na tisíc prý písní národních vzalo počátek o Slavíku a porážce jeho. Musilť tedy býti Slavík muž slavný že se Muromec přemožením jeho tak oslavoval a zvláště důležité se nám zde jeví že byl spolu kněz a bohatýr. Pásmo zpěvů ruských od těch dob se nepřetrhlo docela. Ozývá se v některých ruských písních ještě pohanstvo za kteroužto příčinou některá místa v nich jsou nesrozumitelná. V některých se jeví míšenina všech téměř věků což důkazem neustálého přetvořování pravěkých písní dle ducha časův. — Nevíme s jistotou udati v které přímo době *banduristé* v Ukrajině povstali, pochybovati však nelze že bytby i jméno jich nesahalo do pravěku, zajisté předce stav a zaměstnání jejich pravěkého jest původu. Zpěvná Ukrajina nenaučila se teprv v novějších válkách s Polany, Susdály a Turky zpívati. Nejstarší známé písně maloruské přioděny jsou symbolikou pravěkou a na drahnější ještě vzory poukazují. Podobný poměr objevují básnické plody srbské. Že tamo zvláště *slepcei* pěstovali zpěv poukazuje na drahný původ jihoslovanských zpěvců. Pravěká to důmínka, že slepcové zvláštním darem věsteckým a básnickým od bohův nadáni jsou. Pokud nám známo nesahají srbské epické básně dále než do XIV. století. Ale nejstarší z nich nejsou prvorozeňátka. Formy v nich se opakující, stereotypné některé obrazy a obraty poukazují na drahé vzory. Ač novější se v nich opěvují děje, přece způsob básnický starý pohanský ráz do sebe má. Kdyby bylo básnictví srbské teprv v křesťanských dobách vzniklo, kterak by pohanské názory u pravoslavného národu se byly ujmuly a do písní jeho se dostaly kdežto on v neustálých bojích proti nekřesťanům setrval? Kůň vítězství předzvidá (kůň prorokoval u pohanských Slovanů), jestřábové na hody se těší, rozmlouvají vespolek, odpovídají na zeptání; měsíc hvězdě domlouvá, hvězda dívce zprávu dává — celá příroda se účastňuje na strastech a slastech života. Nejnápadnější však známkou drahověkosti názorů se tu jeví metamorfosy. Přetvořování se člověka v podobu jinou,

když k. př. matka v písni proklíná dceru aby v kámen se proměnila, patrně z pohanství pocházejí.

Básnilo se tedy u Slovanů už tenkrát kde kmenové sbratření tížeji k sobě lpuli, bylo vždy též básníků zvláštních v národě proslulých, jejichž osobnost a plody nad jiné vynikaly, jakož patrně že Lumír a později Zábaj v Čechách vysoko nad vrstevníky svými stáli. Domnění tedy Valentina Skorochoda Majejského, „že pokolení Slovanů od thrackého Thamira o kterém vzpomíná Homer až do českého Lumíra a Zábaje udržovalo nepřetržené pásmo bardův čili tak nazvaných v sanskritě učencův Bharady, dějův bohyně“ — když se právě doslovně neběře — a zvláště od thrackého šera odstoupí, — v podstatě své není tak přemrštěné jakž se mnohým snad býti zdá. Byliť zpěvcové tito zajisté osoby nejdokonalejší ústrojnosti ducha jenž v národě se nalézaly, způsobeny k hlubočejšímu nazírání do života veškerého, nadány obzvláštní pojímavostí ducha — slovem byli to mužové a ženy jimžto dáno bylo vystoupiti z obmezeného kruhu myšlenkového v jakémž lid obecný se otáčel.

Zájmy a idey obecného lidu ode vždy valně se lišily od rozmyslů osob nadaných a ve vyšším smyslu produktivních. I vychování velevtipu již samo sebou jináče se způsobuje, jakož zvláště důmysl si vlastní dráhy životné klestívá. Kdo lidského ducha pozoroval kterak ve vyšších svých výkonech se tváří, kdo vůbec v dějinách jeho se obezřel, tomu také neušla mocnost jakou tento na vyvinování a způsobování se společnosti lidské odevždy objevoval. Pochybovati tedy nelze že za časův kde oddělených nauk a všeobecného vzdělání ještě nebylo, takové povahy vysoko nad obecný lid se stavěly jež vzácnou vědoucností vynikaly, aniž se diviti jest tomu že projevení takovýchto osob přímo za zjevení bohův platila lidu jemuž podobné plnosti, pojímavosti a vyšší tvořivosti ducha se nedostávalo. Z projevení osvětlenců vycházela první poznání. Nebyla ještě vědění v nynějším slova smyslu, ale bylo vidění. Hleděli do přírody mladistvými zraky a vykládali ji pomocí rozevřelé fantazie. Z báječných jejich výkladů se vyvinulo náboženství, i vyšly *sákony věkožizných bohův*. Vzácné takové osoby byly tedy povolány k vedení lidu a lid uznával jich *věhlas* neboť jim byl dán od bohův. — Důvěřoval jim lid a svěřil jim nejsvětější své zájmy. Tak se ve středu nejdrahnější společnosti uspůsobila zvláštní aristokracie ducha, osoby to jimž zastávání interesů a ideí národních se stalo povoláním. A osoby tyto mluvily k lidu slovy a obrazy způsobnými k tomu aby se v něm žádoucí myšlenka zobecnila, aby i on se rozjařil pro věci jež zastávaly, aby vedle osobních svých záležitostí, též na zájmech všeobecných a vyšších účastňovati se nepřestával.

V čele národu¹⁾ stál otčík, čili kněz. Přímé zprávy nás poučují že byl hlavou a ředitelem kmenu, a snadno se domyslíti lze jest na čem jeho nadvláda spočívala za časů kde takováto mocnost se nedědila. Dosazování na kněžství volbou nám vysvětlí sice akt stalý, ne však podmínky o něž se jedná. Povážíme-li ale že otčík slul knězem a slovo *kněz* a *kníha* jednoho jsou jazykového kořenu, tuť snadno nám napadne že v knězi jako v knize tenkrát se ustřeďoval věhlas („*prudencia*“ dle výkladu nejstaršího glossaru) a že mocnost jeho na svrchovanou vědoucnost se zakládala. Bylť on zajisté z povolanych za nejpopolanějšího v národě považován jakž báje o Kroku a samé jméno *Přemysl* nás poučuje. On především byl povolán dozor vésti nad bezpečností a blahobytem kmenů, a o prostředky k tomu s bohy se raditi. Na něho také se v podstatných záležitostech národ obracel. On stál nad vládky, lechy a kmety kteřížto zase ho podporovali v řízení obecných věcí. V něm se však nejen politická ale i náboženská mocnost ustřeďovala. Do oboru náboženství sáhal veškerý myšlenkový život oněch časů, a z něho všechny podstatné duchovné výkony národu vycházely, i samy zákony. Jiný tu obor působení než v jakém se vládkové, lechové a kmetové pohybovali, vyjmutím snad některých zvláštními schopnostmi povolanych. Schopnosti ale nejsou ještě pozitivním věděním jakéhož potřebl bylo k zadost učinění duchovným zájmům národním. Jednalo se tu o jistý kruh vědomostí jimž se přiučiti nutno bylo, i záleželo na tom aby se vědomosti tyto nevytrácely ale vždy rozmnožovaly. Kdož je v sobě choval byl zasvěcený v tajemství přírody i ve vůli bohův. Dle výměru zasvěcení svého pak i působení své uspořádal.

Nelze ale bylo působení tak důležité pozůstaviti pouhó náhodě aby snad nepřišla chvíle zanedbávání nejsvětějších národu zájmův, aneb aby starobylá od praotců zděděná, za pravdu a vůli bohův braná podání svévolí jednotlivců se nerušila. Kruh zasvěcencův tedy nejen pěstovati musil vědění od bohův mu svěřené a nad ním bdíti, ale i pečovati o to aby obrazivost v bezuzdnost nevybíhala a výklady zjevů přírodných, poměrů právných a náboženských, staletými zkušenostmi a názory ustanoveny, nepodléhaly pojmutí pouze osobnému a nepravému z jakéhož anarchie se rodi. Duchovná anarchie u starých národů předcházivala vždy mravní spousta a úplný pád národů. Protož vyvstávali mužové jež *pevný jakýs řád* v myšlenkovém kruhu národů svých ustanovili. Konfucius, Mojžiš, Zoroaster, Mahomet jsou toho známí příkladové. Starí Čechové jistý takový řád s sebou přinesli do nové vlasti, bylo jen ho uchovati a chrániti. Měli už jistá přesvědčení o poměrech *Všehomíra* i vlastní měřítka dle nichž je vykládali. Výklady tyto ovšem jen báječnou se jevily údobou, jakož všechna tehdejší poznánf

v světle obrazivosti vystoupala, avšak jakož obrazivost u výkonech svých dle rozličnosti pohnůtek i směrů v rozličných se rozproužela zářích, takž i ony výklady a výkony ducha nestejné byly povahy. Tu bylo minulost objevovati, tam přítomnost osvětlovati, jinde zase — načež největší váha se kladla — v budoucnost nahlédati.

Nahlédání v budoucnost bylo zvláště tajemným uměním, jež se netoliko na pouhé okamžité vidění ale zajisté i na hluboké vědění zakládalo. Hádali na budoucnost dle jistých znamení. Těm znamením musili rozuměti a k pravému jich pojmutí zvláštního navedení míti. Znamení taková byly buď podmínky přítomné z nichž budoucnost se vyvíjela dle zákonů domnělých neb dle pozorování a zkušeností ustanovených, buď byla taková jež nejsou v nijakém spojení s předmětem naznačovala věci budoucí beze všech jiných předpokládání než jaká v hádačském umění samém spočívala. Nejvyšší ale byl spůsob hledění do budoucnosti přímým viděním, vniknutím to bohův již k osobám sobě zvláště milým se skláněli a budoucnost jim zvěstovali. Takovéto osoby nehádaly pouze ale *věstily!*

První druh hádání na pozorování přírody založeného poznání lze v prstonárodních pranostikách jež zajisté v samém lidu původ vzaly. Ano lid i dále postoupil a hádal z domnění podle symbolických naznačení. Tíže ale bylo hádati bez takových podmínek. Zakládalo se umění toto na tajemství v jakáž jen zvláštní kruh osob zasvěcen byl, a soudíme že se poměr tohoto umění a pěstovatelův jeho u nás už za pohanství během časův valně byl změnil jakož jinde všady, ba máme toho i patrné stopy. Zprv zajisté byl kruh těchto vidoucích velmi skrovný. Nedá se mysliti aby ti jižto vznešené, tajemné své umění na jiné osoby přenášeli, učedníkům svým byli věc tak podávali aby snadností svou ovesednila, aby jim byli pouhé jakés schema sdělili dle kteréhož pak ve všech případnostech snadno hádati se dalo, cožby as bylo bývalo jako léčení nemocí podle několika receptů. Předmět učení toho byl národu posvátný a musila se uchovávatí proň vážnost všeobecná, ba ani před učedníky nesměl pozbývatí vyššího roucha za nímž tajemství božská se kryla. Domýšletí se jest že dříve poznáním přírody dle tehdejších názorů se učilo a postupně teprv k výkladům znamení se docházelo jež tajemství budoucnosti v sobě chovala. Dále pak se domyslití lze že vyučování takové během časův a přibýváním učedníků se na třídy rozpadlo líšíc se dle schopností žákův, takže valnější jich část na pouhém hádačství přestala, vybranější ale a povolnější dále pokročili, k původnímu stavu vyučování, ku samým věštébám. Domníváme se totiž že hádačství z věstectví se vyvinulo jako řemeslo z umění, jako později veršovci z básníků. Víme že bylo hádačů a víme též že bylo věstců,

o těchto poslednějších však máme drahnější zprávy. — O hádačích i o věstcích nás poučují básnické naše památky. V Jaroslavu „*Kublaj káže všem svým čarodějem, hádačem, hvězdářem, kúzelníkom aby zvoštovali, uhoľníce, kterakýby konec boj jměl vzieti.*“ Popisuje pak básník zevrubně způsob hádání. Nevzal obraz tento z tatarského taboru, což dokázati snadno, ale že tak zevrubně ho podal ručí nám za to že domácích podání o způsobu hádání u staročechů použil.

Věstění stálo výše pouhého hádání. *Věštby* znamenaly dle nejstaršího glossaru: *vaticinia*, *poëtarum carmina* a *věstec* byl vates, *propheta divinus*, ne tedy pouhý hádač, ale božský prorok. Jináče viděl prorok — věstec — v budoucnost a jináče vidění své pronášel. U něho zajisté bylo vidění a vědění, tedy i umění na nejvyšším stupni, neboť věstcové byli i spolu básníkové. Bytby i přímého o tom svědectví nestálo, ač stojí, poučil by nás už pouhý rozum o tom že drahné věstectví se zakládati musilo na zvláštní navedení, a jelikož věstění bylo spolu básnění ve vyšším směru, tedy patrné že v pravěku u nás básnické jakés školy bylo jejíž vychovanci zvláštním vyučováním k účelům svým se uváděli.

Soudíme že věstectví bylo obsáhlé umění a znamenitých na onen čas vědomostí požadovalo, ba že se v něm zrcadlil veškerý myšlenkový svět starobylý. Že věstění s básnictvím splynulo vyplývá z věci samé, neboť básnictví ve vyšším smyslu není nic jiného než vidění a věstění. U všech národů pravěkých se zakládal duševný život na poesii, a všechny kroky vyšší civilizace z básnického kruhu vystoupily. V básnickém zápalu nejen jiskry krásy ale i pravdy vznikaly. V básnickém rouchu vystoupaly báje a obrazy života vůbec, první naučení mravní i samy zákony. Nebylo rozdělení mezi duchem a přírodou, nebylo tedy odloučení vyšších zájmů životných a národních od přímo duchovních, a všem těmto zájmům sloužily věštby. Věstcové zvláště povolání byli *mluviti k bohům slova milda*, a lid zajisté uznával i vyšší původ projevení jejich. Vyšlat ona také z vyšších poznání než jakých v obecném lidu tenkrát bylo a zpěvy jejich se valně lišiti musily od písní z lidu vyšlých.

Ze zpěvů těchto vynikající jeden druh zvláštní pozornost na se obrací, totiž zpěvy hrdinské.

Vedle *pěstování* ideí jež mladistvému národu za nejposvátnější platily bylo *zastávání* jich proti cizím návalům bez odporu nejhlavnější a nejvšeobecnější povinností všech soukmenovců. Vedle udržování jistého kruhu myšlenkového tedy — živý boj. Tuhý to boj kde nepřátelův neustále přibývalo, kde nový svět starému záhubou hrozil, kde se o zvrácení všech společenských a duševných poměrů jednalo. Nepřítel

dlouhým tahem v krajiny táhl aby je hubil. Tu Sasíci, tam jiní kmenové němečtí jako dravci do země vpadávali lid v porobu uvádějíce. Jediné vítězstvím udržeti mohl národ sebe a co nejdražší mu bylo. Od vítězství záviselo udržení individualní jsoucnosti jeho. Pozbytím této byl by co národ vyhynouti musel jako jiní pobratřenci kolem něho hynuli. Vítězství ale jen bohové poskytnouti mohli vřelým kněze a udatenstvím bojovníků. Co kněz ve válce ustanovil, to vládkové v čele lidu provedli. Někdy kněze nebylo kde nebezpečnost hrozilo, *zajel v cizinu, aneb zašel k otcem ostavi v dědině dietky svoje*, tu vládkové sami válku podnikli vyvolivše jednoho ze svého středu, *jemuž dáno bylo proti vrahům, za vůdce*. To se stávalo snad i tenkrát když kněz pro válku nebyl. Tu se vládkové scházeli na místech osamělých, *dostúpichu mýta středem lesa, podáchu si kolem pravé ruce, tichými slovesy hovoriču*. Úmluvy a porady jejich podobaly se spiknutím. Bylo potřebí udržeti zámysly své v tajnosti neboť bojovali patrně proti přemoci. Tu ovšem nutno zápalem nahraditi nedostatek hmotných sil. Nepřátelé hrozili zničením a porobou již jen svrchovanou udatností odvrátiti lze bylo. Není tato však každému dána. Lidu obecnému, ba někdy i vládkům ne vždy poroba nad svobodou stála. Poroba přináší někdy pohodlí, boj pro neodvislost ale požaduje obětí a namáhání sil. Většina lidí za pohodlím stoupá. *Komu zdravie, komu drah živótek, tomu v Taterech mílosti ždátí*. Tu bylo nutno zbuditi zápal a zápalem udatenství. Ráznými příklady se oživiti musil zájem pro odboj, a rozehráti cit pro svobodu. Zpěvy hrdinské k tomu sloužily. Kterak zpěvem se probuzoval národ toho *Záboj* velekrásným jest svědectvím. Povzbuzující takovéto písně byly při básnické své vznešenosti téměř řečnickou spolu taktikou způsobeny. Vše tu bylo pojímavosti lidu přiměřené, líčení dějů i pohnútek. Básníkům zpěvů těchto nebyla svoboda abstraktným jakýms ponětím leč právem osobným a základem všeho blahobytu. Pozbytím jí všechny interesy národu záhubě propadly. To se pevně vstípati musilo mysli a smyslům předložiti tak živě, aby každý jednotlivec před očima viděl bídu která ho očekává a slovy zpěvcovými uchvácen zbraně se chopil. A jakžby se byl směle nevrhl v boj když se jim objevilo kterak nepřátelé *vyžehajú dvory, chyžice, a všecko vyžehachu, stríebro zlato pobrachu i hovědce otehnachu! Jak travička jim stúpána cuziem kopytem!* (Beneš Hermanov.) — Tu básník nevybouzel cit jakýs ideální jakémuž méně přístupna bývá mysl obecná ale plastickým naznačením vypočítal přímo nehody ježto každému hrozily. A ještě živěji a básničtěji to učinil zpěvec Záboje, starší věkem než onen a protož i svěžeji. Ten již všech interessů se dotknul jež způsobny byly celým národem pohnouti, náboženství, svobody,

jazyka a blahobytu. „I přijde cuzí úsilno v dědinu, i cuztmi slovy zapovída. I kak se zdie v cuzej vlasti ot jutra po večer, tako bě se zdiati dietkám i ženám. I jedinu družu nám imieti po púti vsěj z Vesny po Moranu. I vyhánie z hájev vsě krahuje, i kací bozi v cuzej vlasti, takým se klaněti zdě i jim oběcati obět. I nesměchu se bíti v čelo před bohy, ni v súmrky jim dávati jiesti. Kamo otčik dáváše krmě bohóm, kamo k něm hlásat chodíváše, posěkachu vsě drva i rozhrušichu vsě bohy... A podobně i Čestmír. Nepřítel pustil meč i oheň v krajiny. Ajta se valé dým po dědinách! I po dědinách stenánie žalostivých hlasów! Kto sežže dědiny? I kto rozplaka vaše hlasy?.... Kruvoj škaredý otehdáše naše stáda i sdiěše hoře v dědinách ohněm i mečem. Věš co plzno bieše, potřě jeho zloba krutá.“

Jeví se tu nápadně věcnatý ráz názorné plastiky při směru přímo ideálním. S živou takovouto plastikou se setkáváme u všech starobylých básníků všech národů, ale jiný všady útvar, světlo a barvy.³⁾ Povaha národní a ráz místný rozhodnými jsou toho živly. Ráz ten místný dovoluje nám stopovati na mnoze přímo i děje v básních Ruk. Kr. obsažené, a z nazírání v tu samou přírodu vůbec vyšlo i příbuzné jí zobrazování. Příbuznost tato ze všech hrdinských zpěvů staročeských vyvírá. Jakož jedna příroda kolem nich a jeden všeobecný hlavní zájem takž i v nich jeden ráz osobný a jedna téměř duše! Některé ale obrazy a obraty se v nich opětuji způsobem takovým že na starší ještě vzory poukazují jež z těch samých základných podmínek národního básnictví vyšly a sotvy se as mine pravdy kdož přisvědčí důmínce že básně nás došlé jen odleskem a ohlasem jsou drahnějších ještě plodů podobných. Ba Zábój přímo poukazuje na staršího Lumíra, jakož Libušin soud na vyučování věštábám vítězovým, na školu tedy které už dříve stálo. Co vlastně tyto věštby vítězové byly o tom se nám i důkladných mínění i přímého svědectví dostalo.⁴⁾ Jiná jest ale otázka jak daleko vyučování toto zasahovalo a jak dlouho trvalo.

Starobylé básnictví české nás poukazuje na dvě hlavní doby svého vývinu. Každá ta doba zvláštními se značuje zájmy jež v básnických plodech jejich charakteristicky vystupují. Jakého as rázu byl kruh básní doby první toho se domysliti lze z kruhu doby druhé.

Veškeré starobylé básnictví se zakládalo na národní zájmy. Jakové tyto zájmy byly takový i básnický ohlas. Příklad praotců našich do zemí těchto se značoval výbojem. Po upevnění se na domácí půdě musila nastati doba vniterního se uspořádání jež se u pohanů našich nestávalo po vůli lidí ale po vůli bohův. Poměry společenské se tedy řídily dle náboženských názorů. Základ názorů těchto byl už v nejstarších časech položen a všem slovanským kmenům společný. Udržel

se tedy při kmenech i po rozchodu jich, jen že při novém se usídlení znovu se rozvíjel z původních svých kořenů. O rozvíjení takové pečovateli musili ti jižto vůbec o národ pečovali. Duchovní život a působení pěstovatelů jeho tedy směřovat musilo na oživení náboženství, tohoto nejdůležitějšího národního zájmu, neboť byla doba kde směr náboženský vůbec nadvládal. Odkud by se byla pozdější pevná ponětí o bozích a povaze jejich vzala kdyby už dříve se byla neustanovila? — Náboženství ale se chovalo v bájích, doba nového vývinu jeho v národě byla tedy v hlavní své podstatě dobou báječnou a dá se souditi že i básnictví tenkrát báječnou svou prožilo dobu, a že v bájích se vešker duchovní život náš ustředoval a jimi ustanovoval. Došlé nás básně padají ale do času kde život tento už zase k úpadu se skláněl dorážení živlů cizích, kde národ novými, nad jsoucností jeho rozhodujícími poměry podněcován na novou připravující se historickou půdu přecházel. Báječný okres byl už vyplněn, náboženství v bezprostřední život bylo vešlo. Ba nejstarší z našich básní, *Libušin soud* padá jako do sklonku první té doby v kteréž se národ uvnitř byl uspořádal *po zákonu věkožizných bogov*. Boj jenž v druhé době přímo krvavou pokračoval dráhou, jeví se v Lib. Soudu na sociální půdě. Již se způsobem cizím nakažoval ustanovený mrav, a rušil se hotový zákon domácí. Jelikož zákon ten a mrav z náboženských vyplýval názorů, tedy i v dobách z nichž byt i nejstarší nám známé zpěvy, jako *Záboj* a *Čestmír* pocházejí náboženské poměry už vesměs byly ustálené. Protož kde tyto zpěvy bohův se dotýkají s plným již uvědoměním poměrů jejich to činí a s pevnými už ponětími o bytosti bohův vystupují. Nelze se tedy diviti že báječný ráz v nich na popředí nestoupá. Báječná doba byla ve vyšších kruzích už odbyta, báje se staly dogmami, kolující napotom ještě mnohem déle v kruzích nižších, zprv zajisté v původní své době později snad rhytmu zbaveny co pověsti a zkázky. Ležít však v přirozenosti věci že v dříve způsobených věštibách vítězových na něž *Libušin soud* poukazuje, báječný ráz značněji vystupoval, že vůbec nejstarší věštby v báječném se otáčely kruhu, ba snad bohové sami byli první vítězové o nichž první věštby se působily. Zdaliž tomu tak nebývalo u všech starověkých národů, a zdaliž vítězní bohatýrové pozemští mezi bohy se nekladli? Nejen okres takovýchto bájí byl národu posvátný, ale i způsob jakým se mu podávaly v obzvláštní se chovati musil vážností. Kdykoliv se tedy o to jednalo aby věc jakás důležitá v podobné vážnosti se udržela, vždy bylo potřebí i podobných prostředků k tomu používati. Jedna z nejdůležitějších věcí v životě národním jsou ale zákony. Jim zajisté nutno bylo vystoupiti s velikou mocností morální a udržovati se v největší úctě v národě. Nelze bylo aby co pouhé výmysly jednotlivců

v národě platily jež zachovávatí od dobré vůle závisí. Musily považovány býti co vyšlé z vůle bohův, a musily se objevovati lidu způsobem vznešených a posvátných mu věšt. Byly sice zaznamenány v *deskách pravodatných*, ale názorné objevení a vykládání jich nemohlo se jinaké stávatí nežli příklady živými, jelikož onen čas nebyl dobou výkladů filosofických. Příklady takové, z života vzaty, jež vypravovaly o přech jakýmiž zákon a vůle bohův se rušila byly přímo historickými udalostmi v národě. Stávaly se tedy neméně obsahem věšt jako báje, a válečné skutky bohatýrů. Nemělyt věru zákony a řád v nich uvedený menší do sebe důležitost pro národ nežli vše ostatní tehdejší jim v podstatě příbuzné zájmy. Máme toho v Libušinu soudu příklad jeden, ale pochybujem že by *jediný* byl býval.

Protož se domníváme že *věštby vítězové* o nichž v Libušinu soudu zmínka se činí pocházely z časů nejstarších kde vyšší výkony ducha toliko v jednom a to básnickém středišti splyvaly, a že věštby tyto veškerý druh náboženských, socialných a politických zájmů v sobě chovaly a že obsah jejich dle povahy časů se měnil.

Dá se domýšleti že původně všecky z báječného kruhu vyšly, a že původní jim vyučování náboženský mělo směr. Stopy původního toho směru dají se ve všech na nás došlých básních slediti ač čím dále tím více v pozadí, až konečně jako posledním skvělým zablesknutím zhasínající lampy v Jaroslavu zas se živěji objevily jako odsvit původního mythického směru.

Libušin soud se celý zakládá na zákon z bohův vyšlý. Soud se koná jako náboženský jakýs obřad. — Záboj jenžto obsahem svým do zcela jiného kruhu padá oplývá téměř báječnými upomínkami. Též v Čestmíru ještě na mnoha místech se připomínají bohové a oběti jim dávané. Básně pak pozdější z křesťanské doby podrževše celkem pohanský ráz vyhnuly se už téměř docela náboženským připomínkám, vyjmutím toliko některých míst v nichž jméno boha přichází. Jen *Jaroslav* zase předmětem svým poukázán byl na živější naznačení v ohledu tomto.

Soudíme tedy dále že původní vyučování věštám vítězovým bohoslužebným se konalo směrem a že první učitelové a první žakové školy této byli bohoslužebníci. Slovo toto bráti jest v širším smyslu než v jakém od novějších časů se bere. I kmetové v čele rodin i vládkové v čele vojsk tenkrátě konali bohoslužby, i dévy jež při soudech držely *desky pravodatné a meč křivdy kárající* byly bohoslužebnice, nejvýše ale zajisté mezi nimi stáli věštcové sami. Jakož však z vládků a kmetů nekaždý byl vyučen věštám vítězovým, takž i z vyučenců nekaždý byl už věstcem. Ale znalost věcí božských a pozem-

ských, umění jež *Vyšehradem pohybovalo* nedávalo toliko důstojnost ale i mocnost, protož se upírali nedá, že na vyšším učení tomto čím dále tím více i mladí vládkové i jiné duchem a okolnostmi povolane osoby se účastňovaly, a takž jakož škola o sobě takž zajisté i básnictví v ní pěstované, novými napotom živly se osvěžovalo a obohacovalo.

Školy podaly ovšem základy, ne však na jediných těchto základech se vyvíjelo básnictví. Povaha jeho sice nevzdalovala se od navedení a národní barvitost svou podržovala, ráz však jeho časovým odpovídal zájmům. Jak mile válečné interesy v popředí vystupovaly a vpády protivníků národ k odboji zbuzovaly tu spolu i hrdinské básnictví vždy nových nabývalo látek i pohnútek, a stará škola básnických věstců válečnými živly povzbuzena též se značovati musila rázem takovým, totiž hrdinským.

Kdy a kterak svůj počátek vzala škola v nížto věštábám vítězovým se vyučovalo o tom nelze bližších zpráv podati; že však přestala když věštby svou mocnost veřejného působení pozbyly, tož z věci samé vyplývá. Nelze též přímo ustanoviti dobu kdy věštby přestaly. Od uvedení křesťanství v Čechách až do úplného jeho vítězství mnoho času uplynulo. Pohanská víra z veřejnosti vypuzena ještě dlouho v soukromí žila. Trvaloť zajisté století než všechny háje bohům zasvěcené se vysekaly a všechny žertvy pohanské po krajích se zbořily. A i napotom ještě nebylo pohanství z myslí lidských vyhubeno. Úloha tak nesmírná dala se toliko vyměněním několika pokolení provésti. Taktéž i věštby ještě v soukromí žily a tu a tam mezi národem se pěstovaly, kdežto křesťanství až panujícím se stalo náboženstvím a školy veřejné jen křesťanským naukám vyučovaly. Pod věštábami v užším smyslu klesala půda, ale básnictví vystoupíc z kruhu báječného a hrdinským se značujíc rázem, směrem svým čím dále tím více se odpoutávalo od pohanství při starém rázu na nové čelíc směry.

Dá se souditi že křesťanství hned prvním zde vystoupením pohanských škol se zmocnilo, a nové zájmy své touto cestou co nehorlivěji rozšiřovalo. Tu nebylo více řeči o věštábách vítězových! Poesie nebyla předmětem prvních učitelů křesťanských, ba záleželo těmto zvěstovatelům nové víry aby zpomínky pohanské se kde možná vyhladily, a tu zajisté i starobylé básnictví u veřejnosti místa postoupiti musilo novému evangelium. Snadněji se však city ze srdce vyhladiti dají nežli zpomínky z paměti, a snadněji se lidé jednotliví přetvoří nežli celý národ. Noví učitelové hlásali nové učení ve školách i jinde, ale bývalí žáci starých škol nevšickni a nehned přeskočili do nového řádu. Žilo jich zajisté dlouho ještě po krajích mimo veřejnost a měli i své přívržence a byčby napotom i *pravda* nová byla všady se uznala, přece co ze starého

důmysln krásného vyšlo krásným zůstalo u všech jižto schopni byli básnického pojmutí. Takž staré básně se udržely v paměti, ba snad tím tuzeji a ouzkostlivěji se zachovávaly těmi kteří novým věcem nepřáli. Udržely se co drahé památky jedněm, a druhým co vzory básnictví jež nikdy nevymřelo v národě bytby i novým myšlénkám u veřejnosti ustoupiti musilo. Školy věštů přestaly, ale stará básnická škola, pokud se jí značuje zvláštní ráz básnictví, se udržela. Křesťanství v prvním svém vystoupení nehned i nové jakés básnictví založilo, když pak ale napotom nový způsob básnění od západu do Čech zavítal tu vždy ještě zbývalo lidí v národním smyslu vychovaných jež drahého rázu se přidrželi, ba mnozí přímo z odporu proti novotám. Že odpor takový u valné částky české šlechty nemalého nalézal ohlasu, o tom každý téměř list dějin našich svědčí, ba sahal odpor tento u mnohých až k nechuti ke zřízení škol v novém duchu, jakž později ještě ukážeme.

Objevením se nového způsobu básnění nebyl starý způsob ještě vyhlazen, a bytby i při velkém a skvělém dvoře Přemyslovců a jich přátel se byly zpěvy německých rytířských básníků a jich českých následovníků veškeré půdy zmocnily, zbývalo ještě menších vládyckých dvorců po Čechách dosti kam pražská tato moda co panovnice nevěšla, ba byloť povždy mužů v Čechách, a za oněch časů i celých rodů jež se horlivě zasazovali proti všemu co cizotou zapáchalo. Domácí mrav, způsoby a jazyk vái mocí svou střežíce nedali mu hynouti když v nitru a zevnitř nebezpečenství mu hrozila. A nebyly to osoby z obecného lidu leč výše postavené a výše vzdělané v nichž myšlénka národnosti a vlastenectví působlivých zastavatelů nacházela. Mezi těmi zajisté nej-déle se udržoval národní ráz neporušený, a taktéž i obliba na plodech básnických ryze národních, a z jejich středu bez pochyby vyšli básníkové jižto vyšší svou vzdělanost, smýšlení a ráz z národních čerpali podání, vychování byvše a vyučování pěstiteli drahých věštů vítězových. Navzdor tomu že živel z něhož tvorčí tato síla básnická původního a právě národního rázu nabývala už za časů Kosmasových půdy ztrácel, udržela se předce poesie tato v Čechách až do druhé polovice třináctého věku. Zprv křesťanství a rozšiřující se s ním latina, napotom povstávající města a zmáhající se jimi němčina podrývaly půdu tohoto druhu básnictví. Ono však na venkově se rodilo u vzdálenosti od neryzé Prahy a od pokažených cizotou měst.

Vzduch jež ze všech básní těch vane jest svěží, venkovský. Byly způsobeny u pohledu na zelené lesy, na pestré pahorky, vyrostly na tomtéž kmenu jako písně lidu, leč na jiných větvích a nebyly písněmi z lidu. Národní básníkové vyrůstají z národní půdy; jest však rozdíl u pěstování rostlin. Taktéž kruh rozpravných básní Rukopisu Kralo-

dvorského do oboru národního básnictví patří, lišíc se však od prostonárodního i směrem i vyvedením. Nebyly tedy školské a umělé v nynějším smyslu slova. Umělost školská předpokládá jistou metodu na theorickém navedení spočívající. Spůsob starobylého básnění však nevyšel z pravidel formálních ale z názorů původních. Drahná škola vyučovala názorům a pojmáním přírody a života nikoliv ale theorii básnických forem, ona nalazovala mysl a budila ruch v tom komuž přírodou byl vstípen, ale neučila pouze dělati verše dle toho a onoho výměru jakož později se stávalo poznáním latinských a řeckých vzorů. Křesťanské napotom školy v prvopočátku docela jiným sloužice zájmům dokonce se nezanášely básnictvím takže o školském navedení k němu řeči nebylo. Když pak kruh učení jejich se rozšířil nestalo se to v duchu národnosti ale v duchu latinismu a panující tenkrátě metody skolastické. Básníkové tedy byli odkázáni na vlastní svůj ruch, na přírodu která je objímala a na staré domácí vzory jež k novému plazení je probouzely.

Z rozličných potud uveřejněných mínění o původu básní rukopisu Kralodvorského uvedeme zde ještě následující: „Kdo jich původ do dvanáctého a třináctého století klade, nemůže jináče mysliti než že jich skladatelé staré pověsti v lidu kolující básnický zpracovali jako to Kosmas po kronikářsku byl učinil. Kdo však naše zpěvy považuje za písně národní, podobné k mužským písním srbským s nimiž největší obdobu mají, nemůže nikterak tak mladý původ a takový jich poměr připustiti. Stěžejní tedy otázka v tom ohledu se zakládá na povaze básní těchto.“ — Jinde ale zase psáno že mimo rozměr není shody s epickými písněmi Srbův. „Jmenovitě scházejí zpěvům českým ony obrazné úvody, které v srbských tak velice jsou oblíbeny. I stále poetické výrazy ve zpěvích českých skoro docela se liší od výrazů takových ve zpěvích srbských a rusinských. Veliká naproti tomu jest shoda písní lyrických Kr. R. s písněmi srbskými i rusinskými což patrně svědčí nejen o velikém stáří jejich, ale i o tom že jsou to písně národní, tak národní jako ty kteréž posud mezi lidem naším kolují. Původem tím hlavně se dělí písně lyrické od epických, kteréž patrně skládány byly od zpěvcův cvičených, podobných slepcům rusinským a srbským.“ A pak jinde zase: „Až do třináctého století žili u nás básníci, podobní slepcům rusinským a srbským, kteříž odchováni jsouce zpěvy od starodávna podáním ústním, později i písemným chráněnými, opěvovali slavné děje svého národu.“

Že byli básníkové epických plodů Ruk. Kr. lidé cvičení a zvláště vzdělaní na to ovšem básně samy poukazují, neboť se v nich líčí život veřejný i patriarchální způsobem jaký se valně liší od způsobu obecného

byť i básnického lidu. Jsouť poznání a způsob jich projevení jakýž nevy-
chází z pouhého nadání ale spolu z vědomostí. Že za oněch drahých
časů vyšší třída společnosti blíže vzdělanosti stála nežli nižší to netřeba
teprv osvědčovati. Není tím však vyřknuto jakoby z nižší třídy nikdo
nebyl k vyšší vzdělanosti nepostoupil. Zajímavé jest i v tomto ohledu
stopování starobylých našich básní národního rázu. Přísně však je sto-
povati dle jednotlivých všech tahů, ba slov, podléhá velké obtíži. Dostaly
se nám ve sbírce jižto uspůsobil milovník některý starého národního
básnictví za časů Václava II., a nelze pochybovati že forma jich namnoze
už byla změněna podáním a opisováním. Vmísily se tu zajisté některé
novější názvy a ledacos se zjinačilo jakž u všech starých literárních
památek se jeví které nás ve více opisech došly jež mezi sebou nejen
pouhými slovy ale i vynecháním a přidáváním celých vět od sebe se liší.

Nejstarší památka básnictví českého jsou dva zlomky z nichžto první
toliko devět druhý pak sto a dvanácte veršů v sobě zavírá. Oba tyto
zlomky pojednávají o právních poměrech. Prvním zlomkem se končí
větší báseň a zdá se že celý zpěv se vztahoval ku sporu o právo rodinné.
Či snad sám zákon v básni byl uveden k němuž *Libušin Soud*, druhý
to neukončený zlomek jako živý příklad byl přidán? Či snad oba ty
zlomky k většímu kruhu básní přináležejí, způsobených k vyobrazení
zákonných poměrů, jimiž národ uveden měl býti ku poznání pravdy
(práva) a veřejného zastávání spravedlnosti? Domýšlelo se také že
Libušin Soud do oboru historických básní patří a s udalostí kterou
zlomek tento končí, kde Libuše sudství se vzdá ku prospěchu muže
„*kj by vládl po železu*“ teprv pravý její obsah vystupuje. — Na vše-
liké takové otázky jen důmínkami odpovídati lze. Nám nejbliže stojí
to co báseň přímo před oči klade, totiž didaktický její směr. Nebylaby
básní kdyby pouhou základní myšlenku v holém jen příkladu byla podala.
Takž ale skutečně se jeví myšlenka právní v rouše věsteckém, příklad
básnický pojatý, myšlenkou národnosti proniknutý a celou povahou pro-
vedení na nejstarší dobu ukazující.

Libušin Soud jedná o rozepři mezi dvěma bratry jež o dědictví
po otci se svádili. Chrudoš bratr starší co prvorozenec dle způsobu
německého přivlastniti si chtěl všecku pozůstalost čemuž mladší odpo-
roval. Rozepře se vedla před shromážděným soudem zemským u pří-
tomnosti kněžny Libuše, kmetů, lechů a vládyků. Rozhodlo se po
domácím právu neboť „*nechvalno nám v Němcích iskat pravdu, u nás
pravda po zákonu svatu, juže přinesechu otci naši. . .*“ Oba bratří
měli společně vládnouti jméním. Chrudoš nespokojen s rozsudkem po-
haněl kněžnu, jež se pak projevila že nebude více souditi svády. „*Vý-
znamný to úkaz že první památka národní naší literatury se týká*

sváru dvou bratří z nichž jeden německým, druhý slovanským právem souzen býti chtěl. Dále stopovati lze v Záböji, Beneši, Ludiši živy toho sporu národního jenž vůbec v dějinách našich velký a trvalý byl.“ Ale i mimo to poskytuje báseň tato tak mnohostranných výhledů do starobylosti naší že přímo osvětluje dobu o kteréž nám dějiny před tím jen málo vypravovaly. Především nám zde záleží na básnické její povaze a tu hned v prvních verších se jeví ráz národní obrazem z přírody vzatým a tak básnicky vylíčeným že povolání skladatelovo k poesii přímo jím se osvědčuje. Táže se Vltavy „co rmoutí vodu stříbropěnnou? Zda ji lítá bouře rozvlnila, oblak šířého nebe sesypavši, hlavy zelených hor opláknuvši a zlatopískou vypláknuvši hlínu? A odpovídá Vltava na to:

*Kako bych jáz vody nemútila,
kegdy se vadita rodna bratry,
rodna bratry o dědiny otné?*

Soucituje zde příroda s lidským osudem, rmoutí se řeka nad nepřírozným poměrem mezi bratry. Dále pak „přiletěla družná vlaštovice, sedla na rozložitě okénce v Libušině zlatém sídle, skvělém Vyšehradě, a běduje i nařiká smutně.“ — Pravěkého původu jest obraz tento po ptácích návěšti dávati, a že často se ho užívalo tudy i do pořekadla přešel: *Dozvěděti se po ptáčku*. V Rukopise Kral. skřivánek má poslem býti dívce. Zde v L. S. znamená vlaštovice sestru *ot Otavy krivy* kde sídlil Chruďoš přispěvši na Vyšehrad s poselstvím a tu

*Kdy se slyše její rodna sestra,
rodna sestra v Libušině dvoře,
sprosi kněžnu utr Vyšegradě
na popravu ustaviti pravdu,
i pognati bratry její obu
i súditi ima po zákonu.*

Vyzírá z toho srdečné účastenství sester na osudech bratří za času patriarchálních náhledů o příbuzenstvu. Vidíme zde kterak nad sporem mezi bratry Vltava se rmoutí a kterak sestry neváhají o vyrovnání se starati. Ve zpěvích a pověstech slovanských se přčasto líčí úzké k sobě přilnutí bratrů a sester a u Jihoslovanů kde patriarchální spůsoby se nejdéle uchovaly ozývá se též poměr tento nejčastěji. Takž báji jedna z pověstí srbských že dívka mladá hořem po ztrátě bratra v žežulku se proměnila. Jiná ztratic bratra oči si vyloupala; novější pak jedna píseň želí „že není jak bývalo,“ *dávnoť tomu co štěstí nemáme, co brat na bratra mečem dohání, sestra co sestřice očarovává!* — — —

Básnický ráz se hlavně jeví individualisováním ponětí všeobecných; co symbolicky a jinotajitelně se projeví nedá to aspoň výhradnou svou

barvitostí o básnickém pojetí svědčí. Kněžna vypraví posly na rozličná místa a každé to místo jest zvláště naznačené.

Káže kněžna vypraviti posly
po Svatoslav od *Liubice bielé*
ide-že sú dúbřaviny uné,
po Liutobor s Dobroslavska chlmcu
ide-že Orlicu Labe pije,
po Ratibor ot gor Krkonoší,
ide-že Trut pogubi saň liutu,
po Radovan ot *Kamena Mosta,*
po Jarožir ot *brd vltoréčných,*
po Strezibor ot *Sázavy ladny*
po Samorod se *Mže strebronosné. . . .*

A charakteristická tato naznačení se zakládají na skutečný místný ráz činž básník vedle taktu svého i znalost poměrů objevil. *Liubice* (nyní Libice blíže Poděbrad) bývalé sídlo mocných Lechů Slavníků (rodiště sv. Vojtěcha), *dúbřaviny uné* (dobré, výtečné) jimiž Liubice se vyznamenávaly. Dobroslavský chlumeck jest Králové Hradec od zakladatele Dobroslava tak nazvaný, kde řeka Orlice v Labe vtéká. *Trut* pak dal jméno městu Trutnovu u hor Krkonošských, kteréžto město v štítu svém nese saň. Byl-li Trut historická osoba čili jak Rakovečský soudí mytická, o tom zde rozhodnouti nelze; zdali však Trut, Krok a Krak jedna a tatáž mytická osoba byli — slovanský Herkules neb Hermes, — jak Rakovečský dále soudil, není posud úplně vyjasněno. Jisté však jest že o Trutovi už tenkrát kolovaly pověsti aneb docela zpěvů bylo o hrdinském jeho skutku na kterýž básník L. S. pomyslel. — Kamený most byl tenkrát ještě vzácností. Přichází též v Spitišnévě listu nadacím proboštství Litoměřického. — *Ot brd vltoréčných* to jest od vrchů. Podbrdský kraj býval někdy díl nynějšího Berounského, s jehož vysokých hor jarní potokové vycházejí.⁵⁾ Sázavu pak jmenuje ladnou, Mži stříbrnosnou. — Takž každý předmět svým vlastním výhradným rázem stručně a drasticky jest naznačen. Takováto drastičnost vůbec charakteristickou jest známkou starobylých národních básní a jí hlavně se liší tyto ode druhů po cizích vzorech způsobených, jenžto rozvlácností namnoze nechutnou se vyznamenávají. Této drastičnosti věren zůstal básník i tam kde mu překypující vášeň líčiti bylo, podaje dojemný a přímo úchvatný obraz když Chrudoš nespokojen s rozsudkem vstanul

*Řlč se jemu rozli po utrobě,
trasechu se liutostiu vsi údi,
máchnu rukú, zarve jarým túrem:*

*Gore ptencem, k nim-že zmíja vnori,
gore mužem, im-že žena vláde!
mužu vlásti mužem zapodobno:
prvencu dědinu dáti pravda.*

Vniterní náruživé pohnutí vnějšími zde se jeví tahy, myšlenka v plastickém vystupuje útvaru. Není tu rozebírání psychologického processu, leč názorné jeho z nitra na venek vystoupení, není tu rozjímání o stavu nakvašence leč přímo stav tento sám v působení jeho na ústrojnost. — Takž i všechna epitheta v L. S. uvádějí k stručné té plastičnosti u vylíčení povahy podstatného předmětu aby na patričních místech jedním téměř slovem za dost se učinilo buď básnickému naladění buď věcnatému naznačení. *Vltava máti vodu strebropěnu* — bouře jest *liuta*, nebe *širé*, hory *zelené*, *Otava kriva zlatonosná*, vlast *žirná* (úrodná), *vlaštovica družná*, *slavný Vyšehrad jest zlatým sídlem kněžny*; vrchy jsou v *letě říčné*, atd. Nejvýznamnější jsou nám ale desky *pravodátné*, *plamen pravdozvesten a svatocúdná voda*, jimiž se nám některé nejdůležitější poměry drahnověkého života vyjasňují. Vidíme totiž že zákony byly v deskách zaznamenány, a že zkouška nevinnosti ohněm a vodou praotcům našim v obyčeji byla. A na tomtéž místě se jeví i *dvě věhlasné dvě vyučené věšěbám vítězovým*, jejichžto vystoupením a naznačením se hluboký náhled do starobylosti české a příležitost ku podstatným důminkám skoumatelům drahných věků poskytuje. —

Že L. S. ukončen se nám nedostal tudý nejisto udati zdali epický aneb didaktický směr v básni této nadvládal. Pravdě podobno jest že vyřknutím starodávného práva národního se ukončil zpěv, jakož předešlý zlomek „Sněmy“ a tu by domnění naše se ovšem potvrdilo že kruhem příkladů na způsob věštb básnický pojmutých a vylíčených drahné zákonodárství se národu vstípiti mělo. Podle povahy zlomku který nás došel máme za to že směr L. S. byl didaktický, a že jakož u všech národů jenž svou dobu individualní vzdělanosti za pravěkú prožili takž i u Čechů se nacházely osoby věhlasné, jimž básnictví nejen k oslavení hrdinských skutků, ale i ku vzdělání všeobecnému, k rozšíření vědomostí vůbec a znalosti zákonů zvláště sloužilo. — Jest zvláštní ohled bráti na předmětný způsob jakým básník myšlenku pojal a podal která tolikerých živlů k podnětnému pojmutí a naznačení v sobě chová že by novověký básník ani s to nebyl, jim se vyhnouti. Pilným nahlédnutím do L. S. se objeví že ráz zpěvu toho jest téměř dramatický a jedině takovým způsobem se dala socialní otázka o jaké L. S. pojednává provésti za času kde abstraktné pojmutí a líčení ani v duchu času ani v duchu národu neleželo. A proto také, že *socialní* myšlenka z L. S. vstříc nám stupuje domnívati se nám jest že báseň

tato nevyšla z pouhého naladění okamžitého jako písně lidu, ale z úmyslu, a že tvůrce její nebyl prostonárodní pěvec ale vzdělaný, místních a časových poměrů zkušený zpěvec jemuž hlavně o směr se jednalo, v účtě a platnosti udržeti zákon domácí a *pravdu po zákonu svatú*. — Padát tedy báseň do časů kde cizí živlové podzírati počali spůsoby domácí a objevuje se jí spor tento na sociální půdě jako v jiných zpěvích doby této na válečné. Že ráz L. S. od jiných časem mu blízkých plodů básnických se liší, zvláště od nejbližšího mu Záboje to nejen v směru ale i v samé látce leží. Látka sama sebou neposkytuje podnět k básnickému rozevření, kdyby básník zvláště umělý k zvláštnímu účelu se jí byl neuchopil a básnickou jiskrou jí nenadchnul. Hrdinství bohatýrů, boje o svobodu a národnost, pestré střídající se v nich udalosti obklíčeny živou soucítící přírodou byly tenkrátě přípravnou půdou k hrdinskému básnictví. Sotvy by byl zpěvec pouhý spor dvou bratří o dědictví k zpracování sobě vyvolil kdyby zvláštním k tomu úmyslem byl povzbuzen nebýval úmyslem na jakž by prostonárodní zpěvec oněch časů sotvy byl dopadl a ježby sotvy tak uměle byl provedl i při nevšedním jinak nadání. 9)

Docela jiný obraz nám poskytuje zpěv o *Záboji a Slavoji*, „jedna z nejkrásnějších památek staročeského básnictví národního.“ — V ní zajisté mocí skalné řeky valí se proud poesie i zrcadlí se v něm příroda i život dávnověký v původní své svěžesti. Co jiné zpěvy vyhlášené jiným jsou národům, to nám jest Záboj, nejskvělejší hvězda na šerém nebi dávnověkosti naší, v níž téměř všecka síla a všecka svěžest se ustřeďuje kterou v ostatních nás došlých básních Rukopisu Kralodvorského nalézáme. Spůsob vypravování jest velkolepý, ve všech jednotlivostech provedený a každému zjevu zvláště tak přiměřený že z něho vyzírá nejen nápadná bujarost rozeného a velezkušeného básníka ale i veliká jeho umělost u ovládnání formy. *V. Nebeský* praví ve svém pojednání o R. Kr.: „Nejdůležitější ze všech básní Kralodvorských je bez odporu zpěv o Záboji, a to nejen pro své velebné stáří, původem svým do šerých pradějin sahající, nýbrž i pro svou cenu básnickou. Síla původního básnictví národního nejeví se nám zajisté v žádném jiném zpěvu Kralodvorském s takovou překypující bujností a svěží jarostí jako tu. Bouřit místy mocí neukrotitelnou. — A jaký rozsah citů! Od pláče holubičho a zármutku nejhlubšího až k zuření války neskrotnému a k nejhluchnějšímu jásání vítězoslavnému. Jaká rozmanitost výjevů a obrazů! Tu Záboj se skály s nejhlubším žalem přes černé lesy po vlastech porobených se ohlízející, tu jak bouře do bitvy se řítící. Diviti se musíme, jaké bohatství a jaká síla ducha básnického ve zpěvu tomto soustředěny jsou. Kromě ceny poetické musí se však i hluboký

význam básně této pro mravopis národu našeho v dobách pradávnych uvážití. A tu zajisté se nám jeví taková ušlechtilost a jadrnost, zbožnost a hrdinnost, taková útlá a jemná mysl, cit tak hluboký a vřelý, a taková láska k vlasti a volnosti, že posuzující podle básně vůbec dobu, jejímž výtvozem a zrcadlem je, o duševním životě a původní povaze praotců našich zajisté docela jiné mínění nabýti musíme, než jak je stranní a dílem zakrnělí kronisté líčí. Žasnouti musíme před tímto obrazem pravěku českého a nevíme, zdali po bok jemu postaviti můžeme jiný z některé doby našeho národu, v němž by v té míře síla ducha básnického spojena byla s myslí ušlechtilou a jadrnou. Proto je nám báseň tato poklad největší. Otvírá nám průhled do pradávného života předků našich od jinud docela neznámého, ano netušeného. Jestí nám zajisté světlem ovšem jediným a osamělým v čiré tmě. Objasňuje nám poměry a způsob života státního, společenského a mravního ve vlasti naší, o nichž se v nejdávnejších památkách našich a i cizích žádná stopa nezachovala.“ —

A v skutku chvalořeč tato zasloužená jest a v ničem nepřehání. Ale jakož p. N. dobu podle básně posoudil, takž nám dovoleno buď pohlídnouti na báseň se stanovíště doby v které as povstala. Děj o kterémž básně jedná není zapsán v dějepisech, aspoň ne tak, aby se kdes přímo poukázalo na udalost a osoby v ní jednající. „Dle obyčejného výkladu vztahuje se tato báseň k bojům Čechů s Franky po zkáze říše Durinské r. 528 kdež Frankové krajiny pomohanské až k hranicím českým se zmocnili, anebo k pozdějším bojům, vedeným s nimi v týchž krajinách za krále Franského Dagoberta ok. r. 630.“ (Šembera děj. ř. a lit. českosl.) Tomek klade udalost do doby 725—745 kde Frankové dobyli Bavorsy při čemž jim Slované pomáhali, kteroužto domněnku i rozličné tehdejší poměry historické podporují. Jelikož v nejstarších dobách pole českého jazyka daleko za hranice nynějších Čech zasahovalo, může se i jevíště dotčené udalosti mimo hranice Čech hledati. Jinde zase boje Zábojem a Slavojem vedené se kladou v dobu Ludvíka Německého k. r. 849 aneb v dobu Karla Velikého k. r. 805 neb 806. „Léta 805 vtrhlo vojsko franské do Čech, opanovalo značnou část země i jalo se křesťanství mocně uvozovati. Pohanští Čechové sebravše se v lesích, když se dosti silnými býti pocítili, udeřili pod zprávu Záboje a Slavoje na Franky a zabivše vůdce jejich Ludvíka (Luděka) ze země je vypudili.“ (J. Jireček Anthologie.)

Z povahy básně samé zřejmě vysvítá že na historickou udalost se zakládá a že i sama v drahých dobách pohanských původ svůj vzala, za časův kde česká země čírými lesy ještě pokryta byla; ba celou báseň provívá svěží téměř výdech hvozdů v jejichž šeru jakoby

byla uspůsobena byla u pohledu na modré vrchy. Vůbec se v ní jeví všady příroda v panenském ještě stavu, a nehody nepřitelem na národ uvedené jiné a jináče se zde líčí nežli v pozdějších hrdinských zpěvích R. K., ba dá se říci že vyšších zájmů se dotýkají. Zde není řeči o zašlapání polí, o pobrání zboží. V přímo hrdinském naladění neděje se zmínka o rušení idyllického stavu. Vše tu velkolepé i příroda i člověk a zájmy jeho. Pohledněme z prv v jakých krajinách se koná děj. *S črna lesa vystupuje skála, na skálu vystúpi silný Záboj, obzírá krajiny na vse strany, zamúti se ot krajin ote vsech — krajina působí dojem na Záboje, on zastena pláčem holubiným, až myšlienka odvážlivá v něm procitne i vzchopi se vzhóru jako jelen dolóv lesem, lesem dlúhopustým bystro spécháše ot muše k mužu, sděluje jim tajný úmysl svůj. A když za dnem tretiem luna v noci bieše, sejdou se mužové v les črn a Záboj ovede je v úval hlubokého lesa, tam jim zazpívá píseň o porobě vlasti. Ráno pak mužové ke všem stranám bráchu se lesem, i po tretiem dni, kehdy se zatemniše noc, bra se Záboj v les, lesem za Zábojem sbory — tamo k modru vrchu! Ot vrcha k ranému sluncu, tamo les temen. Rozstúpi se mužstvo lesem . . . hlubinami lesóv k modru vrchu . . . Nastane boj. Koní řehci vesken les. . . Ženou se za nepřitelem, i míjechu rovně i hory i lesi . . . kučie divá řeka, vlna za vlnú se valé . . . vše se hnáše přes buřúci řeku. . . Tamo k šedým horám! tam dobúři naše pomsta.* Nikde tu zmínky o dědinách, o místech obývaných. Jakoby lidu tu nebylo mimo bojovníky, a kudy se hnali po dny a noci, — jen lesy, hory a řeka! Zdali zde doba v níž zpěv ten povstal nevyzírá i z přírody, i z povahy půdy na kteréž se děj konal? Básník ovšem tvoří obrazy a svobodně vylíčuje prostoru na níž reky své staví, ale v tomto líčení se zrcadlí právě čím nasycena jest obrazivost jeho neboť ona se dluží své údoby od přírody ji obklíčující. Novějším básníkům ovšem jiné pomůcky přispívaly. Dočítali se toho aneb doslýchali o tom co sami přímo nikdy neuzřeli, a co daleko odlehlé jim bylo časem v to se vymysliti naučili mnohým cvičením a hojnými příklady. Ale za oněch dob v kterýchž básníkovi Záboje i ostatní mimo krajinné obrazy se s onou živou pravdivostí podati mohly s jakovou je vylíčil nebylo takových pomůcek a takového způsobu vpravení se do poměrů neznámých. A jiné jest líčení poměrů méně známých nežli takové jež v stejných podmínkách s líčeným předmětem se děje. Zde zajisté bezprostřednost názorů ze samých slov dýše kdežto tamo umělé z nich sestavení vyzírá. A takováto bezprostřednost v celé naší básni se jeví. Skládal ji pohan, a to na sklonku časův kde ještě zpěvem a věštbyami se probouzel národ k boji. Nejsvětějším zájmům jeho hrozila zkáza: jazyku, rodinným poměrům, i národní

bohové v nebezpečství padli. „*I přijde cuzí úsilno v dědinu i cuzími slovy zapovídá . . . i jedinu družu nám imieti po púti vsěj z Vesny po Moranu. I vyhánie z hájev vsě krahuje, i kací bozi v cuzej vlasti, takým sě klaněti zdě i jim oběcati obět. I nesměchu sě bíti v čelo před bohy, ni v súmrky jim dávati jiesti. Kamo otčik dáváše krmě bohóm, kamo k něm hlásat chodíváše, posěkachu vsě drva i rozhrušichu vsě bohy.* Vidíme zde že básník nejzevrubněji líčí záhubu náboženství hrozící. I protivníku vstříc volá bojovník „*ti-sě nám krušichu bohy, ti-sě nám kácechu dřeva, i plašichu krahuje z lesóv: bozi nám vícestvie dajú.*“ Na rušení poměru k bohům tedy hlavní akcent kladen i konec básně zní: „*Tamo k vrchu pohřebat mrch, i dat pokrm bohóvóm, i tamo bohóm spasám dat mnoství obětí a jim hlásat milých slov, i jim oružie pobitých vrahóv.*“ —

Mát Záboj nejen vznešenou základní ideu ale zdá se přímo tendenční básní býti. Jisté jest že způsobena byla za časů zmáhajícího se křesťanství. Básník všemi plameny citu, všemi barvami obrazivosti své naznačoval zajisté čas jemu přítomný a poměry národu se přímo dotýkající, použiv obrazu z minulosti v jakémž se i vlastní jeho doba zrcadlila. Byfby i dvě neb tři století mezi historickým dějem a mezi opěním jeho leželo, v poměrech jež osou byly celé té doby nemnoho se změnilo. Od těch časů co výboje Němcův mimo obyčejné zájmy válečných národů i myšlénka křesťanství podněcovala, co vedle zbrani se objevil kříž, až do těch dob kde sám kněz Vyšehradský pokřtiti se dal, ba i napotom ještě nějaký čas, *jeden* téměř mrak nad vlastní naší se vznášel tu a tam se protrhuje blesky krvavými. Pohanství s pravěkými svými názory a s velkolepou, hlubokou svou poesii jakáž vůbec v pantheismu spočívá na kterýž ono se zakládalo, vždy dále se vytlačovalo z vyjasněných, více olidněných krajin do krajin odlehlejších, mezi hory a do šerých vzdálnějších lesů, kam hlasatelům nové víry méně snadný byl přístup a mocnost nové myšlénky teprv po překonání mnohých obtíží zasáhla. Snad už i kněz na Vyšehradě přestal býti *otčikem* pohanův, přestoupiv na křesťanství, snad už se jednalo o poslední rozhodné boje k nimž básník Záboje podněcoval! Proto se nezmiňuje o ústřední jakés vládě v zemi, buď snad že jí ještě nebylo za časů Záboje buď aby ukázal že se boj provésti dal i bez kněze, i jinými pro věc národu zahorělými vůdci, a takž aby podal zpěvem svým příklad k následování. Že zpěv způsoben byl za dob kde už křesťanství v Čechách dále zasáhlo soudíme ze slov *oběcati obět* — kterážto slova nebyla pohanům původním obyčejná a z toho, že Záboj na *Vyšehrad i vsě vlasti* připomíná, jimiž Lumír pohýbal. Byl tedy Vyšehrad slavným už místem ve vlastní. Nelze také opominouti že zde není provolání k boji jako v Čest-

míru kde *Neklan káže vstáti k vojně*, alebrž přímo spiknutím se připravuje válka, jehož hlava *Záboj spěcháše ot muže k muži, ot silna k silnu po vsickej vlasti. Krátká slova ke všem skryto řeče. . .*

Záboj nejen udatný byl bohatýr ale i zpěvec, zajisté jeden z oněch věstců z jejichž kruhů se zpomínky na minulé časy jakož i dávnověké zpěvy historické, zvěsti a pohanské bohoslužebnictví nejživěji bylo udržovalo, jemuž ono bezpochyby vůbec svěřeno bylo od národu. Známa byla zpěvcí Záboje pověst o Lumíru a zajisté i jeho zpěvy. Lumír tedy byl zpěvec jako Záboj, a básník Záboje byl též z pokolení věstcův těchto. Snad přímo byl pohanským knězem bohoslužebníkem, jelikož celou básní jeho provívá směr tohoto stavu jakoby s osudem národních bohův osud celého národu souvisel. — Pravěký byl způsob zpěvem povzbuzovati k boji, a básník Záboje způsobu toho použiv příkladem živým a povzbuzujícím ukázal kterak dříve se činívalo a jak kolem zpěvce se shrnuli věrní k provedení zámyslu jeho. Mětl on zajisté ten samý směr jako Záboj. Za časů Zábojových teprv na počátcích byl spor který za časů opěvatele jeho už široké objímal kruhy a ode dne ke dni hlouběj v národ se vžíral. Snad o poslední rozhodné boje se jednalo aby staří bohové národní zase k vládě se dostali. Látka básně tedy s pohnůtkou k ní směrem docela splývala. Bylo v jistých ohledech vše jak bývalo za Záboje jen nebezpečenství mezi tím ještě výše bylo vyrostlo, bylo tedy ukázati kterak se tenkrát povedlo zahnat nepřátele což podobným mužným odporem znovu by provésti se dalo. Nezdá se nám že básník pouze estetickému ruchu svému za dost učiniti zamýšlel k oslavení bohatýrů minulosti, ba soudíme že směr jeho byl přímo tendenční. Potřebí tu rázného, úchvatného líčení, obrazů silných a rozvášněných.

Básník nevypravuje o pohnůtkách jaké k válce zvaly, nýbrž nechá vystoupiti zpěvce Záboje, ten *vze varito zvučno* a nevykládaje život minulý stručně a rázně líčí nehody přítomné. Takž bývalo jindy, takž bylo i nyní. A když cit posluchačů svých naladil, tu pak i účinnost jejich probudí příkladem kterak dva mladíkové *vycházievasta v les; tamo mečem i mlatem i oščepem učista paži, i kehdy dorostla bieše paže jejú i jejú umy proti vrahóm, i dorostachu druži bratříeci, ajta vsi vyrazichu vz - vrahý, i by krutost jich búruce nebe, i v dědiny vrátíše sě byvšie blahost.* — Směr básníkův v takovýchto momentech byl přímé působení na mysl. Líčením stavu myslí se ale nade vše jiné jeví individualní ráz zpěvcův. Vnější zjevy mohou si býti tu i tam podobné. S jak živou a zvláštní plastikou starobylí zpěvcové naši líčili uměli každý výstup smyslný, na to mnohdykráté už poukázáno, ale neméně se osvědčoval osobný jich ráz obrazem stavu myslí. Obzvláštní

to zajisté stav kde básník nad úpadem vlasti, nad ztrátou toho truchlí co mu nejmilejší v životě a nejsvětější!

Zajímavé jest pozorování způsobů jakými rozliční básníkové hoře své projevovali. „Oplakávám rány národu svého,“ — volá Jeremiáš — „Zármutek šířá mé srdce. . . Ó kéžby hlava má se vodou naplnila a potokami slzí se staly oči mé! Plakal bych dnem a nocí nad svým národem! Och, kéžby poušť mne přijmula bych se samotností její ovinul.“ — A zpěvec Kaledonský píše: „Zde sedím s hoří svou a slze očekávám ráno. . . Život můj ubíhá jako sen i chci spočívati zde při řece a v skalných ozvěnách! Když noc na pahorky se snese a zvuční se probudí větrové, pozastaví se duch můj v bouři a oplakávati bude osud!“ — Záboj se nerozpouští v hořích, nevykládá svůj zármutek. „*Obztra krajiny na vse strany, zamúti se ot krajín ote vséch, i zastena pláčem holubiným. Sedě dlúho i dlúho se mátie, i vzchopi se vzhóru jako jelen . . . Záboj mlčí v hlubokám svém zarmoucení — a přemýšlí. Účinnost vítězi nad zármutkem. Kterak on bídu svého národu pojal o tom se projeví taprv v kruhu svých druhův píše jim píseň z srdce najnlžeje pohrúžena v hori.*“ Nepopisuje jim ale své hoře ale přímo pohnůtky jimiž se zbudily a které i jimi pohnouti mají jako pohnuly jim, ne co pocity osobné ale co neštěstí celého národa. Líčí věc samu, nikoli své o ní pomýšlení. Ráz předmětnosti tedy i zde nadvládá. A kterak pojmulí druhové zpěv jeho? Vizme zprv jak jiní básníkové podobný dojem líčily. V severní jedné *Ságé* praví Yarl k zpěvci: „Tvá slova jako ohnivý meč hlodají v útrobach mých a je roznécují!“ — A Kaledonský zpěvec zpívá: „Jemný byl zpěv tvůj ale smutný. Duše tvá jest jako duše Fingalova! Tys pěl a ona se skryla jako luna na západě když bouři tušíc v oblacích skryje krásnou svou tvář! Píseň tvá rozjaří mysl, i roztájí hoře jako mlhy když na umklé se sklání doly.“ — Docela jiný ráz má naše báseň do sebe. „*Aj ty Záboju píšeš srdce k srdcu, pěšnú z středa hoře jako Lumár, ký slovy i pěním bieše pohýbal Vyšehrad i vse vlasti; tako ty mě i vsiu bratr . . .*“ Nepopisuje se tu zpěv leč působení jeho. Tamo-li obrazy a porovnáními se líčil tuť zde zajisté mocnost jeho účinkem se obrazuje. Účinek ten jest povstání k boji.

Popisování bojů zaujímají valná místa v hrdinských básních všech národů, takž i u nás. U pozorování jaké pohnůtky kde k bojům pobouzí a jakým způsobem boj se koná zajisté náš národ v porovnání s kterým koliv jiným slavně ob stojí. Nejeví se u nás sobecká pohnůtka, marné dychtění po výbojích, válka z pouhé obliby válečné a z bažení po kořistech. Bojovali předkové naši toliko k uchování nejsvětějších svých zájmů, povzbuzeni byvše návašem protivníků mír a řád náš

domáci rukících. Bojovali jen tak dlouho až v *dědiny vrátíte se bytíe blahost.*

Porovnáním s jakými koliv hrdinskými básněmi jiných národů získá zpěv náš, hlavně tím že se v něm jeví směr spravedlnosti. Vizme bohatýra řeckého! „Achill jde před Troju ne snad z nějaké povinnosti k uraženému řeckému národu, ale že se mu tak líbí, že tělesnou silou svou a hrdinství před řadami bojovníků ukázati chce.“ — V *Niebelungách* se z většího dílu jen za osobnou nenávistí a mstou konají se — ba řekli bychom krvavé vraždy — bez vyšších a vznešenějších pohnutek; taktéž v Kaledonských zpěvích a severních *Sagách* msta, výboje a sláva jsou hesla bojovníků. V drahných hebrejských zpěvích docela jen žádost po výboji, po vyhubení národů jináče smýšlících se ozývá. V *Záboji* odboj přímo nutný neboť vyhnutím se mu by v porobu klesl národ; nebojovati by nebyla toliko hanba ale i zkáza národu! V slovenských zpěvích bohatýrských vůbec nikde pouhá svévole hrdinská nepodniká války, a skutky hrdinské vycházejí z pohnutek lidských celého národu se týkajících. Takž *Igor* opěvuje tažení proti Polovcům dravým nepřítelům země Ruské, takž srbský králevič Marko vykonává skutky hrdinské byv povzbuzen pohnůtkami s jakýmiž celý národ souhlasí, takž i zpěvy ukrajinské proti Bisurmanům národním se vyznamenávají směrem. — Neméně charakterističné jest líčení boje samého a zvláště tu v *Záboji* ráz nikoli pouze popisující ale živě uvádějící, plastický a malebný, líčí se ode všech jiných. V líčení boje objevuje básník *Záboje* skvělé své síly v způsobování živých údob. Jest jakoby nákresem svým navykati zamýšlel národ svůj na zjevy bojovné, jakoby popuditi jej chtěl a rozohniti k podobným skutkům, jakoby ho k válčení připravoval a vyučoval. Hlavní rekové stojí v popředí a jakož myšlenka celého podnikatí na nich spočívá takž i běh i výsledek děje. Jejich hlavně způsob bojování tu líčen plnou epickou silou. Obraz za obrazem miji, mysl vždy výše se napíná. Lid bojovný jako v pozadí se hemží, ale bohatýrův každé téměř hnutí živě tu naznačeno, celá řada plastických a malebných scen tu podána. *Vyrazi Záboj, hořúciema očima v Ludskú městí; dub protiv dubu* — a tak postupně se koná boj, každé hnutí jakoby přímo před očima se dělo až posléze *napřeže mlat Záboj vší vzhóru i vrže po vrazu. Letie mlat, rozskočie se štít, za štítem se rozskočista Ludškova prsy. I uleče se duše těžka mlata, i mlat i dušu vyrazi, i zanese pět siahév u vojsku. Strach vrahóm vyrazi z hrđl akóřeky, radost vzevzené z ust vojácov Zábojových, i zajiškři z radostnú zrakú.* Pak se vrhnou massy na vrahy a za utkájícími se hmož. Tu básník v zápalu svém bujarou mysl bohatýra líčí obrazem hrdinského nadšení. *Ajta otvorže Záboj štít, i v ruce mlatem, i*

v druhéj mečem, tako i přič proráže dráhy u vrazech. I by úpěti vrahóm, i by ustúpati vrahóm; Trás je hndše z bojišče, strach z krdl jich vyráže slořeky. — Úplně zde vymyšlení se básníka do jednotlivostí, nic všeobecného, nic mlhavě naznačeného, všady ráz individualní neroz- vlečen zbytečnými epithety, obraz jako v mramor tesaný! Vlastnost to slovanského národního básnictví vůbec v kterémžto ohledu se mu žádné jiné básnictví nevyrovná. V předmětnosti leží síla, v plastičnosti hlavní půvab jeho, ale stručnost jest charakteristickou jeho známkou. Proto obrazům a vztahům abstraktním se vyhýbá a každou podstatnou myšlénku v předmětném podává rouchu. Svědčí o tom i srbské zpěvy i ruský Igor. Jak se projeví tento nabízeje družinu svou jíti na Polovce? „Chci kopí své přelomiti na jich nejvzdálenějších stepech, chci hlavu svou přiložiti, aneb přilbicí se napíti Donu! . . . Pod zvukem trub povíti, pod lebkami vzkolébáni, koncem kopí vzkrmeni, cesty jim vědomy, rokliny známy, luky u nich napřaženy, touly otvořeni, šavle vyostřeny; skáčí v poli jako šerí vlci hledající cti sobě a knížeti slávy.“ Tak líčena Igorova družina. Podáme k porovnání i nástin boje z Igora: „Větrové vějí s moře střelami na vojska Igorova. . . Vsevolod sype na vrahy střely, hřímá o jich lebky meči ocelovými. Kde zableskla jeho přilbice zlatá, tam leží hlavy Polovecké.“ — Divočejší tu ráz než v Záboji o to oč povaha česká mírnější. Při nejživějším líčení boje předce v Záboji nikde oblíba na hrůzojevnych scénách a na ukrutenstvích se nejeví. Poctivý se tu koná boj, ač u velikém rozpicení myslí. Jest tu jako v Sakontale „zbraň ustanovena k zastávání potlačených ne ale k páchání ukrutenství!“ — V Ossianových obrazech válečných jest více malby ale také více všeobecnosti a méně plastiky individualní. „Tu řinčí zbroje, tamo umírajících slyš stenání. Krvavá to seč! Zde padl rek! Ruka jeho byla jako bouře, meč jeho plamen nebes! Veliký býval jako skála, hlas jeho v seči podobal se hromu, pod mečem jeho padali vojíné jako bodláčí. I přibyl Dargo zlobou celý zatmělý, čelo vztekem se mu kaboní, oči jeho dvě žířících jicní!“ —

V starobylých básních hebrejských zase více celá množství bojovníků v popředí stoupá a zjevy přímo ukrutné se líčí. Vizme kterak Nahum popisuje dobytí Ninive: „Červený jest štít bohatýrů, nachem žíří bojovníci! jako plameny blesk vozů! Kopí se svítí; rachocení hromů vozy město proráží, jako pochodně září, jako plazící se bleškové! . . . Bouří proti hradbám, příval proráží brány, hrad v plameny se rozplývá! Královnu k hranici vlekou, . . šlehot slyšeti řemenáků. . . Tu hromady pobitých — tu hory mrtvol nesčíslných — kamkoli kročíš, padneš přes mrtvoly!“ — Kdo ale se dočísti chce jak jeden druhého vraždí až k úžasu aniž by popis ladnou jakous plastikou a básnickým

nadšením u líčení se umírní ten nahlédni v šest a třicátý zpěv Niebelungů: „O pobití Dětrichových reků“, a nejživěji mu před oči stoupí jaký tu rozdíl mezi názory a pojmáním starobylých básníků českých a slovanských vůbec a mezi způsobem starého německého básnictví! —

Básník Záboje se nezdržuje nikde při porovnávacích popisech. Podává přímo obraz věci když k. pr. vítězové *po vrazech se hnachu tu mijecku rovné, i hory i lesy v pravo i v leva; vsé ubíha vzad.* Nápadný tu rozdíl jakým zpěvec Kaledonský ten samý zjev líčí: „Hnali se přes poušť jako bouřlivá mračna jež větrové ženou, jejichž lemy bleskem se ozlacují . . . Stenání lidu přes pahorky se nese, a jako hromové noční, jako rachocení nebes, jako tisícero duchů v duté bouři vyjících hrnou se za nimi! Dubové hučí po horách, skály kolem nich se scypávají, miji v běhu jako bleskové noční!“ — Básník Záboje nikde v nesmírnost nezabíhá. *Hučie divá řeka, vlna za vlnú se valé, hučechu vsi voji, skok na skok vsé se hnáše přes buřícíu řeku. Vody uchvátichu mnostvie ouzích i přenesechu své zvěsty na druhý břeh. I po krajínách vezdě v šíř i v šíř lutý ostríež rozepě svoje křídle dlúžé, bystro léta za ptactvem: Zábojevi voji rozehnachu se v šíř, vezdě po vlastech hnachu luto po vrazech, vezdě srážechu je i stúpachu koni. Nocú pod lunú za nimi luto, dnem pod sluncem za nimi luto, i opiety temnú nocú, i po noci šedým jutrem . . . Vietr búří přes vlasti, vojsky búrie přes vlasti . . .* Obrazy tu vzaty přímo z předmětu, nic odjinud k pestřejšímu líčení, věc sama dosti básnické živosti do sebe má. A cíl války jak krátce naznačen! *Tamo k šedým horám! tamo dobáří naše pomsta.* Boj se pak nekončí líčením pomsty, ale dikůvzdáním a obětováním bohům.

Z celého zpěvu vyzírá mysl národnosti a pohanstvím proniknutá. Křesťané jsou *cuží jenž úsilno v dědinu* přišli. Nepovažovalo se tedy křesťanství ještě za domácí víru. Nebyl by křesťan s takovým zápalem vítězství pohanův oslavil, nebyl by se pohan opovážil teprv po vítězství a nastalém panování nové víry v Čechách takovými barvami líčiti vítěznou stranu, neboť kdež by se byl zpěv jeho ujmul u pokřtěného z většiny národu? Zdalíž by bylo kněžstvo a vláda křesťanská takovému pojmání věci přálo za časů kde se všech stran co nejušilněji se pracovalo na vyhubení zbytků pohanských, jak mile křesťanství úplným vítězstvím v Čechách se upevnilo? Musila tedy báseň způsobena býti dříve než nová víra panující se stala u nás; na to poukazuje nejen celý názor světa básníkův, ale i všecky poměry místní a časové, a dle povahy zpěvu máme právo se domýšleti, že povstal v středu nerozhodnutých ještě bojův mezi křesťanstvím a pohanstvím.

Jisté jest že Záboj nás nedošel v neporušené původní své formě.

Jakým změnám podlehnouti mohl toho se snadno domyslíti. Buď jednotlivá slova, neb obrazy neb celé věty se vynechaly neb přidaly. Nejeví se právě v této básni taková místa z nichž by se souditi dalo na patrná vynechání. Věta s větou souměrně splývá. Změny vět a obrazů by se ale zajisté byly státi musily v duchu pozdějších časů, čehož však stopy nenalezáme vyjmutím jednotlivých snad slov. Zdá se nám že spisovatel neb opisovatel toliko některá opěťování samovolně do zpěvu uvedl jako ku př.: *Huče divá řeka, vlna za vlnú se valé, hučechu vsi voji . . . Vody uchvátichu mnoství cuzích i přenesechu své zvěsty na druhý břeh*, kterýžto obraz se později doslovně zase opětuje. Druhé ho uvedení bychom za později vložené považovati mohli, soudíce dle předcházejících a sledících řádků. Jinak to věc vedlejší. Celkem má báseň tato do sebe ráz starožitnosti tak značný a v oči bijící že povahou svou o staletí se starší býti osvědčuje než rukopis v kterém se nám zachovala. — Starobyli básníkové nebyli v tom smyslu a tak dalece objektivní, aby se byli směrem a rázem vmýšleli do poměrů jim cizích. Jen přímému naladění odpovídala obrazivost jejich, a jestliže i dále zpátky do minulosti zasáhli o látku svou, nesáhli předce tak daleko aby do neznámého až světa stoupiti jim bylo, aby vpravováním se do poměrů dávno zaniklých vynálezivosti byli nahrazovati musili nedostatky bezprostředních názorů. Kde to činili, tam se stávali přímo následovateli, dlužice se s předměty i obrazy odjinud, toliko místy ze svého přidávajíce ve způsobu vzorů svých. Básníkovi Záboje byl ráz v kterémž básnil přítomen a upomínky na minulost ještě tak živé že s přítomností téměř splývaly. Básnil zajisté v těch samých poměrech časových a místových do kterých báseň svou postavil, jenom děj byl přešlý. Pravdě nepodobno aby básník kterékoli pozdější doby s takovou pravdivostí se byl do pravěku vmyslil v jakové se tento v Záboji představuje. Už ani „Kosmas tušení neměl o takovém stavu našeho národu jakž z kroniky jeho patrné vysvítá.“ — A Kosmas zajisté byl jeden z nejvzdělanějších Čechů svého věku. — „Základy a zásady náboženského, společenského a mravního života jsou naskrze jiné než jaké se nám v dobách historicky jasnějších u našeho národu jeví.“ — Přidejme k těmto slovům Nebeského i to že vedle jiných známek i *názor přírody* jaký se v zpěvu našem jeví živé podává svědectví starobylosti. Nejnovějšímu teprv způsobu skoumání, pokročilé vědě starožitné u součinění všech nám známých podmínek objevil se souhlas líčení poměrů v Záboji s dávnověkými poměry jak je věda ze shrnutých a porovnaných zřidel objevuje. Mohlť básník ovšem *dle podání* líčiti udalost, ale způsob líčení v Záboji ukazuje na živější, bezprostřednější dojmy než jaké z pouhého podání vyplývají, a byla by

se v zpěvu tomto nalezla místa, jež by mladší svůj původ byla zapřítí nemohla. Že báseň naše na historickém základě spočívá, v tom všecky hlasy znalců se shodují, ne však v tom, jaký vlastně děj opěval básník Záboje, jakž jsme se již o tom projevili.

Poněkud jasněji vystupuje historický základ jiné, též do pohanských časů padající básně: „*O vícestvie nad Vlaslavem.*“ (Ve vydáních: Čestmír a Vlaslav.) Vlastislav kníže Lucký v spojení s Kruvojem hubil krajiny Neklanovy okolo roku 830. Čestmír vůdce Neklanův slavně nad nepřátely zvítězil. Kruvoj i Vlaslav padli. Udalost tuto velmi obsírně vypravuje Kosmas a po něm známý český kronikář Hájek z Libočan. Vypravování Kosmasy a Hájka, ač valně v podrobnostech se liší od zpěvu v R. Kr. obsaženém, patrně přece stopy jeví že vypsáno jest z nějaké starší zkázky, ba snad měl Kosmas nějakou báseň před sebou kteréž použil *) což námu důkazem jest že udalost tato mezi proslulé náležela a snad od více zpěvců opěvána byla. Jako „Záboj“ jest i „Čestmír“ zpěvem hrdinským, jako tamo opěvuje se i zde zahánění nepřátel, Vlaslava jenž *seže dědiny a rozplaka lidu hlasy a Kruvoje jenž otehněše stáda i sdiěše hoře v dědinách ohněm i mečem.* Není ale v Čestmíru tak vznešené pohnůtky a tak všeobecného zájmu jako v Záboji. Směr boje v Čestmíru jest vlastně dynastický. Vojínové Neklanovi bojují proti nepřátelům tohoto svého knížete, avšak pravé příčiny nepřátelství mimo osobné nikde nevysvítají, jenom výsledky jsou zjevny. Krajina v níž děj se koná stojí více v pozadí než v Záboji, ale plastičnost, stručnost a drastičnost charakteristická tatáž jako tamo: „*Voje tažecku před sluncem zúhé, i tažecku přes ves den, i po slunci, tamo k pachrbu. Ažta se valé dým po dědinách, i po dědinách stěnánie žalostivých hlasův . . . Stojú hory v pravo, stojú hory v levo, na jich vrcholi, nu vysokej, zívú jasné sluněčko. Horami zdě otsud, horami tam ottud tahú voje, bitvu v sobě nesú. Vojíné táhnou k hradu na skále, kde Kruvoj vězí Vojmír i jeho lepú dceř, jež zaje v hustě lese, tamo pod šedú skalú . . . Proletě lesy jeleniem skokem tamo v dábravu . . . I blížú se voji k úvalu, z úvala vzhóru v dúbavu . . . Ijděše vojska vsěmi kroky slunce už pod polednie slunce; tamo na rovni očekávúše je vojivný Vlaslav, ot lesa k lesu stáše jeho síla . . . hrnú se vojska kolkol hory . . . ze stienóv lesniech vyrazi Trás . . . Strach i jim by ze vsia lesu.* Příroda v Čestmíru neposkytuje rozmanitých zjevů, za to ale sílu obrazivosti své objevil básník v líčení boje a v naznačení povah bohatýrů, a ve všem tom se jeví onen způsob názorného pojímání a naznačování, jenž charakterickou jest známkou starobylého básnictví. *Zazli se Čtmír na Kruvoj, z širokú prsí zloba se mu rozevře po vsěch po údech . . . Voje se hrnou k hradu jako*

ledoví mraci. Kravoj řve na hradě řvániem byka, tváše chrabrost v svoje ludi... jako drvo se skály, a po horách mnoho silných dubův: tako ke hradu se shlúče Neklanových vojnův... Sílu vojsk Vlaslavových naznačuje básník takto: *Jako z mračen z niej vznikáše jeket, lánie psův přemnoha mnoství.* I rozvine se boj na vše strany, a tu jediným velkolepým obrazem naznačuje básník zjev hrozný: *Aj, řičie les řvániem iz úvala, jak by hory s horami válely i vse drva v sebe rozlámaly. I vyskočí Vlaslav protiv Ctmíru, i vyrazí Ctmír proti Vlaslavu v lutú sěč, ranú, opěť ranú, erazí Vlaslav dolův.* Všady se jeví malba v rázných tazích, v mohutných to konturách jež se u vedlejších věcí při podrobnostech nezdržují aby všecka síla a všecko světlo na hlavní předmět padla. Jsou to obrazy jako mužným štětcem Michala Angela utvořené. Někdy shrnují se myšlenky v obraz jeden, někdy řada téměř obrazů v jedné myšlence splývá. Krátkými jen slovy osloví vůdce vojiny, ale vyzírá z nich vešken směr: „*Vojíni! zjutra záhé rozpálímý krutost vsiu; pohovte zemdleným údóm!... Aj, vzhóru k vyšnu hradu, aj k hradu voji tecte!*“ Když k bohům Vojmír volá tu *vzřásá se drva šira lesa.* — Nejživěji popsán jest boj, ale nejen hrdinství zde vede k cíli leč i chytrost: *Kyj palicu málokdy zadrží... Čemu čelo protiv skále vzpříeci? liška obludí tír jarohlavý.* — Na bohy hrdinové nezapominají. Ctmír *podě vse drva vlozie oběti bohóm dřive než do války se pustí, a Vojmír na vrše skály zanieti oběť bohóm svým spásám.* Jedno ale místo v básni naší zvláště zajímavé a důležité ohledem na pohanský názor smrti. Vlaslav poražen *strašno po zemi se kotí, i v bok, i v zad, státi nemožše: Morena jej sipáše v noc črnú. Kypieše krev ze silna Vlaslava, po zelené trávě v syrú zemiu teče; aj a vyjde duša z řvúcej huby, vyletě na drvo a po drvech sěmo tamo, doniž mrtev nežien.* Duše tedy zvláště zosobněna, vyletí z těla, když ono zachází. Takž i v Záboji *uleče se duše těžka mlata, i mlat i dušu vyrazi, i zanese pět siehův u vojsku, a takž i v „Jelenu“ vyrazi z junose dušu, dušicu, sie vyletě pěknyým táhlým hrdlem, z hrdla krásnýma rtoma.* — Jest vůbec zajímavé pozorovati kterak obrazy a představy ze zpěvu do zpěvu přecházejí čímž nejen kmenový ráz českého básnictví se hlavně osvědčuje, ale i na to poukazuje že básníkové pozdější se plody předchůdců vzdělávali a téměř ducha školy své objevili nejen příbuzným nazíráním do života ale přímo i reminiscencemi. Proto ale pro všecko má každá z básní R. Kr. přece individualní svůj ráz který bedlivým porovnáním zpěvů mezi sebou tím jasněji vystupuje, čím dále zpěvy tyto od sebe leží časem svého původu. Básník Čestmíra byl patrně objektivnější povahou než básník Záboje, neméně proniknut ale méně

umečen předmětem svým. V Čestmíru jiný způsob války se objevuje a bojovný lid vedle vůdce svého Čestmíra více v popředí stoupí. Čestmír nejen co udatný ale hlavně co chytrý a lstí užívající vůdce se objevuje. Zvláště zajímavý jest popis dobývání hradu. Při tom se básník se zvláštní oblibou pozdržel. Viděti tu přímo jak „*zamiešichu se voji i hrnucku se k hradu jako ledovitá mraci. Pokrychu se přední, ščit na ščit, zadní zapierachu se na kopie i v drva v prieč zasazená za drva; i výš nad vršinu lesa drnkachu meči jich v hrad, běsnichu protiv močem z hradu tesajúcim . . . Jako drvo se skály a po horách mnoho silných dubov: tako ke hradu se shluče Neklanových vojnov.* Pak velí Čtmír z zad udeřiti na hrad a velmi živým plastickým obrazem tu podán způsob dobývání kde řada vojnův na řady stoupá až k vrchu ku hradovu, *skad hořechu meče, s kad sipěchu střely, s kad se řútichu búriecie klády. Aj prúd Pražan urno přese zdi teče, zachvátí vau sílu v tvrdě hradě.* Na hradě byl Vojmír se svou dcerou uvězněn. Básník se nepozdržuje při episodě. Dívku nazývá jednou *lepá dceř*, po druhé zvolá: *Vstup Vojmíře! vstup s milú svú dcerú, pokroč z věže ven, vz-rané blaho, tamo na skálu; na skále uzrieš krvúcti Kruvoj pod sekerú mestnú.* — *Vznide Vojmír v blahodějně jutro, vznide se svú dcerú lepotvornú . . .* Ležil pro nás v tom důvod že báseň pochází z časů kde v hrdinské zpěvy se ještě nevinisivaly romantické zjevy a episydy jakož později se činilo a odjinud k nám došlo, sice by byl básník sotvy opominul nějakou scénou doplniti vystoupení dcery Vojmírovy, a nebyl by ji tak zkrátka odbyl. — *I poslu Čtmír kořit vratno ludem, s kořitú vracie se lepá děva.* —

Ohledem na stáří básně této jakož i Záboje nesrovnávají se hlasy soudcův, a uvedeme zde mínění jak je Nebeský v úvaze své o R. Kr. uvedl: „Maciejowski nazývá básně některé R. Kr. ohlasem písní z dob pohanských a jindy zase o křesťanských jich skladatelích mluví. Pravít: *Rovněž i u Čechů za časů pohanských zpívaly se ony písně, jichž ohlas ještě v XII. století se ozývající na papír v XIII. věku vylil původce R. Kr.* A na jiném místě: *Hrdinské písně R. Kr. nesoucí nápis „Čestmír“ a „Záboj“ stavi Jungmann do časů pohanských, i přijato nyní vřbce mínění toto za pravdu, zvláště co Palacký vystoupiv k obraně básní těchto proti nárokům Dobrovského dokázal že základ písní o Čestmíru a Záboji ještě do časů pohanských sahá.* — Nepřipouští tedy Maciejowski že by básně o Záboji a Čestmíru z pohanských dob pocházely, ano skladatele Záboje jmenuje výslovně básníkem křesťanským, jenž se v myslí své do časů pohanských zabral. Důvod na křesťanství pěvce básně o Záboji zakládá na slově „*obět*“ ježto prý pohanská obět *žertou* se nazývá . . . Musí se tu však rozeznávati prvotní

a pozdější mínění Palackého o té věci. Ve svém článku o R. Kr. roku 1829 ve Videnských letopisech literatury (sv. 48) vyšlém stavi původ básni těchto do XIII. století, a tento svůj náhled opakoval v poznamenáních k článku Edg. Quineta o našem Rukopise (Almanach de Carlsbad. Prague 1834); ve svém dějepisu ale pronesl se tak, že se zdá, jako by své mínění o té věci byl proměnil. Pronesl se v Dějinách nár. česk. I. d. str. 19.: *Nemnohem šťastnější jest v ohledu tomto (co se historických památek týče) věk pohansko-český (451—895). Z domácích jeho památek nezůstaly nám než jediné tři dějepravné básně milovníkům národní naší literatury pod názvy: Soud Libušin, Čestmír a Vlaslav i Zábój a Slavoj chvalně známé.* — Těž v poznamenáních historických k Thunově překladu R. Kr. podotkl při zpěvu o Zábójí: *Dle obsahu a slohu počluzí báseň tato z pohanských dob českých.* —

Báseň *Jaromír a Oldřich* považuje se za časem nejbliže stojící Zábójí a Čestmíru, a sice do začátku XI. století. Báseň jest necelá a obsahuje porážku Boleslava Chrabrého a vypuzení Poláků z Prahy. Skutek tento se přihodil roku 1004, a známé jsou i jiné ještě prameny jenž o ději tomto svědčí. Dětmar Meziborský († 1018⁹⁾ čerpal své zprávy z vypravování nebyv sice očitý ale souvěký jich svědek. Vypravuje neočekávané vtrhnutí Jindřicha II. společně s Jaromírem do Čech,¹⁰⁾ tajné přípravy jež Boleslav Chrabrý k odtážení z Prahy činil, o zvonění na Vyšehradě, vyzývajícím k boji o půlnoci, — že Boleslav nato s částí vojska svého odtáhl, že Soběbor (chybně: *Zebislovo frater Adthelberti*) jeho následuje padl na mostě, a o příjezdu Jaromíra na zejtří do Prahy. Těž skoro souvěký *Adalbold* vypravuje všecko dle Thietmara, *Kosmas* o Soběborovi ničeho nepřipomíná, též o tažení císaře Jindřicha proti Boleslavovi Chrabrému zmínky nečiní. Vypravuje toliko jak Boleslav Chrabrý vypuzen byl z Prahy ač prý pouhým pokřikem, co pravděpodobnosti jakož i důležitému svědectví Thietmarovu odporuje. *Kosmas* který narozen byl 31 let po tom příběhu, — praví Tomek — a jakožto kanovník Pražský, i již dříve přebýval mnohá léta na hradě Pražském, slyšel tu nepochybně ledacos od starých pamětníků neb jiných blízkých svědků o místech, kudy utíkali Poláci atd. Proto má vypravování jeho tak určitý místopisný ráz. — Vypravuje prcháni Polanův s tak výmluvným vyzdoběním¹¹⁾ jakému při něm jenž sám pocházel z krve polské dobře že se diviti můžeme. I jest podle toho velmi podobné že slyšel příběh tento z úst zpěvců neb jiných vypravovatelů, a že jej zaznamenal podle jejich přednášení.

Těž *Dalemil*, v kronice své podal zprávu o příběhu ve zpěvu „*Jaromír a Oldřich*“ obsaženém. *Dalemil* patrně mimo kroniku *Kosmy* i jiný pramen před sebou měl. Líčí totiž udalost takto:

Ku knězu sě věrni sebrachu,
tajně sě před Prahu brachu,
a s pastušků se smluvichu,
dobrý dar jemu slúbichu,
by Prahu chtěl proraditi;
slúbi jim to učiniti.
Káza jim na Strahov státi,
tu svěj trúby poslúchati.
Z jutra chtě stádo vyhnati,
je sě vrátného volati;
kázav sobě most spustiti,
je sě náramně trúbiti.
Čechové na Prahu vzběhú,
Polené ot všeho zběhú.
Češie střed hrada stojechu,
za Polany neběžechu.
Polené sě neozřechu;
druzí s straně sě plazichu;
pastucha na ně voláše atd.

Hájek použiv Kosmy i Dalemila a maje snad i jiné pověsti před sebou spletl věci divně dohromady a zmátl i dějiště příběhu. Vypravuje totiž kterak kníže Oldřich s Berkovcem se odebral ku Praze a oba v lese na Strahově se ukryvše s přátely svými v městě a s pastuchou se umluvili. Ráno za šera sebral Berkovec vojíny a s hory do Menšího města táhl. Pro velkou mlhu nebyli zpozorováni. Tu zatroubil pastucha na vrátného aby mu bránu otevřel a

v tom Čechové na most skočivše a majíce
veliké bubny hřmot učinili,
vysokými hlasy volajíce:
Poláci běží, Poláci běží!
tak sú pravili.
Poláci to slyšíce
velmi se ulekli,
že větší jich polovice
nazi utíkajíce
pryč sú běžali;
brani i vši zbroje zapomněvše
toliko aby životy zachovali.
Sám ten pastucha na ně volal,
a utíkání jejich se posmíval atd.

Že^vsi Kosmas v kronice své někdy zarýmoval jest známo, i u této příležitosti takto byl učinil:

Fidelis cliens tuba intonat
et clara voce clamans ingeminat:
Fugiunt, fugiunt Polonii
confusi turpiter,
irruite, irruite armatí Bohemii
acriter!

Možná že Hájek zde ho následovati chtěl. Možná ale také že jeden i druhý měli veršované pověsti před sebou. Dá se mysliti že o zvláště zajímavých a důležitých udalostech více než jeden zpěv povstal a i v nižších kruzích prostější písně o nich se ozývaly jež i Kosmu i Hájka k živějšímu líčení přiměly.

Avšak navratme se ku zpěvu Rukopisu našeho který nejen udalost živými a ba velekrásnými barvami líčí, odchyľujíc se i během věci podstatně od ostatních podání, ale i na bohatýra poukazuje, duši to celého podniknutí. „Zpěv Rukopisu,“ praví J. J. (v Světozoru 1858 č. 14.) „jehož se nám zachoval toliko závěrek v celosti své mnohem více obsahuje nežli pouhé vyhnání Polanů z Prahy; bohužel že z přední části nezůstaly než proužky z kterýchž nepadno složiti smysl celistvý. Co z nich vysvítá jest návrat bratří Oldřicha i Jaromíra do země, přičinění Výhoně Duba kterýž byl duše všeho toho podnětí proti Polanům, shledání se obou bratří před voji shromážděnými, jakožto pozbavených panství svého dědičného, výjev jenž ponuknul i vzbudil voje k novému úsilí. Vyšehrad byl podle zlomků těch věren knížatům českým; s Boleslavem polským svedena šarvátká před Prahou. Konečně shromáždil Výhoň sbory své chtěje se zmocniti Prahy. Tím začíná nezkažená osnova zpěvu“:

— — *se v črn les*
tamo, kam se vládyky sněchu —

Zpěv jest patrně spůsoben ku slávě panovníků z českého rodu naproti cizému králi jenž Čechy opanoval. Zase jako v Zábouji se v černém lese sešli vládykové věrní s udatnými sbory, a *dostúpichu mýta středem lesa, podúchu si kolem pravé ruce, tichými slovesy hovořili.* Jedná se o přemožení nepřátel překvapením je. Krátce tu naznačen přechod noci: *Noc se převališe přes pólnovi, přetřočiše k jutru šedošeru.* Velekrásně však tu vyličeno ráno před bojem: *Aj, via Praha mlčie v jutřniem spani, Vltava se kúřie v ranej páře, za Prahu se promodrujú vrši, za vrchy vzchoď šedý projasňuje. S hory dolóv. Ticho vsě tichúnko . . .* Skvělý to názor básnický, skvělejší tím že přechod činí k udeření na nepřátele. Boj jest veleživě ale mnohem

kratceji naznačen než v předešlých hrdinských básních a všeobecnými jen tahy. Netrval také zajisté dlouho byv toliko obmezen na dobytí hradu Istí velmi usnadněné. Vojsko Oldřichovo v *tichéj Praze chytro pokrychu se. Zatím pastucha po šerém jutře hlásá bránu otevřiti vzhůru a když stráže otevři mu bránu, vznude pastýř na most, hlasno trábi. Tím dal pastýř znamení vojsku, vzkochi kněz na most, sedm vládyk za niem; prokni cvála se vsiem se svým ludem. Uderichu rány bubny hromné, vyrazichu zvuky tráby hlučné; chorúhvi tu sbory na most vrazjá, ves most otrású se pod jich davem: strach uderi a vse u Polany.* — Polanům ani nezbývalo času k odporu. *Oružie chvátajá ale vládyky sečné rány sekú; Polené tu skúčú sěmo tamo, davem trčú ku bráně přiekopy, dále, dále před udatní sečú.* Že jen krátký byl boj a při uvážení okolností dlouho trvati nemohl, tudy snadno povstati mohla pověst že Polané pouhým postrašením zahánáni byli. — Zdá se že líčení pohnútek a příprav k podniknutí většího v básni zajímalo místa než provedení jeho, protož velice jest želeti že se nám začátek nedostal. Nicméně předce v zlomku na nás došlém veliká se jeví síla básnická, odpovídající ve všem rázu národního našeho básnictví ač porouchaná na mnoze místa zřejmě svědčí o proměnách jakým báseň opsáním podlehla. Patrná taková proměna vystupuje na místě kde *slýšie stráže volanie pastušino, otevři mu bránu přes Vltavu,* což se neshoduje s pozdějším udáním kde *Polené davem trčú ku bráně přiekopy,* kdežto na příkopu u Vltavy mysliti nelze. Kladel-li by se útok do Starého města, též nepravé, kdežto „původní osnova byla o hradě.“ Most přes Vltavu tenkrát dřevěný se ovšem potřásati mohl pod jich davem, ale neměl bránu kterouž v básni *pastucha hlásá otevřiti vzhůru.* Důkladně o tom pojednal J. J. (v Světozoru 1858 č. 14) kdežto praví: „Že zpěvec ten jenž zpěv o vzeti Prahy později přednášel, zmátl sobě mosty, tomu nelze diviti se, neboť od roku 1004 co se příběh stal a zpěv vzniknul, do druhé polovice XIII. století kdežto zpěv písemně napsán, děla se s Prahou proměna převeliká. Kdežto měl hrad pražský zprvu příkop dělaný 40 loket široký a 50 hluboký, s mostem (asi tu kde jest nyní hlavní vchod do zámku) a s branou při něm stál starobylý kostelík Panny Marie a kdežto v týž čas nynější Malá Strana i Staré Město nebyly než podhradím hradu pražského: byl hrad v potomních dobách častěji přestavován a jmenovitě za Otakara II. opatřen trojím příkopem s trojím mostem na místě příkopu starého, Malá Strana pak i Staré Město ohrazeny jsou ona za Otakara II., toto dříve za Václava I. kdež i oba konce mostu kamenného, Juditina, opatřeny věžemi.“ — Jinak „jest zpěv náš netoliko pramenem historickým k ději o vypuzení Polan ale i napomáhá k vy-

světlení jeho, takže i Palacký jí použil u historickém líčení udalosti této. Přísné historické kritice ovšem báseň nepodléhá.“ „Musíme se upokojiti s jistotou že látka básně vzata jest z řady skutečných udalostí, — shodují-li se podrobnosti a vedlejší okolnosti náhodou s dějiny, přijmemež to vděčně, vyhledávati však a požadovati aneb snad i uměle vynucovati nesmíme takové se shodování.“ (*Nebeský: Kralodvorský rukopis str. 165. — Gedichte aus Böhmens Vorzeit str. 28. 29.*) — Nám básnická povaha hlavní jest v básni věcí a tu k úplnému uspokojení pozorovati nám jest kterak ve všech podrobnostech s názory věku se shoduje do kteréhož obyčejně se klade. Předmětnost myšlení, konkrétná epitheta přímo na to poukazují, i tam kde abstraktní pojem vystupuje: „v utrobách statnú vieru“, „věhlasy v bujnú hlavu“, „chrabrost bujných srdce“, „strach uderi na Polany“, „rozletnu se radost po vsěj zemi“ . . . Odvolávání se na bohy přešlo nyní už na boha jednoho, ač básnický názor světa neproměnil drahý pohanský ještě ráz: *bóh ti bujarost du u vsěj údy — bóh ti da věhlasy v bujnú hlavu — vicestvie jesti bohem dáno.* Přičítal básník vítězství bohu jako básník Čestmíra bohům když praví: *Dlužná obět bohóm . . . bohóm svým spásám za vicestvie — a básník Záboje: bozi vicestviem daríchu . . . bohóm spásám dát mnostvie oběti . . . tobě ot nich (bohów) dáno v srdce proti vrahóm . . .*

Vůbec se táhne všemi zpěvy Rukopisu Kr. jedno téměř hlavní obrazové pásmo, naznačené kruhy, ježto z předmětu a z individualnosti zpěvce vzešly, méně však dotknutými postupujícím a zvláště se rozvíjejícím duchem časovým, a nespůsobeny zmáhající se oblibou na cizích vzorech.

Takový zvláštní individualní ráz do sebe má *Beneš Hermanov*, zpěv to původně nadepsaný: „*O pobití Sasíkův*“, kteroužto báseň započíná R. Kr. (co šestadvacátá hlava třetí knihy!) Udalost padá do roku 1203, kde v nepřítomnosti Přemysla Otakara (*kněz k Otě daleko zajel!*) vojsko mišenské do Čech vtrhlo pleníc a hubíc. Lid se sebral pod *Hrubú skálú* v lese a s Benešem Hermanovým v čele na Sasíky vyrazil a je zahnal.

Nedá se upříti že báseň tato v sbírce zpěvů R. K. i formou i povahou zvláštního místa zaujímá; kdežto zase názory a obrazy použitými se úzce ostatním připojuje. Takž se jeví co zvláštní způsob toho samého druhu. — Že vesměs na historické udalosti spočívá, mnohostranným skoumáním mimo pochybnost postaveno jest, ano i místní poměry dějin samých v básni jsou jasně naznačeny. I osoba Beneše Hermanova jest historická. Muž tento pocházel z rodu Markvarticů, pozdějších Valdštejnů Vartemberských, a byl synem Hermána, jakž

v některých listinách XII. a XIII. století zřejmě zapsáno. V XII. totiž století měli Markvarticové nejen úřady županské Mladoboleslavské a Děčanské ve svém držení, ale i statky jejich rozloženy byly v krajinách do kterýchž děj básně položen, čímž se spolu vysvětluje proč právě jeden z tohoto rodu v čelo lidu se postavil. Ohledem na čas v kterémž báseň se složila praví Palacký: „Že skoro souvěká jest s udalostí to z každé její strofy cítiti se dá.“ Tím zajisté i povaha básně naznačena jež ve všech částkách svých ráz starobylý do sebe má a zvláštním skrz na skrz národním způsobem svým překvapuje. — Z důkladných studií o básni této konaných uvedeme zde především slova Nebeského: „Zajímavá je nám zvláště báseň ta proto že v ní pozorujeme splývání živlů původních a ryze národních s oněmi ježto nás upomínají na pozdější básnictví umělé. Kterak čistě slovansky začíná s obrazem z názoru přírody vzatým, a s oním vznášením a spojováním lidských citů s úkazy přírodními! Slunce se běře za soucitného svědka a sdílce strasti lidu od nepřátel hubeného. I v tom se jeví původní slovanský názor, že Přemysl Otakar jenž v evropské diplomatické mluvě „králem sluje, národu je posud dle starého způsobu jen *knězem*. Beneš Hermanov ovšem ještě i v listinách je dle slovanského obyčeje patronymický *filius Hermani*. Ono naříkání však o stříbro, zlato a zboží ukazuje na jakýsi blahobyt civilní. Jiný duch ovšem se jeví v Záboji. Mysl hrdinská a ušlechtilá těžko nese porobu pro ztrátu statků ideálních: samostatnosti, mravů domácích a bohů svých. Také tento rozdíl vytknutí se musí: V Záboji vidíme jen družinu sobě rovných mužů hrdinských; Záboj a Slavoj jsou takorba jen první mezi stejnými; v Beneši lkají *ludé kmetští* a touží po *ludu branném* jenž s knězem odtáhl a čekají na *vyprostitele* kterýž je pak v *kromadu* zve. Nemáme již tu poměru a ducha zpěvu a života hrdinského, ačkoliv dále v básni taková ráznost a taková udatnost zase vyrazí ježto nás živě upomíná na bujnou sílu původního života hrdinského. Smělost a svěžest obrazů, jakási místy jadrná plastičnost dodávají písni naší při rozměru krátkém a slohu úsečném zvláštní energie.“ — Dodáme k slovům těmto ještě poznámenání Svobody (R. Kr. 1829): *že v básni naší živly epické více s lyrickými splývají a že se více k balladě podobá*. Proti náhledům těmto nelze čeho namítati. Vyšly zajisté z pravého proniknutí povahy básně této a naznačen jimi vešken její ráz.

Básník Beneše Hermanova byl nějaký genius z lidu obecného, jehož obrazivost naladěna byla drahnověkými hrdinskými zpěvy českými, jehož snad i smýšlení na nich utuženo. Kruh básnické školy národní už ode dávna se nevyplňoval zpěvci věštbám vítězovým vyučenými, ale

věštby nebyly ještě zanikly a kolovaly potad v národě. — Kdežto v jiných zpěvích o branném lidu vůbec, mimo vládky, se mluví jako o podrobeném (voje, chasu, chlapy), mluví básník Beneše hned z počátku o sobě rovných: Čemu ty svietíš na ny (na nás) na biedné ludi? kteréžto slovo se nám nezdá ve smyslu lidstva ale lidu zde kladeno býti. Takž i mnohé obrazy a výrazy názorům prstonárodním odpovídají; zvláště u líčení bídý na lid avrhlé. *Víte věnce z polských květvů svému vyprostíteliu*, jest způsob prstonárodní, básník výše postavený by byl spíše na bohatýra než na *vyprostitele* zpomněl. — V popisování války nevystupuje pak nikde více Beneš ve zvláštním jakémz zjevu, tím živěji boj všeobecný se líčí i potkáváme se tu s obrazy ježto na obrazy a obraty v jiných básních R. Kr. uvedené upomínají, zvláště na konci: *I by Němcem úpěti, i by Němcem prnutí*, jako v Záboji: *I by úpěti vrahóm, i by ustípati vrahóm*.

Zajisté v Čechách už doba původního epického básnictví za časů Beneše Hermanova blízká byla sklonku svému a ráz jeho bezpochyby nazvíce reminiscencemi se oživoval, což by se ještě značněji odůvodniti dalo kdyby ze starších dob ještě více básní se na nás bylo dostalo. Jižjiž rozměr strofický zde na cizí vzory upomíná, ač ovšem směr a povaha básnikova, a snad nade vše vzory jimiž ducha svého vzdělal nedopouštěly aby vedle stručnější, prstonárodnímu rázu bližší formy také i povahu a manýru zmáhajícího se tenkrátě už rýmovaného básnictví byl na se vzal. P. pr. Šembera (viz: Dějiny řeči a literatury československé I. 92.) má za to že básník *Beneše* složil i báseň *o pobiti Tatarů*, vůbec *Jaroslav* zvanou, o které se následovně projevil:

„Báseň *O velikých bojích křestan s Tatory*, co do času skládání poslední báseň R. Kr. a krom Záboje a Slavoje nejznamenitější a zároveň poslední památka národního básnictví českého. Zpěvec v ní mistrně vyličuje vtržení Tatarů do Evropy, sužování a úzkost křestanů a slavné vítězství, dobyté nad nimi na Hostýně a u Olomouce dne 25. června 1241. V úvodu počínajícím slovy: „*Zvěstuju vám pověst veleslavnu*“ vypravuje příčinu vpádu Tatarského, totiž oloupení i zavraždění tatarské kněžny Kublajevny ježto se stala v německé Středě ve Slézích; pak popisuje kterak chán Tatarský, vpadna z pomaty s nesmírným vojskem do Evropy, zuřil v ruském Novohradsku, kterak dobyl Kyjeva a zpusťošil Polsko, Slézsko a Uhry, také již nikdo nemohl moci jeho odolati . . . Na to líčí boj s Tatory na Hostýně, smrt Vneslava vůdce Moravského, úzkost Moravanů žízni trápených, zamýšlenou zradu Vestohovu, statečnost Vratislavovu a v nejvyšší nesnázi zázračnou pomoc mateře Boží: hojný déšť Moravanům a různé blecky do stanů tatarských. Konečně popisuje stažení veškerých vojsk a slavné

ukončení boje hrdinským Jaroslavem . . . Jména osob bojujících: Vneslava, Vestoně a Vratislava na Hostýně i slavného vítěze Olomúckého *Jaroslava* vzata jsou z domyslu básníkova.“ — Dle toho by tedy Jaroslav nebylo právě jméno vítěze, a potřebí se tedy dále po jiných svědeckých ohlédávati.

Udalost kterou báseň naše vypravuje, jakžkoliv předuležitá, nicméně předce historicky nedosti vysvětlena jest. Důkladně o ní pojednali Šembera ve svém spisu: Vpád Mongolů do Moravy atd. (V Holomouci 1841) a Palacký v pojednání svém: „Der Mongolen Einfall im Jahre 1241“ (viz: Abhandlungen der k. Gesellsch. der Wissenschaften V. F. II. B.) Souvšé obšírnější zprávy o ní však nestojí. — Nejstarší česká zpráva mimo R. Kr. nalezá se v Dalemilu:

Také před Olomúc sě stavichu,
tu králevice ztratichu:
jeho pěstúny zjímachu,
a před městem je svázachu,
že králevice nechovali,
neprátelóm je na smrt dali . . .

Těz latinský kronikář Pulkava se zmiňuje o šťastném boji proti Tatarům, nejmenuje ale *Jaroslava*, leč uvádí pouze všeobecně že „*quidam nobilis de Sternberg*“ vůdce Tatarů zabil. *Eneáš Silvius* jmenuje samého krále Václava vítězem, *Dubravius* a *Dlugoš* sledí Pulkavu, udávající všeobecně někoho z rodu Šternberků. Naproti tomu Hájek, Paprocký, Lupáč, A. z Veleslavína, Pešina, Balbin, Beckovský, Hamerschmied a jiní jmenují přímo *Jaroslava*, jako naše báseň. Archivář *Boček* soudí že vítěz nad Tatary byl *Zdislav Šternberk* a nikoliv Jaroslav. Ale důvody jeho nejsou nezvratnými důkazy. — Jisté jest že Mongolové do Moravy vpadli, jelikož některé listiny přímo zmínky činí o jich plenění, a na této pravdě založil básník svůj zpěv použiv zajiště toliko pověsti o udalosti této kolující, neboť se upříti nedá že ani v místné poměry ani v podrobnosti dějin bezprostředně nenahlídnul. Básník v *Čechách* svou báseň složil a nevzal ohled na to že Hostýn a Olomúc přes čtyry míle od sebe jsou vzdáleny, sice by byl poměry boje tu svedeného jináče vylíčiti musil. Těz pověsti o krásné Kublajevné a Kublajovi nebyl by takto použil jak se stalo, kdyby byl děje úplně povědom býval. Vražda totiž nespáchala se na tatarské Kublajevné ale na ruské kněžně, a chán Kublaj panoval daleko ve východní Asii teprv od r. 1259 do 1295. Z toho vysvítá že báseň teprv ku konci XIII. století složena byla, jakož vůbec za nejmladší ve sbírce R. Kr. platí. Nepriznáváme se tedy k náhledu že básník *Jaroslava* jest tentýž co *Beneše* spůsobil. Básník *Beneše* opěval děj 1203 stalý

zajisté hned po udalosti a leží obě básně skoro o století od sebe. Ale i z povahy básně samé vysvitá rozdílnost původců. Básník Beneše byl muž který úzce k ději připojil obrazivost svou, aniž svobody si jakés dopřál v udání podrobností místných, a poměrů dějinných. Básník Jaroslava vzav pověsti za základ šel svou vlastní cestou. Básník Beneše se chýlil k prostonárodnímu způsobu, básník Jaroslava byl muž klassicky vzdělaný, uhlazený a nejen básník ale i umělec. Komuž nenapadne hned při počátku Jaroslava „*Zvěstuju vám pověst veleslavnu*“ známé „*Arma virumque cano*“? Aniž shody výrazů a obrazů v obou básních jsou tak patrné aby na jednoho původce souditi se dalo, ba Jaroslav častěji na Zábaje, Jaromíra a Čestmíra upomíná než právě na Beneše, ba domnívali bychom se spíše že jiná báseň R. Kr., totiž Ludiše a Lubor od básníka Jaroslava pochází což však zde přímo tvrditi nechcem. — Básník Jaroslava básnil v duchu národním a objevil velikou znalost starobylých básní. I jemu jsou *pótky liuté* i jemu na *ručiech koniech Tataři hemzechu* a shoda epithet a obrazů v Jaroslavě se staršími zpěvy přímo v oči bije. *I váleno zdě i váleno tamo* (Záboj), *váleno den, váleno den vterý* (Jaroslav); *Slavoj v bok jak krupobitie* (Záboj), *Češie za niem jako krupobitie* (Jaroslav); *I by ustúpati vrahóm* (Záb.), *I by Tatarovóm ustúpati* (Jaroslav). Neméně míst v Jaroslavě upomíná na Čestmíra: *I meč jeho padíše v Pražany jako drvo se skály* (Čest.), *I sěn zerivý své vrahy mláti jak po skalách liuté bíra dřeva* (Jarosl.); *Vzskočichu muži na sě drva, vzskoči řad třetiech na vteré, čtvrtých na třetie, i pátých až k vrchu ku hradovu* (Čestmír), *Vz-ramena vložichu bystrá kopie, druží prvým, tako druhým třetí* (Jarosl.); *Ulekú sě u Vlaslava jsúci* (Čestm.), *Uleče sě ves lud Tatar* atd.

Avšak navzdor těmto shodám jednotlivých obrazů a obrátů, navzdor příbuznosti národního rázu předece už jiný svět vyzírá a jiný duch věje z Jaroslava nežli z básní starších dob pocházejících. Umění neméně z plodu toho novějšího vysvitá jako přirozený básníkův ruch. Starší básníkové bezprostřednějšími pohnútkami nalazeni se jeví, a ze zpěvů jejich směr národní a vlastenský vyzírá. Se zpěvy jejich zdá se že byly spojeny i zvláštní účely: oslavení známých ve vlastní osob, povzbuzení k odporu proti návalům cizinstva, anebo snad i stranické dynastické směry. Básníkové zpěvů starších buď sami prožili děje o nichž pěli, buď jich blízcí byli svědkové a takž básněmi svými historii téměř doplnili v některých ohledech. Zpěvec Jaroslava ale už docela jako moderní básník povzbuzen zajímavou a důležitou látkou obecných jen se držel podání více snad proto aby básnickému ruchu svému zadost učinil než za jiným jakýmkoliv směrem. Báseň jeho zajisté byla způsobena už k čtení a k odřikávání u veřejných slavností, snad i k oživení

hrdinských zpěvů národního drahného rázu poesie jakýž za časů těchto už se valně vytráceti počínal z kruhu českého básnictví. Živly tenkrát moderné už se tu mísí s názory starobylými ano i romantickým již nádechem poněkud se liší Jaroslav od starších básní R. Kr. *Lepá Kublajevna, jako luna, . . . odpraví se poznat nřavov cuziech. Na nohy tu skočí junov deset i dvě děvě ku próvodu jeje Jako zora po jutře se seje, kehdy nad mrkavy šumy vznide: tako se dci Kublajeva cháma rození i strojní krású sieše. Obvlečena bě vsia v zlatohlavě, krdlo, nádra rozhalena jmieše, věnčena kameniem i perlami* Juž zde onde i abstraktní ponětí nalezají místa, jimž křesťanský názor světa a života cestu byl proklestil. — „Jiný živel na názor středověkého básnictví upomínající (viz Nebeského Ruk. Kral. str. 183) je významný kultus Marie jenž v básni o Jaroslavu krásně se oslavuje, jako vůbec celé skládání hluboce duchem křesťansko-nábožným proniknuto jest Tito živlové noví sloučili se však v Jaroslavu úplně se způsobem a podstatou původního zpěvu hrdinského, a báseň naše, časem svého původu na rozhraní dvou světů duševních u nás stojící, je nám takorčka co jich osa významným úkazem.“ — Z toho všeho vysvítá jak mohutně čas nový působil na básnickou mysl a tvořivost.

Především se jeví v Jaroslavu uměle způsobený širší epický proud vypravování a líčení tam kde básníkovi volněji se zdálo obrazivost svou slediti. Naproti tomu ale tam kde nejistou sledil pověst stručněji se objevil. Děj v němž příčina války se líčí, zavraždění totiž Kublajevny jen stručně jest naznačen: „*Diviechu se Němci kráse také, záviděchu bohatstvo jej velim, strěžechu jej púti jeje dráhu, vypadnuchu na ňu mezi dřevy, zabichu ju, i pobrachu zbožie.*“ — Snad cítil básník nepodstatu pověsti která hledajíc příčinu vpádu Tatarů učinila z vnučky Michala Vševoloda, tedy ze sestřenice královny Kunhuty, manželky Otakara II. — jak svědčí Palacký — kněžnu tatarskou. (Michal Vševolodovič, děd Kunhuty, po dobytí města svého Kyjeva do knížetství Vratislavského se utekl a k německému městu přišel kde Němci vnučku jeho usmrtili.) Tím širěji se básník rozvíjí v popisech kde vlada obrazivosti vrch má. Vele důležitý se tu jeví popis způsobu prorokování čarodějů. Pocházel on z domácího zřídla. Pověsti jak lid je vypravuje nezabíhají do tak zevrubného popisování podrobností takových, ale spíše básník náš povědoň byl způsobu hádání pohanského v Čechách a použil toho k vylíčení svému. —

V líčení bojů básník hlavní své síly objevil jakož tvůrčové hrdinských básní vůbec, a tu obzvláště zajímavě slediti proces tvořivé jeho obrazivosti. První stéknutí-se křesťanů s Tatarý líčí básník jako by se daleko kdes na východě bylo konalo, neboť po vítězství tu vy doby-

tém *Tataré se rozvojiču, vz-křestany daň četní položiču, dvě království sobě podmaniču, starý Kyjev i Novýhrad prostran.* — Jakžkoliv jen všeobecně první boj se líčí, a bez vystoupení zvláštního jakého reka, předce velerázně a veleobrazivě, při drastické jinak stručnosti, seč naznačena jest: *Střely dščiču jako přívál s mrakův, oščepův lom jako rachot hroma, blskot mečev jako oheň bíře.* A když *Tataré podruhé na křestany luto vyraziču, tako krupo je po sobě hnachu, že je jak zvěř plachý rozprnuču. Tu ščit leže, tu helmice drahá, tu koň vleče v střemnech vojvodu, tu sěn ješutno v Tatary teče, ande milosrdie pro boh prosí . . . Tataré se knuču . . . jak mrak černý, kehdy ledem hrozí (v Čestmíru se voji hrnuču k hradu jako ledoviti mraci), a porazí Uhry jenž vstřic se jim postavili, rozprnuču vsě jich voje četné popleniču vsě če v zemi biče.* Básník použil umělých prostředků k postupnému uchvácení posluchačů neb čtenářů. Naznačuje kterak *otšupí naděja vsě křestany, i by hoře hořa vsěho věčšie, dostoupí až přímo k modlitbě již ustrašení křestané zasýlaji bohu by je spasal sich Tatar zlostivých.* — Ale množí se *Tataré jak se maozie večerní tma v jeseň, až křestané se dostanou k chlumu, na němž máti božia divy tvoří.* Zde teprv počíná katastrofa boje na Moravě, kteroužto vyličiti byl vlastně básníkův směr. Tu teprv vystoupí náčelní hrdinové a podrobnosti bitvy, postavení vojsk atd. šířeji se líčí. — Přechod dne a noci podobně tu naznačen jako v Jaromíru, ale méně smýslným jak se nám zdá obrazem. V Jaromíru *noc se převálšie přes pólnoci, pokročiše k jutru šedošeru, v Jaroslavu noc se proměníšie v jutro šero . . .* Na jiném místě zase: *temná noc posula vsiu zemi, rozvali se k zemi i k oblakóm . . .*

V epické plnosti plyne nyní děj, zjevy rozmanité se střídají; bohatá vůbec scenerie se rozvinuje jež o vynáleziivosti básnikově svědčí neméně jak o jaré jeho síle v údobnování i o zvláštním umění jeho u líčení podrobností jak si je představoval. Boj líčí všeobecný. Jako v Jaromíru: *uderiču rány bubny hromné, vyraziču zvuky trúby hlučné,* tak v Jaroslavu: *vzezvučaly hlasy rohův lesních, uderily zvuky bubnův břeskných.* Jako *Záboj i Slavoj vyrazi jako krupobitie,* tak za Jaroslavem *Češie jako krupobitie.* Souboj Jaroslavův s Kublajevičem však stručněji popsán než k. př. v Záboji kdež bohatýr přímo v popředí stojí a skutkové jeho se opěvají. V Jaroslavu děj jest rozsáhlejší a vystupuje nad osoby v něm jednající. Proto v Záboji více dramatických, v Jaroslavu více epických živlů se jeví. Záboj, Slavoj a Luděk vystupují vedle sebe, tady však zprv Vneslav, po něm Vratislav a posléze teprv Jaroslav jako na doplnění děje a na rozhodnutí boje se objeví. ¹²⁾

Pravili jsme že básník Jaroslava duchovní příbuznost jeví s básníkem zpěvu *Ludiše a Lubor*, nepocházejí-li oba zpěvy od jednoho původce. Nezakládáme toto své mínění na náhodnou shodu vět: *srazista se oba ošćepoma* (Jar.), *srazista se ošćepoma* (Ludiše), ale na to že básníkové obou těch zpěvů nejbliže sobě stáli časem, že oba proniknutí byli už vzdělaností rytířské doby, že oba nádchem zmáhajícího-se romanticismu se značují a předce jeden jak druhý v duchu slovanském básnili. — Báseň *Ludiše a Lubor* v R. Kr. (kniha III., hlava 27.) nadepsaná: „O slavném sedání“ nemá historický základ, aniž souditi se dá že básník některý turnaj oslaviti chtěl a tím i osobu která se v něm vyznamenala. Rytířské takové hry teprv za krále Václava I. (1230—1253) v Čechách obliby došly, básník však uvádí knížete Zálabského ku kterémuž pánové se na turnaj sjeli. Za časů uvedení turnajů v Čechách nebylo už Zálabského knížete. — V básni *Ludiše* splývají živly rytířské, tenkrát moderní, s názory národními. Povaha zpěvu odpovídá rázu skloňku třináctého století, kde rytířské hry a básnictví provencalskými *Trovatory* a německými *Minnesingry* na dvořích panstva se pěstovalo. Básník zajisté byl muž vzdělaný a rytířských způsobů dvorných a obřadností při turnajích zkušený. Za časů jeho dvoření-se ženskému pohlaví společenskému životu vyšších stavů nového dodalo rázu. Ženská krása se velebila jako nikdy před tím v střední Evropě, a nové ponětí o lásce i nové společenské poměry povzbudilo. Básník *Ludiše a Lubora* se v ohledu tomto objevuje co pravý syn svého času, vedle toho ale též co pravý syn své vlasti, pamětlivý toho že *vezdy nám súsědě Němci*. Časovou svou vzdělanost objevil v popisu dcery knížete Zálabského. Básníkové starších dob nevyobrazovali ženské vnady tak podrobně. V Čestmíru Vojmírova dcera prostě co *lepá a lepotvorná* se uvádí. V *Ludiši* se líčí dcera kněze Zálabského co *všem milú, na div sličná, těla urostlého krásné, líce jmieše ovšem bielé, na lícech rumenci kviechu; oči jako nebe jasně, i po jejjej bielej šíji vlasý zlatostvúci vějú u prstěncech skadeřeny*. Proto pro všecko předce slovanský ráz svůj osvědčil básník v plodu tomto živou plastičností, kterou se zpěv jeho od módných romancí a ballad onoho času valně líší. Věty: *rozstúpi se síla v údech, rozstúpi se bodrost v myslech*, zvláště ale líčení soubojů rytířských přímo na drahné národní vzory upomínají. Básník zajisté byl rytíř jehož básnický ráz a povaha daleko se lišila od básníka Beneše Hermanova! — Z erbu rytířského „turí hlavy“ ježto se v básni připomíná, také z turnaje samého soudí p. Šembera že „báseň složena jest za doby krále Otakara II. (1253—1278), jelikož obě ty věci nejvíce za dotčeného krále v Čechách v obyčej vešly.“

Byl to zajisté čas v kterém živlové od západu přišli tak mocně působili na mrav a na povahu vzdělanosti v Čechách že i poesie časová, toto věrné zrcadlo věkův, tento živý ohlas národního smýšlení původního domácího rázu svého zbavena již již jen působem cizím se ozývá počala, pozbyvši povahy národní i všeho téměř vzletu. Nejen větší hrdinské zpěvy národní dozvučely téměř Jaroslavem, ale i ohledem na básně mimohistorické jeví se nejen nesmírný rozdíl mezi staršími a Ludiší, ale touto samou přechod se značuje. Po takovémto přechodu buď znovu ožíviti se musilo drahé básnictví u novějších pokolení a užším k němu zase přilnutím básníkové noví v proud národní se uvedli, buď místa popustiti musily názory domácí a původní cizím k nám donešeným. Jaroslav na hrdinskou udalost založen jako starší zpěvy R. Kr. nečiní takovou protivu k nim, jako Ludiše a Lubor k menším lyricko-epickým básním starším z nichž se nám toliko dvě zachovaly: *Jelen* a *Zbyhoň*, které však úplně dostačují k porovnání a k nahlédnutí v nesmírnou mezeru jakou staletí byla působila!

Že *Jelen* z šedé starověkosti české pochází o tom svědčí celá povaha jeho i všechny hlasy zpytatelů v tom se srovnávají. „Opěvá se v ní ve způsobě romance dojmavé smrt jinocha od nepřítele zabitého, jež veškeré dívky oplakávají. Krahuji kteří nad smrtí jinochovou s sebou truchlice s dubu pokrakují, vylíčování jak vrah z jinocha duší mlatem vyrazil, jak duše pěkným táhlým hrdlem odlétá a za ní teplá krev teče, jsou jako známkami že tato báseň pochází z doby pohanské.“ — Totéž svědčí Nebeský: „Rozměr, pak ona tajemná symbolika přírody a vhloubení-se do ní, vůbec celý způsob básně této patrně o tom svědčí že náleží do té samé doby básnictví národního, z níž i *Záboje* a *Čestmíra* máme.“ —

Z povahy *Jelena* bychom soudili na to že básníka skutečná jakás příhoda naladila a k působení básně této pohnula. Vyzírá z ní tak jemný soucit, tak živé účastenství na padlém jinochu, že převažující v ní lyrické momenty o přímém dojmu svědčí, jakož popisující část poukazuje na dobu kde fantazie básnická naplněna byla zjevy přírody ji obkličující a vše obrazy své od ní přijímala. Počíná s obrazem z přírody jako národní písně vůbec a jako i nejstarší zpěvy R. Kr. Všemi obraty obrazivosti básníkovy prosvítá příroda, všechny provívá vzduch drahé lesami pokryté místnosti. Jako *jelen běháše po horách* tak i *junoše po horách chodíva*, a když jinocha *lutý vrah uderí těžkým mlatem v prsy, zevněchu mutno žalostní lesi*; neoželuje také padlého milenka jedna ale *vše děvy junošě plakachu*, což poukazuje na dobu kde romantické ponětí o lásce ještě vyvinuté nebylo, jakož i

symbolický obraz: *Sletují se tlupy bystrých krahujevců ze vsia lesa* pravěký ráz básnictví národního v Čechách osvědčuje. — Podobným rázem značuje se *Zbyhoň* jenž povahou svou k Jelenu se přidružuje. Jará smyslnost a síla, živá soustrast přírody, elegický ráz, obrazy vesměs věcné jako svěžím výdechem lesův a hor vystupují ze zpěvu tohoto odhalující téměř roušku od zvláštního druhu lyricko-výpravných básní národních, jež asi střed působily mezi hrdinskými zpěvy a mezi čistě lyrickými písněmi národními, a v nichž i subjektivnost básníkovy zřejměji vystoupiti mohla. Pravomůžská to lyrika kde cit nevystupuje sám o sobě ale vedle podstatné jej povzbudivší pohnůtky. — Obsahem svým upomíná báseň ovšem na časy a poměry, kde spůsoby feudální z ciziny přinešené v Čechách se zmáhati počaly. To ovšem nepokazuje na jistou jakousi dobu. Již *Chrudoš* ježž Libušin Soud uvádí byl přívrženec cizích spůsobů a nebyl on as jediný vládyka, zvláště na pomezích Němců jemuž feudální řád více byl po chuti než staroslovanský patriarchální. Mohl by tedy *Zbyhoň* býti ohlasem doby kde lid tiseň převratů těchto těžce pocítoval. Z toho pak že báseň mlatu připomíná, důminka se bře že báseň aspoň starší jest XIII. věku jelikož tenkrát se už mlatu co zbraně neužívalo. Nesnadno však zde rozhodnouti. V některých částkách se značuje *Zbyhoň* ovšem rázem pravěkým a zdá se pocházeti z doby *mlatů*, v jiných zase na dobu *meče* poukazuje (ač v ní ovšem o meči zmínka se nečiní). Z obrazů dýše pravěk. Hned z počátku *poletova holub se dřeva na dřevo, žalostivo vrka hoře všemu lesu* jeví se názor z časů kde příroda se otcastňovala na osudech lidských, kde tvorstvo k tvorstvu soucitem k sobě vzájemně přilnivalo. Obraz poletování se dřeva na dřevo (*I letieše sěmo, i letieše tamo, se dřeva na dřevo*) jeví se i v Čestmíru kde duše *vyletě na drvo a po drvech sěmo tamo . . .* A jakož vůbec národní písně slovanské vždy od nějakého příbuzného předmětu přírodního počínajíce náhle k citu přecházejí, tak i v *Zbyhoňi*: *Aj ty lese širý! v tobě jáz letávach . . .* a jako *Záboj na skálu vystúpi . . . samuti se ot krajin ote všech*, tak i jinoch zde *na skále si sěle; žalostivo sedie, s němým lesem mlčie . . .* I výraz: *tobě srdce přeudatno proti vrahu*, jako v *Záboji*: *tobě dáno v srdce proti vrahóm*. Vůbec obraz za obrazem na pravěké poukazuje názory, kde v básnictví českém ještě ryzí duch národní panoval, živly cizími nedotknut. Duch tento však v drobnějších lyricko-epických básních zajisté déle udržoval původní pravěký svůj ráz, neboť ony blíže stály prstonárodní lyrice která zajisté nejstarší svou povahu ještě zachovávala, kdežto národní epika už na romantiku byla přešla. Mohlať tedy báseň dobře i v XIII. věku složena a rázem nejstarších zpěvů českých přioděna býti,

jelikož ráz tento v prostonárodním zpěvnictví zajisté ještě panoval. Rozměr Zbyhoně jest pravidelný, ba místy obraz k vůli pravidelnosti té uměle slovy rozvlečen, což ovšem neodpovídá stručnosti pohanského rázu národního básnictví, kde nutným slovem neb obrazem myšlenka objevena nepřeplnivá se přídátky jež nový obraz neobjevují. Takové přídátky se nám zdají: *s milú, přemilítku* — *ach a u hrad; drahu, předrahučku*. Pohřešujeme zde ono těsné přiléhání formy rhythmické k myšlence, ono přímé splývání s ní jakým nejstarší zpěvy R. Kr. Záboj, Čestmír a Jelen se značují. Nakvašení mysli láskou a diminutiva *přemilítku, předrahučku* jeví přídach doby XII. a XIII. století.

Básně druhu tohoto nejbliže stály písním čistě lyrickým jež se nám v R. Kr. zachovaly: Kytice, Jahody, Růže, Zezhulice, Opuštěná a Skřivánek. „Složeny jsou tyto písně v době nestejné, nepochybně za doby pohanské z kteréž se zachovaly ústním podáním, zpívány byvše při hudbě a plesu v rejhradech atd.“ (Šembera I. 95.) „Uznány jsou soudem skoro všeobecným za čisté písně národní ježto se buď jak srdce právě cítilo, buď při jistých obřadech, hrách, zvycích a slavnostech zpívaly při hudbě a tanci. Jsou to písně obecné, zvláště ale pak dívek, ženského pohlaví a věku mladého.“ (Nebeský R. Kr. str. 192.)

V lyrických písních se zajisté nejbezprostředněji objevil způsob národního cítění, v nich i obrazivost proudu okamžitého naladění nejpríměji se podala, neboť není tu zámyslu ni směru, leč rozpoložení a vnuknutí. Co v nitru vzniklo, to na zjevno vystoupí co plod samostatný v původní své podstatě. Protož z nich nejjasněji vyzírá povaha národu, a kdyby možná bylo úplnou historií prostonárodního zpěvnictví napsati, objevily by se v ní i dějiny vnitřního života lidu, jádra to a oné části národu v němž individualný ráz nejdéle a nejvěrněji se chová. Písně lidu jsou květiny od nichž národní básnictví vůbec svůj ráz a barvy přejímalo. Když pak při sklonku XIII. století vyšší národní směry z českého básnictví se vytrácely, hrdinské zpěvy umlkly, kruh tvůrců věštů vítězových dávno vymřelý už ani žáků po sobě nezanechal, a způsoby cizí, rytířstvo a vůbec nové živly novým časem zbuzené se zmáhaly, tu lid předce písně své pěstoval způsobem domácím jež ani pozdější století nezahladila, tak že prostonárodní zpěvnictví až podnes se značuje podstatnými známkami původního svého rázu a povahu svou jen potud změnilo, pokud povaha lidu samého a tvářnost země podlehla proměnám.¹³⁾ Proto také lyrické písně R. Kr. ještě blíže stojí písním jiných kmenů slovanských u nichž původní národní živly se déle udržely než epické. Toho příklady jsou zjevné, ač jen málo čistě-lyrických písní nám v R. Kr. zachováno. V Kytici píše dívka: *Kdabych věděla, kytice krásná! kto tebe v kyprú zemiču sáže: tomu*

bych dala prstének zlatý. Kdabych věděla, kytice krásná! kto tebe lýkem hebičkým sváza: tomu bych dala jehlicu z vlasův atd. V srbské jedné písni hovoří dívka takto k sobě: „Kdybych věděla že vás starý bude líbat, šla bych na zelenou horu, pelyněk bych vešken vytrhala . . . Kdybych věděla že vás mladý bude líbat, šla bych v zelenou zahradu atd.“ Píseň pak ruská: „Ach ty sad li ty moj sadočik — k čemu ty rano sad rozevietaješ, rozevietavši sad zasychaješ“, není-li podobná *Rúzi: Ach ty róze, krásna róze! čemu si raně rozkvetla? rozkvetavši pomrzla? pomrzavši usvědla? Zvláště ale Zarmoucené* mnoho písni jioslovanských se podobá, projevujících žalost nad ztrátou rodičů i milence.

Jest zvláště pozorování hodno jak krásné obrazy přírodní, důmyslná porovnání a symbolická naznačení se nám v těch několika písniích R. Kr. zachovala, a jakou něžností tu pojmuty poměry lásky, jakou vroucností tu objeven cit. Za oněch dob kde jazyk ještě tak vyvinutý nebyl aby básníkům byl nadlehčoval, a kde nebylo tolikerých vzorů k následování, básnily zajisté jenom osoby zvláštním ruchem puzené a zvláštním nadáním povolané. Protož z písni těch vyšší důmysl, hlubočejší zanicení a ideálnější názor života vyzírá nežli z množství novějších písni národních, aniž se zdá že by umělá ruka nadaného milovníka a sběratele národních zpěvů v XIII. století je byla teprv zdokonalila, neboť myšlénka z myšlénky, obraz z obrazu přirozeným tokem se vine, a všady rázná stručnost se jeví, kdežto na opak máme příkladů že opravovatelé (dle svého mínění) a předčlavitelé národních písni spíše ze svého přidávají a původní myšlénky rozvlékají, čehož stopa se v lyrických písniích R. K. nejeví.

Že drobné písně tyto z lidu vyšly na to poukazují obrazy ze života lidu vzaté. *Dívka běže ku potoku, nabiera vody v kovaná vědra. — Milá jde na jahody, zadřiče si ostré trnie v bělitku nožicu. — Kakby mrzly klasy v stoze. — Junošu mi vzechu. — Pleje děva konopě u panského sada . . . otvedechu zmilítka u kamený hrádek atd. —*

Jinak i písně tyto též onou názornou předmětností se vyznamenávají která vůbec charakteristickou známkou jest národního básnictví slovanského a jeví se v nich ono úzké přilnutí obrazivosti ku přírodě jež každou myšlénku přiodí obrazem z ní vzatým, i účastňuje se tu příroda na všech citech a osudech. Kytice odplyne, růže opadne, zezhulice pláče, lesy se nemají zelenat když děva srdce mütí, skřivánek se táže dívky proč je žalostivá — má pěním pozdraviti milého a nésti mu lístek atd., vše jak v slovanských národních písniích vůbec. — Všecky písně tyto složeny byly za časů kde rýmu ještě neuzíváno v národním zpěvnictví, ač zajisté složeny jsou v době nestejně a některé snad i z doby

pohanské pocházejí; *Skřivánek* v němž děvče píše: *Kdybych perce měla, písala bych lístek* — poukazuje na dobu kde už psaní se užívalo.

Zbytečné by bylo dokazovati naivnost a nelícenou prostotu písní našich kteroužto každý sám z nich vycítí kdož zdravým okem v ně nahlídne. Esthetická cena jejich nepotřebuje výkladů a chvalořečí. Jsouť ony živá svědectví že „oheň lyrického básnictví jež u veškerém těle velikého Slovanstva koluje“, za nejstarších časů v Čechách se pěstoval, že „tajemné puzení k poesii prstonárodní a velká k němu náklonnost“ už praotcům našim všípena byla. Veškeré zpěvy R. K. jak lyrické tak epické vyšly z povahy národu a z povahy přírody kterouž byl obklopen, na kteréžto dva podstatné kořeny se zakládala i obliba českých národních básníků, nechť oni přímo z obecného lidu aneb z kruhů výše vzdělaných osob pocházeli. Jim všem co vně se jevílo buď příbuznou v nitru budilo myšlenku, buď co v nitru se zrodilo příbuzným a blízkým se podalo obrazem zevním. Tím splývá povaha starobylých básní českých s povahou národní poesie všech Slovanů, jsouce „výjev jedné a té samé původní tvorčí síly básnické, jakáž druhdy u všech Slovanů se nacházela, u nás ale jako u některých jiných kmenů pohříchu záhy vymizela.“ Vymizela tím později čím výhradnější byl individualní její ráz. Ráz všeobecnější snadněji se do nových poměrů vpraví než takový který těsně přiléhá k osobnosti, k času a k místnosti a který přímo z názorů vyšel jež těmito se ustanovují. *Jaroslav* ovšem objevuje stopy možného přechodu a spojení téměř živlů pravěkých s novějšími, avšak zdá se že způsob národního epického básnictví hned napotom už odnikud posily nedostával a živlové noví všemi možnými cestami do národního života našeho vtékali. Básně však jakové jsou naše bohatýrské zpěvy rodí se jen tam kde obyčeje jsou prosté a mravy silné, kde ideálně národní směry ještě naplňují život obecný. Podmínky tyto však vymizely. Křesťanstvím se zvrátily názory do přírody, jím nebe i země se změnila. Poesie na drahný způsob upomínající byla už jen ozvěnou. Pokud nový způsob básnění romanticismem vzešlý úplně vlády se nezmocnil, pokud bylo pamětníků staré školy, bylo zajisté i pěstovatelů národního způsobu. Čím dále však tím více se zmáhal duch nového času, přívrženců způsobů drahných ubývalo a jakož pravěký ráz národní se vytráceti počal ze sídel panských, takž zase v životě lidu a v literatuře vůbec větší zřetel se bráti počal na přítomnost, na život a vždy rozmanitější praktické působení. Nejdříve zajisté se vytratily zpěvy hrdinské ze síní panských a z paměti vzdělanější třídy vůbec, udržíce se zde onde už jen co výmínky. K jednomu romantika zavítala zmocňujíc se obliby jejich, ostatní zase překonal zmáhající se latinismus. Poesie se rozpadla na druh dvojí. Lid zpíval své písně jako dříve ale

nejsa až podněcován hrdinskými zpěvy ku vznešeným zájmům sledil a pěstoval jakož v životě tak i v poesii své osobné zájmy. Lyrika jeho co výlev citů nevyhynula, ale pod bohatýrskými zpěvy klesla půda jako pod bohatýrstvím. Nastalé rytířství jiným směrem i jiným rázem se značovalo než hrdinství praotců. Veliká nastala mezera mezi panstvem a lidem, feudální způsob podryl mrav patriarchální, interesity stavů daleko od sebe se rozcházejí počaly. Romantika se stala organem rytířstva, přišla do Čech jako ono samo od západu a uhostila se tu vší svou mocí. Kdyby byly hrdinské zpěvy z lidu vyšly jako prostonárodní písně vůbec, byly by se zajisté v lidu byly udržely a dále lidem pěstovaly. Proč umlkly odvrácením se vyšších a vzdělanějších stavů od národního básnictví? Lid zajisté zpívati nepřestal, tušíme však že nebasnil nikdy jako Lumír, Záboj a básníkové Čestmíra, Jaroslava atd. . . a výkvětem způsobu výpravného básnění lidu se zdá nám jediný Beneš Hermanov. Že se v drahých dobách i hrdinské básně vyššího vzletu před lidem recitovaly tomu upříti nelze. Že však zpěváci a přednášitelové básní nebyli vždy i básníkové to každý uzná. Z prvopočátku zajisté jen mužové a ženy věštébám vítězovým vyučení pěstovali vyšší obor básnictví a u zvláštních příležitostí plody své přednášeli jakož zase jindy *milá slova bohům hlásali*. Jini se přiučivše skladbám jejich dále zemí je roznesli. Když pak věstců vítězových už nebylo, básnili lidé kteří jim vzdělaností nejbliže stáli a svěžím duchem se vpraviti uměli v způsob básnictví drahnovékeho, nabyvše jim snad básnickou vzdělanost svou jsouce smýšlení jednoho s nimi a čerpajíce své názory z toho zřídla z jakého je předchůdcové jejich čerpali. Máme takové osoby hledati mezi lidem obecným aneb mezi vyššími třídami o nichž víme že byly povždy nositeli vyšších zájmů národních a za drahých časů mimo knězstvo jedinými vzdělanými v národě? — Zvláště ono rázné v R. K. přímo vystupující smýšlení vlastenecké nás potvrzuje v mínění tomto. Lid jest ovšem hlavním chovatelem národnosti, ale zástupcem jejím co idey vyšší, duši všech podniknutí k udržení a zastávání jí byli vždy vládkové, v nich se chovala i *myšlénka* národnosti a neodvislosti. Co dvě hlavní protisady pojímání myšlénky této se jeví Záboj a Beneš Hermanov o kterémž soudíme že z lidu vyšel. Lid se ovšem odevždy dával rozehřívati pro myšlénky vznešené, pro vlast, národnost, neodvislost atd., neméně jisté jest že rozhřívateli odevždy byly osoby výše vzdělané a dále vidící nežli lid vidívá. Naše zvláště historie objevuje kterak nižší šlechta česká od nejdávnejších časů stála v popředí všady kde se jednalo o věc národní, a tak též i v literatuře. Jestliže k. př. i větší část českého rytířstva za příkladem dvoru módě časové se podala, není tím dokázáno že by se byli všickni podali. Mohli tedy býti mezi

českými rytíři ten i onen který maje ryzé smýšlení, k tomu básnickým duchem byv nadán a vzory drahnověkými básnickými vzdělán, takové zpěvy skládal jako jest Jaromír, neb Jaroslav. Dalemilovy verše nevyšly z ruchu básnického, verše jiných nevyšly zase z ducha národního, tím však není ještě dokázáno žeby z vyšších tříd společností všecken národní ráz se byl vytratil, žeby některých výše postavených a nad jiné vzdělaných a nadaných mužů i mezi rytířstvem českým se bylo neudrželo jenžby takové zpěvy byli skládati mohli jaké se nám v R. K. zachovaly. Že se ryzé národní smýšlení a živý odpor proti zmáhajícím se cizím živlům v rytířstvu českém uchovaly tohož mnohá svědectví máme. Jest se tedy domýšleti že mezi těmi bylo i takových kteří vedle smýšlení i ráz národní podrželi, plody svými nejen myšlénkou ale i formou se přidružující ku zpěvcům drahných věkův. Důminky takové však přináležejí do oboru konjekturalného uvažování věci a nemíníme je zde za pevné a neklamné přesvědčení vyhlašovati. Tomu však sotvy upírati lze, že kdyby básnických plodův bylo nebyvalo jenž nejen směrem ale i údobou svou národním se značovaly rázem, tento by zajisté byl ještě dříve a snadněji se byl vytratil ze života národu vůbec. Bytby i Praha a povstala v Čechách města, bytby i některé hrady panské se docela byly poddaly novotám z ciziny příšlým, stál on tu a tam po Čechách a po Moravě ten a onen hrádek v němž starý mrav panoval a staré básnictví se pěstovalo, a bytby i barvitost národního tohoto umění v XII. a XIII. století namnoze se byla setřela a podstatné samorostlé básnické plody domácí už jen sporadicky se byly objevovaly, nevyhynuly přece docela aniž působovati přestaly na smýšlení jednotlivců, bytby se jim třeba už síly bylo nedostávalo k přemožení ducha časového a k ovládnání a ustanovení směrů literárních jež proud světodějný k jiným unášel stranám.

Duch který staré hrdinské zpěvy províval zjevnou byl protivou základů i forem společenských jež buď už panování došly buď všeobecné platnosti nabývaly sklonkem XIII. století. Osady se množily, města cizími živly naplněna povstávala v srdci země, vysekanými lesy krajiny se zjasňovaly. Posvátné háje byly už dávno zkáceny. Křesťanstvím-li se názor přírody změnil, změnily se s přírodou samou i dojmy jež činívala. Feudalné spůsoby za sebou vlékly nové společenské poměry. Nejen novými myšlénkami ale i novými zájmy zaplavila se země naše. Proces přechodů a převratů poznenáhle ale mocně vše uchvacující se rozvínoval a všemi vrstvami národu se probíral. Jakých sil tvořících by tu bylo potřebí bývalo k paralysování vlivů časových? Jen součinním celého národa, jenom pevným se přidržováním národní politiky se strany vlády by se byl usnadniti mohl přechod drahné národní poesii na

nové časy, na nový výkvět a na nové rozvinutí se její ze starých kořenů. Že nemožné nebylo na staré půdě nové dráhy jí vykázati toho svědectvím jest báseň *Jaroslav*. — Avšak vůle a směry národní záhy byly překonány působením německých mnichů s jedné a českými panovníky s druhé strany. Jestliže působení vyšších tříd společenských odevždy bylo valné na národ vůbec a na obecný lid zvláště, tuť vliv jeho na život a osudy národní se zdvojnásobniti musil stoupením feudální moci na místo patriarchálního řízení, a zvláště ustředěním vlády v rodě Přemyslovců. Nevycházel pak duch a směry panující z kořenů po vlasti rozlehlých ale z vrcholu. Ten však byl porušen cizími štěpy. Vyšehrad přestal býti zlatým sídlem otčíkovým, vládcové čeští se přestěhovali na nový hrad kde starý národní ráz ucouval novému dvornímu vzduchu. Zpomínky na starý Vyšehrad se nahoře vytrácely, udržující se ovšem ještě dlouho v národě, ale nenalezavše podpory a posily nemohly více povzbuzovati nové tvořící síly v tom poměru jako dříve. Doba samostatného tvoření přestala a nastala doba následování. Za příčinou nových živlů a dojmů roznožováním se vzorů cizích, a proto že obliba vyššího společenstva k těmto se klonila, přestali domácí básníkové následovati drahné domácí vzory a obrátili se k cizím jež za dokonalejší považovali. Jak mile národ přestává to co vlastnictvím mu přináleží za lepší a podstatnější považovati cizího, tu již i důvěru trati v sebe a v tvořivost svou. Zprv nedůvěřovati počali praotcové naši bohům svým a jich se odřekli, hned v zápětí se usadily cizí spůsoby v Čechách a zákony od jinud vzaté. Takž květ po květu opadával s národního kmenu. Nejdříve se vrchol v nedomáci oděl barvy. Při dvoře českých vévodů a králů ujmul se německý jazyk, mrav a spůsoby, k čemuž nejvíce přispěly manželky vladařů českých, z Němce přišlé. Královský dvůr se naplnil německým dvořeninstvem, německé matky dítkám svým, králevičům českým, nejen německá jména ale i německé vychování daly. Že valná část šlechty podle dvoru se chovala toho netřeba dokazovati. Bylo-li možná aby básnictví jehož horlení proti cizinstvu směřovalo, kteréž své látky nejvíce z krvavých a vítězných bojů proti Němcům bralo, bylo obliby došlo v kruzích proti kterýmž upomínkami přímo čelilo? a bylo by pěstovatelů a podporovatelů získalo ve společnosti proniknuté živly takovými proti jakýmž drahní zpěvcové čeští národ do zbraně povolávali? — Není tu divu, že cizí toulaví zpěváci vítanější byli dvořeninstvu a dvoru jemu nákloněnému. Písne jejich odváděly mysl od národních zájmů a zpomínek, a osobným chťičům, panující módě, malicherným zájmům hovíc, od politických a národních otázek odluzovaly. Jaké obliby němečtí zpěváci a spůsob básnění jejich u některých Přemyslovců a vůbec při některých dvorech panských v Čechách a na Moravě dochá-

zeli, toho nás došla mnohá svědectví.¹⁴⁾ Písňě těchto zpěváků se nedotýkaly vyšších otázek časových: ba naopak, otáčely se toliko okolo záležitostí osobných a nepatrných. Poesie se stala pouze velebitelkou nových poměrů v jakéž oboje pohlaví k sobě stoupila. Vykládala pocity milostné, vlebila půvaby ženských, opěvala blahosti a žalosti lásky, vypravovala o dobrodružstvích jež rytířové pro lásku podstoupili, ale nebylo v ní více řeči o velikých skutcích pro neodvislost národu, o bojích proti cizinstvu vykonaných. Rozmnožováním se interestů nepatrnějších udušuje se mysl pro velké a vznešené zájmy, pohrami malichernými rozptyluje se duch a odumírá cit dojmům velkolepým. Jak mile náboženské a politické zájmy národní přestaly býti předměty národního básnictví, tu ono již pozbývalo důležitosti své, a na skromné se obmezujíc úlohy na pouhou zábavu a esthetickou pohru kleslo. Nebylo více jako v pravěku kde básnictví veškeré vyšší myšlenky národu v sobě chovalo. Nastala doba přechodní v níž starý svět náš se rozpadával, aniž nový se ještě byl ustálil. Křesťanstvím byly nové základy položeny k nové soustavě společenské. Nové podmínky osvěty provolaly nový způsob vzdělanosti. Drahá civilisací národní sloula nyní barbarstvím a ustoupiti musila požadavkům času a poměrů jím uvedených. Souměr mezi přírodou a duchem se rozpadl, neboť člověk nemoha se už měřiti s duchem mocnějším opovrhovati počal přírodou jižto nyní za malomocnou uznával vstříc všemohoucímu mimno ni žijícímu duchu, kdežto on dříve toliko v přírodě a s přírodou žil, v ní celý ponořen se zrcadlil a ona veškeré síly a veškerou mocnost jeho znázorňovala. Takž i básnictví od přírody se vzdálilo, jakž obrazivost se od ní odpoutávala. Básnictví přestalo býti obrazem národního života, neboť pěstovatelé poesie přestali nejvnitřnější život národní v zpěvích vylévati. —

Zachovaly se nám ovšem zprávy o veselostech dvorských v *XIII.* a *XIV.* století, o hlučných hodech a tanečných zábavách při nichž hudebníci a zpěváci obveselovali společnost. Uvážíme-li ale jaký duch tenkrátě při dvoře vládařů českých panoval, a jací básníkové se tam zdržovali, tuť ovšem nelze nám se domýšleti že vznešené panstvo národními se potěšovalo zpěvy. Možná jen že některý pravočeský zpěvec zabloudil na Králův Dvůr a jako výmínkou staročeského varyta se dotknul, a že některé české dáme ty velekrásné zpěvy se zalíbily ježto živou činily protivu písni německými minnesingry zavedených takže sbírku oněch si vyžádala, možná také že některý věrný národovec sbírku tuto učinil, neb dříve učiněnou opsal, jako na osvědčení že podstatnějších básní doma máme a nám přiměřenějších, než jaké nám toulaví němečtí zpěváci přinášeli. Jisté ale jest že zajitím bohatýrských časů i hrdinské básnictví se zanedbalo, jen v ozvěnách vzácných tu a tam, v odlehlých

snad krajích se ještě ozývají, kde zmáhající se romantika vládu ještě nenastoupila. Dá se domýšleti že některá část výhradně národní a opoziční strany šlechtické vedle věrného uchovávání staročeských mravů i drahý způsob národního básnění pěstovala, a že při schůzkách a veselostech jejich staročeské se ozývaly zpěvy z kruhů módných a odrodilých vypuzené.

Bylo tedy básnictví v Čechách na dvě stran se rozpadlo. Jedna způsobu národního se přidržuje starobylé české vzory sledila, vedle křesťanského přesvědčení o jednom jediném bohu, ještě pohanským se značujíc rázem, a povahou i údobou k slovanskému národnímu zpěvnictví se družila; druhá zase následováním básní zahraničných novou školu básnickou německé a románské podobnou do Čech uvedla. Tato druhá škola, ač posléze zvítězila, přece teprv během as dvou století se zobecnila a školu národní vytlačila, když totiž v politickém a socialném životě Čechův takové společenské a literární poměry vznikly jakéž původnímu národnímu básnictví českému nijakou posilou více nepřispívaly. Proto také se domýšlíme, že kdyby hrdinské zpěvy R. K. byly původně z lidu vyšly a ne z vyššího jakéhos kruhu národních vzdělanců, bylby i způsob národního básnění epického se i napotom byl udržel, neboť lid a poesie jeho nepodlehla módě časové, aniž na cizé se vázala vzory. Že však způsob básnění jeho nikdy takovou mohutností pojmání a umění nevymikal a velké, přímo hrdinské zpěvy jen vzácnými úkazy byly jsou v poesii jeho, tudy též nelze bylo aby způsobem svým vítěznou reakcí byl spůsobil ve vyšším básnictví proti zmáhajícím se cizím živlům, když vzdělaných pěstovatelů domácího umění se už nedostávalo. Drobnější historické ballady, jako Beneš Hermanov, jakýchž bez pochyby mezi lidem mnoho kolovalo, nestačily na odpor, když se velké básně jako Jaroslav roditi přestaly. Jakož pravěké věštby vítězové z lidu nevyšly, ale od zpěvců vzdělaných, v umění svém vycvičených způsobeny byly: takž i pozdější zpěvy hrdinské svědčí o vyšší vzdělanosti původců svých. Že u bývalé šlechty české básnictví a zpěv se pěstoval a oblíba tato a zvláštních příležitostí na jevo vystoupala, na to i historické pamětnosti ukazují. Když r. 1158 Vladislav II. císaři Fridrichovi na pomoc do Italie proti Milánským se strojil, byli mnozí z českého panstva proti tomu a odepřeli táhnouti s sebou. Oznámil tedy král že potáhne s dobrovolníky jichž se hojně přihlásilo. Tu prý se Praha ozývala zpěvy mladé šlechty, obležení Milána opěvující. Tenkrát ale ještě nebylo vítězství německé básnické školy v Čechách úplné, a teprv o století později za časů obou Václavů a Otakarů k panování došlo. Jest se tu domýšleti že ku povzbuzení k hrdinstvím také národního způsobu básnění se použilo, ba snad více než cizího, ano se přitom i o účastenství obecného

lidu na podniknutí válečném jednalo. Původní národní poesie předpokládá čisté a nezkalené zřídlo národního společenského života, národní zřízení, vychování a vzdělanost vůbec. Živly však z jakých národní společenský život v Čechách sestával rozpadávati se počaly za časů přechodných. V pravěku, pokud známo, u rejhradů se scházivali Čechové kdež sněmovali a hodovali, tam bylo i zpěvů a rozličných výkladů. Na schůzkách takových se zajisté všechny vrstvy společenstva účastnily pokud, jakž za dob patriarchálních bylo, stavy sobě blíže stály. Zavedením ale napotom způsobů feudalných se vyšší třídy odlučovaly od nižších jakož i zájmy jejich od sebe se rozcházely a čím dále tím více se lišily. Panstvo přestalo bývalou měrou podílu bráti na slavnostech lidu, slavilo hody jiného rázu pro sebe. Jiný duch poesie se ozýval v prostore a jiný v panských síních, byt i do těchto třeba německoromanský způsob se byl ještě všady nevedral, a namnoze jen pohostinu v nich objevil. — Vyšší všeobecné ideální směry jsou výsledkem vyšší vzdělanosti a vybroušenějších myslí. Vystoupily u všech národů z nitra povah zvláště vynikajících. Poesie lidu jest osobnější a směry její pravidelně se obmezují na užší obor názorů obecných, jestliže zvláštní povolancové obor tento nerozšíří mocností ducha svého. Povolanec takový jestliže si přiosobí vzdělanost vyšší a přehled poměrů si vydobyde, tím už vystoupil z názorního kruhu obecného lidu a k vyšší společnosti se duchem přidružil. Vzdělanost jest vůbec mocnost; jakou mocností tenkráté býti musila pochopí každý kdo v historii její se obezřel. — Když se svazek mezi obecným kmetským lidem a vyšší, vzdělanou třídou společenstva rozvazoval, pozůstaven byl lid sám sobě a vyplňoval kruhy své poesie svým způsobem. Z počátku se zajisté i mezi vyššími stavy pěstovala ona vyšší část národní poesie která ponětím a názorům jejím blíže stála. Zachoval se v hrdinských zpěvích našich vyšší ruch snažení a umění národního, smýšlení rázné nižšími poměry života nedotknuté a nestěsněné, výkvět vzdělanosti národní, kdežto zase v nejstarších prstonárodních písních jež s drahými obřady a obyčejemi lidu souvisely jakýsi praktičnější, téměř příležitostný směr a v čistě lyrických toliko okamžité naladění se jeví. Středem mezi umělými hrdinskými zpěvy a prstonárodními písněmi byly as historické ballady jako Beneš Hermanov, kde básník umělý s citem lidu do způsobu všénárodního starobylého vypravování se vpravil čímž plod jeho k zpěvům většího rozměru docela se přiblížil. V prstonárodních písních se nejeví tak umělý vyměřený ráz jako v hrdinských zpěvích, a nevyzírá z nich onen vznešený směr zastávání zájmů národních a náboženských jako z oněch. Tímto směrem se nám hrdinské zpěvy R. K. tak zvláště důležitými staly, on též jim dodává oné uchvacující mocnosti která i u nejpozdnějších pokolení

se dojmu nemine. V tomto také ohledu nepřestanou zpěvy tyto posilou býti všem budoucím časům a pohybovati budou myslí jednotlivců i v dobách kde cit pro národnost a podstatné jeho zájmy na vypráhlé půdě jen spoře vykvěte! Vedle tendenční důležitosti některých zpěvů těchto i esthetická jejich cena v pozadí nám stoupá. Ona hlavní myšlénka která ku př. Záboje provívá, zvláště umělým a důmyslným svým provedením způsobena jest k tomu aby se jí zotavovala mysl pokleslá a malichernými okolnostmi stísněná. Jest sobě zástupcům interessů národních příklad brátie ze zpěvů těchto kterak vedle podstatných směrů národních všechny jiné jen vedlejšího zaujímají místa, pokud ony vznesené úlohy se nevyplní pro které už za pravěků českých zahorela mysl prvních v národě duchů, a od jejichž provedení vše jiné záviselo a závisí co ku zdaru a oblažení národa slouží. — V tendencích zpěvů těchto vůbec hlavní podstata jejich spočívá, a jakož se domníváme že způsob a pojmání přírody a života jakož i obrazení-se jeho v pravěku celému národu společný výrazu svého nabyt plody věstců vítězových, takž zase nám domýšleti se lze jest že umění věstců těchto později na vyšší a vzdělanější třídy přešlo v nichž vyšší směry národní nejživěji se pojímaly a v nichž i národní vzdělanost tehdejší se ustředovala, a tam že se pěstoval hrdinský zpěv národní za časů kde národní vzdělanost a umění jen na malý počet osob obmezeny byly. S vyšších těch kruhů pak jako s hůry myšlénky a upomínky na hrdinské doby v národ vtékaly a se rozšiřovaly tím snadněji čím blíže stál způsob projevení jejich původnímu myšlení a obrazení národnímu. Když ale tyto vyšší kruhy novou od jinůd příšlou vzdělaností od lidu se vzdalovati počaly, přestalo i působení jejich na národní poesii vůbec. Prostonárodní básnictví dále se vyvíjelo prostým svým rázem při němž i setrvalo, a vzdělanější třída zase v pěstování cizího způsobu pokračovala až k úplnému téměř odpadnutí od původního kmenu.

Mysl obecného lidu vždy a všady se značovala zvláštní konservativností v udržování starých způsobů a podání. Nedostávalo se mu jen umělé formy a prostředků k nezměněnému uchování toho co předkové mu pozůstavili. Proto také přemnohé památky duševního života národního se udržely jen tak dalece pokud pamět a obrazivost lidu stačila k jich zachování, a mytické některé zkázky s bohatou svou symbolikou a s hlubokým svým významem se nám jen v pověstech a v pohádkách dostaly. Nelze důvody upírati že by některá část oněch pověstí jež do mytického oboru padají z dob mytických pocházela, aniž komu dokázati možná že ta a ona z mytických pověstí těchto původně v rhythmickém se nezrodila rouchu. Taková však podání v nichž takofka dogmy pohanské se chovaly nejdříve podléhla prostředkům k upevnění

a rozšíření křesťanství užíváním. Protož ona původní pozbyvše údobu, přetvořovala se v ústech lidu neustále, až se tak změnila že i skoumavé vědě už nesnadno původního a základního jejich významu se dopídití a je vysvětliti. Osvětlením jich se nová brána otevře k nahlédání do slovanského pravěku a umožní se poznání v jakém poměru ideální názory praotců našich k skutečnosti stály.

„Pověsti slovanské,“ praví Štúr v pojednání svém o národních písních a pověstech plemen slovanských, — „vyplynuly z téhož zřídla jako i písně naše, hlavní však jich názor jest mnohem ryzejší, starší a zachovalejší nežli v písních. Názor tento jest zbožňování přírody, které v národních pověstech má ještě panství neobmezené. Hledí ono na nás ze všech stran z pověstí, z divadla, na kterém pověsti se snují, z dějin v nich vyložených. Patříť v nich přírodě moc hlavní samočinná, božská, proti které jest člověk nízký a podřízený. . . Přírodní tvorové a moci, hned o svých podobách, hned jako osoby, panují zde a dělí se o panství mezi sebou: člověk tu přichází k slunci, k měsíci, k větrům, k skalám atd., prosí je a radí se s nimi, co by dále dělat, kam by dále jíti měl po záměrech svých, a ony mu rozkazují, radí aneb jej odstrkují. Slunce si chodí jako mládenec po nebi anebo letí a večer umdlené zpátkem matce do náračí padá . . . noc dlouhým tmavým závojem oděna vystupuje pod večer z dalekých pustých hor, potahuje svět rouškou svou; větrové probíhají daleké končiny, a když se dost navály, navracují se do svých příbytků a odpočívají si; hory s horami, stromy se stromy a s lidmi se smlouvají a ptáci, nejvíc havrani neb krkavci, ptáci zvláště vědoucí, vypravují si mezi sebou rady vyšší, zvěř rozličná přidružuje se k člověku a pomáhá mu. Častým padáním do zakletí drží příroda také mocné panství i nad člověkem . . . Jevišťem pověstí jsou obyčejně šíré, daleké pusté hory, strmé vrchy, šumivé háje, čarovná údolí, samotné v horách jeskyně, hory měděné, stříbrné, sklené a jiné divotvorné hrady atd. Pověsti, osnované na nejstarších názorech Slovanů, na jejich představování si božstva a světa veledůležitě jsou ku poznání bohovědy a kosmogonie (světorodství) nejdávnějších u nás časův. Jakkoliv jen málo a velezměněných se jich nám dostalo, možná v nich přece dopídití se stop nejdůležitější stránky života duševního časův drahnějších než jaké v básních nás došlých se jeví, neboť některé pověsti naše bez odporu starší jsou než všechny jiné plody básnictví našeho. Tyto nejstarší pověsti neopírají se o historické udalosti, ale jsou výklady zjevů přírodních. V allegorickém zobrazení oživena tu příroda. Změny její jako změny lidského života netoliko z mocnosti sil ale i z vůle osobné, z působení zosobněné mocnosti jedné na druhou vycházejí. Zlé i dobré moci přírody v čaroděje a čarodějky zaklené. Obraznost neznala

zákony přírody a neuznávala nemožnosti. Nesnad žeby pověsti se byly na nemožnosti zakládaly, neboť základy jejich byly holá skutečnost, ale výklady té skutečnosti do nemožností zabíhaly. Protož povaha jejich vesměs symbolická jest a jinotajitelná. I veškeré počasí tu v symbolu se jeví. Zima čarodějná ukovála slunce, způsobila průzračný palác kdež je v zajetí drží. Zdá se že v báječných a symbolických pověstech takových prstonárodní mythologie praotců našich se chová, neboť jisté jest že u všech pravěkých národů se jako básnictví vyšší a prstonárodní, takž i bájení dvoji chovalo, jelikož lid si sám způsobil exegetiku podstatných bájí jež z vyšších kruhů vyšedše od kněží chovány a pěstovány byly.“

Vedle mythických pověstí brzo zajisté i historické povstaly ježto s oněmi se později namnoze smísily, tak že nesnadno v nich živly tyto poznati. Ba snad i baječné některé pověsti přímo historickou tvářnost na se vzaly a přešly v historii tam kde jiných zřidel dějepisných se nedostává. Do oboru toho se počítají — dle nových domnění — i pověsti o Kroku a o slavných jeho dcerách, Kazi, Tetě a Libuši jimž se zvláštní vyšší vzdělanost přičítá. Ba valná část nejstarších dějin našich na pouhých pověstech spočívá jakž Kosmas nejstarší náš kronista dosvědčuje.¹⁵⁾ Byloť zajisté už v pravěku veliké množství pověstí po Čechách rozptýleno, jež od otcův na syny přecházely a z nichžto některé až na nás došle více než tisíciletí odolaly. — Vedle nich a básni některých se však i jiné ještě známky starobylého života duchovného nám zachovaly, totiž pověry některé a přísloví jež na báječný život pravěký poukazují. Na starých pověrách lid s obzvláštní tuhostí visel a marné proti nim se všech stran se horlilo se strany křesťanské. Ještě v počátku XV. století horlil Štítný na ty „*jenž se držíe bludu kněždářův pohanských, ctíce měsíc, hvězdy, spůsob tohoto vidomého nebe ježtoť Zodiak slove aby v něčem jich osud byl proměněn, neb nemocí chtěc skrze to zbýti, a tak vyráží lva, neb raka, neb telce, neb cos buď z těch dvanácti znamení zodiaka na zlatě neb mosazi aby to na hrdle nosili neb pili z toho.*“ . . .

Vědě však pokročilě se z toho jen těšiti jest, že se horlitelům nepovedlo vyhlazení všech stop pravěké kultury a pravěkého názoru života, neboť z jednotlivých jisker jež během věkův neuhaslly se jí umožňuje aspoň některé podstatné stránky duchovného života dávnověkosti vyjasniti.¹⁶⁾

HLAVA DRUHÁ.

Doba přechodů politických, náboženských a kulturních vůbec.

ČÁST PRVÁ.

Vzdělanost a duchovní život pravěký v Čechách. — Počátkové písemnictví českého. — Vliv latiny a němčiny.

V nejstarších dobách měl jazyk český rozsáhlejší půdu než napotom po pádu velkomoravského království, okolo roku 906 po Kristu, kde couvati musil výbojně moci Římanů a Němců. Povaha jazyka českého za doby římské nedá se líčiti jelikož písemných památek jeho se nedostává. Proto také dějiny zemi v nichž řeč česká obecná byla jen na několik a to nejistých zpráv se zakládají. — Ze všech návštěví — míní Šafařík — aspoň tolik vysvítá že Čechové, jedna to větev velkého národu slovanského, od horní Visly, z poledních končin veliké země Srbův, z krajiny tehdež jmenované Charvati se přistěhovali. Nedá se upříti že praotcové naši novou vlast sobě brannou rukou vydobyli. Vůdce jejich pozdější pověst jmenovala *Čechem*. Čas příchodu jeho do rozličných dob se klade, nejjistěji mezi l. 451—495, any všechny jiné okolnosti s tímto výměrem času nejlépe se srovnávají. Jelikož prvotné dějiny Čechův již ku konci XI. století, za časů prvního českého létopisce Kosmasy v zapomenutí byly klesly, vyplňují mezeru v historii toliko pověsti dochované nám dílem v zkázkách a v kusých zlomcích dřevního básnictví, dílem ve spisech nejstarších kronikářů českých. Pověsti tyto zvěstují nám památku prvotního bytování praotců našich v zemi české a lze nám v nich slediti některé stopy drahé vzdělanosti našeho národa. Se zvláště významnou důležitostí nám tu z mytického šera vstříc vstupuje osobnost Kroka a tří dcer jeho Kazi, Tetky a Libuše. Zda-li vynikající povahy tyto z historické aneb baječné půdy vyšly nedá se potud s jistotou určití, v každém ale pádu se v nich obrazuje směr tehdejší

vzdělanosti, jelikož pověst nám je líčí v světle veleduchovnictví. Musil tenkrát už zbuzen býti duchovný směr jimi naznačený, sice by pověst ho byla přiřknouti nemohla jistým osobám, a byla již tenkrát poznání lidská na zvláštní odvětví dělena, jelikož každá převažující duchovná mocnost zvláště tu zastoupena. Krok tu vyličen *co mocný a spravedlivý soudce i správce lidu. Jeho sídlem byl Vyšehrad*. Zosobněna tedy v něm spravedlnost. Byl-li Krok čili Krak jen mytickou osobou, jak nejnoveji se tvrdí¹⁾, byla předce myšlenka spravedlnosti a zákonitosti jím zobecněna. Krok pozůstavil tři dcery, Kazi, Tetku a Libuši. Z těchto prvně re známosti bylin a přírody velmi zkušená a v lékařství nad jiné dospělá jsouc, *všeliké neduhy a bolesti lidské hojiti uměla, pročež od potomstva za čarodějnicí vyhlášena byla*. Druhá slypula známosti věcí božských, a o vzdělávání náboženství pohanského pečovala, zároveň sestře své později za věstici a hadačku jmína. Třetí, nejmladší, ozdobena jsouc *nadobyčejným rozumem, spanilostí myslí a všelikými ctnostmi duše, od národu přijata byla za panovnici a vládkyni*. Pověst o Libuši osvědčuje krásným způsobem že u starých Slovanů dítě nejmladší jiné mělo právné postavení v rodině, nežli k. př. u kmenu germanských u nichž majorát byl národním právem zaveden. Dále pověsti o dcerách Krokových vyjasňují se i poměry ženského pohlaví u praotců našich, že ono totiž nemělo tak podvrženého postavení jako jinde, že ženská svobodnou volbou národu panovnicí se stala, že znalost přírody a umění lékařské a věstecké také ženskému duchu se přikládalo. Takž i *Libušin Soud* poukazuje na *dvě věhlasné děvě vyučené všěbám vítězovým; u jednej sú desky pravodatné, u vtorej meč karajuci*. . . . Tento poměr ženského pohlaví k veřejnému a duchovnému životu přímé nám podává svědectví že společenský řád praotců našich na lidskost a rovnoprávnost se zakládal, že dary ducha a vyšší vzdělanost uznání docházely bez ohledu na pohlaví a že i ženským tenkrát přístupné byly cesty k vyšší vzdělanosti.

V Libuši zajisté se jevilo téměř ustředění tehdejší vzdělanosti, ona všeobecnost duchovného vzdělání jež nadobyčejným rozumem, spanilostí myslí a ctnostmi duše před světem se osvědčuje. Kazi zase obor vědomostí přírodních zastupuje a praktické jich upotřebení na bezprostředný život. Vedle praktického toho směru jeví se Tetka co pěstovatelka směrů ideálních, co věstkyne a kněžice. Vidíme v tom už jakousi vyvinutost myšlének vzdělavacích, uznání vyššího společenského úkolu ježto mnoho času potřebuje k vzniku svému, čímž tedy se osvědčuje i dřevnost vzdělanosti národní v Čechách, neboť patrně že za časů do nichž Libuše se klade bylo u nás už kultury zděděné. Libušin soud jest toho svědectvím. Byla zde už *pravda po zákonu svatu, juže přinesechu*

otci naši... bylo už i zákonů v deskách pravodatných zaznamenaných, byl soud vůbec pravidelně uspořádán a slavnostný téměř obřad při něm zaveden. Možná že Krok dal zákony sebrati a ustanovil řád soudný. Tvrditi se to ovšem nedá, ale jisté jest že muž pod jmenem Kroka známý o národ český sobě zásluhy získal v ohledu kulturním, jelikož ho lid oslavoval. Nazývalť se snad dle kmenu jináče a teprv pověstí nabyl jmeno baječného Kraka, na kterého tento Krok nebo Krak snad připomínal vlastnostmi a snahami, jakéž lid český mythickému Kraku přičítával. Takž zajisté i jmeno *Přemysla* oráče nebylo kmenové ale čestné jež na zvláštní vynikající vlastnosti duchovné ukazovalo. Přemysl jest praotcem královského rodu v Čechách a nemůže tedy pouze mythickou osobou býti, ale jest osoba historická! Nezáleží na tom, byl-li pánem na Stadicích, a pravdivá-li pověst o pluhu a o střevicích v nichž někdy oral a jež za času Kosmasova ve knížecí komoře na Vyšehradě na památku se chovaly, ač jí neupíráme; — avšak jmeno *Přemysl* za časů téměř výhradně panující konkrétnosti názorů není náhodným zjevením ale přímo pamětnou udalostí. Jemu připisují nejstarší podání národu první zřízení zemské a spořádání práv českých. Jestť tedy patrné že už za pravěků našich bylo u nás osob jež se vzdělaností vyšší vyznamenávaly a vzdělávacím působením na národ slávy sobě vydobily vedle bohatýrů válečných. Pověstí nám zachovaly památku jejich, a jestliže Krak a Přemysl jsou ideální jména, vězi za nimi předce historické osoby. Vedlo se jim jako skoro všem vzdělavatelům pravěkých národů; povstaly o nich baje jež historická kritika zavrhlá, nedokázavši tím že osob těchto vůbec nebylo, a ještě méně že nebylo věcí jež se jim buď právem buď bezprávně přičítávaly. Mámeť novější příklady. Třeba že Faust nebyl ani čarodějníkem, ani snad prvním vynálezcem tisku, přece vynalezení aneb aspoň zavedení knihtiskařství v střední Evropě do jeho času padá, a na jeho jmeno se poutá.

Uspokojme se tedy s *jistotou věci* že bylo u nás v předhistorických dobách nejen básnictví prstonárodního i národního umělého a vůbec zastoupení směrů ideálních, vyvinutým náboženstvím a v mnohých ohledech organisovaným řádem bohoslužebnictví pěstovaných, — ale i zákonů, známostí přírodních a lékařských. Vidíme tu myšlenky jež na víru a mravy působily a z nichž se společnost národní postupně dále vyvíjela z vlastního svého nitra a na vlastních svých základech, teprv mocností živlů křesťanských podlehnouc.

Pohlédneme-li na poměry vzdělanosti sousedných národů za prvních našich dob historických, objeví se nám obraz ne právě utěšený, ale přesvědčující nás že předkřesťanská vzdělanost v Čechách z ciziny nepřišla. Za nejdávnějších dob, kde prápory římských legií na pomezí českém

všly, římské kupci nejdlejší krajiny Evropy navštěvovali a Řím vůbec střediskem byl vzdělanosti, stáli skoro všickni národové známého tenkrát světa v nějakém poměru k Římanům a tenkrát též někteří řečtí a římské cestovatelé roznesli doma zprávy i o zemi české ježto jim „Bojemum“ slula a které Strabo, Tacitus, Ptolomaeus a Dio Cassius ve spisech svých přinášejí. Obmezují se však zprávy tyto na pouhé téměř podotknutí nepodávající nijaký nástin života v zemi této. Od III. pak až do VIII. století nejeví se už ani takové zmínky ni v římských ni v řeckých a byzantských letopisech, což dokazuje že nebylo patrných spojení mezi Čechy a zeměmi nadřечenými, a že tyto neměly vplyvu na pokroky vzdělanosti v Čechách. Sesutím se římské říše v V. století tlačili se sousední národové na jih a nastala anarchie v kulturním životě na západě. Řím se stal kořistí surovců a vzdělanost jeho podlehla. Nastala doba kterou dějepiscové *barbarskou* jmenují. Na troskách společnosti římské usadili se živlové noví, docela různí od oněch z nichž předešlá vzdělanost byla vzešla; nastala směs kmenů, řečí, mravů i myšlének z jejichž pohybování a splývání napotom nový způsob života a nový ráz vzdělanosti vzrostl. Do vzrůstu toho bylo ale dlouho. Pohybování Franků nedalo národům usednouti, doba opětujičích se vpádů jejich na severovýchodu zasahovala až hluboko do IX. století a neprála nijakému ustálení. Střed ruchu věkového byl v Němcích, v sousedstvu našem. Kterak možná aby se tam bylo vyvinulo tolik a tak podstatných myšlének jimiž by nejen bylo vyhověno býti mohlo potřebám národu, ale jež by i s to byly bývaly valným působením vzdělávacím na sousední Čechy se osvědčiti? Myšlénka taková ležela teprv v křesťanství, před jehož příchodem do Čech toliko stopy národní slovanské vzdělanosti se tam nalézají. První příklad toho jsou hned práva. I u nejstarších Němců spočívalo právo v rukou lidu. Kněz svolal hromadu v níž on a šlechticové měli právo slova. Lid odpovídal toliko srážením zbrojí. Zákon se otáčel toliko o záležitosti hrdelní, přísedící rozhodli po svém uznání, msta byla uznána, vražda vraždou se oplácela, a takž nenávisť rodinná pro urážku od pokolení na pokolení přecházela. Později se strana urážlivá vykoupiti mohla penězi. Soudnému řádu jež napotom Římané v Němcích uvedli národ tento dlouho nepřivykal. Práce nebyla oblíbená, orba teprv později se pěstovala. Náboženství se sice též na kultus přírody zakládalo směrem pohanských národů vůbec, ale oběti bohům přinášené nebyly pouze zplodiny a hovada ale i lidé. Věstců, zpěvců a hádačů bylo též u nich jako u Slovanů. Styky s Římany způsobily tu a tam některou změnu a křesťanství namnoze překonalo surové mravy, avšak vedle něho se spolu vyvinula mocnost feudální a do zákonů se římské vmísili živlové. Ordalie (očista, boží nález)

byly zavedeny. Panovalo totiž mínění že u věci nevyjasněné bůh sám ku prospěchu strany zakročuje, že přírodu sil působících zbaví aby jen pravda na jevo přišla. Musely se tedy strany podvrhnouti zkouškám. Mezi osobami vyššího stavu v nejistých pádech obyčejně souboj rozhodl. Jináče kdo žhavého železa se bez porušení dotknul, kdo ve vodě se nepotopil atd. byl za nevinného vyhlášen. *Plamen pravdozvěsten* a *svatocudná voda* v L. S. poukazuje na podobný v Čechách zavedený způsob, nenalezáme ale nikde žeby u nás též hrůzotvorným zaklínáním se byla pravda skoumala, jako u Němců kde tak zvaní *consacramentales*, *conpurgatores* při soudech rozhodně vystupovali. Řemesla a orba v Němcích nevolníkům byly pozůstaveny.

Přijmutím křesťanství položily se ovšem základy novému řádu společenskému v střední Evropě, ale podstatně v něm spočívající myšlenky se tam dlouho ještě neujmuly a nevyvinuly. Křesťanství samo už v pátém století nebylo sjednocené. Tři hlavních vyznání proti sobě bojovalo, latinské, řecké a arianské. Církev arianská po rozbítí říše Vandalů a východních Gothův ovšem brzo pozbyla půdy, zato ale spor mezi řeckou a latinskou vždy patrněji vystoupal. Latinské církvi a papežské mocnosti hrozila nebezpečnost též se strany Longobardů, avšak Karel Veliký ztroskotal říši Longobardů a dodal latinské straně takové síly a mocnosti že vítězství její na západě se upevnilo, a ona úsilně rozvíjivši počala působení své na severní a severovýchodní národy. Karel Veliký mohutné žezlo své nad střední Evropou vztahuje obrátil zraky své i na západní Slované, a od těchto dob, bojovnými vpády Franků a Němců do Čech nejen svítání počíná v historii naší, ale ujímati se počalo u nás símě oněch převratů v kulturním životě národů českého jazyka, jejichž rozvinutím křesťanská doba národu českého od pohanské se liší. Křesťanství převratům těmto položilo základ. Jedna z nejhrolivějších prací jeho bylo zničení všeho co na pohanství upomínalo, a jelikož veškerý život národní jím proniknut byl, a zvláště známky duchovního života přímým jeho byly osvědčením, vrhli se horlivě křesťanští úsilně na všecko co z národu vyšlo, nejen žertvy a modly pohanské ztroskotající a posvátné vysekávající háje, ale i jiné všecky památky drahého věstectví a básnictví hubíce kde jen možná bylo se jich dopřítiti, ba konciliemi a sněmy kapitulárními přímo se zakázalo zpívání všech z pohanství vyšlých písní. Co kněžstvo podniklo to dopravili napotom křesťanští vládcové. Takž víme že léta 1092 vévoda Břetislav pohanské kněze a věstce vyhnal, obrady a zpěvy drahé zakázal a posvátné háje ohněm vypleniti dal. — Hledělo se tedy co nejúsilněji na to, aby všecky upomínky na bývalý stav společenstva z paměti lidské se vyhladily, a právě ti kteří duchem nového času

naplnění ráz nové vzdělanosti ve vyšší míře na se vzali, větší nad jiné odpor jevíli proti nenáviděnému starověku jehož národní význam nepochopili a neuznávali. Proto i jinak vysoce vzdělaný Kosmas tak nápadným opovržením o společenském životě starých Čechů se projevil, proto též s tak velikým úspěchem se vtírati mohly do země spůsoby a mravy cizí jež pomáhaly ku setření domácího národního rázu. A toto vše z dobrého úmyslu se konalo, aby světlu křesťanství volná cesta se proklesla.

Nevšak jen na panující názory a smýšlení národní, a na poměry domácí a společenské působila tato změna, ale i na politický stav země české a vedle toho i na národní jazyk. Dříve národ k bohům svým mluvil svým jazykem a všechny věštby v něm se konaly. Mělt jazyk národní tedy i náboženskou důležitost. Jaký tu podnět k obohacování a osvěžování jazyka, když byl mluvou nejvzdělanějších vrstev národa, když básníkové v něm své velezpěvy projevovali, když všechny zájmy národního života v sobě choval a k projevení jich se uspůboval. Naopak ale, kterak zase poklesnouti musil když obor panování jeho se úžil a nejvyšší zájmy se mu odjímalý. Papež Jan VIII. horlil proti barbarskému jazyku při bohoslužbách, a hlas tak vysoko postavené osoby úplně stačil k tomu, aby níže postavení a jemu poddaní horlivostí svou ještě dále pokročili, a oblíbený jazyk latinský i mimo služby boží aspoň v ony kruhy uvedli v nichž rozhodného měli hlasu. Bylot ale kněžstvo nejvzdělanější část národa, jeho rukou byly duchovní zájmy národu svěřeny. Již od pravěku kněz se jevil národu ve světle vyšším, jakožto potomek rodiny která od dávna do tajemství věcí nábožných zasvěcena byvši, zákony znala a vůli bohův skoumati uměla. Lid zajisté přenesl vzácnost tuto na kněze křesťanské jižto i prostředků měli jí sobě získati a udržovati. Neklesala-li půda pod jazykem domácím když kněžstvo jej zanedbávati počalo? — Takž záhuba hrozila všemu co praotům našim vlastnický přináleželo, a zajisté toliko pevné otužilosti lidu který nerad a nesnadno změnám se podává děkovati máme že se vedle nových vlády se zmocnivších žvlů i známky bývalého života národního udržely. Nesnadno jest dle jednotlivých stop naznačiti celou dráhu jakouž duchovní život dávnověký celkem se rozvínoval, neboť *dějepisec tvořiti smí jen dle podání určitých a věrohodných*, — jakových ale pravěk nezanechal v té míře aby jimi se osvětlily poměry jeho. Z drahých pověstí a písní ovšem některé podstatné stránky jeho vyzírají, ale pohříchu jen některé. Takž bajecný svět pohanských praotců našich z větší části nám pouhou jest pohádkou a skoumatelům dávnověkosti naší zbývá netoliko zrnka sesbírávati po rozlehlých vlastech Slovanstva rozptýlená, ale i kritickými je proniknouti

zraky. Z výsledků posavadných skoumání mnohá tušení vyvstala, úplně však vyjasnění a pravé pochopení od budoucí teprv vědy očekávati jest. Některé známky baječného života slovanského upomínají na kolébku Slovanstva, na východní Indii, jiné se v Evropských jeho sídlech vyvinuly, a tu zajisté u veliké rozmanitosti, takže vedle některých všem Slovanům společných předmětů během časů u jednotlivých kmenů se vyvinula většina takových jimiž kmenové od sebe se lišili. V jak rozličných okolnostech se však jednotliví kmenové slovanští na národy vyvinuli, tož z dějin jejich vysvitá, pokud tyto samy nám vyjasněny jsou. Historické ale světlo teprv na pozdější doby kmenu našeho jasně padá, o dobách nejstarších nedostatečné jsou zprávy. „*Národní podání o důležitých dějích, příbězích a proměnách některého kmene, z proudu minulosti vytonulé a v prstonárodních zpěvích a pověstech dochované, může ovšem býti pomůckou při dějepisných badáních, zvláště pak v době starší, předhistorické, ale jediným pramenem pravdy, bez pomoci jinorodých svědectví nikterak býti nemůže.*“ (Šafařík Starož. str. 301.) Takových však hodnověrných svědectví o kulturném životě Čechoslovanů v dobách předhistorických nesnadno se dopíditi a velké pole tu pozůstaveno domyslu. Jisté toliko jest, a všechny známky na to poukazují že u nás za pohanství bylo vzdělanosti národní, jež zprv protivu působící živlů přibylých, napotom ale s nimi se smísíc základ položila osobnému rázu naší staletími ovšem různě se měnící národnosti.

Náboženství starobyklých národů bývá spolu jejich filosofií. Podání o něm se však v ústech lidu neustále mění, jelikož každý ze svého přidává aneb dle náhledů svých vynechává. Zaniknutím starých škol a kněží pozůstavena byla všechna podání o něm jen ústům lidu z nichž teprv pozdější domácí spisovatelé čerpali. Proto tak nejisté a nejasné jsou zprávy jejich, ba potud jsme se ani důkazů přímých nedopídili, zdali pohanští kněží a učitelové, zdali věstcové a zpěvcové pravěcí jen na ústní vyučování a podání se obmezovali, aneb-li písma jakéhos znali dříve než latinské a slovanské se zobecnilo. —

O stavu vzdělanosti pravěké jsou zprávy ještě vzácnější nežli o historických udalostech vůbec. Jelikož život národů tenkrátě blíže stál přírodě, než napotom kde společenské a duchovné zájmy na vlastní od přírody odpoutané podmínky se zakládaly, tady i kultura příbuzných národů zprv všeobecnější a národům těmto více společná byla, později pak čím dále tím více se individualisovala. Pokrok vzdělanosti vůbec se značuje tím že všeobecnější názory k poznání jednotlivostí dospívají, že nejen celek představí ale vždy více a více článků předmětů se pochopuje, a rozsáhlejší tato nabytá poznání na mrav a život vůbec působí.

Z počátku mysl lidská ulpívá na pouhých dojmech přírodních. Obrazivost si příčiny dojmů těchto útvarně vylíčí. Jakmile ale duch o příčinách těchto bádáti počne, objeví se mu nejen příčiny nové ale i nové jich působy, nabyde ponětí o věcech, kdežto dříve jen povrehní o nich měl představy. Jakmile člověk k rozumnému pochopování skutečných zjevů dospěje, přestoupí ihned na realnou půdu již spolu ideálními svými názory oplodní. Za časů v nichž nejstarší nám známé památky duchovného života u nás se působily stál národ český už na realné půdě vzdělanosti, měl vyvinuté náboženství, zákony, básnictví a takový ráz společenský, jakovým od surovosti barbarské už daleko odstoupil. Nepěl už na všeobecných toliko názorech a pouhých tušeních, ale přikročil už k podrobným namnoze poznáním a vědomostem. Zastával spravedlnost jež mu pravdou byla, uznával krásu, ctil bohy a uznával věhlas, totiž rozum, nadání a poznání vyšší. Hlavní ale známkou pokročilosti národu našeho už za pravěku jest že přístupný byl velkým myšlénkám. Nikoliv zisk, dychtění po slávě a kořisti, ale hájení národnosti a náboženství rozohnilo zpěvce jeho, a národ k válce vybouřilo. Velké myšlenky působí mocně a trvanlivě, byťby třeba jen poznenáhle rozkládaly kořeny své a v národě se ujímaly. Účinek zájmů sobeckých, osobných pouze a okamžitých jest velmi pomíječný. Zisk probudí i lenocha ale jen na chvíli; myšlenka však veliká zatřese-li národem, nedá mu v nívec klesnouti. Vlnochvění její i po staletích mu připomíná mohutné její působení. Má-li myšlenka taková však národem pohnouti, musí splynouti s všeobecnými jeho zájmy, musí se dotknouti podstatných základů života jeho. Že tomu tak bylo, toho příkladem jest Záboj. Základné myšlenky jaké v básni té se objevují neminou se nikdy působení, leda žeby národ myšlénkám těmto rozuměti a úspěch svůj i potomstva pochopovati a pěstovati přestal.

Bylo ovšem lidí už za nejstarších časů jižto Slované vůbec a Čechy zvláště za barbary vyhařovali jenž by po věky byli v temnotách byli bloudili, kdyby milostiví sousedé se nad nimi nebyli slitovali a nějaký zbytek vzdělanosti své jim nebyli udělili. Církevní otec Bonifac jmennje Slované *foedissimum et deterrimum genus hominum*; jiný zase o nich praví: „*Vitam victu arido incultoque tolerant*“ atd., i opětovaly a roznášely se podobné hlasy až na nejnovější časy. — Že i náš Kosmas ohledem na staré Čechy podobně smýšlel, nepřekvapuje nás ohledem na dobu jeho a na mínění jaké tenkrát o minulosti předkřesťanské panovalo. Z takovýchto svědectví vyzírá buď neznalost poměrů buď duch strannický. Došla nás však nejen jiná svědectví ale i památek stojí jež dosti skvělé podávají svědectví o bývalé kultuře praotců našich a Slovanů vůbec, a není pochybnosti že slovanaká věda moc-

ností jasných a nezvratných přesvědčení ještě hlouběji vnikne v poměry dávnověké a rupy odstraní a protivy překonají odhalí tisíciletím pokrytou vzdělanost, by v pravdivosti své se zjevila jako zasypané a z lávy vykopané Pompeji a Herkulanum. Počátkové toho nejnověji už namnoze učinění jsou jimiž dokázáno že „vzdělanost česká vysoko vynikala když byl národní duch ještě zachovalý; a že národ náš zárodky v sobě choval kultury nevšední, které ale skoro vždy zmařeny byly když právě v krásném výkvětu se zjevovati počaly.“

Ohledem na Slované vůbec praví Šafařík: „Jestliže nám nepřiznají losové i nezachovali takového množství věrných a podrobných zpráv o vnitřním životu Staroslovanův, o jejich vzdělanosti, mravích, obyčejích, náboženství, řádu, řemeslech atd., jakéžby přirozené tužbě naší po úplnějším poznání předkův svých dosti učiniti mohlo; vždyť předce z proudu času vše pohlcujícího aspoň tolik zlomkův a rozbitin vytonulo, kolik k nejnuznější potřebě naší, k vykázání prvotních sídel pradědů našich v Evropě, k doličení jejich starobylosti, rozšířenosti a vztahův k jiným kmenům, k osvědčení si jejich přirozené povahy a k určení stupně jejich vzdělanosti, neskoupě postačuje. Výnos tento mozolného rumování v obmezených rozvalinách nejzášší starožitnosti, čím skrovnější na pohledění, tím jest v sobě zratější a závaznější“. . . . Co zde o Slovanech vůbec pověděno to i o Čechách zvláště platí. Co národ osedlý, kočovnictví nemilovný stavěli domy v nichž přebývali, pěstovali rolnictví a hospodářství, z čehož se záhy řemesla a kupectví vyvinuly. Orba především se nazývati musí národním zaměstnáním Čechův. V jaké cti chována byla, o tom svědčí mimo jiné i pověst o Přemyslovi. Oblíbené toto zaměstnání nám osvětluje i jiné poměry z něho vyplývající. Orba zajisté člověka vždy v součinnosti s přírodou udržuje a tato součinnost neustále osvěžujíc ducha budí mysl k pozorování přírody a obohacuje ji předmětnými názory. Na ní se zakládá také přítulnost k domácí půdě a náchylnost k domácímu životu. Žili ve společenských řádech jichž původ se zakládá v životě rodinném. Rodina neskládala se toliko z rodičů a jich dětí, nýbrž z celého příbuzenstva které zůstávalo déle pohromadě pod společnou rodinnou hlavou a v nedílnosti svého rodinného jmění. Představeným takovéto rodiny, starostou neb vládou byl ten o něž se dospělí oudové její z prostředku svého usnesli. Z rodin povstaly pak župy. Cizí se vmísili, domácí se vystěhovali, ale župan zůstal. On byl spolu kněz nejvyšší, ředitel náboženských obřadů, chránitel společného jmění. Vidíme v tom nejen způsob patriarchální, ale i podstatné známky socialismu který tím poměrem na individualismus přecházel, jakým patriarchální způsob feudálnímu couval, když rodinné svazky v župách se přetrhly přibýváním

a vmísením se obyvatelů a živlů cizích. Župa měla svůj hrad vystavený společným nákladem a společnou prací. Na něm sídlil župan se svou družinou, zde se scházeli kmetové obcí, zde stávaly i svatyně modlošlužeb slovanských. To byly ony *Rejhrady* o nichž staré létopisy se zmiňují. Kolem Rejhradů těchto zvláště vykvétal kulturný život u veřejnosti. Tamo se i hody slavily zpěvem, hudbou a tancem. Hody tyto pěstovaly původně jen přírodu — opěvávaly zjevy její. Takž co v prvopočátku obrazivost naladila, přešlo v život obecný svěcením jistých časů a konáním jistých obřadů mysl povzbuzujících. Není pochybnosti že obřady tyto byly symbolické, dramatická téměř představení úkonů přírodních. Udržely se některé z nich až podnes v pověrách, rozličných obyčejích a slavnostech lidu, ač v přetvoření a znetvoření. Původní vážný, mythický a symbolický význam se vytratil a zůstala jen pouhá forma jež namnoze kratochvilný jen ráz na se vzala a na pouhou smyslnost ukazuje. Tělo pozbylo ducha, ale není nemožné jej v něm vyhlédávati a poznávati. Názory pohanských Slovanů nebyly pouze smyslné, ale jevila se v nich smyslnost duchem proniknutá, pročež také obřady nejen význam v sobě chovaly zjevů přírodních, ale i myšlenky jež lidský duch do zjevů těchto vkládal. Na tomto vkládání myšlenky do zjevů vnějších spočívala národní symbolika. Ale nejen tajemný význam myšlenkou se přidával věcem, ale namnoze i tajemné mocnosti kterýchž povědomy byly jen některé obzvláště vědoucí osoby, čarodějníci a čarodějky. Tajné mocnosti přírodě přiřknuté nebyly jen vymyšlené, ale vycházely ze znalosti sil a vlastností přírodních. Takž Kazi znala léčivé síly rostlin. Znalost takových sil nevyšla z jedné osoby, ale byla zajisté výsledkem dlouhých pozorování a zkoušení. Rostlinoznalství dávnověké se obmezovalo na rostliny nejbližší, a zkušenost na rozličných místech nabytá ustředila se v některých osobách jež bezpochyby dalším pozorováním a skoumáním jí rozmnožovaly. Tu ovšem obrazivost čím dále tím více postupovati musela právo své badavému rozumu, čímž se i dráha připravovala přechodu z doby bajekné k historické, realné kteráž nastala, když národ se i politicky organisovati počal a vláda nad ním v osobě jedné se ustředovala. Tu zřetel všech myslících a působících v zemi na osobu tuto se obrátil, i na sídlo její v němž všechny zájmy národní se splývaly. Osobou takovou byl kníže Vyšehradský, a co o nejstarších dobách historicky ztvrzeného víme, to skoro všecko na *otčíka* a sídlo jeho se více méně odvolává. Co dále v zemi se dělo v temnu se chová. Víme toliko že bylo více mocných knížat v Čechách, jakož Latičtí a jiní, jenž měli své dvory a pro sebe války vedli, že po celé zemi bylo posvátných hájů, Rejhradů atd., nemáme však nijakých bližších zpráv o nich a o způsobu života tamějšího.

Ustředoval se zajisté život český v hlavním sídle, zprv na Vyšehradě a později na hradě a podhradí Pražském, neboť tam i zde se nejen stávaly příběhy jež rozhodovaly nad osudy celého národa, jakož proměny trůnu i jiné, ale vycházela odtamtud i veškerá důležitá nařízení, zákony i výsady, tedy všechny podstatné podmínky politického a společenského života českého. Kolem sídla panovníků sbíhala i pásma tehdejší inteligencí, o čemž zvláště od sklonku X. století hojnější poněkud než před tím zprávy nás došly. Ovšem že století toto už vůbec se značně převratem všech věcí v Čechách i vytrácením se původního slovanského rázu z národní povahy a ze společenského života. Převraty tyto ovšem se tenkrát ještě nevyplnily a toliko na cestě k vyplnění nacházely. Stálo tedy za časů z nichž první historické jiskry nás došly ještě mnoho památek a zbytků doby starší na kteréž se poukázati mohlo. Stál tenkrát ještě i starý Vyšehrad, ne již ovšem v původní důstojnosti ale zajisté ještě v původní údobě své. Staří Slované stavěli hrady své nejraději v lesích a při vodách. Podobně dle Kosmy Vyšehrad v hustém chraští vystaven, odkud prý jiné starší jméno jeho *Chrasten*.²⁾ Píše ovšem Kosmas že Vyšehrad teprv po smrti Libušině byl vystaven, Libušin Soud ale se zmiňuje „o otcovském zlatém sídle svatém Vyšehradě“, a interpolator Kosmy při roce 1088 praví: „*In metropoli Bohemice urbe Vissegrad vocata quae omnium terrae illius quasi mater et domina est.*“ Byl tedy Vyšehrad skutečně slavným a skvělým místem, a zpěvec dávnověký ne nazmar kladl naň váhu, zmíniv se že Lumír „pohýbal Vyšehrad i vše vlasti . . .“ Pozbyl však Vyšehrad důležitosti své když přestal býti sídlem vladaře, a sklesl na pouhé sídlo župní. V XIII. pak století zmizela i župa Vyšehradská, a sídlil tam toliko purkrabí královský, mimo nějž sídla kanovníků a prelátů Vyšehradských a některé příbytky dodávaly Vyšehradu ještě trochu života v opuštěnosti od dvoru královského. Ale živá se udržovala pověst o bývalé jeho slávě a nalezájí se stopy důležitosti jeho ohledem na dřevní kulturní život Čechů. Staré Letopisy české při roce 1523 připomínají kostelíček sv. Klimenta byzantské stavby na Vyšehradě, o němž se myslilo že byl někdy pohanský. Jinak i některé písemní památky nás poučují že v X. století na Vyšehradě slavné květko učení v slovanském jazyku. V legendě o sv. Prokopu nalezájí se v rukopisu Královéhradeckém, původem svým už do dřevnějších století náležejícím následující slova:

Vidúce to rodiťel (rodiče sv. Prokopa),
jakého synáčka jměli,
vzachu mezi sebú radu,
chtiec jej sláti k Vyšehradu,

k mistru na slovo vzatému,
by jej učil čtenie všemu
kdež slavné učenie běše
v slovanském jazyce kvěše.

Taktéž tvrdí životopisec sv. Prokopa v „Actis Sanctorum Bollandi“, že ještě v první polovici XI. století na Vyšehradě slovanská škola kvetla. Byl tedy škole té už dříve základ položen, sice by nebyla za už květonou vyhlášena bývala. Zdali teprv křesťanstvím se způsobila škola Vyšehradská? — Co učiliště slovanské neudržela se dlouho latinikům vstříc, jako sám Vyšehrad vstříc Hradu poklesl. — Nám však zde nelze mlčením obejítí důmínku, že slovansko-křesťanská škola na Vyšehradě byla jen pokračováním tamější dávné školy pohanské, jakož pověst o starém Budči vypravuje že tamo už za pravěku pohanské se pěstovalo učení. Nenalezáme co by pověsti této odporovalo, naopak uvážením některých poměrů vysvitá pravdy podobnost její. Hlasatelům křesťanství zajisté nejvíce a přede vším jiným záležitosti muselo na tom aby se zmocnili místností pohanům posvátných a nad jiné důležitých. Vymítění hájů a porážení stromů bohům zasvěcených, ztroskotání obětních ohnišťat a zničování model bylo první jejich prací. Zdali ale ztroskotali spolu ihned budovy k pohanskému bohoslužebnictví a vyučování způsobené, na tom pochybovati jsme oprávněni. Potřebovali jich zajisté sami, neboť nelze bylo hned v počátku stavěti chrámy nové, použili tedy stojících kde jich bylo, a na místo vyházených model postavili kříž. Zdali několik pohanských chrámů tu napadli nevíme, neboť pohané sloužili bohům svým nazvíce pod širým nebem. Avšak známo jest že pohanských chrámů u dřevných Slovanů bylo dosti slavných a pověstných, jakož i zajisté při chrámech byli kněží. Nelze pochybovati že chrám takový se nacházel při sídle hlavního kněze, kdež vůbec se ustředoval duchovní život kmenu, ba tušíme že Vyšehrad tím hlavně nabyl jméno *svatého*. Že na takovémto místě se nejen modloslužby ale i učení modloslužebné pěstovalo, tomu přísvědčiti musí každý, kdož ví že vůbec zvláštního učení takového bylo. Dokázáno jest že bylo věštů vítězových, že bylo zvláštních osob věštbám vítězovým vyučených, že zapsán byl hlavní obsah národních práv na dřevných deskách, že se jistým naukám a známostem ku konání věštů a hadačství potřebným vyučovalo: tedy musilo býti i učiliště, a neváháme je klásti tam kam pověst je klade. Jakož z pohanských chrámů v prvopočátku křesťanství v Čechách křesťanské se učinily, takž i pohanské školy na křesťanské se přetvořily. Na Vyšehradě víme že květla škola slovanská, o Budči se píše že tamo latinská škola zřízena byla do kteréž sv. Václav, nabyv dříve pobídnutím sv. Lidmily učení slovan-

ského, napotom od otce svého byl poslán. Stará legenda jmenuje učitele jeho *Ineye*. Jiná legenda praví že otec poslal sv. Václava na cvičení do města nazvaného Budeč, poručiv ho *nejmoudřejším* tohoto města.³⁾ Kterak právě Budeč hned z počátku X. století k vyhlášené škole přišel? — Jisté jest že Budeč tenkrát už byl místem proslulým. Náležel už za pravěku mezi oblíbené hrady a dvory na kterých knížata česká střídavě meškávali, a mezi nimiž se i Krakov, Levý Hrádek, Kazín, Tetín a Libušín jmenuje. Za časů sv. Václava byl Budeč na město vzrostl, ale tenkrát už škola Budečská byla vyhlášená. Původ její padá tedy do starších ještě časů. Ohlédneme-li se po prvních školách křesťanských v Čechách, najdeme že byly zřízeny při klášterech a při kapitolách. V Budči ale nebylo ani kláštera ani kapitoly, jest tedy pravdě podobno že pověst o bývalé pohanské škole v Budči má historický základ, že na stolice pohanského učení se posadili křesťanští kněží převádějice nejprv pohanské žáky na křesťanství, později křesťanské žáky ve vyšším křesťanském vědění vyučujice a na kněžství je připravujice.

Na otázku čemu se as v pohanských školách vyučovalo, ovšem jen všeobecnou odpověď lze dáti. Jelikož v náboženství splývaly téměř všechny vyšší vědomosti, tedy staří kněží, žreci, popi, věstci, hádači a jakž ještě jinak se nazývaly osoby sboru modloslužebnického, byli též „chovatelé zděděné nauky nábožné kterážto původem svým byla i světoslavnou a přírodnickou — dle obmezeného a pověřivého smyslu onoho věku — a nauce této vyučovali.“ Zdali na pouhé paměti spoléhaly vědomosti jejich aneb-li znali a užívali praotcové naši zvláštního jakéhos způsobu písma, o tom výslovná svědectví starých spisovatelů nás poučují.

Bulharský mnich Chrabr jenž žil okolo r. 927 praví: „Dříve Slované neměli písmen, než čarami a řezy čítali a hádali, pohané jsouce. Pokřestivše se ale, římskými písmeny nuzně psali slovanskou řeč bez ústrojnosti. Potom ale lidumilný Bůh pomilovav národ Slovanský, poslal jim sv. Konstantina filosofa, nadřečeného Kyrilla, muže spravedlivého a pravdy milovného. Ten ustrojil jim písmen třicet osm. Z těch jest čtyři a dvacet podobných písmenům řeckým, čtrnácte ale jich jest podle slovanského jazyka“ . . .

Čarami a řezy se tedy čítalo a hádalo. Musil však způsob tento načrtávání valně vyvinut býti, když se jim naznačovaly zákony jež nedopouští výklad libovolný. Byl-li ale na takovém stupni že by se slova Carhradské jedné kroniky: *Chronikon Paschale* kterou Šafařík uvádí (Über die Abkunft der Slaven), jež Sarmaty a Scyty III. století nazývá *gentes qui suas literas habent*, též na původní jakés písmo slo-

vanaké vztahovati mohla, to přímo tvrditi te nedá. Jisté jest že základy tohoto způsobu načrtávání hledati jest v tak zvaných runech. Slovo *runy* pochází — dle udání jazykozpytcův — z gotického a sloveso *runen* původně znamenalo tajemný šepot.⁴⁾ Smysl slova tedy už poukazuje na tajemství, na mysterie, a bylo o tajemství run mnoho už badáno a psáno zvláště v Německu, aniž by byla věda nynější ještě dospěla na úplné jich vyjasnění. S logickou jistotou posud toliko dokázáno že se za pravěku skutečně užívalo run při obřadech náboženských, zvláště při hadačství. Runové charaktery byly počátečně písmem v obrazích z něhož se později teprv písmeny vyvinuly zkrácením obrazů. Leží v přirozenosti věci že se runství během času vyvinulo a na rozličné způsoby naznačování rozpadlo, avšak poměr vývinu toho jest právě tak neosvětlený, jako runy samy jelikož dřevní zprávy o nich nejisté jsou a nejasné. Už za nejstarších časů byly významu run toliko kněží vědomi, lid obecný je považoval za posvátné mysterie. Vykládání jich se zakládalo na jistá pravidla v něžto nekaždý byl zasvěcen, nelze tedy bylo aby se v podáních lidu nějaké stopy výkladů udržely, jelikož lid obecný nebyl v to zasvěcen. Jest však otázka bylo-li také zvláštních slovanských run. O severním slovanském kmenu Vanův praví Šafařík: „Připomíná se zvláštní písmo a zpěv těchto Vanův, jmenované Venda-Runir.“ Mnich Chrabr, jakž dříve podotknuto, praví že Slované čarami a řezy čítali a hádali, Rukopis Zelenohorský uvádí desky pravodatné v nichž naznačeny byly zákony, což ovšem poukazuje na to že u Slovanů bylo takového způsobu psaní a čtení, i možná že skoumavá věda slovanská se i bližších zpráv o něm ještě dopídí. Potud nejdůkladněji a nejobšrněji o tom pojednal Dr. Hanuš ve svém spisu „die slavische Runenfrage,“ kde skoro všeho použito a vše uváženo co posud o věci té kde se projevilo, a s logickou důsledností i poměr starých run k slovanskému písmu naznačen, z čehož pak vysleduje že Slované měli runové písmo v obrazích, že přechod tohoto písma k zvukopisu sice ještě neosvětlen jest, avšak že ze slovanského zvláště hlaholského písma ohledem na známky i na jména písmen valná část pohanství vyzírá, jelikož se v něm stopy runových názvů a náčrtů chovají.

Runy byly čáry a řezy ve zvláštním spojení a se zvláštními významy. Nejstarší runy byly zajisté jen baječná znamení jež později se vyvinula a rozmnožila, tak že zvláštní runské alfabety (Futhork) se sestavily. Jestliže z počátku výhradně jen náboženským účelům sloužily, není tím dokázáno že by na tom byly povždy i přestaly. Nelze pochybovati že první runy se vztahovaly na hádání a věštbý, k jejichž ustálení se bezpochyby působily. V Jaroslavu způsob hádání vylíčen: „*Sebrachu se čaroději, hádači, hvězdáři, kuzelnici, na dvě straně kolo rozstúpichu,*

i na dli trest črnú položichu, i ju na dvě pole rozščepichu atd. Vidno z toho že bylo rozličných druhů modlárů a tedy i rozličného způsobu hádání. Tacitus popisuje že němečtí hádačové házeli pruty. Thietmar o Slovanech totéž svědčí: „*Sortibus emissis rerum certitudinem dubiarum perquirunt.*“

Když se o veřejných záležitostech jednalo — mini Hanuš — byl způsob jakým pruty padly věcí důležitou která se udržeti musila. K ustálení jich se tedy načrtala ona soupodobnění padlých prutů, a takž as povstalo nejstarší sestavení run. Vykládání run tedy splyvalo s vykládáním padlých prutů, a jelikož nemožné bylo je čísti jako nynější slova z písmen složená, tedy se domýšlíme že se vykládání run podobalo as nynějšímu vykládání karet. Rozmnožením a ustálením runových forem se rozmnožití musily i významy, takže buď přímým, buď symbolickým načrtáním čím dále tím více pojemův se označiti dalo způsobem tímto, až se umožnilo i nejvyšší zájmy a záležitosti náboženské a politické takto zachovati potomstvu. *Desky pravodatné* jsou toho u nás svědectvím. Není pak co by zde na odpor stálo důmínce že když zákony a věštby se touto cestou ustalovaly, to samé se u nás i s věštby vitezovými díti mohlo, načež že u severných Slovanů se takto dělo, „Venda-Runir“ přímo ukazuje. Leč pohříchu nutno přestatí tam kde bezpečných důkazů se nedostává, a o národním písemnictví českém z pravěku dob runských mluvíti nelze. — Literatura co ustálení myšlének písmem nějakého druhu jest ovšem dítětem nejstarších časův, uspokojiti se však musíme pouhým poukázáním na to že bylo i myšlének v nichž duchovné zájmy národní a osobné se zrcadlily, i způsobů jich ustálení, ač udati nám nelze jak daleko obor myšlének tenkrát zasahoval a v jakém poměru se ustálení jich konalo.

Pokřestivše se Slované — praví mnich Chrabr — *římskými a řeckými písmeny nuzně psali slovanskou řeč bez ústrojnosti.* — Dalo by se tedy domýšleti že u Slovanů písmo vůbec teprv křesťanstvím se zavedlo. Avšak mimo pochybnost stojí a spisovateli římskými dosvědčeno že obyvatelé Čech a Moravy už dříve písmo znali, ač dle povahy oněch časů jen od osob výše vzdělaných ho užíváno bylo. Použijeme zde svědectví, jakž pr. Šembera (Děj. lit. i řeči českosl.) je sestavil: „Dle Tacita žádal král Moravský Mirobud r. 19 p. Kr. písemně císaře Tiberia za pomoc na Chatvaldu který jej byl ze země vypudil; i jest se domýšleti že kromě Mirobuda v Římě vycvičeného i někteří jiní Moravané jenž byli v průvodu jeho, tamtéž písmu latinskému se naučili. Za časů Mirobudových zdržovali se podle zprávy Tacitovy též kupci římské v Moravě a v Čechách kteří provozující tu obchod, zajisté bez písmena se při něm neobešli. Císař Markus Aurelius sepsal (od r. 178) filoso-

řecké „Zápisky“ své v krajinách našich, jedny v Karnuntě na hranicích moravských a druhé na řece Hronu v samém Slovensku. V polovici století IV. proslul co spisovatel Slovan Istrianský, filosof Ethicus (nar. ok. r. 300) jenž sepsal kosmografi v jazyku řeckém. Ku konci téhož století (r. 396) poslal sv. Ambrož, biskup Milánský, Fridigildě, královně Moravské, katechismus latinský jež schvalně k její potřebě byl sepsal. Sv. Severin (od r. 467—482) dopisoval sobě z Vídně a z Pasova, měst v samém sousedství Moravy a Čech ležících, s mnohými knížaty a vůdci vojsk nepřátelských. Vůbec obcovali Čechoslované v Bavorích a v Rakousích a v Pannonii přes půl páta sta let s Římány a s domácími obyvateli kteří už za časů Kristových písma latinského užívali, a hranicili v Pannonii s Goty, již ve století IV. písma znalými, v Bavorích pak nebyli příliš vzdáleni od Helvetů o kterých již Julius Caesar (r. 58 př. Kr.) svědčí že uměli psáti řecky. I nelzeť tedy ani mysliti žeby Čechoslované, jsouce nad jiné vědochtivější a důmyslnější, nebyli v takových případnostech již za dávné doby pohanské písma sobě osvojili a jeho užívali.“ Avšak vysvitá z toho také že jakož stopy cizí kultury u nás vůbec, tak znalost písma latinského neb řeckého jen sporadickým byla zjevem, kněžstvo však pohanské spíše mět svých se přidržovalo jež ode dávná s náboženstvím a hadačstvím byly spojeny, neboť by se latinské písmo zajisté už dříve bylo mezi Čechoslovany ujmouti a zobecniti musilo, ba zdá se že písmo slovanské později Kyrillem zavedené na vzdor latině po staletí zde známé nejen pro shodnost výslovnosti ale i pro přibuzenství se starobylými mětami si tak rychlou cestu zde prokrestilo. *Pojemy čtené* ale a *psaní* vůbec že nepovstaly teprv zavedením písma, za to ručí i názvy: *Čísti, čítati* znamená původně *bráti* (colligere), a nejstarší glossar český jmenuje „litoru“ *catena* (čtění). To poukazuje přímo na sbírání prutů házených. Taktěž „*pisati*“, *psáti* původně tolik znamená co *barviti* (odtud *pestrý*): což zase poukazuje na to že první způsob psaní u nás bylo *obrazení*. (Šafař.: Die ältest. Denkmale.) Slovo *knih*a zase odvozuji jazykozpytcově od kořenu *cin, kon*, t. j. „*načínati, řezati*.“ Byly tedy knihy takové desky v nichž naznačené totiž řezané byly mětý tak jak se ku čtení — sbírání — byly působily v nejstarších dobách házením prutů, a později, jak dle postupného vývinu ponětí a znamení rozličných, pro jisté pojemy ustanovených řezů a čar se užívalo. Protož kněží byli čaro-děje a črnokněžíci že způsobovali ta znamení a je barvili.

Spůsob tento ustálení myšlének se zajisté udržel v národě co panující a národní dlouho vedle známosti písmen a zanikl teprv působením křesťanských kněží jakožto důležitá část nenáviděného pohanství,

a pak zajisté i pro to že způsob tento nijakž postačiti nemohl rozmnožujícím se myšlénkám. Přenesla se však slova *čtení* a *psaní* na nový způsob ustálení myšlének, na skládání slov z písmen.

Jestliže znalost drahých mět se jen na výhradné okresy kněží a některých zvláštních osvětlenců obmezovala, trvaloť zajisté též dlouho než se nový způsob psaní v národě ujmul. Lid obecný se písmem vůbec neobíral, a psaní ostalo napotom, jako dříve bylo, uměním nesebným a vzácným, neboť se z prvopočátku nedostávalo k němu navedení dostatečných. Škol bylo zřídka a jelikož vedle církve nestálo ústavu který by byl na vzdělanost působil a o rozšíření její se staral, obmezovala se tato zase skoro výhradně na stav kněžský a na vzácné některé osoby. V prvotných však školách kněžských se nedbalo o národní jazyk a veškerý akcent vyučování padal na latinu. Národní jazyk sloužil latiníkům *lingua vulgaris*. Nikomu nenapadlo ustanoviti pravidla pro psaní v řeči domácí, a jelikož písmo latinské nestačovalo výslovnosti české, tudíž čeští písaři (metelníci) používali jedné a té samé písmeny pro rozličné hlásky, k. p. *c* za *c*, *č* a *k*; *s* za *s*, *š*, *z* a *ž* a t. d., kterážto anarchie v psaní latinským písmem po mnohá století v Čechách trvala. Jisté jest že z obyčejného latinského písma se brzo uspůsobilo zvláštní písmo české, jakž drahé rukopisy české o tom zřejmě svědčí.

Nejstarší památka naše písemní, mimo různá slova ve spisech a listech zachovaná, jest Rukopis Zelenohorský (Libušin Soud) v kterémžto se jeví způsob psaní od způsobu tenkrátě jinde užívaného namnoze se lišící, z čehož souditi se dá že se v Čechách záhy vyvinula zvláštní písemná škola česká, jež se vedle přímo latinské po několik staletí v Čechách udržela. Rukopis tento pochází z druhé polovice IX. neb z první polovice X. století, a jeví se jím písař cvičený v umění svém. Slova v Ruk. Zel. nejsou ještě nikde oddělena a splývají vesměs, ač v Němcích, Itálii a Francii oddělování slov už od časů Karla Vel. zavedeno bylo. Pochází tedy R. Z. patrně z prvních dob vznikajícího u nás písemnictví. Poměry prvotného vznikání písemnictví českého nejsou posud osvětleny. Jelikož nový způsob psaní k nám z ciziny přišel, tedy nutno podívati se tam odkud as do Čech zavítal.

Umění písařské v rozmanitých svých postupech jest výsledkem poznenáhleho dlouho trvajícího vývinu. Nám se dostalo už hotové, a rozšíření a zobecnění jeho v Čechách jest zásluhou kněží křesťanských. Jestliže kněží a metelníkové pohanští způsob svůj naznačování myšlének za tajemství stavu svého považovali, záleželo naopak kněžím křesťanským na tom, aby se znalost čtení a psaní co nejvíce zobecnila, neboť na rozšíření křesťanských knih spočívalo rozšíření křesťanských

poznání. Knihy takové přinášeli mniši a pečovali zajisté o jich rozmnožení. Balbin (Epitome p. 55) uvádí svědectví *Christanna* že za času sv. Václava, tedy od r. 928—935 kněží, levité a jiní služebníci boží z Bavor, Saska a jiných zemí německých jako včely k oulu do Čech se hrnuli, a kromě svatých pozůstatků také bibliothéky (v starším rukopisu *Christanna* stojí toliko *knihy*) s sebou přinášeli. Kněží tenkrát si své knihy sami opisovati musili, a jelikož známo že se skutečně opisováním jich v Čechách zanášeli, tedy i jisté jest že si i látek k tomu potřebných s sebou přinesli. Pochybovati nelze že nápadně přibývajícimi cizinci těmito latinský jazyk a latinské písmo valně se rozšiřovalo v Čechách, ale neméně patrné jest, že všeliké novoty jimi přinešené namnoze i odpor v národě budily. Co ale prakticky potřebného a všeobecně užitečného zaváděli, to nad jiné rychle se ujmul a nový způsob psaní zajisté tím dříve, čím zřejměji se shodnost jeho jevila s nastalými mezi tím potřebami. Blížil se už čas kde písemnictví se nejen k účelům náboženským ale i světským užívalo, kde stav písařů veřejné důležitosti nabýval v státních i společenských poměrech, a umění písařské ne pouze na duchovné osoby se obmezovati mohlo.

S novým způsobem psaní přibylo i látek k tomu potřebných do Čech. Za nejstarších časů se u nás psávalo na desky. Nevíme z jakých látek způsobeny byly, musily však z počátku tuhé býti jelikož se do nich řezalo, později ale když se čáry barvami naznačovaly, mohlo ovšem i jemnějších používáno býti.

O způsobu psaní a o látkách jichž rozliční staří národové k němu používali, nalezájí se mnohá svědectví. Víme že za pravěků se psávalo na kámen, na olovo a dřevo, na listy stromové a palmové, na kůry stromové, na kůže, plátno, dřevěné tabulky pouze uhlazené aneb voskem potažené, na slonové kosti atd. Později se užívalo egyptského papíru, pergamenu, až posléze došlo na papíry nového způsobu. Do kamenů se tesaly nazvíce jen nápisy, do kovů se vrývaly předměty při nichž na dlouhé trvání hleděno, jako k. př. dvanáctero tabulek zákonů římských; od způsobu psaní na bukovou kůru (*Buche*) odvozují někteří německé slovo „*Buch*“. — Egyptský papír se způsoboval ze třtiny na pobřeží Nilu rostoucí jež za starých časů *biblos* se jmenovala (také *deltos* a *papyros*, nyní *berd*). Plinius uvádí osmero druhů takového papíru. Užívání jeho přestalo v XII. století, kde pro rozmnoženou potřebu se už látky ku shotovení jeho nedostávalo, a zobecnil se pak způsob psaní na pergamenu, zvláště v jihozápadní a střední Evropě, kdežto na jihovýchodě obecnější byl papír arabský z bavlny způsobený (*charta bombycina*). Vlněný tento papír povstal as v VIII.

neb IX. století a jsou na něm řecké knihy zvláště z XIII. a XIV. století psány. Nebyl trvanlivý ale mnohem lacinější nežli pergamen. Dostalo-li se ho s řeckým kněžstvem také do Čech jako pergamen s německo-latinským, a byl-li pro láci svou zde užíván, o čemž pochybovati příčiny nemáme — tuť se diviti nelze že z doby oné tak málo památek písemných, zvláště hlaholských a kyrillických na nás došlo, neboť bavlněný tento papír podléhal příliš vlhku a moli ho šířali, tak že v brzku se trhal a v prach rozpadával, pročež také už v XVI. století se ho více skoro neužívalo. Rukopis Zelenohorský jest na *pergamenu* psán a přece působením času, vlhkem a mokrem nesmírně utrpěl, a jen náhodě jest děkovati že pevná tato látka sama sebou nezanikla. Taktéž i R. Král. a jiné nejstarší písemní památky jazyku českého na pergameně jsou psány.

Jelikož pergamen byl velmi drahým, počalo se rozmnožováním spisů na hospodaření s ním hleděti. Před IX. stoletím se psávalo jen na jedné straně listu, napotom ale po obou stranách, a když se písařům ještě látky nedostávalo, nastala okolo X. století móda popsaný pergamen oškrabovati, písmo staré vyhlazovati a takto vydobyté prázdné místo z novu popsávati. Tímto nespůsobem zničily se mnohé důležité rukopisy z pravěku na jejichž místo mnichové položili žalmy, legendy, homilie a jiné podobné věci. Církevní synoda nespůsob tento zakázala, jelikož nejen světské ale i starší náboženské spisy se namnoze vyškrabovaly, a však navzdor zákazu se udrželo toto zničení pravěkého písemnictví až do XIV. a XV. století. Rukopisy na oškrábaném pergameně způsobené se nazývají *palimpsesty* (codices rescripti). V X. a XI. století prý se pergamen tak nesmírně zdražil že vyškrabování starších rukopisů horlivým mnichům namnoze nutné se stalo k rozmnožení spisů církevních. Jak vzácný tenkrát byl pergamen v Evropě vůbec, tohož příklad nám podává sama Francie, země už tenkrát bohatší na látky všeho druhu než kterákoliv jiná nimo Itálii. Když hrabě *Gui de Nevers* darovati zamýšlel Kartusianům rozličné stříbrné nádoby a se jich tázal jaké si přejí, prosili jej tito by jim raději pergamenu poskytnul jehož se jim tíže dopíditi bylo, než stříbrných nádob.

Drahota a vzácnost pergamenu byla zajisté příčinou že se začalo papíru z bavlny dělaného více užívati ježto Arabové zatím ve Španělech uvedli a i veldilny k hotovení jeho tam spůsobili. Papír z hadrů jakéhož potud se užívá sotvy před XIV. stoletím vynalezen byl, bezpochyby v Itálii neb Španělech, v čem ale zprávy podané se neshodují. Podle látek na které se psalo měnily se i nástroje jakými se psalo. Pokud látky tuhé byly, užívalo se tuhých písadel, z počátku kovových potom koštěných a z tvrdého dřeva. Na egyptský papír psalo se třtinou ráko-

sovou která as jako naše psací péra se připežovala. Že se husích perku psaní dříve užívalo, než nynější způsob papíru z hadrů vynalezen byl, o tom svědčí veleučený Isidor biskup Sevillský ve svém spisu: *Originum sive etymologiarum Libri XX.*, kdež všecko sebráno co od nejlepších starších spisovatelů o naukách a uměních napsáno. — Od malířů zajisté se i písařové naučili používatí štětců ku psaní. — Hrubý pergamen se obyčejně pemsou vyhladil. Bývalé druhy papíru, zvláště viněného, se potíraly šťávou cedrovou. Tím se uchránily před uhnitím a červi je nesžírali. — Psávalo se černidlem ze sazí způsobeným, čímž napotom písmo sžloutlo, pak také tušem. Později se vinní kámen a uhlí s vitriolem mísilo; černidlo vůbec bylo husté. Svaté písmo a liturgické spisy se v Itálii, Francii a v Němcích také ozlacenými a ostříbřenými měty značovaly, jako gothický překlad Evangelii jež biskup Ulfilas ve IV. století způsobiti dal.

Samo sebou vysvítá že v zemích, kde psaní od pravěků v obyčejí bylo, všeliké pokroky ve způsobech jeho učiněny byly o nichž se jinde nevědělo, a písař skoumavý a vynálezivý mohl si způsobiti černidlo a barvy jakéž jiný neznal. Takž bylo nejen ohledem na látky, ale i na veškeré podrobnosti. Některý opisovač se přísně držel vzorů svých, jiný si dovoloval novoty. K urychlení se někdy užívalo zkrácení jež napotom i do rukopisů bedlivěji psaných přešla. Mnoho tu záleželo na bedlivosti neb schopnosti písařové, mnoho na vzorech z nichž prepisoval, nejvíce ale na tom kterak pokroky v písařství vůbec učiněné se kde poznaly a rozšířily. Protož mohl mnohý písař u opisování starého rukopisů otrockým nápodobněním všech vlastností jeho a opomítnutím pokroků jež mezi tím u opisování spisů se staly, způsobiti rukopis jež vnější povahou svou starší době přináležel, jiný zase nadanější aneb vědomější mohl nadběhnouti čas svůj použitím způsobu jinde třeba dávno užívaného, zde však ještě neznámého. Totéž platí nejen o způsobování písmen, o spojování neb rozdělování slov a vět, ale i o pravopisu.

Za časů Karla Velikého se umění písařské valně zdokonařilo. Císař tento založil mnoho škol v rozlehlých svých říších, vážil si rukopisů a působil na rozmnožení jich. Vypravuje se o něm že sám pomáhal mnichům u opisování. Počalo se hleděti na správnost a ryzost rukopisů na západě, čímž se stalo že i samo písmo latinské úhlednější nabylo formy zvláště vymitěním lombardských a saských znamení. — Jestliže psaní tenkrát nesnadným bylo uměním, dá se o čtení to samé říci, aspoň v prvopočátku písařství na západě, kdež se na starý způsob odlučování slov a vět zapomnělo. Rozdělovky byly už za nejstarších časů užívány, zvláště puntíky, ale napotom se zanedbá-

valy. Dalmatský mnich Sofronius Hieronymus ⁶⁾ zavedl ve IV. století komy a přibodce, v pátém století rozdělil Enthalius, diakon Alexandrinský, nový zákon na řádky, ale na západě teprv Karel Vel. nařídil aby se známky Hieronymovy zavedly, což nejdříve učinili Pavel Warnfried a Alcuin. ⁷⁾ Pochybovati nelze že za oněch dob i mnohé jiné opravy v rukopisectví tu a tam vznikly. První zajisté bylo oddělování slov pak teprv vět, posléze nastalo oddělování na kapitoly. K nám se ovšem pokroky tyto v rukopisectví tak hned nedostaly, aneb aspoň se u nás nezobecnily než až v devátém as století, jakž Rukopis Zelenohorský toho jest svědectvím; nedá se ale mysliti aby při tak valném přibývání mnichů a písařů v Čechách se byl primitivní způsob psaní dlouho udržel, a všecky jinde vzniklé pokroky rukopisectví se dosti brzo i v Čechách a na Moravě byly neujmuly. ⁸⁾

Nastala doba přechodů a převratů na které se všeobecná regenerace národů jazyka českého založila; známky bývalého života se vyhlazovaly, co samo v sobě síly nemělo k udržení individualného svého rázu to buď docela zaniklo, buď s všeobecným splynulo proudem, a národ téměř do nových dráh životných vkročil. Velké pohnutí duchovné, křesťanstvím způsobené, vždy větších se zmocňovalo kruhů shrnujíc do nich vždy více nových názorů a poznání. Takovými-to momenty nejen přítomnost národu se ustanovuje, ale kladou se základy nové budoucnosti jeho. Že však nutné jsou a ze zákonů dějinstva vyšlé, to neuznávati může jenom ten kdož v historii lidstva vůbec se neobežrel. Nedá se upříti že povahy dějin od časů k časům se mění, že ráz osobný mišením se stírá a na nový přetvořuje, kterémuž přetvořování nejen zevní údoby ale namnoze i podstatné a základné živly podléhají. Taková-to doba nastala západním Slovanům křesťanstvím, nejen pro nové náboženské zásady, ale i pro způsob jakým se mezi Čechoslovany zaváděly. Shrnulot se u nás tolikerých živlů bývalému stavu národu odporujících že on vplynutí musil do všeobecného proudu evropského, v němž napotom vlastní svou silou nejen nového a důležitého postavení politického si vydobyl, ale jako zázrakem též podstatné známky individualného svého rázu podržel. Svědčí to zajisté o mohutné v něm spočívající síle že docela nepodléhl, ba naopak právě tenkrát na výši historického národu se povnáseti počal, kde přival protiv se všech stran naň dorážel a kořeny národnosti a národní vzdělanosti podryval. Náboženské, politické i společenské poměry se změnily, zanikalo téměř všecko čím národ český za pravěku se obzvláště značoval, jenom jazyk český nezanikl a se vítězně udržel ač v neustálém zápasu s protivensstvími ježto živě vystupovati počaly, když první misionářové němečtí meze české překročili.

Pověsti o osudech praotců našich z časů předhistorických ač za zřídla dějepisu se považovati nemohou, přece namnoze tak živým líčením podrobností se vyznamenávají že se domýšleti nelze, aby vesměs jen pouhé vynálezy byly a nijakého historického základu neměly. Potvrzuje se jimi aspoň celkem bývalý stav věcí v Čechách tak jakby skoumavý rozum dle výsledků potomných se hlavních známek jeho domyslíti musil, že totiž dřevní Čechie poskytovala obraz federovaných kmenů jež v středu země na Vyšehradě svou těžeh nalezaly. Souvisení článků nebylo ale tak pevné a tak uspůsobené aby jim byl politický a kulturný pokrok celku získati mohl, protož neměla-li brzo větev po větvi odpadnouti a jedna po druhé cizím podlehnouti žívlům, až by německví je všechny bylo podmanilo a po širé vlasti české co vládná mocnost se bylo rozhostilo, musili se článkové kmenu úžeji spojití a v jednom organickém celku splynouti. Sjednocením toliko nabyli dostatečné moci k odporu proti nátiskům vnějším, jakož vzájemnou snahou se i vnitřní životné síly národu k novému duchovnému životu probouzely a osvětžovaly. Jakož v Čechách Přemyslovcům tak na Moravě rodu Mojmirovu se povedla zamýšlená centralisací od jakž se očekávati dalo že nejen valnou podporou bude zmáhající se vzdělanosti a процitujícího literárního ducha, ale i pevným štítem národnosti. Avšak kulturní interessy nestály v popředí zájmů vládařů českých a moravských, duchovné směry, mimo náboženské, samy sobě pozůstaveny pracně si prokrestiti musily dráhu, a nebylo zásluhou vládcův že národnost slovanská v Čechách a na Moravě nezanikla. Jenom po některé prvnější doby stoupali vládcové a národ jednou cestou, brzo ale se rozešli nejen ohledem na politiku ale i ohledem na národní směry. Jestli se dříve německým kněžím za příčinou rozšíření křestanství dovolilo chrámy stavěti, školy zakládati a slovo boží hlásati, dovolilo se později německým přistěhovancům města stavěti, práva německá do Čech uváděti a jazyk český z veřejnosti vytlačovati. Pokud Morava v plnu skvělosti a slávy stála, nabývala národnost slovanská v Čechách s této strany přece nějaké posily. Byla by zajisté mnohem výdatnější bývala, kdyby jinak znamenitý Svatopluk byl pochopil důležitost a váhu vyvinulé a uvědomělé národnosti, a kdyby byl slovanské duchovenstvo proti německému dostatečně chránil, což však učiniti váhal, ku vlastní zajisté své zkáze! Po zahynutí však Moravy (r. 906), „když slavné království toto zevnitř strháno a uvnitř seslabeno, od Maďarů a Němců v nivec uvedeno jest“, nemohli i Čechy národní svou samostatnost udržeti, a vplyv německý musil nyní dvojnásobně vzrůstati, neboť vévodové čeští sami o sobě stojíce neměli tolik odvahy aby se proti němu byli rázně zasadili, a brzo se jim k tomu ani vůle nedostávalo.

Po nějaký čas se zdálo že národnost slovanská v Čechách a na Moravě vítězně se od západu odpoutá, když totiž svatí apoštolové Cyril a Method v zemích těchto se octnuli, ale nové vzniklé jimi světlo příliš brzo mrakem se zastřelo.

Zmáháním a rozšiřováním se cizích živlů po vlastech našich nejen že mnohé valné duchovné síly domácí se odlučovaly a rozptýlely, ale u zápasu s formami zadržovala se vzdělanost v podstatnosti své. Kněžstvo si hledělo nejvíce latiny, vyšší třídy pěstovaly němčinu, a také znalost cizího jazyka, pouhého to prostředku ku vzdělanosti, za samu vzdělanost považujice zanedbávali nejen vědomostí jiných, ale též se minuli živého a rázného působení na národ, a hlavně na onu část lidu jež ani času ani chuti neměla přiučovati se jazyku cizímu a duchovné posily z cizích zřidel čerpati.

Rozličnými proudy a v rozmanitých údobách vplývali cizí živlové do národního života Čechoslovanů, a brzo se objevilo mnohostranné jejich působení. Politické zřízení země z národního kruhu demokratického vystoupíc na monarchický způsob vlády přešlo, neboť zdá se vůbec že společnost lidská všecky proměny politických přechodů dříve podstoupiti musí, než se k prvotným přirozeným zásadám — ovšem s vyšším pak uvědoměním — zase navrátí. Nastalá napotom samovláda více méně obmezená nové provolala zákony mezi nimiž obecný řád zvláště tím vynikal že občany více odděloval než spojoval, nejsa sjednocený a nemaje platnosti povšechné. Nemineme se pravdy, když projevíme že řízení obcí a nepoměrné na ně se vztahující zákonodárství nejvíce přispívalo ku kolácení, jakémuž národní vývin Čechoslovanů hned v prvních dobách historických podléhal. Národnost se pravidelně vyvinouti může toliko v mezích jež zákony mu položeny jsou, když však tyto na vývin takový nesměřují, ba přímo mu odporují tím že národnostem cizím uvolňují na ujmu domácí, tu ovšem tato v zápasu o udržení se na vlastní své půdě nemůže se rozvinouti žádoucím poměrem, a napomáhati vývinu kulturního života vůbec, sama jsouc stěsněna. Na veřejné řízení se zakládá nejen vychování národu vůbec ale i *národní* vychování, řád obecný vykazuje spojeným obcím dostižitelné směry, jeho podporujícím aneb obmezujícím vplyvem vykvétá neb vysychá život kulturný, vzniká neb zaniká umění, věda — a literatura.

První historické doby Čechoslovanův se značují tak nápadným kvašením a míšením živlů dílem vybouřených dílem ještě neustálených, že po dlouhý čas nelze bylo kterému z nich k ustanovující kulturné platnosti dojíti. Živlové cizí sobě ještě nevydobyli tak pevného postavení aby si hned byli panovnický počínati mohli, národnost zase vsříc novému času odpoutati se musila od názorů pohanských a duchem při-

pojovati se ku straně proti jejímž politickým a společenským směrům se opírali jí nutno bylo, nechtěla-li v podvržení klesnouti. Nesnadno jí bylo z takového sporu vítězně vystoupiti, neboť přibylé strany se neuspokojovaly s udržením jsoucnosti své, ale přímo po pozitivné mocnosti a po vládě bažily. Byloť zajisté štěstí pro Českoslovany že němečtí spolu s latinstvím k nim došlo a jsouc samo v sobě ještě neustálené a nevyvinuté všechny vyšší výkony ducha mu ponechati musilo, takže mocnost a působení latinismu vlivu německému hned z prvopočátku valně překáželo.

Latinstvím nevyrůstalo národnosti české nižádné podstatné a trvale nebezpečnosti. Nelze mu bylo vytlačiti národnost českou k úspěchu svému. Řím již byl padl a jazyk jeho, ač svrchovaná vzdělanost onoho věku se v něm chovala, přestal předce býti jazykem živým jež politická jakás mocnost podporovala. Bylať ovšem latina vyvinutým jazykem a přibýlo s ní bohatství hotových myšlének a vybroušený sloh do země, ale nebyla už mluvou mocného národa, a byť i třeba tisícero po světě rozptýlených lidí bylo latiny užívalo co jazyka vzdělaných a vzdělavatelů, byla předce jen mluvou učenců, diplomatů a římských kněží, nikoliv ale více jazykem lidu. Vítaným zajisté byla prostředkem k vyjádření myšlének na jakéž národní jazykové snad ještě nestačili, mluvou však domácí a vesměs panující už nikde nebyla. Postavení její bylo tedy výhradní, zvláštní a oddělené, neboť lid nezanášeje se s diplomacií, naukami vyššími a vědou náboženskou, neužíval latiny, aniž matka která děti své v jazyku tomto vychovala. Římská národnost, římské názory nemajíce už domova jen pohostinu světem se rozptýlely, a takž i v Čechách a na Moravě byla latina jen hostem. Byla ovšem hostem tak váženým a vzácným že prvního místa zaujímala ve vzdělané a vzdělávající se společnosti takže domácí jazyk nevystoupiv z povšedných kolejí obecného lidu valně se zanedbal a pozadu ostal. Avšak zájmy politické i náboženské směřují k tomu aby všecken národ k sobě připoutaly a mohou jen uznáním lidu a pomocí jeho se udržeti na dráze kterou jim vláda a kněžstvo vykázaly, a jelikož lid jen mateřskému jazyku rozuměl, musel se tento prostředníkem státi mezi zpravujícími a zpravovanými.

Docela jiný byl poměr německé národnosti k slovanské. Tu se jevil přímo zápas dvou vyvinujících se žvlů a vítězství bylo životnou otázkou národu českoslovanského. Německý jazyk nepřišel do Čech co vzdělávací ale co podmaňující. Němečtí proniklo tenkrát národnost Českoslovanů silou politického vplyvu a mocností zájmů společenských. Čechové obehnání německými kmeny jako silné ozbrojené rameno v popředí západního slovanského kolosu stáli jehož podvržení bylo cílem

jejich. Zbraň a myšlenka křesťanství širokou jim prokrestila cestu na západ ale hlavními pomocníky a působiteli na národnost slovanskou v Čechách a na Moravě se staly společenské poměry jež neustálým přibýváním německých osad se zde uvedly. Německé spůsoby našly příznivců, následovníků i podporovatelů, německý jazyk nabyl pevných stanovišť z nichž se volně dále rozšiřovati mohl, německé obce nabyly práv a výsad. V německých osadách přibývalo bohatství obchodem a promyslem. Výsady a výhody rozličné přivábily namnoze i český lid že se k nim přivtělil. Ve vyšších kruzích ale se stal německý jazyk brzo módou, a jakož latina byla jazykem učencův, tak němčina ve vyšších společnostech zvláště po městech živě se ozývala. Takž opat Zbraslavský v kronice své si stěžuje že v městech víc německy než česky se mluvilo. Zvláště ale v Praze vedle domácího jazyka cizý se slýchal. Ihned za uvedení prvního biskupa Dětmara na biskupskou stoliči, ač lid při slavnosti česky zpíval, předce šlechta a kníže německy! — Německé bohaté rodiny dělily se o konšelské a jiné úřady městské i měly panství nad městem v rukou svých. Nebylo tedy divu že němečtí tak mocných a rozsáhlých kořenů v Čechách a na Moravě založilo, ale nebylo také divu že vliv tento cizí národního citu českého brzo bolestně se dotýkati počal a protivy zbudil jež šilice se a zmáhajice, ovšem teprv po staletích v krvavou vzplanuly pomstu. Odpor hořkostí naplněný se záhy ozývati počal v kronikách latinských a českých, jakož i v jiných spisech o nichž později se promluví. On tlačil z nitra na venek. Jemu po boku stála mravní a duchovní síla národu. Zajisté se slovanská národnost hlavně tím zachránila že německý jazyk se tenkrát nestal spolu literárním jazykem v Čechách a s vnější svou platností se uspokojil, neboť písně Minnesingrů se neujmuly v národě aniž který druh vědy se tu v němčině pěstoval, a nemáme stop o jakés literatuře Němců v Čechách usedlých vyjmutím překladů českého Dalemila a Tkadlečka na kterýchžto prácech zdá se že hlavní působení německé literatury v Čechách v XIII. a XIV. století přestalo.

Až do počátku XIII. století bylo též Francouzů a Vlachů v Čechách, nevsak tolik aby byli nějaké stopy patrného působení na společenský život byli zanechali. Ohledem na Němce znamená ale pokračovatel Kosmy na rok 1281: „*His enim temporibus tanta multitudo Theutonicorum in terram Bohemiae influxerat ut numerositas ipsorum a multis effimabatur pluralitatem muscarum superare!*“ — Když jich tolik bylo a znamenitá privilegia požívali, peněz měli a přízeň dvoru a modního panstva si získali — což tu divu že v přepychu svém přečeňovali svou mocnost i své působení na vznik kultury v Čechách? že když příležitost se jim poskytnula, přímo na utlačení české národ-

nosti směřovali, jakž toho svědectví podává hrůzoplné řádění Braniborů v XIII. století.

Takovýto nepoměr mezi domácím a cizým jazykem v Čechách však nejen k neshodám vedl ale, jakž jsme už pravili, i přímý odpor zbuzoval, ač ani dosti výdatný ani trvalý nebýval před husitskou válkou.

Nebyloby však němectví v Čechách a na Moravě nikdy takové převahy nabyti mohlo, kdyby je zeměvládcové sami nebyli prostředně i bezprostředně podporovali, kdyby krátkozraká politika byla zaniknouti nedala semenu jež s. s. Cyrill a Methuděj na Moravě i v Čechách založili, kdyby slovanská liturgie a slovanská literatura byla latinské podléhnouti nemusila; neboť ačkoliv latinství samo sebou národností a literatuře české nebezpečné nebylo, předce jí uškodilo tím že na literární jazyk se povznesouc a mnohé i podstatné síly k sobě přitáhnouc od pěstování národního jazyka a národní literatury je odvrátilo.

Němectvo zajisté živěji vystupati počalo v Čechách a na Moravě teprv zaniknutím slovanské a všeobecným uvedením latinské liturgie. Jakž vůbec známo, ujmulo se křesťanství dříve na Moravě nežli v Čechách. Okolo l. 822 byl kníže Mojmir už křesťanem a pomáhal kněžím Salcburským k rozšíření křesťanské víry. O Čechách se vypravuje že prý teprv r. 845 čtrnácte vládků českých se v Německu pokřtiti dalo a takto křesťanství nejprv od západu do Čech zavítalo. Bytby tomu i jistě tak bylo, nedá se přece tvrditi že nová víra už tenkrát v Čechách se upevnila, což se stalo teprv působením slovanských apoštolů Cyrilla a Methuda, ač bohužel doba působení jejich, v poměru k velké světodějně jich úloze, jen krátkou episodou se jeví v dějinách našich. Ano, počátkem činění jejich na Moravě a v Čechách rozepřádalo se pásmo výsledků nedozírných jež kdyby bylo přemocí nepříznivých protisil přetrženo nebylo, nejen politickému ale i veškerému kulturnímu vývinu Čechoslovanů by bylo jiný směr a jiný útvar dalo.

Bratři Konstantin (později Kyrill nazván) a Methuděj narodili se v Makedonii, v městě Soluni (Thessalonika). Psáno o nich že už z mládí vynikali učeností neobyčejnou, zvláště Konstantin, který pro nápadné schopnosti a vědomosti filosofem byl nazván. V Cařihradě nabyvše známosti věd a jazykův předsevzali sobě kněžskému svému povolání u vyšší míře zadost učiniti a s horlivostí apoštolskou rozšířiti sítě křesťanství mezi pohany. Úryvek z tak zvaných letopisů Dioklejského kněze z XIII. století chová následující zmínku: „V městě Thessalonice jak růže rozkvetl jakýs filosof jmenem Konstantin. Pozbuzený duchem svatým odpravil se do země Chozarské a pokřtil Chozary; potom obrátil na víru křesťanskou národ Bulharský. A Kon-

stantin tento, světější muž sestavil pro řeč slovanskou písmena a přeložil Evangelium a žaltář a jiné svaté knihy z řeckého jazyka na slovanský.“ — A řecký životopisec bulharského arcibiskupa Klimenta praví: „Jelikož lid slovanský čili bulharský nerozuměl knihám v řeckém jazyku psaným, pocitovali tito sv. bratři (Konst. a Meth.) nedostatek tento. I prosili utěšitele od něhož jazykové a pomůcky jazykův přicházejí, by jim milosti poskytnul ku vynalezení písma řeči bulharské přiměřeného a obdrželi milost tuto i vynašli písmo slovanské.“

Toto vynalezení písma slovanského klade se as do počátku druhé polovice IX. století. — Pověst o horlivosti, nábožnosti a učenosti bratří Thessalonických zajisté daleko široko tenkrát se roznesla, dojdouc až ke dvoru moravského knížete Rastice, který mezi tím neshodnuv se s německým Ludvíkem a s německo-latinským kněžstvem, sobě předevzal sprostiti Moravu biskupů Pasovských a církev moravskou ochraně episkopatu řeckého svěřiti. Psal tedy Rastic řeckému císaři Michalovi III. by mu poslal proslulé apoštoly slovanské. Dopis Rasticův jenž se uvádí v Act. Sanct. Bollandii chová mezi jiným i tato slova: „Quod quidem populus suus ab idolorum cultu recesserat et Christianam legem observare desiderabatur, verum doctorem talem non habent qui ad legendum eos et ad perfectum legem ipsos edoceat, qui pleniter fidem et ordinem divinae legis et viam veritatis populo ostendere valeat.“

— Patrně z toho že se nedostávalo kněží národního jazyka vědomých, jenž by s to byli bývali obecný lid uváděti ku poznání základů a zásad křesťanských. — Přišli tedy bratři Konstantin a Methuděj s několika pomocníky do Moravy l. 863, přinesli s sebou knihy své a zavedli tam spolu písmo slovanské. Roku 871 navštívil Bořivoj kníže český Svatopluka na Moravě kdež Methud na křesťanskou víru ho obrátil. Z působení Konstantina a Methuděje na Moravě spolu vysvitá že znalost jazyka Bulharského tenkrát stačovala ku hlásání evangelia, že nářečí slovanská se od sebe valně nelišila, a že zajisté i o jazyku platí co byzantinský císař Leo VI. který za časů Svatoplukových žil ve své „Taktice“ praví: „že národové slovanští za jeho věku docela si podobni byli povahou, mravem i způsobem života.“ —

Slovanský způsob služeb božích rozšířil se rychle v Rasticově říši i u Panonských Slovanů. V Čechách z počátku proti pokřesťanému knížeti povstalo zbuření, ale pohanství se už přežilo, a Bořivoj překonav protivensství a dostatečné nabyv mocnosti horlivě se zasadil o to, aby křesťanství v národě se ujmulo a rozšířilo. Slovanské kněžstvo a liturgie krátkým časem znamenitě učinilo pokroky, jakž by toho byli němečtí kněží tenkrát dovésti nemohli, kdežto jazyk jim vadil. Jakou váhu tenkrát jazyk a národnost česká doma měla, toho

důkazem jest udalost, že Čechové neuznavše pokřtěného Bořivoje a pohana Vojmíra na vévodskou stolicí posadivše tohoto zase zahnali, poněvadž dlouhý čas v cizině tráviv českému jazyku byl odvykl. — Neklamali se tedy apoštolové slovanští uznáním že toliko prostředkem národního jazyka se umožní rozšíření světodějně myšlénky křesťanské, a výsledky působení jejich byly nejen skvělé ohledem na náboženství, ale i důležité tím že novou cestu prokrestili národní vzdělanosti vůbec a literatuře zvláště.

Vynalezením slovanského písma byl nový základ položen ku vzniku slovanské literatury. Užívání slovanského písma bylo tolik co duchovně se odpoutání od němectví a latinství. Národu takto emancipovanému nic nepřekáželo u sledění drah na vlastní jeho povahu založených, neboť tím i újeji přilnul k soukmenovcům s nimiž pak u vzájemném snažení lze mu bylo dále pěstovati vzdělanost domácí a ku všeobecnému literárnímu vývinu dle možnosti a sil svých přispívati. Základy k slovanské literatuře položili Cyrill a Methoděj nejen uspůsobením slovanského písma ale přímo i novými spisy. Staroslovanská legenda praví že Cyrill s Methodem na počátku jen žaltář i evangelia se skutky apoštolskými i vybrané kusy pro služby církevní přeložil, a že teprv po bratrové smrti Method sám ovšem celou bibli kromě knih Machabejských slovancky přetlumočil. — Nedá se ani mysliti že by žáci a vyučenci byli mistry své též v literárním snažení nepodporovali a v práci zapečaté napotom i dále byli nepokračovali. Naopak nás mnohá přímá svědectví došla že položené Konstantinem sítě vykvetlo i dosti hojných plodů neslo. Podle starých podání vycvičili Cyrill a Method ještě před rokem 867 v Kocelově slovenské říši na padesát žáků v slovanském písmě, neméně zajisté i jinde, na Moravě a v Čechách, napotom jich čítali. — Ale nastává nyní otázka: jaké bylo písmo Kyrillovo? —

Stojí dvě druhů staroslovanského písma: *hlaholice* a *kyrilice* o jejichž původu povstal spor už před mnohými lety a posud ukončen není. Někteří mají za to že Kyrill jest původcem *hlaholu*, jiní zase že *kyrilice*, a nedá se upříti že „ku konečnému rozhodnutí potřebí jest ještě všestrannějšího skoumání a probírání památek stávajících, ano objevení památek nových.“ — Jelikož rozhodného slova o tom posud promluvití nelze, uspokojiti se musíme prozatím s přesvědčením že ohledem na důvody pronešené ona strana posud pravdě blíže státi se jeví, která Kyrilla za původce aneb prvního srovnatele hlaholského písma považuje. — Na půdě vědeckého badání z domyslu, zkušenosti a svědectví, tedy na filosofické a jediné podstatné půdě stojí zajisté ti kteří se neuspokojují s pouhým podáním a nejasný výrok některého starého

spisovatele za empirickou pravdu neberou, ale o pravý výklad a smysl se starajíce na pouhých slovech některého citatu nepřestávají; neboť myslitelům a nikoliv pouhým mýšlícím se podává pravda: Kdo však už *a priori* přesvědčena se cítí o něčem k čehož osvědčení teprv napotom důvodů hledá, ten, byťby jich i našel, nepřesvědčí nás jako onen který z nejistoty vyšed každý krok nedůvěřivě skoumá a teprv cestu k tomu si vyhledává co napotom se mu pravdou býti objeví. Pěstovatelům slovanské vědy se badáním o slovanském písmě objevilo pole zajímavé ale ku zpracování nesnadné. Nutno bylo především vyslechnouti všechny svědky minulých věků, napotom ale sebrati i mínění učenců a znalců novověkých — kdy vzala původ *hlaholice* a kdy *kyrilice*, pocházela-li hlaholice od Kyrilla aneb kyrilice? „I hlaholice i kyrilice — praví Šafařík (Památky hlah. pís.) — jakéž v nejstarších písemných památkách nacházíme, nejsou abecedy samorostlé, nýbrž od učených uměle tvořené a z různorodných živlů skládané, *kyrilice* na základu řečtiny — *hlaholice* na základě nějaké starší neslovanské abecedy. Tím to jest že jakož písmena sama tak i jmena jich různorodného jsou původu. Větší díl jich nepochybně přinešen od pohanských mětek a rezek (t. j. run) na nové písmo, těchto vznik a původ pohřzuje se v mraku nevystihlé předhistorické doby.“ — Tímto jinak důmyslným projevením není ovšem ještě záhada vyjasněna. Pevná stojí svědectví že nejen Kyrill, řeč Thessalonský ale i sv. Kliment, rozený Bulhar a první biskup Bulharský písmena nějaká vymyslel, a takž dvě slovanské abecedy vznikly: hlaholská a kyrilská. Kliment skonal roku 916 a panovalo dlouho mínění že on byl původcem hlaholice. Ale postupem skoumání ujmulo se mínění že Cyrill hlaholici a Kliment kyrilici působil, na kterémžto mínění i my zde přestáváme a to proto, že důvody těch jež hlaholici za starší považují podstatnější jsou.)

Nezdržujíc se déle při tom jaké formy bylo původní slovanské písmo, uspokojeni jsme s jistotou že vůbec bylo písmo jazyku slovanskému přiměřeného čímž spolu se i nový směr slovanskému písemnictví byl vytknul, směr totiž sjednocení Slovanův *náboženstvím a literaturou*. — Směr tento pohříchu brzo se zrušil. Německým kněžím takovýto vznik Slovanstva nejen ohledem na náboženství vadil. Protivné jim zajisté bylo účastenství jaké lid na slovanských hlasatelích slova božího bral, a to tím více čím méně oni sami byli oblíbeni. Pracovali tedy proti slovanským kněžím tak úsilně a zbudili odpor proti nim tak důsledný, až se jim posléze povedlo je z Moravy i z Čech vytlačiti. Methud umřel roku 885, a již roku 886 vyhnaní byli nejznamenitější zákové a pomocníci jeho Gorazd, Kliment, Naum, Angelar, Sabbas a Laurenc z Moravy. Hlavní příčinou toho byl v historii Moravy a Slo-

venska neslavně známý Viching jemužto spolu se soudruhy jeho se také, zajisté ne bezprávně — vyčítá že co nejhrošivěji přikládali ruce ku zničení slovanských knih. — Proti slovanské liturgii v Čechách hned z počátku vystoupila latinská, její nebezpečná sokyně, nejen soukromou a veřejnou agitací, ale hlavně působením na osoby v jejichž rukou ležela mocnost a od jejichž vůle záviseli osudové věci veřejných. Žaloby na slovanské kněžstvo nepřestávaly docházeti k papežům, ba i kaclřství se vytýkalo přívržencům Methudovým. Papežové se tedy zasazovali o to aby latinská liturgie přednost v Čechách udržela. Takž r. 973 při potvrzení Dětmara prvního biskupa Pražského ustanovil papež Jan XIII. výmínku: „Avšak nikoli podle obrádu neb sekty národa bulharského, neb jazyka ruského či slovanského, než spíše dle ustanovení apoštol-ských“ atd. Než pro to pro všecko z rozličných známek a památek souditi se dá že liturgie slovanská valně rozšířena byla po Čechách kdež se napotom i déle udržela než na Moravě. — Pokud vévodové čeští byli pohané, nelze bylo náboženství křesťanskému veřejně se rozšiřovati, ale pokřtěním Bořivoje byly mu brány otevřeny. Staré létopisy jmenují jej „prvním zakladatelem posvátných míst a shromážditelem kněžstva.“ Působením jeho a sv. Lidmily počaly se chrámy stavěti, v nichž zajisté služby Boží v slovanském jazyku se vykonávaly. Již tím, že tolikerych chrámů po Čechách sv. Klimentu zasvěcených se nacházelo, důkaz jest podán že liturgie slovanská po Čechách velmi rozšířena byla. Jedna z nejslavnějších památek doby slovanské liturgie v Čechách jest bez odporu klášter Sázavský, dle prvního opata svého též klášter sv. Prokopa jmenován, ježž Oldřich pro zpovědníka svého Prokopa poustevníka stavěti počal ale teprv syn jeho Břetislav 1039 dokonal. Klášter tento až do konce XI. století služby Boží v jazyku staroslovanském konav stal se nejprv semeníštěm cyrilské literatury v Čechách. Sv. Prokop umřel na Sázavské hoře v klášteře r. 1053. V opatství následoval po něm sestřenec jeho, a trvalo zkvětání a literární působení kláštera toho až do léta 1055 kde vévoda Břetislav umřel. Nástupce jeho Sptytihněv II. nebyl už klášteru slovanskému příznivý. O vyhnání pak slovanských mnichů starý letopisec se projevuje takto:

Vitoš opat s bratři se shluče
svatému Prokopu se poruče,
i jde do uherského kraje
a velikú žalost maje.
Tehdy to město dachu jiným, Němcom,
odkuds kakým cizozemcom,
ti Němci latiníci běchu . . .

Kláster Sázavský se pak dostal řádu Benediktinův Břevnovských, a první opat jejich tamto byl Diethard. O literárních pokladech slovanských mnichů na Sázavě píše mnich Sázavský: „Knihy jazyka slovanského vesměs se zničily a rozptýlely, aniž více na tomto místě se užívaly. Nový opat knihy — mimoslovanské — jichž na místě svěřeném se nedostávalo, sám vlastní péčí dnem a nocí spisovati počal, některé koupil, k spůsobení jiných písaře povolal a vši mocí se snažoval o rozmnožení spisův.“ — Že literární činnost slovanských mnichů Sázavských nevědní byla toho důkazem jest tak zvané Remešské evangelium rukou sv. Prokopa psané.¹⁰⁾ Vratislav II. r. 1061 povolal sice Slované zase z Uher ba požádal i papeže Řehoře VII. o povolení mše slovanské což mu ale odepřeno bylo, až r. 1092 mniši slovanští Konradem opět vyhnáni a latinští navždy uvedeni byli. — Že slovanská liturgie při tak znamenitých protivenstvích se ale přece tak dlouho udržela, to přímo svědčí o tom jak milá as byla lidu českému a silná v nitru svém že nepodlehla. Že i školami valně působila o tom zpráv přímých dočísti se lze v starých legendách a letopisech. Hned na počátku desátého století dala sv. Lidmila vnuka svého Václava nejprv slovanskému písmu od kněze učiti, po čemž teprv na Budeč poslán byl aby se i latině vyučil, i zpíval prý sv. Václav výborně liturgii slovanskou. Psáno též že Bořivojova manželka sama s písmem slovanským se mnoho zanášela. V desátém století pak slavně zkvétlo učení slovanské na Vyšehradě. Ná počátku jedenáctého století chodil sv. Prokop do slovanské školy na Vyšehrad a naučil se tam písmu slovanskému tak dokonale že se mu mistři podívali. — Když bylo kněží a chrámů a škol, musilo býti i dostatečných spisů slovanským písmem psaných, byť třeba ne jiných tedy aspoň církevných. Musilo jich býti i mimo klášter Sázavský, a není pochybnosti že mnohé na pargameně psané pozdějších dob se dočkaly, neboť Balbin ve svém „Epitome“ (str. 47) zmíniv se o cyrilském a hlaholském písmě kláštera Emanzského praví: „Suntque in vetustis quidem bibliothecis libri ejusmodi genere scripturae constantes.“

Úplnému vítězství latinů nad Slované v církvi nic více nepřekáželo, ač patrné stopy se nalezají toho že slovanská liturgie a písmo i potřebou svou i oblibou v národu ještě skrze celá století se zachovaly jen že od té doby ani v Čechách ani na Moravě už panovati nemohly. Chovaly se v soukromí právě jako pohanství ježto vedle křesťanství se ještě dlouho v Čechách udrželo. I mezi křesťany bylo za časů sv. Vojtěcha ještě mnoho pověr a nespůsobů pohanských. Hořekoval nad tím biskup Dětmar když Vojtěch do služby při církvi Pražské vstoupil, což mladý kněz si k srdci vzal a čímž i zvláštní jeho horlivost vznikla. Nade vše prý ho kormoutilo mnohoženství u některých pánů českých.

Zbývalo tedy ještě mnoho práce rozšiřovatelům křesťanství v Čechách a musili i vládařové čeští svou mocí přispívat. Takž ještě Břetislav II. (roku 1093) pohanství vykořeniti se snažil mezi Čechy, neboť lid tu a tam na venku v odlehlejších krajinách posud bohům obětoval, kouzelníci měli ještě váhu i oběti tajné do posvátných hájů se přinášely a pohanské pověry všeho druhu panovaly. Bylo zajisté i kněží tajných jimž posily poskytovali pohanští Slované na severu. Kosmas píše o Břetislavovi: že vypudil čarodějníky a hádače a vymýtiti kázal posvátné pohanům háje i stromy, a všechna místa zrušiti a ohněm zničiti dal jež lidu sloužila ku konání obřadů a ku pěstování pověr pohanských. Než však tyto pověry se předce jen proplétati nepřestaly křesťanstvím, ač napotom pod jiným se ukrývajíce pláštěm. V mínění lidu se nepřestala příroda účastňovati na osudech lidstva a lid nepřestal si vykládati zjevy její, jen že napotom více na znamení nebeská než na pozemská hleděl. Ještě roku 1282 viděná nad Prahou krásná duha pozornost veškerého obyvatelstva na se obrátila, a nejenom ženy ale i astronomové vykládali zjev tento za znamení lepších časů zemi české nastávající, a taktéž roku 1283 vykládali hvězdáři krásně zářící hvězdu která se ukázala vedle samého rohu měsíce za znamení příchodu mladého krále (Václava II.) toužebně čekaného, což poukazuje na časné počátky hvězdářského umění v Čechách.

Pozbylo však pohanství na sklonku prvního a počátkem druhého tisícletí nejen všecku mocnost politickou ale i podstatné mravní své síly, tak že už toliko co výminka v společenském životě se jevilo, a kdož se ho ještě přidržoval ten zajisté o ztracenou věc se marně zasazoval. Jiný ovšem byl poměr slovanské liturgie k tehdejším časům. Ta by se byla udržeti a zevšeobecniti musila, kdyby byli vládařové čeští a moravští úspěchu svému rozuměli a o posílení národnosti slovanské více dbali. Takž ale strana latinská vně i u vnitř podporována rychle se panování dopídila. Kněží latinských v Čechách a na Moravě neustále přibývalo, tak že brzo i množstvím převyšovali slovanské. Rozmnožili se kláštery a při nich i školy latinské. První klášterníci v Čechách byli vesměs Němci a nemáme právě hojných svědectví o zvláštní jakés duchovní činnosti jejich mimo pěstování latiny a vykonávání církevních obřadů. Během časů ale, zvláště když domácími se naplnily žáky, nalezáme stopy všeobecného kulturního i literárního působení jejich v Čechách i na Moravě, v kterémžto ohledu se zvláště Benediktinové vyznamenali. Snažení jejich vyplňuje mnohé skvělé listy dějin vzdělanosti středověké, v literárním ale ohledu zvláště tím veliké zásluhy sobě získali že mnoho přispěli k uchování starých rukopisů a nejstarší památky dějepisné od zaniknutí ochránili bedlivou o ně pečí opisováním

jich a rozmnožováním. Nejdůležitější však a nejvydatnější prostředek ku zevšeobecnění kultury odevždy byly veřejné školy, a ku které straně veřejné vyučování přiléhalo, ta zajisté i panování došla ve světě duchovním. Že se důležitost veřejných ústavů vyučovacích i v Čechách a na Moravě záhy uznala o tom pochybovati nelze. O dobách předkřesťanských ošem jen důminky podati lze jest, ale zmáhajícím se křesťanstvím ve vlasti naší i školství se zmáhati počalo. Na Moravě sv. Cyrill a Methud spůsobili zajisté kruh žákův jenž napotom slovo boží a písmo slovanské dále rozšiřovali. Víme že simě toto slavně se ujmul o zprv ve škole Vyšehradské a později v klášteře Sázavském v Čechách. Vedle Vyšehradské slovanské školy kvétla též latinská v Budčí jižto sv. Václav navštěvoval. — Avšak počátkové tito nestačovali potřebám a synové výše postavených rodin se vysílali do ciziny ku vydobytí sobě časového vzdělání. Takž Boleslav I. syna svého Strachkvasa do Řezna poslal, i sv. Vojtěch v Němcích školy navštěvoval, i známý létopisec Kosmas do Lutichu se odebral k učení se gramaticy a dialektice. Jiní však mnozí Čechové zvláště v XI. a XII. století konali cesty do Paříže, Bononie a na jiná slavná místa odkud zase vzdělanost evropskou do Čech přinášeli. Jaké množství Čechův do ciziny na učení se bralo toho svědectvím jest že Čechové v Bononii při universitě ultramontanské činili zvláštní jeden z 18 národů na něž byla rozdělena. Ano i kláštery posílaly z počátku na cizí učení což zvláště u Benediktinů stálým bylo pravidlem. Takž i létopisec *Neplach* do Bononie z kláštera Opatovického poslán. Avšak i doma školství zmáhati se počalo. Již v XI. století povstala škola na hradě Pražském ku vzdělání kněžstva, brzo na to na Strahově u Praemonstrátů k nimž Vladislav II. syna svého Vojtěcha na učení dal, dceru svou Anežku svěřiv jeptiškám řádu Praemonstrátského v Doksanech. Z rozličných zpráv historických vysvítá že v druhé polovici XII. století ani kolegiální kapitola ani klášter kterýs beze škol už nebyl. Zřízení škol těchto nelze objeviti, avšak souditi se dá že hlavně theologickým směrům sloužily, pročež kdo po vyšším vzdělání toužil do ciziny se odebral. — Ve všech školách těchto ale panovala latina. „Jazyk latinský byl jednou z nejpřednějších potřeb každého kdož chtěl nějak býti vzdělaným neb učeným člověkem. Jemu učili se i při obyčejných školách, při kostelích a klášteřích a v něm všemu co zvláště církev požadovala; jiným věcem musil se každý naučiti ze života a zkušenosti.“ — Na znalosti jazyka latinského i mnohé ženské vyšších stavů si zakládaly i psáno jest o královně Juditě manželce Vladislava II. že byla: „literis et latino optima erudita eloquio.“

Z povahy časů tehdejších vysvítá že veškeré školy se nacházely v rukou kněží, a že způsob učení nejen požadavkům vyšším časovým za

dost nečinil ale zajisté přispíval k osvětě světské a ku poznání věci občanskému životu důležitých. Nejméně tu zajisté ohled brán na národní jazyk. Z toho že Kosmas, ač z mládí už školu na Pražském hradě navštěvoval a latinské žalmy v kostele zpíval, přece později do Lutichu se odebral aby se tam grammatice a dialektice přiučil, vysvitá že obor vyučování na škole Pražské za času jeho jen úzký byl. Později teprv se tam zavedla učení filosofická, to jest, přednášely se tam předměty tak zvané fakulty svobodného umění. Avšak bouřlivým rokem 1248 kde Václav I. od německého císaře se odtrhl a s papežem a vzdorocísařem držel, nastaly veliké zmatky v Čechách. Pánové čeští proti králi se pozdvihli a učení při kostele Pražském se rozptýlilo. Tím stkvěleji ale se objevilo za panování Otakara II. kdež žáci i ze sousedních zemí do Čech přicházeli. Znamenití se tu jmenují učitelové, rodilí Čechové. Takž okolo 1271 mistr *Očko* a mistr *Bohumil* grammatiku a logiku přednášeli, mistr *Řehoř* z panského rodu Zajíců z Vartemberka četl knihy Aristotelovy o přírodě. — Že mimo tuto vyšší školu nacházely se školy menší při farních kostelích, jeví listina Přem. Otakara II. od roku 1265, kteroužto „král dovoluje měšťanům Nového Města aby směli při kostele sv. Havla založiti školy týmž způsobem a s touž svobodou jak bylo obyčejné ve všech městech královských.“ — O takovéto rozmnožení škol se zvláště někteří papežové XII. a XIII. století snažili. „Takž nařídil k. p. papež Innocenc III. na obecném koncilii Lateranském 1215 aby při každém metropolitním kostele byl zřízen učitel čili doktor theologie, při každém pak kostele katedrálním aspoň jeden učitel čili mistr tak zvaných svobodných umění kterýž by byl povinen vyučovati žákovstvo kostelu sloužící i jiné chudé žáky za darmo.“ Avšak roku 1274 nastalou válkou mezi Rudolfem Habsburským a Otakarem II. po druhé se rozptýlilo učení Pražské, ovšem ne na dlouho, neboť již 1278 se jmenuje mistr Matěj kanovník kostela sv. Jirí rektorem škol na Pražském hradě. — Jiná vyšší škola také na Vyšehradě při kostele kapitulárním se nacházela, a klášterské školy též nezůstávaly po zadu. Že však na vzdor tomuto množství učilišť domácích přece vzdálené školy italské a francouzské se od Čechů hojně navštěvovaly tohož zajisté jen nedostatečné zřízení učení zdejšího bylo příčinou. Roku 1294 zamýšlel Václav II. založiti obecné učení v Praze na způsob universit italských, a pojednáno o tom na veřejném sněmu. Avšak pánové čeští se tomu na odpor postavili, ne snad z neuznání důležitosti škol takových pro Čechy, ale „předstírali pouze že musí napřed pečováno býti o jiné věci, zvlášt o způsobení dobrého řádu a bezpečnosti v Čechách, bez které by takové obecné studium obstáti nemohlo. Napotom prý nebudou odporni.“ Věc tedy odložena. — Ale létopisec opat Zbra-

slavský a Pulkava všecku příčinu jen soukromé zásti některých nená-
vistníků stavu duchovního přičítají. Návrh zdá se že vyšel se strany
duchovních a zamýšlela strana tato snad i nové školy podržeti v rukou
svých, jakož posavadní všechny držela. Proč ale as návrh vůbec učinila
dá se vysvětliti z poměrů tehdejších škol v Itálii. Německý císař Be-
dřich II. kázal 1221 aby se vysoká škola Bononská do Padvy přeložila
a na místo papežského císařskému právu se tam vyučovalo. Ač později
z toho zase sešlo, byl přece duch učitelů a studentů zvláště cizích říms-
ské straně nepřizniv. Vůbec se vláským universitám jež tenkrát už
valně byly proslulé vyučováním nauk světským, právu, lékařství a
filosofii, vytýkal směr i zřízení školní příliš světské a lišící se od
směrů a zřízení škol klášterních a kolegiatních v střední Evropě. Jestli
se v návrhu dotčeném ukrýval účel zaměřující proti směrům italských
universit, aneb-li někdo návrh tento křivdou v takové podezření uvedl,
tuť se snadno vysvětlí odpor českého panstva, nad čímž však zde ovšem
rozhodnouti nelze jest pro nedostatek bližších a důkladnějších zpráv.
— Studium Pražské tedy zůstalo tím co bylo dříve, totiž *studium ge-
nerale minus* a kdož po vyšším stupni vzdělanosti neb důstojenství bažil,
tomu nutno bylo do Itálie neb do Francie se odebrati, neboť nejen
světaké ale i vyšší *theologické grady* dosáhnouti lze bylo toliko na uni-
versitách cizích, kamžto také, zvláště do Paříže se Čechové odebírali
jako ku svěžejším a výdatnějším pramenům osvěty časové.

Itálie a Francie příznivými okolnostmi povzbuzena záhy procitla
k životu duchovnímu a nauky rozličné se tam na základě klassických
studií pěstovati a k samostatnosti vyvinovati počaly. V střední však
Evropě nauky tam přenesené toliko ve školách si uznání dobyly a
výhradně téměř na nich závisely. Karel Veliký se staral o duchovný
vývin povolav k sobě učence ze všech zemí. Sledící pak nepokoje zru-
šily ale zase símě jím založené. Teprv v druhé polovici XI. století
zabřesklo znovu na západě, ale směr scholastické filosofie nepřál vědě
volného vzniku. Jediní Arabové ve Španělech vynikali duchem svobod-
nějším a stali se učiteli na západě. XII. století značovalo se novým
pokrokem nauk, o kterýžto proslulý Abaelard veliké si získal zásluhy.
Od těchto dob počaly se také vědomosti vůči hledě po celé téměř Evropě
rozšiřovati, tak že v XIII. století už mezi nejvyššími osobami se zna-
menití učencové nalézali, jako císař Bedřich II. a Alfons X. král Ka-
stilský. Ku konci tohoto století vystoupil Roger Bakon, veliký refor-
mator nauk, jehož spisy daleko záříce nové světlo poskytnuly Evropě.
Prostředkem rozšiřování vědomostí ale byl tenkrát po celé Evropě
jazyk latinský. Národní jazykové se vsady za sprosté a vyššího vzdě-
lání neschopné považovali, aniž kdo dbal o zdokonalení a vzdělání jejich,

jazyk pak řecký nepronikl západní a střední Evropu. V říši Byzantinské jakkoliv za císařů Lea filosofa a Konstantina Porphyrogeneta život duchovní se valně zotavovati počal, přece vědomosti literární brzo se vytráceti počaly na vzdor ochraně, kterou jim Komnenové zvláště Alexius I., Jan a Manuel poskytovali. Řecká učenost a jazyk pozbyly střediště, z něhož by byl záře své vysílati mohly, střediště takového jaký byl na západě neunavený papežský Řím. Pročež písemnosti všeho druhu, veřejné i soukromé se v latinském působovaly jazyku. Lid obecný ovšem všady se držel národní své řeči, ale lid nepsal. Počátkové anglosaského, německého a provencalského písemnictví byli nepatrní. Byla to vůbec doba, v níž rozliční jazykové Evropané z kvašení a míšení se vyvíjeli, pevné půdy a podstatných základů si vydobývali. Národní básnictví bylo všady spolu buditelem národního jazyka, kdežto tak zvaný učený svět dlouho od latiny neupouštěl. Německý jazyk o nějžto přece Karel Veliký nemalou měl péči, dlouho nebyl s to, nad latinský se povznést, jelikož mnichové si ho nevážili. Teprv ve XII. století působením tak zvaných *minnesingerů* se z hrubého kalu vypracoval. Ale tímto stoletím i některé prosaické spisy německé původ vzaly, mezi nimiž zvláště glossary a slovníky se znamenají. Do jazyku anglosaského se záhy tolik britanských, franských, dánských a latinských slov vmísilo že původní svůj ráz docela pozbyl. Nejlepší jeho památkou jsou spisy krále Alfreda. Utiskováním Dánův umlknul a vítězstvím Normanův napotom docela se vytratil, tak že jen někteří mnichové se mu přiučovali aby staré anglosaské spisy čísti mohli. I v ústech obecného lidu se tak změnil že nová, totiž anglická řeč z něho vyvstala. Přechod anglosaského jazyka na anglický nejzjevněji vystupuje v básních Gloucestra od roku 1280.

Památky severních jazyků se uchovaly ve zpěvích Skaldů, historických to nazvíce básních, jež směrem a povahou svou namnoze našim zpěvům Král. Ruk. se podobají. Ale počátkem dvanáctého století vysýchati počalo zřídlo národního básnictví na severu právě jako u nás a Skaldové stavše se následovateli jižních básníků přijali rým, překládali a zpracovávali rytířské romány. Takž romantická škola vytlačila národní historickou v XIII. století docela a Sturlodson (1295) se považuje za posledního Skalda. —

Do této doby padá též vznik tak zvaných romanských jazyků. V Itálii brzo po vpádu cizinců se vyvinula řeč zvláštní, *lingua volgare* nazvaná, jež ovšem na mnohá nařečí rozpadlá teprv pozdě ustředění svého našla v toskanském, nynějším spisovném jazyku Italie. Jak malé vážnosti národní jazyk vedle latinského ještě v XIV. věku v Itálii počíval, toho svědectvím jest spis: *De lingua volgare* ježž proslulý uče-

nec a básník Petrarca k obhájení jeho sepsal. Též i rozličná španělská nářečí v této době se působila, z nichž napotom nářečí Kastilské a Portugalské písemnými se stala ve Španělech a v Portugalsku. Nejstarší Kastilský básník jest Gonzalo de Bercea (okolo 1211), jakož zase Gonzalo Hermiguez a Egaz Moniz (okolo 1290) nejstarší jsou básníkové Portugalu. Ale národní tito jazykové na Iberském poloostrově brzo došli veliké ochrany panovníkův; neboť Dionys král Portug. ku konci XIII. stol. sám básnil v řeči lidu a Alfons X. ve Španělech přímo rozkazem ustanovil, by se listiny a státní spisy vůbec nikoliv latinským ale kastilským jazykem působovaly (1252). — V jižních krajinách Francie, za Loirem, v zemích ježto dříve ku říši západních Gothů náležely utvořil se z latiny a z gothického nářečí zvláštní jazyk, jež románský neb provenčalský se nazýval a dříve než kterýkoliv jiný se vzdělal. Již ve dvanáctém století se počalo v něm básnití a spisovati. Povzbuzováním hrabat Provenčských a za příkladem jejich tamto vystala řada básníkův kteří učiteli a vzory básnictví věku svého se stali. Jmenovali se *Trovatori*, umění jejich a slavné básnické zápasy velké došly obliby při dvorech panských a královských a vtiskly ráz svůj téměř celému tehdejšímu rytířskému věku. Nedá se upříti že provenčalské básnictví mnoho přispělo k odpoutání středověké poesie od latinského veršování a že poesie na jihu Evropy s něho vznikala. Nejstarším trovatorem se jmenuje Vilém hrabě Provenčský († 1126). Spůsob básnictví tohoto se nejen až do XIV. věku ve vlasti své udržel ale oplodnil mezi tím téměř celou vzdělanou Evropu. V Němcích zvláště za příkladem trovatorů povstali tak zvaní *Minnesingerové* jejichž několik jak známo i v Čechách při dvoře Přemyslovců se zdržovalo ne bez škodného vplyvu na národnost a národní poesii naší. Ve XIV. století pozbyl však jazyk provenčalský slávu spisovného jazyka. Docela rozdílná od něho řeč panovala totiž na druhém břehu Loiru. Jakož provenčalský jazyk *langue d'oir*, tak tento, vlastně francouzský *langue d'oïl* se jmenoval.

Zpěv o Rolandovi dokazuje že se v jazyku tomto už za času Karla Velikého básnilo. Básnictvím Normanským a následováním Provenčalův se jazyk francouzský valně obohatil a opravil. Původní skladatel Alexandra i jiní básníkové větších zpěvů byli Normané jejichž způsob a ráz básnický až ku sklonku XII. století se udržel. Napotom básníkové francouzští jenž následovati počali Provenčaly nabyli jméno Trouveres a velmi se rozmnožovali. U národu však s větším vděkem se potkávala poesie výpravná jež buď skutečné udalosti v rýmovaných kronikách opěvala, na mnoze bájkami je mísíc, buď přímo v údobě bájek (*Fabliaux*) aneb románu se jevila. Skutky Karla Velikého,

Arthura (krále Artuše), Alexandra a jiných bohatýrů hojně podávaly látky. Román o růži (Roman de la rose) od Viléma de Lorris († 1260) jež ale teprv Jean de Meun (okolo l. 1300) skončil, jest jedna z prvních francouzských prací tohoto druhu. — Objeví se nám později kterak vzorové tito cestu po vzdělané Evropě konajíce i do Čech se dostali a zvučné tu ohlasy zbudili. Prozatím nám projevíti nutno že všecka tato literární snažení nestačovala ku vytlačení latiny z vyšších kruhů evropské společnosti, nejméně ze škol. Latina zůstala řečí učených, diplomatů a kněží celé střední a západní Evropy, pročež se diviti nelze že i v Čechách a na Moravě tak pevně se byla zakorenila, že latinské písemnictví toho času důležitostí a rozšířením svým v každém ohledu národní literární snažení převažovalo, a mužové latinského písemnictví zkušeně nanovoze znamenitá v zemi postavení si získali.

Nezdá se nám zde od místa připomenutí na písaře veřejné i soukromé z jejichžto péra pocházely nejen listiny toho času nejdůležitější ale i soukromé zápisky všelikého druhu jež k osvětlení historie nemálo přispívají. Z počátku zajisté byli písařové vesměs kněží, později ale i světských mnoho se nalezá. Znamenitých písařů tenkrát bylo ve všech klášteřích českých a moravských jakž přemnohé písemné památky o tom svědčí, ač o archívech českých klášteřů nebylo ještě tak pojednáno jako o moravských. O klášteře slovanském na Sázavě víme že mnoho rukopisů choval, zprv Slovanských; bylo tam tedy i písařův mezi nimiž sv. Prokop rukopisem slov. evangelia tak zvaného Remešského se zvěčnil. Nebyl on zajisté jediným písařem tam kde pěstování písma úhlavní bylo povinností bratří řeholních. Mimo Slovanské kněze nalezali se nejpilnější písařové mezi Benediktiny, ale i u Premonstrátů, Cisterciáků, Augustinianů a Minoritů pilně se pěstovalo písemnictví, jakož i u rytířských kněžských řádů, jakož Templářů a Johanitů v Čechách i na Moravě. Johanité na Moravě ve všech svých komendách zanechali listiny mnohé až z XII. století. Klášter Benediktinů na Rejhradě ale chová listiny až od roku 1045! Ano i jeptišky pečovaly o uchování listin a v klášteře Premonstrátek Kanických našly se listiny od r. 1181. Kláštery ovšem neměly své zvláštní písaře a mnichové vesměs službu tato konali ne z ouřadu ale z ochoty. Za to ale při biskupstvích bylo osob jež zvláště úřad tento zaměstnával. Takž staré létopisy se zmiňují o biskupských kaplanech od nichž bylo zastáváno všeliké písemnictví. Kancléř biskupův měl k ruce více písařův. I města později držela zvláštní písaře. Takovýto písař byl předním z menších úředníků městských, „k ruce stojí městské radě zhotovováním potřebných písemností zejména zapisováním důležitějších nálezů a nařízení atd. K němu obraceli se též jednotliví měšťané o

zhotovení listin svých právních a v jiných potřebách. Na starém městě v Praze zmiňuje se písař nejprve roku 1288. Písař měl být člověk nestranný, učený a věrný, zběhlý ve svém umění t. j. ve skládání listin. R. 1288 byl jakýs mistr Petr písařem v Praze, tedy ovšem muž který došel vzdělání na některém vysokém učení.“ (Tomek: Dějepis Prahy.) Tak též při každé župě od nejstarších dob mezi jinými byl i zvláštní úřad *písaře župního*. Taktéž i soukromých písařů bylo a nejen bohaté rodiny panské zvláštní písaře držely ale i mnozí měšťané jejichž kupecké písemnictví bylo rozsáhlé. — Nejvýše mezi písaři ovšem stáli písařové zemští a královští. Písař nejvyšší (notarius terrae) spravoval písemnictví při soudě až do polovice XIV. století a měl pod sebou více písařů jiných od nichž dalo se jmenovitě zapisování do desk zemských. Z úředníků dvorských kteří při nejv. soudě zemském nijakého účastenství neměli, byl kancléř dvorský (aulae regiae cancellarius) jeden z nejvyšších. On byl ředitelem písemnictví krále ve všech jiných veřejných záležitostech krom soudu zemského, tedy zvláště při záležitostech zahraničních. „Jemu, poněvadž na péči měl všeliké dopisování v důležitých věcech, zvláště s cizími mocnáři, náležel největší vplyv na řízení zahraničních záležitostí vůbec. Důležitý tento úřad zastávala pro vyšší vzdělání tu potřebné vždy některá osoba z vysokého duchovenstva českého.“ — Od časů Václava I. nacházel se úřad ten skoro bez přetržení u proboštů Vyšehradských, mezi nimiž ovšem i rození Němci. Kancléř měl k ruce své více písařů dvorských, vesměs kněží či kaplanové královští, z nich nejpřednější se jmenoval protonotár. Z písařů takových připomínají se někteří jenž napotom i kancléři se stali, jako Rembothon rozený Němec (1243) a Petr Aichspalter (1297). Roku 1278 byl Jindřich farář Gorsský v Rakousích předním písařem a rádcem Otakarovým. — I při dvoře královny české byl též zvláštní *písař královny*. Jelikož tolik písařův bylo i při dvoře i v městech, i v klášterích a jinde, musilo i veliké množství spisů v Čechách a na Moravě zhotoveno býti jejichžto sebráním by veškeré politické i kulturní směry doby Přemyslovců se osvětlily. Avšak pohříchu většina písemností těchto za své vzala a valná část jich ještě tu a tam hniječ nalezatele očekává. — Dá se ale z toho předce souditi na výkvět písemnictví u Čechoslovanů už za nejstarších časů a na zmáhající se vzdělanost. Taktéž bývalo už od pradávna svěřeno vychování synů vyšších rodin učencům. Takž sv. Vojtěch nabyl z mládí prvního naučení v sídle otcově, hradu Libici nad Cidlinou, od pěstouna *Radly*. I při dvoře královském bylo zvláštních vychovatelů čili opatrovníků pacholat rodu královského, kterýžto úřad byl obyčejně lékařům dvorským svěřen. Osoba taková se nazývala *paedagogus regis*.

Avšak při tomto stavu vzdělanosti přece jen málo se pečovalo o vzdělání směrem národním, a písemnictví české daleko za latinským zůstávalo. Lid, jemuž zbývá hmotnou práci v zemi vykonávat a na němž takorůžka výživa země spočívá, nemá času aby vedle materialních i duchovné zájmy všeobecně pěstoval; měšťané si záhy oblíbili němčinu a tak zvaná inteligentní třída na latině ulpěla. Mnoho zajisté přispívalo k udržení národnosti české mezi lidem a kněžstvem, že biskupové Pražští od Václava I. až do Karla IV. byli vesměs rodilí Čechové, mezi nimiž i někteří horliví zastavatelé národnosti české se jmenují jako Tobiáš z Bechyně. Biskupa Jana III. nazývá pokračovatel Kosmy: „*facundissimum in eloquentia utriusque idiomatis, Bohemici et latini*“, tedy nic o němčině. — Zvláště vzdělání, vědu a umění pěstující biskupové se jmenují též Řehoř z rodu Zajců z Valdeku, mistr ve svobodném umění, a Jan IV. z Dražic. Za tohoto poslednějšiho — vypravuje kanovník František — „bylo v biskupském dvoře mnoho zveleboho. Stavby se zdokonalily a důkladnější a důstojnější učinily. Domácí kapli svou dal krásně malovati a vyzdobiti obrazy všech biskupů Pražských dle pořádku, ve večeřadle na stěnách přidělány pěkné verše poučného i mravného obsahu, a namalovány štíty mnohých knížat, pánů a šlechticů českých. Též soukromá komnata biskupova byla okrášlena malbami s pěkně psaným figurovaným vyznáním víry které Jan z Říma přivezl.“ Mimo to zvelebil i chrám sv. Víta a uspůsobiti tam dal dvě okna veliká umělého a nákladného díla ze skla na němž nacházely se malby starého i nového zákona. — I zvláště proslulých a znamenitých učencův se mezi kněžstvem českým nalézalo, jakož Gervasius mistr kapitoly Pražské, Kliment opat Břevnovský, Kosmas a Zdik syn Kosmův, pak co učenec a diplomat znamenitý biskup Daněl rádce krále Vladislava I., nejmenovaný kanovník Vyšehradský, znatel hvězd, pak několik jiných kanovníků kteřížto spisováním létopisů českých se zaměstnávali; Vincentius, též kanovník Pražský který slavného Daněla na výpravě proti Mediolánským provodil na cestách v Itálii a slavné skutky krále Vladislava vypsál, Jarloch opat Milévský i j. v. Vedle nauk a písemnictví i umění všeliké a promysl se pěstoval, a za Vratislava nalézáme důkazy že krásoumná díla v Čechách provozována byla. Opat obřadu slov. v klášteře Sázavském (okolo 1092) Božetěch obdivován byl od vrstevníků co výborný malíř a sochař. Co pěknopiscové a illuminatoři vyznamenávali se sv. Prokop, Vacerad a Miloslav (1112).

Diviti se nelze že obliba na krásných uměních tenkrát v Čechách obzvláště vznikala, kdežto důležitost jejich nejen ohledem na vzdělanost vůbec ale na oslavu a rozšíření římské církve zvláště se uznávala. Spů-

sobení a okrášení velkolepých některých staveb v Evropě do těchto dob padá, a každý skoro pokrok jinde činěný v Čechách rychle se ujmul. Čechové tenkrát valně prospěli u poznání cizích zemí a mravů. Nejen že na vysoké školy do Francie a Italie odcházeli, ale zvláště od té doby co války křížové pozornost křesťanstva k východu obrátily, počali i našinci putovati do Jerusalema, i Řím, i St. Jago di Kompostella navštěvováni od českých poutníkův.“

Výsledek toho byl že při neustálém přibývání dojmů a názorů cizích, domácí mrav a způsoby se měniti musily, že národnost se zanedbávala a staré národní způsoby na nové se měnily. Zvláště když kníže český se stal králem, zbytečná se jevila upomínka na první stav panovníků českých a nastoupilo korunování místo někdejšího posazování na knížecí stolici. Na starý Vyšehrad se už nepomínvalo, i mošna a střevice oráče Přemysla v opovržení klesly jako starožitná kamenná knížecí stolice na hradě. Dvůr královský se vynasnažoval aby zevnějším leskem a nádherou převýšil i jiné dvory, a takž ovšem se stal střediskem lesku země a mnoho cizích hostů přivábil. Slavily se někdy hody znamenité a královský dvůr v Praze byl místem rozkoší pro hosty. Létopisci oplývají obdivem lesku toho, ale i cizí zpěváci vychvalují štědrost Přemyslovců a veselý život v Praze. Král Václav, jakž známo, byl nejen sám básníkem německým, i básníkům cizím velmi nakloněn. „Zavedly se hlučné hry turnajové jimž zvláště se přičítal velký převrat ve způsobích živobytí panstva českého a zvláště náklonnost k marnosti a k hýření.“ Že národovci čeští tento stav věcí jináče pojímali nežli němečtí minnesingerové, to dosvědčuje zvláště rýmovaná kronika Dalemilova. Jinak se ale mysliti nedá aby zpěvnickví české se bylo tenkrát dosti zvučně neozývalo. Ba přímo se píše že u slavném vjezdu Václava II. do Prahy radost nesmírná se jevila též veselým zpíváním písní všelikého druhu o nichžto však nemáme památky. Taktéž už dříve u korunování Vratislava a Svatavy manželky jeho o velikých slavnostech a veselém prozpěvování zmínka v létopisech se činí, ale nikdo se nejal sbíratí písně slavnostné. — Národní ruch literární ovšem nebyl tenkrát vůbec ještě probuzen, nýbrž teprv na počátcích probuzování. Celá doba panování Přemyslovců značuje se v ohledu literárním co pouze přechodní. Dozvučením bohatýrských zpěvů ježto povahou svou dřevnější náležely věkům a co skvělý jich odlesk se jevíce kořenův zbaveny davu nastalých nových časů a poměrů podléhly, snažila se literatura všelikým způsobem aby sobě nové cesty proktestila a pevné půdy získala. Snaha její nebyla docela marná. Položeny tu aspoň základy a vytknut směr udržení a pěstování národního jazyka a národního písemnictví vůbec. Bez literárních prvotín této doby by

se byla latina co panující mocnost v literatuře udržela tak dlouho, až by zmáhajícímu se živlu německému žezlo byla odevzdala, neboť jazyk literaturou nepěstován a nebroušen pozbyde brzo spůsobnosti k životu, nestačuje myšlénkám pokročilým a vytratí se poznenáhla i z úst lidu, jakž zapomenuté řeči živými toho jsou důkazy. Ta sama pak latina jež se všech vzdělaných a vzdělanců tehdejší Evropy zmocnila, překážela tomu aby se němečtí i v literárním ohledu v Čechách zmohlo, takže ač němečtí básníkové hostinského tu přístřeší našli, přece německé básnictví jen hostem ve vlastech našich zůstalo. Půda vědecká německému živlu latinou odňata byla, všecka pravidelná studia byla latinská, tedy i vyšším a vzdělanějším stavům latina obecnější byla než němčina která tu a tam se sice ozývala ale vyššího uznání nedocházela, ba u šlechty a duchovenstva namnoze přímý odpor nalézala. Lid městský ač namnoze porušen neměl ještě oné mravní a duchovní síly aby k oživení německého písemnictví v Čechách proti latinskému byl úpěšně přispívati mohl, lid pak venkovský, jádro národu byl a ostal český, nevíšal si hrubě ani latiny ani němčiny, ale své písně zpíval, své pověsti vypravoval a namnoze i pravěké ještě pověry přechovával. Lidu toho však bylo v Čechách nejvíce, měla tedy národní lidu přístupná literatura nejšíř zde půdy a musilo se jí hlavně o to jednati aby této půdy nepozbyla. K tomu ovšem její pouze působení by nebylo stačovalo, neboť jakkoliv literatura k historickému processu národního vývinu velmi mnoho přispívá, není předce jedinou v něm působitelkou ale pouhou pomocnicí. Prospěvalo jí ale zajisté že nebyla osamělá při snahách svých, že nejen v národě se povždy nalézalo valných sil ježto jí podporovaly ale i sokyně její, literatura latinská, v Čechách podporovala namnoze směry její, hlavní svou tvořivou sílu a hlavní své působení ustředujíc ve spisování památností domácích jimiž se národní vědomí ujímalo a utužovalo. Tím se stala literatura latinská v Čechách jako doplňkem literatury národní a nelze nám létopisce a létopisy latinské u označení literárního života v Čechách mlčením obejítí.

ČÁST DRUHÁ.

Literární život v Čechách, na Moravě a v Slovensku až do počátku XIV. století. — Latinští spisovatelové. — České spisy.

Dalo by se domýšleti že zavedením a rozšířením písma i svět myšlenkový se rozvinul a literárnímu tvoření že nastala doba svěží plodnosti. Tomu ale tak nebylo. Novým způsobem psaní ovšem valně se usnadnilo sdělování myšlenek, ale vyvozování jich z hlubin duchovních i na jiných ještě spočívá podmínkách nežli na pouhém písmu. Ruchu samostatného literárního tvoření ale doba vznikajícího křesťanství u nás nebyla příznivá. Jedna, ovšem vznešená myšlenka všechny jiné k sobě shrnovala, nedajíc jim vedle sebe po dlouhé časy vznikati. V ní samé ale tenkrát nespočívaly nijaké zárodky neodvislé produktivnosti, ba naopak duch k dogmatismu připoután ouzkostlivě v ustanovených se těsnil kruzích myšlení. Směry církevní stavěly se nade vše jiné a jim přede vším také sloužilo tehdejší písemnictví, neboť první písařové byli mniši jejichž činnost pravidelně nepřekročovala meze jež nejbliže stojící zájem řeholní neb místní jim vykázal. Každé jiné dále sahající působení bylo mimořádné a výmínečné. Rozmnožením mnichů a písařů vůbec rozšířilo se ovšem písemnictví, ale nesloužíc ani tvořivé obraznosti ani bádavému rozumu nepřispívalo valně k obohacení ducha a k oplodnění myšlenek. Většina písařů se zajisté zaměstnávala více opisováním než spisováním, a opisovaly se nazvíce takové věci jichž se potřebovalo při službách božích. Na vyšším stupni stáli překladatelové spisů církevních, a pak ovšem se tu a tam objevili i takoví lidé mezi písařstvem kteří se na působení zápisů a listin místně důležitých odvážili k upevnění právních a jiných světských poměrů jež však neměly důležitost všeobecnou. O nejstarších listinách praví Palacký ohledem na historickou jejich cenu: „že jich málo a potřebí nejpřísnější kritiky k používání jich, neboť pocházely nazvíce od mnichů Němců, jež nerozuměli naším poměrům, a týkaly se nazvíce jen duchovních záležitostí u zporu se světskými názory a mocnostmi. Listin světských, čili na stavy světské, šlechtice a města se vztahujících již proto před XIII. stoletím u nás nebylo a býti nemohlo, že stavové tito teprv po uvedení osad německých do země (v XIII. stol.) politicky od sebe různiti se počali. Teprv Němci, jichžto všechny svobody byly samé výsady, dostal se do slovan-ských zemí obyčej výsad čili privilegií a listin politických vůbec.“ — Proto pro všecko předce upírati nelze že těmito zápisky kněží v klášterích a při kolegiálních kapitolách způsobenými se nám namnoze

osvětluje stav kultury středověké v Čechách a na Moravě, a že je uznati nutno za první známky literárního života jež se vedle básnického ruchu ve vlastech našich objevily. Že i latinské veršování záhy u nás vzniklo, o tom dřevní kronikářové naši nám mnohá svědectví podávají objevující spolu mnohým příkladem že se vysoko nepovzneslo, ač se na pražské škole latinskému básnictví vyučovalo. I o satyrickém spisovateli, jakéms Nidhardu, as u sklonku XIII. století žijícím zmiňuje se opat Zbraslavský. Nebyly však plody tyto as tak vzácné a vynikající aby byly cenou neb jinakou důležitostí svou pozornost veřejnou na se obrátily, aneb někoho povzbudily k uchování jich. V celku se vůbec jen málo písemných památek z doby této uchovalo a o uchovaných posud málo se pojednalo. Zvláště ohledem na klášterní a městské písemnosti z doby Přemyslovců nejsou ještě veškerá zřídla vyčerpána a neobjevil se v Čechách tak hojný počet sběratelů a pořadatelů jako na sousední Moravě.

Tamo už založením Holomouckého biskupství (1063) znamenité středíště se způsobilo sbírání knih a listin i zaznamenávaly se záhy pamětnosti biskupství toho se týkající. Kostelní kniha Holomoucká vůbec za nejstarší historickou památku Moravy se považuje. Ba odvolává se tamo roku 1062 Rejhradský probošt na starší ještě knihu chrámu sv. Petra v Brně z XI. století. O knize této však nenalézá se stopy, i z knihy Holomoucké jenom čtrnácte listů se udrželo. Z XII. století se pak nalézá život biskupa Hinka Zdika († 1151). Z XIII. pak století mimo kostelní knihy pochází život sv. Václava od r. 1262 a život znamenitého státníka biskupa Bruna † 1281. Z klášterních zápisků nejdůležitější se znamenají Benediktinské v Rejhradě, Hradišti i Třebíči. Hradištský mnich *Hildegard* (1127—1147) jest — jak soudí Christian d' Elvert (*Historische Literaturgeschichte von Mähren und Oesterreichisch-Schlesien*¹⁾) — první moravský dějepisec, jehož spis se uchoval v rukopisu z XIII. století. Nevydatné jsou zápisy Velehradské a Obrovické z dob těchto. Létopisů kláštera Třebičského na Moravě zdá se že bylo několik dílů, a pocházely od rozličných spisovatelů. Prvním mezi nimi jmenován mnich *Albinus* který prý okolo r. 1169 sepsal historický spis o Moravě, jenž za času A. Komenia v XVII. století se nacházel v bibliotece pánův z Žerotína. Též opat *Tiburtius* účastnil se na létopisech Třebičských, jak Pešina svědčí, okolo r. 1185. Klášter Rejhradský neuchoval z kronik z nejstarších dob jenom krásně psaný *breviář* z XI. a *Mar'yrologium* z XII. století se tam udrželo. Mimo to se nalézá v Holomoucké univ. bibliotece mimo některé legendy o českých svatých, historický *Catalogus ducum Boemiae* od r. 1230 a *Chronikon breve Boemiae* (1230—1292). Jiná dlouhá řada listin z

biskupství, kolegiálních ustavů, klášterů atd. svědčí že se veliké množství lidí duchovních na Moravě i historickým písemnictvím zaměstnávalo. Byl to zajisté druh literatury jehož důležitost se po všecku budoucnost uznávati musí, jelikož cokolivěk v jiných snad odborech pracováno, neprospívalo naukám jako zápisky tyto na nichž historická věda naše se zakládá. Protož i vždy znamenité nám zůstane působení našich kronikářův latinských, neboť oni jsou nám zřídlem poznání starobylosti naší a svědectvím spolu že na záležitosti národní se ani tenkrát u nás nezapomnělo, kdy v davu zájmů literatury světské nepříznivých směry odnárodňující hlavní vplyv měly na písemnictví naše domácí. Tu až do počátku XIV. století objevují se nám jako v čele stojící Kosmas († 1125), pak první pokračovatel jeho (1126 — 1142), pak létopisec Sázavský (1126), nejmenovaný mnich Hradištský neb Opatovický (1126 — 1158), Vincenc (1140), mnich Opatovický (1143), Gerlach (1167 až 1198), druhý pokračovatel Kosmův (1260) a Petr z Žitavy opat Zbraslavský (1294) kteřížto ovšem ku sepsání kronik svých latinského použili jazyku.

Nepožaduj nikdo od létopisců těchto velkolepé rozhledy a vznesené názory. Byli obmezeni i směrem i způsobem, aniž možné jim bylo pohybování věků svých v základných jakýchs myšlénkách ustřediti. Pozornost jejich ulpívá nejvíce na nejbližším okolí a na hlavních udalostech v zemi. Nepřemýšleli o příčinách a výsledcích dějin více, než jak zrakům přímo se podávaly, ale napsali o čem věděli svědomitě a podle nejlepšího svého uznání. Nejdůkladnější a nejobširněji o létopiscích českých pojednal *Palacký* (*Würdigung der böhm. Geschichtschreiber* 1830); *Meinert* a také *Knoll* dosti obširně je naznačiti se snažil (*Mittelpunkte der Geschichtsforschung und Geschichtschreibung in Böhmen und Mähren — Hormayers Archiv für Geschichte* 1821), i použito zde prvnějšího za hlavní pramen podání našich.

Kosmas otevřel řadu létopisců českých, vypravuje o všem čeho jen z historie národu svého se dopídil a co kde sešbíratí mu lze bylo. „Myšlénka aby národ nezapomněl na minulost svou pohnula ho ve vysokém už stáří k zapisování toho čeho z báječného vypravování starců se dozvěděl o původu a nejstarších dějinách národu českého. S Břetislavem počíná teprv jeho vlastní právě historické podání co přímého svědka dějin, takže jemu nejvíce děkovati máme za to že jsme se dopídili známosti o dávných dějinách českých, jaková by se nám od nikud jinud byla nedostala. Nejen že tím co on sám učinil nesmrtelné si získal zásluhy o historii českou, ale příkladem svým zajisté i jiné povzbudil ku následování a pokračování v díle které on započal. O životě jeho víme toliko, co on sám ve spisu svém naznačil, a co *Dobrovský*, *Pelcl*, *Dobner* a *Palacký* kriticky sestavili. Nevíme kde se

v Čechách narodil, ale klade se narození jeho na rok 1045. Studoval nejprve v Praze pod probástem Markem, napotom v Lutichu, slavné tenkrátě škole v Nizozemsku, kdež učitelem jeho byl mistr Franko z R. Kolína, jeden z nejučenějších mužů svého času a znamenitý hudebník... Kosmas jenž se u něho grammatice a dialektice učil vřele si připomíná ony doby. „*O si mihi jam Octogenario praeteritos Deus referat annos, quibus olim Leodii sub Francone Magistro tum grammaticae tum dialecticae artis in viretis pratis mecum lusisti satis!*“ — Léta 1074 jej nalézáme ve škole při chrámu sv. Víta. Léta 1117 očelaje ztrátu manželky své Božetěchy, a léta 1123 uvádí mezi zbožnými poutníky jež na cestu do Jerusalema se odvážili také syna svého Jindřicha jež sluha Berthold provázal. Z toho že sám do Lutichu na studia se byl odebral a že syn jeho se služebníkem na tak dalekou cestu se vydati mohl, souditi se dá že Kosmas z některé bohaté rodiny českého panstva pocházel. Komal také cesty rozličné v průvodu biskupů, jako 1086 do Mohuče, 1092 do Mantovy, 1099 do Uherska. Léta 1110 byl už kanovníkem na Pražském hradě u sv. Víta, stal se pak probástem a umřel 21. Října 1125. Znamenitý tento muž pojal teprv v posledních letech života svého, jak sám praví už 75 roků stár, myšlénku k sepsání historie české „*aby se na ni nezapomnělo.*“ Jím započala řada dějepiscův českých. Palacký rozeznává pateru dobu dějepiscectví českého praví o době Kosmasově že se značovala obmezenými směry, slabými prostředky a obstojným provedením. Kosmas sám rozeznává dvoji dobu dějin českých, *mythickou* před zavedením křesťanství a *historickou* od roku 894. „Svědčí to o bystrém a pravém rozumu jeho že nejen sám nemátl starých báječných povídek s podávky historickými, ale také chtěl aby i čtenářové jeho je rozeznávali.“ Pročež praví o tom co z předhistorických dob naznamenal: *Quoniam haec antiquis referuntur evenisse temporibus, utrum sint facta aut ficta lectoris iudicio requirimus*; a jinde zase uvádí „že prý nechtěl vymysliti historii aniž pak se dopiditi mohl kroniky nějaké z pravěku, aby s jistotou udati mohl kterého času se co přihodilo.“ Uvádí ovšem některé staré rukopisy kterých použil, jakož: *Privilegium Moraviensis ecclesiae*; *Epilogus, id est Epitome Moraviae atque Bohemiae*; *Vita vel passio s. Venceslai*; *Privilegium ecclesiae s. Georgii*; *Vita seu passio s. Adalberti*; *Privilegium Pragensis episcopatus*; avšak pomůcky tyto nebyly jediná písemná zřídla z nichž čerpal, a jesti škoda veliká že nepromluvil o všech svých pramenech. Že takových mimo ony naznačené bylo, vysvítá z vlastních slov jeho, kdež praví že o přestoupení Bořivojovu na křesťanskou víru psáti nechce „*quia jam ab aliis scripta legimus.*“ — Že pod rukou latinského kro-

nikáfe staré pověsti naše všecku barvitost pozbyly, tomu se diviti nelze. Minulým věkům a národním podáním domácím vstříc panoval tenkrát mezi vzdělanými latiníky velmi střízlivý racionalismus a Kosmas neměl ani tušení o takovém stavu starých Čech, jaký se nám v Lib. S., v Záböji a Čestmíru jeví! Či za časů jeho nebylo už památky o životě dřevnějšího slovanského lidu a o jeho poesii? Nám se naopak zdá že tenkrát ještě dosti živých památek a zpomínek bylo mezi lidem, čehož důkazem jest nesmírné množství pověstí které na staletí po Kosmasovi ještě Hájek sebral; ale starý kanovník, pěstovatel latinské literatury a milovník i znatel klasikův římských nevynaložil zajisté všechnu možnou práci o sbírání pověstí národních a uspokojil se s tím co se mu takofnka do domu přineslo. Nezdá se že by byl koho vyslal aneb sám chodil ode vsi ke vsi, lid vysléchal a staré památky sbíral, čehož přece potřebí v záležitosti této, nepřispějou-li sběrateli jiné k tomu zbuzené, po celé zemi rozptýlené osoby jako později Hájkovi. Nicméně předce děkovati máme Kosmovi za mnohá důležitá a zajímavá naznačení mravů, způsobů a půtek z časů předhistorických. Jinak v době jeho nejen pohanské ale i prvotné křesťanské některé památky už byly hynuly, jako k. př. Levý Hrádek, slavné druhy sídlo Řípské župy, o němž se čte v listině kněze Zbihněva Ounětického as od r. 1132: *In Levo-Gradech terra ad aratrum ubi Christianitas incepta est . . . locus vero terrae in ipso castro est cum uno agro . . .* I Krokův hrádek nedaleko Zbečna již rozvaliny travou porostlé. Mezi jiným připomíná Kosmas mohyly Kazi, hrad Tetín, město Lubošín jež nazývá *urbs potentissima*, Přemyslovy střevice na Vyšehradě o nichž praví: *quos fecit servari in posterum et servantur Vysegrade in camera ducis usque hodie et in sempiternum (!)*, pak hrad Děvín a naproti Chrasten (později Vyšehrad), město Vlastislav v Žatecku, mohyly Tyrsovu a j. — Kronika jeho obsahuje tři knihy, první do roku 1028, druhá do 1092 a třetí do 1125 končí s úmrtím vévody Vladislava a některými přídatky o nastoupení vlády Soběslavem. V první a v druhé knize ohledem na chronologii mnohé se nalézají omyly ač druhá kniha už bezpečnější. Prvé. Obsah třetí však knihy 1092—1125 jest nejpodstatnější. Avšak kritiky potřeba i zde kde co přímý svědek zapisoval. Zdá se že mínění svá si spůsobil dle mínění na hradě Pražském panujících, tudý strannost jeho proti Vršovcům. Jinak smýšlení jeho bylo ryze vlastenecké jež nápadným někdy horlením proti pohanům, židům a Němcům vystupuje. Kterak o poměrech Čechů k cizincům soudil, to zvláště živě jeví u vypravování příběhu mezi císařem Jindřichem III. a knížetem Břetislavem roku 1040. Dotýká se poměru odvislosti Čech od německého císaře a uvádí zde Kosmas řeč drženu: „*Všdycky jsme*

s vyhrazením práva našeho byli a jsme podnes pod říší krále Karla a jeho nástupci; národ náš nikdy se neozpíral a tobě ve všech válkách zůstával a vždy zůstávati bude věrný, jen když nám budeš chtíti učiniti spravedlivost. Neb takové právo nám ustanovil Pipin velkého krále Karla syn; abychom ročně nástupcům císařů platili 120 volů vybraných a 500 hřiven. Hřivnu jmenujeme dvě stě peněz naší mince. To svědčí předků našich věk za věkem; to jsme tobě každoročně platili bez odporu a chceme platiti tvým nástupcům. Pakli bys nás chtěl obtěžovati nějakým jhem mimo zvyklost práva, hotovi jsme raději umříti než snášeti břemenó neobyčejné.“ — K tomu odpověděl císař: *Králům jest obyčej, vždy něco nového přičiniti ku právu staršímu, neb není všechno právo ustanoveno jedním časem, než posloupností králů vzrostl soubor práv. Neb ti ježto spravují zákony, nespravují se zákony, poněvadž zákon jak se pravi vůbec má voskový nos a král železnou a dlouhou ruku, aby jej mohl kroutiti kamž by se líbilo. Král Pipin učinil co chtěl; vy ale neučiníte-li co já chci, ukáži vám kolik mám štítů malovaných a čeho dovedu vojnou.* ¹²⁾ Viděti z toho že Kosmas nebyl spisovatelem bez humoru, jakož vůbec značný jest zvláštním, velmi živým, ač někdy přeplněným slohem, na jehož okrášlení často mnoho si zakládá. Některá část kroniky jeho rýmovaná jest, kterážto forma tehdejsím létopiscům oblíbena byla. Jinak spis Kosmův vydává svědectví že bylo tenkrátě učených mužů v Čechách, kteří Kosma učeností převyšovali, ač on ovšem zase duchem svým stál nad nimi. Věnoval kroniku svou mistru Gervasiu, „*liberalium artium, quibusque studiis pleniter imbuto, et omnimodae scientiae sapientia delibuto*“ maje jej zajisté za velikého latináře, neboť ho v předmluvě vyzývá aby mu opravil poklesky slohové. —

První pokračovatel Kosmy (1126—1142) kdo byl, nelze s jistotou udati. Z rozličných o něm mínění nejpodstatnější jest důminka Palackého že to byl nějaký člen kapitoly Vyšehradské, ne-li přímo Vincenc, kapitulární děkan Vyšehradský léta 1145, tedy právě toho času zemřelý, na kteroužto věc Palacký velmi důvtipně soudí z povahy spisu samého, neboť se v něm jeví nápadné účastenství na všem co se Vyšehradu týká a Vyšehradskou kapitolu velebí, kdežto o kanovnictvu sv.-Vítském namnoze bez úcty mluví. Již Kosmas ovšem praví že za času Marka byli *inculti* a *indocti*; pokračovatel ale rce na jednom místě kde o takové osobě řeč jest: *videlicet idiota*. — Kronika tato jinak zvláště záslužná jest proto že spisovatel její jsa vrstevník časů jež popsal, nedopustil se anachronismů. Se zvláštní bedlivostí zaznamenal také všechny neobyčejné zjevy přírody. Spis jeho počíná r. 1126 a sahá až do 1142. Vytýká se mu strannost.

Mnich Sázavský (1125—1162) bezpochyby vrstevník udalostí jež po smrti Kosmasově vypravuje, umřel snad brzo po ukončení své kroniky. O životných osudech jeho nejen že ničeho podati nelze, ale domnívali se i někteří že létopisy po něm jmenované více skladatelů měly, čemu však s jiné strany ne bezdůvodně se odporuje. Mnich Sázavský — praví Palacký — zdá se že řeholním bratřím svým zanechati zamýšlel všeobecnou historii země i kláštera jejich. Klášter Benediktinů Sázavských byl toho času vedle Břevnovského nejdůležitější v zemi a přebývali tam kněží slovanští až do roku 1097 kde latinská liturgie se tam uvedla. O pamětné této proměně vypravuje mnich Sázavský se vzácnou nestranností. *Jinak kronika jeho až do léta 1125 jest pouhá interpolací Kosmova; opsal totiž celého Kosmu a rozmnožil spis svůj přídatkami a kronikou svého kláštera.* — Samostatné vypravování jeho počíná teprv rokem 1126. Jelikož udalosti o kterýchž sám vypravuje a jež takofka ze svého podává, věcnatě a spravedlivě pojal, tedy želeť jest že tak stručně vypravuje a tak úzké meze si vytknul. Vlastenské jeho smýšlení zřejmě se jeví, obzvláště ale v jedné z řečí jichž dle způsobů starých létopisců několik uvádí k císaři. Řeč tato k německému císaři držána zní v překladu českém: „*Sluší věděti že volení vévody českého jak jsme epraveni od našich předků nikdy nebylo na vůli císaře, než vždy páni českých; v tvé moci pak jest toliko stvrzení volby. Bez příčiny chceš nás obtížiti jhem nového práva. Věz že nikterak nesvolíme k tomu a raději chceme pro spravedlnost ctně padnouti než nespravedlivým rozkazům ustoupiti, a zajisté neupustíš-li od tohoto předsevzetí, v krátce soud boka všemohoucího mezi námi pro budoucnost vydá znamení památné na věky*“¹³⁾

Mnich Opatovický jinak také *Anonymus Gradicensis* (1143 až 1168). Nejmenovaný mnich, jak Palacký soudí, Opatovický, jak jiní se domýšlejí Hradištský, složil použitím starších létopiscův kroniku kláštera svého připojiv k ní dějepisné zprávy o Čechách a Moravě. Příspěvky k českomoravské historii v kronice této počínají létem 1094, a končí se dvěma zprávami na l. 1157 a 1163. Jinak létopisy tyto dříve než k domácím dějinám přistoupí, podávají výtahy z všeobecné historie od narození Krista až do léta 894 kdežto zprávou o pokřtění Bořivoje na česko-moravskou půdu přecházejí. Spisovatele létopisů těchto nazýval Dobner benediktinem kláštera Hradištského (u Holomouce), později povstala důminka že nikoliv Hradištský ale Opatovický mnich jest původcem kroniky této, což i Palacký tvrdí, dokládaje že spisovatel toliko některé klášterní zprávy Hradištské a Trebičské použil. D' Elvert je pro Hradiš, Volný ve své topografii Moravské se domýšlí

že Anonymus Gradicensis jen pouhý jest výtah z Hildegarda a že když Hradiště r. 1160 Praemonstrátům se dostalo, některý nejmenovaný mnich rádu tohoto Hildegardovu kroniku toliko prodloužil.

Vincenc kanovník Pražský (1140—1171) byl bez odporu jeden z předních učenců svého času, což se zajisté tenkrát také uznalo, neboť ho nalézáme ve skupení osob duchem zvláště vynikajících, jakož byl biskup Daněl syn kanovníka Magna, a Judita manželka krále Vladislava od níž r. 1167 vystaven byl kamenný most přes Vltavu. Vincenc v kronice své ji nazývá *literis et latino optime eruditam eloquio. . . gloriosissimam et serenissimam reginam Bohemiae. . .* a jí zvláště ke cti složil létopisy své. Že i on její zvláštní přízně požíval souditi se dá z toho, že v nedostatek upadnuv se na ni o podporu obrátil. Též Daněl I. nejslavnější státník z biskupův Pražských byl muž učencostí proslulý. Jarloch o něm píše že byl „*praeditus virtutibus a doctissimus.*“ — S biskupem tímto se účastnil Vincenc jakožto tajemník jeho na důležitých cestách do Itálie a Uher, pročez zápisky jeho o tažení do Itálie co očitého svědka zvláštní mají důležitost, neboť praví sám o sobě k létu 1166: „*quod scimus loquimur et quod vidimus scriptis mandamus.*“ Kronika Vincencova počíná rokem 1140 a sahá až do 1167, nedoplněnou končíc větou. Usudky dějescumcův o ní jsou velmi příznivé, až na to že se v ní přemnohé anachronismy nalézají. Kronika tato — praví Meinert — zasluhuje i pro obsah i pro důkladné vypravování a lehkost slohu pozornost kterou zbudila, jakož i hodna byla toho že později prodlužovatele našla. Pokračovatelem létopisů Vincencových byl: Jarloch (čili Gerlach) opat Milévský (1190) narozen 1165, muž slavné pověsti a velmi nábožný. Dvanácte let stoupiv do kláštera praemonstrátů Želivských, v 21. roku vysvěcen a hned po roce na důstojenství opata v klášteře Milévském povýšen byl. Rok úmrtí jeho nedá se s jistotou udati. Kronika jeho počíná přímo kde Vincencova se končí a sahá do l. 1198, nedopsaným slovem končíc (*creat regem Bo . . .*). Líčí dobu velikých zmatků v Čechách povstalých, pro kteréž se nejprudší náruživost v lidu zbudily. „Jarloch osudem na nejtíši dráhu života uveden a dosti vysoce postaven tak že do zmatenin časů svých svobodnějším hledem nazíratí mohl, objevil svou dobrou zbožnou duši i v této cenné práci.“ Považují se létopisy tyto ve všem co podávají za pravé a bezpečné. Jarloch co horlivý národovec v nich vystupuje, ač nešetře slov ostrých, kde Čechové sami na sebe zapomínali. Ztracená část spisů jeho se tím bolestněji pohřešuje, čím žalostnější po Jarlochovi nastala mezeřa v dějepisectví českém, tak že na více než na půl století domácí zprávy o záležitostech českých umlkly.

Druhý prodlužovatel Kosmův (1250—1283) přinášeje výpisky z Vincence a Gerlacha, pak jiné menší a nepatrné zprávy, „nabývá teprv zájmu a důležitosti kde spisovatel ze svého čerpá. S důkladností poučeného očitého svědka a s vřelostí vlastenskou vypravuje o povýšení a pádu Otakara II., o tísňích v zemi napotom sledicích, zvláště za hospodaření Braniborů v Čechách a konečně o krásné duze nad Prahou jež znamenala návrat toužebně čekaného nástupce trůnu, Václava II. l. 1283.“ Podstatnými důvody Palackého dokázáno že létopisy druhému pokračovateli Kosmy připsané asi od tří skladatelů pocházejí kteřížto zajisté byli členové kapitoly Pražské z nichž dva 1250—1283 žili, třetí snad teprv mnohem později. Bližších zpráv o osobnostech mužů těchto ncostojí, z létopisů toliko vysvitá že byli rázni Čechové, proti cizincům horlíci a biskupovi Tobiášovi zvláště oddáni. Od l. 1248 jsou létopisy tyto zřídlem současným, leč i odtud ceny nestejně. „Jeden ze spisovatelů pozoroval povětrí a pilně zaznamenal žně roční: domácí kronika jeho právě tak důležitá mu jest jako dějiny světa. Druhý ale volnějším, zkušenosti zostřelým hledem se obzírá, zná politické pohnutky velkých udalostí jež dožil a je úhrnkem vypravuje nevšímá si nepatrných podrobností.“

Petr Žitavský opat Zbraslavský (1294—1338) přináležejí jen částečně k této době latinských kronikářů v Čechách, neboť hlavní jeho působení do příští doby padá; jelikož ale výtečný muž tento na rozhraní třináctého a čtrnáctého století stojící jednoho z nejdůležitějších momentů v historii české se dočkal, totiž vymření rodu Přemyslovců po meči, a očitým svědkem byv hrozné zpousty napotom v Čechách povstalé, nejživěji a nejvěrněji dobu svou vylíčil, neváháme připojiti létopisy jeho k rozvinutému v této době pásmu. O životě jeho nejobširněji a nejdůkladněji pojednal známý dějepisec *Pešek* v Žitavě ve spisu: *Petrus von Zittau, Abt zu Königsaal in Böhmen um das Jahr 1300.* — Kronika Zbraslavská vlastně původ svůj vzala od druhého opata Zbraslavského Oty (1313) jenžto spůsobil spis o založení kláštera svého (*Liber de fundatione monasterii Aulae Regiae*) a některé věci dějin českých vůbec se týkající tam uvedl, došed až k roku 1294. Na pobídnutí vnější jal se Petr pokračovati kde onen přestal, následuje i slohem předchůdce svého s nápadnou umělostí. Sloh jeho jest obrazivý, ale místy přebujný a smíšená v něm prostomlava s leoninskými veršemi jej přioděla rázem spůsobu psaní, jakž se tenkrát skoro u všech kronikářů latinských nalézá. Létopisec náš sám v ohledu tomto porovnává v předmluvě práci svou s hrubě tesaným kamenem, jež napotom teprv jiní spůsobilným učiní, důležitý připojiv dodatek: *sic ego ea quae vidi, quae certissime cognovi, ruditer conscribere laborabo. Veniet post me et alius*

qui hanc solidam et veram, sed ruditer conscriptam materiam lima poliet venustatis. Principaliter enim nunc insisto ad hoc, ut conscribere valeam historiam veritatis. Záleželo mu tedy nejvíce na pravdivosti a hlavní směr jeho byl aby podal co sám viděl a za nejjistější uznal. — Životopis jeho nás poučuje že dostatečných nabyt zkušeností a mnoho příležitostí se mu poskytnulo ku pozorování věcí veřejných se stanoviště vyššího než z jakého obyčejným kronikářům dopřáno bývalo je pozorovati. Narozen v Žitavě okolo r. 1252 dosti brzo do kláštera Cisterciakův na Zbraslav se dostal, kdež r. 1309 byl kaplanem prvního tamějšího opata Konrada z Erfurtu. Tento Konrad byl jeden z nejhodnějších a nejpůsoblivějších přívrženců rodu Lucemburského v Čechách, a byla mu důležitá jednání svěřena ohledem na to aby kníže Jan na český trůn se dostal a v Čechách se upevnil. Petr provázal opata svého na všech cestách, jež v záležitostech diplomatických i jiných konal. Konrad se odřekl opatství a sledil jej Oto, který ale už po půl druhém létě též odstoupil. Konrad znovu se stav opatem, po druhé odstoupil r. 1316, načež Petr Žitavský jednohlasně byl zvolen. Toho času pozíval přátelství nejvyšších osob, a byl téměř zdomácnělý při dvoře královny. Roku 1317 co opat přítomen byl sněmu u sv. Klimenta v Praze drženému a účastnil se pak na důležitých vyjednáváních mezi Eliškou a králem Janem v cizině se potulujícím, ku kterémuž ho královna několikrát vyslala. Vůbec stál Petr takorča v středu dějin a zříděl udalostí, tak že i osob i věcí povědom byl jako málo který z vrstevníkův jeho. Ale i v jiných méně veřejných záležitostech nemalou činnost objevil pamětný tento opat, o němž poslední zpráva na rok 1338 padá — a nelze zajisté pochybovati o přístupných mu cestách k historické pravdě o kterou, jak sám se vyjádřil, nejvíce mu šlo. Nedá ze s jistotou udati kdy Petr kroniku svou psáti počal, jižto na tři díly rozdělil. Pojednává v ní o udalostech, jež během 85 let se staly a sice od roku 1253 až 1338. Že současně s udalostmi též své zápisy způsoboval to patrně vysvítá z následujícího místa: *a primaria regni Bohemiae plantatione, ut asseritur ab omnibus, usque ad praesens tempus, ad annum scilicet MCCCXVIII diem annunciationis dominicae, qua haec scribo, non fuit pejor status in hoc regno.* — Čerpal tedy přímo z času a způsoboval své výpisky jakožto bezprostřední svědek udalostí o nichž se projevil. Tu ale se neobmezoval na pouhé létopisy svého kláštera, alebrž pojmování všeho co za času jeho zem českou potkalo i co mimo Čechy vůbec důležitého se stalo a podal nejen živý a malebný ale i věrohodný obraz věku svého, plný zajímavých zjevů a pestrých výstupů, přidav namnoze i listiny k osvědčení pravdivosti svých násků. Důkladnost

a názornost vypravování jeho, — praví Meinert — byla netoliko plodem poměrů a hlubokého citu jakým celý svůj věk pojal, ale i vzdělanosti, kterouž prý si zvláště čtením německých básníků vydobyl. Na jednoho z nich, jakéhos Neidharda jehož pomník viděti lze v chrámě sv. Stěpána ve Vídni s úctou připomíná při roce 1329, kde o módních zvlášt-
nostech svého času mluví, dokládaje že básník jakýs který je v písni-
ch svých tepal, na Kutných horách usmrčen byl.

O si Nitardus. qui non fuit ad nova tardus
Haec nova vidisset, bona plurima composuisset
Carmina satyrica, quoniam sua mens inimica
Exstitit his factis a rusticioribus actis,
Rusticus et civis, clericus cum milite, quivis
Causam praeberet modo, quod Nytardus haberet
Decantare satis, referendo modos novitatis.

Leontinskými těmito veršemi by byl opat Zbraslavský ovšem neosvědčil básnickou právě sílu, což také zajisté mimo účel jeho bylo, za to ale na jiných neveršovaných místech živostí pojmání a jemnosti citu čtenáře okouzluje spolu i pozornost jeho pontaje drastickým namnoze a předce prostým líčením nahé pravdy. Jaký smysl měl pro půvaby pěkné krajiny a jak vábně je líčiti uměl, osvědčuje se následujícím místem jež zde na důkaz uvádíme. Píše o králi Václavu II. na Zbraslavi: „Stabat aliquando cum suis familiaribus familiariter in quodam praeeminenti loco domus abbatis in Aula Regia, quae tunc noviter constructa fuerat, rex respiciens per fenestram, considerationis animo prospiciens hinc et inde. Cumque deliciosus situs Aulae Regiae et circumjacentis loci jocunda amoenitas et amoena jucunditas, quae tunc se regis et assistentium offerebant obtutibus, complacentiam visui et oblectamentum singulis humanis praeuissent sensibus, et ad haec ipsa loci speciositas regi cum ceteris loquendi et etiam commendandi dedisset materiám: inclitus ipse rex, internae devotionis exuberantiam, quam ad beatam virginem habuit, in cordis scrinio celare nequiens, oris oraculo verbum bonum eructavit, sic dicens: Nisi locum istum deliciosum, duobus concurrentibus fluviis insignem, arboribus consitum, pascuis fertilem, vineis, agris non sterilem, qui hactenus delicias praeuisset regibus, dominae meae, virgini Mariae, donatione perpetua liberaliter contulisset, nulli unquam alteri sanctorum nec ipsi Christo forsitan obtulisset.“¹⁴⁾ Naznačil zde opat Zbraslavský i povahu krále Václava co básnickým dojemům přístupnou. A podobně zase na mnohých jiných místech několika různými tahy osvětluje situace a naznačuje osoby tak že v létopisech jeho i čas i místnosti i jednající osoby pravdivě a živě se zrcadlí. Takž popisuje svadbu krále Jana kdež tento v mladistvé kráse na prv-

ním místě při stole seděl pod baldachynem valně okrášleným; po boku jeho v skvělých řadách knížata a hrabata, před ním rozvinutá korouhev království českého se stříbrným lvem na červeném poli. „To jest ten lev“ — volá tu létopisec — jenž potud přemožen na zemi ležel, ale probudí se s pomocí boží, bojovati bude a svítězí! — Kdož zaslechna řvání jeho třásti se nebude?“ — Pak nás uvádí do tábora před Prahou. Vně města rozkvašení a cizí roty; malý zástup králův bojuje s nedostatky a zimou. Již mnoho bojovníků padlo. Ten a onen radí k odtažení. Ale Petr arcibiskup Mohučský zvolá: „A kdyby kameny a hroty s nebe padaly jako sníh a dešť, nás to nepoleká, jelikož nás vyslala svatá římská říše abychom pořádek zavedli v této zemi!“ Nato srozuměním brány se rozevrou, posádka vévody korutanského prchne, král Jan v brnění do města vjede v čele svých bojovníků „jižto všickni otevřené majíce helmy ověncené a blýskavé meče v rukou sotvy do města vkročí, hlasitě vyvolávají posvátné slovo mír! mír! A hle, tu hned jako by s nebe byl sestoupil všady nastal mír; dvěře všech domů se otvírají, měšťané zahazují své zbroje, podávají si ruce, vítajíce krále který přišel aby spravedlivě zemi vládl.“ — Neméně živě a odvážlivě líčí nátisky jež za vlády Jindřicha Korutanského v zemi se činily, kde každý rytíř a šlechtic sebe menší králem chtěl býti a každý bohatý měšťák zase švagrem neb zetěm šlechticovým, ale venkovan pod násilou úpěl, pole ladem ležela a zvláště kláštery strany Lucemburské mnoho trpěly. Humoristickým tu pérem líčí opat náš kterak Korutanští v kláštere Sedleckém a Zbraslavském rádlili, jednání žoldněřův zevrubně popisuje v leontinských verších jež satyrickou ostrostí objevují surové chování žoldněřův a jasným rozmarem i vtípem rázným nevšední dojem na čtenáře činí.¹⁵⁾ Rovným způsobem vylíčeno obležení kláštera, tu skupení modlicích se mnichů, tam jiní jenž čeledi ducha dodávají, vchody klášterní obsazují, žaltáře aneb jiné knihy se chopí by si ji na místo brnění připnuli atd. Tyto protisady vojenské rozmařilosti a klášterního zátiší povzbuzují ovšem úsměv způsobem jakým létopisec je pojmul a nakreslil, avšak zhrozí se lidumil, když opat rytířskou bezzákonnost líčí jež za lehkovážného vladaření krále Jana pánovala, kterak hlad hubil zem českou, lid po městech a vesnicích vymíral aneb do lesů ubíhal a k hrozným výbuchům divokosti svésti se dával! — Těmito slovy charakterisuje Meinert kroniku opata Zbraslavského a nelze zajisté věrnější zprávy o ní podati. — Že létopisy tyto už za svých časů a i napotom nevšední pozornost na se zbudily, za to ručí obzvláště způsob jakým jich použil Pražský probošt František u spisování kroniky své.

Nebude zajisté kdožby pochyboval o valném působení latinských

těchto kronikářů nejen na vzdělanost v Čechách vůbec, ale i na povzbuzení a oživení literárního ruchu ve vlasti naší. Jim především děkovati máme za osvětlení dřevních dějin našich, jakéhož se nám v podobné míře od nikud jinud nedostalo a to nejen ohledem na politický stav země ale i na sociální a kulturní poměry. Pravda jest ovšem že velmi pracné bylo vybírání částek kludných a potřebných ze směsi namnoze nechutných a zbytečných zaznamenání, že bystrého a kritického zraku bylo potřeba, aby omylům se vyhnulo a chyby neb pouhé důminky za pravdu se nebraly. Avšak práce tato se vyplatila a historická věda našich dnů jest živou svědkyní zásluh oněch mužů, kteřížto svými více méně provedenými okusy první jí položili základ. Že někteří z nich vycházeli jsou z příliš obmezených zásad, že i nejlepší z nich z předpoklů a forem doby své nevyředli, ulpěvše často na náhledech ježto my za nezralé a stranné považujeme, to nezáviselo toliko na nich ale mnohem více na času, kterýž se duchovně teprv z nejhrubšího vypracovával. Jest nám toliko želeťi že létopiscové tito s životem národním nebyli tak srostlí, aby se jim objevil v živé své bezprostřednosti, ba naopak mu příliš odcizení a od něho odvrácení byli. Tím se stalo že se nám více zpráv dostalo o výhradném než o pravidelném stavu země, více o výstřednostech než o pořádku, více o osudech několika vybraných osob a rodin nežli o způsobech života obecného lidu. Avšak i ta nepatrná naznačení jsou nám důležitá a poskytují mnohé látky k dalšímu přemýšlení, jakož i patrné vady a omyly celou řadu badatelů pozdějších ku kritickému uvážení povzbudily a na cesty k novým poznáním poukázaly. Jinak také latinští spisovatelové tito nebyli docela odloučeni od vývinu národnosti české a ku všeobecnému literárnímu pokroku československému plody svými mnoho přispěli. Pozdější spisovatelové čeští je znali, za sourodáky uznávali a mnoho z nich čerpali, ale i mimo to byl v latinicích těchto ruch národní a vlastenecký tak oživen a tak vyvinut se jeví v létopisech jejich, jak skoro nikde jinde z českých literárních památek našich oné doby nevystupuje, vyjmutím básní Kr. R. Protož latinské tyto spisy přináležejí nám svou látkou, duchem, směrem a vlastenstvím spisovatelův, jako jiné přímo české jazykem. Že se létopiscové tito působení neminuli a ruchem svým mnohého vzdělaného Čecha povzbudili o tom pochybovati nelze. Bez plodů jejich by se nám literární život praoteců našich toliko kusým jevil a v nejdůležitějším oboru nezastoupeným. Neznali bychom ani všeobecné tehdejší poměry vlasti našich, ani obzvláštní národní jich postavení. O protivách jež národnímu vývinu našemu tenkrátě překážely, byli bychom jen povrchnými a všeobecnými tahy zpraveni, nevšak přímým poukázáním na tísň a krvavé stopy jakýmiž pokrevní odpůrcové národnosti slovanské

se už tenkrát ve vlastech našich značovali. Z vetších kronik těchto ale nám vysvítají počátkové neustálého boje s obrem, v kterémžto boji setrval národ a vyrůstal, až k oné dospěl síle kterou napotom v XV. století tak slavné a k úžasu protivníků svých rozvinul. Ovšem se v kronikách těchto pouhé jen náčrtky a nesouvislá naznačení boje tohoto naleznou, ale na základě jejich se umožnilo potomné provedení obrazu.

Poněť o vědeckém spracování historických látek nebyla tenkrát ještě ustálena a zvsobecněna, aniž si vědomi byli létopiscové tehdejší vyššího jakéhos směru. Byliť odkázáni na vlastní toliko svůj ruch. Ano i pomůcek se jim na mnoze nedostávalo, a v tom že si jich vydobýti neuměli leží hlavní jejich vada. Tudy se stalo že vypravovali často o udalostech jejichž příčiny neznali a jejichž výsledky nepředzvídali. Kde zraky jejich se odvrátily od toho co nejbliže jim stálo to zajisté jen při neobyčejných se zastavily zjevích a nejraději na výstřednostech ulpěli. Hleděli na děje toliko s jednoho, se svého totiž stanovíště. Pravda však leží toliko v celku a podá se jen tomu kdo nepřestane na pouhém zjevu, ale celou bytost věci pronikne. Takoveto proniknutí věci ale jest výsledek vsobecné, řekli bychom filosofické vzdělanosti, pokud v ní spočívá nejpodstatnější návod k důslednému myšlení. Takovou vzdělanost ale požadovati nelze od spisovatelů XI. XII. a XIII. století v Čechách. Vyvinování se myšlének na pohanském základě bylo křesťanstvím přerušeno. Vědounosti pravé, objektivné a vsobecné u prvních křesťanů skoro nikde nebylo, a církevní otcové nazývali filosofii *saecularem sapientiam* — moudrostí světskou, oddělujice ji ouzkostlivě od moudrosti božské, totiž církevní. Dřevní světskou moudrostí se povrhovalo jakožto plodem pohanství a nová dlouho nevznikala. Karel Veliký sice mnoho působil na probuzení ducha a literárního života v západní a střední Evropě, ale brzo po něm už zase nastala spousta neblahá, z které pak XI. stol. ještě nevybředlo. Kusé snahy jednotlivců nestačily ku překonání panujících předsudků a k oživení duchovního života směrem pokroku myšlenkového. Svoboda myšlení si neproklestila ještě cestu, a panující v písemnictví jazyk latinský utrpěl vládou skolastiky povstáním nesmyslné terminologie a slov beze všeho rozumného smyslu. A takž bylo ještě ve XII. století, kterému náš Kosmas přináleží. Skolastická filosofie byla posud panující — možná-li směr skolastický tehdejší vůbec jmenem filosofie počítí, a čeští učencové věděli o oboru nauk sotvy více nežli čemu se ve školách francouzských, vláských atd. naučili kde tato tak nazvaná filosofie za svrchovanou moudrost platila. Společala tedy literární vzdělanost v Čechách za času vzniklého latinismu docela na školních theoriích učilišť tenkrát vyhlášených a dle těchto

jediné ji měřiti lze jest. Co vedle nich v kruhu národním se udrželo bylo reminiscencí domácího básnictví a nenalézalo místa ni ohlasu v moderním tenkrátě oboru křesťanské kněžské učenosti. Též památky klasické literatury latinské nesouhlasily se směrem nových škol. Z prvopočátku pěstovatelé vědomostí a písemnictví sebe a žáky své obmezovali na znalost přijatých článků náboženských, na evangelia, na spisy apoštolů a otců církevních, ba čtení pohanských klasiků bylo v některých klášterích přímo zakázáno, ovšem že jen v některých, a i v těch se namnoze zákaz tento nezachovával. Mezi klášterními školami v kterýchž se vyšší jakýs směr učení zachoval, vyznamenávaly se až do IX. století zvláště školy Irské; z nichž také nejlepší učitelové do Francie a Německa vycházeli. Největší zásluhu o vzniknutí škol měl znamenitý učenec Alcuin, ježž Karel Veliký k sobě povolal a na jehož pobídnutí nejprv škola v Paříži (schola Palatina) a napotom ve Fuldě, Paderbornu, Osna-bruku a Řezně povstala, v kterýchž se mimo theologii také latinskému a řeckému jazyku, pak dialektice, rhetorice, grammatice, poetice atd. vyučovalo, ovšem způsobem jakýž svobodnému myšlení málo přispíval. Toto vůbec nikdy z ústav školních nevyšlo ale z důmyslů jednotlivých snaženců na kteréž poukázati dlužno. Obor učenosti školní se usměřoval v tak zvaných svobodných uměních podle spisu Mariana Kapelly a Kassiodorových. Jediný učenec který na vývin myšlenkový působil a nový způsob učení zavedl, byl *Jan Skotus Erigena*, muž hlubokomyslný, ostrovtipný a na svůj čas dosti osvícený, který se mimo jiné také znalostí řeckého, hebrejského a arabského jazyka vyznamenával. Avšak i jemu bylo myšlení pouhým dialektickým processem, a tedy dialektika svrchovanou mu moudrostí. Jím počala doba tak zvané skolastické filosofie, ač on sám nebyl původcem způsobu tohoto učení jelikož zřídla dialektické učenosti jeho byly logické komentary Augustina a Boëtia k Aristotelovu „Organon.“ —

Pojem o skolastické filosofii se časem měnil jakož ona sama se obsahem svým namnoze rozvinula; avšak v podstatách si ostala přece vždy věrna a účel její z prvopočátku směřoval toliko na upevnění dogmatické soustavy náboženské a na zastávání církve. Vyhledávaly se všeliké námitky proti jednotlivým výrokům víry, aby se pak dialektikou zvrátily. Že se způsob tento zvláště těm nelíbil, kteří za to měli že námitek takových ani vyvstati nesmí, toť z věci samé a z ducha oněch časů vyplývá a Skotus se měl proti nim co brániti! Povaha skolastické filosofie spoléhala na pouhých dialektických formách, jež Aristotelova logika předpisuje, a nelze tedy o cennosti obsahu jejího mluvíti. Sílu svou rozvinula v tak zvaném veřejném hádání (*disputationes publicae*), kterýžto způsob až na naše dny ve školách se udržel,

ač tu dialektika už jen obsahu napomáhá, ne ale myšlenku podvrhne slovům. — Prožila však skolastika už tenkrátě své jakés změny jimiž se odděluje. První doba se znamená až do konce XI. století kde povstal spor nominalistů a realistů. Spor tento teprv v XV. století v Čechách živého ohlasu došel mistrem Janem Husem; druhá pak její doba trvala až do středu XIII. století, totiž až na Alberta Magna, kde spisy Aristotelovy se na západě rozšířily a všeobecně vykládaly.

Směr který se oboru myšlení vůbec zmocní, neobmezuje se pouze na některý jeho odbor. Nelze tedy se diviti že formalismus veškerému písemnictví nadvládal, a toliko tam kde předmět vesměs látkou jest věcnatou, jako v historii, ustoupiti musil způsobu výpravnému. Ale i tento způsob utrpěl panujícím formalismem, nedopustiv rázný vznik a důslednost myšlenkovou. Nenavykli se spisovatelové, nenabyvše k tomu návodu, vyvinovati myšlenky a uspořádati látky dle zákonů na kterých spočívala věc o níž pojednávali, leč uspokojili se na mnoze sestavením pouhých látek na základech pouhého mínění svého. Proto tak nestejná jest cennost létopisů našich, a proto také sily jejich ku pragmatickému spracování dějin nestačovaly. Nalézáme však v řadě dotčených spisů zajímavé počátky literatury historických memoirů, a jest nám želeti že se jimi nepokračovalo až na naše dny. Přináleží oboru tomuto zvláště oni létopiscové naši kteří se obmezili na spisování dějin svého pouze času, jakož oba pokračovatelé Kosmy, Jarloch, Vincenc a opat Zbraslavský.

Kosmas ovšem byl jich všech předchůdcem a vzorem. Jelikož ale kronika jeho celou historii českou od prvopočátku až i časy jeho obsahuje, není nedůležité povšimnouti si zřidel jakých použil. Nevíme však o tom více než jak dalece on sám se projevil. Mimo to že z podání lidu čerpal uvádí některé spisy: *Privilegium Moraviensis ecclesiae*; *Epilogus, id est Epitome Moraviae atque Bohemiae*; *Vita vel passio S. Venceslai*; *Privilegium ecclesiae S. Georgii*; *Vita seu passio S. Adalberti*; *Privilegium Pragensis episcopatus*; které však zajisté nebyly jediné písemné pomůcky jeho. Takovýchto drobnějších listin, výsad a zápisků hned po Kosmovi valně přibývalo. Bylo by však od místa o jednotlivých těchto listkách latinského písemnictví pojednávat, kdežto působení jejich na literární ruch zajisté valné nebylo. Sonditi se též dá že kronikářové čeští nebyli jediná skladatelé versů leontinských a latinských vůbec v Čechách, a že Kosmas který v takovéto verše uvedl život sv. Vojtěcha měl i domácích vzorů, jakož víme že následovníků se mu v tomto ohledu dostalo. Vždyť se v Praze vyučovalo poetice, a našel se i člověk který způsobil slovať česko-latinský v šestiměrech! — I řečnictví se u nás tenkrátě pěstovalo —

ovšem latinské! — Ve školách se rhetorika s dialektikou spojovala a Kosmas ji někdy *artem dialecticam*, někdy *sophisticam*, někdy docela *philosophicam* nazývá, a místy co vřelý chvalofečník filosofie věku svého vystupuje.

Při takovém stavu vědy a při surovosti věku v němž Kosmas žil objeví se snažení létopisce našeho nejen velezáslužným ale i dosti provedeným. Jenom velikým geniům se povede přestoupiti koleje doby své, avšak i ten kdo na výši svého toliko času stojí, byťby se i nad něj nepovznesl, důležitým jest zástupcem vzdělanosti jižto spisy svými oplodňuje. Vystoupilil vedle Kosmase a brzo po něm na západě ovšem mužové jenž sobě získali jména evropského, jako Abaelard, Bernard de Clairvaux, Petrus Lombardus a Jan ze Salisbury¹⁶⁾, avšak mužové tito se na docela jiném poli pohybovali a hlavně tím vyhlášenými se stali že tehdejšíím způsobem učení filosofického a theologického potrášali. Spisy jejich kolovaly všemi školami a tedy celým učeným světem. Historie ale nebyla předmětem školního vyučování, tudíž i dějepiscové tehdejší teprv později vyššího došli uznání a ocenění. Mezi létopisci svého času však dřevní létopiscové čeští čestného zasluhují místa, neboť se kronikářové jiných národů též nepovznesli výše českých. Takž záslužný jinak Oto Frýsíngský, vrstevník Kosmův, naplniv prvních šest knih svého *Chronicon* výtahy ze starých dějepisců a toliko sedmou knihu z vlastní zkušenosti působiv, v osmé už knize pojednal o kenci světa, o posledním soudu, o pronásledování antikrista atd. Avšak ani důležitý pro Slované spis Hilmoldův *Chronica Slavorum* ani historie *Saxa Grammatika*¹⁷⁾ pro pěkný latinský sloh vyhlášená nejsou prosty vad tenkráté panujících.

Počátkové létopiscectví v Čechách se tedy důstojně přidružují k prvotinám kronikářství evropského v středověku. Avšak latinská literatura v Čechách nepřestala tenkráté na dějepisu, ale i v některých legendách se ozvala ježto ovšem u spisování starých dějin za pomůcky složití mohou když přísné kritice se podvrhnou, jakž Dobrovský ve svém spisu „Proben wie man alte Legenden für die Geschichte benutzen soll“ o tom šíře poučil. Ohledem na to že z prvních dob křesťanství v Čechách a na Moravě nestojí dostatečných osvětlujících památek a že staré legendy namnoze zevrubně vypravují o udalostech o jakýchž létopisec jen povrchně se zmínil, nabývají legendy tyto ovšem nemalé důležitosti, a považíme-li jak málo světla poskytuje historie oněch časů, tak vděčně si připomeneme zásluhy spisovatelů legend o sv. Václavu, o Bořivoji, o sv. Lidmíře, Cyrillu a Methodu a o sv. Vojtěchu v nichž to i eno podotknuto z čehož se dalším badáním některé částky historické pravdy domakati lze jest. — Vedle legend těchto se nám

těž co zajímavý plod latinské literatury v Čechách objevuje starý životopis *Hrozmaty*, zakladatele premonstrátského kláštera v Teplé a Chotěšově. Práví se že jej složil soudruh a sluha Hroznatův na počátku XIII. století. ¹⁸⁾

Snadnoť pochopiti že panující jazyk a sloh latinský oné doby se nerovnal slohu klassických spisovatelů římských, jelikož klassicismus vůbec už dávno byl pochován, a spisy pohanův v nijakém ohledu za vzory se nepovažovaly, alebrž spisy otců církevných. Proto pro všecko ale jazyk latinský po staletí ostal jazykem spisovným a řečí učených celé střední západní Evropy. Nebylo tenkrátě ještě národních literatur v užším smyslu, totiž takových v nichž by se byl panující duch časový zrcadlil, a zájmy časové nadvládaly místním. Ba i těchto se zmocnilo všeobecné písemnictví latinské v obor svůj zahrnujic veškeré záležitosti veřejné o kterýchž se vůbec písemně pojednávalo. Národní literatury teprv později poznenáhle se vyvinuly, cestou přirozenou vzrůstající ze zákonů nutnosti jež zase na politické a společenské poměry národův se zakládaly. Jinak se upřítí nedá že užívání latiny tenkrátě nebylo bez všelijakých výhod, jelikož latiníkům — totiž všem dle potřeby času vzdělaným — přístupna byla veškerá vydobytí na myšlénkovém poli získaná. Latina byla jako pokladnice v níž duchovní kapitál věku se choval a do kteréž všickni skoro národové hřivny své ukládali. Nebylo zajisté podstatného myšlení v střední Evropě a na západě jež by se bylo v jiném jazyku konalo, a podobalo se dlouho že latina se udrží co všeobecný jazyk spisovný na všechny časy. Avšak směr světovějšímu tomu nedopustil, a jižjiž vyvstávaly přirozené protivy a národní jazykové se hlásiti počali o své právo. Nemělat poznání zůstati výsadou škol a některých učenců, neměloť se zdokonalení a rozšíření jich odvislým státi od znalců latiny, ale mělo proniknouti veškeré mysli a vlastnictvím národův vůbec se státi. K tomu ovšem nevedla latina, ale jazykové národní.

Okasy více méně šťastné, aby se národní jazyk na výši řeči písemné povznesl, stały se za nejdávnějších už časů, a i ohledem na Slovanův některá důležitá svědectví takových snažení se uchovala. Prohlavili jsme již o tom jak dalece se pravdě podobá že se většby písmem jakýms uchovávaly. Přibylé napotom nové prostředky písemnictví uváděly i k novým výsledkům. Nejprv bez odporu vzniklo písemnictví slovanské u Jihoslovánů jimž se nejdříve dostalo Kyrillova písma. Přestaloť ono zajisté z prvopočátku na smérech náboženských. Kyrillův překlad knih posvátných padá as do středu devátého století a byl nejprv pro Bulhary spůsoben. Jest pochybovati že bratří apoštolové slovanskí už celou bibli zhotovenou měli když na Moravu přišli, za jisté

ale se má že žaltář, evangelia, skutky apoštolské a listy těchto s sebou už přinesli. Že Kyrill ihned při službách božích slovanské evangelium zavedl vysvítá z nařízení papežova proti tomu, aby se „*propter majorem honorificentiam*“ latinské evangelium čítalo. Musily tedy jazyk a písmo slovanské valně se ujmouti jelikož hned z prvopočátku zájmů náboženských, nejdůležitějších tenkrát se uchopilo, a bylo by se ještě mocněji rozvinulo a v jiné poměry národní přešlo, kdyby se u západných Slovanů s tak velikými překážkami bylo nepotkalo. Takovýchto překážek nebylo u Slovanů východných, mělo tedy písmo a písemnictví slovanské tamto volnější průchod. Důkazy toho jsou jisté. Sborník v Rusku chovaný, sbírka to homilií, sahá do XI. století, jakož i jiných více rukopisů slovanských z XI. a XII. století se tamto nachází. Jisté jest že na základě spisů Cyrillových a Methudějových se nové knihy působovaly, a na východě se slovanský jazyk brzo všeobecného písemnictví zmohl, takže roku 1100 Nestor své létopisy v slovanském jazyku sepsal. U západních Slovanů domácí písemnictví docela v jiných poměrech se ujmulo, zápasiti musíc s živly jakýmž na východě nelze bylo mocnosti jakés nabyti. Zatím ale jazyk slovanský v nesmírném rozlohu zemí v nichž panoval na mnohá nářečí se rozpadl a řeč česká „*v době z kteréž se památky literární zachovaly, byla už řeč o sobě od ostatních řečí rozdílná*“, svůj zvláštní ráz mající, ač mnohé stejnosti objevují že si nářečí slovanská tenkrát ještě velmi blízce stála, dříve než se poznenáhlymi proměnami docela individualisovala.

„Český jazyk uvedením latinských služeb božích,“ praví Jungmann, „troji vzal proměnu. Přijata v něj cizí slova, ustvořená slova nová z českých sice kořenů ale podle slov latinských a německých, a pak dávná slova česká nového dostala významu. I v spojování slov některé cizí způsoby vklouzly. ¹⁹⁾ Nepoučila nás ještě filologie slovanská dostatečně o tom zdali v památkách slovanského písma v Čechách ²⁰⁾ dotčené novoty a odchýlky od čistoty jazyka se v též míře nalézají jako v oněch jež latinskou literou psané vplyvu latinismu více podléhaly. Mluvíme zde o spisech ježto nevyšly z ruchu národního ale pouze časového. Ruch národní prvopočátečně toliko v národním básnictví nalézal původního výrazu svého, a to v prstonárodním i vyšším, ale zmáhající se nadvládou myšlének nad obrazy, rozumu nad fantasií a nastalými novými poměry společenskými nabyt i duchovní život nových směrů na které obrazivost už nestačovala. Ale i pouhá latina jim už nestačila. Uvedené křesťanství, ačkoli církev Římská latině nadřuzující záhy vrch vzala, nemohlo přece bez národního jazyka se obejítí. Musily také kněží latinští se vynasnažiti aby slovanským hned z prvopočátku i v ohledu literním se vyrovnali pokud jim možná, neboť neušlo

jim zajisté jak veliká mocnost v písmě spočívá a jakou převahu by nabyli ti kteří nejen živým příbuzným slovem ale i ustálenou myšlenkou vědochtivý lid k sobě vábili. Bylo tedy nutno aby se latiníci také na národním poli písemnictví okusili. Za jakýmkoliv směrem ale duch k činnosti se probudí, neostane snahou osamotněn, aniž jedné výhradné přídrží se dráhy. Byť i z nejobmezenějšího stanovíště vycházel přece každým novým postupem širší si proklestuje cestu a zaměřiv počátečné k cíli skromnému, brzo na širých rozlohách se octne jež ku všem stranám ho vábí a na nové, nedozírné cíle ho odkazují. Za časův o kterých zde pojednáváme probuzoval se teprv ruch literární v oboru domácího jazyka, hledal a proklestoval si cesty, uspokojiv se na mnoze tím že vůbec jsoucnost svou objevil. Nastává nyní otázka, byl-li jazyk národní dosti způsobný k tomu aby žádoucím směrům časovým i národním, ideálním a reálním dostal a vzniklým potřebám zadost činil, slovem aby vznikajícím myšlénkám stačil?

Stav jazyka oné doby stopovati lze jest v písemných památkách vůbec v nichžto ve všelikých svých formách se objevuje, a také v oněch v nichž takorča jen látky jeho se zachovaly, totiž různá slova zachovalá ve jmenech osob a národů, místností, vod, a hor, pak měsíců, bohů a bohyň pohanských, jakož i jiná slova rozličná s jakýmiž se ve spisech latinských a řeckých potkáváme. Slova jednotlivá o sobě nemohou býti předmětem pojednání literárního dějepisu jehož obsahem není rozebírání jazykových látek, ale hotových myšlének. Jest mu však myšlénky písmem ustálené stopovati až ku prvopočátkům a vyhledávati je ve všech jakýchkoliv údobách jimiž vůbec se objevily. Tu pak mysl pozorující čím hlouběji se pouští do šera časů minulých, tím více obor pozorování se úží a tím blíže přistupuje k primitivnému výrazu myšlének, k pouhému slovu jež bylo spolu myšlénkou i obrazem. Z kterých pak časů se nám nedostalo tolikerych památek písemných ježby stačovaly k ocenění myšlénkového bohatství o těch by nelze bylo spravedlivě pojednati bez ohledu na obvod jazykový podle kteréhož se pak vyměřiti dá stav myšlení vůbec. Sklad slov jisté doby jest nám tedy skladem ponětí jakýmiž jistá doba vládla. Tu se pak jeví slova taková jež na nejbližší předměty se kladla a z nutnosti povstala nutným odpovídala potřebám. Čím předmětnější jsou, tím užší a obmezenější jejich význam, tím menší jich obsah myšlénkový. Vedle nich ale naskytují se i jiná jejichž význam na souhru předmětů, na pozorování zjevů, tedy přímo na kombinací poukazuje a patrný proces myšlénkový předpokládá. Z takovýcho pak slov souditi jest na pokročilost duchovnou. Obojího druhu slov přibývalo postupujícím časem, ale nedá se též upříti že se jich také něco vytratilo a

buď na jiné proměnilo, buď jiného nabylo významu. Při velikém vplyvu německví a latiny mnoho slov německých a latinských do češtiny se vmísilo. Latinská slova odpovídala nazvíce pojmům náboženským křesťanským, německá zase z poměrů společenských se ujmula zvláště na místech kde Čechové s Němci spolu obcovali, jako hlavně v Praze a v XII. a XIII. stoletích po městech a městečkách vůbec uváděním německých práv a přibýváním německých řemeslníků; neméně pak u panstva uváděním rytířských způsobů. Nejvíce ale utrpěla v XIII. století jména místní, przněna jsouce od Němců v Čechách a na Moravě, takže někdy až obtíž poznati původní název. Zachovala se nám různá taková slova na mincích českých a moravských, v starých listinách latinských, pak ve spisech lat. létopiscův. Avšak nejstarší spisy české objevují takovou plnost a bohatství jazyka, jaková nám dovoluje domýšleti se že on i mimo známé nám plody literární poklady své skládal a že většina nejstarších spisů českoslovanských se ztratila. Důkaz toho nám jeví hotové sbírky slov a zvláště glossy. Takž latinský glossovaný žaltář z XII. století s českými mezirádkovými glossami v XIII. století připsanými objevuje že „glossator jenž je spisoval nebyl vlastně původcem jejich, totiž že nevykládal a netlumočil ze své hlavy, nýbrž že již celý český žaltář hotový před rukama měl z něhož jediné to co se mu líbilo aneb potřebné býti zdálo do latinského svého exempláře vnášel.“ (Rozb. st.-č. lit. str. 116.) Podobným způsobem zajisté jiní glossatorové si počínali, používajice aspoň z větší části spisů takových z nichž pravý význam slov vysvítal, takže netřeba jim vsády vymýšleti slova nová, a cizá na zdař bůh tlumočiti.

Nejdůležitější v ohledu tomto jsou nám glossy v slovaři latinském, tak zvaném *Mater verborum*. Spis tento „*Dictionarium universale*“ jež sepsal Salomo biskup Kostnický († 920), opsal mnich *Vacerad* a illuminoval *Miroslav* ²¹⁾ v polovici XIII. století, obsahuje glossy velmi vzácné, jelikož se nám jimi zachovala mnohá jinak neznámá dávno zastaralá slova, ač i vady všeliké se mu právem vytýkají, jakož jsou: volný překlad, častá naznačení tropická místo věcných a j. Šafařík a Palacký ve spisu: „*Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache, 1840*“ pojednali obsírně o glossaru tomto a mají za to že glossatorové tomu a onomu slovu nedobře rozuměli a tedy nepravě je vyložili, jelikož původní latinský text opisováním namnoze byl porušen, jakož i že si dovolili tvoření nových slov, pročež užívání jich velkou prozřetelnost požaduje. To zvláště o mythických názvech platí kde glossator jména slovanských bohů latinskými vyjasnil. Takž *Radihost* *unuk Kirtoz* jest mu „*Mercurius, a mercibus est dictus*“ (!) — *Sitivrat* „*Sa-*

tantum pagani illum esse ajunt qui primus ab Olympo venit arma Jovis fugiens“; — *poludnice* vykládá: „Dryades, deae silvarum atd.“ Naproti tomu se tam nalézají některá abstraktná i konkrétná slova ježto pozornost zvláštní zbuzují a e názorech tehdejších nás poučují. Rozděluje *mlň* „fulgur“ od *blýskoty* „lux quæ apparet ante tonitru“, *netopýry* „vespertiliones“ nazývá též „idolorum cultores,“ tedy přezdívkou tomu kdož ne křestan, ne pohan. *Pravda* mu ještě *fas*, *lex divina*, *kněžný jest* mu *doctus*, *indoctus* ale *neučený*, hypokryty trefně *licoměrniky* nazývá; *pravoslavný* jest mu *orthodoxus* a *rozkol* schisma, *nebe* mu bylo pouze *ether*, *tvrd* firmamentum, *obraz* idolum i *moneta*, *basis* vykládá *podval*; *osud* *fatum*, *osudí* urna. Vůbec glossy tyto jichžto přes 1100 tamto uchováno, se objevují dílem co takové jež glossator z obecné mluvy přijmul, pak jiné podle latiny ustvořené a pak i mnohé zajisté z původního vyššího myšlení vyšlé a bezpochyby ze spisů vzaté. —

Platnost glossarů takových jichžto bibliografie česká ještě několik uvádí ohledem na jazykozpyt a starozitnosti v oči bije; co však historie se týče, tu tak zvaný *Nekrolog Podlažický* zvláště důležitý jest. Nachází se v pověstné knize *Gigas librorum*, v bibliothéce Štokholmské, a sepsán mnichem Zbislavem okolo roku 1227. Obsahuje přes 750 jmen osobních zaznamenaných podle úmrtných dnů osob těchto, živších od polovice XI. století až do leta 1227. Jmenují se tam knížata Česká, biskupové Pražští, pak opatové i jiné klášteru Podlažickému památné osoby. ²²⁾ Znamenitě této sbírce osobních jmen českých se žádná jiná onoho času nevyrovná. Též jmen místních českých a moravských se nalézá v listu o přenešení biskupské stolice Holomoucké 210. Listina tato latinská co do jazyka a topografie historické za nejdůležitější památku diplomatickou z XII. století se považuje. Podobných listin v nichž jména osob a míst zaznamenána jsou mnoho se uvádí v diplomatářích a jiných sbírkách veřejných a soukromých listů, a lze se nadíti že se jich během času a pilným hledáním ještě více objeví. Již Dobrovský soudil že by se z nich valný glossar staročeských slov sestavití dal, a způsobení slovníku takového podle jistých věků spořádaného v němžby se i časové formy jazykové uvedly a na postupující pokroky a poměry poukázalo, byloby zajisté důležité pro historii jazyka. — Že v zemích českoslovanských tenkrát se nikdo neobjevil kdožby byl na sepsání mluvnických pravidel národního jazyka se odvážil a pravopis jistý ustanovil, tomuť se při panujících směrech tehdejšího písemnictví diviti nelze. Čeština nebyla od učenců tenkrát na důstojnost spisovného jazyka povýšena a sepsání grammatiky české jim zbytečnou as věcí se jevilo. Hledělo se v národním písemnictví z počátku jen na potřeby

nejnutnější. Duch ve formě latinské utkvěn nesnadno do tvaru národního jazyka se přelíval. Směry náboženské nutně požadovaly přiblížení se k mluvě lidu, jim odpovídati a je podporovati bylo tedy první hlavní úlohou těch kteří se písemnictvím česko-slovanským zanášeli. Prostá mluva lidu k tomu stačila, skoumati zákony a ustanoviti pravidla její neleželo v interessu těch jimžto se toliko o křesťanské učení jednalo. Ti pak kteří zvláštním ruchem puzeni k jiným druhům písemnictví se obrátili sledili právě zase tento svůj ruch se svou právě znalostí jazykovou se uspokojíce. Snažili se tedy spisovatelé nejprv spíše o to aby získali dostatečné znalosti jazyka ohledem na rozsáhlost, nežli na vztažitost jeho, protož slovařství, extensivní to nauka jazyková dříve se pěstovati počalo než intensivní mluvnictví jež pouhému cviku se pozůstavilo.

Snahami náboženskými co prvními a hlavními pohnůtkami českého písemnictví vytknul se i prvopočáteční směr jeho, totiž obracet všeobecnou pozornost na náboženství, zájmy jeho všestranně zastávati a rozšiřovati ba povznášeti je nade vše jiné, nejprv prostředkem svatého písma a spisů dogmatických a liturgických vůbec, napotom i jiných k náboženství hledících plodů. Jestliž známo že náboženství křesťanské dvojí cestou k Čechoslovánům zavítalo, dvojí liturgie a dvojí písmo v Čechách, na Moravě a na Slovensku po dosti dlouhý čas vedle sebe se chovaly, totiž latinská a slovanská; pohříchu se nám jen málo památek slovanského písma u nás dostalo, a obrátíme tedy zřetel svůj zprv na pozůstatky písma latinského. Nelze se spouštěti zde do obsírného vykládání obsahu všech spisů těchto. Jsou to nazvíce překlady, a kdožby na ně toliko s literárního stanovíště nynější doby pohlížel snadno by se domnívati mohl že jen málo přispívaly ku povzbuzení a obohacení ducha národního, a jelikož evangelia, žaltáře a jiné podobné spisy náboženské beztoho už každý zná, tedy že netřeba se při nich déle zastavovati. Avšak jestliž pole „v němž ještě mnohé poklady ukryté leží, kteréž pracně vydobyté a z prachu i trusek ocíděné mohly by poskytnouti nemálo zrn čistého samorostlého zlata k obohacení nynějšího našeho jazyka, majetností drahé a velecenné, než vždy přece ne tak bohaté, aby již žádného přírostku, žádné nápravy snést nemohla... Nejstarší přeložení žaltáře a evangelií, legendy, nábožné písně a modlitební knihy jsou památky obsahem svým a způsobem přednášení začasť arci méně půvabné než to chut čtenářův našeho věku požaduje, však nicméně původem svým jistotně nejstarší doby české literatury dosahující a v jazykozpytném ohledu vysoce důležité, proto mosaice z drahého kamení, však bez krásy a zajímavosti forem poněkud podobné.“ (Šafařík v Rozb. staroč. lit.) Spisy těmito jazyk český nejprv uveden

byl na literární půdě a znamenají se tedy co předchůdcové všech napotom vzniklých pokroků písemnictví československého. Jimi i kněžstvo i vychovanci jeho zvykali užívatí jazyka českého nabývající četním jich vždy rozsáhlejší v něm známosti, jimi se mnohé staré formy jazykové zachovaly a nové uspůsobovaly, jimi myšlením křesťanským myšlení vůbec zase vznikati počalo, jemuž odvykali národové sesutím-se starého světa. Byli to ovšem jen zárodkové myšlení, mdlé a namnoze nepochopené odlesky původní vznešené a světodéjné myšlenky křesťanské, ale přece jiskry z ní ježto duchu nedaly utonouti v panujících temnotách. Zakládal se na ně nový způsob vychování lidstva, a připravovaly vůbec duchu nové průchody do života. Zvláště ale národnost jimi získala tím že jazyk domácí z ostatních kruhů literárních vypuzen přítulku nalezl v oboru náboženském, z něhož napotom posílen a vybroušen zase na jiné pole vystoupil. Známoť že ve XIV. století jazyk český ustálen a zákonitě upraven se objevil, k čemuž zajisté množství náboženských spisů neméně přispívalo než ostatní plody národního písemnictví. Horlivost křesťanských kněží probudila snahy tyto už v IX. století a počaly se překládati evangelia, žaltáře a jiné latinské knihy mezi nimiž nejstarší jest zlomek *evangelia sv. Jana*. Některé okolnosti připouští důmínku že zlomek tento jest toliko část větší knihy ježto všechny čtyry evangelia obsahovala. Psán jest zlomek dle oblíbeného tenkrát interlineárního způsobu kde mezi řádkami latinského textu český překlad se nachází, a za jisté se považuje že text i překlad tou samou jest shotoven rukou, a sice jak dle písma, jazyka a dobropísemnosti se soudí, už v X. století. Latinský text souhlasuje s vulgátou a překladatel věrně originalu se drže dovedl práci svou šťastně a v duchu mateřského jazyka. Písmo ukazuje na pisáře z Fuldenské psací školy a zdá se že překladatel, rozený Čech, v některém německém klášteře neb škole se na kněžství vzdělal, v Řezně neb ve Fuldě, a napotom v Čechách žil.²³⁾

Z toho že tak časně se na přeložení evangelí u nás pomyslilo, souditi se dá že kněžstvo také bez výkladu žalmův dlouho nezůstalo. Šafařík míní (Rozb. I. č.) že českého přeložení žaltáře již aspoň v XI. století, ať ne-li dříve stávalo, jelikož nejstarší zachovalé rukopisy českého žaltáře na dřevnější takovýto překlad poukazují. *Žaltář Vitemberský*, pergamenový rukopis v seminářské bibliothéce Vitemberské obsahuje na 283 listech malého oktávu latinský text žalmů s českým překladem mezi řádky. Pochází z první čtvrti XIV. století. Zdá se že rukopis ten také v Rusku a v Polště se nacházel, neboť zde onde po kraji polské glossy připsané se nalézají a u vnitř na deskách slova cyrilskými literami: „Gospodi, spasi Careviča, Za věru i věrnost.“ Na

počátku minulého století byl už ve Vitemberku, a podána o něm dosti obšírná německá zpráva nejprv r. 1740, napotom l. 1809 Adelung překlad žaltáře za polský vyhlásil, proti kterémuž hrubému omylu Dobrovský se horlivě zasadil. (Gesch. d. böhm. Lit. 1818.) Vitemberský tento rukopis náleží mezi nejvzácnější památky naší staré literatury, nejen pro svou starobylost, ale i pro vzácné jazykové vlastnosti. Jinak z rozličných znaků jeho vysvítá že z velmi starého rukopisu přepisován byl. „Vysokému stáří originalu jeho nasvědčují zvláště mnohá starým, za jeho věku již neobyčejným pravopisem přeepsaná slova.“ Svobodnější, nikoliv tak otrocky na literách a slovích latinského originalu jako onen lpějící jest *Žaltář Klementinský* jenž v bibl. univ. Pražské se nachází. Jest psán na pergamenu, 147 listů v kvartu a pochází z konce XIII. neb ze začátku XIV. století. Mimo obyčejné písně ze St. i N. Zákona nachází se v něm *Te Deum* a symbolum (věřím v Boha) sv. Athanasia, též litanie všech svatých a památka za mrtvé. Přeložení mnohem dříve způsobené nežli opis tento jest docela rozdílné od překladu Vitemberského, jest volnější a srozumitelnější. — *Žaltář kapitoly Pražské*, 100 listů ve kvartu, původem též starší jest nežli rukopis a od jiného překladatele pochází než žaltář Vitemberský, i slohem výše onoho stoje už na pokrok a zdokonalení umění překladatelského ukazuje. — I jiných více starých žaltářů ještě nás v rukopisech došlo, jako obzvláště skvostný *žaltář Poděbradský*, teď v knížeci Brunšvicke bibliotéce v Olešnici ve Slezku (fol. 174 listy) jenž i jiné nábožné kusy jako žalmy, písně, modlitby atd. v sobě zavírá. Psán byl pro paní Alžbětu, manželku pana Jana Bočka z Kunštatu. — *Glossovaný žaltář* ve vlastenském Museum. Latinský text psán už ve XII., české meziřádkové glossy v XIII. století připsány jsou. Obsahuje 238 listů v kvartu. — *Zlomek žaltáře v Brně* nalezený, dva listy v malém oktavu, rukopis velmi pěkný a správný. — Jiný zlomek žaltáře záležící ze dvou listů chová se v bibliotéce Musea. — Ve všech těchto památkách dvoje neb troje rozličná přeložení českého žaltáře se rozeznávají. Vitemberské se považuje za nejstarší a nejbližší prvotnímu nás nedošlému přeložení žaltáře již aspoň v XI. století učiněnému. Na ukázkou podáváme zde z Žaltáře Vitemberského

Žalm 103.

Blahaj, duše má, hospodinu: hospodine, bože můj, vzveličen jsi náhle. V zpověď a krásu jsi sie oblek:

Oděn světlostí jako rúchem: zprostřev nebe jako kožu:

Jenž kryješ vodami hořejnie jich. Jenž pokládáš oblak vzhod tvój: jenž chodíš na peři větrovém.

*Jenž činíš andiely tvě duchy: a slúhy tvé ohnem žhúcím.
Jenž jsi ustavil zemi na ustavičenství jeje: nenachýli sie na
vélky věkóm.*

*Bezden jako rúcho oděníe jeho: na horách stamú vody.
Ot lánie tvého zaběhnú: ot hlasu hromu tvého sie vzbojé.
Vzhodié hory, a echodié pole na město, jež jsi založil jim.
Meziu jsi položil, jež nepřéstúpie: ani sie obrátie zakrývati
zemie.*

*Jenž vypuščíješ studnice v podolu: prostrěd hor potekú vody.
Píti budí všecha zvěřata polska: i vžčakajú losové v žézi svej.
Nad nimi ptáci nebescí budí bydliti: z prostrěd opok dadie hlas.
Vlaže hory z vyšších svých: z plodu skutkóv tvých nasýti sie
zemie.*

*Vyvodie sěno skotu, a zelinu službě ludskej: aby vyvedl chleb
z zemie:*

*A víno by utěšilo srdce ludske: aby omzil obličej v oleji: a
chleb srdce člověče posilní.*

Ohledem na náboženský směr tenkrát panující odpovídaly spisy takové zajisté potřebám tehdejším, ale s nemenší jistotou tvrditi se dá že nelze bylo na nich přestati, jelikož hleděti bylo i na všeobecnější všemu lidu přístupné výkony. Sem přináležela především modlitba Páně *Otče náš* a veřejné písně církevní při obřadech atd. od lidu zpívané. Nedá se ani mysliti aby hned první missionářové nebyli na český překlad otčenáše pomyslili a jej působili. Nezachovalo se však původní přeložení nébrž toliko pozdější z druhé polovice XIV. století. „Některé jazykové vady textů těchto osvědčují že prvotní překladatel v češtině nedosti sběhlý příliš se řídil latinou a snad i němčinou. Nejstarší uchované formy Otčenáše chovají se v rukopise v univ. bibl. Pražské, v Dobrovského Gesch. d. böhm. Liter., v Jungmannově Historii lit. č. a v Rozboru staroč. literatury při životě Krista Pána, a přináleží všechny tyto texty jedné asi době. Při životě P. Jež. Krista nalézá se text následující: *Otče náš, jenž jsi v nebesiech, osviet se jmie tvé, buď vůle tvá jako na nebi tako i na zemi, chléb náš vezdajší daj nám dnes a otpušč nám naše dluhy jako my otpuščieme svým dlužníkom, neuvedi nás v pokušenie, ale zbav nás ote zlého. Amen.*

Že zpěv církevní v Čechách od nejdávnějších časů se pěstoval, na to přímo poukazují nejstarší naše nábožné písně kteréžto až podnes se zpívají: *Hospodine pomiluj ny* a píseň *Svatý Václave*. O prvéjší tvrdí prodlužovatel Kosmy že sv. Vojtěch († 997) ji skládal. Dobrovský, Palacký a j. míní že píseň tato od sv. Vojtěcha složena není a

odvolávají se na Kosmasa jenž praví že ji lid už r. 973, při svěcení Dětmara prvního biskupa Pražského zpíval. Má se za to že některý z žáků Cyrilla a Methuda byl původcem jejím, ne-li sám Cyrill neb Methud. Naproti tomu praví Šembera (Děj. lit. českosl. I. 66.) že „Kosmas nepřivádí určitě písně „*Hospodine pomiluj ny*“, nýbrž že lid obecný volal při Te Deum laudamus „Křešň“ t. j. Kyrie eleison, jak bylo vůbec tehda v Čechách i v Němcích obyčejno; jakož i na pomyšlenou prý jest že by kněží latinští v první době křesťanské sotva byli dopustili, aby se byla zpívala píseň pocházející od kněží církve řecké.“ — Jisté ale jest že píseň tato složena jest v X. století aneb i dříve. Napsána však byla teprv r. 1397 i s vysvětlením jejím od Jana z Holešova. Vysvětlení toto vydal Bolelucký ve své: *Rosa Boemica, sive vita Sancti Vojtěchy agnomine Adalberti 1668*. Výklad jest rozvláčný a pln skolastické sofistiky. Bolelucký uvádí že výklad tento od nejmenovaného bediktina Břevnovského pochází, později že rukopis Jesuitům se dostal v jejichž bibliothéce Klementinské se choval. Píseň tu i s notami zaznamenána. Jinak zajímavé jest čísti, kterak v XIV. století píseň se vykládala hlavně z jazykového stanovíště. Praví vykladatel písně mezi jiným: „Vězte že my Čechové pocházíme původem a jazykem od Charvatů, tedy náš jazyk jest nářečí charvatské a přišel s námi do těchto lesů, v ty pustiny z nichž obtížnou svou prací jsme působili tuto českou zem která však pro hříchy naše už v spoustu přechází. Z počátku tedy všickni Čechové v této zemi zrovna tak mluvili, jak posud mluví Charvaté, avšak tento charvatský jazyk přešed na tuto půdu rozličnými a dlouhými časy tak se změnil v této naší zemi že už namnoze jináče mluvíme nežli Charvaté a nežli Čechové před námi v této zemi mluvili. Takž sv. Vojtěch složil píseň tuto v tom jazyku jakýž tenkrát našel, a tudy se nalézají nyní dvě charvatská slova totiž *spase* a *míra*, jež u nás už nepanují (non sunt moderni) . . . pročež jest věděti že *spase* nám novým Čechům sluje *spasitel*. Staří Čechové říkali *spas* v nominativu a *spase* ve vocativu. . . Pak věděti sluší že *míra* jest genitivus slova *mír*. I v českém i v charvatském jazyku jsou slova stejnozvuká ku dvojímu významu a takž *mír* znamenati může i *věk* i *pokoj* (pacem).“ — Na to že *mír* v písni dotčené tolik co svět znamená, vykladatel ani nepomyslí. Podali jsme úryvek tento z dlouhé úvahy o krátké písničce na ukázkou kterak už před věky se u nás vykládaly básně z filologického stanovíště. — Praví pak vykladač dále: „Tuto píseň složil sv. Vojtěch za časů bídy a nepokojů v Čechách a takž i nyní po dlouhých časech, kde píseň tato se vykládá, jako tenkrát bída a nepokoj panuje! Avšak tenkrát si vydobyli Čechové pokoje touto písni jelikož ji správně zpívali, nyní ale

už pro tento hřích pokoje nedojdem že nesprávně zpíváme, ba už pán bůh nám nechce rozuměti jelikož my sami sobě nerozumíme. . . .“ Od nejstarších časů byla píseň tato v celých Čechách oblíbená a zpívána při největších slavnostech jako při korunovacích, u uvedení biskupů a nejednou před bitvou od vojska českého. — Taktéž píseň „k sv. Václavu“ — jest původu velmi starého a bez pochyby nedlouho po smrti svatého knížete českého povstala, ale teprv v opise ze XIV. století se zachovala. Hájek ji připisuje arcibiskupu Janovi, kterýž však na ni toliko 40denní odpustky udělil. Beneš z Weitmile † 1375 v kroniku svou ji celou přijav svědčí že od starodávna ji Čechové zpívali. Nemá tedy ani Hájek pravdu ani Balbin který ji b. Arnoštovi připisuje; ale nebylo tohoto zpěvu původně více než tři strofy; dalsí teprv později se přidělaly.

Hospodine pomiluj ny.

*Hospodine pomiluj ny!
Jesu Kriste, pomiluj ny!
Ty spase všeho míra!
spasiž ny, i uslyšiš,
Hospodine, hlasy naše!
Daj nám všem, Hospodine,
žiti a mír v zemi.*

Krleš, Krleš, Krleš.

K sv. Václavu.

*Svatý Václave!
vévodo České země,*

*kníže náš!
pros za ny Boha,
svatého Ducha, Kyrieleison!*

*Nebeskét jest dvorstvo krásné;
blazě tomu, ktož tam pójde
v život věčný,
oheň jasný
svatého Ducha. Kyrieleison!*

*Pomoci tvé žádány!
smiluj se nad námi;
utěš smutné,
otveď vše zlé,
svatý Václave! Kyrieleison!*

Toho času zajisté i jiné mnohé duchovní písně české se spůsobily a zpívaly, ale nedá se s jistotou souditi která z písní jež v pozdějších opisech nás došly této ještě době přináleží. Od původních našich dvou písní „Hospodine“ a „Sv. Václave“ se liší hlavně tím že jsou pouhá následování vzorův latinských. —

Velmi časně se v Čechách pěstovati počaly legendy, a dá se mysliti že hlavně za příkladem legend latinských jakýchž hned u vzniku křesťanství a zmáhání se latinismu v Čechách několik povstalo. Nejstarší z legend českých se kladou do XIII. století. Má se za to že nejstarší tyto legendy náležejí do obsáhlého kruhu legend z nichž ovšem jen některé zlomky se uchránily. Cyklus ten as zahrnoval legendu o sv. Alexiovi, životy sv. Anny, Panny Marie, Pána Ježíše, a děje sv. Apoštolů. Do té samé doby as padají též legendy o Jidášu, Pilátovi

a o seslání ducha svatého. *Legenda o XII apoštolech* dostala se nám ve dvou zlomcích jež obsahují životy apoštolů a evangelistů Pavla, Jakuba, Jana, Matouše, Marka, Filipa a Petra. Jeden ze zlomků objeven Fortunátem Durichem v cis. dvorské bibliothéce ve Vídni, obsahuje 76 veršů, druhý P. Šafaříkem uveřejněn 156 veršů v sobě chová. Oba zlomky obsahem, jazykem a pravopisem sobě docela podobny jsou a jeví se v nich hluboká dřevnost jazyka a grammatických forem. Básnickou cenou nevynikající jsou hlavně tím důležité že duch věku v kterémž povstaly se namnoze v nich zrcadlí. Děj v nich převládá a spíše stopy moralisujícího rozumu v nich naléztí jest, nežli známek tvořivé fantasie. Líčení někdy dosti živé a k předmětu přiléhající, ale beze vrélosti a zajímavějších půvabů. — K tomu též druhu přináleží a do té samé doby as padá *legenda o sv. Anně*, matce Samuela proroka. — *Legenda o sv. Alexiovi* počítá se mezi nejstarší památky českého básnictví. Zlomek nalezen A. Bočkem chová se v moravském zemském archivu. Obsahuje však jen některé uryvky z konce básně. *Legenda o sv. Alexiu* mnohých se dočkala vzdělání což poukazuje na velkou oblíbenost její. Zachovala se nám i jiná v nevazané řeči ve dvou rukopisech *Passionálu*. Nebeský objevil (*Leg. o sv. Alexiu* v Č. č. Mus. 1851) že veršovaný zlomek naší legendy pochází z toho samého pramene z kterého Bollandisté (*Acta Sanctorum*) čerpali. — Živější se v legendě této jeví líčení než v předešlých a více básnického smyslu. Není tu děj jako úhrnkem do rýmovaných veršů pouze vpraven, ale jsou zde i momenty zvláštního rozevření. Takový moment zajisté jest líčení hoře rodičů nad ztrátou syna Alexia kdež Eufemian otec

*Vystúpil byl z svého smysla,
padl na zemiú viac bez čísla.
Rozdřel rúcho byl v ty časy,
trhal své šedivé vlasy,
bradu počé svú trhati
a svoj život snažně dráti.
Pade na tom svatém těle,
křičie . . . atd.*

*Matka jeho v smutnej tváři
jako lvice siet prorazi,
ty noviny uslyševši.
Sedra rúcho své přišedši,
strže s sebe své závitie,
co na hlavě jmě přikrytie,
v nebe svoji ruce vzdviže:
Bože, pošli mně smrt blížě atd.*

Taktěž i *legenda o sv. Dorotě* i formou i básnickým líčením se vyznamenává. Ale výše všech básnickou svou cenou se staví *legenda o sv. Kateřině* jižto objevil Dr. Pečírka v Štokholmě r. 1850. Nejobšírnější tato ze všech legend českých obsahuje 1360 veršů. Z básní rýmovaných obsahu náboženského jí bez odporu přední místo náleží. Vyniká jadrností jazyka a dokonalostí metriky, zvláště ale plností rýmu, z kteréhž souditi že básník velmi cvičený byl a jazykem pro rým a verš

oblomeným vládl. Vyplývá z toho že originalu svého velmi svobodně užíval, ba snad jen prosaickou legendu latinskou v české verše uvedl upotřebiv jí co pouhé jen látky kterouž docela původně a samostatně zpracoval. Zachovala v sobě mnoho slov starobylych od jinud buď dokonce neznámých anebo v jiném toliko smyslu povědomých. Dá se domýšleti že spisovatel její byl stavu duchovního, vzdělaný a znalec světské literatury a poměrů, neboť se táhne na bretanskou pověst o Tristramu a j. Rukopis se zachoval toliko v chatrném přepisu asi z konce XIV. století, který dříve v bibliothéce Rosenberské se nacházel a v třidcetileté válce s jinými spisy do Švédska byl odvezen. Báseň počíná naznačením povahy krále Maxencia: *Když za dávných časov v hříše - jeden cesař pohan bieše, - ten vládněše všemi králi, - což jich bylo blíž i vzdáli; - král ten byl velmi zlý a lidé takž se tříseli jeho zrakem - jako kůře před luňákem* Pod tím císařem seděl jeden král v Cyperské zemi, pověstí velmi dobrý: *Jeho chvála slula spoře, - takže cesař na svém dvoře - neměl krále radnějšího - ani k službě snažnějšího.* - Král tento měl dceru Kateřinu. Když hledali nevěstu pro císařeviče řeklo se jim: *Zjezdiec ves svět, - hory, vody i na moři, - panny tak červeney zoři - a bělosti tak veliké, - rozkošnej krásy všeliké - vy nikdie neuhlédáte, - ani již pěknější jmáte - než jest Kateřina skrovná, - naše šlechtná královna; - na učení a múdrosti - v lepotě i šlechtnosti - rovně jej nikte nevidal . . .* Předneslo se Kateřině přání a zajímavé jest přemýšlení její o tom, kdež konečně sama o sobě praví: *mej múdrosti a kráse - nikto živý nerovná se.* - Jde pak na poradu k poustevníkovi *k němu cesta - povzdál bieše, neb na pustém - lesi bydleše na hustém, - v jedněch horách, v jednej skále. . .* Ten ji poukazuje na krále *múdrého nad vše múdrosti, - krásného nad vše jasnosti . . . jeho zmilítka matka - jest přechístúcie děvice - a světlejší než dennice . . . jeho otec . . . jest pán všecka panstvie jmaje, - ženy tělesnej neznaje, - král jest nade všemi králi; - jeho královstvie jest v dáli - i na šíři neseznáno . . . najmenší jeho zřiece - u múdrosti té přemáhá, - zbožím i učentím sahá - nad tě, i krású neslýchané; - jeho věk bez dokonanie . . . Jeho se kráse hvězdy divie, - jeho múdrosti tak živé - nemož i žádúci umem - obklíčiti ni rozumem . . . Jeho kralování silné - konce nemá ani béře, - ni se zruší ani zděře . . .* Kateřina zahoří pro myšlenky a city kteréž jí poustevník vstúpil a povznese mysl svou k bytnostem jež v tak ideálním světle jí představil. *V téj modlitvě i z té mdloby - sen tu vznide jěj na oči, - skrzeňž u vidění vkroči, - v rozkošné a divně krásné. - Zdáše se jěj, tej věhlasné - a cté panné, bez omyla, - by na krašší sieni byla, - než ji vidal kdy kto živý. - Na téj biechu divné divy - zdelány z bohatěj měny: - dno z biríl, z demantov stény, - spojovány biechu v zlatě, - v nich*

mnoho okének bohaté, - z smaragd i z safierov biechu, - v nichžto miesto
 skla se stkviechu - drahých kamenov činové, - jacinti i rubínové, - turkot,
 sardín, paleis v sloni, - jaspisové, kalcedoni, - topas, granát, krysoliti, -
 amatisti, margariti - spôsobeni príeliš lepé. - Tudiž na téj sieni sklepe -
 slunce, měsíc, při tom hvězdy - podobenstviem týmiž jezdy - stviechu,
 jakož Božíu mocú - jlu na nebi dnem i nocú, - časujúce všecky chvíle. -
 Viece drahých dívov v síle - vidě v kráse se hojiece. - Uzře dvě stolici
 stojiece - na vzhod slunce podlé sebe: - na jednéj Bóh mocný z nebe
 sedieše v svém v světlém tróně; - na druhéj v drahéj koruně - Maria jeho
 mať stolova, - archangelská ciesarová. - Oba jmiesta sceptry v ruce. —
 Ten blesk i ta radost jsúcie - Kateřinu tak utěši, - jakž se ves smutek
 vyspěši - z jejie srdce, jenž bieše jměla; - i pomysli, řkúc: „Prospěla -
 jsem, ač Bóh dá, na svém diele, - když mi se mój choť tak cele - dal
 viděti i s svú matkú; - juž nebudu v nedostatku, - když hlezu na jeho
 lice.“ - Tehdy Maria spomocnice - pokynu jěj ruku k sobě, - ana v styd-
 livěj porobě - jide jako bláže k nima, - klekši i pokloni se jima. - To
 pak Maria vidúci, vece: - „Mój synu žádúci! - ké svéj choťi dáš vítanie? -
 však vieš, ež jest dokonanie - svému stavu učinila, - a to všecko naplnila,
 cožs jěj kolivěk rozkázal.“ - Kristus vece: „Juž utázal - jsem se o to,
 ež ju jasnú - Kateřinu, velmi krásnú, - chcu sobě za choť zvoliti; - i bude
 se mnú stoliti - u mém kralováni věčně.“ - Kateřina klečiec pěčně - vece:
 „Mój najdražši králi! - dnes já mú čistotu v táli - tvěj milosti poručuju,
 - a jakž najlépe uměju - snažným, věrným srdcem zdravě - tak chcu tvěj
 milosti pravě - slúžiti do méj smrti mile.“ - Tehdá tu Kristus téj chvíle -
 učini se jěj tak jasen - v oči i tak velmi krásen - mnohú okrasú v svéj
 tváři, - jakž ot jeho světlěj záři - srdce jěj v těle hraješe. - Bez omyla
 se znajieše - v tak utěšeněj radosti, - o nížto jakž v svéj mladosti - ani
 čtla ani slýchala. - Po němžto bieše vzdýchala, - na toho zrakem hle-
 dieše. - A ten tak, jakž tu sedieše - s svú zmlitkú matkú včile, - vstav
 nahoru z kratochvíle, - o němž stviechu zářmi stěny, - seď sta jako pro-
 střed sieni, - oblečen jsa mnohú draži. - Ihned Maria za paži - vzdviže
 Kateřinu vzhóru - a řkúc: „Juž se neboj vzdoru; - ani žalosti ni núze, -
 neb té mój syn k choťi i k sluze - přijal. Juž buď utěšena, - vsie radosti
 nezlišena, - ale všeho smutka liše.“ — V tom řčenj syn Boží tiše -
 začs jedno prvne časem - milým, sladkým, drahým hlasem, - jimž
 jěj srdce v zdraví zvlaži, - jda k něj, svých slov v slavněj draži -
 vece: „Vítaj, má přežádná! - vítaj, moje choťi ladná! - pod sem,
 mé vzvolené líčko, - ke mně, milá holubičko: - bydlot jsem věčně osno-
 val, - toběť jsem korunu schoval - u mém kralovství v čistotě.“ - Jakž
 tu piesň v svéj sladkéj notě - skona protiv téj děvici: - tak sněm prsten
 z svéj pravici, - i vloži jěj prostřed ruky; - o němž ona z ctněj ponuky -

zaklopi svú ruku hladce, - i zazpieva veľmi sladce - notkú jednu píšici novú - a říká: „Juž nevěstú slovu - chotě, jenžto mne nezměnil, - svým mě prstencem obvěnil, - po němžto jsem srdcem vadla: - mně víc jiného zrodla - netřeba; neb můj chot dražší - všeho světa i najkrasší - jest, v němž já byt zřiedla mého - chcu mieti ustavičného, - srdcem k němu jsúc na věky - vždy všem zlým zlostem na překy.“ - *Tá píesnú mu chválú vzdavši - prociuti, a vzhóru vstavši, - uzře na jevě, ne v zhluce, - v svéj bělúciej drahéj ruce - prsten nebeského zlata; - víc ta čistá dievka svatá - by vesela podlé slucha. - Plna jsúc svatého Ducha, - po světě poče netúžiti - a svému choťu slúžiti - postem, trudem, modlí - sličnú, jsúc křestankú ustavičnú.* ²⁴⁾

Z doby téhož básníka pochází legenda o sv. Prokopu, téměř 1100 veršů v sobě zavírající. Skladatel její byl dobře povědom příběhů i obyčejů kláštera Sázavského, o kterýchž namnoze se zmiňuje. Život a zázraky sv. Prokopa velmi obšírně líčí, nazýváje ho *dědice Slovanského*. Jelikož v básni věrně popsána jest krajina kolem Sázavského kláštera, dá se souditi že jí některý benediktin Sázavský, jak se zdá, podle latinské legendy vzdělal. Líčí se v ní sv. Prokop už z mládí co dumavý, zamýšlený, od světa odvrácený jinoch jež rodiče poznávše zvláštní jeho povahu poslali na Vyšehrad, kde slavné učení v slovanském jazyku květko: *Tu Prokop v učení lóně - čítal vždy s snahú v zákoně; - a kehdy tu v krátkém časě - tomu písmu naučí se; - mistři se tomu diviechu, - mezi sobú tak mluviechu: - Prokop dobře v písmě dospěl, - a ve čsti i v kázni prospěl. - Neb nikdy prázden nebíeše, -nebo na modlitvě, nebo v knihách čtieše; - tak se učil velmi míle, - netbal ijedné kratochvíle. - Divné ovšem pokory bieše, - že již každý to mluvieše: - tento Prokop tako jest tich, - již jakoby byl ovšem mnich. - Nikdy neviděli, by smál, - ani kdy s dietkami več jhrál; - jedno pěl hodiny nebo páteře, - někde síkromě, nebo v kóře. - Počechu se kanovníci diviti, - a říká: Co chcemy učiniti? - vidímy člověka dobrého - a ke vsěj čsti podobného. - Južt jest dobře na tej době; - přítovarišmy ho k sobě - pro jeho pokorné poníženie. - Snidú se Vyšehrazská knězie, - byuše všichni v tej radě - v kapitole na Vyšehradě, - vzvolichu jej služebníkem, - u svatého Petra kanovníkem. - Nerád tomu svatý Prokop bieše, - neb tohoto světa nenávidieše.* ²⁵⁾

Legendistům této doby nešla vznešená postava Kristova i snažili se život jeho způsobem tenkrát oblíbeným spracovati. Někteří z nich ale nepřestali na prostém a právě proto nejprůměřejším způsobu evangelistů, ale použili i rozličných pověstí a vymyšlenin pozdějších aby, jak se domnívali, svému líčení vyššího dobyli zájmu. Nakaženi jsouce neladnou chutí časovou snažili se čistou ideálnou osobnost v jakéž se

Kristus křesťanské mysli představuje líčiti v světle velemocného sice a zázraky tvořícího muže, který však u líčení takovém hlavních znaků duševenství pozbyl. Historie středověké literatury evropské poukazuje na některé epické básně toho druhu, z nichž ale toliko ony se pravému směru přiblížily, jejichž skladatelé předmět svůj zbožně pojavše z prostého oboru legendy na osobivou půdu epickou nepřestoupili. Ale i do těchto se namnoze nechutni vmísili živlové tak že básnická jich cena nepatrná a toliko některé jednotlivé momenty jako malé oasy z plané poušti vystupují. Legendy tyto původně v latinském jazyku zpracovány překládaly se do řeči národních aneb volně podle latinských vzorů se vzdělávaly. Do třídy této náleží také česká legenda *Ježíšovo mládí*. Obsah její krátce nadepsán: *Tuto se počínají dobré knihy a velmi užitečné každému věrnému křesťanu o božiem narození a o boží mladosti, jako je na světě přebýval s židovščaty v své mladosti, i které jest divy činil před židovščaty, jižto jsú jeho zřiece chtěli též divy činiti.* Podobných legend z Ježíšova dětinství i německých několik stálo jichž ale český skladatel nepoužil, něbrž z několika latinských legend látky sebrav bez sporádání a nedbale je sestavil. V některých částkách se mu ale práce předce povedla. „Z části jest rozkošná selanka posvátná a vane v ní líbezná poesie jako ona jesliček, božská velebnost se stala dítětem a hraje si na obrázku roztomilém. . . . Jednotlivé obrazy v naší básni jsou velmi krásné, čistě vypracované byly by roztomilou selankou. Líbezný jest obraz palmy se klanějící a ovoce své poskytující vypráhlým ústům dítěte božského a svaté rodiny, a odměna že za to má být dřevem rajským a v zimě v létě ovoce nosit. . . . Na rozkaz dítěte se otvírá písek pouště a zdroj čerstvý se prýští a tak poušť se mění v úrodu.“ (Nebeský Časop. č. M. 1847.) Leč pohříchu se básni nedostalo spracování jež by jednotlivým těm obrazům odpovídalo a „nesvědčí ani o velké umělosti ani o velkém nadání skladatele.“

K těmto počátkům duchovné poesie podle vzorů latinských přidružily se i některé jiné i pokračovalo se v nich s neocháblou horlivostí v této i příští době, z kteréžto nám také větší díl naznačených zde básní v rukopisech zachován. — Méně výdatný byl zdroj vzdělávacího a naučného básnictví, a jelikož nepatrní jeho počátkové v charakteristických údobách svých teprv v příští době k výkvětu došli, bude o nich tamo obšírněji pojednáno v kteréž že více ve známost vešli, jeví se pilným sbíráním a opisováním jich ve XIV. století.

Pouhý prostý pohled na literární ony snahy uvádí ku přesvědčení že směry jejich k jedné toliko straně se klonily a že nemožno aby byly veškeré pohybování ducha časového kdy dostihly byť by i z něho byly na jevo vystoupily. Počátečné okusy zajisté hleděly jen na potřeby nej-

nutnější. Latinikové musíce se k národnosti přibližovati snažili se o spojení protiv, o částečné aspoň vyplnění nesmírné mezery jež mezi názory a jazykem lidu a mezi směrem jejich se jevila. Takové mezery nestálo mezi národem a kněžstvem slovanským. Působení tohoto padlo tedy na připravenou už půdu, nejevilo se protivou národnosti, nemusilo zápasiti s mluvou lidu a lze mu bylo v písmě širším se rozvíjati řečištěm. Pročež i pravdě podobno že literatura slovanskými apoštoly povzbuzena hojnější a výdatnější plody vydávala hned z prvopočátku než ona strany latinské, a když Kosmas (Pertz Script. IX. p. 45) k l. 894 o zvláštních psaných privilegích moravské církve mluví ano i o historii Moravy, potvrzuje tím tušení naše o valném ruchu spisovném slovanského kněžstva na Moravě jež zajisté mimo překlady knih posvátných i proti žalobným spisům latiniků slovanskými replikami odpovídalo i na literárních snaženích jiného druhu se účasthovalo jakž zájmy časové od něho je požadovaly. První kněží slovanští byli spolu i první písařové a spisovatelové v jazyku národním a byli snad některému Mojžírovcovi to co latinští kněží Přemyslovcům, tudíž i není co by odporovalo mínění projevenému (Dobner mon. III. p. 80) že Method už pro Svatopluka spůsobil knihu zákonů. Latinským kněžím byl národní jazyk z prvopočátku jen nutným prostředkem jehož používali jen v potřebách nevyhnutelných a toliko ohledem na zájmy jim nejdůležitější, totiž církevné. Čím dále ovšem, tím šíře se rozvíjalo působení jejich. Cizinci postupovali místa domácím kteřížto zvláště po odstranění liturgie slovanské k latinikům se přidávali. Básnictví světské neminulo se působení i na kněžské osoby. Hovili ruchu zprv překládáním latinských plodů, pak nápodobňováním a zpracováním legend. Ba i dále až do epického vystoupali oboru, ale všeměs jen jednoho, totiž náboženského koleje se držíce. Národní však literatura přestati nemohla na výhradních těchto snahách. Společenský ruch v přílišném kvašení jinakých ještě živlů se nacházel, než aby živlové tito i na literárním poli výrazu a posily byli nevyhledávali. A vyhledávali ji také na všech cestách ježto šířící se pole myšlení a básnění literaturě tenkrát proklestovalo.

Jakož politický a společenský stav národu veliké působení jeví na směry literární a duchovné vůbec, takž zase tyto na ony zpět působí buď ustálením panujících myšlének aneb jich podrážváním. Při obmezenosti literárního života tehdejšího nedá se však mysliti aby písemnictví bylo valnou jakous mocností jevílo nad poměry obecnými, ba dosti na tom že k vlastnímu svému vzbudování přikročilo. Byloť mu jen poznenáhle se vyvinovati ze směsi poměrů nepřiznivých a z nadvládající spousty duchovné. Tu a tam některý toliko jednotlivec v zátísi

klášterním neb jindě od světa na chvíle odvrácen přilnul myslí svou ku práci nesnadné, ku zaměstnání za oněch časů přímo výhradněmu. Nepůsobil tím na veliké množství než zase toliko na jednotlivce. Nesnadno se rozšířiti mohl plod jehož pouhé opsání už s obtížemi spojeno bylo. K jednomu však hlavnímu do budoucnosti sáhajícimu účelu počátečné snahy tyto předce vedly že se v nich jazyk ustálil a k působnému organismu ucelil. Co na jedné straně vplyvem latiny domácího rázu pozbyl, to zase na druhé rozmanitostí a nutným vpravováním se do forem myšlenkových získal. Jinak ve vzniklém písemnictví nalezl středíště bez jakéhož by byl snad brzo už pozbyl valnou část rozsáhlé Půdy na kteréž panoval. Bez takového středíště se jazykové snadno v nářečí rozpadávají jež čím dále tím více od sebe se liší, až během časův na nové řeči se působí v tak úzké meze stěsněné že jim pak nesnadno slediti dráhy duchem vykázané a rozsáhlým působením vyššímu svému povolání za dost učiniti. Takž ale se počátečným písemnictvím u Čechoslovánů položily podstatné základy spisovnému jazyku společnému, což zajisté veliký mělo vplyv na příští hned a na všechny potomní doby. Že nejvyšší byl čas, aby jazyk český se ustředil a na odpor sesílil vyplývá z nápadného zmáhání se němčiny v době této, kde krajina v kteréž jazyk českoslovanský obecný býval valně se zúžila, ale i u vnitř země a takoržka v srdci národu českoslovanského řeč domácí pozhývala půdy. Již ve XII. století počaly se osady německé v Čechách řádně zřizovati. Na Moravě hned počátkem XIII. století od hranic rakouských a slezských, tedy se dvou stran zároveň se osadníkové němečtí do země hrnuli. Za krále Otakara II. se jimi celé krajiny a města v Čechách a na Moravě naplňovaly, k čemuž i německé kláštery zde nově založené valně přispívaly přitahující k sobě osadníky německé. Totéž se dělo i na Slovensku, kde mimo menší osady i města německá povstala a zvláštních práv a výsad požívala. Jestliže již v jsoucnosti osad těchto se krylo veliké nebezpečnoství slovanské národnosti hrozící, vzrůstalo ono ještě tím že osadám těmto se dostaly namnoze výsady z jakýchž se netěšili tuzemcové, a že za příkladem některých mocnářů a velkých hodnostářů českých a moravských i jiné vyšší a nižší osoby a rodiny k působům a jazyku hostův těchto se klonili. Přemysl Otakar I. uvedl německé prvorozenství v posloupnost dědičnou, svěřil důležitý úřad písaře svého nejen samým Němcům, ale počal i německá práva Magdeburská do zemi uváděti. Vácslav I., milovník německého básnictví, pohostoval německé zpěvce, a německé spůsoby panovaly při jeho dvoře v čemž některá část šlechty české jej sledila tak dalece že nejen hrady své po německu nazvala, ale i sama německá jmena přijímala, od kterýchžto časův se v Čechách vyskytly rody

pánův z Rosenberka (Vítkovci), z Loewenberka (Děčínští), z Šternberka (Chlumečtí) a j. v. Ještě dále v tom směru postoupal Přemysl Otakar II. pod jehož vládou se němčina nejen mezi šlechtou ještě více rozšířila ale i po městech a městečkách, hlavně v Praze kde téměř skoro všechny úřady městské v rukou Němců se nacházely. Kterak ale napotom za Oty Braniborského němectví v Čechách vystoupilo, o tom dějiny země české dosti zřetelně mluví; ale také se objevuje že takovýmto vystupováním živlu cizého též v mnohých osobách výše nadaných zbudilo se národní vědomí ježto co mocná protiva nenáviděného cizinstva i v literatuře se ozvalo. Že národní vědomí a odpor proti živlům do země se vtírajícím nikdy v Čechách nebyly docela utonuly, tohož svědectvím živým jsou nejstarší národní naše zpěvy, kdež i na to ohled jest bráti že sbírka jich způsobena jest okolo l. 1290, kdež tedy ještě v oběhu byly a národní směr v nich projevený zajisté působení se neminul. Byť i duch národní mohutným vplyvem převratů společenských a nových celý věk ovládajících názorů z básnických plodů se napotom byl vytratil, nevytrátilo se předce smýšlení národní z písemnictví českého. Ba vystoupilo ono i ve spisech oněch tichých snažitelů jež horlivost víry k způsobování spisů směru náboženského povzbudila. V kruhu tomto se setkáváme s charaktery národním vědomím tak osvěženými, že se živé jeho stopy v plodech jejich objevily, ačkoli směr obsahu a forma z následování latinských vzorů vplynulá nedaly jim daleko vystoupiti z mezí vytknutých. Ale že pěstováním jazyka českého vůbec přispěli k tomu, aby při dostatku domácích plodů se němectví také v oboru písemnictví nerozložilo jako jinde už převahy nabývalo, tím si získali neoceněné posud zásluhy o literaturu naši, usnadnivše spolu přechod k plodům samostatnějším a všeobecnějším. Rozptýlené živly jazykové v ústech lidu chované ústrojně se spořádaly, a řeč na spisovnou povýšena nejen nerozpadla se více nebrž dále se doplňovala a zdokonalovala působíc spolu pevnou hradbu podrývané národnosti. Plodům západního ducha nebyl tím přístup uzavřen, národ se do cizých živlů vžívati sice nepřestal, ale přetvořil je a vlastním svým rázem je přioděl, neboť jazyk německý nebyl už jediným nutným prostředníkem zobecnování názorů časových, kteroužto službu převzal jazyk domácí tou chvílí, v které se na zčeštění a zpracování nečeských plodů odvážil. Takž se sice jazyk německý na československé půdě tu a tam udržoval sice ale k panování nedošel, a němectví v obecném životě zmáhající se literaturou českou se zamezovalo. Cizé názory v cizé formě stály vedle domácích nevejdouce v národní ústroj a neproniknouce jej dříve pokud v národní se nepřelily údobu a toliko co výhradný, trpený sice ale nikoliv všeobecně uznáný zjev se představující. Jazyk národní se stal onou úrodnou

půdou v kteréž národní vědomí a smýšlení kořeny své rozložilo, jejímž však pozbytím by národní myšlenkový obor byl hynul a do cizého vplýval až k úplnému svému zmizení. Na půdě této se cizé názory ovšem zdomácniti mohly, neboť duch času jako povětřím přilétá a nelze před ním zatarasiti brány a přístup mu zakázati, ale duchovné skutky jinde vzniklé na českou půdu přenešené pozbyly v rouchu domácím odnárodňovací svou mocnost, ba naopak, živíce české myšlení i české mluvě prospívaly. Ale i sám duch času nebyl dosti mocný k překonání myslí slovanské a k úplnému jí sobě podmanění. Povzbudil ovšem některé výtečné hlavy že jej sledili a v prácech svých následovali, ale nedal mu vybujněti na české půdě tak aby i nejskvělejší jeho výkvět tehdejší byl národní mysl překonal, ač vtisknuv ráz svůj celému téměř věku. Na vzdor panujícím totiž směrům na západu jejichž zjevův zákony se považovaly v společnosti evropské, na vzdor skvělým vzorům i u nás pilně pěstovaným a následovaným přece jen hostem zůstala u nás nadvládající jinde romantika nepřekonajíc praktickou mysl národu našeho, neproniknouc život jeho, nébrž toliko na některé plody básnické se obmezujíc jež z výhradných snad kruhů společenských sotvy vystoupily, jelikož se nenalézají stopy působení jejich na život a mysl lidu.

Že německví při vši nadlehčující mu podpoře a shovivosti se nijakými vyššími směry u nás neznačovalo, to zajisté důkazem jest že jich samo v sobě nechovalo. Zjevy duchovného života jež na západě a jihu z podivné směsi a sporu zápasících spolu živlů se vyvinuly, přecházely ovšem též na německou půdu valně ji oplodňující, ale ona část lidu jež do krajin českoslovanských se přestěhovala sotvy se na nich účastnila a ještě méně se o další rozvin jejich starala. Zřetel osad německých v Čechách byl hlavně na provozování řemesel a obchodu a na udržení a rozšíření prospěšných jim výsad obrácen. Nenalézá se stop že by přistěhovanci vedle materialných a soběckých směrů též vyšší jakés snahy byli zde objevili. Po celá staletí přebývání Němců v Čechách, na Moravě a v Slovensku nevystoupil ani jeden německý spisovatel na domácí naší půdě, a vystoupil-li, tedy zajisté s tak slabou silou a s tak slabým účastenstvím u zdejších soukmenovců svých se potkal že zanikl, aniž památky jakés působlivosti jeho po něm pozůstalo. Vzniklé v Německu básnictví *minnesingerů* dle vzorů provenčalských *tróvatorů* proklestilo si ovšem brzo cestu i do Čech samými básníky jenž vítanými byli hosty při dvorech králův a některých pánův českých, a není pochybnosti že mimo známé proslulé i mnohý neznámý a zapomenutý zpěvák německý od hradu k hradu se potuloval. Král Václav I. si oblíbil německé zpěváctví tak že sám se v něm prý okusil a některými písněmi si mezi *minnesingery* skrovného místečka získal.

Při dvoře jeho se zdržoval německý básník Raimar z Zwetru, který sám o sobě rýmoval:

Von Rine bin ich geboren
In Oesteriche erwachsen
Beheim han ich mir erkoren
Mer dur den Herren danne dur das Lant.

Patrnо z toho že se více k vůli králové v Čechách zdržoval nežli pro uznání jakéhož byl v zemi české docházel. Jinak se mu zde zajisté dobře vedlo, neboť ho nalézáme ještě roku 1251 při dvoře Václavova syna Přemysla Otakara II. spolu s jinými německými veršovci jakož Sigeber, Suonenburg, Tannhuser a Wernher Missenaer. Jak štědře král český tyto německé básníky podporoval, vysvítá zvláště z toho že jej v básních svých velebili, kdežto naopak na šťastného soka jeho Rudolfa z Habsburku sobě naříkali a neštědrost mu vytýkali. Ulrich z Turlína na zakázku dodělal pro Otakara našeho nedokončenou ale velmi oblíbenou tenkrátě básně „*Vilém Orleanský*“ od Wolframa z Eschenbachu. Při dvoře Václava II. žili Jindřich Frauenlob a Ulrich z Eschenbachu. Že básníkové tito s mnohými českými pány a rytíři obcovali, vysvítá z toho že si čeští pánové dali německé básně od nich dělati. Takž Jindřich z Friberka dodělal pro Raimunda z Lichtenburku básně „*Tristram*“ od skladatele Gottfrieda Strasburského nedokončenou. Ulrich z Eschenbachu o dvou rytířích českých se zmiňuje kteří jej při spisování básně jeho podporovali. Jména rytířů těchto Ekhart von Dobringen a Kuno von Gutrat nemají však českého zvuku a poukazují buď na cizokmenovce buď na odrodilce. Básně však Ulricha z Eschenbachu na které se čeští rytířové tito účastnili, byla: „*Alexander*“ jejížto jednu knihu věnoval básník Ulrichovi z Risenburku, jinou pak zase samému králi Václavovi II. Ulrich udává že básně svou podle latinské (Waltera z Chatillonů) působil. Jelikož ale — jak Nebeský objevil (Č. č. Mus. 1847) málo se v latině znal, dá se souditi že mu někdo, snad oni dva rytířové, latinskou básně po německu vyložili, kterýžto výklad on si tu a tam v mysli spletl. „Není pochybnosti,“ praví Nebeský, — „že rukopis Eschenbachovy básně v několika opisech u dvora královského, u pánů z Risenburku a snad u dvou rytířů uvedených a jinde koloval čím se zájemnost a známost rekovného syna Filipova u nás rozšířily, a možná tím i originál Walterův do země dostal a oblíbení našel a tím tato látka básnická do poesie národního našeho jazyka vešla do kterého se již před tím po zrušení původního slovanského básnictví nový duch poesie v západní Evropě proudící byl vedral.“ — Z toho by vyplývalo že teprv po Ulrichovi z Eschenbachu se v Čechách pozornost obrátila na bohatýrskou osobnost Alexandrovu, avšak podle

jiných byla česká báseň o Alexandrovi už mnohem dříve způsobena. — Český Alexander se považuje za nejznamenitější památku rýmovaného básnictví v Čechách. Jest želeťi velmi že skladatel plodu tohoto ani sám se nejmenoval ani od jinud jakés jisté zprávy o osobnosti jeho nás nedošlo. Vůbec nedostatek zpráv o osobnostech spisovatelů českých tohoto věku nedovoluje nám ani na jednu vynikající literární povahu jmenem poukázati takže jen o spisech ale nikoli jich skladatelích řeč býti může. Má se za to že básník Alexandra žil už za časů krále Václava I. a složení básně as mezi léta 1245—1253 padá. Že k české šlechtě přináležel to z názorův jeho přímo projevených jasně vysvítá. „Z chlapského řáda nikoli - ijednoho v čest nevolí - nebo chlap když jest povýšen - nesnadně bude utišen. — A dále: *Aspis slove hádek jeden - ten jest tak velmi nezbeden, - jakž netbá ijedněch kúzel, - hlavu stáhne jako uzal; - když kto kúzly chtě jej jieti - nemože niče prospěti - jedno ucho k zemi stulí - a druhé chvostem zatulí - a takž chlap když bude vyšší - dobře slyše však neslyší.* — A zase jinde: *Kterýž potok voden bude - ten se vždy více zabude - než která hluboká řeka - ježto široce vytéká - takéž chlap když obohatie - když sedí daní neplatě - dobře znarv však nepozná tě.* — Mírněji se projevuje kde praví: - *najověčšie šlechta tu je - kdež smysl nrawy okrašluje. - Šlechětný ščep bývá z plani - když se starý peň oplaní: - tak z chuzškiech bývají páni; - když zbožie neb smysla nenie, - v šlechtě bude porušenie...* Jinak ale vedle aristokratického svého smýšlení též vlastenecká a národní horlivost živě se v básni jeho zrcadlí a jeví se i zde onen odpor věrných národovců proti zmáhajícímu se německví, o jakémž jsme už dříve se zmínili že namnoze velmi důtklivě vystupoval. Praví: *By bôh uslyšeti ráčil - své křesténstvo, to zračil - by takéž byl českým králem: (jako Alexander) - ufal bych v to, žby zu málem - leč buď Litva, leč Tateri - kakž sú menování kteří, - Besermene, nebo Prusi - leč nepotvrzení Rusi - přišli by takej připěť, - jakž by se krsta přichopiece. - Byli svých modl odstúpiece. - I to by se státi mohlo, - ac by to co juž pomohlo: - že Němci již sú zde hostie - chtie doždati, by na mostě - Prazě, jehož bôh snad nechú! - nebude viděti Čecha; - i mohloby se brž státi - by jich bylo nevidati.*

Básník českého Alexandra znal a použil latinského plodu Waltera Kastilionského u zpracování svém ba osnova děje v obou skladbách jest ta sama, avšak dosti volně si přece počínal místy něco vynecháváje, ještě více ale přidáváje a místy ledacos dle svých vlastních náhledů proměňuje. Báseň celá se nám nezachovala leč toliko některé zlomky jež dohromady přes 3370 versů obsahují. Jen první tři zpěvy

jsou celé, IV., VI., VII. a IX. zpěvu toliko zlomky se nacházejí, z nichžto však s jistotou souditi se dá „že český Alexander skutečně v sobě zavíral vypsání úplného kruhu dějin slavného řeckého velehrdiny.“ — V úvodu se básník omlouvá jestli by v čem pochybil; ukazuje na Šalomouna jehož rozum byl tak jasný - že jmu bylo všechno známo - v zemi, v moři, v hvězdách tamo; - ten pak čtveru věc vyčíta - jež před jeho smyslem skryta — a sice cesty orlice v povětří, hada na skále, lodi u prostřed moře a muže při panně. (Šal. přisl. XXX. 18. 19.) *A když ten v něčem blúdi - jenž smyslem všel nad vše lidi, - ač se kde v mých slověch potknu, - snad mne proň v tom nic nedotknú; - neb jsem před ním tako malý - jakž přede lvem svěť ustalý, - před sluncem voštěná sviečka, - neb před mořem málká riečka.* — Hned na to sledící část úvodu zvláště zajímavá jest proto že se básník zmiňuje o tom, kterak lidé podobná skládání posuzují a kterak on o kritice vůbec soudí. Vysvítá z toho že se tenkrát ve vzdělaných kruzích o plodech literárních pojednávalo a že bylo soudců křivých, nevědomých a závistivých nž za oněch časů kde písemnictví naše teprv vykvétalo a kde s mnohými ještě obtížemi zápasiti mu bylo. Práví básník: *Však jsem to z mladosti slýchal - jehož jsem se vždy ustýchal: - tu mysl mají mnozí ludie, - že tak brzo zle posúdie. - Jedni proto nepochválé, - že majíc smysla u mále, - nerozumějúc skládanie, - cuzie slova brzo vzhanie. - Druzí také, jež nepřejú, - ti tě snad světle nevsmějú, - vóbec mých slov snad pochválé; - a jakož odstúpie dále, - což najhoršieho vědie, - o mých slověch propovédie. - Ti přiezň majú na vezření - a srdce vždy zloby miení; - obličej majú pokojný - a myslce vždy žádá vojny. - To se vše bez díva děje: - ktož kak unie, ten tak pje; - krt v dobrých lukách rád ryje, - vlk na ovce rád vždy vyje: - závistivý z zloby tyje. — A však ač v čem moje slova - zblúdie, přiezň jest vždy hotova, - cožby sprostného videla, - by to svým pláštěm zastrela. - Proto ktož chce ten pochváli, - nepriatel ten se odúli. - Jáz na ty jisté nechcu tbatí, - chcu zjevné věděti dáti - těm všem, kteříž po čsti stojie, - nečestných se nic neboje, - o králi, čsti sieho světa, - jenž v ty časy by osvéta.* — Zpěv první obsahuje mladá léta Alexandrova, výpravu do Řecka, plavbu do Malé Asie a zastávku u ssutin trojanských kdež Alexander vypravuje sen svůj o velikém knězi židovském. Druhý a třetí zpěv líčí poměry Alexandra k Dariovi králi, válku Řeků s Peršany, bitvu u Issu, porážení Daria, tažení do Egypta a Libye a nové válečné přípravy Dariovy. Dalšíh zpěvů známe toliko zlomky jež obsahují popis bitvy u Arbely, slavnosti v Babyloně, pak počátek o výpravě z Babylona, smrt Dariovu a posléze některé zlomky o válce v Indii. Vpravování jest dosti

zevrubné, popisy živé a o samostatné fantasii básníkově svědčící. Obecné pravdy v zajímavých průpovědech se proplétají celou básní, což na zvláštní rozmyslnost skladatelovu poukazuje. Byl on zajisté člověk který mnoho pozoroval v životě a zkušenosti své v mysli zažil. „*Kehda hlava stóně mdlobú, - údi sotně vládnú sobú. — Trn se z mladu ostře pučí, - sám se vnadí štěnc ručí: - šlechta se vždy ke čsti lučí. — Junoše . . . ti což neucínie múdrostú, - to oblepšie svú rychlostú. — Aristoteles . . . jakž se břectan vždy zelená, - tak jeho múdrost povýšená - nebude viac polepšena. — Zloba zlým se vždy obrátí, - dobré se dobrým vždy odplatí, - ktož zle mieni, ten vždy ztratí. — Člověk veždy na vše sěhne, - dobrého spieše poběhne, - a ve zlém jsa pak se nehne. — Nikdy nenie čsti dóstojen, - kto chce býti vždy pokojen. - Donadž koně nepokušu, - péču vzdy naň jmieti mušu; - ten se takéž zkazi stániem, - jakož častým osedlaniem: - takéž jest i každý člověk, - jmá-li pokojný tento věk. - Pokoje se tak obloží, - až snad v lenosti umoří! — Řeky v moře vše splyne, - což na světě všecko mine, - kromě slov božiech jediné. — Náhlost se ničemu nehodí, - ktož se s krotkostú obchodí, - nad nepřátely vévodí.* Takovýchto frází se valná část vyskytuje v Alexandru našem a vždy na pravém místě. Ale moralisující tato příchuf nahraditi nemůže nedostatek lyrických momentů, který tím zřejměji v oči bije čím více pohnútek k nim látka sama poskytuje. Vysvitá z celého plodu tohoto že básník nepřikročil k práci své s onou zaníceností mysli jaká se v epických básních národního rázu hlavně v Zábouji jeví, ani s onou nadšenou umělostí jakou se básník Jaroslava vyznamenával. Důkazem toho jsou též popisy jinak velmi živé a předmětné, ale místy příliš hrubými barvami líčené a jako ztepený kov rozvlečené. Ona ryzá stručnost básní Ruk. Kr. kde cit a myšlénka v jednom obraze splývá, kde jedním takofka náčrtam nejhlavnější moment děje naznačen, se v Alexandru pohřešuje. Jak dlouhé a mělké řeči tu vede král a jaké tu pohnútky, jimiž bojovníky své k udatenství vybízí? *Ktož jste, vecs, sém pozváni, - chuzšie panostvo i páni! - vaši dědové i předci - rozlični jsú na to svědci, - jsú nepokoj veždy střeli, - po něžto jsú i čest vzeli: - a jakž jsú byli dědové, - takéž buďte i vnukové, - každý na svůj rod spomana. - Dnes vám jest čest v ruce dána, - ac jedno budete chtieti - svú šlechtu i rod pomniati. - Dnes jest juž čas přišel toho, - jehož jsem žádal přemnoho; - dnes nepokoj bude krácen - a vás každý pobohacen: - mně dobrého slova přejte - a sobě vše zbožie mějte! - Patří každý na 'ny voje, kakt se uzlativše stojie! - snad jsú se na jhru vybrali, - a ne proto by boj brali? - Vizte, kak na nich zlato hoří, - pro něžto dnes budú v hoři;*

kdyžto pro kořist je vztlácie - a koňmi je nahý vstlačie! - Kakt stojie sebe široce! - vizu že jsú na poskoce. - Což mluviu, dobre poznáte, - až skrze jich štítý zlaté - železná kopie proskožie, - a jich srdce krve utočie. - Ještě bych k vám mluvil více, - ale strach, že potichnú k řece; - pospěšmyž juž, ty srše - dřieve než se pryč rozpršie. — Tato dlouhá řada slov neposkytuje ni jediný moment který by se rovnal vybidnutí Zábojovu: *Mužie bratrských srdce a jiskrených zraků!* Jak stručně ale výrazně oslovuje Čmir své bojovníky: *Vojíni, sžutra záhé rozpálimy krutosť vsiu!* aneb v Oldřichu kde kněz vze prápor v mocnú ruku: *Za mnú, za mnú chrabro na Polany, na Polany vrahy našich zemí!* Neméně důležité v poesii jeví dojmy jakéž příroda na básníka působí a ježto v naznačení místností, počasí aneb v popisování krajín vystupují. Tu zajisté básník Alexandra v neplodné chvíli si připomenul jaro: *V ten čas tací dnové biechu, - v nichžto vše osenie ktviechu: - žito, víno, dřevo, tráva, - každé podlé svého práva . . .* Taktéž i dobu ranní jen sumárně odbývá: *již čas bieše protiv zoři, - když bývá křik ptačie zboři, - kdažto se noc se dnem delí, - a když slunce na sviet spielá.* Kterak jináče v Oldřichu a Boleslavu: *Aj vsia Praha mlčie v jutřniem spaní, - Vltava se kúrie v ranj páře, - za Prahu se promodrujú vrši, - za vrchy vzchod šedý projasňuje. —* Charakteristickým úkazem nejen způsobu popisování krajín ale i zeměpisných poznání a názorů onoho věku jsou líčení dalekých zemí v nichž tékavá, v podivnostech a nesmírnostech si libující obrazivost hojně vyhledávala potravu. Takž v Alexandru se popisuje Asie: *Třetie sieho sveta strana - Azia jest jmenována; - tu stranu ot slunce vzchoda - oceana moře voda, - i ot nadže vzchodí v zoře, - obteče polednie moře. - Ot nás ju delí hluboká - prostřednieho moře stoka, - toho moře, po němž plovú - plútnici k Božiemu rovu. - Ot pólnoci ju zatieká - ta najslavutnějšie řeka; - i jenž Meotydes slove, - ta ju také i proplova. - To nám ludé vyznávajú, - jenže v tej straně bývajú, - že jsú v niej vlasti nejednaké, - v nichž jesti bohatstvo všaké. - Dva-krát léta ktvú osenie, - jehož v těchto zemiech nenie; - a nic se v nich nedostává, - jimž živa člověčie hlava. - Což kamenie výborného, - nebo zlata předraheho, - jež moře neb země plodí, - to všecko ottad přichodí: - ryzie zlato z Arabie, - drahé kamenie z Indie. - Vše sám sobě člověk draží, - sím jsa nad vše zlato dráží, - však pro ně čest, dušu váží! —* To mi také z písma známo, - ež bylo v tej straně tamo - Babylon město veliké, - v němž bý bohatstvo veľiké. - Tu se kdás obři sebrali, - když jsú se potopy báli, - veľku číniti počechu, - na niežto bydliti chtěchu, - acby se kdy Bóh rozkněval, - poslal na svět dřievni přieval, - jakž to jest byl učinil, -

když proti jmu lud zavinił. - Těch obrův myšlenie divné - Bohu by velmi protivné; - o to se snadno potíza: - všem se jim rozjítí kdza, - dav každému hlahol jiný. - A to se sta té hodiny: - jež proé řeč jednu jměchu, - druh druhu nerozuměchu. - Dva a sedmdesát jich bylo, - tolikož řeči přibylo; - a protož Babylon slove - proměna řeči obrové. - Jestí také v tej straně, - všeho světa vñuž rozhranie, - Jeruzalem, město dávné, - pro Boží smrt ovšem slavné. - Tu pro ny náš Tvořec milý, - poniživ své svaté síly, - ráčil za ny smrt podjieti, - nechťe dřúblu moci přieti. — Zajímavé též se jeví rozjímání, k jakýmž pravěká historická půda na kterouž tažení Alexandrovo básníka uvádí namnoze povzbuzuje. Takž o rozvalinách Troji projevuje se skladatel: Ach srdce člověčíe bludné! - ach zamyslenie nekludné! - ež pro jednu smrtnú ženu, - jměla krásu přemoženú, - veškeren se svět byl zbudil, - deset let se vojnu trutil: - až i v jedenácté léto, - kak mi zpominati zle to! - čestné město Troja dobyto. - Tu bez čísla ludů zbito, - jakož řiedký kto ostaven, - star i mlad života zbaven; - naposled město sežženo. — Jak střízivě ale básník úžasný ten zjev pojmul, a jak chladně o něm rozumuje! To také písmo vykládá, - že toho města čestná ohrada, - deset let plně hořela! - škoda jest takého díela! - Tak se jest stalo rušenje! — Nelze mlčením obejiti jak „znamenitá jest srovnalost básnických obrazů, frásí a slov se slovy, frásemi a obrazy ve zpěvích R. Kral.“ (Viz Světozor na r. 1858 č. 8.)

Ohledem na čas v kterém as česká báseň o Alexandru povstala posud různá panují mínění. Uvedli jsme nahoře dobu jakž J. Jireček v Anthologii ze staré literatury české jí udává, slušnosť však i jiných náhledů si povšímnouti. Šafařík (Č. č. Mus. 1847 str. 3) praví: Ačkoli objevené posavad zlomky Alexandra větším dílem do začátku XIV. století padají, však nicméně, poněvadž v nich již rozličné jsou recense, s jiným pořádkem věcí, s novými vstávkami a výpustky, na bíledni jest, že první vypracování básně starší býti a aspoň do XIII. století padati musí. Ano, povázím-li všecky okolnosti zdravé a bez předpojatých domněnek, neváhám se, po opětovaném čtení těch památek, vyznati, že všecky ty pod jmenem legendy o dvanácti apoštolech, básní dějepравných a Alexandra posavad vydané básně a zlomky básní plody jedné básnické školy (nerčí-li jednoho mistra), jednoho věku, stejného ducha, stejné techniky býti a tudíž k jednomu většímu cyklu stejnorodých básní náležeti mi se vidí. Příbuznost tato někdy až v nejmenších obzvláštnostech a podobenstvích, obratech a výrazech se obráží a značí... Mého dle zdání ráz stejnověkosti a stejnorodosti jim znale. na čele vytištěn; jisté původnosti, cvičenosti ve skladbě, ovědoměné, úplné vlády nad jazykem původci nebo původcům jejich odepřiti nelze, čímž vším daleko nad

XIV. věk vynikají. Ovšem dokonalá básnická díla, ukončené celky nejsou; ale proto předce nejsou všech básnických okras a vnaď naprosto prázdna, tak že ztráty jich v původní jejich celotnosti a opravě dosti želeť nelze.“ — Šembera pak (Děj. lit. českosl. Dodavky str. 194) praví: „Báseň o Alexandru složena jest za posledních let panování krále Václava II. od téhož básníka kterýž sepsal roku 1306 neb 1307 legendy o Jidáší a o Pilátovi. Tento čas složení i společný původ patrný jest z episod vlasteneckých jediné těmto básním vlastních, v Jidáší, kdež básník dotýká zrádné smrti krále Václava, a v Alexandru, kdež naráží na neudatnost tehdejšího krále českého, na jeho oddanost Němcům a nezřízený život, kteréž výčitky ovšem krále Václava II. se týkají; jednak z některých zvláštostí v jazyku, pak ze stejných myšlének a obrazů básnických, konečně z verše v obojí básni stejně uhlazeného a z některých stejných rýmů zvláštích. Z takového porovnání veršů i rýmů, jakož i jazyka a pravopisu, vychází také, že skladatel Alexandra a legend o Jidáší a Pilátu byl zároveň skladatelem legend o 12 apoštolích, o sv. Alexiovi, o sv. Anně a nepochybně i legendy o sv. Kateríně. Byl pak tento obratný básník, jakž podobno, muž stavu duchovního, jsa zběhlý v latině, z kteréž veškeré tyto básně vzdělal, znalý písma sv. a horlitel pro víru, ješto touží, aby pohanští Litvané, Prusi a j. od model odstúpili a Krista se přichopili. Že nebyl nezběhlý v literatuře klassické, na jevo dal episodou z historie Trojanské o Parisovi, a že vůbec byl muž vzdělaný a jasného ducha, osvědčil zamítáním báje a pověří atd. . . .“ My však si dovolujem podle vnitřních povah básní dotčených souditi že ač k jedné škole básnické náležíce přece rozliční byli skladatelové legend a Alexandra, a že shody sloví, rýmů, myšlének a obrazů básnických by mohly býti pouhé reminiscence souvěkých spisovatelů. Takové shody — mimo rým — nalézají se i mezi Alexandrem a Rukop. Kralodvorským. Jinak jakož jisté jest že všechny legendy měly za původce osoby duchovní, tak zřetelně z Alexandra světský skladatel, povaha přímo rytířská a bojovníckých způsobů zkušena vyzírá. Básník Alexandra s nápadnou oblibou uváděl morální sentence a rád do didaktického upadával tónu. K tomu zajisté legendy ještě spůsobnější se jevíly než epická světská báseň, ale nenalézá se v nich stopy takovéto obliby básnickovy. Co však se vlasteneckého smýšlení týká, tušíme že za časů v nichžto spor národnosti v Čechách už velmi živě i v politickém i v socialném životě vystupoval nebylo divu, když mimo českého rytířského básníka též i poctivý český legendista smýšlení své projevil. Tušíme že ještě více takových hlasů v rozličných spisech se ozvalo, než statečný spisovatel kroniky české již pod jménem Dalimilovy kroniky známe vystoupil, v níž zajisté to co jinde

toliko episodicky se objevilo, na zjevný směr dozrálo. — Pochybovati nelze že za časů do kterých skládání Alexandra padá „nebyl ještě úplně vyhynul duch který v skladbách Kralodvorských vane, neboť jen málo před tím musila být složena báseň o Jaroslavu aneb docela v tom samém času. Oba živly asi tenkrát vedle sebe trvaly.“ Také ne příliš vzdálené časem bylo sebrání zpěvů Rukopisu Kralodvorského jež se ne bez důvodu Závěšovi Vítkovičovi přičítá, oné básnické povaze o jejichž plodech nedostalo se nám jistoty, jako naopak k došlým nás plodům básnickým zase skladatelů nenalzáme! Jakož ve zpěvích R. K. svrchovaný výkvět národního ducha, takž „v zlomcích naší Alexandreidy zachovala se nám památka ušlechtilého ducha básnického, a stvíra samostatná nadaného skladatele který proniknut jsa duchem křesťansko-rytířským svého věku, nad míru volně použiv básně klasickou formou oděné, ji přetvořil a přelil v názory onoho ducha, a to tak šťastně a takovou samočinnou myslí básnickou, že v ní máme nejvýtečnější skladbu celého staročeského básnictví v duchu křesťansko-evropském.“ (Nebeský Č. č. M. 1847.) Jaký to byl duch, jenž překonal krásnou budovu národního našeho básnictví? Duch toliko společenský, rytířský jenž provál Evropu na čas a literárnímu životu jinde nové pevné základy položiv, u nás jen přechodem některé stopy působení svého zanechav poměrně přece jen více dobrého zrušil než nového působil.

Nemáme stopy žeby literární a společenské směry ježto středověk na západě zbudil do slovanského života byly hluboko zasáhly, a na jeho vývin podstatně působily. Kde se ujmuly tam jen povrchně a bez účastentví lidu slovanského. Povaha domácí mohla místy obehnána a zahrnuta dorážejícími živly cizími na nějaký čas zapřítí svůj ráz a k cizotě se přiblížiti jako na zkoušku, jinou-li mimonárodní cestou se pokračovati dá u vzdělanosti, když všecky téměř zájmy časové na cesty k západu ražené poukazovaly. Mohla to však učiniti jenom tam kde tlakem poměrů k tomu nucena byla, a jen na tak dlouho pokud tlak tento trval. Čechy a Morava, byvše pravým rejdištěm cizích tuláků a útočištěm nuzáků snadno se propůjčily dojmům cizím. Vládcové i paustvo se sklánělo k způsobům od jinud příšlým, nejen proto že móda je uvedla, ale více pro svůj zisk. Feudální rád a lenné právo přinášelo šlechtě výhody takové, jakověž nadvládu a probuzenou ctižádnost a marnost jejich v každém ohledu podporovaly. Jelikož pak světská poesie západní mu nadržovala, a jako ku ozdobe a velebení rytířství se způsobovala, tudíž nebylo divu že spolu s ním do Čech a i dále zabloudila. Němci při tom byli pouzí prostředníci. Nebylo v nich tvůrčí síly, za to ale úsilí dosti aby to co od romanských

národů přejmuli a si přivlastnili, i rozmanitě následovali i dále rozneali a těm vnucovali kteří jim hostinství dopřáli. Jináče bylo dále na východě kde německému rytířstvu a zpěváctvu potulování se po zemi méně snadné a méně výnosné se jevílo. Už na Slovensku živel tento nenalézal potravu. Tamò od nejdávnějších časů vzdělanost národní založila kořeny dosti pevné, a živel romanský a germanský hned počátkem ujímajícího se křesťanství nenalézal úrodné půdy. Není už tajemstvím že za Mojžířovců se tamo nadějně středistě slovanského písemnictví působovati počalo. Pádem říše Velkomoravské dostal život politický i sociální na Slovensku nový, k jiné straně směřující svah. Země od Čech a Moravy odtržena působila nyní protivu k soukmenovcům. Bývalá říše Pribinova a Kocelova v podruží Maďarské upadnuvši na dlouhý čas jako záclonou zastřena se jeví a teprv na sklonku prvního tisícletí poněkud z historického šera vystupuje. Slovensko s Uherskem spojené účastnilo se na osudech nového království které několikrát i válečně vystoupilo proti Čechům a Moravě, čímž zajisté se vzájemnost mezi Čechy a Slováky namnoze přerušila. Slovanský živel vytlačen z krajín v nichž Maďari se usadili, upevnil se však v oboru zemí jemu ponechaných, a dojemům od západu se přihrujícím tím méně podléhal, čím méně Uhersko k Německu se přidružovalo. Proto také národnost slovanská tamo v užších svých mezích po celou onu dobu méně utrpěla nežli v Čechách a na Moravě. Maďarství se nijakou duchovnou silou neznačovalo a nijakým vzdělávacím směrem na Slovany netlačilo. Ba naopak tito v každém takovém ohledu převyšovali bojovné vítěze nejen dávným svým ruchem duchovním ale i společenským zřízením. I křesťanství, tato vítězná, všechny národy podmaňující myšlénka se všemi vzdělávacími svými prostředky bylo u Slovanů dříve. Pomocí slovanského duchovenstva ujmulò a rozšířilo se křesťanství mezi Maďary, a králové Uherští podle slovanského způsobu pořádali a rozdělili svou říši. Latinský jazyk vzal na se úlohu prostřednictví mezi protivami národními. Řeč maďarská nedozrála ještě na spisovnou a jelikož živel maďarský nikoliv na duchovné nýbrž na hmotné výboje směřoval, o duchovné národní zájmy se nestaral, ba uznání převažující vzdělanosti slovanské tím přímo objevil že nedostávající se mu slova přímo ze slovančiny bral, tudý patrnò že po vyrovnání se politických poměrů mezi Maďary a Slováky národnost slovanská se brzo zase zotavila. Latina byla jejím štítem. Řeč maďarská byla řečí Maďarů, uherskou úřední a církevní řečí byla latina. Německé pak osady na Slovensku měly samy sebou co dělati aby se udržely a zvelebily. Králové jim propůjčili některé výhody ale nepřilínivali k nim s obzvláštní jakous náklonností, stav šlechtický do-

cela na jiných se vyvinuje základech nemohl se vyvinouti způsobem západního rytířství. Nelze se tedy domýšleti žeby ráz středověkého myšlení a básnění od západu přišlý na Slovensku byl nějakého ohlasu nalézal. Ba, ač písemných památek slovenských z oné doby neznáme, předce směle tvrditi můžem že básnický ruch u slovenského lidu od nejdávnějších časů nejživěji a nejpůvodněji se udržel, a že v popěvkách slovenských se nejeví stopy duchovného procesu středověkého který vyšší národní poesii v Čechách přerušil a prstonárodním zpěvnickví se povznésti nedal.

HLAVA TŘETÍ.

Národní a literární ruch Čechoslovanů od vymřeni
Přemyslovců až do Jana Husa.

ČÁST PRVÁ.

Stopy romantiky a vlivu poesie v Čechách vůbec dle cizích vzorů.

Romantika zvláštním kouzlem působí na některé myslí, a objevuje stránky jejichž hlavní půvab někdy jen v nevyjasněném a tušeném pouze významu jejich spočívá. Obrazivost jest říší její a podivné jsou někdy představy o ní a o dojmavých jejích výtvořech. Mnohý u pojmenování ji si připomíná padající za hory slunce, záplavy večerní širým nebem rozplynuté. Čím hloub se ono stápi v moře rubínové tím nápadněji blednou požáry, až v mezisvětli se trati a tichá noc své tajemné roucho rozprostře veškerenstvem. Tu z tmavomodrých hlubin vystoupí hvězdy, nad temeno hory se vyznese luna záře své rozlévající dolinou a haluzemi stromů bledé své růže proplétající. V ozáření jejím schvívá se jezero, v povzdálí harfa větrem provívána rokotá, slavík prozpěvuje v houštinách nad jejichž tmavým stínem se vyznaší rytířský hrad s gothickými výklenky a s vroubkovanou vízkou. Rytířský hrad se tu jeví co charakteristický příznak celého obrázku. On jest vlastně střediskem kolem něhož romantika středověká se otáčela a jehož sesutím platnosti své pozbyla. Rytířstvím zasahovala romantika do společenského života jako básnictvím do duchovního podmaníc si tu a tam veškeré myšlení a nedajíc povážlivému rozumu a skoumajícímu domyslu proniknouti. V tomto ohledu se blížila k pohanským názorům ježto též na obrazivost se zakládaly, avšak cesty jejich byly rozdílné. Obrazivost pohanů uznávala podstatu přirozenstva v předmětnosti jeho, svět sám v sobě choval síly své, základy jsoucnosti ležely v ústrojnosti jeho, duch a hmota nebyly od sebe odloučeny, jeden život vedouce a jeden

celek působice jež si obrazivost lidská představovala tak, jak on sám vnějšími zjevy se jí podával. Tudy pevný a ukončený její ráz, tudy ona svěžest omlazujícímu světu se každým jarem navracující, tudy ono bezprostřední přilnutí k přírodě a soužití člověka s ní. Ale křesťanstvím jako novým sluncem veškerý svět v novém se objevil světle jehož nádechem nové poměry společenské se způsobily, jehož záře nové duchovné vyloudila plody jichžto nejbujnější a nejpestřejší výkvěty v romantice vystoupily. Nelze pochybovati o básnické její povaze, ale neméně jisté jest že onen ráz jakým se v středověku značovala toliko časovou a místní měl důležitost, a jenom pod oním nebem se stal národním a všeobecným, pod kterým z povahy národu samého se vyvinul. — V podstatnosti své nezrodila se romantika teprv v středním věku a na západní Evropě. Kořeny její spočívají v samé bytnosti lidského ducha, a středověk jí toliko dovedl k uvědomění svému a na panující ji postavil výši. Všecky její známky už od pravěku se stopovati dají zvláště u národů východních. Ale střední věk ji výhradně zosobnil a zvláštním jmenem naznačil, tak že pod názvem „*Romantiky*“ se zobečnila i ponětí o ní se ustálilo. — Pojem romantiky jest rozsáhlý a všelikým výkladům podléhá pro nesmírnou rozmanitost zjevů i pro výstředné její zálety. Bylo by zde od místa do obsírného ohlédání zřidel jejich se pouštěti. (Některých počátečných rozjímání o ní se dočísti lze v Čas. č. Mus. 1847: *Procházky v oboru mystiky, romantiky a bájení.*) Nicméně přece nutno zde poukázati na živly z kterých se na historickou vyvinula půdu, a na prostředky jakými se rozšířila, jelikož by jinak nelze bylo pochopiti její podivné, s národním životem naším nikde nesouvisící vystoupení v Čechách. Literatura naše v době o které zde řeč jest, nebyla ještě dospěla na mocnost samu sebe ustanovující, s druhé pak strany zase duchem času přerušena byl vzrůst její z jádra národní jsoucnosti. Chaotický stav duchovného života tehdejšího tomu ani nedopustil, aby literatura se byla uvědomiti mohla národního svého povolání. Duchovná činnost podléhala tedy namnoze nestálému kolísání časového ruchu, bez ohledu na potřeby domácího lidu. Ruch časový ale sledil převraty jež v názorech o jsoucnosti vůbec se staly. Křesťanstvím se rozpadl souměr mezi přírodou a duchem. Duch vystoupiv z přírody a mimo ni ba nedozírně vysoko nad ní se postaviv samostatnou rozvinul činnost s opominutím přirozenosti, i nové směry a nový obor působení si vytknuv. Co byl nyní svět mimo ducha a bez něho! Směsice povrženlivé a povržené hmoty! — Někteří zvláště učitelové křesťanští všemožně se vynasnažovali svět a život vezdejší v povržení uvésti vstříc říši duchové, vstříc věčnosti a životu po smrti. Země pozbyla všecku důležitost a vážnost vedle

nebe. Poklesla na bídné stanoviště, na hříšný pelech, na slzavé údolí! Co smyslově chápali bylo marné, podstatné jenom to co nepochopitelné, nadsmyslné. Člověk aby se hodným stal povolání svého nadzemského všemožné se vynasnažiti musil, aby duch v něm svítězil nade všemi chtějí pozemskými i mimo něho nad celou přírodou. Odřeknutí světa se stalo heslem přemnohých. Takovéto nadvládání ducha připravovalo půdu oněm zjevům středověkým v nichž duch nové směry si vyhledával ku osvědčení převahy a velikosti své, v nichž k nesmírnosti se napínal a v přemrštěnostech utonul. Těkání ducha se stalo charakteristickou známkou skutků jeho, ba celého věku. Bylo, jakoby povržením přírody nové údobí hledal v něž by se vtěsniti mohl! — V přesvědčeních lidských odloučil se duch od přírody, v světě pak skutečném odloučila se mocnost duchovní od mocnosti světské. Síla hmotná pozbyla práva i moci nad duchem, církve se zmocnila panování nad svědomím lidstva, nad duševním životem národův. Touto mocí ale se zbudil individualismus v společenském životě. Církev se neuspokojila vydaním zákonů všeobecných, společnosti se týkajících, ona se obrátila přímo na svědomí každé jednotlivé osoby. Tím člověk počal nahlížeti do sebe a vyskoumávati své vlastní duchovné síly a svou cennost i váhu v mravním světě. K tomu pak ke všemu se přidal ještě jeden živel, totiž *„kochání se v samostatnosti osobní a rozkoš, pouštění se silou a svobodou svou do všech příhod světa i života; radost ze činnosti nepracné, chuť k životu dobrodružnému, plnému nenadálých překratů a nebezpečností.“* — Živel tento přičítá Guizot (Dějiny vzdělanosti v Evropě) germanským barbarům. Jakou mocností živel tento do středověkého života zasahoval, objevuje se nejen společenskými spůsoby ale i směrem oné části středověké literatury která z názorů a obyčejů společenských vystoupila a nejživěji je lícíc věrným jich obrazem se stala. V ní zajisté nápadně se ozývá onen „cit neodvislosti osobní, kochání se ve zvůli jež v každé příhodě se jevívala, v každé příhodě bez jiného účelu než aby sobě uprostranila.“ Takž i církve i živel společenský přispívaly k vývinu individualismu k jehož uznání na filosofickém a theologickém poli také spisy Tomáše z Akvína poněkud přispívaly. Individualismus byl myšlenkou novou klassickým věkům neznámou, neboť tam byla osobnost podvržena obecnosti. Církev mu přála tak dalece, pokud neodporoval oddanosti ke sboru věřících, podporujíc jej u snahách každého jednotlivce který své síly obracel k rozšíření a oslavení jejimu. V nejvyšší oddanosti církvi spočívala nejvyšší svoboda osobní, tudy vedle nejvyšší pokory se nalézala vřelá touha po samostatnosti neobmezené. Uvážíme-li že noví tito živlové splynuli jsou do společenského řádu římského jehož některé články přejmuli, jiné pře-

konali, že politické a socialné názory nejpestřejšího způsobu o převahu a nadvládu se pokoušely, objeví se nám především ona živá hemžící se rozmanitost poměrů která v romantice středověké dosti zvučného a trvalého nalézala ohlasu, neboť co do světa vůbec vnikalo, to v duchu se opětujič napotom se ustálilo písmem v té samé rozmanitosti forem v jaké život bezprostřední se jevil a jakou naladěná jím obrazivost připouštěla. Z podivného smíšení živlu nejznačněji vystupuje řád feudální jehož převaha už v desátém století se objevila. Základy a zásady jeho od jinud známé nejjasnější světlo hází na romantiku. S panováním došly i způsoby jeho platuosti a nadvlády. Podle rozmanitých sil a příhod rozličné se vyvinuly stavy s rozličnými výsadami a výhodami. Jedni nevázané téměř svobody požívající na vrcholech společnosti, druzí dole v mrzkém poddanství. Šťastnější aneb znamenitější mužové s rodinami a služebnictvem svým se usazovali. Toliko od mocnářů a církve odvislí od nikud jinud nepřijímali zákony. Církev od zásad svých se neuchýlivši a rovnou vládu nade všemi drživši neznala zákony zvláštní pro pány a lid obecný, ale mocnářové jejichž síla na oddanosti těchto mužů spočívala činili rozdílu, ba nuceni byli jej činiti. Tak se spůsobil v lůně národů stav zvláštní, výhradní, rozsáhlé svobody požívající, a velkým majtkem vyznamenaný, jež společností lenní nazývati jsme zvykli. Společnost tato všady vznikala a všecko přijímalo podobu její a všecky hlavní živlové setkávali se do ní. „Feudalitou žili lidé osamotnělí, od sebe vzdáleni. Pevaha společenská přešla od měst k venkovu. Pán se usadí na místě strmém a osamotnělém jež bedlivě upevní a bezpečným učiní, vystaviv tam to co nazve hradem svým. . . . Okolo u paty jeho vznikne malá osada kolonů ježto vzdělávají pole panská. U prostřed nižšího toho obyvatelstva založilo náboženství kostel a uvedlo tam kněze . . . kněz tento i kaplanem hradním býval. . . . Překvapuje tu zázračná vážnost kteréž musel nabývati pán lenní jak ve svých vlastních očích tak i u těch kteří jej obklopovali.“ (Guizot, Dějiny vzdělanosti v Evropě.) Zdali cit osobnosti a volnosti neodvislého takového jednotlivce nedocházel mocného vývinu v takových poměrech? Lid pro něho pracoval, on toliko zahálel, válčil aneb čas svůj na honbě trávil. Jeví se tu „vláda osoby jedné nade druhými, panování vůle jednotlivé a rozmarné pojedineho muže.“ Ale jednotlivec tento nestojí docela o sobě, on jest toliko část „kruhu mužův jemu podobných jež důležité svazky mezi sebou spojovaly.“ Neodvislé tyto osoby měli předce závazky k službě a ochraně z nichž hlavní myšlenky časové vznikaly, „zásady věrnosti, oddanosti, poctivosti v zachování slibů a povinností.“ Zásady tyto ovšem nevždy se zachovávaly a jelikož nebylo ústřední vlády dosti silné, aby vůle její za právo a zákon se uznávala, tu moc-

nější často slabšího utiskoval. „Zavřev se do hradu svého potýkáje se jen s malým počtem nepřátel, nacházel snadno u druhů svých podpory“, a ku vzájemné takové podpoře spojovali se manové a působovali ony rytířské jednoty a řády ježto jednu z nejzajímavějších stránek romantického světa působily. Ale nejen k vůli násilí a odboji zřizovaly se takové spolky, nýbrž měly i náboženské, humanitní a vzdělávací směry. Společnosti klášterní zajisté i světským osobám byly vzorem následování hodným a to tím více, čím živěji se myšlenka církve ve všech myslích onoho věku upevňovala. Vedle řádů kněžských se objevili řády světské nejen s myšlenkou církve v zásadách, ale i s mečem církve v rukou. — Ve společnosti feudální vedle vad časových i jasně jeho stránky se kryly, a jestli nová civilisací křesťanstvím vzniklá podstatných pěstovatelů *v lůně církve* nalézala, tuť zajisté tenkrát na západě sotvy v jiné společnosti svého výkvětu došla nežli ve feudální která poznenáhly způsobením a vyvinutím se směrem svým ku prospěchu individualismu a ku zdokonalení se jednotlivců nejmocněji působila. Jednotlivec co samostatná osobnost vystupoval a ráz svůj ve všeobecnosti k platnosti uváděl; poměry a pocity jeho netoliko do celku vplývaly ale z něho i vykračovaly, obrazivost jeho nezávisela na předmětnosti všeobecně uznané ale z podmětného se vyvínovala zřídla, z hlubin tékavé jeho mysli. Tím ale zase nový, dříve zanedbaný živel se probudil totiž *cít*, „jenž brzy ku přírodě zevnější, brzy ke hlubinám nejtajnějším duše lidské, tu k poesii, tam k tajemstvím budoucnosti se táhne a tékáje všude hledá ukojení svého aniž se kde ustáluje.“ *Cít* jest vlastnost osobná a vývin individualismu byl spolu jeho vývinem. V povznešení svém na křídlech obrazivosti nchvátil celou bytnost člověčí a k novým směrům ji unášel. Obrazivost citem proniknuta a k němu se táhnoucí tím osobnějšího nabývala rázu z čím hlubočejšího zřídla osobného pohnutí on sám vycházel. Pohnútek k tomu dostatečně podávalo náboženství k nitru člověka se táhnoucí a mysl jeho k věčnosti, k cílům nedozírným a toliko tušeným obracující. Tušení ale jest nejasná činnost ducha, pročež i výkony jeho z zřídla tohoto vycházející jako z nejistého mezisvětí vycházely a rázem úsvitu se značovaly v němž všechny údoby předmětné jsoucnosti jako v ranních mlhách splývaly jež slunce pronikati teprv se snažilo. Náзор tento měl důležitý vplyv na romantiku a mezi rozmanitými jejími odvětvími zvláště vynikal. Hojně potravvy se mu dostávalo životem klášterním jež považovati sluší za výhradný v církvi křesťanské. V klášteřích se vyvinula myšlenka křesťanská způsobem jakým se v obecném životě vyvinouti nemohla. Zásada že duch a příroda odloučené od sebe jsou bytnosti k úžaslivým uváděla zjevům. Duch oslavoval se povrhováním přirozenosti. Tělo lidské bylo

jen vězení ducha; pro tělo člověk ztracený jen milosrdenstvím božím osvobození dojíti mohl. Zanícení mysli, zahloubání se do předmětů nadsmyslných bylo denním úkolem. Jaká tu pole obrazivosti se otvírala, jak rozmanité tu pohnůtky k vybujení jejím! A ona vybujněla vně i v nitru lidstva středověkého. Jestliže „zřízení feudální proukázalo člověčenstvu službu tu, že ukazovalo lidem neustále vůli jednotlivců vyvinující se v celé své ráznosti,“ tu zase mnišstvo směrem a příkladem svým je poučovalo o nadvládě ducha nad osobou, o spůsobech sebezapření k úspěchu neobmezenosti jeho! — Nebude kdožby pochyboval že živlové tito na své pouze jsoucnosti nepřestali ale k dalšímu se tlačili rozvinu. Z poměrně úzkých mezí na západní Evropě vystoupice rozvířovali se dosti mocně a panovnictví své až daleko na východě rozšiřovali. Jaké síly nabyli a na jakou mocnost dozráli, jeví se nejzřetelněji v křižáckých taženích, v oné krvavé a úžaslivé pouti do Jerusalema na které se skoro všickni národové účastnili a kterouž i puzení víry náboženské i ruchu osobných dobrodružství se vyhovělo. V taženích těchto romantika téměř vybouřila. Počátek, běh i ukončení jejich živly jejími byl naplněn. Ale jimi také hojně potravý došla novými názory a dojemy se znovu nasýtila obrazivost a k novým se povzbudila výkonům. — V hemžení tomto se nám ale ještě jeden poměr objevuje zvláštní, půvabný a z jádra křesťanství vyrostlý, poměr mužského pohlaví k ženskému a vzešlá z něho jemná květina *lásky*. — Jemnější nakládání se slabším pohlavím, přilnutí muže k ženě nejen smysly ale i citem, uznání a velebem vnaď jejich stalo se známkou rytířstva. Láskou se povýšil, ba přímo zduševnil poměr v podstatě smyslný, a od těch dob co nové ponětí o ní v lidstvu středověkém povstalo, stala se základným téměř tónem romantiky a v nejrozmanitějších se objevovala poměrech. Láska jako slunce zářila do středověkého rytířství a dovršila se uspůsobením ideálu k němuž rozevřelené mysli, bažice po dosažení jeho, v toužebném zanícení se povznášely. V blouznivém tu tákání nadchnuly mrtvou jim přírodu blouznivým svým duchem a jako z hrobu ji povolajíce k životu který se namnoze podobal onomu, jakýmž přirozenství u pohanův oplývalo. Ale byl to předce život jiný, jako jiný byl duch její romantika do přírody vkládala, život plný vztahů osobných a podmětných, jakž právě odpovídal citu roztouženému a jakž si ho fantasie jednotlivcova vylíčila. Viděti tu kterak prostřednictvím lásky se přírodě zase duch a život navrátil v kterémž se ale oživovatelka ona, láska zrcadlila. Povaha času ale nedopouštěla jednotvarné toliko pojmutí věcí, a při panující rozmanitosti směrů vystoupila i láska v rozmanitých údobách. Poesie časová se uchopila zjevení jejich v životě a odpovídala pestrosti poměrů. Plody její obsaženy jsou v kruhu roman-

tického básnictví. Vše co věkem pohybovalo v romantice se zrcadlilo. Těkání ducha, zálety citů, toužení lásky a dobrodružství rytířské, snahy bohatýrů a jich postoupení hrdinských skutků, tak hrdinských a fantastickému rozpoložení přiměřených, jakž jen obrazivost nevázaná a sama sobě pozůstavená je vymysleti a vylíčiti s to byla. Všichni živlové k pomoci se přivolávali, památky bohatýrů blízké i vzdálené minulosti báječně se naznačovaly, i tajemství mysterií Gralu se za látku propůjčilo. Jestliže v králi Artušovi a toulavém dobrodružném rytířstvu jeho zastoupena se vidí neodvislost osobná u pestrém světském svém vybujení, tu zajisté zase více duchovná, ascetická stránka romantiky vystupuje, a touha po něčem bezkonečném, věčném, k jehož vyslovení jazyk lidský nestačil a jež toliko v mystickém mezisvětí se obrazivosti představovalo.²⁶⁾

Zásluha o vzniknutí romantické poesie se přičítá obyvatelům krásných dolin Provenských na pobřeží řeky Garonny. Znatelům dějin a zeměpisu neujde že na tomto kusu země se namnoze jižní a severní živlové jakož i názory lidstva západního i východního stýkali, že s jedné strany arabské, tak zvané maurické bohatýrstvo stopy bohatýrství svého až za pomezí provencalské zanášelo, s druhé pak Karel Veliký se svými paladiny. Překonáním Arabův netoliko křesťanství v říši jejich se ujmovalo a živlové severní do západního jihu vplynuli, ale i vítězové získali poznáním vzdělanosti arabské jejímž nejkrásnějším výkvětem byla poesie. Takž básnictví a zpěvnictví arabské z *Toleda*, kolébky své, na provencalskou půdu přenešeno rychle se tam ujmovalo, a mocí ladného příkladu oživila se brzo poesie na celém západě. Umění básnické se v Provensalsku nazývalo *art de trobar*, pročež básníkové a zpěváci *trobadoři* se jmenovali. Nižší druh jejich byli *jonglérové* jimž umění na pouhé řemeslo pokleslo. Provensalská poesie kvetla od l. 1090—1290, načež spolu s rytířstvím klesati počala. Ráz zpěvnictví toho byl lyrický, předmětem jeho hlavním byla láska a oslavení milenky. Vedle milostných písní ovšem také báchky, povídky a legendy se pěstovaly, ano i kárající satyra, ale směr lyrický nadvládal, tudíž jenom jedna podstatná stránka romantiky v provencalském básnictví se objevila. Ale důležitost zpěvnictví provencalského leží i v tom, že se jím zobecnila obliba poesie vůbec, že básnictví pozornost na se obrátivši předmětem společenských zábav a zájmů se stalo, rozšiřovatelem zajímavých myšlének, šlechtitelem mravů a tedy i mocným působilým vzdělanosti středověké. Mezi tím ale se jiný druh romantiky na severozápadě Evropy vyvinul, jehož působení bylo trvalejší a namnoze i podstatnější, druh totiž *epického* básnictví, v němžto ovšem větší dospělost a mužnější ráz se jeví. Kdožby v rozdílné povaze obou těch druhů ihned nepoznal rozličnost ponebí, v kterýchž povstaly? Jasná poesie

provençalů která už za svých časů *gaya scienza* t. j. radostná nauka se nazývala, zrodila se na plodných nivách středního pomorí, na svěžím zeleném úbočí Pyrenejském, kdežto romantické postavy jež v epickém kruhu severných básní se objevují z kosmatých pohoří mlhavého pobřeží normanského vystoupily. Básníkové severní Francie pěstovali sice také píseň, ale hlavní činnost jejich se ustředila v epickém básnictví, použijíce k vypravování svým hojných pověstí staletími nahromaděných z kteréžto směsice látek uspůsobili tak zvanou romantickou epiku. Z prvopočátku se druh této poesie přísně držel formy básnické, později ale od veršů npustiv na prostomluvu přešel, kdežto z romantického básnictví tak zvaný *roman* vzal svůj původ.

Nesmírný poklad národních pověstí nevyčerpatelným téměř byl zřídlem romantiky kteréhož ona také v plné míře použila. Znamená se několik hlavních kruhů pověstí v nichž epická romantika severní Francie se otáčela, jakož pověstí o Karlu Velikém, kruh bretonských, kruh normanských pověstí mimo jiné více. Ale brzo domácí pověstí nečinily básníkům zadost, a počali i v dávné minulosti vyhledávati postavy hrdinské jež hojnou příležitost poskytovaly k odzvězení téžavé obrazivosti jejich. Ze všech těchto stvůr zasáhly k nám některé zlomky, či vlastně padly jen některé záře a některé stíny jejich do literatury naší, jako k. p. román *Flora a Blancheflor* z kruhu básní o Karlu Velikém a j. Středem Bretonského kruhu se jevil Artuš a stolovní kolo hrdin jeho Lancelota, Parcivala a j. v. Nejvýše cenou svou stojí v kruhu tomto román *Perceval*. Také *Tristan* spoléhá na pověstech staro-bretonských. V kruhu normanském vyniká zvláště *Robert ďábel*. V oboru epiky středověké která si látku svou ze světa antického obrala nalézá se román o Alexandru, báseň o válce Trojan-ské, o Virgilovi a j. v. Podivným plodem této doby jest také *romantika allegorická* v jejímžto zase oboru nejpodivnější se jeví *Román o růži* (*Roman de la Rose*), ježž započal Guillaume de Lorris († 1260) a až na 22.000 veršův prodloužil Jean de Menng (1279—1317). Vedle těchto druhů se i množství pestrých románů a báchorek, bájí a novel, pastýřských i satyrických plodů spůsobilo, malých to epických vypravování, tak zvané *Fabliaux* a *Contes* v nichž se satyra s epikou a dialektikou střídala. Počátkem XIII. století se uvedla mluvící zvířata do veršovaných románů, kterýžto spůsob vypravování a kárání mravů velké obliby došel a mnoho se následoval.

Nesmírná plodnost básníkův této doby jest spolu svědectvím, s jakou oblibou plody jejich se potkávaly a jakého rozšíření došly. Avšak kolem naznačeného střediště romantiky jež se ve Francii spůsobilo, vyvstala odvětví neméně pestrá a neméně původní a zvláštního

národního rázu. Zevrubným líčením vybudování romantiky u romanských národů v Itálii a Španělsku, pak u kmenů germanských bychom se příliš daleko od cíle odchýlili, avšak nevyjasnil by se nám poměr její k literatuře naší středověké, kdybychom básnictví těchto zemí a národů docela mlčením obešli. Do Anglicka přišla severofrancouzská romantika s Normany a po nějaký čas se tam udržela, nezdolala se však na této půdě. Docela jiný pohled v ohledu tomto poskytuje Španělsko, kde romantika národním se stala živlem. Na Iberském poloostrovu se zrodil „praotec rytířských romanů“ *Amadis de Gaula*, v kterémž se objevuje první krok přechodu rytířské epiky na rytířský nevěrovaný román, a jelikož v krajinách tamějších použito cokoliv jen k romantickému zpracování se hodilo, vystoupila tam i báseň o *Alexandru Velikém*, „v kteréž se národní, církevní a rytířské dobrodružné živly španělské epiky spojují, takže španělská romantika v plném svém výkvětu se v plodu tomto objevuje.“ Podle verše v jakémž báseň tato způsobena, pochází pojmenování celého druhu, totiž verš *Alexandrinský*. — Že též Itálie pozadu neostala, vyplývá z polohy země této a z národních a politických poměrů jejích. Jazyk provencalský až do konce XII. století tamo v užívání byl, tedy i poesie provencalská za Alpy se dostala. Když napotom se řeč italská samostatně vyvinula, spatřiti jest nejprv v Sicílii zabřesknutí domácí poesie a to při dvoře proslulého německého císaře Bedřicha II. kde se zvláštní kruh italských trovatorů spůsobil. Po rozptýlení jeho se universita *Bononská* stala střediskem básnického umění. — Bytby si i básnictví i básníkové sami průchodu byli vydobyli do všech téměř zemí střední Evropy, tušíme přece že Bononie kdež se tenkrátě tolik studujících synů všech národů nacházelo nejvíce přispěla k bezprostřednímu seznámení se mladého pokolení s poesíí západní, a že snad i mnohý žák *radostnému umění* se tamo přiučiv napotom je provozoval po hradech panských se potuluje. Nebylo tedy ani prostřednictví Němcův potřebí k tomu aby romantika až do Čech se dostala, jelikož známo že bylo dostatečného množství Čechův na universitě Bononské kteří tuto práci na se vzíti mohli a bez pochyby i na se vzali, čímž ovšem i německým zpěvákům cestu do Čech proklestili a usnadnili. V Němcích vykvétla romantika vplyvem francouzského rytířství. Ve válkách křížáckých se rytířstvo celé Evropy pod jeden prápor postavilo a v sdružení takovém snadno se ujmuly a všeobecněly způsoby těch kteří vůbec za vzor rytířstva platili. Brzo se i němečtí rytířové snažili umění zpěvnické dle vzoru francouzského do svých kruhů uvésti, a jelikož za nejušlechtilejší panskou a rytířskou zábavu platilo a nejen válečných ale i jemných poměrů k ženskému pohlaví se dotýkalo a všechny úhlavní zájmy časové se v něm zrcadlily,

ujmulo se brzo na hradech rytířů a při dvorech panovníků kde se vždy zdržoval výkvět národního rytířstva. Tažení na východ a do Italie povzbudilo zpěv k jehož pěstování slavné turnaje a hody panské dosti pohnútek a příležitostí poskytovaly. Protož viděti lze při dvorech Babenberků i Hohenstaufenů kruhy básníků kteří v duchu západního básnictví oslavovali život rytířský, následující při tom všecky téměř formy a používajíce všech látek jež romantika jihu i severu západního poskytovala, i oněch které zpěvci francouští od antického světa se vypůjčili, jako zpěv o Eneášovi a o Troji. Takž i brzo se objevila německá zpracování pověstí o *Artušovi*, *Tristanu*, mythická zkázka o *Gralu* a romantický Percival. Některé tyto pověsti ovšem i samostatných spracovatelů našly a povolanych básníků mezi nimiž zvláště rytířský zpěvec Wolfram z Eschenbachu vynikal. Znamenitý byl též vrstevník jeho *Gottfrid* ze Štrasburku skladatel proslulé básně „*Tristan a Isolt*“, jeden z nejnadanějších básníků středního věku. Bylo by od místa dlouhou řadu zpěváků německých zde vypočítavati již zvláště za času Hohenstaufenů německou poesii pěstovali, z nichžto někteří po nějaký čas se i v Čechách zdržovali, podotkneme zde toliko že německé veršovství by nebylo stačilo k tomu aby způsob romantického básnění a zalíbení na něm se v Čechách ujmul, aniž by si ho bylo rytířstvo a vládcové byli as všimnuli a nějakou váhu naň kladli, kdyby romantika vůbec co charakteristický zjev času nad celou západní, jižní a střední Evropou byla panovnické své žezlo nevztáhla. Viděli jsme již při Alexandru že nikoliv na německou ale na latinskou báseň český zpěvec svůj plod založil, jakož vůbec latinské vzory živěji se v Čechách ujmuly a více na literaturu československou působily, nežli německé, ba sama romantika jen částečný a netrvalý ohlas v Čechách zbudila.

Zvláštní známkou mimonárodního českého básnictví pro kterou neméně než pro jiné od staré národní školy básnické se líčilo se stal rým. Původ jeho padá do nejstarších časů. Zásluha o uvedení jeho se hlavně Arabům španělským přičítá, ač toliko záhadně. Provençalové ho užívali a přešel pak na veškerou poesii i do veršů latinských. Nedá se upříti že básnictví jím nabylo téměř hudebnějšího rázu, ale padlo jím také do velikého nebezpečení, že totiž mluva nebásnická ale toliko rýmovaná též za poesii se považovati počala, že forma se brala za podstatu věci. Byla to ta samá vada kterou umělé verše antické do poesie uvedly, neboť prosaické názory a myšlenky tu v hexametrech, v saficím a jiném verši, tamo zase v rýmu zaplavily obor básnictví způsobem oželení hodným. Rozenému básníkovi rým ovšem nevadil, ale že jich málo, a rýmování snadnější jest nežli básnění, tuť ovšem mnozí nepovolání vycvičivše se v rýmu na básnickou vstoupili

půdu a rýmované prose cestu prokletí. U nás rým se nezrodil a byl tedy cizím živlem v poesii naší, a pohříchu takový jaký při tehdejšímu stavu věci nepřispíval k obohacení myšlének a obrazivosti, ani nedostatek jich nenahražoval, nýbrž téměř jen místa jejich zastupoval. Bohatá obrazivost básníků zpěvů a písní Rukop. Kralodv. nepotřebovala rýmu, v bohaté mluvě jejich tolik rázu a také tolik libozvuku se chovalo že se rým docela zbytečnou věcí při nich by jevil a nikdo jej nepohřeší ani v oněch skrovnějších plodech lyrických jež přímo k zpěvu působeny byly. Důkazem toho jest novější jich v hudbu uvedení mistrem Tomáškem. Nedá se však souditi s minulostí. Rým si vydobyl právo v básnictví a jestliže první vystoupení jeho v Čechách nevedlo k úspěchu národního básnictví našeho, padá toho všechna vina na ducha času jemuž se povedlo národní oblibu překonati a k jiným stranám obrátiti.

Samostatný národní tón poesie české dozvučel as „Jaroslavem“. Co vedle něho a po něm za onoho věku v umělém básnictví českém se objevilo vycházelo ze zvrácené obliby, z následování vzorů cizích a z klamného uznání vítězství ducha časového nad ním. Ale do jádra národu, do samého lidu nevnikl tenkrát ještě cizí mu duch tento a romantika ospavši literaturu naši některými svými květy nezdomácnila se u nás. Realistická povaha národnosti naší, veškeré náhledy lidu slovanského do života odporovaly tomu, aby romantika se u nás zdomácnila a znárodnila. Pěstovala se zajisté u nás nejprv jen v některých kruzích panských a rytířských jimž živel dobrodružství lahodil a cizí mrav nadvládal. Ale i napotom když více se rozšířila nezasahoval okres činění a působení jejího do našeho lidu, ba počala se vůbec rozšiřovati zde když v domovu svém už půdy pozbývala novým zase živlům a směrům couvajíc. Důkaz že romantika v Čechách se nezdomácnila a pravé půdy nenašla leží v tom, že básně české v duchu jejím způsobené jsou jen spracování cizích látek aneb volné pouze zčeštění cizích plodů tohoto druhu. I ve způsobu jakým se některé romantické básně u nás spracovaly, objevuje se namnoze nadzminěný směr realistický. Takž k. p. působitel českého Tristrama místy všemu tomu se vyhnul co original z kteréhož překládal pravým rázem romantickým přioděl, vynechav mystická naznačení, ladná rozjímání o lásce a veškeré půvabné přívěsky básnické jimiž německý spisovatel Tristrama, Gottfrid Štrasburský nad jiné proslul a přidržuje se hlavně jen děje. — Nápadné také jest že ani jeden hrdina český se v kruhu romantiky neobjevil, a rýmované historické básně československé toho času jako „Smrt krále Jana“, „Vilém Zajíc“, „Matěj z Trenčína“ a j. v. v ničem se nepodobají romantickým tvorům západním. Zavítala tedy romantika toliko co host na české hrady a na dvůr královský, přispějíc na čas ku panské

kratochvíli a podajíc nám důkazu že české panstvo a rytířstvo nebylo docela poněmčilé a jazyku národnímu odvrácené, sice by se byl ani Tristram ani Tandariáš atd. česky nespůsobil, bylo by rytířstvo s německým se uspokojilo, a byl-by zajisté také původní český Tkadleček nepovstal.

Jevilo se tenkrát v zemích českoslovanských právě tak nápadné smíšení pestrých živlů jako všude jinde. Ale jiné tu smíšení jich a jiné základy jejich vznikání. Na západě se pronikly rozličné národnosti splývající v nové národy z rozličných kořenů; u nás němectví tenkrát ještě neproniklo národní náš život, do lidu nevešlo a vůbec jen vedle slovanského živlu se jevilo užírajíc namnoze kořeny jeho ale nesplynouc s ním v jedno nové tělo s jednou duší, aniž z dvou těch jazyků třetí nový se spůsobil. Český národ od pravěku zde usedlý zůstal i napotom čím a jakým dříve býval, a lid český nepozbyl podstatný svůj ráz. Němectví v Čechách výhradně mělo postavení, a taktéž i všecko co odjinud do zemí našich přibylo a s národním přesvědčením v jednu bytnost nesrostlo. Podobně se dělo i romantické poesii. Základy její působily přímou protivu základů národního básnictví a národní povahy slovanské. Původní symbolický ráz básnění a bájení slovanského se valně lišil od allegorické povahy romantiky. V symbolice byl jinotajitelný význam zjevů přírodných podstatně uspůsoben a ustálen, založen byv na dávná pozorování přírody, na vzájemné stýkání zjevného vnějška s tušeným nitrem; allegorie romantikou povzbuzená byla však podmětným svévolným výkladem poměrů vnějších který se toliko na názor osobný a na rozpoložení okamžité zakládal, byla toliko pohra obrazivostí příležitostně naladěné. Slovanskému názoru byla příroda věčnou tvořitelkou z vlastních sil, romantice byl duch mimo přírodu jsoucí oním tvořitelem a k němu se táhla veškerá mysl. Přirozenství zjevné bylo toliko nádobou do níž se duch vlíval, ji měnil, ztroskotával a po libovůli své s ní zacházel. Bylať by romantika celý ústroj duchovního vývinu slovanského překonati musila, nežby v národní povahu byla vplynula k čemuž však ani síly její nestačily ani času se jí nedostávalo. Povedlo se jí ovšem přerušiti báníckou tvořivost v národním duchu, ale nepovedlo se jí uspůsobiti sobě na slovanské půdě budovu trvalou z níž by byla jako z podstatného střeďiště na národní povahu tak dlouho působiti mohla, až by jí byla překonala. Střeďištěm romantiky bylo rytířství a básnictví. V ten čas když básnictví romantické na poesii českou působiti počalo, chýlilo se ale už samo u zřidel svých k úpadku, i prvotný bujný květ už opadávatí počínal na české půdě, udržuje se ovšem ještě dosti dlouho ve vnějších svých zjevích ale duchovní svůj význam a převahu v společenském životě pozbýváje, neboť se zmáháhl úhlavní

odpůrce jeho, totiž města a municipální řízení, tato nejmocnější protiva středověkého feudalismu. Jak dalece pak romantické básnictví středistém romantického názoru do života v Čechách se stávalo, o tom nás výkony jeho na české půdě poučují. Zakládají se vesměs na pověsti od nás vzdálené a národu našemu cizé. Snad jediný Karel Veliký žil v paměti lidu našeho, ale pochybujeme že by podmanitel západních Slovanů se zde byl v takovém světle objevoval jako ve vlasti své. A kdož byl onen romantikou ozářený král Artuš? O historické bytosti jeho jen málo podotknuto v dějinách, a má se za to že skutkové jeho toliko na báječnou mysl prvního velebitele jeho se zakládají. To samé platí o paladinech jeho Lancelotovi, Percivalovi a ostatních. U lidu z jehož pověstí vyvstaly a u sousedů k nimž pověsti tyto záhy došly a se zdomácnily, mohly se osoby tyto báječnými národními reky státi a osnovou národního zpěvnickví. K nám však sláva jejich v slabých jen ohlasech zavítala, zájímavě novotou a podivností, ale jako každá móda která půvabnosti pozbyde zase se vytratic.

Z pověstí bretonských se nám objevil *Tristram veliký rak*. Osudy jeho přiměly několik básníků na západě k rozmanitým líčením. Nám se zde jedná toliko „o vytknutí poměru našeho Tristrama k ostatním vzděláváním této látky,“ o kterýchžto poměrech zevrubně promluvil Nebeský v Č. č. Mus. 1847 a jehož náhledů zde používáme. K stopování pověstí o Tristramu (Tristanu) veliké množství látek zvláště ve Francii už sebráno a však „není předce možno úplně vysлідiti počátek, přetvor a rozšiřování její.“ Nejprv se objevuje Tristan v podáních zpěvců Britanských, později už obšírněji líčeny osudy a láska ku krásné Isoldě líčena od básníků francouských. Toulavými zpěváky se rozšířila pověst tato po celé západní Evropě, rozmanitě se přetvořila a na rozličná odvětví rozpadla. „K jednomu takovému odvětví patří německá báseň Eilharda z Oberge, k jinému zase anglická báseň Tomáše z Erceldounu a německá Gottfrida ze Štrasburku. Český skladatel použiv rozličných skládání spojil je v jeden celek, tu z toho tam z onoho čerpaje, místy přísně originalů se drže místy volně se od nich uchyluje.“ Shodujeme se docela s náhledem ostrovtipného posuzovatele, kdež o skladateli českého Tristrama praví že vzdělání jeho jest celkem nedbalé aniž básnicky pojmuté. „On prostě a jednoduše sebral z pramenů a při své náklonnosti k přisprostlému šprýmu nemohl arci vniknouti v hlubší jádro pověsti, ba ani ji nemohl pojmuti jako Gottfrid (ze Štrasburku) co květ a symbol milosti, jelikož mu taková zdvornělá láska byla věcí neznámou neb nepochopitelnou což by mu býti mohla i při větším básnickém nadání. Živel mravní ale u něho jest zachovalejší a kde Gottfrid a jeho pokračovatel nejvíce květů nasypon, těmto pode-

zřelým místům se uhýbá aneb dokonce sprostě se o tom zmíní.“... Báseň líčí lásku Tristana k Isoldě, manželce krále Marka. „Ze zášti až k vraždě rozhořčené zaplápolala láska a spoutala dvě srdce tak neodolatelně, že zrušily posvátné závazky, což se na nich mstí smrtelnou strastí. Vyvázli z ní a očistění skrze ni žili vzdáleni ode světa v pusté samotě prosti závazků svatých, ale abstraktných, proti kterým se srdce svým citem bezprostředným zpouzí, v blaženosti, až vědomí jejich procitlo. Isolda se vrátila a Tristan hledal úlevu v mužné činnosti. Svět ale v něm zrušil vřelost citu a on spáchal dvojí zradu na lásce nevěrou a lží k dvěma Isoldám, poskytuje takto smutný úkaz srdce zmitaného.“ — Jak oblíbené bylo tenkrátě čtení o Tristanu dvořeninu krále Artuše vysvítá též z toho že si někteří pánové báseň německou Gottfridem ze Štrasburku nedokončenou dodělali dali, jakž o Remundu z Lichtenburka známo že si k tomu okolo l. 1300 zjednal Henrika z Fryberku. — Komu by však na tom záleželo poznati, jak jináče se romantika v Němcích ujmula a pěstovala než v Čechách, tomu porovnáním německého Tristrama s českým se valný rozdíl objeví. Jadrnému Čechu se nelze as bylo vpraviti do blouznivého tékání milosti Tristanovy a Isoldiny, do pestré romantické barvitosti některých scén jež u Gottfrida jako báječnými květy obsypány se vidí. Za to ale rázným humorem se mu všady vyrovná. Verš a rým ovšem neukazují na mistra, jako byl skladatel Alexandra českého aneb sv. Kateřiny. — Líčení dávných mravů a způsobů společenských jakož i poměrů velitelů a králů poukazuje nás namnoze na skutečně barbarskou dobu. Dosti malý obrázek to dosvědčí:

V těch časech bieše jeden pán
v Irlantě, ten bieše Merolt jmenován.
Ten jest toho sám nemněl,
by kto jako on veliké síly měl;
to móżte všichni znamenati
žežt jest byl ukrutný dosti;
mnohéhoť jest do smrti zabil z svých nepřátel;
král z Irlanta za ženu jeho sestru měl;
i bydlil jest beze všie žalosti,
dobývaje sobě všie ctnosti,
na všie strany okolo sebe
přitišť země králi svému k službě;
podle něho nemohla žádná země ležeti,
by nemusela jemu platu dáti,
kromě Kornvalis země jedině,
a jiné všecky obecně;

neb Marka krále ještě pod se podtiskl nebyl,
ten se na něho nic neobrátíl.
To Meroltovi nelibě se zdálo,
i pomyslí o tom nemálo

kterak by Marka přinutil k tomu aby králi jeho plat a daně dával.
Vypraví se přes moře a zkáže Markovi aby se platu podrobil. Po vy-
čtení požadavků praví k poslovi:

Také pověz jemu ještě více,
co já chci za úrok vzieti:
já chci vzieti každé dietě,
které se narodilo, v patnáctém létě;
ale nechce-li dobrotivě dáti,
to mu pověz, musím já sám bráti
panny, panoše i vše sedláky,
biskupy, kněží, chudé, bohaté i žáky:
páni, panoši budou moji posli,
panny a panie do slaměných klášterův pošli

Podotkli jsme že český skladatel v humoru nezůstal za svými
vzory, což nech následující místečko osvědčí:

Tristane milý ujče to věz,
žeš ty nynie takového sposobenie,
to já mohu říci bez pochybenie,
že sej proměnila tvá dřievnie barva,
bylaby z tebe dobrá larva,
a ještět více poviedieti muši,
kakt jsú zpósobeny tvoji uši,
že jsú v tej mieře jako plesnivé hlívy,
a nos máš jako zelené slívy;
tvoji oči jsú jako dvě trnce,
vyhlédajic ven jako z hrnce.
Co mám o tom praviti více?
Chodíš jako ohořalá sviece
a jsi té postavy všie,
jako na horutného blázna slušie

Do kruhu Bretonských pověstí patří též rytířská historie z časů
krále Artuše *Tandariáš a Floribella*. Děj básně jest pošetilý a
neobstojí před zdravým rozumem, ale v některých jednotlivostech líčení
tak živé že se jím způsob druhu toho věrně značuje. Počíná *Tanda-
riáš takto:*

Byl jeden král ten slůl Artuš,
toho mile každý posluš,
ten byl tak dobrý i tak mocný,
ke vši pravdie všem spomocný;
mnoho králův veň slušalo,
a mnohé knieže v službie stálo.
Ten jest měl obyčej ten,
že v rok každý volal jest dvór,
tuť jest vydal rozličný zbor;
vždy se na letnice počal,
a ve dvú nedielí se skonál;
což křesťanstva najviac kde bylo,
dobrých druhův tu musilo
všichni při tom dvoře býti,
a nemohl ijeden toho zbyti,
aby k dvoru nemusil jeti:
kniežata i páni,
panny, panie také byli zváni,
aby všichni přijeli
a tu svú kratochvil jmieli.
Pak se přihodí čas ten,
že panic přihna, pravie jemu tu
novinu,
řka: panna jede k stanu tvému
a ta mi se tak krásna zdá,
že vešken sviet kraššie nemá;
jejie mimochodník tak bohatie
okován jako vešken hoří v zlatie,
dek jeho i všeliké přikrytie,
jehož nižádný nevidal na svietie,
tak drahého okovánie
ni u panny ni u panie,
jakožto ona jmieješe,
jejie kón obviešen bieše
vešken okolo zlatými
zvonci, velikými i s menšími,
a když ponuknu k chodbie konie,
tehdy se ti zvonci zazvonie,
tak sladce jako varhany,
kde jsú najlópez pripraveny.
Na niež také drahé rúcho bieše,

to jakožto v ohni hořeše
od zlata i od drahého kamenie,
že tu iżádný človiek nenie,
by kdy tak drahú viec vídal,
jenž při takých viecech býval.
Když se přiblíží panna k stanóm,
král kázal kniežatóm i panóm,
aby proti ní vyjeli.

A kdyžto sú ji uzřeli,
to sú obecnie mluvili,
že sú kraššie nikdy neviděli.
Ta panna z Indie bieše,
otce i matky nejmieješe,
protož tu byla přijela,
chtieć aby oprávcí jmiela;
a s sebu jmieješe panen deviet.
A když se král s nimi střet,
dá jí milé přivítanie,
i učini k ní to prošenie:
by ráčila ssesti dolův
a řka: jsem ke vši tvé prosbie
hotov.

Panna odpovied dá králi ctnému
řkúc: rač za zlé nemieti promlu-
vení mému;
k mé žádosti bych miela od tvé
milosti,

cožbych chtieľa požádati,
by mi ráčil slib k tomu dáti.
Král jí slíbi ihned v ten čas
řka: co na mnie žádáš, to vše máš;
a seď dolův, zjev mi jmeno své
a mysl vši prosby tvé.
Panna s kázni odpoviedie,
své jmeno Floribella poviedie.
Panna vece: králi rač mi svój slib
naplniti,
chtieľabych zde ráda býti,
na tvém dvoře, jsúc v tvé kázni;
pakliby kto byl bez bázni,
jenžby se k mé necťi co tázal,

aby mu stietí hlavu kázal;
paklibych já též učinila,
bych tůž vinu na sobie jmiela.
Kráľ Artuš to jí vše slíbi,
takž tu s nimi vesela i by,
a všickni veselejší biechu
jakž jí koliviek vidiechu,
a kdyžto se ten dvór skonol,
kráľ Artuš s královú pojma
a krásnú Floribellu s sebu
na svóy hrad jí v pokoj uvedú.
Tuž spolu na čas přebývachu,
až jí zvláštie učinichu
pokoj, tak ctný jako králové,
to vše k libosti pannie té.
A když pannu v její pokoj provo-
dichu,
potom v radie všichni biechu:
i poče kráľ rádci tázati,
kohoby jí chtieli v službu dáti,
aby se ten nic nedovinił.

Panna, znamenajíc službu panice ještě raněji vstávala, z čehož patřno že se ti mladí lidé do sebe zamilovali. Opustivše tajně dvůr Artušův umínili u otce Tandariášova přebývatí tak dlouho, až by mohli milost míti od krále Artuše a vstoupiti v manželství. Kráľ Artuš ale s vojskem přitáhl, a tu líčeny hrdinské skutky Tandariášovy, potýkání se s obry i jiné divy udatnosti. Artuš pak slíbil že pannu vezme k sobě a Tandariáš aby se neukázal v zemi pokud mu nebude odpuštěno. Tandariáš do světa vyjel po dobrodružství a takové hrdinství vykonával že Artuš se smířil a Floribellu s Tandariášem zasnoubil.

Pak tu Tandariáš přebýva
s svú milítkú se kochaje,
a maje s ní dosti ráje.
Tuž se spolu vesele jmiejíchu,
a víc žalosti nejmiejíchu;
neb sta dosti žalosti jmiela,
domievadž sú s sebu nebyla.
Ale ta všeccka žalost
obráti se jima v radost,
neb to móž každý viedieti
dobře, ktož se má s milostí sníti,

Tu jest jeden kralovic byl
tak kázaný i šlechtný,
ten se zda jim k té službie po-
dobný.

Tu jej k mí na službu dachu
a jemu tak přikázachu:
aby jí kázanie slúžil
řkúc, aby toho zle neužil.
Tandariáš jmenovaný
když jí byl na službu poddaný,
ten mládenec urostlý biely,
ve všech viecech jsa vzdy smielý
slúžieše jí s snažnú službú,
z jitra ráno i každú dobú
byl jest hotov k službie jejíe,
dřiev než komorníci
ani kteří panici.
V zlatnici vodu maje,
před komnietú vzdy stoje,
aby Floribella vstala,
a se ihned umyla.

žet velmi lehce milosti nabude,
ale tiežcet jí otbude.
Takž každému bývá,
ktož se obchodí s milostí,
móžt dobře viedieti,
žet jest veliká nemoc i starost.
Ale kdyžt ščestie k tomu přijde,
jednakt jej ta žalost mine;
i budeta po té žalosti
mile s sebu přebývati,
a se v jednom tiele milovati.

Protož chovaj se viernie toho, tobie, i tvému srdci jediná.
a služ pannám i paniam mnoho I budeta spolu trvati v ctnosti,
snažnie, ať přijde otplata milá bojíce se boží milosti. Amen.

Jmeno překladatele či vlastně vzdělavatele básně této neznáme. Není však pochybnosti že spracována dle německého vzoru, ač zajiště zkrácena a mnohých romantických přívěsků sprostěna. Takovýmto ale setřením pestrých barev pozbyla romantická poesie na české půdě svého charakteristického oděvu čímž snad jediné Čechům tehdejšímu teprv záživnou se stala. Pochybovat as překladatel sám o tom že by našel čtenáře v Čechách kdyby všech 17920 veršů německého originalu básníkem Plaiierem v XIII. stol. způsobeného zčeštil, a žeby jinak zdravý žaludek český ty „kolosy ze slasti, obrů, z překrásných dívek, květů a zázračných hrdinství vystavěné“ bez nesnázi snesl. — Český překlad nalézá se v rukopisu Štokholmském od roku 1483 touž rukou psán co Tristram, totiž od Mistra Jana řečeného Gebisy.

Všechny tyto pověsti teprv napotom, kde romantika už se byla přežila a podstaty její v společenském životě dávno zvráceny byly, v jiných obecnému lidu přístupnějších údobách ovšem i v Čechách obíhaly a s oblibou se potkávaly, ale nikoli v romantickém svém provedení nýbrž básnického oděvu, verše i všech šperků zbaveny, rozličně změněny a na pouhé téměř látky scvrklé. Některé z nich zajiště brzo po svém působení ve verších na prostomluvu se předělaly, což by se as sotvy bylo stalo, kdyby romantická poesie co taková do lidu byla vcházela. Jaký tu však rozdíl mezi původními oněmi stvůry a pozdějším českým jich vzděláním v prose, pochopí každý kdož třeba jen povrchně do nich nahlídne. Takž báseň Flos a Blankflos z kruhu romantických básní o Karlu Velikém se později v Čechách objevila co „*Velmi pěkná nová kronika aneb historia vo veliké milosti knížete a krále Floria a jeho milé paní Bianceflore*“ — a báseň Tristan co „*Historie o panu Tristanovi a krásné Isoldě, jak veliké potěšení spolu měli a jak smutný konec to vzalo*“ — Taktěž kroniky o *Stilfridovi a Bruncvíkovi* „mají patrné stopy že původně ve verších psány byly a s Tristramem i Tandariašem v jednu dobu náležely. Zdá se že básníkovi na myslí tanula historie o Vratislavu II. a Vladislavu II. jichž onen od Jindřicha IV. (1086) tento pak od císaře Fridricha (1158) za rekovnou pomoc v důstojenství královské povýšení byli, a Vladislavovi nad to lev, nynější znak český, na štítu udělen. Znamenati také sluší že roman německý o Siegfriedovi s našimi, zvláště s Bruncvíkem, v nejedněch okolnostech se srovnává.“ (Výbor z literatury české díl II.) Že takoveto v prostomluvě sepsané románky Čechům oblíbeny byly svědčí mimo jich hojnost a častá vydání také přímá

projevení. Prefat z Vikánova v předmluvě na svou cestu (v Praze 1563) o nich se zmiňuje: *Protož ti a taková necht sobě toto mé prosté sepsání místo Bruncvika a kroniky o Stilfridovi a místo jiných neuzitečných básní čtou a rozjímají* atd. Kladly se tedy plody romantiky do řady *neuzitečných čtení* za časů, kde se v Čechách mnoho čítalo, pochybujem žeby dříve, kde lid český vůbec ještě nečítal aneb aspoň velmi málo, se byly mezi ním kdy zobecnily. — Byla tedy romantika jen výstředním a výhradním zjevem v Čechách, uznána a pěstována toliko co móda od některých pánův a rytířův českých, a udržovala se ve vyšších ruch západní Evropy sledících kruzích do kterýchž cizí mravy a spůsoby si nejdříve přístup v zemi české získaly, a kterýchžto hlavní zájem byla kratochvíle a pohry rytířské a milostné. Nejprv zajisté královny české z Němce přišlé uvedly domácí své spůsoby při dvoře a dvořeninové nejhrošlivěji je pěstovali. Tam se ozývaly písně minnesingrů, tam se předčítaly romány a snad i nejdříve se objevily známé spolky milostné (Minnehoeffe), kruhy to společenské v nichž se vzdělávala sofistika lásky způsobem nám téměř nepochopitelným a zdravému rozumu namnoze odporujícím. Tu se kladly otázky o lásce a poměrech jejích, jenž svou zapleteností a titerností někdy na nesmyslné stvůry skolastické dialektiky upomínaly. Předmět pojednání byl vždy jeden a ten samý, totiž *lásku* a jemné poměry obou pohlaví k sobě vůbec. Tu se používalo všeho co do oboru toho se jen vtěsnati dalo, a kde již vtip ani obrazivost nestačovaly, tam se vmísila allegorie s ohromným svým aparátem mythickým a symbolickým. Z takovýchto cvičení dialektických se vyvinul i zvláštní sloh, druh to výmluvnosti podivuhodné o jedné a té samé věci, ba někdy takořka o ničem. Došel nás jeden příklad tohoto slohu, knížka zvláštní, již nelze vlastně k žádnému ze stojících druhů literatury připočísti a kterouž toliko proto do oboru románů počítáme, jelikož osnova její románový má základ a hlavní myšlenka románovou povahou se značuje. Knížka tato jest český náš *Tkadleček*, při kterémž nejvíce želeť jest že skladatel jeho na předmětnější úkol se neodvážil a znamenitá svá nadání k jiným stranám neobrátil. — *Tkadleček* jest toliko epizoda románu jehož děj se nenapsal ale přímo v životě se odbyval, o němž pak ve spisu tomto toliko rozumováno a rozjímáno. Jakožto příklad původní a samostatné tvorivosti literární v časovém sice duchu způsobený, ale docela z vlastních sil spůsobitele svého vyšlý a na nich spoléhající, náleží mezi nejzajímavější zjevy středověké naší literatury.

Obsahuje původní rozmlouvání mezi žalobníkem a nešťastím pro ztrátu milenky, a považovati se dá za první nám známý původní román český. Historie literatury nás poučuje toliko že Ludvík *Tkadleček* a

milénka jeho Adlička živi byli v první polovici čtrnáctého věku u dvora ovdovělé králové Alžběty v Hradci Králové. Byla Adlička krása svého věku pro kteroužto, když se za jiného provdala, Tkadleček počal neukojitelné hořekování své, a milénku svou, krásu i ctnosti její perem svým jež od jmena svého člunkem tkadlcovským nazývá, zvěčnil. Kniha ta znamenitá jest pro obratnost a jadrnost jazyka. — Rozmlouvání toto se jeví vlastně jen jako epilog románu jehož hlavní děj v minulost padá a v zázadí stojí, neboť láska Tkadlečkova a osudy její se nám objevují pouze hořekováním jež nešťastný výsledek její povzbudil, a v kterémž se na děj jako minulý jen poukazuje.

Tkadleček byl bezpochyby jakýs žák, přehrozně zamilovaný! Rozmlouvání jeví, že byl „z řádu učeného, rozumného, stavu znamenitého,“ což co do učenosti a rozumu v knize úplného dosvědčení dochází. — Obsah a úmysl rozmlouvání jest následující: Žalobník, Tkadleček, „žaluje, touží a volá zjevně a hlasitě na neštěstí, na ně křičí a je haní, a rozličnými kletbami je zatracuje.“ — Proklíná neštěstí nejen pro sebe, ale vůbec že mnoho znamenitých lidí zničilo. — Neštěstí pak odmlouvá žalobníkovi, dávajíc mu věděti, proč kterakým řečem odpověděti chce, a potom táže se žalobníka, kdo jest, a proč jemu tak nestydlivě přimlouvá. Vytýká mu také nemůžné jeho hořekování. „Kterak pak chceš svým smyslem koho kam vésti, a ty jeho sám použití neumíš! — Proč laješ, nevíme,“ praví neštěstí, „kromě že jsme nyní nedávno v Hradci na Labi, v tom ohrazeném městě v Čechách, moci svou a úřadem svým dvě mladých lidí, sobě na letech jako rovných jenž spolu od několika let jsou dobře a počestně byli, rozdělili a rozlúčili naši moci, a netoliko je rozlúčili, ale je s obů stranů do jich obů smrti nesjednati míníme. To se stalo před shořením toho města snad asi třetí měsíc . . .“

Tím způsobem se objevilo místo a čas, ba již i celá udalost. Podle naznačení by to byl as rok 1339, kdež v dubnu celý Hradec vyhořel. Žalobník pak se jmenuje skrytým jmenem a v podobenství, a v tom jemu svůj řád a stav vypravuje, i proč jemu laje; že jest totiž on ten jenžto jest tak nelitostivě a tak hanebně se svou útěchou rozloučen a všeho světského utěšení tím zbaven.

„Onať jest byla ta,“ praví Tkadleček, „s nížto jsem byl od kolika let, avšak se mi zdá, jakobych s ní byl hodinu! Onať jest ta, ježtoť byla vždy se mnou, a já s ní . . . než ona se ode mne již vzdálila! Ona jest byla můj štít proti všem světským protivníkům! . . . Pryč jest mého všeho dobrého jistá prorokyně; ty neštěstí, tys mne s ní svádilo. Pryč se jest obrátila ode mne, vrátiti se snad nemyslí, nemůže, nedbá — nechce! Sámť jsem ostal v sirobě z tak velikého neštěstí! Pryč jest ta, již milovati mi byla radost a utěšení, s níž kdy bylo roz-

mlouvatí, jiného pokrmu jsem nezádal . . . Pryč jest ta, s níž by bylo býti, na věky by se člověk nestaral! . . . pryč jest ta, jež má jinošská léta byla ve vší pocti k mužnosti přivedla, myslí přidala, bujnosti přimnožila, kratochvil rozšířila . . . Zastúpila má denní záře a pryč se brala má světlá hvězda, po níž jsem se vším svým rozumem spravoval, jako plovec na moři po svrchní oblačné hvězdě! — Pryč jest jasný mého slunce blesk! . . . Již jest za horu zaniklo, za mých časů se nevrátí zase ke mně! . . . Temná noc mne pojala v svou moc, kudy chodím, tady bloudím a mlha mne obklíčila, vída nevidím, hledě nikde spatřiti se nemohu, znaje se sám sebe jsem zapomenul . . . Ach neštěstí, tys mi již stalo korouhev mou, pod níž jsem spravoval rozum svůj . . . Ztratil jsem boj, cti jsem umenšil! — Běda na nešťastný den, na nešťastnou hodinu, na tu žalostivou chvíli, v níž mi můj diamant se rozpučil! . . . Již jsem prvního a posledního svého klenotu pozbyl, jež jsem na poklad v nerozdílném srdci choval, jemuz jsem se v nouzi a v potřebě těšil . . . Pryč jest, sám jsem ostal, ba méně než sám, neboť jsem bez ní jako půl člověka — ne svůj, ne její.“ —

Kdož medle by — po slovech těchto — mohl Tkadlečkovi odpřítí obraznost živou a rozohněný cit? Nezní-li to, jakoby si Abelard po Heloise, aneb modernější Werther stěžoval? — Ale neštěstí nedá dlouho na odpověď čekati. Dá se říci že jakož celý román tento allegoriemi oplývá, i neštěstí rozličné úlohy na se bere, někdy zlého osudu, někdy pouhé náhody, někdy káravého i trestajícího pěstouna, někdy dokonce místo zdravého rozumu zastává. Jest někdy, když mluví, jakoby uvažující rozum nevázané obraznosti odpovídal. — Pravit ono samo o sobě že což jest koli učinilo dobře a právě učinilo z svého řádu, a že co se koli narodí na svět bez neštěstí býti nemůže; vykládá, kdyby všickni lidé již jsou byli od počátku světa na zemi až do té chvíle byli bez neštěstí, žeby všickni chtěli panský a bez řádu sobě k vůli a k libosti bydleti a živi býti, a vešken svět takýmž během a nepořádkem byl by již úzký pro lidské zpupnosti, hrdosti a bujně myslí, ba žeby už pravým pychem a násilím jeden druhého jedl! — Naproti tomu ale mírem že se má vyznamenati člověk a moudrou činností a činiti jako slunce kteréž všemu světu svítí a samo v sobě jest světlo.

Žalobník ale na to rozumování nedbaje praví žeby ani možná nebylo, by sobě žalosti nepřipouštěl pro choť, poněvadž prý jest ztratil tak milú, libú a šlechetnú choť! — I vypravuje k tomu její postavu a její obyčeje. Jest „bohatá na své cti“ — praví — „krásná a ochotná nade všecky své družice a tovaryšky; zrostu pořádného, řeči libé, vzezření milého, obyčejův dobrých, kroku rychlého, chodu spanilého, veselých a ochotných přímluv, ladaného promluvení. Nedostačen

jsem,“ praví Tkadleček dále, „bych o ní mnoho mluvil, hoden jí chváliti nejsem, aniž vypraviti umím její šlechtnost . . . Přešťastný svět, na němž kdy jest takovéto přešlechtilé stvoření. Kdož ji zná, nerad se s světem pro ni rozlučí!“ —

A dále pak Tkadleček chvály vydává i tomu jenžto ji má za svou ženu a že ten jest darem nade všechny dary obdařen, aniž jest prý který jiný dar na světě nežli žena dobrá a dokonalá! . . . „Ej, ty všemohúcí mocný Bože!“ — volá Tkaeleček, „jakouž jsi mi radost dal a jakouž jsem já radost z toho měl v mém mladistvém srdci, když jsem ji vídal před sebou bujně, avšak počestně kráčetí svým převýborným chodem, svým spanilým zatáčením, svým znenáhlym a tichým ohlédáním, na obrácení svým veselým poskočením . . . jistě mohu říci, že jsem těch jejích dobrých obyčejův nikdy syt nebyl . . . Raduj se, ty muži, maje takovou manželku . . . múdrost a žena dobrá přichází od samého Boha! . . . Ach by mi bylo ještě před svou smrtí její milé libé ochotné slovo slyšeti, by se do libosti bylo s ní namluviti, by jí bylo zjeviti své tajné smutné a žalostivé srdce!“ . . .

Ale neštěstí so tomu všemu jen posmívá a drží dlouhou řeč o cti a nectnosti atd., a konečně radí Tkadlečkovi aby si přimoudřil, a když Adlička pro něho není, by si hledal jinou as takovou zase milenku jako ona velebená byla.

„Pravils nám prvé“ — dí neštěstí, „žes Tkadlec, tomu rozumíme; žes hlavou z české země, tomu taky rozumíme; nohama odevšad, tomu taky rozumíme, . . . kudy se obrátíš v kterou kolivěk stranu a zemi, žes tu jak doma . . . Taky víme, žes býval v několik královských zemích a několik knížecích městech; — ale prav nám bez okrášlení řeči a bez písma, viděl-lis kdy takového člověka, aneb o něm slychal, jakož jsi ty, Tkadlečku, jehož vše dobré leželo na jednom jediném člověku a ještě k tomu na tak lehkém člověku, jakož jest ta tvá utěšená? — Učiň jako Thales a děkuj štěstí ze tří největších darů, jimiž tě obdařilo: že jsi člověk, a ne hovado, že víš, co má býti a nebýti podle lidského rozumu; pak žes muž, a ne žena, a konečně žes literát učený a ne laik, ani člověk hloupý. — Poživej tedy učeného smyslu. Praviš, že dvorská topička byla, vychvaluješ počestnost a dokonalost její“ atd.

Pak se neštěstí dává do rozjímání o ženských cnostech a na čem se zakládají. Táže se pro kterou příčinu která ženská počestná jest, a zdali pro sebe či pro jiné, pravíc že čtverá jest počestnost ženská: ze studu, z povahy a oddanosti, ze zvyku, jako při dvořanech, a konečně z pouhé chytrosti při lidech licoměrných jenž se ukazují takto pro pochvalu, neb pro užitek atd. „Pro kterou z těch příčin byla as ta tvá topička tak dokonalá?“ volá neštěstí dále; „ej, literáte! pomni se,

žáčku! buď při paměti dvořáčku! nebuď tak hlup . . . a drž kůň smyslu svého na uzdě. Pravíme, abys řeči nechal o té topičce . . . jsi v nejlepších letech . . . a ona as nic jiného není, než každý jiný člověk obyčejný . . . Jest na světě mnoho předobřích a ctných . . . širok jest svět ženské cti . . . tvé nohy jsou všady; nebuď jen líný hledati. Takových, jako ona, shledáš, kde se obrátíš . . . ještě dokonalejších! . . . Snads ty sám ji tak dokonalou učinil svou řečí a rozumem svým . . . buď vesel a raduj se, žes tím darem navštíven, žes toho mistr živý . . . Tím svým rozumem a uměním lehce jinou navedeš, a snad lepší, než ta tvá topička byla . . . nemni proto, žes té své topičky, té pecopaličky pozbyl i všeho času zbyl. Mnohoť jest ještě času, než svět skoná . . . pust' po vodě led s sněhem . . . věz, že živá hlava kloboučníka dobývá.“

Ale Tkadleček nepřestává lkáti a na neštěstí láti; a velmi naivně o sobě praví: „Jsem právě jako malé dítě od matere odloučen . . . jako kotě nedorostlé od mléka odstrčen! Jako oslátko nedošlé k své síle před časem jest připuzeno ku práci, tak já tobě, neštěstí, jsem poddán, a v svých mladých letech již jako s tebou oddán . . . Snadněji jest vdovci; ten, když radost svou pozbyde, opláče, a ví, že to jinaké býti nemůže, zapomene časem. Ale mně kterak možná, mé předrahé topičky opykati, ana ještě živa, zdráva, v nejlepší síle a v největší kratochvíli, ač ne mně, ale jinému! . . . Lidé v mých letech z jednoho veselí jdou v druhé, ale já již stojím jako osel podrobený a hloupý pod břemenem, v blatném hlubokém údolí, nahoru sobě pomoci nemohu . . . Jsem pohostinu všady, každý se obrací . . . Svobodenství žádného nemám, dušno mi všady, vzdychám i pláči, leč mám jen posmívání od zlých lidí . . . Toulám se, žádný mne nepřivine, brzo stařec ze mne bude . . . Hory vysoké ohlédati musím, doly hluboké oplaziti, lesy temné, pustlé neobyčejné vlasti i neznámé lidi shledati musím . . . Čím bys mi to nahraditi mohlo, o neštěstí? Ničím dobrým obdařeno nejsi! Nic časem nejednáš, chvíle nemáš, nic dobrého při sobě nemáš, ani slitování, ani milosrdenství. Tys jako jestřáb, jako krahujec, jako ptáci, již chvácením živi jsou. Jsi jako vlk, jako rys, lev a medvěd . . . co činiš, k lidské škodě činiš; . . . jsi horší než kat, pokrytější než čert . . .“

Na to pak neštěstí dosti vtipně Tkadlečkovi odpovídá, a o žalostech lidských mu vypravuje, a konečně lásku a rozličné druhy její vykládá, a kterak milosti zaniknouti má kdož jí jest osedlán . . . „Rozvaž slova svá,“ praví, „jež jazykem dosti nerozumně kuješ, čině jako zlý mlynář, pustě kola mlýnská, aby se mlely, sám jde pryč, aniž dbá, kterak jdou, a mlýn se mele . . . Co žaluješ, ty dobrý, ctný Tkadlče, ty sobě moudrý žáčku, chytráčku! není-li to lépe, že jsme tě zbavili

té tvé kuchometice a pecopalky, ježto svou chytrostí pec mnohým dobrým, múdrým, sličným mladíkům tajnou milostí zapalovala; není-li to lépe, že jsme tě té perníkárky, té jistbometice zbavili, nežli abys na onom světě pro ni zatracen byl? Měl bys raději za to děkovati Máš-li co protivného na srdci — mlč s tím a ukryj svou hoří.“

Velmi zajímavé jest následující pak místo, kde neštěstí Tkadlečkovi připomíná vlastní jeho náhledy o lásce jež prý v knize jakés složil. Zdá se tedy že Tkadleček před tímto rozmlouváním jestě jiný jakýs spis uspůsobil o kterémž ovšem nic jiného nevíme, než co zde se projevuje.

Praví neštěstí: „Pověz nám, Tkadlče, kam se dělo ono tvé skládání a ony tvé knížky, ježto je byl skládal a složil o milosti a tož o rozličné milosti, a dělils milost na dvě, a pravíš, že tajná jest a zjevná, vnitřní a zevnitřní a o všech jejích kusech . . . v tom jsi položil v těch svých knihách netoliko naučení, kterak milovník z protivných půtek vymluviti se má, ale i jiných mnoho kusů, ježto víme, komu jsi to k libosti vypravoval a napsal atd. . . . Ale, Tkadlečku, poněvadžs tak chytře a tak daleko o té milosti pravil, pověz nám tedy, kterakous milostí byl laskav na tu svou jistou, o níž vždy bájíš a tolik řečí strojíš?“ Tu se pak pouští neštěstí do rozjímání o „komplexích“ čili „temperamentech“, o nichž náhledy poněkud zvrácené projevuje. Fysiologie tenkrátě ovšem byla velmi pozadu. Melancholici prý jsou ze všech nejhrubší, a na smysle jiných všech lidí také nejhloupější a nejnepamětlivější! Napotom trochu rozvláčné sice, ale ne nezajímavé následuje pojednání o lásce jež končí: „Žádná milost není bez myšlení těžkého, a myšlení těžké bez bolesti, a kde bolest tu bída, kde bída tu smutek, kde smutek tu žalost . . . Milost jen vazba jest a smutek a bída! . . . Tolik jsme ti už příkladův dali, žeby to již jako rukou omakati mohl . . . my však tvou řeč protivnou slyšeti musíme, a my všem psom, když štekají bez potřeby, úst jich zavázati nemůžem, a také ne každý pes mnoho štekaje, ne vždy jak chce mnoho užrati může! . . . My jsme posel Boží ruky,“ praví pak neštěstí samo o sobě; „ke všem protivným skutkům brzy jednatel, my jsme bič ohbitý, a hůlka a kyj všeho stvoření, my jsme senoseč, tupou a pilkovanou kosou všech luk a trávníků zavadlých a mladistvých. Naše poselství není darmo. My jsme bič, jehož švih prudce mrští, a po němž velmi svědí, jehož žádného časem neminem! . . . My jsme ta hůl, jež se nikdá a o žádného nepřerazí, neohne, nezláme . . . jsme mistr všech řemesel a všech lidí . . . Nic se na barvy neptáme . . . tu lilium krásou svou a bělostí před námi neuteče svou dobrou nadějí, tu růže červená svou šarlatnou barvou hořící milostí nám se napne, tu jetýlek, ni břechtan, ni chvojka, ni barvínek,

jenž jest vši počaté milosti vůdce, nám se neskryje. Tu růže polská svou brunatnou barvou všeho tajemství se nás utéci nemůže. Tu vyiny-
šlená a kradená barva šerá, z mnohých složená, svou vysokou myslí
nad se nám se nevyzdvihuje, tu blankytný charpený neb čekankový květ
svou zlou nadějí, neb-li svou dokonalostí nám se neprotiví“ atd. Takž
zde uvedeny jsou významy barev a květin a jinotajitelný jich smysl
jakž za oněch časů se uznával čtenáři se objevuje. „Jsme šachta hlu-
boká, nevětrná, shnilými sloupy podsazená . . . v nižto kdo upadne, ne
brzo se sám z ní vybere . . . a čím větší člověk byl podle cti na světě,
tím jej hruběji podtisknem pod se . . . co však my počneme, to smrt
dokoná!“ . . . Na Tkadlečkovu nové dorážení neštěstí se zase slova
chopí a počíná svou řeč bajkou. — „Vlk byv jednou nemocen,“ praví,
„velmi stonal, než chtě zdrav býti, slíbil v nemoci, masa nejísti do
smrti, a zhojiv se a byv zase zdrav, nemoha jednou sobě nic uhoniti,
u veliké vodě k snědku pojide ku potoku, hledaje ryb a osel se mu
nahodí bředa skrz potok od mlýna pytel mouky na sobě nesa. Vlk mu
vece: Pomáhej Bůh, milá vyzenko! o co jsem tebe dnes celý den hledal,
až jsem se s tebou i potkal. Osel jemu vice: Milý vlče, já jsem osel,
zvíře hloupé a robotné, a nejsem vyzina. Vlk mu vice: A zdalis nesly-
chal, že liška v lesích, myš v doupěti a ryba u vodě ráda bývá? Hleď,
já masa nejím jenom to, což jest ve vodě; tys vždy vyzina neb sumo-
vina. Osel jemu vice: Mýlíš se a zle's se zeptal. Vlk vice: Prav tu
řeč tomu, kdož ryb nezná, ty jsi vždy rybové maso a já tě sním, mluv
sobě sem i tam, co znám, to znám . . . Takž ty, Tkadlečku, nebuď
vlkem a nesuď pro svůj zisk . . . Činíš nám jako zlý člověk dobrému . . .
Kdož o to nestojí, aby kdo dobrý naň laskav byl, ten dobrého zase
milovati neumí . . . Mnoho dobrého jsme tobě vypravili, a ty vždy se
nám protivíš . . . Není-li lépe že jsme tě zbavili té tvé milé? . . . jsi
zbaven i vši chytrosti a lsti její, již jsi byl od ní jako svázán a jako
věznem jejím . . . Mnozí mnohé pŭtky mají, avšak vždy toho hledají,
aby svobodni ostali. Ty však byv svoboden, volně jsi vnikl u vězení a
vyniknouti moha, želiš toho, čehožs zbyl. — Popřej to jinému a zůstaň
sám . . . Kdož kdy byl, jest více neustálen, nežli milovník? A kdo kdy
kterou těžkostí a prací a úsilím světským více schne a vadne, a sestará
a v tom schází rozličně, nežli člověk mladý, milovný, ježto neví, odkudž
jde milost, aneb co jest to, aneb z ní co pochází? . . . Želuješ, Tka-
dlečku, žeš ji ztratil, a neželuješ na se sám, žeš se pro ni ztrácel od
svého smyslu . . . Šťastná hodina, která tě s ní rozloučila, neboť ztra-
cencem jsa všeho rozumu, vrátils se . . . obezřels své zblouznění, jež
pro milost po léta viděti jsi nemohl. Navrátils se k radosti . . . zby-
váš teskností . . . volně spíš, ze sna se nevytrhuješ, jsi bez nepokoje,

sváru nemíváš . . . Lépe jest, žes jí teď zbyl, nežli by bylo, kdybys jí byl časem zbyti chtěl a nemohl . . . Zdali pak jsme my toho vinou? Zbavili jsme tě jí bez její vůle, aneb s její vůlí? Zdali s její vůlí — raduj se. Pronevěřila-li se tobě, pomni, Tkadlečku, kolikero dobrým a šlechtným pannám a paním tys se často pronevěřil. Tedy mlč! . . . Jinak ztratils jen zimmici, buď vesel, žes jí pozbyl . . . Svoboda není zlatem zaplácena . . . Činíš ze sebe obludu a omámence, maje se čím déle tím více zdokonaliti . . . Mlč tedy a styď se. Pomni, kdož starou lásku a minulou milost z srdce a z mysli vypustiti nechce, ten jí nikdy syt nebude, aniž smutka pozbyde . . . tomu žádná krmě vonná nebude, tenť má již všechno dobré i zlé, zdraví a nemoc, moudrost a nerozumnost, chytrost a hloupost, o němž ty, Tkadlečku, víš, kteraks byl složil dřív o milosti knihu.“

Radí mu pak dále, aby zanechal té lásky a lamentací, a raději se vrhnul na grammatiku a matematiku atd., vůbec na vědy a umění. Velmi zajímavé jsou zde definice rozličných nauk jakož i některá v Tkadlečku uvedená učení vůbec velmi podivného jsou rázu, a do vědosloví oněch časů překvapující náhled poskytují. — „Filosofie jest rolí všech moudrostí,“ — praví se tam, — „z nichžto pochází a vychází všickni důvtipové. A ti se důvtipové dělí na dvě, v moudrost přirozených smyslů, jež od přirození jest u poznání, a v rozmnožení mnohých přirozených mravů a obyčejů“ atd. . . Uvádí se tam mezi naukami také geomancia, pyromancie, baromancie, chyromancie, astrologie, alchymie, a celá řada pošetilých pavéd až „k umění, jehož jméno jest Neroka, jež svými sladkými a nábožnými modlitbami, svým silným zaklínáním mnoho a rozličných věcí pravým uměním dojde“ atd. Kniha pak domlouváním neštěstí končí, a nedovíáme se, zdali Tkadleček na to co dá čili nic a hoří svých zanechá. Spis tedy jako neukončen zůstav, patrně neuspokojí, neboť nejen že žádného děje v něm obsaženo není, alebrž i nižádné ucelující myšlénky na konci, ani patrného výsledku rozjímání tam uvedených. Děj pouze v zázadí leží a to děj velmi jednoduchý, obyčejný, okolnostmi neosvětlený. Nevěra milenky, látka to věru povšední v životě i v románu, ježto novosti jakés a půvabu nabývá teprv provedením poměrů souhrajících. O těch se však v Tkadlečku nic nedovíme. Rozprávky se tam skoro výhradně na poli rozjímání drží, výpravky opominouce. Avšak osa kolem níž se rozprávky tyto otáčejí jest láska, tato duše románského básnictví a románu. Nedostatek děje a bezprostředního se vyvinování jeho ovšem základní jest vadou plodu tohoto, ježto však bohatstvím důkladných rozmyslů a ladné obraznosti hojně nahrazuje. Objevujeť se nám zajisté v rozmluvách těchto dosti pestrý a živý obraz věku v němž povstaly, panujících

v něm mínění, předsudků, oběžných myšlének a vládnoucích způsobů, což všecko z kruhu osobního vyplývá, ze základní jedné jediné situací, vývinem svobodným jakž okamžik právě žádá a nikoli z postavení čistě předmětného, na jakéž se povahopisec a pozorovatel kultury staví.

Skoumateli bývalé vzdělanosti v Čechách nutno bude, v Tkadlečka pilně nahlédnouti, v němž se zajisté ledačemu přiučí, čeho by se v jiných přímo naučných spisech sotva dočetl o způsobech doby Tkadlečkovy, i přísloví některá tam najde jež Tkadleček „sedlské“ nazývá, jako: po chuti nechut, lib sladec, lib hořec, po smíchu smutek, a j. v., i pěkné jazykové formy, jichž vlivem cizím docela jsme pozbyli. Bylo by zde od místa do všech jednotlivostí povahy knihy této se sponuštěti; záleželo nám pouze na tom, krátkou zpomínkou upozorniti na spis jehož úhlavní vady nejvíce nedozralému času přičísti lze jest, jehož pěkné však stránky patrně jsou zásluhou nevšedního talentu skladatelova. Avšak ne pouze nadání, rozum a obraznost jeho zbuzují naši pozornost, alebrž i vysoká vzdělanost jeho, obezřelost v oboru všeobecné literatury a mnohočetlost obdivu hodná. Celá povaha spisu vyzrazuje, že Tkadleček v literatuře souvěké byl zdomácněným. Podivné metafory a hyperboly, jichž užívá zvláště v prvnějších částkách spisu, jsou docela uspůsobeny dle manýry tenkrát v tak nazvaných kruzích milostných (Minnehöfe) panující a jimi v pěknou literaturu oněch dnů uvedené. Přímá nápadná však jest Tkadlečkova znalost literatury starověké řecké a latinské, starého a nového zákona i spisů otcův církevních. Dalo by se důvtipné Anekdoton sestaviti z propovědí dávných mudrců v Tkadlečkově knize uvedených a byla by to sbírka velespůsobná. Získáme tím nové důkazy vzdělanosti v Čechách za času probouzejícího se ducha v Evropě, a želeťi nám jest tím více že tak málo písemných památek českých z oněch dob nám se dostává, ano z Tkadlečkovy knihy patrné že i od něho ještě jiný spis o lásce jednající vyšel, o němž ovšem ničeho nevíme, nežli co on sám z něho zde uvádí. Ačkoli však Tkadleček milovníku literatury a skoumateli kultury a jazyka velmi zajímavou a důležitou jest knihou, nicméně předce přílišnou rozvláčností, opětováním jedné a též myšlenky a širokým rozkládáním, abychom řekli, rozvoďňováním náhledů a mínění dávno mrtvých a pochovaných, obyčejnému čtenáři kterýžto poučnou sice ale spolu i svěží zábavu hledá nezáživnou jest knihou. Aby se takovou stala, bylo by třeba svléci pedantství a uspůsobiti krátký výtah z dlouhého poněkud celku, jakož to někteří francouzští spisovatelé, ku př. J. Janin a jiní učinili ze starých rozvláčných anglických románů, utvořivše zajímavé a pikantní novely. Ovšem by výtah tento důvtipněji uspůsoben býti musil, nežli německý překlad a výtah z Tkadlečka, hned mezi prvotisky německými vyšlý a nověji

od Hageny vydaný. V Čechách Tkadleček ani tiskem nevyšel až roku 1824 vydáním Hankovým.

Vracejíce se zas k veršovaným spisům onoho věku potkáváme se s dlouhou řadou překladů, vzdělávání a napodobnění všelikých vzorů a všeliké povahy ježto nám ovšem neposkytují utěšenou nějakou výhlídku na zkvétající poesii ani na vynikající nějaké povahy básnické a literaturní vůbec nás nepoukazují, ale přece dostatečné svědectví nám podávají že ruch esthetický jednou probuzený neutuchl více, nýbrž vždy šířeji se rozvíjel a více zájmů do kruhu svého shrnoval. Mezi nejzajímavější zjevy náleží zajisté rýmované historické zpěvy této doby ne ohledem na básnickou jejich cenu ale na obrazivé pojmání věcí vůbec, jakž se po vyhynutí básnické školy národní uspůsobilo a k neprospěchu poesie domácí obrátilo. S jedné strany nám historické zpěvy tyto patrný poskytují důkaz že romantika v Čechách toliko povrchně se ujmula, neboť pevným se zakořeněním jejím by byli básníkové historických písní zajisté neopomenuli v duchu jejím vylíčiti své plody, jelikož osoby tu opěvané dostatečné látky a patrných pohnútek k tomu podávaly. Dalo-li pak se najíti příhodnější povahy k romantickému výšperkování nad krále Jana? Nevybízel-li král Otakar, Závíše, Plichta z Žerotína, Vilém Zajíc z Valdeka i jiní k romantickému přímo pojmutí? S druhé pak strany se nám ale v básních o nich způsobených zase objevuje, jak daleko už za těchto časů bylo ovoce odpadlo od národního kmenu a jaký rozdíl nastal mezi bývalým naznačováním skutkův národních bohatýrů a mezi nynějším jich zaznamenáním ve verších! Na místo bývalého básnického způsobu stoupil kronikářský, totiž vypsaní dějin rozsáhlejšího neb užšího obsahu ve verších rýmovaných beze všeho básnického naladění, více podobné rýmovaným zápiskům historickým nežli básním, ač z rozličných známek básnické se domáhání patrně vystupuje. Povedenější z nich jest zajisté báseň *Smrt krále Jana*, kteréžto zlomek 140 veršů zachoval Prokop Lupáč z Hlavačova ve své historii o císaři Karlu IV., kdež bitvu u Kreščak popisuje *jakž o tom z těchto starých rytmův z jednoho starého spisu o králi Janovi se plněji a šířeji porozuměti může*. — Netřeba zde upozorniti na to jak zajímavá se tu poskytuje příležitost ku porovnání kteréhokoliv ze starých historických zpěvů R. Kr. s následujícími veršemi:

Klimberče mladý! pravít krátce;	vědě, že mne neodvedeš,
pomni, žes měl dobrého otce,	než ufamť, že mne dovedeš,
jehož nikdo zlým nevinil	kdež pokuší svého meče.
a mnoho dobrého činil:	K králi véce: Nemějž péče!
a sáms také rytíř smělý,	tvé slovo, jaks řekl, zůstane
mladý, dobrý druh dospělý;	a se tak libost tvá stane;

popros boha za svú duši,
boď oř, v ten čas sobě tuší
tam, kdež se již jako známí
jeliž v súdný den shledámy!
Jakž to vece, tak se zdržie
pan Henrich se po něm zdviže,
s ním sem na harc podle toho
ctné dobré družiny mnoho,
jeho heslo volajice
v srdci tuto mysl majice,
žeť nelze podlé svého hospody
dojiti smrtedlné škody.
Nepřítelě sobě steskú,
když Supově křídle bleskú,
pod nimaž ten rytieř drahý,
křičeše své heslo: „z Prahy!“
i hna v nepřátelský hluk
bez rozpečí, jako kluk (opeřená střela),
přeprudce rozmáchav ony
přežádúcie zlatozvony,
jimaž on upomináše,
na němžto sie vzpodjímáše,
dělaje rytieřské skutky
svým nepřátelóm pro smutky,
dávaje jim hrozné rány
skrže tvrdé husté brány,
čině ořem i sám sobú,
nelituje rukú obú,
jimaž zabyle kvapieše:
co kde jima polapieše,
to všecko bylo skaženo,
sečeno i rozraženo.
Jeho dobrodružstvo zřiece
snažichu sie tu vždy viece
tí všickni, ktož podle něho
byli, hledajice jeho;
srazichu sie s nepřátely
svými rytieřskými děly,
obcházejíc sie uctivě,
noži, meči pamětlivě,
sekúc, bodúc, ze vši síly

z ořov ostrohami žily
deruce, bodúce na ně,
chtieć sobě dobytí planě
a k lepší sie bráti spieše.
Tu červená Róže ktvieše,
majíc rubínovo stkvěnie,
jádro jejie podle chtěnie
z arabského zlata stkvieše,
pod níž rytieř sie držieše,
husté cesty v nepřátelích čině:
tot naležie ctné hrdině;
i nevyhybujíc sie nikomu
vzdy sie bera k miestu tomu,
kdežky ten skutek ukázal,
ačby o něm kto otázal,
by to bylo u paměti,
i to mohli povědieti
dobří lidé bez příroka,
na každý čas, rok od roka,
až ta Róže tako světla,
jakž při Lvu vzdy věrně květla.
Tu svietieše zlaté kolo,
pod nímž nebieše u polo
mladému dobrému druhu
zpodjieti tak práci tuhú:
Klimberkovi šlechetnému,
v svém životě udatnému,
jenž netbaje nic o škodě,
věrně sloužil své hospodě.
Pomně na otce, na děda;
nepřátelóm bieše běda,
každého, kam sie obrátil,
bil, sekl a bodl, v hlavy mlátil.
A pan Valkún z Bořešina
věda, že boj ctná novina,
da nejednu prudkú ránu,
vzdy sie boda po svém pánu.
Z Rožďalovic Ješek mladý,
podlé své rytieřské vnady,
v dobrých činech nemeškáše,
vzdy sie po svém pánu bráše.

Dvoje křídle, podle vůle:
pól zlatém a pól sokole,
pod téma dva vlastná bratry
tu ve Fleminkové chatry
porazista velmi mnoho.

Také nezameška toho
v také bitvě že pan Vilém
na svém oři prudkém, čilém,
řka: Neželém smutku vína!
Tu též pan Závíš z Jimlína,
a z Kozojed pan Dalibor,
ta hnasta v nepřátelský zbor
mužně beze všeho strachu;
s nimaž dobří mnozí hnachu:
Fricěk, Tyč, Benešek, Lyšek,
sahajíce chvalných výšek.

Z Pavlovic pan Kunart mužný,
Jan, syn jeho sestry, družný:
i jendé chvíle neždáše,
každý tam pospěšně hnáše.
Arberkeř sie ctně vzpomanu,
po svém pánu jako vzplanu,
pan Tegl z Řieda, jako Turka,
syn Hertvíkóv z Tegenburka,

pan z Malvelzada, dobré plémě
Fricendorl z rakúské země,
jeden z plodu mužné vnady,
z Bavor Tušiek, rytieř mladý:
všichni hnachu v houf protivný,
druh na druha více silný,
nelitujíc smrtedlné škody,
stojíc podle své hospody,
děláše rytieřské činy;
křičie Miličín na ně hrdiny,
z Vlašimě Člun polovičný,
ctný pan Bolek, rytieř sličný,
nesmutí Róže ani Člunu
nemeškaje po nich lunu
svým nepřátelóm na škodu,
pomně svú dobrou úrodu,
že měl otce šlechetného,
jenž podlé rytieřstvie svého
činil dobrodružsky všady
v silných bojích i jinady,
jakž mu byla ctná mysl dána,
až pod korúhví svého pána
zabit u boji před Lavú,
pod túž rytieřskou postavú.

Nejobsáhlejší spis tohoto druhu, a feklibychom vzor všech menších toho času způsobených historických rýmovaných obrazů jest bez odporu vůbec známá rýmovaná kronika česká, vůbec Dalemilova neb Boleslavská zvana, kteráž vlastně povahou svou neméně mezi básně jako mezi historické spisy české náleží. Tím samým právem by se ale právě podotknuté dějepisné zpěvy do řady historických monografií vložití daly, líšice se od Dalemila toliko užším svým obvodem; avšak klademe kroniku tuto mezi veršované spisy české, majíce za to že přísným hleděním na básnický směr a cenu bychom čtyry čtvrtiny rýmovaných plodů českých této doby z básnického oboru vyloačiti a do náboženského, naučného a j. v. vložití musili. Směr spisovatele kroniky této ovšem nebyl básnický nýbrž historický a přede vším *národní a vlastenecký*, ale právě tato poslednější vlastnost jeho kterouž mezi všemi vrstevníky svými nejživěji, nejneohroženěji a nejvřeěji projevil dodává mu místy básnického téměř rázu, v nadšení aneb rozhorlení ho uvádíc. Jinak i způsob jeho lčení namnoze s básnickou přímo pretensí vystupuje. Prameny z jakýchž čerpal i způsob jakým jich použil ne-

ukazují na dějepisce který by kritickým okem do udalostí byl nahlédal o kterýchž vypravoval, a tepry na místech, kde co vrstevník líčí dle vlastního zkušením, možná jej za historický pramen považovati, což ovšem i o jiných básních platívá že se jich co pramenů neb pomůcek historických používá, obzvláště tam kde jiných dostatečných zřídél nestojí. Jinak také historická kritika neuznala kroniku Dalemilovu za podstanou ohledem na dějepis, ale zato směr její protiněmecký každému přímo v oči bil. Dobrovský o ní praví: „Nikdy nedosáhla národní nenávist Čechův proti Němcům tak vysokého stupně jako ji *básník* zde líčí. Velicí a udatní jsou rekové jeho, čeští pánové a rytíři, když Němce z vlasti své vyhánějí, malí a zemdlení jsou králové čeští když německým radům svým přisvědčují. Prudký a surový jest způsob jeho nadávání Němcům jež on za zřejmé protivníky české slávy, českého národu a jazyka a vesměs za původce všeho neštěstí považuje kteréž kdy Čechy potkalo. Lež a vymyšleniny k pomoci běře, aby Němce ještě u větší nenávist v Čechách uváděl, než v jaké bez toho byli od porážky Otakarovy. Necht i vřelé jeho vlastenectví oblíby došlo, nikdy předce platiti neměl za hodnověrného vypravovatele.“ — Meinert pak praví: „Dalemilův rýmovaný plod nezajímá v sobě tolik z historie české od přistěhování se Čechův až do korunování krále Jana I. 1311, jakož více tkaninu lži a vymyšlenin o ní, a jest svou žhoucí nenávistí proti Němcům i dojemem jakýž činila, nejzvláštější a jedna z nejpamětnějších knih časových jež kdy v Čechách povstaly. . . . Lze ji tak dobře nazvatí válečnou troubou Husitův, jako hlavním zřídlem všech nechutných bájek jež po tak dlouhý čas znetvořovaly historii českou. . . .“ Úsudkové tito necht nás omluví že kroniku Dalemilovu nestavíme mezi historické nýbrž mezi básnické spisy, netoliko pro verše ale pro ráz vypravování jejího. Ačkoliv z obsahu rýmované kroniky této dostatečně vysvitá směr její, naznačil jej skladatel též zvláště v úvodu kdežto i na zřídla poukazuje z nichž čerpal. Naráží hned z počátku na panující tenkrát oblíbení ve čtení pověstí cizích jimiž se pozornost od udalostí domácích dvracuje:

Mnozí pověstí hledají,
v tom dvorně a moudře činie;
ale že svéj země netbajú,
tiem svůj rod sprostenstviem vinie;
neb by se doň cti nadieli,
svej země by knihy jměli,
z nichžby ves svůj rod zvěděli,
odkad přišli, by viděli.
Jáz těch knih dávno hledaju

a toho vezdy žádaju,
by se v to někto uvázal,
české skutky v jedno svázal.
A dotud sem toho žádal,
doňdž sem právě nezbadal,
že se v to nechtie odati;
sám se chcu v to uvázati.
Usilnoť kroniku psáti,
z rozličných v jednu shledati!

neb to zajisté povědě,
že nikdež celej nevědě.
Písaři nevelmi snažni byli,
protož sú jie mnoho opustili,
jedno o svém kraji mluviece
a jiného opuštějiece,
někde velmi krátiece,
tiem pravý sled tratiece.
Nalezeh kroniku v Boleslavi,
ta všecky jiné oslavi,
ta mě zvláště v bojích zpravi
a mnoho neznámého vypravi.
Budešli Pražskou neb Břevněvskou
čísti,
tiemť já tě právě ujisti,
žeť na niej méně postaveno,
ale slov více mluveno.
Opatovská, ta často bludí,
ačť více mluví, však tebu sludí.
Vyšehradská mi se najméně slúbila,
nejlepšíť jest v Boleslavi byla.
To račte všickni věděti,
žeť se chcu tej přidržeti;

Dále pak popisuje ve 106 kapitolách osudy země české od domnělého příchodu Čecha až do roku 1314. Hned první kapitolou osvědčuje že mysl jeho přístupnější byla báječnému podání než kritickému pojmání dějepisu, uváděje pověst o věži Babel. Objevil ale dosti taktu že se o udalosti této nerozhovořil příliš, ale jen krátce ji naznačiv hned na Srby přešel jenžto po rozchodu národů *dle moře se usadichu — až do Říma se vzplodichu*. Od těchto Srbův odloučil se Čech s valnou čeledí (kap. 2.), a došed k hoře jedné jejíž poloha a výkolí se mu příhodné zdálo k ubytování, usadil se tam se svými. *Že s té hory zřechu - protož té hoře Říp vzděchu . . . a že jich starostě Čech děchu, - proň té zemi Čechy vzděchu*. Spůsoby prvních osadníků těchto popisuje toliko krátce a as tak jak se Kosmas a jiní o starých Slovanech domýšleli, přičítá jim ale velikou věrnost a líčí panující u nich komunismus: *Ti ludie převěrní běchu, - své zboží obecno jměchu; komuž se nedostanieše, - u druhu jako své jměše . . .* — Nelze nám zde mlčením obejítí že Dalemil v kap. III. uvádí též udalost o kteréž Ruk. Zelenohorský, tak zvaný *Libušin soud* jedná. Ač v Dalemilu toliko *o mezu dva se svařista*, přece výsledek soudu poukazuje na tutěž

naleznešli kde co jinak než tuto
mluveno,
věz, žeť to mů voliu neproměněno,
ale jakž tam postaveno,
takéž jest i mů mluveno.
Řeči prázdne mysli ukrátki,
však smysl celý položiti,
by se mohl každý učiti
k svému jazyku snažiti.
Neb slyše múdrý múdřeji bude,
a túžebný túhy zbude.
Jázt pravdu sprostně položu,
a na to lepšího prošu,
aby pro našej země čest
i pro našich nepřátel lest,
zpravil řeč mů rýmem krásným,
oslavil hlaholem jasným;
a mne tiem nehaněje
řka: plete se neuměje.
Jázt se sám v tom dobře znaju,
žeť o svém jazyce tbažu;
toť mě jest k tomu vzbudilo
a k úsilí připudilo.

pověst. *Vinný je se Lubuše haněti, - řka: Nechcu tebe za súdca jmieti, — neb žena lépe umie jehlú šiti - než v súdē muže súditi. - Orvech to mē velmi trudi, - že našu zemiū žena súdi.* Netřeba tu zvláštneho upozornění na rozdíl jakým staří národní věštcové a básníkové čeští od pozdějších veršovců u pojímání věci se lišili. Objevuje se rozdíl tento podobně i na jiných více místech, a nelze zajisté živěji líčiti upoutanost fantasie a pokleslost básnictví v Čechách vůbec, než porovnání starých národních básní s rýmovanými zvláště ji objevuje tam kde se u tétož látky stýkají. — Dalemil zajisté neznal dřevní báseň Libušin soud, sice by byl neopominul líčiti udalost podle ní, jelikož vlastenským směrem a národnímu horlení jeho tak živě odpovídala. Dalemil v odpovědi Libušině praví: *Uvěříte, když svého kněze za železným stolem jedúce uzříte; Lib. Soud uvádí: Volte muža . . . kýby vládl vám po železu. . . .* Patrně z toho že základní myšlenka odpovědi kněžniny se v pověstech udržela, že totiž mužská vláda bude tužší než její byla. . . . Jinak už této příležitosti použiv vystupuje Dalemil na tendenci a dilem polemické pole na kterémž po celý běh kroniky své setrvá. Klade totiž Libuši slova do úst jejichž pravda v Čechách nikdy platnosti neztratila: *Mluví kněžna k shromážděnému sněmu: Ale budelít nad vámi cuzozemec vlásti, - nebude moci váš jazyk dlího tráti. - Túhat jest každého mezi cuzími, - smutný utěší se mezi svými; - každý kraluje přátely svými, - ijeden múdrý neradí se s cuzími. — Pojmeť k sobě buď jazyka svého - a bude vždy hledati vašeho zlého; - na vás buď bude hledati viny - a svým rozděli vaše dědiny. - Čestě své, ať i kratavo, - nedaj v se cuzozemcu, česká hlavo! - Kde jeden jazyk, tu jeho sláva! —* Na takovýchto zásadách spoléhá kronika Dalemilova, ba zdá se jakoby byla z nich vyrostla, jakoby se skladateli jejímu méně o to bylo jednalo aby děje zaznamenal než aby smýšlení své projevil a jiným vštípil. — Kdo však tento skladatel byl není posud objeveno, ani jak se vlastně jmenoval. Hájek ve své kronice uvádí mezi jinými dějepisci kterýchž ku napsání kroniky své použil také Dalemila Meziříčského, kanovníka kostela Boleslavského, z čehož se soudilo že tento Dalemil původcem jest naší rýmované kroniky. Nejprv *Pavel Ješín* písař Nového města Pražského l. 1620 kroniku tuto tiskem vydal jež pak ledva vyšla hned spálena jest až na šest výtisků. Nazval ji: *Kronika stará kláštera Boleslavského o posloupnosti knížat a králů českých* atd. *Bolelucký, farář v Praze* († 1690), ve své posud nevydané sbírce vlastenských dějepiscův (rukop. 5 dílů) a *Pešina* z Čechorodů projevíli mínění že kanovník Dalemil dotčenou kroniku Boleslavskou sepsal, což později i sám *Dobner* tvrdil. Ale již ostrohledný *Dobrovský* uznal že rozdíl činiti jest mezi starým knězem Boleslavským a spisovatelem

rýmované kroniky, kterýžto poslednější bez pochyby byl nějaký rytíř český, který jak sám praví kroniky Boleslavské se přidržel. „Rytířský duch jenž celý spis provívá, obzvláštní pozornost s jakou se dotýká všech zájmů šlechty svého času, jejich poměrů k zeměvládcům a k lidu, bedlivý ohled jakýž na rodinné panské znaky běře, častá ponaučení ježto vždy jen šlechtě platí, nenkrytá nenávist již k mocnému tenkrátě stavu městskému chová, povrženlivý spůsob jakým se chlapů dotýká, oprávnjuje k takovému domnění. Zdá se že v Boleslavsku neb Kouřimsku usedlý býval. S obzvláštním účastenstvím si všímá rodinných záležitostí pánův z Lomnice, z Loevenberku, z Hasenburku, z Lipé a z Dubé.“²⁷⁾ Kronika jeho v mnoho opisech kolovala a zdá se že byla po dvě století oblíbeným čtením v Čechách, ale už v XVI. století v zapomenutí poklesla. — Rozličné nás došlé rukopisy kroniky této tu a tam od sebe se liší a zvláštními přídatky se značují. Jeden takový přídatek zvláště zajímavý jest nadepsán: „*Počíná se krátké sebrání z kronik českých k výstraze věrných Čechův.*“ Přídatek ten pochází z polovice XV. století a spůsobitel jeho byl horlivý jakýs husita a veliký nepřítel Němců. Spis tento zhotoven jest proti volení krále z německého kmenu. Obsahuje nejen všechna místa z Dalemila kteréž nenávist proti cizincům budí, ale i odjinud vzaté průpovědi rázné a horlící. Zajímavé jest že ve spisu tomto na příbuznost slovanských kmenů vůbec se živě poukazuje. Praví pak ohledem na jazyk český hned z počátku: *Čechové měli by se pilně varovati a se vši snaženlivostí vystřihati, aby v zpravu cizího jazyka, a zvláště německého neupadli, nebo jakož kroniky české svědčí, ten jazyk jest nejlítější k uporázení jazyka českého a slovanského.* — Kronika Dalemilova bez odporu jest jeden z nejdůležitějších spisů onoho věku ne co spis historický ani co plod básnický, ale co nejživější ohlas národního odporu. Bylať za časů skladatele jejího nastala doba velikých nebezpečností národnosti české hrozcících na kteráž českou šlechtu upozorniti statečný rytíř se odvážil mužně, odhodlaně a bezohledně. Spis jeho ale zajisté byl spůsobný k tomu aby probudil smýšlení rázné a vzdorující protivám národnosti, pročež mu neváháme přičísti obzvláštní zásluhu o procitnutí národního vědomí mezi rytířstvem naším. Že i na spisovatelstvo působil, toho důkazem jsou uvedené tu a tam z Dalemila verše v jiných starých spisech a následování spůsobu jeho veršování a skládání vůbec. Nebyl to ovšem spůsob básnění z prazdíla obrazivosti národní vyšlý. Obrazivost vůbec byla nejen neodvislost ale i převahu svou u nás pozbyla. Byloť zajisté jakoby básnictví české volnou prostoru opustíc kde z neustálého pohledu na přírodu a z vzájemného s ní obcování velkolepé své názory čerpalo, do těsných stěn hradných a klášterných se bylo přesídlilo, kde

ovšem mu nelze bylo rozvinouti se mocností a svěžestí starobylé poesie národní. Pravěký život, náboženství a názory, tyto základy domácího zpěvnickví našeho byly zrušeny. Duch opustiv cesty praotcův nové vyhledával dráhy, ale upoután dojemy a poměry vnějšími a překonan živly neustále od jinud příplývajícími a naň dorážejícími nebyl s to se sprostiti okovů svých. Z celého rýmovaného básnictví českého oné doby vyzírá nejistota rázu, neurčitost povahy, hledání přiměřené údoby myšlénkám, a myšlének jenžby odpovídaly žádoucím směrům. Ale nemožná už bylo nové, pevné půdy dobytí po vyhubení základů starých domácích, neboť právě nepovstal genius který by moci svou byl probuditi mohl poesii českou aby jako Fénix z vlastního popele svého se znovu povznesla; ti však již se o to okoušeli, po zřídlech a vzorech cizích se ohlížejíce, nebyli s to vypráhlou zúrodniti půdu. Romantika nemajíc zde životného základu neměla dlouhého u nás trvání, ba přehmaty její přiměly jiné síly k opácným výkonům v nichžto nadvláda rozmyslu nedala obrazivosti vykvétati. Vyhýbajíce se výstřednostem na západě vzniklým a při nedostatku tvořivosti vlastní přidržovali se mnozí veršovcové čeští vzorů latinských nikoliv starořímských klassických ale současných, jakž nejvíce ze škol klášterských vycházely. Plody tyto se značují nápadnou pohodlností ducha a passivním způsobem myšlení, cítění a obrazení. Že však nelze bylo se docela vymknouti z názorů domácích aniž možná svrhnutí pouta forem panujících, slovem že poesie více z vyučení nežli z moci samotvorné vycházela, tudy povstal formální eklekticism v básnictví českém oné doby, kde se brzo s názory a obrazy pravěké národní školy potkáváme, brzo s epithety latinskými, brzo s přívěsky západní romantiky, jež všecko smíšeno buď v ochlazeném zkrácení buď v rozvlácném prodloužení po básnickém našem poli se mihalo. Esthetický ruch pravidelně tu jen málo uspokojení nabyde, kde se čtenář namnoze dlouhou řadou slov a rýmů pracovati musí, než na novou myšlénku a ladný, osvěžující obraz dojde. Jinak ale zajímavý jest pohled na živly jenž v básnictví českém se objevovaly z nichžto žádný nedošel panovnictví. Ani ti jižto romantiku sledíce poesii českou k novým směrům uváděti se snažili, ani legendisté jenž původně latinských se přidržovali vzorů, ani ona část veršovců jenž za příkladem rýmovaného kronikářství německého o vzkříšení historického básnictví v Čechách se pokoušela, nezískala převahy, ale všickni se stýkali v snažení aby se přiblížili k názorům domácím, a aby způsob jejich se takorůka v Čechách aklimatisoval. Nejobratnější a nejnadanější z básníkův romantického rázu v Čechách byl bez odporu skladatel *Alexandra*. Ten zajisté měl vlohy takové jaké by byly dostačily na založení nové básnické školy v Čechách, neboť se v něm

spojovali živlové časů s živly národními, a stalo se zajisté jen za příčinou panujících směrů společenských jimžto se poddal, že od národního způsobu se odvrátil, ba snad i jen proto že dřevný způsob básnění za časů jeho už názorům národu odpovídati přestával. Že však básník Alexandra povědom byl starého národního básnictví, že rozsáhlá jeho vzdělanost nejen na plody časové ale i na staronárodní zpěvy české se zakládala, toho jistá a zřejmá svědectví se vyskytují v básni jeho v kteréžto se hojných styků nalézá zvláště s nejmladšími zpěvy Rukop. Kralovd. s nimiž se ve slovích, frásích a básnických obrazech srovnává. „On jistě učil se jazyku básnickému na výtvorech oněch, od kterých ustoupiti musil jen potud, pokud toho rým a předmět cizí, nenárodní, požadovaly.“ To samé se i v jiných básních staročeských až téměř do polovice XIV. století nalézá. Takž tedy navzdor převratům u všech věcech, navzdor proměnám jež v společenském stavu se v zemích našich působily, předce nelze bylo dojmům novým vyhubiti staré kořeny národních názorů, ač se jim povedlo nové štěpy do nich zasaditi. Ba nesly se pozvuky staročeského básnictví až do XV. století jako na svědectví že pozdější pokolení podstatnou národní část vzdělanosti své z domácích zřidel pravěkých čerpati nepřestávalo. Básník Alexandra jest nám spolu příkladem kterak ruch a směry časové obyčejně nejpřednější duchy v národě uchvacují a proudem svým unášívají, takže, bytby v něm i osobnou samostatnost svou nepozbyli, předce jen s ním plynou. Děloť se tak skoro všem epickým básníkům středověkým oné doby, i jeví se v nich smíšení dějin a bájí, sloučení domácích a cizích živlů zvláště východních tak všeobecně a způsobem tak nápadným že vinu toho nelze přičítati osobně pouze svévoli ale přímo duchu časovému.

Jestliť však to co duchem časovým nazýváme podivná smíšenina živlů z nichž jeden jakožto panující ovšem nejživěji vystupuje a nad jiné vyniká, jehož však protivou se jeví živlové druzí, poznenáhla vyrůstající a se zmáhající až jej překonají a nové zase směry a formy k platnosti dovedou. Takovouto protivou romantiky se stala škola historických rýmovníků. Střízlivým některým duchům se brzo sprotivovati počaly výstřednosti romantiky, i podstatnější i příhodnější ku vzdělání umělému se jim zdála přímá opravdivost nežli vymyšlené stvůry nevázané fantasmie, a takž povstaly zvláště vplyvem Nizozemských spisovatelů, *Velthema*, *Maerlanta* a j. ony známé střízlivé *rýmované kroniky* buď celých zemí buď jednotných udalostí ježto zvláště v Německu se rozmnožily. Nejprv v nářečí dolního Německa se objevila *kronika Brunsvíků* (knížat Brunsvických), pak *kronika Gundersheimská*, kněze *Eberharda* i j. Napotom v méně vyprahlých a suchých verších sepsal *Mikoláš z Jerošina* kroniku o řádu *Německých Rytířů*

a *Otokar z Horneka* kroniku Rakouska a Štýrska od l. 1250—1309. Této zhola německé školy rýmovnictví podivnou ironií osudu se držel i náš nejhornlivější národovec a odpůrce Němcův *Dalemil* a někteří vrstevníci jeho, kteří v jinak velmi strážlivých ale národní horlivosti proniknutých a ovřelených historických básních zajisté nový u nás potud nedosti oceněný ruch do písemnictví českého uvedli. Máme za to že jakož historický směr škole této všeobecnou v národě získal oblibu, takž národní smýšlení jakéž u každé příležitosti objevila nemálo působilo na povzbuzení národního vědomí v Čechách a na převraty v obecném myšlení a mínění. Jestliže v jiných všelikého druhu spisech národní odpor proti vplyvům cizím po různu se ohlásil, tu spisovatel tak zvané kroniky Boleslavské přímo na veliký uhodil zvon, aby dřímající ze sna probudil a k odporu proti nadvládě živlů cizích je roznítil. Neučinil to uvedením příhodné některé frásí, ale provedením základné myšlénky své celou historií českou až do časů svých, řadou obrazův poukazuje na příčiny klesání a na výsledky uspalého národního vědomí. Nemíneme se as pravdy když projevíme že *Dalemil* největší ránu učinil nejen romantice v Čechách ale i vplyvům cizím vůbec. Odpor proti němectvu jednou rázně zbuzený nedal se už tak snadno odstraniti, ba vždy širší zajímati počal kruhy. Trvát dlouho nežli myšlénka která se zvšeobecní, a trvalo zajisté dlouho než odpor tento básnickým plodem osvěžen a oživen z myšlénky do života vystoupil. Ale stalo se konečně, a zajisté pe bez součinění našeho kronikáře který se odvážil zapůjčiti slova myšlénkám a citům potud utajeným aneb aspoň nedosti odhodlaně a bezohledně vystouplým. Vlastenským svým smýšlením, živým horlením pro národnost se všech stran utlačovanou a sklíčenou stal se tak zvaný *Dalemil* předchůdcem a spolu buditelem nové doby jež brzo po něm literatuře a národnosti nastala. Stvůry romantické pozbyly svou mocnost nad společenstvem, rázné smýšlení horlivého národovce překonalo pestrá třepení tĕkavých jejich pěstounů v Čechách. Nespočívala zde na pevných základech proto že neměla směrů jasných, určitých a národu přiměřených. Naopak ale *Dalemil* věděl co chce a přímo to vyslovil. Projevil se tak že i nejsprostější člověk ho pochopil a myšlénky jeho dále slediti ji v sobě vyvinovati mohl. Básnickou myslí, obrazy velkolepými a uchvacujícími ovšem nevynikal ani on, ani kterýs z neznámých jeho následovníků, ale verše jako: *Tu Niemce pobichu a z zemie je vypudichu*, aneb: *král na Rakúského jede, - tu v boj veliký velmi vnide, - den svatého Václava boj vzechu - a to mnozí viděchu - v vojštie svatého Václava, - an české vojsko požehnává, - na Niemce mečem mává - a velikú jim hrózu dúvá* (Kráľ Jan Lucemburský. Starobylá sklád.) a jiných

podobných přemnoho národním rozevřením nahradily tehdejším Čechům nedostatek básnického vzletu.

Jiného rázu nežli tito na děje české založené básně jsou historické zlomky o *Pilátovi*, *Jidášovi*, a o *Seslání Ducha svatého*, o nichž jsme už dříve (str. 149) projevili že do řady legend dle latinských vzorů padají. Spůsob básnictví tohoto držel téměř střed mezi romantikou a mezi onou historickou školou jež zvláště na české děje hleděla. — Zpracování česká nadřečených dvou prvních zlomků o *Pilátovi* a *Jidáši* jsou podle latinských originálů nepatrné ceny velmi svobodně způsobena. Original třetího zlomku: *Seslání Ducha sv. Apoštolům* neznáme. Skladatel český objevil nevšední umělost ve veršování a rýmování. V básni o Jidášovi uvedl zprávu o zahubení Přemyslovců: *Znamenajmy přitom zvlasti, - jež se stalo v Čechách není, - kdež přivuzných králov není, - počnů od Přemysla krále, - kak ho syn, kak vnuk na mále - se jsů zbyli na siem světě. - Poslední byl ještě dítě; - počen se sčedr i udaten, - a ja svým ludem podstatěn, - všakž nemohl toho užiti, - musil u mladých dnech sniti; - kakž koli byl všem povolil, - všakž nevinně svú krev prolil. . . .* Souditi z toho že báseň brzo po r. 1306 zhotovena. — Pochybovati nelze že okolo těchto časů veliké množství podobných podle latinského zpracovaných básní v Čechách povstalo a kolovalo jichžto ovšem jen malá část nás došla. Soudíme z pozdějších výsledků na tyto příčiny. Dalemil a kruh veršovců jenž se chopili látek domácích, historických byli mužové svěští a přidržovali se hlavně tendencí národní a vlastenské, budíce odpor proti zmáhání se cizinstva v Čechách. Skladatelé básní naučných a duchovných byli mužové duchovní jenž se snažili obrátiti pozornost na předměty církevní, na nutné mravní zdokonalení lidu. Oba tito živlové, vlastenský i náboženský během času tak rozsáhlou si vydobyli půdu a tak mocně zasáhli do politického a společenského života západných Slovanů že ani pomysliti nelze aby tak mohútné vypučení jejich, jakž napotom se objevilo, bez mnohých podstatných, trvalých příprav, bez dlouhého působení na mysl se bylo státi mohlo. V tom tedy ohledu mají ony z latiny na českou půdu přenešené plody zvláštní pro nás důležitost jelikož v nich stopovati nám jest postupné se zahlubování do předmětů náboženských z něhož posléze vzrostla rozmyšlení o nich a pomýšlení na podstatné neb domnělé opravy, jakž domysl, poměry aneb místy také jen svévole je požadovaly. Již z toho že navzdor časům nepřiznivým poměrně dosti mnoho takových skládání záhubě ušlo, dá se souditi na veliké jich bývalé množství a na předmětnou jich rozmanitost. Že se česká zpracování latinských vzorů podle nadání, umělosti a vzdělanosti skladatelů valně od sebe lišila samo sebou vysvitá.

Některá se výhradně na předmět svůj obmezujíce věrněji k originálu přiléhala, jiný zase skladatel volněji si počínaje do skládání svých vmisil podotknutí poměrů domácích, časových a místných jakž se mu právě příležitost poskytnula. V takovýchto příležitostně vmíšených připomínkách se nám někdy objevují nejen osobná mínění skladatelův ale i některé známky povahy a vzdělanosti časové jakož i stav mravů. Takž *Legenda o desíti tisících rytířích*, způsobena k tomu aby náboženskou horlivost lidu oživila a jej k přinášení obětí všelijakých i k pokornému snášení utrpení pro viru přiměla, poukazuje na to jak oblíbeny byly tenkrát obrazy předměty náboženské představující: *Jesu Christe, živý chlebe, - ještě my prosíme tebe: - budúli naše mučenie - v svém domu mieti na stěně - masí neb črnídlem psáno, - nebo z dřeva vyřezáno, - neb snad z kamene vyryto, - neb na knihách v skříni skryto: - rač býti stráž toho domu, - vždy od ohně i od hromu; - pošli anděla svatého - ihned v ten dóm královstva tvého - by ho stríehel od všeho zlého* atd. — Též v mravoučné básni: *Desatero kázání božích* některá ohledem na staré spůsoby české důležitá místa se nalézají, jakož i nemravy tenkrát v Čechách obyčejné ostře se kárají. Báseň tato obsahuje 1190 veršů a předmět její jest výklad příkázání božích. Počíná se: *V židovských jest knihách psáno, - všem lidem věděti dáno, - že bůh tato slova svému - mluvil lidu židovskému. . .* Objevuje pak dále kterak Mojžíšovi svěřeno bylo vyučování lidu a vykládání zákonů. Sledí pak vykládání ne nezajímavé ku čtení a různými příklady propletené. Hned první příklad jedná o opilci který se králi chlubil: *Nevypiemliť pitie tvého - v tvej pivnici najlepšieho - viece, než jiných třidceti, - kaž mi má hlavu stieti.* — Král k tomu přivolí a když chlap své umění dokáže, *tu král povědē: - Obězte chlapa na hředē, - at mu provaz hrdlo stáhne. . .* - Též se stane nesměrným vám, - že vy pekelný kat uděsi - nesměrné v pekle pověsí. . . Velmi živě a právě po puritánsku horlí proti tanci. *Lépeby bylo orati - než v neděli tancovati. - Vězte, ktož rádī tancuji, - ti své tělo ofěruji - ďáblu i všechny své údy, - když proň činie také trudy. - By to kněz dal za pokánie - někomu vstanúc za ránie - teci k jutřní takým skokem, - ale by vstonal svým bokem! . . .* *Kolik choti v tanci slibiš, - tolik ďáblóv v srdci vpustiš. . . Ústa ofěruji - ďáblu, když zpivaji - o smilstvie písne nesličné. . . Uši také ofěruji - když radějši posluchajú - zlých píesní, zlého pravenie, - prázdne piščeby i hudenie. . .* *Ješče k tomu ofěruji - ruce ďáblu, když daruji - viece pišče, bubenníky - než čsnú kněži i zvoníky. - U tance dievky, jinošie - ščedreji jsú nežli u mše: - dá dobrý peniez u tance; - chtě k ofěre dá mēdēnce. . .* A takž horlí proti tanci ještě dále, až posleze jakoby tanečníka zničití chtěl poslední ranou, jej postraší

tímto: *Co u tanečného diela - z tvého hubeného tela - co ukane potu krópi, - tolik ďablón duši vzchopí - i vnesú s sebou do pekla, - ot nichžby ráda utekla.* — Vyplyvá z toho že Čechové XIV. století rádi tancovali, veselé písně zpívali a dobře musikantům platili. Avšak dále i mnohé jiné věci a poměry velmi živě tam líčeny, a hříšné, neb slabé stránky skoro všech stavů v básni této na posměch vystaveny. V šestém kázání rozebrány ženské marnosti a chtíce poučují o spůsobech i nespůsobech a částečně o kostumu druhého pohlaví. Ale zvláště rázný jest výklad sedmého přikázání: *Nekradte cudého zboží!* - *Trój lid toho přestupuje, - jímž sobě peklo kupuje. - Prvý jenž cudé otjímá - toho črt v peklo pojímá. - Ten se zlý lid velmi rozmohl, - bez mále vše dobré přemohl; - zlá kniežata i zlé hrabě, - vévody i zlé lankrabě, - vládky, kupci i chlapstvo, - biskupi, mniši, žákovstvo, - zlé jeptišky, křížovníci, - a k tomu zli kanovníci, - panošicie i vládaři, - vyvrnění z pekla ohari, - všichni cudé otjímají, - a proto těžký hříech jmají. - Kniežata vojny plodiece, - a chudinu tiem hubiece - plodie šosy, k tomu berně; - zlodějíť jsú pravímť věrně. - A vládky ješče více, - ke všem črtóm spěše chtiece; - před těmi nic neostane, - jako v ohni ot nich vzplane; - ni kněz, ni mnich, ani vdova, - by jměli andělskú slova. . . . Takéž kváli a šlechtici - vzdy činie svej chudinici: - najprvé úrok vezmúce - a potom berni žiživúce, - berú s nich jiné pomoci; - vládaři k tomu z své moci; - k tomu lotři i kuchari, - lovci, pekari, béhari - derú je ot vrchu do pat; - a též činí svým zlý opat. . . .* Na to pak hezkým příkladem objevuje básník kterak vládyka z chlapa vylouditi hledí jmění jeho a dokládá: *Toť páni dobře umějí, - svej chudině zle hovějí, - na ně vinu nalézají - a je jich zboží zbavují. . . .* Dojde pak na ty jenž v zákoně chodie - již také zlodějstvo plodie . . . líčí jejich spůsob brání a rozhřešování tak živě jakž ani později v protestantských dobách živěji se sotva líčilo. Napotom něco *O kupcích také povědě - ježto o jich zlosti vědě; - ti kradú také přemnoho - a však jich nevěsie z toho . . . o mlynáři a jiných až na krémáre jenž prý sám kradě s děvkú i s ženú, - nedávajíc v praví mieru - svého pitie, jakú slušie . . . v postu i ve mnohý pátek, - vzdy u něho črtov snítek, - zlodějov i přebojníkov, - zlých žen i zlých kostečníkov; - netbá nikda na svatý čas - vesdy jmá s opilci svůj kvas. . . .* Sedlákům ale vytýká že jsou zlodějové proto že *desátka nedávají. - Věz člověče: čest desátá - tvého zboží tať jest svatá, - jižtoť jest böh zvolil sobě - i přikázal věrně tobě, - aby dával slúhám božím, - ač chceš býti v nebesiech s ním; - nedášli jie, těžký hříech jmaš - a svatokrádcem se vyzváš. . . .* Takž od stavu k stavu, od poměru ku poměru postupuje dotýkaje se nejrozmanitějších okolností a vadných stránek lidstva.

Celá báseň jest odlesk rázného smýšlení a živého jasného humoru skladatelova. Humor jeho zvláště prýští blíže konci, kde o čistotě manželské mluví a po velmi trefném výkladu a porovnání dokládá: *V starém zákoně ten bieše - obyčej: ktož nedržeše - čsně v čistotě lože svého, - ukamenovachu jeho. - A po našem hříechu nymie! - v některém kraji kamenie - nemohlby tolik shledati, - by chtěl vše ukamenovati! . . .* — Báseň tato jest povahou svou mravokárná. Že skladatel kněžskému stavu přináležel vysvítá z celku i ze všech jednotlivostí. Nevíme z jakého pramenu čerpal, jelikož originalu jsme se nedopídili avšak patrně jest že plod svůj místným přioděl rázem. Podobných básní latinských v rýmovaných trocheích zvláště v XIII. století mnoho vystalo, a připisují se některé z nich horlivým mnichům způsobného tenkrátě řádu predikantův jehož mužné vystoupení na kazatelně i ve spisech mnoho následovníků probudilo. Několik takových plodů zachoval pověstný učenec a pilný sběratel XVI. věku Matěj Frankovič (Flacius Illyricus), též Karajan jeden plod podobného směru objevil (Buch der Rügen, Gedicht des XII. Jahrh.), kdež také sedlákům se radí: *Dominis vestris servietis, censum decimasque detis, et de reliquo vivetis . . .* a kde také na všechny stavy, panský, kněžský a městský se doráží. Podle některé takové básně způsobena jest naše česká, ač ne-li podle německého už překladu jakž by z některých slov souditi se dalo.

Jestliže *desatero kázání* ohledem na poznání mravů a způsobů středověkých velikou má platnost do sebe tak zajisté neméně důležitá jest báseň „O mravném obnovení“ prvotné dokonalosti člověka tím že v ní téměř dovršen panující tenkrátě způsob allegorisující didaktiky, a že se v ní objevuje názor do přirozenstva na jakýž vzdělanost evropská prvním tisícetím křesťanství došla a při kterém tak dlouho setrvala, až pokročilá věda na nové cesty ji odkázala. Původní skladatel básně této *Magister Alanus*, také *ab insulis* nazván, byl muž jemůž se přičítaly všecky za věku jeho známé vědomosti, pročež také čestným jmenem *Doctor universalis* se honosil. Narozen okolo roku 1114 v Rysselu ve Flandrii stoupl roku 1128 do řádu Cisterciaků v Clairvaux, kde právě svatý Bernard od roku 1115 byl opatem. Roku 1140 stal se opatem v la Rivaux, 1151 biskupem Auxerským. Po 15 létech se dobrovolně zase navrátil do kláštera Clairvaux, kde pak roku 1203 zemřel. Sepsal 17 spisů mezi nimiž ve verších *Liber parabolarum* a *Anti-Claudianus seu de officio viri in omnibus virtutibus perfecti, carmen hexametrum Lib. IX.* Obzvláště nadaný římský básník Claudius Claudianus žil ve IV. století jehož pověstná ale nedokončená báseň *Raptus Proserpinae* velmi zajímavě cestu do Tartaru čili pekla líčí. Opácnou cestu nastoupiv Alan v básni své vystoupení *do nebe*

popisuje. Podle tohoto plodu spůsobil neznámý básník český báseň kratší jen v hlavních podstatách originalu se drže, právě sám: *Z jeho smyslu já jsem složil, - o přirození vyložil.* Básnickou cenou spis tento ovšem méně vyniká, poskytuje však obraz panující tenkrát filosofie, jakož Alanus sám nikoliv mezi básníky ale do řady filosofů vedle Michala Skota, Alex. Halesského, Viléma d' Auvergne a j. v. se klade. Nepokročilo však filosofování tenkrát nad vykládání spisů Aristotelových a nad snahu Aristotelovu metafysiku s dogmatickou theologií sjednotiti, čímž ovšem toliko zmatek v pónětech se docílil. Zmatek tento některými okusy i na básnickou se přenesl půdu, t. j. vzal na se allegorický oděv a do veršů se obul, aby si takto cestu proklestil i mimo školu. Hlavní zásluha snažení takového ležela v tom že směr jeho byl naučný a mravný, čímž ovšem v dobách panující surovosti k umírnění mravů a k zobecnění poznání aspoň tak dalece přispívalo že budilo myšlení vůbec a ducha ku vrácení se do sebe nabízelo. V básni Alanově přímo se vyslovuje odloučenost ducha od přírody. Látka a tvořivá síla její, *Světopleze*, lituje znemravnění světa ježto odloučením-se od Boha nastalo; žádajíc aby zplozen byl člověk dokonalý obeslala ctnosti na radu: *V rajském bydle aj sédieše - v tej zahradě rozkošnějšíe; - k nie přijídú ty vse ctnosti, - panny s nebeské vysosti. . . .* Uvedla je v svůj dům, *v tu zahradu připravenú - kvietím, róži oslavenú - v niež pokoji slonovi - běchu, ke vsie cti hotovi, . . .* a žádost svou jim předložila. Vylíživši jim pokleslost světa a lidstva doložila: *Protož jsem pro vy poslala - zdabych ot vás radu vzala, - kak mi jest k tomu přijíti, - bych stvor mohla jáz tvořiti, - by vse nebylo ztraceno - ot počátku, což stvořeno; - bych v tom stvoru své poklady - skládala i vse ohrady; - byste svú ctnost tu chovaly - a ves svět obracovaly.* Ale Moudrost uznala že jenom bůh takového člověka stvořiti může, neboť dokonalost leží v duchu, a duši stvořiti Světopleze nemůže. Potřebí tedy boha prositi aby takového člověka učinil. S prosbou touto vyslána Moudrost k Bohu *poče k tomu tak mysliti, - kakby mohla tam přijíti - před stvořitele mocného, - dala si uspůsobiti vůz jenžby přes sklé a vody - i přes moře bez vsie škody, - přes oheň, oblaky také - i přes nebe všelijaké - ve mžení oka hotově, - v svej okrase, v svej obnově, - vesel ji bez pomeškanié. . . .* Sedmero panen (umění) vyhotovilo vůz takový. *Prvá děchu Grammatika - a druhé Dialektika, - třetí slove Retorika - a čtvrtá Aritmetika, - Geometria jest pátá - Muzika se šesté chvátú - sedmá jest Astronomia - jenž jest všech hvězd pravá via. . . .* Vo-zataj — Rozum — přivedl pět ručích koní — pět smyslů a Moudrost odjela. Charakteristika sedmera umění jest dosti zajímavá a objevuje se v ní skolastický o nich náhled, nevnikající do bytosti ale jen povrchních

jejich známek se držíci. Takž Grammatika učí latině mluvíti - všeckot písmo vyložiti. - Tot jest také vylíčení - všech dietek prvé učenie. - Jet se prvé mistrovati - a o věcie dospievati. — Dialektika Alanovi jest churavá a bledá, - a však velmi ostře hlédá. - Roztrativši svoje vlasy, - majíc nad jinými věhľasy, - tak pojíde velmi hrdě, - postavíjíc svú řeč tvrdě. . . . Musika v pravej ruce struny majíc, - v levej ruce křídlem hrajíc; - umíet všech hlasův proměny, - nízké, rovné, vyššie měny; - po všech hlasiech umie jíti - všecky piesně utvořiti. . . . Astronomia zlaté kolo v rukú majíc - a v tom všecky hvězdy znajíc; - měsíec, slunce i planety, - v kterém čase neb podletí - svůj běh mají skonávati, - tot vše umie ukázati - atd. Z pěti koňů, totiž smyslů k vozu připražěných naznačeno zvláště vidění a slyšení. Prvý koň Vidění slove, - ten prudkostí jako plove, - přes moře i také skálé, - třebali tisíc mil vzdálé; - nikdiež nohy neomočí, - anit trávy kde potlačí; - běžil jako pták létaje, - neustanet cestú hraje. . . . Druhý koň to jest Slyšení — . . . tent má také ručest mnohú, - neomočit nikdiež nohu; - leč přes moře leč přes vody - atd. Popisem cesty kterouž Moudrost nyní konala objevují se náhledy o soustavě veškerenstva jež Claudius Ptolomaeus (okolo l. 141) ve svém spisu „Magna constructionis seu Almagesti Lib. XIII.“ do světa uvedl a které s nepatrnými změnami po celý téměř středověk panovaly. Alanův názor světa spoléhal docela na základech těchto jenžto ovšem mnoho přispívaly k oživení obrazivosti a nepoutané její pobluzování velmi podporovaly. Podle nich ležela země v středu veškerenstva, devatero nebi se kolem ní klenulo. Každé to nebe jiný mělo ráz, v každém jiné se chovaly živly, čím výše tím vyvinutější a dokonalejší. Větry a vody nebeské, hrom a blesk, vůbec všecky úkazy povětrné hned v prvním nebi se jevily, dále pak sedmero nebi s sedmi planetami v obklopení průzračném křišťalovém, v osmém pak nebi teprv hvězdy. O zákonech ústrojnosti jakž je nyní známe neměl středověk ponětí. K zemi, jakožto k středišti svému všecky síly jsoucnosti se táhly. Pohanským filosofům za těmito říšemi nebeskými v mystické nedozírné dalekosti leželo pověstné *primum mobile*, křestané do posledního kladli přibýtek boží. Zde především se jeví rozdíl názorů pravěkých od středověkých, neboť těmto *Světopleze*, tvořící mocnost přírody, od boha odloučena blíže zemi sídlela. — Alan zevrubně a velmi obrazivě popisuje osmero nebi jež Moudrost projíti musila, až pak Milosrdenství do devátého ji uvedlo nebe. U cíle své pouti předložila Bohu žádost svou již on vyplniti slíbil nakloniv se k radě dcery své, Milosrdenství, kterýžto slib potom také vyplnil spasiv člověka skrze vtělení syna svého. — Básník u vykládání zjevů přírodných nespokojuje se však objevením souhry živlů

a sil jakožto příčiny zjevů těchto. Na poznání zákonů veškerenstva nedospěl ještě věk jeho. Zlí duchové žádají od povětří blesk k uškození lidstvu. Přebývají mezi zemí a měsícem a lákají lidi k hříchům. Nevychází tedy ani hřích z pouhé vůle lidské ale z ponoukání zlých duchů. *Jakž se člověk kdy narodí, - tak se ďábel mu přihodí, - jenž ho má připravovati - k hříechu vezdy lákati. - Kterýž ďábel kdy kterého - nepřelstí člověka svého, - sám v peklo musí jíti - a tam věky věkom býti. - Protož nechťe sám tam jíti - hladá člověka přelstiti. . . .* Takž tedy obrazivost lidská nejen anděla strážce člověku přidala aby ho opatroval a před zlým chránil, ale i ďábla aby k zlému ho utvářel. Velmi naivní se tu jeví pohnůtka ďáblova, aby totiž sám nemusel do pekla jíti! — Výkony povětrné, běh slunce a měsíce velmi obšírně a prosaicky vykládá Alan. Hvězdy působí na osud lidský. Každá má svůj zvláštní úkol — *řemeslo*, — kdo pod nešťastnou hvězdou se narodil, *musí věčně ve psi býti*. Viděti tu jak bujně vykvétala allegorie na básnickém poli, kterak myšlenky a city lidské, ctnosti a nectnosti, ba i vlastnosti boží osobný útvar na se vzaly a jednajíce vystupovaly k dosažení jistých směrů. Směry tyto, skoro vesměs náboženské a mravné zakládaly se na panující ponětí o bohu, světu a člověku a na nepoměry v jakéž člověk byl upadl odloučením se ducha od světa. Smyslný svět byl světem hříšným, dokonalosti neschopným. Tělo lidské k zemi poutané odporovalo duši, jež k pravému svému domovu se povznésti snažila. Podle názoru toho byl život náš vezdejší marným toliko se klopocením, žádosti těla pouhý byly hřích a bažení po nicotách. Všecky snahy jež výhradně na zdokonalení ducha se netáhly a na snížení těla nesměřovaly byly za podlé a povržení hodné uznávány. Tělo překáželo duchu a v boji s ním se nacházelo. Myšlenka taková odpovídati musila zvláště mužům kteří sobě pohrdování tělem k úspěchu ducha za životný účel vyvolili, jimž odřeknutí se světa a toužení po duchovné dokonalosti jediným člověka hodným povoláním se zdálo. Takovíto lidé, náboženskému životu oddáni, byli první jižto v klášterním odloučení od světa tento *Spor duše s tělem* podle názoru a přesvědčení svého na literární půdu uvedli, nejprv jazykem latinským odkud pak práce jejich i do národních řečí přecházely. České toho druhu básně jeví se co svobodná vzdělání látky této v středověku oblíbené a namnoze spracované, o čemž v Časop. č. Mus. 1847 obšírněji pojednáno. Myšlenka základní *Sporu duše s tělem* připisuje se vidění sv. Filiberta kterak se duše s tělem hádá. Složená o tom báseň sahá do XII. století. Českých spracování se nám dostalo dvě z nichžto obšírnější považovati jest za „samostatnou skladbu, vynikající nad latinský original i německé následovníky. Prozrazuje mnoho ducha,

mysl vzdělanou a ušlechtilou, a často v tom co tělo mluví jeví se zvláštní svěžest a jarost.“ V této ale svěžesti zase nalézáme nezrušitelný ráz český, onen jasný humor který literatuře naší středověké nedal utonouti v pouhém romanticismu a mysticismu a plody druhu tohoto svým způsobem předělal. Bytby i směr duchovní v básni naší vítězným se jevil přece námitky jež tělo činí jsou namnoze tak realné a z opravdivého povšedního života vzaté že se jimi i mysl čtoucího vyjashuje. Rozkoši oddáno *s svú se duši vadí tělo, - duši přehádati chtělo. - Proto duše k bohu vzdychá - neb ji silná strast upichá - zbudúci světa v hoři býti. . . Tělo se proti ní zpiera, - proto duše slz utiera - radiaci tělu na pokánie - a tělo se tomu zbránie - Ťka: Božiemut napřed býti, - proto nechci smutno býti; - ty plač, dokud tobě líbo, - mněť jest plakánie nemílo; - ja se chci vesele míti - a ty se mná, ač budeš chíteti. . .* Duše napomíná; tělo na to nedbá, ukazuje na dostatky z nichž prý dá svú bohu obět - a obrátí jej k sobě opět. *Budúli v čem poblúdilo, - pokařm se i bude mílo.* Na to duše: *Mílé tělo, proč slibuješ, - slibuje nenaplníješ? - Tot jest pravda - tvá mysl žádá - pokánie, tělo odkládá. - Jako havran vezdy kváčeš, - ach tělo co nade mnú pášeš, - že dieš: zajtra - zajtra, zajtra! - . . .* Ale tělo pobízí duši aby byla vesela: *Jez a pl, měj se veselo, - netbaj na to což v kostele - knězie hrozí - mniši množí, - druh před druhem líbu tvoří . . . peniez v měšce - i ve vši cestě - najvětší prietel, včz jisté. . .* Duše smrtelnost mu předstírá a ukazuje na znamenité osoby jež *vše smrt na hromadu zkyda. - Kam se děl nuzič chudého? - včera byl dnes nenie jeho! - Zle se mele, - smrt se pele, - pojdet v nás smrdutá pele. - Vrat se k smyslu tělo, ručí - nežť se ot tebe otlúči - vzdej klekánie - i vzdychánie, - za své hříchý čiň pokánie!* — Tělo na to odpoví že všecka moudrost jest v něm, *vše zpievánie i múdré psánie - mej se múdrej hlavě klanie.* Na to duše poukazuje na mudrce Aristotela, Horace, Virgila, Augustina, Jana, Bedu, Rehoře, Jeronýma, Bernarda i Ambrože jenž *sami psali, - i písma znali, - kéž jesť se smrti schovali?* — Ale tělo se spoléhá na lékaře, odvolává se též na to že syn boží nás hříchú sprostil, a pobízí duši aby mu dala pokoj. Ale konečně přijde smrt a duše praví: *Črt mne čeká, - hrozně štěká - klečí u vrat, ucho leká. —* Vypravuje pak skladatel kterak *když duše z těla vykročí - ji silně ďábel okročí. — Hořekuje duše na vahách sedieše - k svatej Marii hľadieše: - Slunce stkvúcie, - róže tkvúcie - vymoz mne z ruky horúcie - . . . Padámť ke dnu jako kámen - v ten hřiešný pekelný plamen - . . . Marie-pak odejme čertu duši. Črtie stojiechu v jednom pluce, - kričiechu k hospodínu u velikém hluce: - Sučť nás lépe, spravedlivý súdce! - Nás*

Marie v nosy klekce. . . . Ale Marie se přimlouvá za duši u syna kterýž nařídí soudcům svým Pravdě, Pokoji, Spravedlnosti a Milosrdenství, aby nad ní soud vynesli. *Črtie pravie - že bezprávie - děje se jim na popravě. - . . .* Ale soudcové se také duše ujmou. *Pokoj duši před buoh vede; - Ježíš na dušičku vzhlede, - ana na hříše stoje třepece. - Pro hněv boží Pokoj vece: - Tys Ježíši za vrahy - jenž tvój život křižovali. . . .* Další část rukopisu porušeného chybí. Báseň zajisté osvobozením duše se končí.

Z podaných těchto naznačení patrně vysvítá poučující a kárající směr básnictví druhu tohoto jehožto rozšíření a oblíbení se objevuje tím, že básni poukazujících na marnost světa a které směřují na obrácení ducha k tomu čeho potřebí jest k věčnému spasení více se zachovalo nežli jiných. Opakujet se myšlénka tato ve všelikých formách, tu v didaktickém, tam ve výpravném oděvu, málokdy však s vyšším básnickým povznešením. Byloť však za času feudalismu a pěstného práva potřebí, aby se povznesli hlasové takoví jižto panující surovosti na odpor se postavili. Čímž ale možná bylo pohroziti silným a bohatým ne-li výhrůžkami věčnosti, ne-li poukázáním na smrtelnost a pomíjecnost všech věcí? Byloť úlohou kněží směry takové slediti a nelze také pochybovati že veškeré básně podobného druhu od kněží byly způsobeny. Již kazatelský tón v něž přechasto upadávají, takže některý ten plod rýmovanému kázání více se podobá nežli básni, přímo o tom svědčí. Na originalech podle kterých pracovali nemnoho záleží. Použili jich téměř jen co látek, přijmuvše jen základní někdy myšlénku cizou, ostatní ze svého dodávajíce. Neshotovali také svá taková skládání z básnického rozevření ale ruchem učitelským puzení; nešlo jim také o naladění obrazivosti jako o povzbuzení mravnosti a nábožnosti. Nutno jim tu bylo poukazovati na nicotu toho v čem si lidé libovali, na důležitost toho co zanedbávali. Mocnost síly hmotné a bohatství nalézala svou protivu v pomýšlení na smrt, a k tomuto pomýšlení především povzbuzovati se snažovali veršovci naši. Takž skladatel veršů *O bohatci* počíná svou báseň: *Vizte světa obludného! - Neniť na něm nic jistého . . . všechno vezme konec jakž smrt přijde vrah každého . . . protož lidem jest věděti - i vzdy na to pěči jměti - aby starí jako děti - vzda smrt jměti na paměti. . . .* Připomíná člověku že pak rád by plnil své pokání - když bude již nedospání. — Táže se člověka: *Proč na pýchost tolík vzkládáš - v Boha se nedokládáš, - vezdy chvály světské žádáš - a o duši nic nehledáš?* — Radí mu napotom *aby záhy přizřel k sobě* a doloží svá napominání příkladem o bohatci který se zbožím se radí kterak by smrti ujíti mohl. Zboží mu vytýká že příliš požíval a na boha nezpomínal; nyní *tobě nemohu spomoci -*

z tvých neduhův, z tvé nemoci. — Nastane pak hádka mezi bohatcem a zbožím jež upomíná směrem a základní myšlénkou na Spor duše s tělem. Bohatec vída že bohatství mu pomoci nemůže, pošle pro svou manželku. Ta mu radí aby boha o pomoc prosil. Ale *on na to nepoče tbatí - by se chtěl hříecha pokáti; - jedno na to vzpomínati - že jmu žel zbožie ostati. - To zbožie tak milováše - a o boze nic netbáše...* Neposlechne ani paní ani kněze ani přátele až se blíží smrt. — Konec básně v rukopisu tak porušen že ho čísti nemožná. —

Celý počátek básně této až k verši 45: *proč na pýchost tolik vzkládáš - a o duši nic nehladíš* - opakuje se též v básni nadepsané: *O smrtelnosti*, jen že nedoloží zde básník napomínání své příkladem ale líčením toho co každého člověka očekává, totiž smrti která nezná rozdílův mezi lidmi. *Všě šlechtice i všě krále - buď za mořem nebo dále, - sama chodiec velmi v mále - po všem světu všě převále. - Živé božie všě stvořeníe, - podle kněžného stvořeníe, - k smrti nemá žádného kořeníe - i v zahradách jeho není!* — Před smrtí se ukrýti nelze nikomu a nikde. Ona *vie všě města i všě hrady, - všě kláštery i osady - uteci jie nelze kady - dobře jie jest známo všady. - V Uhřiech, v Němciech, v Moravě - v Čechách, v Polas, v Svítavě...* Aniž člověk co s sebou vezme do hrobu. Duše pak hříšná *vyjdúc z těla - - když obezřie vše svá díela hořekovati bude nad sebou i nad tělem v němž, když přebývala na dobré mu radila i věrně mu sloužila, však dovedlo mě hoře tělo - že ciziemu vezdy chtělo - nikdy na smrt nepomnělo - vezdy živo býti mnělo.* — Opět tedy spor duše s tělem a tomuto všecka vina hřešení dána. Podivný se tu jeví názor o svobodě lidského ducha a spravedlnosti věčné. Tělo hřeší a duše hříchu odporující za ně trpěti musí, leda by milosrdenství boží trestu ji zbavilo! — Obě tyto básně *o bohatci* a *o smrtelnosti* možná že měly jednoho skladatele českého, ne proto že v nich jeden a ten samý názor světa se jeví, neboť on přináležel věku onomu ne pouze osobě kteréš, ale pro shodnost frásí, rýmu atd., také v obou Maria jest *světlá róže*. Mohou však tyto shody býti také pouhé reminiscence, neboť jest patrno že básník *smrtelnosti* báseň *o bohatci* úplně v sobě zažil. *Báseň o bohatci* jest překlad známé středověké latinské básně: „*O quae vitae miseria! - Et quam brevis nostra via. - Obsta anima jucundo - nil aeterni est in mundo!*“ atd. . . . Snad se překladateli zdálo že rázněji na pravdu ubodí a myšlénku počáteční provede líčením smrtelnosti všeobecné, ne pouhé poslední chvíle bohatcovy a dovedl báseň od 45. verše započato svým způsobem ku konci, snad kdos jiný po překladateli prvnější básně to učinil; jisté jest že báseň o smrtelnosti od v. 45 až do konce, totiž do verše 295 jest původní kus, kterým básnictví české ovšem nezískalo.

Objevuje se však i tímto v sobě nepatrným plodem že byla u nás hojnost mužů různých a vzdělaných, kteří uznávali že před bohem jsme všickni sobě rovni. Porovnání a obrazy k líčením svým daleko nevyhledával. *Střež se hříechu!* volá, - *neboť nebude do smícha,* - *až tě poneseš jako měcha!* - *Tuť tvá stane vše utěcha.* - *Stanúť tvoje vše chytrosti,* - *budeš jměti hoře dosti,* - *anol žáby lomě kosti - hložíce je bez milosti. . . . Smrt neotpustí nikomu . . . vše měščany i sedláky,* - *vše mlynáře i rybáky - vyloví je jako raky,* - *naveze nás plny traky. . . .*

Kde se životu vezdejšímu všecka téměř cena odejímalá, kde na všechny otázky se odpověď hledala v ustanoveních církevních, kde se o to jednalo aby veškeré snahy společenské toliko náboženským sloužily směrům: tamt ovšem i potřebí bylo neustálým působením a horlivou činností k tomu uváděti; odvraceti mysl od světských věcí a na duchovní ji upozorniti. To se také v dostatečné konalo míře, ba v tak hojně, že se as pravdy neminem důmínkou že literární plodnosti náboženských horlitelů se vyvinula ona náchylnost ku přemýšlení o věcech náboženských kterou se hned v příštím na to věku Čechové vyznamenali. Toto bezohledné povrhování světem za sebou vléklo i neznání panujících poměrů světských, toto neustálé poukazování na rovnost lidstva před bohem důsledně uvádělo k demokratickému smýšlení, neboť jenom to co před bohem platilo bylo vůbec platné, ustanovení lidská vycházela ze svévole ne-li z ďábla. V Německu tato samá snaha vedla k mystickému dumaní, k zahloubávání se do předmětů nadsmyslných, ale slovanské povaze svěžejší a pružnější v činech vstoupila myšlénka brzo do přímého života, a co duchem za dobré uznáno to pak i skutkem do života uvedeno. Že k povzbuzení celého národu nestačovala snaha jedné toliko osoby, že po trvalých a všestranných přípravách teprv se umožnilo všeobecné hnutí, tomu odpírati nemůže nikdo jemuž běh dějin není tajemstvím. Připravovatelů takových u nás bylo mnoho, i ač neznáme jmena mužův jižto u nás slovem a písmem na ducha doráželi, dostalo se nám předce tolikerých a takových památek písemných že na všestranném a mohutném domáhání se náboženských směrů na staletí před Husem pochybovati nelze. — Kněží považovali působování básní duchovních za zásluhu před bohem, a čítání jich za prostředek jakýmž nabyti možná milosti boží ano i odpustkův. Některá místa v dotčených básních na to přímo poukazují a na konci při Pláči sv. Marie čísti lze: *Tuto se jest skonal pláč svatě Marie, matky božie, jejíž jest činila u veliký pátek pod křížem stojieci a ktož jej bude na každý pátek s náboženstvím čísti nebo poslúchati, všechno obdrží u boha skrze královnu nebeskú na všech místech, po vse časy a najvíce na smrti svéj.* (Star. skládanie III. 81.) Vyplyvá z toho že

takových básní mnoho se složilo, ač pohřichu větší zajisté jich část nás nedošla, a některé toliko ve zlomcích se zachovaly. Ruch času i směr náboženský toho požadoval aby mysl se rozehřívala přímým poukazováním na rozvin křesťanství, na strasti víry a prvních vyznavačův jejich, aby častým pozorováním života a utrpení božského zakladatele jejího lid vešken se posiloval, ve víře upevňoval a v mravích dospíval. Jelikož básníkové duchovní látku svou brali z dějin a pověstí církevních, tuť se ani domýšleti nelze žeby si byli domácích sv. patronů ani nevšímali, a žeby zpěv o sv. Prokopu byl jediný svého druhu býval. Ba tím méně tomu připouštíme čím více legend a pověstí latinských o sv. Ludmile, Václavu a Vojtěchu stojí jež zajisté neostaly bez spracovatelů českých. Že skutečně duchovných básní bylo jež v zvláštních rukopisech nás nedošly, toho svědectvím jsou zlomky jejichž doplňky neznáme, i připomínky na některé zašlé básně v známých spisech umístěné. Jednu takovou báseň zašlou uvádí *Tomáš Štítný* ve svých *Svátečných řečech*, jmenovitě v *Řeci o květné neděli*. Tento plod jednoho starého skladacé jedná o umučení pána Ježíše. Líčeno v něm jak Kristus se jest velmi pokoril . . . jmaje ve všem všu moc stálú - nic netbal na světskú chválu; - jsa král nade všemi králi, - jehož vše stvoření chválí, - jehož se vše moc neskryla, - by v čem jmu potřebna byla: - ludmi, koňmi, drahým rúchem, - cožby jedno chtěl, posluchem - všeby bylo jmu hotovo, - kdyby řekl jediné slovo! - Čili nemohl jmieti koně, jenžby pošel, uzdu zvoně, - ana zlatými cetkami - zproložena i gemmami? - Čili? nemohl jmieti sedla, - za němžby se drahost svedla, - o niež bývá ludem znamenie - zbožie z draheho kamenie, - kdež s pochvami, prsosiny, - podle své drahe příčiny - dávajú jako posoku - lubosti ludskému oku? - Čili nemohl té moci jmieti, - by byl chtěl zástupně jeti, - maje mnoho luda s sebou, - se všu královskú ozdobú; - pod nachem, v zlatej koruně, - drže sceptrum, sedé na tróně, - podle mocných králov urava, - jakž se pro světskú česť stává? - ež ni striebro, ani zlato - bývá draho vložití nato. - Ale ty náš Tvorče milý, - maje všemohúcie sily, - netbals na draze ostroze - na tvé boží svatě noze, - jimažby koně pobádal! - Sbožný, kto seť tomu nadál, - žes vše moha, nechtěl moci: - chtie nám sprostenstviem pomoci, - jezdils na osleti lichém . . .

Směr básně této jest, buditi pokoru v mysli lidské. Na této myšlence hlavně spoléhalo učení křesťanské, pokora ducha za oněch dob přepychu a vzbujnění tělesného nejbližší cestou vedla k spasení. Obtížná však a tuhá se jevila tato cesta, naplněna protivenstvími a zápasy. Snáseti protivenství vezdejší pro život věčný svrochovaným bylo hrdinstvím. Jakož pokory takž i hrdinství tohoto vzorem byl Kristus,

jakž evangelisté ho líčí. Utrpení a umučení jeho tedy hojně poskytovalo látky k způsobování plodův žádoucímú směru sloužících. Takž máme báseň *Pašie* nazvanou a zhotovenou na základě zpráv evangelistů, ač na začátku básně udáno, že toliko podle sv. Matouše sepsána jest: *Umučenie boha našeho Jesukrista - píše nám svatý Matúš evandélista*. — Nalézají se v básni této některá dosti tklivá místa ale i některé podivnosti u výrazech a líčení. Takž podivný jest způsob jakým anděl Kristovi útěchy dává: *Lúto mi Jezukriste tebe - ale však rač to naplniti - pro něž si ráčil na svět trůditi - kříšného človeka vykúpiťi - rač pro něho na kříž vstupiti*. . . . A matný to obraz když *Kaifáš hněvy rozdrě na sobě rúcho - až se jemu oplani všechno bricho*. — Kterak si básník dobu Ježíšovu, soud židovský a společenské poměry v Jesusalemě podle panujících způsobů své doby představoval, vidno z míst jako: *Pověz mi co tebe těží před konšeli i před právem* . . . aneb *Pilát bere radu se svými rytieri* - . . . *Josef rytier šlechtný atd.*

Jiné básně o *Umučení Páně* zachovaly se nám toliko některé zlomky. Zdá se že nejen plynějším veršem ale i více básnickým pojmutím nad *Pašie* vynikala. — Zvláštního podotknutí hodna ale jest báseň *Anselmus*. Objevuje se v ní mystické vidění nábožného muže Anselma, který *mnoho časův se slzami, - postem, bděním, modlitbami strávil vzdy prosěše Marii, by se mu zjevila a o umučení syna svého vypravovala*. Marie zjevivši se jemu pro mnohé jeho utrpení, odpovídá v básni na otázky Anselmem kladené, k. p.: *Mně počátek umučenie - pověz milá pani nyníe* - . . . *Maria pověz kaci to byli peníze - za které Kristus prodán?* V odpovědi na tuto otázku praví Marie: *Judas byl taký lakomec, - někteří tomu chtěli by byl Němec*. . . . Na hoře Olivetu před zajetím Ježíš se modliv, proto prý byl Kristus tak smuten že *rozkošného jest vchovanie - a králového urozenie: - neb šlechťice viac malú rúnka sada (unavuje) než sprostnieho délacieho pot*. . . . Líčíc Marie kterak židé s Ježíšem nakládali, praví mezi jiným: . . . *žid ze vséech se vytule - vydřev klín ze své košúle, - oči zaváže Ježíšovi - jako jinému zlodějovi* . . . a na jiném místě: *Ouvech! bych byla dřieve umřela, - než sem tu ohyzdu viděla - ano se okolo tebe brojie - jako když viezie zlodějje*. . . . Když pak Ježíše Jerusalemskou branou vyvedli, vypravuje Marie, *tehdy jeden žid jako opice - udeři jej v jeho líce*. . . . *Jeden rytier Jan pomohl Kristu pod křížem ležícímu, začaž Kristus, - račte to všickni věděti* — mu slíbil odměnu, totiž že neumře dřive až den soudný nastane, *a ten jest dnes živ i bude do dne sudného - Jerusalemě jest přiebytek jeho - tu jsa ani jedenie, ani pitie požívá - jedno na každú sobotu - tělo božie přijímá*. — Toto místo

jeť zvláűtě zajímavé proto že nám objevuje pověűť o *Večném žádu* v novém, neobyčejném způsobu. Zde známý Ahasverus jeť *rytíř Jan*, v jiných všech pověűtech provinil se proti Kristu nepřije mu spočinutí na svém práhu, — zde Kristu pomohl; tamo žítí do soudného dne a putovati širým světem za trest mu uloženo, zde věčný život pozemský mu odměnou udělen. Pověűť o Ahasveru má více básnických žvlů do sebe než tato zmínka o rytíři Janu. — Že v básni této osoby vyšší *rytíři* služi není divné, kdežto se celá obzvláűtní naivností vyznamenává. Kdožby se neusmál čta otázky Anselmovy? A není-li jako by zvědavé dítě se tázalo? Jako na vrcholu naivnosti jeví se místa kde Anselmus se táže, byla-li Marie při tom když Ježíše jali? *Nebyla sem.* — *Proč? táže se Anselm.* — *Nebylo podobno k tomu — odvece Marie — bych v noci byla kromě domu - nebo se to v noci dalo - ni by se to podobno zdálo, - by která v noci ctná žena - byla na místě nalezena...* Končí pak báűeň vyzváním Marie *by nám pomohla k tej radosti kdežto s svým synem přebývá.* ... Kultus Marie byl toho času už na vysoký stupeň doűel a ozýval se po celé jihozápadní a střední Evropě v nesčíslných téměř zpěvích. I v českém písemnictví středověkém se objevují mnohé stopy obzvláűtní pocty která se Matce boží vzdávala, i doűlo nás poměrně mnoho básní jí na chválu složených „z nichž tři opěvují radost její, jedna pláč její nad ukřížováním Kristovým, a jedna její na nebe vzetí. Básníci však nejen radosti a žalosti její vynášely, nýbrž i velikou její moc líčili patrně s úmyslem tím, by věřící ponukli odevzdati se její ochraně; i modlitby krátké v text epický byly přibrány. V žádných toho druhu básních nenalezli jsme tolik slov zdobných k naznačení přítulnosti, milostnosti a citu útlosti jako v legendách Marianských.“ — (K. Ninger: Epické básnictví v době předhusitské, v Poutníku od Otavy 1859.) A v skutku ani v nijaké toho času básni se nejeví podobné zanícení mysli a povzneűení ducha, nikde tak živý právě básnický zápal jako zde, což zajistě dostatečným jeť svědectvím kterak kultus Marie i u nás byl dospěl. Zpěvy Marianské buď epické buď lyrické považovati se mohou co nejuťtlejší výkvět duchovného básnictví českého, a poskytují plody tyto řadu veleladných momentů a pohnůtek k přemýűlování o ruchu doby kterouž s jiných stran jakožto surovou a k vzdělanosti se teprv přibližující známe. Avűak chovaly se v době této zárodky vzneűených tuűení a krásných podniknutí, jeű ovűem v říűi ducha v přiměřenějších údobách vystoupily než v bezprostředním životě, vyhláűenou to protivou ducha. Nejprv poněťi o lásce obzvláűtním, klassickému světu neznámým způsobem se vyvinulo. Ono tuűení a touűení, ono hluboké zanícení a vroucí přilnutí k ženskému pohlaví jimž středověk se značoval vedlo přímo k novým názorům a

k novému ideálu který v sverhované dokonalosti a kráse, jako v rubínovém ozáření uprostřed mystického ráje se stkvěl. Ideal tento byla Maria. V ní víra se doplnila, ona byla nadějí všech prosících, ale nade vše *láska* se zosobnila v půvabech jejích. Nijaké z krásných umění neobjevilo význam kultu Marie v středověku jako malířství v němž obrazotvornost se snažovala osvědčiti svou sílu u naznačení všech krásných, jemných a vznešených pocitů v tvářnosti Matky boží spojených. A jako o závod s malířstvím snažilo se umění básnické všecky tklivé momenty jež v bytnosti a životě Mariině se kryjí vylíčiti barvami živými a veškeré pohnutí ba vytržení v něž pomnívání na Marii básníka uvedlo slovy naznačiti. Proto v epických básních o Marii tolik lyrických a popisujících žvlů, proto v lyrických povznešení se téměř k hymnu. Tudy i nadměrná někdy porovnání, tudy rozevření jež namnoze až do mystického blouznění přechází. *Vzdechni srdce, vzplácť oči - ruce sepněť se vzhůru, - jďěťa nozě u pokoru; - mysl se navrať k svému spasu - usta mluvte v každém času - ot Marie matky božie!* — Těmito slovy se připravuje básník *Sedmera radostí* k opěvání té jejížto slávou naplňují se světy, ba *nebylo jest nikdy dosti - chvály o její milosti - ani bude nikdy poně - ot počátku do skončení!* — Nejen za ideál krásy a dokonalosti ženské považovala se Marie ale i vzorem milosrdenství, prostřednicí mezi lidstvem a bohem, a orodovnicí byla Marie na niž se obracely duše utrápené a hříšné, by se za ně přimluvila. Z takového naladění nemohlo než tak živé naladění vystoupiti, jak se v básních o Marii jeví. Neopominuli básníkové líčiti Marii nejstkvělejšími barvami, a vším ji ozdobovati co na světě za krásné považovali.

Báseň *Vzývání Panny Marie* jest chvalozpěv na Marii spojený s prosbou o přimluvu její. Vedle některých podivností jež náš čas by nesnel jeví se v plodu tomto hojnost obrazů. Marie tu oslovena *vzkvěťlá na útěchu všemu světu růže — rozkoš rajského bydla — chrám krále nebeského — skála svatě trojice — kvěť čistoty panenské, — rozkoš andělských kůrův — sklep čistoty* atd. V jiných zase písních sluje *hvězda mořská, přesvětlúcie, róže stkvúcie, denní hvězda, lilium při němž drahá vóně bývá; . . . keř jenž někdy hoříeše - a vešken plamenit bieše - své krásy nic nepotrátieše . . .* Lyrických těch chvalozpěvů jest však vesměs jeden a ten samý smysl i obrazy se v nich opěťují. Bohatší obsahem jsou rozpravné básně o Marii. *Zdrávas, Desatero radostí a Sedmero radostí* pojednávají o jednom a tom samém předmětu. *Zdrávas* patrně necelá jest báseň a mezi veršemi 36—37 nynějšího textu schází část, poněvadž po první radosti hned čtvrtá přichází. Básnická cena jest nepatrná, účel církevní nad krásoumný docela nadvládá. Naivných obratů zde mnoho. *Bůh chce s tebou přebývati . . .*

to učiní svatým duchem - žet v tě vstápi pravým uchem. . . Alžběta
přišla běže řkúc: Tys blahoslavena - . . . toť mé dietě ukazuje - jenž
se v mém bříše raduje. - Tehdy inhed na tom času, - takž zaslyše
tvého hlasu - počě se ve mně metati - svému tvorci chválu vzdávati. . .
Básník sedmera radostí byl muž vyšších nadání. V úvodu praví:
z písma přeloži - sedmeru radost vyloží, a uznává nedostatečnost
svou: Mého smysla jest u malé - k takej převelikej chvále - . . .
Avšak stál neznámý skladatel výše mnohých jipých a objevují se
v plodu jeho obrazy, obraty a myšlenky namnoze překvapující. Proto
byl přece skromný a nedůvěřoval si. Jáz pro mú velikú sprostnost
- i pro svého srdce hlúpost - nemohu tak vypraviti - jakžbych se
mohl nestyděti - a ty všechny utěšiti - kteříž rácie uslyšeti. . . Vi-
děti z toho že skladatel váhu kladl na způsob vypravování a směr
krásoumný před očima měl neméně než účel církevní. Proto také práce
jeho provedenější se jeví, ač ovšem mu nelze bylo povzněsti se nad
svůj čas a vpraviti se do doby do které jednání básně jeho padá. Jak
žijou fantasií byl nadán a jak pestrých obrazů používatí uměl jeví
zvláště následujícími veršemi kde Kristus matku svou oslovuje: *Kako
jsi ty krásná! - moje přítelnice jasná, - tvoji zraky holúbkova, -
jasnú tichost ona v sobě chová; - jako lilie přestkvúcie, - neb z hlo-
zie róže žádúcie: - svým dostojeństwím i krású - ta jest krásná
v každém času, - všech paní i což kdy panen - přešlo i bude krá-
loven, - jako róže črveností, - nebo lilium v bělosti - jiné všecko
kvietie hanie, - tak vše panny i (vše) panie - předešlas svojí bělotú,
ves svět těšíš svú dobrotú. - Tys má dci i má nevěsta, - méhos bož-
stvie na svět cesta, - od tebe sem vzal človečstvie, - jímž sem oslavil
mé božstvie; - ty má matka přezmilelá, - syn jsem tvého svatého
těla, - ty jsi všech nebes osvěta, - ty cnost svatých i všeho světa; -
tys všech andělov hospoda, - tys vše dobroty rozploda, - ty jsi má
matka vybrána, - již jest stolice vchystána; - na níž ty budeš seděti,
- svému radieci dietěti: - podiž kemně v utěšenie - milé moje usmě-
šenie, - milá moje přítelnice, - moje milá holubice: - pospěš kemně
žádná máti - již se s právem jest chovati. - Tráva vzešla i fiola, -
náše se země otvorila, - přemnoho kvietie stvorila; - stvorivši krásné
szořila. - Radost vzešla v naše vlasti - milostné vóně přednosti -
našlo jie jest v náši zemi, - husty jsú mirrú s kadidlem - po všech
mých šlepějích - i slediech i po všech kúřiech. - Zahradky vóně se
vzplodily, - šcepové se obrodili; - ostalo nám cné veselé - i milosrdné
pochvilé. - Rozkoš jest po mých výhledech, - rácha prieliš na všech
mých lídech - ot naseci i ot nachu, - veliké drahosti stachu; - ot
zlata i ot hedvábie, - nachystal sem mnoho tobě, - moje matko mi-*

*losrdná! - pojd v nová bydla tvrdná, - dnes tě zóvi věčný k pokoj,
- nebs ty nejvěčt přitel mój. - Podiž kemně nemeškajíc, - v zlaté
se rúcho odévajíc, - okrášli se záponami, - zlatem ryzím i perlami;
- prstény ozdob ručici, - svój obličej i hlavici - okrašl svú drahú
korunú, - pod kemně do mého domu. --*

Básník *Devatera radostí sv. Marie* byl prostý jen rýmovník nevynikající ani obrazivostí ani vyšším rozumem, ba naopak v podivných představách a předsudcích věku svého utonulý. „Významné v tomto ohledu jest podotknutí o písni kterouž Maria pozdravena jsouc od Alžběty zpívala: *Ta píseň, jižto jest složila - když jest v těch radostech byla - Magnificat se počíná, - a ijedna jie píseň jiná - nenie tak vděčna a milá; - to věz každý bez omyla, - ktož jie bude tu píseň pieti, - všech zlých příhod nebude jmieti; - všeho dobrého nabude - jenž mu na věky probude. . .*

Taktéž docela nepatrná básnickým provedením jest báseň elegická: *Pláč sv. Marie*, kde matka boží praví: *všichni jenž cestú jdete - tuto semnú smutnú sedte . . . a velice hořekuje že syn její bez vái viny na šibenici oběšen. — Na židy laje: O vzteklý židovský rode - slepý, zabilý národe - a na převrácený soud poukazuje kde rovnost práva zamúcena - a pravědnost poražena. Přeje si umříti se synem svým ne po jednú ale stokrát - a k tomu ještě tisíckrát. . .* Zpomíná kterak všichni apoštolové ji opustili a jediný toliko Jan ji potěšuje ač *jest již ohubeněl, žltal, zzelenal a zbledl. . .* Na utěšující slova Janova odpoví pak Marie. Odpověď tato jakož i sledící částka: *Tuto jest mluvil Jezus Kristus k svej matce dřieve nežli jest umřel považujem za pozdější přídavek. Dramatický způsob uvedení mluvících osob se v první části básně nejví ač Jan tam mluvě vystoupí. — V básni Na nebe vzetí panny Marie vypravuje skladatel o rozkošné božie matce - kak jest jměla sedmú radost. — Líčí z počátku kterak se mučila a každý den postila, dopoledne chodila na ta místa kde syn její umřel běše - odtuď přijdúc pojeděše - a po obědě vzdy přejděše. Před smrtí svou si vyžádala aby Ježíš i apoštolé ji na onen svět provodili, a aby v čas umírání ďábla neviděla. Když pak Ježíš ji navštíví, prosí ho zase: *nedaj mi ďábla viděti - na skončení při mně býti — načež Ježíš: I pomníšli maticko - . . . při mej smrti tu ďábel seděše - by co ziska cělěť mněše - takéť při tvej smrti bude - věčněť smrti proto nezbuđe - možet raději v pekle býti - než na tvé skončení přijíti! —* Když pak umřela tu podle židovského způsobu *tělo myjechu, - takýť hrozný blyskot viděchu, - tak velikú světllost jněješe - stokrát krašší slunce běše. — Pochovávali ji v noci neb se židův báchu: nesmějice ve dne jíti - a chtěe s ní tajně přejíti —* avšak nastalo takové po*

městě světlo jakoby zažehl svčnickov - tři tisíce postevníkuv. - Židé se sběhli a ukázali ten div knížeti. *Uzřev světlost jich knížátko* pravil: *před bránú jich dočekámy - a na nosidlách roztrhámy - a po vodě přeč pusčimy, - sežhúc tělo zatratimy - a po vodě přeč pustimy.* Ale chopice se nosidel popálili se židé, nejvíce sám kníže. Nastane velká žalost. Petr napomíná aby uznali Ježíše, a slibuje pomoc. Žid hořekuje: *Petre rač mi spomáhati - bolejit mě ještě hnáty - . . .* a Petr učiní *zázrak* a uzdraví všechny kteří bolestmi překonáni, *chromí, němí, slepí* - nyní v pravého boha uvěřili atd. Ku konci Hospodin sestoupí s nebe, radí se s apoštoly co s tělem matky své učiniti má a na Petrovu domluvu Marii s sebou do nebe vezme. — Při mnohých básnických pohnůtkách předce nížádné stopy takého provedení v plodu tomto se nenalézá. — Ze skládání těchto vysvitá že život panny Marie mnohým básníkům oblíbenou byl látkou a že neopominuší všechny hlavní výjevy jeho do veršů uvéstí. Nedá se tedy ani mysliti aby jakož *Radosti* za látku sloužily několika básníkům, nebyly i *Žalosti* svého opěvatele našly, o kterýchžto skladbách nijaké památky se nám nedostalo.

V kultu Marie stopovati jest zajisté kultus lásky ideálně vůbec. Uznáním vyšších vlastností ženského pohlaví, jemnějšího citu, obětivé oddanosti a hlubokého zanícení srdce. Pomyšlení na krásu duchem nadšenou a citem ovřelenou vzniknouti muselo i pomnění na bytnost v kteréž by se vlastnosti ony domnělé v jedné osobě spojeny nalézaly u míře svrchované, na pravzor dokonalosti ženské ve veškerých poměrech krásného pohlaví. Církev pochopivši povahu svého času neopominula na takovýto ideál dokonalé ženské poukázati a křesťanský svět se ideálu toho uchopil vši svou operutěnou obrazivostí. Marie se mu jevila v světle docela básnickém a vešken kultus její básnickou do sebe měl povahu. Leč samo básnictví se nacházelo na přechodním toliko stanovišti. Spor živlá starých s novými, kolotání mezi církevními a světskými názory, nedokonalá vybroušenost jazykův pro nové formy, zvláště pro rým, jemuž k vůli se myšlénky takořka na skřípec braly, nedaly základní básnické myšlénce dozrání na onu plnost vykvétání a plazení která by byla dostatečně odpovídala tušenému směru. Takž se stalo že hojnost pěkných myšlének a obrazů namnoze v směsi docela prosaických rýmovaných vět se ztrácela, že cit téměř vypáchal v stěsnění nahromaděných někdy obrazů. Velikou toho vinu nesl nespůsob přílišného allegorisování ježto ovšem s to není nahraditi plnost myšlénkovou, ano neustálé porovnávání vlastností Mariiných se smyslnými zjevy jimž se svrchovaná krása připisovala, a kteréž pak sebrány a v jedno sestaveny se nám co památky smyslných naznačení mystických významů v litaních Marianských zachovalo. Porovnání taková co stereotypné

básnické přívěsky, k. př.: *Panna přejasná, - přežádúcie - nebes róže stkvúcie - studnice milosti - dennie hvězda - mořská hvězda - lilium, při němž drahá vůně bývá - keř hořící*, atd. se ve všech lyrických i epických básních o Marii opětuji, což na valný sklad obrazů bez myšlénkového obsahu poukazuje.

Živěji a mnohem významněji se jeví kultus lásky v básni *Maria Magdalena* nazvané, která pro zbytečnou rozvlácnost namnoze nezáživná přece tolik zvláštních jednotlivostí v sobě chová že z ní souditi jest na neobyčejnou osoblivost skladatelovu. Báseň vypravuje kterak Maria Magdalena drahých nakoupivši mastí navštívila hrob Kristův a miláčka svého nenalezouc hořekovala nad ztrátou jeho, načež se jí Ježíš objevil. Tuto skrovnou udalost rozvlékl skladatel více než tisícem veršův, tolik rozjímání přimísiv že epická část toliko příležitost poskytuje aby básník své myšlénky o nesmírné lásce této svaté ženě projeviti mohl. Spůsob jeho jest někdy velmi podivný a naivných nápadů tam hojnost. Domlouvá Kristu „jako by byl dosti slušně Marii neoslovil.“ Též podivné jsou namnoze i poučování jeho a hluboká někdy myšlénka téměř směšně pronesena. Takž ku př. napomíná člověka aby více srdcem než křikem oželoval: *Uč se přehrieaný člověče - plakati, víc než dŕiev břeče, - srdcem božieho ztracenie - a žiadati nalezenie. . .* Avšak láska Marie Magdaleny tu líčena barvami jež na panující toho času romantiku upomínají, a živostí a smyslností svou docela světským se značují rázem. *Ztratila toho - jehož vice sveta vseho - vsiem svym srdcem milovase - ni co jiného ufase - by viac milovati mohla. . . Ztratila beše zacelo - své milé dušice tělo, - a lep umrieti sudese - nežli živa býti chtěse. - Milost pravá v srdci pilná - jest právě jako smrt silná. . . Duch jejie byl viac v tvém těle - nežli v jejie! . . . Pro tak silné milovanie - jež k němu měla bez přestanie nečinila jako jiní jenžto k hrobu jeho přišli a ho uztevše zase pryč odešli; - ona tu vzdy sama stáse - a ustavičně plakáse. . .* Marně ji lidé utěšují. Utěšitelé ji více tíží nežli těší. Marie Magdalena toliko jeho hledá, nedbajíc na vše jiné — ba nechce ani *angelův viděti - ani s nimi bytie míti!* — On jest jediná myšlénka její, bez něho pro ni nikde útěchy, nikde života. *Ach kam zašel můj žádúci? - kamli děl se milující? - hledám, nič naleznu v rové, - volám, an mi neotpovie! - Ach mně smutnej, kam mi jíti? - kdež mi milého najíti?* — Chce projíti svět aby ho našla, posleže v beznadějnosti své zvolá u hrobu: *Stanu tu, a chci umříti! . . .* Takž při hrobě stojic nepřestane hořekovati a přivolávati milence svého. *Navrat se moj milý zase - na mé sliby vzpomana se. - O žádúcie milovaný, - milostnáče přežádaný! - Navrat mi své utěšenie - tvé milé toári*

uzření, - tvój hlas sladký mému sluchu, - tvá tvář milá mému duchu! . . . O naděje má jediná - v světě a i žádná jiná! - nepotup žádanie mého! - popřej mi vidění svého! - Má by duše dost v tom měla, - potom nech aby umřela! . . .

Přidáme-li k těmto naznačeným ještě některé lyrické nás došlé duchovné písně a pomníme-li že jich zajisté větší část se ztratila, uznati musíme že duchovné básnictví v době předhusitské dosti hojného zastoupení mělo v Čechách, a že literární život u nás valně se tenkrátě zmáhal zvláště mezi kněžími ježto vším právem považovati nám jest za skladatele veškerých duchovních písní a legend onoho času. Epický zvláště kruh básní těchto chová v sobě mnohé zajímavé momenty a valně přispívá ku poznání panujícího tenkrátě ruchu. „Opěvují se v něm děje“ — praví K. Ninger — „jež velikostí a vznešeností buď úmyslův buď účinkův zajímavé a důležité jsou.“ Jsou však jednající „osoby církevní více trpné nežli činné a vznešenost jejich více se zakládá na bohumilých úmyslech, vůli skálopevné a mužném muk i smrti snášení, nežli na násilném poměru vnějších měnění a upravování. Hrdina světský bystře obzírá se po světě, vyhledávajé prostředkův jimižby co nejrychleji a nejjistěji cíle svého dosáhl; hrdina církevní stále jen zirá k nebesům a hotov jest i hlučné společnosti světské se odřící, by tím blaženosti nebeské stal se účastným. . . . Církevní hrdinství jest tiché a spočívá v zmáhání se ve vnitřní dokonalosti.“ — Nadvláda směru didaktického nad epický a lyrický netoliko z povahy a vůle spisovatelův ale i z potřeby časové vyšla. — „Nejen obsah legend hojně k rozjímání i poučování látky podával nýbrž i celý života způsob v Čechách po úplném živlu cizého vítězství tak se změnil a zhoršil, že duše ušlechtilé jaly se zasazovati o opravu i poměrův i mravův. Když ani světští zpěvci (Dalemil) poučování jiných se neodříkali, tím méně mohli legendisté se vyhnouti směru tomu, v zevnějších poměrech založenému, k němuž nad jiné povoláními se cítili. Legendy co do ceny básnické tím ovšem nezískaly, alebrž padaly níže. Opovrhovati však jimi, soudíme za neslušné a nespravedlivé. Bylyť sepsány v době úpadku národnosti české a hlavně pro lid, který věren jazyku otcův svých zůstával, kdežto mocnější a vyšší v cizotě sobě hověli.“ (Ninger, Poutník od Ot. r. 1858 st. 234.)

Patrné jsou toho stopy že působení veršujících mnichů a kněží vůbec na lid obecný dosti vydatné bylo nejen ohledem na ušlechtnění mravů, ale i na smýšlení národní ježto básnickými plody českými se tím více utužovati musilo čím více se myšlení v rouchu národním rozmnožovalo. Pokud hlavní směry lidu zastoupeny jsou národním písemnictvím, nevidí on potřebu obracet se na cizé a v literatuře jinojazyčné

vyhledávati posily a uspokojení duchovního. Jakmile ale literatura domácí nestačovala počíná požávkám obecným, tu lid na otázky své jinde odpovědi hledati počne a nepadno pak jej zpět uváděti k opozdílým zřídům domácím. Potřebnosti ho na cizé dráhy uvedly, zvyk ho tam upoutá, zvuk cizého jazyka se mu zalíbí a takž poznenáhla a celou duší přilne k národnosti cizé. Pozbyv náchyly k svému, odumře mateřskému jazyku a brzo i lásce k vlasti! — Církev po staletí se o to zasazovala aby zájmy její v očích lidu na popředí se postavily všechny jiné za sebou nechajíce, a lid nacházeje v ní tenkrátě ústředění veškerého duchovního života ve všech záležitostech duchovních na ni se obracel. Prostřednictvím jejím uspůsoboval si náhledy do světa a do života, ona ho poučovala o všem co mu za nejdůležitější objevila, u ní nalézal útěchy v tísňích vezdejšího života jichžto za časů feudálních bylo mnoho, snižujících a umrtvujících; od ní očekával lid svou spásu vezdejší i věčnou. Tím však že si osvojila všecku mocnost v záležitostech duchovních, vzrostla jí také úloha vyplnění duchovních požávků jež rozvinujícím se vůbec duchem se množily a vždy živěji vystupovaly. Kladouc základy ponechala další na nich postupování pracovníkům svým, kteřížto v přesvědčení že důležitou a posvátnou práci konají se dle možnosti vynasnažovali nejen slovem ale i písmem veškerý život duchovní zastupovati a mezery obecného poznání podle sil svých vyplňovati. V dobách převládající obrazivosti kde rozum vědou ještě neodpoutaný na pouhých podáních lpěl a slovo církvi vyřknuté za zjevení boží platilo, nelze bylo věřícím mužům ducha v snaženích svých odchýleti se od slova tohoto a na jiných základech práce své vykonávati. Pročež dogmatika a morálka církevní byla kořenem těchto výkvětů básnických dílem výpravných, dílem básnických, — „Ohledem na výpravné zvláštní k osobám svatým úcta bránila básníkům, že silou tvůrcí neodvážili se k měnění děje vypravovaného tak, aby básnický dokonalý obraz poskytoval. Přestalo idealisování neboť zdá se, jakoby vše, co církevní podání předkládalo, za dokonalé a neproměnné i v ohledu básnickém bylo považováno. Písmo svaté neb jiný list prosaický podával látky již hotové, a básníku nezbývalo nic, leda některé věci nepotřebné z toho vymýtiti, a některé okolnosti hojněji vylíčiti. . .“ Jelikož ale u národů románských básnictví duchovní už dříve vzniklo a v jazyku latinském hojně zpracováno bylo, použili básnikové čeští hotových těch vzorů k zpracování novým. Z toho však nevyplývá že by všecky naše legendy podle latinských originálů cizích byly zpracovány bývaly. Některé zajisté samostatnými byly plody domácími, zvláště ony jež na domácí naše počtání se zakládaly, jakož ku př. legenda o sv. Prokopu. —

Z větší části básní těchto vyzírá směr didaktický, všechny jsou psány ku povzbuzení horlivosti u víře, k uvádění k životu nábožnému, k obrácení mysli na záležitosti duchovné, i historie církevní i podání o věrných přívržencích víry křesťanské zdá se že jen k tomu účelu se používalo. Směr didaktický ale se táhne na bezprostřední život, na **vůli, rozum a mrav lidský**. Nestačovalo mu pouhé v obrazech a příkladech se objevení, musil namnoze i přímo vystoupiti a v rozličných údobách se osvědčovati a aby holým poučováním neunavil a prostým rozkazováním zájmu nepozbyl, používáno allegorie, ovšem s nestejným štěstím. Někdy zajisté velezajímavé jest pozorovati, jak hluboké pravdy v allegoriích těchto se kryly a kterak se pravdy tyto mysli předkládaly. Takž na příklad v básni o zřídlech hříchův jednající mluví básník o pěti studnicích *ot nichž hříeši plovú*. Za první studnici hříchu považuje *lidské srdce*, kteréž mu jest propastí z níž vychází *bíře vselíká* a kterouž potřebí často vyčišťovati. *Bohatství* jest mu studnicí druhou. *Bohatý když chce válku zbudí . . . manželstvo láme . . . mnohej panně cest ruše . . . Mnohá paní z svej ctnosti nevystúpi - a jakž jje mnoho zlata podadie, tak přestúpi*. - *V takých není cnost přirozena - ale jako pójčena; - v které cnost je přirozena - taby nevzala zlatých světův šest - aby přerušila svú cest*. . . Třetí studnici hříchů jest mu *Chudoba*. - *Z té studnice mnozí potoci vychodie - a své prameny široko plodie!* Chudoba učí krásti a lháti, i *knězi k hříechu přivodí pro peníze* - chudoba nestojí pevně ve víře, svádí sedláka i rytíře, zle radí, muže s ženou svadí, syna s otcem loučí, *lichviti velí*, - a často *nejmievá masa v zeli*; - *proměňuje tvůři - jalový hrách varí - jest horší vraha*, - *neubrání ho Holomúc ni Praha!* sloyem *chudoba činí zlého najviše!* . . . *To jsme ot svých starost slýchali - že jsú se mnozí pro chudobu oběsovali - a črtu se poručovali*. Věřil tedy dobrý mnich snad také že se lidé pro chudobu ďáblu zapisovali, a bylo mínění takové tenkrát snad rozšířené, neboť praví: *za pravdu to máme, - neb to v diviech i u příkladiech nalezáme*. — Ponkazuje pak básník na moudrého Šalomouna který nechtěl ani bohatství ani chudobu, leč toliko co pro život potřebno. — Čtvrtá studnice hříchu jest *tovarišstvo nectné*. Zde uvádí na svědectví co pravili o tom Kato a sv. David, a některá přísloví: *Každý podobného sobě hledí*. — *Jakž se dobrý mezi zlé vmísí, též skutky činiti musí*. — *Vlk dotud nosí, až sám poneseň býti musí*; — *dotud zlý zle činí, až dojde odplaty za vsě viny*. — Pátá studnice hříchu jest *obyčej* (zvyklost). Ta jest *horší ostrého meče* a až do samého pekla teče - *v té ktož se počne mýti, - myje se v nie až do smrti*. - *Ktož obyčejí z mladu neodolá, - na starost jemu věkem odolá*; - *které věci hrnec za nova najde - tíž vůni v něm na starost*

*najde; - kterijž hřiech člověk obykně - toho na starost neotvúkne. Pročež kdo chce k bohu dojiti, — radí konečně básník — ten se chráníž těchto studnic i vsělúkého potoka - jenž ot nich vychodí i vyplavá - neb často potok horší své studnice bývá. — Nikomu zde upíratí nelze že tuto ve způsobu pojmutí i projevení více pravdy leží než krásy, a že báseň více z mravoučného než z estetického ruchu povstala. Ten samý ruch s ještě vyslovenější náboženskou příchutí pozorovati jest v *Rěči jinocha mladého* a v *Rěči kmetě starého*. V první vylíčen ráz mladosti, v druhé starosti způsobem obyčejným bez nové jakés myšlenky a bez jakéhos zvláštního naznačení. Mladost písne zpívá, smutku nedbá a v srdci se nestará, od starosti ale odvracuje se radost. Starost zpomíná na minulé dny a hřichy, hrbí se a k zemi hledí a kolena jí klešají. Oba pak ku konci si přejou šťastné dokonání a smilování boží. — Takž i báseň nadepsána *Pravda* ač v umělejší formě, a jak se zdá ku zpěvu sporádaných verších nic jiného v sobě nechová než obyčejné líčení marností světských a jich ničemnost, osvědčujíc že *pravda nemá svého věna - vezde jejie lehká cena*, chudí pak že nemívají nikdy pravdu. *Nebožátka chudí! vašet pravda vezde blídí - když vás křívoda vezde súdí! - Ktož udává - ten ostává; - vinen, ktož nemá dáti. . .* Ale přijde pak smrt jež všecko vyrówná. *Jedinát smrt rovně měří, - bez peněz každému věří - tak šarlatu jako šerí; - . . Tut se nehodie šantroci, - ani přátelské spomoci; - tak jsú položeni roci - bohatému i chudému - jiti na postavenie!* — Takž se smrt líčila co jediná útěcha chudého, jediné mu za dost učinění spravedlnosti božskou, i stavila se lidstvu před oči co věčná protiva marností všech, co rušitelka radostí, co zničitelka veškeré jsoucnosti pozemské. Takový názor světa směřoval na pohrdání životem vezdejším, a soudili bychom že některé takové básně, zvláště ony jež vedle stejné základné myšlenky také příbuznosti formálnou se vůčihledě značují, od jednoho skladatele pocházejí a to od muže velmi vzdělaného, v mysli však rozervaného kterijž snad teprv v klášterním odřeknutí poklidu nalezl po životných bouřích a v básnickém projevení duchovné své resignací útěchy a úlevy sobě vydobýval. Takž v básni *Smrt* se nejen ten samý směr jako v *Pravdě* ale i některé myšlenky z této se opětuji a při tom samém názoru světa i podobná k zpěvu způsobná forma se objevuje. Tuť zajisté dovršeno pohrdání světem i básníkovi *radost vsé ostává - pro žalostná vzdychámie!* - *Když mi srdce mysl probuze, volá básník — že vzpomany ty vsé núze, - v něž mě světská vůle vluze, - život mi žádn nenie!* Poukazuje pak na to kterak svět duši svádí takže ona i s tělem zahyne. Protož laje na svět. *Světě ktož se k tobě vine, - chudéhoť tvé šťastie mine; - bohatý pro té zahyne, - neb jeí pravá obluda! - Světa**

ve mdlobě dobudem - a v zlosti na něm přebudem, - v žalosti jeho vzdy zbudem - smrt jest naše osuda! — Běda lidstvu že na žalostné skončení nezpomíná. — Tu kdež priateľ nespomôže, - , aniž tě zbožie vymôže, - tu neplatí jedno kôže - by měl všecko umění! - Co se tělo vraští, mučí! - však zemi vezdy poručí - tu se druh druha neručí - jakž jej koli miluje! . . .

Směr takový neváděl ku povznesení člověka, nýbrž k jeho snížení. Na čem koli mysl ulpěla, vše v nicotu se rozplynulo, neboť veškerá skutečnost byla pouhý klam a pravé jsoucnosti bylo jen tam kam smyslové nedosáhli. Takž se spůsoboval názor světa docela převrácený a pravdě odporující. Skutečnost do prázdna se kladla a prázdno do skutečnosti. Kdyby názoru takovému byla aspoň bujnější obrazivost napomáhala, byby se z něho vyvinouti mohl ráz poesie abstraktné, mystické a třeba i fantastické ale při tom přece půvabné a unášející tajemným svým významem a květnatým ozdobením, jakýmž se mystické básně orientálně značují. Tomu ale tak nebylo. Obrazivost nepřestupujíc meze obyčejné neuchvácela čtenáře aniž ho uspokojovala, leda snad někdy k dalšímu přemýšlení ho pobouzela o tom, k čemu myšlenky jeho přece nestačovaly! Mimo to se i zdravý rozum zpěčoval tomu aby na nihilistickém takovém názoru přestal. Vyvinující se individualnost, probuzená touha po poznání skutečného světa, veřejné pak i soukromé poměry a posléze vývin evropského básnictví vůbec poukázoval na jiná stanoviště z kterých se život v pravější tvárnosti a v skutečné podstatě své objevoval. Potřebí bylo směru oživujícího, nikoli umrtvujícího a vítanější zajisté byly snahy těch kteří ku poznání skutečného života uváděli nežli těch kteří od něho odváděli. — Jelikož veršovci čeští v následování vzorů a spůsobů cizích velké obliby nalézali, pokračovali v tom tak daleko jak vlohy jejich stačily a rozplození je povzbuzovalo. Tím se ubránilo jednotvárnosti směru i spůsobu a básnictví naše nabylo rozmanitosti. Uhostila se v něm i světská moudrost a mimo *žalostné vzdychanie* a oželování pokleslých mravů také jich satyrické bičování a v posměch uvádění se objevilo. Jakož v životě takž i v literatuře každý zjev ihned své protivy se dočkal a ze smíšení protivných živlův nové zase vyvstávaly směry. Želeti jest toliko že té veliké chuti ku skládání rozličných básní nedostávalo se rovné tvořivosti *fantasie* jejížto přílišná strážlivost didaktickým sice účelům za dost činila, nikoliv ale směrům básnickým. Na to ovšem tenkrát se nehledělo a básník zajisté byl spokojen s sebou a čtenářstvo s básníkem, když se mu povedlo některou pravdu do rýmu uvést. Protož rýmované průpovědi velmi oblíbeny byly tenkrát, a některá báseň do sebe má ráz sestavených téměř průpovědí na základné jakés osnově. Podobným

rázem se značuje naučná báseň *O postavě a mravích lidských*, jež nám podává příklad učení, kterak povaha duše z rozličných údob tělesných uhadnouti se může. Zakládalo se učení toto na domněni že duše s tělem tak úzce jest spojena, že povaha její ve vnějším působení tělesném se téměř zrcadlí. Za oné doby učení toto ovšem jen na všeobecných jakýchs pravidlech přestávalo jež ze zkušenosti povrchní a z domýšlení některých více než z domyslu a zkoumání vyplývalo. Později se na ně ovšem vtipněji a bystřeji založilo umění fysiognomické, frenologické a chyromantické (hádání z tvářnosti, z ústrojnosti lebky a z vrásek ručních). Za časů do kterých báseň naše padá bylo umění toto ještě v plénkách. *Kuželatý vrch* na někom poukazoval na vrtkavost; *bezvraské široké čelo* jevílo nestoudnost; veliké obočí — mnoho myslí; veliké oči s vysokým čelem ukazují na činnost a zlobivost; - *ktož s končítým nosem chodí - blokot jest a sváry plodí. . . . Tvář veliká u koho jest - ten vzdy prázdnot miluje.* — *Tlustý hlas jeví lakomce.* — *Dlúhé prsty tlusté dosti - plu jest pravé nemilosti. . . . S malú hlavú jest zlobivý - a také jest záviativý - . . . Kto má tvář dlúhú dosti - mužských jest činův s múdrostí. . . .* *Besknatá tvář* ukazuje opilce, *prskonosý - klam a chytrost v sobě nosí - rzavý jest nevěren aťd.* Báseň obsahuje as 130 veršů a nedostalo se nám konce jejího. Některá naznačení jsou dosti charakteristická, ale některá na škodlivý předsudek založena a k příliš nespravedlivým úsudkům vedou, jako k. př.: *Kto má oči vzdy krvavé - ot přirozenie, a však zdravé, - tot se znamená vražda, - tot móż býti dobre pravda;* - *zlét jest znamenie vzdy při něm - nspoviem vám viece o něm!* - Podle těchto průpovědí v básni naší v jeden celek uvedených bylo tomu kdož si je pamatoval velmi snadno si na první pohled způsobiti úsudek o jiném člověku, jako podle škály nějaké, ač jaký to úsudek netřeba vyličovati. —

Nad jiné pravdivěji a hlouběji do skutečnosti zasahovaly básně satyrické. V nich zajisté nejvěrněji se zrcadlil život povsedný, na jehož vady a směšnosti přímo ukazovaly a je bičovaly. Podle předmětu jaký si vyvolily převládá v nich buď humor buď trpké rozpoložení, ale jeví se v nich ve všech jasné nahlédání do života a vyplývající z něho svěžest myslí jež se do nejrozmanitějších poměrů společenských vpraviti umí, je pronikne a charakteristických stránek jejich se uchopíc v pravém obarvení je na posměch stavi. Satyra *O ševcích* počíná, kterak svým ženám lajů a jim vybíjejí, když tyto jim nedají v kostky hráti. Vypravuje pak o ševci jednom který když mu žena veškeré své domácí nedostatky na mysl uvedla, šel s ní na trh prodati škorné, slibiv jí že jí všechny peníze dá, by je na hladové a neošacené děti obrátila. Prodáv škorné pravil: *jižť mi se chce velmi píti; - ženo chceš do krčmy jíti -*

jediný halčr propítí? — Žena povolila, ale brzo místo *halčre* propil tři groše a dal se s krémářem do hry v kostky, i prohrál celý výdělek, načež hořekující ženě ještě vybije. Končí pak satyra popisem, jakou nouzi třítí musí švec který všecko prohraje a propije, *kerak se svine za kamnami - jako zlý pes prostřed slámy. - Přehubené jeho bydlo! - mohlby raději žvati mýdlo, - než tak hanebně bydliti - nic dobrého neužiti.* — Satyra O konšelech nevěrných vytýká *kerak v tom mnoho bládie - že pravé křivelné súdie.* — Přijde chudý a prosí by mu pomohl nevinu zbýti — že se zaň pomodlí. Na takovou odměnu konšel nehledě po jiné se táže, a když chudás projeví že nemá co dáti, tu konšel předstírá že nemá času, by tedy chudás jiného poprosil. Když ale přijde boháč třeba vraždník a zaplatí hřivnu, tu má konšel dobré rady nazbyt. Končí pak satyra výhrůzkou: *Hubený bude tvůj koláč - až řkú tobé: Dó pekla rač! - Rádby vrátil ty peníze - když povimeš u lemiese (trámu) - u pekelného řetěze - kdež budeš na věky věz.* — Toho samého způsobu a rázu jsou též satyry O zlych kovářích, O sladovnicích, O lazebnicích, Řezník a Pekař. Kováři vytýká mravokárce že rád zlého zbožie dobývá pomáhaje zloději tím, že mu potřebné náčiní ku krádeži shotovuje, pilly, nože a klíče takové *aby, cožby chtěl kde otmykati, - by to nemohlo ostati. . .* atd. Rázným humorem jest druhá věc vylíčena která se kováře týká: *Když tot komu kón ukuje - mnohému to rád slibuje - řka: Dobře jsem tvój kón ukoval - bezpečně by sto mil přehnal. - Netáhneš ot něho jieti, - až mrcha počne klečeti. - Ba by mi to böh ráčil dáti - za dar, cožbych chtěl žádati: - bych jáz byl kováře mocen; - vzdyby poležal nemocen. - Chtělbych to právo nalezti - žeby musil čtvernoh lézti - kterémuby koni zajal, - bych ten hřebi zase vyňal - i vrazil mu v jeho nohu, - vzdyby úpěl k živu bohu - aby koval rozhlédaje - a koném nezajímaje.* — Sladovníci též mají tu vadu že chtějí brzo bohatství nabyti, pročez mají vždy dvě míry pohotové. Když kupují slad vyhledají míru největší, když ho prodávají vezmou nejmenší. *Ktož mu dá obilí mnoho - by jmu dělal sladu z toho - tomu ubére z hromady dlouhým hřebem obilí cizé na svou hromadu přhrabujíc. Dlíhého hřebľa zbavte se!* volá básník na konci, - *pro jediné dluhé hřeblo - musí tvá duše jiti u peklo!* - Lazebníky pak líčí co marnotratníky. Boháčům se vyrovnati chtěice jedí a pijou až všecko propijou! Radí lazebníku *aby se neopíjal - a proto bit nebýval. - Když zlí břitví koho holí - často velmi po něm bolí - a častoť učiní hoře - žet tě chvátaje uřeše; - a když komu krev z rukú pušćie - rád se žily chybuje. Přeje si básník aby na lazebníka právo bylo nalezeno a ustanoveno kdyžby koho bole uřežal, - by jmu ten dobrý políček dal - a kdyžby*

mi žily chybil - bych mu pěští zuby vybil. . . Řezníkovi zase vytýká že mučí bravy; sedlákům jenž dobytek na trh vodí kupce zapuzuje a takž sedlák přinucen jest prodati řezníkovi za cenu tomuto libou. Dále pak mu vytýkáno: *ktož masa kúpi u něho - že jmu prodává kozinu - za nejlepší skopcovinu; - a častokrát býkovinu - za nejlepší hovědinu; a když jest největší zima - bude vodí oblévati - maso rozmi rozpierati - aby jemu zmrzli v noci - hovědina i ti skopci.* Posléze pak vyhrožováno řezníkům - jich panošem jelitníkům - *což na lidech zle dobudú - že proto pekla nezbudú.* . . A taktž i pekař zbožie dobývá - *žet své koláče nadýmá nalévaje do těsta nesmírné množství kvasnic. Nejedem sprostný sedláček . kúpi za haléř koláček, - nevěda jeho nevěry; - uzří v něm přehrozné diery.* Pročež zvolá básník: *Věz to pekaři všeliký - že j máš z toho hříech veliký: - pro ty hubené kvasnice - jsi otlúčen božieho lice* atd. Satyry tyto o řemeslnících pocházejí bez odporu od jednoho básníka, zajisté kněze, neboť každá končí vyhrožováním pekla nneb odloučením od tvárnosti boží a pekaři zvláště slibuje že, jestli šejdú nechá, *tehdy se jemu dostaneš - s nímž v nebesiech přebýváje - budeš, se věčně raduje.* — Ačkoli satyrických plodů tohoto druhu v romanských a německých zemích mnoho kolovalo, předce tyto české satyry tak místným se značují rázem a českou povahou, že je vším právem za původní skládání považovati můžem aneb aspoň za tak samostatné práce že toliko základná myšlénka aneb pouhá jen pohnůtka odjinud snad vzata, provedení však celé našemu skladateli přináleží. Charakteristické jest při satyrách těchto že z kolejů povšedného života nevystupují a ve všeobecnostech se neztráčí, aniž jakous allegorickou přísadou se značují.

Báseň *O sedmmecietna blázniech* též na rozličné pošetilosti lidské poukazuje a je kárá. Nadpis básně jest omyl, neboť v textu toliko šestmecieta bláznův jest vyčtěno. Básnického aneb aspoň humoristického živilu tu málo, taktž i vtipných obrazů, za to ale tím více průpovědi mravních jakž tenkrát oblíbeny byly. Veršovec začíná že *stýšal o pěti blázniech mluvieve, - ano jich jest po hříechu vicee. . . . Svědčí pak podle Šalomouna že vice bláznův poznávámy, - nežli múdrych nalézámy* - ba přišlo už tak daleko že *ktož jest bohatější - ten jest člověk najmúdrejší.* Ale básník má za to že ten jest nejmoudejší *ktož má péči o své duši.* Vypočítává pak blázny. *První blázen jest bohatý - ten ač o svých nohách chodí - srdce jeho v zboží brodí.* Zde — ač básní samou dostatečně stav skladatele jejího vysvitá — přece on sám se objevil versemi: *Že dieš: kněže to nám ukaž - načež uvádí příklad o jakéms boháči, jehož duši čerti vzali a do pekla odnesli. Jinák míní dobrý kněz že bohatství duši nevadí, když člověk sirotkům pomáhá*

a desátky dává. Druhý blázen jest *pyšný*. *Pýcha s nebe jest strčena - u peklo jest pohřbižena . . .* a takž pak dále podle rozličných nespůsobů rozliční blázni vyřítáni. Jeden *chce vzdy vesel býti - opije se a vše chce zblíti* — jiný jest mnohomluvný, zase jiný jest podivín který nic nenese a jako hrnec pivný hned překypí, zase jiný příliš *dvorný*, - *směrný jest a nepokorný*, ale každý z nich se domnívá že nemoudrost jeho jest moudrostí. Celá báseň se vůbec podobá rýmovanému kázání jemuž se ani citátů biblických nenedostává. Některé z průpovědí uvedených jsou dosti rázné, jako: *Slibem jsú blázni veselí; - často člověk z své náhlosti - dochodí velké necnosti; . . . lenost k šibenici přivodí, - s mošnú podlé dvorův chodí; - kámen se mchem neobalí - jenž se často s místa valí; - kto se boha nebojí, - ten na shnilém mostě stojí - jakž most slnilý nebezpečný, - tak ten člověk nemie věčný. . . Ktož vysoko lazi - ten se často urazí. . . Lepšie jsú ot priatele rány - než lstivé políbenie, a slyšeti pány. — Zlořečený starý, ježto má dětinané mravy. . .* Báseň končí: *šestimezciatmý (blázen) jenž nemúdre máluje - a tajnú milost pronošuje; - ktož rád milost pronoší - ten sám na se svůj meč nosí. —*

Mnohem provedenější jsou a živějším humorem se vyznamenávají satyrické básně *Svár vody s vínem* a *Podkoní a žák*, ježto se Smiln Flaškovi, ač jak se nám zdá nepravě přičítají. Že *Svár vody s vínem* jest plod světského básníka na to poukazuje verš sedmý: *dall mi jest kněz tuto radu - že chci vylo:iti tuto svádu - ježtoť se vadí s vínem voda; - tot jest opilcóm hrozná škoda. -* Tu tedy i směr básně vyslovený. Táže se pak básník kněze Letka, s kým drží? Jestliže s vodou, tuť bude mítí *na se vínu - ode vséck kniežat i pánov, - také mnohých jiných měšťanov - že jim závidí jich skutkov - k tomu nešauje jich trunkov. . . .* Jestliže ale s vínem drží, bude lid obecný proti němu, *neboť jest chudým voda líba. . . .* Taktěž i sedláci chtějí-li *své dietky živiti - musiel oni mnoho vody píti. -* Každý však chce mítí svou vůli, protož nechť se mezi sebou povadí a potom se srovnají. Vypravuje pak, kterak se komus v opilství zdálo že ho anděl v třetí nebe odnesl. *Tu jest tajné věci viděl - potom svým bratřím pověděl. . . .* Voda se tu s vínem vadila, a sebe chválíc je tupila, načež víno se brání, kterážto hádka jest obsahem celé básně. Voda chválí svou léčící mocnost; víno jí vytýká sprostotu a chudobu, a že se v ní válejí sviné, kdežto i v něm jest moc léčivá, neboť Tímotheus skrovným napitím vína se uzdravil. Voda zase uvádí příklad kterak Náman vínem zmalomocněl a teprv od vody vzal lékařství a v Jordáně se koupav zase zdraví nabyl; načež víno: *ktož se tebe napie mnoho - nadmet se pak jakožto buben, - budet na životě jisté huben* a

když voda odpoví že v ní *se všechno stvoření kojí*, odvece vino že *vodu lejí pryč pod lavici - pak mě, potom v čistou sklenici*. - *Vino lejí v lahvice neb v zlatnice - ale vodu v střepy a v hrnce*. - *Voda jest nápoj všech hlúpostí, - krav, koná, kozí, husí dosti*. . . Vytýkají si dále vady mnohé a rozličné, až posléze mistr přišel sám k sobě, - ze sna se probudiv jako robš . . . i počaly ho prositi voda i vino, aby je smířil, a mistr obávaje se aby voda nezabila vino a on by neměl pak co pít, *měl myšlenie k tomu - aby nepochleboval nikomu a rozhodl při výrokem že Pánbůh dal vodu bydlu světskému - a vlnot jest dal duchovnímu - a oboje že musí býti, nebo duchovní stav bez světského - k tomu světský bez duchovního - sám jeden stav nemóž státi*, a jelikož i vina i vody jest potřebí, radí jim aby se nevadily proto že někdo *více pije vína než vody: - nebo ktož chce více vody píti - snad nemá vína čím platiti; - protož poručaž toto spolu bohu, - at lidé pijí což koli mohou*. — Tot bylo ovšem velmi prosté rozhodnutí jež ukazuje na světský a jasný názor do života. Kdyby byl báseň tuto napsal mnich, byla by voda stkvěle svítězila a bylo by řádění vina na světě mnohem živěji líčeno než jak zde se děje. — Satyra *Podkoní a žák* obsahuje hádku kterouž podkoní a student v krémě vedli o přednost stavu se hádajice. — Básník vypravuje sám o sobě: *Přihodich se jednú k tomu - kdež nalezech v jednom domu, - právě také v túž hodinu - dva, jenž přišla pohostinu* . . . posadil se mezi ně, dal si piva nalíti a přijeli sobě. Popsání obou těch osob jest velmi zajímavé a ohledem na kostum jistých tříd za oněch časů velmi charakteristické. Jeden z obou byl *žák mošiu na hrdle jmějješ - v nížby vložil, což mu třeba - mním že knihy, také chleba* . . . druhý, starší *mi se dvořák zdieše* . . . byl obut v škorně *tyl biechu drahně povetšely - a však okolo děr cely - skrze něž viděti nohy - a také bieše v pól ostruky* . . . Ten se chlubi že není života na světě jenžby se jeho životu vyrovnal a že *ktožby dvorenie okusil - věčnělby dvořiti musil*. . . Žák mu na to vtipně odpoví, že páni, rytířové a bohatí vůbec u dvora se ovšem dobře mají, *ale ubožátka chudí - div že se jim neostudí - pro zlé bydlo jich dvorenie - neb již větší psoty není* . . . *A nad to pak vy podkonie - vy ze všech najhorší máte - kromě že se v tom neznáte* . . . *což vy jie máte, podkonie, - v světě věčšie psoty není*. . . Takž započne zpor, a jako v predešlé básni voda s vínem, takž v této podkoní s žákem o přednost se hádají. Vyznati dlužno že *Podkoní a žák* jest výlev nejjasnějšího místy vtipem překypujícího humoru, v kterémžto ohledu se básni této sotvy která jiná z českých básní onoho věku vyrovná. Nemáme také písemné památky, v nížby se tehdejší život, bezstarostnost a veselá mysl studentstva živěji líčily a v nížby se

také panující u některých tenkrát mínění o žácích zřejměji objevovalo. Žák vychvaluje školní bydlo, *tut jest ve všem pravá vůle*, všeho dosti, jídla i pití, ovšem častokráté také vody - *napijeme se pro zdravie - neb jest velmi dobrá hlava*. Zvláště ale o posvícení v ničemž nedostatku není; *když to koli u nás bývá - máme přieliš dosti piva*, ale podkoní že místo jídla dostává bití. — Tomu horlivě podkoní odporuje a do žáka se pustí: *Co dobrého do vás žáci? - však jste hubení žebráci jež tečete dóm ot domu - hekajiecs a chliecs tomu - by vám dali jichy mastné*, ale dají jim *partěku rženu - a s tiem vás pesky vyžená*. - *Pakli jáž na vaše ščiestie - vám dadie v některém miestě - jichy nemastné a málo*, - *vej, kuk se vám dobře stalo!* - *jáž se veš zdálo po vůli - s tiem pak běžíte do školy*, - *a to s velmi dobrú myslí - mniac byštie na hody prišli*. . . . Žák mu odpoví bajkou, kterak čert se dal za podkoní do panské služby, ale nemoha pro psotu vydržeti utekl. Mezi jiným se tu dovidáme že žakové po vsích chodili a sedlákům obrázky rozdávali za něž vejce a jiné dary dostávali, a pak — *kdež se naméte slepice - hus nebo kterú kacice - když já ji popadnu koli - tej jest vzdy jiti do školy* . . . a *sedlák se chce hořem vztéci*, - *však mi nesmie ničie rieci*. . . . *My žáci i také kněžie - kamž koli po světě běžie - tot veď malá věc není - nebojime se oběšenie* . . . ale když panošek mimo šibenici jede, tut třeba mu se zehnat. Podkoní zase žakovi vyčítá že má odřený šat, a že v zimě nenajde noclehu. Stran slepic míní že mu také *pršie - kterčž dosáhnú do méchu* - *tut se více nepozná zase - sniemť ji s tovaryši v kvase*. . . . Chválí pak svého pána který mu všechno po vůli činí, a chlubí se že ho pán co nevidět střelcem učiní: *pakt neponesu tlumoka - ano samostřel u boka* - *a k tomu pak škorně čistá - na niež hakliekóv na tři sta!* - *kdež budu v neznámém kraji - mět vezdě za pána mají*. Ale žák se nedá přemoci, nadá mu hubených satrapů, docela sprostých chlapů. Ale z žáků bývají biskupi, což jak se domýšlí, i jemu pánbůh dopřeje. O svatém Václavě dostane první posvěcení a brzo prý bude choditi *hrdē v mešném rúše zlatém*, - *jsa knězem nebo prelátem*. - *Když já budu v kostele - a ty stojíš jako tele - v svém zedraném rúše letně* - *na mne smieš hleděti setně*. . . . Radí mu pak aby přestal býti chasníkem dvorským a u sedláka přistál v dobré dědině: *tu tepa v hlavu pšenici - obránis se šibenici*. Na to dvořák u velikém zlobivém rozjitření ohledem na stkvělé výhlídky žákův odpoví: *Dřieve než dočekáš pleše - budeš ty utopen v mēse* - . . . *dřiev než budeš prelátem - spieše ještě budeš katem - neb najuiecs birici, kati - veš bývaji literati*. . . . Ale aby ničeho mu dlužen nezůstal, dá mu také dobrou radu, aby se žák pokud ještě čas nějakého řemesla chopil, neboť viseti prý bude

poslěze beztoho, ale aspoň *tudy něco psoty pozbudeš - a potom obléšen budeš.* — Konec hádky jest že se servou a pozorující básník *nechtě se dívati tomu odejde. Tať jest krčemná přthoda - zvolá poslěze, neb se pivo pie ne voda.* V hospodě prý člověk všeliké příhody zví i noviny a má pak doma o čem povídati. *A však se jie lépe zbaviti - a v noci jakž čas jest spáti - a doma novin dočakati. . . .*

Z uvedených příkladů těchto vysvitá na jak rozličných polích se básnickové čeští v této době středověké zkoušeli a kterak veškeré skoro druhy evropského básnictví tehdejšího na naší půdě se ujmuly. Nelze tedy pochybovati že nad jiné oblíbené pověsti o zvířatech čili tak zvané *Esopické* bájky i v Čechách záhy se octnuly. Není ještě rozhodnuto zdali středověké a zvláště germanské pověsti o zvířatech ze staré *Esopské* bájky pošly aneb zdali samostatně vznikly a po západní a střední Evropě se rozšířily. Němečtí dějepiscové literatury mají za to že *Esopovy* bájky neměly vplyvu na vznik německých pověstí o zvířatech. Pomníme-li ale že nový duchovný život v Evropě hlavně působením *klassikův* vznikl a směrů nabýval tuť hádka v tom marnáť se jeví. Byloť jen nepatrného podotknutí, ba nejslabšího třeba jen naznačení potřebí k tomu aby tvořivá fantasmie nadaného muže z jemného zárodku si uspůsobila plod nového druhu který zase pohnůtkou se stal k dalšímu vyvinování prvotné myšlénky, jež u vývinu tomto docela nové tvárnosti nabyvši zase novým, původu svému nepodobným rázem se značovala. Bytby tedy pohnůtka jakožto prvek ze starověkých *klassických* podání byla vzešla, přece zvláštní vývin a vylíčení prvotné myšlénky novým způsobem básníkům středověkým přináležel. *Bájka Esopská*, každému i méně vyvinutému duchu přístupná a pochopitelná, musila v středověku tím větší obliby dojíti čím více ráz a povaha její názorům obecného lidu a panujícím směrům mravokárným a mravoučným odpovídala. Patrný ale důkaz této obliby a velikého rozšíření *Esopských* bajek v Čechách se poskytuje tím že vydání bajek *Esopových* k prvotiskům českým náleží. Kdožby na tom pochyboval že se nejdříve takové knihy tiskly o nichž se vědělo že jich největší potřeba a neb největší po nich poptávka? Liboval si tedy národ českoalovanský v čtení bajek už před uvedením knihtiskařství a musila tato obliba býti všeobecná, když se hned z prvopočátku na rozšíření bajek těchto tiskem pomýšlelo, a dá se domýšleti že tím hojněji byly kolovaly mezi lidem čím hojnější napotom jich sbírky se tiskem vydávaly. *Esopská* bájka ovšem jen kratičká obyčejně jest pověst, a snadno k pamatování. Roznesla se tedy více ústy lidu než písmem a více v prostě nežli vázané, veršované údobě. Došel nás toliko jeden český rýmovaný plod druhu tohoto z nejstarších časů, totiž *Bájka o líce a čbánu* kte-

roužto ovšem mezi zdařilejší plody rýmovaných skládání podle cizích vzorů počítati lze jest. Bájky o lišce náležejí mezi nejrozšířenější a nejoblíbenější v celém středověku a všady se liška líčí přirozeným svým způsobem co vychytralé lstivé zvíře. Bájka naše jeví kterak se lest někdy klame a v svých vlastních tenatech uváže. Liška chtějí čbán pokořiti k ocasu jej přivázavši do studnice ho pustí. Čbán se naplní a lišku do vody vtáhne kdež ona utonouti musí. *Tak se liška přemáčkla, — svůj život marně ztratila; — od čbánu z hlíny slopeného — zbyla liška života svého.* Podobnou bájku o lišce a džbánu naléztí lze též mezi národními zkázkami ruskými.

Pověsti o zvířatech se však neobmezovaly na tak zvané Esopské bájky, ano tyto se jeví co pouhé odvětví kmenu pravěkého, druhu to poesie v kterémž se už za nejdávnějších časů nejdůkladnější myšlenky uchovávaly. Bájka byla příliš srozumitelná a přirozená učitelkyně moudrosti, než aby jí byli nejdřevnější zvěstovatelové pravdy a káratelové mravů hojně nepoužívali. A činili to nejen ku znázornění mravných pravd všeobecných, jakž toho věk jejich požadoval, tedy směrem mravoučným, ale namnoze i k pouhému osvětlení historických udalostí. Podle předmětu pak a směru se druh bájky rozvětvil. V každém ale ohledu se v bájce jeví nadvláda směru poučného. Již v nejdřevnějším básnictví pravěkém objevuje se bájka co učitelka. Takž už v knize *Job* vystupuje sedmero zvířat zvěstujících Jobovi moudrost boží, a každé ze zvířat těchto se objevuje v povaze jakáž se mu až podnes přičítá, lev v šlechtnosti královské, orel v pružnosti, odvážlivosti a dravosti. — Bájka byla ovšem způsobna k tomu aby se v obalu jejím i nejtrpčí pravdy projevíly, jež zvláště na východě nelze bylo despotům, mocnější straně vůbec přímo do očí říci. Takž Jotham ku vyličení povahy právě zvoleného krále Abimelecha na výšinu stoupil a shromážděným Sichemitům bájkou vyličil despotické záměry nového vládce. — Podotknouti zde dlužno že ne vždy zvířata, ale i rostliny, nerosty a všeliké jiné předměty mluvící a jednajíce v bájkách vystupují, ač ovšem zvířata nejčastěji. Takž v právě zmíněné bájce Jothamově mluví stromy. — Když král David zrady proti Uriašovi se dopustil, vyličil mu prorok přiměřenou bájkou hanebnost skutku toho. Jezaiáš, chtě lid probuditi z netečnosti a lenivost jeho živé před oči mu postaviti, použil k tomu bájky. — Mezi nejskvělejší a nejrozšířenější plody druhu tohoto náleží indické bájky Bidpayovy v knize *Kalilah a Damnah*, plné mravoučných a politických průpovědí. Bájky tyto asi za časů Alexandra Vel. povstale brzo do všech východních jazyků přešly a následovány byly. Tak i naše česká bájka o lišce a čbánu značuje se povahou bájek Bidpayových. Nejvíce známé a obecné jest ale jméno řeckého otroka Esopa. U

Řeků vůbec se bájka záhy pěstovala a vyvinula. Již v Homerových zpěvích se objevuje, a Hesiod ve svých hospodářských básních uvádí přímo bájku: *O jestřádu a slavíku*. Avšak teprv as v šestém století před Kr. velikého výkvětu a rozšíření došla *Esopen*. Nebyl on vynálezcem bájky ale nejvtipnějším a nejnadanějším jejím pěstovatelem, který zvláštění druh bájek ustvořil jež pro stručnost, vtipný ráz a hluboký namnoze význam nejdále se rozšířily a nejvíce do života vešly. Jmeno Esopovo se stalo druhovým jmenem takže bezčíslné množství bájek se po něm nazvalo. Aristofanes, Xenofon a Aristoteles uvádějí některé jeho bezpochyby právem mu přiřknuté bájky. O Sokratu vypravuje Plato ve *Phaedonu*, že ve vězení některé Esopovy bájky jež posud jen oustně se roznášely do veršů uvedl. Teprv v třetím století před Kr. uspůsobil *Demetrius Phalercus* sbírku Esopských básní a za císaře Augusta zase *Babrius* do Choliambických veršů je uvedl. Později zase *Planudes* a mnozí jiní v původní údobě, totiž v prostomluvě je uveřejnily. Mezi pěstovateli Esopských bájek se jmenuje též sofista a řečník *Aphthonios* v třetím století po Kr. a zvláště *Ignatius Diakonus* který je v IX. stol. zase do veršů uvedl. — Již dříve vystoupil na poli římského básnictví známý *Phaedrus* (za časů Augustových) se sbírkou Esopských bájek v jambickém verši, jež později *Avianus* (v IV. stol. po Kr.) znovu zpracoval a rozmnožil. Nové zpracování *Phaedrových* bájek spůsobil jakýs *Romulus* v prostomluvě a dosti nevkusně. Napotom se bájka dočkala bezčíslných ještě zpracování ve verších a prose jež ve školách se čítaly a u všech vzdělaných národů zdomácnily. Frankové už ve čtvrtém století znali pověsti o zvířatech, v Gallii pak o XI. a XII. stol. kolovaly už latinská zpracování bájek a francouzská literatura XII., XIII. a XIV. stol. se vykázati může hojným počtem básní druhu tohoto. Stojí důkazů že bájka i na germanské půdě se záhy objevila ano i na vyšší stupeň dospěla. Takž v oblíbené v středověku knize o zvířatech *Physiologus* nazvané nabývá život a jednání zvířat už i symbolického rázu a významu. Vyvínovala a pěstovala se tedy bájka ve všech končinách vzdělaného světa a jest nám potěšitelným zjevem že zvláště v Čechách tak samostatného a důstojného pěstovatele našla že se mu povahou i nadáním nesnadno druhý vyrovná na literárním poli oněch časů. Míníme zde slovuťného *Smila Flašku z Pardubic*. — Jestliť to první jmeno básníka s kterým se na poli poesie české potkáváme, první známá plodnější a vyšší literární povaha která nám v písemnictví českém před oči vstupuje, neboť veškeré básně jež z předcházejících jež století a i z jeho věku nás došly od neznámých pocházejí tvůrcův. O životě zvláště nadaného a slovuťného muže tohoto nemnoho zpráv se nám dostalo ze starých časů a nejdůležitější z nich umístěny v Paťa-

ckého „Archivu českém“ (díl IV. str. 144: Zápisy panství Pardubského). Nověji Vocel, Štulc, Wenzig a Fejfalík o literárním působení Smilovu pojednali. 29)

Smil řečený Flaška z Pardubic, syn Viléma Flašky z Pardubic, připomíná se v starých listinách r. 1384 již co muž, tedy narození jeho as do středu XIV. stol. padá. O mladém věku jeho víme toliko že na vysokých školách Pražských dosáhl hodnost bakaláře, a nemáme stopy veřejného politického působení jeho až do léta 1395 kde Smil se stal členem jednoty panské proti králi Václavu IV., když pánové čeští ve spojení s markrabím Joštem a Janem biskupem Litomyšlským smlouvu učinili *aby pravdu v zemi plodili a zemského dobrého hledali*. — Bylo to vlastně spiknutí vyššího panstva proti králi jehož zásady k demokracii se chýlily. Udalosti z toho vyplynulé zaznamenány jsou v dějepisech země české ač ještě nevysloveno poslední rozhodující slovo o zporech těchto. Bratr Vácslavův, král Sigmund Uherský jakožto prostředník učinil smlouvu mezi stranami v které též nejvyšší úředníci zemští, z většího dílu údové jednoty panské, ustanoveni byli a Smil Flaška z Richenburka nejvyšším písařem desk zemských jmenován. Úřad tento požadoval vysokou vzdělanost jelikož na něm spoléhaly nejdůležitější práce záležitostí zemských se týkající. Nevíme která se stalo že Smil l. 1398 toho úřadu se vzdal, avšak domýšleti se jest že při rozhořčenosti protivných sobě stran a při nestálosti všech poměrů veřejných též osobná postavení předních úředníků se často měniti musila. Tudíž už roku 1399 Smil opět zasedal co nejvyšší písař desk na soudu zemském, a účastnil se r. 1400 na jednání proti markr. Prokopovi moravskému. Dále pak až do l. 1403 ničeho se nedozvídáme o Smilovi leda že v úřadě svém nepřetrženě setrval, kteréhož pak léta a sice dne 13. srpna život svůj složil. „Starí létopisové čeští zmiňují se na rok 1402: A to léto zabit pan Smil Flaška den sv. Hyppolita. — Jiní rukopisové kladou r. 1403 v němž pan Smil Flaška od horníků v půtce mezi Horou a Čáslaví zabit byl. O příčině půtky této však nikde zminky nenalezáme. Nicméně z tehdejších politických běhův dá se snadno souditi o původu a příčinách rozbrojů, jichžto krvavou obětí náš Smil se stal. — Proti knížatům ježto r. 1400 ssadili krále Vácslava s trůnu německého, slibili tomuto pomoc svou král Sigmund, markrabí Jošt a jednota panská, avšak pod podmínkami tak přepjatými, že král Vácslav tím k hněvu popuzen jsa, sjezd v Sedlci náhle opustil. — „Potomní jednání krále Vácslava popudilo stranu panskou, ba i někteří dosavadní přívrženci krále k ní přistoupili. Nedá se pochybovati že Smil v první řadě těch stál ježto odpor kladli počínání královi. Když však r. 1402 král Sigmund bratra svého Vácslava jal

a do Rakous zavezl, pozdvihli se mnozí z pánů českých, zvláště pak města, proti násilnému s osobou krále svého nakládání. V rozbrojích tudíž nastalých osvědčovali nejrázněji horníci oddanost svou ku králi v zajetí držanému, a Hora Kutná, bohatstvím stříbrných dolů mocná, stala se střediskem k němuž všickni, kdož s počínáním a vládou krále Sigmunda nespokojeni byli, tenkrát hleděli. Protož přitáhl Sigmund v listopadu r. 1402 se dvanácti tisíci branného lidu k Hoře a položiv se táborem u Kolína, časté a krvavé půtky měl s horníky, až pak tito na samém konci roku tohoto nuceni byli na milost se vzdáti nepříteli mocně na ně dorážejícímu. Podrobných zpráv o bitkách těchto nemáme. Byloby ovšem možno že v některé z nich Smil z Richenburka, jsa jeden z nejodhodlanějších protivníků strany jižto horníci drželi, zahynul. Mohlo se to státi na samém začátku bojů těchto, totiž 2. pros. na kterýžto taktéž sv. Hyppolita (Římského) den připadá. Než však poněvadž v XV. století užíváno bylo k datování dne sv. Hyppolita mučedníka na 13. srpna připadajícího, vysvítá z toho že pan Smil teprv roku následujícího, dne 13. srpna 1403 zahynul... O povaze osobné pana Smila zachovaly se nám některé drobné zmínky u starých spisovatelů, slabé to ozvěny někdejší hlučné slávy, jižto básník náš za života svého slynul. Zmiňuje se totiž Všehrd o něm v díle svém „o práviech a súdech země české, odvolávaje se na zkušenost a moudrost pana Smila v *Nové radě* objevenou, že byl znamenitý s prvními země České pány; taktéž připomíná Lupác v historickém kalendáři svém ze starých pamětí o Smilovi z Pardubic, že byl pán pobožný a šlechtný, od lidu vůbec vážený a milovaný.“ (Vocel v Č. Mus. 1855 str. 340 atd.) Vysvítá z toho že Smil i v politických a občanských poměrech času svého znamenité místo v Čechách zanjímal. O důmyslu, vysoké vzdělanosti a širém rozhledu ducha jeho dostatečně svědčí spisy jeho, mezi nimiž *Novou radu* zde v popředí stavíme, jelikož dokázáno že Smil ji sepsal. Poukazuje totiž na osobu skladatelovu rukopis básně kdež se před samým začátkem čte: *Potom se počíná nová rada ježto pan Smil Flaška ji skládal. Mnoho v nie rozumného uslyšíte; ktož toto čísti budú, tot zvie co radí.* Ku konci pak přidány jsou verše: *Skládanot jest toto pravenie - tisíc let ot božieho narozenie - pána milého Jezu-Krista, - v tom počtu kdy se psachu: tři sta - devadesáté páté léto, - stalt se jest konec řeči této. - Ktož týmto kniežkám jmeno žádá, - protož véz, žet slovú: Nová rada.* — Taktéž Viktorin Kornel ze Všehrd (knihy devatery o práviech atd.) na jednom místě jmenuje Smila skladatelem, a na jiném zase uváděje některé verše z *Nové rady*, praví: *To jeden z prvých někdy a v zemi české předních pánov v svých knihách Nové Rady o zmatcích, kteříž tak při dskách jako při súdu*

zemském běžie, k věčné paměti a napomenutí budoucích lidí a obyvatelův země české napsal jest . . . a dále pak se projevuje: To sem z té příčiny z starých spisů přivedl, chtě o zmatcích kteříž se při diskách i při sídu dějí, psáti, abych okázal, že sú se i prvě za starých zmatci při těch všech přicházeli, ač snad ne tak hustě ani tak zřetelně, jako za potomních časův předešlých mnohem horších, kteříž jsú od toho znamenitého pána svrchu jmenovaného rozumem, múdroti a opatrná výmluvností jeho více k potomním časům předpověděni nežli při lidech jeho věku nalezeni. — Patrný tu důkaz podán kterak uznány a ctěny byly v Čechách básnické spisy Smilovy a zvláště Nová rada, ještě po stu létech! Směr a obsah básně nech osvědčí že takové uznání také v plné míře zasluhovala.

Směr Nové rady jest docela didaktický, ale jelikož básník oblíbeného tenkrátě způsobu použiv pravdy projevené rozličným zvířatům do úst položil, přiblížila se Nová rada vnější údobou poněkud pověstem o zvířatech s nimiž jinak ovšem málo společného má. Pověst předpokládá nějaký děj, jakýž se ale v básni této nejeví. Nešlo také Smilovi o to aby něco o zvířatech, byť i třeba jinotajitelně vypravoval, ale o to aby přímo na některé nešvary poukázal a důležité pravdy přímo projevil, takže s malými proměnami a položením osob na místo zvířat nepozbyla by báseň své povahy, jenže ráz allegorický by byl setřen a měli bychom toliko didaktické rozmluvy před sebou. Tento ráz ale dodává nové radě zvláštního půvabu a básnického příděchu. Smil zajisté pocítoval že básnická pravda nezávisí na prosté opravdivosti a ohradil se proti takovým kteří pravdu onu nepochopují a toliko po této baží. Z počátku básně vypravuje, kterak mladý král lev nastoupiv vládu po otci, všecka zvířata na poradu svolal. *Radíš každý, jakž kto stojí - k řádu zemskému a k pokoji - cožť jest na mě ctěné, také vaše.* A tu hned se básník ohraňuje proti nepravému úsudku takových lidí, kteří jen pouhou pravdu hledají: *Snadby někto rád otázal, - řka: Kteraké jest toto pravenie? - jít mním, žeť toto pravda nenie; - ani kto múdrý tomu uvěří, - by mezi ptáky, nebo zvěři, - jakž svět světem, byl sněm taký; - leč buď tomu umysl nějaký; - chceť nás v omyl uvésti krásně - za pravdu nám pravě básně; - vie-meť, žeť zvěř nerozumie, - aniž co mluvíti umie. - Ktož jest sklúdal toto pravenie, - vždyť při dobrém smyslu nenie; - snad mnie bychom byli děti? - Protož dávámť tobě věděti, - ktož koli má toto myšlenie, věz že toto múdrá věc nenie, - ktož praví: toho se ptáti? - ale což praví, toho tbatí; - jestliť dobré, aby tomu srozumel; - zlého se vzdý vystřehati umel. - Buď ktož koli, netbaj na to, - jestliť pravda, přijmi za to, - nepleta se v další práci . . .*

Těmito slovy postaviti se snažil básník čtenáře na stanovistě didaktického směru svého, kterýžto směr tenkrátě vůbec panujícím se objevuje. — Velí pak lev nejprv orlovi aby mu radil, tento však se skromně omlouvá, — *zdali proti slunci sviece - jasně kdy může svietiti?* ale vybidnut lvem a veškerým sborem zvířat dá radu aby lev přede vším boha ctíl který *může věčný život dáti, - také do pekla poslati - . . . v oheň věčný - kdež odpočinutie nenie - . . .* aby boha se bál a jej miloval, o kteréžto lásce pak orel velmi dlouhou řeč vede; pak mu radí aby nebyl skoupý a končí svou rozprávku: *Což jsem tuto z své hlúposti - pravil králi, tvé milosti, - by ráčil mile přijieti - a mně, sluze, v tom za zlé nejmieti . . .* Lev se orlu poděkuje za dobrou radu, a vystoupí pak levhart. Ten radí králi aby lidu svému dobrý příklad dával, neboť: *čehož ty se koli přichvátíš, - tam mnoho lidu po sobě obrátíš; - kterížkoli pójdeš cestú - k črtu nebo k rajskému městu, - tam jich s tebou pójde mnoho . . .* Dále mu radí aby časné ráno vstával, *mši svatú slyšal a boha chválil*, nevěrných rádců se chránil. *Múdrý král má múdré jmieti - v své radě . . . po radě pána poznati jest, - pak aby rádců příliš mnoho nebylo, král múdrý ten má mier všady, - široký kraj, a úzké k tomu rady.* A tu hned objevuje básník slovy levharta své vlastenecké ale spolu i aristokratické smýšlení: *Cizozemcív v radu nevmaď - a v chlapiech naděje neklad . . . ale své urozené dobré púny - ještoť jsú ve cti poznáni, - a dobře zachovali v tvé zemi - razil se raditi lidmi těmi . . .* Radí mu dále aby s pány stoloval, *těž biskupy, preláty a kněží - tyť vzolástě slušie v čest mieti - vzdy duchovním stuol počtiti . . .* Posléze mu na srdce klade *plnění slíbu*, tuto vzácnou cnost panovníkův. *Tvé slovo at jest čisté, - což dieš, at vše bude jisté; - neboť všelikú sprostná slova - tať mají býti králova - vzdy jistéjší nežli kdy přísahá kupec.* — Sokol pak radí dobrotivost králi. Na to vystoupí medvěd a vyloží svou moudrost, s kterouž i humor do rady vchází. Radí králi aby dělal co chce a co se mu líbí: *Sladké pitie, nebo jedenie - i v spaní buď tvé chténie. - Paklit kto na tom překáží, - toť já tobě směle razi: - daj mu bez meškánie ránu, - dokudž neotstúpi na stranu, - atby se tebe tvoji báli, - třesúce se před tebou stáli. - Což čintš at každý chválí, - rka: toť dobre milý králi.* — Řeřáb radí aby král byl hotov k slyšení, ale nekvapil k mluvení. Nikdo ještě mlčení nepykal. Kdo chce mluvit uměti, nauč se dříve mlčeti. Proto dvě uši má každý, ale jen jedna ústa. *Nechajť kto chce jiný břečí, - ty mlč, znamenaj řeči . . . mnohé královo slovo - bývá po sto letech novo; - v desátejt se zemi staví . . .* Za to ale radí aby král mnoho činil, úředníky k pilnosti povzbuzoval, dobrým příkladem je v tom předcházeje; aby přísně k soudu hleděl

bohatému i také chudému by zároveň pravdu činil; posléze pak na nespravedlivé úředníky žaluje, z nichž nejeden se v úřad vktúpil - proto aby chudinku lípil, lakomstvím jsa k tomu poháněn. Lakomství jest v také moci - žel pravdu ke všemu zastieni - a právo v křivdu promění. — Vlk vybidnut králem aby též svou radou přispěl, vyzná se že hádá vzdy po sobě a radí královi aby jako vlk bral kde co najde a pak komuž vzato ten jest u vině; - na toho se jest hněvati - chceit z toho žalovati. — Radí lvu dále aby držel s těmi kteří tak berú - kozy, ovce, svině z chalup derú. . . . Když vezmeš, nechajť každý křičí. Na to sup pokračuje v radě vlka a slibuje králi pomáhati při lupení. Jelen pak lvu radí aby boje nestrojil ale pokoje jednal, zlé lidi trestal a s dobrými přebýval; aby pamětliv byl král předchůdců svých, jich kroniky přemietaje - na dobré se skutky ptaje - tůž šlepěj aby rád chodil. — Páv rytíř radí aby král nezanedbával vnějšího lesku jakž důstojenství jeho požaduje, aby i stkvostným rouchem jevil že nad lidi povýšený jest, ale při tom také aby se vnitř svietil cností, sice že by byl podoben k hrobu, jenžto zbelen po vrchu - pak v sobě má smrdutú mrchu. Kůň radí jako páv, aby se král bohatě odíval, vesele žil, tanec, turnaj a krásné ženské nezanedbával, a vübec nádheře a rytířským pohrám se oddal. Ličen tu zvláště živý lomoz a veselé si počínání panstva. Kohout radí aby král byl dobrotivý svému lidu, aby mnoho nespal a lenosti se vyhýbal, a ospalce dobrým příkladem k ctnostným skutkům probouzel. Volek radí aby král neměnil toho čeho se dobře uradil, bohu se ve všem zachoval a zlým neprál. Na to pak: Hus pítomá známá naše také se vytasi s husí radou aby král daleko nevyjížděl nedále nežli míle - vzdy se zase k humnóm chýle - pro příhody všelikteré . . . at tebe někto nevzchytí . . . Také když se zachce napítí - netrp žiežni pro srdečnú mdlobu: - vína flašku měj vzdy s sobú. . . . Osel se zdráhá králi raditi. Nebývajíť prý on ani strýcové jeho zváni kde se radí páni, na to pak dosti moudře radí králi, aby trpělivě nesl své velké břímě. Každý prý má co dělati a čím v světě má větší čest - tiem vzdy u větší práci jest. . . . Pak radí králi „aby sobě příklad vzal z těch lidí, kteří po křivých cestách chodíce padli, pročež by vždy přímou cestou kráčel. Na oslat toho vědie všady - žel nikdaž nejde tady - kdež vidí, ano klesají jiné, ihned se s tej cesty vyvine, čehož prý mnohý člověk nečiní. Na to holoubek radí králi aby se náhlosti k hněvu neoddal. Hněvem v svém rozumu lapen - náhle ke vši zlosti kvapen. . . . Jakož dřievím oheň svietí - tak se řeč hněvem rozvietí. . . . Protož nic lepšího není - proti hněvu než mlčenie. . . . Pak radí králi aby milostiv byl chudině, neboť v kteréž koli měříš mieru - v tůž, věz, mieru bude

oddáno. Na to vystoupí svině *ohyzdná* a radí aby král co tělo žádá, dal ve všem vůli, nic na čistotu nedbal, *v smilství, v skutky šeredné - jednaj je v noci, také ve dne* - na hřích ani na hanbu nehleděl, na stav manželský nic nedal. *Tak mluvila svině proklatá - pořád tato slova nestydatá - bylot by každému dobrému mrzko slyšeti - protože o ní nechce více mluvit.* — Hrdlička naproti tomu promluvila že bůh povýšil krále zde nad lidmi místo sebe, pročez aby vždy na boží vůli se ptal a příklad sobě bral od svatých lidí. K manželskému-li stavu jest povolán, aby v něm žil jakž zákon káže, a choť-li mu zemře aby se po jiné více neptal, *všeho se veselé vzdy vzdále . v čistém vdovství boha chvále.* Zajíc varuje krále před sečí nýbrž aby z boje utíkal. *Netbaj na oděnie také na meče - nebo každý snažněji uteče; - ktož se brání nezvítězí, - nerovnět rychleji běží.* — Vrána radí opatrnost, ač ovšem co o opatření hospodárství mluví nehodí se králi jako více obecnému hospodáři. Radí také aby daleko z domu nevyjížděl, *aniž kam ptaj se za moře - čekaj novin v své komoře.* Beránek radí by král měl srdce vždy pokorné a pýchy se varoval, *neboť ďábel do tej věčné propasti - pro pýchu musil do nie upasti. - I dnes ktož se pýchú nadme, - tudiež do pekla upadne; - kdež jest pláč a bytlo strastné, - tuť jest pyšných bydlo vlastné, - kdežto Luciper jest jatý, - pro pýchu věčné proklatý. . . .* Čáp radí *at se neděje lidem násilé - od těch, ježto popravu mají, jimžto nespravedlnost a zištnost vytýká,* neboť mnohý z nich *pro hus, kozu nebo krávu - člověka vydá na popravu . . . a konečně ku králi praví aby nedal vlkóm ovce pásti ale úřady jenom těm svěfoval ktož jimi věrně umějí vlásti.* — Taktéz kočka radí aby král *dobré popravece usadil na zloděje a morděře, ale k tomu třeba špehěře - ježtot ostře v noci vidí, - nebt jest obyčej zlych lidí - žet svú zlost nezjevné vedú. . . .* Tetřev králi radí aby nebýval kde je lidno ale o samotě; *v skalních horách, ne na poli, že mu lze po své vůli žiti; prostřed lesův, ne ihned na kraji, - tuť se tebe řídko doptají.* — Pes radí aby král vždy dobrou stráž při sobě měl pro svou bezpečnost, a pro kratochvíli aby na lov chodil. Sova pak mluví aby král dům svůj dobře uzavíral, *vzdy se od hluku vzdále - s svými dobrými u mále při temném nočním času požíval dobrého kvasu a když lidé přítomni nebudú beze všeho studu činil což se mu jen líbiti bude.* — Panna liška podle svého obyčeje - *jakžto se pochlebničk směje - lízenci se pochlebuje králi že je krásný a moudrý nad jiné a bez vady aniž že mu jakés rady potřeba, zvláště knížata a páni že mu pravdy nepoví, ale po své vůli by ho vedli chtiec aby jich poslúchal rady - nebs ty člověk velmi mladý; ale menším aby důvěřoval.* Luňák k rytířství a šlechtnosti radí. Ježek a sysel pak radou

přispějí, aby král města a hrady, pokud ještě čas, zásobil vínem, masem a chlebem i všelikou špízí, jelikož toho pak v zimě nebude lze dobytí. Na to *mádrý veverka*, *ač jest malý*, pochváliv slova ježkova radí aby král také pokladů k tomu nashromáždil takových jimiž duše omladne a jež zloděj neukradne; *před rezi a moly jest bezpečný - tento nebeský poklad věčný*. — *Špaček rozumnými svými slovy* radí královi aby nebyl rád v samotě a nikdy bez hluku leč vždy mezi svou družinou *kniešaty, rytíři a pány* jimiž města i hrady přemůže a cti a zboží dobyde; dále pak praví také: *Slyš rád řeči všelikteraké - v písních i v každém pravení* aby dobře porozuměv smyslu i sám dobře vypravovati uměl. Rys podle svého obyčeje radí králi *aby napřed nešel nikoli - buďto k šturmu nebo na poli*, nýbrž by obezřetně své pluky šikoval, poraženého nepřítele v širém poli aby bez meškání stíhal, nikoliv ale do lesa se nepouštěl, neboť *jest les široký, v lese nebo v hustém chvoji - nevíš, kde tvůj nepřítel stojí*; konečně radí *aby z svého všeho chtění - pilně dělal své spasení - pustě marná všecknu pootu - chvátal k věčnému životu*. Papoušek krále napomíná, aby svou vůli bohu vzdal, neboť *ktož zde má svú vůli v těle - dokudž živ jest v tomto zdraví - tent své časy marně ztrávi*. . . . Potom *všetečná opice* radí aby se král oddal *na všelikteraké dobré umění*, - *čáry*, *k tomu zlato vždy dělali* . . . aby zvěděl chytré věci, neznámé řeči, jiných zemi hesla, a aby o všechna řemesla se pokusil; byt i všickni se domýšleli že tomu nerozumí, on přece aby měl za to že všechno umí. *Skřivánek jasně a vesele* promluví ku králi aby vždy dobré myslí byl a se nermoutil *když mu není vše po vůli*. V pekle dole jest věčná tma, pláč a věčné hoře, v nebi zas *světlost bez přestání* . . . *vždy jest tam den, nikdy není noci - žalost tam nemá žádné moci - ani který nedostatek*, náš svět jest na prostředku obou a časové se v něm mění, jednou štěstí, jednou neštěstí na člověka padne. *Svět v sobě jest pravá vojna - riedko v něm chvíle pokojná, - jasný čas a potom mračný* . . . netřeba se tedy trudití pro nehody pomijejičné. *Nechajžť se svět jak chce měni - buď ustavné mysli jedné!* Bobr pak *zvieře něco hlápe* radí králi aby se často v teplé vodě koupal, na čistotu tělesnou hleděl, a při vodě by sobě dřevěné hrady stavěl, proti čemuž pak *vlaštovice* vystoupíc míní že lépe bude stavěti na pevném základu nežli na bahnu ze dřeva. Kolčava radí aby král nehleděl na vnější postavu lidí a podle ní je neposuzoval, nýbrž na dary ducha, neboť *maohý poznán jest v chytrosti - ač se jest opozdíl zruosti*; . protož *máš toto od přirozenie - - múdrost, chytrost i umění*. . . . Slavík radou svou osvědčí uměleckou a básnickou povahu, maje krále k tomu aby *měl zpěvavé ptáky - a k tomu přemistrné zpěváky*, - neboť prý tím

mysl posílí *maje takovou kratochvíli - od výborných hudeb hlasu - nejvíce podletního času, - ježto obzívá vše koření, - veselí se vše stvoření - když již máj v rozličném květi - draze veškeren svět osvětí; - již povětríe všady lhadké, - v tom slyšeti hlasy sladké - ve dne, v noci a v svítání, - od ptáčkův milé zpěvání - v lese, v háji nebo v poli.* Řeč tuto schvalují stehlík, čížek i rozliční jiní ptáci malí. Velbloud pak *nejsa tej postavy - však velmi míudrú řeč praví: . . . Přistav své srdce k tomu - kdež se žalost stala tvému komu; - k chudým vdovám a sirotkům aby se naklonil, i ke všem kteřížto v neštěstí jsou, nebo lépe jest jíti k tomu domu - kdež pláčí, lkají, k tomu kvílelé - než kdež jest kvas nebo veselé.* Dále radí aby král moudrým slovům naslouchal ač bláznům jsou protivna *jako slunce svoiemu zraku, pak aby stud měl a mysl čistou, aby jen to sliboval co splniti může, aby vše pod mírou činil. V skutcích k tomu také v řeči - drž prostředek . . . vše vhod lépe nežli mnoho. . .* Sykora skromnost v žádostech radí a proti lakomství a bažení po bohatství mluví. — Slon zase náboženství na srdce klade královi, *a aby pilen byl svých dětí - ať rostú ve cti a kázni - . . . neboť což obvyknú za mládí - tot na starost činie rádi. . .* Noh pochvální tuto řeč a radí králi aby s přemoženým nepřitelem na poli nesmlouval, pak aby zlato vždy při sobě míval a srdce své potěšoval hledem na své poklady. — Jednorozec též krále na nábožnost poukazuje a ctnost, i v ďáblovu moc by se nedal. — Posléze vystoupí labuť a vede řeč dlouhou která takorika na ascetické traktáty středního věku upomíná. Radí králi aby plakal a nad svými hříchy kvílel, a všechny světské útěchy pustil. Blažení prý jenom ti jsou kteří zde lkají, a vesele umře jenom ten kdož živ smutku se oddal. Kamkoli člověk se obrátí všady k smrti běží, a tu povstane otázka zdali také jest hotov? Jest se tedy ohlížeti zpět, kterak život ztráven. Mnoho tu času marně ztraceného a dosti příčiny ku kvílení a k oplakávání hříchů. Připomíná pak na peklo *kde jsú zvířata vzteklá - na hrozné potvorné črty - kdež hříšní žádají smrti. . .* Nížádný prý neví pekla-li hoden nebo nebe. Máme se tedy lekati a smilování čekati abychem zbyli plamene, neboť kdož má srdce tak kamené aby se k pláči nezbudil kdyby mu peklo bylo souzeno? Radí králi aby si tedy v čas předkládal minulost svou a plakal a pokání činil, a posléze vypravuje *o hrozném budoucím súdu, ježto právě s uchvacující dojmavostí líčí. —*

„Z obsahu zde položeného vysvítá“ — praví Vocel — „že Nová rada obsahuje pravidla dílem k zevnějšimu života způsobu, dílem k politice a správě zemské, z větší části však k mravní povaze krále se vztahující,“ — i jestit ona „vzácná, neocenitelná památka jazyka českého XIV. věku, v nížto se zjevuje jadrnost a ušlechtilost slohu,

živá básnická obraznost, výmluvnost a moudrost muže vysoce vzdělaného a spolu vroucná nadšenost křesťana.“ Zevrubné rozebírání všech jednotlivostí v básni této obsažených by příliš daleko od cíle nás vedlo. Dostačuje zde podotknouti že Nová rada jest zjevnou allegorií, na mrav a poměry časové se vztahující. Král lev jest mladý král Václav IV. a možná i to že za některým z rozličných zvířat ježto mu rady své podávají některá žijící a známá tenkrát osoba se míní. Dále pak v obsahu se objevuje i doba v kteréžto Nová rada as složena byla. Že nepovstala teprv roku 1395 jakž na konci básně projeveno a že rok v posledních verších: *Skládánoť jest toto pravenie a t. d.* udaný teprv později, bezpochyby od opisovače změněn, toť patrně se jeví uvážením poměrů v básni naznačených. Král Václav IV. nastoupil trůn již l. 1378. Léta však 1395 stál Smil už v řadě odpůrcův jeho, a bylby zajisté docela jiných barev použil i ku líčení krále i k poučení jeho; nebyl by mohl říci: *nebs ty člověk velmi mladý*, aniž by mu byl radil by se kdyby vdovcem se stal po druhé neoženil, kdežto Václav už l. 1392 druhou manželku — Žofii bavorskou, — byl pojal. Shotovil tedy Smil báseň svou brzo po smrti Karla IV. as okolo léta 1379 kdež nejkrásnější naděje na mladistvého krále Václava se kladly, k jejichž uskutečnění básník nás svou radou přispěti se snažil. Protož také báseň jeho hlavně vyniká tím že bohatý sklad pěkných průpovědí mravoučných v sobě chová, z nichžto didaktický směr celého plodu nejživěji vystoupá, a kteréžto zajisté nejvíce k tomu přispěly že báseň dotčená tak trvalého uznání došla.

Nejen pak vznešený směr ale i vzácná na ony časy vzdělanost básníková se ve skládání jeho objevuje, a bylť zajisté Smil nejen v staré klassické ale i souvěké mu literatuře sběhlý, neboť ze slov zvířat jeho ne pouze individualné názory a mínění více neb méně patrných osob vyzírají, ale namnoze přímo i náhledy předních filosofů. Též původností svou nad jiné básně české této doby vyniká Nová rada, a není pouhým následováním aneb zpracováním nějaké básně latinské, německé neb jiné, byťby Smil i základní myšlénku z jiného, třeba plodu byl přejmul. Má se totiž za to že znal knihu *Physiologus* a některých naznačení z ní použil, jakož i český spis *Rada zvířat* nazvaný že při ruce měl. O radě zvířat však ještě dostatečných nestojí důkazů zdali před Smilem aneb teprv po něm byla spůsobena. Jul. Fejfalík připomíná ve svých *Studien zur Geschichte der altboehmischen Literatur III* jednu dolnoněmeckou báseň ze XIV. století: *Rathsversammlung der Thiere* které prý Smil bezpochyby ku skládání svému použil. I v této básni svolá král lev zvířata ku sněmu, *das gi uns dat beste raden*, a každé zvíře mu projeví své mínění kterak by král svůj život zaříditi

měl. Ale rada každého zvířete není tu delší dvou řádků ač prý se shodují základné myšlenky v české i v německé básni, a páv k. p. nejen vnější lesk a skvostnost oděvu ale i čistotu duše králi radí. Ale v básni německé vystupují s malou výminkou docela jiná zvířata než v české, nejvíce ptáci, pak nevíme zdali vůbec dříve způsobena byla než naše česká, konečně celé provedení a sestavení a upotřebení na účel docela specialný našemu Smilovi přináleží. Rázné smýšlení, objevená moudrost životná a dotýkání se poměrů národních udržovalo Nové radě vždy hojného čtenářstva, a ještě po stu a padesáti letech dočkala se přeložení do latiny. Spis totiž: *Theribulia Joannis Dubravii Jurisconsulti et Equitis aurati de Regiis praeceptis*, kterýžto léta 1520 ponejprv tiskem vyšel, jest toliko volně latinské spracování české Rady zvířat. V přidaném připsu Jana Dubravského králi Ludvíkovi nalézají se mezi jiným i tato slova: „Štastnou náhodou stalo se že do rukou se mi dostala knížka v mateřském jazyku sepsaná, v názvu a ve verších radu zvířat obsahující, kteroužto radou ptactvem a čtvernohými zvířaty ku prospěchu dobrého krále pronešenou, sám lev se řídil. Touto knížkou. . . velice jsem byl potěšen, protože jsem knížku přeložil, následujíc pouze látku básnické skladby.“ . . . Na latinské toto zpracování zpomináme zde toliko abychom osvědčili jak vhodný a vítaný byl plod Smilův a jak přiměřený okolnostem a názorům čtenářstva českého že se i nového upotřebení na nové poměry dočkal, neboť i král Ludvík jemuž Dubravský svůj spis připsal byl mladý a spis Theribuha měl ten samý účel jako Rada zvířat. — Na otázku v jakém poměru Rada zvířat k německým a jiným epickým básním o zvířatech tak zvaným Thiersagen stojí odpovéděl Vocel v důkladném svém článku o Smilovi. „Hlavní podstata bájí těchto — praví. — v tom záleží, že v nich jednání a příběhy zvířat se vypravují. Podobně jako v bohatýrských básních rekové vystupují a jednají, tak i dobrodružství a jednání dravých zvířat jest podstatným předmětem oněch epických básní o zvířatech. Že příběh v Nové radě Smila z Richenburku obsažený této epické povahy nemá a tudíž do řady oněch bájí germanských nenáleží, pozná každý, kdo se poněkud seznámil s básní naší, způsobem allegorickým a směrem didaktickým sepsanou. Na jevě jest také, že Nová rada bajkou Esopskou není. Zalíbení, ježto v bájce nalézáme, zbujuje se netoliko tím, že abstraktní pravidla důmyslně oděna jsou rouchem vtipu, nýbrž i pozorováním, že jak v mravném, tak i v přírodném, fysickém světě podobné zákony panují. Všeobecná forma oněch zákonů patrněji se zjevuje v přírodě nežli ve světě mravném; tudíž bajkáři, aby pravdu všeobecnou tím více i rozumu méně vzdělanému přiblížili, příběhy ze života přírody, zvláště pak ze

života zvířat uvádějí. Pročež příběh nějaký, z něhož všeobecné pravidlo moudrosti neb opatrnosti plyne, hlavním jest živlem bájky Esopské, kterážto, aby tím určitěji a rázněji všeobecnost pravdy nějaké vytknula, určitosti a krátkosti šetřiti musí. Poněvadž mravná pravidla v básni naší obsažená nevyplývají z příběhu samého, nýbrž v řečech zvířat jsou obsažena, protož základní živel Esopské bájky pohřešuje se v Nové radě, kterážto ostatně velkou rozsáhlostí a celým ústrojem svým od onoho způsobu básni patrně se různí.“ — Slova tato nechť spolu za důkaz slouží že Nová rada i za našich dnů od slovutných mužů se považuje za plod důkladného uvážení hodný.

Nedá se mysliti žeby muž tak znamenitých nadání, tak rozsáhlé vzdělanosti a tak jasného směru byl na jediné této práci duchovně přestal. Protož i některé ještě jiné se mu přičítají ač ne všechny stejným právem. Nejblíže pravdě stojí mínění že *Rada otce synovi* též od Smila pochází. Obsah básně této jest následující: Starý otec radí synovi svému aby vždy boha v srdci nosil, aby almužny nebyl skoupý, aby svědomí čisté udržoval, aby v manželství vstoupil a jinak své mladosti nemařil, vždy pravdu mluvil a sliby své plnil, klevetných řečí nemiloval, neboť *jedinké zlé slovo proplaš - tisíce jeho nenavrátíš zase*, zvláště pak aby čest svou hájil jakož *rytířský zákon káže* — slovem, dává synu naučení kterak se co mladý rytíř chovati má. Na konci syn slibuje že slovy otcovým zadost učiní ve všem a posléze jako na osvědčení rytířského smýšlení a rytířské romantičnosti tenkrát ještě nesešlé doloží: *Chciť bohu milému najprvé slúžiti - a po dobrých skutcích vždy túžiti; - potom také paniem, pannám vóbec, - všem budu slúžiti, nebo mi kázal otec. - Jedinká panna jenž mnú mocně vládne, - po niěž mé srdce v túhách schne a vadne, - chciť její milosti rád do smrti slúžiti, - úfám její milosti že mi toho dá užiti . . .* Porovnáme-li pravidla životná jež básník zde otcí v ústa klade s oněmi jež v Nové radě obsaženy jsou vyplývá z toho přesvědčení že Smil Flaška obě tyto básně složil, neboť tentýž duch v obou vane, jakož obě jedním se značují rázem. Též Prokop Lupáč ve svém *Calendarium bohemicum* (Pragae 1584) uznával Smila za spisovatele Rady otcovy, připomínaje ke dni 13. srpna Smilovu smrt kdež píše: *Composuit populari lingua atque rhythmis librum: titulo, Juvenile consilium, sive Juvenes Consultores: dignum sane lectu; est enim refertus pulcherrimis scientiis ac gnomis (quae sunt normae vitae ac morum) tum praeceptis piis atque salutaribus.* — Pěkných průpovědí v básni této se též mnoho nalézá jako v Nové radě, a srovnávají se některé průpovědi tyto tu a tam i se starými příslovími českými jejichž nejstarší sbírka se též Smilovi připisuje. Na příklad: *Starý hriech činí novú hanbu.* Přisl. —

Novit hanbú se otplatí — starý dávný hřích při věku a j. v. (Rada otce.) — Zdá se že měl Smil před očima německou báseň *Vaters lere von dem Windsbeke*, načež některá stejně znící místa ukazují, ač básník nás docela svobodně si počínal u provedení, téměř jen základné myšlénky vzoru svého použiv a ničeho více. — Každý kdož jen poněkud bedlivě nahlídne v básnické spisy Smilovy, pozná v něm muže šlechtného, vážného a vědomostmi časů svých nasyceného, při tom ale také znatele lidí a přísného káratele mravů. Vlastenské smýšlení jeho se všady objevuje, neméně ale i šlechtická hrdost.

Rozhlédnutím se po básnickém poli českém potkáváme se v předhusitské době též s některými dramatickými okusy. V okusech těchto středověkých však nikdo nehledej nějaké upomínky na zašlou klassickou dramu řeckou. „K dramě se celý středověk nepovzněl, k dramě ve smyslu uměleckém jak se jeví ve vzorech klassických věku antického a nejslavnějšího vývinu u národů novějších. Mezi oběma se vyskytují jednotlivé úkazy, zárodky toho druhu básnictví, nesouvisící s klassickou dobou a málo, skoro žádného vlivu nemající na poslední. Jsou to tak nazvané *mysterie*, *morality*, scény nesouvisící, bez ústroje vnitřního, dramatického, celek činícího, bezkonečná řada výjevů, někdy dobrých momentů dramatických představujících, k pravému útvaru uměleckému se rovnající, jako bas-relief ke skupení. Podnět, původ, látku a účel mají ze života náboženského.“ (Nebeský Č. Mus. 1847, str. 325.) Jestliže přísní učitelové a zákonodárci nové církve se snažili, aby utlačeno bylo vše co na staré pohanské poměry upomínalo, uznali zase naopak jiní zkušení mužové za prospěšné aby se šetrilo zvyků zakofenilých a aby se způsobům starým nový dal základ, směr a obrat. Takž se stalo že i pohanské kratochvíle a do smyslů padající obřady na křesťanskou půdu se uvedly a do samé církve vplynuly. Původní význam tanců, zpěvů a jiných veřejných zjevů při obřadech pohanských se vytratil a podložena jim myšlénka křesťanská, a plesy o pohanských svátcích konané konaly se nyní o křesťanských, kde se lid v chrámech, na hřbitovech atd. sbíhal a veselil. Dostavili se tu i zpěváci a šaškáři rozliční k obveselení lidu, a šlo as takovéto provozování šprýmu dále, než církvi vhod přicházelo, neboť už za časů Karla Vel. vydán byl rozkaz kde se těmto *scenicis* zapovídá oblékání se v oděv kněžský. Představovaly se zajisté hned z počátku takové věci jež ku příležitosti slavnostné a k místu kde slavnost se vykonávala se hodily, a památky o udalostech které se právě světily, žádoucí jim podávaly látky. Takž se stalo že živlové dramatického básnictví které se v obřadech nejstarších slavností křesťanských chovají, jakož jsou hymny a antifony, střídavé řeči kněží, diakona a obce atd. ještě dále a názor-

něji se vyvinuly. Již způsob jakým v prvopočátcích křesťanství se historie posvátná lidu přednášela, přecházel namnoze k mimickým představením, když totiž kněží u předčítání textů biblických rozvíjeli listy na nichž vyobrazen býval děj čtený. Ležel tedy přechod na bezprostřední dramatické představení velmi blízko, a také velmi brzo se stal. Narození, umučení a z mrtvých vstání Ježíše poskytovalo přede vším momentův k dramatickému představení velmi působivých, a historie literatury všeobecně osvědčuje že právě tyto udalosti nejvíce a s největším úspěchem v mysteriích se představovaly. „Mysterie byly z počátku latinské, obsahu vážného, bez přimíchání děje a episod světských, a mniši je sami v chrámech provozovali před lidem slovům arci nerozumějícím, ale obrazům. Později když z prostých mezi vykročily, nádhernějšími a rozsáhlejšími se staly, musili použít k nim osob i nekněžských, latině nerozumějících, a také se vetkaly do hry, ostatně latinské, průpovědi v řečech národních . . .“ V Itálii se tento druh dramatu pod jmeny *Figure, Vangelii, Esempii, Istorie* aneb *Commedie spirituali* nejživěji vyvinul počátkem XIII. století, záhy však zase ucouvnul národní veselohře světské *Commedia del arte*, z počátku toliko improvizované. V Anglicku též už v XII. století se objevily mysterie pod jmenem *Miracle-Plays*. Za krále Jindřicha IV. se takové divadlo jednající „o stvoření a konci světa“ provozovalo v Klerku a trvalo celý týden. Všem osobám této hře přítomným slíbeny byly tisícileté odpustky! — Mnohem živějšího výkvětu mysterie ve Francii a ve Španělech se dočkaly. Za nejstarší v Německu provozované mysterium se považuje *Ludus paschalis de adventu et interitu Antichristi* od mnicha Wernhera v XII. století. V XIII. století se vmísily německé strofy do latinské této dramy, ale celý druh těchto „*Osterspiele*“ nevyvinul se valně u Němců a brzo ucouvnul tak zvaným „*Fasnachts-spiele*“, veselým to šprýmům v rozmluvách, jež obyčejně notnou rvačkou se končily. — Do samých však mysterií se brzo tolik světských živlův vmísilo že tím původního svého rázu čím dále tím více pozbývaly, pročež se jim chrámy zavíraly a kněžím se zakázalo na provozování jich se účastňovati. Takž zanikl tento druh básnictví dříve nežli na umělecký vývin dospěl.

Že i v Čechách takovéto hry se provozovaly, o tom svědčí některé zbytky českých mysterií, jmenovitě: *Hrob boží, Mastickář, O narození Páně, O umučení Páně*. — „*Hrob boží*“ jest dramatická hra podle staré latinské skladby způsobená. Osoby v ní jednající: *Ježíš — Maria Magdalena — Petr a Jan, učeníci Páně — Tři andělé — Tri osoby — Apoštolé*. — Přijdou lidé k hrobu Ježíšovu aby mu lásku svou projevíli. Andělé se jich tážou co tu hledají, načež všechny osoby

zpívají že hledají pána svého. Ježíš se jim pak objeví a Maria Magdalena apoštolům zvěstuje že Kristus z mrtvých vstal a *ktož chtie jej živa viděti* aby nemeškal jíti do Galilee. — Přímou v této kratičké hře vysloveno že osoby své řeči nejen odříkávaly ale i zpívaly. — Hry divadelné *Na umučení Páně* toliko úlomek se zachoval. Osoby jednající: *Maria — Jan — Josef — Pilát — Kaifáš — Longin — Gočm, sluha Longinův — Setník (centurio) — Tři vojínové — Satan — Belzebub — Holomci pekelní.* — I v této hře jako v předešlé osoby nejen mluvily ale též zpívaly. Osoby vystupující naznačeny jsou latinsky, jako: *Miles primus — secundus — tertius — Longinus vocet servum — Et recedat Maria, cantet antiphonum de laudibus — Deinde venit Satan et Belzebub dicitque holomcis suis atd. . . .* Satan a Belzebub vedou dosti humoristické řeči. Satan se táže: *Kto je ten - ještě je dnes umučen? - pravil, že jest prorok takýj, - jehož není pod oblaky; - však tam běžeti musíme - a jeho duše pokusíme.* Načež Belzebub: *já k němu s pérem běžeti musím - a bude-li živ toho pokusím - že bychom mohli jeho duši miati . . .* ale vida že marné to snažení hořekuje doložic: *Mustíme se do pekla přeč bráti, - tu črt črta hněvem bude žráti. - Ach, ach! již běžíme, - zlí novimu před Lucifera stěžíme!* — Při rukopisu této hry nalezeny jsou též „dvě řeči“ žertovné jichž se při takových hrách bez pochyby za epilóg užívalo. Jeden z těchto epilógů *sermo pascalis bonus* nadepsán zajímavě některými humoristickými narážkami jako: *O přeneščasné staré báby, - jenž skřehcete jako žáby, - panny i panie spravujíce - i všech stavův posuzujíce: - ty odpustky vy obdržíte - a u pekle jich ušívete . . . Ó slyšte báby klevetnice, - a vy svodné čarodnice! - vy ste horšie nežli črtice - a pravé jste domudnice! - A tohot chci doličiti: - muožeš viece než črt učiniti: - črta se otžehnati muože - rač zlé báby uchovati Buože! - Ba obratte se, živý budte, - a vy báby čarov zbudte; - přijmétež vy požehnání - at vám bude na zatracení!* - Pak praví k posluchačům: *Jmáte dietky odpustky - z pústky do pústky, - šišky v háji a kaliny ve kři. —*

Zajímavější podotknutých právě her jest bez odporu *Mastickář* ač se nám pohříchu také jen zlomek divadelního toho kusu zachoval. Osoby jednající: *Mistr Severin Ipokras, mastickář. - Žena jeho. - Rubín z Benátek, šašek; - Jiří Postrpalk, slouha mastickářův; - Tři Marie. - Abraham. - Isak.* - Hra tato též nějaké mysterium o hrobě božím v sobě chovala, avšak se v ní tolikerých světských žvlů, směšných narážek a necudných vtípů nalezá že se ani mysliti nedá žeby pocházela z dob v kterýchž mysterie od kněží v chrámech provozované účelům náboženským sloužily, nýbrž souditi jest že do časů padá

kde světské už osoby snad studenti Pražští takovéto zábavy podnikali, a nejvíce snad toulaví žáci, o jakýchž v básni *Podkoní a žák* zmínka se činí. — Povaha dramatického okusu tohoto, pokud ze zlomku souditi se dá, jeví už přechod k národní frašce která by se u nás jako ve Vlaších byla z mysterií vyvinula, kdyby potomní okolnosti politické takovýto vývin byly nepřerušily. Vystoupením tří Marií teprv vlastně mysterium počíná, vztahující se na historii posvátnou. Celý kus jinak se podržuje v tónu a povaze času v kterémž jest způsoben, takže jím velmi živý náhled do směšnosti a humoru tehdejšího společenstva se nám poskytuje. Možná-li význačnějšího nakreslení dryádnictví a mastičkářství středověkého vůbec, jakož v našem kusu několika různými tahy vylíčeno? Ano i jedna strofa písničky i s notami nám v Mastičkáři zachována, dvouzpěv, *Rubinus cantet cantionem cum Pusterpalko sic:*

Seď vem přišel mistr Ipokras
de gratia divina;
nenieť horšieho v tento čas
in arte medicina:
komu která nemoc škodí:
a chtělby rád živ býti,
on jeho chce uzdraviti,
žeť musí duše zbýti.

Pochybovati nelze že všechny mysterie jež v středověku se v národních jazycích později objevily ze starých latinských mysterií se utvořily. „Velmi časně ale se přimíchaly osoby a episy profanské a sice kramář nějaký, dílem se předmět sám k tomu podnět dal, jelikož zejména stojí v písmě sv. že Marie *koupily* masti, dílem také proto, že se hry tyto provozovaly na svátky kde s církevní slavností spojeny byly velké trhy. Takový kupec se vyskytuje v mysterium velmi starém francouzském (o pannách moudrých a nemoudrých) a v jiném skoro docela latinském (o umučení Páně) přichází též kramář se svou paní a vychvaluje své masti...“ (Nebeský Čas. č. Mus. 1847.) Nezakládá se tedy český Mastičkář na původnou myšlenku, ale jakož skoro všechny plody našeho rýmovaného básnictví středověkého, takž i tento, svobodným, samostatným a lokalisovaným jest spracováním latinského vzoru. Jisté však jest že jsme ohledem na takovéto mysterie od Němcův se ničemu novému nepřiučili. „U Němců tento druh básnictví nedosáhl nikdy takového vývinu a rozšíření jako u jiných národů, ku příkladu u Francouzů; co se v něm u nich posud nalezlo poukazuje nejvíce na nás a zrodilo se buďto v německých krajích u nás aneb v našem okolí.“ — Nemí tedy mastičkář nikoliv pouhé přetvoření německého jakéhos plodu nýbrž plod provedením původní, „památka nevázaného humoru a komic-

kých vloh našeho lidu ve věku dávno minulém.“ Český mastičkář se později dočkal i několika německých zpracování, z čehož vysvítá že se způsob provedení jeho velmi as líbil. Bylot to ale také na onen čas dosti kratochvilné líčení. Vystoupí Rubín a nabízí se Severínu aby ho vzal do služby, žádaje za to toliko *hrnec kyselice a tři nové lžíce*. Potom zvěstuje Rubín všem lidem příchod svého mistra, lékaře moudrého jemuž po všem světě není rovného. Přišelť prý slavný ten host a přinesl s sebou drahé masti *jimiž nemoci, všeliké rány kakožkoli veliké - zacelí bez pomeškání* atd. . . Mnoho živlů směšných v sobě chová zvláště vykládání původu a mocnosti jednotlivých mastí. Ale na vzdor dryáčnickému vychvalování přece se neukáže nikdo jenžby kupoval a mistr Severín zamýšlí s krámem svým se ukliditi. Tu však vystoupí tři Marie. První Marie zpívá: *Omnipotens pater altissime! - angelorum rector mitissime! - Quid faciemus nos miserimae, - heu quantus est noster dolor!* . . . Tato i následující latinské strofy ježto tři Marie zpívají, odpovídají docela začátku zde dříve uvedeného mysterium *Hrob Boží*, kdež psáno: *Hospodine všemohúci, - andělský králi žádúci* atd. Z porovnání takových míst v rozličných mysteriích se opětujících vysvítá nejen že skladby tyto všechny podle latinského jakéhos vzoru způsobeny byly ale i svobodný způsob jakým básníkové naši vzorů svých použili, přetvořice je docela podlé svých úmyslů. Tím pak co ze svého přidali osvědčuje se nadání jejich, a dá se říci že skladatel Mastičkáře českého měl do sebe síly k uspůsobení české národní frašky, neb veselohry, na jejíž samostatný vývin ovšem doba jeho ještě nedozrála.

* * *

Naznačeným zde obsahem plodů rýmovaného básnictví českého starší doby především v oči bije nápadný rozdíl jenž se mezi ryze národními zpěvy staročeskými Rukopisu Kralodvorského a mezi těmito stvůrami uměleckého následovnictví objevuje. Značujít se rýmované tyto básně, s nepatrnými výminkami, nedostatkem samostatné tvořivosti a nápadnou odvislostí od vzorů cizích, i podán jimi důkaz jakým změnám podléhlo nazírání básníků našich do světa, a jak veliké byly převraty jenžto kořeny národní povahy české užíraly. Musiloť zajisté celé vychování národu novými cestami k novým se tlačiti směrům, dříve nežli celá poesie česká tuto novou tvárnost na se vzala. Avšak běh věci této byl docela přirozený a z historických základů se vyvínoval. Povýšení křesťanství nade vše ostatní poměry životné bylo healem časovým. Dvoji však byl živel s nímž ono zápasiti musilo. Nejen pohanským

mu bylo odporovati názorům, ale i bojovati musilo s osobnou hrdostí a nevázaností lidí. Snažilo se tedy křesťanství o přemožení všech stanovišť na které pohanská morálka národ byla postavila a položiti na místo jich základy mravoučení křesťanského. Křesťanství neuznávalo idealy mimo historický a dogmatický obor jeho vzniklé, zpěchovalo se míněním žeby možné bylo samostatné zdokonalení lidstva, poukazujíc výhradně na milosrdenství boží. Tím však byla zásada odvislosti v nejdůležitější věci projevena, a myšlenka tato brzo sobě podmanila veškerý život duchovní i občanský, a přestala samostatnost myšlení vůbec. Historie církevní důležitější se jevila dějin domácích, a jelikož ona sama na kritickém rozebírání nespolehala, ale na víře a na pouhých představách, tudý více na obrazivost nežli na rozum se táhla, nasycujíc ji předměty vzdálenými časem a prostorou. Kněží co representanté literární vzdělanosti tehdejší, středěště literárního života vůbec působíce, byli jediní učitelové národu a vychovatelové šlechty, neušla tedy vlivu jejich nižádná známka duchovního života. Vzdělanost svou však nečerpali z domácích jakýchs zřidel, ale z literatury latinské, především církevní, ježto tenkrát nejbujněji na západě vykvétala. Jakékoliv myšlenky v jakýchkoliv formách tamo se vyvinuly, vše dosti rychle po střední Evropě se roznesly a ohlasů hojných tu nalézaly. Vyvstalo však na západě a na jihu tolik plodů básnických a tolikerými cestami na východ se hrnuly že časové jich směry, bohatost látky a novota formy samy sebou k následování a zpracování budily a takž celé evropské básnictví téměř jen ohlasem a pozvukem západního se stalo, a to tím více čím úžeji západ k jihu téhnul příbuzností romanského původu. Nevšak jen církevní ale i světské společenské poměry na západě vyhledávaly vzorů svých kde rytířství a romantika vznikla a kde téměř řád a zákony vyššího společenstva se vyvinuly. Jakož křesťanstvím národ od církve takž řízením feudálním lid od šlechty odvisel, a takž nelze bylo původním domácím žvlům se udržeti proti návalům cizinstva, jak v životě tak i v literatuře, když vzdělavatelé a vzdělanci, kněžstvo i šlechta na západ hleděli a odtamtud duchovnou svou potravu a své básnické naladění brali, co zatím ve vznikajících méně odvislých obcích městských, kdež beztoho národní živly německým osadníkům podléhaly, duchovní život vedle promyslu a obchodu se téměř ani neobjevil. Jinak způsob básnění v staročeském duchu dosti dlouho se udržel vedle rýmovaného aniž se, jakž z mladších jeho plodů patrně vysvitá, dojemům časovým docela vyhnul. Příčina toho jest patrná. Křesťanství básníkové národní básnili v duchu staré školy české, kterouž se básnický vzdělali, jakož zase současný spůsobitelé rýmovaných básní, k módným evropským druhům přílnuvše zase tyto následovali. Objevil se nám ten samý proces

i za našich dnů, kde někteří básníkové s obzvláštní umělostí do národního ducha se vpravili, jiní zase vzdělanost a ruch časový sledíce individualný svůj vývin a názory z vzdělanosti moderné vyšlé k platnosti dověsti se snažili a snažují. Samorostlé národní básnictví se vyvinouti může jenom tam kde hlavní podmínka jeho všestranně vyvinutá a panující se jeví, totiž národní život; kdež toho však není tam básník v národním duchu svrhnutí musí se sebe vše upomínky všeobecného moderného vzdělání a bedlivým pozorováním i pilnými studii se vpraviti do národního myšlení, citění a obrazení, ano musí se přiučiti i zvláštnímu způsobu jich projevení. Mladším křesťanským zpěvcům R. K. nebylo však potřebí teprv se vpravovati do národního smýšlení, neboť neležely mezi smýšlením jejich a životem veřejným, národním ještě tak hrozné mezery jež odcizující vychování a staletý historický proces novějších dob byl u nás spůsobil. Nejen jádro národu, lid byl ještě vesměs neocizen, ale i mezi šlechtou nebylo samých Lichtenburků a Risenburků jenž si cizé básnictví nad domácí zalíbili. Že němečtí básníkové v Čechách jimžto dvůr královský tak nápadně přál s podobnou přízní u národu se nepotkávali, na to poukazují verše Rainmara z Zweteru v nichž si velmi stěžuje na to že mu přízeň králova (Václava I.) málo prospívá tam kde mu získati nelze ani rytíře ani sedláka. — Byloť tedy i mezi českou šlechtou ještě dosti osob ježto v národním duchu vychovány, základy vzdělanosti své z národních zřidel čerpaly, a potřebí jim bylo toliko slediti ruch svůj a nepoddávati se živlům cizím v něžby se teprv byli vpraviti musili, jako se naopak novější naši básníkové do národního živlu vpraviti musí překonáním v sobě dojmů od dětství jim vnucených školou, písmem, slovem, ba celým téměř vychováním porušeného společenstva. — Jest úkaz pováženi hodný že se u nás dvorské básnictví nevyvinulo, leda v německém jazyku, že se neobjevilo velebení poslednějších Přemyslovců, leda v německých básních, a že německé hrdinské zpěvy v Čechách ani se neujmuly aniž jaké stopy se nalézají žeby se zde byly následovaly, kdežto přece romantické pověsti vzdálenějšího západu hojného zpracování v českém jazyku se dočkaly. Příčiny toho nejsou posud nikde vyjasněny, ač by se domýšleti dalo že živel německý toliko co prostředník mezi časovým duchem vůbec a mezi národním písemnictvím českým hlavní svůj vplyv na literaturu českou objevil čímž ovšem se v službě mocnosti proukázal kteréžto nesnadno bylo odolati. Německá literatura a zvláště poesie sama o sobě by sotvy byla přerušila běh národního básnického vývinu v Čechách, kdyby byl do ní plným proudem nevplynul duch který na západě panoval a časovým, evropským se stal.

Nelzeť poesii kteréhokoliv času se udržeti dlouho mimo okres

panujících smýšlení a nadvládající obliby obecné. Jenom zvláštním geniūm, jenom meteorūm na básnickém obzoru se povede překonati oblibu tuto a k sobě ji připoutati, a někdy ani velikánové ducha s to nejsou zvítěziti nad okamžik a okolnosti nepřívznivé a teprv v pozdějších dobách uznání docházejí. Takž se as vedlo posledním národním básníkūm českým, jejichž plody zajisté u jednotlivců se zápalem se potkaly jež však s jedné strany všeobecně se zmáhající oblíbě jiné, a s druhé zase panujícím směrūm společenským podlehly. Básnictví západu, jihu a středu Evropy jako přívalem se hrnulo do Čech, odpovídajíc tu dobrodružnému, tam zase náboženskému ruchu. Nejen novota a zvuk rýmu, ale i obsah právě panujícímūmu ruchu přiměřený vábil. Staré hrdinské zpěvy české celým svým rázem a svými názory odkazovaly na minulost pod kterouž byla půda již poklesávala, za to ráz nového rýmovaného básnictví, tu výstředností tam zase prostředností svou odpovídal požadavkūm žijících právě a v novém duchu vychovaných. Esthetického ruchu, čistě lidského ideálního vzletu nelze jest očekávati od společenstva jehož těkavá mysl v blízké, před očima mu ležící přírodě souměru už nenalézala, hledajíc uspokojení buď ve výtržnostech jakéž romantika hojně poskytovala, aneb v náboženských traktátech jež ve formě rýmovaných legend se jí v plné míře podávaly. V oněch bylo zábavy a v těchto zase poučení takového po jakém společenost právě bažila. K tomu bezcílná byla zřídla z nichž básnickové čerpati mohli, neboť celá literatura západní jich poskytovala. Snadněji pak bylo i méně nadaným vzdělati plod cizí, tu něco vynechati, tam něco ze svého přidati, a i více nadaní kráčeli pak dráhou na které se úspěchu a uznání neminuli a kterou panujícím směrūm se přiblížili. A následováním cizích vzorů, překládáním neb volnějším zpracováním cizích plodů bylo skoro veškeré rýmované básnictví české starší doby. Jediný básník českého Alexandra samostatným vzletem a ovřelenou fantasií se značuje, jakož zase Smil Flaška zajisté bohatstvím vlastních myšlének. Ostatní více méně buď latinské, německé neb francouské originaly sledili, aneb plody původně latinskou prosou sepsané do českých rýmů uvedli. Zpracování tato vesměs dle rozličnosti povah, nadání a vědomostí spůsobitelův jsou rozličné ceny, ale jen zřídka kdy se tu setkáváme s povahou básnickou, s osvědčením tvořivosti jakés aneb třeba jen příležitostného zápalu, za to ale tím častěji s mravoučnými průpověďmi a rýmovanými frásemi z knih starého a nového zákona, takže ve všech oněch rýmovaných plodech jež přímo z romantické školy nepocházejí, didaktický směr nadvládá. Patrný jest účel jejich, upevňovati národ ve víře, v mravu, a rozšiřovati poznání věcí náboženských ve smyslu církve latinské. Z toho také souditi se

dá na osoby které takovéto básně skládaly, ač jináče ze všech básnických plodů středověkých jmeno a stav toliko jednoho jediného básníka s plnou jistotou udati možná, totiž *Smila Flašky*. „*Dalemil*“ jest jmeno domnělé a nazdařbůh do literatury uvedeně; o *Závišovi z Falkenšteina* víme toliko že když jej *tri leta v zlaté věži na hradě dráčeku - v tom vězení Záviše moc dobrých píesni skládaše*. Z toho by se dalo souditi že Záviše co básník lyrický a skladatel písní proslul. Historie života jeho neodporuje básnické povaze a tato pověst o něm nebyla zajisté marná. Byl náš Záviše as básníkem druhu německých Minnesingrů, jakýchž se za času jeho několik v Čechách zdržovalo, že však německy nepsal nýbrž česky, to na bíledni leží.³⁰⁾ — Na otázku kdož byli skladatelé českých básní starší doby, lze nám toliko důminkami odpovídati.

Veškeré rýmované básně této doby nic podstatného společně nemají s národním a prstonárodním básnictvím českoslovanským, ani základné jich myšlénky nevyšly z původního nadšení českého skladatele, ani provedením neobjevují žeby básník jich kterýs si byl způsobu povšímnul jakýmž lid své písně skládal aneb jakýž za pravěku v Čechách panovával. Čas tehdejší si uspůsobil jakýsi ráz poetického skládání, jakýsi způsob projevování myšlének a citů kterýž ze všech rýmovaných básní této doby, nechť si ku kterému koliv druhu poesie přináleží, vycítiti se dáva. Kdož ruchu časovému se podal ten propadl i formám jeho, a nechť si on pak byl talent veliký jako básník Alexandra aneb jen sprostý, verše dělající mnich jako vzdělavatel legendy *Anselmus* nazvané, nechť byl mudrující jako Smil aneb humorista jako skladatel básně „*Podkoná a žák*“, nechť pracoval podle latinských, francouských neb německých vzorů: nezapřel předce nikde barvu svého času jehož vzdělaností se nasýtil a jehož názory si osvojil. Základný jakýs tón všemi těmi básněmi proniká což dokazuje, že skladatelé jejich nepovznesli se nad dobu svou ale oblibě její podléhali, kteráž neznala objektivnosti, a vším opovrhovala co způsobům jejím působilo protivu. První důkaz toho jsou latinské verše onoho času. Bylyť způsobeny v jazyku starého Říma, s jehož literarnými poklady se každý obirati musil, kdož rhythmickým zákonům jeho se přiučiti chtěl. Ale móda byla mocnější než klassické vzory. Móda žádala rým a středni věk jí hovil Leontinskými šestiměry a rýmovaným trochaejským veršem, aniž by kdo poznal že se hotovitelé těchto veršů starořimskými vzory jazyku a veršování latinskému přiučili. Když se i latina takovému ulpění na ideách a formách časových podrobiti musila, což divu že plody v domácím jazyku od mužův časovému duchu hovících způsobené formám těmto docela podléhaly? Nejen u nás tomu tak bylo ale i v sousedném Německu. *Nibelungy* jsou rázný

zjev staroněmeckého národního básnictví, jež neznámý jakýs zpěvec okolo l. 1200— 1210 v jeden celek uvedl. Ale již v XIII. století se vytratily téměř z paměti národu, a nové básnické školy se na místě jejich v Německu vystřídaly, až teprv v XV. století vystoupili zase sběratelé starých památek národní poesie a v tak zvaném „*Heldenbuch*“ je uchovali. Mezi tím bylo německé básnictví téměř duchu podléhlo kterýž od západu přišed celou střední Evropu opanoval. Ráz básnictví jaký se v Niebelungách jeví byl tedy na staletí v Němcích tak utonul, jako u nás se památky staré básnické školy vytratily, a snadno pochopíme proč naše poesie rýmovaná zvítězila, když pomníme jaké as osoby nejvíce pěstovaly básnictví české toho času, a z jakých zřidel naladění svá braly. —

Se zbytky starobylého způsobu života a starobylých názorů zašlo i starobylé básnictví. Kněžstvu na tom záleželo aby na místo dřevných *národních* upomínek stoupily zpomínky církevní, neboť bylo hlavní péčí horlitelův aby celý život národu křesťanstvím proniknut se jevil. Básnictví starobylé se značovalo hrdoostí a sebevědomím, myšlenka křesťanská ale na pokoru čelila; bylo tedy nutno na místo poesie staré položit základy nové církevním směrům odpovídající. Této úloze časové za dost činili působitelé duchovních básní lyrických i výpravných. Básnictví jim bylo toliko prostředkem k dosažení účelů náboženských a mravních, čímž i směr plodů jejich naznačen. Z básní jejich vyzírá že jim nejvíce šlo o to co za pravdu uznávali, protože více horlivosti při nich než zápalu, více duchovního přesvědčení než básnického naladění. Celá vnitřní povaha básní duchovních této doby nasvědčuje že skladatelé jich byly osoby duchovné. Vychování v odvislosti a k pokoře neodvážili se mužové títo na samostatné tvoření. Nebylo mezi nimi vrozených a k uvědomění básnického povolání svého dospělých talentů, a bylo-li jakéhos, tuť vychování klášterní, latinská škola a nutné zaměstnávání se s církevní literaturou všecken samostatný vzlet udusily. Svaté písmo, spisy otců církevních, latinské hymny a legendy byvše od nich považovány za nejstkvělejší výkvěty lidského ducha, byly i jediná měřítká dle nichž vlastní své práce uspořádali, a jediná zřídla z nichž čerpali. V latinských těch vzorech se zračil duch křesťanský onoho věku, a církev, považujíc se za vládkyni jeho snažila se všemožně jej poukazovati na dráhy jež ona sama mu vyměřila. Nemělo-li člověčenstvo hynouti v pustotě a surovosti mravů tehdejších, musily vyvstati protisíly mohutné k boji všestrannému a trvalému. Církev vyslala své bojovníky aby zbrojemi duchovními vydobývali země myšlenkám a účelům jejím.

Zbrojem ovšem výdatným se jevilo vedle jiných také básnictví

a obzvláště zpěv. Výpravnými druhy se zobecniti mělo úšastenství na osudech církve a pracovníků jejích, lyrickými pak druhy cit náboženský se probouzel, by mysl zahorela pro věci posvátné a v pokoře se utužovala vstříc bohu. Nemělo státi vyšších zájmů nad církevní, neměl se ujímati vroucnější zápal nad náboženský, a tak povstaly legendy, hymny a písně duchovné vůbec. První své zpěvy vzala církev ze starého zákona; avšak vedle těchto žalmův už za apoštolského věku *hymna* a píseň (*canticum*, podle vulgaty) se pěstovala. Že však subjektivné výlevy citu směrům církve nestačily, tudy brzo povstaly i zpěvy v nichž se dogmatická povaha zračila a které potřebám liturgickým vyhověly. Co skladatelé zpěvů církevných se zvláště jmenují někteří z prvních nadšených horlitelů víry nejen římské církve ale i jiných vyznání. Takž mezi syrskými Gnostiky co skladatelé písní církevných se vyznamenávali Bardesan a Harmonius, a zvláště mezi Priscillianisty, sektě to Manichaeův ve Španělsku, velmi zdařilé povstaly hymny, ale největšího rozšíření došly latinské hymny Řehoře Nazianského, Efréma, Hilaria, Ambrože, Bernarda, Sedulia, Prudencia a Venancia Fortunata. Zpěvy těchto výtečníků se značují rázem básnického zápalu a nadšeného horlení, a pro nevšední vzlet obrazivosti sloužily za vzory všem pozdějším básníkům církevným. Nejen že hymny jejich do všech národních jazyků se více méně svobodně překládaly, ale staly se i zřídlemi z nichž pozdější básníkové nejpěknější tropy, epitheta a jiné okrasy slohové, ba celé průpovědi vybírali, takže veškeré církevní básnictví středověké některými stereotypnými formami se značuje kteréž z lyrického i do výpravného básnictví přešly. I naše české duchovné písně se k zřídům těmto táhnou, a kdo nahlédne ku př. v písně sv. Ambrože: *Jesus redemptor omnium - Splendor aeternae gloriae - Christe qui lux es et dies - Salutis humanae sator* a jiné, ten v zpěvích těchto najde všechny fráse po různu jež v našich písních v jiném ovšem pořádku se opětuji. Ano, kdož by nepoznal i v světských básních středověkých tu a tam v oči bijící upomínky na církevní hymny a reminiscence dosti nápadné, jakož ku př. v Alexandru: *Jemuž bylo všecko známo, - v zemi, v moři, v hvězdách tam*o zní téměř jako překlad počátku jedné písně Venancia Fortunata: *Quem terra, pontus, sidera* etc. Totéž platí ještě téměř u větší míře o písních Marianských. V básních *Ave maris stella* ze VII. století, *Regina coeli* a zvláště v Marianských hymnách jež v XII. století složil benediktin *Herman Contractus* v klášteře Rychnovském ve Švýcarech, nalézají se hlavní myšlenky všech pozdějších písní Marianských prvotně naznačeny. — Nelze bylo pozdějším skladatelům a vzdělavatelům takovýchto písní v národním jazyku vyhnouti se obratům a obrazům jež se jim byly

každodenním čtením *breviáře* a *Marianských hodin* do paměti vstoupily. Protož původní skladby kněží naplněny jsou reminiscencemi, jako zase naopak u překládání plodů cizích si dovolili mužové tito tu a tam přidávati co od jinud se jim právě k tomu hodilo aneb i ze svého. Píseň česká XIV. století: „*Stála matka bolestivá*“, či jak v jiném rukopisu počíná: „*Stáše matka božie žalostieci*“ jest překlad proslulé písně „*Stabat mater dolorosa - juxta crucem lacrimosa . . .*“ kteráž se připisuje Jakoponovi da Todi, jinak Jakobovi de Benedictis, minoritovi, jenž se v Todech, ve Spoletském vévodství v Itálii narodil a l. 1306 umřel. — Původní české skládání jest ovšem píseň *Buoh všemohúci vstal z mrtvých žúdíci*, ač původní ve smyslu právě naznačeném, neboť strofa jako: *Maria žúdície - z nebes róže stkvúcie - nalézá se na počátku jiné básně: O Maria róže stkvúcie - matko božie přezáđúcie . . .* jakož i na jiných více místech z latinského zřídla vzatých. Skladatel český se objevil ve verších: *O pane nebeský - uslyš svůj lid český* atd. Z prosby: *daj nám pro svú dobrotu - svaté církve jednotu*, souditi jest že píseň tato složena teprv po roku 1378.

A takž i výpravné duchovné básně od kněží pocházely, neboť ačkoliv i světské výše vzdělané osoby svaté písmo a duchovnou literaturu vůbec znaly, předce tak výhradně neulpívaly na názorech v oboru tomto panujících, nachylující se spolu i ku světským poznáním a k praktickému životu. Naši čeští legendisté se vůbec dosti věrně přidržovali latinských originalů i tam kde prosaické legendy latinské do českých veršů uváděli, jako ku př. skladatel legendy o sv. Prokopu rozmnožil toliko některými nepatrnými přídatky podání ježto *Mnich Sázavský* o sv. Prokopu v kronice své zaznamenal. — Taktéž i česká legenda *Anselmus* dosti věrně lpí na slovech latinského originalu: *Dialogus beatae Mariae et Anselmi de passione Domini*, — toliko na některých místech se odchyluje, zvláště nápadný přídatek ze svého vmísiv veršem 38—39: *Judas byl také lakomec, - někteří tomu chtěli by byl Němec, - těch peněz kak jich zazřel tak jich žádal - jinak jich nemoha mieti, svého boha za ně prodal*, kdežto latinská legenda toliko praví: „*Judas vero ita avarus fuit, quod quando denarios vidit, Christum pro eis vendidit.*“ — Druhá značná odchýlka od latinské legendy se jeví veršemi 529—550 uvedením ritieře Jana (Věčného žida) o kterém v latinské legendě zmínka se nečiní. — Taktéž verše 414—422 o Jidášovi jsou přídavek českého zpracovatele a p. Fejfalík (*Studien zur Geschichte der altboehmischen Literatur IV.*) má za to že je vzal z některé legendy o Jidášovi. — Žeby byli čeští legendisté více z německých už zpracování nežli z latinských legend brali, tomu odporujeme proto že mniši a kněží čeští o německém jazyku a literatuře méně věděli a se v nich méně dobře

znali nežli v latině, kteráž jim zajisté druhým mateřským jazykem se stala an se s ní po celý život obírali musili ve škole i v chrámu i při modlení sborovém a soukromém. Měli také latinských pramenů tolik že k německým hleděti nemusili, a to nejen legend ale i též básní mravoučných i jiných všeho druhu. Jakého množství zpracování latinských se ku př. dočkalo známé skládání *Visio Philiberti de contentione animae et corporis*, jehožto české vzdělání však do sebe má znaky svobodnějšího si počínání nežli práce legendistů! Při básních mravoučných a mravokárných byli vzdělavatelé na original ještě méně vázání a nalézali ještě více poháněk ku přidávání ze své zkušenosti, moudrosti neb vtipu, což také učiniti neopomínali. Skladatel Sporu duše s tělem byl též kněz a zajisté jeden z nejučenějších a nejběhlejších v literatuře latinské, řecké a zvláště církevní, byl znalec poměrů a mravů časových ano i pověr lidu. Uvádí žezulku prorokující délku života: *dala mi žežhule lhótu - šest deseti - let bez pěti - jmám žio býti . . .* ale celkem báseň jeho má do sebe typus časový; ty samé mravné zásady, to samé ponětí o životě věčném, o nebi a pekle jež se jako dlouhé pásmo veškerou poesii duchovnou a mravoučnou onoho věku protahuje.

Básnictví v národním jazyku se v Čechách déle než jinde udrželo v rukou kněží a proto zajisté tolik básní beze jmen skladatelů. Mnichům nezáleželo na světské slávě a spíše se najde tu a tam jméno opisovatele některého než skladatele. Mnohá skládání snad také ani nevystoupila ze zdí klášterních v kterýchžto byla způsobena, a také tam zašla. Až do XV. století zajisté mnoho psáno co ztraceno, zvláště legend, v klášteřích od Husitů vyhubených. Česká literatura vůbec od prvopočátku mnoho trpěla závistníky všeho druhu. Nejprv křesťanské kněžstvo do Čech se hrnoucí v horlivosti své všemožně se snažovalo o zničení starých českých zpěvů, památek pohanství, a historie o tom poučuje kterak je v tom někteří vládařové čeští podporovali. Veřejné jich přednášení musilo přestat, a v opisech as jen málo se udrželo, neboť umění písařské z počátku nejvíce v rukou kněží leželo vedle nichž světští znalcové a pěstovatelé písma jen vzácné byly výminky. Když se psaní více bylo zobecnilo, panoval už ruch docela jiný, a obliba na starých předkřesťanských památkách básnických ucouvla mocnému vplyvu nových škol, zajisté toliko u některých jednotlivců jako vzácná zvláštnost se udržíc. Kdož si za nových časů u nás před stoletím všiml národního básnictví? Kdož i v Němcích před Herderem a novoromantickou školou německou na Minnesingery a na starší Niebelungy pomníval? — Čeho však noví časové zanedbávali jimžto toliké prostředky sloužily k pěstování a uchování básnických plodů všeho druhu, to se nepožaduj od časův v kterýchž rozšiřování písemnictví s velikými

obtížemi spojeno bylo. Kněžstvo nepřálo světskému básnictví a hojnými plody duchovního druhu je nahražovalo, šlechtě zase blíže stála obliba v plodech jež romantickému naladění odpovídaly. Takž staré básnictví národní podléhlo protivě nové školy, tato zase husitstvím zkázu utrpěla. Husité nešetřili klášterných písemností, majíce je za plody kacířské, a latinici na to odpověděli stejnou měrou. Těm byly české písně vůbec protivné. Na sněmu Kostnickém vytýkalo se Jeronymovi Pražskému že způsobil písně dle textů biblických v jazyku českém, čímž prý světští jeho přívrženci se uvádí k domýšlení o sobě že sv. písmu lépe rozumějí než jím. (Dobrovský Gesch. d. b. Lit. str. 190.) Basilejské koncilium r. 1435 zapovědělo zpívání starých písní v českém jazyku! Když zde i na pozdější protivensství s nimiž se české písemnictví potkalo nepomáme, tuť již na těchto dosti ku podivení se nad tím že se nám předce ještě tolikerých památek starého básnictví dostalo! — Mnoho děkovati máme v tomto ohledu některým pilným sběratelům a opisovačům. Sbíráním plodů básnických po různu roztroušených zdá se že právě ve XIV. století některé osoby pilně se obíraly. Takovou sbírkou od neznámých osob uspůsobenou jest ku př. tak zvaný *Rukopis Hradecký* v Hradci Králové nalezený. Obsahuje legendu o sv. Prokopu, Radosti p. Marie, Marii Magdalenu, Umučení Páně, Desatero kázání, Jana Apoštola, Bájku o lišce a čbánu, Satyry o řemeslnících, a báseň O bohatci. — Jinou podobnou sbírku obsahuje rukopis knihovny kostela sv. Víta na hradě Pražském, v němž se následující nalézají kusy: Alan, Sedm radostí p. Marie, O smrtelnosti, Na nebe vzetí p. Marie, Sedmmecitma bláznův, O sedmi studnicích, Anselmus, Katonovy mravopisy a j. v. — Podobných sbírek ale za onoho času ještě více se uspůsobilo, avšak jeví se i zde panující směr a obliba časová, že právě nazvice duchovní, mravoučné a mravokárné básně to byly, bez pochyby plody duchovních skladatelů, kdežto na přímo světské básně méně se bralo ohledu. — Jestliže ale v archívech a bibliotekách klášterných a kapitolných některé sbírky neb jednotné plody duchovního básnictví se šťastně uchovaly, tuť zase v archívech panských též některé pozůstatky světského básnictví se udržely o čemž však na jiném místě ještě obsírněji pojednáno bude. — Jestli nanejvíc oželovati že sběratelé nebrali ohledu na pořádání básní dle předmětů a na chronologické seřazení nehleděli, nýbrž toliko jedno za druhým kladli jak se jim právě nahodilo, a že opisovatelé nehleděli na to aby věrně a správně opisovali, ba naopak úmyslně vynechávali a přidávali a podle chuti a okolností měnili. Tím se stalo že namnoze nesnadno jest původního textu se domakati z různých variantů a ještě méně tam kde toliko jednoho opisu se nám dostalo.

Světské básnictví tohoto věku ještě v rozmanitějších se vyvinulo okolnostech než i duchovné. Světské společenské a literární poměry neměly na duchovné skladatele takový vliv jako církevní poměry na skladatele světské, jelikož tito veškeré základy vychování školního i domácího od duchovných brali. Podléhali tedy světské básnickové zprv názorům latinské školy a napotom všem dojemům časovým. Přirozený však jest společnosti lidské ruch následování. Každá nová vzniklá myšlénka vleče za sebou řadu jiných z ní vyrostlých, jež protivu působují k myšlénkám dřevnějším, a na toto měnění a přecházení názorů zakládá se veškeren pokrok. Světským básníkům hned z mládeži se podávaly cizí vzory na nichž se jim vzdělávati bylo, a bytby je povolání a okolnosti později na zcela jiné cesty byly uváděly nežli k jakým škola a vychovatelé duchovní je odkazovali, předce nikde se nepotkali s pohnůtkou k vystoupení z dráhy uvyklé, a ku sledění jiných vzorů nežli jaké se jim mocným proudem časovým nahrnovaly. Jestliže duchovné básnictví účelům církevním a dogmatickému učení podléhalo a sloužilo tuť zajisté světské básnictví odpovídalo poměrům světským, společenským, a naladění básníků k oblibě všeobecné se táhlo. Nevíme kdož právě byli skladatelé světských našich básní do Smila z Pardubic, možná se však z některých charakterických známek domysliti aspoň k jaké třídě společnosti ten a onen přináležel.

O bujném pučení světského básnictví v Čechách v XIII. a XIV. století dostatečných máme důkazů. Svědectví to zřejmě že básnický ruch tenkrát už vyvinut byl ve vlastech našich, a že i nadaných osob se nenedostávalo k pěstování a vzdělávání jeho. Že se ruch tento teprv tenkrát probudil a ho už dříve u nás nebylo, tomu přísvědčovati může toliko člověk slovanské povahy docela nezkušený. Hudba a zpěv jsou přirozeným nám podílem a nepřejmuli jsme ho teprv od jiných, kteřížto se honositi nemohou a nikdy nemohli tak bohatým prýstěním národního básnictví. Nebudem zde opěťovati co jsme už dříve o způsobu původního básnictví našeho projevili. Nejen důkazův stojí že způsob tento se během časův a vplyvem cizích živelů u nás proměnil, ale nalézají se i stopy že proměna tato z počátku nestávala se tak kvapně a přerychle aby vnější i vnitřní povaha našeho básnictví mžikem se byla překonala. Nestalo se to ani v církevním zpěvnictví. Hlavní jedna vnější známka nového způsobu básnění byl rým, a tu se nám jeví nejstarší nás došlá píseň *Hospodine* bez rýmu a druhá pozdější *Sv. Václave* ještě v takové nedokonalosti rýmu že se patrně v ní zračí doba přechodu k rýmovanému básnictví. Rým však jakožto pokrok v básnické formy uvedený nejen novotou svou vábil ale zajisté i povahou svou byl způsoben k vítězení nad starobylou formou jež v myslích lidských

se přežila. Rýmem přibyl nový zákon do básnictví který se brzo panujícímu stal takže rýmovaná mluva vůbec za básnickou platila. Nedá se upříti že rýmem přirůstá veršům mocnost hudební, a tudy nejprv zajisté se ujmul v básních ku zpěvu způsobených, a jim zajisté i zpěv nabyl rozmanitosti a nového tvaru. Protož vidíme že v XIII. a XIV. století kde rým se zobecnil, též i s nápěvy veliká proměna se stala a zpěv k rozmanitosti dříve neznané dospěl. Zbraslavská kronika o tom se projevuje takto: „Cantus fractis vocibus per semitonium et dyapente modalatus olim tantum de perfectis musicis usitatus, jam in coreis ubique resonat et plateis, a laycis et Phariseis.“ — Ale rýmované básnictví ujmuvši se u nás a rozloživši se po všech družích básnění nepodávalo z prvopočátku takových plodů jež by s to byly bývaly starou básnickou školu ze všech myslí vypuditi, a nevyhubil rým hned jedním rázem básnictví nerýmované a národní; nýbrž mnohé myšlenky i výrazy s kterýmiž se v básních rýmovaných potkáváme přímo osvědčují vplyv národního básnictví na novou školu, jakož zase v nejmladších básních R. K. se jeví přiblížení k časovému duchu. Duch ten od západu přišlý ale tak mocným se značoval působením že vzdělaný svět veškerou svou pozornost naň obracel a básníkové nejen formy ale i látky se vydužovali od západu. Duchovné básnictví s náboženským a mravoučným svým směrem nestačilo k vyplňování požadavků vzdělaného společenstva jehož výkvětem bylo právě rytířstvo. Chtělť ono se zračiti v básnictví časovém jakož pravěcí hrdinové v zpěvích starobylých se zračovali. Němečtí zpěváci požadavkům těmto hojně vyhováli, a někteří čeští pánové za příkladem některých českých králův se s obzvláštní oblibou obírali takovými plody. Jména Lancelot, Titurel, Gawain, Percival a jiná byla příliš stkvělého zvuku než aby světský vzdělanec rytířského věku byl opominouti mohl je blíže seznati a tudíž povstala ona snaha domácích i cizích básníků v Čechách básniti o tom co se požadovalo a v duchu takovém který právě panoval. Do lidu obecného romantika nevnikla, kněžstvo si hledělo hlavně duchovného básnictví, musíme tedy světské básníky oné doby z větší části mezi šlechtou českou hledati, a to nanejvíc mezi rytířstvem kteréž na svých zájezdech do dalekých zemí romantiku západní poznali, a si ji zvláště oblíbili. Nejen německými zpěváky ale i českým rytířstvem se básně na západě oblíbené do Čech dostaly, a že ani všickni pánové tím méně rytířové čeští nebyli tak zněmčili jakž ten a onen se domnívá, o tom mimo jiné svědčí i hojná česká zpracování látek tenkrátě oblíbených. Na některých místech přímo se jeví aristokratické ano i opozičné smýšlení proti Přemyslovcům ježby tenkrátě z jiných nežli šlechtických úst nebylo vyšlo. — Duchu romantickému se poddala také svět-

ská lyrika česká, držíc se v kruhu písní milostných ve způsobu provencálských básníků a německých minnesingrů. Básni a zlomků tohoto druhu se nám ovšem jen malá část dostala, avšak byloby přáti aby se konečně úplná jich sbírka uveřejnila, neboť tu a tam objevují zvláštní jemnost citu, ovřelenou obrazivost a pěkné myšlenky, ba místy i nápadná bezprostřednost obrazů se v nich jeví s jakouž se nikde jinde v středověkém básnictví českém nepotkáváme mimo lyrické písně R. K. Nepodobá-li se sled myšlenkový následujících veršů poněkud počátku *Růže R. K.*? *Již ptáčekové vzhuru vstali - vzhuru vstavše zazpívali: - zazpívavše pryč letěli, - mne smutného zde nechali. . .* Jsou to vůbec písně v nichž se láska opěvuje, blaho a nesnáze její popisují, výlevy blouznivého toužení z nichžby se souditi dalo na zženštilost a ocháblost mysli skladatelů, kdybychom nevěděli že právě jen móda povzbudila takovéto básně a že těkavost fantasie více na úmysl než na povahu básníkův se zakládala, a že se písněmi svými snažovali dostihnouti oblíbený způsob provencálské a německé lyriky. Potkáváme se v písních těchto však se značnými básnickými talenty jimž vadila toliko naivnost věku, který se ještě nebyl naučil rozeznávatí myšlenky podstatné od malicherných nápadů, a na místo uchvacujících obrazů titěrné někdy porovnání upotřeboval, čímž se stává že ladný dojem namnoze prosaickou parenthesou se vyhlazuje. Takž k. př. milostná píseň *Tajná láska* dosti básnicky počíná: *Dřevo se listem odievá - slaviček v keřku zpívá: - máji, žalují tobě i a mé - cé srdce ve mdlobě* — ale brzo na to ochladí čtenáře porovnání: *Neustavici milovník - jako u cesty řepík: - k čemu se koli přičiní - a tomu všemu uškodí.* — Taktéž divně by se dělalo, kdyby básník našeho věku použil obrazu, jako: *Zvolil sem sobě milú, - ta tře mé srdce pilú; - pila řeže, ach bolí! - a tvojt budu, kdet sem koli. . .* Kterak básník této písničky němčině podléhal jeví se veršy: *Áč bych já ji jmenoval, - mnohýt by mne štrafoval! . . .* Z okamžitého vycházejíc naladění připouští lyrika nejujtější zjevy citu a osobného zanícení, kteréžto z písní dotčených také často vystupuje způsobem namnoze překvapujícím. *Noci milá, pročs tak dlúhá? - po mém milém jest mi túha! . . . Srdéčko dívím se tobě - že nechceš dbáci o sobě; - tvá radost veselie hyne - pro tu beze imene! . . .* Ale ještě patrněji a zajímavěji vystupuje v písních a zlomcích těchto rozjímající zkušenost lásky a rozmarná ironie. Takž v jedné básni neohrožený milovník nedá se odbyti, ač předmět lásky jeho velmi nelaskavě se projeví: *Divím se chudému - jeho smyslu nemúdrému; - miluje mne, nemaje nic, - má mne v srdci a já ho u plie.* — Básnička tato patrně jest způsobena k vyličení neodbytných milovníků. Jinak nám vzácné tyto zbytky poskytují pěkný výbor průpovědí o lásce, jako

ku př.: *Nesmělé srdce cti nepochodí - ani pěknú panenku za srdce vodí. . . Milování bez vidání - jakožto noc bez svítání. - a vidání bez mluvení - jako černá role bez osení! . . . Milost jiné není nežli smrt druhá; - krátké utěšení a věčná tůha. . . Kohož milost svieže, v tůhách oplýne; - pane bože buď ho strážte ať nezahyne. . . Ktož milosti slouží, má těžkú bolest, - ustavičně tůží, sám neví co jest. . . Za největší věci má v srdci milú, - ztratí k jídlu žádost, pamět i sílu! . . . Velmi praktické naučení se kryje též v následujícím zlomku: *Kto chce mnohé tůhy zbýti - neroď výše milé mieti, - aniž miluj hrdše sebe, - ať nemívá klamu z tebe; - nebo nikdy písmo neklamá - že břímě rovné chřbetu nezlamá.* — Jeví se nám tedy i v tomto druhu básnictví nápadné zalíbení na poučování jiných, kterýž způsob v rýmovaném básnictví našem středověkém patrně nadvládal, jakž z hojných průpovědí vysvítá jež v básních českých své doby se nalézají.³¹⁾ Didaktika a zvláště průpovědi se hodily každé třídě společnosti. Kdož třeba jinaký směr básně nepochopil aneb komuž po chuti nebyl, tomu předce neušly průpovědi v ni vpletené. Průpověď jako přísloví vyplňuje celou jakous myšlenku a zračí se v ní přímo účel didaktiky nejkratší cestou dosažen. Proto také už záhy se objevila rýmovaná sbírka průpovědí, zčeštěná totiž *disticha Catonis moralia*. Průpovědi tyto směrem svým praktickým a formou velmi vhodnou s dobrým a úspěchem se v Čechách byly potkaly, neboť nás došly ve více opisích než který koliv jiný plod literatury oné doby, což důkazem že velmi oblíbeny a rozšířeny byly. Jinak jest patrné že skladatel český při ruce měl německé zpracování: *Ein Meister Cato was genannt* . . jehož se držel. Celkem jest skládání toto rýmovaná parafrase Katonových mravopisů a český zpracovatel klade na konci k latinskému originalu:*

„*Miraris nudis versus me scribere verbis,*

Quos brevitatis secus fecit conjungere binos

následující verše: *Div se každý slovóm sprostným - kakt sem dotud smyslem prostým - ve dvě verši jeden smysl - napsal těchto knih rozmysl: - tomul jest taká znamenie, - mého smysla ukrácenie, - že ze smysla já marného - i promluvenie krupého, - tři sem ze dvou verši činil, - tiem sem českú řeč vinil, - že sem z latinského smysla - prodlil českého úmysla. - Jestli něco přičiněno, - také někde umenšeno; - však jest málo proměněno - jakž latíně učiněno; - pakli kto mój smysl hanie - že promění mé skládání - možli lépe opraviti - chci jej nad se rád chváliti.* — Za původního latinského spisovatele dotčených průpovědí považuje se jakýsi Dionysius Kato který okolo l. 160 za časů Antoninův v Římsku žil a čtvero kněh latinských průpovědí

sepsal, „*Disticha de moribus ad filium*.“ Maximus Planudes i jímí je přeložili do řeckého. Spis tento již na konci šestého století do všech mnišských škol uveden a v bezčíslných opisech koloval a velikých proměn utrpěl. *J. Bernhold* v důkladné literární dějepisné rozpravě: „*Canones apostolici additis scholiis repetiti*“ — projevuje důmínku že jakýsi Dionysius tyto verše z rozličných spisovatelů snesl a pod nadpisem *Kato* v jeden celek uspořádal takže jich pravý titul jest *Dionysii Cato*. — Český vzdělavatel byl bez pochyby nějaký učený, německého jazyka zkušený mnich, ²³⁾ i nedá se upříti že spis jeho veliký měl vplyv na didaktické básnictví české, jakož zvláště *Rada otce synovi* tu a tam na *Katonovy mravopisy* upomíná.

Mimo rytířstvo a kněžstvo však ještě i jiní druhové básníků se nám v tehdejších Čechách objevují, kterýchž si literární historie posud nevšímala. Celou střední Evropou se potulovalo tenkrát básníků a zpěváků všelikých kteří za mzdu provozovali umění své na hradech, při turnajích i veřejných slavnostech. Byli mezi nimi i zchudlí rytířové kteří ovšem toliko ve vyšších kruzích se otáčeli a přízně i vážností požívali. Takovýchto lidí mnoho přišlo z Německa do Čech a zmínili jsme se již o některých slovutnějších jižto se při dvoře královském a u některých pánů českých zdržovali. Ještě více ale zajisté bylo podobných lidí sprostější třídy kteří na veřejných slavnostech, o zvláštěných svátcích atd. před obecným lidem zpívali aneb básně přednášeli. „*Hic scit cantare, quidam carmen recitare*“, píše kronikář Zbraslavský popisuje korunovací krále Václava II.

Non est platea; quae non sit plena corea,
ista Bohemorum, sed et altera Teutonicorum;
more fuit gaudens plebs haec manibus bene plaudens,
hic enim musae propriis sunt artibus usae.

V Praze a v městech vůbec se ozýval o takových příležitostech zpěv český i německý i latinský. Takž bylo i při korunovací krále Jana léta 1311:

Plebs tunc laetatur et regi congratulatur,
quando coronatur rex, gens gaudens animatur
extollens cantum, movet a se concio planctum,
factum regis amant, prae laetitia quoque clamant,
turba Bohemorum canit hoc quod scivit eorum
lingua, sed ipsorum pars maxima Teutonicorum
cantat teutonicum, sed clerus psallat amicum
carmen, quod cunctis placuit populis ibi conjunctis.

Před Čechy kteří německy neuměli a němčinu nemilovali, po vesnicích, městečkách a na hradech národního rytířstva neozýval se zajisté v podobných případnostech zpěv německý ale český. Ba pánové zábavy milovní drželi takové osoby i v své službě, které jim zpíváním a přednášením básní chvíli ukráceli a připomíná se v listinách XII. století jakýs *Kojata histrio*, jinde *Kojata jocular* jmenován, a dá se mysliti že takovito *histriones* také divadelné hry provozovali za časů když tyto příliš světským myšlénkám hovíce z chrámů se vypudily a kněžím se provozování jich zapovědělo. Osoby takové nemohly býti bez jakési vzdělanosti, toho času dosti vzácné, a dá se souditi že to byli sběhlí mnichové a toulaví žákové. Mnozí z nich zajisté v latině se znali a pocházeli od nich též básně latinou promíchané, jaková jest píseň kterouž Rubín a Pustrpalk v Masticzkáři zpívají. — „Chudší studenti pomáhali si žebrotou vysílající z prostředka svého po rozličných osobách zvláště duchovních a školních v Praze, s listy neb veršemi společně k tomu skládanými, ve kterých rozličné vtipné i nevtipné žerty provozovali. Co tak jako na způsob koledy sebrali, ku př. o sv. Martině, o posvěcení a jiných svátcích, o to se k nadlepšení svému dělili.“ Nejživější obraz takového žebrového žáka nám poskytuje báseň *Podkoní a žák* o kteréž vším právem souditi se dá že pochází z autentického zřídla, totiž od některého takového žáka který ovšem lépe než kdo jiný znal spůsoby a nespůsoby této třídy studentstva, ač jak konec básně jeví, ze spůsobů těch už byl vyváznul. — Že žebroví studenti se neomezili na Prahu jest patrné a dotčené skládání přímo poukazuje, neboť žák mluví o sedláku a sedlce. Před pány a kněžími odříkávali verše latinské, ale sedlákům musili zpívat česky. Jedna taková píseň studentská v českém jazyku nalézá se v rukopise universitní bibliothéky Pražské. Zpívaly se o sv. Martině:

1. Svatého Martina
všeliká dědina
dnes štědrost zpomíná,
podle svého statku
vesele s čeládkú
tučná hus, hus, hus,
tučná hus jie,
víno pije
beze všeho smutku.

2. Ale my školníci
nevolní chudníci
malí i velicí
v škole vzdý sedíme,

vesele strašíme,
neb nás dusí chudoba,
toho netajíme.

3. Proto dnes vesele
štědří dobré vůli
vedúc vaše myslí,
k vám jsme zavítali,
abychom dar vzali
anebo dusnost chudoby
tady odpustili.

4. Račtež darovati
majíc na paměti
svatého štědrosti,

abychom radosti
podle vaše cnosti
tučnú hus upečnú
mohli s vámi jísti.

5. Ale vy bratří
milí, majíce
na paměti svatého
Martina rytíře,

nynie v této míře,
nechceteli husi dáti.
dajte dva penieze.

6. Ač nás darujete,
odplatu vezmete
v království nebeském,
Amen zpievajíce
bohu děkujíce.

Dá se souditi že bylo mezi studenty i takových kteří též jiného druhu písně skládali, a básník milostné písně *Neohrožený milovník*, aneb básně pod jmenem *Vázané* známé (tištěné v Časop. Mus. 1827 IV. str. 8) a i jiných, sotvy kdo jiný byl než některý žák, ač ne právě toulavý a žebravý. Taktéž se mysliti dá že „dosti bylo žáků bavících se více pitím, hrou, nočními toulkami a výtržnostmi než knihami a studiemi,“ a že tomu a onomu se zalíbilo potulování po vsích a po hradech, a sledě příklad toulavých rytířů zanechal studii a stal se doživotně Vagantem, t. j. toulavým zpěvákem aneb tulákem vůbec o nichž se zmínka činí v staré listině z počátku XIII. století: *Suriamus diutina faticorum favente dementia per Austriam, Stiriam, Bavariam et Moraviam praesul et archiprimas vagorum scolarum.*“ V básni jedné z XIII. století o vagantech projevono:

Secta nostra recipit justos et injustos,
claudes atque debiles, senio combustos,
bellosos, pacificos, mites et insanos,
Boemos, Teutonicos, Sclavos et Romanos,
statura mediocres, gigantes et gnanos,
in personis humiles et e contra vanos.

Samo sebou se rozumí že nekaždý takový vagant byl spolu už i básníkem, leč že většina jich přednášela básně od jiných složené, taktéž ale se domýšleti dá že se mezi nimi dosti nevázaných talentů nacházelo, o jejichžto skladbách ovšem málo víme. Od takovýchto lidí pocházely zajisté písně a básně všalického druhu, neboť bylo mezi nimi povah rozličných a i takových jejichž mravy a směry se nesrovnávaly s zásadami lidí spořádaných. Z tohoto kruhu bezpochyby vyšly i o *smilství písně nesličné* na kteréž připomíná báseň „Desatero kázání,“ a na kteréž naráží Tomáš Štítný: *Ano mnozí rúdi by české knihy zatratili a tož jen dobré. Oném básněm jimž smilné věci se v svém smilství rozřehují nic nedějí.* — Bylot tedy i takových písní u nás dosti a není co želeťi že se vytratily. Avšak veršovaná mluva tenkrát všelijakým podivným nápadům sloužit musila, a povstala rozličná *curiosa* jež počítati nelze mezi plody básnické. Takováto veršo-

vaná *marotta* byl tak zvaný *Cisiojanus*, druh rýmovaného kalendáře sestávající ze čtyřmecitma veršů z nichž vždy dva na měsíc přicházejí a nejhlavnější slavnosti a svátky církevní tehdež svěcené obsahují. „Předkové naši naučivše se nazpamět tyto verše, na prstech syllaby počítali a tak zvěděli kolikátého který svátek připadá.“ Nejstarší zlomek českého Cisiojana pochází z l. 1258—1278 a jest důležitý ohledem na starou pravopisemnost českou. Úplného Cisiojana nás došel rukopis ze XIV. století. Tomáš Štítý v učení křesťanském uvádí z něho toliko čtyry verše. ³³⁾

Více básnické povahy nežli tato veršovaná prosa měly do sebe v prostomluvě sepsané povídky a romány, tak zvané *kroniky* z nichžto některé bez pochyby do této doby padají ač se nám teprv v rukopisech pozdějších dostaly. Vždyť i milostná rozjímání Tkadlečkova toliko z rukopisu z XV. století známe ač není pochybnosti o času jich sepsání. Povaha plodu tohoto však nebyla způsobná k tomu aby se stal čtením obecného lidu, aniž bylo co vypravovati z něho jelikož se v něm děje nenachází. Spis tento předpokládal čtenářstvo vzdělanější a přístupnější reflektivnému rázu. Více as se zobecnily povídky v kterých děj jakýs se vyprávěl fantasií lidu zaměstnávající, jakovéž byly kroniky o Štylfrýdovi a Bruncvíkovi. Máme za to že podobných povídek už za těchto časů více obíhalo mezi lidem než jak dle napsání rukopisův souditi se dá. Doba aspoň tato se příhodnější k tomu jevila nežli ona která hned na to sledila a v níž docela jiné interesity celým národem pohybovaly, než aby zpracovatelé a překladatelé při nichž bylo aspoň nějakých intencí duchovních v návalu udalosti a při mocném dorážení zbouřených vln časových na takovéto tretky byli síly vynakládali. Později ovšem když bouře se zase utišovaly nastaly také nové požadavky duchovné, a jelikož povaha každé reakce i takové protivy s sebou přináší jaková byla dotčená skládání vstříc literaturě časové, tudíž i většina těchto povídek dílem ze starších poodložených rukopisů se opisovala dílem z novu zpracovávala, nazvíce z hotových už německých plodů tohoto druhu. Známé: *Dvě kroniky* o knížatech českých, o Štylfrýdovi a o Bruncvíkovi synu jeho se zakládají též na německý originál a na starší veršované zpracování české jehož stopy znalé zvláště v Štylfrýdu se znamenají, tak že některá místa původní rýmovanou formu zcela podržela, a jiná zase v původní údobu snadno by upraviti se dala ku př:

S dobrou nadějí se v šranky bráše
a pod ním kuoň jeho plavý bujně plesáše.
Tu Lipolta daleko za kuoň svrže,
skočiv s koně i meč vytrže;

i jal se jeho postřihati
a rány veliké jemu dávati.
Lipolt nemoha obrany míti,
poče jemu na milost jíti.
Štylfrýd od něho přeč jel
a tak vesele z šrankuov vyjel,
Englický opět voláše:
Kde jsi Rudolfe, viero naše!
atd. atd. . .

Vzdělány jsou dvě kroniky tyto z většího dílu dle německé básně o Reinfridovi, ač způsobem pozornosti hodným, neboť vzdělavatel český dodal těmto „v rozličných ohledech nesmyslným románkům“ ráz národní a tendencí českou vlasteneckou je nadchnul, učiniv ze Štylfrýda a Brunčvika česká knížata. Štylfrýd se na cesty vydal aby své zemi a sobě cti větší dobyl, neboť *starší dávali nám tuto radu, abychom kdež mohúc dobývali svému jazyku cti a jména dobrého. Kotel kterýž na svém ščítu nesu velmi jest nemil, a protož jsem sobě umyslil, nebo orla přinesu na svém ščítě, neb i kotel ztratím.* Vítězně v cizině postoupiv boje za čest svého jazyka českého, vydobyl si erb orla černého v zlatém poli a zase do Čech se odebral. *Tu se stala veliká radost České zemi, nebo Štylfrýd jí dobyl veliké cti, a pak po všech městech, na všech branách kázal malovati orla v zlatém poli. . . .* O Brunčvikovi synu jeho zase kronika vypravuje že *když bieleš po smrti Štylfrýdově uvázal se u všecko shožie, uminil si též jeti a hledati cti jazyku svému; neboť nesluší žádnému dobrému tak umříti, aby nic památného po sobě nečinil. . . . Otec muoj ten jest orla svým životem dobyl, a jáť buohdá miením lva dobyti. . .* Všelíká hrdinství a dobrodružství postoupiv dobyl si lva a do Čech se vrátil. *Tu se radost veliká stala vsí zemi že knieže jejich lva přinesl. . . . Potom kázal Brunčvik po všech městech volati a lva na branách malovati, a na zemské korúhvi s jedné strany lva bílého v červeném poli.* Vzdělavatel český patrně nějakou pověst českou smísil s německou básní a k dolíčení národního rázu vložil Štylfrýdovi před bojem tato slova do úst: *Bože všemohúci a svatý Václave! račiž mi dnešní den pomocen býti; neb toho pro žádnú chlúbu, ani pro penize nevedu, ale pro čest jazyka svého českého.* — Máme za to že jen lokalisováním pověsti cizé a vmísením živlu vlasteneckého kronika o Brunčvikovi tak oblíbeným národním čtením se stala. Musilaf toho býti příčina podstatná že za oněch časů nižádná jiná přímo německá pověst v Čechách s úspěchem se nepotkala mimo tuto, a nelze nám jinde hledati důvody zjevu toho

než v národním proticitu tenkrát už dosti živém. Jest tedy patrné že vzdělavatel český toliko podloženiím směru vlastenského tímto kronikám cesta k lidu našemu proklestil a oblíby jim vydobyl.

Sluší nám zde ještě o jedné věci se zmíniti ježto pozorováním staročeského básnictví se naskytuje, totiž o nápadných někdy reminiscencích v obrazech, frásích a výrazech. Když pomníme jak nevyvinutá tehdy ještě byla literatura, a jak skrovné byly prostředky ku nabytí národní vzdělanosti kde latina se za zřídlo vši moudrosti považovala, a že spisovateli vždy toliko jen některá část duchovných plodů českých do rukou se dostala, nelze nám se diviti že od učitelů svých a z přístupných jim vzorů a pramenů kterýmiž se vzdělávali, brali i obrazů, stálých epithet a frásí. Pomýšlení však při tom na úmyslné mosaikové sestavení vycházeti může toliko z primitivního soudnictví. Shody takové nalézají se u básníků všech národů a všech věků tím nápadněji z čím starších dob pocházejí a čím snadnější jest přehled a porovnání plodů těchto. Plodící duch se vždy opírá o dojmy jež v sobě zažil, a u pozdějších básníků se zračuje povždy odlesk názorů od předchůdcův zděděných. Duchovní básníkové povrhovali názory jež tak přímou protivu působili vzorův z kterých čerpali a na které směr jejich je odkazoval. Tím více ale odvisli se jeví od jiných, s nimiž úmyslem souhlasili a jejichž slova dogmatickou téměř měla důležitost a platnost. Záviselo na vzdělanosti jednotlivcův a na elasticnosti ducha jejich, víceli neb méně se drželi výhradného kruhu vzorův aneb některými krokem z něho vystoupili, čímž se stalo že v plodech jejich nejen celkem příbuzný typus se stopuje ale i fráse mnohé se opětuji. S podobným zjevem se setkáváme i v básnictví světském. Ač svobodnější pole vykázano poesii této, přece pěstovatelé její se neodpoutali od způsobů školy ku kteréž osobnou oblíbou byli přilnuli, kterou nejlépe poznali jelikož se jim v okolnostech časových a místných nejsnadněji podávala. Vtíckni jenž do cizích zemí na studia se odebrali poznali v Italii a Francii zřídla moderného tenkrát básnictví, a mnozí přinesli vzory jeho do Čech vzdělávající je a následující. Tím však není dokázáno žeby bylo nebývalo i takových kteří už doma poznavše staré plody národního básnictví a je sobě zalibivše nebyli směry a formy jeho raději sledili než cizí. Ponořivše se do stadií vzorů domácích přijmuli od nich též některé obraty jimiž se národní škola od západné líšila. Ač vzdělanosti časové odvrácení nejsouce, nedali se přece tak mocně uchvátiti rázem jejím aby povahu národní byli zapřeli jako jiní. Přilnuvše k starebylé básnické škole české sledili své vzory, právě jako kněží se svého přidržovali kruhu, ač oni více básnického ruchu do sebe měli než tito kteří v službě římské doktriny stáli. Pohříchu ale způsob básnění

časového do proudů svého strhl i talenty, jako byl básník Alexandra, a půvab rýmu; mrocnost ruchu přítomného, vzdělanost školní, obliba panstva a směry duchovenstva, vešken pochod civilisací věkové i běh dějin domá-cích obracet pozornost všeobecnou na západ odkud se i nové myšlenky i -noví lidé. do Čech hrnuli. 24)

ČÁST DRUHÁ.

Poměry národní, sociální a kulturné, německý jazyk a latinské nauky v zemích českoslovaňských.

Politické omyly některých Přemyslovců valně přispívaly k seslení cizích živlů v Čechách a k zanedbávání duchovních zájmů národních, a pokud pravda jest že osudy národův na politice spoléhají tudíž i vysvětliti se dá bídný stav vlasti naší po vymření Přemyslovců kdežto resultaty nevhodných výsevků s nebezpečnou prudkostí vypučely. Zavražděním posledního Přemyslovce Václava III. 1306 4. srp. v Olomouci nastal v Čechách největší zmatek. Nejen že utiskování a loupení s velikou nevázaností v Čechách se dalo, ale i vnější válka s Němci hrozila. Mnozí měli za to aby se při volení nového krále ohled bral na ženské potomstvo rodu Přemyslovcův, a Jindřich vévoda Korutanský, manžel Anny, nejstarší dcery Václava II., na trůn povýšen byl. Naproti tomu se snažil kral Římský, Albrecht Rakouský zjednatí korunu českou synu svému Rudolfovi „prohlašuje království české za uprázdněné léno říšské které by jemu náleželo uděliti dle libosti.“ — Na sněmě k cíli tomu povoláném opanovala však strana rakouská a Rudolf povolán jest na trůn. Jestliže při dvoře králův staročeského rodu mnoho cizinců se zdržovalo jejichžto vplyv na poměry národní s nelibostí věrných národůvců se potkával, tuť zajisté od krále z německého rodu se nečalo očekávati aby nepoměr takový se odstranil. A takž se také stalo. Pánové rakouští se nepovažovali už za hosti v Čechách ale za pány, a v radě králově mnoho platíce hrdě se měli k českým, čímž ovšem strana vévody Korutanského posily nabývala a Vilém Zajíc z Valdeka, Ojř z Lomnice, Bavor ze Strakonice a jiní nepřestali oživovati naděje přívržencův dcer z rodu Přemyslovcův. Přišlo posléze k tomu že Rudolf proti nim pole sebral, avšak při obležení města Horažďovic jež Bavoru ze Strakonice náleželo nenadále se rozemohl a zemřel. Nastaly tím nové a ještě větší zmatky v Čechách, ba strhla se v zemi válka stran proti sobě rozestřených. Dle smlouvy s Albrechtem učiněné měl

bratr Rudolfův, Fridrich vévoda Rakouský nastoupiti vládu českou, čemu však sesílená nyní strana ženského potomstva starého panovníckého rodu odporovala, horlivě se zasazujíc o to, aby Anna manželka Jindřicha Korutanského dědičný trůn nastoupila. S jakou mocí strana tato v Čechách nyní vystupovala jeví se v rychlém útěku rakouských dvoranů ze země. Proto pro všecko bylo ještě dosti přívrženců strany rakouské v Čechách, a zvláště v raddě Pražské která s Němci držela. Radda městská ustanovila *Olbrama*, hlavu strany rakouské v měšťanstvu, na sjezd volebný, kdežto *Tobiáš z Bechyně*, nejvyšší maršálek, nejúsilnější z panstva zastával práva synů Albrechtových. Objevujeť se nám ve sporu tomto velmi rázné a odhodlané vystoupení myšlenky národnosti české na politickém poli v odporu s německým a osvětlí se nám tím že výrazy hořkosti proti Němcům s jakýmiž se ve spisech českých onoho věku setkáváme nebyly hlasy volajících na poušti. Že strana korutanská ve sporu tomto skutečně stranou národní byla vysvítá přímo z dějin oněch dnů a z veřejného vyjednávání na schůzce. Snažovalat se zajisté strana tato o věc svou v klamném domnění že národnosti české podpora se dostane dcerou Přemyslovců. Neméně ale z dotčených vyjednávání vysvítá že upomínky na drahé spůsoby národu některými v posměch se uváděly! Porada o zvolení krále držaná bez odporu mezi nejdůležitější epizody dějin českých náleží jasně hazíc světlo na smýšlení jakéž se za dnů oněch v Čechách bylo ujímalo. — „Pan Tobiáš z Bechyně hleděl shromáždění stavů nakloniti k domu rakouskému hlavně představováním velkého nebezpečení války od říše německé, ve které by Jindřich Korutanský byl slabou zástitou, i navrhoval tedy, aby byl Fridrich Rakouský povolán na trůn jemuž by kněžna Elška z mladších dcer Václavových dána byla za manželku. Strana protirakouská nechtěla však o tom nic slyšeti. Pan Oldřich z Lichtenburka vzkřikl na Bechyňského: *O Dobeši! jak dlouho chceš nám vmucovati za krále cizince a vrahy našich králů?* — Na to odpověděl pan Tobiáš s ústípkem, *má-li král býti domácí, žeby bylo nejmoudřejši, poslati do Stadie, a z tamějších sedláků některého dáti kněžně Elšce za manžela i povolati jej na trůn, jako za času Libuše.* Touto řečí dopálen vytasil Oldřich z Lichtenburka meč a vrazil jej do Tobiáše ... synovec pak jeho Hynek Krušina z Lichtenburka zabil tudíž ve shromáždění synovce Tobiášova.... Shromáždění volalo: „*Nechceme Rakusanů, než ke starému rodu králů našich chceme se navrátiti.*“ V tom strhnul se také pokřik: Kde je Olbram, kde je? — I jeho vyhledávali nejdivější protivníci strany rakouské k smrti. Olbram však spatřiv zavraždění předního pána své strany, byl se v prvním okamžení skryl a nemohl býti nalezen. Hned stalo

se shluknutí přátel jeho z měšťanstva před domem biskupovým, kteříž chtěli zabíté pány krvavě pomstít na jejich vrahách. Tito však zachránili se rychlým útekem, ano ve městě zdvihla se nejspíš hned také mnohem mocnější strana Korutanská, i přišlo k šrůtkám mezi rody měšťanskými. . . . Hiltmar Fridinger, jeden z nejváženějších měšťanů staroměstských ze strany rakouské. . . . zabit jest od Mikuláše Tausendmarka.“ (Václ. Tomka: Dějepis Prahy str. 465.)

Roku 1307 dne 15. srpna zvolen Jindřich Korutanský za krále, ale pohříchu velmi se zynčila strana národní hledajíc při něm podpory. Jindřich jsa muž neschopný nezjednal ani zemi žádoucího pořádku ani osobám bezpečného práva. Neukročené strany nepřestaly se pozdvihovati proti sobě, zjevy násilí a krveprolití se střídaly a král nevěda sobě jinak pomoci přivolal Mišňany do Čech jež ukrutností a bezpráví neslychaných na českém lidu v okolí Pražském se dopouštěli. „Mnohý sedlák český byl od nich zabit, nemohl-li dáti korce ovsu neb čeho jiného žádali, jindy zajímali lidi a podřezávali jim dlaně i prostrkovali jimi žíně, a vodili takto zmrzačené s posměchem po hradě. . . . Boj vedl se mezi národem a národem.“. . . . Přibýlo pak ještě vojsko z Bavor a z Korutan. Krvavé se nyní sledily výstupy, až k přímé seči došlo mezi českými pány a německou posádkou jež německou část měšťanstva chránila; a tu jak Dalemil vypravuje: *Když Čechy s Němci boj jměchu - Čechové Němce u městě tepiechu; - v zástupech po městě chodiechu; - Němci v svých domech zavřeni sediechu.* — Avšak zase se zmohla strana německá, zase Mišňané dobyli Prahu a skutky hroznými znamenali přítomnost svou, podporováni jsouce od německých měšťanů, hubíce a lupíce český lid v městě a v okolí. — Mezi tím ale Eliška Přemyslovna se stala manželkou Jana Lucenburského, syna krále Římského Jindřicha VII., a hlady vlastencův nadějně se obracely k ní a skládaly se nejkrásnější naděje na ni a manžela jejího pro nějž valná strana v Čechách povstala nabízejíc mu korunu českou. Eliška podle svědectví historických byla věrná dcera národu a vši důvěry hodna. Ohledem na Jana klamali se ale Čechové nyní právě tak jako dříve při volení Jindřicha Korutanského. Nejen že Jan byl nedobrá hospodář a s důchody nepoměrně nakládal, ale i němečtí páni s ním do Čech přišli většího vplyvu měli na vůli jeho nežli domácí šlechta a na ujmu národu se obohacovali. Radili se tedy pánové čeští o vzdání všech německých raddů ze země a posléze i králi předložili stížnost *že cizinci požívají úradů a statků zemských a vyvázejí peníze ze země,* načež král německé pány ze země propustil. Nebyl však tím už i mír a blahobyt zemi navrácen. Král Jan zalibiv si potulování po světě, utrácel v cizině více než země česká bez veliké ujmy poskytovatí mohla,

a v zemi zase rozbroje mezi pány nastaly, k tomu pak přišla neúroda, a nastal hlad a bída nevyslovná. Vina zlého se uvrhovala na krále a uvážíme-li jakého druhu byly stížnosti strany české, že i králi nejvěrnější prvě pánové od něho odstupovali a téměř všechno panstvo české proti Janovi stálo, nedá se mysliti žeby v čemž jiném byla příčina nepořádku zemského ležela než v nepovážlivém jednání jeho. Nejdůležitější z mnohých stížností pánův českých byla ona jež se na národnost českou táhla. Vytýkalo se totiž králi že v úmyslu má *vyhladiti Čechy ze země a ji Němci osaditi; pročez by jim lépe bylo umřítí než nechat se zbaviti své vlasti...* Spojené panstvo válečně vystoupilo; než však brzo zase věc se vyrovnala a král znovu zavázati se musil slibem že nepovolá cizozemce do úřadů nýbrž radou Čechů zpravovati se bude. Viděti z toho patrně že národní otázka konečně už v popředí se stavěti počala a že smýšlení proti Němcům vždy živěji a příměji na veřejný odpor vyrůstalo. Vidíme však též že lid český ve všech záležitostech veřejných posud toliko passivně se choval, ve všem následuje toliko rozkazy pánů a vedení jejich se podáváje. Neobjevilo se ještě vůdců ze středu jeho, ba vůbec do života jeho nebyla ještě myšlenka jakás samostatná a vědomí síly své vniklo, sice by nebyl plače a prose běhal za loupeživou luzou cizáckých žoldnérů, když ona na vpádech svých do vesnic pobírala potravu lidu a dobytek z chlévů mu odváděla, ale bylby se lid sebral a spojil a učinil jim jako sto let na to. — Jaké síly německví v Čechách tenkrát už dosahovalo, jaké mocnosti si vydobylo a jaké nebezpečnoství jím hrozilo národnosti české, to nejlépe vysvítá z procitlého odporu v literatuře a v politickém životě Čechův, kterýžto však odpor přece nestačoval, neboť vždy znovu povstaly ty samé stížnosti, opětovaly se ty samé výstupy a vždy novými spůsoby doráželo cizinstvo na národnost slovanskou v Čechách. Vinu toho nesly poměry už zakořenilé v Čechách a nelze bylo tu jináče pomoci leda z kořenův vyvrácením poměrův těchto, ku kterémuž skutku národ český ovšem ještě byl nedozrál, ale mnohými už pohnůtkami k dozrání se vedl, neboť již spor národností vystupoval téměř všady a ve všem se osvědčoval co jen poněkud příležitost k tomu poskytovalo. Takž ku př. „i o jmeno druhého syna krále Jana vznikla rozepře velmi horlivá mezi německým a českým dvořanstvem královým.“ Němci chtěli aby pokřtěn byl Jindřichem dle děda svého Jindřicha, Čechové žádali aby nazván byl dle českých královských předků.

Věc tato ovšem nepatrná by se jevila kdyby z ní nevysvítalo že král Jan ač mu nelze bylo první své úředníky z Němce povolávat, předce nikdy nepřestával při svém dvoře míti průvodčí německé a radám jich se nakloňovati, ano i po několikaletém panování nad Čechy

„žádné lásky ještě nepojal k zemi ani k národu českému.“ — Proto se zajisté tak málo v království svém zdržoval a ještě méně o řádné řízení jeho se staral. Nejpilnější práce jeho byla že v Čechách peníze sháněl jež v cizině utrácel navštěvuje turnaje a hledaje kratochvilu a dobrodružství po Evropě, zvláště u dvora francouzského. Snadno domysliti se dá jací zmatkové z toho povstali v království českém a kterak takoveto hospodaření na právné a duchovní poměry zemské působilo, kde toliko právo silnějšího panovalo a v soukromých válkách jež pánové i měšťané mezi sebou neb proti sobě vedli, pole se hubila a příběhy lidu vypalovaly až i celé vsi zpustly! Klevetníci i samu královnu Elišku i mladého králeviče Václava v podezření uvedli takže ona na čas do Bavor utéci musila a tento do Paříže se poslal k dalšímu vychování (1323). Teprv po desíti létech navrátil se Václav Karel do vlasti své vybídnut od otce svého krále Jana aby způsobem posavadních zemských hejtmanů správy zemské se ujal. Lid ho přijal s velikou radostí, mnoho dobrého od něho očekáváje. Ale nejen že stav věcí v Čechách bolestný dojem na králeviče učinil, on sám po desítiletém přebývání v cizině pocitoval se nyní doma osamělým. Zapomenul tam i jazyk český jež však pilností si nyní zase přiosobil takže v brzku dokonale česky mluvil i psal. Objevilo se také v prvních dobách vládaření jeho že jazyku českému nová éra nastává. Kdežto i za Přemyslovců německá strana při dvoře nadvládala, osvědčil Karel svou náchyllost k Čechům tím že dvorskou čeleď která s mladou manželkou jeho Blankou z Francie přijela nazpět poslal a spanilé Blance dvořanstvo ze šlechty české poručil, a ona sama mluvíc toliko jazykem francouzským, vedle němčiny také češtině se učila. Nelibé poměry mezi Němci a Čechy v zemi se ovšem nedaly vyrovnati jedním rázem. Bylot se po některá století tolik Němců do Čech přistěhovalo a měšťanstvo i šlechta tak valně cizotou načichly že už jen radikálním lékem se umožnilo navrácení spravedlivého postavení národnosti české v Čechách i na Moravě. Létopiscové onoho věku často se zmiňují o výstupech v nichž národní vědomí Čechův proti Němcům se objevilo. Nebyla však doba tato ještě příhodná k veřejnému se opření národnosti české proti přehmatům němčiny. Bylot k tomu potřebí aby se nejprv v lidu samém vyvinulo sebevědomí, a jelikož myšlenka skutky předchází, musila se myšlenka oprávnění národního jazyka teprv poznenáhle k oné síle a rozsáhlosti vyvinouti jakáž pak sama požaduje uvedení své do skutečného života. Karel zajisté po zahynutí krále Jana v bitvě u Krešćaku (1346) na trůn český dosednuv, mimo to že koruně české stkvělého politického postavení v Evropě vydobyl, taktéž v nitru vlasti své takové základy položil novému vzniku národnosti a vzdělanosti

vůbec jako nižádný z předchůdců jeho. Avšak rezultáty působení jeho ohledem na národnost a literaturu teprv později z nově položených těchto základů vyrůstí mohly. Stojít sice svědectví že za času Karlových osvěta v Čechách valně prokvétala a národní písařnictví nad časy předešlé vznikalo, avšak pohřešujeme předce ještě charaktery jenžby byli povzbuzovali národ tak mohutným snažením a tak uchvacujícím vzletem ducha jej byli povznesli jako toho času v Italii činili Dante, Petrarca, Boccaccio, kteřížto nejen ve vlasti své nový ruch duchovný probudili ale jejichžto literární působení i daleko přesahovalo meze Italska. Avšak pro to pro všecko objevil se i v Čechách svěžejší duch a ujímati se počínaly zájmy o kterýchž tam dříve ledva zmínky bývalo. Nehen propravující se duch ku vyšší svobodě myšlení na západě a na jihu některými stkvělými zářemi až do našich vlasti docházel, ale i působilejší vnitřní ústrojnost země podávala národu pohnuték k svěžejšímu postupování na dráze všeobecné kultury. Odpoutával se duch evropský už hlavně tím že kněžstvo přestávalo býti jedinou vzdělávací mocností a že osoby světské podílu bráti počaly na duchovním vývinu národů. Nanuky vystupovaly z výhradného kruhu náboženského, i ač nesponštic se zásad posud panujících počala se věda rozeznávatí od víry, čímž ovšem prvý hlavní krok k emancipaci ducha lidského učiněn. Panování výhradných myšlének náboženských přestávalo zmáháním se myšlének jiných, právě tak jako zase ve společnosti nbývalo dobrodružství když pozornost na práci se obracela. Střední stav vystoupiv z obmezenosti a sklícení svého nedopouštěl už převahu feudalství, jsa v tom podporován i pokročilým duchem času i vůlí panovníků kteří se za dob těchto tím pevněji uvažovali ve vládu zemí svých čím rázněji do kolejí činnivé politiky vstupovali, totiž takové která si vědoma jest pevného cíle a na podstatné prostředky k dosažení jeho pomýšlí. — Bytby i dějepiscové naši oné doby třeba jen nedostatečně a téměř příhodným toliko podotknutím nás poučovali o značných převratech jež se tehdaž v myslích vůbec působily, poučuje nás o tom sledící brzo na to doba ku kteréžto se základ položil už v době této, neboť nemysli nikdo že politický, socialný a duchovný převrat jakého koliv druhu a způsobu přes noc se stává a v některé toliko osobě původ svůj má. Musít semeno do schopné a připravené půdy padnouti máli se v ní ujmout. — Už dříve jsme se zmínili že mezi nejpůsoblivější plody středního věku počítati jest probuzenou individualnost. Přílišný její však vývin by byl k výstřednosti a k úpadu společenské civilizaci vésti musil, kdyby se nebyl vedle ní i živel ustředující objevil, neboť stavové rozliční dělili se zásadami a zákony svými a vždy dále se jimi od sebe rozcházeli. Toliko myšlénkou státní a národní lze bylo rozplývající

se síly v jedno uvéstí řečiště a způsobiti jednotu valnou, protivám odporující a v organismu svém vnitřním a vnějším se zdokonalující. Patrné byly některé snahy králů českých před Karlem uspůsobiti takovou jednotu státní, jejíž ústřední mocnost ve vládě královské splývatí měla. Překáželo jim v tom feudalství. Probírajíce listy dějepisův našich jsme někdy na rozpacích, máme-li se těšiti z odporu šlechty proti králům čili jej zavrhovati: Pohnůtky k sporům těmto jsou někdy příliš nejasné a vůbec mezi sebou se liší. Směry Přemyslovců nebyly vždy kalé, a když i o jednom z nejslavnějších z nich hrdinském Přemyslu Otakaru se psalo: *Coepit suos despiciere et extraneos ad terram suam invitare* (Neplach a Dobner. Mon. IV.), tu pochopitelno že věrní národovci mezi šlechtou měli proč odporovati. Bytby toho jen polovice byla pravda co Dalemil o utiskování českého živlu píše a čeho vina namnoze na zeměvládce padá, tu bylo potřebí protivy s jakouž se títo v případnostech takových potkávali. Avšak Karlem IV. nastala i v tomto ohledu doba lepší. Jeho důmyslná politika nehledala posily a středisko mimo zem a národ, nýbrž v nich samých. Jestliže němečtí básníkové spůsobovali druhdy řady chvalozpěvů na příznivce své, oba Václavy a Otakara, stalo se to za příčinou podpory kteráž se německé národnosti v Čechách od králů českých dostávala, zajisté na ujmu domácího písemnictví jehož si dvůr český nevsímal. Musilo přijíti král vychovaný v cizině, kdež mateřský jazyk svůj byl zapomenul, a novým jeho poznáním o zvelebení jeho se zasaditi! Osvědčil tím Karel velikou moudrost politickou, že posilou již národnosti dopřál přiblížil se k národu, síly v něm držimající probudil a odpor národní strany mezi šlechtou a lidem odvrátil. Prvotným zřídlem moudrosti jsou nabytá poznání a zkušenosti. Ohledem na poznání stál Karel na výši vzdělanosti svého věku. Největší vplyv na něho mělo zajisté přebývání v Itálii kdež právě tenkrát se byla vzdělanost literární způsobem podivu hodným rozvíjela, avšak zajisté už v Paříži kde za prvního mladictví svého se zdržoval vstúpila se mu láska k naukám.

Pařížská škola byla z prvopočátku toliko školou kněžskou. Všickni učitelové byli kněží, kancléři byli biskupové. Theologii bylo první, filosofii poslední místo vykázáno. Nikdo nesměl být učitelem kdo od papeže nedostal *facultatem* (odkud název fakulty povstal). Ale myšlenky si proklestily cestu všemi vazbami jakýmiž je většina učitelstva poutala. Někteří učitelové Pařížské vysoké školy za věku našeho Karla prosluli zvláštní učeností a mnoho přispěli k oživení evropské literatury. Jmenují se zde zvláště: *Franciscus Mayronius*, minorita, jinak také *doctor illuminatus et acutus* nazván, okusil se na poli spekulativné filosofie. *Durandus de S. Porciano*, dominikán, učitel

flosografie a theologie v Paříži, mezi skolastiky jmenem *doctor resolutissimus* poctěn, jelikož prý nezapletenější otázky co nejsnadněji rozlušťoval, proslul některými theologickými a filosofickými spisy. *Henricus de Hassia*, znamenitý počtář a hvězdář. *Arnold de Villa nova*, znalec nauk přírodních, silozpytec, lučebník a lékař, jenž sepsal 62 názvů lékařských spisů mezi nimiž pojednání *De regimine sanitatis* po celé Evropě uznání došlo. *Vilém Occam*, františkán, učitel theologie v Paříži, spisovatel filosofický školy skolastické, kterýž se značoval hrozným titulem: *doctor singularis, invincibilis, inceptor venerabilis!* Jestliže spisy těchto mužův v zasloužené zapomenutí poklesly, nedá se přece upříti že duchu svého času znamenitě posloužily a nemálo přispěly k povzbuzení zájmů literárních a ku vznikání všeobecné osvěty. Nelze pochybovati že se králevič český v Paříži obezřel v tamějším učeném světě, život akademický poznal a si vědu vůbec zalíbil a že se krásné záměry jeho napotom s Itálií ještě více potvrdily. Itálie tenkrát proslula znamenitými učiteli, z nichž někteří ovšem pouze časové jiní ale trvalé slávy došli, takže podnes as nebude člověka vzdělaného jemuž by jména jako Dante, Petrarka, Boccaccio byla neznáma. Nelze námi zde mlčením obejítí muže některé rozličných vědomostí jenž tenkrát na školách italských vyučovali jelikož jak známo vědochtivá mládež česká se k nim hrnula a vědomosti i poznání mnohá s sebou do vlasti přinášela takže se právem říci dá, nikoliv z Němce ale z Itálie k nám zavítala osvěta onoho věku. *Albertinus Musatus* dějepisec a básník v Padově znamená se co historik velmi ostrovtipný a pravdy milovný, který zvláště svým spisem: *Ludovicus Bavarus ad filium* nejvíce přispěl k osvětlení původu rozepří mezi Guelfy a Gibbeliny. *Ambrosinus z Pistoji* básník a právník italský, učitel právnictví v Bononii a Perugii, mnoho přispěl ku povzbuzení právnícké literatury. Dante Allighieri byl jeho přítel, Petrarka, Boccaccio a Bartolo byli jeho žáci. Bartolo byl za nejslavnějšího právníka svého času považován a co učitel v Pise později pak v Perugii takové slávy si vydobyl že se k němu studentstvo se všech krajin Evropy hrnulo. O něm píše Lupáč z Hlaváčova: *Bartholus de Saseoferrato; dictus Lucerna juris, cisare Karla rada, od něhožto pro svou ctnost, šlechtnost a vysoké umění velice jest vyvýšen, poctěn a slavným erbem buďto štítem i privilegiemi a výsadami s potomky a budoucími svými darován, o čemž i sám Bartholus v svých knihách zmínku činí.* Nejznamenitější jeho spis jest: *Comment. in jus universum civile etc.* Mezi žáky jeho prosluli italská právníctví spisovatelové *Petrus Baldus* a *Franciscus Zabarella*. Nad tyto všechny se ovšem povznesl světoznámý Dante a hned po něm Petrarka a Boccaccio. Petrarku poznal Karel na své cestě do Avignonu l. 1346. Lupáč píše že

k němu náš císař obzvláštní měl přichylnost a lásku, několikrát ho k sobě pro společné shledání a na přátelské promluvené přiznání pozvav, jakž to skrz epistoly kteréž jsou před rukama prokázati by se mohlo. — Roku 1362 se také skutečně Petrarka do Prahy ubíral, avšak nepokoje v Lombardsku povstale jej od dalšího cestování zdržely. V dopisu jež Karel Petrarkovi poslal praví mezi jiným: . . . *affectu magno videndi te, qui nostrum et imperii sacri amas honorem, et desiderii ingenti, a te morales audire doctrinas et gratissimis tuis eloquiis delectari* atd. —

Dát se již z toho souditi že Petrarka byl nejen muž znamenitých nadání a vědomostí rozsáhlých, ale i slávy veliké že požíval u vrstevníků svých, ja v tom ohledu ovšem šťastnější než větší jeho předchůdce na poli italského básnictví Dante. Roku 1341 oslavila Itálie svého oblíbeného znělkaře korunou básnickou kdežto dvacet let před tím nejgenialnější její básník ve vyhnanství se potloukal a umřel. Ačkoli Petrarka nejvíce svými lyrickými básněmi ve vlaském jazyku způsobnými proslul, nekladl přece on sám na tyto své práce obzvláštní váhu, domýšleje se větší zásluhy svými latinskými spisy o nichž ovšem se už nikde nemluví. Latina platila tenkrát za všeobecný jazyk učencův a Petrarka se nebyl z panujícího předsudku vyzul. Latinské jeho poesie, jakož epická báseň *Africa*, v níž třetí Punickou válku a starořímskou slávu opěvuje, a *Eclogae* jsou dávno zapomenuty, a toliko některé prosaické rozpravy jež v latinském jazyku sepsal jsou povšimnutí hodny. Snad politický jeho spis *de republica optime administranda* a některé historické články způsobily že se v Petrarkovi tak hluboká moudrost vyhledávala jakouž mu Karel IV. přičítal. Nám jest Petrarka zvláště důležitý proto že se neustále snažoval o vzkříšení klassické literatury a o rozšíření znalosti velkých spisovatelů římských čímž valně přispěl ku probuzení humanismu v Evropě na jehož dalších pokrocích závisela pozdější reforma evropského vědectví. „V úcelech těchto splyvaly snahy Petrarkovy se zásluhou přítele jeho Bocaccia. Co Petrarka o probuzení a zobecnění klassické literatury římské, to Bocaccio o povznesení klassikův starořeckých učinil, a nedá se za našich dnů už ani pomysliťi jak neustálé horlivosti a jakého namáhání taková snaha tenkrát stála, jaká protivenství a překážky při panující tehdaž nevědomosti se jim v cestu stavěly při vyhledávání, sbírání, kupování, opisování a rozšiřování klassických rukopisů. Jednou Petrarka na své cestě do Lutichu nalezl starý Codex spisu Ciceronova *de officiis*, ale nelze mu bylo ve městě tenkrát tak lidnatém, kvetoucím a bohatém dopřítiti se člověka který by mu rukopis opsal, a když se sám na to odvážiti chtěl tu teprv s velikou obtíží si vydobyl tekutinu kteráž poněkud inkoustu

se podobala. — Též Boccaccio se vydal na cestu do kláštera Montecassino kterýžto tenkráté útočistém nauk se nazýval a poptával se tam po rukopisech z klassické starobylosti. Vedli ho po řebříku do jakési komory v níž nebylo oken a kde na hromadě mezi rozličným harampátím v prachu a špíně, ku potravě myším neocenitelné poklady v stůčkách spočívaly, a v čas nouze toliko k tomu se potřebovaly aby se staré psaní vymazalo a na drahém papíru jenž Homarovy zpěvy a Platonovy rozmluvy byl choval, plody mnišské moudrosti zvěčnily. — Boccaccio byl při této své spaze toliko na osobnou pilnost odkázán, kdežto Petrarka podporován byl mnohostranně a vždy několik písařů a tajemníků zaměstnával. O Boccacciovi se ví že vlastní rukou opsal Terence, Livia, Tacita, Cicera, Boëthia ano i Homera několikráte. Jeho působením zřídila Florentinská republika učitelskou stolicí řeckého jazyka na kterouž byl povolán jeden z prvních grammatiků oné doby Leontius Pilatus Řek z Thessaloniky. (Scherr Allg. Literaturgesch.)

Poznání takovýchto mužů vedlo zajisté i k ocenění literárních snažení jejich, i nabyli zajisté důmyslný Karel brzo též přesvědčení jak důležitá jsou podniknutí literární společnosti lidské a kterak se jimi toliko provésti dá záměr mravné a kulturné obnovy národův. Přesvědčil se ale také že nikoliv jednotlivci, jejichž působení jest pomíjejičné, nýbrž pevnými ústavy dosáhnouti možná záměr dotčený. Byl očitým svědkem výhod jakéž přinášely ústavy veřejného vyššího vyučování méně patrným některým městům italským, jakož i o nepohodlí se namnoze přesvědčil jež vycházelo z toho že Čechové na tak daleké cesty se vydati musili k nabytí vědomostí vyšších. Úspěch založení vysokých škol v Praze ležel na bíledni. Nejen že střední Evropa se nižádným učilištěm vykázati nemohla jako Francie, Anglie a Italie, ale i dále na východě procitovati počal duch a uznávala se potřeba vzdělanosti vyšší. Spůsobením podobných škol v Praze jakovými se honosila Francie a Italie vyhověti zamýšlel Karel nejen potřebám národu svého ale i zemi okolních, a zajisté provedením tohoto záměru vedle jiných neméně důležitých povznesly se Čechy tenkráté na výši slavnou a obdivovanou, takže na slovo vzatý Eneáš Silvius v historii své se směle projevití mohl: „Nullam regnum ea tempestate inveniebatur, quod regno Bohemiae comparari posset.“

Základní listina vysokých škol Pražských způsobena byla 7. dubna 1348. Patrný byl úmysl Karlov sporádati universitu Pražskou podle Pařížské. „Volens ut studium Pragense ad modum et consuetudinem studii Parisiensis, in quo olim ipse rex in puerilibus constitutus annis studuerat, in omnibus et per omnia dirigeretur et regeretur.“ (Beneš z Waitmile.) Že Karel ne snad z politiky aneb z marnosti založil uni-

versitu Pražskou nýbrž i ze skutečné lásky k naukám o tom máme mnohých svědectví. Uvedeme zde na příklad slova Lupáče z Hlaváčova: „Na umění literní tento císař byl velmi laskav, což mezi jinými mnohými věcmi i z tohoto se může poznati, že v Pražské akademii, kterouž v nově ustanovil, při obecných disputacích a rozmlouváních i řečech o literním a filosofickém umění až do několik drahně hodin jest bývati, a tu o rozličných věcech, jakž jest obyčej filosofů, i sám se vytazovati, a zas od učených mužův jejich zdání a sentencí vyslyšati a vyzpytovat, jeho milost císařská, nad tím obzvláštní své zalíbení a rozkoš majíc, ráčil, protož když se jednoho času přihodilo, že mistry téhož učení do tří neb čtyř pořád hodin se disputující, jest s velikou bedlivostí slyšel, přistoupili jsou k jeho milosti císařské někteří z dvořenínů přednější, oznamující, žeby již byl čas večere, i aby na hrad Pražský, dosti podál, se odebral, odpověděti ráčil: Jděte vy nyní k stolu a jezte, neb toto rozmlouvání jest má večere. Tím namítaje, že se jeho milost tím pokrmem duše a myslí více, nežli kterými jinými, jakkolivěk opravnými krměmi, sytí, a v nich svou líbeznost a obzvláštní rozkoš má. Neb ačkoliv ten mocnář mnoho jest zkusil, a znamenitým věcem se jest za živobytí svého naučil, mnoho krajín, mnoho zemí i království projev, a tak i řádův a obyčejův rozličných národův zkusiv, odkudž i onen Ulysses, pán řecký, své commendaci jest po své smrti až do dnešního dne po sobě k posledkům aneb potomkům svým připamatování hodné zanechal, o čemž Homerus počta starožitný patrně čtoucímu a široce píše, však nicméně předce chut, chtít, a jako podpal ke všeho dobrého srozumění a dosažení jest měl obzvláštně onoho císaře Karla příjmím Velikého, o jehožto přichynosti a lásce k literárnímu umění a k literátům jinde se obšírně vypisuje. A bezpochyby dobře na paměti maje onoho Solona, athenienské obce správce, propovědění: Bych pak již i jednu nohu měl v hrobě, předce bych se učiti chtěl.“

Učení Pražské za příkladem Pařížského bylo rozděleno na fakultu theologickou, právníckou, lékařskou a svobodných umění. Vedle toho se rozdělovala universita též na čtyry národy, totiž český, bavorský, polský a saský. K českému národu se počítali studenti z Čech, z okolí Žitavského a Kladska, Moravy, Uher a Sedmihradska. K polskému studujíci z království polského, z Litvy, Slezka, Lužic, Durynska a j. v. K saskému celé severní Německo, jakož k bavorskému zase jižní se Švýcarsy, Hessy, Porýnskem, Vestfály atd. Vzdálenější přichozí se přidávali k národům jim nejbližším. Rektor byl nejvyšším představeným celé university, představení jednotlivých fakult byli děkanové. I učených gradů bylo vyšších a nižších. Doktoři a mistrové se stali dosa-

žením gradů vyšších, nižší grad byl bakalářů. Hlavní zdokonalení škol Pražských však nezáleželo toliko na uspořádání jich ale na osobách zvláště schopných jimž vyučování se svěřilo. Pročež hned z počátku povolal Karel professory rozličných studií do Prahy, jež vedle ótění i disputace na universitě zavedli, a brzo též se vykonávalo promovování při učení Pražském. — Ku většinu pohodlí učení nastaly později tak zvané kolleje, sbory to mistrů od příznivců založené a příjmy nadané z kterých mistrové výživu měli jsouce za to povinni studentům přednáseti. Nejstarší kollej, podobající se Sorbenské v Paříži, byla kollej Karlova (collegium Caroli) jižto Karel I. 1366 založil, s kteroužto zároveň spůsobena byla kollej u Všech Svatých, o jejichžto bližších poměrech zevrubně poučuje Beneš z Waitmile. Nadání tato pro chudé studenty ovšem velikého měla úspěchu a nejblažšího působení na národ český neboť se jimi umežnilo i nejchudším přistoupiti ku zřídům vzdělanosti, aniž potřebí jim bylo do klášterů vstupovati a výhradně theologickému učení se podávati. Theologie vůbec brzo pozbyla výhradně panujícího rázu a právnická i lékařská škola seslély tak že už r. 1373 svá vlastní statuta složily. — Kláštery se nacházely v podobném poměru k obecnému učení jako kolleje. I klášterníci studovali a učili v universitě zůstávající ve svých klášterích, pro jejichžto větší povzbuzení vymohl císař Karel bullu od Papeže Urbana V. kterouž napomíná provincially Minoritů, Dominikánů a j. v Čechách, aby v každém klášteře svém v Praze chovali mistry theologie kteřížby tu čtli podle spůsobu obecných učení. Nejhorlivěji se v tom objevili Dominikáni u sv. Klimenta již znamenitou otevřeli školu kamo bratři ze všech zemí přicházeli poslouchat theologii. Podobných založení nejen pro duchovní ale i pro světské žáky povstalo krátkým časem ještě více v Praze a jmenují se zvláště škola v klášteře Minoritů u sv. Jakuba a škola řádu Cisterského u sv. Bernarda, Jerusalem řečená. Od těch dob co právnickové od ostatních fakult se odtrhli zvolivše pro sebe zvláštního rektora Jana z Pernšteina a tím zvláštní universitu právnickou založili, zůstalo učení obecné v Praze na dvě university rozděleno. — Nejvíce se stávkélo učení Pražské as od let 1372—1389 kde více než 11000 studentů se na něm účastnilo. „Byloť takové učení ve městě Pražském kterému nebylo podobného ve všech krajinách německých“ — praví Beneš z Waitmile — „a přicházeli k němu z cizích zemí totiž z Angličan, z Francouz, z Lombardie, z Uher, z Polska a ze všech okolních zemí studenti, synové pánů a knížat a praelati kostelů z rozličných krajin na světě.“ Takž universita Pražská nabývala vždy větší důležitosti a patrného vplyvu na vzdělanost tehdejší Evropy. Ale i doma neobmezila působení své pouze na Prahu, nýbrž pečovala o to aby

školy v Čechách vůbec dobrými učiteli se opatrovaly v kterémžto ohledu i o nejnižší školy dbala. „Statuta od l. 1384 ukládají rektorovi za povinnost aby hleděl toho dosáhnouti všemi možnými způsoby, aby byli správcové škol všickni jemu poddáni.“ Jakkoliv zavedení dozorství takového snad dobrým úmyslem se stalo ady lidé neschopní k vyučování se nepovolávali, předce zase s druhé strany patrně se objevil princip nadvlády rektoratu Pražského z kteréhož i v jiných ohledech napotom všeliké spory vznikaly. Právomocnost rektorova se táhla i na soukromé učení. Kdož soukromá čtení držeti chtěl musil k tomu zvláštní povolení míti nejen od fakulty ale i od rektora. Nebylo tu divu že se pedanterie učenců a latinářů nápadně vyvinula. A takž se stalo že vedle stkvělých i mnohé stinné stránky objevila tehdejší universita Pražská na kteréž neméně jako na ony přímo poukázáno ve výtečných novějších spisech Palackého a Tomka a částečně i v starší úvaze: *Gedanken über Schulen und lateinische Literatur in Böhmen v. Ungar.* — „Nepovažovaly se školy tyto za vychovávací ústavy sloužící ku vzdělání vyšlé mládeže z nižších škol, nýbrž za ústavy vědecké jichž každý dle libosti užíval. Nebyly studentům předepsány předměty ani pořádek kursů“ — ale učitelstvo bylo poutáno rozličnými dekrety jimiž se svobodě vyučování stávala ujma. Jevit to dekret proti psaní knih bakalářů vyšlý, jakož i nález jež fakulta svobodných umění léta 1384 učinila strany Aristotelovy logiky a filosofie přírodní aby nesměly od žádného býti diktovány zkrácené. — „Nařídila fakulta artistská zvláštní censura spisů jež se čísti měly. Bakalářům byly některé knihy zapověděny, tak aby o nich vlastních spisů činiti nesměli, toliko spisy jiných proslulých mistrů škol Pražských, Pařížských, Oxfordských a j. Mistrové mnozi, aby nález tento obešli, připisovali spisy své slavným jiným mistrům, což zajisté někdy i proto se stalo že byl mistr talent samomyslicí a náhledy své pod cizou firmou jakž tenkrátě nutno jiným vpraviti se snažil. . . . Nesrovnávalo se vzdělání vědy zevnímu lesku. Nevzešel ze školy této během XIV. století ani jeden výtečnější duch který by byl nějakým znamenitým pokrokem v některé vědě jmeno své oslavil v dějinách evropské vzdělanosti. Ústav působil na rozšiřování jistého kruhu vědomostí ve kterém se pohybovala věda středověká a nenastoupěno nové dráhy. . . . Aristoteles sloužil za základ všeho filosofického umění. . . . O studiích klasiků ve smyslu humanismu XV. a XVI. věku nebylo ještě řeči. Ve filosofii se nečinily pokroky, neb jen staré věci opakovány. Skolastika docházela. Duch nové cesty vývinu si najíti musil.“ —

Nebude zde od místa k částečnému osvětlení panujícího tenkrátě ducha školského poukázati na některé spisy s kterýmiž se učencové na

Pražských školách obírali. Jmenují se tu zvláště spisy Buridana, Prisciana, a Boëthia. Mimo literární dějepis sotva se kde zmínka o nich činí. Padaly do jistých kruhů a přináležely jistým, toliko časům a kterýmiž také zašly. O Buridanovi jsme se už zmínili že vyučoval po některý čas na vysokých školách Pařížských. Spisy jeho se nepovznesly nad názory časů v kterých vznikly, ale zdá se že tenkrát velmi oblíbeny byly v učeném světě. Udrželo se jedno přísloví *Asinus Buridani* které jak Bayle se domýšlí z příkladu jednoho v logice Buridanově uvedeného pochází, a kterýmž se spolu osvětlí kterak skolastický ten filosof o svobodě ducha smýšlel. Kdyby prý osel rovně hladový jak žíznivý postaven byl v stejnou vzdálenost od potravy s jedné a od vody s druhé strany, musil by zajíti, jelikož zde rozhodující příčiny se nenalezá proč hladem za své vzíti má aneb žízní. Buridan, tím prý chtěl dokázati že není svobody ducha, leč pouze odvislosti od pohnůtek. — Tento Buridan složil zvláštní sbírku otázek čili kwestii logických a metafysických na spisy Aristotelovy, a kwestie tyto se považovaly za tak důležité že učitelům na universitě zakázáno bylo je zkráceti aneb ze svého k nim přidávati. Mimo tuto knihu nejužívanější byla: Petri Hispani *tractatus*. Spisovatel traktátu toho pocházel z Lisabonu, kteréžto město z počátku XIII. století k Španělům náleželo. Nastoupiv stav kněžský pilně se zanášel studii lékařskými a filosofickými. Na duchovní dráze rychle postupuje stal se arcibiskupem Bragaským, načež s králem se neshodnuv do Říma se odebral. Řehoř X. jej na církevním sněmu Lyonském učinil kardinalem. Léta pak 1276 za papeže zvolen jmenoval se Janem XXI. Ač spisy jeho filosofické byly docela nepatrné, přece na všech školách se čtla jeho rukověť logiky: *Summulae logicae*, jejichžto části byly *Parva logicalia* a *Tractatus logicae*. Že tento Petrus nebyl veliký myslitel a skalou vědy, souditi už z toho že celou víru dával astrológickým prorocstvím, která ho také nemálo sklámala. Nastoupiv stolicí papežskou vypočítal si z hvězd ještě dlouhé živobyčí, avšak už rok na to sesypal se nad ním strop nového paláce jež si ve Viterbu spůsobiti dal, při čemž vzal za své. — Čtla se také díla Boëthiovi připisovaná. Spisovatel tento žil v Římě na počátku VI. století, a psal některou část svých spisů, zvláště: *De consolatione philosophiae* ve vězení do kterého jej král Gothův Theodorich uvrhnutí dal. Většina spisů jeho se stratila a mnohé od jiných spisovatelů pocházející se mu přičítaly. Zásluhu si získal překládáním některých spisů Aristotelových do latiny, mezi nimiž *Topicorum* Lib. VIII. a *Elenchorum sophisticorum* Lib. II. jinak *liber dictionum* za zvláště hodny uznány byly, aby se na universitě přednášely. Ani učení ani věda tím nezískala, neboť Boëthius se

neosvědčil ani jednou původní a novou myšlénkou, a snaha jeho o spojení soustavy Aristotelovy s Platonovou se nepovedla. Spisy jeho vůbec mezi básnickým a filosofickým rázem se kolotajíce neobjevují ani zvláštního myslitele ani nadaného básníka. Jelikož ale díla Boëthia podle tehdejšího mínění výtečným slohem latinsky se vyznamenávala protož hlavně za vzory se čítala a vykládala vedle grammatiky *Priscianovy*. Spis *de disciplina scholarum* Boëthiu připsaný, a též na universitě Pražské vykládávan pocházel vlastně od *Tomáše Brabantina*, spisovatele XIII. věku.

„Ve vědách mathematických jmenují se nejužívanější knihy: v arithmetice šest knih Euklidových, a tak nazvaný Algorismus neb také prosto Arithmetika, to jest navedení ku praktickému počtářství jakýchž více bylo sepsáno od rozličných spisovatelů středního věku; v geometrii *Tractatus de sphaera* čili *sphaera materialis*, dílo sepsané ve XIII. století od *Jana de Sacrobosco* čili z Halifaxu v Angličanech, a jiné dílo od neznámého skladatele, řečené *Sphaera theoretica*; v astronomii na předním místě slavné dílo Ptolomaeovo *Almagestum*, pak tak nazvaná *Theoria planetarum*, *Almanachum* čili naučení o kalendáři, konečné dílo nedosti jistého skladatele nadepsané *Computus cirometricalis*, od některých připisované též Janovi de Sacrobosco, kteréž obsahovalo naučení, jak se časové výročních svatků, kdy který připadá, na přestech mohou vypočítati (*Cisiojanus*). *Perspectiva communis Johannis Pisani* dílo od Angličana složené roku 1280 obsahovalo nějaké naučení o optice.“ (Tomek: Děje university Pražské.)

Jelitož tenkrát škola v čelo nauk se stavěla dá se z předmětů v ní přednášených souditi na tehdejší stav poznání vůbec a vyjasní se poměr v jakém domácí věda a literatura k vědě vůbec stála. Na spisy Euklidovy, tohoto otce počtářství, zakládá se až podnes počtářské a měřické umění. Nejznamenitější z nich se jmenují *Elementa optica*, *Phaenomena* a zvláště *Sticheia seu elementa matheseos purae* Lib. XV. (Knihu XIV. a XV. sepsal Hypsikles Alexandrinský.) Spisy mathematické a geometrické v středověku spočívaly více méně na základech Euklidem položených, geometrie zvláště se nepovznesla ještě nad synthetickou metodu držíc se pouze pozorování geometrických figur a nepoužívajíc ještě mathematické analýsy na předměty geometrické. Tak též astronomie středověká nevykročila z dráhy kterou *Claudius Ptolomaeus* v knize: *Magnae constructionis seu Almagesti* Lib. XIII. naznačil. V této první známé astronomické soustavě vykládá se Kosmos ovšem ještě velmi nedostatečně, i ač mezery několika staletí mezi Ptolomaeem a počátkem university naší ležela, nebylo předce po celou tu dobu světloznalství o mnoho dále pokročilo, a stalo-li se to v některých částkách

poznání tohoto, nevšimala si předce škola pokroků novějších, Ipíc na duchu a na slovech mužů o nichž se tenkrát domýšlelo že na všechny časy dovršili vědění lidská. Ptolomaeovy náhledy kosmické platily za jediné pravé, a neosmělil se ani básník uchýliti se od nich, jakž o tom svědčí didaktický plod Alana z Rysselu. — Bylo tady studentům na universitě vštípeno že země jest střed světa, že slunce a planety kolem ní se otáčejí, i ačkoliv už 262 let před Kristem dokázal mathematický spisovatel Samosský *Aristarchos* ve své knize „De magnitudine et distantia solis et lunae“ že se země okolo své osy a okolo slunce otáčí, předce opáčné mínění Ptolomaeovo výhradně panovalo ve školách až do středu XV. století, kde Koprník na základě názorů Aristarchových a Pythagorových, podporován náhledy kardinála *de Luna* s novou soustavou vystoupil. Horlivěji nežli s astronomií se zabývaly školy tehdejší s *astrologií*. Používala se tato panauka k praktickému upotřebení vědomostí hvězdářských na vyskoumání budoucnosti a prorokování osudů lidských. „Při veřejných disputacích oblíbeny byly mnohé otázky k tomu se skloňující, jakož: Zdali tělesa nebeská mohou působiti ve vůli a v rozum lidský od těla ještě neodloučený? aneb: Může-li z pohybování planet, pouze přirozeného, pravdivé a s jistotou hvězdář předpovídati věci které se nadpřirozeně mají dítí?“ Proti namítání rozumu ale uvodilo se „že jak se čte v knihách hvězdářských, Albumazar o sto let napřed prorokoval dle hvězd o panenském porodu Kristové. Podobně předpovídal prý Hermes, hvězdář veliký, dávno napřed obecnou potopu světa kteráž se stala za časů Noe“, — z čehož tedy následovalo že možná jest budoucnost z planet předpovídati. Vysvítá z toho kterak tenkrát se ve školách rozumovalo, a předce filosofie mnohem více vážena byla na universitě než ostatních šestero umění, o jichž pěstování vůbec se neví zdali k vyšším jakýms poznáním vedlo, leda snad že se jím základ položil k samostatnějšímu dalšímu přemýšlení. Takž k. př. spis o hudbě sepsaný od Jana de Muris v Paříži, na universitě Pražské užíván nejevil ani tušení o tom co hudbu učinilo uměním tak krásným a vznešeným. — Dalo by se domýšleti že se aspoň na nauky jež ku vzdělání úředníků bezprostředně sloužily větší bral ohled. Avšak i tu se jevila ona jalová formálnost nad kterou se duch školný tenkrát nikde nepovznesl, neboť ani právnická fakulta ještě neuznala potřebu aby se práva domácí, zemská a městská přednášela, uspokojíc se s pojednáváním o právě duchovním a poněkud o právě Římském, ačkoliv se tenkrát už v Itálii ohled bráti počal na občanské právo. Podnět k důkladnějšímu poněkud pojednávání o právu církevním dal bezpochyby papež Jan XXII. který tato práva jež předchůdce jeho Klemens V. sebrati a v patero

knih sestaviti dal. Tyto „*Clementinae*“ pro nespořádanost realnou také *Extravagantes* nazvány našly hned i své glossatory a komentary. — Tím nápadněji se jeví že světské vlády a zvláště osvícený a práv bedlivý Karel nic podobného nepodnikl aniž na to doléhal aby se škola Pražská i starého domácího právnictví ujmula. Od theologické fakulty nikdo as očekávati nebude žeby se byla v čelo jakéhos pokroku postavila. Užívaly se tamo mimo biblí též knihy průpovědí Petra Lombarda, kteréžto ač staleté tenkrát už dílo přece největší ještě vážností požívalo. Sepsáno bylo už v první polovici XII. století a Lombardus si jím vydobyl jmeno *Magister sententiarum*. Bylať za časů Karlových filosofie s theologií ještě tak spojena že této téměř jen za zbraň sloužila, jsouc v podruží jejím, a za prostředek ku cvičení theologického ostrovtipu. Tudiž se brzo vyvinouti musil systém dialektické theologie, kde učení o víře tím způsobem se sestavovalo že spolu hned i protisady a důvody odporující se přidávaly načež vyvracování jich sledilo. Spůsob tento, jak se praví, Hildebertem z Lavardina v XII. století zavedený a od Petra Lombarda užívaný udržel se na vysokých školách evropských, ano vyšly ze systému dialektického tak zvané veřejné disputace jež se konaly nejen o theologických ale o vědeckých věcech vůbec. Otázky o kterýchž se veřejnými disputacemi pojednávalo byly někdy dosti podivné, ale směr učenosti tehdejší ledačemu dopouštěl cò před zdravým a pokročilým rozumem už neobstojí, jen když to neodporovalo doktríně ultramontanské která tenkrát byla kořenem a květem university. Proto nemožná bylo aby filosofie se pracovala k vyvinování myšlének, jsouc na základy poutána jež překročiti bylo kacírství. Musil se duch uspokojiti šlupinou formovou nemoha se jádra dotknouti, a byla veškerá věda na formálný toliko pokrok odkázána. Úmysl vznešeného zakladatele university Pražské byl ovšem slechetný. „Nemohl-li najednou více světla do Čech uvésti nežli tehdáž vůbec pohotově bylo, předce propůjčil vlastní prostředků, netoliko že na prospěších jež Evropa tenkrát v uměních chovala podílu bráti, nýbrž že škola Pražská je i sama v sjednocení mužů učených vzdělávati a schovávati mohl.“ Karel IV. nebyl muž tak dalece tvořící jako pojímající. Jeho zařízení ohledem na poměry kulturné mají do sebe ráz následovnictví i v podrobnostech a odpovídají času více než se nad něj povznášejí. Takž i rozdělení university Pražské na národy docela podle vzoru Pařížského způsobeno. I Pařížská universita na čtvero národů (*nationes*) se dělila: národ francouzský (*natio francorum honoranda*), pikardský (*fidelissima*), normanský (*veneranda*) a německý (*constantissima*). K Němcům se počítali také Danové a Švédové. Kanovník Pařížský Robert de Sorbonna († 1274) založil zvláštní kol-

lej „*Sorbonne*“ jemuž se dostaly mimořádné přednosti, důchody, bibliotheka a j. a kterýž se stal strážníkem katolické církve ve Francii. I jiné kolleje se zřídily kde studenti na obecné útraty se živili, jmenovitě se *bursarii*. Taktéž akademické hodnosti se již 1231 v Paříži udělovaly a byli tam už tenkrát *Magistri*, *Baccalauri*, a *Doctores Medicinæ*. — Byla tedy Pražská universita jako odlesk Pařížské a vynučovalo se tu i tam těm samým předmětům tím samým as způsobem. Karel zajisté v Paříži pod učeným opatem Rogerem vychován byv zalíbil si způsob Pařížského učení tak že jej později v Praze následoval, docíliv tím snadněji nutné tenkrátě povolení papeže Klimenta VI. — bývalého opata Rogera — kterýž povědom a přízniv byl směru a způsobu učení Pařížského. — Nedá se tedy pochybovati že i škola lékařská v Praze podle Pařížské se spravovala, a že i přírodověda na universitě se pěstovala. „S vycvičením lékařů jichž více v poznamenání prvních profesorů se nalézá, třeba i na jiné učitelské stolice dosazeni byli, musilo i bylinářství v rozšíření svém postupovati stejným kročejem“, což i z toho vysvitá že císař lékárníkovi svému Angelovi Florentinskému bylinářskou zahradu zříditi dal a jí zvláštních výsad popřál. Mohlat i v tom Francie býti příkladem našemu králi, neboť jak známo tam už v devátém století Karel Veliký pěstoval zahradnictví, zvláštní seznam rostlin vydav které v zahradách chovati se měly. Valná část rostlin v seznamu tom uvedených jejichž vlast původně jest jižní Evropa potud u nás i v sedlských zahradách se nalézá. Zdá se tedy, že už dávno od západu k nám přinešeny byly, jako mnohé jiné ozdobné rostliny. — „Není k víře nepodobno že mladý po nabytí umění toužící kníže, bytem ve Vlaších byv, snahy vlašských lékařů o zvelebení bylinářství poznal a že pověst k němu došla o Mat. Sylvatikovi skladateli *Pandectarum Medicinæ* který okolo těch dob v Miláně žil, a o *Jakobovi z Dondis* který knihu o lécích a herbarík o mocech bylin sepsal. Zdá se též že spisů *Petra de Crescentiis* o orbě byl povědom které již tehdaž pilně se opisovaly, v nichžto zvláště o vinařství se pojednává, jelikož napotom tak mnoho působil ku zvelebení vinařství v Čechách. Nenalézá se sice souvěké svědectví že na obecném učení Pražském o prostých lécích (*de Medicamentis simplicibus*) v nichžto tehdejší lékařské vědomosti obsaženy byly veřejně se čítalo; jest však k víře podobné že tomu tak bylo, poněvadž se uvádí že podobná veřejná čítání po městech kde žádných vysokých škol nebylo od lékařů se konala.“ (Kašpar hr. Šternberg: O bylinářství v Čechách.) Též rukopisy z oné doby o věcech lékářských jednající na to ukazují, z nichž jeden z počátku 15. století poučuje nás že lékař jakýs, *Mikuláš Čech* nazván, v Montpellieru po třicet let lékařství provozoval a zkušenosti své sepsal kterýžto spis velikého uznání

prý došel. Nejlepším vůbec svědectvím o způsobu lékařského umění a pojmání nauk o přírodě na vysokých školách jsou spisy znamenitějších tenkrát lékařů, jako byl mistr Havel, mistr Albik a j. Učitelem umění lékařského v Praze jmenuje se mistr Baltasar z Domažlic, a snad i m. Valter, bývalý lékař krále Jana, napotom rektor farní školy Týnské, o lékařství přednášel. — Jelikož dokázáno že studujících v Praze bylo už za Karla velmi mnoho z celé téměř Evropy zde se scházelo, tedy bylo i dostatečného množství učitelstva potřebí a skutečně se také učencové všeho druhu hojněji než kdy před tím do Čech hrnuli, přinášíce s sebou zajisté i rukopisy jakožto nevyhnutelné prostředky vyučování a tehdejší vzdělanosti vůbec. Rukopisy latinské z doby Karlovy nalézají se v rozličných knihovnách českých a podají dosti jasná svědectví o bývalém učení v Praze, až důkladnými monografiemi vyjasněny budou. „Některé ze známých nám rukopisů universitních sice v pozdějším teprv čase do Čech přeneseny, valná však jich část jest porůznu souvěkými českými glossami opatřena což na to poukazuje že už dříve v Čechách byly.“ Vyplyvát z toho patrně že v této době se duch probuzenější objeviti musil než v kterékoliv předěle a že roznožováním prostředků nejen vzdělanost obecná získala, nýbrž oživení duchovního života též bez značného účinku na literaturu domácí zůstati nemohlo a nezůstalo. Universita Pražská ovšem nezaměřovala na povzbuzení literárního ruchu v Čechách aniž bezprostředně ku položení jakýchs nových základů domácímu písemnictví přispívala. Tím více ale působila co prostřednice nauk a snad i co bučitelka odporu který u veřejnosti disputacemi pěstován a cvičen, vždy více rozumových zbraní v soukromí uchystával, až pak časem převahy nabyla opposicí proti panujícím a vítězným tehdáž ještě ideám. Zdá se tedy že universita na Čechy působila více povzbuzením učení vůbec než svým vyučováním, kteréžto o sobě uváženo ovšem nedaleko stačilo. — „Hlavní chyba Pražského učení kterou mělo více neb méně obecnou se všemi toho času universitami záležela u veliké nepraktičnosti ve všem způsobu učení. Málo toho co tak se ve školách přednášelo hodilo se ke všeobecnému lidskému vzdělání, aniž to všecko postačovalo ke všem rozličným potřebám rozličných stavů, aby si z toho každý dle povolání svého nějaký prospěch pro své živobytí mohl vzíti; nýbrž všecko směřovalo hlavně jenom k účelům církevním, a vedlo se proto jednostranně. Ústav takový nebyl vlastně jméním národa, nýbrž jednoho stavu toliko, totiž duchovního. Duchovnímu stavu patřila výhradně přední fakulta theologická; v právnictví pracovalo se skoro výhradně pro soudy duchovní, a mimo to jen ve právé cizím, v zemi žádné platnosti nemajícím, takže se soudcové a řečníci světští vždy

jenom z praxi musili učiti; ve fakultě artistské trávilo se nejvíc času filosofií naokružce zas ve službě vědy bohomluvecké stojící a krom toho mnohými věcmi málo záživnými, které právě jen pro školu měly platnost... Znamenitou tuto dilem jednostrannost dilem prázdnotu zakrývala národu který málo myslil zevnitřní sláva hlučných učených hádek jimž laik nerozuměl, vznešených titulů a důstojenství, velikých svebod a nadání i což k tomu bylo podobného. Dospěl-li však národ k většímu probuzení, a počal-li lépe považovati pravé své potřeby, musil pak brzy pozorovati rozličné nedostatky. Ústav takový nestál pak v čele nebo středu národního vzdělání, nýbrž mimo ně co nějaký nástroj cizoty; a čím více domácí ono vzdělání rostlo ku předu, tím více vyvínoval se i skutečný spor mezi jedním a druhým.“ (Tomek: Děje university.) Ovšem tedy nepřispívala universita ku vychování národu; ale o pěstování nauk, bytby toliko směrem tenkrátě panujícím, velikých si získala zásluh. Jestliže i vědomostí nerozmnožila, tedy aspoň k rozšíření jejich přispěla a účastenství na zájmech duševných zbudila. Máme také za to že duch university největší ránu zasadil klešajícím romanticismu a rytířským pohrám v Čechách, jakož ona i prostředně působila na patrnější vznik prosaické literatury vedle níž poesie brzo pozadu zůstávala. Rytířská romantika už docela podléhala vplyvům časův. Poslední okusové o obnovení rytířství ve smyslu XII. a XIII. století stali se králem Janem ale nepodařili se dle úmyslu jeho. Nezdarilá tabule krále Artuše, ku které zvláštní daň sebraná od městského stavu a od klášterů, zbudila nejen odpor v zemi ale i posměch, neboť k rozhlášeným slavným kolbám čili tak zvané *veliké tabuli Artušově* ku kteréž král Jan pozval knížata, hrabata i pány z celého Německa, a ku kteréž veliké přípravy se učinily, nedal se z ciziny téměř nikdo najíti, což zřejmě na to poukazuje že pohry tyto už se přežily. Jakož rytíř Dalemil na turnaje narážel: *Jechu se v turnej jezdití — a neužitečné stravy činití; — dětinných krovův krájetí — atd.*, taktéž zmáhající se jiné všeobecnější a důležitější zájmy duchovné i hmotné, umění a promyslu, podřývaly stav který se již již zbytečným objevil. Směry kulturné se postavily proti pouhému uznávání sil hmotných jakéž dříve panovalo, a již i umělcové se tlačili v popředí obracující pozornost na sebe a na své plody. V takových okolnostech pozbyti musilo železné rytířství tím více bývalé své platnosti čím méně se ráz jeho k novým zájmům hodil a jim sloužil. Ba počalo se namnoze uznávati za škodné a nebezpečné, poněvadž někteří rytířové na blízku svých hradů podle starého způsobu podivně nakládali s pocestnými kupci, přepadající je a obírajíce, a tedy patrná nebezpečenství strojili zmáhajícímu se měšťanstvu. Císař Karel některým z těchto

pánů špatné řemeslo na vždy pokazil, což ovšem nepřispívalo k oslavě rytířstva vůbec. Turnaje a rytířské hry jenž v právě minulých stáletích téměř historickou důležitost měly a podle zvláštních a přísných zákonů se vykonávaly zdá se že už na pouhá divadla poklesly. I v oděvu nastala nová móda i literatura objevuje postupně přechod na nový ráz. Rytířské romantické básně pozbyly přitažnosti, a satyra, allegorie a didaktika nastoupily její místo, vedle nichž ovšem duchovné básnictví svou od vnějšího světa posud neodvislou cestu dále sledilo. Avšak básnictví vůbec postupovalo půdu písemnictví prosaickému jež blíže stálo životným účelům povšedním a přístupnější se jevilo všeobecným požadavkům vzdělaného a vzdělávajícího se společenstva. —

Zdá se poněkud jakoby znamenití zeměvládcové část své povahy zapůjčili národu svému kterýž takorča smyslem jejich rozkvétá a se pohybuje. Ležít to v tom, že vládcové takoví pochopivše dobu svou silám v národě dřímajícím vývinu dopřejíce a podpory poskytující, vůli a konání svá zařizují dle směrů časových a pokroku ne toliko překážky nečiní ale i sami cesty mu připravují. Takovým vládcem se objevil Karel. Poznav kde co zchází, snažil se vyplnit mezery buď sám buď národ na cestu k tomu poukázal, jsa nad jiné zkušený a vzdělaný. Na tom pak spoléhá největší zásluha jeho že zkušenosti a vzdělanost svou pro sebe nechoval a na duchovných pozíváních sám nepřestával nýbrž poznání svá v praktický život uvésti a s národem svým je sdíletí se snažil. Objevujet se tím nejen veliký duch Karlův, ale i patrný už stupeň zralosti národu který myšlenky svého krále pochopoval a jich vstoupení do života nadlehčoval. Jaký tu rozdíl mezi dobou Václava II. a Karla IV.! I o Václavu II. víme že nakloněn byl učencům a o duchovnou vzdělanost se snažoval. Nejen že Václav jak létopisec Zbraslavský píše: *Cum theologis de historiis, cum juristis de casibus et cum physicis de antidotis morborum disseruit et literarum scribendarum materiam notariis frequenter tribuit, — ale chtěl jest také parížskou školu v Praze míti.* (Pulkava.) Nebylo však tenkrátě ještě dostatečných základů v zemi a v národu, aby byl vládce myšlenku svou vstípniti mohl svému lidu. Scházela mu také ona neustupná energie ducha která jediná schopna jest provedení velikých věcí a která Karlovi dodala síly i vytrvalosti. Karel nejen učením z knih ale i přímo zkušenostmi životnými se otužil maje oči vždy otevřeny kde se o nahlédnutí do skutečných poměrů životných jednalo. Již tím se osvědčuje praktický jeho duch že měl zvláštní náklonnost k historii, k této vědě skutečnosti, v níž se nejjasněji zrcadlí duch v proměnách časových. Naučilat ho porovnávatí minulost s přítomností a stopovatí vývin poznenáhly až k oné výši na které se právě nalézal.

S druhé strany zase cesty konané po cizích zemích mu poskytovaly příležitost ku pozorování přítomnosti samé, která z rozmanitých živlů historických a okolností místných v rozmanitých údobách se objevovala, odpovídajíc půdě na které vzrostla a podmínkám z kterých se vyvinula. Takž se mu vyjasnily poměry vzdělanosti lidské jakž ze sebe a po sobě se působovaly, a jak vedle sebe se řadily, i snadno mu bylo domyslití se parallel mezi Čechy a jinými souvěkými národy. Muž který tak zdravým okem do života hleděl jako Karel, musil i cenu míru poznati, a kdežto se mu hlavně o vnitřní sesílení říše své jednalo, zbytečného válčení se vystříhati. Poukazuje na to odpověď kterou dal papeži Urbanovi V. zanašeujícímu se s myšlénkou nového křížáckého tažení. Chovalť zajisté král náš podstatnější, kulturné záměry v duchu svém, než aby se byl účelům podal ježto už neležely v interesu časovém. Více mu záleželo na tom aby jako včela odevšad do oulu českého anášel co kde úspěšného vlasti a vzdělanosti poznal, než aby síly rozptyloval na jejichžto ustředění znik a zdar národu jeho spoléhál. Neušly mu úspěchy z vzájemného obchodu vycházející a snažil se o ně. Podporoval obchod nejen výsadami kupcům propůjčenými ale i spravováním cest po vodě i zemi, spořádáním cla, a úmluvami s jinými vládami k úspěchu českého kupectví. Italští obchodníci v Praze se usazovali, Pražským v Římě zvláštní dům k obývání a opatření se zřídil. Nastala vůbec v obchodním světě českém živost dríve neznaná a to nejen v Praze ale i ve všech větších městech českých. K tomu přispíval též zlepšený stav zákonův a spořádanější právné poměry české, neboť až k časům Karlovým prospěchu obchodnému valně překážela nebezpečnosti jež hrozívala obchodníkům a zboží na cestách v nitru i vně země.

Na uspořádání právných poměrů zakládá se nejen blahobyt občanský ale i pokrok duchovní kterýžto tam vznikati nemůže kde toliko hmotná síla panna je a osobnost nebezpečnostvými obklíčena jest. V Čechách už za nejstarších časů se hledělo na bezpečnost osobnou, a stálo ustanovení zákonných podle nichž se záležitosti občanské ve sporech právných i politických zpravovaly. I Libušin soud na to poukazuje která v pohanských už dobách držáni byli veřejní soudové na nichž lid hlasoval. „Nejstarší práva v Čechách, jež částečně jen z osvobozování a vyjímání od práv známe, srovnávají se s obecným právem slovanským v ostatních slovanských krajinách, zvláště s právem Slovan bydlících na Labi, Odře a Visle.“ (Hanka, Rozbor lit. str. 151.) Již *Prokop* mluví o domácích zákonech Slovanů v VI. století a Konstantín Phorphyrogeneta nám i prastaré slovo *zákon* uchoval. Památka starého dávného zřízení soudného nejen v dřevních listinách se zachovala ale i v soudech zahájených jež se po vsích, městečkách a městech až do

konec XVI. století konávaly. Vznikla tedy stará práva česká z jednoho pravěkého pramene, z *pravdy po zákonu svatém*, čemuž i Ondřej z Dubé přisvědčuje: „*Právo země české dávno nalezeno, ještě ot pohanství, a najvíce ot Přemysla oráče a těch panův kteří jsú v té chvíli byli.*“ Podobná odvolání se na stará práva opakují se v nejstarších památkách písemných a to ohledem na poměry rozmanité, takže nejináče se domýšleti jest než že nejen práv národných ale i mezinárodných smlouv a zákonů stálo. Avšak spravedlivé vykonávání práv těchto brzo se přerušilo, když „chrámové i klášterové s jich dědinami a lidmi od práva zemského se vyjímali, a zvláště když německé právo do slovanských vlastí se vtírati počalo.“ Již v XII. století se objevují stížnosti na nátisky od úředníků župních při vykonávání soudní moci činěné. Nedá se upříti že některé vzniklé tu nepoměry skutečně na ten a onen staroslovanský právní obyčej se zakládaly, neboť i zákony pokračovati a se měniti musí podle časů a místností, a jiný zajisté bývával poměr soudců k souzeným pokud nebylo úředníků a jiný když jich bylo. — Města do nichž nejvíce cizincův přibývalo užívala výsad a dle práv cizích se řídití počala. Právné poměry v zemi nebyly tedy sjednocené, a nepanovaly ty samé zákony po vsích jako po městech, pro lid, kněžstvo a pány. Takž i v samé Praze v XIII. století jiné bylo právo Malostranské než Staroměstské. Právo Starého města se zakládalo na svobodu kterouž Vratislav dal německé osadě na Poříčí aby podle svých vlastních obyčejů souzena byla, kteréžto právo později na soud staroměstský přešlo a se tam ustálilo. Mnohá česká města toto právo pak přijala. — Na Malé straně (tenkráté Nové město) panovalo právo Magdeburské které též v některých jiných královských městech v Čechách se zavedlo. „Měšťané Malostranští měli hned u založení svého města authentický výpis práva toho, ač některé výminky pro sebe ustanovovali.“ — Kterého času však nálezové soudní z nichž se pak městská práva složila zaznamenávají se počali, nevíme, jelikož zápisové knihy Staroměstské teprv rokem 1327 počínají. Kniha tato se posud na radnici Staroměstské v Praze chová. O dskách zemských víme že se za Václava II. v sakristii kostela Pražského chovaly. Ohledem na vykonávání zákonů zdá se že ono as podléhalo namnoze libovůli soudců, neboť již Václav II. zvláštním výrokem nařídil rychtáři městskému aby soudil netoliko dle rady přísězných nýbrž také dle zákonodárství v městě obyčejného. Staročeské právo ovšem se zjevuje ve způsobu veřejného soudu kde mužové z obce volení nálezy vynášejí nad spoluobčany svými, avšak nálezové tito se při rozličnosti práv na místech panujících valně od sebe lišíti musili. Jediné jednání církevního soudu bylo dle zákonů kanonických pevněji ustanovené a větším dílem písemné.

Nejen rozličností zákonů tu a tam jiných, ale i přibýváním výsad, výmink a svobod jež si jednotlivé osoby, stavy a obce vydobily patrné nespravedlivosti a mnohé zmatky v soudnictví panovaly. Starý obyčej tak zvaného *vdávání* zvláště obtěžoval obce stana se výdatným sice pramenem příjmů ouředníkův, ale záhubným pro strany. „Celé vsi byly potahovány k pokutám, byl-li v objemu jejich spáchán zločin jehož vinník se nevyprávěl,“ ba došlo někdy i k tomu že dědiny se opouštěly pro nebezpečení kteréž jim zakročením soudu hrozilo. — Jestli pak strany výsadami od poplatků a obtíží všelikých osvobozené ovšem snadno bohatly, tu naproti tomu „při zrůstajících zemských potřebách na druhou neosvobozenou stranu obtížnější konání a nevystižitelné poplatky se hrnuly.“ Byl tedy už svrchovaný čas aby se v zákonodárství a soudnictví konečně rozhodný krok a žádoucí pokrok učinil. Již Václav II. byl slavného právníka vláského *Gozzia de Urbeveteri* do Čech povolal k tomu účelu by návodem tak proslulého znalca soudům zemským se pevného zákona dostalo. Odpor panstva záměr tento přerušil. I po vyhasnutí rodu Přemyslova nechťelo se pánům psaných práv a nálezův, jelikož dobře pochopili že pevná ustanovení zákonů překážeti budou svobodám jejich. Za časů Karlových se učinili podstatní počátkové ku sesbírání a sepisování práv zemských takž i městských, ale nepovedlo se ani císaři aby zákon jím vydaný došel moci a zavazující platnosti, a tak zvaná *Majestas Carolina*, čili *statuta Caroli imperatoris* zavržena byla od stavův českých na sněmě r. 1348. Takž tedy neuznáním zákonů těchto zůstalo ještě na nějaký čas při starém. — Samo sebou vysvítá že o rovnosti před zákony tenkrát ještě řeči nebylo a že i nakládání s usedlými měšťany daleko se lišilo od způsobu jakým se obecný lid soudil, a jaký rozdíl se činil mezi panstvem a ostatními občany před soudem, o tom se poučiti lze jest v starých písemných památkách kdež k. př. zákon jeden z první polovice XIII. století praví: Když majitel panského statku soudné žalobě (nároku) propadne, lze mu za sebe poslati některého poddaného na očistu vodou, a jestli tento nedostojí, podléhne pán trestu dvou set denárů! — Celkem však písemnosti jen zlomkovitých zpráv o právu občanském až do XIV. stol. podávají, z většího dílu jen nálezy různé, listy smlouvní a nařízení na trestní zákon se táhnoucí. Zákony městské a došlé nás listiny spolu však poučují kterak se cizinci v Čechách už tenkrát k českému jazyku chovali. Němci majíce ve větších městech českých a zvláště v Praze celou obecní zprávu v rukou a vládnouce městskými úřady zavedli do úředního jednání i na soudech jazyk německý. Protož krom latiny také zhusta v němčině sepsány jsou staré právní listiny, kdežto českých velmi málo se nalézá. Nejstarší česká listina obsahuje

práva Rychnovských soukenníků l. 1378, kdežto latinské a německé listiny právní se už z XIII. stol. nalézají. Jednání před soudem v rozepřích trestních bylo onstní a stranám bylo povoleno užívati řečníků (prolocutores); avšak před německými soudci Čech jen prostředkem němčiny svou věc provésti mohl, a měšťanům českým bohatším podávala se pohnůtka k odcizování. V nejstarší knize Staroměstské nalézá se i přísaha kterouž kmetové a konšelé Pražští před králem skládali v *jazyku německém*. Ba i jiným ještě ohledem se cizota rozvíjela, neboť se jeví „že přísežní Malostranští jakož i jiných měst práva Magdeburského užívajících dopouštěli odvolávání do Magdeburka jakožto mateřského města tohoto práva.“ Tuť věru nescházelo mnoho k tomu, aby soud Magdeburský zvykl užívati jakousi nadvládu nad soudem Pražským a aby Čechy během času a navyklým nespůsobem se byly považovaly jemu podřízeny ve věcech soudních, a na německé město jako na nějakou vyšší appellaci se byly obracely! Zda-li snad už tenkrát netušila česká strana v Praze nebezpečnoství které jí hrozilo odvislostí od německých práv, když usnešením přísežných obce Staroměstské stal se návrh: „aby se učinilo a vymyslilo psané právo jenžby ve všech městech českých platilo napotom krom těch ježto pod právem horním by stála“? Či snad německá strana upustiti nechtěla od výhradného postavení svého a na to tlačila aby zůstalo při starém? O tom nyní rozhodnouti nelze. Víme toliko že návrh onen potvrzení královského došel (1341), nenalezá se však stopy žeby byl i v skutek uveden býval, jelikož po celé XIV. století ještě nebylo stejného práva ve všech městech českých. Roku 1343 slíbil Karel zvláštní výsadní listinou že hájiti bude měšťany „při všech právech a zvyklostech posavadních, pokud by jim psané právo takové nebylo uděleno.“ — Nedá se pochybovati že takováto nesrovnalost v právních poměrech zmatky všeliké rozmnožovala a zřídlem nespravedlnosti se stala, kterouž nikdo v zemi neutrpěl tak veliké škody jako nebohý lid obecný, neboť mu nelze as bylo dovolati se práva před panským neb městským soudcem, když v rozepři stál s pánem neb měšťanem, jakž na to i báseň „Desatero kázání božích“ přímo poukazuje. Ačkoli však ku sjednocení zákonů nedošlo, předce chvalitebná v těchto dobách se objevuje snaha o sbírání a zapisování rozličných práv, výsad a nálezů soudních, při čemž zvláště pozorovati slušno že v městských památkách tohoto druhu zvláště němčina vedle latiny se objevuje, kdežto zase ve výpiskách právních a soudních v starých deskách zemských chovaných vedle latiny se i častěji s češtinou potkáváme. — Moravská města v XIII. a XIV. století bedlivě pečovala o zachování svých výsad. Brněnský přísežný Michal Siebenkind sepsal před rokem 1376 práva města Brna. Brněnský pisár Jan

sepsal mezi l. 1350—1360 nálezy brněnského soudu a ozdobil rukopis pěknými těsnomalbami. Jihlavský městský písař, spolu tajemný písař a registrátor císaře Karla IV. Jan z Gelnhausen (1360) přeložil horní práva města Jihlavy z latiny do němčiny. Taktéž v Jemnicích, Třebíči a Ivančicích se chovaly městské knihy v nichž mnohé právní listiny a nálezy zaznamenáni. *Ortolf* písař města Znojma v XIV. stol. sebral práva Znojemska a sepsal je v jazyku německém. — Knihy některých moravských měst v XIII. a XIV. století zavedené poskytují vůbec důležitá zřídla ku poznání historie a kultury tehdejší. Nejstarší část městské knihy Jihlavské z první polovice XIV. století chová se v univ. bibl. v Holomouci; valnou část listin důležitých v latinském, německém i českém jazyku nalézt lze též v městském archivu Jihlavském. — Jazyk latinský ve všech těchto písemnostech nadvládá, a teprv na sklonku XIV. století hojněji se objevují zápisy české. Také knihy manské kostela Olomouckého až do l. 1318 zcela latinsky jsou psány. Biskup Mikoláš z Kostnice, Němec, zavedl německý jazyk kterýž v písemnostech těchto se objevuje až do r. 1399 kdež za biskupa, Jana Mráze zase čeština s latinou se střídá. V knihách pňonů a nálezů soudu Kroměřížského teprv l. 1398 objevují se pňony české mezi latinskými. Karel IV. veliký si získal zásluhy o způsobování a zachování takovýchto knih na Moravě, i ačkoli už Otakar II. hypotekárné knihy způsobiti dal v Holomouci, *tabulas publicas olomuciensis zudas. . ad quam universae provinciae Moraviae se reclinant*, nezdá se přece že založení toto valného došlo úspěchu před Karlem, jelikož se z uložených tam písemností předešlých dob jen málo udrželo a teprv dobou Karlovou sbírka tato úplnosti nabyla. Československé písemnictví tím ovšem nezískalo aniž národnímu jazyku se neotevřela dráha jakás nová, neboť všechny zápisy se konaly v jazyku latinském až do roku 1480 kde Ctibor z Cimburka užívání českého jazyka při deskách zemských nařídil *pro menší práci a větší rozum těm, kteříž latině neumějí; an mnozí latinu k svému rozumu vykládají aby prostý rozum český stál!* —

Jakož v Čechách a na Moravě tak i v Slezsku se v osadách slovanských dlouho udržely stará práva a způsoby při soudech slovanským kmenům společné. Avšak dříve nežli jinde a v hojnějším počtu se tam hrnuli Němci nejen města osazující ale i vesnice zřizující. Ti se spravovali podle práv kterýchž dříve v Němcích užívali, kdež se právě v XIII. století život městský osvědčoval sbíráním statut a knih právních a důležitý pro Němce *Sachsenspiegel* od saského rytíře Eypka z Repogowa sestaven v užívání vešel. Povstáním německých obcí pozbyly staré slovanské způsoby své bývalé platnosti a nastala různost

v poměrech právních, ovšem velmi patrná ohledem na osoby a místnosti. Město Vratislav zvláště bohaté a mocné vydobylo si v některých ohledech takovou nadvládu, že král Jan Lucemburský konšelům jeho, jichž číslo z osmi na dvaatřicet rozmnožil, dal úlohu aby sestavili zemské právo Slezské. Zřídila se k tomu účelu komisi tři radních Vratislavských a tři šlechticů a statkářů zemských kteřížto roku 1346 spůsobili zákoník Slezský z německého Sachsenspiegel, změnivé některé jeho články a třinácti novými artikuly jej doplnivše. Sbírká zákonů těchto, pod jmenem „Červená kniha“ známá, pozůstává z 365 článkův. Dotčená komisi, toliko na čas zřízená, zůstala však i napotom pohromadě jakožto královský manský soud, pod řízením předsedy, královského totiž hejtmana. Za Karla IV. podřídila se soudu tomuto i vyšší šlechta, kdežto nižší (famuli et villani) už dříve mu podléhali. Císař Karel však l. 1360 veškerou právomocnost složil v ruce Vratislavského měšťanstva ustanoviv zase toliko osm konšelův s vyhrazením šlechty jako dříve bývalo, a poskytnul jim právo volení zemského hejtmana z jejich středu, takže Vratislavský městský soud byl nad veškerou šlechtu knížectví toho postaven. Uražená tím šlechta v odpor se postaviv mnohé napotom boje s městem proto podstoupila. — Jinak se nám nedostává dostatečných zpráv o písemných památkách právních v Slezsku, a toliko některá podotknutí v starých listinách nás poučují že s zapisováním pŕhonů a nálezů soudních dosti časně v XV. století se započalo, ba až podnes se uchovaly právní knihy knížectví Opavského kteréžto téměř do roku 1410 sahají a až do léta 1419 jazykem latinským sepsány jsou. Právě ale z těchto pozůstatků souditi nám jest kterak Slezsko tenkrát ještě bylo slovanské, německé však osady toliko ostrovy v něm, jelikož dotčené právní písemnosti Opavské jednotlivá technická slova slovanská obsahují, od r. 1419 už dílem latinsky dílem česky, od r. 1439 ale téměř výhradně česky sepsána jsou.

Uvážíme-li že rozličná zákonná sněmovná usnešení stavův jakož i rozsudky vrchního zemského soudu do desk zemských se zapisovaly, že i zapsaní nálezové platili za měřítko soudům v rozepřích soukromných, dá se poněkud říci že země nebyla beze všech ustanovení zákonných. Měly však zápisy tyto do sebe ráz toliko přfležitostný, náhodný a namnoze příliš partikulární, nebyly v celku jednom spojeny a jen částečně na všeobecné zásady uvedeny. Systematický duch Karlův nepřestal uznávati potřebu zákonné knihy všeobecnou platnost mající, i předložil tedy císař nedaje se odstrašiti prvním nepovedeným okusem sněmu v Praze (r. 1355) opět svou *Majestas Carolina*, kteréžto nové zákony české měly národu nahraditi i kanonické i římské právo. Avšak zase nepřijali stavové návrh císařův v podaném celku, nýbrž toliko

některá statuta z dotčeného zákonníku sněmovným usnešením zákonné platnosti nabyla. Odstranily se totiž potud užívané *soudy boží*, očista vodou neb ohněm před soudem, kterouž uvádí listina Břevnovská od l. 1220: Experimentum ferri candentis vel aquae frigidae seu ferventis, pak losování před soudem a dlouhá i zapletená formula přísahy (rota). Na odstranění očist doléhal zvláště osvěcený arcibiskup Arnošt z Pardubic, a nalézají se zprávy o nich ve všech právních spisech až do časů Karlových. Řád Práva zemského praví o očistě vodou: Pakliby oba souperi na přísaze prošli, tehdy pówod (žalobník) má do vody břiesti a pohnaný za ním, tři kročeje vzdáli. A kdyžby pówod utonul v těch třech kročejích před ním, tehdy pohnaný má se vrátiti a toho nevinen býti. Pakli pówod přebrde, tehdy pohnaný má za ním břiesti; a přebrde-li také, tedy jest jeho prázden; pakli utone, tehdy ty dědiny i život ztratí.“ — Očista vodou vařící záležela v tom že ten, komu se uložila, do vařící vody sáhnouti musel holou rukou, a za vinného uznán byl jestli se opařil. — O očistě ohněm psáno že „horúci železo z ohně vymúc dávali je pohaněnému v holé ruce;“ — a na jiném místě: „Světlé rozúhené železo má před pohnaným položeno býti, aby na něm dva háky (prsty) položil a přísáhl za svou nevinu. A kdyžby neudržel prstów na tom železe, dokudžby přísahy nedokonal, tehdy tu při ztratil.“ —

Doba Karlova osvědčila pokrok u dospívání rozumu i tím že takovéto nešvary za zbytky barbarství považovala a s horlivostí lidumilnou proti nim se obořila. Pamětná v tom ohledu jsou slova, jež důmyslný mudrc a spisovatel český, Tomáš ze Štítného, o poměrech právních svého věku okolo roku 1376 projevil: — „Když i v duchovních sudiech, ne proto by zlá práva duchovníe byla, mnoho se děje protiv pravdě, pro zlost a chytrost lidskú, tak od súdece, jako od řečníków, i také od těch, ježto se súde, neb jakož sem řekl, duchovníe práva velmě jsú právě vymyšleŇa; oj pak zlého v našich hříšných zemských praviech, ježto ježtě v nich mnoho pohanského obyčeje; a kakžkoli některého jest polepšeno za ctného arcibiskupa Arnušta, jako onoho, ježto jsú boha pokúšeli, po některých žalobách na vodu mecíc, aby voda ukázala, jestli vinen nebo nenie; po některých pak horúcie železo z ohně výnmúc, dávali v holé ruce, a druhdy i neviněnému, aby tak ukázal svú nevinu. Potom opěť ciesář Karel ustavil to, že kratšími slovy už přísahají nežli dřeve. Neb dřeve ten ktož pohnil učinil žalobu velmě dluhú a nesnadnú, a sám se jí učil několik neděl neb jeho řečník, aby jí uměl prožalovati: a druhý pak, jen třikrát jí uslyše, měl prisieci týmiž slovy; a jakž chybil, na jediném slovu, tak vše ztratil. Toj již minulo, ač jsú se mnozi chytrci i hněvali proto, že

chudým vdovám i jiným sprostným nemohú škoditi tolik, jeli kžby rádi. A však ještě jest to protiv božiemu prikázání, že přísahú hledají zmatkóv, boha pokúšejíc a řkúc: „budeliť práv, bóhť jemu pomoz.“ V tom jsú pravějšíe duchovnie práva. A kakli to móž dobré býti, když svědky vedú, stúpi-li levú mohú prvé, aby tiem ztratil; aneb, když zaruokují, vezma klín sukné neb pláště, hneli jim zasé, chté snad rozvésti, aby udeřil k onoho klínu, tehdy jest ztratil. A na krátce i sedanie, i jiné takové věci, ktož súdem vydává, jimiž boha pokúšijí, aneb přijme: véz to dobře, že ty súdy jsú protiv bohu. A také zlý jest to súd, ježto súdce uslyšiec žalobu, i nechtie slyšeti odpoviedi jinak, než řkú: „rci, vinen neb nevinen?“ vše na pospěch chtiec odbyti. Velimby to upriemnějšíe bylo, aby tento odpovéděl onoho řeti, a súdce přeslyšiec oboje, i nalezl mezi nima. Neb často v některémby se jeden poznal a druhého by zapřel; jímž nenie vinen. A to oba budeta před bohem křiva, i onen žaluje křivé, přimiesiv snad ku pravdě křivdy; i tento, řka, nevinen jsem vším, a jsa snad nevčem vinen; a tak spolu jsú všickni křiví. Kak opět chváliti svědectvo, ježto svědčie na penězích, a nevěduc co svědčie. Velim lépe jest to v duchovniem pravé, ježto každého svědka přinutie, aby svědčil, což vie o té při, a pod přísahú povéděl pravdu, což mu jest známo a kak to vie, jakož jeho po tom tieží, a pak súdce podle toho svědectvie súdí. Ale snadnoliby tu práci zvykli úředníci? ani říekají jako z klamu, ale poň na pravdu chýle, řkúc: „pro bóhť tuto nesedíme, sedímeť pro peníze.“ I kam ste svůj smysl děli, nebožátka? Kak boží spósob převraciete? Bóh ustavil, aby súdce súdili lid, aby pokoj měli lidé mezi sebu: a vy pak proto súdíte, aby peníze jměli lidské, a proto úřady zakupujete den ode dne, a dražež dražež. Těť kúpě nikakéž já vám nechválím, když proto chcete súditi, aby brali peníze lidské a neskrovné a jimi se rozmohli. — Což více mlaviti o tom? I toť jest zlé v súdiech zemských, že pro jedínú opovéd má kto ztratiti všicknu svú při, ač jest i práv. Podobné by bylo, aby méně něco ztratil pro takú věc, jakož jest v duchovniem právu. I jednoliť jest nepofádné, jehož já nevědě všeho a nepomním, když súdce více stojie po svých užitciech, než po obecném dobrém. — Těž řku domácím chytrým rokovníkom kteříž utiskají pravdy sprostnějšíeho svú chytrostí aneb mocí... Neb na domácích rociech více po pravdě než po právu súditi slušie a smlúvati lidi“...

Úryvek tento ze spisu souvěkého spisovatele a stojícího mezi předními mudrci čtrnáctého století přímo poukazuje na vady jimiž starověké soudství téměř více pověstné se stalo, než vhodnými svými stránkami. Ohledem na *sedanie* kteréž Štútný zde připomíná podo-

tknouti dlužno že tím na souboj soudní naráží jež soupeři dle jistých pravidel podstoupiti musili před soudci. Slovem *sedání* znamenal se později turnaj a soudný boj napotom prostě „kyj“ neb „meče“ nazván, jakž se buď kyjem buď mečem odbýval. Řád práva zemského obšírně pojednává o souboji soudním, též i kniha Tovačovská a Rožmberská se o něm zmiňuje. Souboj mezi pány byl věcí od pravěků obyčejnou, aby se byl ale také mezi lidem obecným podle jakýchs pravidel a řádů konával, o tom jediné stopy nalézáme v bitvách soudních. V XIV. století se učinil rozdíl že k bitvě s meči toliko šlechticové se připouštěli, osoby však nešlechtické kyjemi se bily. Řád práva zemského praví: „Pakliby měštěnin sedláka pohnal: máta se bít kyji a s štíty velikými, neb jsta oba jednoho řádu chlapského; k tej bitvě nemá mečov užívati.“ — Naproti tomu nalézá se v starém Brněnském kodexu municipálních práv jedno místo, kde souboj před soudem na důkaz navržený se zavrhuje co nestatečný a odvážlivý prostředek k docílení práva. Stará práva Kunratova, též pod jmenem Břeclavská práva známá (Lundenburger Landrecht), připouští souboj toliko ve sporech s cizozemci: „duellum, quod in vulgari dicitur *kyj*, non habeant, nisi ad extraneos.“ Z toho by se souditi dalo že sedání před soudem dříve v cizině se užívalo a napotom i u nás se zavedlo způsobem dosti rozsáhlým, neboť máme svědectví historických že i ženské takovéto souboje podstupovaly.

Nedá se věru vyličiti věrnější obraz tehdejší vzdělanosti nežli jaký se podává nahlédnutím do starých právních listin a sbírek pŕihonů a nálezů z kterýchžto, i kde latinou sepsány jsou, přece jasně vysvítá že už za nejstarších časův nutno bylo ohled bráti na jazyk národní. Starý soud se ústně vykonával a v řeči té kterouž strany mluvily. Všechny téměř právnícké sbírky odvolávají se na *starý způsob*, na doby v kterýchž nebylo ještě sepsaných práv ale jistého zvykem ustáleného řádu a technických výrazů jimiž se od pravěku naznačovaly výkony právní. Takové technické názvy nalézají se už v starých právech Kunratových, jež Přemysl Otakar I. (1227) v Brně zavedl s doložením že od předchůdce jeho Kunrata pocházejí. (Gel. Dobner. Abhandl. d. gel. Ges. 1786.) Hned z počátku připisuje toto právo *županis*, — *župorum militibus, totique vulgo*. Stáli tedy už tenkrát *župorum milites* výše obecného lidu. České názvy se tam objevují někdy s přídatkem „*quae vulgariter dicuntur*“. *Nárok starý* zde má význam co právní žaloba, nařknutí. Výklad slova toho v rozličných starých listinách právních se nalézá, k. př. v listině kr. Jana I. 1331, kdež praví že poddaní kláštera Louckého (Bruck) na Moravě „*nec ad quaecunque judicia, pro hereditatibus, possessionibus, debitis, culpis, criminalibus etiam capitalibus sive quae vulgariter*

Nárok dicuntur, debeant avocari.“ Těz v listině kterouž Otakar řádu Johaniťův zvlášťní práva propůjčil: Si vero *nárok*, quod latine vocatur *accusatio* . . . Později teprv *nárok* znamenal těz promlčení let jakž z Řádu Z. od l. 1536 vysvítá. — Dále v právech Kunratových: *Nullus zok* (*sok*) aliquem accuset. *Sok* zde tolik co „*calumniator*“ . . . Si aliquis nobilis vir et non *Druho* super se habuerit *nárok*. . . Druh byl nižšího stavu než šlechtic ale předce samostatný osadník, stoje nad podruhy. Neměl však práva šlechticův aby před soud postaviti mohl za sebe kohos jiného sobě poddaného. . . . Quando ducitur quod dicitur *Zuod* (kdy se předevezme soud nazvaný *zvod*. . .) Slovo *zvod* zvlášť v klášterních listinách často se uvádí, ale bez výkladu. Jelikož rozličné výklady připouští, pohlédnutí zde dlužno na sledící hned výklad: „et illi qui dicitur *Povod* satisfaciat,“ vysvětlují se nejstarší významy obou slov těchto. *Zvod* nejprv znamenal právně skutečné uvedení do statku jiného, buď dědictvím neb koupí, a *Povod* (původ) zde znamená osobu která toto uvedení opatřila. Výklad tento bral Dobner ze staré listiny od r. 1379, v Zderazském archivu chované „trahi procuravit ad instantiam quatuor personarum, qui vulgariter *povodové* appellantur.“ — Dále v právech Kunratových se čte: Aut etiam quod dicitur *Zlubni zud* (súd). Tento *zlubni* súd byl soud menší hlavnímu čili velkému soudu podvržený a o menších toliko přech jednající. . . Těz když někdo vydrancován, může pro *Vyboj* a *Hrdost* jmenovati koho chce. Že slovo *Vyboj* znamenalo násilné plenění na to poukazuje staré Jihlavské městské právo kde jedna kapitola nazvána: „De invasore domus, seu quod dicitur *Heimsuchunge*: O *Výboji* domu,“ a kde i dále se drancovník „*Plünderer*“ nazývá: *Vybojník domu*. — Slovo *Hrdost* (*grdozt*) těz v jiných starých listinách přichází ač nikde vyloženo. V právu Pražském a v Řádu zemském udrželo se to slovo ve smyslu německého „*Frevel*.“ Neužívané těz slovo v artikulu: Item si quis citatus atd. t. j. „když někdo pohnán právo dostane, neplatí ani *Vrez* ani *Póhonce*, jediné dva peníze, quod *Pomocné* vulgariter appellatur. *Vrez* zdá se že byla kancelární taksa, jakož i *Póhonce* jež za soudní citací (póhon) se položila. — Zajímavý jest původ slova *Nastojte* jež v dotčené právní listině přichází. „Item ad clamorem communem qui *Nastojte* vulgariter nominatur.“ Bylť způsob že veřejná nařízení, zvlášť pak najímání na vojnu se na veřejných místech prostranných lidu vyhlašovala zvlášťními hlasateli a při hlučném troubení. I byla povinnost každého běžeti a naslouchati. Méně důležité věci, jakož nařízení městská od konšelův vyslá zvěstovala se bez troubení a hlasatel pouze vykřikoval slovo: *Nastojte!* Zdá se že lid obecný donucován býval ku postání a naslouchání, kteréžto povinnosti dotčený zákon ho spro-

stil. (Nullus currere teneatur, nisi de propria volutante hoc facere voluerit).

Mezi nejzajímavější sbírky starých zákonů náleží bez odporu jmenovaný zde již Zákonník Brněnský, způsobený mezi léty 1350—1360, ozdobený výbornými drobnomalbami vezeřivé barvitosti. Jest to kniha z většího dílu latinským jazykem sepsaná kdež ale též mnoho německých slov a konstrukcí se uvádí. Obsah knihy jest následující: Právo mýtné města Brna v německém jazyku: „Das ist di Mant zu Brune die auf das Haus Spilberc gehoert.“ Pak latinské artikule práva Brněnského. Z kodexu toho se dozvídáme že v XIV. století bylo přes šedesát míst podvržených soudu Brněnskému a že se v Brně odbyval soud týdně dvakráte, totiž ve čtvrtek a v sobotu před polednem. Strana která až do polední se nedostavila, ztratila právo. Porota sestávala z 24 přísedných jižto v radě v kuklích seděli. Když se strana pod přísahu brala a odřikávajíc formuli jediným slovíčkem zmátla neb nedobře je vyslovila, byl *zmatek*, a strana propadla. Oudy rvačkou porušené se oceňovaly. Vzácný oud (membrum nobile), k. př. nos, ruka, noha, cenil se na deset hřiven. Zub, prst níže. Život platí za tři vzácné oudy, tedy 30 hřiven. Kdo nemá čím platit odsoudí se co nejpřísněji, zub za zub, oko za oko. — Kdo si sám oudy poruší jakožto pošetilý člověk vyloučí se ze spolku jiných dobrých lidí. „Jakož podle kanonického práva samovraha s věrnými pochovati nesluší, takž světským právem samorušec vyobcován ze spolku rozumných.“ Kdo na ulici za zlým úmyslem vytáhne meč, platí soudci 40 a městu 60 grošů; nemá-li peněz, *prožene se mu ruka nožem*. — Chudí a nepatrní lidé na vsích jestliže po výroku soudců svémyslně další odvolání činí, platí za každého přísedného 72 penízků; kdož peněz nemá pozbyde jazyka. — Nemovité zboží toliko ve dne se prodávati smělo. Smlouvy v tom ohledu v noci učiněné byly za neplatné prohlášeny. Nález tento který též do českých práv vešel se způsobil následkem zvláštního pádu, kde měšťan jeden z Brodu Uherského pozdě na večer, jsa opilý, v hospodě statky své jinému prodal. — Nedůležitý sice ale jakožto vzorek tehdejšího německého slohu jeví se vyhrožující v kodexu obsažený list jakéhos Henrika Hulbata Svítavského měšťana na Konrada Trebitschera měšťana Brněnského: „Dem erbarren manne dem trebcizer burger zu brune entpieten wier unser freyntschaft also ab yr euch wollet bedencken umb unser gelt das wier yn ewer ymmige haben verloren desselben wollen wir uns des erholen wo wir moegen an ewers selbs leibe und ob wir an euch nit geschaffen mogen so solt ir das wissen das wir uns gerechen wollen an nachpawer oder wo wir mogen und dittl (Dittlinus vicinus Conradi) ewer nachpawr das wol weis daruiber

bedenckt euch noch ob ihr wolt.“ — Mnohoženství a unešení poctivé ženské stětím se trestalo. — Uveden tam také pád kde muž svou ženu jinému prodal. Za to byl 14 dní v tuhé vazbě držán a musil dvě libry halířů, jakož ten kdož ženu byl koupil jednu libru *pro emenda* platiti, z čehož jednu třetinu soudcové, dvě třetiny město obdrželo. O jakéms zadostučinění ženě se však zákon nezmiňuje. — Na potupu kterouž kdosi proti soudu v Hulíně sedícímu projevil: „Jurati vos mentimini sicut infideles et homines injusti!“ uznal se trest následující: Tupič byl jazykem ke kůlu přibit a dal se mu nůž do ruky. Tamo měl tak dlouho státi až by se sám odříznu! Čím méně se domýšleti dá aby vinný se byl odvážil tupiti soud pro nález vyřknutý, tím větší surovost v odsouzení tomto se objevuje! — Bohatá žena byla povinována dluhy chudého muže zaplatiti, naproti tomu muž neplatil dluhy své chudé manželky. — Zvláštní světlo na povahu oněch dob ale hází uvedené v dotčeném zákonníku příklady, jakou platnost tenkrátě měly amulety rozličnými charaktery naznačené a kterak pověry a předsudky soudem ovládaly! I řečníkové nosili byliny rozličné pověřené mocnosti jakožto chránící prostředky proti straně odporné. „Advocati etiam consueverunt se munire sambucco et plantagine ut vincant in causis.“ — Spůsob odpravování židův provazem následovně líčen: „Pileus de scutella ligno quodam elevato superius scutellae more Judaico imposito factus cum pice ardente crinibus et capiti Judaei impressus cum eodem pilio ut a Christianis suspensis discerneretur, patibulo cathenis et ferramentis cum collo, ventre et pedibus est affixus.“³⁶⁾ Paměti hodné jest ale nařízení kterýmž řemeslnické cechy v Brně na všechny časy se vyzdvihly, a nižádný kdož měšťanské právo Brněnské obdržel nucen býti nesmí aby do cechu vstupoval a plat mu poskytoval, ba každému jest svobodno provozovati řemeslo jemuž se vyučil. Jiným statutem Karlovým už dříve vydaným byly cechy v Znojmě a Holomouci odstraněny takže ani v dotčených městech ani ve vřkolu se trpěti neměly. — Statut rolníkům vydaný týkající se mezi a mezníků polních v německém jazyku jest způsobený, což odůvodněno takto: „Ideo subscripta jura agriculturae deservientia *verbis vulgaribus* ut a rusticis intelligentur lucidius taliter conscripta sunt.“ Z toho se dá souditi že to německé osady veské byly jež právu Brněnskému podléhaly. — Jelikož tak rozmanité se nahozují případnosti v životě společenském jež na rozhodnutí soudů čekají, že i nyní po staletých zkušenostech a mnohonásobném vyřibování zákonů ještě v některých pádech nejistota panuje a spravedlnost více na domyslu soudců než na slovích zákona spoléhá, což tomu v mnohem větší míře tenkrátě tak býti musilo! Patrně tedy že statuta nověji vydaná nestačovala všem poža-

davkům a že v pádech nejistých odvolání se činilo na „antiquum jus,“ že se namnoze soudilo i podle starých nálezů jež snad nikdy neměly platnost zákonů a že staré s novým, městské s veským se mísilo jakž toho právě potřeba žádala. Tím zajisté se sblížovala obecní práva v království a v hlavních věcech vždy sobě podobnější se stávala na rozličných místech. Takž i některé staré slovanské spůsoby do městských německých soudů zabloudily, i *smlouvy* se potvrzovaly po staročesku *Lidkupem a spropitným*, jakž Brněnský kodex na to poukazuje. Taktéž se v dotčené knize radí aby listiny se nepsaly na papíru, nýbrž aby se pergamenu užívalo.

Nejdet nám zde o vyličení právních poměrů zvláště nýbrž o naznačení stavu společenského pokud se v nich poněkud zrcadlí. Pročež nezdržujice se déle při těchto věcech dodáváme zde toliko ještě že osvícení lidé onoho věku dobře znali nepoměry a nespůsoby jež v právnictví a soudnictví tenkrát panovaly a že se o nich namnoze projevovali. Vedle uvedeného svědectví „*Štítného*“ objevují se nám rázné narážky na křivý soud v básni *Desatero kázání*, i v Nové radě Smila z Pardubic některé místo věci takové vytykající. Mluví tam vlk: *Vydrut což jest v komoře, - naleznut já cestu k tomu: - ježtoť mají potřebu v domu, - ve dskách zmatené příčiny... Komu vzato, tent jest u vině — na tohoť se jest hněvati, chcelit z toho žalovati... A cožť jest nás, vše jsme šeri, - divocet hledíme z kukly - na kohož bychom se shlukli: - toho viec buoh zapomene, - ač se nám v ruce dostane!...* Pomníme-li že lid sprostý, stavu nejniže poddaného, pracující za všechny vyšší třídy, proti pánům, měšťanům a kněžím kteřížto všickni svá zvláštní práva a výsady měli, sotvy se kdy spravedlnosti dovolal při takovémto stavu práv a soudů, že *misera contribuens plebs* odkázána byla spíše milosrdenství božímu než uznání soudců, nebudeme se diviti že v brzkých napotom časech ve jmenu zákonů božích pro svobodu a rovnost zbrání se uchopil aby za staletá bezprávi se mstil a pro budoucnost slušnějšího postavení si vydobyl. Necht si podnět ku bouři husitské se strany docela jiné pak přišel, padlť on do nahromadilých nesvárů všeho druhu a probudil dávnou zášť jež vyrostla ze živlů nejrozmanitějších, neboť náboženství zajisté bylo nejbližší ale nikoliv jedinou příčinou povstání národu českého a zvláště strany Tábořské, jejíž směry byly netoliko náboženské a politické ale přímo socialné.

Každý čas se zakládá na dobu právě minulou od kteréžto nejprv přijímá svůj ráz ne aby ho zachoval ale aby jej na nový přetvořil. Ve spůsobu změn se objevuje duch časový. Nespůsobí-li čas kterýs, při pravidelném jinak běhu věcí veřejných, valnou protívu odplynulé právě minulosti, značuje se tím ustálení jakéž k ochábnutí vede. Každý

pokrok jest spolu proměna, byťby i každá proměna nehned i pokrokem byla. Ale proměny ježto ve XIV. století v myšlení, mínění a ve způsobech se staly jevily skutečně patrný a za časů Karlových už přímo nápadný pokrok duchovní kterýžto mimo jiné podstaty své též zárodky ještě všeobecnějšího a výdatnějšího rozvětvení v sobě choval. Současní někteří kronikářové ovšem neviděli v proměnách nastalých nějakého valného pokroku. Hledy jejich ulpívaly příliš na vnějších zjevích a nestačovaly na poznání a proniknutí nitra, z kteréhož ono se vyvínovalo. Minulost v časovém svém povzdálí vždy jaksi ideálnější světlem ozářena se jeví těm jež neblahá přítomnost uráží a kterým na vezdejší budoucnosti nezáleží leč na věčné. Ovšemť měl kronikář František u vypisování doby krále Jana mnohé příčiny k žalování, na onom místě však kde proti modě v šatstvu nastalé horlí, přílišný se jeví černovidec. Nastalé proměny v myšlení a ve způsobech života přirozenou cestou za sebou táhly i proměnu v oděvích. Příčina toho ležela v následování všeho co z Němec, Vlach a Francouzská přicházelo, tedy i kroje. Že kroj počátkem XIV. století v Čechách oblíbený nad míru byl nevkusný, tomuž upírati nelze, taktéž ale pravda jest že ti jenž ho uznali toliko všeobecný sledili proud. „Převrácenost a nesvornost, která za našich dnů (l. 1329) myšlení vůbec sobě podmanila, panuje též i v oděvích. Za přešťastného se každý pokládá komuž se podařilo, nový nějaký způsob oděvu vymysleti. . . . Také pohlaví ženské, zvláště panny nádheru svou na odiv vystavují.“ O čtyřicet let později, totiž r. 1367 žaluje zase Beneš z Weitmile „že Čechové následovali zlé a škodlivé způsoby a kroje cizinců.“ — Výtčka tato se ovšem netýkala obecného lidu venkovského, leč takových lidí jenž buď dvoru královskému buď osobám urozeným blíže stáli a je následovali, nejvíce ale bez pochyby oněch kteříž cestováním neb zdržováním se v cizích zemích cizím způsobům zvykli a je pak doma uváděli. Jisté jest že zvláště po městech a na nejvíce v Praze ujímati se počala nádhera v oděvu před tím neznalá, jakož i ve spisech českých onoho času mnohé o tom zmínky se činí. Nejen dějepisci reptali proti krojům novým ale i veršovci a zvláště duchovní káratelé mravů a způsobů světských. Nám z toho vyplývá výhoda ta, že tím docházíme ku bližšímu poznání společenských některých poměrů o kterýchž bychom jináče byli nevěděli. S jakou nádherou a pýchou ženské se odívaly, o tom nás z veršovaných památek zvláště báseň „o manželství“ a *desatero kúzaní* poučuje, mužský kostum některých výstředníků popsán v básni *Podkoní a žák*. Jinak v Tandaryáši, Alexandru, v Dalemilovi a rýmovaných pokračováních kroniky jeho na některých místech se naznačuje způsob oděvu rozličných stavů.

Kdož však se diviti bude tomu že luxus přibýval mezi měšťany, uvažuje kterak i bohatství přibývalo! Povzbuzení promyslu a ochrana již císař obchodu poskytoval nemohla bez značných účinků zůstat. Nápadně ale se obohacovaly rodiny takové jež v držení dolů se nacházejíce hornictví provozovaly. Toho času, — píše Lupáč — zvláště hory Jilovské hojnost zlata ze sebe vydávaly a tudy netoliko Praha, ale i sousedé a nákladníci velice bohatli, ano i císař Karel množství pokladův a zboží z hor zlatých a stříbrných došel, nashromáždil a nabyl. Dále vypravuje Lupáč že „Rotlív, měšténin Pražský, kterýž jsa nad míru z nadělení božího z těch hor obohacen, z takových užitkův zlatých a stříbrných dolův ustavěl na Starém městě Pražském dům veliký a nákladný, kdežto potom přenešeni byli z domu Lazara z židovské ulice Professores universitatis Pragensis... Jaká by tohoto Jošta Rotléva, t. j. Červeného Lva z Koloděj, měšténina Pražského, na zboží peněžném ano i na zlatě a stříbře byla možnost, mimo jiné náklady a outraty i z toho se patrně seznati a posouditi může, že za pánem svým císařem Karlem králem českým, když s velikým počtem výborného lidu českého, moravského a německého jel do Říma k přijímání koruny císařské, tento Rotlív, nechtěje býti v služebnosti pánu svému poslední, vypravil jest za jeho Mti. královskou do Lombardie a do Vlach Mikuláše Rotléva štrejce svého, dav jemu 120 ušlechtilých koní, na nichž byli krásní rejtharové, majíce na sobě zbroj výbornou, a na zbroji sukničky otáhlé, z sekané (jakž tehdáž nesli) blankytné barvy, a jeli třetím noclehem za jízdnými, vyslanými od pánův radních aneb ouřadu a obce slavného města Pražského, majíce s sebou 12 vozů špižných též blankytným sukнем přikrytých, a ti všickni v takovém počtu jak do Říma tak zase z Říma do Čech domů byli na jeho Rotlívově vlastní útratě.“ — Mělat ale tato lesklá stránka i hrubý svůj rub o kterém se spisovatelé staří ovšem jen málo zmiňují, kteréhož se ale z rozličných okolností a různých naznačení snadno domysliti lze jest. Nižší třída lidu nemnoho získala tím že bylo velikých boháčů v zemi, leda snad že boháči nemohli se obejiti bez valného služebnictva aniž bez přívrženců jichž potřebovali zvláště tenkrát, když strannické nějaké záměry pomocí lidu provésti se snažili. Takž lid buďsi bezprostředně aneb prostředně v odvislosti boháčů se držel. Jméni nemaje zaprodával svou vůli, sílu a i život svůj třídám šťastnějším a na statky bohatým. Nezáskal tím zajisté ani mrav, ani povaha lidu přivykajícího odvislosti a nedozrávajícího na samostatnost v materialných i duševných ohledech. Že však s lidem poddaným se as vličně nenakládalo, vysvítá i z toho že Karel potřebu uznal zvláště se zmíniti o šetrnosti k poddaným. Statuta Collegii Caroli obsahují článek: „De

potestate in rusticos“: *Rusticos gubernet et administret non tyrannice, nec pro sua sed Collegii sententia.* Nedá se ani mysliti žeby rektor university co dozorce statkův a pán poddaných jejich byl tak surově nakládal s lidem jako jiní pánové nížádným statutám toho druhu nepodléhající. Ozbrojená čeládka šlechticů neméně nežli duchovná mocnost kněží lid obecný na uzdě držely, jehož bída nesmírná býti musila při pohromách jež utrpěti musil Branibory, Korutany, vpády všelikého vojska cizého a ubytováním se žoldněřů Janových. Nesnadno a nehned se uceliti daly takovéto rány. Když pak k tomu neúrodný některý rok se přidal, tuť zajisté se bylo obávati aby mrtvá potud třída sbouřením se nepohnula. Za Karla ovšem se hrnulo bohatství do Čech, ale lid tím získal toliko místně příležitost ku práci a výdělku při zbudovávání klášterů a jiných staveb veřejných. Soudili bychom že Karlovi neušlo nebezpečství jež ze zmáhající se chudoby lidu státu vychází, pročez vždy se staral o zaměstnání jeho, jakž i staří létopiscové přímo svědčí že „kázal zeď hnáti okolo Petřína, neboť jest v ten čas bylo léto obtížné a velmi draho, pročez to dílo zamyslíl aby chudí lidé tu dělající živnosti sobě mohli dobytí.“ — Takováto jednotlivá podniknutí ovšem jen na nějaký čas a toliko částečné pomoci přinášela, vyhovujice potřebnostem okamžitým a uspokojujice lid na dobu trvání prací těchto. Takž u porovnání k časům minulým obecnému lidu za Karla ovšem nějaké podpory se dostávalo, avšak zakládala se podpora tato předce jen na osobnou činnost, prozřetelnost a dobromyslnost jeho, nikoliv ale spolu na základné opravy společenského řádu, na jakéz tenkrát ovšem ještě málo kdo pomýšlel, a nejméně lid sám. Byť on tenkrát ještě přísně chován v bázni boží a ustanovení vyšší měla v očích jeho platnost svrchovaných zákonů. Na osoby nad ním stojící hleděl s pokorou. Neměl poznání jiných mimo ona jež církev mu poskytovala, jimiž k pokoře a poslušnosti se vchoval. Avšak nastali už časové kde i sprostý rozum se k myšlení probouzel, a před očima lidu se protrhovati počal nimbus jímž obestřeny byly třídy vyšší.

Mezera mezi světem vzdělaným a nevzdělaným byla tenkrát ještě příliš veliká než aby se byla rychle a snadno vyplniti dala. Vzdělanost vůbec jen poznenáhlým krokem postupuje, a přitom jak nesmírný ještě jest rozdíl mezi ní a osvětou! Vzdělanost časová zahrnuje v sobě vědomosti právě za pravé uznané neodporujíc poznáním jimi nabytým ba uspůsobujic mrav podle jejich návodů. Tím že nevystupuje z kolejí zákonem naznačených, těšívá se i z podpory jeho. Jistý kruh vědomosti připouští ba předpokládajíc snažuje se o vznikání a vzrůst jejich v kruhu tomto. Ale osvěta nebéře ohled na meze vytknuté, ba o rozšíření jejich se zasazujíc je přestupuje a jimi vnitř i zvenčí potrásá.

Vzdělanost jest pasivní a pojímající, osvěta působící a tvořící; vzdělanost se poutá na přítomnost, kterouž osvěta na staletí předbíhá. Vzdělanost úzkostlivě přiléhá k poznáním jež vyšší autorita za podstatná uznala, osvěta se odvolává především na autoritu domyslu lidského, a poměr vzdělanosti k osvětě jest asi onen chápavého rozumu k plodícímu domyslu, a jakož domysl vyšší stupeň jest rozumu takž osvěta vyšší stupeň jest vzdělanosti. Máť však vzdělanost své vnější nutné podmínky, které osvěta ne vždy uznává. Osvěta se odvažuje na rozluštění nejvyšších otázek životných, ježto vzdělanost už za rozluštěné má. Vzdělanost stoupá po základech již položených, ale osvěta nové základy vyhledává. Vzdělanost čtrnáctého století podléhala ustanovením církve. Církev byla ona svrchovaná autorita kteréžto se všechny vědomosti podvrhovaly, a co církev neuznávala to propadlo kletbě její a veřejnému povržení. Hledělo se tedy na církev jako na svrchovanou nedotknutelnou zákonodárkyni od jejichž výroků samým bohem ustanovených se odchýleti bylo hříchem nejvyšším. Na všeobecném tomto uznání spočívala také nesmírná mocnost její za oných časů, čemuž se tím méně diviti jest, čím jasněji ze všech památek písemných vysvítá že ona jediná téměř všechnu podstatnou vzdělanost věku svého v sobě chovala, a že členové její tenkrát byli náčelnými pěstovateli vědomostí a poznání lidských. Cožkolivěk i světská moudrost a fantasie vyvozovala a ustvořovala, vše vycházelo ze základů církví položených, a takž i vážnost k mohutnému ústavu chovaná přenášela se na osoby k němu přináležící. Lid obecný nepřemýšlel o rozdílu mezi základnou myšlenkou církevní a mezi služebníky církve, totiž kněžstvem. V očích jeho bylo kněžstvo nedotknutelné jako sama církev, a když nastali napotom časové kde se na kněžské osoby doráželo, zbýval toliko jediný krok ku odvážení se i na ústav jehož zástupníkem bylo kněžstvo. Že vyšší vzdělaná třída takového rozdílu znala a šetřila o tom historie dostatečně poučuje. Císař Karel vychováním a povahou co nejpevněji k církvi přilnuv snažoval se vyhovovati požadavkům a přáním jejím vždy a všady čímž ovšem mír a vyplývající z něho vzdělanost více získala nežli osvěta ku které se doba jeho ještě nepropracovala. Sledil on v tom ohledu docela jinou politiku nežli otec jeho Jan. Potvrzovaly jej v tom zajisté i osobné přátelské poměry k papeži a k náčelníkům kněžstva českého kteréžto vždy věrnými mu byli rádci a v civilisatorných záměrech jeho jej podporovali. Smýšlení své o tom projevil v známé *Majestas Carolina* kdež přímo vysloveno „že katolická církev jediná v Čechách platí, že tvrdošijní kacířové k upálení se odsoudí, že královští úředníkové vydati mají kacíře právomocnosti církevné, že kdož kacíře do domu svého přijme veškerý majitek svůj

pozbyde a ze země se vyžene“ . . atd. Mimo to jest známo jak pokorně se císař choval když papeže I. 1368 navštívil, tak že se mu chování takové s mnohých stran až zazlívalo a nedobře vykládalo, jakž o tom Coluccio Salutati obšírně psal slavnému Bocaccio-vi, ovšem chváliv Karla že ohled nevzal na posměváký. Jedni za politiku jiní za slabost měli Karlovo přilnutí k papežskému dvoru, vyplývalo ono však z přesvědčení jeho od dětinství mu vštípeného že toliko ve spojení s panující církví udržeti mu lze jest mír kteréhož země česká nutně potřebovala a bez kteréhož se nedaří ani duchovnímu ani materialnému pokroku v zemi válkami tak vymořené a vysílené jak se tenkrátě říše jeho jevila. Karel byl muž rozumu, vzdělanec a vzdělavatel na půdě připravené a přístupné. Vyhýbaje se všemu co by jej bylo do rozpaků uvéstí mohlo, používal zase všeho čehož úspěch byl patrný a nepřiležitostí prostý. Za bystrým, všechny okolnosti pronikajícím rozumem jeho vyhledávali někteří mužové obrazotvornosti a myšlének vyšších než na jaké Karel byl dospěl ovšem záměry mnohem dále sahající, domnívajíce se že muž který na výši vzdělanosti svého věku stojí neopomine i rozhodným krokem nad věk svůj se postaviti. Heroický duch Otakara II. se však nedostával Karlovi, a se záměry jakéž genialní Cola di Rienzi v sobě choval nemohl se praktický a vypočítavající duch jeho spřízniti. Ba ani vzlet obrazivosti Petrarkovy nebyl po mysli jeho. Vyhybal se nepohodlím a nebezpečenstvím ježby odvážný krok za sebou přivlékl, a chránil se vybužování protiv ve své zemi, jejichž vše podřývající mocnost v Itálii byl poznal a o jejichž nejbližších výsledcích i česká historie jej dostatečně poučovala. Mnohé příležitosti se mu poskytovaly ku vystoupení z kruhu který on sám si naznačil, ale kdyby se byl pohnůtkám a povzbuzováním poddal, byla by země česká největší tím ujmy utrpěla. Jest věru želeť že nikomu u nás posud nenapadlo sebrati a přeložiti korespondenci pověstného Rienzi, Karla, Arnošta z Pardubic a Jana z Neumarkn, jakož i onu mezi Karlem, Arnoštem a Petrarkou, kdežto na překládání jiných, docela nepatrných ba ničemných věcí tolik práce u nás se vynaložilo! Objevují se v dopisech těchto nejen povahy osob dotčených ale i rozličné směry časové se v nich zračují. — Vystupujít tu už myšlenky v popředí jaké až po dnes váhy nepozbyly, mezi nimiž zvláště snaha o sjednocení Italie a o obnovení velké říše Římské zvláštní pozornosti hodna se jeví. Duch Petrarkův nasycen klassickými zpomínkami a jižní fantasií operutěn docela nové světlo hází na dobu kterouž, posuzující ji podle suchopárných traktatů skolastických a rozumujícího básnictví našeho, sotvy že poznáváme v duchaplných připomínkách italského básníka. Poskytují památky takové přímé svědectví že genius lidstva vždy

některé zvláštní organismy si odchoval kterýmiž lze mu bylo zvěstovati svá zjevení. Duch svěží, obzvláště ovřelený věje dopisy nadřečenými, neboť to jest duch svobody který po vstoupení do života touží. Naproti tomu jak odměřená, jak diplomatická jsou slova našich krajanů k nadzminěným Italčanům! Vzdělanost, dobrá vůle, uhlazený sloh, poctivé smýšlení — toto vše se v nich zračuje, ale spolu i meze jimiž duch jako opoután se probrati nemohl k svobodnému vzletu. Tut rozum vedle zápalu, vzdělanost vedle osvěty! — Hledíme zde výhradně z literárního stanoviska na ony plody písemní bez ohledu na směry jimi zamýšlené. Důmyslní Italiané hledali muže který by Itálii umrtvělou vzkřísil, rozptýlenou sjednotil, kleslou k bývalé zase slávě uvedl. Na takovéto záměry nejen že Karel připraven nebyl, ale ony i odporovaly přesvědčením jeho. Pro naši vlast bylo zajisté štěstím že se nesnažil upotřebováním všech sil českých, vyhubením země a proléváním krve české o cíl vzdálený, s bližším se uspokojiv. Naopak hleděl přitáhnouti k sobě sílu tak podstatnou jakou se mu Petrarka jevil. Snadby pružnějšího ducha byly vábily vyhlídky na opanování nejkrásnější země Evropy a na slávu jež z toho vyplývati se jevila tomu kdož železnou rukou přefal by okovy jimiž sobecká vláda papežů celý téměř svět upoutala. Nehovil však Karel politice kterou improvisující fantasmie naznačovala, byfby směry její i svrchovanému domyslu byly odpovídaly. Rozum mu kázal aby se obmezil a on sledil vnuknutí rozumu. „O císaři! jak nevděčný jsi a jak málo znáš cenu věci!“ — psal mu Petrarka. — „Co děd tvůj, a mnozí jiní před tebou tolikerym snažením a proléváním krve vyhledávali, to se tobě samo podávalo a ty se toho všeho vzdáváš; Itálie kterous bez překážky prošel, Řím který sám brány ti otevřel, žezlo jež tě ničeho nestálo, korunu krví nepoškvvrněnou! Všeteho toho se odřikáš abys v pustou svou vlast se navrátil. Uznávám že nesnadno překonati přirozenou svou náklonnost, ... ale nepochopuji kterak ti možná bylo, předsevzítí sobě něco čemu rozum a velkomyslnost odporují, co všickni poctiví Italiané oželují, nad čím celá říše povzdychává, a co jen Čechové a odpůrcové naši za dobré uznají. Nuže, jdi tedy když jsi se na to odhodlal, ale na paměti chovej že nebylo ještě knížete před tebou jenžby se byl vzdal tak krásné, tak blízké a tak spravedlivé naděje! V tom okamžení kdež jsi se stal pánem Itálie vzdycháš toliko po Čechách! Jináče smýšleli tvůj otec a tvůj děd! Zdali onen neopustil Čechy aby v Itálii práva svého dobýval ježto na nic jiného se nezakládalo, než že on byl synem císařovým aniž sám byv císařem. Vidím patrně že hrdinský duch dědictvím nepřechází s otce na syna! Nechci ti proto upírati umění vládařské a vojenské. Podalť jsi toho příliš mnoho důkazů; avšak

vůle se ti nedostává a horlivosti kterážto zřídlem jest všech skutků vznešených. Slyš pak kterak by k tobě promluvili děd a otec tvůj kdyby se ti zjevili na zpátečné cestě přes Alpy: Velký císaři! tys mnoho získal tím že nastoupiv cestu tak dlouho očekávanou už zase tak rychle se navracuješ. Přinášíš s sebou korunu železnou a korunu zlatou a marný titul. Budou tě nazývati císařem Římským, ač v skutku toliko králem jsi českým. Dejž bůh! abys ani tím nebyl! Snadby tvá v tak úzké meze stěsněná ctižádost osvěžena se povznesla a byl bys nutností puzen k opětnému vydobývání sobě dědictví svého!... Laelius mi vyřídil tvé pozdravení jež bylo smrtelnou mi ránou! Doručil mi také dar od tebe poslaný, krásnou antiku jež Cesara představuje. Kdyby ten peníz byl mluvití mohl, kterak by tě byl oslovil aby tě zdržel od hanlivého navracení? Buď s Bohem císaři a porovnej to co opouštíš s tím co vyhledáváš.“ — Tak mužně oslovoval básník císaře a krále českého, snažuje se jej přemluvití aby Čechy pozůstavil a v Itálii se usídlil! V jiném dopisu zase pravil: „Kdož medle by se opovážil jináče smýšletí nežli císař, zvláště tam kde se o záležitosti říše jedná! Kdyby se o básnictví a pěknou literaturu jednalo, tut bych snad použil svobody básníka Lucia který sedě nepovstal když Caesar do společnosti básníků vkročil!“³⁷)—

Takový tón panoval v dopisech Petrarkových a poskytuje se nám zde příležitost nejen zmužilost básníkovu ale ještě více shovívavost císařovu obdivovati. Cožby bylo v Čechách se působiti mohlo pod žezlem takového vladaře, kdyby zde bylo také nějakého českého, národního Petrarky bývalo? Ale nebyl našim spisovatelům ani českým ani latinským onen vzlet ducha a uchvacující zápal dán který jest zřídlem myšlének vznešených a národem pohybujících. Nebylo v Čechách muže který by nadáním duchovním a vzdělaností výše byl stál císaře, čímž se stalo že toliko zásady jeho a nejbližších mu rádců k platnosti docházely i že, ač země česká valně se povznesla a národ neočekávaně pokročil, přece národnost naše se nepovznesla na onu plodnou výši která nové myšlenky stvořuje a vedle vzdělanosti také osvětě vznikati dává. Karel zajisté si vážil jazyka českého více nežli který koliv z předchůdců jeho na trůnu českém, ale on si vážil jazykův vůbec a literární náklonnosti jeho byly kosmopolitické. Z veškerého jednání jeho vysvítá že sledil vlastenskou sice politiku nevšak přímo národní. Nenalézáme žeby byl německému jazyku kdes přednosti popřál, ale taktéž nepůsobil bezprostředně na zvelebení češtiny, sám užívaje latiny v písemnostech svých, ano i německé listiny se po něm nalézají. Takž národnost česká pozůstavena byla sama sobě a odkázána na své vlastní vniterné síly. Záleželo tedy jako vždy a až podnes na spisovatelstvu

českém aby jazyku svému ve vlasti své patřícího mu práva a mimo vlast žádoucího uznání a vážnosti získalo. Karel se všemožně vynasnažoval aby k sobě přivábil nejznamenitější charaktery svého věku, jejich náhledy o věcech politických a literárních poznal, na činnosti jejich se účastnil, ji podporoval, a rady jejich používal. Bylby se osvícený Čech s tou samou shovívavostí potkal u něho jako důmyslný Italian, ba snad ještě s větší, neboť Čechy nejbliže ležely mysli jeho. Ale nebylo v Čechách mužův proslulých kteří by byli od římské papežské politiky tak odvráćeni bývali, jako jich jinde bylo, a největší náš myslitel český oné doby, Tomáš ze Štítného, nejen že co nejtěsněji k církvi přiléhal a výhradně skoro jen dobrovědecké směry sledil, ale skromnost ducha svého i tím osvědčil že se z počátku toliko na poučování rodiny své obmezil. Poctivý tento hájitel českého jazyka toliko příležitostně objevil se co odpůrce latinikův a principů školských, nevystoupiv přímo s nějakou obranou národních svých zásad. Takž se stalo že i za vlastenského Karla v Čechách latina podržela vrch v písemnictví, jakož v pospolitém životě německý živel vedle českého tím více se zmáhati musil čím více cizinců do Čech se hrnulo zvláště do Prahy, nejslavnějšího a nejveselejšího to města tehdejší střední Evropy. Kdyby jen třetina způsobených tenkrát u nás spisů latinských se v češtině byla objevila, byla by literatura naše dostihla všechny jiné v Evropě a bylby se rozvinul život literární v Čechách způsobem velkolepým, neboť by se na něm byl národ účastniti mohl a nejen učencové školní, a bylo by písemnictví neubředlo v skolastickém suchopáru a theologických traktátech nýbrž i na jiných polích tu samu ne-li větší ještě plodnost osvědčilo. Štěstí však pro nás že ta latina neméně Němcům překázela nežli nám, neboť při množství německých učenců, profesorů a studentů již se tenkrát v Čechách zdržovali byla by se snadno i německá literatura zde ujmouti mohla, naleznouc půdy a podpory u přistěhovanců a u německých občanů jimiž města česká a zvláště Praha se neustále naplňovala.

Při pojímavosti kterou Karel u každé příležitosti osvědčil, při náklonnosti ku všemu cožkoliv jen civilisačným jeho směrům odpovídalo, byla by se zajisté česká literatura u živějším svém vystoupení z obzvláštní ochrany a podpory jeho potěšila, ano víme že se ohlížel po zvláště nadaném dějepisci českém, ač se mu toliko poštěstilo obyčejného jen kronikáře se dopídití který historickou vědu českou ani jedním novým náhledem neosvětlil a ani jednou duchaplnou myšlénkou neobohatil. Nedostávalo se však tenkrát ještě národních literárních charakterů. Jinak také ponětí o tom, že by literatura sama pro sebe jakýs celek působila jejíž obohacovati a o jehož rozvin pečovati třeba,

nebylo ještě vyvinuto. Literární život nebyl ještě nijakým organismem spojen, každý spis, každá kniha stála pro sebe, z počátku na nejskromnější toliko okres působíc z kteréhož se poznenáhle pracným a obtížným opisováním vymáhala. Skutečně podléhalo vznikání a rozšíření literatury před vynalezením tisku takovým obtížím že nelze literární živost novějšího způsobu do oněch časů klásti. Cena psané knihy tehdejší nedá se nijakž porovnat s cenou kterékoliv novější a tištěné knihy. Pomněme jen jak mnoho času uplynulo než kniha většího obsahu se opsala, ba kolik někdy písařů se o práci zasadilo, než rozepsaná kniha se dopsala. Některé staré listiny nás o tom poučují jak mnoho se nakládalo na opisování knih, ano i jak opatrně a moudře se ohraditi musil kdo knihy zhotovené kupoval a jak náramně peníze knihovna dosti skromná majitele stála. Dvě takových listin nalézá se v knize Starého města Pražského z nichž jedna jest úmluva o napsání bible uzavřená a druhá zápis trhu na knihu kterou Matěj Mýdlo konšel staroměstský Slanským prodal. V první listině nalézáme že p. Rabštejn za psaní bible měla-li 200 velikých listů uvolil se platiti 150 kop grošů t. j. 750 zl. stř.; z druhé zase se dozvídáme že Slanští za graduate na 450 zl. stř. položili. Ještě zajímavější ale jest kontrakt (v latinském jazyku) r. 1398 s opisovačem před soudem učiněný a pro větší jistotu do knih téhož soudu, totiž arcibiskupského v Praze vloženy, který v následující zní smysl: „Postaven osobně před námi Janem z Kbela officialem a deskami našimi mocnými Šimon z Kostky, řečený Kathedral, nepřinucen aniž přiměn k tomu mocí nýbrž svobodně a dobrovolně, slíbil jest knihu biblí, kterou již psáti počal pro pana Jakeše kazatele a nájemníka kostela sv. Mikuláše v menším městě Pražském, věrně dokonati pod trestem klatby církevní, a on pan Jakeš také za práci jeho má jemu za každý kvintern zaplatiti po 16 groších a má jemu vychování dáti stravou u svého vlastního stolu dotud pokud by onen nevykonal toho písma, rovněž pod trestem klatby církevní, však též i pod tou výminkou aby on pan Jakeš jednu kopu grošů, první totiž z prvních kvinternů, kterouž povinen řečenému Šimonovi, u sebe zadržel a jemu ji nevydával pokud by té bible nedokonal celé... což všechno obě jmenované strany obopolně slíbily jsou sobě držeti pod pokutou klatby“ atd. atd. Dostatečný zde důkaz podán jak pracně a drahé bylo tenkrát opisování a sbírání knih proč se ani domýšleti nelze že by literatura se byla mezi lidem rozšířiti a naň směrem žádoucím působiti mohla, kdyby i školy už tak byly zřízeny bývaly žeby čtení vůbec mezi lidem se bylo zobecnilo. Ale i čtenářové tenkrát byli ještě tak vzácní jako písařové a známosti literární se obmezovaly toliko na některé stavy vyšší totiž na studující, na kněžstvo a některou

část šlechty. V těchto však kruzích se už tenkrát objevovala obzvláštní láska k literatuře a obdivu hodná horlivost u sbírání knih. Milovníkové písemnictví namnoze z dalekých krajín do Čech přinášeli knihy vzácné a draze skupované. Po různu snášené a u privátních osob chované knihy přecházely pak do velkých bibliothek, jakž o tom mnohé pamětnosti se chovají. Nejen při každém téměř klášteře ale i při školách i kolegiatných chrámech a při úřadech městských chovaly se sbírky knih a listin rozličných. Staré létopisy připomínají několik zvláště horlivých sběratelů knih mezi nimiž zvláště Vilém z Hasenburka děkan kostela Vyšehradského vynikal. Karel, náchylen jsa k obecnému učení ano i k studentům v městě Pražském — praví Lupáč — jako milovník umění svobodného a knih, koupil jich po smrti Viléma z Hasenburka sto a čtrnácte svazkův za sto hřiven, a ty kázal rozdati po kolejích, aby se z nich žáci pobožnosti, cnosti a dobrým mravům učili. Nadjmenované knihy pan Vilém s velikým nákladem a prací z Vlach i Frankreihu do Čech jest dal přivezti.“ Již však dříve mělo obecné učení svou bibliotheku kterou císař Karel zároveň s kolejí Karlovou založil, jakož i všechny ostatní kolleje měly každá svou vlastní knihovnu. Znamenitou sbírku chovala zajisté bibliotheka při hlavním chrámu Pražském, neboť nejen že učení milovní biskupové a arcibiskupové o rozmnožení její pečovali, ale i jiné kněžské osoby ji sbírkami svými rozmnožovali. Adam z Nečetic doktor a arciděkan Pražský, vikář arcibiskupa Zbinka, odkázal dotčené knihovně větší díl své sbírky kterouž Balbin *elegantem bibliothecam* nazývá. Knihy z ciziny do Čech se přinášely dílem profesory a studenty, jižto do Prahy přibývali, dílem Čechové po cizích zemích cestující je tamo skupovali. Takž na počátku latinské knihy jedné (*Historia Jerosolimitana Thaddaei Messanensis conscripta 1291*) se čte: „A. D. 1362 die 24. octob. sub Rom. ecclesia per obitum stae. memoriae papae Innocentis VI. vacante Nicolaus de Cremsir Archidiaconus Boleslaviensis, Dom. imp. Caroli IV. protonotarius emit hunc libellum pro 40 sol. den. in Avinione, et libenter emisset meliorem si tanta ibi tunc omnium rerum caristia non fuisset.“ — Některé z tenkrát založených bibliothek se i napotom udržely a rozmnožovaly o čemž příležitostně ještě zmínky se stanou, jiné ale a zvláště klášterní namnoze za své vzaly v bouřích husitských. Takž se připomíná bibliotheka v Postoloprtech (in coenobio Portae apostolorum) jakožto jedna z nejbohatších (*manuscriptorum codicum praeclarissima*) již po celých prý Čechách tenkrát rovné nebylo. Klášter tento Benediktinův od spojených vojsk Žateckých, Slanských a Lounských i s bibliothekou vypálen r. 1410. — I v tomto ohledu se nám založení kláštera Slovanského v Praze jeví důležité. Léta 1347

vydal císař Karel zakladací listinu kláštera Emauzského, do kteréhož se pak přistěhovali Benediktini slovanští k tomu cíli z Chorvat povolání. „Ačkoliv povinnost žádá“ — praví tu Karel — „abychom o dobro všech našich věrných poddaných pečovali, avšak ti kteří nám příjemností a sladkostí našeho přirozeného jazyka příbuzní jsou, zvláštní péči a milost zasluhují.“ Slovanskému klášteru však příslušely nejdříve slovanské knihy, pročež císař l. 1356 emauzský klášter nadal důchodem ročním desíti hřiven pro pisáře aby pro klášter ustavičně knihy v *šlechtném a slavném* jazyku slovanském psal a opisoval. V nadací listině se jmenuje pisář *Jan*, jemuž se povinnost ukládá aby opisoval knihy a zpěvy (*libros legendarum et cantus*) slovanské co nejbedlivěji. Takž tedy byl základ učiněn ku rozmnožení klášterní bibliotéky slovanské v Emauzích, aniž pochybovati jest že mimo ustanoveného pisáře i jiní mnichové ruce k práci přiložili a že rozličných knih i s jiných stran se tam dostalo. Jak známo daroval Karel klášteru tomuto pověstné evangelium Sázavské jinak Reměšské nazvané. — Mniši Emauzští byli bedliví písemnictví ano i na sbírání a chování listin hleděli, jakž toho důkazem jest tak zvané *Registrum Literarum Monasterii Slavorum*. Sbírká tato obsahuje 94 listin. Léta 1396 nařízení opata Pavla způsobena byla pomocí Petra Smolky reholníka a Mikoláše z Jihlavy, kaplana.

Vedle obyčejných pisářů se však za časů oněch nalézali i krásopiscové a jiní umělci kteřížto krásnými těsnomalbami ozdobovali vzácné rukopisy. Práce těchto umělců by nám podávaly zvláštné důkazy o dobrém stavu krásného umění v Čechách za Karla, bychom i odjinud zpraveni nebyli o valném jich tenkrátě výkvětu. Zmáhající se kultura neobmezuje se nikdy na jednu toliko cestu nýbrž po rozličných se rozšiřuje polích a všelikým oborům vyšších snažení lidských vtiskuje znaky pokročilého působení svého. Vedle ušlechtilějšího způsobu myšlení postupuje spolu i vkusnější ráz obrazení, ba jej na mnoze předchází a převyšuje. Jakož vzdělanost vůbec solidární jest záležitostí pokolení lidského, takž i stav kultury každého národu a každého času se značuje stupni všeobecného a nikoliv stranného pouze pokroku. Musiloť tedy i výtvarné umění pokročiti, když se národ v jiných oborech poznání a tvoření ku předu bral, a pokročilo skutečně nápadně. Klamné však jest domýšlení že Karlem teprv vzniklo. Dávnoť před tím se malba, řezba a sochařství v Čechách pěstovala. Již Methud, první Slovanův apoštol křesťanský, prý byl malířem a přišlo s ním umění rázu řecko-křesťanského do našich vlastí. Mnich Sázavský poukazuje v létopisech svých na to že umění malířské v klášteře Sázavském se pěstovalo hned u založení kláštera tohoto, a jmenuje opata Božetěcha,

kteřý as v druhé polovici XI. století dotčený klášter řídil, znamenitým malířem, sochařem a stavitelem. V starých legendách a rukopisech nalézají se malované a rejsované okrasy ježto přímo obdiv pozorovatelů zbuzují ohledem na dobu v kteréž byly spůsobeny. Připomenouti zde sluší zvláště na Miroslava hotovitele obrázků v známém rukopise *Mater verborum*. Kodex Vyšehradský, modlitby, passionály a jiné před Karlem spůsobené a malbami opatřené knihy o nás dostatečně o tom poučují že malířské umění se u nás ode dávna pěstovalo a že bylo krásopisců a illuminatorů v Čechách už za nejstarší doby. Báz byzantinského umění ovšem brzo se vytratil u nás jelikož se na západě vyhledávaly vzory a v Římě, nikoliv ale už na východě. Ohledem na malbami ozdobené a z časů Karlových pocházející knihy jest nám zajisté se diviti pokročilé umělosti spůsobitelův jejich. Potkáváme se tu zvláště s pracemi vele-nadaného Zbyška z Trotiny a mistra Petra Břuchatého. Zbyšek z Tro-tiny ozdobil překrásnými drobnomalbami pergamenový rukopis *Liber viaticus* a modlitební knížku biskupa Arnošta z Pardubic. Ještě výše se cení drobnomalby v *missálu* který se v bibliothéce kapituly Pražské chová, a které mistr Břuchatý snad pro Olomúckého biskupa Očka z Vlašimi shotoval. Že okrášení a ozdobování rukopisův malbami tenkrát v obyčeji bylo, vysvitá i z toho že i v mnohých jiných sou-kromým osobám přináležících rukopisech takovéto okrasy nalézáme, jakož i z toho že se v seznamu tehdejších umělců potkáváme se jmeny illuminatorů jejichž však práce neznáme.

Uvážíme-li jaké množství knih se v Čechách tenkrát spisovalo a přepisovalo, nelze nám pochybovati že veliké množství lidí se psaním zaměstnávati musilo, neboť na vzdor zhoubným časům nás přece tolik rukopisů z této doby došlo že se diviti jest, jak probuzený tenkrát byl ruch literární a jak rozšířené bylo milovnictví knih mezi vzdělanými. Ruch pak tento císařem Karlem probuzený nezanikl za časů Václava IV., neboť i on přál učencům a měl milovníky literatury v své radě, jako byli kardinál Jan z Vlašimi, Jan z Neumarku a Albrecht Sternberg. Jinak Václav zvláště za prvních let panování svého chvalitebně násle-doval otce založiv hned roku 1380 novou kolej pro theology a artistry určenou a podle způsobu Karlovy zřízenou kterouž nazvati dal *kollej krále Václava*. Hned tři léta na to, když stará kolej Karlova rozmnože-nému žákovstvu už nestačovala, ustanovil dáti mistrům obydlí nové postoupiv jim dům Jana Rotléva, někdy mincmistra královského. Nová tato kolej podržela jmeno „*Kollej Karlova*“ jakož dříve ho měla v starém domě. Ano i učených mužů si Václav váže bral ohledy na zásluhy literární. Jindřichovi z Plzně l. 1382 potvrdiv úřad měst-ského sudího zvláště se zmínil v listině potvrzující že dotčený Jindřich

zásluhy o nauky si získal. (Requirentibus etiam Henrici ipsius multiplicibus fidei et scientiarum meritis. . .) Jinak ovšem se na literárném životě přímo neúčastnil a nevíme zdali v tomto oboru něco více učinil nežli že pro manželku svou dal sshotoviti přepis biblí německé, v kteréžto zaznamenáno: „*Wer nur dieser Schrift hort - Wil lesen und ir ewigen Wort - der schol nu danken dem vrumen - Von dem diez Gestift ist kummen - Dem Hochgebornen Kunig Wenzl vein - Und der durchlauchtigsten Koenigin sein.*“ — (Pelzl. Wenzel IV.) Jinak jen málo památek německého písemnictví tehdejšího v Čechách nás došlo, a pokud rukopisy pozůstalé mluvícími jsou svědky duchovního ruchu, nalézáme opět že měla latina vrch v literatuře, ač se český jazyk vedle ní už valně povznášeti počal. Latinských rukopisů zvláště za času Karlova způsobných nás veliké množství došlo ale ještě více se jich ztratilo, neboť kam se poděly rukopisy původních básní latinských jejichž česká zpracování známe? Toliko některá *Cantica ecclesiastica*, a pak známý *Anselmus, Revelatio facta* atd. nacházel se za časů Balbinových ještě v bibliotece Jesuitův v Praze. Latinské rukopisy oné doby nás došlé jsou nazvíce buď naučného buď vědeckého obsahu, málo však krásoumného. Latinská báseň *Versus de morte Smilonis Flaška*, od l. 1402, jež se v rukopisu nalézá v Holom. bibliotece jest jediný nám známý plod domácí světské poesie latinské. Mezi prosaickými spisy latinskými nejvíce theologických nalézáme traktátů a knih vůbec, jejichž charakteristickou stránkou jest didaktický jich směr, čímž se liší od knih a traktátů sledící na to doby husitské majících do sebe téměř vesměs ráz polemický. Valná část rukopisů nás došlých povstala v cizině a u nás teprv opsáním se rozmnožila, avšak mnoho jest i takových jenž u nás původ svůj vzaly. Země česká tenkrát čítala mnoho charakterů literárných, mužův to, jenž buď povoláním svým povzbuzování byli k pěstování literatury, jakož profesorové, aneb kteří pro zvláštní lásku k naukám velikou horlivost jevíli u podporování jí. Ti nejen sami pilně spisovali ale i jiné k tomu přiměli. V čele těchto stál sám císař Karel a tehdejší arcibiskupové a prelátové Pražští.

Na otázku jaké as knihy se u nás tenkrát nejvíce čítaly nelze nám jináče odpověděti nežli že ony jež se nám nejhojněji v prepisech dostaly, jakož spis Isidorův: *De summo bono*, spisy Augustina, Bernarda, Tomáše z Aquina a Petra Hispana, spisy Buridanovy, bájky Esopovy latinské, spisy Aristotelovy — ale méně spisy Platonovy. Mnoho se čítaly spisy Mikoláše de Garrain, z řádu kazatelů, kterýžto veliké množství theologických traktátů napsal v Praze oblíbených a v mnohých opisech kolajících; taktéž spisy Roberta z Linkolnu, arci-

biskupa anglického († 1253) horlivého zastavatele minoritův, velmi byly oblíbeny. Psali tento Robert řadu poloutheologických traktátů, ježto se valně přibližovaly později povstalému polemickému způsobu psaní a z nichž se polemičtí spisovatelé zajisté mnohemu přiučili. Spisy Robertovy ovšem směřovaly proti světským názorům. Dvoji rozeznával moudrost, jednu pozemskou a jednu nebeskou. Úsudek světa měl za nebezpečný duším. Jinak ale též přísně horlil pro kázeň kněžskou a proti nespravedlnosti jakouž papežové někdy důstojenství své zastínili. Že těmito nadřečenými a mnohými jinými v Čechách kolujícími spisy sofistika bohomluvecká a skolastická dialektika více získala nežli pravá filosofická osvěta, o tom nikomu pochybovati nelze kdož v který koliv ze spisů těchto třeba jen povrchně nahlídnul. Patrným toho důkazem jsou traktáty u nás způsobené, podobného směru a rázu, a nepovznášející se téměř nikde nad obyčejné tenkráté panující názory. Z latinských tehdejších v Praze sepsaných knih poznamenati slušno spisy Mistra Hermana, Němce v Praze meškajícího, který napsal *Čtení o Apokalypsi*. Od neznámého spisovatele, ale rodilého Čecha pochází *Traktát o církevních hymnách*. Nějaký kněz při Pražském hlavním kostele sepsal *Martyrologium ecclesiae Pragensis* roku 1407. V latinských verších od neznámého básníka způsobená báseň: *Speculum humanae salvationis* která se v mnohých prepisech nalézá nezdá se býti plodem Čecha, taktéž: *Expositio in Canticum canticorum* kterýžto spisek Balbin velmi chválí, přinešen byl bez pochyby z Němce do Čech. Rukopis v univ. bibl. v Praze pochází od r. 1404, ale v Oseku se nalézá jiný od r. 1337 spolu s německým veršovaným překladem latinské kantiky. Veliké vůbec množství spisů a traktátů latinských zvláště theologických od neznámých spisovatelů XIV. století se nalézá po rozličných bibliotékách, ale mnoho jest i takových jejichž skladatele známe. Potkáváme se za oněch časů s muži znamenitými jejichžto snažením duchovný život v Čechách zvláštní oné pružnosti nabyl pro kterou se ona doba oslavuje. „Má-li se duch pohnouti k určitému směru, musí jej k tomu uvéstí buď příběhy, buď vyvolán musí býti osobami zvláštní silou obdařenými.“ V takovýchto osobách ustředuje se téměř duchovný život národu a nedospíval by bez nich k nijakému celku z něhožby i dále se vyvinovati mohl z vlastních kořenů a vlastními silami. Nacházelo se takovýchto obzvláštních osob za časů Karlových více nežli kdy před ním, ano dobou jeho panování honosily se Čechy vyšší vzdělaností než kterákoliv země okolní. Zvláště ale kněžstvo české vědomostmi nad německé vynikalo k čemuž ovšem zřízení vysokých škol nemálo přispělo. Převažující tato vzdělanost ovšem i literaturou se osvědčila, vniknutí však jejímu do života lidu překážela zajisté latina které se

pohříchu ve školách, v literatuře i v úřadech užívalo. Známoť že císař Karel sám byl pěstovatelem písemnictví. „Složil jest sám od sebe,“ — praví Lupáč — „a dle ostrosti vtípu svého sepsal některé knihy a je jako poklad budúcím na památku pozůstavil, mezi nimiž jsou tyto jmenovitě: Zlatá bulle Karla čtvrtého — Aurea bulla Caroli IV., Diarium, Ritus seu modus coronationis regis Bohemiae, Vita S. Venceslai a Carolo abbreviata, Conciones aliquot sacrae, Constitutiones terrae seu regni Bohemiae. Život svůj nejen sepsal (Vita Caroli IV.), ale i na česko přeložiti dal..“ Na redakci některých spisů těchto, zvláště zákonodárných měli zajisté i čelní rádcové jeho podílu, životopis svůj sepsal ale Karel sám a nemáme za to že českým jazykem jakž někteří se domýšlí nýbrž latinským. Žeby spis alchymistický od některých mu přiřknutý byl sepsal není pravdě podobno. Padá sice do Karlových časů a císař jej zajisté znal a četl, ale povaha spisu i sloh odporují důmínce že by byl skladatelem jeho. Nazván spis tento: *Tractatus chymicus praeexcellens de quintis essentiis conficiendis*. Díl první jedná: *De consideratione quintae essentiae omnium rerum transmutabilium*. Díl druhý: *De generalibus remediis*. Na konci velmi rozumné poznamenání: *Si tibi desunt media, haec tria teneto: Mens laeta, requies, moderata dieta...* Že však se Karel s alchymii obíral, aneb aspoň i uznával, o tom svědčí spis jeden toho druhu jemu věnovaný, kdežto v dedikaci praví spisovatel: *Quoniam vero tu quoque Imperator! singulari quodam desiderio flagras universae hujus artis discendae, ideo a me desideratae huic scientiae methodum accipe, cui conjuncta est exercitata per experientiam praxis...* Byloť však učených mužův cizích i domácích za Karla veliké množství v Praze kteří nejen co profesorové na universitě vyučovali ale i mnohými spisy se osvědčili. „Známi vůbec jsou mistrové Příbram, Šindel, Borotin, Matiaš Louda z Chlumčan, mistr Havel, vznešený slavný a znamenitý hvězdář i v umění lékařském dospělý, který jest mnohé knihy psak.. Mistr Milič, ponejprv pán světský, panského stavu a vysokého rodu, potom pak kněz a kazatel slova božího; mistr Matěj přijmím Pařížský který jest několikere knihy sepsal..“ Tento Lupáčův seznam učenců a spisovatelů v Praze za Karla jest ovšem neúplný a nedostatečný. Byloť mezi vyššími osobami také zvláštných maecenásů kteří literární podnikání probuzovali a podporovali, zvláště biskupové někteří a arcibiskupové. Takž o Janu z Dražic (†1343) se píše že byl velkým přítelem nauk a umění; na jeho pobídnutí sepsal kanovník František létopisy české. Zvláště vzdělaným mužem byl též Jan Očko biskup Holomoucký. Býval dříve proboštem kaple u všech Svatých, pak sekretářem Karla IV. Nachází se od něho rozliční listové kteréž jmenem císařským spisoval, a i jiné

pozůstalé některé rukopisy svědčí o nevšedných právnických vědomostech jeho. Činí se zmínky o traktátu jeho: *De advocatis, iudicibus, syndico et actore*; pak i *Formulae et varii processus juris collecti praecipue ex epistolis Joannis atd.* svědčí o tom že co právník nadobyčejné měl zkušenosti. Jemu též se přičítá latinský životopis sv. Václava. — Jeden z nejslavnějších mužů svého věku byl ale zajisté Arnošt z Pardubic, „učeností, známostí světa i lidí, též dary tvorčími a organizačními znamenitý přítel Karla IV.“ — Pocházel z rodu pánů z Pardubic a studoval v Bononii. Balbin o něm píše že už na vysokých školách italských umění lékařskému a chemii se zvláštní náklonností se byl oddával. Pravda-li tomu, tuť vyjasněno kterak se stalo že i přírodní vědy za časů Karlových v Čechách vzkvétati počaly. Že Arnošt byl muž učenosti na svůj čas podivuhodné i povahy všeobecně uznané v tom se všechna svědectví souvěká i pozdější shodují. Petrarka o něm píše že byl tak spůsobných mravů jakoby v Athenách byl rozený. Villani zase chválí jeho zmužilost a udatenství. Vůbec se jeví Arnošt co vzor rytířského preláta, muž osvíceného ducha a velikolepých rozhledů, při tom však jasné myslí, dvorný a všemu přístupný co vzdělaného rytíře šlechtilo aniž to knězi vadilo. Dobře se tedy hodil k veselému dvoru papeže Klimenta v Avinionu, kamž jej Karel vyslal, a kde šťastně vyřídil svěřené mu úlohy. Znamenité jeho vlastnosti dosti záhy se uznaly, neboť byv Arnošt pouhým ještě děkanem kapituly Pražské povolán už byl do rady mladého vladaře Karla kdež vedle Šimona z Koldic, Viléma z Landšteina a Petra z Růže místo čestné už zaujímal. — Bylo-li nějakého nesnadného pojednání s papežským dvorem, vyvolil se vždy Arnošt by je na se vzal, což zajisté s mnohými obtížemi spojeno bylo při tehdejší nesjednocenosti v církvi. Jaké vážnosti i mimo vlast požíval o tom svědčí mnohé dopisy nejznamenitějších osob onoho věku, ba on sám si dopisoval s některými slovutnými výtečníky. Známá jest korespondencí jeho s Petrarkou, Rienzim a jinými. Vyzýval Petrarku aby do Prahy přijel. „Ano, navštívím vás, císaře a vás, — odpověděl Petrarka — ne abych vás poučoval, nýbrž poučení vašich přijímal a vašim příkladem se vzdělával.“ — Mnoho stojí svědectví o tom že se Arnošt na literárním životě s velikou horlivostí účastňoval a všestranně a všemožně vzdělával po celý svůj život, že mnoho četl a mnoho spisoval. Nalézají se staré rukopisy k nimž Arnošt svá poznamenání činil což důkazem jest bedlivých jeho studií. Duchovenstvu českému vydal nové zákony čili kázně, známé pod názvem: *Statuta Arnesti*, ježto po mnohá století zachovaly platnost svou. Odstranil tím Arnošt plativší posud stanovy synody Mohučské jakožto nesrovnávající se s spůsoby českými. Jelikož se mnoho výkladů statut

jeho nalezá, vyplývá z toho že velmi mnoho se čítaly mezi kněžstvem a latiníky vůbec. Arnošt též byl původcem velikých a pilně pracovních knih *Libri Erectionum* nazvaných jichžto 13 tučných dílů v knihovně arcibiskupství Pražského se nalezá. Knihy tyto obsahují listiny a zápisy všeho druhu, záležitostí církve se týkající, dary, fundace atd. vše v pořádku abecedním. Sahají až do roku 1409. Dříve se knihy tyto jmenovaly *Acta*, potom *Libri Erectionum*. Tamo se dočísti lze jest, že zemské desky se spisovati počaly za časů Krále Jana, tyto však *Acta*, teprv roku 1358, přičiněním Arnošta arcibiskupa. Arnošt uznáv důležitost takovýchto zápisů patrně následoval způsob dotčených desk zemských a zamyslíl podobné knihy pro církve českou založiti. Avšak i spisovatelem rozličných traktátů se jmenuje Arnošt. O spisu jeho *Mariále*, jednajícím o vlastnostech p. Marie, praví Balbin že to spis nad jiné užitečný, světskou a posvátnou mondrosť oplývající, psaný slohem květnatým a skvělým nad způsob věku v kterémž žil Arnošt. Jiné spisy Arnoštovy se jmenují „*Sermo de lancea et clavis Domini*“ — *Libellum de reliquiis Sanctorum* — *Epistola de poenitentia* atd. Slavná prý také byla jeho pohřební řeč kterou držel nad mrtvolou Karlovou, přeživ císařského svého přítele. — Podle spisů právě zmíněných, ovšem nedajíce se mýliti ani chválou Balbinovou, máme za to, že arcibiskup nepřestoupil z pole vzdělanosti časové ani myšlenkou na pole osvěty, a že právě jako přítel jeho Karel stál toliko na výši uznávané tenkrátě učenosti. Tu však vyplnil místo své co nejslavněji, a nebudem se as mýliti domýšlením že *on* byl původcem mnohé krásné myšlenky kterou Karel v život uvedl, jakož snad některý návrh Karlův zase Arnoštovou snahou v život stoupl, takže tyto dvě šlechtné povahy se takorůka vzájemně doplňovaly skutky a zámysly svými. Jak slavené bylo jmeno a jakého uznání došly vědomosti a duch Arnoštův, též i z toho souditi se dá že se o povýšení jeho na papežskou stolicí jednalo v čemž prý mu toliko překázelo že nebyl rozený Vlach. — Byl též Arnošt velikým příznivcem a podporovatelem university Pražské. Již r. 1352 ustanovil velkou sbírku k úspěchu university. Kláštery všech řádů a všickni kostelové kollegiatní v království českém musili k ní přispívati. On též nejvíce působil na ustanovení pevnějšího řádu vysokých škol Pražských takže na podstatných a zákonných spoléhaly základech. Jím také ustanoveno jaké vlastnosti míti má rektor university, zvláště že má býti duchovní (*clericus*) aspoň menší svěcení mající, ač nikoli mnich řeholní. Vůbec Arnošt tak horlivě se účastňoval na všestranném vzniku a zdaru university že nikdy napotom činnivějšího rádoe a prostředníka neměla.

Docela jiného rázu byl sledící Arnošta arcibiskup Jan z Jenšteina

o jehož však zvláštných podivnostech se nám zde méně jedná než o působení jeho na národní vzdělanost a na literární život v Čechách. Podotknouti sluší nejdříve že co kancléř university při nastalých sporech mezi Čechy a Němci na vysokých školách úsudek spravedlivý k úspěchu české národnosti vynesl. On též vložil základný kámen ku kapli Betlémské, jejížto založení způsobeno bylo úmyslem vlastenským a národním. Mezi milovníky studií a literatury zaujímal prvního místa. Ví se o něm že i na cestách se neodlučoval od bibliotheky své a vůz knihami naplněný mival. Z mládeži byv mužem světských kratochvílí milovným a při velké literární vzdělanosti nad jiné osvíceným oddal se později hlubokému mysticismu a apokalyptickému téměř blouznění, stal se podivínem a nenávisníkem světských rozkoší. Mnoho nepřátel proti sobě zbudil bezohledným svým vystupováním. Takž ku př. v žalobném jednom spisu vytýká rádcům krále Václava IV. že jsou největší nepřátelé všemohoucího boha a víry, nádenníkové ďáblové a poslové Antikristovi! — Jak přísně hleděl na disciplinu církevní, svědčí *Statuta* jím vydaná. Z traktátův jež sepsal jmenují se: *De laude nominis Jesu*, pak knížky *De bono mortis*, *De nominibus divinis*, *De festo Visitationis B. Mariae*. Proti náhledům v této poslednější knížce projeveným vystoupil slavný učenec *Adalbert Rankonis de Ericeno*, z čehož pak mezi theology Pražskými valná pošla hádka. — O tomto mistru Albertovi v starých spisech latinských mnohé se zmínky činí z nichž vysvitá že ho vrstevníci mezi nejučenější a nejostražitéjší muže svého věku počítali. Některá mladší léta strávil v Paříži stal se tamo doktorem theologie a mistrem v uměních (*magister in artibus*), a do Čech se navrátiv učiněn byl, jak Balbin praví, kanovníkem a představeným škol. O životných poměrech jeho nemnoho víme, ale literární jeho působení musilo tenkrátě býti valné a povzbuzující, neboť se nalézají traktáty proti němu z čehož patrně že s některou stranou v církvi stál v oposici, a tedy slušno jej aspoň poněkud počítati mezi ony kteří na některé opravy v církevném životě aspoň částečně doráželi. Veliká řečnická nadání jeho se obzvláště chválí a pohřební řeč jeho na Karla císaře daleko prý převyšovala onu arcibiskupa Arnošta. Ze spisů jeho nejvýše se staví *Apologia* v kterémžto o třech otázkách pojednává: 1. *An omnes salvandi sint prius a peccati soria purgandi*. 2. *An Archiepiscopus Pragensis novum festum B. Virginis Visitationis in Bohemia absque scitu ac indulto apostolicae Sedis introducere queat*. 3. *An et qualiter Episcopi et Praelati ecclesiae Pragensis in haereditatibus morientium habeant jus devolutionis*. — Dále pak se uvádí list psaný Martinovi Plebanovi: „De frequenti laicorum communione“ v kterém dokazuje že svátost oltářní světským

osobám toliko pod jednou podávati se má. Z jiných ještě spisů jeho uvádí se: *Notae super Joannem, excerpta ex S. Bonaventura*. „Apologia Purgatorii“ první z uvedených tří otázek povstala prý povzbuzením krále Václava který prý jednou mistra Alberta u přítomnosti arcibiskupa Pražského na Křivoklátě se tázal, zdali duši ku spasení potřebí jest očistce, načež Albert dotčeným traktátem mínění své projevil. — Pro odpověď na druhou otázku měl však mistr Albert veliké mrzutosti s arcibiskupem Janem z Jenšteina, postaviv se v odpor s úmyslem jeho. Taktéž třetí otázka nemalé pobouření zbudila a jakýsi Jan Kuneš *custos et canonicus Pragensis* napsal traktát proti mistru Albertu: *De devolutionibus* etc. jež věnoval arcibiskupovi. Poslední léta života svého trávil mistr Albert v domě svém na Hrádku v přátelském poměru se nacházeje s některými výtečníky českými, mezi nimiž zvláště Tomáš ze Štítného jmenován. Posléze pak sebe i traktáty své podrobil úsudku církve Římské. Znamenitou knihovnu svou celou daroval klášteřu Břevnovskému.

Dříve jmenovaný Kuneš, vlastně Konrád z Třebovel, horlivý odpůrce mistra Alberta Rankonis byl vikářem arcibiskupa Jana z Jenšteina a psal mimo dotčený traktát i jiné bohomyševské rozpravy. Taktéž *Mathias de Lignic*, r. 1389 děkan artistské fakulty, též filosofie a r. 1400 theologie profesor, vydal několik bohomyševských traktátů mezi nimiž *Postilla super Epistolas Dominicales* zvláště se chváli, — *Jeslín z Vodňan*, kanovník Zderazský, znamená se co výborný kněz, řečník a spisovatel. Známa jest *Postilla* jeho *Zderazensis* zvaná. Plodným spisovatelem byl též *Michal*, převor Kartusianů Pražských. Chváli se zvláště kniha jeho *De regimine principum*, v kteréžto co nejživeji vykládá čtvero hlavních cností jakýmiž králové se vyznamenávají mají. Mimo to sepsal některé ascetické a dogmatické spisy, a pojednání: *De coenobiiis Carthusianorum Bohemiae, Moraviae et Silesiae*. *Michal* umřel r. 1401. — *Štěpán*, kanovník Roudnický, bývalý vikář arcibiskupa Arnošta, sepsal *Quaestiones seu casus conscientiae*, ba větší část vyššího kněžstva a profesorů university vystoupila na literárním poli, a dala by se valná kniha naplniti seznamem traktátů a pojednání theologických za časů Karla a Václava v Čechách a na Moravě působených. Vedle theologie ovšem také jiné nauky se pěstovaly, ač porovnáme-li nepřehlédnné téměř pole bohomyševských pojednání se souvčnými snahami v jiných oborech literárních, nalzáme velikou oněch převahu ohledem na výdatné množství a horlivost s jakou se pěstovaly, ač důležitější obsahem svým se nám jeví ona hrstka spisův jiného druhu, zvláště historických jež z oné doby nás došly. V theologické té povodni potěšitelné jest zpomenutí na muže, jako mistr Havel a jiní

kteří v skolastickém a dogmatickém tom proudu nentonuli, ač je též mezi latiníky počítati musíme, jelikož nemáme stopy že by v národním jazyku byli něčeho sepsali. Byl tento mistr Havel počtář a hvězdář znamenitý i v lékařském umění sběhlý a velmi mnoho platil u císaře Karla. Balbin o něm praví že prý ho nikdo tenkrát nedostihl v umění hvězdářském. Lupáč o něm zmínku činí při r. 1370 kdež voda nad míru vystoupivši po 18 dni Prahu i v okolí podle břehů Vltavy hubila *což všecko prý jest císaři Karlovi, předpověděl a vyzpytovan ve hvězdách, předpověděl mistr Havel.* Staří létopiscové tvrdí že prý mistr tento mnohé sepsal spisy důležité, nenalézá se však nikde bližší o nich zpráva. Jakožto výteční právníkové se jmenují *Jan Ondřej* který sepsal *Regulae Decretalium* a *Kuneš ze Zvole*, nejznamenitější tenkrát advokát v Praze. — Potěšitelný jest úkaz že dobou Karlovou také přírodověda v Čechách процitla a na literární půdě vystoupila. Zde se setkáváme s jmeny i jinak v historii české známými, totiž s mistrem *Albikem* a s *Křištanem Prachatickým*. Vefejnú působení jejich na poli rozbrojů náboženských padá do příští doby, avšak dříve než na theologickém poli vystoupili, prosluli jsou lékařskými a přírodovědeckými spisy. Mistr Albik narodil se okolo r. 1347 v Novém městě na Moravě. Po třicet let zastával službu učitelskou na školách. L. 1387 byl vyslýchatelem kandidátů bakalářských. Napotom se odebral do Vlach kdež r. 1404 v Padově se stal doktorem obojích práv. Vrátiv se do Čech velikou požíval důvěru krále Václava, takže si ho tento za lékaře svého vyvolil, oblibiv si jej tak velice že jej na arcibiskupství Pražské povýšil. O spisech jeho přírodovědeckých a zvláště lékařských a bylinářských pojednal K. Šternberg v rozpravě O bylinářství v Čechách. „Nejhlavnější jeho spisy jsou: *Medicinale* čili praktika léčení, Regiment moru a Regiment zdraví, konečně pojednání o užitku dubového stromu.“ — *Křištan Prachatický* proslul co bohomluvec, lékař a matematik a přičítalo se mu i oblíbené tenkrát umění hádání z hvězd. Roku 1389 byl již mistrem a profesorem na vysokých školách Pražských, 1398 a 1399 vyslýchatelem bakalářův, 1403 byl děkanem filosofické fakulty. Všecky připomínky o něm svědčí že byl učenec znamenitý a že na rozličných polích vědomosti proslul, jakž i rozmanitý spisové jeho dokazují. Veleoslavín v kalendáři historickém a Balbin obšírněji mluví o tom jak proslulý byl co hvězdář a kterak z hvězd prorokovati uměl a kterak lidé z daleka k němu o radu docházeli takže pod jmenem *Pražský astronom* ve všech okolných zemích byl znám. Máme za to že přírodnické spisy *Křištanovy* do předhusitských časů padají jelikož *Křištan* později do všeobecného proudu stržen příliš živého účastenství bral na udalo-

stech veřejných než aby byl se uvázal v spisování knih poklid vnější i vnitřní požadujících. O těchto spisech jeho na jiných ještě místech pojednáme. Zde toliko ještě podotkneme že nauky medicinské a přírodní se od nejdávnějších časů pěstovaly. V staré jedné listině od r. 1321 se dočítá lze: „Magister Jo. Stephani de Praga, artis medicinalis Professor,“ atd. zdali to nepoukazuje na to že už tenkrát bylo lékařské školy v Praze? — V universitní bibliothece Pražské nalézá se kalendář Veleslavínův s připsanými poznámkami neznámého jakéhos učence kdež k 1. červnu zaznamenáno: Academia pragensis habuit 1. Collegium medicorum vetustissimum, 2. Collegium magnum Caroli IV. Že poznamenatel postavil kollej lékařův před Karlovou a že ji jmenuje vetustissimum, z toho se souditi dá že dávno před zřízením university byla škola lékařská v Praze zřízena. Též Balbin praví Boh. Doc. I. p. 37: „Invenio in antiquis nemoriis quoddam collegium Medicorum.“ Zmínili jsme se již o mistru Havlu co slavném matematikovi a hvězdáři. O lékařském jeho působení píše K. Šternberg velmi pochvalně: „Mezi nejstaršími lékaři, — praví, — jenž onoho času se zvláště vyznamenávali, objevuje se mistr *Gallus* (Havel) který se brzo kanovníkem de Summo brzy ze Strahova nazývá. Máme od něho *Regiment Zdraví* k císaři Karlu, v němž rozličné byliny a mezi masitými pokrmy též koroptve, bažanti a j. se přivodí. Jiný traktát lékařský od něho jest: *Tractatus urinarum Mgr. Galli* — jakž na konci rukopisu uvedeno: venerabilis quondam Canonici Pragensis de Summo, quem tractatum difficiliter collegit de melioribus Gallieni et Hypocratis graecorum physicorum. — Též třetí dílo: Excerpta de libris medicorum per me Gallum od r. 1370 se nalézá. Rukopis tento zdá se že mistr Havel k své toliko potřebě z jiných spisovatelů sebral, mezi nimiž i dva čeští lékaři, totiž Ambrož Pražský a bratr Mikuláš Čech se jmenují. Mistr Havel nazývá se lékařem dvorským, bezpochyby císaře Karla IV. jemuž svůj *Regiment zdraví* připsal. I jiní ještě rukopisové po knihovnách českých rozptýleni se připisují mistru Havlovi. Jeden o *hojení živočichů nerozumných* končí česky: Skonává se kniha o hojení koní, *Letha Páně MCCCCLXX*. Pozdější tento přepis lékařských knih Havlových chová v sobě mimo uvedené již pojednání o moči též rozličné hojící prostředky pro lidi a dobytek, z jiných knih vytažené. Že mistr Havel i napotom u českých lékařů veliké vážnosti požíval vidí se z rukopisu *Březnické bibliotheky*, z počátku 15. století, jehož neznámý spisovatel lékařství mistra Havla *proti tvrdosti života a dušnosti v praech* zvláště velebí.“

Patrně z toho vysvítá že se duch tenkrát valně snažoval o to aby jasnějšího se dopídl světla, avšak nedostávalo se mu ještě odvahy

k překročení mezi časem a předsudky zastaralými vytknutých, a přede vším vadilo že většina učenců v českých nebyla ještě pochopila směr veškerého duchovního pokroku, totiž aby se stal pokrok tento všeobecným nejen ohledem na předměty skoumání a spisování nýbrž i ohledem na své působiště. Literatura se mine konečného svého účelu když se celkem jen některé částce národu přístupnou jeví. Musí ona proniknouti všechny jeho vrstvy, a kde tomu okolnosti překážejí, jest hlavní její úlohou snažiti se o odstranění překážek jakýchkoliv. Latinci onoho věku však ještě rozmnožovali překážku hlavní která zobecnění literatury v cestě stálo, zanedbáním jazyka národního. Spůsobovali tím tedy zvláštní jen kastu kteráž nad lidem českým téměř jen se vznášela neskloniv se k němu a neoživujíc myšlení v něm. I Karel IV. ač mnoho k libosti Čechům učinil, jazyk národní nejen neutlačuje ale ve cti ho chovaje a staraje se i poněkud o zvelebení jeho, *předce sám německý jazyk více mluvil než český, jakož jeden Rkp. P. Cerroniho světle ukazuje* (Jungmann hist. lit.) a spisy své toliko v latinském shtotoval jazyku. Ba zdá se že latinci češtině na odpor se stavěli neboť si na ně Tomáš ze Štítých přímo stěžuje. Nebyli však nepřiznivci národního jazyka v Čechách toliko Němci ale i učení Čechové jimž po česku psáti o věcech vyšších zdálo se profanací pokročilého ducha. Zaslepenců takových bylo tenkrát ba i ještě po stoletích po celé Evropě dosti a dosti. Leonardo Aretino pověstný tenkrát učenec vlášský projevil se o velikém Dantovi že mu pochopiti nelze jak ten člověk který tak špatně latinsky psal k básníkům a učencům počítán býti může! Takového prý třeba k sedlákům, pekařům a podobné chátře připočísti. Z toho zajisté vysvítá kterak i v nejvzdělanější tehdejší částce Evropy předsudek nadvládal a jak obtížnou práci jazykové národní podstoupiti musili, než se jim povedlo nad latinou svítěziti, kdežto i mužové jako Petrarca nedůvěřovali se v literaturu národní, na latinské své práce větší váhu kladouce. U nás ovšem válkou husitskou brzo napotom se protrhlo mračno předsudkův takových. Ale i později se latina předce zase povznesla na ujmu literatury domácí, a tak pevné založila kořeny v tak zvaném učeném světě že ještě čtvero století s ní zápasiti musilo! „V Itálii ještě za časů Lorence z Medici, tedy v druhé polovici XV. století bránili Florenčané, otcové i učitelové, mládeži knihy v jazyku vláském čísti nazývajíce jazyk tento jazykem sprostáckým.“ — Tak zle u nás ovšem už ani za Karla nebylo, neboť jestliže v starších listinách a sbírkách zákonů národní řeč toliko *lingua vulgaris* se jmenovala, nazval ji Karel *lingua nobilis* a nebyla aspoň v povržení klesla. Ba ustanovil císař aby se toliko tuzemcové v ouřady sázeli a *někdě soudcem v zemi nebyl, kterýžby neuměl mlu-*

viti a rozuměti řeči českého jazyka ježto slove řeč slovanská — lečby měl do sebe zvláštní mravy, ctnosti a umění; rubrika o neprodajnosti aby skrze písaře zemského každoročně na sněmě českým jazykem veřejně čtena byla; synové volenců říšských aby od sedmi let při gramatice učili se jazyku slovanskému aneb českému a vlaskému. Takováto ač uznání hodná ustanovení však nestačovala k tomu aby jazyk národní vrchu nabyt v diplomatickém a literárním světě, neboť Karel sám nižádného českého listu nevydal. Takž za časů jeho latinský jazyk diplomatickým jazykem zůstal v němž se zápisy u desk zemských a dvorských konaly. Listiny české však, ač mezi množstvím latinských této doby jen co vzácné výminky se nalézají, předce důležité nám podávají svědectví že zvláště mezi šlechtou se nalézalo mužův kteří na vzdor panujícímu způsobu českého jazyka užívali při zápisech, jako k. p. Jan z Vartenberka, Fridrich z Ervěnic, Jan z Hradce, Zdeněk ze Šternberka, Oldřich z Hradce, Přibík ze Stráže, Epik z Boharyně, Jindřich Berka z Dubé a jiní. Uvážíme-li že horlivý Ďalemil a povážlivý Štítný slovy paměti hodnými se ujímali národního jazyka a užívání jeho v záležitostech veřejných a v literatuře zastávali, tu se nám ony jednotlivé české listiny ve vše zahrnujícím proudu latinství přímo svědectvím jeví že mužové tito nebyli osamělí smýšlením svým a že i jiní vedle nich stejné s nimi chovající přesvědčení v duchu jejich jednali. Stavů sedlského se vůbec ani latina ani němčina netknula, jádro národu ostalo tedy neporašené, ale kromě něho se jevil stav rytířský co nejvěrnější chovatel národnosti, a „s této strany musila tedy prostředkem literatury první posila lidu českému v městech přijíti, aby se udržel proti aristokracii německé“ ježto všecky veřejné záležitosti v rukou svých držela a takofka panující tón společenský ustanovovala. Ano stav rytířský a panský jediný byl způsobný k tomu aby nějakou protičinností osvědčil národní své smýšlení, a máme příčiny se domýšleti že to také učinil. Snad právě této protičinnosti děkovati máme že za Václava IV. jazyk český poněkud si přístupu vydobyl do kancelářů a vůbec se zmáhati počal, že král tento i některé české listy vyhotoviti kázal. Za časů jeho se nám jižž některé z nejdůležitějších listin v jazyku českém objevují, jakož jest list o příměří Pražanů a pánů strany královské s jednotou panskou, i jiné ježto zajisté k vůli straně národní české se zhotovily, jelikož od městských konšelů tenkrát jen německé neb latinské listiny vycházely. Jisté jest že národní vědomí za těchto časů už procitlé též pohybovati se počalo a staří létopiscové neopominuli na to upozorniti. Slova létopisce Zbraslavského nám podávají důkaz opozičního se pohybování strany národní již léta 1318. „*Rege existente in Moravia, fama fallax volare incipit in tota Bohe-*

mia, quia omnes Bohemos intendit excludere Rex de terra. . . . Hinc inter barones fit conspiratio, et auditur adversus Regem maledictio a populo universo.“ — Procitlý tento duch neutonul více, ba zimáhal se vždy patrněji. Za Karla zdá se že odpor veřejný poněkud utichl, jelikož císař se nejevil utiskovatelem národního jazyka, avšak i jeho doba nebyla různic takových docela prosta. „*Léta Páně 1377* — praví Lupáč — *Němci, kteří se za císaře Karla v Praze velmi rozmohli, měšťanům, sousedům a obyvatelům Pražským mnoho a časté nevole a i vzdorné protimyslnosti činili, takže toho času byla nemalá mezi Čechy domácími a Němci příchodcými povstávala různice, až se to i na jeho milost císařskou vznášelo.*“ Kdyby byla národnost česká tenkrát byla uspala a živě se neprotivila dorážením cizinců, bylo by zajisté po ní brzo veta bývalo. Živý příklad jaké nebezpečnosti jí hrozí se poskytoval na severu, kde německý duch mezi Slovaný polabskými nejdříve do měst se vedral a takovým úsilím na potlačený národ doléhal by nikdo z nemanželekého lože pošlý, a nižádný Slovan do poctivého cechu řemeslnického se nepřijímal! Nebyloť věru daleko k tomu žeby se cizinci v českých městech osazení, všechnu právomocnost v rukou držící a německé zákony do Čech uvádící na něco podobného byli odvážili při podpoře a náchylnosti našich zeměvládců k nim. Ale staročeská šlechta a rázné jádro národu bděli tenkrát nad jazykem aby v úplné podružství neupadl. Ba přihozuje se nám zde otázka, zdali by se poznenáhlemu podryvání posléze přece bylo nepovedlo zrušení narodnosti české, kdyby nastala napotom bouře věru *tak národní jako náboženská* nebyla vzduch v Čechách vycistila? Musilť ještě v XIV. století i v Lipsku každý kdož potravu na trhu kupoval slovaný jazyk znáti chtěl-li se s lidem venkovským smluviti. Ale už po sto letech toho nikdo neměl potřebí! —

Avšak na vzdor zbuzenému národnímu vědomí předce i v oné nauce latinský jazyk převahu podržel která k tomu způsobena jest aby nad jiné v celý národ vplývala a jej proniknula, totiž v historii. Nedostihla však doba tato ohledem na dějepisectví dobu právě minulou a latinské kronikářství v Čechách patrně ochabovati počalo, ačkoli císař Karel nejen velkým příznivcem a podporovatelem historiků, ale i sám velenadáným pracovníkem na poli historie se objevil.

Z latinských kronikářů nám nejprv vstříc vstupuje probošt *František* jehož však osobné poměry potud nedosti jsou vyjasněny. Víme toliko že byl rozený Čech, že mezi léty 1321—1323 se v Římě zdržoval, napotom 1333 ředitelem školy Vyšehradské a l. 1335 kazatelem a kanovníkem chrámu sv. Víta se stal, kterýžto úřad ještě l. 1351 za časů arcibiskupa Arnošta zastával. Cruger a jiní tvrdí že umřel l.

1362. Hlavní prameny kterýchžto u spisování zvláště I. a II. knihy — jak všickni posuzovatelé jeho soudí — až příliš použil byly: kronika Zbraslavská a druhý prodlužovatel Kosmasa. Zvláště kroniku Zbraslavskou na některých místech doslovně opsal, jinde zase pouhý výtah z ní učinil. Meinert se domnívá že František kroniku svou složil s tím úmyslem aby příznivce svého biskupa Jana IV. z Dražic v lepší světlo postavil než jaké naň kronika Zbraslavská hází, aby jej vylíčil co muže věrného zeměvládcům i Přemyslovským i Lucemburským jemužto král Jan se nevděčným a nespravedlivým pronkázal. Došlo nás dvoji zpracování kroniky jeho. První dotčenému biskupu Janovi IV. věnované počíná středem XIII. století a sahá toliko k létu 1342. Druhé až do léta 1353 sahající spracování věnoval František císaři Karlovi IV., sotvy však s úspěchem a přízni se potkav, neboť si příliš ostře a nevázaně vyjždí na otce císařova, krále Jana. Jinak v kronice jeho se nalézají důležité zprávy o biskupu Janu IV. z Dražic a jiných toho času žijících osobách, a zvláště třetí kniha mnoho nového a jemu vlastního obsahuje. Vysvítá z této části duch bystře pojímající a nevšední znatel a pozorovatel přírody. — Rafael Ungar (Balbini Bohemia docta II. p. 43 adnot.) o něm praví: „Verum est Franciscum toto suo libro secundo potissimum Chronica Aulae Regiae usum, ejusque verba passim retinuisse, sed constrinxit illam pluribus locis compendio, resecauit narrationes monasteriorum Aulae Regiae, ceterorumque Cisterciensis Ordinis, amputavit leoninos versus, epitaphia, Bullasque Pontificias, nec non ea omnia quae ad historiam Bohemiae minus spectare illi videbantur; illustravit tamen quaedam, adjecitque nonnulla, praesertim quae ad memorias Joannis Episcopi Maecenatis sui, cui Chronicon inscripsit, pertinebant.“

Létopisec *Neplach*, Opatovický opat, píše ve své kronice na rok 1312 o sobě: „in carnis privio in Horzinoves, in antiqua curia, in domo valde simplici natus fui,“ l. 1322 vstoupil do školy kláštera Opatovického, 1332 přijat byl do téhož kláštera v němž slib složil r. 1334, poslán pak l. 1340 na studia do Bononie. Jak dlouhý čas tam strávil, kdy se navrátil a opatem stal, nelze s jistotou udati. Léta 1365 vyprovázel arcibiskupa Jana do Řezna, napotom ale nijakých zpráv se o něm nenalezá. Úmrtí jeho padá as do let 1370 neb 1371. Kroniku svou spracoval na „snažnou žádost některých členů kláštera svého“ as léta 1360 a nadepsal ji *Summula chronicae tam Romanae quam Bohemicae*. Spis jeho počíná s narozením Krista a jde až do středu XIV. století. Obsahuje seznam nejdřevnějších svatých církve křesťanské, papežův a císařův Římských až do Innocence VI. a Karla IV. k čemuž i nuzný výtah z českých kronik připojil. (Palacký Würidi-

gung.) Že si Neplach na svůj spis mnoho nezakládal vysvítá z vlastních slov jeho: *Summula — per me Neplachonem taliter, id est valde pueriliter recollecta — aneb podle jiné recensí: ego Abbas regalis... qui haec pueriliter scribo...* Zprávy jeho teprv XIV. stoletím nabývají jakés nevalné patrnosti a domácí historie kronikou jeho téměř nic důležitého nezískala.

Jan z Marignoly toliko co host vystoupil na poli našeho dějepiscetví. Proslulý tento minorita pocházel ze slavné rodiny florentinské a stal se professorem na vysokých školách Bononských. Léta 1338 co papežský legat do Asie poslán strávil čtyry léta v Číně, procestoval pak Indii, poznal jižní a jihozápadní Asii a navrátil se teprv r. 1353 k papežskému dvoru. Císař Karel jej k sobě do Prahy povolal, poután zajisté velikou učeností a znamenitými zkušenostmi muže jehož sláva se po celé Evropě byla rozšířila. Avšak již po roce povýšen Marignola na biskupskou stolicí Bisignanskou v Kalabrii opustil Prahu. Císař jej pobídnul k tomu aby stručnou historii českou sepsal kteréžto úloze Marignola, jak se zdá, teprv v Itálii za dost učinil. Marignola sám se vyznává že ho císař s velmi obtížnou úlohou obmyslil, neboť kterak možná mu bylo dostáti požadavkům kdežto ani jazyka té země povědom nebyl jejíž historii sepsati měl! Avšak „z lásky k císaři a aby po sobě památky zůstavil,“ učinil Karlovi po vůli, sepsal kroniku žádanou rozdělil ji na tři knih, z nichž první *thearchickou* druhou *monarchickou* třetí pak *hierarchickou* nazval. V druhé knize která o založení státův jedná připojil i historii zeměvládcův českých až do Václava II. Takž tedy dějepis český se toliko co částka celého spisu jeví, a ještě k tomu co nepatrnější část, neboť pojednání o Asii v něm uvedené i zajímavější i podstatnější jsou nežli nepatrné zprávy ježto o Čechách podává. Nezdá se také že by císař Karel byl s prací Marignolovou se spokojil, neboť jak vůbec známo jest obrátil se potom na jiné osoby jež se mu spůsobné zdály k sepsání historie české, jakož byly notár Oto, Pulkava a Beneš Krabice.²⁸⁾

Kronika notáře Ota se nikde více nenalézá. Neúplná toliko zpráva stojí v kteréž částečně obsah dotčené kroniky se uvádí jakož i název její: „*Chronica ecclesiae Pragensis secundum intentionem Domini imperatoris scripta per Otonem notarium, incepta ab Otocaro rege magno Bohemiae.*“ —

Důležitým zajisté zjevem na poli historickém jsou tak zvaná kronika *Přibíka Pulkavy z Tradenína*, původně latinsky sepsaná ale též česky zpracovaná, a pak kronika kterouž sepsal *Beneš Krabice z Weitmile*. Beneš pocházel z rytířského, napotom panského rodu Krabcův z Weitmile a žil za časů císaře Karla IV., stal se kanovní-

kem na Pražském hradě a l. 1355 ředitelem stavby chrámu sv. Víta kteroužto službu po dvacet let zastával. Zemřel l. 1375 dne 27. června. Mezi létopisci českými, — praví Palacký (Würdigung atd.), ježto láska Karla IV. k historii povzbudila zaujímá Beneš Krabice čestného místa. Sepsal svou kroniku „*secundum intentionem Domini Imperatoris*“ jakožto pokračování tak zvané Pražské kroniky, totiž Kosmasa a dvou pokračovatelův jeho; započal tedy vypravování své tam kde druhý prodlužovatel přestal, totiž l. 1283, a dovedl je až k létu 1374. Balbin o něm píše: Nihil ejus historia (sola latinitate excepta, quae ejus saeculi vitis scatet) illustrius, nihil etiam verius (quia visa abs se vel comperta scribit) esse potest. Přílišná tato chvála na ujmu dřevnějších Kosmy a Petra Zbraslavského ač mu nepřisluší, předce si Beneš spisem svým velikou zásluhu o dějepis český získal. On sám pak velmi skromně o sobě smýšlel a zvláště o nedokonalosti slohu svého se projevil, žádaje čtenáře by mu nezaslival že tak skvělou látku hrubým a nevzdělaným zpracoval slohem. „*Nam Rhetoricae scientiam nunquam didici, et in Grammaticalibus parum studui,*“ praví o sobě. Rozhledy jeho do života nebyly dalekosáhlé, tím větší ale svědomitost a náboženská horlivost jeho, i vsady vystupuje co vřelý přívrženec hierarchické moci. „Jasného politického náhledu do záležitostí věku svého se mu nedostává, taktéž o historickém pragmatismu neměl tušení. — Že však spis jeho celkem jest chvalořeč na Karla IV. snadno se vysvětluje látkou o které pojednával.“ — Kronika Benešova na čtvero se rozděluje knih z nichž první jedná o letech 1283—1307, druhá 1310—1334, třetí 1336—1345, čtvrtá pak, nejuplněnější, o životě císaře Karla až do l. 1374. Ve čtvrté knize opsal skoro celou autobiografii Karlovu, ale od l. 1346 se stává kronika jeho zvláště důležitá a hodnověrná jelikož v ní vystupuje co svědomitý očitý svědek udalostí které vypravuje. — Za časů krále Václava IV. prý též Pražský kanovník Adam z Nežetic sepsal historii té doby, nenalézá se však nijaké už o ní stopy.

Ze známých těchto kronikářů latinských se ani jeden nepovznesl nad předsudky času svého, ba ani z pověr se nevyzuli aniž vůbec ku sepsání kronik svých nějakého umělého, zvláště promyšleného způsobu užívali, takže se kroniky tyto více býti jeví zaznamenáním věcí příhodných, nežli vypravováním udalostí zemských nad jiné důležitých. Že císař Karel kdekolivěk o něm zmínka se činí vsady se velebí a oslavuje, to netřeba teprv dosvědčovati. Ovšem v přístím na to věku se také s jiných stran na Karla pohlíželo a zvláště zajímavý se tu jeví úsudek horlivého jakéhos národovce, Čecha a Husity který okolo r. 1443 v českých svých zápiskách takto o císaři Karlu IV. se projevil:

„Ačkoliv jest velmi Českú zemi velebil, však proto vřady němoe po zemi jest plodil. Neb kdo jsú téměř po všech královských městech v Čechách purgmistrové a konšelé byli? němci!.. A to důvod jest jistý, že německým plemenem, z něhož byl jest sám pošel, mínil českú zemi osaditi, a Čechy po málu z ní vyplemeniti, jakož se jest i za něho počínalo, že žalob na rathúzích česky slyšeti nechtěli jsú, než hláholem německým.“ — Výčitka tato se osoby císařovy ovšem nespravedlivě dotýká, přičítajíc vinu synovi která se vlastně otce týká, v čemž se téměř všickni létopiscové shodují. Ano i ztracená kronika *ecclesiae Pragensis* sepsaná *per Otonem Notarium* obsahovala místa na to se vztahující, jakž o tom svědčí dotčený rukopis z doby Husitské v němž některé výtahy z ní uvedené se nalézají, tvrdící, „že on (Jan) miloval Němce a je vždy ve své radě míval. A měl také druhú sestru krále Václava, v Olomúci zabitého od Duryňka, jmenem Alžbětu. Ta radu českú měla a pány české v svém dvoře držela. Ty jest vězil, jimal a mnohá jim násilí činil atd.“. Hledělit tedy latinští kronikářové, ač jinak namnoze duchem obmezeni, předce dosti jasným zrakem do nepoměru národnosti v Čechách a ve spisech svých většího místa dopřáli zkušenosti, nežli skladatelé jinakých spisů latinských kteří jako připoutáni k římskému dogmatismu jediné v latině všecku spásu vyhlédávali, zmáhající se němčiny sotvy kde se povšimnouce. Jestliže však kronikářům a světským spisovatelům tehdejším vůbec přílišný empirismus beze všeho duchovního vzletu vytýkati se dá, tuť s větším ještě právem se viniti musí duchovní část písemnictví z výhradného dogmatismu který nijaké svobody ducha nepřipouštěl. Slova létopisců, pokud národnosti české se dotýkala, ostávala osamělá v písemnictví latinském, pročež latina ve všech veřejných a vyšších záležitostech panujícím se udržovala jazykem, takže v listinách oné doby spíše s němčinou nežli s češtinou se potkáváme. V moravských deskách zemských už l. 1373 německý jeden zápis se objevil, svatební totiž smlouva Zdenka Šternberka s Kateřinou dcerou Oty z Meisau v Rakousích, kdežto první český zápis tam teprv l. 1392 učiněn. Jestli však se v latinských písemných památkách oné doby mnohem jasněji zračuje duch časový jehož zájmy se v nich zrcadlily, tuť zajisté v plodech národního písemnictví se jeví ráz připravující novou dobu. Latina byla starou od učenců všeobecně uznanou budovou literární v kteréž se ukládaly myšlenky tehdejším světem pohybující, čeština ale snášením látek k budově nové spůsobovala základy ku stavbám budoucím. Jest tedy želeť, že se nám jedné z nejdůležitějších částí písemnosti latinských v žádoucí míře nedostává, totiž oné v kteréž smýšlení znamenitých jednotlivců nejbezpośredněji by se jevilo a která by nám i vzájemné působení učencův

domácích a cizích a panující tenkrát poměry vyjasnila. Mínilo zde soukromné dopisy, jichžto zajisté mnoho tenkrát stálo důležitých a civilisačních. Z korespondenci slovutných učenců Evropy s Pražskými by se nám spolu nejen vplyv starých universit na církev a stát vyjasnil, ale dopídili bychom se i prvotných zárodků ideí brzo napotom veřejně vystouplých, tehďáž ale pouze od náčelníků duchovního pokroku předzvídaných a připravovaných. Již za nejstarších časů se uznávala důležitost takovýchto listin a našli se i sběratelé jich více neb méně schopní a svědomití, a okolo l. 1292 spůsobil Zdeněk Třebíčský sbírku takovou zvláště české koruny se týkající. Během XIV. století se sbírky tyto valně rozmnožily a bylo by potřeba aby se aspoň něžajímavější z nich, totiž ony jež obsahem svým ku osvětlení socialného života doby předhusitské přispívají konečně uveřejnily, jakož Fr. Palacký s důležitým spisem „Uiber Formelbücher“ v tom započal. — Jeden z nejznamenítejších sběratelů takovýchto dopisů a listin, Jan z Geilenhansen, registrator císaře Karla IV. se projevil o zřídlech z jakých sbírky takové vůbec se čerpaly: „Dum olim in aula caesarea beatae memoriae divi Caroli quarti Rom. Imperatoris et Boemiae regis clarissimi moratus sim et etiam stipendiatus, et sua gratia literarum registrator existerem, et in registris literarum tam imperii sacri quam regni Bohemiae saepe delectanter facta ejus atque gesta magnifica scrutatus perlegerem, et multos formularios stili curiae imperialis inepte et incomplete compositos tam in cancellaria quam extra viderem, placuit mihi de gratia omnipotentis dei coelestis caesaris ex omnibus registris tamquam ex pomerio poma sapidiora formas stabiles et perpetuas praecipuo studio colligere et in unum corpus redigere ad commemorationem divi Caesaris ac omnium notariorum notissimum et verissimum documentum.“ — Zde ovšem se nám sbírky takové toliko co vzory úředního a kancelářského slohu představují. Ač naší době takovými vzory už býti nemohou, předce jinou podstatnější jim přičítáme cenu, považující je za živá svědectví kulturních poměrů dávnověkých, a za věrné nákresy některých povah nevšedních a na veřejný život působících. Právě listy z doby Karlovy nadobyčejné mají zajímavosti jelikož v nejrozmanitějších poměrech společenských a občanských tenkrát svítati počalo, a nikde jinde pravý stav poměrů těchto tak bezprostředně před oči nevystupuje jako v těchto památkách. Veřejné a soukromné okolnosti patrných i nepatrných osob, císařů, králů, biskupů a kněží vůbec, měšťanů a studentů, věci na průmysl a obchod, práva a lékařství, peněžné a rodinné záležitosti se vztahující se v listech dotčených připomínají. Některé jinak ovšem známé povahy listy těmito v docela novém světle se objevují. O některých tenkrát panujících

nepoměrech taprv z těchto památek se dovídáme. Kdožby k. př. uvěřil že Cisterciaci v Čechách přijímati nechťeli Čechův do řádu svého, a že císař důrazným dopisem na generalního opata proti tomu se vyslovil a od něho žádal by se takové věci v Čechách více nestávaly. — O korespondenci s Petrarkou jsme se už zmínili; dodáváme zde toliko ještě jedno místočko jež se nalézá v dopisu císařského písaře na Petrarku v kterémž básníka zve aby se do Čech odebral: „*Non te pigeat gentis videre grossitatem, aut te linguae nostrae barbaries ab itineris prosecutione retardet.* . . . Nechoval tedy císařský notář vážnost k jazyku národnímu! — V. jedné takové sbírce listů uchovala se také pověstná korespondenci mezi Karlem a protivníkem jeho císařem Ludvíkem kterážto ovšem docela nové světlo hází na diplomatický sloh XIV. století!

Každému povědomo, že vedle historie veřejné běží soukromná, ona připravujíc a namnoze ustanovujíc a doplňujíc. Kdož tedy některou dobu toliko z všeobecných dějepisných zpráv poznal, tomu se jen veřejný její ráz objeví nevšak spolu celá její vniterná povaha, ten pozná výsledky, nevšak i všecky jich příčiny. Totéž i o socialném a literárném životě národův platí. Nech se nikdo nedomyšlí že za časů Karlových vedle světla nebylo i velikých stínů a vedle blahobytu který tu a tam se objevil zase jinde také nesmírné bídy kterou osud sám na zemi českou uvalil a již nelze bylo mžikem odstraniti. Mor a hlad, krvavá pronásledování židů, flagelanté, rozbroje a války vnitřní, loupežnictví, vraždy, zatemnělost ve věcech náboženských a hnusící se pověřivost poskytovaly dosti trudných a hrůzojevných obrazů. Jaká nevědomost i ve vyšších kruzích Evropy tenkrátě ještě panovala, vyjasní se mezi mnohými příklady i tímto jedním že císař Karel snaže se o emancipaci Pražského arcibiskupství od Mohnčské stolice, přísahou potvrditi musil že jazyk český od německého se liší, což páni kardinálové tedy nevěděli! Jaká surovost v nejvyšších těchto kruzích někdy vrchu nabyla, o tom nás poučuje hádka kardinálů když se jednalo o volbu císaře Římského. Papež Klemens VI. přál Karlovi. V čele strany kardinálů s ním souhlasících stál kardinál Talleyrand. V čele strany protivné, tak zvané gaskoňské byl kardinál Cominges. Petrarka tenkrátě v Avignoně se zdržující líčí tyto dva kardinály co dvě bojovníků jenž na lukách svatého Petra se pasou, sobě hrozí a na se pokřikují až se to v lesích rozléhá. *Ecce duo obnizis qui se cornibus urgent* — praví v eklogách svých. *Villani* pak popisuje boj tento zevrubně: Nazývali se zrádcové církve, a hrubě se dotýkali osobností. Talleyrand u přítomnosti sv. otce na protivníka svého se vrhnouti chtěl, a veliký pokřik se stal v Avignoně, kde dvořanínové kardinálů uzavírali a zatarasovali residence a se ozbrojili, takže bez mála

by k veřejnému krve prolítí bylo došlo; mnoho pak namáhání stálo než se strany aspoň na oko smířily. . . — Jiný ještě příklad jaký duch tenkrátě vůbec panoval poskytuje nám kletba kterouž papež na císaře Ludvíka vyřknul, v kteréž mezi jiným všemohoucího boha prosí aby nerozum dotčeného Ludvíka zahanbil, aby zničil pýchu jeho, a silou pravice své ho zničil, aby jej poraženého vydal rukoum nepřátel a pronásledovatelův jeho; každý krok jeho by byl zatracen! Nech Pán jej tresce šílenstvím a slepotou, nech nebe bleskem jej zničí! nech pomsta boží nad ním vzplane na tomto i onom světě! Nech země se pod ním otevře a propast živého jej pohltí i děti jeho nech vyhnány jsou z příbytků svých a před očima proklatého otce v rukou nepřátel zahynou atd. Viděti z toho, jakých prostředků tenkrátě církev upotřebovala aby vlády a mocnosti své nepozbyla vstříc vládařům světským, a jak ouzkostranně bděla nad skutečným neb domnělým svým právem do všech jakýchkoliv záležitostí politických a společenských, duchovných i světských se vplítati. Mohlať se tenkrátě zajisté spoléhati na veřejné mínění jímžto kněžstvo vládlo; avšak vedle veřejného mínění jako v prozatímném úkrytu se schovávají mínění soukromná, na bíledni nevystupující. Mínění tato nevždy souhlasují s veřejností a toliko ve vzácných okamžicích se objevují kde důvěra důvěru budí, v listech přátelských, v dopisech soukromných, kde si takorůzka mysl a srdce projevením dlouho tajených myšlének a citů ulehčí, a pak v memoirech, kde člověk sám sobě ze zkušeností a zámyslů svých oučty skládá. — Není pochyby že mezi učenci Pražskými a jinozemskými hojných tenkrátě korespondencí stálo a to zajisté i takových, jež se nejen sociálních ale i literárných poměrů týkaly. Ano i učení tuzemci mezi sebou si dopisovali jakož víme že Albert Rankonis v jakém literárním spojení stál s Tomášem Štítným. Pohřichu se nám ze soukromných listů učenců a spisovatelů doby předhusitské nedostává takových ježby k osvětlení poměrů literárných přispívaly. Mámeť důkazy patrné že procitování a pohybování národní literatury české s nelibostí a opovržením latiníků se potkávalo, neboť si Štítný přímo stěžoval, kterak naň „řechnie a vrcie pyšní anebo hlúpi, ježto vše hyzdie, jemuz nemohú sami rozuměti, ježto hyzdie knihy české, ač i dobré, snad chtiec, aby jen sami byli múdři vidieni.“ Takovéto přímé projevení zajisté nevyšlo pouze z jakéhos pohného domnění jež výtečný myslitel a národovec český v sobě choval, nýbrž spíše z přesvědčenosti o odporu jakžž jistá strana proti spisování českých knih jevila. Od koho vlastně takovýto odpor vycházel a jakým způsobem se objevoval toho se nám dopřítí nelze pro nedostatek došlých nás listů soukromých. Uvážením okolností se však domyslíti lze jest že odpor tento z university vycházel.

Ale i ohledem na některé jiné socialné poměry nedosti světla nám podávají listiny úřední zmiňující se o nich jako o věcech známých. Takž k. p. v moravských deskách zemských na rok 1387 první zmínka se činí o robotě: „Jesco de Zakovicz 40 mar. nomine dotaliti assignat *Robottis inclusis*.“ Bližších zpráv o způsobech tehdejší roboty se nám nedostává. Ohledem na mravy, předsudky a pověry tenkrátě panující částečného poučení nám sice podávají latinské kroniky současné, avšak příležitostnými toliko zmínkami takže čtenář z rozličných náčrtků teprv si uspůsobiti musí obraz přehledný kterýž od jinud doplňovati mu zbývá. O veřejné mravnosti za Karla, mimo jiná podotknutí, též někteří článkové statut *Collegii Caroli* nás poučují, k. p. artic. X.: De domus inhonestatione a j. ²⁹)

ČÁST TŘETÍ.

Prosaické písemnictví české.

Ústrojeného jakéhos vývinu literarného požadovati nelze od věku který téměř na počátcích duchovního poznání stál a sotvy nad elementární základy vyučování se povznesl. Literatura ještě nebyla a býti nemohla majtkem celého národu, nýbrž jen vlastnictvím výhradných některých tříd a osob jimž zase toliko částečně se podávala, jak právě náhoda a okolnosti tomu připouštěly. Jak dalece duchovní plodnost na poměrech místných a časových závisí tak dalece jí nelze jest od panujících předsudků se odpoutati a jedním takorůž krokem přestoupiti meze věkem samým jí položené. Když i básnictví, jehož povaha předce největší svobodu ducha připouští a nejsmělejšímu odpoutání jeho přeje, na skromný toliko okres plození se upoutalo, když i tvořící obrazivost s pouhým následováním se uspokojila, sama sobě pouta kladouc a nad dobu svou se nepovznesouc vzletem mohutným, tuť zajisté tím méně od rozumu na předmětnost vázaného očekávati se dá žeby nové a neobvyklé směry si byl vytknul a pružností, nižádným popuzením vnitřním neb vnějším neosvěženou, v hloubku věcí byl vnikal. Stává se takto všady kde literatura se spíše výkvětem vzdělanosti jeví nežli plodem výhradných velikými směry zanícených geniův, kde spíše co zastupitelka zájmů partikulárných nežli všeobecných vystupuje. Značujet se tu zajisté rázem pouhé článkovitosti kde rozmanité její zjevy odděleny vedle sebe leží, souvisíce toliko pásmem časovým, nespojeny však převažující jakous ideou.

Pokročilý duch se zajisté osvědčuje mocností kteráž jej popuzuje k tomu aby i nepatrné látky bystrostí svou pronikal, jim téměř částku své vyšší podstaty vdechnul a takto k vyšší platnosti je dovedl. Cennost věcí leží nejprv v nich samých a pak v poměru k věcem jiným, zvláště k celku veškerenstva. Poznání těchto poměrů, jich osvětlení a na pravé místo postavení jest hlavní úloha pracujícího rozumu. Této úloze ovšem spisovatelé oné doby jen zřídka kdy za dost činili. Snaha jejich se obmezovala více na snášení nežli na proniknutí a spracování látek. Kde však tyto už odjinud se jim podávaly, tam je upotřebili k účelům svým bez dalšího o nich bádání. Nedomnívej se však nikdo že takovými způsobem by se byla vyvinouti musila literatura realistická v novějším smyslu, neboť tato předpokládá věcnatost už poznanou a toliko nové podstatné její poměry vyhledává, čehož tehdaž kde teprv k poznávání věcí se přikročovalo ještě býti nemohlo.

Právě tenkrát, kde křesťanství všechny vrstvy společenské proniklo a církev Římská nejvyšší vrchol mocností své dosáhla, nejpatrněji se objevila příkrá protiva doby křesťanské vedle zašlé pohanské. Jakož celý život už jiný, nový vzal obrat, takž i myšlení, cítění a obrazení, — nauka a básnictví — k jiným se tlačily stranám. Srdce lidské ovšem povždy v těch samých tužbách radostných neb žalostných se pohybovalo, mysl lidská vždy prostředkem těch samých smyslů do jsoucnosti hleděla, ale měnil se měněním věkův způsob jakýmž lidstvo city své projevovalo a jakým do světa nazíralo. Spůsob pohanův byl smyslnější, jarejší a bezprostřednější. Nebylo zákonů dogmatických jež by byly vývinu překážely ale nebylo také uvědomění osobnosti. Cesty rozumu a obrazivosti se nerozcházely od sebe tak dalece aby jedno bez druhého bylo zvláštní směry sledilo. Ba obrazivosti jako průchodem vystupoval tvořící duch na jevo a v oděvu básnickém se objevovala i moudrost. Osobnost ale lpěla na přírodě. Co od ní přejímala, co do ní vkládala bylo jejím bohatstvím a její silou. — Nastalé pak křesťanství odpoutalo osobnost od přírody, a připoutalo ji netoliko k bohu ale i k církvi. Tato pak se učinila jedinou, nevyhnutelnou a neodvislou prostřednicí mezi bohem a lidmi. Nad ni nic vyššího, vedle ní nic rovného jí na zemi nestálo a státi nemělo. Výsledky takového poměru církve k národu leží na bíledni. Každé jakékoliv duchovné hnutí jež mimo obor její se jevilo buď co neoprávněné za neplatné se vyhlásilo, buď co nepodstatné a nepotřebné za zbytečné se považovalo. Bez povolení církve ani škola se zříditi nesměla, a když povolena byla, tuž skoro všickni učitelové byli kněží aneb aspoň vychovancové církevné doktriny. Jazyk církve byla latina, a jakož církev směry veškeré vzdělanosti ovládati se snažovala takž i členové její nadvládě jazyka

latinského hověli a ji všemožně podporovali. Takž pak i všecko co v národním jazyku se psalo téměř jen odleskem latinské učenosti se jevilo. — Ale národ šel svou cestou. Většina lidu hleděla na latinu jako na moudrost vyšší — po které však nebažila, uspokojujíc se s českým svým rozumem a jazykem. Leželať ta latinská moudrost mimo obor povšedného života aniž úpotřebné jakés vědění pro lid v sobě chovati se zdála. Proto lid český snadno obstáti mohl bez ní, a také obstál. Chtěli-li latinici na lid působiti, musili to učiniti jazykem kterému lid rozuměl, a taktéž chtěl-li Čech kterýs studující latině se učiti musil to činiti prostředkem mateřského jazyka.

I v této ještě době obmezilo se jazykozpytné bádání toliko na sbírání slov. Literárnímu dějepisu však nž ta výhoda vyplývá z toho že mu aspoň poukázati lze i na sběratele a některé jeho pomocníky. Nejúplnější totiž sbírku slov spůsobil tenkrát Klen Rozkochaný, Slovák, jakž sám se jmenuje v kratičkém v leontinských verších sépsaném úvodu, kdež spolu udává že sbírku svou složil ku prospěchu mládeže latině se učící. Má se za to že úvod tento vlastně k jinému vokabuláři se vztahuje *Bohemarius* nazvanému. Přepis v Rajhradě se nalézající shotovil, ač velmi spěšně, *Bonaventura Pitter*, prelát Rajhradský († 1764). Nadepsan jest: *Vetus vocabularium latinobohe-micum, temporibus Caroli IV. e variis auctoribus desumptum et a quodam Clenio Rozkochany Slavo seu Slovienio uno volumine erutum.* — O tomto Rozkochaném nemáme bližších zpráv, souditi však lze jest že byl muž na svůj čas velmi vzdělaný a že měl i spojení s prv-ními tenkrát učenci českými kteřížto mu ku práci přispěli. Vokabulář Rozkochaného jest sestavení 3585 slov latinských a českých podle materií. Každému oddělení předložen nadpis dvou veršů v nichž i jméno učence který mu při článku pomoc svou poskytnul. Nalézají se tu jména i jinak slavně známá, a nebudiž nám zde za plýtvání místem vykládáno když uvedeme pamětné ony osoby jež se na vokabuláři Rozkochaného účastnili. Byliť jsou to: *Dr. Urbanus, Forianus, Joanes de Galandria, Ambrosius, Isidorus, Jacobus, Dr. Mauricius, Jonacensis, Heberhardus, Titimensis, Albertus (Ranconis?), Augustinus, Brutus, Brito Coruntus, Fontinus, Philaretus, Zighardus, Hogusus, Constantinus, Grecensis, Repensis, Abbas Opatoviensis (Neplach), Gallus Boleslaviensis, Martinus, Demnanus, Petrus Brella, Juvenalis Bydzoviensis, Hermanus Pragensis, Albertus Pragae (Minorita?), Sulco Gradensis, Claretus, Benedictus, Wilhelmus in Strakonic, Popias, Ripensis, Joannes praesul Olomucensis, Arnostus praesul.* — Dobrovský má sice za to, že Rozkochaný od těchto učenců toliko latinské názvy obdržel. Pochybujeme že by úsudek tento o celku

platil. Němečtí učenci ovšem jen latinskými slovy mu přispěti mohli, nezdá se však žeby ten a onen český učenec, znaje účel spisu, nebyl také český význam přiložil a že by Rozkochaný sám býval tvůrcem všech tamo se nalézajících slov nových, i nepodařilých. „Znamenité,“ — praví Hanka o sbírce této — „že již v tom věku o zčestění vědeckých názvů mužové tito se pokoušeli, a byť se jim vše dle žádosti bylo nepovedlo, předce snažení jejich chvalitebné. Kdyby se byli předkové naši nepokoušeli překládati, dosavad bychom snad říkali *heliotropium* místo *slunečnice*, *centuspica* místo *stoklasa*, *substantia* místo *podstata* a na sta jiných před věky na slovo přeložených slov kteráž v ústech národu žijí.“ — Z toho, že se učencové rozliční takměř o rozličné předměty rozdělili, souditi jest že si každý vybral obor v kterémž nejvíce byl zdomácnělý a který mu nejbliže ležel. Takž k. p. Urbanus Dr. sepsal *kameny*, Zykhard *rostliny*, o Neplachovi zase píše Rozkochaný:

Haec mihi tam sensus dedit abbas opatovyensis

Conspice doctores, lectores atque scolares.

V přeložení některých názvů se liší sd staršího slovaře *Mater verborum*: *Nigromanticus* jest mu czrnoknyz, *sophista* mudrovnyk, *grammaticus* slovocztan atd. — Jiná sbírka slov jest tak zvaný *Bohemarius*, slovníček latinskými šestiměry psaný, podle domnění též od Klena Rozkochaného ku potřebě školní vzdělaný. Na konci rukopisu zaznamenáno jméno Martina ze Strážnic, opisovatele. Obsahuje 886 hexametřů a končí veršem: *Tympana dic buben, bubennyk tympanizator*. Rukopis Martina ze Strážnic pochází od r. 1390. — Jisté jest, že Vokabulár byl pramenem jiných menších slovníků jež se nám z oné doby v rukopisech zachovaly a že i následovníků a doplňovatelů našel. — Ale i jiného druhu spisy na vzdělaní jazykové hledící z oné doby nás došly, totiž *glosary*. *Václav Bzenecký*, písař, kterémuž Bartošek neb Bartolomaeus přezdívali, Moravan a tedy krajan Martina Strážnického, se jmenuje přepisovatel glosovaných zpěvů církevných, nazvaných *Sequentiarius seu prosarum expositio Mag. Conradi, licentiatu in septem artibus*. Spis tento náboženský ničím se nevyznaňuje než pietistickou tendencí a zmiňujem se zde o něm toliko proto že tak nazvané *Prosa* tu na slovo se vykládají v nářečí slovenském. Znamení to že jazyk český už tenkrát v Čechách a na Moravě dialekticky se různil, a bylo by snad různění toto i do literatury pozdější přešlo, kdyby napotom neocenitelná literární snaha českých bratří na sjednocení a ustálení jazykových forem byla nehleděla. Že mimo tento uvedený též i jiných glosarů tenkrát bylo, na tom tím méně pochybovati lze jest, čím větší jich byla potřeba u cvičení se

v latině a u vykládání náboženských spisů počátečníkům. Jedno *glosované vyložení Hymnů* z druhé polovice XIV. století nalezá se v dvorské bibliothece Vídeňské. (Šemb. 40)

Když zde doložíme že z této doby spisů linguistických jiného druhu se nenalézá a že i tyto uvedené toliko proto se způsobily aby latině sloužily, tuť zajisté každý uzná že tenkrát nevyvstalo ještě lidí jenžby byli o vniterní úpravu jazyka českého tak pečovali jakž toho už potřebí bylo, měla-li mluva česká na jazyk literární se povznésti. Jediným zákonem byla obvyklost, a způsob psaní na vzdělanosti a libovali jednotlivých spisovatelů závisel. Tito však byli nejvíce kněží, vzdělanost svou brali ze spisů latinských a z nich také na nejvíc překládali. Probíráním překladů těchto nahlédnouti lze jest do nesmírného rozdílu mezi způsobem latinského a českého slovoskladu a slohu vůbec. Zvláště nápadně se jeví rozdíl tento ve spisech jichžto více překladů máme a to jedněch doslovných, otročky se latiny držících na způsob glosarů pracovaných, a jiných, svobodných, čistě českých. Z těchto také nejlépe souditi se dá na stav tehdejší ryzé prostomluvy české, jelikož tu odchýlení se od latinismu přímo před očima leží. — Písemný jazyk český od časů k časům se měnil jakž právě duch věku a důmysl spisovatelů k tomu přispíval. Nedá se ovšem říci že každý přechod k novému byl i pokrok v duchu a povaze jazyka našeho učiněný, avšak jisté jest že rozmnožováním se rozličných vědomostí vůbec i jazyk aspoň co do látky získal bytby i co do formy starobylého svého rázu byl namnoze pozbýval. Jakož jazykové slovanští vůbec během věkův vždy více se rozcházel a od sebe různili, takž zvláště český právě v XIV. století obzvláštního v sobě uceleného rázu nabyl k jehož vytržení by literatura ještě více byla napomáhala kdyby se byla ještě více od latiny odpoutávala a k prosté mluvě naklonila, a kdyby čeští učencové některý svůj hled byli obrátili na písemné okusy jinoslovanské. Jazyk slovanský císařem Karlem do Emauzského kláštera uvedený zdá se že osamělým zůstal zjevem aniž jakého dalšího měl působení na větší jakés poznání slovančiny vůbec. Nenalezáme stopy žeby některý Čech tenkrát byl zvláště upozorněn býval na výhody jež ze známosti slovančiny češtině by vyplývaly a že by z toho byl kořistil k úspěchu jazyka českého. Ano i památky staré literatury rusinské osvědčují jak blízká jich řeč byla tehdejší češtině, ale nikdo si u nás nevšímal duchovného života pobratřenců a veškerá pozornost toliko na západ se obracela. Taktéž nikdo tenkrát se neuvázal v práci aby byl tehdejší stav jazyka českého aspoň poněkud vyličil, podstatné vlastnosti jeho vypsál a na rozdíly poukázal jimiž se od mluvy dob předešlých různil. Nebylo však jináče než že jakož

hojným obcováním a obchodem s cizinci obor myšlenkový se šířil a nová ponětí se vyvíjela, též i jazyk se měnit i obohacovat musil novými slovy i obraty. Některá slova měnila svůj starý význam podle novějších názorů a některá docela se vytrácela.

Má se však vůbec za to že latinský živel neměl tak veliký vplyv na jazyk český, jako živel německý kterýž se ve XII. a XIII. století tak mocně v Čechách a na Moravě zmáhal že ve XIV. už nebezpečenstvím hrozil češtině. To však zdá se že více o obecné mluvě platilo nežli o písemné. Spisovatelstvo české se více obíralo latinou nežli němčinou, neboť latina mu byla jediným vzdělávacím, klassickým jazykem. Od ní toliko lze mu bylo přijímati formy, ne však od němčiny tenkrát docela hrubé a nevzdělané, i ohledem na pokročilejší sloh též od latiny odvisící. Co do látky, přijímáním německých slov se čeština ovšem valně kazila. Méně však takovoto prznění jazyka v literatuře se jevilo nežli v ústech lidu. Že spisovatelové už aspoň poněkud na to hleděli aby čeština cizími slovy se nepřepřihovala, vysvítá již z toho že sami slova nová česká si tvořili, jakž vokabulář Rozkochaného jest toho svědectvím. Prozatím ovšem se jim toliko o to jednalo aby latinské názvy českými vysvětlili, ale čeština tím předce získala, aspoň tolik že první krok byl učiněn v purifikaci jazyka a že se zamezovalo nahrazování slovy takových slovy německými. Některá německá slova jako *Helmbrecht*, *Halže*, *Hynět*, *Krumfest*, a jiná podobná se ovšem i do literatury vtrousila, nebylo jich však mnoho a neujmula se trvale. Doba kteráž českému písemnictví nastávala už i sama sebou přinášela opravu písemnému jazyku. Rozhodné projevení Štítného: Sv. Pavel k Židům hebrejsky, k Řekům řecky, každému v řeči jeho srozumitelné psal; proč bych já k Čechům krajanům česky psát se oslýchal? Budu česky psát proto že Čech jsem, a pán Bůh Čecha jako latinika miluje atd. — bylo zásadným povznesením jazyka českého na jazyk literární, čehož nejbližším výsledkem býti musilo zdokonalování a čištění řeči samé podle přirozené jí ústrojnosti. — V pravopisu ovšem tenkrát ještě veliká anarchie panovala. První čeští písařové používali latinské abecedy naprosto a beze všeho rozmnožení písemných znakův. Písmeny latinské však nestačovaly k označení hlásek českých. Nebráno tu ohledu na skrácování a dloužení samohlásek na tvrdé a měkké souhlásky, a kde ho bráno tam ovšem způsobem libovolným a neurčitým. Jest se věru diviti že spisovatelé čeští aspoň nedostávající se latinské písmeny ze staroslovanského písma nepřejmuli. Zajisté se takto dělo jen proto že nebylo mezi spisujícími latinskými mnichy tak důmyslného a odvážného muže který by byl počátek v tom učinil. Dobrá věc by byla bez následování nezůstala. — Jelikož ale zmáhající se duch na

vše strany se obzírá aby mezery myšlenkové vyplnil a nové dráhy působení si vynášel, tu posléze docela přirozenou cestou i prostředků k tomu si vydobývá a o zdokonalení jejich se stará. Nejbližším prostředkem ku zjevení jeho jest však jazyk, tedy už i časové se blížili, kdež i přímo na opravu písemního jazyka českého se hleděti musilo a také hledělo.

Život občanský za novými se ubíral směry, a zájmy praktické poznenáhle v něm se zmáhati počaly. Nastoupila tedy i literatura praktičnější dráhu, z čehož vyplývalo že prostomluva nad básnictví vynikati počala. Nelzet jí bylo hned na počátcích svých o své síle tak samostatně se ujmouti a vyvinouti jakž toho tenkrátě potřebí bylo aby mohutnou a neodvislou falanx působila proti němectví a latinictví. Opírala se tedy nazvíce o učitelku svou, latinskou literaturu, neboť nejen že většina českých tenkrátě povstalých spisů přeložena jest z latiny, ale i ony jež volněji zpracovány jsou aneb docela původně, přece tak nápadně přiléhají k latinské učenosti tehdejší že více jazykem jsou české než duchem. Obzvláště nás na poli prostomluvné literatury české oné doby zajímá že se tu netoliko s plody ale i se jmény literárními potkáváme, že nám nejen spisy ale i spisovatelové v onstrety stupují.

O císaři Karlu IV. víme že nejen zvláštním příznivcem byl literatury, ale i sám ku rozmnožení jejímu přispěl některými spisy. Žeby byl Karel spisy své původně česky sepsal nedá se mysliti. Všecky okolnosti proti tomu svědčí. Jisté však jest že latinské jeho práce ještě během XIV. století v českých překladech se objevily. Nejobsáhlejší spis jeho jest tak zvaný: *Život císaře Karla IV.* v němžto Karel příběhy života svého od roku 1316 až do r. 1346 v dvamecítma kapitolách popisuje. Avšak se vlastní jeho vypravování jen až do roku 1341 zachovalo, ostatní část ztracenou někdo jiný v rukopisu pozůstalém doplnil. Hned na počátku první kapitoly se projevuje: *Nástupcům sedicím na má dvě královí stolici: dvój tohoto světa život poznati, a lepší sobě zvoliti.* Sepsal tedy Karel spis tento „ku poučení a výstraže potomkův svých na obou trůnech, totiž i Římském císařském i Českém královském.“ Spis tento jest vzácný úkaz v literatuře naší, nejen tím že pochází od muže nejvýše postaveného a v dějinách Evropy a zvláště koruny české slavně vystoupivšího, ale i proto že jím zastoupen jest obzvláštní druh literatury jakový se u nás potud jen zřídka objevil. Životopis osoby historické již sám sebou jest kus historie. Když však osoba taková času nabyla k nahlédnutí do sebe, a sama účty skládá z myšlének a pocitů svých, objevujíc jakými zámysly světem kráčela a kterak ten svět vnější na mysl její působil,

když sama ze svého stanovíště osudy své, pohnutky skutkův a dojemy zkušeností svých vykládá, tuť se zajisté zájem i důležitost spisu takového zdvojnásobí. Nebyla mluva lidská tenkrát ještě k zahalení smýšlení způsobena nýbrž k odhalení jeho. Naivnost a bezprostřednost myšlení, od těch dob z písmá nazvíce vypuzena, se v něm tehdaž ještě v plnosti jevila. V životopisu císaře Karla se především jeví osobnost učením křesťanským proniknutá a na myšlénkách jeho spoléhající. Ze stanovíště toho na svět hledí a dle zásad církve ho posuzuje. Na nejdůležitější otázky životné mu odpovídá písmo svaté, i poučuje Karel nástupce své jakým způsobem jíti mají *skrze království časná, aby neztratili království věčných, a kterak mají milovati hospodina a svého bližního, a hřiechov se vystréhati*. Naučení tato vyplňují dvě první kapitoly. Nepovznášeji se ovšem nad líčení a chválu privatných cností a hojnými frásemi biblickými provázeny směřují především na utužení zbožné mysli. Samostatné, operutěné myšlénky tu nestojí. S kapitolou třetí teprv počíná Karel o sobě vypravovati. Činí to se skromností kterouž tím více na těchto místech oželujeme čím více mu překážela v tom aby celého ducha svého projevil a ne toliko odvislou a pokornou jeho stránku. *Již o prázdném a nemůdrém životu mém vám psáti žádám, pravi hned z počátku; milosti pak mně od boha vlité, a milování učenie, to což mých prsi měla snažnosť, nezamlčím...* Krátce pak připomíná kterak otec jeho Jan na český trůn se dostal a jej sedmiletého do Francie poslal. Zvláště zajímavé tu jest co Karel o prvním svém vzdělání na francouzském dvoře vypravuje, kterak král Franský ho miloval a kaplanovi přikázal aby Karla *něco v písmě učil, kterakžkolivěk ten jistý král sám písmá neumějíte. A od toho času naučích se čísti hodinám svaté Mařie panny slavné, a jim něco rozuměje, na každý den času mého dětinstvie rád jsem ho četl; neb přikázáno bieše strážným mým, aby mě k tomu snažně nutili...* Na takových tedy základech spoléhalo první vychování mladého králeviče kterýž se napotom sám na výši vzdělanosti století svého povznesl. Želeti jest že Karel ve spisu svém i další cesty neobjevil kteréž duch jeho u vzdělání svém nastoupal. Kdyby s toutéž naivností byl se zmínil jakým způsobem od poznání k poznáním dospíval, a poznenáhly proces duchovního vývinu svého aspoň souměrně s popisováním vnějších svých osudů byl podal, byly by se nám tím zajisté nejhlavnější stránky tehdejšího kulturného života objevily, i s podstatnými jejich podmínkami a s předními prostředky tehdejšího vychování. Avšak nezdržuje se vypravovatel při takovýchto zjevích, nepoučuje nás o způsobu, jakým učení Pařížského používal, které tu osoby a které knihy naň nejvíce působily. Více o vnějších se zmiňuje pomě-

rech, královské rodiny Franské se týkajících. Jenom jednou zvláštní zpomínkou se pozastavil Karel u muže kterýž velikou a dojemnou výmluvností svou jej mocně zaujal. Byl to *Petr opat Fiskanenský, člověk úmluvný, řečný a učenný, a všemi šlechtnými obyčejí okrášlený. Ten v středu v popelačnu tak rozumně káza že ode všech bies chválen. . . I líbieše se mi opata řeč na tom kázání, že tak velike osvícenie jměl jsem v náboženstvie, slyše jeho a hledě naň, že sám v sobě jech se mysliti, řka: Co jest to, že mi se tak veliká milost vlévá od toho člověka? I vzach potom jeho známost; jenž mě velmi milostivě a jakžto otec kocháše, z svatého písma často mě uče. Poznáváme na tomto místě zvláště vyvinutou pojímavost, jemnost citu a onu passivnou obrazivost která se ladnými dojemy duchovnými rozehrívá, je ráda sledí a se jimi poutati dává. Hluboký tu zajisté zdroj vlastního citu, kde člověk sobě vědom jest že se mu milost vlévá od úst v zanícenosti výmluvných. — Ještě důležitější se nám vidí kratičké sice ale vlezajímavé vypsání navrácení se Karlova do Čech. Tu císař stručnými tahy líčí osamělost svou. A lze tu vycítiti ze slov hluboké jeho pohnutí. Vypravuje kterak přijel do Čech v nichžto nebyl jednácte let. Několik let před tím matka jeho Elška byla umřela, a sestry byly od Prahy vzdálené v ty časy. A tak když přijedechme do Čech, nenajidechme ani otce, ani matere, ani bratra ani sestry ani žádného známého! Řeči také české ovšem jsme byli zapomenuli, jžto potom zase jsme se naučili, tak že jsme mluvili a rozuměli jako jiný Čech. Z božie pak milosti netoliko česky, ale vlasky, lombardsky, německy a latinské tak mluvíti, psáti a čísti jsme uměli že jeden jazyk z těch jakžto druhý, ku psaní, mluvení, ke čtení a rozumění nám byl hotov. — Nalézá se i více jiných výše zajímavých míst v životopisu tomto, avšak dojem kterýž celé dílo — totiž až do 15té kapit. pokud od Karla pochází — na čtenáře působí, v nižádném předce ohledu neuspokojuje. Karel byl muž pozorující a rozjímající. Ale nepodal ve spisu svém všechno co pozoroval leč toliko stručný náskres udalostí nejzjevnějších pokud se historie týkaly, ale pokud duševného života, tuť neustálé se odvolávání na písmo nedalo vlastním jeho myšlénkám v popředí vystoupiti. Podlé září již spis tento vysílá bychom souditi mohli na hvězdu nepoměrně menší velikosti než jakou tvůrce jeho skutečně byl, neboť nikde tu nevysvítají dalekosáhlé jeho záměry ba ani vypočítávající rozumnost kterou veškerým jednáním svým objevil. Jest to spis právě *ad usum delphini* způsobený z kterého více domáci cnosti nábožného soukromného člověka nežli vznešené myšlénky velikého a mocného vladaře vyhlédají. Historické události toliko sumárně vypravuje, aniž na ony jakýs obzvláštní výraz klade jež politickou důle-*

žitostí nad jiné vynikají. Úvahy a dějiny vedle sebe leží málo kde se pronikajíce. Utěšeně ale na čtenáře působí že ve všech částkách spisu tohoto se potkává s povahou lidumilstvím ovřelenou.

Jiný spis od Karla pocházející jest *Řád korunování krále českého*, jenž původně v latinském jazyku předepsán brzo na to do češtiny přeložen byl. Spisem tímto nám podán toliko nový důkaz kterak doba Karlova na zevním lesku lpěla a na obřadech církevných spoléhala. Vyčtěny tu všechny hlavní povinnosti vládařovy a vyložen i symbolický namnoze význam obřadů dotčených. Církev v každém téměř článku v popředí se staví. Hájení a rozšiřování křesťanství, vykonávání a povzbuzování cností křesťanských, povinnosti syna církve katolické obsáhle tu uvedeny. Přestalať tu už mocnost králova vycházeti z lidu, prosté usazení na stoličce Přemyslova, veškeré historické upomínky už docela ustoupiti musily před skvělou ceremonií. Církev usazovala krále českého na trůn, církev jej opásala mečem vládařským, její bylo žezlo kteréž rukoum jeho svěřila. *Vezmi meč skrze ruce biskupové... na ochranění svatě božie církve božsky ujednaný... aby svatú boží církve i její věrné zaslouhoval a ochraňoval, aby méně pod větrú kríve křesťany, nežli křesťanského jména vrahy tupil a rušil... Vezmi prsten viery, znameně přísnošti, jimžto aby mohla všech kacieřských zlostí varovati se, a pohanské národy mocí boží tisknutí a ku poznání přijíti atd.* Máme za to že řád tento hlavně pomocí arcibiskupovou spůsoben byl a sepsán jelikož v něm nadvládá ráz církevní.

Zmínili jsme se už o zvláštní náklonnosti s kterouž císař Karel k historii přilnul, taktéž o něm známo že všechny staré kroniky jichž se dopídití lze bylo v klášterných a panských bibliothekách sbíratí a srovnati kázal, aby se takto docílilo sepsání kroniky české spravedlivé a na skutečné udalosti založené. Ano i listiny ze státního archivu k tomuto účelu propůjčiti neváhal, zvláštní muže vyzýváje aby se o práci tuto zasadili. Mezi vyzvanými jmenuje se také Přibislav čili Přibík z Hraděnina příjmím Pulkava, mistr svobodných umění, nejprv písař arcibiskupa Pražského, napotom rektor školy kollegiatní u s. Jiljí, posléze farář v Chudenicích kdež umřel r. 1380. Tento z nařízení Karla IV. sepsal kroniku českou nejprve jazykem latinským, později pak, l. 1374 ji opraviv a valně rozmnoživ. Příkladáno mu od císaře *aby všechny básně a báchorky vynechal, aby měli Čechové při čtení se nač spolehnouti.* Má se vůbec za to že Pulkava sám kroniku svou do češtiny přeložil. Rukopis ježž Dudík v král. klášteře ve Švédsku nalezl chová následující předmluvu: „*Tato kronyka jest od počátku české země i o všech knížatech i králích ježto jsou spravovali svými časy. A takž pak k přikázání slavného Karla čtvrtého*

*cisare Římského ze všech kronyk všech klášterů ježto shlodány mohly býti skrze Přibíka syna Dluhoyova z Tradenina, mistra školního u sv. Jilje, řečeného Pulkava, v český hlahol z latinského, jakž nejlépe mohlo býti, jest přeložena. Item jest znamenati že všecky věci básnivé a nepravé jsú opuštěny. A což pravého a jistého jest položeno. Neb ty všecky věci dříve řečený císař s velikou pilností v latinskou velmi krásnou řeč shromážditi jest kázal. — Takž tedy Pulkava dostatečných měl pramenů, ano i takových které nyní už neznáme, jako k. př. starou kroniku země Brandenburské, tehdáž právě k Čechům připojené. Také spis *Martinu Polona*, rozeného Slezáka: *Chronicon de summis Pontificibus et imperatoribus*, a jinou jakous historii: *Chronica imperialis* měl při ruce. Jiná jest ovšem otázka kterak hojných zřidel použití uměl. — Počíná kroniku svou od věže *Babel*, odvozuje jméno Slovan od slova (verbum). Ohledem na Čechy píše: *Nazvána jest země česká latině Bohemia od jména Bóh. A tak tím výsledkem od jménu božího Bohemí neb Čechové jsú řečeni.* O pradcích našich neměl jinó náhledy nežli Kosmas od kteréhož vůbec mnoho se vypůjčil. První Čechové mu byli divochové, jedli žaludy, planá jablka a jiné plané ovoce lesní, zvěř a ryby. O zákonu a právu nevěděli atd. Taktéž i Dalemila často sledí, zvláště u popisování mytické doby historie české. Celkem se ale spis jeho více za domácí kroniku českých zeměvládců nežli za historii země české považuje, ač se i jmenovati může jádrem našich létopisův domácích. (Meinert. Wiener Jahrb. d. Lit.) Jmenem *jádro* zde však nic jiného se nevyznačuj než bezživotný a všeho ducha prázdny výtah z rozličných kronik, mrtvé seřadění udalosti nijakým pásmem duchovným nespojených, chladné vypravování věci stalých beze všeho jich posouzení. Jestliže objektivnost dějepisecká v tom záleží že badatel s nepředpojatým zrakem do dějin hledí, bez předsudků a bez vmísení jakéhos mínění svého je vypravuje tak, jak soudností svou je proniknul a jak že z jistých příčin se vyvinuly, důkladně se přesvědčil, tuť na objektivnost takovou ještě byl Pulkava nedospěl. Není objektivný, kdož ač své úsudky zamlčí — schopen-li jich vůbec — toliko podává jak a co od jiných zvěděl, samostatného rozhledu nikde neobjevuje, ba spíše bychom způsob takového vypravování primitivným a nezralým nazvali. Jest ovšem v dějepisné literatuře ohled bráti na rozdíl mezi badatelem dějin a mezi jich spisovatelem; a lze jest každému z nich sobě vydobýti zásluh rozličného druhu. Badateli nelze jest se obezřívati bez historické kritiky. Čím více pramenův před ním leží tím větší mu nastane úloha, aby podání a svědectví jejich zkoušel a z rozličných protiv skutečné pravdy se dopídlil. Spisovatel dějin ale zakládá věc svou na rezultaty tako-*

výchto badání a práce jeho požaduje umělost zvláštní u sestavení udalostí, aby vše co vůbec za pravdu uznáno také v pravém světle a v pravé podstatě své se ukázalo a zjevy důležité zastíněny nebyly nedůležitými. V pravém dějepisci spojují se vlastnosti badatele i umělého spisovatele. — Badatel ale nejprv se podrobiti musí práci obtížné aby co možná nejvíc se dozvěděl o všem co se v jistých dobách a na jistých místech stalo a jeví se tedy z počátku toliko co sběratel, na kteréto as snaze přestal i Pulkava, jen málo výše postoupiv. Ohledem na bohaté sbírky jež mu sloužily považovati jest kroniku jeho ovšem za pokrok, jelikož se mu tu a tam povedlo rozmnožení historické látky. Na létopočet jeho se však nelze jest všady spoléhati. Má-li ale historie i vyšší jakýs směr nežli aby jistý kruh udalostí v chronologickém pořádku sestavila, má-li ducha duchem povzbuditi, tu ovšem Pulkava neměl poněti o takovémto směru. Pohodlný však a duchaprázdný jeho způsob pohříchu následovníků v Čechách nacházel, takže v dějepisectví českém se ještě dlouho napotom zračuje ráz sběratelský, bytby i spisovatelé třeba ne z knih ale přímo z života byli čerpali. ⁴¹⁾ Jinak ale upříti nelze že docela střízlivý způsob kronikáře tohoto velmi přístupný byl čtenářstvu všeho druhu, pročez zvláště české vydání historie jeho velkého rozšíření ano i pokračovatelův našlo. Bylat to první úplnější v prostomluvě a česky sepsaná kronika země české k žádné straně se neklonící, žádné osobné mínění nejevící a tedy každému odpovídající, kdož ničeho více v kronice nehledal než aby se dočetl věci v Čechách přihodilých. A takových čtenářů bylo tenkrát, kde duch teprv se probouzeti počal a v literárných věcech ještě s látkami zápasil, více než jiných, po vyjasnění myslí bažících. Ve Francii ovšem už tenkrát vystoupil *J. Froissart* jeden z nejpatrnějších dějepisců středního věku, a ve vlasti své nejznamenitější po *Janu z Joinville* který už v XIII. věku kvetl; ale společenské poměry české se už tehdaž nesmírně lišily od francouských do nichž byli živlové jižni se vši přirozenou svou duchovnou pružností neustále vtékali. Živlové tito nejen že veškerý společenský život osvěžili ruchem romanským, ale i vývinu individualností literárných obzvláště příznivi se objevili tím že nedali obrazivosti chřadnouti ve vazbách jakési ustálené formy. Obrazivost ale jest ona perut kouzelná jež duchovnému napomáhá vzletu, jejímž oživováním veškerý duchovný život národní spolu se oživuje, jejímž pak poklesnutím veškerá duchovní tvořivost umdlívá. Jestliže prosaická a zvláště historická literatura česká oné doby nápadnou duchovní mdlobou se značovala, tu se as sotva mineme pravdy když hlavní toho vinu uvalíme na poklesnutí poesie v Čechách vůbec. Upomínky na dřevní národní školu básnickou byly v proudu časovém a

v návalu cizích živelů docela utonuly. S nimi se pochoval i onen velkolepý názor do dějin národních kterýž jediný by byl s to býval i vypravovatele jejich svěžejším duchem nadchnouti a chladným pozorovatelům vůbec vřelosti dodati. Nepokročit už rozum tím že fantasie ochábne, ba uhostí se v něm neplodné jakés uspokojení s neucelenými drobtý kusého jakéhož takéhož poznání které nijakých vyšších směrů nezná a o ně se nesnažuje. V takových okolnostech se pak literární plody sotva kdy nad prostřednost povznesou rázem netečnosti a duchovního pohodlí se značujícíe a znak odvislosti od nejslabších stránek doby své na čele nesouce. Potřebí tu zajisté aby rázný genius nějaký vystoupil a mocně zatřásl obmezeným tím kruhem, aneb aby velká jakás udalost ospalé duše ze sna probudila.

Nevšední jedna povaha se nám na sklonku doby této objevuje, muž neobyčejně nadaný a vysoce vzdělaný který však s dřímajícími zdá se že dřímal a teprv potom k samostatnému činu se probudil když prudká vichřice husitské války veškeré sly národu vybouřila. Míjíme zde Mistra Vavřince z Březové. O životě a působení jeho toliko nedostatečné nás došly zprávy, ale i ta nepatrná část stačuje k dosvědčení že Mistr Vavřinec byl nejen zasloužilý spisovatel ale i nadobyčejný literární charakter. Život jeho nejen do dvou století padá ale i do dvou od sebe se lišících historických dob, totiž do přípravné za Václava IV. a do činnivé za válek husitských. Takž i činnost jeho podle dob těchto se liší. Narodil se okolo l. 1365. V matrikách university Pražské nalézá se na počátku l. 1394 povýšení jeho na hodnost mistra *in artibus studii Pragensis*, jakož i toho samého roku zaznamenána immatrikulací jeho při právnické-kanonické fakultě. (Nobilis vir, Mag. Laurentius de Luna.) Dále se o něm dozvídáme že byl dvořeninem krále Václava IV. Nevíme jak dlouho na tomto místě setrval, jisté však jest že času svého použil ku spisování rozličných větších a menších spisů z nichž ovšem jen některé nás došly. Hájek z Libočan o něm píše: *Nějaký také Vavřinec z Březiny, mistr učení Pražského, o slávě Čechův, Boemův a Slovákův, mnoho vyhledav z starých kronikářův, sepsal, a to tak pořádně, že každý člověk nejhloupější, to čta neb slyše, tomu víru dáti musí.* Kronika tato se ztratila; z úsudku Hájkova však se jest domnívati že byla velmi populárně psána, na kteroužto populárnost zdá se že si obzvláště mnoho zakládali česky píšící kronikářové naši, více o to pečujícíe aby i člověk nejhloupější jim rozuměl a víru dal, než aby výše vzdělaným třídám zadost činili. Souditi ale jest z toho že už tenkrát mezi českým lidem se byla láska ku čtení ujímala. — Jiný spis Vavřincův jest kronika obecná, přehled všeobecné historie, kterýž se posud v rukopisu nalézá, avšak toliko do léta 678

po Kr. sahá. Možná že původně ještě dále šla a že toliko nedokončený přepis se zachoval. V předmluvě praví spisovatel že *požádán* od *Jana z Eyzemberku, komorníka krále Václava, kroniku tu z křesťanských, židovských i pohanských kronik s robotnou pilností a pilnou robotností sebral.* 42) Taktéž od něho pochází překlad spisu tehdy velmi oblíbeného: *Jana Mandevilly cesta po světě.* Jan Mandeville, rytíř rozený v Anglicku l. 1300 časně z mládí nasycoval obrazivost svou čtením romantických dobrodružstvím všelikým překypujících básní, zvláště knih o Alexandru Velikém. Tyto v něm neukojitelnou zbudily touhu ku poznání zemí dalekých kteráž se nanejvýš rozšířila novými zprávami misijnářův tenkrát do Číny vyslaných. Vydal se tedy roku 1327 na cesty vstoupiv nejprve do služby sultana Egyptského, kde však se dlouho nezdržel, a dále po Africe se ohlédnuv některé země Asie procestoval, až do Číny se dostal kdež u Vele-Chana se pozdržev cestu do Evropy nastoupil a l. 1356 zase do Anglie se navrátil. Až do l. 1371 zaměstnával se sepsáním cestopisu svého který napotom u velikém množství přepisů po Evropě koloval a do rozličných jazyků se překládal. Popisuje zvláště Indii, Čínu, pak ostrovy Ceylon a Sumatru, nikoliv způsobem bádavého pozorovatele a znatele přírody a lidí ohledem na podstatné jich poměry. Ani přírodověda, ani zeměpis a historie nezískaly popisy jeho. Ovšem ale jimi namnoze dán podnět ku dalšímu poznávání světa a jeho divů, ku odpoutání obrazivosti a rozumu domácími poměry a školní methodou valně obmezovaného. Spůsob jeho popisování byl docela individualný. Jeví se v něm výmluvnost svobodná, od školy odpoutaná, při tom i naivnost vábná ježto při učencích a spisovatelích onoho času se pohřešovala. Mandeville se spisem svým vystoupil před obecnost, na věci o kterýchž vypravoval docela nepřipravené, leda snad upozorněné na ně báchorkami jež on vyvraceti ovšem se nesnažil. Sám nejsa vyzbrojen studii důkladnými, viděl ve vzdáleném světě nejen divné věci ale přímo divy. Nepoužil času ku bližšímu jich skoumání; dosti mu bylo na spatření jich aneb na doslechnutí o nich. Zdá se také že si haed na cestách svých důkladně nezaznamenal co viděl, ale potomně více z paměti spisoval použiv k tomu i zkušeností jiných, takže do cestopisu svého neméně od jinud vpravil než ze svého podal. Záslužná ovšem byla živost vypravování a popisování jeho, ovšem způsobná k osvěžení ducha skolastikou umrtvělého. Oblibou a vírou s jakou se spis jeho potkal značuje se věk tehdejší se vší lehkověrností a náklonností svou ku věcem podivným a překvapujícím. Neméně ale se jimi objevuje pravda že Mandeville živým a svěžím svým způsobem líčení, ač o pravdě nepoučil čtenářstvo své, aspoň je více bavil a k sobě

naklonil než který koliv z vážných ale nechutných spisovatelů. — Český překlad není způsoben z originalu, ale z německého překladu *Otty z Daymarku* kanovníka v Mecu. V rukopisu jednom z XV. věku psáno stojí: *A také mistr Vavřinec nejjasnějšího knížete a pána pana Václava Římského a českého krále služebník, též knihy přeložil jsem z německé řeči v českú, aby i Čechóm to známo bylo atd.* Mimo tyto práce sshotovil mr. Vavřinec také překlad latinského: *Somnarium Slaidae*. Objevit se tedy spisovatel náš v první této době literárního působení svého hlavně co sběratel a překladatel, a z pozdější jedné potupné básničky na Husity v níž o něm zmínka se činí vysvítá že měl pověst obratného překladatele. Že překladem spisu J. Mandevilly mnoho čtenářů získal souditi lze z toho že kniha tato nejen v několika prepisech se udržela ale i napotom několikráte tiskem vyšla. Zdá se že Vavřinec též byl překladatelem *Millionu* Marko Polova, kterémužto cestopisu ještě větší zásluha o zeměznalství v středověku se přičítá nežli báječným vypsáním Mandevillovým. Český překlad *Millionu* však nevyšel tiskem.⁴³⁾

Že báječné pojímání věcí časem a prostorou vzdálených veliké obliby v Čechách nalézalo, toho důkazem jsou přeložené romantické kroniky, napolo romány, napolo historie z dávných věků, v prostomluvě sepsány. Spisy tyto, založené sice na události skutečné ale způsobené více myslí obrazivou než uvážlivou, nazvati by se mohly předchůdci historického románu, neboť náleží mezi první prosaické okusy básnického pojímání historie. Smíšený tu pověsti a báje s historií, ač i tato namnoze na báječné světlo vystavena. Prosaická taková sepsání byla většině čtenářstva přístupnější než veršované a blíže stála pojemům všeobecným, ba snad se jim i více pravdivosti přičítalo, pročez pod jmenem kronik kolovala jako jiné skutečné historické spisy. Ze XIV. století nás došlo dvě takových spisů, jeden překlad životopisu *Alexandra Velikého*, druhý překlad *Kroniky Trojanské*. Oba tyto spisy, psány řečí velmi živou, namnoze poetickou, způsobem pojmutí a podání více k románům než k dějepisům náleží. Jelikož oba tyto spisy stejnou výborností řeči vynikají, může se i za to míti, že od jednoho překladatele českého pocházejí, ač jmeno jeho neznáme. *Život velikého Alexandra macedonského, jenž sví moudrostí podmanil veškeren svět pod sebe*, jest překlad latinského spisu Pseudokallistenova. Rukopisy překladu nás došle pocházejí však teprv z XV. století.

Kronika Trojanská prvotně sepsána byla jazykem řeckým. Již v starém věku vyvstalo několik básníkův jižto Iliadu Homerovu dílem uceliti dílem prodloužiti se vynasnažili. Mezi nimi se jmenuje též jakýs *Diktys* z Knossy na Kretě o němž se vypravuje že přítomen

byl obležení Troje a v jazyku fenickém zevrubný denník o něm sepsal ježž prý však s sebou vzal do hrobu. Jakýsi Praxis aneb Eupraxis přinesl rukopis císaři Nerovi, udáváje že jej našel v hrobě zemětřesením otevřeném. Na počátku IV. století působil L. Septimius výtah ze spisu toho a do latiny jej svobodně přeložil. Taktéž i jakýs Dares z Frygie, žijící prý za času války Trojanské, shotovil báseň o zaniknutí Troje, kterouž Cornelius do latiny přeložil. Veliká obliba s jakouž se u novém oživení literatury na jihu už v XIII. století potkávaly pověsti o dávnověkosti, neminula se působení na básníky a spisovatele. Počali se zajisté nejprvé ohledáváním látek takových obíratí ježto zvláštní důležitost měly už ve světě antickém. Zvláště v Neapoli a na ostrově Sicilském se osvědčovala probuzenost literární kruhem básníkův, spisovatelův, příznivcův a podporovatelův literatury. Mezi těmito poslednějšími vynikal zvláště Matthaëus de Porta arcibiskup Salernský, mezi spisovateli zase Quido delle Colonne, který už v mladém věku některými básnickými okusy proslul a nad vrstevníky své Rikku, Mazzeu a jiné vynikal. Město Messina mu svěřilo úřad městského sudího a arcibiskup de Porta mu uložil spracování létopisů Trojanských. Quido použiv nahoře uvedených básní *Dikta* a *Daryta* působil kroniku obsáhlejší a úplnější nežli byly překlady Septimia a Cornelia. Rukopisy českých překladů nás došly v prepisech z XV. století. Jeden rukopis sobě přepsati dal rytíř *Václav z Bařtku leta 1437 napřed k slávě boží, a ke cti a užitku lidu rytířského země české, aby je čtúce nebo slyšiece naučili se slavným a udatným skutkuom rytířským ku obraně zákona božieho, a své vlasti české, chudých a sirých lidí před jich násilníky bezpravnými.* Tato slova lépe než jaké koliv jiné uvážení objevuje, kterak se tenkrát v Čechách na knihy hledělo a jaký směr se jim vůbec podkládal. — Jiný zase zlomek, profesorem Muczkovským v Krakově na deskách polské knihy od r. 1533 nalezený, končí těmito slovy: *Dokonáno jest toto dielo leta od narozenie božieho 1287 od toho mistra Quida, a přeloženo v českú řeč slovo od slova k prikázání slov. p. mincmaistra řečeného Zmrzlik od najjasnějšíeho kněžete krále Václava českého... leta od nar. bož. 1411...* Z toho se soudilo že český překlad kroniky Trojanské teprv léta 1411 se působil. Avšak bližším nahlédnutím v některá čitelná místa zlomku Krakovského objevilo se že máme dva překlady dotčené kroniky, jeden od l. 1411 k rozkazu Zmrzlikovu působený, jenž se otrocky latinského textu drží, druhý obecný starší, už ze XIV. věku pocházející, mnohem volnější, slohem květným a řečí velekrásnou a plynnou vynikající. — Ohledem na básnické vypravování a výbornost řeči se ovšem čtení o Alexandru velikém této kronice Trojanské vyrovná. V obou nadvládá

živel romantický, ač v Alexandru u mnohem větší míře takže bájkami podivnými přeplněn místy všeho historického rázu pozbývá a docela na románové půdě se vyskytuje, kdežto Trojanská kronika místy historické pravdivosti se domáhá a tu a tam s Homerem se nesrovnávajíc přímo ze lži jej kárá. 44)

Historie Trojanská neméně nežli kronika o Alexandrovi lahodila obrazivosti čtenářův, ač přece rozdílným způsobem. Alexander vyniká ne tak básnickým slohem jako více báječnými výjevy z nichžto jeden na příklad zde kladem:

„Alexander, hnuv vojskem, přibra se na kraj té cesty, tak že nemože dále jeti, neb biechu na příky hory vysoké a skalé příkré jakožto zdi. A uzřevše cestu jinú, přijedechu na roveň, i jedechu cestú na puolnoci patnácte dní. A opustiv cestu počatú, poče se napravo chýliti a jezdě dní devadesáte, přijidechu k jedné hoře diamantové, v jejíemžto březe uzřechu, ano hroznové visiechu z divných perel. A jměješe ta hora dva tisíce a pět set stupňov safírových, jimžto bieše vhod na tu horu. A tu kázal rozbíti stany. — Ale jiný den učiniv Alexander oběti vítězné a vzem s sebou dvanácte kniežat svých, jide po stupních na tu horu. A když jest byl na vrchu, nalezl jest tu sieň překrásnú, jenž jměješe dvanácte dveří a sedmdesáte oken. A dvéře vše i okna z ryzieho zlata uděláný biechu. A biesta tu dva chrámy zlatá z ryzieho zlata. — A všed Alexander a jeho kniežata do té sieni, nalezechu člověka ležícíeho na zlatém lóži a v zlatohlavovém rúše. A bieše ten člověk veliký a krásný, jehožto vlasy na hlavě i na bradě jako najčistší snieh bielé. Jehožto když uzře Alexander a jeho kniežata, klekše počechu se jemu klaněti. A vece ten stařec: Alexandře, ty opatříš ty věci, ježto jest tělesný člověk ižádný neopatřil, a uslyšieš to, ježto jest nikdy toho člověk neslychal. Jemužto odpovědě Alexander a řka: Ó přeblahoslavený muži, i kterak ty mě znáš? A on vece jemu: Prvé nežli bieše přikryla povodeň tvář zemskú, znal jsem tě a tvé činy. I zdali chceš zvěděti posvátných stromov slunce a měsiece, jenž budúcie věci zvěstují a pravie? Uslyšav to Alexander, naplněn jsa radostí velikú, vece: Ovšem pane, žádám je viděti. A hned te, stařec vece jim: Složte obuv s noh svých a prsteny s rukú a počte po mně. Ale Alexander káza svým kniežatóm povstati, a složiv obuv a prsteny s rukú, i vece jim: Počte po mně, Ptolomee a Perdikkase a Antioche, moji najmilejší, a vy druzí tu ostaňte a mne čekajte. — I počechu choditi po tom lese, jenž bieše u veliké ohradě. A biechu tu stromové vysocí sto noh zvyší, a biechu podobní k bobkovému dřieví, a z nich teče kadidlo a balsám přešćedře. Potom chodiece po tom lese, uzřechu strom jeden převysoký, jenž

nejměješe ani listie ani ovoce, a sedieše na něm veliký pták, maje na hlavě korunu zlatú pávovú, a laločky ozdobená ryziem zlatem, a okolo hrdla obrúček zlatý, a na chřbětě medrý bieše a ocas z ruoženého périe. A když jeho uzře Alexander, divieše se spôsobě jeho. I vece stařec Alexandrovi: Tento pták, jehož vidieš, jestiž Fénix, jenž jest jediný na světě. — A tak jidúce po tom lese, přijidechu k těm stromóm slunce a měsiece. Vece jemu stařec: Vzhledni vzhuru a o čemžkoli chceš zvěděti na své mysli, zvieš. Ale zjevně neroď mluviti. A ti stromové vysoci biechu velmi. Strom slunečný jměješe listie jako ryzie zlato zardělé a stkvúcie, a strom měsiečný jmeješe listie stříbrné, jasné. I vece Alexander starcovi: Kterým jazykem dadie mi odpověď? Vece jemu stařec: Strom slunečný indickou řečí počíná a řeckú skonává, ale strom měsiečný řeckú počíná a indickou skonává. Tehdy Alexander, polibiv strom, v svém srdci poče mysliti, vráti-li se s vítězstviem do Macedonie. Tehdy strom slunečný indickou řečí odpovědě: Tys skrotitel světa a pán všech národuov, ale otcového královstvie po všie časy neuzrieš. Celý rok živ budeš a osm měsiecov, a jemuž najviece ufáš, dát napitie smrtedlné. Ale Alexander na své mysli vece: Pověz mi, přeblahoslavený strome, kto mě má otrávití a zahubiti? Odpovědě strom: Bude-liť zjeven muž ten, ježtoť tvé skutky zruší, ty jeho zabieš a setřeš, a tak by mé řeči potuchly. V ta doby vece stařec Alexandrovi: Neroď se viece trudití, ani otázek o budúcie věci činiti, ale vraťme se zase. Tehdy jide zase Alexander a kniežata jeho, a plakal jest hořce pro tak krátký čas života svého a kniežata s ním plakáchu. A když jsou přišli k tomu paláci, kdežto jiná kniežata jeho čekáchu, obuli jsou zase. I řekl jest stařec Alexandrovi: Vrať se zase, neb již nenie izádnému pójčeno tak daleko jiti. Dále již nejezd, ale drž se na puolnoci, neb ješče nemůžeš přes mnoho měst a zemí jeti. A to řka šel jest do sieni, ale Alexander s kniežaty svými sešli jsou doluov a přišli jsou ku vojsku.“

V kronice Trojanské zase některé velmi dojímavé popisy přírody se objevují což pozorovatele namnoze básnicky naladěného předpokládá. V původní domácí literatuře naší oné doby s ničím podobným se nepotkáváme. Čím to bylo že spisovatelé naší tak zmrtvělými zraky do života hleděli jakoby se jim smyslů nedostávalo pro vnady přírody? Poskytvalať kronika Trojanská, mnoho čítaná, a vůbec oblíbená dostatečných vábících příkladův. Ponkážeme zde toliko na vypsání podletního času „v němžto králi a vévody Řecké vypravili jsou se k městu Trojanskému“:

„V ta doby, kdyžto čas počíná se ochotně jmieti k smrtedlným jasností povětríe a teploty; kdyžto rozpúšťjíce sněhy, měkci větrové

polední dýmající kadeřavé činie vody; tehdy když studnice z sebe vody s tenkými pěnkami vyřinují; tehdy když vrchové stromův a větvie z lóna země pokrm hojný berúc, pukají se, ktvú i zeleněji; tehdy když okrášlena bývá země travami, kvietím a bylinami, zpievají ptáci a v sladkého zvuku hlasy přehudají; tehdy když bieše pól měsieca Dubna pominulo, kdyžto moře svých vln búře ukrotilo a svrcek svůj zarovnal: v ta doby dříve řečení králi a vévody, a Jason a Herkuleš, s lodími svými na to pripravenými a zásobenými všelikú potřebú vojenskú, počnú plúti, plátna rozpenše. A tak dlúho dňem i noci kvapné plynú, beže všech priekaz i nesnázi, až i doplynú k břehu kráľovstvie Trojanského, a přistanú v tom přistavadle, ješto slove Singeum. A když tu přistachu, slunce tiehnieše k západu; a protož káží kotvy uvrci v moře, aby lodie pevnějie se ustanovily. A když se tmý po světě rozprostú v prvém súmraku, kdyžto mesiee s malým světlem vynikáše od východu slunečného; a když svým během bude povýšen, světlem zajatým neb puojčeným čině den jalový, a tak tiem světlem popuzeni jsúce Řekové, hodným spôsobem sstupie s lodí na zemi.“

Že se však kronika Trojanská ve XIV. století také skutečně za historickou knihu považovala, tohož důkazem jest tak zvaná *Kronika Římská Martiniani* kterouž sestavil a přeložil *Beneš z Hořovic* ku konci XIV. století. Spis tento nepravě se nazývá *Martiniani*. *Martinus Polonus* rozený Slezan z Opavy na universitě Pařížské se vzdělav a do řádu Dominikanů vstoupiv stal se zpovědníkem a kaplanem papežovým, napotom 1278 arcibiskupem Hnězdněnským. Na místo své se odebíraje však umřel. Spis jeho *Chronicon de summis Pontificibus et imperatoribus* použil Beneš z Hořovic u vypisování papežův, ostatní z větší části z kroniky Jakuba Twingera z Koenigshofen z němčiny přeloživ. Jinak vůbec celou kroniku tuto považovati jest za kompilaci z rozličných kronik, jakž i v předmluvě ku knize této projeveno již Beneš celou z Twingera přeložil toliko své jméno na místo Twingerova postaviv. Protož já *Beneš z Hořovic, rytíř zámořský, českú řečí překládám z jiných kronik, ježto Eusebius a Martinus a Vincentius udělali sú, a z jiných knih některé věci, ježto sú mně najrozumnějši čísti a jiným a zvláště o některých vícech znamenitých ježto se staly v Štrasburku nebo Vlaších a v tiech zemích blízko odtud. Leč ani o Štrasburku kde Twinger ku konci XIV. stol. žil a kroniku svou sepsal spis jeho neobsahuje nové věci, ač se kronika jeho, mezi první létopisy v německém jazyku zhotovené náležící, vůbec kronika Štrasburská jmenuje. Beneš se na mnohých místech od ní odchýlil, zvláště ku konci. První kapitola jedná o stvoření světa a o pamětných udalostech až do časův Římských králův. Tu se objevuje historie Tro-*

janská právě tak jak ji Quido de Colonna sepsal a Beneš sám se na pramen tento odvolává, taktéž historie Alexandra celá na svrchu uvedené báječné kronice spoléhá. — Jest se věru diviti že Beneš ani ony čátky kroniky této bedlivěji nespracoval jež se české historie týkají a časův jemu tak blízkých, neboť v článku *O císařích* nadepsaném a až na Václava IV. se táhnoucím nalézají se o Karlovi některá nepravá historická a chronologická udání, ač o císaři tomto více než o jiných ví a vypravuje. — Nelzeť Beneše z Hořovic počítati mezi dějepisce jelikož se toliko co překladatel a kompilator osvědčuje. Získal si však tenkrátě předce zásluhu tím že příkladem svým aspoň k následování probudil a v mnohých ohledech českému jazyku posloužil, neboť hleděl na srozumitelnost a čistotu jazyka a plynným se vyznamenává slohem. Německým tenkrátě hojně užívaným slovům se vyhnul a dobře jich smysl česky podal, slov nových na zdařbůh neutvořuje. Latinské slovo *exul* přeložil *vypověděnec*, *shismaticus*: *oddělenec*, *oratorium*: *modlitebnice*, *simonia*: *svatokupectví* atd. Již i tím že se co rytíř s literaturou obíral a český jazyk pěstoval, v dobré světlo u potomstva postavil nejen sebe ale tehdejší rytířstvo české vůbec, kteréž jak se nám právem domnívati jest tenkrátě hlavní a podstatnou bylo záštitou národního jazyka v Čechách. Bližších zpráv o životě Beneše z Hořovic se nám nedostalo. Jelikož se sám *rytíř zámorský* jmenuje, má se za to že cestu do Jerusalema konal kdež na rytířství pasován jest. — Víme o něm toliko že l. 1409 byl purkrabím na Rabštejně.

Bytby Beneš z Hořovic i ničím byl nepřispěl k osvětlení dějin českých, přece mu upříti nelze zásluhu o oživení literatury české vůbec která za časů jeho jižjiž k samostatnému dozávala vývinu. Zvláště zajímavé jest nám tu pozorovati, kterak ona z rukou kněžských poznenáhle do světských přecházela a české rytířstvo se jí ujímati počalo. Slavnýt v tom počátek učinil rytířský spisovatel *Kroniky Dalemalovy*, první tenkrátě Čech jenž prapor národnosti vztýčil a veršovanou kronikou svou neohroženou válku vedl proti nebezpečnému zkracování češtiny. Čest a oslavení jazyka českého nade vším jiným mu stálo, a o čem jiní kronikářové jen téměř mimochodem a příležitostně se zmínili, s nevydatnou toliko útrpností na ochábení národního živlu v Čechách hledíce, to on jasně a přímo vyslovil, na otázku tuto veškerým během minulých dějin českých poukazuje a ji osvětluje. Kdožby tomu upírati mohl že vlastenským jeho zápalem zbudili se i jiní a že zvláště české rytířstvo, jež on všady v popředí staví a jehož spůsoby a názory se ve spisu jeho tak živě obrazí, si zásady jeho oblíbíti musilo? Co tendenční spisovatel snažil se především o to aby na čtenářstvo své rázně působil a je o spravedlnosti a pravdě úmyslu svého přesvědčil. To se

mu povedlo tím více čím blíže se k němu postavil látkou i způsobem zpracování. Vedle náboženství zajisté historie nejvíce k sobě poutala, neboť mezi všemi naukami, jakž se tenkrát ještě jevily, byla ona nejprístupnější a chovala v sobě zájem nejvšeobecnější. Latinským kronikářům nelze bylo tak mocně proniknouti všechny vrstvy českého čtenářstva jako českým, a zvláště ona třída světských lidí, která se s literaturou výhradně neobírala, jejímž domácím jazykem byla řeč česká, jejíž latinská studia sotvy přesahovala nejnntnější tenkrát potřebu, s ochotou po spisu českém sáhnouti musila který se v každém ohledu tak časovým a jí přiměřeným objevil! Dočtli se tam všech pověstí starodávných, a báje i historie tu vedle sebe ležely, takže zvědavosti i obrazivosti za dost učiněno. Nemohl počátek tento zůstatí bez pokračování a následování, a také nezůstal. Kronika Dalemilova se dočkala svých veršujících prodlužovatelů. Že ale i tendencí svou se působení neminula za to ručí nastalý napotom ruch v literatuře národní, k jehož oživení že valně přispěla pochybovatí nám nelze. — Pravda jest že v historii básnictví českého Dalemila nelze výše vrstevníkův jeho klásti ani obrazivosti ani zvláštním jakýms proniknutím věcí. Ač si obral látku rozsáhlou a plnou pohnútek znamenitých k velkolepému líčení, vypravuje přece nazvíce jen sumarně nepřipomínaje na epickou neb romantickou jakous svou sílu. Ještě méně uznání ale došel co dějepisec. Vytyká se mu netoliko strannost ale přímo převracování dějin a jich rušení báchorkami. V tom ohledu ovšem sebral Dalemil kde co našel, pohádky a legendy, neskoumaje pravdivost jejich. Směr jeho vůbec ležel mimo kritické bádání. Pranenů jichž použití mohl nebylo příliš mnoho, a on ani ty všechny neznal. Důležitým ale předce jest tam kde co vrstevník ze svého čerpá a svá vlastní pozorování vypravuje. Dějepisectví české jím tedy bezprostředně méně získalo než, jak se domýšletí, dá, prostředně. Avšak v době této předce aspoň počátkové už učinění jsou k lepšímu. Dějepiscové si zvykali česky psáti, čímž i čtenářstva přibývalo. Nepovzneslo se však dějepisectví české tenkrát ještě na ústrojně objevení dějin země a národu. Nedo- stávalo se mu k tomu ani dostatečných pomůcek k věci přináležících, ani takových které by ducha vůbec byly popuzovaly k vydobývání sobě obsáh- lejšího rozhledu a pravějších názorů do nitra věcí. Literatura na sebe vzájemně působiti, každá její částka druhé podporovati musí, mají-li větve její dozráti na všeobecném stromu. Příliš skromná však byla posila kte- rouž plod plodu tehďáž podával. Duch snaženlivý stál o samotě, cožby ovšem velikému básnickému genu, jakéhož ale tenkrát v Čechách nebylo, méně bylo vadilo nežli odvislejší oném spisovatelům kteří toliko na položené už základy stavěti se okoušeli. Protož oni, kterým obrazi-

vost sloužila nešetřili pravdy, a jiní kterým na pravdě záleželo mnohdy ji od bájí rozeznati neuměli, a kde ji poznali tam zase všeho vyššího zájmu a vnitřního života ji zbavili co mrtvou kostru ji předloživše. Takž na jedné straně nepodstatná pověst, na druhé zase nezáživná prostota nadvládala, a co tamo opravdivosti to zde vřelosti se nedostávalo. Takž Pulkava, jemuž hlavně na pravdě záleželo a na vymytí všech báchorek, měl více historických pomůcek při ruce než jiní, ale nepronikl látky své duchem bystrým nýbrž toliko v chronologický je uvedl pořádek. Způsobil však i tím zase pokrok veliký, poukazuje na důležitost vyskoumání pravdy a budoucí dějepisce na novou dráhu uveda. Následovali jej také nástupcové jeho se střizlivostí která téměř smyslů neměla k uvážení velikých událostí a v pouhé jen nahotě je podávala, takže v kusém namnoze svém objevení nejen půvabu svého pozbyly ale i důležitost svou teprv potom osvědčily, když schopnější mysl pozdějších bádatelů se jich co snešených pouze látek uchopila a v pravé světlo je postavila. — Jest se především diviti, že dějepiscům tehdejšími ani nenapadlo aby se ohlédli po právních poměrech na kterýchž státní život a historický vývin národu vůči hledě spoléhá, kdežto právnictví o sobě už pozornost znamenitých osob na sebe bylo obrátilo. Zmínili jsme se již o tom kterak v XIII. století ujmoutím se svobodných obcí městských, výsadami královskými hájených, nová zřízení obecní se objevila, při kterých ovšem německý vliv nápadně v popředí vystoupil. Písemnosti z toho času ovšem rozmánité zprávy nám podávají o tom jaká občanská práva tenkrát v platnosti byla, a však důležitá otázka, která část práv těchto původně na české půdě vyrostla a která odjinud k nám přinešena byla, není potud dostatečně vyjasněna. Nemíníme zde celé sbírky zákonů a práv o kterýchž povědomo odkud a kterak se k nám dostaly, ale částečná od nich odchýlení jež se tu a tam předsevzítí musila k vůli starým způsobům českým. Tužby ovšem zapotřebí bylo aby se všickni jednotliví článkové známých nám sbírek německých porovnávali nejen se spracováním českým ale i s nálezy učiněnými čímž by se objevilo jak dalece se soudcové přidržovali výroků zákonů cizích a kde se k domácímu slovu přichylovali. Staré právní písemnosti toliko zlomkovitá poznání o tom připouští, takže co do písemnictví českého, se vůbec v zákonech a v právních i soudných poměrech dosti smutný stav národnosti české jeví. Práva municipální německá, původně dílem latinsky dílem německy sepsána, dosti záhy se dočkala českých překladatelů. Nevedly tyto sbírky, nejvíc na trestní zákony se táhnoucí, k důkladnému napravení zlého a k odstranění nepořádku. Značují se duchem nejistoty a bázlivosti aby spravedlnosti za dost učiněno bylo, a objevují jak nedospělé tenkrát bylo poznání

právných poměrů občanských. Sevřelá kasnistika nedala vzniknouti základné jakés všeobecné myšlénce z kteréž by byly zákony tyto vyplývaly. Vycházely spíše z různého pojímání pádů jednotlivých, namnoze i z pouhých předsudků jakýmiž se do jednání lidských nazíralo. Tresty surové namnoze hrozné a surovou nelidskostí urážející a jako předpojaté na odstrašení vyměřené. Zdáť se někdy, jakoby soudné řízení tehdejší se bylo zakládalo na heslo: „Neminem praesumere bonum nisi probetur contrarium.“ Největší nevyvinulost se ale jeví u pojímání finančných poměrů, u ustanovení a rozdělení poplatků. Za to nejhojněji se setkáváme s nařízeními policejními z nichž ale též na mnoze ouzkostlivá nedospělost na bílední vystupuje, jako k. př. v nařízeních proti přepychu v oděvu kde se měšťanům zakazuje více dvou kabátů míti! — Zvláště zajímavý nám jest staroměstský statut, tak zvaná *práva konšelská*, za Jana, Karla a Václava, ježto obsahují práva i povinnosti konšelův i v radě městské i při soudě. Ustanoveno tu *nejprvé, že všeliký konšel má poslušen býti purgmistra*, dále pak přísně zakázáno jest strannictví. Poručuje se způsobnost a mír při shromážděních, a nápadný se činí rozdíl mezi bohatými a chudými, mezi kupci a řemeslníky. Jeví se tu však spolu též že ve XIV. století valně utrpěl převažující vplyv některých zvláště vyvýšených rodin, neboť se v řadě konšelův a radních už hojně vyskytují i řemeslníkové jižto národnímu a demokrotickému živlu valně posily dodávali proti měšťanské aristokracii bohatých obchodníků. — Ohledem na chudinu Pražskou nás tu zajímá podotknutí tak zvaných Beguinek čili Beghinek. Byl to spolek vdov a panen zaměstnávajících se opatrováním chudých a nemocných. Jednota tato, spůsobená l. 1180 knězem Lambertem z Begue v Lutichu, v XIII. století po Evropě se rozšířila. V Praze měl spolek tento několik domů mezi nimiž i tak zvaný Templ. — Mezi různými nařízeními a částečnými výpisky zvláštní pozornost na se obrací artikule králem Janem l. 1310 městu povolené kdež *Najprvnější kus jest tento, že žádný Němec kterýždy česky neuměl, nemá purgmistrem býti.* — Ustanovení a výsad v XIV. století městům Pražským vydaných se nalézá dosti hojný počet v překladech českých z jejichžto zevrubného probrání a kritického osvětlení by se docíliti dal podstatný náhled do tehdejšího stavu řemeslnictví českého. Ohledem na řemesla mnoho ustanovení stojí zvláště z časů Karlových. Nalézají se i zřízení dotýkající se nádenníkův kteří z peněz na den dělají. Od r. 1378 nalézá se původní česká listina ježto obsahuje: Práva Rychnovských soukenníků. Slibují tu soukenníci činiti i tkáti sukno čisté, kdo by jináče učinil propadne trestu 20 grošů. Cožby nevěry nalezeno bylo na sukne v ohni spáleno má býti, a kdoby učinil postav krátký neb

na niti řídký platí trestu pět grošů. Též i na veřejný život hleděno, na povinnosti téměř občanské, k. př. kdožby nebyl u všeobecné radě když bude povolán propadne trestu a t. d. — Jakož Pražská takž i jiných měst českých a moravských práva se tenkrát sbírali a překládali počala, k. př. Litoměřická, Litomyšlská a j. ježto ovšem toliko formou nevšak obsahem se liší od municipálního práva města Brna. I ohledem na vinařství vydal Karel r. 1358 *majestát na vysazení vinic*. Z sbírek takových a z hojných překladův práv cizích, jako Magdeburského, Sasického (Sachsenspiegel) a tak zvaného Schwabenspiegel vysvítá ruch jaký v domahání se bezpečných práv tenkrát v Čechách se byl probudil ač bez výsledku k jakémus sjednocení vedoucího. Neméně se jeví ruch tento v zapisování nálezů sněmovních a soudních jež se v deskách zemských a dvorských uchovaly. Zápisy české ovšem teprv ku konci XIV. století se vyskytují. Takž v knize pŕuhonů a nálezů soudu manského Kroměřížského teprv r. 1398 pŕuhony české se objevují. Zápisy české v knize manské kostela Olomouckého v Kroměříži počínají teprv r. 1399. Za pravý poklad ohledem na staroslovanské právo, národní děje, jazyk a obyčje považují se *knihy pŕuhonů a nálezů soudu Olomouckého a Brněnského*, počínající od r. 1405, a zavírající v sobě množství jmen osobních a místních, zvláště hradů, tvrzí a dvorů zašlých, čímž znamenitou jsou pomůckou k historické topografii moravské a ke genealogii starých moravských rodů panských.“ (Šembera.)

Co obcím městským různé zákonní řízení municipální bylo, to celému království, spojeným to obcím v organický jeden celek, býti měl sjednocený a všeobecnou platnost mající řád zemský. Obce se všady dříve ústrojně a zákonitě uspořádaly nežli země, což užší jich obor a vůbec přirozenost věci sama s sebou již přinášela. Nutné se sblížování osob a rodin příliš často a snadno uvádělo ku přestoupení oprávnění svých a k rušení osobných práv cizích. Za časů patriarchálních působila toliko rodina a příbuzenstvo jeden celek. Některá podotknutí starých kronikářů že pravěcí Čechové měli všecko společné, poukazují na to že pověst o bývalém kommunistickém řádu praotců našich se dlouho udržela jenže poznání se vytratila k bližšímu jeho naznačení. Obmezoval se tento kommunismus toliko na rodinu, ježto za jeden celek se považujíc nedílného společného měla jmění, kde všickni členové rodiny toliko požitky brali z obecného jim statku. Ač tedy statek se nedělil, dělily se předce požitky dle poměrův statku a rodiny, a díly byly nestejně jakž právě osob v rodině přibývalo. Vykročení ze systému takového nejbliže k socialismu vedlo, kde se díly požitku z nedílného jmění podle práce vydávají kterouž se společné jmění

udržuje a rozmnožuje. K tomu však nedošlo, jelikož zásada individualismu s právem německým do Čech vplynulá zde se ujmula a veškerým právním poměrům nové základy položila. Vyvstává zde otázka, zdali i řízení zemské, spojených to rodin jednoho kmene a spojených kmenů pod jedním hlavním knězem za nejdávnějších časů též podle jistých, ustanovených a všeobecně platících zásad se zpravovalo a jak dalece způsob této zprávy vplynulými cizími živly utrpěl. První zákony, zajisté se obmezovaly toliko na udržení řádu patriarchálního a odvolávaly se na starodávné za *pravdu* přijaté způsoby. Občanského práva v nynějším smyslu nebylo, jelikož nestálo takových obcí a občanů, a i zemské právo povstati mohlo teprv provedením centralisací v zemi. Jiná jest ovšem otázka jestli skutečně také povstalo a jestli řízení feudální vzniku jeho nepřekáželo. Právníkové XIV. věku i pozdější se sice na staré způsoby české namnoze odvolávají, ne však na knihu zákonů zemských která by byla kdy všeobecně platností došla a zákonnou platnost požívala. Ondřej z Dubé přímo se o tom projevuje, že pánové čeští práv svých neznají a proti starým ustanovením nespravedlností se dopouští, každý po své vůli a myslí, z čehož vysvítá že nebylo sepsaného všeobecnou platnost majícího zákonníku. Teprv císař Karel se vynasnažil zákony takové do země uvésti „jimižby království české napotom řídití se mělo.“ Avšak vydaná jím *Majestas Carolina* nedosáhla svolení českých stavů a považovati ji jest toliko za památku literární. Mezi příčiny pro kteréž stavové čeští se zákonům těmto podrobiti nechtěli klade se i ta že *ne jeden kus i dobrým obyčejům právním záhubou hrozil*. Má se také za to že Karel zákony tyto už za živobytí otce svého spisovati počal a že větší díl jich nejen z mysli ale i z péra jeho pošel, jelikož známo že panovník tento rád spisovatelstvím se obíral. (Palacký Archiv I.) Original latinský již r. 1355 zhořel a dostaly se nám toliko přepisy. Českých překladů máme čtvero, jeden doslovný až po rubriku 123 sahající, jeden necelý, a dva zkrácené pouhé výtahy.

Jiná památka právnické literatury české v XIV. století jest *Kniha starého pána z Rosenberka*, kteréžto na dvacet rukopisů potud známo. Kniha tato náležela pánu z Rosenberka, nepochybně Petru, nejvyššímu komorníkovi království českého l. 1312—1346, † 1348, od něhož název svůj odvádí. Nejstarší a nejúplnější rukopis pochází od r. 1360 a byl způsoben ku potřebě úředníkův a desk zemských. Ač kniha tato neobsahuje práva zákonnou platnost mající nébrž soukromná pouze pravidla kterák při soudech zemských pokračovati jest ku provedení záležitostí soudných, předce „veledůležitou jest pomůckou ku poznání staročeských obyčejův soudních i staročeského jazyka práv-

nického.“ (Šemb.) Běh a způsob řízení při zemském soudu českém úplně tu popsán v 19 paragrafech.

Taktéž i jiný spis ze XIV. století: *Kůd práva zemského* objevuje zevrubně způsob jakým tehdáž pře obecné i hrdelní u nejvyššího soudu zemského vedeny bývaly. Sepsán byl původně latině, mezi l. 1348—1358. Překlad český pochází z let pozdějších. Knihu tuto jako onu starého pána z Rosenberka považovati jest toliko za dílo soukromného spisovatele, zákonné platnosti neměvší. Jinak spis tento též k nejdůležitějším památkám středověkého písemnictví vůbec náleží, jelikož nejen obyčeje soudní líčí ale i o mnohých zásadách právních poučuje kterých tenkrát u zemského soudu se šetřilo. Činí se tam zmínka o zrušených už, ač nedávno, soudech božích, železu a vodě, jež až do roku 1348 v obyčeji byly.

Nejdůležitější snad památka staročeského právnictví jest *Ondřeje z Dubé: Výklad na právo země české*. Spis tento původně český sepsán jest okolo r. 1400. Spisovatel tu dle *zkušenosti a zvyklosti dávné* líčí způsob vedení práva při soudu zemském. Jelikož Ondřej z Dubé sám úřad nejvyššího sudího v království českém zastával, lze jest se domnívati že spis jeho nejvěrnější pravdivostí popisu se značuje. Rozdělen jest výklad na 123 článků z nichž ale toliko 82 od samého Ondřeje pochází, ostatní od kohos pozdějšího přidělaný jsou. Kniha tato zavírá v sobě *Připis králi Václavovi IV.* jehožto zajímavost se rovná důležitosti samého spisu. Mluvit připisem tímto muž horlící pro spravedlnost a nejen zkušený poměrů právnických české své vlasti, ale i na vyšší směry spravedlivého zákonodárství hledící. *K Tvé cti — praví ku králi — a k tvému i vsie země České počestnému, i k obecnému dobrému, psal sem pamět svú, již sem ot svých předkův i ot mnohých starých pánův, ježto sú země České práva milovali, slýchal, a sám, jsa mnoho let v úradě sudieho najvyššieho, za otca Tvého i za Tebe, se naucil, vedl a držal věrně, i s svými tovariši věrnými, i s jinými toho času úředníky; najviece proto, aby ta ctvá pamět a zemský řád se mnú starým člověkem neminula. Nebo mním, že jest málo pánův českých, by pomněli, co sú jich otcové měli za právo; a nepomniece ani věduce, i vedú každý k své vůli své myslí i zámysly v tiech úradiech, nemilostivě groše dobývajíce, mimo stare ustanovenie. A skrze to koruna Česká na službě rytierův a panoší najviece, Ty na svém panství, obec duchovních i světských na cti i na zboží, chudi i sirotci na svém dědictví obmeškúni a právo České na svém řádu rušeni jsú. A na koho křik obecný než na Tě? na koho k boku žaloba než na Tě? o kom zlá pamět než o Tobě? Ty toho můžeš lehce odlyti, jedno přijma naučení učiniž svú snažnosť,*

komuž úřady dáš anebo dals, a přísahu ot nich přijímáš, přikaz, at pravdu božskou vedú, a v té pravdě i k té pravdě právo staré obyčejně vedúce, bez zámyslu nových právo, at v tom groše nehledají mimo staré ustanovenie, a ještě v tom ustavenie at milost činie, a stran at nedržíe, hotovi jsúce každému k jeho potřebě vždycky, neb za to berú a jmají. Také kaž, at o svú věc sami před se nepohonie lidie: také jich mlazší, at u sebe lidských poručníkův nechovají, ješto pře vedú a tajně s nimi rady mají. Kaž také, tvých nápadův spravedlivých at sú pilni podle práva: kdež jsi aneb kto po tobě právo, at se jemu nedlí; kdež práv nejsi, ale pro Tvój pokřik at ihned konec bude povědien Tvému, aby na právě dosti jmíel. Taký okřik v zemském sídē ovšem stavij skrze své úředníky. Neb kdež úředník svého pána vymlívá, a pánem svým sebe nevymlívá, dobrēt jest; než kdež die úředník: „mnú to nenie“ a pán mlčí — zlé znamenie! Protož žes Ty slúp a světllost všie spravedlnosti a pomsta všech zlých, vystřiehaj se toho mlýj! skrze své úřady. Všem jsi pándm pán, všems chytrcóm mudr, všems bezprávcíem osidlo, všems dobrým ml, a pravý božie dar. Praviem také acby Tvoji úředníci přisežnie ot Tebe přikázanie měli, a vezmúce, i snad toho tak nevedli, jakožs Ty rozkázal, okřik jmaš, (jakož i dnes jde, o který neřád) rozkažš své věrné radē, at to ohledají a uvedú z horšieho v lepšíe. Pane mlýj! cožt piši anebo psáti budu, tohot se nelekam mluviti a hlásiti před každým člověkem; nebť pro jiné toho neučiním, než pro Tvú čest, a pro obecné České země dobré. — Čtyřiet jsú úředníci ot Tebe v zemském řádu ustaveni, k Tvému a k Tvé korunē a všie obce země České ku pokoji a ku počestnému zvoleni a jich úřadové nadáni, aby v tom, což jim jest poručeno, Tobě napřed a potom chudému i bohatému pravdu činili, a což páni otsúdie, aneb což se lidé svolie dobrovolně, toho jim pamēt poručena. To piši v knihy, ješto slovú dsky, skrze své písaře. Ti páni ot Tebe úřady majie aneb přijimají, a Tobě přísahají věrni býti i všie České zemi; ot Tebe čest mají a zbožie, ot Tebe a ot obce groš určeny berú za svú práci. Tři z nich mají býti páni urozeni: purkrabie Pražský, komorník nejvyšší, ale čtvrtý, písař nejvyšší, nemá býti pán urozený, ale člověk obecný dobře zachovalý a k tomu v tom dobře umělý. A což z těch který má bráti, a díel jich moci, dole chci psáti.

Dále pak zevrubně popisuje jakou moc a jaké příjmy každý ze čtyř těch úředníků má, i způsob jejich úřadování při soudu zemském, i místa která zaujímají, takže se tím popsáním zřejmě objevuje jaký administrativný pořádek při soudu zemském panoval. *Najvyššie purkrabie Pražský, neb jeho mlazší, má moc k zlým ve všie popravie*

zemské země České sáhnúti, a zemany všecky, kteříž se předeň přivolají aneb otvolají, a naň se svolé, súditi i jednati, a pokoj zaručiti, a dále ač bude třeba na pány oteslati. . . . Co hlava a ředitel soudu činí pokoj k slyšení pravdy, řečníky místy zdělí a panské kázanie, což z súdu vynešeno bude, činíti má. . . . Nejvyšší komorník měl místo své nejvýš mezi pány na soudě. Ten měl králova práva s právem brániti, svědky do kaple přijímati a přísahy poslouchati. Ot jeho starosty komorníci mají prošení býti na pöhony a na všecky věci. — Nejvyšší sudí má místo podle komorníka a na pány pře podává; a kterémuž pánu káže vstáti a se pány se oč tázati, ten má poslušnoství učiniti. Jeho mlazsi podle něho, tovariše, opovědné, památné svědky do kaply přijímá, řečníky vládne. . . . Zvláště zajímavé jeví se tu postavení nejvyššího písaře zemského, o kterém už povědino že nemusil býti pán prozený, ale člověk obecný, dobře zachovalý a k tomu v tom dobře umělý. Zemský písař měl dva písaře pod sebou, totiž písaře k větším i k menším dskám, a s těmi nemá místa pánov na súdě, než u jich noh má dsky čísti, když právo vezme; před pány sám čti dsky, když jeho písaři věřiti nechtie. A proto má býti učený. . . . Dvakráte tu kladen akcent na to že písař zemský má býti člověk v tom umělý a učený. Souditi jest z toho že takových mimopanských ale učených osob povždy v Čechách bývalo ježto nejen v právnictví vůbec ale zvláště v domácích soudných způsobech se znaly. Přenášely se způsoby tyto pokolením na pokolení pouhou tradicí, nebyyše nikdy v celosti sepsány a v pořádném zákonníku uvedeny, sice by se Ondřej z Dubé o takovéto důležité knize zajisté byl zmínil. Výklad svůj na právo zemské České počíná hned odvoláním se na stáří práva toho. Právo zemské České jest dávno nalezeno, ještě ot pohanství, a najvíce ot Přemysla oráče, a ot těch pánov, kteříž jsú té chvíle byli. A toho jest jistý důvod: neb mnoho obyčejov pohanských v něm jest držáno, jako očista železem horícím, aneb uvrženie na vodu. A ten obyčej stál bez přietrží až do císaře Karla a do kněze arcibiskupa Arnošta prvého Pražského. . . . Dále objevuje že práva koruny české na tré se dělí totiž na súd dvorský, na právo duchovní a na právo zemské. Právo zemské obzvláště tu nazváno svobodné jelikož iżádný člověk počnúc od krále až do tkáčete (poběhlika) nemohl se toho práva vydrieti neb zaniknúti pro iżádnú věc. . . . neb ty časy dřevnie nález panský moc měl proti člověku každému, a byl držán; a ktož proti práva obyčejí otbíjejí neb otkánie právo, kdokoli to učinil, toho sú páni mstili velmi skutečné: ale tyto časy mstie jedno řečí a skutci jsú mrtvi. Dřevnie časy, ktož před úřadem slovem neb řečí zavinil, ihned u věži sazen byl:

a ktož svú braň obnažil, ruka jemu byla uřata; ktož ranil neb skutkem uderil, hlava jemu na prahu kdež právo bylo ihned stata. A to ten dobrý císař Karel své časy věrně do smrti vedl. Proto bylo právo svobodné, nebo jeho ruka svobodní bránila; ale již jest robotné, neb právo vedúc, náklady činiec, pomoci a obrany ot práva nemají; buď toho bohu žel a dobrým lidem. Tato slova starého šlechtice chovají v sobě mnohá poučení. Vysvítá z nich že vláda v Čechách ode vždy na konstitučných spoléhala základech a že aristokracie česká hlavní mocnost v zemi držela, přísným se ohražujíc soudem proti každému. Dále pak, že právo zemské podivnou logikou *svobodným* se nazývalo, kdežto hlavně na udržení panských praerogativ čelilo. Právo toto snadno i k bezpráví vésti mohlo kde se o dotknutí panských předností jednalo, *neboť najvíce o dědinu svobodnú každý mohl připraven býti právem před pány, a na jich súdu a nálezu dosti jmieti, tolik jedno vyjmúce svobodstvie královo!* — Vyjasňuje se tím proč *Majestas Carolina* sněmem se zavrhla, nejprv zajisté proto, že nesouhlasovala se starým tímto řádem, což srovnáním způsobů a zákonů tu i tam obsažených zřejmě vysvítá, ač i uznati dlužno že zákony Karlem navržené přímo k burokratickému řízení vedly. Posléze pak z výkladu Ondřejova vysvítá i to, že za časů spisování jeho, spor mezi králem Václavem a panstvem českým už byl vyslovený a snad demokratické zásady k nimž nižší šlechta česká se klonila až do zemského soudu zasahovaly, čehož Ondřej tak hořce želí. Ondřej z Dubé zdá se že byl pro nejprísnejší vedení práva podle starého způsobu a v každém uvolnění už bezpráví a anarchii viděl. Sestárnuv při starých způsobech utužil se v znalosti jich a mysl jeho s nimi téměř srostla. Každá úchylka od nich mu byla protivná. Protož hořekuje že *již mnozí práva nechavše, jinak svú vůli vedú. Proč to? jedno že vina pomsty nejma; a kdež vina lehce sejde, tu ráda vôle zlí panuje, nad nižby vždy pomsta měla býti.* Odpovídá pak dále na otázku *kde práva hledati*, a jelikož podle příčiny mnohých vin mnoho jest žalob jiných a jiných a také pňhonové rozliční, tedy *chci ihned, počna ot svědčenie do žaloby a ot přísahy, pořád psáti, podle mého malého smyslu, což sem o tom slyšal, vidal a svú rukú psal: a prosím, by mí bylo tolik věreno, dokudž naučenie lepšíeho nebude.* A takž i učinil, popisuje starý řád soudný dosti zevrubně a jasnými vše osvětluje příklady, bezpochyby ze skutečnosti vzatými jakýchž mu zprávné formuláře ve deskách zemských chované dosti poskytovaly. — Pro to pro všecko na některých místech se nesrovnává se dřevným právem, a zdá se že v starém juristovi se poněkud srdce ozvalo a ona spravedlnost která nade vším právem stojí. Takž k. př. kdež vykládá o *svotku rúd,*

kdež také uveden běh soudu o podavenie: *Žaluje-li ona na svého násilníka, má jemu hlavu stieti. Pakli otec žaluje pro dceru, tehda oběma hlavu setni, když ona se sezná, že jest to učinil s jejíje volí. Ale to jest staré právo, mohú páni ze spolka jinak naléztí. Zvláště zajímavý jest článkuček jednající o umění v žalobách: V těch ve všech žalobách není jiného umění, než kdež jest třeba k řečníku se utéci, tent svůj mzdu vezma, žalobu stvoří, vždy více lži než pravdy; a to jest jistě z obyčeje pohanského, kdež jsú práva nalezená k libosti, ale ne ku pravdě, a tak i dnes trají (trvají) do proměny panské. Jakou vážnost ale za všech časů panští nálezové měli, o tom dosti jasné zde svědectví: Panský nález za starých pánův velmi držán byl: a prvěby se musilo mnoho zlého státi, než to, což páni jsú nalezli, by před se nešlo. A také panský nález tak mocný byl, že ot něho žádný se otvolati nemohl, ani kdy komu dopuštěno. Kromě slýchal sem, že o čest sú se někteří, jako pan Mikeš z Potenšteina, za císaře Karla, na Říšské volence se otvolal; ale snad jest bylo proto, že jest jemu císař a páni přáli. Ale to právo této země nikdy nebylo, by o kterou věc který zeměnin mohl panského nálezu zniknutí. Protož i dnes mělby jich nález pevně držán býti.... Jací ale ti nálezové byli toho se domyslíti lze jest uvážením, jaké předsudky tenkrát panovaly a kterak se méně dle rozumných zásad lidskosti a spravedlnosti než po starém zvyku soudilo. „Abych řekl pravý nález — dí Ondřej z Dubé — toho vždy svědkem býti nesmějí; neb mnoho jest rot přirozených, ježto jsú na se laskavi, a jeden druhému pravdy umieněné pomáhá snažně. Protož není snadno o tak velikú ustanovení, obyčenu a přirozenú pravdu co jistého a konečného psáti....*

Nesnadno bylo spravedlnosti ve všem zadost učiniti, kdežto i poněti o ní bylo tak nejisté a právnictví vůbec nižádného filosofického základu nemělo. Nemíníme zde filosofickou nějakou soustavu na kteréž by právnícké názory byly snad spoléhati měly, ale míníme ono poznání kteréž duchu pomáhá u nahlédání do poměrů lidských a k pravému jich uvážení a posouzení vede. Spravedlivá soudnost snad ze všech vlastností povahy lidské nejvíce se odvolává na onu důslednost myšlenkovou, která osoby od věcí odloučiti, každý výsledek z příčin pravých vyvozovati a přede vším na úmysl skutky předcházející a na pohnútky k skutkům vedoucí hleděti se naučila. Hlavním k tomu návodem ovšem jest vycvičování se v myšlení vůbec a poznání všeobecná, jejichž upotřebení na jednotné případnosti pak samo sebou se podá. Spravedlnost především se zakládá na rovnost před zákony. Nebyla však vůle lidská na uznání takovéto rovnosti ještě dospěla, a theorie právnictví se musila tím méně vyvinutou objeviti, čím více na nepřiprave-

ném mínění jednotlivců a čím méně na připravující podstatný řád myšlénkový se zakládala. Spůsob myšlení vůbec ale byl ještě jako v kolébce, nelze bylo tedy zásady zdravé soudnosti požadovati kde se základův jejich nedostávalo.

Filosofie vůbec, myslověda, přírodověda a všecky ony vědomosti jež k zdravému myšlení vedou a ducha od předsudkův odpoutávají, úpěly ještě ve vínkách v kteréž je duchaprázdná skolastika byla pochována. Tak jakož pravda jest že nauky všecky se vzájemně podporují, kteroužto vzájemností teprv pravý literární život v národě se ujmouti může, takž i jisté jest že filosofie všem ostatním naukám pravého základu a směru dodává. Nepochopovala však filosofie tenkrát ještě svou pravou úlohu a téměř sama sobě odcizena se jevila. V nevyvinutosti a nedospělosti své nemohla přispívati k vývinu nauk ostatních, nemohla se vůdkyní státi jsouc sama ještě vedena. V proniknutí látek spočívá úhlavní síla filosofie. Avšak tenkrát na pouhých formách přestanouc, se ještě ani k látkám neprobrala. Nepronikla nikde látku historickou, protož historie s pouhým toliko shrnováním látek se uspokojila, a taktéž i přírodověda, nacházející se tehdež v počátečném takměř boji se svými všeobáhlými látkami. Chceme-li zvědět i s jakým úspěchem se věda tenkrát na české půdě a v oboru českého jazyka potkala, nutno nám pohlédnouti na vznik její tehdejší vůbec a na cesty kterými se k nám dostala.

Čtrnáctému a patnáctému století se přičítá zásluha o obnovení nauk v Evropě; bylo tedy čtrnácté století zvláště dobou přípravou, a to u nás, ohledem na vývin historický, socialný a literární, jisté více nežli snad kdekoliv jinde. Objevilat se tenkrát zvláště v Itálii a Francii živější nad jiné snaha všech světlejších hlav o rozšíření mezi jež pověra, skolastika a hierarchie poznáním lidským kladly. Co první podstatný krok k tomu se osvědčilo horlivé zasazování se o to, aby staré zbytky klassické literatury, pokud v Řeckém cisařství a v Itálii se udržely, i dále na západ a na sever se dostaly. Tím se ovšem otevřely skoumavému duchu nové dráhy rozmýšlení. Jiný, svěžejší vzduch vyvíval z drahých památek klassických, než onen byl jehož působením celý středověk chřadnul. Ano, i sám Aristoteles v novém a jiném světle se objevovati počal než v jaké jej chytrácká sice ale nedoučená skolastika byla postavila. Procítováním klassicismu tratila skolastika půdy. Jižijž se uznávati počalo že ona není jedinou cestou k vyšším poznáním. Pojednávalit i klassikové o podobných věcech, ba namnoze o téchtěž předmětech s kterými skolastika se neplodně hmoždila, ale způsobem jasným, zdravému rozumu přístupným a záživným. Ba nalézala i obrazivost příjemné tu potrawy, kdežto skolastika

svými jalovými výstřednostmi ji umrtvovala. Ovšem touto dobou jen první pokrok k lepšímu byl učiněn a teprv základy položeny k převratům jež napotom v literatuře a v životě evropském se objevily. Nové zrození nebylo hned i novým výkvětem a plozením. Skolastika zaniknouti musila nejprv svou nepraktičností. Vzrůstáním měst počal se i promysl, obchod a umění všeho druhu pohybovati. Rozmnoženým takto zájmům odpovídalo skoumání přírody, nauky lékařské, počtářské a jiné více, jež k společenskému životu se táhnou. Ujímati se počal nový druh studií mimo ona kterýmiž školy a kněží se obráli. Že studia tato nehned se odpoutati mohla ode všech pověr, že nastalá nová skoumání nejprv na stanoviskách hierarchií vykázaných se konala, toho vinou byl nadvládající duch času. Ale vůčihledě se tu a tam už překročovaly meze a počaly se nové cesty k neodvislému pokroku vyhledávati. Počátkové k tomu učiněny na šťastné půdě Italské. Vyšší industrie, rozsáhlejší obchodní podniknutí námořských měst k tomu vedla. Obchod Italský se rozšiřoval po celé střední Evropě, Francii, Nizozemsku a Anglii. Značovala se tedy Italie i vyšší literární kulturou, a byla by vzdělanost tato už tenkrátě blíže k osvětě byla příhlula, kdyby železná ruka hierarchie ji nebyla mocí utiskovala. Nové tyto směry nevycházely ze škol ale byly poznenáhla do nich vnešeny. Školy nepřestovaly klassickou literaturu, ale učenci školní ji obejítí nemohli a téměř nuceni byli se podávati všeobecnému ruchu. Zakládáním bibliothek se rozšiřovalo oblíbení v čtení starých klassikův. Každým nalezeným starořímským neb řeckým rukopisem přibývalo ctitelů a čtenářů. Staré Římské právo se počalo nejen studovati ale i ujímati u zákonodárců. Konečně se ohled bráti počal i na nejbližší, občanským živnostem nejpotřebnější věci, na podstatnější poznání přírody. I těchto lze bylo nabyti čtením a studováním starých klassiků. Fysikalní spisy Aristotelovy ovšem už byly známy, ne však v původní své povaze nýbrž dle překladů latinských namnoze vadných, místy docela nesmyslných. Nevysledovalo tedy úspěchů z této známnosti, leda že řady zapletených komentářů o Aristotelovi se sepsaly, a že skolastická dialekticka spisů jeho používala ku jalovému se cvičení ve filosofických a theologických pletichách. Nemohlo také jináče býti pokud i světské osoby se neúčastňovaly takových studií, a pokud se vůbec od mechanického pouze pěstování nauk neustoupilo. Avšak blížili se už časově procitnutí k čemuž nastalé spory mezi hierarchií a mocnostmi světskými nejvíce přispěly. Každým vystoupením jedné strany proti druhé získala poznání, a šířilo se vědomí ducha lidského a myšlénka svobody tu politické tam duchovné se zmáhala. Jestliže církev se ozvala proti utiskování lidu jež světské vlády právě systematicky provozovaly, feudální ústavou v tom podporo-

vány jsouce, jestli proti přepychu samovládců a zhýralosti panstva vystupovala, podporovala tím svobodu politickou a národní, na základě provolávané rovnoprávnosti všech národů a národností před Bohem a církví. Kde pak zase mocnosti světské proti nadvládě hierarchické se opíraly používajíc k tomu práporu osvěty duchovní, církví utiskované, tu se přímo hradbami potřásati počalo jimiž ultramontané svobodný vývin ducha obmezovali, vyšším poznáním nepřejíce a pěstovatelům vědy v cestě stojíce. Takž ze sporu dědičných jejích nepřátel, hierarchie a feudalismu, vyplývaly osvětě mnohé výhody jakýchž dříve nebylo, pokud světská a hierarchická mocnost jako železné klády na blahobyť a duch národův naléhaly a spojenými silami světlo i blahobyť lidský dusily.

První stopy pokroku na půdě vědy a literatury všeobecné ovšem jen slabými a nejistými nástiny se značovaly. Jelikož ale proces kultury nikoliv dny a léty nýbrž staletími se vyplňuje a první své zárodky namnoze od nepatrných zjevů ducha odvozuje, byli počátkové tito dosti důležití a pozornosti hodní. Zmínili jsme se už o tom kterak v Itálii zvláště Petrarka a Boccaccio o oživení klassické literatury latinské a řecké veliké si vydobyli zásluhy, nejprv vyhledáváním starých rukopisů. Spisů Cicerových byla tenkrát jen malá toliko částka objevena. Po některých posud nenalezených se Petrarka marně pídlil. Pohřešenou nyní rozpravu *De gloria* našel sice ale půjčil ji gramatikovi *Covenolovi* v Avinioně, který v nouzi postaven ji zastavil, a takž jediný snad exemplář spisu tohoto se zase ztratil. Knihy *de legibus* nabyl v porušeném a docela nesprávném přepisu. Taktéž *Quintilianův* spis: *De institutionibus oratoris*. *Liviovy* historie Římské dopídl se toliko první, třetí a čtvrté dekadý. *Varrovy libri rerum divinarum et humanarum* měl už co jinoch v ruce ale nelze mu bylo se jich později dotázati. Za to ale znal skoro celého *Seneku* a *Virgila*. Výtěžky tyto byly ač skrovné porovnáním s rozsáhlou literaturou starořímskou, přece dosti patrné ohledem na zatemnělý věk Petrarkův. Boccaccio zase sbíráním řeckých rukopisů neméně působil, uloživ výsledky svých klassických studií ve spisu *de genealogia deorum*, kterýmž mnoho přispěl ku osvětlení staré mythologie, použiv k tomu hlavně rozpravu *Pavla z Perugie*. Za příkladem těchto mužův snažili se i jiní o povzbuzení klassické literatury mezi nimiž zvláště *Jan Malpighi* z Ravenny učitel grammatiky v Padově a pak ve Florencii (1397), a na pobídnutí učenců těchto počaly i některé vysoce postavené osoby a někteří šlechticové italští knihy klassické sbíratí a bibliotheky způsobovati, jako *Robert král Neapolský*, kterýžto peněz nešetře řecké básníky a dějepisce sbíratí kázal, *Jan Galeazzo Visconti vévoda Milanský* který latinské

klassiky shledával, a Coluccio Salutati kancléř republiky Florentinské který z nejvzácnějších rukopisů starořeckých a římských si spůsobil bibliotheku šest set dílů obsahující. Nejdůležitější ale událostí v literárním světě bylo tlačení se Muhamedanismu do císařství Řeckého válečným vpádem Turkův, před nimižto učencové řečtí ku konci XI°. století se do Itálie utíkali hledajíce tam útočiště a vyučováním řeckému jazyku a řecké literatuře na vysokých školách Italských se zaměstnávajíce.

Takovéto literární pohybování ohledem na povzbuzení classicismu v Itálii nemohlo zůstati bez působení na jiné země a zvláště na Čechy, kdežto tak mnozí Čechové v Itálii se zdržovali a život literární v Čechách vůbec nanejvíc se povzbuzoval studiemi v Itálii konanými. Nebylo však působení toto hned z počátku valné. Máme stopy že spisy Virgilovy, Senekovy a Ciceronovy záhy do Čech se dostaly a tam čítaly, nevíme však žeby se byl také někdo překládáním jich do češtiny už během XIV. století zaměstnával. Přece však se pozornost už obrátila na klassický svět spisem z latiny přeloženým *o životu a řečech starých básníkův i mudrcův*, a historickými okusy Vavřince z Březové a Beneše z Hořovic. Spisovateli knížky *o životu a řečech atd.* nešlo ovšem o to aby jakýs přehledný obraz literatury latinské a řecké podal ve způsobě životopisů nejznamenitějších spisovatelů klassických, nýbrž sestavil pouze anekdoty, více vnějšího než vniterného života proslulých osob se týkající, v nichž ovšem namnoze povahy ale nikde spolu i literární snahy mudrcův a básníkův tamo uvedených se zrcadlí. Na ukázkou kterak úlohu svou pochopil položíme zde kratičký zlomek o Xenokratovi. — *Xenokrates mudréc byl jest učedník Plátón. Ten jakož svědčí A. Gellius, skrze múdrost takú moc zvedl sobě, že súdci jeho řečem věřili jsú beze všech přísah. Ten jednomu blekotnému řekl jest: Slyš mnoho, mluv málo, neb ot přirozenie jedna ústa, ale uši dvě vzali jsme. Když jeden slořečil jemu, šed ot něho, řekl jest: Jakož ty jazykem tvým, též já ušima svýma vládnú. Alexander Xenokratovi poslal padesát hřiven. Tehdy mudréc poslom prostý a chudý oběd učinil jest. A nazajtrie otieží poslové ho, komu káže penieze přijieti. Odpověděl jim: I zdali z včerajšieho jiedla nesrozumieli jste, že nepotřebuji peněz? A vida, že z jeho řeči poslové zasmútili se, kázal ot niech penieze vzieti, nechť pohrdati jich poslostviem a darem Alexandrovým. Kteréžto penieze rozdělil mezi ty, ježto múdrostem se učiechu.* — Komužby takovouto průpovídkou se vysvětlily zásluhy Xenokratovy o filosofickou vědu? Tu a tam se spis tento ovšem též o literárním působení toho neb onoho mudrce a básníka zmiňuje, ale jen velmi z povzdálí. Takž k. př. o Thalesovi, že

o přirození a běhu hvězdném on první učieše, proněžto velikost slunce a měsíce vypsul jest. Ten první všech mudrcův poznal jest a řekl, že duše jsú nesmrtelné, atd. nepoukázáno však na kosmogonické názory Jonského mudrce toho. — Nebyli tedy počátkové tito způsobeni k tomu aby se důkladné jakés poznání klassické literatury ujmulo, než více proto aby moudrost drahnověká za příklad sloužila pozdějším věkům. Ustoupiti musil tedy směr literarně dějepisný který přece povaze spisu takového nejbliže stál směru mravoučnému jakýžto v celé téměř literatuře tehdejší nadvládal. Překládáním takových knih, nazvíce plodův středověkých, se spisovatelové čeští tenkrát více zaměstnávali než obíráním se spisy klassickými jež ovšem vybroušenější vkus a pokročilejší mysl požadovaly. Větší díl spisovatelů přináležel stavu kněží jimž nejvýše stály knihy způsobené k utužení křesťanského vědomí a křesťanských cností. Spisy takové, dílem historické dílem rozpravné formy, hlavně na oslavu náboženství a na ušlechťení mravů čelící, obzvláštní obliby nacházely u spisovatelů českých a pilně se překládaly. Pocházely nazvíce od učitelů církevních a oné části křesťanských myslitelův kteří na základech římské katolické víry uspůsobiti se snažovali budovu nauk, ve všech částkách s učením církve souhlasící. Sem přináleží spisy Augustina, Jeronýma a sv. otcův vůbec, taktěž částečně i plody Alberta Velikého, Petra Komestora (Mandukatora) i jiných. Účelem svým náleží všecky tyto spisy, ač formou velmi rozličné, do jedné přece třídy a působí nemalý kruh v literatuře české XIV. věku. Jak oblíbeny byly a jak mnoho se čítaly, osvědčuje se i tím že později některé ze starých těch rukopisů tiskem se vydávaly.

Petra Komestora aneb Mandukatora *Historia scholastica* v českém překladu nás došla ve dvou prepisech z nichž jeden od r. 1404 druhý od r. 1481 pochází. — Petr z Troyes v Champaňsku, kdež byl knězem a děkanem, byl nazýván *Comestor* neb *Manducator*, poněvadž prý, jak Jan z Tritenheimu vykládá, výroky sv. písma, jež tak často ve spisech svých uvádí, v paměti své téměř spolykal. Pro velikou svou učenost se stal l. 1170 kancléřem university Pařížské, stoupil však na sklonku svého života do kláštera sv. Viktora kdež l. 1178 umřel. Spis jeho *historia scholastica* jest vlastně historie starého i nového zákona, až k dějinám apoštolův, podle historických a biblických knih použitím Flavia Josefa a jiných světských spisovatelů sepsaná, tedy tak zvaná biblická historie. Směr a způsob celého toho spisu objevuje předmluva kterouž podle rukopisu Stockholmského od l. 1481 tuto podáváme: *Poctivému otci a knězi mému, Vilhelmovi, boží milosti Senonenskému arcibiskupovi, Peter sluha kněz Trecenský, život dobrý a skonání blahoslavené. Počátek přijaté práce a úsile byla jest snažná prosba*

tovařišská, jež historii výpisy totiž svatého písma v řadu i glosách dláhých ustavně čtěchu, připudila mne, abych jim krátké kněhy složil a učinil, k nimžto pro pravdy poznání aby se utékali. A v tom mysl má v skládání mému tak přikázala, abych od skládání otcuov svatých nikoli neodstupoval.... Potuoček historií, totiž výpisuov dovedl sem, totiž popsal sem až do vstúpení našeho spasitele; moře pak tajných věcí umelejším mistrom opustěji, v nichžto i staré praviti, i nové skládati sluší. A také z historií pohanských některé věci vmísice, pro rozum času vmísil sem, ku podobenství potuočka, jež kdy které výmoly podle břeha nalezne, ty naplní, a naplně předce dále teci nepřestane.

Vyšší cenou v každém ohledu se značují spisy slavného někdy mistra Alberta Velikého, mezi nimiž zase jeho *Paradisus animae, sive de virtutibus libellus* zvláště uznání došel, ač ohledem na vědu mnohem důležitějším se jeví jeho *Liber cosmographicus de natura locorum*. Tento Albert (také Magnus, Theutonicus, de Colonia a Alb. Ratisbonensis nazýván) narodil se ve Švábsku r. 1193 nebo 1205 a pocházel z rodiny hrabat z Bollstaedtu. Studoval v Paříži a v Padově načež léta 1223 vstoupil do řádu kazatelův a v některých mnišských školách německých a napotom také v Paříži vyučoval filosofii a theologii. L. 1254 se stal provincialem řádu svého v Německu, načež 1269 biskupem Řezenským. Ale už po dvou létech se navrátil zase do klášterní celi své v Kolíně Rýnském, kdežto studiemi, zvláště fysickými, a spisováním knih se zaměstnával až do úmrtí svého 1280. Albert přináležel oně třídě vzácných mužů kteří za oněch skutečně tmavých časů hlouběji do přírody nahlédli a tajemství její vyskoumati se snažili. V silozpytu a strojnictví si takové vědomosti byl vydobyl a i skutečně některé podivuhodné stroje spůsobil že ho nevědomí lidé za čarodějníka považovali. I v lučbě se znal nad jiné, a nepřijmuv toliko co od předchůdců podáno, sám co pozorovatel a skoumatel vystoupil. Z obsáhlého kruhu spisů Albertových dostala se i nám některá, ač právě ne nejpatrnější část, totiž „Knihy mravní,“ v překladu českém, velmi však svobodném a s romnožením obsahu, čímž ovšem milé nám svědectví dáno že ve XIV. století se v Čechách nejen čítalo a překládalo, ale i mysliho. O účelu dotčeného spisu poučnje následující k němu úvod:

„Svatý Jan Zlatoustý vykládaje čtenie svatého Matúše, die takto: Jsú někteří lidé otrávení, podobní k licoměrníkóm pokrytým. Nebo ti cožkolivěk vidie, vše ve zlé obrátie, a zle súdie. Nebo činili kto co pokory-dle, dějí, pokrytec jest. Ač kto pro mdlobu sebe posiliti chce, dějí, lakotný jest. Pakli jest trpělivý a dobrotivý v ztravě, dějí, ztravný jest. Činili spravedlnosti-dle, dějí, hněvivý jest; pakli bude

pokorný, dějí, blázen jest; jestli múdřý, dějí, pyšný jest, a jestli kázaně vesel, dějí, zavilý jest; a jestli pak nábožný, dějí, nepřítelivý nebo nepřívětivý jest, chodí jako odjatý. Jestli přívětivý, dějí, jest světský a ješitný. Ohceli pak kto býti zořivý, dějí, truchlý jest; jestli tichý, dějí, neveselý jest. Majili lidé milost k němu, dějí, pochlebný jest. Hledáli spasenie lidského a spasenie svého, co-dle činí, dějí, chlubný jest; nebo chlúby hledá a pro své veličenie činí. Jestli nábožný a Bohu rád slúží, dějí, neudatný jest, a jako odjatý chodí, nebo náliha jest, dějí. Slušie nám znamenati, že některé vášně jsú zlí obyčejové, že budú tak velmi podobny k dobrým, a jsúce zly, jakož již nyní tohoto času úpornú mysl počítaji za spravedlnost, nesličné tovarštvó, ješitenstvie za duchovnie veselé. Léniemu dějí, chytrý jest, neztrávi se přílišnú ztravú. Za šlechtnost a čistotu přílišné okrášlenie sebe mají. Ktož příliš mnoho čeledi má a té hrdě chová, dějí, ctně se má. Ktož dává co svého marně nebo ješitně, toho mají za štědrého; lakomému na zboží dějí, chovatedlný jest, a nazývaji jej všickni strýcem; ktož stojí upra svú mysl, tomu dějí, ustavičný jest. Poknífenstvie za svatosť, a licoméřnosť za náboženstvie mají, aby totiž Boha milující zdáli se; ktožkolivěk netbá na to, což zlého činí příliš, ten slove trpělivý a dobrotivý. Ten ježto jest přetvrdý na súdě, ten slove pravý popravce; ten ježto nesmie treskati žádného neb zlého staviti, ten pokorný; a ktož jest ješitný, tomu dějí, ctný jest; netbanlivý, ten slove dobrotivý. Znamenajž, že těmito činy nezaslúží žádný věčné mzdy. Také jsú někteří mravi na některém člověku, že jest jako od přirozenie pokorný nebo dobrotivý, nebo skrovný, štědrý, litostivý, pokojný a také tichý; těmito také věcmi žádný nezaslúží věčné mzdy ani odplaty, donidž milosti božie člověk nemá. Ale když člověk má boží milost v sobě, tehdy vším od Boha odplatu vyslúží. Také jsú některé vášně dobré i dobří mravové, ale pak mají je za zlé vášně, jakožto někteří blázni spravedlnost nazývaji hroznost a litnosť; nebo bude-li kto maličko spravedlný, dějí, mstí se, činili kto pro náboženstvie, dějí, hledá ješitné, nebo ještě nějak jinak to obrátie. A chce-li kto zořivý býti, dějí hořké myslí jest a trpkého srdce. Učiní-li kto co pro pravú milost, a pro lásku to se stalo; ježto jest jistě pro buoh a dobrým úmyslem, to oni jinak obrátie ve zlé, a jiného ještě mnoho k tomu přičinie. A proto že jest tak nesnadno rozeznati dobrých mravóv ote zlých, proto chci povědieti, co jsú praví a svrchovaní mravi. Najprvé co jest pravé a svrchované milovanie boha; nebo milost, ot niežto milovanie božie pochodí, to jest mátě i koruna všech mravóv, nebo ona sama okraštuje vše jiné, a bez nie izádný jiný mrav nenie bohu

vzácen, ale ona sama jiné věci vzácný činí. Protož o ní počnem psáti . . .“ Spis tento, *Ráj duše*, jinak také *knihla o ctnostech* nazvaný, veliké as došel u nás obliby, neboť nejen že tré rukopisův jeho známe z nichžto dva do XIV. století padají, ale byl v XVI. století zase na novo přeložen a tiskem vydán. Že plod tento ke druhu tak zvané morální filosofie náleží, netřeba teprv dosvědčovati. Jest se však diviti že i ostatní spisy Albertovy, zvláště theoretické a kritické a především ony jimiž se známosti o přírodě rozmnožily, českého překladatele nenašly. Spis *de secretis mulierum* (o tajnostech ženských) který se nám v rukopisu českém od r. 1500 zachoval, nepravě se přičítá Albertovi, nýbrž způsoben jest od žáka jeho Henrika *de Saxonía*. — Pilnost a plodnost Albertova byla nesmírná i vědomosti jeho ku podivu rozsáhlé. Sepsal výklady logických, fysických i metafysických, ethických i politických spisů. Opomineme zde kolikerých pojednání o žalimech, prorocích, evangeliích a apokalypsi zanechal, nelze nám však zamlčeti že přírodověda mu více děkovati má než filosofie, a překladem kosmografického spisu Albertova by si byl český spisovatel kterýs větší zásluhu o vědu získal, nežli překladatel *Lucidáře*, knížky to, svého času v lidu oblíbené, avšak ohledem na obsah ceny docela nepatrné. Spis tento původně latinský, neznámého spisovatele, jest vlastně slabý okus encyklopedie způsobem otázek a odpovědí o rozličných věcech náboženských a přírodních pojednávající. Nejlépe se porovnáti dá s malým katechismem, jelikož katechetické formy v něm jest použito. Za časů, kde o nebi a zemi se jen málo vědělo, bylo populární takové poučení dosti záslužné avšak příliš hubené a nedostatečné svým obsahem. K nabytí nových poznání ničím nepřispělo, leda ovšem k rozšíření tehdejších vědomostí. Co knížečka malá a sprostému rozumu velmi přístupná dočkal se *Lucidář* i napotom mnohých vydání s rozličnými nadpisy. — Nejobširnější titul má vydání od r. 1811: *Lucidář, to jest krátké vypsání o počátku a stvoření všech věcí, totiž o zemi, jejím jmenovitém rozdílu vlastního a velikosti; za druhé o nebi a přirozenostech planetních, o způsobech národů, o náboženství kde jaké uvedeno jest; též spolu vysvětlění nejhlavnějšího příběhu narození a smrti Krista pána atd.* Zde vyčtén celý obsah tříarchové této knížečky, ale nadpisem více slíbeno nežli v knížce skutečně podáno. „Častým vydáváním řeč velmi změněna,“ praví Jungmann o spisu tomto, avšak i obsah změněn. Ač ty samé otázky zůstaly, us působila se odpověď vždy ohledem na nové poměry geografické, historické a zvláště náboženské a též podle novějších poznání země- a nebespisných. Nyní by ovšem spis takový sotva nejskromnějším požadkům nejnižší třídy za dost učinil, tenkrát ale i vzdělaným,

nebyli-li právě sami učení, dobře posloužil: — Že historie křesťanství i v této knížce v popředí se staví a nejvíce místa zaujímá, tomu se diviti nelze pomučením na to, že všechny vědomosti k víře se táhly a pověra, pokud náboženským názorům neodpírala, toho samého ne-li věčného snad práva požívala u obecnstva nežli názor vědecký.

Důkazem toho jsou rozličná vidění, prorocství, pranostiky a snáře tenkrátě způsobené. Došly nás rukopisy vidění *Jana patriarchy Alexandrinského*, *Prorocství Sibylly* o království českém, a došel nás i snář. *Somnarium Sladae*, kterýž Vavřinec z Březové z latiny přeložil. Vzácný jeden rukopis snáře toho se nachází v bibliothece Stockholmské. Počíná s kalendářem, kdež zaznamenáno k svátku prvního září „*Pražské posvícení*.“ Sledí pak planetář a vyznačení šťastných a nešťastných dní, a tak zvané čtení planet podle znamení zodiakálních, počínajíc s *Arise* a končíc s *Pisces*. Na příklad tohoto čtení podáváme co o *Rybách* řečeno: *Ryby, jest dvanácté znamení v tu stranu ku půlnoci středně vlhké, vodnaté a studené i nečasné. Jupiter má v něm své panství. V tom znamení dobré jest spojovati přátely a měni v penězích činiti, také dobré ženu pojiti, štěpovati, v nové rúcho se obléci, vodné věci dělati, lékařství přijímati, na pút jíti. Z panenských kíl nepuštěj. Ale zlé jest v něm nehty obřezovati, ani krev z noh puštěj; v cestu proti nepřítelům nechod. Dobré do lázně jíti; dobré na dalskou cestu vyjiti; dobré zlato, stříbro kupovati i prodávati i jiné bílé věci, jako plátno, kment, bílé sukno. Zlé nohy léčiti . . .* Dostí zajímavé jsou také pranostiky tamo umístěné, k. př.: *Budeli větr na boží narození, tehdy motní lidé hynúti budú; budeli druhý den větr na sv. Štěpána, tehdy všecko evoco viničné a víno zahyne místy; budeli na sv. Jana větr, tehdy králové hynúti budú, budeli čtvrtý den, tehdy mladí a rybáři hynúti budú; budeli pátý den, nesvornost povětrí znamená; budeli šestý den, tehdy nesnáze a války a nepokoj znamená; budeli osmý den, tehdy staří lidé hynúti budú; budeli devátý, šelmu nám v zemi znamenává; budeli desátý, ten rok dříví lámati bude v lesech, budeli jedenáctý den, neb jedenáctá noc po božím narození větr, tehdy zvíř lesní hynúti a mříti bude i jiná zvíř čtvernohá domácí . . . Listopada budeli hřměti, hojnost a utěšené obilné úrody množství znamená . . . Prosince budeli hřměti, hojnost obilnú a pokoj v lidech a jednotu znamená, ale na štěpech místy umenšení bude na ovoci že ho málo bude . . .* Sledí pak poučení, co v který den a někdy co v kterou hodinu se činiti aneb čeho zanechatí se má, jak poznati lze jest *kteřé letory, totiž kto jest kterého přirození, jaké vlastnosti mají planety a časové*. Sestaveny jsou pak zvláštnosti měsíců k. p. *Leden měsíc první, perné*

kyrně jisti velí; — Unor medu pítí brání atd. Sledí pak zase něco o povětrnosti k. př.: Koliko dní ráno rosa bývá toho měsíce prosince, tolikéž dní bývá mráz z jara měsíce máje.... Večer nebe červené, na zejtrí znamená hodiny jasné; ale červené ráno nebe, ten den chovaj od deště sebe.... Všickni tito článkové v dotčeném rukopisu obsažení považovati se dají za úvod ku sledicím pak snáři. Ač od jiného zajisté spisovatele pocházejí a co spisy zvláštní, o sobě stojící způsobeny byly, přece povahou svou pranostika i snář do jedné třídy padají, a i původem bezpochyby též do jednoho věku. Dotčený snář původně z rozličných knih sebraný Vavřincem z Březové z latiny přeložen byl za časů krále Václava IV., tedy ku konci XIV. století. Snad právě spisem takovým blouznivým a v mnohých ohledech se zdravým rozumem se potýkajícím se objevuje duch času tehdejší patrněji nežli jakým koliv jiným. Vystupujeť tu mysl lidská v takové bezprostřednosti a nahotě, že nutno souditi z podání těchto na stav myšlénkový a na kruh poznání tehdejších. Nejde nám zde o to abychom snad zavrhevaním veškeré symboliky všecku cenu upírati chtěli spisům v oboru jejím se otáčejícím, alebrž jde nám o to abychom neopominuli právě takové plody jimiž se povaha časová v některé své stránce zvláště značuje. Jakých zázraků se tenkrát konalo a kterak se v ně věřilo, o tom se legendisté i církevní historikové až dosti napsali! Kterak se ale tenkrát v sny věřilo a o výklad jejich dbalo o tom toliko vzácné se chovají zmínky. Dřevní symbolika byla výkvětem pohanských názorů do přírody. Vyvinuly se z ní tu a tam zvláštní mystické pojemy o přírodě ano i zvláštní tajemné o ní učení. Křesťanství nezrušilo tuto symboliku nýbrž jen ji na novo utvořilo a novými výklady tu a tam proměnilo. Pověsti o tajemných uměních kněží starověkých a moudrých paní, o Egyptských, Indických a Peršských výkladech přírody rozšířily se čím dále tím více, a ohledem na sny a tajná vědění podporováno obecné mínění i výroky některých klasikův i otců církevních. Projevujeť se snář o tom následovně: *Mnozí v jasnost pravdy písma svatého jako oči sovy v blesk slunečného paprsku nejapně patřice, snův výklady za blud nebo za klam mají. Protož aby to bylo rozeznáno, máli býti snovému vidění a jeho výkladům věřeno čili nic, táto otázku umínil sem vyliciti: Slušili lidu křesťanskému věřiti snovému vědění a jeho výkladům čili nic. Neb bůh, jenž jest múdrot věčná a pravda sverchovaná, zapověděl jest snům věřiti, a že bůh to zapověděl, stojí psáno v čtvrtých knihách Mojžišových atd.* Dále se odvolává na knihy Leviticus, Ecclesiastes, Jesus Sirach, na Katona. Naproti tomu ale zase pro to aby se snům víra dala, uvedena jsou potom místa ze Starého a Nového

zákona a ze životů svatých, mezi nimiž sen matky sv. Dominika. *Máteri sv. Dominika zdálo se ve snách, když byla s ním těhotná, by slunce ve svém těle nosila, a ten sen ukazoval budoucí svatost svatého Dominika, jenž životem i naučením spasitelným všemu křesťanskému sboru jakožto slunce posvětil.* Dále pak uvádí několik pohanských spisovatelů, mezi jinými i Livia, a římsko-německou kroniku. *At o jiných mlčím, vizme sen důstojného knížete Karla císaře Římského, jenž byl otec najjasnějšího knížete Václava Římského, vždy rozmnožitele a českého krále a pána našeho milostivého. Tento sám o sobě píše a říká . . .* Zde připomíná Vavřinec z Březové sen Karla IV., jež císař tento měl na cestě své z Luky do Tarent a kterých v životopisu svém zevrubně zaznamenal. Císař Karel na některých místech životopisu svého objevil jak dalece se podával dojemům jež supernaturalistické názory filosofické či vlastně náboženské na něho činily, ba klonil se tím poněkud i k mysticismu, ač zdravá povaha jeho a vybroušený rozum jakož i pohyblivý život a zkušenosti nabyté mu nedaly v něm utonouti. Kdo nahlídne v kapitulu sedmou, kde vypravuje *kerak anděl boží ukázal jemu hrozné a divné vidění, pak kap. osmou dotčeného životopisu, kde uvádí kerak divné vidění viděl v Praze na hradě, a kap. jedenáctou, kde ve sně jal se vykládati čtenie sv. Matúše, ten už pochybovati nebude k jakým stranám se mysl Karlova klonila. Na tento poslednější sen se odvolává Vavřinec a uvádí jej na důkaz že snové mívají povahu prorocství. Dále pak praví: *Usiluje usiloval sem, abych našel panovateli svému pravý a jistý výklad snův lidských, jehož žádúci žádostí žádáše. A po mnohém zpytování spatřil sem, co indiští mudrci, co perští i také egyptští o tom sú psali a smýšleli. A z těch najvážnější vybrav, krátkú řečí tuto sem popsal, aby panovatel můj jich známosti dosiahna, budoucích věcí jistotu mohl poznati, kterážto okryta jest u podobenství kolotavých znamení . . .* Dále, dokázav že snům věřiti sluší, praví: *I má každý velmi pilně znamenati, že sú rozličná plemena snův, a popisuje tré jich druhův, sny totiž, jenž na tělesný neduh se zakládají, pak sny z namáhání duševného, a posléze sny z dopuštění božího. Na to pak počíná se *registrum* neb *spravidlo knéh snových*. Rozdělen jest snář na osmero knih a každá kniha podle látek na několik článků. Na ukázkú zde stůj článek poslední: *O svrčku. — Svrček zlého posla zvěstuje, protož slyší-li kto ve snách v domě svrčka crkajíce, že poseství míti bude, nebo zlé noviny. Pakli koho svrček ukúsne, vezme škodu skrze zlého posla. Ale množství jich vidění ve snách v domu, sváry znamenají. — A tak jest konec vykládání snův mistrův Indických, Perských a Egyptských.* Přidáno pak ještě několik set kra-**

tičkových výkladů jako na doplněk. K. př. *Králova osoba radost znamená; — množství lidu nemoc neb smrt; — množství žen neb panen zlé příhodu atd.* Konec pak činí ponaučení že *není dosti, žeby již člověk poznal co sen znamená*, ale musí vědět v kterých časech má se to vyplnit... Obsáhlý rejstřík alfabetycky posléze na všechny předměty poukazuje o kterýchž v snáři pojednáno a objevují se tu mnohá slovece rozličných náčiní řemeslnických, rostlin atd. buď docela zapomenutá buď změněná, ježto by ohledem na jazykozpyt bližšího nahlédnutí zasluhovala. (Dudík: *Forschungen in Schweden.*) Nelze by bylo poňati kterous dobu, bez nahlédnutí v poblouzení její. Není nám tedy spis nahoře uvedený obsahem svým důležitý co vzácný plod literaturu naši obohativší, nýbrž pamětný co svědek a památka ducha časového. Zajímavé jest tu povšimnouti sobě že spisy takové jenž nyní mezi nejnižší a povržené plody knihtiskařství, tak zvanou jarmareční a kramářskou literaturu náleží, ve XIV. století v nejvyšších kruzích se čítaly a pro panovníky se shotovovaly i překládaly. Společal ale také tenkrát poznání všeho druhu a zvláště filosofická a přírodovědecká na podivných základech, a rozšiřovala se kalendářemi a jinými toho druhu plody literárními. Z různých pojednání jež tu a tam v rukopisech se objevují vysvítá že vedle filosofie skolastické ježto obsahu a jádra prosta, toliko formami se obírala, též jiný druh filosofie na formu nevázané a toliko obsahem svým pozornost na se obracející mimo školní okresy se ujímal. Filosofie tato měla své dogmy, své zásady a svou logiku, ač po důvodech učení jejího a po důslednosti logiky její marně bys pátral. Obsah její byla směsina názorů pohan-ských a křesťanských, dávných zkušeností a nových domýšlení, historických tradic a mystických výkladů, výsledky drahých pozorování přírody a vymyšleniny nezralé a přemrštěné fantasie. Sem přináležely všechny druhy prorokování ze snů, z povětrnosti, z hvězd a z rukou; planetářství a pranostiky, pověry a báječné jich spojování s přirozenstvem a s osudy lidskými. Bylo to domnělé vědění na důvěře v drahá vidění spoléhající, na kterémž se nejen lid obecný účastňoval ale k němuž i mnozí učencové a veškerá vzdělaná třída tenkrát se obracela. Logické bádání z kruhu tohoto na dlouho vyloučeno bylo. Tajemná mocnost jaká se tu bylinám, nerostům atd. přičítala, zakládala se na zbytky zaslé jakés moudrosti pravěké, o které středověk bájil. Nebyla však ve XIV. století nijaká soustava učení takového způsobena, jakáž později seznámením se s Novoplatonismem filosofů Alexandrinských v Evropě se objevila. Vystupovaly takové doktriny pouze zlomkovitě a nijakž mezi sebou nesoúvisíce. Jisté však jest, že bludní tito počátkové později k podstatnějsímu nahlédání do světa vedli a že přírodověda z nich

vystoupila, tak jako z prázdné dialektiky skolastické napotom filosofická se vyvinula věda. — Na hvězdosloví a kalendářnictví za oněch časů zdá se že v Čechách nejvíce mistr Křístan Prachatický se účastňoval. Tak poznamenáno v Cisiojanu jednom: *Aniž se div jestli že hodiny miesiečov tuto popsané se nesjedndvají s hodinami miesiečov na jeden rok popsaných. Nebo ono spisovanie jest vedle pravého biehu tiech planet a musí na každý rok znova sepsáno býti jakož toč nyníe spisuje mistr Krzistan* atd. V bylinářství, lékarnictví a medicinských naukách vůbec zase *Mistr Havel* (nepochybně Magister Gallus) se zkoušel, neboť nalézá se poznamenání v starobylé rozpravě o hlázkách: *Mistr Havel řekl jest, že jest to vyňal z najlepších knih a řečí Gallenovy i Avicenovy i také Ypokrasomy, lékařův z řecké země...* S rozpravami takovými potkávají se skoumatelé staré literatury české dosti často, a široká tu ještě pole na pracovníky čekají by se snažením mužů pro literární vědu zaujatých úplněji vyjasnil středověk duchovnými svými plody. Takž o rukopisu jednom z XV. století promluvil Jungmann v Rozboru staročeské literatury r. 1840—1841. Spis tento „jedná o přirození lidském čili letoře, a co na ni vplývá, též o dvanácti měsících, o jejich povaze i moci na život i konání lidské; o 4 stránkách roku, o 12 znameních nebeských, o šesti planetách zvláště o měsíci, o 14 nebeských okřscích (sférách) jenž jsou: okrota země, vody, povětří, ohně, měsíce, dobropána, ctitele, slunce, smrtonoše, kralomoce, hladoleta; nebe křístalového totiž hvězdného; nebe prvního hnutového; nebe ohnivého, nehnutého, kdež jsou svatí; a o přirození člověka vedle postavy a částek jednotných. Člověk prý jest jako strom podvrácený, neb hlava jest jako kořen u stromu totiž u stojitého dřeva, a ruce i s nohama jsou jako větve. — Na konci této částky stojí: Skonává se hvězdářství krále Jana (Joannes presbyter, osoba mythická středověku) kněze z veliké Indie, ježto skládal jest pod horu Embron tu kdež leží Adam s Evú, Abraham, Isák i Jakob leta LXXXX. pod císařstvím Tiberia císaře atd. — Následuje jak pojednání o osudu z trojího hledíště na skutky božské, přirozené a příhodné o čemž dialektikou subtilnou dle onoho věku rozumuje, na tom konečně přestává, že sice všechny hoření věci působí na stav a osud, zdraví a nemoc, život a smrt člověka, ale že bůh co vládá všech věcí, dle zásluh každého tresce neb odměňuje, a tak osudem vládne. — Při tom netoliko to, co k štěstí člověka potah má, nébrž i některé věci jinak člověku důležité z hvězdářství přiměšuje, k. p. netoliko ukazuje kdy žilou pouštěti, baňky sázeti a kde; co kterého z 30 dnů měsíce činiti užitečno a škodno; kterak zvěděti, kdo z bojujících zvíťáz, kdo koho přetrvá, co sen znamená“ atd. — Že spisové tohoto druhu veliké popularnosti

v Čechách požívali vysvítá z dosti patrného množství rukopisů a zvláště z toho že po staletích ještě se opisovali a tiskem vydávali. Takž k. př. Rukovědění Philona ač už v XIV. století přeloženo ještě r. 1528 nového opisovatele našlo. Obsah spisu toho vysvítá z uvedeného v něm ponětí o výstředné té nauce: *Rukovědění jest umění a rozoznání mravův přirozených a nakloněných lidských skrze spůsoby ruky.* Již při básni *Postavy a mravy lidské* (str. 230) jsme měli příležitost o podivném tomto druhu učení se zmíniti jehož snad nejpodivnější část jest právě chyromantie. Židovský filosof *Philo* muž velmi učený ale neméně blouznivý (žil v I. stol. po Kr.) se udává za původce umění toho, spisovatelem však knížky této nebyl, neboť jest sebrána z mnohých jiných kněh velikých hvězdářův mistrův, mezi nimiž zvláště *Albertus Magnus* a kniha jeho o zvířatech se často uvádí. Kdo spis tento do češtiny přeložil nevíme. Nedá se upříti že pojednání druhu tohoto původně nevycházela, z tak mělkých duchův, jakovými se pozdější zpracovatelé a sběratelé jich objevili. Bádavá mysl lidská si skutečně vyhledávala všeliké cesty ku poznání jsoucnosti i ku vyskoumání věcí tajemných, při čemž ovšem zabloudila, méně sledivši vnuknutí rozumu nežli pohry nevázané obrazivosti. Pozdějším zpracovatelům se ovšem už nedostávalo oné zamícenosti k jakéž dřevní mystičtí filosofové zvláště čtením Platona byli docházeli. Zajímavější tu zajisté cesta jakouž se mužové tito brali, nežli výsledek jakýž dosáhli. Uvedené pranostiky, snáře, chyromantie atd. jsou však pouhá vy-psání domnělých těch výsledků, bez ladu a skladu, rozum urážejíce aniž obrazivost naladíce. — Věda zkušebná však toho času nebyla ještě tak daleko pokročila aby důvody podstatnými byla vyvrátiti mohla názory ony mystické, ba spíše se jim sama podávala a dojemům jejich podléhala. Odpovídaly tedy ony polomystické, astrologické a jiné toho druhu spisy více zvědavosti lidské nežby byly rozum osvětily, poznání rozmnožily, ducha vzdělaly a mravy ušlechtily. Proto pro všecko se jim upříti nedá aspoň negativné působení na nauky, jakož i jisté jest že z některých paprsků pravdy jež se v nich roztroušeny chovaly, se později podstatnější náhledy o přírodě vyvinuly.

Výdatnější toho času bylo působení spisů polohistorických a polonáboženských, zpracování legend a románů duchovních, životů svatých, otců církevních atd. . . jichžto některá část do této doby padá. Nejstarší z románů duchovních zdá se býti život *Adamův knihy o pokřebu, životu a pokání i smrti Adamově*, z latiny přeložené. Rozvržen jest spis na 11 kapitol z nichž první tři z *Genesi* vzaté, načež teprv popsání života *Adama* a *Evy* sledí. K spisu tomuto se ještě vrátíme při pozdějším jeho zpracování. — Obzvláštní živostí u vypravování

se vyznamenává *knihou Josefa syna Jakobova patriarchy a o Assenach manželce jeho*. Popisuje život a osudy Josefa Egyptského od narození jeho až do smrti. Začátek zní: Ke cti boží a pána našeho Jezu Krista počíná se řeč o Josefovi, kterak jest byl prodán od bratří z Arabské země, řečí bratra Alfonsa z Hispanie. A to jest psal v Egyptě v žaláři Žoldánové v vězení, léta po narození syna božího 1300. Dobrovský má za to že román tento z latiny jest přeložen a nikoli z Arabského, neboť nejen že některá místa z Komestora téměř doslovně tu vypsána, ba kde řeč jest o smrti Faraona, *Mistr Komestor* přímo jmenován. Sloh jest obrazivý, někdy takořka biblický; o Assenach ženě Josefově tu psáno že byla *velká jako Sára, výtečná jako Rebekka a krásná jako Rachel*. — Podobným způsobem podle sv. písma jen že poněkud stručněji zpracovány jsou, snad od toho samého překladatele, *Knihy Tobiašovy, v nichžto se čte o jeho příkladném životě, o zkoušení jímž ho Bůh zkusil, o služebnosti andělské a poctivém manželství, kteréž jest anděl Rafael mladému Tobiašovi božím způsobem zřídil a starému Tobiašovi zase zrak navrátil* atd. Spis tento počíná: *Za dávných časův starého z ikona byl jeden sluha boží, milosrdnství plný, jménem Dobeš, z pokolení a z města Naphtalim jenžto leží v Galilejské vlasti* atd. — Taktéž duchovní román *Barlaam* zdá se že do této doby padá. Spis tento náležící mezi nábožné biografické legendy, zdá se že s obvláštní oblibou se potkával u starých Čechů, neboť se nejen v několika rukopisech zachoval nýbrž i třikráte tiskem byl vydán posléze 1593, obnoveným jazykem. Rukopis jeden z XV. století jest nadepsán: *Řeč o jednom králevici jménem Josafat synu krále jenž stul Avemír, kteréhožto jeden pústeník jménem Barlam obrátil na víru křestanskú, čímž i obsah knížky této naznačen*. Jinak román tento dosti příjemný ku čtení, a nalezájí se v něm i některé krátké epizody, tak zvané rozprávky. Malé tyto povídky a pověsti, jakýmiž se obecný lid tenkrát rád bavíval, a jež rozličného jsouce původu, dílem z cyklů divnových pověstí východních vyňaté, dílem snad i doma povstale, nejen kazatelům k doličování nauk mravních sloužily, ale i do vsalických spisů se vmisovaly. Vyňaty byly nejvíce ze sbírek ve středověku pod obecným názvem *Gesta Romanorum* známých. (Jireček, Anthol. I.) Též v *Barlaamu* několik takových rozprávek se objevuje, z nichžto jednu na ukázkou zde podáváme:

Lovec a slavík. „Byl jeden popadl slavíčka a když jej chtieše zabiti, i byla dána řeč tomu ptáčku, i vece: Co budeš tiem lepší, že mě zabieš? Sýt mnú nebudeš. Ale pustíš-li mě, dám ti troje naučení, kteréž budeš-li zachovávat, užitečné bude. A on slibi pustiti ptáčka tohoto jestliže mu co potřebného povie. I vece ptáček: Jednomu tě tomuto

nancím, aby nikdy nezelel ztracené věci. Druhé tomuto: nehledaj toho, jehož dosieci nelze. Třetímu tomuto: nevěř tomu, ježto jest k viefe nepodobné. Pomniž, aby to zachoval. A když ten pasti ptáčka tohoto, ptáček, aby zkusil, jestli poslušen člověk ten rady jeho poletuje vysoce, poče říci: Ó kterak's zlu radu měl, žes mě pustil! kteraks veliký ztratil poklad! Jest ve mně kámen drahý jako štrosové vajce tak veliký. A tento uslyše to, i smuti se velmi a poče lúdití ptáčka, zdali by jeho kudy dosáhl. I vece ptáček: Jižt vidím, žes blázen a mého's nebyl poslušen naučení. Rad jsi ote mě slyšel, ale's úžitku z toho nevzal. Řeklť jsem, aby nezelel ztracené věci, jenž nemuož býti navracena, a vidím, žes se ty smutil a lituješ toho ardečně, žes mě pustil. Všakt jsem řekl: nehledaj toho dosieci, čehož jest nelze dosieci; ty hledáš popadnutí mě a já vysoko leci a umiem se ostřiehati. Řeklť jsem, aby nevěřil nepodobnému, a tys uvěřil, by ve mně byl kamen tak veliký jako štrosové vajce, a já vešken nejsem jako to vajce.“

Literatura legend a životopisů svatých byla ve XIV. století v Čechách obzvláště výdatná, ano dá se souditi že některé z nich i do starší ještě doby padají. Plodnost tato se zakládá hlavně na to že se tenkrát nejvíce v klášteřích psalo a že mnichové nejvíce se obírali spisováním věcí jež povolání jejich byly nejbližší. Pohnútek k tomu dostatečných podávaly přehojné legendy latinské na jichž zpracování a čtení se celý křesťanský svět účastňoval a jež se v sbirky hojně sestavovaly a do národních jazyků pilně překládaly. Mniši a kněží čeští v tomto ohledu nezůstali po zadu, ba poměrně u nás více překládáno než jinde, jelikož probuzenější byl zde ve XIV. věku ruch literarný a náboženský. Především se nám tu objevuje *Život pána Ježíše Krista*, kterýž nás dosel v rukopisu ze XIV. století. „O původu díla samého“ — praví Šafařík (Rozbor II.), „jakož ani o tom, zdaliž původně česky sepsáno, čili z jiného jazyka přeloženo bylo, nic s jistotou pověděti nelze. Spisovatel v úvodu ke svému spisu pouze těmito slovy o sobě a své práci zmínku činí: *Ale jeť jest paměť člověčie u prodlení času k zapomnění hotova, protož já predikator nového zákona nedůstojný duchovní jal sem se po to díelo, počen peáti o počátku našeho spasenie . . . a něco dále: aby křesťené chválu vzdávajíc (bohu) za toho, jenš jest to kázal český peáti, buoha prosili a s ním se všickni buoha dostali“ . . . (Z toho vysvítá že životopis Ježíšův na zákazku psán byl česky a sice od kněze predikatora.) „Život Ježíše Krista v rukopisu našem obsažený, psán jest věrně a prostě na základu vypravování čtyr evangelistův, s připojenými kratičkými rozjímáními a výklady podle svatých otcův a jiných slovútných spisovatelův církevních středního věku. Uvozujít pak*

se, mimo evangelisty, zejména tito: sv. Jeronym, sv. Augustin, sv. Chrystosom, sv. Dionysius, sv. Řehoř, sv. Beda, sv. Anselm (umř. 1086), sv. Bernard (umř. 1153), mistr Petr Pařížský (Comestor, umř. 1178), jehož Scholastica historia často se připomíná, a mistr Albrecht Velký (umř. 1290). Z těchto dokladův aspoň tolik vysvítá, že české naše dílo nemohlo dříve nežli na konci XIII. století povstati, ačkoli možné jest, že skládání jeho teprve do téhož století, v němž i došlý náš rakopis psán jest, náleží. Soudě podle jazyka, velmi čistého, samostatného a latinismův prázdného, za podobné přijímám, že původce životopisu, jehož rozborem se zanášíme, dílo své buďto docela původně, buď aspoň velmi svobodně podle starších latinských vzorův česky spisoval, vybíraje odevšad to, co za lepší pokládal, a předkládaje je, v duchu dobře zažitě a ztrávené, svým českým čtenářům způsobem docela novým od oněch cizích vzorů neodvislým. Jazyk zajisté a sloh našeho spisovatele tak jest přirozený, přesný, jadrný, jasný a snadno srozumitelný, že čtenář ve starší češtině třebas jen povrchně zběhlý i za našeho věku dílo toto beze vši obtíže, anobř pro dobrý výbor věcí a odstranění všeho, což pověřivého a nebiblického jest, s opravdovým zalíbením čísti by mohl. Neboť spisovatel obrav sobě za průvodce prvotní svědky o životě a skutečích Ježíše Krista, totiž svatě čtyry evangelisty, neodstupuje v podstatných věcech nikdež od vypravování jejich, nýbrž jediné jádra z jejich knih vzatému zevnitřní ozdůbky a barvitost, místy i jakousi dramatickou živost, ze své myslí a dle svého vkusu přičiňuje, ovšem pak na jednom místě výslovně se osvědčuje, že mu báječné životy Ježíše Krista, jimiž hned prvotní církve byla zaplavena a kteréž i ve středním věku v oběhu byly (potomně, v druhé polovici XV. století často i tiskem vydané), nebyly neznámy, a že jimi zorně opovrhoval; praví zajisté, mluvě o dětinství Ježíše Krista, v tato slova: „*Nic se nečte ani píše, co jest těch pět let činil Ježíš bydle v Nazaretě, kromě jedny knihy jsú, ješto sloví o dětinstvie našeho spasitele, těch jsem psáti nechtěl, neb jsú o nich svatí mistři nic nepsali ani potvrdili.*“ Jediné v celém díle nacházím místo, kdež i náš spisovatel spisu nebiblického, a sice evangelium Nikodemova, se dokládá, totižto kdež vypravuje, kterak Kristus Pán Josefa z Arimathe, od Židův v domě zatčeného, v noci vybavil, a kterak dva syny Symeonova, Karinus a Leuchius, s ním z mrtvých vstali. Naproti tomu častěji se vyskytají místa, v nichž zprávy z ústního podání obyvatelův Palestiny vážené a skrze pouťníky anebo v čase křížáckých tažení do Evropy přinesené o Kristu a jeho skutečích se podávají; tak n. př. hned o dětinství Kristově v Nazaretě: „*A ještě i dnes ukazují pánčkóm v tom městě Nazaretě jednu studnici, z něžto syn boží*

Ježíš za svého dětinstva koflíkem vody načieraje jevs matce nosil,“ a jinde: „A tak na 'niej strane' moře ješčet ukazují, ež když Ježíš z jich rukú vyšed shory šel, jako jemu byla skála postúpila, a tak všecka jeho postava i s rúchem obraszky sě v tej skále vryla“.

Jakožto dodatek uvedeme zde úsudek J. Jirečka. Život Krista Pána, zdá se, že jest dílo složené, z rozdílných ale česky psaných částí, jmenovitě z legend o sv. Jáchymovi a Anně, o Panně Marii, z kratšího vypravování o umučení Páně, z evangelií etc. což všecko nejmenovaný kněz v jeden celek snesl a zaokrouhlil. Ač popsání životů jednotlivých svatých se valná část vyskytuje porůznu při rozličných jiných spisech, zvláště při modlitbách i j., předce též některé z nich i samostatné spisy tvoří, jakož život p. Marie, sv. Františka z Assisi a j. v. Zvláštního však podotknutí zasluhují dvě velké sbírky, totiž *Passional* a *Životy i řeči Otcův egyptských*, dílem z latiny pouze přeložené, dílem podle latinských vzorů svobodně zpracované. *Passional*, čili *životové svatých mučedlníkův* vzdělán jest podle latinského *Legenda aurea Sanctorum, Jacobi a Viragine*, a toliko obsažené v něm životy českých svatých jiná mají zřídla. Spisovatel, general dominikánů, umřel co arcibiskup Janovský r. 1298. Dotčená *legenda aurea*, jinak také *historia Lombardica* nazvána, velmi slavena byla v Evropě až do časů reformace. České zpracování vyniká obzvláštní správností jazyka a mnoho vzácných slov a pěkných frází v sobě chová. Výtah slov utištěn v Hankově Sbirce starých slovníků. — Jaké oblíby *passional* tento v Čechách požíval, viděti z toho, že později dvakráte tiskem vyšel. — Do této, ne-li do starší ještě doby padá též překlad *životů a řečí otcův egyptských*, jehož původní zpracování se sv. Jeronýmovi, Rufinovi a j. připisuje. „Latinské originály těchto životův tištěny jsou ve znamenité sbírce: *Rosveydi vitae Patrum*.“ — Pozdější prepisovatel českého nás došlého překladu tu a tam si dovolil změny jazykové i pravopisné, avšak nicméně nejedny důkazy hluboké dřevnosti jazyka zůstaly neporušeny, z nichž jasně vysvítá, že překládání věčší částky těchto životů do velmi staré doby padá. (Výbor z lit. č. I.) Jelikož se v *Životě sv. Jana* nápadně mnoho rýmů objevuje, dá se souditi, že jakýs snad nejstarší překlad rýmem způsoben byl, jakž toho i některé jiné příklady máme, že latinské legendy prosaické do českých rýmů se převozovaly. Pozdější pak spracovatel použil rýmovaného překladu staršího některá toliko slova změniv, některá jinak sestaviv, jak se mu právě způsobno zdálo k prosaickému vzdělání.

Vůbec za této, náboženskému životu a církevním směrům tak příznivé doby též veliké množství spisův se shotovovati musilo, jež požadavkům čtenářstva tehdejšího za dost činiti a horlivost nábožen-

skou oživovati měly. Že spisové tito nestejně byli ceny a nevždy k vyjasnění nysli ale namnoze i ku zatemnění jejímu přispívali, to záleželo na věku, který se vůbec ještě nebyl propravil k samostatnému myšlení ale skoro celý na dogmatických vodítkách závisel, a nikoliv myšlení o sobě za tak podstatné neuznával, jakož ono jenž z všeobecně platících a všeobecně za nezvratnou pravdu uznaných podmínek vycházelo. Čechové zajisté, už tenkrát nad jiné bedliví jsouce vznikání duchovního, neopominuli si osvojití co jinde v oboru tomto pracováno. Jelikož pak kněží hlavní tenkrát byli pěstovatelé literárního života, tuť nelze se diviti že největší ohled brali na spisy, jež stavu jejich nejbliže stály, pilně je překládajíce a zpracováním jich se zaměstnávajíce. Takž se stalo že výkvěty historické a filosofické literatury náboženské v Evropě hojně na půdu českou se přenášely, že nejen základná čtení křesťanská, jako knihy starého a nového zákona, ale i spisy svatých otců, výklady křesťanského učení, dogmatické, liturgické i podobné vzdělávatelné spisy v nápadném množství u nás se objevovaly, ano i modlitební některé knihy se nám z této doby zachovaly, na důkaz, jak živý tenkrát byl ruch náboženský v Čechách a jak horlivě se připravovala půda nastávajícím dnům v nichžto živel náboženský tak nápadně v popředí stoupil a vše jiné zahrnoval. —

Že rozliční tito spisové více neb méně znak svého věku na čele nesou, že se v nich zrcadlí způsob rozumování i obrazování na základech římsko-katolických, namnoze podivení, někdy ale též politování hodný, o tom se snadno přesvědčí každý komuž některý takový spis do ruky se dostane. Zvláště onen druh spisů těchto jenž na nejosoblivějších podmínkách spoléhal a téměř jen pouhým výlevem citů se jevil, *knihy to modlitební*, poskytují místy některé nápadné zvláštnosti a na podivná poblouzení rozumu ponkazují. Modliteb zdá se že veliké množství tenkrát se shotovalo a opisovalo, ano i sbírky jich se činily. Nejstarší jeden rukopis toho druhu, pocházející ze XIV. století, obsahuje 197 modliteb, mezi nimiž se také 18 písní nalezá. „Mnohé omyly a opravy dosvědčují toho, že rukopis ten ze staršího nějakého opsán jest.“ Valná to sbírka písní a modliteb tenkrát nejobecnějších a nejoblíbenějších. Mezi písněmi tu nalezáme mnohé též od jinad známé, jako: Hospodine pomiluj ny — Svatý Václave — Stála matka bolestivá — Ó Maria róze stvúcie — Doroto panno čistá, tvůj hod ctí cierkev svatá a j. v. Na čele modliteb stojí překlad známého „Veni creator spiritus“ — *Zavítaj svaty duše* . . . Dále překlad Desatera božích kázání, — Modlitba páně, — Pozdravení andělské, — Vyznání víry, — Otče náš a Zdrávas, — Zdrávas královno a j. v. Mimo modlitby také kratičká pojednání se v rukopisu nalézají a některá po-

divná poznamenání. Takž k jedné modlitbě připsáno: „Kdožkolivěk tuto modlitbu říká nábožně kdykolivěk, ten má odpustkův šedesát tisícův let a šedesát dní smrtedlných hříchův.“ A na jiném místě: „Papež Innocenc tuto modlitbu složil, a dal sedm let odpustkův;“ jinde zase: „Odpustky od této modlitby dva tisíce let od papeže Bonifáce.“ Na píseň: „Stála matka bolestivá“ jest sedm let odpustkův a j. v. — Spis tento způsoben byl bezpochyby se zvláštním ohledem na klášterní osoby načež hlavně jedno místo poukazuje: „Tys mne hospodine ostříhal ot velikého pokušení, pozvals mě hospodine v mnišský stav, v tento svatý řád u pokojné bydlo bez starosti“ a t. d. Modlitby jsou z veliké části přeloženy z liturgie Římské posavad užívané, a zachovaly se jakož i některé písně v pozdějších podobných sbírkách, kancionálech a modlitebních knihách. (Rozbor 1840.) Sotvy as bylo kláštera kterého, v němžby podobná sbírka se byla nenacházela a sotva as kteréš vyšší kněžské osoby, ježby si takovou knížku byla nespůsobila neb způsobiti nedala. Od času k času se vyskytují takové sbírky a vůbec spisy podobného druhu v starých klášterních památkách literárních. Zde podotknouti sluší Ritnal Klarissek Olomouckých, přidaný k Evangeliáři Olomouckému. Nebylit i jiní klášterové bez takových Ritualů a beze spisů vůbec jimiž se pobožnost kněží a řeholnic zbuzovala a dle kterýchž se společní modlitby konaly. — Také *formule zpovědi obecné* z druhé polovice XIV. věku se zachovala v knize latinské v bibliothece kláštera Augustianův na Starém Brně. Některé ty sbírky i jednotlivá rozjímání nás došly v rukopisech a obsahují dílem původní dílem přeložené práce, ovšem nestejně ceny. Místy se v nich sice zračuje duch času v němž povstaly, celkem ale veškeré tyto památky jsou nám toliko ohledem na jazyk částečně důležité a poskytují některé zajímavé úkazy, o jakýchž se přední naši filologové novověcí v monografických rozpravách už na mnoze projevili. Jisté jest, že v rozličných těchto písemnostech mimo to někdy i s hlubokou zaníceností citu se setkáváme jakož i s mnohým mystickým zablouzením. — Že duch času tenkrát i všelikým náboženským výstřednostem hověl, tohož stopy mnohé se nalézají. Jakožto literární *curiosum* zde připomínáme *List s nebe seslaný do města Galatan*, který se v rukopisu z konce XIII. nebo ze začátku XIV. století zachoval. „Jestit jeden z listů pod jménem Krista Pána sepsaných (apokryfů), o nichž se pravilo, že s nebe padali, jeden asi 584 do Říma na oltář v chrámě sv. Petra, jiný okolo r. 740 a opět r. 788 do Jerusalema, odkudž do jiných zemí a míst rozesílání a dílem prý od andělů roznášeni jsou. V takovýchto listech se lidé pod uvarováním kletby a hrozných pokut napomínali, aby pilně den nedělní svétli, desátky dávali, půst zachovávali a p. Původní list

latinský jenž prý spadl r. 788 do Jerusalema počíná: *In nomine Domini. Incipit Epistola Salvatoris Domini nostri Jesu Christi filii Dei quae in Hierosolymis cecidit. Michael (archangelus) ipsam deportavit &c.*, a dle tohoto listu udělán onen jenž prý do města Galatan (snad Galadu, domnělého města v Palestině) spadl, jehož přeložení české památkou jest že takoví spisové klamaví v Čechách rozšiřování jsou.“ (Šembera, Dějiny řeči atd. I. p. 227.) Takovéto zjevy efemérné působily ovšem toliko na nejnezralejší myslí a pouze na chvíle. Podstatnější snahy vedle nich se objevovaly, mezi nimiž překlady biblické nejdůležitějšího místa zaujímaly. V západní církvi se písmo svaté hned za prvních dob křesťanských z latinského přeložení do národních jazyků překládalo. Pokud známo, toliko Gotský biskup Ulfilas, rodem z Kapadocie, ve čtvrtém století přeložil Gotům ve Valašsku bydlícím evangelia z řečtiny. Taktéž Cyrill a Method písmo svaté, zvláště nového zákona, z řecké knihy, s Jeronymovým latinským přeložením ne všudy se srovnávající, po částkách do slovanského jazyka uvedli, jakž nejen z okolností slovanských našich apoštolů se domýšleti dá, nýbrž i z překladu samého zřejmě vysvítá. Latinské přeložení jest však jedno z nejstarožitnějších, a bylo hned v prvních stoletích několik latinských překladů biblí. Svědčí o tom Augustin v knize o učení křesťanském, řka: *Kteráž písmo z hebrejského jazyka přeložili, spočísti se mohou; ale latinští překladáci nikoli; nebo jakž kterému za prvních časů víry do rukou přišla kniha řecká, a drobet jazyka oběho známost míti se zdálo, osmělil se překládati.* — *Mezi těmito přeloženími onomu Itala přednat at se dá, neb s nesatmělou propovídkou více na slova se váže.* — Když pak tato přeložení časem se porušovala, vzal Jeronym nesnadnou práci obnovení jejího na sebe, povzbuzen byv k tomu Damasem biskupem Římským.⁴⁶⁾ Ze starobylého přeložení tak nazvaného Itala a z překladu Jeronymova srostla tak zvaná *Vulgata*, z kteréhož latinského zpracování Čechové do jazyka svého si Písmo svaté překládali. (Bibliotheka českých biblí od Fr. Novotného z Luže.) Některé z překladů těchto původ svůj vzaly brzo po zavedení křesťanství do vlasti našich, jiné do pozdějších padají časů. Překladův celých biblí známe dvě, o nichž se soudí, že způsobeny byly na konci XIV. neb na začátku XV. století: *Bible Mikulovská*, rukopis na pergameně v bibliothece v Mikulově a *Bible Leskovecká*, ozdobný rukopis na pergameně, v Drážďanské bibliothece chovaný. Této druhé biblí dáno jméno odtud že v XVI. století rodně Leskovecké náležela. — Částku podobné ač o něco starší biblí chová veřejná bibliotheka Pražská v rukopisu papírovém jenž někdy pánům z Rosenberka, potom Jesnitské kolleji Krumlovské náležel. Obsahuje pak proroky Isaiáše, Jeremiáše

a Daniele, jejichžto text dle svědectví Dobrovského s rukopisem Drážďanským úplně souhlasí. Bible Drážďanská platí za nejstarší překlad svatých písem, a podle ní některé jiné recensí způsobeny jsou. První z nich bible *Litoměřická*, třídílná, jejížto dva díly se chovají v biskupské bibliothece Litoměřické, třetí ale v archivu hrabat Vratislavův, pochází od l. 1411—1414. Psána jest velmi skvostně a pilně. Písař na konci připsal: *Per Mathiam scriptorem, filium Jacobi de Praga*. Částečný překlad bible, rukopis na pergameně, nalezený v Mikulově r. 1857 kanovníkem Kittnerem, obsahuje evangelia, epištoly, skutky apoštolské a zjevení sv. Jana a některé částky starého zákona: *Knihy Šalomounovy, Pověsti, Ecclesiastes, Písně, Knihy Moudrosti, Ecclesiasticus a Žaltář až do žalmu 134*. Na konci zjevení sv. Jana poznamenáno: „*Leta od narozenie pana Jezisse Tisicieho ctyrysteho a Šesteho, v ten patek prřed hodem Bozieho Krztienie, tato kniha zivota Beranskova jest dopsana.*“ (Šembera Děj. I.) — Překlad evangelii z druhé polovice XIV. století, v papírovém rukopisu dvorské bibliotheky Vídeňské, jest neúplný a nepravidelně sestavený. Taktéž i *Evangeliař Třeboňský*, jenž náležel klášteru Augustianů Třeboňských, a nyní v bibl. univ. Pražské se chová a z počátku XV. století pochází. — *Čtení zimního času* obsahující evangelia, rukopis pergamenový z druhé polovice XIV. století, jenž se chová v bibl. rytíře z Neuberka, zdá se býti mladší opis staršího překladu. — *Evangelium sv. Matouše s výkladem* čili homiliemi svatých otcův, rukopis pergamenový v univ. bibl. Pražské psán jest mezi 1350—1378, tedy za živobytí Karla IV., což nadpis nad homilií kterouž Karel I. 1338 latinsky sepsal a kteráž zde v českém jazyku se nalezá dosvědčuje: „*Na toto čtenie mluví slovníký Karel čtvrtý ciesař římský a král český.*“ Přeložení evangelia od textův jiných souvěkých rukopisův velmi se dělí, jest docela nové, svobodné, více parafrastické nežli doslovné. Homilie, mimo již dotčenou jedinou od císaře Karla, pocházejí všechny od známých svatých otcův jak starších tak i pozdějších. (Rozbor II. 71.) Jisté jest, že první překladatelé spisů biblických co nejužěji přiléhali k latinskému originálu, zápasíce i s latinou, kteréž se nedostatečně byli přiučovali, i s češtinou, která ještě nebyla dospěla na onu všestrannost, jakouž řeč biblická oplývá. Poznenáhle jen se rozšiřoval obor jazyka českého spolu s přibývajícimi poznáními všeho druhu a utvořovala se slova ponětím přiměřenější. Vedle toho se i myšlení samo zdokonalovalo, takže překladatelé vždy hloubě vnikali do učení křesťanského a ducha jeho duchem pojímali. Vyplývá z toho, že doslovné překlady starší jsou parafrastických již vyšší vzdělanost předpokládají a tedy i pokročilejším věkům náleží. Výsledky posavadních bádání o překladech biblických

shrnují se tedy v následujícím: „Zlomky evangelia sv. Jana z X. století jsou zbytek prvotního českého překladu evangelií, ze kterého všechny pozdější texty až do XV. věku jako z pramene společného vyšly. Prvotní tento překlad na začátku XV. století ještě v celosti byl znám. Olomoucký zajisté evangeliář bezprostředně z něho přejat se býti zdá. Evangeliář tento, nesoucí přes všelikou obnovu co do zevnějších forem jazyka nesetřený ráz prvotnosti, slouží za dosti bezpečné pravidlo při zkoušení těch částek evangelia, které ve zlomcích svatojanských zastoupeny nejsou. — Již ve XIII. století v oběhu byly obměny prvotního textu. Jedna z nich pochází tuším od upravovatele Klementinského žaltáře a zachovala se nám z části ve Čtení zimního času. Evangeliář Vídeňský a evangelium sv. Matouše přepsány jsou z rukopisův psaných v XIII. století; zdali však odchylky jejich od prvotního překladu již v těchto rukopisech byly, či zdali je teprve písaři kodexů zachovaných z druhé polovice XIV. věku uvedli, o tom nyní souditi těžko. — Obměn prvotního překladu užívali i původcové života Krista Pána a evangeliáře Třeboňského.“ — (J. Jireček o českém prvotním překladu sv. evangelií atd.)

Náhled do literatury oné doby dává přesvědčení, že se čtení svatého písma tenkrát s velikou pilností a horlivostí pěstovalo. Všady nalzáme stopy studií biblických; nejen že spisovatelé místa biblická hojně v svých spisech uváděli a na ně se odvolávali, ale i časté vyskytování se biblických frází podává svědectví, kterak si osvojili biblické názory. Každá jakákoliv myšlenka jen tak dalece uznání došla, pokud se sv. písmem souhlasila. Tím se také stalo, že veškeré myšlení tak tuze přiléhalo k učení křesťanskému, že jiná, leč vedle pozitivního křesťanství se vyvinující filosofie v Čechách se vyvinouti nemohla. Bylať tedy každá probuzenější hlava, a každý i sebe samostatnější myslitel na důkladné poznání sv. písma poukázán, jakož na základ jedině pravdy, a pokud známo, všickni se tomu také podrobili. Aby pak omylům nepodléhali u pojímání křesťanského učení a další konsekvence jeho dogmatické i praktické poznali, nutno jim bylo se obezřívati ve spisech pozdějších otců církevních a jimi se obírat. Přikročení ku překládání jich do češtiny bylo pak tím snadnější, čím více se důležitost toho poznala, ano o výklady sv. písma se postarati důležitou se jevilo úlohou spisovatelů theologických a filosofických. Takž se přeložily *Prologové sv. Jeronyma* a některé spisy *sv. Augustina*; takž se spůsobily i výklady na evangelia výroční i písně podobného druhu, spisy menší i větší od spisovatelů známých i neznámých. — Studia taková zajisté byla k tomu spůsobila aby i samostatné myšlení povzbudila. A na polí myšlení samostatného na základech křesťanského učení potkáváme

se s mužem znamenitým, s literární jednou povahou, jež spisy svými osvědčila jest nejen nadání ducha veliká, ale v nížto se i jevil ruch a toužení po světle vyšším, nežli ono bylo jež učenost školní tenkrát poskytovala. Míjíme zde *Tomáše Štítného*, prvního samostatného myslitele který se nám v české literatuře objevuje, muže jenžto pedagogickými a mravovědeckými náhledy svými vysoko se postavil nad jalovou tenkrát panující skolastiku, a za svého času všecky spisovatele svého národu plností myšlenek a svěžím vzletem ducha svého jakož i podivuhodnou plností literární předčil.

Jest se věru diviti jak nepatrné a nedostatečné byly zprávy ba ledva podotknutí starších pracovníků na poli literární historie české o tomto výtečném spisovateli, takže teprv nové době pozůstaveno bylo na veliké zásluhy poukázati jež sobě Štítný o písemnictví české byl získal. Nám ale se stal hlavně důležitým i proto, že se nám spisy jeho objevuje výše i hloubka myšlení na jakou dobu jeho vůbec dospěla. — Ač nedlouho tomu, co přední bádatelé naši pozornost na Štítného obrátili, předce dosti skvělé jsou výsledky pátrání jejich a potěšitelný nám poskytují důkaz že nejen pozorující rozum ale i vnikající domysl se literární kritiky a historie ujímati počaly. Jest jakoby novější nahraditi se snažovali křivdu kterouž starší spisovatelé nejznamenitějšímu prosaikovi českému doby předhusitské učinili tím že se o něm nikdež nezminili. Že Tomáš ze Štítného za živobyti svého byl muž proslulý o jehož zásluhách mnozí věděli a čtením spisův jeho se zaměstnávali, o tom patrných nalézáme svědectví. Víme totiž že Štítný sám u vysokém už stáří spisy své znovu vzdělal k vůli těm kteří si je zvláště byli oblíbili, a také hojnost pozůstalých rukopisů poukazuje na jich bývalé množství a rozšířenost. Že se ještě v XV. století knihy Štítného přepisovaly o tom svědčí rukopis Jindřicho-Hradecký jež shotovil „Vávra z Jivian, měšténin v Hradci Jindřichové a starý písař tudíž“ roku 1492, uváděje že přepis svůj učinil z rukopisu psaného rukou Matěje Čapka l. 1454. — V sedmnáctém století učinil Balbin (Bohemia docta III.) zmínku o Štítném, neznaje však rozsáhlé působení a nevnikaje do ducha spisův jeho. V osmnáctém století pokročil Dobrovský aspoň tak dalece, že nejen na výtečný sloh ale i na důležitost obsahu spisů Štítného poukázal, ač ne všecky je znaje. Též Tomsa (Uiber die Veränderungen der böhmischen Sprache 1805) chválil sloh Štítného. Jan Nejedlý, jakož jen povrchní měl známost spisů Tomových, takž jen povrchně o nich promluvil; taktéž i Jungmann v prvním vydání *historie literatury české* a Šafařík ve spisu: *Geschichte der slavischen Literatur 1826* neobjevili důležité postavení jakéž Štítný v starší době literatury české zaujímal. Teprv *Palacký* v pojednání:

České obyčeje a mravy za věku císaře Karla IV. Výpisky z knih pana Tomáše ze Štítného (Časop. č. Mns. 1838) poukázal na vele-ducha, jehož zásluhy v nazasloužené zapomenutí byly poklesly. Obracuje pozornost na knihy učení křesťanského Štítným sepsané, pravi: „V pravdě neznáme spisu prosaického českého z celé první periody literatury naší, jež bychom knihám těmto, ať nedíme předkládati, ale jen zároveň a v bok postaviti mohli. Spisovatele jejich mysl tak jest čistá a jasná, rozum tak pronikavý, zkušenost v světě tak hojná, řeč pak sama tak srdečná a jadrná, že knihy ty, jakkoli od chuti a slohu našeho věku vzdálené, vždy ještě nejinak než s potěšením a zalíbením čísti se mohou.“ — Od této pak doby započalo důkladnější nahlédání do prací Štítného, Palacký, Jungmann, Čelakovský, Čupr, Štulo, Wenzig, Vinohorský a j. ve větších a menších rozpravách o Štítném pojednali, a nejdůkladněji Erben jež jakožto úvod ku knížkám *o obecných věcech křesťanských* sepsal „Tomáše ze Štítného život,“ a *Hlasní* jehož výtečný *Rozbor filosofie Tomáše ze Štítného* kězby i následovníků zbudil u považování literarních povah a duchovních plodův českých! — Nebude tuším od místa poukázati zde na některá svědectví novějších spisovatelů o Štítném kterýmiž se spisovatelaký ráz jeho charakterisuje. Palacký v dějinách země české pravi o něm: „Zběhlý jsa ve všech naukách, které věku jeho příručny byly, měl spolu zvláštní dar, vykládati je lidu slohem příjemným, jasným a jadrným. Ve všech jeho spisech obšírných a hojných převládá sice duch a směr náboženský: to však nepřekáželo zabíratí se tytýž i do rozjímaní o věcech učenných, zvláště z oboru filosofie prstonárodní, aniž dal se Štítný odstrašiti častým reptáním a nevrážením učenců školních, domnívajících se že věci takové nenáležejí před soud obecného lidu. Podivu hodným mistrovstvím užívaje veškerého bohatství jazyka českého, uspisobil je sám i k sebe učenějším rozpravám; a národ český čítávae se zalíbením a prospěchem spisy jeho, přivyknul jimi rozjímatí také delší pásma myšlének odtažených.“ — Spisovatel Počátkův církevního rozdvojení v Čechách pravi: „Štítný byl křesťanský filosof v plném toho slova smyslu. Četní a rozsáhli spisové jeho pohybují se veskrz na poli náboženském; označeni jsou znakem oné filosofie, která ve smyslu sv. Augustina ne od Boha svádí, ale k Bohu vodi, poněvadž se snaží chápati pravd božích rozumem potud, pokud právě rozum lidský stačí; dýše v nich duch té skromné moudrosti, kteráž naplňuje mysl ne hloubavou nevrlostí, nýbrž bodrou smířenlivostí.“ — Tomek v dějích university Pražské mluví o Štítném takto: „Cokoliv dobrého a podstatného obsahovala v sobě školská věda, muselo vybaveno býti z tvrdé slupky, do které to byla během času zabalila mrtvá učenost, a musilo to býti obráceno v

záživnou stravu pro lidi všechněch stavů, toužící po obecném lidském vzdělání. Jen tím způsobem, když kde myšlení to vyprostilo se z oněch pout a stalo se obecným jméním národu, bylo asi možná nabytí i ve vědě samé nového obratu vedoucího ku pokroku. Rytíř Tomáš Štítný ve druhé polovici čtrnáctého století byl ten muž, který tuto dráhu nejrázněji nastoupil, svými spisy pro lid sám psanými zásluhu v tom ohledu největší sobě spůsobil a jiným myslícím hlavám svítil slavným příkladem.“ — I Štulc (Pohled na lit. česk. věku Karla IV.) mluví o Štítném takto: „S žádostivou myslí pojímaje pravdu, prospíval ovšem tím více, čím pokorněji navykl smýšletí sám o sobě — čím upřímněji lnul k všeliké šlechetnosti života. Jeden z prvých učencův na učení Karlovu, stal se přední škol Pražských po vše věky okrasou, jelikož zůstavil národu svému knihy, důstojné chvály nesmrtné.“ — Takž Štítný i co spisovatel i co člověk tím více uznání došel čím hloub se nahlédalo do spisů jeho z nichž netoliko samostatný myslící duch ale i mírná, šlechetná povaha vyzírá. Nelzeť už pochybovati o tom, že Štítný už za svých časů pověsti takové požíval, neboť neznámý opisovatel *Rozmluv* nábožných (Rukopis Budišinský z XV. století.) projevil se o něm v předmluvě: „Z daru božieho dobrý šafář a sluha v naději božie maje hřivnu od boha poručenu, nechtěl jie pokopati ale jie v zem oddal se na tážení, aby pánu svému z nie užitek získal a přinesl. Byl za času krále Václava českého panoše jeden slovutný, Thoma z Štítného, litterat dobrý, v svých letech poctivý a v svém šlechetném životu do starosti zachovalý. A veda život bohomyšlný a pokojný na své tvrzi, složil a vyložil tyto kniehy českým jazykem...“

Diviti se nelze že muž jenžto život tichý vedl v kruhu své rodiny, a veškeré své síly a čas svůj duchovním pracem obětoval, za bouřlivých hned po něm sledících časů, kdežto tolikerých živých, do dějin bezprostředně zasahujících charakterů vystoupilo, u veřejnosti v zapomenutí upadl, a toliko v paměti některých lidí se udržel jimžto právě ta neb ona část spisů jeho žádoucího poučení poskytovala. Nemohlot také působení soukromného spisovatele tenkráté býti tak rozsáhlé a všeobecné, jako později zavedením knižtiskařství, neboť mnoho práce a mnoho času stálo rozšíření jednotlivé knihy. Když pak uvážíme že Štítný teprv na sklonku života svého nejlepší původní své spisy přepracoval, tuť zajisté jenom skromný byl kruh znalců a poživatelů jich za doby hned po něm sledící, kde živé slovo a jednání veřejné nadvládalo, a kde jen takové spisy se zobecnily ježto denním právě otázkám odpovídaly. Spisy světského spisovatele se také spíše do světských kruhů dostaly na hrady vládkův a mezi kněžstvem snad jen do rukou přátel Štítného, jako byl Albert Rankonis a některých čtení

českého milovných učenců, méně do klášterů, kde opisování rukopisů bylo věci obyčejnější. Neudržely se tedy pohromadě, zanikaly s osobami, zacházely s rozbořenými hrady, a co po válkách husitských po různu se udrželo, o tohož vyhlazení se později Jesuité horlivě postarali, zničující „téměř všechny rukopisy náboženského obsahu psané a opsané za času Husa a Luthera a vyhlazující vše co o víře rozumovalo.“

Tomáš ze Štítného narodil se asi l. 1325 neb 1326 a jelikož teprv okolo r. 1405 co kmet téměř osmdesátiletý zemřel, tedy dobu v dějinách našich přepamatnou prožil. O soukromných jeho poměrech nedošly nás jiné zprávy, než které on sám ve spisech svých po různu o sobě zůstavil, a jsou to zprávy velmi skrovné. Rodiště jeho, tvrz otcovská jmenem Štítné, leží severně od Hradce Jindřichova. Tamo od rodičů nábožných první své vychování obdržev, ztrávil pak mladá svá leta v Praze na nově založené universitě co žák fakulty svobodných umění, či artistické, ač na hodnost doktorskou či mistrovskou se povýšiti nedav. „*Nejsem i jeden mistr — píše sám o sobě — ač jsem byl i ztrávil v učení prvá léta své mladosti.* Že se v Praze s proslulými tenkrátě muži osobně seznámil o tom též na mnohých místech sám se zmiňuje, připomínaje jmenovitě o Janu Miličovi, M. Albrechtovi, Matěji z Janova, Konrádu Waldhauserovi, M. Matěji z Krakova, a M. Vojtěchovi. Jak mnoho tu získal známostí mužův kteří tenkrátě tak usilovně pracovali na poli poznání a horlivostí svou rozšiřvali účastenství na nejdůležitějších zájmech lidstva, o tom zajisté všickni spisové jeho svědčí v nichžto jasný účet složil ze všeho čemu se naučil jakož i z vlastních svých myšlének a přesvědčení. Na svou tvrz se navrátiv, nejprv mysl svou obrátil na vzdělání a poučování dětí svých, a k tomu účelu počal své knihy spisovati. Později teprv přikročil k takovému spisování plodů svých jakověž se i většímu obecenstvu hodilo. Psal pak s velikou ochotou až do skončení svého. Z počátku podniknuv výklad spisku sv. Augustina: *O bojování hříchův s šlechetnostmi* a knížky bratra Davida: *O sedmi vstupních duchovného stavu*, pokračoval napotom neustále v činnosti své. Choval v sobě přesvědčení že spisy jeho netoliko dětem jeho nýbrž *někdy i jinému někomu budou k utěšení a toť mě jest vzbudilo že tak rád píši.* — Potkal se však s nepřizní mužův jimž se protivilo že česky psal a ne latinsky, a tím že obecnému lidu přístupné učinil věci, posud rouškou latiny ukryté před zrakoma neštudovaných. Dále pak mu vytýkali že mistrem nejša osměluje se psáti o věcech toliko prý jen mistrům příslušných. Na to na všecko uměl Štítný odpověditi: „I já to znám ež mistr nejsem“ — dí v homiliích — „ale mistrův jsem se v tom nepokřýval. Věděl mistr Vojtěch, že já píši, arcibiskupovi jsem ukazoval, korektor věděl od

dávna, M. František, zvláštní jeden papežových. Chválili to ježto plši; izádný mi z nich nebránil. A at řku, ač nemůdře, jako bych se, nejasa hodou, chtěl vrovnatí velikému: zdalij mistr byl sv. Bernart? Ó by mnozí znamenali co se praví a netbali kto to praví, ano i po mrzátém žlebu často teče čistá voda.“ Omluva tato činí v některém ohledu bolestný dojem. Nejprv že Štůtný se odvolává na autority, jakoby v řší duchovné jiné autority bylo než myšlénky moonějši vedlé slabších. Přílišnou tu také skromnost objevuje. Štůtný vstříc lidem, jež jako hora nížiny převyšoval duchem, neboť nevíme nic jistějšiho o té proti němu stojící koterii nežli že se patrnému národnímu pokroku protivovala. Štůtný jim velmi mírně odpověděl, tak mírně žebychom přáli aby se byl právě u takovéto příležitosti ozbrojil rázem Dalemilovým, nám však právě obranou takovou se objevuje povaha čistým humorismem ovřelená a polemickému rozhořčení odvrácená. „Mnozí lidé — pravý Štůtný — dobři sbierali rozličné Pismo, a psali, aby se shřelí ti, ješto sú stydli, tápaji v moři tohoto světa, a zlý starý had, ďábel pustil jed závisiti své v jich ruku, tociš jich učinak slých lidi závisiti leptal. Tohož nebyl prázdén ni Jeronym, ni Augustin, ani Řehoř: a což pak já? Ano, mnozí rádiby české knihy zatratili, a tož jen dobré: oném básniem, jimžš smilní visce se v svém smilství rozšehuji, nic nedieji. . . . A není-liž lépe česky čísti dobré na hra-diech, neb kdež holivék, a v ta doba aspoň mieti k Bohu dobré žádosť, zapomenúť zlé milosti smilné aneb klevet na besedě aneb sva-rov? — Ano i sv. Pavel, komuš jest epištoly psal, psal jest je jich jazykem; Židóm židovsky, Hřekóm hřecsky. So. Jeronym babám psal a vyklad pismo z nesnámeho jazyka; kěz jest řekl: Sprostní tomu nerozuměji? Protož mostbív nedělají, žeby nemůdrý mohl upadnúti s něho? — Protož nezdá mi se, by zle bylo psáti Čechóm české knihy, jimžš by mohli mieti viery křestanské a dobrých vášní naučení. A protož nechť mě had i užtne, a já sbierám tyto tříseřky k dobrému ohni, abych se i s vámi shřel!

V poměru ale zcela jiném stál k jiným počtivějšim a v dějinách našich proslulým mužům jejichž horlivost o pravdu a dobro nejen sám sdílel, nýbrž jí probouzen a naladěn podobným se oddal snahám. Pravit sám o sobě že knihy své skládal dílem z hlavy, dílem dle toho co kde četl neb na kázání slýchchal. Byly to řeči Waldhauserovy a Miličovy na které se zde odvolává. Na tyto muže vzpomíná často a s obzvláštní vřelostí. „Ó s kakú žádosťi kázaše Milič . . . tet plápoláše silný duch z něho v baží milosti; mnohoj tu vydal ohnových slov! . . . A jistě žeš je to tak bylo proti knězi Kunrátovi a knězi Miličovi, jenž šta v Praze byla ctiná, věrná a statečná kazatele slova bořieho,

*jedem Němcům a druhý Čechům: že mluvili proti tomu, že v svatých stavích nesvaté bydlé, mnozí řečmi hrdými a nepravými jako hromem proti nim bili a ač ještě zle mluvie o nich ti, jenž zlému říkú, by nebylo zlé, a pak jim dobrým říkú, že zlí byli!... Naráží tu na polemická a mravokárná kázání těchto dvou horlivých předchůdců velikého mistra Jana Husa, kteřížto tenkrát hojně jiskry osvěty v Praze rozšířili a proti neřádkům v církvi se zmáhajícím horliři. Štítný ve spisech svých nejen zastával tyto horlivce ale i sám v šlapějích jejich kráčel. Tím však hlavně osvědčil filosofickou svou povahu že se nejrozmanitějších poměrů společenských, veřejných i osobných všiml a světlem zásad svých je vyjashňoval, vždy povážlivým přitom zůstáváje a nikde se nepřerychluje, nedaje se unést ani citem ani obrazivostí nad meze soudčíchho rozmyslu. Ano, ani politice se nevyhnul. Takž „chválí ctného arcibiskupa Pražského Arnošta i císaře Karla, že učinili v právních světských moudré opravy, ale vytýká také císaři přílišné berní ukládání pro koupení země Brandeburské.“ Taktéž vystupuje proti zlehčení mince jež tehdejší králové čeští si dovolovali; končí tu slovy: *É králi ý páni! tak zde panujte abyste lest a křivdu tupili, a sami jse nečinili!* — Mezi mistry s kterými se ve věcech důležitých porádival objevuje se M. *Albrecht Rankonis* jemužto první původní práci svou, totiž knihu o obecných věcech křesťanských k posouzení předložil. Nazývá ho mistrem *hrozného rozumu, jenž jest prvý z Čechů v svatém písmie mistrovstvie došel Pařížského.* Psalť mu při tom následující památní slova: *Vida blesk světla a pravdy svatého písma, a nad to dále rozuměje, nežli mým málým zrakem viděti mohu, jež z tebe velice svítí: neb jest to jisté, žeby nijakéž matné ti největší mistři tebe nebyli sobě vzeli k tovaryši a k mistru křesťanství všeho; rád bych se přiblížil k němu s tím, což jsem český kladl v těchto knihách, prvníím úmyslem pro své děti, a potom všem, kdož by kdy kterým se z nich slovem upamatovali k dobrému... I proši sprostně pro bůh, aby je ráčil opatřiti, neboť je tvému poddávám opravení. Bylo-li by co takového, jež by se nijakéž nemohlo sjednati s svatým písmem, aby ty z milostivé dobroty to opravil... A dobřej podobné aby tvój přitvozený jazyk tím tebe užil a měl tvú památku, donidž najdál tyto knihy budú trvati.* Viděti z toho že Štítný velikou důvěru měl v učenost mistra tohoto, což i na jiném ještě místě dosvědčuje. Vyzírá z přípisu toho ale též patrné obávání českého mudrce, aby snad ve spisech jeho nějaké místo se neuchovalo jež s písmem svatým a s učením církve se nesrovná. Ouzkostlivost svou v ohledu tomto namnoze projevil: *vždy říku ku opravení kostelníemu: poddávám se... se vším což sem psal neb psátí budu, poddávám se ko-**

stelu k opravení a škole Pražské... Pakli bych co nemúďře pověděl, vyznávám to, že nemiením nic držeti, než to, což drží obec křestanská a škola Pražská.“ Patrně tu osvědčení že toliko k mírné opravě církve v jejich údech se klonil a že by ho snad později vystoupení Husovo a směr školy Pražské byl v nesnáz uvedl. Za svého času se aspoň už nesrovnávati počal s horlením Matěje z Janova který v učení svém o krok dále byl postoupil, než Waldhanser a Milič. Učení Wiclefovo v devátém desetiletí XIV. věku do Čech přinešené neminulo se zde působení, a zbuzovalo i mnohé spory, jež i Štítného se dotknuly, takže v patrných se nacházel rozpacích, rozum-li spíše, aneb autoritu církve slediti má. Později ale svítězila *navyklost*. Ještě obec křestanská a škola Pražská pevně při starém stály, a neosmělil se tedy také Štítný *po letičies hlavě postúpiti*. — Řadu spisů svých započal Štítný, jakž jsme už pravili, překladem spisků sv. Augustina a Davida bosáka, shotoviv práci tuto okolo l. 1370. Překlad to docela svobodný, promíchaný vlastními myšlénkami Štítného, tedy parafrastický v nejširším způsobu. Na to sledily *knihy obecných věcí křestanských*, první to původní spis Štítného, jež nejprvé dětem svým sespal, dále pak je každému ustanovil „komuž by byly k utěšení a poznání rozličných věcí křestanom užitečných.“ Spis tento dokonpal nejspíš l. 1376. Sepsání *Besedních řečí* klade se na r. 1387. Sváteční a nedělní řeči shotoveny jsou r. 1391, načež na sklonku XIV. století, as r. 1399 úplné přepracování čelních spisů svých dohotovil. Mezi tím osvědčil nevyrovnanou svou pilnost a pracovitost duchovní přeložením či vlastně vzděláním zajímavých traktátův sv. Augustina, Richarda, bratra Davida a j. v., a sepsáním některých menších původních spiskův. K přeloženému traktátu přidal původní předmluvu. Takž *Výklad na knihy múdrosti* (jež původně sespal Robert Holkot, proslulý mystik v Oxfordě † 1349) opatřen takovouto předmluvou, v kteréžto naznačen jest způsob, jakým Štítný vůbec překládal: *Nemiením bych jeho řeč latinskú chtěl česky klásti: než z jeho knih bera naučenie, mluvíti chci perem, což mi bůh dá, některé nechaje, coj on tam mluvil, a snad někdy i od jinud bera něco, a však ve mnohém jeho se drže obyčeje a t. d.* — Rozsáhlá literární činnost Štítného se však nejlépe objeví seznamem všech potud nalezených knížek a traktátův jeho, původních i překladův. Jsouť (podle vyčtění Erbenova) následující: 1. O sedmi duchovního stavu vstupních (Knížky bosáka Davida). 2. O víře, o naději a milosti. 3. a) Výklad pateře. b) Výklad na Zdravas Maria (Překlad). 4. a) O trojích staviech (lidských — křestanských vóbec) panenském, vdovakém a manželakém. b) Knížky o manželích. 5. O hospodářovi, hospodyně a čeledi. 6. a) O devíti staviech lidských.

(Kak se zdejší stavové lidští připodobňávají k andělským kóróm. — O jerarchiích nebeských a staviech zdejších.) *b*) O trojem stavu (bydle) onoho světa. *c*) O jerarchách nebeských. 7. Ostnec svědomia. (Kterak má člověk skrze ty kuory [andělské] přijíti do nebes.) 8. O pokušení ďábelském. 9. O (sedmi kostelnicích) svátostech. (Kterak se očistijem toho, že hřešíme. — O staviech onoho zákona.) 10. Řeči besední. (Rozmlouvání duše s svědomím. — Rozmluvy nábožné.) 11. Řeči sváteční a nedělní z rok do roka. 12. O hřešiech. (*Summa vitiourum.*) 13. O čtveru zlém. (O čtveru zvířat.) *Richardus a S. Victore.* 14. O šlechtnostech. *Summa virtutum.* 15. O jiných čtyrech šlechtnostech. (O obraziech čtyř ctaostí.) *Virtutes cardinales.* 16. O sedmi šlechtnostech (kteréz jsú) proti sedmi úhlavním hřeichom. 17. Kterak bojují hříchové proti ctnostem. (S. Augustinus de conflictu vitiourum et virtutum.) 18. O sedmi dariech ducha svatého. 19. O připravení srdce. (O srdci lidském. — O sedmerém způsobu srdce.) *Hugo de preparatione cordis.* 20. O sedmi chodbách k blažené věčnosti. *Bonaventura.* 21. O osmeru blahoslavenství. 22. O desateru božiem příkázání. 23. O dvanádsti radách. 24. O múdrosti. 25. O stavu člověka vnitřního. *Richardus de interiore statu hominis.* 26. Výklad na knihy múdrosti. *Robertus Holkot de sapientia Salomonis.* — Seznam tento zdá se, že není ještě úplný, ba dle domnění odůvodněných přínáleží sem i „Zjevení sv. Brigidy“ a „traktát o korábu Noemově.“

Podrobné vyjasnění obsahu všech těchto spisů a kritické rozebrání jeho takové aby z něho jasně vysvítilo co Štítný od jinad vzal a co z původního a samostatného myšlení jeho vystoupilo, pozůstaviti se musí ještě budoucnosti. Přípravy k tomu důstojné již učiněny jsou, a spis jako *Hanušův Rozbor filosofie Tomáše ze Štítného* se už za skvělý počátek takovéto snahy považovati dá. Pokud nám zde možná působení Štítného v světle základního principu pozorovati, považujeme veškeré jeho spisy za příspěvky ku národní dobrovědě na křesťanství založené. Štítný jest v sobě přesvědčen že všechna hlavní pravidla mravného jednání obsažena jsou v křesťanském učení, a protož se všady na učení toto odvolává. V učení to věřiti jest mu první zásadou. „Věra jest základ a kořen všeho dobrého; ani naděje ani milost bude bez věry.“ Tímto přesvědčením se základně lílil od starých předkřesťanských filosofů že se postavil hned na pevnou, pozitivní a hotovou už půdu, kdežto oni takovou teprv si vyhledávati musili. S toho stanovíště se také vysvětliti dají všechny styky a všechny protivy jež se porovnáním jeho spisův s výroky staro-helenských filosofů vyskytují. Spravedlnost, na kterou Pythagoras svou dobrovědu zakládal hledaje ji v harmonii, našel Štítný v křesťanství. Jestli-že *Antisthenes* dovr-

šiti mluvil pravdu projevem že *toliko cnosti potřebí jest člověku, a že ona sama dostáčuje k blahoslavenství*, vyjasňuje se Štítnému právě poněkud o ní učením křesťanským a hlavně spisy sv. Augustina. Cnost „virtus“ nazývá Štítný „šlechtnost“ a odůvodňuje to tím, že „virtus“ jest moc jakás skrze niž jest člověk ctěn, šlecheten, vzácen, drah. Až i kamení drahé a koření má také svú moc, již latiník říká „virtus“ a však jinú moc míní než jsú lidské cnosti neb šlechtnosti, ješto jsú duchovní právě zboží. (Patrnó tu, kterak zápasil Štítný s jazykem, chtě se ustanoviti na pevnější a smyslu přiměřenější terminologii.) — Cnost hledá Antisthenes v co nejmožnější neodvislosti od smyslných žádostí a takž dosledně až k cynismu došel. Podobnému názoru i někteří fanatické křesťanstí se poddali, ale Štítný se přiznával k onomu učení o cnosti kteréž harmonii duchovné a hmotné bytnosti lidské neruší ale jí podporuje. Neodloučil se od souměrnosti. Podle něho bázeň boží vede k pokoře, ctění božního obrazu v každém člověku k milosti, nekázal aby se blahobyť pozemský zavrhoval a o zboží pranic nedbalo, leč na rozumné nabývání jeho a nakládání s ním doléhal, slevem, vyučoval smírnosti ve všem, a zavrhoval co smírnost tuto rušilo. Nelze nám se souditi se Štítným že neustále se odvolával na věčnou odplatu. Křesťanství středověkému byl život záhrobní *ultima ratio*, a nevíme čím by hlasatelé dobra rázněji byli působiti mohli na lid surový, nežli tím že mu peklem hrozili a nebe slibovali. Sledil i Štítný v tom ohledu způsob všech tehdejších kazatelů a filosofů, neboť se takováto *argumenta ad hominem* co nejvýdatnější osvědčila. Nezakládá však předce Štítný moralku svou výhradně na sliby a výhrůžky; nehlasá, že člověk jediné pro to dobře činiti má aby peklu ušel, ba na mnohých místech poukazuje na to kterak na cnotných zásadách a na šlechtném jednání spoléhá mír duše a blahoslavenství vešdejší. Protož také zdravé myslí jeho se přití sebemučení člověka na zemi, a neschvaluje způsob kterým lidé trýzněním těla nebeského království se dopíditi míví. Nemá za to že *pósty strojiti, aneb púti konati* vede k cíli ale radí v pravdě svého stavu žívu býti.... *A jakž koliv dobré jest, chítí umříti pro bůh, neb což bude, trpěti, a však nemá s rozumem toho žádati člověk, aby jej to potkalo; neb žádati sluší, aby byla ve všech lidech vůle boží a království jeho, aby všichni dobří byli, a i žádný nečinil druhému protivensví.* — Mnoho jiných podobných míst ve Štítném se nalézá jimiž svědčeno, že filosof náš dosti liberalně pojímal dogmatiku křesťanskou a do života hledě nikoliv na ascetické stanovisko se nepostavil. Ba i tam kde protiv mnichům a pro Millče, Waldhausera se projevil osvědčil podobný názor, takže by zajisté s mnohým odporem se byl potkal kdyby tyto

své náhledy ústně byl vyhlásoval a snadno od protivníků byl za kacíře považován býti mohl. Spisy ovšem ne tak rychle se rozšířily a na okamžik tak rozsáhle nepůsobily, jako živá slova kazatelův. Že proti Matějovi z Janova se projevil, který zamítal poctu obrazům vzdávanou, přičítáme částečně též esthetickému jeho ruchu. Malba za Karla IV. v Čechách květa a vydávala pěkných, k nábožnosti a souměru myslí povzbuzujících plodů. „*Mniem — pravý Štítný — že môžem mieti obrazy miesto písma na památku takových věcí, ale ne aby obraz mohl býti ktoré božie podobienstvie.* Bedlivěji-li nahlédnem v život a působení Štítného, objeví se nám zvláštní ta vlastnost že pohnutky vnější jej k pozitivné činnosti probouzely. Jakž známo, teprv v zmužilém věku se k spisovatelství odhodlal, podniknuv hned první práci svou k užítku svých dětí. Nepomýšlel tedy nejprv na obohacení vědy a literatury, a sledil pouze směr pedagogický. Dostačovati se mu zdál k tomu překlad či vlastně svobodné zpracování spisků cizích. Snad teprv při této práci se uvědoměl svých vlastních sil, a přesvědčiv se, že ne všecko nač on sám pomýšlel v cizích spisech uloženo, ku shotovení nových a vlastních přikročil. Proto ze spisů jeho vyzírá účel především vychovávací cestou vyučování. Na objevení jakés filosofie nepomýšlel, ač ji skutečně objevil. Proto vši tak zvané systematiky prost se jeví, a postup myšlének jeho jest více přirozený a náhodný než předpomýšlený, a způsob psaní jeho spíše populární než vědecký. Sledil více naladění okamžité a osobné, nežli aby si byl jakýs plán k soustavnému provedení účelů svých předložil. Mohl takto činiti, jelikož na hotových už základech pokračoval v nichž už dovršené bylo sjednocení a jimiž se mu už sám podával patřičný souměr. Jak ostýchavě se odvážil na spekulativní půdu, toho svědectvím jest rozpak v jaký ho uvedlo Wiklefovo učení o transsubstanciaci. Nevěděl kterak nejistoty zbýti, *když sej v tom ani kostel ještě ustanovil*, a čekal jak o tom *církev a Pražská škola rozhodne.* — Právě ale proto že nevystoupil jako učenec s novou soustavou, ale jako vychovatel ve smyslu křesťanském, nevyhýbal se pohnutím citu a místy se právě na řečnickou povznesl výši, což hlavně se zakládalo na to že z mládí v Praze přední kazatele slychával, způsob jejich přednášení si osvojil a při spisování ho použil. Nedal se však svěsti na scesti jež obrazivost věku jeho nastoupila, a horlivě se zasadil proti pověrám v samu víru se vloudivším. *Někteří mají neúplnú víru — pravi — totiž nevšemu věři co víra uči; jiní zase príelišnú, věřiec ve mnohé věci, ješto víera věřiti bráni.* Víra křesťanská ale má přiměřena býti. Jakož neúplná tak i přílišná víra k záhubě vede, a Štítný přímo se projevuje že přílišnou víru mající se dali čertu oklamati *majíc v plnú víeru křesťanskú.*

přijeli se k tomu čarům, lékům a věštby. Co dále o čarách, lékách a věštbách vypravuje považujem za dosti důležité i ohledem na stav kultury XIV. století. Objeveny tu nejen všeliké druhy duchovných poblouzení a pověr jakýmž se lidé tenkráté podávali, ale zbuzený už proti nim odpor pokročilého rozumu.

Takovýto pokročilý náhled čerpal Štítový zajisté z vyšší a všeobecné své vzdělanosti. Ze všech jeho spisů vysvítá nejen že veliké zalíbení měl v učení literárním ale že i ve vědách prospěl tak-že nejvzdělanějším mužům času svého se vyrovnati mohl. V právích sice on sám nedokonalé zběhlosti uznává, bera od dobrých juristův naučení ve věcech pochybných. Za to ovšem pročtenost jeho ve věcech jiných literárních byla podivu hodna. Zvláště poznání přirozenosti čítal k radostem nebeským, což svědčí v jaké vážnosti choval přírodovědu a jakou důležitost na ni kladl, ač ovšem ji neproniknul zrakem filosofa: „*Jak divně vešken svět drží svůj běh v přirození, jak se co rodí v zemi i v moři, živé i mrtvé, kde se řeky neb studnice počínají, kde větrové, jak se u povětří déšť zarodí anebo sníh anebo krůpy neb hrom a cožkolivěk; poznati, na čemž je bůh zemi ustavil a divně vody okolo ni a povětří nad nimi a nad povětřím oheň pravý okolo všeho na čtvrtém místě; útěchat bude i to poznati osmi nebes přirození, v nichž jsou planety a hvězdy, proč v sedmi nebech v každém jedné jeden planeta: v prvním Měsíc, v druhém Venus, v třetím Mercurius, v čtvrtém Slunce, v pátém Mars, v šestém Jupiter, v sedmém Saturnus, v osmém obecně jiné všecky hvězdy, a které je moci která hvězda a jak mají divný svůj běh, a jak divně způsobem božím řídí vešken svět, a kterak jest a proč jest nad těmi osmi kruhy nebeskými opět devátý, jenž slove kruh hnutí prvního: v tomž zde hvězdáři velikú útěchu mají, dívajíc se myslí tomu jakž takž, ac i nemohú plného v tomž poznání míti: ale kdož i z najprostnějšého lidu do nebes přijde, vše to z ziskrz pozná a bude zvláštní útěchu a radost míti, i v tom vida boží moc všemohúci, múdrot neobsežitú (nepochopitelnou) a dobrotu nevymluvnú; né (nýbrž) mnohé v tom i nad to poznají, jehož ani Ptolomeus, ani který z hvězdářův mohl kdy poznati: poznají, jak jest a proč jest ono nebe, ježto slove křišťalové, jehož jsou nedošli hvězdářové vtípem svým, ale jedné v písmě jest tak jmenováno, ježto nemá i žádného běhu.“*

Někdy, ač zřídka se takž dotýká politických poměrů zemských a to nikoliv s uspokojením. Stav socialný líčí ve všech svých spisech. Na jednom místě, vykládaje slova Apokalypsy: „Aj, země třesení veliké stalo se, a slunce zčernalo jako pytel žiněný, a měsíc vešken byl jako krev, a hvězdy nebeské padaly na zemi“ — právě hledem proroka

zvěstoval všeobecný převrat: *Země hnutie jest hnutie lidu obecného, sluncem znamenána jest stolice papežská, měsícem stolice císařská, a hvězdami z obů stavů znamenajte, ješto padají v zemské žádosti od nebeských, a z rádu na neřád!* — Dalat se tedy i obrazivost jeho unést, když autorita znamenitá ji okřídčila. . .

Spisy Štítného jsou šlechtná snažení šlechtné duše. Jakož on sám nejen ve víře ale i v poznáních víry stál, takž i tato svá poznání zase na národ přenesti se snažil, liše se tím od filosofů svého věku kteříž učení svá toliko na žáky své školní přenášeli. „Co bychom my rozuměli víře, — praví — kdybychom ji od svých předků neposlouchali a naučení a posvěcení neměli od učených v písmě? . . . Bůh chtě vešken pořádek mítí ve svém království, spořídil mladší i starší, sprostnější i rozumnější aby jedni od druhých moudrosti táhli. . . . a kdož budou učení budou se stkvíti jako hvězdy nebeské. . . . neb cizí oheň popaduje lid nezučení, a toho ten oheň nejspíš popadne, kdož není naučen, by boha poznal. A také i zde mezi těmi ješto o potřebném se tázají a mezi těmi, ješto jim v dobrotě odpovídají, rozmáhá se a roste láska, když svorně a jednostejně budou pravdě rozuměti; neb nesvorných úmyslův nemohou spolu mile býti.“ — Zda-li tu vysloveno není by vešken lid si pravdu osvojil? a bytby *pravda* a osvojení toto *svorně a jednostejně* toliko v úzké meze názorů středověkých se těsnilo, dát se mu nyní podložiti i smysl rozsáhlejší aby totiž vešken lid k vyšším dospíval poznáním. —

* * *

Ač plodnost duchovní nezávisí na autoritách, přece mnoho jest příkladů že se jimi ustanoviti a často i obmeziti dávala. Jest však pojem o autoritě velmi rozsáhlý. Nevždy se soudnictví nad literárními plody přiřkne takovým kteří i podstatnou soudností k tomu by povoláni byli. Nemine se však autorita, buďsi ona uznání hodna aneb nehodna, působení valného na obecné mínění jež aspoň na čas podlé výroků jejich se spravuje. Tím méně se ho minouti mohla ve XIV. století kde se jí i mocnosti dostávalo k udržení své svrchovanosti, neboť hlavní autoritou byla tenkrát církev a škola církvi sloužící. Hlavní její zřetel však obrácen byl na zásady spisovatelovy a na sjednocenost myšlének jeho s jejím učením. Na sjednocenosti této záviselo uznání platnosti neb neplatnosti spisu. Co se nesrovnávalo s výroky církve to za neplatné se prohlásilo a za kacířské. — Na literární jakés obecnostvo, na čtenářstvo nynějšího rázu nebylo tenkrát pomýšleti. Nezeť bylo tedy spisovatelé odvolávati se na úsudek jakýs všeobecný, a

hlas lidu se v záležitostech literárních ještě neozýval. Čím dražší a vzácnější byly knihy tím méně se nalézalo čtenářů. Literatura měla jen výhradné postavení v životě, i ačkoliv některá část její dosti milovníků čítala, bylo mezi nimi přece jen málo pravých znalců. I sami učencové jen částečnou měli vzdělanost, a jen málo všeobecných vědomostí. Nejvzácnější ale zajisté se jevil přehled všeobecného duchovního snažení a literárního plození, jelikož nebylo ještě dějepisů literárních a novin jež takový přehled by byly od času k času poskytovaly. Snadnoť tu i náhoda rozhodla nad směry jež se sledily, jakž toho nejjasnější důkaz podala doba příští kde několik Čechů do Angličan příšlých spisy Wiklefovy poznalo a je do Čech přineslo. Jakových knih se nejvíce opisovalo takových se i nejvíce čtlo, a spisy jež na školách se užívaly měly vedle theologických nad všechny jiné přednost a největší rozšířenost. Všeobecnějšího vzdělání poskytovala jen universita, avšak ani ona nestála na výši časové, neboť se již tu a tam jednotliví duchové povznegli na stanoviště o jakém škola nevěděla aneb věděti nechtěla. Prostředky k všeobecnému vzdělání byly ještě nedostatečné a nemožná téměř bylo jednotlivci získati sobě přehled všeho co duch nž vydobyl a kde co překonal. Ohledem na takové obtíže jest nám obdivovati muže tak vysoké a rozsáhlé vzdělanosti jakou se Štítný honositi mohl, a vážíme si myslitele jenž takové plody ducha svého vydal. Tím však že panujícím předsudkům odolal a jazykem i způsobem psaní novou cestu mezi učenci tehdejšími nastoupil, odvážil se na krok kterýmž se od školy skutkem odpoutal ač slovem se jí držeti projevil. Neodpoutal se ovšem od základů učení jejího, neopustil dogmy její, ale že neobvyklou si vyvolil formu, přiměřenější a záměrům jeho více odpovídající, podal důkaz že záměry jeho byly vyšší oněch jež škola sledila. Dokázal tím že každý duch, jenž vyšší povolání v sobě cítí, svou vlastní jde cestou, neohlížeje se po cestách kterýmiž jiní krácejí. Nebyť by to podniknouti mohl kdyby nad nimi byl nestál, nebyť by se na to odvážil kdyby byl nepochopil ducha svého času. Dvě vlastností hlavně při něm pozorujeme, jasný náhled do života jakž skutečně kolem něho se jevil, a hluboké vnoření se do nauky křesťanské. Ono jasné zření do života nedalo mu ubřednouti v theoretických a snad i mystických bádáních k jakým se věk jeho klonil, kdežto zase pilná a hluboká studia mu poskytovala zbroje pozitivně k ethickým jeho snahám. Skutečně se zrcadlí ve spisech jeho podivu hodná rozmanitost a plnost poznání a tolikeré shody s výroky všech křesťanských filosofů že nesnadno rozsouditi výše-li stál vědomostmi aneb samostatným svým myšlením. Nám se ale zajisté stal znamenitým svými podstatnými směry.

Rozličné byly cesty jimiž se pravda vyhledávala. Docela zvláštní a od dávnověké moudrosti řecké se lišící byla cesta kterouž křesťanští filosofové nastoupili. Jelikož pak náš Štítův do řady jejich se postavil, nebude od místa běhu a rázu filosofie této si povšimnouti která nejen písemnictví ale i veškerou kulturu středověkou pronikala, a jejížto vliv na náboženský a společenský život byl poměrně větší a ustrědřenější nežli působení světských, mimo církev se stavivších myslitelů. Filosofie církevních otců se nám jeví co přechod vědovnosti starořecké ku středověké. Počátkové její padají do prvních dob středního věku. Novoplatonská škola, jež v třetím století po Kristu se objevila, nechovala v sobě rukojemství dlouhého trvání, jelikož více na obrazivost nežli na rozum působila. Že však některé její názory s náhledy tehdejších křesťanských učitelů se srovnávaly, způsobila se škola nová na základě sv. písma a ústných podání církevních ježto ony částky řecké a východní filosofie přijmula které neodporovaly základnímu učení křesťanskému. Někteří z nejstarších církevních otců řeckých, ze školy novoplatonické vyšli, položili základ škole křesťanské, mezi nimiž Augustin nejvíce proslul. Bylot ovšem mezi prvními církevními otci i takových kteří filosofii za vědu samostatnou považovali a za klamnou i nebezpečnou prohlásili jelikož prý od boha odvádí. *Lactantius Firmianus* stál v jejich čele. Ale *Augustin* a jiní měli za to že některá část mimokřesťanské filosofie dobře se hodí k učení křesťanskému. Ve spisech Augustinových nejzřejměji se jeví spojení novoplatonismu s podáními církve, a zvláště v jeho rozpravě o městě božím nalézá se přehled pohanských filosofických soustav, takofka kritikou křesťanskou osvětlený. Nejprvnější učení církevních otců obsahovalo nauku o bohu a říši jeho. *Lactantius* i *Augustinus* uznávali za největší nedostatek Platonismu, že ani *Plato* ani *Novoplatonikové* učení toto nedovršili a pohanskému mnohobožství se přímo na odpor nepostavili. Veliká jedna myšlenka nejen novotou ale i podstatou svou jím pomáhala k vítězství, totiž myšlenka o říši boží, která vznešeností a všeobecností svou převyšovala veškerou vědeckou vzdělanost hellenskou. V myšlence té se jevilo uznání rovnosti a bratrství všeho lidstva, splynutí všech dětí božích v jednu, láskou k bohu proniknutou rodinu. Na základě tomto se vyvíjela nová křesťanská věda, ve všem podstatném sjednocená a přemnohé individuálně náhledy v sobě chovajíc. Přední křesťanští filosofové byli před Augustinem *Justin*, *Tatian*, *Theofil* z *Antiochie*, *Klemens Alexandrinský*, *Origenes* a *Chalcidius*. Po Augustinovi *Synesius* v pátém a *Boëthius* v šestém století. Že někteří z učenějších církevních otců a zvláště apologetové křesťanství tu a tam i něco pohanské učenosti do spisů svých přijímali, nevadilo snahám jejich. Avšak

velké světodějné udalosti působily i na vědu, jež neméně nežli veškerý život národův velikým podléhla změnám. Tu se objevila mocnost základní myšlenky křesťanské, neboť jací koliv kmenové na které koliv půdě vystoupili, církev všecky je přijímala do velkého bratrstva. Jestliže se praxis učitelů křesťanstva nesrovnávala s filosofií prvních jeho zakladatelů, nebylo to vinou oněch myslitelů, jimž toliko veliká idea na mysl tanula, a kteří nebyli odpovědni za pozdější její výklady a v život uvádění. Ne každý kněz byl pak filosofem, ne každý filosof Augustinem. Křesťanská věda klesati počala dvojím způsobem. S jedné strany jí škodili vytržencové vědě vůbec nepřízniví, s druhé jakýs druh encyklopedistů křesťanských, jež vyšší ideu z vědy vypudivše učinili z ní prostou, pouze na trápení paměti mladých kněží čelící nauku která pod jménem *Trivii* a *Quadrivii* na školách se přednášela. Výše nadaní učitelové však uznali potřebu oprav a od času k času vždy zase ku starším otcům se navraceli. Nedá se upřítí že dosti patrný ruch duchovný mezi knězstvem středověkým panoval, že nejen mnichové v klášterích a světštní kněží ale i poustevníkové se o pěstování vědy snažili, ale nestejným už duchem. Nejdůležitější se nám zde jeví snaha aby se filosofickým skoumáním všeho druhu za základ položila metafysická, dogmatická soustava křesťanského učení. Přední tu mužové se přidržovali knih Augustinových. Vedle toho, ovšem též na základech církevního učení, snažili se jíní o vybroušení pouhého rozumu bez ohledu na obsah myšlenkový, pěstující zvláště logiku a dialektiku. V tom ohledu si ovšem skolastikové mnohé zásluhy získali tím že poukázali na zákony myšlení vůbec. — Myslitelé středověcí zasazovali se nejprv o to aby dokázali že učení křesťanské s rozumem vůbec souhlasuje. Projevili, že dvojí bylo zjevení boží, jedno všeobecné kteréhož se i pohan-ským mudrcům dostalo, druhé zvláštní a osobné, křesťanské. Měloť tedy ono první zjevení tak dalece platnost pokud druhému neodporovalo. Odpor ten neležel v zjevení samém, nýbrž v jeho projevení ústy mudrcův. Byloť tedy potřebí, aby stará filosofie zvláště Platonova a Aristotelova v souzvuk se uvedla s učením křesťanským, a tak filosofie křesťanská se dovršila. — V první polovici středního věku přiléhala skoumání více k Augustinovi a k Alexandrinskému novoplatonismu, tedy více k Platonovi; ale v druhé polovici nabyl Aristoteles převahy. Bylo však mnoho mužův takových kteří si obou rovně vážili a ni jednoho ni druhého se přísně držíce o poznání a pokrok pravdy se snažili. Největší zásluha skolastiky leží ale v tom že se o vědeckou mluvu postarala a k filosofické terminologii základ položila.

V nitru těchto všeobecně naznačených kruhů objevili se někteří znamenití mužové již křesťanskou vědu na filosofickou výši dovésti se

snažili, a z nichž všickni pozdější hojně kořistili. Přemýšleli nejprv o bohu, nesnad aby myšlením teprv k němu došli, nýbrž už zprv o jsoucnosti a vlastnostech jeho přesvědčení jsouce, aby dokázali pravdu toho svého přesvědčení. V tom ležela první a hlavní vada tehdejšího skoumání. Brali už za pravdu to, k čemu teprv analytickou cestou dojíti měli. — Patrný jeden okus spojování Novoplatonismu s učením křesťanským učinil už v devátém století *Jan Scotus Erigena*. († 886) On praví: „Bůh jest podstatnost všech věcí, všechny věci z plnosti boha vycházejí a k němu se vrací. Není jiné filosofie mimo náboženskou, která s křesťanstvím souhlasí. Filosofie jest poznání boha. Všecko co jest jest tak dalece pokud to jest, *přirozenost*. Bůh ale jest přirozenost která stvořuje aniž sama stvořena byla. Bůh jest vše co skutečně jest, neboť bůh sám všecko činí a ve všem se stává. Bůh poznává všechny věci v myšlence, bůh sám o své celosti ví, a že není konečný, že vyšší jest všeho a nitrem hloub nežli všecko, a že všechno obejímá, neboť v něm a jím jest všecko, a mimo něho nic. Myšlenky božského rozumu jsou příčiny všech věcí.“ — Takž soudí Erigena o bohu, o světě pak (táhna se přitom výslovně na filosofii řeckou) takto: „Svět jest věčný plod věčné božské účinnosti, a co časem jakožto konečně vyvstává, bylo, dříve nežli v čase se stalo, životem v bohu... bůh se nám zjevuje ve veškeré bytnosti a v životě všech věcí... Bůh pokud všeho stvořuje a nade vším vládne, jest a zůstane věčně nade vším co prabytost ve své praživosti a ve svém praduševenství... Ale všechny stvořené bytosti zpět se navrátí k počátku svému, k nestvořené prabytosti... Bůh jest všecko ve všem, neboť on jest všecko co kdy a kde skutečnou jsoucnost mělo a má... Také lidský rozum pochází od Boha. Jestliže rozum sám sebe nepochopuje, tuť nepochopuje také boha který jest rozum všech. Kdo ale boha nepozná ten nikdy nepozná sám sebe.“

Po Skotovi zde nejprv Anselmus Kanterburský († 1109) budiž uveden, myslitel jenž se vyznamenával hlubokostí ducha a ostrovtipem neméně nežli dialektickou umělostí. Učení jeho se vyložití dá v tento smysl: „V lidském duchu chová se myšlenka svrchované bytnosti vedle níž nic vyššího a podstatnějšího se mysliti nedá, a myšlenku tuto pochopuje každý kdož vůbec myslí. Bytnost tato svrchovaná však ne pouze v myslí naší se chová, nýbrž také sama o sobě jest; neboť by se jinak něco ještě podstatnějšího mysliti dalo, co totiž i v myslí i o sobě v skutku se nachází. Takovéto bytnosti skutečně jest, a nedá se mysliti žeby jí nebylo, neboť kdyby se takového něco mysliti dalo, možná by bylo pomýšletí na bytnost ještě vyšší o které se mysliti nedá že jí v skutku není. — Bytnost tato jest Bůh... Bůh sám sebou stvořil a

spořádal všechny viditelné a neviditelné věci. Obdoba věcí byla dříve už Bohem poznána, nežli stvořeny byly. V božském poznání všecko od věčnosti se už chovalo a chová co časem se stává. Jediný bůh sám sebou má život a sílu a udržuje život a sílu všech věcí ve všech věcech. Vše co jest, toliko pomocí bytnosti božské se stalo, ona však bytnost sama ač vždy jest a všady, předce vtěsniti se nedá ani v čas ani v prostoru... Božská bytnost jest vesměs duchovná a sama v sobě pravým, blahoslaveným a věčným životem.... Rozumný duch jest pro nesmrtnost stvořen aby boha pověky poznával a miloval. Tento jest věčný a blahý život ducha. Povolání tomu však za dost nečiní nedbalost jest, taktéž nepřičiňovati se o úplné porozumění tomu o čem víra nás přesvědčuje.“ — Jest tedy podle Anselma povoláním člověka aby boha poznával a cností ho následoval. —

Třetí v kruhu filosofů tohoto rázu byl Tomáš Akvinský († 1284), bez odporu jeden z nejvzdělanějších a nejnadanějších mužů svého věku. Ve spisech jeho se objevují stopy nejrozsáhlejších vědomostí. Nejen že Aristotela a Platona důkladně byl promyslel, ale i soustavy Novoplatonikův a některých arabských myslitelů si osvojil. Nejvíce ale, jak se zdá, mimo Aristotela naň působil Augustinus. Podstatné spojení filosofie s theologií si vytknul za hlavní účel. Valný ale nedokončený spis jeho *Summa theologiae*, plod to hlubokého a namnoze i samostatného ducha i svědectví nadobyčejných studií, jest úplná soustava theologie, chovajíc v sobě i etiku a filosofii práva. Čtení spisů jeho se posud pěstuje v katolické církvi, a jakož on sám druhým Augustinem jmenován, takž jeho *Summa theologiae* se považuje za důkladnější provedení zásad v knize Augustinově *o městě božím* složených. Náhledy jeho došly nejvyššího uznání v církvi katolické čemuž se nikdo nepodiví, zvěda že Tomáš Akvinský mezi jiným přiřknul církvi i právo zatvrzelé kacíře k smrti uváděti! Papež si ho tak vážil že mu uložil vypracování známé hymny: *Pange lingua*.... Hlavní učení jeho soustavy se ustřeďuje v následujícím: „Bůh jest, jelikož kdyby se v to nevěřilo, nebylo by vůbec nijaké pravdy. Kdyby boha nebylo, bylo by pravda že žádné pravdy není, — což si odporuje. Bůh jest jednoduchá a první nutná bytnost, úplně čistá opravdivost, pradobro a prackrása.... Vše co jest, jest z boha a bohem. Všechny věci jsou účastny božské jaoucnosti ale nestejným, více neb méně dokonalým způsobem. Ani věčnost, ani časné povstání světa se nedá dokázati. Všecka stvoření v jistém pořádku a sledování způsobují svět. Jest tu tedy i možnost zlého vyslovena. Duše lidská jest nesmrtná; rozum její snaží se po pravdě, vůle její po dobru. Svoboda lidská záleží v tom, že člověk jenom ono dobré pochopuje a za takové považuje

keré pochopovati chce, že se ku zpytování pravdy obrátiti aneb od něho odvrátiti mu lze jest, a že si sám ustvořiti může poněti o dobrém a i prostředky k dosažení jeho podle osobnosti své vyhledávati. Podstatné jest bůh, — jakožto nejvyšší dobro — nejvyšší cíl člověka; že však i citem ho pojímá, tedy svrchovaným cílem člověka jest zbožnost a pozívání boha nejvyšším jest blahoslavenstvím... Pravost vůle na boha obrácené jest podmínka blaženství, a blaženství toto člověku nastává když on nic jiného nechce nežli co bůh chce, a vůli svou vůli božské podrobuje... Bůh řídí svět směrem všeobecného dobra, to jest podle božského přirozeného zákonu a práva. Všecky zákony lidské mají býti pravým upotřebením zákonu tohoto...“ — Zde tuším, nebude také od místa poukázati na politickou theorii Akvinského, jelikož mnohé důležité, i našich dějin se týkající konsekvence na ni se táhnou. Ano i v literárním ohledu vidíme se odvolávati Štútného na mnoha místech na právní názory Tomáše z Akviny, k nimž zde jako dodatek podáme kratičké náčrtky politických přesvědčení proslulého církevního otce.“ Člověk se zdokonaliti může jenom ve společnosti a společnost potřebuje vlády. Pravá a spravedlivá vláda směřuje toliko na všeobecné dobro, nikoliv na úspěchy vládařovy. Spolek občanů jest tím dokonalejší čím více všem vespolek a jednomu každému zvláště poskytuje vnějších a podstatných prostředků k pravému lidskému životu. Vláda jest tím dokonalejší čím více takových prostředků uspůsobiti umí, a čím snažněji se o to stará aby veškeré síly občanů k všeobecnému dobru se spojily a čelily. Když však tyran jakýs veřejným uznáním (auctoritate publica) se odstraní tak že spojené občanstvo jej opustí protože nadužíval mocnost svou, v takovém-to pádu se nespáchá nevěra.“

Brzo po Tomáši Akvinském vystoupil *Duns Scotus* († 1313) jenž v náhledech o bohu sice podstatně se nelišil od předchůdcův svých, ale v některém svém učení přímo proti Tomášovi Akvinskému se postavil, takže se po něm zvláštní filosofická strana Skotistův na protiv Tomistům působila. Ač nesnadno skolastickými pleteninami spisů jeho se propracovati, předce jádro v nich spočívá takové jakýmž se základné jeho myšlénky co veliký pokrok ve vědě značují. Nám jest zde důležitým i proto že nejbliže stál době o které právě pojednáváme, a že byv Františkánem, valně přispěl ku sporu mezi Františkány a Dominikány jižto se k Tomáši Akvinskému přidali. Jeho učení o vůli, o vyladcích milosti a o nepoškrvněném početí p. Marie zde opomíjíce k podstatnějším se obrátíme věcem. Znamenitý se nám tu objevuje pojem jeho o filosofii a o vědě vůbec, jejíž hlavní účel klade v *poznání všech věcí* (nosse omnium gentium naturam, quid quod est). Všecky

věci ale se táhnou na nestvořený, v rozumu božském spočívající vzor. Každá věc má svou podstatu a svou jakost. Rozeznávají tedy sluší co vlastně věc která jest, a jak... Bůh všechny věci stvořil svobodnou svou vůlí. Svět jest bohem způsoben a spořádán jako krásný strom, vše co možné jest, se v něm zákonitě uskuteční. Veškerý vývin vychází z jednoduché (prosté) neurčitosti k rozmanité, určité dokonalosti. Lidské tělo jest nejdokonalejší plod přirozenstva. Duše co svobodná bytnost s tělem jest spojena. Člověk jest prostředníkem v celku, jím se zevní příroda spojuje s duchovnou, čili andělskou přirozeností. Nutná poznání předcházejí vůli. Jediná nutná podmínka k dosažení svrchovaných účelů jest čistá láska k bohu, jakož k nejdokonalejší bytnosti. Nesmrtelnost duše se nedá dokázati pouhým rozumem.“ (Krause, Vorlesungen über die Grundwahrheiten der Wissenschaft.)

Na těchto základech se ustanovovala věda XIV. století, i ačkoliv převahou k metafysickým se klonila badáním, objevily se v ní předce už některé zárodky věcnatějších poznání z kterých se napotom úplný převrat vědy samé vyvinul. Bylot vedle těchto předních myslitelů právě množství žáků a následovníků jejich vystoupilo, ano i jimi samostatnější duchové někteří povstali, nové látky i nové směry do vědy vnášejíce. Mělať také věda už během XIII. století podivné osudy a přežila mnohá protivenství, takže i spisy Aristotelovy, zvláště metafysika a fysika, hned jak pozornost university Pařížské na se obrátily, časem se zapovídaly časem zase připouštěly, a sice metafysika r. 1209 a fysika 1215, který však zákaz se dialektiky nedotýkal. Roku 1231 obnovil se zákaz fysiky na tak dlouho až nauka tato prý bludů svých se sprostí a docela podle církevního učení spořádá, a ještě r. 1265 se zákaz tento znovu vyslovil. Nezvítězila však církev nad vědou, ba ani slovutného dominikana Alberta Velikého neodstrašil zákaz, jakž způsobené jim výklady zapovězených knih Aristotelových dosvědčují.

Povaha skolastiky patrně směřovala na upostředění a ustanovení pevnějšího poměru mezi věděním a věřením. Čím více dogma z církve do škol přecházelo a čím více se theologie snažila aby se na vědu povznesla, tím více k sobě přicházela věda snažíc se o to aby dogmatiku k sobě přitáhla a přitůžila. Pokud vědění a věření v jedno splývalo, šla víra a věda jednou cestou, když ale myšlénka od věci, theoretické od praktického se oddělilo, oddělila se také theologie od filosofie. Dávno před takovýmto úplným rozpadnutím z kteréhož napotom reformace vyšla, proplétával se jiný spor celým téměř vývinem skolastiky totiž spor *Nominalismu* a *Realismu*. Nominalisté byli ti, kteří neuznávali pojemy všeobecné (universalia). Podlé názoru nominalistů nebylo tedy

žádných všeobecných ponětí, žádných druhů, žádných způsobů věci. Každá věc stojí sama pro sebe co jednotlivost, a protože není žádného výhradného myšlení, nýbrž toliko představování a smyslného pojmání. Realisté naproti tomu uznávali, za příkladem Platonovým, předmětnou věcnatost všeobecných ponětí. (*Universalialia ante rem.*)

Spor tento nalézal živé ozvěny na universitě Pražské, o čemž Tomek (Děje university Pražské) zevrubněji vypravuje. „Realismus, který se v jistém způsobu skloňoval ku pantheismu a proto tehdež církvi uvodín v podezření a místy skutečně zapovídán, mezi jinými horlivého měl v Praze zastavatele Stanislava Znojemského, jednoho z nejvýtečnějších tehdejších pracovníků v tom oboru, kteréž vůbec splodila Pražská universita. Stanislav ze Znojma sepsal zvláštní dílo pod titulem „*Universalialia realia*“ obsahující obranu právě hlavních zásad všeho realismu, že totiž všeobecné idey nejsou pouhé výtvořiny myslícího ducha lidského, pouhá slova, jak říkali nominalisté, nýbrž že mají svůj skutečný byt i bez ducha lidského, kterýž že je právě teprv pojímá, netvoří. Hned ve předmluvě praví, žeť jsou sice mnozí mužové ve filosofii proslulí, kteří tvrdí, že nemůž to býti, aby co byly obecné formy věci, ježto někteří nazývají *universalialia*; jiným však že se zdá, že musí tak býti: nebo prý i oni, kteří to tvrdí, že věci obzvláště jsoucí (*singulares existentes*) oněch forem na sobě nemají, kdykoli tak uaty činí, však srdcem musí je jim přidávati, a vždy v myšlení svém je v nich poznávají. A však netoliko rozum že takové formy poznává, než smysl tělesný; nebo přirozeným způsobem dříve pozorujem, že ta neb ona podstat jest barvitá, než víme, že má tu neb onu barvu, a dřív, že je červená, než že má ten neb onen stupeň červenosti. Pročež ačkoliv, jak dí, mnoho bylo v pominulých časech o tom na jednu i druhou stranu uvažováno z hluboka i z vysoka, aby se objasnila pravda o té věci; nicméně i na ten čas že není nepřislušné, příčiny a důvody, pokudby se namítly, proti sobě i vedle se klásti, a okem nepodjatým vážiti, jestli že by snad pán pravdy ráčil křivý soud v té věci odkryti, a šířeji pootvřítí pravou cestu. „Pročež přistupme,“ dí, „před trůn milosti s důvěrou myslí své, tu i onde prosíce, hledající a tlukouce jsoucí čili nejsou v myšlení božím formy věci ideální, obecné.“ Načež přistupuje k důkazům, že jsou ona *universalialia realia* a kdož je zapírají, že uvodí pouhé nějaké zdánlivosti sofistické. Mnozí zajisté pravověřící mužové žeť považují to i za nevyhnutelné k spasení, věřiti v ony formy ideální; nebo prý byl by velmi nevěřící před bohem ten, kdo by jemu chtěl smyslový tento svět příti; ale ouhrnek oněch ideí, toť že jest svět prvooobrazný (*mundus architypus*), mnohem vzácnější tohoto světa smyalového; protože kdoby směl tento prvooobrazný svět bez patrného

důvodu apírati bohu, nebyllyby též nevěřící před bohem? Ostatně není dílo ovšem psáno ze žádného nového hledíště, než sestavuje na nový způsob to, co o tom předmětu rozličně bylo přemítáno od starších skolastických filosofů. V jiném díle, které psal o témž předmětu, nadepsaném „Tractatus de universalibus,“ zahajuje se hned ze začátku odvoláním ke stolici apoštolské, v jejíž opravu a kázeň poroučí, v čemž-koliv by pochybil. Neboť prý mnozí novější proti věcem obecným a bytostem povšechným tak jsou zapálení, že se neostýchají i při stolici apoštolské o to usilovati, aby tyto vzácné věci z mocnosti oné stolice z oboru církve byly vypověděny a od mysli věřících na skrze zapuzeny.“

Ještě v jiném díle, jak se zdá, též od Stanislava Znojenského sepsaném, předkládá skladatel též předmět v určitých následujících otázkách s odpovědmi a průvody: Jsouli universalia? Jsouli tělesná čili bez těla? Jsouli při věcech samých mimo duši lidskou? Jsouli oddělena od věcí jednotlivých, čili také jsou v jednotlivém? Jsouli tělesná čili bez těla? V úvodu jmenuje sám sebe pravdy peripatetické jižto jest Aristoteles kníže, strídým vyznavačem (professor), a nevzdělaným žákem dle návodu slavného peripatetika vykladače Alberta Velikého. Obmezenost svého stanovíště značuje sám vysokým se zakazováním, že nic nechce bráti ze sebe, než všecko z prvozákladů Aristotelových a jiných uznané vážnosti starých filosofů, takže míní vésti důkazy *pro et contra*, a odporné důvody rozřešovati výrokem velikého doktora.“ —

Viděti z toho, jak velikého účastenství v Čechách nalézalo veskeré duchovní a literární hnutí Evropské, a bludem by bylo se domýšleti že vědecké literární plody české z německých kořenů vzešly, kdežto věda tenkrát byla všeobecná, latinská, z vzájemného součinění všech kulturních národů vyrostlá a takorka mimo národnosti stojící. — Myšlénky přilétají a odlétají jako povětrím. Málo kdy víme kde se původně zrodily a jaké cesty braly než k nám došly. Na drahách svých někdy mnoho na sebe přijímají a někdy i mnoho ztrácejí a některá cesta jejich otevřena jest a některá tajuplná. Chovají v sobě zárodky jenž tu a tam se usazují a pojímavé myslí oplodňují. Ne snadnou jest tedy prací stopovati zřídla ideí a látek jimiž literatura minulých věků se doplňovala. Původních pojednání se v domácích jazycích málo spisovalo, ale taktéž jest pravda že valná část toho co kde po Evropě latinou způsobeno se nepouze překládala ale spracovávala tak že snadno za původní platiti mohla. Tím povstala tenkrát veliká příbuznost mezi národními literaturami. Všecky přijímaly z latiny ale každá svým způsobem. Byla také ve čtrnáctém století nastala móda staré pověsti a staré psané sbírati jež v celek se uspůsobovaly,

a poměrně sestavovaly. Takž mnohé pouhé pověsti starobylosti bez ladu a skladu uchované ale zajímavé svými látkami se na novo uměle spracovaly a báchorky a pohádky nejbližších krajin se přetvořily na národní. Položil se tenkrát základ k rozšíření pohádek a pověstí všeho rázu ze všech a do všech krajin světa jež všady se ujmuly a sdomácnily, takže namnoze s toutéž pohádkou, jakožto s *národní*, se potkáváme na východě i západě. Těchto písní a pohádek z dálky příšlých používali někdy domácí spisovatelové co látek jež spracovali a tato spracování pozdějším pak spisovatelům a skladatelům zase za látky sloužila. Takž tvoření a reminiscence se spojovaly. Pramenem kruhu pověstí o císaři Karlovi Velikém byla kronika *Pseudo-Turpinova* (*Turpine de vita Caroli M. et Rolandi historia*) jež povstala sebráním starých pověstí a zpracováním starých písní. Z kroniky té čerpali pozdější básníkové a popisovatelé doby Karlovy své látky. Takž i *Ariosto* jeden z nejslovutnějších básníků Italských XV. století použil rozličných *severních* bájí spůsobil z nich jižní národní hrdinskou báseň „*Orlando Furioso*“ jejíž prvotné zárodky se kryjí v pověstech o Artušovi! A nepůsobily-li francouzské a zvláště bretonské pověsti na poesii veškeré tehdejší střední Evropy, zvláště na německou?

Seznámením se s latinskými básníky a spisovateli vplynuly nové živly do národních literatur středověkých, kteréžto neodchýlivše se od rázu svého klassické látky romanticky pojímaly a v novém rouše podávaly. Pověsti o Alexandrovi jsou nám zvláště památným toho příkladem. Splývají v nich perská, hebrejská, arabská, řecká i křesťanská podání. Hlavním pramenem středoevropských pověstí o Alexandrovi jeví se vedle Valtera z Kastilionu též jakýsi jinak neznámý *Alberich z Bisenzenu* který všecky historie a pohádky o Alexandrovi sebral i klassické Curtiovy i mimoklassické *Pseudo-Kallisthenovy*. Taktéž i Trojanská kronika na rozličných spoléhá zřídlech a spracováních, k nimž mimo už dříve uvedené také ono jakéhos Benoit de St. More přináleží. Již v XIII. století obíhal německý překlad této kroniky v střední Evropě. Později látku tuto spracovali Herbort z Fitzlaru (1210), Rudolf z Emže (1230), Konrad z Würzburgu († 1278). Mezi nejpamětnější zřídelní knihy středověké náleží ale bez odporu tak zvaná *Kronika císařův* v XI. století v krátkých rýmovaných verších německy složená. V kronice této se jeví patrný přechod duchovního básnictví na romantické, i značují se v ní stopy kterak všeobecné historické zájmy k platnosti docházeti počaly stýkáním se národů západních s východními, a kterak křesťanské hrdinství křížáckými válkami zbuzené střediskem všeho básnění se stávalo a veškeré látky jak staroklassické tak i staronárodní svým spůsobem přetvořovalo.

S toutéž vzájemností se potkáváme i na užším prosaickém, na přímo naučném a náboženském poli. Působení předních myslitelův mezi národy nebylo tenkrát tak rozsáhlé jako později se stalo, a spisy jež povahou svou nehlouběji zasahovaly do myšlenkového a společenského světa nepronikly posud veškerý literární svět. Věda v klassickém písemnictví ustředěná rozpadávala se nutným processem na nauky z nichž každá bez ohledu na střední kmen se pro sebe vyvinovati počala. Pověry a domýšlení tím více se zúrodňovaly čím úžeji přímé myšlení přiléhalo k víře. Pověra zvláště se posilovala nepravým pojmáním arabských a řeckých podání. Každý předmět, čím vzdálenější od nás časem neb prostorou, v tím nejistějším a tedy báječnějším se objevuje světle, pokud věda skoumavá a zkušební jej podstatně nevyjasní. Takové že vědy tenkrát ještě nebylo, tedy známost dávných časů a dalekých zemí spíše na báchorky než na pravdu se zakládala, a názory tyto oblíbené se přenášely i na věci nejbližší. Pozorování vplyvů siderických na povětrnost a plodnost země vedlo k uznávání vplyvů takových i na mysl a osudy lidské. Astrologie se nejprv vyvinula ze španělských a arabských podání, ale národové na ní nepřestali nýbrž pozorující spory sil hmotných, přitahování a odstrkování se věcí některých v přirozenstvu soudili hned na tajemná toho zřídla, na mocnosti tellurické a demonické nad nimiž lze jest dachu lidskému si získati vládu. Takž povstalo čarodějství středověké, zakládajíc se dílem na harampátí mystické filosofie klášterní, dílem na praktiku lidí buď blouznivých buď přechytrých jižto fantasií lidskou uměním svým napínali a zaměstnávali a vždy s větším úspěchem se potkávali nežli jiní. Zvláště lékařství trpělo takovýmto pojmáním věcí, neboť leželo v rukou nevědomých a pověrečných. Což divu že morem všelikých druhův hybnulo lidstvo středověké?

Kterak ohledem na takovéto nepoměrnosti tenkrát Čechy vypadaly, o tom nás Štítňý poučuje slovy velmi dojímavými a živými, tak že nám nelze obejítí úryvek z knih o obecných věcech křesťanských, v němž se kulturný názor jeho skvěle osvědčuje. Jestli to jedno z mnohých svědectví jak osvětlených mužů už tenkrát v Čechách bylo a kterak pravá poznání si cestu u nás klestila proti panujícím pověrám střední a západní Evropy. Mluví Štítňý takto:

„Tí, ješto působie čáry, tí vědě, kak se s seřednú věcí obierají: když kakés pod šibenici koření ryjí; když čehos viselcóm uřezují; když záby, strýčky neb koření křstie, neb stienky ofěrují, i jiné věci šeredné činie, o nichž mrzko i mluvíti, a často i Boha se odpoviedajíc. Hrozné božie milosrdenstvie, že se kdy nepropadnú živi do pekla horúcieho, a že jich tak dobrotivě dlúho čaká! A protož čím dále čaká

Buoh polepšenie, tiem neujdú väčšieho hoře. Někteří pak mají omluvu, ale vzdy zle, řkúc: „Nečiníme ke zlému, ale k milosti; aneb aby spolu manželé dobře byli.“ Těm všem řku, že zle činie. Najprv, neznamenají, že často se to naházie, že chtieć k milosti učiniti člověka, učinie bláznem, otrávieć jej, a často také i života zbavie. A nad to, by kto mohl jediným nejmenším čarem přivesti to, neřku, by manželé spolu dobře byli, ale aby se všichni pohané, i židé i kacíři ku pravé víře obrátili: ještě by neměl toho učiniti. Však každý čár jest smrtedlný hříech; a ktož umře v smrtedlném hříeše, ten nezbude věčné smrti. Coj pomohlo Judášovi, žej Kristus jeho proradú umřel, kakž kolivěk dobře se jest tú smrti jiným stalo, když sám ještě v pekle hoří, a bude hořeti i na věky?“

„Druzí pak řkú: „My nečarujem, ale lékujem a mnohým pomáháme.“ Těm řku též jako dřevním: Cot pomôž, ač by ves svět uzdravil, a duši svú do pekla poslal? A těm, ještě léky hledají, zdravé pravi, by se sami rozmyslili, které lépe: protiv-li Bohu mieti zdravie na malú chvílku, a potom skuoro ztratiti je a býti Boha odlúčenu? a ještě veď lék nevzdý pomôž; ač-li by pomohl, na málet pomôž! čili lépe: nemoc trpěti, od Boha čakajíc smilovanie, a skrz to věčně s úim mieti utěšenie? Neb ktož s ním sstojí až do konce i v núzi své, jistěť utěšen bude. Ale vie Buoh, že často, zdraví jsúc, chcem více slúžiti světu než Bohu; i dá nám nemoc pro naše dobré, abychom poznajíc se, a odjinud pomoci nežádajíc protiv němu, od něho vzeli plnú odplatu.“

„Než to slušie také věděti, že Bóh ustavil jest rozličná lékařství, ale ne léky pro rozličná člověćie porušenje vnitřnie i vnějšie, jakož lékaři rozumějí; a to nenie protiv Bohu, ani kostelnímu ustavení. Ale všichni jiní bobonci, kterýchž učení lékaři nedržíe: leč žehnánie, leč napsánie která na jablce, na oplatee neb na listě, neb pro zuby, ještě na stěně škohrtají, leč na vuzi, zapovědieni jsú kostelem. Čím pak více ta žehnánie, ještě jsú se lží smiešena, a některá jsú holá lež! anof repce baba pochukujíc a pravieć: by Buoh chodil po zlatém mostě, a utkal se s svatým Petrem neb s svatú Máří, aneb s kakús dobrú bratří; i vzelží kakés řeći, chtieć lží tělo uzdraviti, ano lež i duši zabijie! Ale toj jiné, když kto sprostně, z přiemého úmysla, maje lítost k nemocnému, prosí zaň Boha, aby Buoh ráćil jemu odlehćiti, aneb jeho svú milostí posiliti, aby jej těžké pokušenje nepřemohlo.“

„Třetí pak vědma mají a po věštěbě stojie: ti také protiv kostelní záповědi věrie přieliš, zdajíc se sobě múdřejšie, nežli jiní, a chtieć i před jinými z toho mieti chlúbu, chtieć věděti, kto prvě umře ze dvú manželú? kto ostojí, když dva sedáta? neb zhojí-li se z této nemoci?

Těm všem praví svatý Pavel, aby nechtěli více smysleti, nežli jest třeba smysleti. Nic nevědě, by k čemu ty věštbý byly užitečny; než tiem méně lidé o Buoň tñají. Coj pomohla ta věštbá onomu králi v starém zákoně, o němž se v čtvrtých knihách králových čte, že byl posly své poslal k jedné modle pohanské, když nemocen byl, aby se vzeptali na ní, zhojí-li se té nemoci? Tehdy utka je Heliáš prorok, i povědě jim: „Vratte se k králi, a povězte jemu: zdali nemá Boha lid izrahelský, žes poslal, aby se ptali tvého zdravia na bohu pohanském? Protož s lože, na něž si vešel, nesejdeš, ale smrtí umřeš.“ Co-li jest pomohlo Alexandrovi, žej věděl, jakž pravie o něm, že mu jest nelze od meče sníti, než žej tiem byl nesbedněji a více sobě hřiechu dobyl? A však otrávenie se nemohl vystřieci, a panoval dosti na mále! Mnozí za nás nemněli, by mohli býti oběšeni aneb jati, a potom sú někteří koňmi vláčeni i viseli. Co-li pomóż mezi dvěma mauželoma ta věštbá, který má umřieti prvé, než že tiem často viera i milost bývá menšie mezi nima? a obakž ne tak, jakož mnie oni, to vycházie. Často bude žena mieti po té věštbě naději, řkúc: „Ostanu po muži, zbudu práce této neb této;“ ano ji pak teprv práce i napaadne, aneb hanba, anebo muž ještě horší a nesnadnější. A takéž se i muži stává. A také lidé často mnieti budú po své věštbě, by mělo býti velmē dobře, když takto bude aneb takto, anoť zle bude. Často po své věštbě báti se budú některé věci, ano vyjde velmi dobře. Právě též stalo se jest o Pilátu. Otec jeho po své věštbě, neb snad hvězdárství, ač jest to tak, viděl, že by té noci ženu měl, že by synem počala jemu; ten syn tak by byl mocen, že by pod jeho mocí země se třásla, skalé se sedalo, slunce protiv obecnému běhu zatmilo se. A pravda, že se jest tak stalo, ale jinak, než on mienil. On mienil, chtě z toho mieti utěšenie: nalit túhu s hořem mieti bude, když uzří, ano ten súditi bude živé i mrtvé, jehož jest bezprávně odsúdil syn jeho, pro něž sú se dály ty hrózy; a tak i s synem u věčné hoře odsúzen bude.“

„Protož nestojme po tom, bychom po kteréi vědmě aneb věštbě aneb čáriech co věděti chtěli budúcieho; ani kterými léky, kromě ač lékařstvím, aneb s sprostnú prosbú, ne v sloviech naděje majíc, hledejme zdravie. Lépeť jest nic takého nevěduíc, všichnu naději v Bohu jmieti; a lepší nemoc v boží bázni, nežli zdravie protiv Bohu. Pakli se kto diví tomu, že se čáři, snové, vědma, věštbý zračíjí často, aneb léci prospievají: nenie se co diviti tomu. Neb Buoň, jenž každého srdce vidí, znaje srdce některá tak všetečná, že vzdy divón hledají a dvorností, a chce se jim věděti budúcie věci aneb tajné; i přezří dáblu, aby oklamal je pro to všetečstvo. A když někaké takové bo-

bonky činie, ješto ani podlé duchovenstvie, ani podlé tělesného přirození móż býti které doličenie neb podobenstvie, by to proto tak mělo býti; tehdy črt má to sobě jako za znamenie tajné smlúvy, že od něho hledají toho; i způsobí s tolik, jelikž jemu jest přezřieno, jakož nemúdrí lidé žádají. A často dobrým přikryje zlé, aby více jich oklamal, kteříž se toho nechtie stříeci, jako paterě aby pěli nějakým divným obyčejem, aneb mše zaprosili; ale vzdy v to někaký tajný tant uvrže, aby ta oběť, neb ty modlitvy z přiemého a sprostného úmysla nepošly. A často po leckakéms vědmu aneb snu ukáže pravdu, zdali by as a někdy oklamal, aby člověk více žádal. Nebť téžměř všecko pehanstvo od počátka světa držal jest na těch dvornostech, až jest i z obrazov s nimi mluvil, a jako Bohem chtěl nazván býti a od lidí mieti službu; až jest Buoh i ráčil skrze své svaté apoštoly a jiné svaté učenniky lid z toho bludu i vyvesti. Protož črt velmi by rád na též navedl; a tak, kohož móż, oklamá, a jakž móż, působí to, aby po těch dvornostech lidé stáli z kakéhoš vsetečstva. A kohož nemož v zevné zlé přitáhnúti, toho povede ve zlé, něčím dobrým jemu okrášle. Kohož nemož odtáhnúti, aby viery křestanské nedošel plné, ale přetáhne jej, aby plnú vieru maje, nad to přijal se čárov neb vědem, neb věštby neb lékov. Kohož nemož i jedniem tiem oklamati, ale hledá, zdali by jej učinil kak nenstavičnā, aby u viere pravé nesstál do konce; neb vie, že ktož v čem až do konce sstojí, ten podlé toho odplatu vezme.“

Nebyly to zjevy jednotlivé, proti nimž se Štítný obořil, byl to přímo neduh časový, který lidstvo na scestí uváděl. Proti tomuto i jiným podobným neduhům pracovala osvěta nedosti úsilovně, nikoliv svou vinou, ale vinou poměrův. Církví tehdejší nestála pověra v cestě, ba podporovala učení její namnoze ohledem na dæmonologii, ku které se přiznávala. — Při rozličnosti rozbíhajících se směrů povstávalo také veliké množství traktátův buď ku zobecnění jich, buď na překážku jim způsobených. Traktátův těch se též zachovalo mnoho a prohledáváním starých rukopisů vždy zase nových se nalézá. Že mnohé z těchto spiaků do národních jazykův se překládaly, toho máme u nás podstatné důvody, jakož i toho, že některé částky z nich zcela přecházely do větších spisů. Zvláště oblíbeny byly spisy asketické a mezi nimi především rozpravy *Bonaventurovy*, *Hugovy* a *Davida* bosáka. Tento David, z řádu Františkánů, jinak také David Augsburský jmenován, náležel mezi nejpřednější askety XIII. století. Byla to jedna z tichých hvězd, jež mocně a skvěle zářily do duchovného života středověku. Sebezapření, hlubokost citu a vznešené smýšlení jsou hlavní známky povahy, jež ze spisů jeho vysvitají. Taktěž i Bonaventura, jinak *Doctor Seraphicus* nazvaný, byl Františkán, a sluší ho počítati mezi

nejpřednější spisovatele theologické středního věku. Učeností a zbožností se vyznamenává, sepsal přes 70 spisů theologických a asketických. *Hugo* (de Sto. Victore) z rodu hrabat z Blankenburku, byl profesorem theologie v Paříži (1115), kdež docela podle Augustina přednášel, takže nazván býval *lingua Augustini*. Sepsal množství spisů v kterýchžto mystika a skolastika mají nadvládu. K těmto spisovatelům latinským se táhne valná část přeložených traktátů českých. — Ohledem na modlitby a rozjímání podotknouti nám jest že tenkrát ve všech klášterích střední Evropy se jich hojně spůsobovalo a že zvláště oblíbený a obecný byl název jejich „*speculum*“ = *zrcadlo*, německy *Spiegel*. V němčině znamenal název tento též tolik co *návod*, v češtině, kdež takovýchto *zrcadel* obsahu mravoučného a náboženského nemálo povstalo, podržel název význam obrazu.

Panovalať v středověku vůbec veliká vzájemnost literární mezi kulturními národy Evropskými, což se nejsnadněji vysvětluje tím, že latinský jazyk byl vlastně čelným jazykem spisovným a přední spisy náboženské a filosofické v jazyku tomto shotovery, spisům národním za zřídla a za vzory sloužily. Že se v Čechách mnohé spisy z Německa přišle ujmuly, není důkazem že Čechové novou kulturu od Němců nabyli a svou literaturu z Německa čerpali. Pramen kultury této vycházel z Italie a z Francie. Těch zřídél používali více neb méně všickni národové, a nebylo by toho poměrně méně, co Němci z Provensalské lyriky a francouské epiky bezprostředně a prostředně čerpali, než toho co Čechové od Němeů přejmuli. Jinak nebylo divu že německé básně a spisy jiného druhu do Čech se dostaly, když tolikeri němečtí básníkové přitulku hledali a nalézali při dvoře českých králů a některých pánů, když německými maichy se naplhovaly české kláštery. Nehrnuli se Čechové do Němec pro kulturu, nýbrž Němci do Čech pro výživu. Proto pro všecko byla německá literatura jako německá národnost tenkrát jen hostem v Čechách, a musila se zčeštiti, chtěla-li se zdomácniti. Německé obce měly výhradné postavení, a německé literatury v Čechách domácí nebylo. Z německých slov jenž co *termini technici* do českého písemnictví zabloudily, zvláště nápadné jest *Helmbrecht* jež Štítný tak často užívá. „Převzděný smysl tohoto slova“ — praví Erben — „dává jisté svědectví, jací byli tehdejší mravové stavů vyšších, ježto se s rytířskými činy obírali.“ — *Helmbrecht* pochází od *helmberechtigt*, kdo právo má k sedáním čili k turnajům. Brzo ale znamenalo tolik co prostopášík, zhýralec, frýjovník, a též o nemravných ženských se užívalo. Smysl tento mělo slovo *Helmbrecht* v Německu už v XIII. století, a stalo se populárním zvláště Wernherovou básní (okolo 1236—1246): *Von dem Maayr Helmbrechta*, v níž

převzděný smysl tohoto slova takofka historického nabyt potvrzení, líčením mravní spjatosti Helmbrechta, selského synka, který z domova utekl a mezi toulavé rytíře a loupežníky se dal, a hanebně vykonav skutky přehrozný vzal konec. — Takovýchto Helmbrechtů v středním věku zajisté bylo mnoho, a nelze pochybovati že tito němečtí poběhlíkové po všech zemích se roztrosili a že se za časů toulavého rytířstva zvláště do Čech hrnuli. Nebylo tedy všecko kulturou co z Němec k nám přibýlo, ba máme za to že znemravňování národa postupovalo tím poměrem, jakým se odvracování od starých způsobů a řádů rozšiřovalo, jakým národ k cizím modlám se chýlil a cizému jazyku hevil, pozbýváje tím ruchu samostatného vyvinování a ruše neodvislou svou původní povahu. Jak dalece se cizota do časů Karlových v Čechách byla zažírala, o tom mimo jiné i kronika Zbraslavská na mnohých místech vypravuje: „*In omnibus civitatibus fere regni, et coram Rege communior est usus linguae Teutonicae quam Bohemicae ista vice.*“ Tedy při dvore královu, v městech a na hradech odrodilé části našeho panstva se zvláště pěstovala. Mělať tedy literatura národní tenkrát krásnou úlohu zamezovati znemravňování s němečtíkem do Čech vplývající, a pěstováním domácího písemnictví povzbuzovati obecný lid český cizotou méně dotknutý ku hájení svých národních zájmů a ku přidržení se národního jazyka. Snazila se o to dosti horlivě, leč ovšem duch času a překážky, ježto na nepravý způsob veřejného vychování národa se zakládaly, nedaly životu literárnímu se tak zvlášť obecniti a tak mohutně vykvésti, jakž toho potřebí bylo, aby národ neklesl. Jisté jest, že Čechové zvláštním duchem nadání a ku spisování povolání se i vědomostmi i nevšední znalostí literatury evropské vyznamenávali. Takž nikde upíratí nemůže nápadnou mnohočetlost ni Štítovému ni Smilu Flaškovu. Oba též se objevují co domyslní pozorovatelé lidu a skoumatelé jeho povahy. Mysl, ráz a povaha lidu se tenkrát objeviti nemohla ve spisech ze samého lidu vyšlých, ale v písních a příslovích jeho se zajisté bezprostředně zračila. Pohřichu nemáme stopy žeby byl někdo na sebrání prstonárodních písní tenkrát pomýšlel, ale šťastnou náhodou se nám zachovala sbírka přísloví s nadpisem: *Incipiunt proverbia Flasskonis, generosi demini et baccalarii Pragensis.* Rukopis z druhé polovice XV. století rukou mnicha *Kříže Teleckého* psaný nalezl Palacký v archivu Třeboňském. Některá jich část z knih vyňata, ale většina patrně z úst lidu pochází. Sbírkou Flaškova se nám jeví co první okus studií o lidu českém čímž ovšem valně se liší od tak zvaných *práporů* při Bohemáři Klenové, ježto patrně za směrem pouze jazykovým sestaveny byly.

Nelze již upíratí že česká prósa této doby se nejen vědecké výše

už domáhati počala, ale že i vědě samé i nové důstojné vytýkala směry kterýmiž se všeobecniti a plodnou státi měla, totiž směry národní. Nebylo posud nijakého spojení mezi vědou a národem; byla mu odčizena mluvou a způsobem svých objevení, ba téměř nepřístupná. Učenost byla takorůzka monopolem některých jednotlivců jež, právě jako mistři cechovní, o to se zasazovali, aby se nemistři nevtírali do oboru jejich, a zvláště aby se brány vědomostí neotevřely všemu lidu. To se však stalo uvedením filosofické vědy do české literatury, čímž nejen věda se od ustálených latinských formulí odpoutala ale i ducha národnímu cestá se uchystala k vystoupení z kruhu netečnosti a nevědomosti. Na tom hlavně spoléhá důležitost spisův Štítného že jimi podáno první osvědčení, kterak poznání vyšší z výhradného tábora latinikův na všeobecné pole národní se přenášeti dává aby se tam ujmulo a k samostatnému hojně rozvětvenému kmenu dospívalo. — „Hýbal jím duch „umělečnosti“ by to, co vyučovali umělou latinou mistři, v rouše prostonárodním vlasti své podával, by učitelem národu svému se stal. — Neznáme v tehdejší čas u jiných národův muže jenžto by podobným způsobem mezi národovci svými vynikal.“ (Hanuš Koleda 1850.) Neváháme zde souditi že mu i v tam předsvítal příklad Miliče ovšem co kazatele, nevsak co spisovatele. Poznati zajisté Štítný s jakým úspěchem se potkával řečník u národu ku kterémuž mluvil jazykem jeho. Potřebiti jen kroku od přesvědčení k skutku. *Byl nebyl on (Milič), snadby i těch všech knih nebylo které jsem psal,* praví Štítný o sobě. Jakmile ale na samostatné se postaviv pole směr pevný, národní si vytknul a se ho uvědoměl, tu již nezastavil se po prvních krocích nýbrž vždy více přesvědčen o pravdivosti a úspěšnosti snažení svého, i dále sledil ruch vnitřní který jej ku práci poháněl. Duševní práce ale nepodává toliko výsledky myšlení nýbrž i buďtelkou jest myšlének. Kdo se jí podá ten vždy hloub se zabírá do duchovného světa a vždy úžeji přiléhá k všeobecnému duchovnému životu. Zavítají k němu náhledy jež, srovnávají-li se s nimi, dále v sobě vyprává, a protiví-li se mu, důvodným odporem zamítati se snažuje. Takž se i Štítnému vedlo, neboť živého bral účastenství na duševním pohybování svých časů. Avšak směry časové jižjiž dále zasahovaly nežli věda školou a církví ustálená připouštěla! Duch se hlásil o svobodu a o emancipaci svou se snažovati počal. Hráze podané učenosti se trhaly a základy jejími se potřásati počalo. Štítný po život svůj hledaje pravdu, na sklonku jasnosti své se nalezl v rozpácích kde jí vlastně jest. „*Aj, již mi jde léto sedmdesáté, a vsak ještě jsú mnú někteří mistři pohnulí, že neuměš bych na jisto pověděti jestli v té svítosti ještě chléb, pod námž by bylo také tělo boží,*

Čili tu již zhyne chleba býti a obrátí se v tělo boží? . . . Raději řku: Nevím které jest, než bych řekl: toto neb toto, když se je v tom aneb kostel ještě neustavoval . . . Ve výroku tom spočívá více nežli slova jeho jeví. Vidíme tu Štítného téměř na rozcestí věření a vědění. A na jiných místech vidíme že se podvrhl církvi. Padá tedy co myslitel do časů které přežil, ale co spisovatel překročil meze bývalé tím že národní literatuře připravil půdu na které se hned po něm tak živě pohybovala že mohutným proudem do národu vtékala.

Jakož ve filosofii vůbec se ustřeďuje vědoucnost jistého věku, takž ve spisech Štítného se zřítí dáva úhrnek vědomostí za časů jeho v Čechách známých a v jádru myšlenkovém ustředěných. Stálť tedy Štítný na výši poznání svého národu, a objevuje se nám v něm nejhrošlivější zástupce duševných zájmův národních. Nehleděl však zrakem nepředpojatým a přímo skoumavým do říše jsoucnosti, ale skly učení křesťanského. Názor jeho byl více dogmatický než pragmatický, a tudy se stalo že slabší jeho stránkou bylo pozitivné na zkušebné rozebírání věcí založené vědění než metafysické na předpojaté myšlénce spoléhající bádání. Značný tu nepoměr v říši tehdejší vědy že si nevyhledávala průchody podstatným poznáváním opravdivých věcí a takž v světle pravé je nestavila, nýbrž že je vyjasňovala světlem odjinud vydušeným, takže namnoze jináče vypadaly nežli jaké v pravdě byly. To především platilo o dějinstvu vůbec a o dějinách vědy zvláště. Jestliže názory dějepiscův českých této doby byly příliš obmezeny, takž nauka historická více na sesbírání a sestavení historického materialu než na pravé a všestranné objevení a vyjasnění minulosti hleděla, působila zase filosofie přímou k ní protivu tím že příliš s vysoka do dějinstva hleděla, čímž ovšem nemožná jí bylo proniknouti zjevy jednotlivé a pravý obraz celku si ustvořiti, nýbrž poskytoval se jí obraz mijavý a nejistý, povrchní a více zdánlivý než opravdový. Oko filosofa vždy hledělo k svrchované moudrosti více nežli k věcem jež moudrost způsobila, a on vždy pobízel k tomu aby se lidé od *poznanych* stvoření k tvořící moudrosti obraceli. Tím se ale stalo že příliš běžný byl hled na stvoření, než aby se byla stala *poznána*, a poznání se obmezovalo více na povrchní ponětí o věci, na obraz, nežli na skutečnou bytnost její se povzneslo. Proto méně se zabírala filosofie Štítného do socialných a politických poměrů jež se k pozemskému žití táhnou, než do náboženských, metafysických a mravoučných ježto na věčnost poukazují. Člověk nebyl mu stvořen k vůli životu pozemskému. Život jeho jen odleskem božského života býti měl, a co blíže bohu stojí a více k bohu uvádí, to poměrně i podstatnější mu mělo cenu. Proto tak hluboce se zamyslíl do života andělův, a o věcech duchovních častěji

a podstatněji se projevoval než o věcech přirozených, a jasněji nám vysvětluje čeho se domníval o nebi, o očistci atd. než o světě vůbec, v jehož nedokonalosti jasněji zřel nežli v jeho reálné podstaty. Svět mu docela odvislý jest i původem i směrem, z čehož výsleduje i nepravý pojem o svobodě. Toliko *bůh sám ví komu spomůže a koho nechá v zahynutí, on ví koho nechá v zahynutí, on ví komu nechal příčiny hodné k spasení . . .* Takž i kosmické názory jeho o nebi a o zemi, o hvězdách a o přirozenstvu vůbec spoléhaly na podáních a předsudcích časových.

Byloť tedy mnoho věcí na které se česká věda ještě neodvážila, ale bylo také mnoho překážek, jež se jí v cestu stavěly. Nejprv zajiště církev jež největší síly k sobě táhla a k úspěchům svým upotřebovala, pak školy jež více střežovaly meze poznání než o rozšíření jejich se zasazovaly, pak latina a latináci jež vědomosti za monopol svůj považovali, ba celý ruch času kterýž svobodě myšlení nepřál a každou úchylku od obecného mínění za kacířství považoval. Snadněji blud nalezl průchodu nežli pravda. Musely do ducha časového vplynouti živlové nové, musila se mysl osvěžití názory mohutnějšími a silami vše zahrnujícími ozbrojití, mělo-li lidstvo vybědnouti z kruhů sprostého rozumu a snižujících předsudkův. A živel takový se skutečně vyskytl.

HLAVA ČTVRTÁ.

Doba reformací v Čechách, od Jana Husa až do bitvy
Bělohorské.

ČÁST PRVÁ.

*Národní a náboženské hnutí v Čechách. Jan Hus a literární jeho
vrstevníkové.*

Jelikož v literatuře se ode vždy zračovala nejpodstatnější část duševního života národův, tedy v ní zajisté i záležitosti lidské velikého zájmu mají místa, a to tím větší čím úžeji k mysli přiléhaly a na ní se zakládaly. V literatuře doby ku kteréž nyní přikročujeme odráží se tím mocněji lesk a hluk poměrů časových, čím více se tyto samy na pohybování duchovní zakládaly. Nastal totiž čas kde myšlenka vstoupila v život, kde poznání vyšší opustila své osamělé, od národu odloučené stanoviště aby na zjevení jejich se účastnil vešker lid český. V době této nejen novým duchem se naplnil ale i s novou tvářností se objevil národ český, i povzněl se nad všecky národy v tehdejší Evropě. — Možná-li nám tu hořkovati nad dějinstvem, že zašlapalo símě vzdělanosti jež prozřetelný Karel IV. byl rozesíl, a ne raději s utěšením se pozastaviti při zjevech v nichž se veškerá duchovní a hmotná síla národní v nejbujnějším zračuje pačení? Kdybychom žalostně pohlédali na dobu reformací, tu bychme projevili bolest nad tím že národ se uvědoměl pravého povolání svého a konečně té svobody se domáhal které mu předcházející staletí nepřála, a musili bychom důsledně jásat nad vítězstvím strany jejímáto oklikám a svoboduvražedným snahám se po dvou stoletích zase povedlo upoutati národ a na zříceninách slávy a velikosti jeho působiti budovu bídnou, na jejížto krvi skropené půdě jen vzdechy slyšeti bylo a klatby na plenítele země české!

Jest, jakoby počátkem XV. století byl národ český z pustého sna byl procitoval, a staleté bludy poznával v něž jej ukolíbavky a báchoroky středověké romantiky, nadutost latiníkův, zpupnost cizinců a žezlo církve bylo uvedlo. Školní dialektika tu maní pozbyla své slávy a mocnosti, neboť mocnější jest vůle lidu než zamotané věty neplodného mluvnictví. Národ se domáhati počal světla, nikoliv latinského, římského a školního, nýbrž všeobecného, pravého osvětlení ducha, i domáhal se svobody, která světlo přináší. Kalich jenž na práporech bojovníků božích se skvěl byl toliko symbolem této svobody, neboť se tu nejednalo pouze o požívání vína při večeři Páně, nýbrž o napájení se pravdou a světlem jež z kalichu zářilo opravovatelům církve a vydobyvatelům svobody.

Známoť vůbec že od V. až do XIV. století církev zpravovala lidského ducha v Evropě, a že tedy největší měla vliv na myšlenky a mravy společenské. I vědy byly nuceny jí se podrobovati. Jakmile ale z podvrženosti své se vymáhati počal duch a nové cesty působení si vyhledával, tu církev ihned uznala že nebezpečnství jí hrozí svobodou ducha a že její nadvláda pohromy utrpí jakmile se mu i jiné průchody objeví mimo ony na kteréž církev jej odkazovala. Postavila se tedy svobodě vůbec na odpor a jakož sama hovila zásadám samovlády, takž i podporovala despoty jejichž politická malomocnost zase na vzájem se pod ochranu církvi dávala.

Pravda jest, že duchovní ruch který na počátku XV. století v Čechách nastal základy své měl v otázkách náboženských, ale takéž pravda jest že otázky národní se hned z počátku k němu přidaly, a že boj pro kalich byl bojem pro svobodu vůbec.

Římské papežství vyhlášovalo svrchovanost svou nejzřejměji za Hildebranda (Rehoře VII. 1048—1073) který co nejrozhodněji působil na řízení věcí církevních. „Proto jen, pravil on, tak hluboce poklesla víra a mravnost poněvadž svět křesťanský odstoupil pravého střediště svého, poněvadž ti jenž vládnou mocí světskou zpěčují se poslouchati náměstka Kristova, Bohem ustanoveného vladaře církve a království Božího. Králové vyzývajíce kněží aby před nimi se ponižovali, vábíce je propůjčováním prebend, následují prý příkladu pokušitelova jenž ukazuje všecku slávu světa pravil k Synu Božímu: „Toto všecko tobě dám jestliže padna budeš mi se klaněti.“ Není prý duchovní moc poddána světské, anobř světská moci duchovní. Papežství jediná jest moc na zemi která původ svůj přímo od Boha; světská moc knížat naproti tomu vzala prý první počátek svůj z naruživosti lidských; Nimrod silný lovec první prý se vynesl nad svými rovnými na zemi. Proto vyšší jest důstojenství papežské nad všelikou moc

duchovní a světskou. Jakož dle právních ponětí oné doby celé ústrojí státní záleželo na poměru lenním: tak tvrdil Řehoř že knížata křesťanská jsou lennici Ježíše Krista, pravého krále světa viditelného i neviditelného, a že stolicí římské na kteréž sedí vezdejší náměstek Kristův manstvím jsou povinni. „Dále zajisté nežli zákon císařů římských dosahuje zákon papežův římských, slovo jejich proniklo ve všechny země světa, a nad krajinami rozlehlejšími nežli byly ty kterým vládl Augustus panuje Kristus“ (slova papeže Řehoře VII. ku králi Sweinu danskému). Proto všickni králové a knížata posluženstvím papeži jsou zavázáni, a kterýbykoli povinnosti této zanedbal propadne korunou. *Důstojnosti císařské jest dar prý papežský; tomu knížeti se dostává, který v zemích svých zachovává pořádek církevní, který ramenem svým církvi slouží, mečem spravedlnosti odporův skrocuje; pakli ten jenž k tomu zvolen povinnosti své nevykoná, svobodno jest papeži sádití jej a jiného na místo jeho povznéstí.*“ (Helfert: Jan Hus.)

Slova tato nepotřebují dalšího výkladu, neboť se sama dostatečně vykládají. Čelit přímo k tomu aby „všickni trůnové a národové práva svého při stolicí papežské pohledávali.“ — Zásady Hildebrandovy našly úrodné půdy v církvi, aby i mimo ni platnosti nabyly o to se ona všemožně starala po všecka staletí. Na počátku XIII. století akutečně se zdálo, že myšlénka Řehořova se v Evropě uskuteční. Ale duch světa bděl nad člověčenstvem a nepřipustil aby ve směr a na vždy upadlo v Římské podruží. Na sanguinické vyhlídky velikého autokrata počaly se brzo mlhy skláněti. Nejen světské mocnosti některé, i rozum se hlásiti počal o právo své. Někteří samostatnější duchové již se projevíli že nestačuje k uznání pravdy jakés pouhé pronešení její autoritou, nýbrž že potřebí proniknouti jí rozumem. Takž soudil už Abaelard. Ale církev se ozbrojila proti takovým novotám a odsoudila Abaelarda. Jestliže počátečné kroky na kteréž se filosofie odvážila, ohledem na odvážlivce snadno zameziti se daly, nešlo to tak snadno tam kde se jednalo o ukročení odporu mocnářův. Německý Jindřich III. ještě se projevíti směl že *jemu* od boha odevzdána jest péče o církev a že nutno provésti v ní reformu. Za Jindřicha IV. ale již Hildebrand provedl *svou* vůli. Odpor byl vně utlačen nikoliv ale zničen v zřídlech svých. Filosofie nepřestala podryvati samovládu Římskou, a když pak od konce XIII. století se papežům nedostávalo oné mravní síly a pevné vůle kterou se předešlé generace jejich na výši své udrželi, přibývalo jim nesnázi a shrovovala se nebezpečnoství na ně se všech stran.

Hned na počátku XIII. století vznikla hádka mezi králem Fran-

couským Filipem Krásným a papežem Bonifácem XIII. v kteréžto hádce utrpěla zaměřená theokracie velikou pohromu. V Německu dosáhly vzdory císaře Ludvíka bavorského proti papežské stolici tak velikého úspěchu že důstojnost církve ve veřejném mínění neméně utrpěla nežli politická mocnost její v dějinstvu vůbec. Ale nejbídnější se jevilo postavení papežské vlády v Itálii, v samém středu církve kde se pokusy o zřízení demokratické přímo u papežského trůnu s nápadnou silou činily. Leč nepřestal odpor proti theokracii na vnějších politických zjevích, nýbrž v samém lůně církve povstaly boje jimiž se podrývala mocnost stolice Římské. Nebyly posud v Evropě vystoupily idey všeobecné ježby s takovou mocností byly působily na lid jako podstatné myšlenky náboženské. Jediná církev byla až do patnáctého století naznačovala dráhu myšlení a všechny pokusy o samostatnost ducha potlačila ale nyní v lůně církve samé vystoupily nové idey jejichž náledkem byly přímé roztržky náboženství. Nejprv Františkáni hlásali že kněžstvu nepřisluší míti nějakého jmění. Papež je zatratil a jedna jich část nepodvrhnavši se jemu odtrhla se a samého papeže z kacífství vinila. Případnost tato nesloužila k tomu aby se udržela vážnost a poslušenství stolici papežské. Brzo kněží i nekneží se účastnili na sporech jež zvláště v Německu velikého apůsobovaly hluku a pohnutí jež i v literatuře vždy živějšího nalezalo ohlasu. Brzo z otázky jedné i na jiné se docházelo, a zvláště *svatokupectví* se vytýkalo kněžstvu. „*Jidáš Krista prodal jen jednou, ale nyníjší představení církve prodávají prý Krista i jeho církve jistě stokrát za den a ne za třicet stříbrných nýbrž za sta a za tisíce* atd. Prodejnost a lakota sstapovaly přirozeným chodem od hůry dolů. O vyšších duchovních říkávalo se že prý jsou *non Prelati sed Pilati* kteří síť své prostírají ne po duších ale po měscích . . . Za papeže Bonifacia IX. provozoval se v Římě i s plnomocnými odpustky pravý obchod, což se veřejnému mínění tak velice přičilo *ut jam vilesceret clavium et literarum apostolicarum auctoritas.*“ (Helfert: Jan Hus.)

V dřevnějších stoletích se uteklo pěstování literatury do klášterů a písemnictví středověké hlavně na mnišské spoléhalo pilnosti. Posději se změnil poměr tento, věda z klášterů se vystěhovala a světský, přímo sprostý ruch se tam umístil. Literární činnost mnichů ochábla, a jak kronika jedna z počátku čtrnáctého století svědčí, ujmulo se jiné heslo v klášteřích: *Optimarum literarum ignorantia, voluptatum vero studium.* — Což divu že se na všech koncích křesťanského světa osývalo volání o opravu církve ve hlavě i v údech?

Volání toto nalezalo i v Čechách živého ohlasu. Již císař Karel i arcibiskup Arnošt uznali potřebu takovéto opravy. Svědět o tom

mimo jiné i ochrana kterou Konradu Waldhauserovi a Miličovi Kroměřížskému poskytovali. Bylot ohledem na klášterní život v Čechách právě jako jinde. „Aj, jak jest zlato klášterské potuchlo“ — píše Štítný — „ježto je nerovně lepší než arabaké! Dřeve za neštěstí sobě kladli, kteréhož volili starostá, ale již to za veliké štěstí mají, a to vše z toho, že protiv zákonu své oblásti (jmění) mají; neb jeden druhému v tíž odplatu odpustí mti to ježto zákon brání. — A nad to, ježto je nejstrašší zúfání, hněvají se, mzi je každý kazatel dobrý, neb který koliv dobrý člověk, jež rozumí jich zablzení, rádi by ho i kacírem učinili, aby měli své lsi větší svobodenství . . .“ A na jiném místě zase pravi: „Tak za má paměti běše ďábel mnichy vzbudil proti Konrádovi šlechtnému pravdy boží kazateli, řkúc, by byl apoštata, že falešného duchovenství lest ukazoval a učil, co je pravda, tak i protiv dobrému Miličovi, a ještě zli zlé o nich mlaví, ale křivdú.“ —

Z toho vysvitá že za časův Štítného velmi živý byl odpor jisté strany v Čechách proti mnichům a že Waldhauser a Milič ohnivými svými řečmi jej oživovali a rozšiřovali. Spor tento hlavně kázní církevní se týkající přestoupil z kazatelný také na literární půdu. Waldhauser jsa pronásledován Dominikány i Augustiniány sepsal Apologii v kteréž; mimo jiné pravi: „že mnichové prý již tak velice uchýlili se ve všem od prvních předkův svých, že kdyby svatí zakladatelé řehol jejich náhle zase ocdli se mezi nimi, učennici jejich nejen nepoznali a nepřijali by jich, alebrž i ukamenovali by je; tak prý jim protinyali jest všeliká výtka zkažených mravů jejich. Leč v jednom že se předece polepšili až ku podivu: jindy prý hástěřivali se bez ustání mezi sebou, a o mrtvolý bohatých pro své kostely rvali se často jako hladoví dravci o mrchu, nyní ale že jsou smířeni a svorni mezi sebou všickni za jednoho — proti němu.“ — Slova dotčené latinské apologie — soudí Palacký, — někdy velmi důtklivá i prostořeká poznati dávají povahu kázání jeho vůbec. Mimo to sepsal také postilu kteráž v rukopisu se nalézá pod názvem: *Postilla studentium sanctae Pragense Universitatis super Evangelia dominicalia*. — O jinakých spisech Waldhauserových nevíme ač možná že nějakých stálo. Balbín pravi v Epitome atd.: *Opera ejus fortasse a novatoribus qui post Conradam exstiterunt depravata sunt . . .* Spis apologetický *Accusatio mendicantium* od l. 1364, podle udání Balbína, nacházel se v bibliotheca Kramlovaké.

Hojnějších poněkud zpráv nacházíme o literárním působení českého kazatele kanovníka Miliče z Kroměříže. Svědectví o něm poskytují nejen vlastní jeho ale i jiné souvěké a pozdější spisy, mezi nimiž avšak vyniká obšírná charakteristika kterouž o něm Matěj

z Janova sepsal. Balbin (Miscell. lib. IV.), Ungar (Acta literaria I.) podali jeho životopis, jinak v přemnohých spisech českých a latinských o něm zmínky se činí. Nejdůkladněji o něm psal Palacký v Dějinách národu Českého (díl III. část I). Milič se narodil v Kroměříži na Moravě v okolnostech dosti šťastných, oddal se učení theologickému a právníckému s velikým úspěchem a stal se pak kanovníkem. Nejen arcibiskup Arnošt mu byl zvláště nakloněn, ale i sám císař Karel, jenž při dvoře svém ho choval a jež Milič r. 1360—1362 co podkancléř na cestách provázel. Ale již l. 1363 odřekl se Milič všech důstojenství a v nadšení ducha k chudobě se poníživ vydal se do Horšova Týna jako na cvičení se v službách prostého kněze a zvláště v kázání. Bylať to snad horlivost německého kazatele Waldhausera jež ho přiměla k tomu aby podobným způsobem i Čechům slovo Páně hlásal? Arcibiskup Arnošt ho nerad byl propustil. Balbin uvádí slova jakými se snažoval jej zadržeti: *Domine Milici quid melius facere potestis, quam ut pauperi Archiepiscopo sibi gregem commissum pascere iuvare velitis?* (Pane Miliči, což pak lepšího činiti můžete, nežli ubohému svému arcipastýři pomáhati u vedení svěřeného jemu stáda?) Po půl letě zase do Prahy se navrátil Milič kázal nejprv u sv. Mikuláše pod hradem, pak u sv. Jiljí a u sv. Mikuláše ve větším městě, pak v Teyně. Směrem svým se postavil Milič po bok svému předchůdci Waldhauserovi, způsobem svým se od něho lišil, jsa citlivější a patrně více snivý a blouznivý. Brzo se stal obyvatelstvu českému tím co Waldhauser byl Němcům, leč „moc a síla tohoto jevila se zvláště jasností, spamětností a dojmavou, nelčenou přírodností, Milič pak působil raději pobuzením citu a obrazností, barvou mystickou a řečí hojně protkanou obrazy apokalyptickými.“ (Palacký III.) Že s velikým kázal úspěchem o tom všecky hlasy se srovnávají. Nejen Štítný se vyznal že Milič valně naň působil, i proslulý Albrecht Ranconis prý jednou zvolal: „*Omne quidquid ego pro sermone faciundo viris literatis et illuminatis vix in uno mense comprehendere possum, Milicius vero tantum una hora suo studio comprehendit.*“ — Ne menší ale byl také odpor který proti sobě zbudil, dotýkaje se co nejostřeji nepořádků jejich se dopouštěli žebraví mniši. Stěžovali si u arcibiskupa a vinili Miliče z bludů kacířských, takže mu bylo se z nich zodpovídati u samé stolice papežské. Nepovedlo se však mnichům co prý za času meškání Miličova v Římě často s kazatelen hlásali: *Carissimi, ecce! jam Milicius cremabitur!*

Zbývá nám zde hlavně obrátiti zřetel na Miliče jakožto spisovatele. Nedostihl Milič takovou výši co spisovatel, jakovou co kazatel proslul. Moc jeho, praví Palacký, jevila se zvláště živými slovy a

bezprostředními skutky; naproti tomu spisové jeho, nesouce na sobě patrné známky kvapu, nemají do sebe té ráznosti a jadrnosti, málo míst vyjímajíc, která by jediná jim pojistiti mohla důležitost. Balbin o nich píše „že se čítávaly jako prorocké, jelikož ale někteří kněží proti nim horliili a s druhé strany zase Husité se na ně odvolávali, kázal prý arcibiskup Zbyněk aby se s jinými kacířskými spisy spálily.“ — Zdá se že Milič dosti pilně spisoval čemž se skutečně diviti jest při jinakém jeho neunaveném působení. Také listy některé svědčí že v písemném spojení stál s nejčelnějšími osobami. *Berghauer* (v knížce své *Protomartyr poenitentiae*) uvádí k doplnění Balbina dopisy Miličovy na papeže Řehoře, na císaře Karla IV., na arcibiskupy Arnošta a Jana Očka, na pány Oldřicha a Jana z Růže, i dá se souditi že i se Štútným i jinými ještě výtečníky si dopisoval. — Že se mnohé Řeči jeho udržely — *sermones quam plurimi* praví Balbin — tomu se nelze diviti, neboť známe že Milič horlivou měl péči o vychování dobrého kazatelstva, a že veliké množství žáků se k němu scházelo jež zajisté o přepisování kázání jeho se postarávali. — Dále uvádí Balbin mezi nevydanými spisy Miličovými: *Quadragesimale seu Conciones sacrae tempore Quadragesimae habitae*; pak *Prohemata de B. Virgine*. Větší pozornost než tyto spisy zbudilo pojednání Miličovo: *Libellus de Antichristo*. „Mnohým hloubáním ve sv. písmě,“ praví Palacký, „zvláště v prorocích a v apokalypsi, navykl duch Miličův týmže myšlénkám a obrasům. Zápasiv každodenně s porašeností mravní všech stavů věku svého, se prohlašuje, čím by sobě pojistiti mohl vítězství, zdálo se mu najednou, an dosáhl nálezu vědeckého, hrozného i důležitého: srovnav totiž a vyleživ nevšední učnosti biblickou a zvláštní svou ostrovtipností všecka v bibli místa mluvící o příchodu Antichristovu na konci světa, našel v nich ten stáysl, že předpověděná doba hrůzy připadá právě v léta 1365—1367 počtu našeho!“ — V knížce o Antikristu vložil blouznivé své mínění. Počíná slovy: *In Christi nomine, qui est testis fidelis, amen. Quia audit, etiam dicat amen! et non exhorreat hoc audiens etc. . .* Spis oplývá obrazivostí a živostí. Zračí se v něm zajisté duševní stav muže zaníceného myšlénkou předpojatou a horliiého pro její všeobecné uznání. Sám věřiv v myšlénku svou snažil se také víru jí získati u jiných. Kterak myšlénka tato jeho samého popazovala a k činnosti oživovala, z mnohých míst dotčeného pojednání vysvítá. Na příklad zde uvedeme jedno takové místo: „*Quam jam desperassem de adventu domini nostri papae, tunc praeparavi me, iter volens arripere versus Avinionem; et interim irruit in me spiritus, ita ut me continere non possem, dicens mihi in corde: vade, intima publice per cartam, quam affiges ostiis ecclesiae S. Petri,*

sicut solitus fuisti intimare in Praga, quando eras praedicaturus, quod velis praedicare, quod Antichristus venit; et exhortaberis eorum et populum ut orent pro domino nostro papa et pro domino nostro imperatore, ut ita ordinent ecclesiam sanctam in spiritualibus et temporalibus, ut securi fideles deserviant creatori; et dabis in scriptis sermonem illum, ne mutantur verba tua, et ut materia divulgetur, ut mali in timorem mittantur et boni ferventius deo famulentur atd. . . . Spisy v českém jazyku od Miliče sepsané jmenují se dva, totiž *Postilla* a výklady na Evangelia výroční, a pak *Knížky o zarmouceních velikých církve svaté, i každé duše věrné, kteráž mají trpěti od draku na dni Antikristovy, a o jeho sedmi ranách posledních a nejhrošších, kterýmiž bude všechny volené boží návramně křižovatě a kterak se mají volení boží v tom křižování míti.* Spis tento, plný blouznivých nápadů, připomíná živě na premítání a mystická zahloubání se Miličova do tajemství apokalyptických; obrazivost a domněnlivost v něm nápadně převažuje rozum a zdravé pojmání života.

Mezi studujícími na universitě Pražské jítto k Miličovi na učení docházeli nejvřeleji k němu přilnul *Matěj*, syn českého rytíře *Václava z Janova*. S jakým nadšením tento vděčný žák a horlivý napotom pracovník na poli písemnictví na učitele svého hleděl, o tom nám zachované jeho spisy živě podávají svědectví. Bažení jeho po vědomostech musilo býti nadobyčejné, neboť nestačovala mu ani škola Pražská a odebral se na šest let do Paříže kdež na důstojenství mistrovské se povýšiti dal, pročež nazýván byl napotom mistrem Pařížským (*Magister Parisiensis*). Též v Římě a v Norimberce nějaký čas ztrávil, „snaže se nejen o učenost nevšední, ale i o hojnou učenost a rozhledlost ve světě.“ — Léta 1381 stal se kanovníkem a sv. Víta zastáváje úřad zpovědníka až do své smrti (20. Pros. 1394). — Milič, jenžto už l. 1374 v Avinionu zemřel, nalezl v něm svědomitého životopisce a horlivého apologeta. Jaké vážnosti Matěj z Janova v učeném světě požíval, souditi lze jest i z toho že slovitný Albrecht Rankonia de Ericeno v přátelství s ním trval, ano i nějaký čas společně s ním bytoval. — Matěj zajisté byl povolán k sepsání životopisu mistra svého Miliče, neboť měl dostatečné příležitosti k stopování osudův muže tohoto k němuž tak vroucně se byl přivinul. Sám o tom píše takto: *Ego quique confiteor, me decimam partem non sufficere ad dicendum solum eorum, quae cum tempore brevissimo sibi (Miličio) commemorans ego met oculis vidi, auribus audivi et manibus meis contractavi. In hoc siquidem loco apud me optime est verificatum illud vulgatum poetikum, quia copia me facit egenum de veritatibus Miličii et scribendum.*“ V jakém světle se mu vůbec jevil učitel jeho, tož zřejmá vy-

svitá ze slov: *Ipsa Milicius, filius et imago domini Jesu Christi, apostolorumque ipsius similitudo prope expressa et ostensa.*

Nejen k osobě, ale i ku směrům Miličovým přilnul horlivý Matěj, leč jinou si vyvolil cestu působení. Jako Waldhauser a Milič s kazatelky tak Matěj z Janova spisy svými působil na vědecké třídy. Se-psal řadu theologických spisů ježto u veliký celek sebrány se nalézají pod nápisem: *De regulis veteris et novi testamenti.* „Toto vzácné dílo“ — tvrdí Palacký — „náleží ke spisům nejvýtečnějším ježto z péra českého po vše století kdy vyplynuly; byla také doba kde mělo po sobě účinek nad míru znamenitý, ačkoli později, jakmile totiž křes-tanstvo se skutečně rozdvojilo, spis ten již za nevhodný považován ba i konečně do zapomenutí dán jest. Jedné zajisté straně byl spisovatel v učení a v zásadách svých postoupil až příliš daleko, druhé naopak zase nedosti daleko. Odhaliv směle a důvtipně vady a nedostatky církevní ve všech poměrech věku svého, vzbudil proti sobě nedůvěru všech, kdokoliv sobě libovali v zachování starého řádu: ale držev se při tom vždy podstatného základu církevní tradicie, a poslušnosti ku představeným církve nejen učiv ale i sám obvykav, nemohl ovšem váhy žádné míti u těch, kteří poslušnosti toho z úmysla se byli vzdali.“ — Jisté jest, že nejdůležitější otázky církve tehdejší ve spisu velenče-ného Janova probrány byly, k. př. otázka o přijímání večeře Páně, o obřadech církve, o ctění sv. obrazů a ostatků a že náhledy jeho s nestejným se potkaly úsudkem. Stoupiv do kolejů učitele svého usi-loval Matěj na opravy církve s toutéž horlivostí jako předehůdcové jeho, ale odvážil se již i o některé kroky dále, s čímž ovšem se nekažtlý srovnával kdož dříve s Miličem byl sjednocen v mínění. Takž k. př. i Štítný ač v mnohých věcech s ním souhlasil vyčítal mu toho že proti počtě obrazův brojí. Ano i na používání kalicha byl už Matěj z Ja-nova poukázal ač později své o tom mínění odvolal. Jakož na kaž-dého reformatora takž i na Matěje z Janova vyřičovali se odpůrcové s ostražitou vášnivostí. Ale pokora jeho zvítěžila nad přesvědčeními když v jednom svých spisův se projevil: „Kdybych pak, čehož nebuď, něco měl mluvíti, nebo psáti ze své nevědomosti neb nepozornosti nebo pro jinaké mně příliš povědomé nedopatření nebo pro nedoko-nalost svou, coby se jakkoliv přičilo písmu svatému nebo dobrým oby-čejům církve anebo coby snad uráželo nábožný sluch věrně věřících křesťanů: to hned napřed odvolávám a beru nazpět, prose by to tak bylo považováno jako bych toho byl ani neřekl. Proto a k vůli lepší své jistotě toto co pravím a píši jakož i všeliký jiný skutek a sebe samého podrobují opravě svaté církve katolické a otcův jejích pravo-věrných, i jaem hotov a přeji sobě aby všecko bylo ponapraveno a já

abych veden a uveden byl skrze nábožnou matku i skrze své otce cestou pravdy a milosti která jest nám připravena v církvi skrze Ježíše Krista.“ — Pravý význam odvolání toho vyjasní se teprv porovnáním slov těchto s míněními jakéž učenec ve spisech svých projevil, a ta nás překvapuje rozdvojení v jakéž se tak hluboká znamenitá mysl uvrhla, ano uvrhnutí musila k vůli přemoci jejiž čas ještě nebyl vypršel. Přemoc tato byla církev z jejichž rukou se posud marně vymáhali duchové ráznější a odvážlivější. Svoboda myšlení již již patrně rozvínovala prápor svůj na české půdě, ale ještě ji postrašovalo církevní *veto*, tak že ledva vykročíc ze skryší v nichž na oslavě své čeká, již ihned se obaliti musila pláštěm pokory aby ji docela neusmrtili protivníkové její. Možná-li odvolati v pravdě a maní co člověk za pravé uznal a k čemu dlouhým a namáhavým došel pátráním? Možná-li vyvrhnouti ze sebe *presvědčení svá* a pouhým *míněním jiných* je v sobě nahraditi? Matěj z Janova a snad i druzí dva kněží Jakub a Ondřej jenžto spolu s ním nápodobně odvolání činiti musili věděli zajisté že odvoláním se nazpět nesvolají myšlenky do světa už rozlétlé a že navzdor odvolání přece *psána* ostanou slova napsaná a tudíž odvoláním se ničeho nedekáže, než právě — že osobná *žášt* se umírní. — Neklamal se reformator náš český neboť působení spisů jeho na veřejné mínění za časů pozdnějších bylo na vzdor nadřecenému odvolání předce dosti výdatné ano i trvalé.

V latinském jednom spisu z XV. století jež uvádí Ungar (Balbini Bohemia docta II. p. 178 adnot.) poznamenal Václav Pisecký že viděl a s velikým potěšením četl vícero spisů Matěje z Janova, v českém i v latinském jazyku shotovených. Nám však toliko zpráva o jediném českém spisu jeho se dostala, kterýž nadepsán byl: *O okavnosti* a o němž Jafet v historii bratří (rukop. od l. 1605) se zmiňuje a který bez pochyby se ztratil. Za to se nám v uvedené již sbírce nadepsané: *De regulis veteris et novi testamenti* uchovala řada traktátů velmi důležitých. „V celku se spis tento skládá z pěti knih, každá pak kniha rozvrhuje se na několikero pojednání, toto dále v rozdily a ty opět ve hlavy. Pokud nám vědomo, není již úplného rukopisu nikdež: ale z částek pojedinych ježto se zachovaly, dalby se ještě celek sestaviti z úplna. V tisku bylby toho dosti hrubý foliant. Kniha první psána byla ještě před r. 1388 a později místy předělána také jsou jí dvě recense; k poslední práci přiložil ruku spisovatel teprv r. 1392. Částky díla toho mají tyto nápisy: *lib. I: De discretionē spiri- tuum in doctoribus et prophetis et de venerabili sacramento. lib II: de iudicio et notitia falsorum et verorum Christianorum* (v tomto tract. 1: de falsa specie sanctitatis s. hypocrisi, tract. 2: de distincta veritate).

lib. : III: de regula generali (1. de regula in se; 2. de apostolis et prophetis; 3. de frequenti communione; 4. de universitate ecclesiae; 5. de Antichristo; 6. de obominatione in loco sancto). Poslední dvě knihy jednájí opět: de rara et crebra communione.“ (Palacký Dějiny III.) Ze všech traktatů těchto vyvíval ruch horlivosti a znamenitého na onen čas pokroku v svobodném myšlení. Ač se v nich nejeví stopy nějaké známosti spisů Wiklefových který už asi po deset let s reformatorskými zámysly svými v Anglicku vystupoval, přece tu a tam se upříti nedá příbuznost směru mezi Pražským a Oxfordským opravovatelem. Neméně patrné jest že „mnohá tvrzení ku kterým Matěj z Janova postupem bádání vědeckého byl veden mnohem více vážila“ nežli ona pro kteréž Waldhauser a Milič osočováni bývali. Považoval bibli za dostatečnou k poučení o všem co hlavních stránek víry se týkalo, církevní však tradici (traditiones et adinventiones hominum), spisy sv. otců, mnohem nepatrnější mu měly platnost. Plnění křesťanských cností, následování Krista skutky křesťanskými a pobožnost vnitřní postavil za hlavní pravidla křesťanského života, neklada váhu na zevnitřní obřady a nejméně na obrazy. Těmito hlavními zásadami zkoušel veškeren život křesťanský věku svého, jež porovnával s časy minulými, horlil velice na pokrytce, haněl mechanické odbývání služeb božích i hořekoval na zaslepenost ana mní skutky a obřady zevnitřními nahraditi nedostatek ducha i pravdy. Synoda Pražská vyhlásila některé články spisův jeho za bludné což jej k prvnímu odvolání dohnalo v kterémž „poctu svatým vzdávanou a modlitby křesťanské o přimluvu jejich za prospěšné“ uznal, a jelikož se dříve s vědeckou důkladností byl spolu projevil že se i laikům povoliti má časté přijímání svátosti oltářní, k čemuž i Milič, Albert Rankonis a jiní slovníci theologové se přiznávali, odvolal na rozkaz představených i tento artikul. Odvolání první mu ale nevadilo že napotom ještě dále šel než dříve a přijímání pod obojí způsobou i laikům schvaloval, načež k druhému nahore uvedenému odvolání byl donucen.

Pozorovati jest z toho, že literatura oných dob již již veřejnou se stávala mocností, a jelikož v theologickém oboru se tankráté všechny zájmy národní, politické i společenské ustřeďovaly, a theologická literatura do všech kruhů společenských zasahovala a všechny zjevy soukromého a veřejného života s stanovíště náboženského uvažovala a posuzovala, nabyl tím živel náboženský ve všech kruzích vzdělaných takové převahy že literární plodnost všech ostatních odborův písemnictví nevyrovnala se plodnosti theologické literatury. Rozličností mínění se vyvinul zvláště ráz polemický, neboť ti kteří o opravy se zasazovali neobcházeli jsou vady nápadnější netečně a chladně nýbrž horlicími na

ně poukazovali slovy, a oni, jenž se řádu starého přidržovali, neopomínali sypati jiskry na hlavy novotářů. Národ v celku svém ale posud nebral účastenství na učených hádkách jež se z počátku téměř výhradně v kruhu latiníků odbývaly. Na lid obecný působilo tenkrát živé slovo více nežli psané. Zvěděl tedy lid o sporech takových jen tolik co mu kazatelé jeho sdíleli. Ovšem že kazatelna se stávala už ohlasem zmáhajících se myšlének, ale byl to předce jen ohlas hluku jež učencové v latině spůsobovali. Jan z Boru, Matouš z Krakova, Albert Englišalk, Venceslaus Bohle, Jan ze Štěkna a jiní spisovali traktaty ve smyslu oprav, někdy ovšem dosti daleko zajíždějíce. Leč působení jejich bylo toliko přípravné nikoliv ale ještě průrazné. Mělať církev ještě dostatečné moci k odporu a používala jí náležitě. Teprv splyváním se všelikých jiných živlů, vystupováním proudu dějin všeobecných a povstáním otázek i mimotheologických počal se probuzovati ruch nový, všeobecný a daleko za ony meze sahající ježto mu latiníkové byli vytknuli. Snahy po opravě církevní ježto v Čechách se jevily ohlašovaly se jinde už i dříve a s větším ještě důrazem. Už na počátku XIV. století vystoupil dominikán Jan de Scardis proti papeži a některým článkům církve. Jeho spisy: *De potestate regia et papali* a *Determinatio de modo existendi corpus Christi in sacramento altaris alio quam sit ille quem tenet ecclesia*, zasahovaly mnohem hloub do základů církve nežli učení Matěje z Janova a soudruhů jeho. Neměly ale tak patrného účinku jako pozdější vystoupení anglického reformatora Jana Wiklefa v Oxfordě. Učenec tento jehož spisy tak velikého vplyvu měly na vývin duchovného života v Čechách narodil se roku 1324 ve Wycliffu v hrabství Yorkshire v severním Anglicku a studoval v Mertonově kolleji v Oxfordě. Universita Oxfordská jest jedna z nejstarších v Evropě, neboť první kollej tam založil král Alfred už v IX. století. Ve XIV. století tam živý panoval ruch vědecký a bylo učiliště Oxfordské považováno za rovné Pařížskému. Svědectvím toho jest zákon jež l. 1367 vydala fakulta filosofická v Praze „že co se buď v Oxfordě od mistrův vyučuje i v Praze se vyučovati může netoliko od mistrův nýbrž i od bakalárův.“ — Wiklef zajisté byl jeden z nejúčinnějších žákův university této neboť nabyt tak rozsáhlých vědomostí ve filosofii, theologii a právnictví že velmi záhy se stal doktorem theologie a obdržel místo kazatele v Lutterworthu Leicestershirakém. Nezdřezoval se tam však mnoho nýbrž více v Oxfordě, bera účastenství na veřejném učení, na životě a sporech university a spisuje všeliké menší a větší traktaty v nichž odpor svůj proti církvi na jevo dával. Okolo roku 1365 povstaly rozepře mezi universitou Oxfordskou a mnichy mendikanty o místo rektorské v Kanterburghallu. Bylť totiž rektorat

tento Wiklefovi propůjčen ač právo toto dle založení žebravým prý mnichům příslušelo. Wiklef zastával universitu a světské kněžstvo na kolleji této, odvolal se s knězi na stolicí papežskou. Měli se žalobníci dostaviti v Římě, zanechavše tobo byli všickni *in contumaciam* odsouzeni. Neškodilo jim toto odsouzení neboť veřejné mínění v Anglicku bylo pro Wiklefa. Populárnost jeho dosáhla značné výše když vystoupil proti samé papežské stolicí kteráž od Anglicka požadovala zaplacení jakés peněžné dávky. Postupně se vyvíjela dlouhá řada nepoměrů a nesrozumění mezi Anglickem a Římem v nichž Wiklef co horlivý protivník papežův se osvědčil ano se přímo vyjádřil proti němu slovy: *Pyšný ten světský kněz římský nejprokletější je vydávac a šejdír.* (Helfert Jan Hus str. 29.) — Nastoupiv učitelství na vysokých školách Oxfordských horlil „proti zbujnělosti mnichův, proti necírkevnímu životu prelátův a biskupův, proti vysokomyslným záměrům Říma; svědčil že všecko jest předustaveno od věčnosti, a za jediný pramen pravd křesťanských považoval písmo svaté jež na anglický jazyk přeložil. Zavrhoval transsubstanciací, a zastával toliko mravní přítomnost Krista ve chlebě a ve víně, upíral žeby Kristus v evangelium byl ustanovil mši svatou a žeby se svátost posledního pomazání dovoditi dala z písma. Dokazoval že, pocítí-li kdo vnitřní lítost nad hříchy svými, zevnitřní jich vyznávání ve zpovědi zbytečné jest a bez potřeby. Jen dva stupně hierarchie, totiž kněží a diakoni, byly prý zavedeny za prvotného křesťanstva, všecky druhé jsou prý výmyslem pozdějšího věku, na ujmu a na zkázu církvi; papež pak že jest sám vtělený antikrist. Kněz dopustiv se těžkého hříchu nemůže prý žádného svatého úkonu hodně odbývat; je-li papež nemravný a tudíž úd ďábla, nemá žádné moci nad křesťanstvem; rovněž tak králové a knížata spáchavše hřích smrtelný odřící se musejí vlády která prý jim déle nepřisluší.“

Takováto svá mínění rozšiřoval hojnými spisy a traktaty jež na universitě Oxfordské pilně se čítaly a i dále zanášely, ano v opisech hojných až do Prahy se dostaly v úrodnou a českými reformatory připravenou půdu se vkořenivše. Knihy Wiklefovy na učení Pražském velického působily pohnutí. Smělost jeho právě tak podněcovala stranu pokroku jakož přívržence Říma vzbouřila. Bylť toho času vůbec se zmohl ruch politický a národní v Čechách a nastalo kvašení duchův v Praze takové že jiskry z Oxfordu do Prahy vzlétlé nerozntily teprv nahromaděné látky nýbrž jen jejich vzplanutí urychlily. Rozmíšky národní, na universitě Pražské zbuzené zasahovaly neméně hluboko do národního života českého nežli náboženské a máme svědectví hojných že na národním odporu Čechův proti cizincům na universitě všickni přední

mužové národu českého neméně se účastnili nežli později na hádkách náboženských.

Němectví v Čechách se zmáhalo tím poměrem jakým čeští panovníci mu sami mocností a posily poskytovali. Německé obce se honosily výsadami jakéž se českým nedopřávaly a čím více německá národnost do Čech se vtláčovala a zde rozšiřovala tím více trpěla tím národnost česká, a jazyk německý již již převahy dobýval v kostelích, ve školách i v kruzích společenských. Postupně a poznenáhle podžíralo Němectví kořeny národnosti slovanské v Čechách, ano, chýlilo se k tomu že navzdor některým horlitelům slovanský živel v Čechách poznenáhle ustoupí živlu cizému jakož toho příklad poskytovaly krajiny Polabské. Snad jenom těm jednotlivým horlitelům jenž od času k času i v literatuře se ozývali děkovati máme že uvědomění národní a užívání jazyka českého se předce udrželo tu a tam, ba že hlasův o povzbuzení jeho i přibývalo s vzrůstajícím nebezpečenstvím, a slova jejich se neztrácela v povětří. Milič zajisté tím že česky kázal mnoho přispěl k povýšení českého jazyka, o jehož pěstování a vzdělávání se universita Pražská pranic byla posud nestarala. Obecné učení se nepovzneslo na ústav národní, k čemuž řád jeho také posud nikdy byl nesměřoval. Nejen že universita téměř zaplavena byla německými studenty a profesory, což zajisté nepřispívalo ku oživení českého jazyka v Praze, ale i rozdělení studentův na národy a dle toho zařízené volení k školským úřadům bylo zavedeno tak že tři národové cizí proti jednomu českému stáli, a tedy při každé volbě i tři cizí hlasové proti jednomu domácimu. Takž se cizincové dělili i o prebendy a nadání na universitě na ujmu rodilých Čechů. Slib jež čeští stavové na králi Janu vymohli a jež Karel obnovil že v záležitostech zemských nebude jiných rádců užívat než rozených Čechův a Moravanův, aniž že cizincův dosazovati bude na úřady v zemi podává nám aspoň svědectví že čeští stavové tenkrát ještě měli i národního vědomí i politického taktu. Ano i zákon jež Karel vydal že nikdo nemá býti soudcem kdo by nerozuměl a nemluvil česky lečby obzvláštních měl vědomostí a výtečných vlastností poukazoval na to že se uznalo nebezpečenství jež národnosti české od Němců hrozilo. Ale jak smutný to stav kde spravedlnost zákonu a slib panovníka teprv podporovati musil věc docela přirozenou. Vysvítá z toho veškerá drzost a dotíravost oněch cizinců, jenž co hosté do země přišli vlastníky země vytlačovali z úřadů, škol, kostela a ze živnosti zvláště výnosných, což dospělo až na to že domácí lid z vlastního domu vytlačiti hrozili aby se tam sami mohli usaditi. Ten slib a ten zákon Karlovův cožby as byl prospěl a kterak by byl působil na potomní mocnáře české, kdyby se kořeny Němectví byly neustále a tím samým po-

měrem byly v Čechách usazovaly jako před Karlem a za něho? Zda-li by ještě bylo národu a jazyka českého, kdyby vichřice prudká byla nevymetla koukol a neřest s kořeny z české půdy byla nevyrvála, takže na dlouhý čas jim nelze bylo vznikati v Čechách? —

Za Václava IV. pozbývala němčina ovšem poněkud půdy v Čechách roztržkami českého krále s německými knížaty. Též přibýváním učených škol v Německu ubývalo německých studentů v Praze čímž ovšem živel cizí na universitě Pražské oné nápadné převahy pozbýval jakou se dříve honosil. Nicméně byla ale i malá převaha i nespravedlivá i nebezpečná, a český národ se domáhati musil plněho svého domácího práva, neměl-li časem podryvajícímu vlivu němčiny z novu podlehati. Na štěstí se myšlénka národnosti i mimo universitu ujímala a sice v občanstvu Pražském i venkovském, a řeč česká nejen v městské raddě ale i v úřadech nacházela průchod, ano i české listiny se vydávati počaly z královské kanceláře, kdežto dříve jen latinských a německých se vydávalo.

Nicméně předce nepoměr národnosti na universitě nebyl tím vyrovnán, a těžce toho nesli studenti a mistři čeští že kanonikáty a výnosné prebendy Němcům se dostávaly, kdežto bakalářům českým zbývala jen místa po vseh a na nižších školách. Z toho povstaly třenice trvalé a docházelo někdy i k násilným výstupům, až pak postupné opravy v ohledu tomto se zaváděly a posléze pro domácí studentstvo se l. 1399—1403 založila kolej českého národu (Collegium Nationis).

Jiné posily dostalo se národní straně při universitě založením kaple *Betlémské* a darováním kaple *Božího těla* českému národu. Při obou těch kaplích měl národ český vplyvu na osazování míst. Kapli Betlémskou založil rytíř Hannš z Mühlheimu, aby kazateli českému nového místa zbudoval ku hlásání slova božího, jelikož — jak Mühlheim v zakládací listině se projevil — kazatelé obecného českého jazyka užívající nejvíce po domích a koutech nuceni byli se rozcházeti. Kazatel v kapli této ustanovený měl hlavní povinnost kázati českým jazykem. Léta 1391 byl za kazatele na kapli Betlémské ustanoven Jan Protiva z Nové vsi, po němž l. 1401 nastoupil mistr Štěpán z Kolína, jeden z nejhorlivějších národovců českých, načež 14. března 1402 mistr *Jan Hus* tento úřad nastoupil.

Znameníť muž tento a jeden z nejpřednějších mezi reformatory křesťanskými si získal tak slavného jména v historii a život i působení jeho už z tolikerých stanovišť považován a posuzován byl, že by nám ku vylíčení povahy a mnohostranné činnivosti jeho stačovalo pouhé uvedení hojných svědectví jež se od patnáctého století až do nejnovějších časů o něm vydávala. Leč nejde nám zde o to abychom ve-

škeré kruhy snah jeho o opravy církevní a národní popisovali, nýbrž hlavně o to abychom objevili jak dalece *literární cestou* ku svým směrům postupoval. Jakož účely jeho byly rozsáhlé takž i rozsáhlé bylo literární jeho působení, při čemž hned v popředí stavěti jest že vesměs konáno bylo ohledem na pevně vytknuté a jasně naznačené směry, čímž zajisté spůsobil ono nesmírné napnutí kterým se národ za času jeho a i dlouho po něm značoval. Sám vědomostmi nasycen a vroucností překypuje vlíval takofka mysl svou do mysli národa, pro který žil a kterémuž síly a život svůj věnoval. Dvojím se značuje zápalem, stejně horoucím a stejnou mocností zasahujícím do života českého, zápalem totiž nábožným a láskou k vlasti a k jazyku českému. Nebyl by však zápal jeho stačoval k tomu aby tak velkých docílil resultátův, kdyby byl podporován nebýval hlubokým důmyslem, rozsáhlými vědomostmi a zvláště obratnou dialektikou. Zápalem svým uchvácel lid jehož miláčkem se stal a který s dychtivou pozorností poslouchal kázání jeho. Vědomostmi a dialektikou svou ale působil na výše vzdělanou část vrstevníkův svých povzbuzuje ji buď k horlivému odporu aneb k ráznému součinění. Podivnou shodou okolností přišel Jan Hus právě v čas a vstoupil do takových poměrů v kterých povaha a nadání jeho k úplnému rozvinu docházeti mohla. Narozen byv r. 1369 v Husinci z rodičův poněkud nábožnějších odebral se do Prahy na studie, kdež se stal l. 1393 bakalářem svobodných umění, 1394 bakalářem theologie, pak 1396 mistrem svobodných umění, rokem pak 1398 počal na universitě co professor přednášeti. Universita toho času valně byla pokročila, dílem rozmnožením práv a svobod jež král Václav IV. jí propůjčil, dílem i opravením vnitřní své ústavy. Ano i národnost česká na Pražském učení už aspoň tak dalece se zmohla že do roku 1408 bez mála třetí část děkanů fakulty artistské k českému národu patřila, kdežto r. 1384 sotva sedmá část jich byla z národa toho. Důležitost university se však objevila v novém a velmi nápadném světle, když se v síních školních ozývati počaly otázky veliké a do historie hluboce zasahující. Duchovní směry národa českého horlením Miliče Kroměřížského, Matěje z Janova a j. v. staly se už předmětem všeobecného přemýšlení, a pozornost lidu obracovala se k uskutečnění oněch oprav církve na něž dotčení horlitélé slovem i písmem poukazovali. Universita se neúčastňovala na takovýchto snahách, vyhýbajíc se jim z počátku a napotom jim odporujíc. Vždyť i působení Tomáše ze Štítného jí po chuti nebylo, jelikož muž ten psal jazykem národním o věcech, o kterýchž jakž valná část učencův na universitě se domnívala jen latinským jazykem pojednávatí sluší a nikoliv spůsobem obecně srozumitelným, čímž jakoby se zkrácel posavadní monopol latiníkův.

Provdáním se české kněžny Anny, dcery Karla IV., za Richarda II. krále anglického oživila se vzájemnost mezi učením Pražským a Oxfordským, takže i někteří Čechové navštívili školy anglické, mezi nimiž i *Jeroným*, mladý šlechtic Pražský, jenž navrátiv se pak do vlasti několik ještě neznámých spisů Wiklefových s sebou do Prahy přinesl. Jména Hus a Jeroným se obyčejně vedle sebe jmenují, nejen proto že podlehli stejnému osudu, ale i proto že se značovali stejnými směry. I Jeroným se vyznamenával výtečnými dary ducha, učeností a znalostí světa. Stav se 1398 bakalářem svobodných umění v Praze vydal se na cesty do ciziny. Navštívil Kolínskou a Heideberskou, pak Pařížskou universitu, později i jiné ještě krajiny, ba i Jerusalém v Palestině. Žízeň jeho po vědách nikdy nevyhasla, ale i přátelství jeho k mistru J. Husovi k němužto už z mládeži se byl co nejvroucněji přivíval neutrpělo nikdy zkrácení. — Výmluvný a jarý tento horlivec nalézaje v spisech Wiklefových onu rozhodnou sílu a mocnost na kterou Milič a Matěj z Janova nebyli ještě dospěli a která ovšem odpovídala živé obraznosti jeho, snažil se co nejvíc o rozšíření zásad jeho, ano jakž Jungmann uvádí *přeložil pomocí Husovou i některé spisy Wiklefovy do češtiny*. Tim se oživily spory mezi stranami v církvi, zvláště když Jan Hus r. 1399 při veřejné disputaci učení Wiklefovo zastával, a brzo na to (1401) i traktat sepsal v němž patrnou objevil přichylnost k náhledům anglického reformatora. Že v kázáních svých v Betlemě držaných od l. 1402 neopominul k lidu mluvit směrem takovým jakž za pravý byl uznal, a že horlivost jeho s velikým se potkávala uznáním i ohlasem, nebylo divu že se pozornost university na takovéto snahy konečně obrátila. Ano Wiklefství se už přímo na učení Pražském zmáhalo, neboť Mikoláš z Litomyšle a Jan Hus zastávali od l. 1401—1403 nejvyšší úřady na vysokých školách Pražských, dva to mužové jenž se nejen co nejhorlivější zastavatelé mistra Oxfordského objevovali, ale i co neohrožení národovci osvědčili proti německému. Za to se jim dostalo nepřízně, ano i přímá denunciací nemeškala, neboť německý mistr Pražský *Jan Hubner* předložil 45 článků Wiklefových jakožto kacířských kapitule Pražské. Rektor university, nástupce Husův v důstojenství tomto, svolal universitu l. 1403 dne 28. Května aby mistři se o učení Wiklefové projevíli. Většinou hlasův se učení toto zavrhl a stal se nález: „že žádný člen university Pražské nemá žádnému z těch 45 článků učiti, ani kterého zastáváti pod pokutou trestu.“ Nález tento neměl zaměřeného účinku. Mélo se za to že větší vplyv naň měla zášť tří národů cizích proti národu českému nežli přesvědčení náboženské, a takž se otázka církevní amánila poněkud s otázkou národnosti, a uznalo se že nespra-

vedlivé jest a býti musí každé rozhodnutí, kde tři národové proti jednomu hlasují. Strana národovců a opravovatelů nedala se mýliti ani nálezem university, ani pozdějším podobným jež synoda Pražská projevila. Hus nejen s katedry a kazatelny působil ve smyslu odhodlané církevní reformy ale i spisy svými rozšiřoval zvláštní své náhledy, odchyluje se od Říma a vždy více a více přívrženců k sobě přitahuje. Nepříspěloť zajisté ku vítězství strany Římské že právě toho času dva papežové vystoupili hádající se o primat v církvi katolické, jeden v Římě: Řehoř XII., a druhý v Avignoně: Benedikt XIII. Ku obnovení porušené jednoty církve mělo se obecné koncilium svolati v Pise. Podobný zjev poskytovala i světská politika; Ruprecht Falcký odporoval směrům krále Václava českého, který již s papežem Řehořem vyjednával aby Ruprecht nebyl uznán. Ale Řehoř váhal činiti mu po vůli, a Václav poručil českému kněžstvu aby prohlásilo neutralnost ve sporu vzdoropapežův, žádaje i od university Pražské aby též tak učinila.

Žádost králova se však potkala s odporem, neboť nejen že arcibiskup Zbyněk a kněžstvo jeho od poslušnosti Řehořova upustiti nechtěli ale i na universitě toliko národ český svoloval k žádosti jeho, ostatní však tři národové se protivili, čímž tedy návrh učiněný propadl. Tím znovu se zbudil starý spor národní na universitě Pražské a strana česká se kojila nadějí že král, ohledem na to že ona jediná pro návrh jeho hlasovala, přivolí žádosti jejich „aby se posavadní poměr mezi domácími a přespolečnými obrátil, tak aby místo cizích napotom Čechové ve všech jednáních tři hlasův užívali, a přespoleční národové společně aby se spokojili jedním.“ — Nejhorlivější o to se zasažoval Jan Hus a mistr Jeroným, a spojili se s nimi k provedení této záležitosti také učitelové Ondřej z Brodu a Jan Eliae, horliví odpůrcové Wiklefství.

Král Václav toho času ze Slezska se vraceje se dvorem svým na Horách Kutných se zdržoval když k němu poslové university se odebrali, mezi nimiž byl i Jan Hus. Proti všemu očekávání a bez pochyby nedobře byv zpraven o způsobu jakým se na universitě o návrhu jeho pojednávalo, hněvivě se obořil na Husa a Jeronýma pro podezření kacířství které na zem českou uvedli, mistrům však německým slíbil že práva jejich šetřiti bude.

Neostalo však při tom ba naopak se vše obrátilo, když přátelé národní strany u dvoru, mezi nimiž i Mikuláš z Lobkovic, nejvyšší písař Horský, Čechův se ujali, spravedlnost žádosti jejich králi vyložili, ano i na překážku ponkázali jakou Němci svými třemi hlasy při universitě záměrům jeho kladli. Vydal pak král Václav po uvážení

dobré rady onen pověstný dekret Kutnohorský dne 18. Ledna r. 1409, jehož obsah zde podáváme jakž Tomek v dějinách university Pražské jej uvedl:

„Ačkolivěk každý člověk každého člověka povinen jest milovati, předceť potřebí jest, aby toto milování pocházelo z lásky zřízené; pročez cizinci přednost dáti proti domácímú, že není pravé; nebo pravá láska že začíná vždycky sama od sebe, a tak na přátely podlé posloupnosti přirozeného přátelství dále se rozširuje. Poněvadž pak prý hodnověrná zpráva dochází krále, že národ německý, v království tomto českém žádného obyvatelského práva nemající, ve všech věcech, o kterých se při učení Pražském jedná, tři hlasy sobě přiosobil k užívání, ješto národ český, pravý této země dědic, toliko jeden má a ho užívá: pročez považuje to král za nespravedlivé a velice neslušné, aby prospěchů obyvatelů zemských cizí a přespolní lidé v hojnosti měli používatí, oni pak škodlivým nedostatkem cítili se sklíceny; i nařizuje rektorovi a universitě a naskrze míti chce, aby napotom národ český při všech radách, soudech, zkouškách, voleních a jakýchkolivěk jiných nadáních a zakládáních, podlé toho zřízení, kterého národ francouzský v universitě Pařížské a též jiní všichni národové v Lombardii a v Itálii užívají, *ke třem hlasím* všemi spůsoby připustili, a jej při tomto privilegium na budoucí věčné časy zanechali v pokoji a bez překážky.“

Nebylo tím ale všecko ještě rozhodnuto, neboť Němci se ještě víc než tři měsíce domáhali bývalého svého práva, avšak marně. Zavázavše se slibem že nesvítězí-li ve při této všickni Prahu opustí, dostáli slibu svému, a jak kronika praví *vyšli v ty dni po božím vstoupení všickni mistři němečtí, doktorové, bakaláři, studenti a jiní kollegiatové z Prahy na jeden den určený a od nich uložený na všechny strany, rozprodavše své jmění, kteréž měli.*“ Bylo jich na 5000. Německé části obyvatelů Pražských se po nich ovšem stýskalo, ale Čechové tím byli potěšeni, a Jan Hus v kázání se projevil: „Dítky! Pochválen budiž Všemohoucí že jsme Němce vymezili, že jsme dosáhli oč jsme se byli zasadili, že vítězství jest naše! A poděkujme zvláště panu Mikuláši Angustinovu že vyslyšení prosby naší při králi provedl!“

Prvním pak rektorem university Pražské na základech dekretu Kutnohorského stal se mistr *Jan Hus*. Vítězstvím strany národní na universitě rozšířilo se i působiště snahám reformátorův církevních, ale objevil se spolu i nový poměr v jakém se národovci k sobě stavěli. Ondřej z Brodu, Jan Eliae a jiní jenž v otázce národní při Husovi stáli odporovali mu v otázkách theologických, a zvláště na jevo vystoupilo rozdvorení nového rektora s arcibiskupem Zbyňkem, jež tak daleko došlo až arcibiskup Husovi i veřejné kázání zapověděl. Neu-

tralnost k oběma papežům ku které Hus a s ním český národ na universitě se přiznával protivovala se arcibiskupovi a přivržencům jeho, kteříž nyní neopomenuli proti Husovi vystoupiti a veřejně z kacírství ho vinit. Dovedli pak i toho že proti spisům Wiklefovým a proti rozšíření jejich v Čechách papežská bulla se vydala k jejímžž uskutečnění arcibiskup se spínomocnil. Arcibiskup vydal rozsudek v němž mezi jiným stálo i toto: *Všecky vydané knihy Wiklefovy odsuzují se a mají býti spáleny ohněm. V kletbu měl upadnouti každý, kdoby věda něhoho knihy Wiklefovy majícího jej v šesti dnech u arcibiskupa neudal.* Proti tomu zažala strana pokroku appellaci v niž mimo jiné se projevíli „že jest proti rozumu, zapovídati a páliť knihy logické, filosofické, morální, mathematické a fysické, jakéž jsou mnohé z oněch Wiklefových, v nichž žádní bludní artikulove státi nemohou. V starém zákoně Mojžiš a Daniel žet knihy egyptských a chaldejských nevěřících a pohanů měli, a ve vši jejich účenosti byli vzděláni, ačkoli pověr jejich nenáviděli; a svatá církev v novém zákoně též nařizuje pejen knihy pohanů ale i kacírů čítati, ne abychom bludy jejich drželi, ale abychom je věděli jak zamítati, a coby v nich bylo dobrého, abychom toho ke svému vzdělání ušili. Z té samé příčiny čítají se knihy Aristotelovy a jiných pohanských mudrců ve všech universitách, od stolice apoštolské storzených, ačkoli i proti hlavním článkům křestanské víry čelí, a bludy i kacírství nescíslně obsahují. Neb jakby pak mohli mistři a doktorové křestanství zastávati církev proti subtilnostem kacírů, kdyžby měly všecky knihy, ve kterých se nalézají bludové, dle mínění arcibiskupa Zbyňka býti spáleny? Pak zajisté že sám magister Sententiarum, sám Origenes a jiných svatých doktorů spisové museli by ohněm zahynouti; neb i v nich přicházejí věci, které nedrží církev za pravé. Mimo to že arcibiskup slova bully papežské, kteráž pravi, aby knihy Wiklefovy s očí věřících byly vzdáleny, v krutějším smyslu sám sobě vyložil, chtěje je, spáliti, kdež podobná nařízení vždy spíše v mírnějším smyslu mají býti rozumína. Také ačkoli arcibiskup pravi, že knihy Wiklefovy bedlivě jsou od doktorů i od něho čteny a uváženy, však že to hned pro krátkost času ani pravda býti nemáže, poněvadž spisové títo jsou tak mnozí a obšírni.

Arcibiskup v rozsudku svém jmenovitě byl uvedl knihy k veřejnému spálení odsouzené. Byly to spisy Wiklefovy nadepeané: „Dialogus, Trialogus, De incarnatione verbi domini, De corpore Christi major et minor, De trinitate, De ideis, De hypotheticis, Decalogus, De universalibus realibus, De simonia, De fratribus discolis et malis, De probationibus propositionum, De attributis, De individuatione, De

materia et forma, De Dominio civili, Super evangelia sermones per curriculum anni.“ — Nebyla tedy námitka bezdůvodná že valné knihy tyto sotvy byly uváženy od těch kteří je odsoudili.

Rozsudek arcibiskupův způsobil velikého a nebezpečného hnutí v Praze. Nedbaje však na to arcibiskup přikročil dne 16. července 1410 k uskutečnění svého záměru. „U prostřed dvora arcibiskupského, žoldněři osazeného domu, u přítomnosti četného duchovenstva založen oheň a knihy počtem asi dvou set, mezi nimiž mnohé překrásně sepsané, zlatými puklami a drahými kožemi ozdobené uvrženy do plamene při čemž i *Te deum laudamus* prozpěvováno, a hlahol zvonů ze všech věží kostelů Pražských jako hrany ohlašoval obyvatelstvu příběh tento.“

Uvážíme-li jaké množství to na onen čas knih *jednoho* toliko spisovatele v Čechách se chovalo a že valnější snad ještě část jejich se neodevdala, souditi nám lze nejen jak mnoho se tenkrát v Čechách opisovalo a čítalo, ale kterak reformatorské myšlenky se tím rozšířiti musily mezi vzdělanou třídou v Praze. — Staří létopisové o udalosti té se projevují: „To byla veliká búrka a ruznice. Někteří pravili, že jest mnoho jiných kněh spáleno, nežli Wiklefových; a proto se lidé búrili v ty časy, a nejvíce královi dvořané na kanovníky a na kněží, a s nimi obecně všickni lidé v Praze. Neb jedni drželi s kanovníky a druzí s M. Husí, takže mezi sebou písně hanlivé skládali jedni o druhých.“ *Klamal se však arcibiskup a přívrženci jeho domnívajíce se „že již mají konec všech nesnází“ kdežto teprv z dopuštění božího byl začátek.* — Třetí den na to prohlásil arcibiskup klatbu na Husa a ostatní kteří spolu s ním se byli podepsali na appellaci k papežovi. Byli to jmenovitě: Zdislav ze Zvířetic, Jan z Brandýsa, Beneš z Lysé, Petr ze Sepekova, Petr de Valentia, Michal z Drnovic a Jan z Landšteina a j. — Výsledek toho nebyl potěšitelný pro arcibiskupa. Lid se patrně bouřiti počal, takže arcibiskup dne 12. července ve chrámě u přítomnosti asi 40 kněží a žákův chtě obnoviti klatbu prchnouti musil, kdežto Hus a přívrženci jeho se ničím zdržovati nedali a na cestě nastoupené dále pokračovali. Hus projeviv se že v této věci více poslouchati musí Boha než lidí kázal v Betlémské kapli jako dříve, ano i veřejnou disputaci držel v kolleji Karlově že Wiklefův traktat „de trinitate“ neobsahuje bludův. Taktéž i jiní mistři „hlavně prý z návodu mistra Jeronýma“ hájili jiné knihy Wiklefovy u veřejných disputacích, jako Mistr Jakoubek ze Stříbra (Decalogus), Šimon z Tišnova (De probationibus propositionum), Zdislav ze Zvířetic (De universalibus) a Prokop z Plzně (De ideis).

Postupem času vzrůstaly spory tyto o hromadily se nesnáze na

vše strany, ale i snažení o narovnání nepoměrův se objevila; avšak snahy tyto nevedly k cíli. Arcibiskup uražen rozhořčeností lidu a zřejmým protivěnstvím university nepodal se návrhům smířlivým a opustil Prahu zamýšleje se odebrati k Sigmundovi uherskému. Z Lito-myšle odeslal králi Václavovi psaní plné trpkých stížností, pak do Uher se odebrav náhle v Prešpurce umřel. Na místo jeho dosedl Albík z Uničova na stoličce arcibiskupskou, mistr svobodných umění, doktor práv i lékařství, bývalý životný lékař králův, muž jinak dosti učený ale nespůsobilý k církevní této hodnosti.

Nebyly se však mezi tím poměry papežské stolice a tedy stav a správa církve katolické ještě o nic zlepšily ba v samém lůně jejím se co den rozmnožovalo zmatkův a pletich se strany osob jež o panovníctví se zasazovaly. K dvoum papežům se novou volbou přidružil ještě třetí z nichž každý měl své přívržence a jeden na druhého kletby vysílal. A ještě hůře bylo když Alexander V. celé žezlo ve svou moc dostal a po náhlé jeho smrti Jan XXIII. na nějž podezření padalo, že předchůdce svého o život připravil. Jan XXIII. k obraně své hodlaje křížovou válku zbuditi proti odpůrcům svým, jmenovitě proti Ladislavovi králi Neapolskému, sliboval plnomocné odpustky všem kdož by mu penězi neb braaným lidem pomohli a vypravil legaty jež odpustky vyhlašovali a peníze sbírali. Odpustky tyto přinešeny byly i do Prahy l. 1411. Na veřejných místech vystaveny byly truhly do nichž se peníze klásti měly za odpustky. Ani král ani arcibiskup tomu nepřekáželi. Ale papež Jan nestál v dobrém světle u Čechů. Hned na počátku roku 1412 na universitě při veřejné disputaci *de quodlibet* řečeno ano potom i ve spis položeno bylo proti němu *že onen největší Antikrist jenž přijíti má při skončení světa za těchto dní jest v držení nejvyššího důstojenství v církvi, že žádný jiný není než papež pročť se mu věřící protiviti mají jakož úhlavnímu nepříteli a odpůrcovi Krista.*

Když pak v měsíci Květnu se peníze za odpustky sbíratí počaly postavil se Jan Hus na odpor. Někteří posavadní přívrženci jeho obávající se vystoupení proti samému papeži, odtrhli se nyní od něho, jmenovitě Štěpán Pálec, Stanislav Znojemský a M. Brikcí ze Žatce, a většina fakulty theologické na universitě. Hus na to nedbaje oznámil veřejnou disputaci na 15. Června: „Zdali dle zákona Kristova slušno a radno jest, ke cti boží a k dobrému křesťanského lidu i také ku prospěchu tohoto království bully papežovy o vyzdvižení kříže proti Ladislavovi králi Neapolskému a přátelům jeho Kristovým věřícím schvalovati.“ —

Ano už dříve dlouhé vedl kázání v Betlémě proti odpustkům

čímž lid velmi pobouřil. — Na vzdor překážkám jež fakulta theologická schůzce Husem navržené v cestu kladla předce disputace slavně se odbyla u kteréžto příležitosti zvláště Jeroným ohnivou řečí svou veliký zápal povzbudil v studentstvu. — Touto disputací postavil se Jan Hus přímo na půdu revoluční proti papeži a kdož naň proto vinu uvrhne ten zodpovídej dříve otázky: Jaký to muž ten Jan XXIII. jenž se papežem nazýval a křesťanstvu rozkazoval, a jaký to způsob jeho odpouštění hříchů za peníze? Požadování poslušnosti od křesťanův se strany toho Jana a v takové věci byla přímo appellací na nedospělost rozumu lidského aneb na ochábllost všeho mravního smýšlení, a kdož se tu s odporem Husovým nesrovnává ten projevuje náhled že člověk jest *otrokem autority* a nikoli svobodným a autoritě jen tak dalece podvrženým stvořením pokud ona sama jest jenom tělem učiněnou pravdou a spravedlností, nevšak i tam kde lží jest a klamem. Byl-li Jan XXIII. hoden důvěry — tuť ovšem chybil Hus. O hodnotě jeho poptejte se historie! —

Rozjitrění lidu se nyní v Praze zmáhalo, hany a potupy na odpustky přibývalo, a když pak strana druhá krvavým skutkem, známým totiž v dějinách českých odpravením tří mladíkův kteří veřejně v kostele proti hlasatelům odpustkův vystoupili povzbudila i útrpnost a účastenství lidu na mučedlnících pravdy, počalo se rozčilení a náruživosti osobní už do veřejnosti přenášeti. Bylať popularnost jakouž Hus mezi lidem řečnickým svým nadáním a směrem pokroku sobě byl získal na nejvyšší už stupeň postoupila, a vyřknutí jednoho z přívržencův jeho že „více věřiti sluší jedinému mistru Husovi pravdomluvnému než celému houfu prelatů lživých“ bylo zajisté vyslovením panujícího veřejného mínění. Tato důvěra v Husa předpokládala nedůvěru v protivníky jeho a tak nakvašeny už byly strany proti sobě „že veřejné rvačky ano i vraždy se stávaly pro rozličnost mínění.“ — Mrtvolky prvních tří obětí, mladíkův Martina, Staška a Jana jenž pod mečem katovým zkrváceli pro veřejné se přiznání k Husovi, byly v slavném průvodu bezčíslného lidstva do Betléma nešeny, a zpíváno při tom: Tito jsou svatí!

Mezi tím co lid v Praze se jitřil a věci veřejné přirozeným během se rozvíjely dovedla toho strana papežská v Římě že nad Husem a přátely jeho nová tuhá se pronesla klatba ano interdikt na celou Prahu pokud se *arcikacíř tento* ve městě zdržoval.

Pražští Němci to byli jižto rozkaz tento hned v skutek uvéstí a Husovy osoby se zmocniti chtěli, srotivše se ve zbraních u velikém množství a hrnouce se o samém posvícení k Betlému kde Hus právě kázal. Ale neozbrojený lid český je rozehnal. Utekli do radnice a

uzavřeli kapli Betlémskou zbořiti k čemuž však nedošlo. — K uvarování podobných výstupů a k žádosti krále Václava odebral se Hus z Prahy. Jmeno muže který v ohledech tolikerých tak živý ruch byl povzbudil v hlavním městě nemohlo býti neznámé i v krajích. Lid se zdaleka k němu sbíhal a slavený kazatel hlásal nyní co za pravdu uznával lidu venkovskému s onou výtržnou a uchvacující horlivostí pro kterou v Praze byl proslul. Tím zajisté sesílila myšlenka jeho v Čechách a přibýlo jí přívržencův nových a vždy se rozmnožujících. Netrpěla tím tedy reformace tolik jako strana římská mezi tím utrpěla vypovězením z Prahy hlavními svými podpor mistrův theologiae, Stanislava a Petra ze Znojma, Štěpána Pálče a Jana Elie. Stalo se to na rozkaz krále Václava který v osobách těchto viděl hlavní příčiny že se strany odporne sobě k žádoucímu srovnání nedocházely. — Hus za času vyhnanství svého několikráte potají do Prahy přišel, hned ale zase město opustil jakmile se přítomnost jeho rozhlásila. Nejprve se zdržoval na Kozím Hrádku u ochrance svého Jana z Ústí po jehož smrti blíže ku Praze se odebral na hrad Krakovec kamž Jindřich z Lažan ho pozval. Veškerý tento čas věnoval práci buď skládaje spisy buď vycházeje do míst sousedních a kázaje lidu na míle cesty se sbíhajícímu by slavného mistra viděl a slyšel.

Mezi tím se ale v lůně církve veliké chystaly udalosti. Spůsob života jaký papež Jan XXIII. vedl, snahy vzdoropapežův Řehoře XII. a Benedikta XIII. a mnohé i veliké jiné nepoměry hlasitě volaly o napravení a usrovnání. Papež Jan z Říma prchnouti musil před Ladislavem Neapolským, a nezbyvalo mu nic než pomoci vyhledávati u římského krále Sigmunda, který mu ji poskytnouti slíbil pod výmínkou nutných oprav a konečného vyrovnání v církvi. Svolání všeobecného sněmu církevního k tomu věsti mělo. Papež vydal bullu svolavací na koncilium do Kostnice. Pozváni jsou na valný sněm tento všickni služebníci církve, ano i vzdoropapežové Řehoř a Benedikt, i m. Jan Hus povolán by se ospravedlnil. Jelikož mu od Sigmunda bezpečný průvod slíben, odebral se na cestu do Kostnice.

Dne 3. listopadu 1414 došel Konstancie čili Kostnice, kamž se hrnulo lidstvo se všech stran. Přibyl tam i papež Jan XXIII., vyzdvihl na čas klatbu nad Husem, čímž tomuto se uvolnilo choditi po městě a po kostelích. Jan Hus se však držel v příbytku svém, nevycházeje a hotovuje řeči k obraně své před sborem a spisuje listy. Naproti tomu rozvinuli nepřátelé jeho, zvláště Čechové, činnost velmi horlivou k užkození jemu. Objevila se tu co nejupadněji ona trpká pravda, že kdykoliv Čech nenávisť krajanů svých kterýchs propadl, tu i strastí mu poznati bylo tužších než jaké cizinci naň kdy uvalili! Němečtí

miatři, jižto od časův vystěhování se z Čech neukrotitelnou zášť proti Husovi chovali, spojili se tu s českými odpůrci jeho, a jedni i druzí neopomíjeli nížádné příležitosti která se jim poskytovala ku snížení a zničení nenáviděného reformatora. Byliť se tam téměř všickni sešli s přesvědčením že hmotná síla konečně mu splatí všechny porážky jež snahami a skvělým jeho rozumem kdy utrpěli. Nelze jim bylo posud překonati ho slovem, tím snadněji ale nyní přemoci jej železem — a ohněm! Bylo jich mnoho, a každý z nich vyhledával zvláštní žaloby, na které Hus odpovídati měl před soudem který už beztoho napřed pomýšlel na zničení jeho. Byl tu Jan Železný, biskup Litomyšlský, jež kněžstvo české Husovi protivné peníze na cestu opatřilo, byl tu Štěpán Pálč a zuřivý Michal z Německého Brodu, bývalý farář u sv. Vojtěcha, jinak také *de causis* aneb *Soudný* nazýván; byli tam Jan Protiva, starý protivník Husův, Ondřej z Brodu, a konečně bývalí oudové university Pražské z cizích národů, jenž svou starou rozepří národní na universitě pro kterou se z Prahy vystěhovali znovu před soudem uvedli. — Dne šestého prosince návodem Michala *de causis* a Štěpána Pálče uvržen byl Hus do žaláře v kterémž i setrvati musil, navzdor protestům se stran Husovi příznivých, ano navzdor výhrůžce Sigmundem pronesené. Ve vězení mnoho utrpěl, ano i do těžké nemoci upadl, ale duch jeho svěží nelenil. Dopisy jež z žaláře přátelům vysílal živým toho jsou svědectvím. — Proces jeho byl trvalý. Shromážděnému kněžstvu se nejednalo o to aby se přesvědčiti dali o nějaké pravdě. Zásada jejich byla: „Věř všechno co my ti věřiti kážem, myslí jako my aneb zahyň!“ Marné tedy bylo Husovo odvolávání se na písmo, na rozum i na svědectví jakákoliv. Odvolání *svých* přesvědčení a podvržení se přesvědčením jejich bylo jediný prostředek kterýmžby Hus se byl vyrvati mohl z rukou zuřivých protivníků. Snadnější bylo ohněm ho zničití než duchem překonati. „Ty moudřejším chceš býti nežli sbor?“ osupil se naň jednou jeden z biskupův; načež Hus odpověděl: „Nikoliv nechci býti sboru moudřejším; naopak přiveďte sebe menšího ze sberu, i rád chci se ponížiti před ním, jakmile mne z písma vyvrátiti dovede.“ — Všecky otázky ve při této se konečně táhly k jediné, k *uznání autority*, čemuž se Hus nepoddal. Církev Římská zajisté veliké v tom nalézala nebezpečství, neboť všechna síla, všechna mocnost její spoléhala a spoléhá na uznání autority. Tušila že ujmutím se takové myšlénky půda by pod ní klesala, a snad i světské mocnosti podobné v tom zřely nebezpečství pro sebe, neboť snadno by náhled takový přestoupiti mohl i na politickou půdu, pročež snad i věrolomný Sigmund napotom za dobré uznal, aby Hus byl odpraven a sám k tomu radil. Rozmlouvaje s některými prelaty a kardinaly prý

se projevil: „Věru, byl jsem ještě mlád když tato sekta v Čechách povstávala, a aj! jak velice již vzrostla a rozmnožena jest! Pročež neprodlévejte s tou věcí a učíte také co nejdříve konec učeníkům jeho. Zpečuje-li se odvolati, spalte ho aneb učíte s ním co se vám zdáti bude. A by chtěl odvolati, radim, nevěřte mu, tak jako bych mu ani já nevěřil; nebo kdyby se pak vrátil do Čech, spůsobil by větší zlé než před tím.“ — I uposlechli rady jeho učinice, což ovšem i bez ní by byli učinili. Dali jej upáliti co kacíře dne 6. července roku 1415.

Odsudek jež četl biskup *de Concordia* obsahoval také článek táhnoucí se na Husovy spisy: „*Spisy Husovy nech psány jsou český či latinsky anebo na který koliv jazyk přeloženy, zavrženy a ztraceny jsou pro obsažené v nich učení dílem bludná, dílem pohoršlivá a svídná, dílem opovážlivá a podezřelá, dílem naprosto kacířská.*“ V přítomnosti kněžstva a lidu měly býti veřejně spáleny, jakož každý biskup se všemi knihami, spisy a traktaty Husovými, kdeby koli dopadeny byly, vždy před lidem učiniti má.“

Co spisovatel zajisté Hus rozvinul velikou činnost, takže se diviti jest pružnosti a plodnosti ducha jeho kteréž při tolikerých výtržkách zevních času zbývalo se osvědčiti tak dlouhou řadou traktátův českých i latinských, i knih větších, a tak nápadným množstvím dopisův! Českých spisů jeho toliko některá část tiskem vyšla, sebrané latinské spisy jeho pod nadpisem *Historia et monumenta J. Husi* tištěny jsou v Norimberce l. 1558, a znovu vydány tamtéž l. 1715. O sobě vyšly též *De unitate ecclesiae* (v Mohuči 1520) a *Epistolae* ve Vitemberku 1537 ku kterémužto vydání Luther sepsal předmluvu. Některé více známé jeho latinské spisy jsou: *Explicatio Symboli, Decalogi et orationis dominicae, De decimis, De corpore Christi, De indulgentiis, De perniciis traditionum humanarum* a j. Zbývá tu ještě poukázati na traktáty, kvestie a disputace jež na universitě přednášel, a na řeči jež dílem před odchodem do Kostnice dílem v žaláři sepsal a před sborem odříkati zamýšlel, a konečně na hojně dopisy. Když pak k tomu připojíme ještě řadu spisův jež v jazyku českém shotovil, podiviti se musíme obsáhlému kruhu vědomostí a plodnému důmyslu muže jehož bohatý duchovní život spolu zrcadlem jest neunavené literární pilnosti.

Pokud cena spisův kterýchs hlavně záleží na směru jež sledí, a na působení ježto docílily, zaujímají ovšem latinské i české spisy Husovy velmi důležitého místa v literatuře. Více nežli v kterýchkoliv jiných spisech oné doby značuje se v nich tehdejší spůsob vyvinování myšlének, ano i zvláštní ráz ducha který se pokroku domáhá, aniž se sprostí moha okovů v kteréž jej škola a církev poutala. Nejprv tu

v oči padá ráz kterým se duch jeho od jiných tehdejších lišil a na který se výhradná osobnost literární povahy jeho zakládala. Již hlavně v tom leží veliká rozdílnost spisů Husových od jiných že nás na tré stanovišť poukazují, z kterýchžto hleděti jest na původce jejich. Objevuje se nám v nich Jan Hus co učenec a spisovatel, co národovec a posléze co reformator.

Jakož každá nadobyčejná povaha, takž i Husova se značuje základní jednou myšlénkou, jižto sledil, která celým životem jej provázela a z které se i literární jeho činnost vyprávěla. Že však se život jeho neustředil v pouhém myšlení nýbrž i řadou živých skutkův vyznamenával, tudý i ve spisech jeho ona rozmanitost vztahů a naladění se jeví kterážto ohlasem byla i vnitřních pohnutí i vnějších poměrů jeho. Valná jich část se značuje rázem příležitostných spisů, vnější nějakou pohnůtkou povzbuzených. Všecky ale se osvědčují co spisy tendenční jimiž nějakou základní myšlénku ve veřejnou platnost uvésti a zvlšeobecniti se snažoval, čímž ony také částečně do filosofického zasahují kruhu. Nestavěl ale na filosofické nýbrž na dogmatické půdě. Vždyť i veškerá filosofie doby jeho ještě se nevymknula z dogmatických pout, a i nejsvobodnější myšlení se konalo toliko v mezích církevního učení. Duch myslící si teprv připravoval cesty kterými by průchodu našel k vykročení z učení toho. Byloť nejprv potřebí vyjasniti kruh v němž duch evropský byl uvázl a obezřítí se v jeho oboru. Protož opravovatelé náboženství namnoze se jeví co pionérové filosofické vědy, neboť snahy reformatorské byly první kroky k odpoutání ducha vůbec, odstraněním pout jež mu autority a uvyklé nekritické pojímání světa kladly. V tom ohledu se nám i Sokrates jeví co reformator, který starým názorem náboženským potřásl a žáky své na nové od bájí neodvislé cesty poukázal. Nebylo však pohanství nijakou dogmatickou soustavou upevněné jako křesťanství na počátku XV. století. Musiliť tedy křesťanští filosofové nejprv na dogmatice zkoušeti síly své buď přijímáním buď zavrhováním článkův jejich nežli došli ku přesvědčení že i dogma jen z myšlénky povstalo a že pravdu ryhledávati nelze v haluzích nýbrž v kořenu. Takž i Jan Hus se nepostavil na filosofickou půdu nýbrž na dogmatickou. Pročež i názory svými blíže stál národu a času svému i hloub v duchovní jeho život zasahoval, z čehož pak sledilo že za svého času se i větších rezultatů dopídl nežli by bylo bývalo kdyby byl co pouhý filosof vystoupil. Hus jednal i psal v duchu svého národu a své doby. Nespůsobil tedy vlastně nic nového aniž se o takové snažoval. Propůjčil se toliko myšlénkám již daleko rozšířeným a vůbec tušeným byt i ne všeobecně a jasně poznaným. Poddal se práním po opravách jejichž nutnost už byla uznána, oživil slovem

mínění uznaná ale nedosti vyslovená, nastoupil cestu namnoze už připravovanou a odpovídal vůli velké části národu. Přidruživ se k opozici kterouž předchůdcové jeho započali a utuživ se logickou silou a rázem kterýž Wiklef ve spisech svých objevil, postupoval pak i dále na dráze této dílem vnitřním popudem povzbuzován, ale neméně hnán protivenstvím osobných a dogmatických svých odpůrcův. Takž jakž ze spisů jeho vysvítá rozšiřovala se mezera mezi ním a protistranou jeho až pak nelze bylo více ji vyplniti ba i nemožná už i mosty působiti jimiž by příkré dva břehy se spojily. Člověk přestává býti pánem své myšlenky, jakmile ji světu podá. Přijdou jiní a úsilnější dále ji vedou, tak až původce její mocným proudem stržen pak více vedeným se stane nežli vedoucím.

K dosažení tak znamenitého cíle jaký Hus si vytknul bylo zajisté velikých prostředků potřebí. Jakými ale prostředky vládně pouhý učenec který myšlenkou svou vstříc se staví mocnostem panujícím? Nijakými jinými nežli vlastním svým duchem jejíto projevuje slovem a písmem. Spisy znamenitého reformatora našeho se nám toliko část dalekosáhlého působení jeho objevuje. Nemenší rezultaty zajisté docílil živými slovy a způsobem řečnění kterým si nejprv získal tolikerych přivrženců mezi lidem obecným. Že ale také studentstvo české s velikou láskou k němu přilnulo z toho nám souditi jest o jeho dovedném rázu přednášení jež na universitě míval. Ale nejen studentstvo nýbrž i proslulí učencové se kolem něho stavěli považující ho takofka za střed svého kruhu. Dříve než spor náboženský kruh tento byl na dvě roztrhl, spatřujeme všechny téměř mistry české k Husovi se družiti, což důkazem jest vážnosti jakou mezi učenci na universitě požíval. Velikou též vážnost k němu choval král Václav zvláště pak králová Sofie a celý dvůr i arcibiskupové Pražští. Souditi lze z toho že vynikati musil Hus i učeností obzvláštní. Živé svědectví o ní nám však podal ve svých spisech. Jisté jest že byl sdomácnělý v literatuře starověké, že se i na filosofických otázkách své doby účastnil. „Kardinal Petr z Aliaku co nominalista stíhal na sněmu Kostnickém Husa co realistu z neupřímnosti a kacífství samým vyvoděním následků z filosofické této soustavy.“ Jak známo, stával Stanislav ze Znojma v čele realistů na universitě Pražské a mezi mistry kteří při něm tenkráté byli pokud otázka tato v kruhu skolastických učenců ještě jakés důležitosti měla, nacházel se i Jan Hus. Učenost Husova byla zajisté dalekosáhlá a všeobecná, i nalézáme ve spisech jeho mnohé stopy že zřetel jeho ne pouze na náboženské a filosofické otázky byl obrácen, nýbrž že se chýlil i k jinakým zjevům kulturního snažení, a že si vůbec všeho všiml co ke cti a ku pokroku vlasti směřovalo. Takž v jednom kázání svém

uvádí nějakého mistra „Vojtěcha jakožto rhetora vybroušeného, pak Jenka hbitého matematika, mistra Mikuláše z Rakovníka, výtečného poetu a Petra ze Stúpnu hudebníka líbezného.“ Že se i takových věcí v českých kázáních všimal, a podobným směrem i české knihy spisoval bylo mu zvláště zazlíváno od protivné strany. Potkal se s tou samou výčitkou jako Štítný že české spisy skládal. Biskup Litomyšlský Jan Železný projevil se o tom ve zvláštním dopisu synodě v Praze l. 1413 v únoru sešlé žádaje aby zapověděno bylo kázati lidu o věcech které jen pro vysoké školy se hodi, aby M. Husovi a přátelům jeho nebylo už dovoleno kázati a knihy vsecky v jazyku českém od nich sepsané aby potupeny a zničeny byly.“ — Kdyby byl Hus pouze latinské spisy skládal a ne spolu česky psal i kázal nebylo by působení jeho tak daleko zasáhnouti mohlo. Nebyla by ho sice výčitka kacírství minula, ale nebyl by se stal národním reformatorem, byla by se památka jeho uchovala v dějepisech literatury, sotva by ale v dějinách českého národu valného zaujímala místa. Želeti jest, že nevydán posud jakýs výbor ze spisů Husových, českých i latinských v němžby se postup vývinu ducha jeho, vzdělanost, důvtip a konečný směr znamenitého toho muže zračil, a latinská vybraná část by se přeložiti měla aby se tím přístupnou stala celému národu k jehož nejpodstatnějším ale nepoznaným posud pokladům přináleží. A kdyby výbor takový pokud možná v chronologický se uvedl pořádek poskytoval by spolu jeden z nejživějších obrazů ducha časového doby Husovy. Důležitost spisů Husových pro historii českou z počátku XV. století dávno uznána jest od znalců. Ohledem na literární historii zrcadlí se v nich učenen a zvláště dialektika souvěká, nevyjímaje ani skolastickou sofistiku. Život J. Husa byl život veřejný jakož on sám byl nejen literární nýbrž přímo historickou a národní povahou. Valná část spisů těchto povstala na přímé povzbuzení buď k odporu buď k osvětlení důležitých otázek. Zůstaly by tedy mnohé částky bohatého duchovného tehdejšího života vnějšího neosvětlené kdyby Hus je byl nevyjasnil. Aškoliv vlastně polemická takofka učená část spisů těchto v latinském jazyku sepsána jest, předce k uvážení jeho povahy důležitější jsou knihy jeho česky psané nežli latinské. Latinské spisy jeho příliš zapáchají školou; naproti tomu se mysl jeho v spisech česky psaných mnohem bezprostředněji a nestrojeněji projevuje. Za to ale v latinských spisech jeho stopovati jest nenáhlé pokračování a odpoutávání se ducha jeho. Latinské spisy své psal pro učence, theology a školastické filosofy, k nimžto mluvil nejen jazykem ale vůbec i způsobem jim obvyklým a oblíbeným. Jest však veliký rozdíl mezi nimi, a některé z nich patrně s větším nadšením sepsány jsou tak že Hus někdy proniknut a ovřelen myšlénkou se

přibližuje k způsobu předchůdce svého Matěje z Janova který jej však ne tak rozhledem duchovním jakož zaníceností mysli své předčil. Nelze upírat, což nejen z běhu života ale i ze spisů jeho vyzírá, že se snažil o popularnost, jakéž mu ovšem především potřeby bylo k dosažení cílů sobě vytknutých. Bez důvěry jakouž si hned na počátku veřejného působení svého u vyšších a nižších získal by se byl nikdy tak znamenitých rezultatův nedopídil. Ochranou kterou mu dvůr i arcibiskup poskytovali umožnilo se mu ono rázné a bezohledné vystupování kterým si lásku obecného lidu získal v tak veliké míře že později se odvážiti mohl na dráhu na které ho už toliko přívržencové myšlénkou odpoutání provázeli.

Latinské traktáty Husovy oplývají hojnými biblickými citaty a poukazováním na spisy církevních otců a předních učitelův křesťanských vůbec, takže se až diviti jest jeho veliké proctěnosti. „Neobyčejná sběhllost ve knihách vůbec, a zvláště v písmě svatém“ — praví Palacký — „řádne a důsledně hájení celé soustavy článkův učebných dávalo mu patrnou převahu nade druhy a vrstevníky jeho.“ — Na příklad veliké jeho učenosti podáme zde jména spisovatelů na které se v knihách a traktátech svých nejčastěji odvolává a místa ze spisů jejich uvádí: jsou to Albert Veliký, Tomáš Akvinský, papež Gelasius, Augustin, Jeroným, Řehoř Cyprian, Bernard, Fulgentius, Vilém *de monte Landino*, Lira, Ambrož, na kteréž se v jinak krátkém, v žaláři v Kostnici sepsaném traktátu *De sanguine Christi sub specie vini* atd. odvolává. Traktát tento jest však jinak jeden z nejslabších pojednání Husových a zdá se že se mistrovi jednalo hlavně o shrnutí svědectví pro kalich. Vlastní dialektiku svou v něm Hus nerozvíjí. Zdá se že jej na spěch shotovil bez předběžného důkladného promyšlení a toliko na svědectví že souhlasí s náhledy stoupence svého Jakoubka. — Zvláště také sofistickou dialektiku ale objevil v traktátu svém: *De omni sanguine Christi hora resurrectionis glorificato*, v němž dokázati se snažaje že všecka krev jenž z těla Kristova vytekla v tomto těle se oslavila v chvíli z mrtvých vstání, a že, jestli se někde na zbytky této krve ukazuje, není to oslavená ona krev nýbrž jen barva, jen vnější známky její. Horlí tu zvláště proti nadužívání známek těchto a proti zázrakům ježto s pozůstatky takovými se spojovaly. — „V Římě prý ukazují maso z těla pána Ježíše“ — praví Hus; — „dříve ale anděl Páně zatroubí k soudnému dnu nežli klamajíc ukazovatel takovýchto pozůstatků věc svou dokáže! . . . Podobným způsobem také některá část Pražanů klamána byla od těch kteřížto svědčili že krev Kristovu a mléko panenské jeho matky chovají a ji ukazují . . .“ Dále pak praví: „Aby lid se klamal odvolávají se mnozí na zázračná

působení, a aby lid k obětem povzbudili soudí takto: „Vizte, tato krev činí zázraky, způsobí že chromec chodí, slepec vidí, vězeň svobody nabyde a j. v. Musíte ji tedy na nejvyš ctíti, navštěvovati, svýma očima na ni pozřívati a za to i velké oběti klásti; kdož však proti tomu mluví ten za kacíře a za protivníka slávy boží se považuj, uvězněn budiž, ztlučen, zničen ano i usmrčen jestliže tomu nepřisvědčí! Naproti tomu ale mluví svaté písmo..... Pohané se horší že se přiznáváme k přítomnosti Kristově v svátosti oltární a ousměšně zvolávají: Křesťané jedí svého boha! Do třídy této náležel také komentátor Averroes jenžto vyhledává moudrost filosofickou právě tím se stal pošetilcem když pravil: Nejhorší jest strana těch kteří svého boha jedí, — čímž pomejšlel na křesťany..... Nemát pravý křesťan žádati zázraky nýbrž vždy se odvolávati na písmo... Církev nynější nepotřebuje zázraků, jakž i blahoslavený Řehoř ve své homilii svědčí..... a jakž Pavel praví: Znamení nejsou pro věřící. Ze slov tohoto svatého vysvítá že slabé jsou víry oni jižto zázrakův potřebují; pak, že nemají pevný kořen víry.... Vyplyvá z toho že jen zlí duchové buď svou mocí aneb pomocí zlých lidí zázraky konávají aby křesťany oklamali a osidili jakožto i nyní činí pomocí zlých kněží. Takž s hostií posvěcenou činil jeden mnich v Bononii zázraky a byv lapen ze zločinu svého se vyznal, do klece pak uvržen a jako pták tam krmem život svůj bídně skončil. Někdy dělají zázraky s neposvěcenou hostií jako ku př. v Chrudimi někteří kněží jenž po vyznání svého zločinu uvěznění byli, jeden pak odpraven; druhý ale z žaláře se prolomiv prchl. Takž v Krakovské diecesi modlili se k červené jakés barvě na ploše jako ke krvi Kristově, ano i pryskýřice jež z obrazu ukřižovaného tekla považovala se tamo za Ježíšovu krev!“ — Dále poukazuje Hus na podobné zjevy v Kutných horách a v Uhersku i dokládá: „A takto i na mnohých jiných místech se děje kde zlí duchové pomocí zlých kněží ze zistnosti zázraky dělají aby lid všalíkými lžemi sváděli... A jelikož nespravedlnosti přibývá, totiž nespravedlnosti těchto kněží, ochlazuje se láska mnohých poddaných... láska lidu se ochlazuje, lidu to věřícího v takové zázraky jež mu ničím neprospívají.... A skutečně až posud vyhlašují takoví lakomí kněží ve jmenu krve pána Ježíše takové lži.... jimíž lid okrádají.... Křesťan tedy který si to k srdci béře nedbej děle na ničemné vyhlašování zázraků aniž uvěř zprávám křiklounův jenž za hotový plat města a vesnice probíhají a o zázracích kážou a žvastají jakýchž v přirozenosti věcí nikdy nebylo. To jsou ti lidé jenž vyhlašují že zprostění byli ďábla, kdežto naopak ďábel teprv pro šejdy jejich do nich vlezl... A jaké lži tito lidé roznášejí jest věru dosti známo! Mezi jiným i ondy *Petrík z Achu*

poctivý měšťan Pražský maje porouchanou ruku ke cti krve kteráž tamo se hlasá obětoval stříbrnou ruku. Chtě ale zvědět co kněží o ruce této kázati budou ostal na místě až do třetího dne. A nepoznán byl v kostele přítomen když kněz jeden na kazatelnu stoupil a hlasitě provolal: „Poslyšte děti, poslyšte o novém zázraku! Pražskému jednomu měšťanu právě dnes pomocí krve Ježíšovy se uzdravila porouchaná ruka, a vizte, a vizte, na znamení toho obětoval stříbrnou tuto ruku!“ Měšťan ale jenžto pod kazatelnu stál vyzdvihl ruku a zvolal: O kněze kněze! proč lžeš? Viz má ruka nemocná jest jako dříve!... Mimo to také nás, tři mistry, vyslal p. arcibiskup abyhom zkoušeli ony osoby. o nichž se hlásalo že se s nimi staly zázraky. Tu nejprv prý se jednemu chlapci zahojila noha, my však jsme se přesvědčili že noha churavější jest nežli dříve; pak se o dvou ženách mluvílo že prý osleply a tamo zase zrakův nabyly, ony však přede všemi lidmi, před námi a před notárem se přiznaly že nikdy slepé nebyly leč že na bolení očí dříve trpěly... A takž lakotní kněží i nekněží vyhlasujou zázraky, kněží pro ofěry, nekněží pro dary, jiní pak zase aby přilákali mnoho cizích jež pak za potravu vydrancují a oberou... A v skutku kdyby kněží přestali na evangelické radě Kristové a slovo boží lidu hlásali na místo pohádek o lživých zázracích odvrátil by dobrotivý spasitel i kněze i lid od zlých cest... Uvážením toho také náš nejdůstojnější otec v Kristu a pán náš Zbyněk, arcibiskup Pražský na rozumnou radu veškerých mistrů přikázal aby se neposlouchaly hlasy cizincův nýbrž slova pravého pastýře Ježíšova, a aby všickni farářové a kazatelé diecese Pražské každou neděli zvěstovali lidu by pod pokutou církevní klatby se neopovážili k tak zvané krvi ve Vilsňaku putovati... A věru kyby jmenovaný pán a pán vši pilností nebděl skvělo by se v diecesi jeho mnoho míst nepravými zázraky! Takžby už i dříve jakési dřevo, latinsky *Merica* nazvané, v lese blíže kláštera Hradištského na usilování mnichův pro nesmírné shlučení lidstva od mnichův bylo posvěceno bývalo kdyby tomu byl nepřekážel. I na hoře Blanické jakýsi stvůrský člověk přivaboval lid a zbuzoval obdiv“ atd.

Z traktatu toho vysvítá v jak velkém srozumění za času sepsání jeho (1407) mistr Jan Hus stál s arcibiskupem což i listem kterýž l. 1408 arcibiskupovi Zbyňkovi psal přímo se osvědčuje. Vystupujet tu Hus s nápadnou horlivostí proti nadužívání důvěry a pověřivosti sprostého lidu se strany kněží nevázaných a zistných, a nebude kdož by neuznal že si Hus dost rázně a horlivě počínal a spolu i velmi prakticky, odvolávaje se na skutečné udalosti. Nebylo divu že sobě při zásadách jakéž v traktatu tomto objevil důvěru všech osvícenějších lidí získal.

Více než kterým jiným článkem tu v různé světlo postaveno znemravenění kněžstva a lehkověrnost lidu obecného čímž poněkud i vady společnosti tehdejší naznačeny. Naproti tomu ale zase spravedlivý mistr se ujímal kněží mravů neporušených a pokrok v církvi hájících. — Spisy jeho jsou toho důkazem: „Kterakž přichází — praví na jednom místě, — že nepočestní a všelijak zločinní bez trestů ob stojí kdežto zase kněží pokorní, hříchem nepoškrvnění, povinnosti jim uložené s dobrou myslí činící, jenž nehledí sobě lakomství ale zdarma se bohu k evangelické práci podávají jako kacířové pronásledování jsou a vězením a vyhnanstvím obtěžováni jsou?“ — Slovy těmito podáno svědectví o zlém nakládání s kněžími některými Pražskými l. 1408 jenžto považování byvše za nedosti pravověrné trestu propadli, a sice Mikuláš z Velenovic, kazatel u sv. Duha v Praze, Matěj z Knina, bakalář Sigmund z Jistebnice a j. z nichžto první, přijímám Abraham, z diecese Pražské by vypovězen.

Rázným duchem psáno jest latinské pojednání Husovo o *odejmutí zemských statkův kněžstvu*. Shotovil je „ku skoumání pravdy a k úspěchu svaté církve“ a uvádí hned z počátku že universita aby pravdě neškodila chránila se zavrhnouti známých 45 artikulův jelikož chce dříve poznati důvody toho. Dále se dokládá svědectvím papeže Damasa a m. Viléma že nutno jest příčiny všeho skoumati. „Jelikož ale hloupí lidé síly přirozenstva neznají, tedy si přejou aby se všickni lidé stali druhy hlouposti jejich i abychom všickni jako hloupí sedláci věřili aniž se ohlížejíce po důvodech své víry. My ale tvrdíme že povždy a všady hledati sluší příčiny věci pokud jich naléztí možná. . . . Kdož pak sám něco vyskoumati marně se snaží ten přivolej souseda a nech pak spolu o tom přemýšlejí. . . . Ale hloupí lidé, ač mnoho mají sousedův, přece z jalového přepychu ani jednoho nepřivolávají, ano, raději hloupí a nevědomí zůstanou nežli by se s jiným poradili. Ba když zvědí, že kdos jiný se táže a skoumá vyhlašují ho za kacíře, neboť více důvěrují své kotrbě a své kapuci nežli moudrosti. Ale prosím tě, nevěř tomu habitu, té hazuce, neboť se na nich už vyplnilo co satyrik praví: „Pohled klame, — mlčí proto že neumí mluvit!“ — . . . Nech mne vylechnou všickni jež mé porovnání svědčí. . . . Uvážil jsem spolu s mistry, bakaláři a ostatními studenty tento kritický pád, jenžby se přihoditi mohl žeby oněch 45 artikulův zavrhlí bez podstatného jakéhos důvodu který by mi napadl, tudíž jsem svolal doktory university a všechny učené muže jenžby snad měli chuť podati důvody k zavrhnoutí aspoň onoho článku který pojednává o tom aby se kněžím odejmulý světské statky. Jinak zde veřejně vyznávám že ani můj ani vysoké školy jest úmysl učiniti návrh aby knížata a pánové světscí

odejmuli statky kněžím kdy a jak by se jim jich zachtělo, aneb, by jich požívali k čemu koliv, nýbrž můj úmysl zde jediný jest toliko vyskoumati, zda-li článek pojednávající o odejmutí světských statků kněžím, kterýžto jest 17tý mezi artikuly Wiklefovými, jakýs podstatný a platný má smysl, to jest, zdali bez ztracení trpěti se má. Takž tedy článek onen se zde takto přednáší: *Světští pánové mohou dle uznání svého pozemské statky kněžím odejmouti když tito stále proti stavu svému se prohřešují.* — Důvody k tomu bere Hus nejprv ze starého zákona, kdež králové takto činili kněžím nelodným. Šalomoun svrhnul velekněze Abiathara. Nabuchodonosor uvedl Israelity i s kněžím do Babylonského zajetí, obdržev k tomu mocnost od boha. Josias sebral všechny poklady kněžím, taktéž Ezechias. Dále se odvolává Hus na slova sv. Matouše, pak na císaře Tita a Vespasiana jenž všechny statky kněžím odejmuli a na některá místa Nového zákona. Nejhojnější důvody bere ze spisův Augustinových a též některé ze spisův sv. Řehoře a Isidora. Dokazuje pak, že odejmutím světských statků se odejme kněžím příležitost k nenasycenosti a přepychu. Na základě těchto a vícero jiných písemných svědectví rozumuje Hus dále, až pak v 24. článku praví: „Když připustíme že kněžstvo těžce a nad míru hřešiti může všemi spůsoby hříchův jako Jidáš Skariotský, jako mnich Sergius, jako kacířský papež Leo a jiní o kterýchž svaté písmo a kroniky se zmiňují a jakž i všední zkušenost nás o takových případnostech poučuje: tudíž z toho jasně vysvitá že i král český, když se kněží v zemi jeho těžce prohřešují, oprávněn jest ku trestání zlých kněží. Ale nejmírnější trest jenž zatvrzelé v zlém potkati může jest odejmutí jim majetnosti vezdejší, z čehož vysleduje že králi dovoleno býti musí pozemské statky kněžím odejmouti. Bylot by divno kdyby kněží na svých koních vyjížděli na lup a panny a ženy zneuctívali, aby v takovémto pádu se jim zbroje a zbraně, koně a meče vzítí nesměly. Aneb kdyby se spikli proti životu krále neb k sesazení jeho a nepřátelům jej zradili.“ — Článek pětadvacátý jest zvláště významný pro přiblížení se k náhledu socialistickému: „Cožkoliv kněžstvo podle zákona Ježíšova požadovati může od světského ramena, to musí rameno činiti. Ale kněžstvu překází bohatství jeho, tedy požadovati má od světského ramena, aby mu nápomocné bylo a je podporovalo u rozdělování tohoto bohatství. Což se zakládá na to že nikdo nemá míti bohatství nežli pokud ono jest prostředkem k úspěchu úřadu, jakýž mu bůh udělil. V takovémto pádu kde světský majitek kněžstvu v úřadu kněžském překází, jest ono povinno z vlastního popuzení jej odmítati, což i apoštolové učinili (v 6. kap. hist. ap.): Nesluší, bychom zanedbali slovo boží a při stole sloužili...

Odejmutí světských statků kněžím by jim bylo úspěšné, pokud je bohatství od vykonávání služby boží zdržuje. Ano, světské statky jsou trní jímž slovo boží se ruší“ . . . Zvláště charakteristický, ohledem na dobu Husovu, jest 32. článek v němž výmluvný mistr takto se projevuje: „Buďte jsou kněží vlastními pány příjmů a statků vezdejších ježto jim král daroval, aneb nejsou. Jsou-li, tuž z toho vysleduje že kněží vlastně jsou skuteční pánové našeho království, pročež i ohledem na světské statky králi nepoddáni, čímž také v pravdě se býti zdají. Důsledně jim připadá čtvrtina neb třetina našeho království, pročež už ani prostě kněží nazváni býti nechtějí, nýbrž vždy páni preláti, páni probostové, páni kanovníci, páni faráři, páni kněží. A když někdo kterého sprostě knězem jmenuje, zlobí se tento jakby ho byl dryáčníkem nazval . . . Kněží ale nejsou páni statků vezdejších, nýbrž toliko správce chudých; jestiž tedy král pánem statků a může je zlým kněžím odejmouti a chudým přiřknouti.“ Odvolav se tu na svědectví sv. Ambrože uvádí dále příklady z historie „že mnozí králové kněžím odejmuli statky“ — a poukazuje na zrušení řádu Templářův. V kapitole této i ve všech sledících rozvinuje Hus právě skolastickou sofistiku kterouž se především osvědčuje, na jak slabých podkladech tenkrát ještě logika spoléhala. Politické náhledy Husovy v článku tomto dosti jasně se zračují. Na jednom místě praví: „Všecka mocnost vychází z Boha“, v čemž se ovšem i s theokratickou soustavou srovnával, ale Bůh podle Husa nesevěřil mocnost panovnickou nad národy církvi nýbrž králům, a tedy mocnosti světské nad církevní postavil. Tím ovšem vyhovoval náš učelec žádostem dvoru a byl mu i podporou za časa kde králi Václavovi podpory takové potřeby bylo. Jelikož tenkrát církev se ještě zasazovala o udržení principatu nad vládami světskými, jest náhled Husův tedy charakteristický jakožto důkaz kterak o principatu církevním se už tenkrát soudilo.

Valná část Husových latinských traktátů jest shotovena způsobem kvestií jež na katedrách universitních veřejně se přednášely. Měl tedy Hus více posluchače nežli čtenáře na mysl i dialektické obraty i logické skoky snadno docílí efekt právě na místech, jejichž nedůslednost povážlivému čtenáři v oči bije. Působení přednášky takové bylo zajisté tím větší, s čím větší oblibou se potkala sama látka o níž se pojednávalo. Probuzená opposice proti nepoměřům a spustlému řádu v církvi se co den více rozšiřovala a z všeobecněovala, každé thema o věci této bylo s ochotou přijato, namnoze s jásotem strany svobodomyšlné uvítáno. Pokud se vystupování proti kněžstvu na školní stolice, universitní přednášky a latinské traktaty obmezovalo a v kruhu pouhých teorií odbývalo, zůstávalo i působení jeho toliko částečné a na

uzavřené takměř kruhy obmezené. Když ale theorie taková se na veřejné kazatelny vynesla, v národním jazyku projevila a v uši všeho lidu hřímala, tuť ovšem i strana konservativní se probudila k protičinění, a nastala otázka zdali vůbec slušno kárati kněžstvo ve veřejných kázáních. Na otázku tuto odpověděl Hus traktátem velmi různým a více logickým nežli onen jest o kněžském jmění. Lucifer, přední anděl zlomyslnosti, praví Hus, si toho prý ovšem nepřeje aby se kněžstvo veřejně káralo, neboť by tím dovedl že by říše jeho se rozpadla a bojovníci jeho od něho se odvrátili... Též Mahomet, veliký zákonodárce svého lidu, pod ztrátou hrdla zakázal, by se nikdo neopovážil řečniti proti skutkům jeho a jeho kněží. Též antikrist tomu nechce, neboť on prý sám bude nejvyšším prelátam v církvi a seděti bude v chrámu Páně... Nebude tedy dovoleno proti zločinům jeho kázati... neboť jej co nejvyššího preláta jenž na posvátném stolci sedí co místodržící Kristův, ve všem poslouchati sluší... Taktéž i většina kněží tvrdí že dovoleno není je kárati před sprostým lidem... většina ale rozhoduje, tedy snad pravda jest při ní a nezbývá nic než uznati že kvestie naše jest křivá... Hříchy kněží kárati jest tolik co otevřítí ústa proti nebi, kněžstvu na cti utrhati, je tupiti, lidu pohoršení činiti, lid proti kněžstvu popuzovati, světskou mocnost přimivati k tomu aby kněžské jmění sebrala, slovem veškerou církev zrušiti. Patrně tedy že kvestie ona nepravá jest, pošetilá a kacírská, jelikož na zkázu církve čelí... Dále uvádí Hus některá místa ze sv. písma, příklad Konstantina a slova jež Rabanus Maurus projevili: Když spatříš kněze že se rukou dotknul ženské, tu měj za to že to činí pro pouhé pozhénnání. — Na to přistupuje Hus k zastávání své zásady. Odvolává se na Krista, na apoštoly, na proroky a vůbec na sv. písmo, ano i na rozkazy papežův. Mezi jiným také praví: „Jestli dovoleno, každé ustanovení církve jež lidu podává vykládati, neboť by jinak nebylo lidu nic platné...“ Napotom uvádí Hus všeliké prospěchy jaké z veřejného kárání vyplývají lidu, kněžstvu i církvi samé. — Kdež se ale praví, dí Hus, že většina kněží si toho nepřeje a s většinou že vždy lze jíti, tuť tomu odporujeme... neboť bezčíslní jsou blázni a jen málo moudrých. — Musili bychom prý připustiti že i mučení a smrt Ježíšova byla v pořádku, jelikož většina fariseův a kněží židovských pro to byla.“ Takto od věty k větě všechny námítky proti náhledu jeho čelící vyvracuje, a dokládaje se zvláště slovy sv. Bernarda a Augustina dojde posléze na vyvrácení výroku Rabanova. Obrat tento byl patrně na efekt vypočítán. Jinak celé to pojednání jest velmi živě psáno, a uvážíme-li že o thematu tomto zajisté od časů Waldhauserových a Miličových se dosti mnoho v Praze pojednávalo, po-

chopujeme i horlivost a zvláštní píli s jakou se Hus na spracování látky této vrhnul.

Spisy tyto však patrně do sebe mají ráz polemický, více řečnický než filosofický, a zapáchají namnoze způsobem školských disputací jakými členové university osvědčovali svou dovednost a učenost skolastickou. Nalézá se v nich tu a tam tolikerých logických vad a pouze sofistických dokladů, že více na okamžik dráždily než na trvání přesvědčovaly, a byť i základ a zásady, na kterém a pro kteréž byly shotoveny, docela s pravdou a spravedlností se srovnávaly, předce formátu a tam přímo k odporu povzbuzovala. Proto tak nekonečné byly hádky o principech proti sobě stojících, že skolastická filosofie na které i Hus i odpůrcové jeho spoléhali, ještě nebyla dospěla na onu výši a jasnost myšlení, která nad předměty stojí o kterých pojednává. Naproti tomu ale zase uznati musíme, že právě tím způsobem který na školách a v kruzích učených vůbec panoval Hus tenkrát nejvíce do cílil, jelikož ráz skolastický posluchačům byl nejpřístupnější. Avšak nestejný byl ráz spisů Husových, jako nestejně byly pohnutky ku shotovení jich. Některá část polemických spisů jeho byla patrně spěšně pracována a považovati se dá za improvisace myslí rozhorlené a popuzené. Jiná zase promyšlenější se jeví a upomíná takofka na pohodlnější okolnosti v kterých byly pracovány. K této poslednější části počítáme také jeho *Depositiones testium*, spis jež na hradě Krakovci napsal na odpor sebraným proti němu svědectvím odpůrcův jeho za účelem žaloby, kterouž proti němu zadati zamýšleli na sněmu Kostnickém. Spis tento jest důležitý zvláště v historické své části, neboť se v něm jako v jednom celku ustředěny jeví nejhlavnější momenty působení Husova a sice v dvojím světle, jedno kterak protivníkové jeho je líčili, druhé kterak on sám je vykládal. Spis tento byl složen krátce před odchodem jeho do Kostnice, a jeden z posledních jež v Čechách byl shotovil. Mezi zvláště důležité traktáty ježto Hus byl sepsal počítají se i ony o *svátosti oltářní*, z nichž jeden l. 1401, druhý l. 1403 sepsal. V obou vynesl takové zdání jež s učením Wiclefovým se shodovalo. „Hlavní úmysl traktátu toho byl“ — praví Tomek (Děje university Pražské) „vyvrátiti některá hrubší ponětí o svátosti oltářní, čili jak on praví některá tvrzení pohanů na potupu té svátosti pronášená, jako na příklad žeby to neb ono opovržené zvíře shltiti mohlo boha křesťanského, kdyžby se jemu svěcená hostie dostala. Praví žeť jest trojí věc rozeznávati při večeři páně, předně pouhou svátost bez obsahu jejího, to jest hostii svěcenou která že sama o sobě není tělo a krev Kristova; za druhé svátost i obsah svátosti zároveň, a to že jest pravé tělo a pravá krev Kristova ve svátosti oltářní; konečně ob-

sah svátosti bez svátosti čili bez hostie, což jest jednota Krista pouze s nadsmyslovým tělem svým čili církev křesťanská. Svátost onu samu, čili svěcenou hostii, tu jedinou že vidíme očima a pojmáme smysly zevnitřními, k vidění naproti tomu a pojmání těla a krve Kristovy že jen duchovní oko čili víra postačuje. A tak ani nemůže tělo Kristovo od zvířete býti shlceno nýbrž jen hostie, as jako prý zuřivý lev pouze tělo člověka sežere nikoliv pak duši jeho, ač ve každé části jsoucí, aniž pak oudů těla Kristova láme kněz při mši nýbrž jen hostii svěcenou, as jako prý paprsku slunce nezlomíme když roztlučeme kámen nebo sklo křišťálové. Podobně prý též hříšný člověk když přijímá svátost, požívá pouze tělesné hostie, a to jest jemu k věčnému ztracení. Tím vším tedy nezapíral sice skutečné a zázračné přítomnosti těla Kristova, tak jakoby ve svátosti oltářní po posvěcení nebylo nic více než chleb, a však artikl Wiklefův o zůstávání podstaty chleba byl od něho patrně přijat v tom smyslu že jest tu pak podstata chleba i podstata těla Kristova. Ano transsubstanciaci ve smyslu tehdejší církve, čili jak on praví kanonistů a dekretistů, že podstata chleba a vína se proměňuje, tak že pak již přestává býti podstatou chleba a vína, a jest podstatou těla a krve Kristovy, zjevnými slovy v traktatu svém zavrhuje že není takové. — Druhému artikuli z knéh Wiklefových na který se tehdáž obzvláštní váha kladla, že kněz ve hříchu jsa, nepůsobí svátosti oltářní, odpíral Hus i jindy zřejmě, i také v traktatu tomto řeč naň obrací. Praví totiž mezi jiným že jest hrabé rouhání, když prý někteří kněží vychloubají se mocí svou, že oni každý den působí boha, myslíce ve mši svaté. Nebo ne kněz nýbrž bůh, kterýž není bůh od dneška, působí přítomnost, svou ve svátosti, když jest posvěcena od kněze, a protož neříká se že kněz působí tělo a krev pána Krista, nýbrž svátost že působí; a tak že bůh tu působí hlavně, a kněz služebně, z čehož pak nenáleží jemu, ať jest dobrý nebo zlý, vůbec žádná chvála, nýbrž jen ze svátosti mrayů jeho.“

Nejhlavnější dílo Husovo byl traktat o církvi (*De ecclesia*) jež sepsal z příčiny synody Pražské l. 1413. Důležitost traktatu toho vysvítá z toho že na sněmu Kostnickém 44 článkův ze spisu toho vytažených Husovi k písemnému zodpovídání se předložilo. „Vyložil v něm zajisté hlavní základy své theorie dle které až posavad a zvláště za posledních dvou let skutečně jednal a církevní auktoritě se stavěl na odpor; i může tento spis dobře považován býti za přední symbolický spis odpadlé potomně církve české.“ (Tomek dej. univ.) Podáváme zde jádro spisu tohoto jakž jej Helfert ve svém spisu *Jan Hus* podle latinského originalu dovedně byl sestavil:

„Co do věčného ustanovení svého rozdělují se lidé na takové kteří

milostivým vyvolením Božím buďto k časné spravedlnosti a k odpuštění hříchův, anebo k dosažení blahoslavenství nebeského jsou *předurčení* — *praedestinati*, z nichž druzí nikdy milostí pozbyti nemohou, první života věčného jen tehda účastnými se stanou když v dobrém setrvají; a na takové kteří k věčnému zatracení jsou *předvedeni* — *praesciti*. Vyvolení jest svobodný skutek milosti Boží ku kterémuž člověk zásluhou svou nic nepřičiní aniž přičinití může; milost pak Boží povolává jen těch které Bůh vševědoudností svou ctnostnými předvidá. Tak je též naopak s těmi jenž k zatracení jsou předvedeni. — Obec všech předurčených, minulých, přítomných i budoucích, jest *pravá* svatá obecna — katolická — církev. Ona jest mystické tělo Kristovo jehož on hlava; ona jest nevěsta Kristova kterou on z lásky krví svou vykoupil aby ji někdy bez úhon a vrásek, bez smrti a hříchu ve slávě své měl. Nynější předurčení pokud na zemi putují k vlasti své činí církev *rytářující*, která Kristův boj bojuje proti světu, tělu i ďáblu; předurčení kteří v očiasti přebývají čekajíce aby do blahoslavenství uvedeni byli nazývají se církev *spící*; blažení kteří ve věčné vlasti se nalézají jsou církev *vítězíci*. Všecky tyto tři díly církve vespolek jsou spojeny svazkem lásky, ve kteréž sebe neopouštějí a jedni na druhé bez ustání působí. *Církev v zevnějším zjevení* svém obsahuje jak předurčence tak předvedence. Nebot ne všickni kdo ve církvi jsou i také ze církve, jakož i v tělu lidském nejedna věc jest která není z těla, „*velut sputum, stercus, apostema*.“ Čtvero jest povah poutníků ke sv. církvi podle zdání a pravdy. Někteří jsou v církvi jmenem i skutkem totiž předurčení a uznání věřící kteří poslouchají Krista; jiní skutkem ale ne jmenem, to věz takoví kteří od satrapů antikristových vyvrženi jsou z církve jakož fariseové spasitele našeho co rouhače a kacíře odsoudili k smrti; opět jiní jmenem ale ne skutkem, licoměrní předvedenci; konečně ti kteří ani jmenem ani skutkem, totiž pohanští předvedenci. Církev v zevnějším zjevení svém jest nádoba Páně ve které smíšení jsou dobří i zlí, předurčení i předvedení, jako koukol mezi pšenící, plevy mezi zrním; jedni aby zaveženi byli do stodoly věčné vlasti druzí aby páleni byli ohněm věčným. Předvedenci přicházejí v podobenstvích Kristových jako bláznivé panny, jako zlí hosté svadební, jako člověk bez roucha svadebného, jako strom shnilý, jako špatné ryby, jako berani a t. d. — Jediná *hlava církve* je Kristus, a sice hlava zevnější (*caput extrinsecum*) dle svého Božství, a hlava vnitřní (*caput intrinsecum*) dle svého člověčenství. Hlava zevnější byl Kristus od počátku světa, hlavou vnitřní od vtělení svého. Kristus jest pravý pontifex římský, vysoký kněz a strážce (biskup) duší. Proto nenazývali se apoštolové otcí nejsvětějšími anebo hlavami církve, nábrž

služebníky Páně a sluhý církve, a ještě Řehoř Veliký nechtěl býti nazýván biskupem obecným. Později se to změnilo. Až do darování Konstantina Velikého byl biskup římský jiným biskupům roven. Potomní císařové potvrdili darování ono svatému Petru a nástupcům jeho, papežům. Od té doby má se a platí papež za náčelníka (*capitaneus*) církve rytěřující, za místodržícího Kristova na zemi, tak že církev rytěřující v jistém smyslu má tři hlav: Krista co Boha, Krista podle člověčenství a časného náměstka Kristova. — V pravdě ale tvrditi nelze žeby papež *co papež byl* místodržícím Kristovým a nástupcem knížete apoštolův, tak málo jako žeby kardinálové *co kardinálové* byli nástupci apoštolů. Papeže jen tehdá za nástupce a náměstka Petrova pokládati sluší když se Petrovi vírou, pokorou a láskou rovná, a kardinálové tehdá jen jsou praví nástupcové apoštolů když těchto ve ctnostech dostihnouti se snaží. To se však tvrditi může i o jiných kteří nebyli ani papeži ani kardinály. Sv. Augustin více prospěl církvi než několik papežů, a v učení snad více vykonal nežli všickni kardinálové od počátku až podnes. Kterakby mužové jako Augustin, jako Jeronym, Řehoř, Ambrož neměli býti pravějšími a lepšími nástupci a náměstky apoštolů, nežli k. p. nynější papež i se svými kardinály kteří ani svatostí života ani moudrostí lidu nesvíti?! Naopak, jestliže papež a kardinálové povolání svého neplní, jestliže, místo coby vznešených vzorů svých dostihnouti hleděli a jediné na zřeteli měli následování Krista, mysl a snahu svou spíše obracejí k věcem světským, jestliže v skvostnosti oděvu, v nádheře vycházek, v přehnané útratnosti vynikají i nad laiky, jestliže dychtivostí po jmění a cti pohoršují i světské: tož jsou nástupci a náměstníci nikoliv Kristovi, nikoliv Petrovi, nikoliv apoštolů, alebrž satanovi, antikristovi, Jidáše Škariotského. — Tak též nemůže se říci žeby papež *co papež byl* hlavou církve. Papež zajisté rovněž jako jiný člověk nemůže s jistotou věděti o sobě zdali není předváděncem; jako předváděncem ale netoliko nemůže býti hlavou církve než není ani jejím údem pravým. Petr, jakož Pavel svědčí, i po vyslání svém zbloudil; papež Leo byl kacír; ano ohlédnětež se po přítomnosti a pomyslete na Řehoře XII. kteréhož máte před očima a který i s odpůrcem svým odsouzen byl sněmem církevním v Pise. — Papežského úřadu ani nevyhnutelně není třeba ke spáse a zdaru církve. Právě-li se pro rozšířenost křesťanstva po celé zemi „že papež býti musí“, nemůže se tomuto „*musí*“ rozuměti jinak leč v tom smyslu ve kterém v písmě psáno stojí: „Pohoršení přicházeti musí, ale bída člověku skrze něhož by pohoršení pošlo!“ V prvotní církvi křesťanské byli dva toliko stupňové svěcení, jáhni a kněží; všechno druhé povstalo z pozdějšího ustanovení a jest zřízení lidské. Ale Bůh církev svou k sta-

römu stavu navrátiti může. Tak jako apoštolové a věrní kněží Páně církve ve všech ke spasení potřebných věcech dříve spravovali než úřad papežský zřízen byl: takž by se také dalo kdyby, což velmi jest možné, opět nebylo papeže až do soudného dne. Veleben budiž tedy Bůh, an jednorozeného syna svého církvi rytěřující dal za hlavu, aby nejlépe ji spravoval, dokonale ji vedl a aby jí vdechnul bytnost, hnutí a život, i když časného papeže není anebo když žena jako papežka Anežka — ?! — na stoličce papežské sedí. — Co platí o papeži a kardinálech to platí rovněž o prelátech a duchovenstvu. Dvoji zajisté jest duchovenstvo, jedno Kristovo, druhé Antikristovo. *Ono* základ svůj má v Kristu a v zákonech jeho, nennaveně pracuje o čest a slávu Boží a nemyslí na nic leč aby následovalo Krista. *Toto*, ač zahaleno rouchem duchovenstva Kristova, opírá se o privilegie páchnoucí pýchou a lakomostí, snažně zastává ustanovení lidská, vyhledává život bujný a nádherný. Nečiní úřad kněze, ale kněz činí úřad; neposvěcuje hodnost člověka, ale člověk posvěcuje hodnost; nekaždý kněz jest svatým, ale každý svatý jest knězem. Věřící křesťané jdou-li po cestách přikázání velící jsou v církvi Boží; preláti ale přestupují-li přikázání nejmenší jsou, a patří-li k předváděncům ani nemají žádného podílu v království Božím. Slyšíme-li tvrditi že laikové jsou povinni věřiti o prelátech že jsou hlavami církve, třeba naopak tvrditi že laikové ničeho nejsou povinni věřiti o prelátech leč co pravdivého jest. Poslání Boží učiní člověka papežem, biskupem, knězem, kazatelem; zdali pak kdo poslán jest od Boha souditi lze z toho že vyhledává ne slávu svou nébrž čest Boží, ne užitek svůj nébrž dobré církve, že pracuje ne o ukojení svých žádostí nébrž o spasení národu. Pohřeší-li tedy člověk podřízený jednání takového na představeném svém, není již povinen věřiti žeby onen byl muž časné spravedlnosti anebo dokonce jeden z předurčených. — Z toho vysvítá jak by *poslušensství církevní* spraveno býti mělo. Poslušensství je skutek vůle rozumného tvora kterýmž se samochtě a vlastním úsudkem — *voluntarie et discrete* — podrobuje představeným svým. Proto má každý kdo podřízen jest zkoušeti rozkaz svého představeného zdali dovolený a počestný; neboť nalezl-li by že rozkaz jest na škodu církvi, na ujmu spasení duší, tož by jeho poslechnouti neměl, anobrž měl by se mu opřítí. Každý věrný syn Kristův tedy, dojde-li ho rozkaz od papeže, povinen jest rozvažovati odkud rozkaz pochází, zdali jest velení apoštolů anebo zákona Kristova anebo alespoň prostředně v tom obsažen, a je-li tomu tak má s pokorou a uctivostí poslechnouti; pakliže naopak, tu již poslechnouti nesmí, nébrž má se mužně opřítí aby podrobením nedopustil se téhož zločinu. Kněz Kristův žijící po zákonu Kristovu, mající známost písma

a náklonnost ke vzdělávání lidu povinen jest kázati, nedbaje na jakoukoli klatbu. Odpor ten v případech takových právě jest poslušensství: *devianti papae rebellare est Christo domino obedire*. A nejen opíráti se ale i napomínati představené sluší, ano jest to povinnost; neboť stojí psáno: „Prohřešil-li se bratr tvůj na tobě jdi a potresci ho!“ Toto platí nejen o duchovenstvu nižším naproti vyššímu, nébrž i také o laicích naproti duchovenstvu; a nechtějí-li duchovní toho strpěti a praví-li: Kterak vám přísluší souditi život nás a skutky naše? nech odpovědi laikové: Kterak vám přísluší žádati na nás desátků a almužen? — *Moc klíčů* t. j. moc hodných přijímati, nehodných zamítati, jediné jest při Bohu kterýž k blahoslavenství předurčuje a zatracence předvidá. Vyznání ústného není nevyhnutelné potřebí ke spasení duší; důkazem toho jsou malé dítky, němí a hluchí od narození, obyvatelé ponště a násilně zavraždění. Hříchové smývají se kajcností a vyznáním srdce. Kněz nemá moci rozřešovati od viny a věčného trestu; ani papež moci té nemá, sic by musil býti bezhříšný a neomylný, a tím jen Bůh jest; kněz má toliko církevní službu zvěstování — *ministerium denunciationis* —. Kněz nemůže ani vázati ani rozvazovati, ač nestalo-li se to prvé od Boha; a Bůh nespravuje se úsudkem víčícím anebo rozvazujícím, nébrž tento má následovati milosti Boží a pokání hříšnickova. Proto také kletba od některého preláta vynesená tehdá jen pravdivá jest a platná, shoduje-li se s úsudkem Božím; jinak tomu na koho vynesena neškodí, ano spíše proměňuje se proť kletba nespravedlivá, snáší-li ji pokorně a trpělivě, v právě požehnání, jakož psáno v žaltáři: „*Maledicunt ipsi, tu autem benedixisti*“; a jakož mluví Bůh ústy proroka: „*Benedicam maledictionibus vestris*“, a jakož stojí u Matouše kap. 5.: „*Beati estis cum maledixerint vobis homines et dixerint omne malum adversus vos, mentientes propter me. Gaudete et exultate, quoniam merces copiosa est in coelis.*“

Známo vübec že Hus i ve vězení Kostnickém několik traktátů napsal k obraně své ježto ale veřejně přednésti mu nebylo povoleno. Jedno z pojednání těchto nazváno: O dostatečnosti zákona Kristova ku zpravování církve. (*De sufficientia legis Christi ad regendam suam ecclesiam*.) Hned na počátku spisku toho odvolává se Hus na moudrost přítomných, a žádá aby on, nevědomý člověk, stoje před mudrci celého světa slyšán byl, pak vykládá co jest zákon Kristův a kdo Kristus sám jest. — „Pravý a opravdivý zákon jest pravda která člověka vede cestou k blahosti. — Všechny dobré zákony jsou v sv. písmě obsaženy, ty však jež mu odporují jsou zákony bezbožné... Zákon Kristův t. j. evangelický zákon jest onen který Kristus za času pobytí svého na zemi dílem sám, dílem skrze apoštoly vydal, zákon ježž bojující

církev (*ecclesia militans*) nutně potřebuje... Jelikož Kristus pravým byl bohem, tedy vše co vyřknul jest pravda... Kristus vydal zákon sv. písmem podle kteréhož se církev řídití má, a nařídil církvi aby jej zachovávala... A jelikož zákon tento všecku pravdu v sobě obsahuje, tedy i stačuje k tomu aby se svět dle něho řídil, a nesluší k němu přidávati něco aneb ho zkracovati. Jediné tímto zákonem sjednotí se církev a smíří se svět... Každý biskup a přede vším pápež má býti učený a znalec zákonů božích, neboť svěřeno jest mu žezlo církve bojující, do rukou jeho vložena jest vláda jakouž nemožná vésti při neznalosti všech zákonů božích...“

Neméně zajisté důležitá jest řeč kterouž v žaláři za tím samým účelem shotovil k vyložení své víry. (*Sermo de fidei suae eluciatione.*) „Jelikož bez víry nemožná jest bohu se zalibiti,“ praví, „tudíž zde před vámi stojím, nejmenší z kněží Kristových, nehodný svou slabostí ale posílen jeho ochranou; stojím zde pevně abych vám svědectví podal o velkém i o malém, a vyznávám že ničeho za víru svou neuznávám mimo to čemu zákon Ježíše Krista vyučuje. A jelikož ku chvále nejsvětější trojice... nade všecko na světě si přeju, abych věřícím a věrným členem svaté, všeobecné církve zůstal, pročez vám i nyní jako už mnohdykrát jsem učinil, pravé svědectví o sobě vydávám že jsem s vědomím nikdy něčeho nemluvil, aniž kdy tvrdošijně zastávati zamýšlím něco co by na odpor bylo některé věrohodné pravdě. A co jsem podnes držel, to držím i nyní a po věky držeti zamýšlím. Jinak jsem sobě odevždy prával a posud přejí obětovati svůj bídný život pro zákon Kristův o kterémžto zákonu do nejneopatrnějších článkův jeho věřím že jediný pravý a jediný dostatečný jest k oblahoslavení lidského pokolení, tak jakž svatými muži byl vyhlášován. Věřím mimo to ve všechny jednotlivé články zákonu toho dle smyslu a rozumu jak svatá trojice věřiti v ně nařídila. A jakož už dříve ve svých odpovědích, školních disputacích a veřejných kázáních už často jsem se podvrhl, takž i nyní a budoucně vždy nařízením smíření a poslušnosti nejsvětějšího zákonu tohoto radostně a pokorně se chci podvrhnouti. Dále pak uznávám všecky výroky svatých otcův a učitelův kteří zákon tento věrně vykládají, ctím též všeobecné a zvláštní církevní sněmy, všechny dekrety a dekretalie, kánony a ustavení, pokud totiž výslovně neb nevýslovně souhlasují se zákonem božím...“ Dále pak mluví o trojím způsobu vyznání víry. První jest apoštolské, druhé Nicenské a řeti Athanáské. První k poučení o víře shotoveno jest, druhé k vykládání víry a třetí k zastávání jejímu. Objevuje pak rozdíl jaký jest mezi *věřiti na boha*, *věřiti boha* a *věřiti v boha jednoho*, i vylíčuje způsoby *nedostatečné víry* jichžto tré uznává. Vyvodí pak že nutno

pončovatí lid, aby jedině v boha věřil a nikoliv v jiné, dokonce ne v papeže a prelaty, jelikož všickni dohromady nejsou bůh. Napotom vykládá co jest církev katolická, poukazuje na apoštoly, mučedlnsky a poctivé křesťany jež porodila, a dokládá podle Augustina, ta samá církev ale že porodila i mnoho hříšníků s ní smíšených . . . Mluví pak o společenství svatých i o odpadlících, a končí s obranou panny Marie a odkazuje na nebeské království.

Výraznější jest pojednání o míru (de pace) též v Kostnickém žaláři shotovené. Odvolává se nejprv na Krista a na pamětná slova jeho: Pokoj budiž s vámi! a na ona v Evj Mat.: Pokoj budiž s tímto domem! Pokoj čili mír tento jest dvojit, *mír boží a mír světa*. Mír světa ale může i k zlému vésti a připoutati člověka k světu, takže člověk v míru tomto zeslábne. Pokoj boží ale jest v pokojné myšli. Člověk státi může v míru s bohem, v míru s sebou a v míru s bližními, a veškerý ten mír spoléhá na plnění zákona. V míru s sebou stojí člověk, jenž tělo své podvrhne duchu. V míru s bližními stojí člověk láskou, což předpokládá víru a naději. Člověk cnostný prospívá bližním, člověk hříšný jim škodí. V ohledu tomto se nalézají vady při lidech všeho druhu, při malých i při velkých, při prostředních a nepatrných duchem, zvláště ale při mnohých kněžích. A že kněží chybují, tudíž chybují i světští. V tom pak původ mají všechny rozbroje, války mezi královstvími, zpory a vraždy; neboť jest potřebí aby člověk dříve s bohem spůsobil mír, chce-li ho zachovati s bližními . . . A i na tento dům se skloniž mír, aby se snížila pýcha a pokora pozdvihla, aby dům tento nehledal co mu nepatří, sám sebe nepovznášel, marnou ctižádost udusil, váhy soudu spravedlivě držel, dary se podpláceti nedal, lakomství zařekl a simonii proklel . . . Mír se světem jest onen poklid jež vezdejší statkové člověku poskytují. Všickni lidé po něm baží, proň se i války podnikají . . . Každý chce svůj majetek v míru požívatí . . . Na mír se zakládá i ona srovnalost mezi lidmi kterou Empedokles přátelstvím nazývá, a přátelství jest zřídlem tvoření jako rozmíšky zřídla jsou všeho rušení a zničování . . . Hodlám nyní promluvití o příčinách pro které dům boží od některých časův všeho míru se zbavuje, a o prostředcích jakými mu lze bude znovu získati pokoje . . . Zbavil se míru pro přestoupení zákona. V skutku od křesťanů jen pro hříchy jejich opuštěna jest církev Kristova, od pohanův a židův opuštěna jest že spatřují hříchy naše: Nejeu od kacířův a odpadlíkův opuštěna jest, ale i od vlastních svých povolanych dětí, neboť jak Micheáš praví: Svati zanikli a spravedlivých už není mezi lidmi! — Mnozí na zdání jsou přátelé církve, ač v skutku úhlavní její nepřátelé, neboť podkopávají mír její, pohnání jsouce cti-

žádostí a vězice v pokrytství. — Zde pak uvádí Hus svědectví sv. Bernarda v němž líčen přepych a zobrazená nádhera v církvi panující. — A tento Bernard — dokládá Hus — jenž pokrytství, přepych, lakomství, smilnost, hrdost a všecky rozpustilosti jichž se děti církve dopouští zřejmě naznačuje, poukazuje tím na největší nepřátele církve jenž pod závojem pokrytství veškerý mir její ruší. — A kterakž přepych a marná ctižádost v církvi se usídlily, o tom mluví i Jeroným, i papež sv. Řehoř . . . a sv. Bernard svědčí, kterak kněží bojují pro hlavu vši ctižádosti . . . Promluviv pak Hus o tom kterak kněžstvo zpyšnilo, uvádí sv. Petra na příklad pokory, a dokládá se sv. písmem a výroky otcův církevních . . . Spravedlnost zákona požaduje blahoděnnou chudobu, kterouž i Kristus onen král všech králů trpělivě snášel a uředníkům svým snažně poručoval . . . Ale nynější důstojnosti vydány jsou lakotě, a bohoslužebnost poklesla na řemeslo! . . . Horlivými slovy odůvodniv Hus toto své mínění mluví pak o cudnosti, o trpělivosti a o kázání, velmi horlivě sice ale neméně popudlivě. Končí pak řeč svou takto: Pastýřové církve jsou úřadem svým světlo a slunce světa a světlem tím se vyjasní má svět a ožíviti. Když ale na místo toho právě opak činí a tmou rozsívají, jakož na místo tepla zkázonosný mráz, tuť se stávají přímo zrádce světa. Kde však vězí příčina všeho tohoto zlého, kde původní jeho zřídlo jest, o tom promluvíti váhá mé srdce, ale zamlčeti to předce nemohu, abych na se neugalil výčitku proroka kterýž praví: „Běda mi že jsem mlčel, neboť jsem muž poškrvněných úst!“ — Zřídlem všeho toho zlého jest tento Římský dvůr, nejen proto že nevypudí neřády takové, kdež takto činiti mu nejsnadněji možná, ano kdež i zavázán jest k tomu, ale mnohem více i proto že svými sliby, dispensacemi a kollacemi světu dává takové pastýře, kazitele a vlky, a za vůdce jim je představuje atd. . . .

Všechno to co jsme zde o latinských spisech Husových promluvíli, táhne se toliko k malé částce spisů těchto. Jest jich však tolik že nelze o nich o všech zevrubněji pojednati a smysl jejich podati. Jenom na některá zvláště charakteristická místa ještě poukázati si dovoluji k úplnějšímu označení povahy spisů Husových. Sem hlavně náleží znamenitá disputace proti bulle papežové ohledem na válku s Ladislavem Neapolským a na odpustky. Latinská posice disputace této česky vyložená zní: „*Zdali dle zákona Kristova slušno a radno jest ke cti boží a k dobrému křesťanského lidu, i také ku prospěchu tohoto království bully papežovy o vyzdvižení kříže proti Ladislavovi králi Neapolskému a přátelům jeho Kristovým věřícím schvalovati.*“ — Hlavní punkta ježto Hus při bullách papežových vytýkal a hned brzy potom ve zvláštní menší spis uvedl, byla následující: „Předně že

jmenuje papež Ladislava a Řehoře kacíře, spravedlivým soudem božím zatracené; kde že jest důkaz, že je ztratil bůh? Za druhé, že je zatracuje papež i s potomky jejich až do čtvrtého kolena, tedy i lidi ještě nenarozené. Dále že povzbouzí papež k boji proti křesťanům, což nesrovnává se s mírným evangelium Kristovým. Že uděluje bulla odpuštění hříchů, nečiníc rozdílu, jsou-li ti toho hodni, kteří se odpustků činí účastny, ješto v tom způsobu žádný s jistotou věděti nemůže, jsou-li jemu co platny. Že žádné modlitby, žádné milosrdné skutky, ani kázání slova božího, ani čtení mši místa v této bulle nenalézají, než jedině peníze za odpušky. Že kdo nic nedá, bytby jakkoliv byl dobrý, neobdrží těch odpušků; a však prý to velmi dobře; neb že pravým vnuknutím božím spravedliví se vynímají z těchto lživých odměn. Mimo to že všichni, kdož co dají, stejnou mají odměnu, totiž úplné zbavení pokuty a viny. Že bulla plat vysazuje za odpuštění hříchů, proti rozkazu Kristovu: darmo jste vzali, darmo dávejte. Že není žádná zmínka, aby se lidé vystříhali hříchů aneb živi byli dobře, nýbrž že znějí odpušky pouze: všem, kteří hříchy své vyznají a jich litují, což k odpuštění hříchů není dostatečné. Také že touto bullou ruší papež všecky předešlé odpušky, mezi kteréž patří k. p. odpušky od papeže Alexandra V., teprv nedávno na pět let, posud neprošlých, udělené; což jaký nesmysl, aby jedno odpuštění hříchů mělo druhému překážeti na tom samém člověku. Konečně ani obyčejná závěrka papežských bull neušla posměšnému vtipu Husovu: „Protož žádnému člověku nebud dovoleno tento náš list rušiti aneb skutkem opovážlivým jemu na odpor se postavit. Kdožby pak zkusiti toho se opovážil, ve spravedlivý hněv boha všemohoucího a svatých Petra a Pavla apoštolů jeho věz že upadne!“ Což kdyby Kristus, pravý člověk, aneb některý svatý s nebe sestoupil, a těchto takových věcí v bulle obsažených všech neschválil, zdali též upadne ve spravedlivý hněv boží a svatých dvou jeho apoštolů? Náproti tomu bulla předešlého papeže Alexandra o odpuštěních že rovněž zavírala se oněmi slovy, a tento člověk, papež, zrušiti jí novým svým listem že se neostýchal!“ (Tomek. Děje univ. Pr.) Jakož jsme se už o tom zmínili, byla valná část spisů Husových příležitostně psána a byl k ní povzbuzen traktaty a disputacemi odpůrců svých. Zvláště někteří členové fakulty theologické proti němu brojili, a Hus na jednom místě je jmenovitě udává. Byli to Štěpán Pálec, Stanislav ze Znojma, Petr ze Znojma, Jan Eliáš, Jan Hildissen, Ondřej z Brodu, Heřman br. poustevník, Matouš mnich Zbraslavský. Proti disputacím a traktatům těchto mužův čelily i mnohé traktaty Husovy ješto zvláště se vyznamenávají rázem polemickým. Jakkoliv všechny tyto latinské spisy Husovy svou cenu mají ohledem

na tehdejší poměry církevní a mnoho přispívají ku poznání způsobu myšlení a psaní za časů Husových, předce mnohem větší důležitost klásti musíme na spisy jež Hus v českém jazyku sepsal.

Zmínili jsme se už o tom že se původní povaha Husova v českých spisech jeho přirozeněji pronáší nežli v latinských. Ano i patrně z nich vysvítá že se byl v české literatuře dostatečně obezřel a o českém jazyku více než který koliv z vrstevníkův jeho přemýšlel. S obzvláštní nelibostí spozoroval kterak jazyk český ode dávna se rušil, zvláště v Praze, přimíšováním slov německých do češtiny. Smýšlení své o tom projevil u Výkladu na třetí přikázání takto: „*Také kniežata, páni, rytieři, vládyky, měštěné — mají se postarati aby česká řeč nehy-nula; puojme-li Čech Němkyni, aby děti ihned česky učili a nedvo-jili řeči; neb řeči dvojenie jest hotové závidění, roztrženie, popúsenie a svár. — A věrně jakož Neemiáš, slyšav, ano dietky židovské mluvie otpolu azotsky a neumějie židovsky, proto je mrskal a bil: též stynie hodni by byli mrskúnie Pražané a jiní Čechové jenž mluvie otpolu česky a otpolu německy, říkajiec: . . . hantuch za ubrusec, šorc za zá-stěrku, kneclik za šišku, rendlik za trénožku, pañcír za krunír, hynst-kop za konský náhlavek, maštale za konici, mazhuza za vrchní síň, trepký za chody, menclik za pláštěk, hausknecht za domovníe pachol-lak, forman za vozotaj. A kto by mohl vše vypsati, jak jsú již řeč českú zmielti, tak že když pravý Čech slyší, ani tak mluvie, neroz-umie, co mluvie. — Prznění jazyka českého se tím více protivovati musilo Husovi, čím živější bylo národní jeho smýšlení vůbec. Jak živé toto bylo objevil Hus nejprv obšírným spisem českým jež shotovil ku vyvrácení spisu od německé strany vydaného ku obhájení domnělých práv cizincův v Čechách. Ve spisu tomto nazývá Hus Němce v Če-chách vůbec „co vetřelce, jenž ničeho pohledávati nemají v Čechách, a nelíbí-li se jim zemský zdejší pořádek, ať prý jdou odkud přišli.“ Helfert o spisu tomto píše jak následuje: „Hus opírá se o moc krá-lovu udělovati práva a privilegie poddaným svým, načež si nikdo stě-žovati nemůže, nejméně prý cizinci na kteréž se hodí slova písmá sv. (Mat. 20.): „Příteli, nečiním tobě křivdy; vezmi co tvého jest a ode-jdi; zdalíž mi nesluší učiniti což chci? čili oko tvé nešlechtné jest že já dobrý jsem?“ Ano věc slušná jest aby se podrobili výpovědi krá-lovské; rozkazu zajisté panovníkova jeden každý poslouchati jest povi-nen, jakož okazuje příklad Kristův an se podvolil soudcovské moci Pilatové a velel dávati císaři co jest císařovo; protož není prý národ český původcem sporu proti národům cizím, ano raduje se z daru milosti-vého krále a pána s vděčností jej přijímaje. Výpověd králova založena jest také dokonale na povaze věci, na slušnosti a právu; Němci nepravě*

činí vzpěcněji se proti ní. Vůbec prý platí pravidlo: „Co nechceš aby se tobě činilo nečiň i ty jiným“ a naopak: „Co chceš aby se tobě činilo toho přej i jiným“; jisté ale jest že národ německý nechce aby národ český přednějším byl ve Vídni nebo v Heidelberce, a jisté sobě žádá národ německý aby ve Vídni anebo v Heidelberce stál nad českým. Ve starém zákoně vykázal Hospodin každému z dvanáctera pokolení zvláštní díl země aby každé samo zákony svými se spravovalo aniž se mu v to druzí vkládali, by mezi pokoleními nepovstaly sváry a různice, jakož vysvitá z knihy Josue; tak, zdá se prý, že Hospodin i rozličným pokolením rozdělil země aby nad jednou pokolení české, nad druhou bavorské, nad třetí uherské atd. podle svých zákonů a prosto všeho vměšování se pokolení ostatních vládlo, jakož prý i v skutku původně v Čechách nebyli než Čechové. Podle přikázání Božího hřích jest požadovati statku bližního svého; však jisté jest že přednost a první místo v zemi české přísluší Čechům a tak říká jest statek Čechův; žádají-li tedy Němci tento statek svého bližního, jednají prý patrně proti přikázání Božímu. Odvolává-li se národ německý na posavadní zvyklost, jest odvolávání takové docela bez váhy. Pán praví u sv. Jana: „Já jsem pravda“ a nepraví: „Já jsem zvyklost;“ a sv. Augustin dí, pravdě že ustoupiti musí pouhá zvyklost; sv. Cyprian konečně dí, zvyklost bez pravdy že jest zastaralá vada. Z toho že od počátku tak bylo, nenásleduje nikterak žeby navždy tak zůstati musilo. Jest to prý jako s dědicem v podobenství apoštolově, který dokud jest maličký nic se nedělí od služebníka, ačkoliv jest pánem všeho, a jest pod poručníky a správci až do času od otce uloženého; ale když přijde plnost času již není služebník ale syn, a tudíž pravý dědic. Tak-též byli prý Češi s počátku maličci ve vědě a proto jako služebníci Němců; nyní ale když přišel čas že v každé vědě a umělosti dorostli, ano nad cizince se povznegli, ať prý poručníci tito a správci postoupí dědictví kterého tak dlouho požívali. Co se týká úmyslu při zakládání university výslovně prohlásil slavné paměti císař Karel: *předně* aby poddaní jeho nemuseli o podíl svůj ve vědě jako o almužnu v cizině žebrati, *za druhé* aby Čechové k radě stali se spůsobnými; pročež prý také v pořádku jest a srovnává se s úmyslem císařovým aby ve vlastních záležitostech předně a výhradně synové říše mluvíti měli ježto z přirozené náklonnosti dobré zemské vyhledávají, a aby stůl k nalévání nejprvé dětem zemským byl připraven, cizinci pak aby poníženi na zbytky čekali; „*nam non est bonum accipere panem filiorum et mittere canibus, dicit salvator. Matth. 16.*“ Pakli se ale jedná o výklad toho co císař Karel zamýšlel, není pochyby že výklad panovníkův mezi stranami právo činí; darování tří hlasů národu českému

není ale nic jiného než výklad zlaté bully a činí tedy právo mezi stranami. Výklad aby tři národové měli jen jeden hlas zcela prý jest věci přiměřený, jelikož je panovník v listu svém jmenuje *jedním* národem, německým totiž, a oni se i také *v jeden* spolek sešoupli. Přísaha konečně kterou každý člen university při přijmutí svém učinil a na kterou se národ německý odvolává, nové proměně prý nejen nevádí, anobřz ji podporuje, jakož sylogisticky dokázati lze na ten způsob: Každý člen učení Pražského přísahal obecné dobré university zvelebovati; aby pak domácí příslušného sobě podílu ve všech přednostech a právích měli slouží k obecnému dobrému university; *tedy* atd.“ — A když pak strana česká svítěla a německé studentstvo z Prahy se vystěhovalo zvolal Hus s kazatelnou: „*Dítky, pochválen buď všemohoucí, že jsme Němce vymezili, že jsme dosáhli oč jma se byli zasadili, že vítězství jest naše!*“ —

Nebylo tedy divu že při takovémto smýšlení obzvláštní důležitost přikládal formám jazykovým, a také tu a tam přímo to dal na jevo. Takž: k. p. v předmluvě ku Postille praví že psal tak jakž obecně mluví a prosí každého, kdož bude opisovati by jinak nepsal než jakož on a pravého smyslu nepřevracel. *Neb vím že mnozí mnějíce by lépe rozuměli, což dobře jest psáno shlazují a zle napisuji.* Naráží zde přímo na opisovatele jenžto rukopisy dle libosti měnivali a smysl původní namnoze tím rušili. — Že se způsob psaní za časů Husových byl nad míru shoršil, vycházelo z toho že cizí živlové se do zemi české tak byli vtřeli až působením jich se domácí písemnictví zanedbávati počalo; a jinak také z nedostatku pravidel a pevných ustanovení. „*Již prvotní dobropísemnost česká měla mnohé vady*“ — praví Šembera ve vydaném Pravopisu J. H. — „*přijmutím latinského písma zavedené kteréž písmo nestačilo k naznačení všech českých zvuků. Vzrůstala nesrovnalost a bezzákonnost v písemnictví vždy více až ve XIV. století téměř nejvyššího stupně nespůsobivosti dosáhla. Bylo by zde na celou řadu nespůsobů ukázati v níž nejnápadnější se jeví skládání dvě i tři písmen k poznačení hlásky jedné, k. př. za *č* se psalo *czę* neb *chc* (*dyewczyczyky*) i samohlásky se zdvojovaly k. p. *kraal*, a *j*. Mistr Jan Hus zjednodušil písmo a řádná pravidla dobropísemnosti vyměřil.* — Jakož o Cyrillovi mních Chrabr praví že přidal k písmenům řeckým písmen čtrnácte *podle slovenského jazyka*, takž Hus, jelikož 24 latinských písmen nestačilo k vypořádání hlásek nedostávajících se, přidal znaménka rozčlívací nad písmena a utvořil tak zvané měkké souhlásky, dlouhé pak samohlásky čárkou naznačil. Sepsal pak mimo to jazykem latinským zevrubný pravopis český, kteréhož se napotom i sám přidržel, jež si i spisovatelé čeští oblíbili, takže potomně u veškerou lite-

raturu českou převeden jest. O rukopisu latinském se nevědělo zdali ho kde stává; toliko abeceda vytistěna v slabikáři Prostějovském. Palacký r. 1827 nalezl v archivu Třeboňském úplný opis latinské té ortografie a pr. Šembera l. 1857 spis ten uveřejnil s českým ho opatřiv překladem: *Mistra Jana Husi Ortografie česká*. Zdvíženy jsou tedy pochybnosti zdali Hus byl opravcem ortografie české. Rukopis Palackým na jevo vynesžený chová se v archivu Třeboňském, (praví pr. Š. v předml. k nadřečenému vydání, st. 7) v knížce psané od mnicha Kříže Telečského (*Manuale fratris Crucis de Telcz*) kterýžto mnich jsa živ za času krále Jiřího v jižních Čechách v tom zvláště zalíbení měl že sbíraje rozličné spisy z času svého i z doby starší, v knížky příručné přepisoval. Hus sám v dotčeném lat. pojednání se projevil o českém pravopisu takto: „Poněvadž abeceda latinská ku psaní řeči české nestačí pročež ti kdož česky píšou mezi sebou jsou na rozdílích, špatně slabikují a tím zvuky i u čtení stěžují: za tou příčinou, jakož mám za to, užitečnou myšlénku jsem sobě oblíbil, abych abecedu latinskou nějak dohromady stáhl, by se jí ku psaní českému užiti mohlo, abych nedostatky v ní doplnil a rozdílnost písmen vysvětlil ku kterémuž konci jsem abecedu nejprvé v pouhých písmenech položil potom ale ve slovech na způsob příkladu vyznamenal. (Příklad tento uvádí Jugmann v hist. l. č. st. 59: A bude celé čeledi dáno dědictví atd.) Kteréžto abecedy bychom my Čechové neměli potřebl, kdybychom měli písmen svých zvláštních k jazyku našemu příhodných.“ — Vystoupil ve spisku tomto ostrohled důmyslného mistra zvláště na jevo, a vyjasňuje se sám že Hus dobře pochopil svůj čas a nutnou potřebu, jež se u Čechův velikým nedostatkem jevila. Praví sám že písmena latinská nestačí ani nám ni Řekům ni Židům ni Němcům což i příklady dovozuje, pak poukazuje na rozdíly mezi tvrdými a měkkými písmeny. O *f* tvrdí že nesluší češtině místo něho *ph* psáti, a zvláštní váhu klade na rozdíl mezi *i* a *y*, pak mezi širokým a úzkým *l*. Spisek byl patrně pro školní mládež určen, což vidno z toho co mluví o užívání *c* a *k* kde praví žeby se chlapci snadněji čísti, psáti a mluvití naučili na pravých místech užívající jedno i druhé, pro které obě latinář jenom *c* užívá. O lat. *q* praví že ho Čechové zapotřebí nemají mohouce *kv* psáti... Pravidla Husova s nepatrnými výjimkami až podnes mají platnost. Tak zvaný anologický pravopis jež Dobrovský zavedl a Jungmann horlivě zastával, původ vzal Husem, však od Beneše Optáta a od Bratří českých zavedeným přerušen teprv od Dobrovského (1809) v prvotní způsob navrácen jest. „Leč u vrstevníkův se Husovi ještě nepoštětilo zavedení tohoto pravopisu kterýž teprv od Táborův přijat jest. Jakož proti prznění jazyka českého horlil takž i sám ve svých spisech českých

pílen byl purismu. Spisové jeho čeští,“ praví Palacký, — „v počtu 15 poznávají se netoliko po slohu jadrném, živém a tak říkáje same-rostlém ale i po pravopisu zvláštním.“ — Byli pak spisové tito dílem přímo náboženské dílem polemické, dílem vzdělávatelné vůbec. Do třídy poslední počítá se *Dcerka, aneb o poznání pravé cesty k spasení*. Rukopis (přepis) s velikou pozorností psaný končí slovy: Tyto knihy sú skonány v sobotu před sv. Katerinu léta od narozenie božieho tisícieho čtyrstého čtrnáctého skrze ruku Sigmunda z Domažlic.“ Počíná pak Hus v předmluvě takto: . . . Slyš dcerko a přichyl ucho své a věz že chce abys poznala se, druhé aby poznala své svědomí, třetí aby poznala nynějšího světa bídu, čtvrté aby poznala zdejšího přibytku pokušení, aby poznala tři nepřátele, aby právě se kála, aby důstojenství duše vážila, aby k budoucímu soudu pilně hleděla, aby život věčný vážila, aby boha nade vše nejvíc milovala. Dále pak mluví takto: Nebuď jako ti, jenž mnohé věci toužejí a sami na sebe nepomní. Ty od sebe počni a poznej že máš tělo a duši . . . Tělo téhne k hřichu a duše k cnosti . . . Duše má tři věci v sobě jimiž na boha pomní, jeho zná a žádá, pamět, rozum a vůli, čímž naznačeno jest podobenství člověka k bohu který též jedin jest v trojici . . . Napomíná tedy H. Dcerku aby se poznala že k Bohu jest podobná, aby pamatovala, boha znala, a milovala. — V kap. II. napomíná dcerku aby poznala své svědomí, neboť svědomí všady ji provázeti bude, *ono jest při živém a vleče se po mrtvém*. Kam koliv člověk se obrátí vždy za ním jde buď chvála buď hana, a tak v domě svém, v své duši, své čeledi má protivníky. Ai, žaluje na něho svědomí, svědčí pamět, soudí ho rozum, rozkoš ukazuje, kterak má mučen býti; bázeň neb strach jest kat a rozkoši jsou mučení, neb kolik jest měl člověk zlých a kterak velikých zlých rozkoší, tolik a tak velikých má míti utrpení . . . Má se varovati člověk svědomí příliš širokého a příliš úzkého. Široké svědomí dává všetečnost a smělost, takže člověk směle činí hřích a nechce míti za hřích; a slove široké svědomí proto že jakož veliký pytel slove široký že veliké věci v se béře, neb dům široký, neb vrata široká jimiž bez zavazení veliký kůň, velbloud neb vůz projede, též to široké svědomí béře v se hřichy . . . Svědomí má býti pokorné, tiché a smutné, aby pokora zdržela od pýchy a mučení od chlipnosti a marného veselí. — Napomíná dcerku aby poznala bídu nynějšího života. Bída jest nedostatek dobré věci a tak jest bída v duši i v těle . . . i kdoby mohl vymluviti neřku vypsati všechny psoty co jich má člověk ve světě. — Tu popisuje některé ty bídy a nejprv tělesnou bídu starcovu pak duševní jeho bídu velmi charakteristicky a živě. „Starý v zlosti zastaralý nebrzo se polepší jako křivé dřevo staré nebrzo kdo napraví,

starý brzo se popudí a nebrzo a těžce se ukojí; brzo zlému uvěří a nebrzo od toho odstoupí; starý lakomý, smutný a žalobný, hotový k huěvu, má-li peníze těch tají, maje požívati se bojí, nerad dává a rád bere, chválí lidi staré, zmlé, hyzdí živé, touží po času minulém, chlubí se dávnými skutky... Ba člověku tak psota rozličná! péče nutí, práce nutí, strach smrti hrozí, bolest truí, a bude-li kdy světské veselíčko, tehdy ihned aneb po malém času mnohým pomine zamúcením. A čím déle jsme živi tím více muka nás čeká... Každý den zlosti přibývá a dobroty ubývá, vždy se člověk mění i v štěstí i v neštěstí. Neví, dnesli se smrt přiblíží, jako jiskra se ukáže a ihned uhasne... když nejráději chce živ býti i klade před sebou že mnoho způsobí tu ihned se ho nemoc chopí a smrt ho udáví... Tak máme vážití tohoto života sloty a bídý abychom se zde netěšili, bydla dlouhého již nežádali, ale znajíce tu bídu, domů k svému milému otcí statečně pospíchali!... V kapitole 4. jedná o zdejšího světa pokušení. Pokoušáme a býváme pokoušeni. Pokouší bůh, člověk i ďábel. Pokušení ďábelova vždy jsou zlá a potřebí se jich chrániti. On k zúfalství i k samovraždě pobouzí, protož se varovati má člověk temnosti, samoty a tesklivosti, ale raději aby vždy pilen byl, umí-li psátí psal, neb propěvoval a vesele žil s rozumnými lidmi, neboť samého člověka nalezna ďábel rád ho láká... Dále poučuje že hlavní nepřítelé jenž každého člověka duši poraziti chtějí jsou tělo, svět a ďábel. — Od těla utéci nemohu, a zabiti ho nesluší, živiti je musím a když je vypastvím že ztuční tehdy svého nepřítelé proti sobě krmím, neb jakž dosti jí a pije, tak se proti mně vzbuzuje a jeho síla a zdraví mně se protiví! Svět pak, ten mě všudy obklíčil, a oblehl na všechny strany a pěti branami mne raní: pět bran jest pět smyslův v člověku... Smrt vchází okny mými v duši mou, neb hledí oko a smysl myslí převrátí, slyší ucho a úmysl srdečný zkriví; ústa mluví a škodlivé řeči vydávají, a dotýkání k smilství popouzí, a nebude-li brzo odvrženo i hned páli tělo, a pudí mysl, aby přijala libost, a vůle aby k libosti přistoupila a tak aby se hřích dokonal... V 6. kap. napomíná dcerku aby se kála z hříchů minulých a budoucích se chránila, v 7. aby si vážila důstojenství duše své. Článek tento velmi povrchně jest pracován a sotvy by v něm kdo poznal myslitele a muže myslí tvořící. V 8. kap. mluví zase theolog o budoucím soudu, a končí: O běda, přeběda! kdo ztratí radost věčnou pro chlípnost velmi krátkou a upadne u věčnú muku! 9. kap. jedná o věčném blahoslavenství a nepodává novou neb zvláštní jakous myšlénku, taktéž i kap. 10. a poslední, v kteréž vykládáno co a jaké má býti milování boha... Netak sluší milovati boha jako miluje prázdna žena toho kdož jí dává, ale

pravá věrná manželka, ta vždy miluje svého choti, daj neb nedaj, a trpí s ním ráda všelijakou nouzí . . .

S *Dcerkou* se patrně postavil Hus na ono literární působistiě na kterém stál předchůdce jeho — Toma ze Štítých, na půdu totiž vzdělavatelovu, a taktěž i se spisem *Provázek třípramenný*, z víry, lásky a naděje složený (sepsaný 1411). Porovnáme-li ale rozličná zpracování těchto takéž látek a jednoho směru, jest nám se vyznati že u Štítného ovšem s větší plností myšlének a se zajímavější rozmarností názorů se setkáváme nežli u Husa, jemuž theologie příliš překázela než aby si byl mysliti mohl dokonalost lidskou i mimoevangelickou. Patrně výše stál Hus co kazatel, co polemický a náboženský spisovatel nežli co filosofický. — Rázu polemického jest traktat *O šesti bludech jež v hlavních sadách napsati dal na stěně v kapli Betlemské*. „*Znamenav šest bludův jimiž mnozí mohli býti zavedeni, položil jsem písmo svatých v Betlemě na stěně aby se jich lidé vystříhali* atd. . . . Takto počíná spis tento, v němž Hus některé hlavní články sestavil o kteréž se hádky jeho se stranou papežskou otáčely. *První blud o stvoření* mluví o tom že bez oprávnění se někteří kněží chlubivají tím, jakoby sami tvořili boha při svátosti oltární a tedy jakoby důstojnější byli nežli matka boží, která jen jednou Krista, živého boha, porodila. *Druhé o věření* že někteří chtějí v p. Marii nebo v jiné svaté nebo v papeže tak věřiti jako v boha. *Třetí o odpuštění hříchů*, že hříchů neodpouští kněz nýbrž sám bůh a kněz jest pouhý ohlašovatel. *Čtvrté o poslušnosti*, že mnozí lidé méně by měli svých starších, jakožto biskupů, pánů, otců a jiných vládařů duchovních i světských ve všem poslouchati cožkoliv přikáží, buď zlé, buď dobré, což s vůlí boží se nesrovnává, jehož sluší více poslouchati než všech lidí na světě. *Páté o klatbě*, kteráž jest vyobcování z církve, že nemá býti než pro smrtelný hřích, a je-li pro jinou příčinu na koho uvalena, že mu neškodí, ale prospívá k spasení duše jeho. *Šesté o svatokupectví* jakožto největším kacířství zasluhujícím věčné zatracení. (Tomek. hist. univ. P.) — Některá část spisů J. Husovi přiřkávaných pochází ale zajisté od jiného skladatele. Takž k. př. Zrcadlo člověka hříšného větší má se za to že složeno teprv po smrti jeho od následovníkův, v době patrně už nenávisť stran nakvašené. Nejen že ve spisech Husových se nikde neobjevují věty tak přímo surové s jakovými ve spisku tomto se setkáváme, nýbrž i za časův jeho ještě tak hrubě se nevyjždělo na kněze. Přirovnávají se v zrcadle tomto kněží katoličtí ke psům, a uvedena autorita božská jenž prý skrze Isaiáše dí: „A pes má obyčej když má mrchu v hrdle, nemůže štěkati, též i kněz, když se zboží nahlítá, nemůž pravdy praviti.“ A jinde též prorok dí: „Psi nestydatí, pes

má obyčej co nesní ale zakopá v zemi. Též i kněz co nemůže unést ale jede s vozem aby vždy vzal.“ — — Protož jest prý přirovnán pro mnohé příčiny pes i kněz. Pes má obyčej když pán jeho jí tehdy naň pes hledí dokudž jemu něco nevrže, a když jemu vrže, tehdy pes k němu zadkem se obrátí a bude jísti což jemu dáno. Též i kněz dokudž nemá tučné fary dotud hledí ku pánu bohu a pravdu praví, a když jemu bůh co dá hned k němu zadek obrátí a což jemu dá bude jísti atd.“ (Helfert: J. Hus str. 246.) Skutečně od Husa psán jest spisek o odúmrtí jež shotovil k žádosti jakéhos rytíře českého. V traktatu tomto Hus vykládá: „že pánové chtí-li se vystříhati zkázy věčné žádného odúmrtí bráti nemají a nesmějí.“ Nápis pojednání toho jest: Zrcadlo světských pánuov o nápadech, odúmrtí atd. Končí pak spis takto: *Protož tobě sem napsal aby se uměl spraviti, a jiné témuž pro p. boha naučiti, aby vzal věčnú odplatu za malú atd.* Známó jest že Hus ve vyhnanství l. 1413 dílem v Ouští dílem na Kozím Hrádku sepsal nemalý počet svých nejlepších spisů, mezi nimiž zvláště *Postilla* zasluhuje povážnutí. Zachovalé opisy svědčí o tom jak oblíbena a rozšířena byla kniha tato. Tiskem vyšla jednou v Norimberce l. 1563 pod nápisem: *Postilla Jana Husi, mučedlníka božího, na evangelia, kteráž se čtou přes celý rok; k nížto přidané jsou mnohé jiné knihy téhož M. Jana Husi, kteréž jsou ještě nikdy nebyly imprimované* atd. Vydání toto obsahuje dvě předmlavy, Jana Husi-pak předmluvu vydavatelovu: „*V postille — praví vydavatel — zachován jest způsob věrného kazatele, vedoucího lid ku pobožnosti, mravnému a k dokonalému křestanskému obcování. Neb mistr Jan Hus byl jest právě učitel cnosti a dobrých mravů* atd. Mimo *Postillu* též jiné spisy Husovy ve vydání tomto obsaženy jsou, mezi nimiž i některé dopisy jichžto Hus mnoho složil a vysýlal na rozličné osoby. Psaní Husových se nám dostalo valné množství a dala by se z nich způsobiti sbírka velmi zajímavá. Nebude kdož by upíratí mohl že právě, v dopisech soukromých se nejpravdivěji objevuje povaha pisatelova, neboť jsouce hotoveny takřka vlivem dojmův okamžitých, věrný poskytují obraz příležitostného naladění. Jedna jich část jest v latinském, druhá v českém jazyku sepsána. Z obou nám vstříc stupuje kus historie časů Husových s tím ovšem rozdílem že z psaní českých zřetelněji vysvitá osobnost, kdežto latinské k všeobecnějším hledí poměrům. Latinská korespondence Husova byla velmi rozsáhlá a dotýká se velerozmanitých poměrů veřejných. Takž k. př. z dopisu jeho ke králi Polskému (1412) vysvitá „že i Husitství na počátku svém přispělo k utužení přátelského svazku mezi Čechy a Poláky“ a dá se tím pochopiti, kterak se stalo že i pánevé Polští českého reformatora

se ujímali. Dopis ježž Hus (1408) arcibiskupovi Pr. poslal stran uvěznění některých pro zvláštní náhledy o církevních věcech obžalovaných mužů, považovati se dá za první odporne vystoupení jeho proti arcibiskupovi Pražákému. Roku 1411 vyzván byv aby se z bludů kacířských před samou stolicí Římskou zodpovídal, omluvil se zvláštním psaním papežovi prose jej „aby ho zbavil povinnosti dostaviti se osobně na dvoře Římském. Osvědčoval se zejména slavně, že mnozí vinili ho ze článkův nepravých jimž nikdy neučil a že i stíhali ho ze skutkův kterýmiž naprosto vinen nebyl. Vykládal také příčiny proč tak se choval, ujišťujíc spolu že hotov jest stolicí apoštolské ku poslušnosti.“ (Pal. Děj. III.) Nejzajímavější ze všech psaní jeho jsou ale ony ježž v Kostnickém žaláři byl sepsal. Latinským dopisem (1. září 1414) krále Sigmunda zpravuje o tom kterak věc jeho před soudem stojí, „děkuje mu za milost proukázanou a prosí o to jediné aby v Konstancii nebyl souzen podtají ale aby u veřejném slyšení skoumán mohl tam vyložiti pokojně a bez překážky učení své; doložil, že sice ví, jak těžké ho čeká protivensství od nepřátel, ale že hotov jesti bude-li potřebi, podniknouti také smrt za uznanou pravdu.“ (Pal. III.) Nebyl tedy prost myšlenky že by snadno se státi mohl mučedníkem přesvědčení svého. A myšlenka tato už mnohem dříve se v něm ozvala, a tušení že mu bude snad životem svým osvědčiti pravdu toho co ústy a písmem zastával, zřejmě projevilo už slovy psanými r. 1412: „*A béda mně naučil-li bych, kdyby mi se to přihodilo. Neb viem, že milým utrpením získal bych tělu svému mučedníckú korunu, ukrotil bych hněv nepřátel, dal bych dobrý príklad, jiných bych potordil v dobrém, a snad oživil bych trpením duši nepřítela, která jsúc mým bráněním k netrpělivosti popuzena, snadby byla zatracena; a tak já polože život svoj za něho, jehož bych tak pokorně se postavě a trpě, učinil bych ho sobě přítelem, prospěl bych jemu i sobě i vsie cierkvi svatě mučedníctvom slavným. Neb nenie príčina slavnějšie k mučedníctvom svatému než obrana zákona Kristova?* atd.

Pro důležitost věci podáváme zde některé epístoly M. Jana Husa kteréž psal svým věrným v žaláři:

I. Věrným v pána Bohu milým bratřím a sestřám všem, jenž milují pravdu pána Jesukrista. Pokoj vám od pána Boha a od Ježiase Krista, aby hříchov se varovali, v jeho milosti přebývali, prospievali v ctnostech a po smrti vstúpili v radost věčnú; najmilejší prosím vás, aby jame živi podle zákona božího, pilni byli svého spasenie, slyšície slovo božie v opatrnosti, aby nedali se zklamati poslóm antikristovým, jenž hriechy lidu lehcšie, z hriechu netreskci, svým starším pochlebují, hriechov lidu neoznamují, sami se velebi, skutkov samých se honosie,

moc svú veličie, ale pana Ježíše Krista v pokoře, v chudobě, v utrpení a v práci následovati nechtie. O nichž prorok oval jest milosrdný spasitel a řka: Vstanú falešní prorokové a svedú mnohé; a vystřehaje své věrné die: Varujte se od falešných prorokův, jenž přicházejí k vám v rúše ovčiem, ale vnitř jsou vlci hltaví, po ovoci poznáte je. Věrné potřebie jest převelmi veliké věrným křesťanóm, aby pilně sie vystřiehali, neb die spasitel, že i vyvolení boží byliby svedeni, by to mohlo býti. I protož najmilejší bdiete, aby lest Antikristova diabelská nepodtrhla vás, a tiem buďte pilnější, čím více Antikrist se protiví, neboť súdný den se blíží, smrt mnohé tratí, a synóm božím nebeské království se blíží; proněžto své tělo skrotte a smrti se nebojte; spolu se milujte, a paměti, rozumem a volí v pánu bohu vždycky stojte; den súdný buď vám před očima hrozný, abyste nehřešili, a radost věčná, abyste po ní túžili. Ukřížovaný náš pán milý spasitel budiž vám vždycky na paměti, abychom s ním a pro něho mile a rádi trpěli, neb když jeho umučení sobě ku paměti přivedete, tehdy mile všecka protivienstvie podstúpíte, lánie, haněníe, bitie i vězenie, a budeli jeho drahá vole, i smrt tělesnú pro jeho drahú pravdu mile podstúpíte. Viete najmilejší, že mnohým haněním Antikrist diabel na nás se ošklebil a ještě mnohým za vlas jest neuškodil jakožto i mně, ač se jesti valně obořil na mne; protož prosím vás, abyste pilně pána boha za mne prosili, aby ráčil dáti múdrosť, trpělivosť a ustavičnosť k setrvánie v své pravdě. Jižť mne jest dovedl do Konstance beze všie překážky, na všie cestě jeda zjevně jako kněz, a sám se hlasitě oznamuje lidem ve všech městech. Nenalezl sem zjevného nepřitele, aniž bych jich měl mnoho v Konstancii, kdyby české žakovstvo, jenž lavzuje (sic) po obrocích a po lakomství, lidi na cestách nesvodili. A doufámť milosrdnému spasiteli i matce milé boží i všem svatým i vši říši nebeské i vaše modlitbě, žeť stanu v pravdě božie až do smrti. Vězte, žeť sú za mě nikdy služby nestavili aniž v Konstanci, v niež jesti za mě sám papež slúžil. Buďtež pánu Bohu poručeni, milosrdnému panu Ježíšovi, Bohu pravému, z čistě panny narozenému, kterýž jesti nás ukrutnú svú a ohavnú smrti vykúpil bez našeho zaalúžení od nruk věčných a od moci diabelské a od hřiecha. Psán list v Konstanci na den sv. Otmara 16. Listop. Mistr Jan Hus, v naději boží kněz a sluha pána Ježíše Krista.

II. Pán Bóh rač s vámi býti, aby proti zlosti, proti diablu, proti světu a tělu stojíce setrvali. Najmilejší! prosímť já vás v žaláři sedící, jimž se nestydím pro pána Boha v naději trpie, jenž jest navštívil milosťvie mne v žaláři i nemocí velkú a opěť uzdravil, přepustil nepřátely velmi tuhé ty, jimž jsem já mnoho dobrého činil a srdečně je

miloval; prosím vás, prostež pána Boha za mne, ať se mnú ráčí býti, v niemžto samém naději mám a v vaše modlitbě, žeť mi setrvati dá ve milosti až do smrti. Ráčili mne k sobě přijíti, buď jeho vôle svatá; pakli totiž vám mne navrátí, také buď jeho vuole. Zajisté třebať mně jest veliké pomoci; a však viem, že on nepřepustí na mne nižádného utrpení ani pokušení jediné pro mě a pro vaše lepší, abychom jsúce zkušeni a setrvajíce velikú odplatu vzeli (sic). A vězte že ten list, který jsem vám po sobě ostavil vyjev ven, velmit sú jej lživie nepřietelé v latinu proměnili a přeložili a artikul proti mně z něho vybrali a tolik kusuov vydávali, žeť mám dosti psáti odpoviedaje z žaláře, a nenie člověk, jenžby poradil kromě milosrdného pána Ježíše, jenž jest řekl svým věrným: Dám vám ústa a múdrost, kteréžto nebudú moci odolati všickni protivníci vaši. O najmilejší, pomněte, že žádostivě pracoval sem s vámi, a vždyž žádám vašeho spasenie i nyní jsa v žalári a ve velikém pokušení. Dán v Konstanci den svatého Šebestiana a Fabiana.

III. Bůh s vámi, páni milí a mistří! Prosím vás, abyste najprvé vážili při boží, jemuž se křivda veliká děje, neb chtie jeho svaté slovo utisknouti, kaplu užitečnou k slovu božimu zbořiti, a tak lidu v jich spasení překaziti. Druhé važte potupenie své země a národu neb pokolení svého, a tepruv třetie važte hanbu a křivdu, kteráž se vám bez viny děje; čtvrté važte a vešele přijmête, žeť se na vás trhá diabel a Antikrist se šklebí, ale jako pes na řetěze nic vám neuškodí, když budete pravdy božie milovníci. A na mief se jesti již trhal několika leth, a ještě mi jest uffám pánu Bohu za vlas neuškodil, nébrž vždy mi radostí a veselé přispofie. Také vězte, že odpřiseci se jest, veřejnie viery se odpovieděti, a tak kdo se odpřisahá, ten nebo viery pravé se odpoviedá, kterúz jest držal, nebo kacierství a bludu. U příkladě bylliby kto křestan, a pro strach neb diablem jsa sveden jde mezi židy, neb mezi pohany a přísáhne že nechce viece té víry držeti; druhé pak, držili kto kacierství, jako věřili, že pán Kristus nenie pravý Bóh, jako židé i pohané. Protož vězte, odpřisahliby se kto z vás jako oni v listu píší, tehdy by odpřisáhl se aneb pravé viery, pravdy, aneb kacierství a bludu; a tak jakoby od přisezení držal kacierství neb blud, neb prvé, jehož se odpřisahá. A tak z toho rozumějte, že v listu pokládají vás za kaciere a žádají, aby odpřisáhli se kacierství, kteréž jako se oni domnievají, že by (ste) drželi. Z toho máte, že každé naše dítě i přietel mohlby potkán býti, kdyžby kto se z vás odpřisáhl, že jest mielo otce neb přietele kaciere; druhé z toho máte, že každému ktožby se odpřisáhl mohl právie říci: Ty si se odpřisáhl kacierství kteréž sy držal a nejsi mne hoden; třetie z toho máte, že

odprisáhllyby se kto a v srdci zachoval budto pravdy, jiezby se odprisáhl, jako pudie (sic) na to, tehdy bý byl křivý přísežník. Ty věci važiete položicé pravdu a chválu boží napřed, jsúce živi dobře; z lásky stojme proti lži Antikristovie až do konce, majíce spasitele všemohúcieho s sebou na pomoci, jehož nižádný nemož přemoci, a jenž nikoli neopustí nás, ač my jeho neopustíme, a dá nám věčnú odplatu, jenž jest nasycenie vôle, rozumu, pamieti, i všech smyslów tělesných bez nedostatku. Tato sem vám napsal, neb nemohu podobně k vám přijiti, aby knieži staviece službu, nepřekázeli vašemu úmyslu. Amen.

IV. Mistr Jan Hus, v naději kněz a sluha pána Jazíše Krista, všem věrným milým bratrům i sestřám v pánu Ježíšovi, jenž sú božie slovo skrze mne slyšali a přijali, milost a pokoj od Boha otce našeho i od ducha svatého, aby bez poškvry v pravdě jeho přebývali. Věrní a milí přátelé, viete že jsem s vámi po dlouhý čas pracoval, káže vám slovo božie bez kacérství a bez bludu jakož viete, a má žádost byla jest a vždy bude do mé smrti o vaše spasenie. A bylť jsem umieněl vám kázati před svú jездú než bych došel k svolání do Konstancie, maje zejména vám ohlásiti křivé svědectvie i svědky, jenž sú proti mně lživě svědčili, jenž mám všecky sepsáni i s jich svědectvím, a tiť vám budú ohlášeni proto, jestli žeť mě popudie, anebo na smrt odsúdie, abyste vy, vidúce to i nelekali se, bych pro které kacierství, jež bych držel, byl odsúzen, a také proto, abyste stáli v té pravdie bez strachu a bez viklání, kterúž dal vám pán Bóh skrze mé kazatele a skrze mě nestatečného poznati, a třetie proto, abyste se uměli lstivých a pokrytých varovati kazatelów. A již vypravil jsem se na cestu bez kleytu mezi mnohé a velké nepřátely, jakéž na svědectvie poznáte a po skonání svolání zviete, jichž více mnohem bude, než bylo jest proti našemu milosrdnému vykupiteli a mocnému spasiteli, jenž skrze své zaslíbenie a skrze vaši věrnú modlitbu dá mi múdrosť a statečnost ducha svého, abych setrval a oni aby nemohli mě na křivú stranu uchýliti. Ač mi dá pokušenie, hanenie, vězenie neb smrt trpěti, jakož jesti sám trpiel a své najmilejší sluhy v též poddal a nám dal příklad, abychom pro něho a pro své spasenie trpěli. On Bóh a my jeho stvořenie, on pán a my jeho sluhy, on všeho světa pán a my jeho chudí lidičkové nestateční, on nepotřebný a my potřební, on mnoho trpěl pro nás hriešné, i proč bychom my netrpěli, však naše utrpenie v jeho milosti jest naše vyčistěnie od hriechów a od věčných muk zbavenie, a smrt naše jest naše vítězství. Zajisté věrnému jeho sluze nelze se jest ztratiti, když s jeho pomoci setrvá. Protož, milé sestry, modlete se snažně, ať mi ráčí dáti pán Bóh setrvánie, a aby ráčil mě ostřieci od poškvrenie — a jestli k jeho chvále a ku prospěchu na smrt — ať mi ji

ráč: dáti. bez strachu slého podstúpiti; pakli jest k vašemu dobrému neb lepšímu aby mě ráčil vám navrátiti, i tam zase doveda bez po-
škrny, abychom ještě spolu v jeho zákoně se poučili, a Antikristových
síťi něco porušili a budúcím bratřím po sobě dobrý příklad ostavili.
Již snad v Praze více mne před smrti neuzříte. Pakli mocný Bóh
ráčí mě vása navrátiti, tím se veseleje uzříme, a ovšem v radosti ne-
beské spolu se shledáme. Bůh miloárdný, jenž svým dáva pokoj či-
stý: zde i po smrti; a jenž jest z mrtvých vyvedl pastýře velikého krve
jeho vyliťím, jenž jest našeho spasenie věčné svědectví, rač nás ve
všem dobrém spósobíti, aby plnili jeho vóli v svornosti bez roztrzenie,
aby majíce pokoj ve ctnostech došli pokoje věčného skrze pána našeho
Ježíše Krista, jenž jest Bóh věčný a člověk pravý, z panny Marie
narezený, jemažto jest chvála a bude se všemi vyvolenými s nimižto
zde v pravdě setrvajíc v radosti nebeské budou přebývati. Amen.

V. Milost a pokoj od pána našeho Ježíše Krista buď s vámi
Amen. Tyto věci praví: pán Bóh v rozdíle sv. Jeremiáše: Stojte na
cestách a slyšte a tážte se po cestách svatých, kteréby byla cesta dobrá,
a chodte na ně a naleznete obvlaženie dušem vašim. Stojte na cestách
božích, kteréž sú pokora veliká pána Jezu Krista, milosrdenství, trpé-
livost, život pracovitý, žalostivý a bolestný, a te až do smrti jeho ohavné,
neb on sám milý spasitel die: Učte se ode mne, žeť já tichý jsem a
pokorný srdcem. A v jiném místě die: Příklad sem dal vám, aby
jakž já činil sem, abyste i vy činili. A pán Ježíš poslušen jest byl
svého otce milého až do smrti, a ovšem my hříšní více máme to činiti.
Stojte na cestách, ptajíce se pilně, které vedú od věčné smrti k životu
věčnému a ode vše bídy k věčné radosti. A ta cesta jest chténie pána
všemohúcího a epištoly apoštolské, starý zákon a také životové svatých,
jenž sú položeni v zákoně božiem, jenž svítie svými životy jakožto
slunce a měsíc a jiné hvězdy. I tož, najmilejší bratři i setry v pánu
bohu, mile prosím vás pro umačení syna božého, abyste rádi chodili
za kázanie, chodíce pilně poslouchali, posluchajíce srozuměli, srozum-
ějajíce zabezvali, zachovajíce aby se poznali, poznajíce se pravě, aby
poznali svého najmilejšího spasitele, neb poznali Boha svrchovanú sprá-
vedlnost; abyste jeho milovali, ze všeho svého srdce, ze vší své vóle,
a svého bližního jako sami se, a milujíce jeho s ním se radovali bez
konce. Amen. Neb v tu dvě příkázani záleží vešken zákon, starý
i nový. Stojte na cestě a slyšte, abyste pokání hodné činili, neb tudy
vám se přiblíží královstvie nebeské. Neb pokanie pravě jest zdravie
duše, navrácenie ctnosti, jakož sv. Bernard svědčí fka: O pokanie!
zdravie duše; navrácenie ctnosti, rozptylenie hřiechův, zkaženie pekla,
brána nebes, cesta spravedlivých, nasycenie blahoslavených! O přestastný

člověk, kterýžto pokáse svatě miluje, a až do konce života obtrhává. Stojte na cestě boží, bratři milí, ustavičně rostouce v životě svatém, a nepřestávejte dobře činiti, nebo časem svým budete žítí v nebesích nepřestávajíce. Amen.

VI. Mistr Jan Hus v naději shůň boží všem věrným, jenž pána Boha a jeho zákon milují i budú milovati, žádost svá vzkazuje, aby v pravdě a v milosti boží prospievali a až do smrti statečně stáli. Najmilejší, napominám vás, abyste se nelekali ani postrachiti dali proto, že sú mé kniežky k upálení odsúdili, pomněte že sú svatého Jeremieho prorocत्वie, kteréž jesti pán Bůh kázal páti, spáliti; a však sú toho což jest prorokoval nenšli, nebo po spálení kázal jemu pán Bůh tak řeč a ještě více přidav, popsati, jakož se stalo. On pravil sedě u vězení, a svatý Baruch psal jenž byl jeho písák. To psáno jest v jeho knihách ve třidcáté šesté a ve čtyřidcáté páté kapitolech. Také v knihách Machabejových psáno jest, že sú spálili zákon boží i ti kterž sú zákonu božimu učili, potom svatě v novém zákoně pálii sú i s kniežkami heziho zákona. Také kardinálové tupili sú; a pálii knihy svatého Řehoře, jenž slovu Moralium a číteli sú všechny spáliti; ale pán Bůh skrze jediného řáka Petra obrátil jest; Také svatého Jana Zlatoustého sbor kněský dvoj za kacíře jest poutpal; a však pán bůh milostivý jich lež po smrti svatého Jana jest akázil. Tyto věci majíce před očima nedajte sebe ukróžiti, aby což sem psal nečtli, naneb aby jim své knihy dali k upálení. Pomněte, což jest nám spasitel milostivý na výstrahu pověděl ve čtení svatého Matúše v kapitole dvadcáté čtvrté, že před súdným dnem bude tak náramné trápenie, že od počátku světa nebylo, ani potom bude tak veliké, že by to mohlo býti, i vyvolení uvedeni by byli v blud; ale budas dnové ti ukróženi pro vyvolené. To pamatujte najmilejší, stojtež pevně, nebo dufám pánu Bohu, že se vás škola Antikristova lekne; a mechat vás upokojim; sbor z Konstancie do Čech neprijde; neboť umám za to, že umozí z toho sboru (nie) zemřú, nežli na vás dobudú, a z toho sboru traeliet se jako čepi po světě, a když sima přijde, poznají se od své letě učinili. Znamenajtež, že sú svú hlavú za kacíře poutpali. Nu; odpovězte káňtalé; jenž kázete že papež jest Bůh zemský, že diabol; hřešiti, že mostiós svatokupiti, jako praví jurišti, že papež jest hlava naše cirkve svaté, jižto velmi dobře spravuje, že on jest cirkve svaté hlava; jižto živí duhovně, že on jest studnice, z niež teče všecka moc a dobrota; že on jest slunce cirkve svaté, že on jest útočiště bez nedostatku, k němuž každý křestan musí se utiekati. Aj, již jest ta hlava stala, Bůh zemský svázan, již jest dňšien v hřeších, již jest studnice přechlá, slunce zatmčeno, srdce vytrženo, a útočiště z Konstancie utekla a již

zavřeno; aby nikdo k němu se neútkal. Sbor (sic) jeho potupil za kacíře, že jest odpustky a biskupství a jiné obroky prodával, a ti se jeho odsúdili, z nichž mnozí se od něho kupovali a druzí mezi jinými kupčili. Tu jesti byl Jan biskup Litomyšlský o Pražské arcibiskupství tržik, ale jiní jeho překúpili. Aj proč prvé hněv na soka (sic) svého nevyvrhl, a však jich práve die, jesti žeby kto kterého dostojenství penězi dobyl, aby jeho byl zbaven. Ai, prodavači i kupci, nakupníci nebo přímluvce pohamni budte. Sv. Petr pohaněl jest židům a proklel, že jest chtěl svatého Ducha za peníze kúpti. Tito prodavače sú pohamni a prokleli, a sami kupci a litkupníci ostali, a také prodavači doma v Konstanci. Biskup jenž jest kúpil a druhý jenž jest prodal a papež od svolení peníze vzal. Též jest i v Čechách, jaké vám jest svědomo. Aby pán Bůh řekl v sboru, kto z vás jest bez hřiechu svatekuceckého, ten potap Jana papeže, zdá mi, žeby jeden po druhém byl vyběhl. A proč sú pak před ním klekali, jeho nohy lžbali a najsvětějšího otce jej nazývali, věduce, že jest kacíř, mordér a němý hřiešník; jakoz se na ty hřiechy vysely, proč sú jeho kardinálové ku papežství volili, věduce, že jest tak zlý mordér, že zabíl jest najsvětějšího otce. Proč sú jemu přepustili svatekúpti, když jest byl papežem, síce rádoe proto ustanoveni, aby dobře radili, i zdali ti nejsou vinni, jenž sú s ním svatekúpili, proč dekad jest neutekl z Konstancie žádný jemu neasměl nic říci, než najsvětější otec, neb ještě báli sú se; ale když ho raka světská popadla, z bošieho přepuštění aneb vůle, tehdy sú se spikli, vymlavivše se aby nikoli nebyl puštěn. Jižť již se jest zlost a ohavnost i hanba antikristova oznámila na papěži i na jiných v sboru. Již věrné sluhy boží mohou znamenati z řečí svého spastitele, co jest mienil řka: Když užítie ohavnost na místě spustlém, jenž jest prorokoval Daniel, kto čte rozuměj: Ohavnost velká jesti pycha, lakomstva, svatekuceckvie; na místě spustlém té jest dostojenství, jenž jest pusto od pokory a od jiných ctností, jakož zřejmē vidíme od těch, jenž drží úřad dostojenství. O by bylo lze popesti zlosti, aby věrné sluhy se jeho stěhli, rád bych. Ale doufám pánu Bohu, že dá po mně jiné statečnější, kteříž lépe ohlásí zlost antikristovu, a nasadí životův k saurti pro pravdu pána Ježíše Krista, jenž dá vám i mně věčnú radost. Amen.

VII. Mistr Jan Hus v naději sluha boží všem věrným Čechóm kteříšto pána Boha milují a budú milovati, žádost avú i modlitbu nestatečnú vzkažuje, aby v milosti boží přebývali. Věrní a v pánu Bohu milí křesťané! Ještě mi jest v mysli to vpadlo, aby znamenati, kterak sbor pyšný, lakomý a vši ohavnosti plný potupil jest kniežky mé české, jichž jesti ani slyšel ani viděl, a kdyžby je slyšel, tehdy

by jim nesrozuměl, nebo v sboru byli sú Vlaši, Francísi, Engličí, Hyspani, Němci a jiní jiných jazykův; jediné leč by jim co rozuměl Jan biskup Litomyšlský, jenž jesti tu byl a jiní Čechové nabadací (sic) a kapitolú pražskou i vyšehradskou, od nichž pošlo jest pohánění pravdy boží i naší země české, jižto já mám v naději boží za zem nejlepší viery, znamenaje žádost k slovu božimu, a k obyčejům. O byste viděli ten sbor, jenž se nazývá sborem nejsvětějším a že nemá pobožnosti, zajisté spatřili byste ohavnost velikú, o němž sem slyšel obecně od Švabův, že Konstaacie nebo Kostnice jich město: za třicet let nebude hříchův, které jesti spáchal ten sbor v jich městě, a fka vice, že sú se všickni pohoršili tím sborem, a plynali sú druzí, vidíce ohavné věci. A jáť vám pravím, že když sem stál před tím sborem, že první den spatřiv, ano nižádného řádu není, řekl sem hlasitě, když sú všickni mlčeli, takto: Měnil sem, by větší poctivost a dobrota a lepší řád byl v tomto sboru než jest; tehdy nejvyšší kardinál řekl jest: Kterak mluvíš? na hradě si pokorně mluvil. A já sem odpověděl, fka: Neb na hradě nižádný proti mně nekřičel, ale tuto všickni křičíte. A poněvadž takým neřádem šel jesti ten sbor, jenž jesti více zlosti učinil nežli dobroty, věrní a pánu Bohu milí křesťané, nedajte sebe uhrožiti jich povýšením, jenž doufám milému pánu Bohu, že jim to neprospěje. Oni se rozletí jakožto motýlové, a jich ustanovenie stanou jako pavučina. Měť sú chtěli ustrašiti, ale nemohli sú boží pomoci ve mně přemoci; písmem sú nechtěli proti mně jíti, jakož sú slyšeli páni milostiví, jenž sú skutečně podle pravdy, odváživše se vše hanby, Čechové, Moravčici i Poláci, a však zvláště pan Václav z Dubé a pan Jan z Chlumu, neb sú ti stáli, jež jesti král Sigmund sám pustil mie v sbor a slyšeli sú, když sem řekl: Žádám naučení, psal-li sem co zlého, chtěť naučen býti. Tehdy kardinál nejvyšší řekl jest: Poněvadž chceš naučen býti, to naučení máš odvolati, jakož padesát mistrův svatého písma našlo jest. Aj krásná naučení! Tak by svatá panna Kateřina dievka mladá měla by byla ustúpiti pravdy a viery pána Jesu Krista, proto že padesát mistrův proti nie jest bylo; ale stála jesti drahá dievka až do smrti a mistry jest ku pánu Bohu přivedla, jichž já hříchův nemohu přivesti. Totot vám píši, abyste věděli, žeť sú nižádným písmem ani kterými důvody mne nepřemohli, než letí sú mne hledali a hrózami, aby mne navedli k odvolání a ku přísazení, ale milostivý pán Bůh jehož sem zákon velebil, byl jest se mnú: i jest i doufám že bude se mnú do skonání a zachevá mě ve své milosti až do smrti. Psán list v středu po svatém Janu křtiteli v žaláři v okovách v čekání smrti. A však pro tajemství božie nesmie říci, by to byl list můj poslední, neb ještě pán Bůh všemohúcí: mož mie sprostíti.

VIII. Bóh v nás! Máv veľiké domnénie z mnohých přičin psal sem jakobyh měl zajtra umříti. Již opět znamenám prodlenie smrti, přít vám milostiví a věrní přátelé v pánu Bohu, ještě abych svú vděčnost nkásal dokavad najdéle mohu, maje vždy utěšení, že mohu k vám mluvití po listku. A pravím vám, že pán Bóh vie, proč prodlévá mú smrtí i máho milého hnatra mistra Jeronýma, o němž mám naději, že svatě umře bez viay a že statečněji se má i trpí nežli já nešťastný hříšník. Dal nám pán Bóh dlouhý čas, abychom lépe své hřechy spamatovali a jich statečněji želali; dal nám čas, aby dlúhé a veliké pokušení sňalo hřechy veliké a přineslo utěšení, dal nám čas, abychom pamatovali svého krále pána Ježíše Boha milosrdného, hrozné pamatování jeho pohanění a smrt ukraťnú jeho vážili a proto mileji trpěli; a abychom také pomněli, že nenle tohoto světa náhody. Abychom pamatovali, že akze máho utrpenie světi sú vešli v království nebeské, někteří po kasu řesání, jiní vrtání, jiní vašení, jiní pečení, jiní za živa šfeni, jiní za živa pohrabání, jiní kamenování, jiní křižování, jiní mlení mezi žernovy, jiní vláčení koňmi, jiní topení, jiní pálení, jiní kleštěmi tahání, pohanění, žaláfování, bití okovami, a kto móż všecky muky vypeati, které sú v novém i starém zákoně světi trpěli pro pravdu boží, a zvláště ti, jenž sú kněžskú zlost trestali a proti ní kázali. A divná vše bude, ktož nyní neutrápí, budeli státi statečně proti zlosti a zvláště proti kněžské, jenž sebe nedá dotknúti. A již sem tomu rád, že sú mé kniežky mmáli čisti, v nichžto jest zlost jich otevřena, a vím, že sú pilněji přečtli, nežli svatě čtenie, chtěce bludy nalezti. Dán list ve čtvrtek před vigilií sv. Petra u večer v žaláři v okovách v čekání smrti.

IX. Mistr Jan Hus v naději sluha boží, všem věrným Čechóm, jenž pána Boha milují a budú milovati, svú žádost vzkazuje, aby pán Bóh dal jim v své milosti přebývati i skonati a v radosti nebeské na věky přebývati. Amen. Věrní v pánu Bohu máli páni a paní, chudí a bohatí, prosím vás a napomínám aby pána Boha poslúchali, jeho slova velebili, rádi slyšeli a plnili, i prosím vás, aby pravdu, kterouž sem z zákona božího psal a z řečí svatých kázal, aby se té drželi; prosím také, ačby kto ode mne slychal na kázanie nebo soukromně co proti pravdě božie neb ač bych kde psal, jenž doufám pánu Bohu že toho není, aby toho nedrželi; prosím také, ač kto vídal jest mě v lehkých obyčejích v mluvenie nebo v skutcích, aby se jich nedržal, ale aby za mne pána Boha prosil, aby mi ráčil odpustiti; prosímť aby kaščí dobrých obyčejóv milovali a velebili a je otíli. A zvláště křesťá pracují v slově božiem, prosímť aby se varovali zlých lidí, zvláště kněží nehodných, o nichž die spasitel, že sú v růže ovčiem a

toto za hetové a dokonale považoval, leč i tu v odporu stál s Římem který původní text sv. písma vydáním vulgaty podle svého uznání tu a tam změnil. Projevení Husovo že všecko druhé vědění jež od lidí pochází toliko prach a pleva jest vykládámie v ten smysl, že zde na vědění náboženské pomýšlel, aneb že v horlivém svém rozsvěcení světskou vědu vedle božské, nikoliv ale samu o sobě za prach a plevu považoval. Kdyby byl tato vedle oné aneb výše postavil nebyl-by ovšem už theologem nýbrž filosofem býval. — Škromá jeho mysl nepřipouštěla také nijaký výstřední náhled politický, a jakož v theologii se času svému vsiřic patrně co progressista jeví; neboť navracování se k původnějšímu řádu jest pokrok v církvi, takž v politickém ohledu — ač jen málo kdy o občanských poměrech přímo světských se zmínjuje, zdá se že byl konservativní. Vystapování z řádu považoval za přepych a uvádí k. př. v kázani na den po navštívení p. Marie, co pátý stupeň pokory: „držeti obyčej řád v obyčejích podobných; nevyčníkati nad jiné“ atd.

Jakož náboženské traktaty Husovy vůbec takž i kázani jeho velikou důležitost mají pro nás nejen ohledem na povahu kazatelovu ale i ohledem na události a tehdejší ráz časový vůbec. Jestliže Postilla tu zvláštní pozornosti hodna. „Hus v čile tomto, praví Helfert, častěji si běře příčina mluvíti o osobných poměrech svých, pouštěti usdu rozhořčenosti své proti nepřítelům a pronásledovatelům svým.“ — Takž na jednom místě horlivě se obořuje proti úmyslu nepřátel kaplny Betlemskou zbořiti: „Patř smělosti Německé!“ — praví: — „Nesměliby susedu obeřiti peci aneb chlévce bez královny vůle: a pak směli: sá se pokusiti o chrám boží!“ — A jinde, „Antichrist nemá čiti silnější než Boží služby stavení, jíž kněží dotahují se vůle které chtějí. První světi křesťané a zvláště kněží radostivě jsú trpěli když sú jim zboží brali anebo je hanili, bili, mučili i zabýjeli, ani nestavující služby více sú se modlili, více Krista obětovali i kázali. A pak nynější zpětní kněží svatí tak sú se z ustanovení Antikristova ohradili, že vezmou kdo co knězi, a ještě spravedlivě, neb popadnou kněze v cizoložství aneb v lúpeži, tehdy i hned stavi službu Boží, vezli cizoložníka neb lúpežníka kněze. Pakli daří knězi polček v krómě v sváru aneb se o kostky neb o prázdné ženy vadí, tehdy poženu a klnú. Pakli okrvaví kněze, ale stavi službu a puď do Říma řkú že nemáž nitědný než papež rozhřešiti toho jenž kněze okrvaví. Ale když kněz člověku kterému ruku aneb nohu máne aneb zabije člověka bez viny, toho kněze neklnou aniž služby stavi, proč? neb čert čertu oka nevyklina, a ještě řkú: Tenť jest kněz statečný jenž smí chlapa s hásele vyrábíti! Protož poženu a potom klnú, a když jim ta sť dáblová nastáti tehdy

stavi službu, ta sít dáblovu rozšíří jakž nejdále, mohou, a tak, aby: své vůli provedli, by mohli, všem by služiti Bohu zapověděli, A lid spravedný mní by to vše hodné bylo vedle jich naudení, a nemohou se dovzpítiti že kterýby úředník králův přikázal, všem sluhám královým aby úřadu a služby své nevedli, proto žeby jeden sluha králův: byl zlý, aneb proto žeby dobrý sluha králův nechtěl zlé vůle toho úředníka naplniti, žeby ten zlé přikázal, a sluhy neměli by, ho poslouchati.“

Z kázání jeho nás zde zajímá také ono držané r. 1405 dne 23. října, v synodě kde pravi, kterak nemoudře učinili pastyři, mistrové a doktorové, kteří všechno své usilování, všechno své vědění obrátili na lakomství, přivodě slova sv. Pavla ku Korintským (1. Kor. 1, 20.) „Kde jest moudrý? a kde učený? a kde chytrák tohoto světa?“ Kde moudrý? to jest theolog který zákon boží a největší moudrost zpytuje. Kde učený? to jest, jurista, který zákony lidské ustavičné má na mysli; kde chytrák světa? to jest, artista, který sbírá všechnu řeč, a jí v pravidla uvodí, jako grammaticus, všechnu lepost výmluvností přičesdobuje, jako rhetoricus, všechnu pravdu rozsuzuje, jako logicus, všechn počet směřuje jako arithmeticus, všechn počet zvuků v souhlas uvedí, jako musicus, všechn běh nebeských hvězd ustanovuje, jako astronomus, šířku a objem země i výšku nebe rozměřuje, jako geometricus? Nemoudře všickni ti že činí, jestliže boha, nade všechno nahlédají. Jindy káral to před synodou kněžskou jak převrácené a marné jsou úmysly velkého množství těch, kteří se vědám oddávají. Kolik matematiků a astrologů kteří chtějí věděti jen aby věděli což mrzká svědovost jest; kolik theologů kteří chtějí věděti jen aby jiní o nich věděli což mrzká marnost jest; podobní těm o kterých spasitel pravi, kterak milují přední místa na večerích, a přední stolice v shromážděních; a pozdravování na trhu, a aby byli nazýváni od lidí mistři, mistři; kolik juristů a mediků kteří věděti chtějí aby vědění své prodali za peníze neb důstojenství což mrzká ziskovost jest; málo těch kteří věděti chtějí aby sami sebe vzdělali aneb jiné mohli vzdělávati. (Tomek hist. univ. P.) Mírný to však tón vedle onoho jakým proti ctižádosti a světakosti vyššího duchovenstva mluvil. K. př. Kdyby koliv chtěl mezi vámi býti větší, bude váš služebník, kdobykoli mezi vámi chtěl býti přední, bude služebník všech! Ecetež medle, kterak zachováváte přikázání toho? Tím-li že požadujete předních sedadel ve schůzkách, předních míst o obědích, poklon na ulicích? Čili tím, že raději máte za sebou okrvácené, mečem ozbrojené many než muže pokorného a nábožného s knihou? Neboli tím, že nedháte duchovního úřadu sobě svěřeného, dychtíte po panování světském, kteráž vám nenáleží? Neboli tím že kladete svou pýchu v široce vykrojená roucha,

v oděv nádherný a skvostný od hlavy až k patě; v komořistvo čácké, v čtne koně, v drahocenné nářadí a okázalé paláce? Nebo-li tím že vydíráte chudých, povrháte malými, plazíte se vysokým, nevážíte sobě milovníkům pravdy, náchylní ste pochlebujícím? —

Podali jsme nahore uvedená místa pouze k naznačení horlivosti jakou se Hus o věc svou zasadil a která ze spisů jeho dosti nápadně vysvítá. Zajímajíť tedy spisové tyto veledůležitého místa v literatuře naší, jelikož se v nich více než v kterých koliv jiných této doby přímo tehdejší duch časový jeví, jakož i účastenství jež v Čechách a na Moravě budili se osvědčuje že i myšlení národním odpovídá. Jest nám i spisovatelská pilnost Husova dosti nápadná uvážíme-li všeliké jinaké jeho namáhavé činnosti a působení zvláště učitelské. — Jakž známo byla již ve XIV. století celá bible do češtiny přeložená a má se za to že m. Matěj z Janova byl překládatel. „Hus ale“ — praví Palaocký — „předsevzav revizi celého díla opravil ten překlad. V rukopisu bible české, ježž se chová v Sařhúse ve Svéjcarsku čte se Husovo vyjádření o práci kterouž měl při vypravování jejím.“ Takéž známo jest že Hus byl skládatelem některých nábožných písní a již r. 1374 několik nábožných hexametřů sňatých neosvědčiv tím však básnické jakési nadání. Některých duchovních písní v kancionálu r. 1576 tiskových jmenován skládatel J. Hus. Jsou to písně: Jesu Kriste štědrý kněze, — Ježž Kristus božská moudrost, i j. v. Též pro Jindřicha Škpekka složil Hus jednu píseň, poslav mu ji z Záláče. — Mezi listy Husovými zvláště důležité se nám jeví také ony v nichž o užívání kalicha zmínka se činí. Jakoubek ze Stříbra, jeden z předních mezi mistry a theology Pražskými přidržel se mnění Mikuláše faráře u matky boží na Louži v Praze († 1380) kteréž potom i Matěj z Janova schvaloval, počal brzo po Husově se vzdálení do Kostnice svátost obětní pod obojí rozdávatí, totiž pod způsobou chléba a vína, což se i předmětem hlučné disputace na universitě stalo. Většina přívržencův Husových se k němu přidala, ale mnozí, a mezi nimi i Husův nástupce v Betlémě na odpor se stavěli. Hus zvěděv o tom nepodporoval z počátku novotu tuto a radil toliko jakž ze psaní ku panu Chlumovi vysvítá poprositi sbor Kostnický o povolení aby ti, kdžž toho žádají mohli přijímati večeři páne pod obojí způsobou. Ale později se k tomu více přichýliv psal knězi Havlovi přijímám Havlíkovi, na ten čas kazateli Pražskému, list v kterémž jej napomíná: „Nechtěj se na odpor stavěti velebné svátosti totiž krvi Páně kterouž věřící z kalichu přijímají. . . neboť žádné písmo proti tomu není a nikdež se v zákoně Páně nenachází, toliko pouhým obyčejem a přílišnou nedbanlivostí to

v otázce uvedeno: jest atd. . . . Žádá toho Hus od dětšeného kněze hlavně proto aby nebyla roztržitoť mezi věrnými.“⁴⁸)

Spisy Husovy v historii literatury české vidy slavného zapřinati budou místa. Vysvítá z nich dosti jasně v jakém kruhu myšlenkovém se pohybovaly tehdejší názory učenců českých, netoliko ohledem na náboženství ale i na filosofii vůbec, a zvláště na mravovědu. Ano mravoučení jeho tu a tam proti zásadám orthodoxním: se stavilo a k čistému humanismu ohýlelo. Protož skutky nejen o sobě ale i spolu s úmyslem oschoval z jakého vyvstaly, protož napřípepřtel tému že člověk jenž s pokáním odkládá na poslední chvíli čistě křesťanského jest smýšlení, a nejméně ten kterýž se domnívá že duši svou spasí tím když po smrti odkáže chudým zanedbav dobročinnost za živa. Připomeneme zde na ukásku: *Devět artikulův aneb kusův slatých*. První artikul jest: „Kdož jeden halěr dá pro bůh za svého zdravého života, ten více pána boha uctí a své duši více prospěje, nežby po smrti tolik zlata za to dal, coby se ho mezi zemí a nebem mohlo obdržeti . . . neb před smrti dán jest čas k zasloužení a získání aneb k nalezení milosti boží; ale po smrti žádný nic nebude moci dělati, ani zasluhovati ani zboží rozdávatí. Pakli teprv po smrti chce skrze jiné rozdávatí, a moha sám za zdravého života rozdávatí a nechtěl ten jest neměl milování zřiseného a jistého k bohu a k bližním svým, že jest sám z své svobodné vůle neučiniv, a poroučí komus, nevěda co on z toho učiní, a jakým úmyslem a komu rozdá. Nejisté po smrti rozkazuje rozdávatí ty věci kterých s sebou pobrati nemůže, a kdyby jimi mohl vlásti, ještě by jich nedal, ale spíše by jich hleděl přisbromáďovati.“ . . . Zvláště zajímavý jest též pátý artikul: „Kdo jednu alcu pro své hříchý umoří ten více pána boha uctí a své duši více prospěje, nežby po smrti tolik plakal ažby z jeho očí řeky tekly. To vše pravé jest proto, že zde místo jest i čas ku pokání a nalezení milosti . . . Ale tam ani skutek zasloužilý bude, ani moudrost ani umění, ale po smrti nic sobě člověk už nevypláče . . . Protož nejlépe jest věřiti, že nyní jest čas vzácný a nyní jsou dnevé spasení.“ . . . V sedmém článku praví Hus, že kdo bližního, bláznivě neposazuje, větší má zásluhu nežby byl jako svatý Vavřinec na rošti pečen. — „V osmém článku radí milosrdemství, neb skutek milosrdný jest v moci i ve vůli člověka.“ . . .

Z podotknutých těchto kusův, tušíme že aspoň částečně vysvítá směr spisův Husových do jejichž úplného a všestranného rozebrání se ponětáti nemůžeme v knize této jež poskytnouti má obraz celku stáletími povstaleho a jen při zvláště důležitých zjevích se pozdržeti může. Nabýráť literatura česká dobou Husovu nového, od mladosti rozličného rásu, vystupujíc takofka z archeologického oboru, na půdu

historickou a pfiodívajíc se povahou všeobecnější a do dějin vzdělanosti vůbec hloub zasahující. Na působení mistra v celých Čechách proslulého účastnili se nejen přední učencové a kněží čeští, dílem co přívrženecové dílem co protivníkové učení jeho, ale celý národ český počal již podílu bráti na duševním hnutí jež se povzbuzením jeho spůsobilo, a stala se tím literární obozřelost nutnějším a všeobecnějším zájmem. Jakož Hus a vrstevníkové jeho nepřestali na pouhých kázáních a pojednávání o nejdůležitějších tenkrát otázkách vybrž rozmanitými spisy vystupovali ku hájení mluvení svých, takž i obozřetnost u vyhledávání pravdy poukázáno bylo na čtení spisů těchto, a psané slovo, literatura, nabyla tím důležitosti jakož před tím u nás neměla. Působení spisovatelův českých obmezovalo se posad na užší kruhy některých takorba vyvolencův. Kruhy tyto se nyní musily šířiti čím patrněji se poukazovalo na nutnost poznání písma sv. a spisů prvých otců svatých. Povzbuzené tím účastenství na čtení překročilo, tím snadněji mezi náboženské čím více zájmáv vůbec všeobecným hnutím v popředí stoupilo, mezi nimiž zájem národnosti neméně se probuzoval a zveobecňoval než i sám církevní. Objevila se také už tomto dobou řada spisovatelův a tverěželo se spisův telikerych že se nižádná doba, předešla této nerovná. Že se veškeré literární působení nynější nekonalo omyr mírným během a vývinem jakým se ku př. doba Karlova značovala, toho příčinou byly adálosti jež se nyní sledily s rychlostí nápadnou a překvapující. Jiné nyní vyvstaly směry, okamžik povolával všechny téměř duševní síly národní k součinění, otázky denní pohybovaly širými kruhy probuzených a střídajíc se, vždy nové a nové osobnosti na veřejnost půdu poháněly, i jakkoliv téměř zimní byl ráz plodů literárních takto povstalých osvědčila se jim předce plodnost a život literárního působení, která nám nedovoluje abychom jakož ti a oni čim oplakávali všeobecné toto hnutí a za skázu a přerušeni literárního života v Čechách je považovali nýbrž naopak, abychom se těšili z toho že nastala doba svěžího vytřibování se myšlének, ano deba probuzeni literárního života v Čechách, jež v středu hlučných a bouřlivých výstupův prozatím ovšem nazvíce polemický prápor vztýčila, avšak spolu neopominula duševnímu hnutí všeobecnému nové připravovati dráhy.

Jakož každá znamenitá povaha stal se Jan Hus středem kruha mužův ostrážitých jižto v životě i v literatuře horlivou propagandou pro nové prozřelé myšlécky se osvědčili a průchodu jim vyděbývali. Vedle nich ale povstaly neméně horlivé kruhy odporcův, a ze vzájemných odporů protivných sobě stran kořistilo písemnictví české a obohacovalo se plody bojnými. Strannost jež se jim ovšem vytýkati musí ležela v povaze samého hnutí. Ráz revoluční jest ovšem jiný nežli

rás mírného vývinu. Kde však zde všechnu vinu uvaluje na přerychlení a zápal jedněch ten zapomíná na neustupnost a tuhost druhých. Rovně na váhu padá, že ti kteří neohroženě ku předu stoupali nešetíce ničeho co jim v cestě stálo to činili se zápalem přesvědčení o pravdivosti věci své, i že jim nic jiného nezbývalo nežli potřásati auteritami jež se jim motí a právem na mnoze jen demnělým a zvykem uznaným v cesty stavěly. Jestliže dříve platilo heslo, že ještě osoby povolány jsou aby běh myšlének řídily a jim nedaly na jiné dráhy vyběhati než které jim vytknuly, ujímalo se nyní přesvědčení že pravda stojí nad osobami, rozum postřásal okovy na kladenými a snažil se o svou emancipaci, osobnost se vymkla z obmezení svého a k platnosti se uváděla, slovem, nastala doba svobodného vývinu národních historických charakterů příznivá, jakováž odevzdy spolu přípravnou se jevila ohledem na vývin literárních povah.

Z kruhův jež za Husa se spůsobily vycházel podnět ku všem nálostem brzo po něm nastalým, i vystoupili z nich mužové, jižto ovšem i literárním svým působením značně si vydobili zásluhy. Jestliže zde nejprve na Jeronýma Pražského obracíme pozornost, nestává se to proto že by on v literárním ohledu hned vešle Husa stál nýbrž spíše proto že jména Hus a Jeroným v historii tehdejších dnův vůbec jako souhvězdí se jeví. Tého času, když Jan Hus na faře u sv. Michala artikule Vykletovy zastával, totiž l. 1399, stal se Jeroným Pražský bakalářem svobodných umění na universitě. On přinesl spisy anglického onoho reformatora do Prahy, on též o rozšíření jejich mezi českým studentstvem se nejhoriivěji zasazoval, a jelikož ze všech přívrženců Husových nejvíce byl příhul k mistru svému, a pak i stejný s tím osud sdílil smrti plamenem potvrdiv své smýšlení, proto vždy vedle Husa byl jmenován kdekoliv se zmínka činila o uvedení náboženských novet do království českého. Osudy Jeronýmovy jsou z historie známy. Literární působení jeho nebylo ovšem výdatné. Prošel více co agitator a řečník nežli co spisovatel. Zvláštního podotknutí hodna však jest jeho všestranná vzdělanost kterouž si byl vydobyl láskou svou k studiu. Tato náklonnost ho vedla hned z mládí do Anglie. *Profiteor*, praví sám o sobě, — *quod cum eram adolescens, habens ardorem discendi perveni in Angliam*. — Že horlivým byl národovcem a bystrým zrakem pronikl nespravedlnost jaká se Čechům stávala vedle Němců o tom svědčí slova jež před sborem kostnickým 26. máje 1416 byl mluvil, projeviv se přímo že na školách Pražských bylo Němcům takové přednosti dápáno že nejlepší přebendy se jim dostávaly a Čechům ničeho nezbylo. „Chťel-li Čech pestouplý v uměních se živiti nemáje odjinud pomoci, mocz. byl na vesnicích a mě-

stečkách se ohřánouti a v malých školách děti vyučovati aby si takto potravy získal.“ Také o učenosti, povaze, řečnickém nadání a o způsobech jeho, dostatečných se nám dostalo svědectví, mezi nimiž zvláště vyniká výrok jež učinil Jan Frant. Poggio Brandolini — jinak též Braccioolini nazýván. — Rozený tento Florentiňan, papežův sekretář, muž o literaturně velmi zasloužilý vykonával důležitou úlohu na sněmu kostnickém; má tedy úsudek jeho o Jeronýmovi nevšední váhu. Ve zvláštním spisu jež vydal: *Descriptio obitus et supplicii Hieronymi Pragensis*, líčiv Jeronýma způsobem překvapujícím praví mezi jiným: „Nikdy jsem neviděl muže kteréhož bych více přirovnati směl k řečnickům časův klassických jež takové podivení v nás zbuzují.“ A na konci vynášá tato slova: „Ó muže věčné paměti lidské hodného! Nechválím jestliže co proti řádům církevním smyslí, obdivuji se ale jeho učenosti, mnohých věcí známosti, výmlavnosti, libeznosti v řeči, bystrotě v odpovídání; ale bojím se, že vše to jen k záhubě jemu od přírody propůjčeno bylo!“ — Oldřich z Reichenthalu svědčí, že Jeroným byl mnohem učenější nežli Jan Hus, a že mnoho učenců pro něj plakalo . . . Stojit tedy mimo pochybnost, že Jeroným byl jeden z nej přednějších řečníků svého času. Žel že skvělé jeho řeči se vesměs na nás nedostaly. Víme toliko, že mimo latinsky též i česky hbitě řečnil a mánoze beze vsí přípravy, a že posluchače uchvácel výmluvností svou, jakž o tom i staří létopisové čeští svědčí. Méně svědectví se nám dostalo o literárním jeho působení. Znány jsou toliko některé dopisy a dle udání Jangmannova, překlad některých spisů Viklefových jež Jeroným pomocí Husovou l. 1402 shotovil. Zdáli latinský spis: *Sermo de St. Romualda* jež v Actis Sanctorum se nalézá a Jeronýmovi z Prahy se přikláá skutečně od něho pochází nemůžeme tvrditi.

O tom, jaký dojem učinilo upálení Husa a Jeronýma a jaké následky mělo, dostatečné zprávy podávají dějepisové čeští i obmezujeme se zde toliko na uvedení písemního protesta jež pánevé čeští a morávští Kostnickému sněmu poslali. Jestliže to ovšem jedna z nejdůležitějších památek písemných oné doby kterouž se projevuje strýšlení tenkrát v Čechách a na Moravě panující a zní takto: „Líst nejpectivějším v Kristu otcům a pápům p. Kardinálům, patriarchům, arcibiskupům a biskupům, legátům, doktorům, mistrům i všemu sboru Konstantickému; My Čeněk z Veselé nejvyšší purkrabí pražský, Lucek z Kravař, hejtman Markrabství Morávského, Boček starší z Kunštatu a z Poděbrad, Haniš z Lipé nejvyšší maršálek král. česk., Petr z Kravař a ze Strážnice, nejvyšší komorník desk Otomáckých, Jan z Jemnice, nejvyšší komorník desk Braňských, Vilém z Zvířetic, Jan starší z Jindřichova Hradce, Jindřich z Vartenberka, purkrabě na Kr. Hradci,

Vilém z Pernšteina, Mikuláš z Potšteina a na Žampacht, Jindřich Škopek z Dubé, Oldřich z Jindř. Hradce, Jan starší z Opočna, Václav z Boskovic a z Černé Hory, Jan z Bětova, Aleš z Kunštata a z Kojic, Šmil z Šternberka, Hynek Krušina z Lichtenburka, Boček mladší z Kunštata, Bavor z Potšteina, Jan Puška z Kunštata, Jaroslav z Šternberka a z Vysoč, Vok z Helfenšteina, Erhard mladší z Kunštata, Milota z Kravař, Heřman z Landšteina, Jan z Rožmitála, Půta z Častolovic, Zikmund a Milota bratři z Křížanova, Petr z Sovince, Rdi-
slav z Zvířetic, Vok z Valdšteina, Václav z Zvířetic, Vilém z Pot-
šteina, Arnošt z Rychnovska, Petr z Zvířetic, Jan z Vlastimě, Jan
z Landšteina, Zdeněk Medek z Týnce, Zdeněk z Rožmitála, Kuněk z
Drakonice, Štěpán z Kartenberka, Dobeš z Cimburka, Milota z Tvr-
kova, Jindřich z Valdšteina, Jan z Boskovic, Jindřich z Lépě, Mikuláš
z Valdšteina, Petr z Janovic a z Chlumu, Arkláb z Veteřova, Jimram
z Dobruvic, Zbyněk ze Strálek, Mikuláš z Mochova, Jan z Mlýnska z
Kostelce, Jan z Košenburka, ... nrošení páni nejkrásejšího krá-
lovství Českého a nejjasnějšího markrabství Moravského. — Žádná
všeho dobrého zachování příkazů p. Ježíše Krista. — Poněvadž
zákonem přirozeným i božským přikázáno jest činiti každému což
k němu chce sám sobě, a nečiniti jinému čeho sobě nechce: protož my
k zákonu božskému a k milování bližního svého prohlédajíc, poslali
smě vám, ctihoďní otcové, jakož i nejjasnějšímu králi Sigmundovi,
dědici a pánu našemu budoucímu několikero psaní o milém kazateli a
učiteli našem M. Janovi Husovi, kteráž ve schůzkách Vašich čtena
jeou: Vy pak, jakož slyšíme, psaní ta do ohně ste uvrhli; a ctihoďného
mistra, nevíme jakým duchem jsouc vedeni, an se poznal ani z bludu
překonan byl, ale toliko k nesbednému osočování nepřatel a zrádcův
jeho i našich, odsoudili a ukrutnou smrtí usmrtili ste, vše k naší a krá-
lovství Českého i markrabství Moravského věčné křivdě i potupě:
Nad to dali ste povstivého M. Jeronýma z Prahy maže libezné vý-
mluvnosti a slosofa ovciveného, neviděvše ani slyševše ho, k sarásmu
jeho i našich zrádcův nabádání, jmuoti a nemilodrdné spoutati, ba již
spad jeho také jako Husa ukrutnou smrtí savraždili ste. Koněčně,
došlo nás ku přílišné naší bolesti, a z Vašeho psaní břeřme zřejně
kterak nejkrásejší naše království a markrabství osočuje se u
Vás, že mezi námi, sčoi bludové vznikše, makasili prý srdce mnohých
várných v té mize, že potřebi jest rychlé pomoci. Takové ukrutné křiv-
dy, kterak smáti můžeme? ano známo jest celému světu, aniž Vy
toho aspirati budete, že národ náš od té doby, jakž vima křesťanskou
přijel, ve všech dobách a reťtrkách, do kterýchž upadalo telikero
rát, skuse rozbrže, církevní a papešské, pouty a nepohnutý stál při

svatě Římské církvi, přinášeje vždy ty největší oběti ke cti a oslávě její. Ohražující tedy čest i svědomí své, osvědčujeme Vám i celému světu, že M. Jan Hus byl ovšem muž spravedlivý, ode mnohých let v našem království životem, ctnostmi a pověstí chvalebně zachovalý, jenž zákonu božmu podle výkladu svatých otcův a církve věrně učil, veliké bludy a kacířství stále hyzdil, a nás i všecky Kristovy věrné ku pokeji a k milování bližních svých nejen slovem, písmem a skutkem anažně napomínal, ale i příkladem svým tiše a milostivě sám navodil. Osvědčujeme dále, že kdokoli z lidí kteréhokoli stavu a povýšení pravilby, že jest v Čechách kacířství, — výhražující jedinou osobu Sigmunda krále Římského, pána našeho budoucího, jehožto v tom důvěříme a doufáme nevinného, — všeliký a každý takový lže ve svou hlavu, co zrádce a nepřítel království a národu našeho, sám je ovšem kacíř plný nepravosti, nýbrž i syn ďáblův, otec lži. Ale však takové křivdy pánu bohu, na něhož sluší pomsta, a kterýž bojné odplacuje těm kdož páchají, nyní poručujeme, položíme stížnosti o své budoucího papeže, jehož bůh církvi své představi jediného a nepochybného pastýře, jemuž i bohdá, jakožto věrní synové, ve všem což jest slušného a poctivého, i rozumu a zákonu božmu příhodného, poslušenství povinné učiníme; a tak ovšem, aby což jest předepsáno, nebylo na překážku tomu, že my kazatelův zákona pána našeho Ješu Krista nábožných, pokorných a stálých až do krve vylití chceme brániti a obhajovati, opovrhouce všelikou bázeň i nálezky lidské na odpor učiněné.“

Jiný podobný ale latinský protest vydala universita pražská, z čehož vidno kterak veřejné mínění v Čechách k úspěchu Husa a jeho přívržencův se obrátilo. Dá se také souditi že přívržencové tyto podstatných do sebe měli sli duchovních ku zastávání zásad svých a že nejen živým slovem ale i pérem o to se snažili aby náhledům svobodnějším jimi provolaným cestu k národu proklestili. Ale neméně živé a horlivé pracovali odporové jejich, z čehož ovšem i podivu hodná živost v literatuře vysledovala. Řada spisovatelův jižto kolem Husa povstali dílem k němu dílem proti němu se stavíce jest velmi patrné, leč pohřbhu nebylo času tenkrátě dosti příznivého tomu, aby literatúra se byla vyvinovati mohla směrem všeobecným, na základě minulosti, třebaž naopak se ráz doby stávající značoval hlavně tím že předtí některé podstaty minulosti této neuznával, a jejím názorům politickým, náboženským a sociálním odpiral jež se během předešlých některých staletí v národě ujmuly. Ležiti v povaze časův že v některé době obzvláštní které otázky v popředí vystoupí a všechny hlavní síly k sobě poutají, což ovšem se státi musí na ujma otázek jiných. Za daň po-

litský pohybaných, válečných neb revolučních, kde na hnutí právě přítomném záleží takorba celá budoucnost národní, kde pro zájem všechny mysli naplňující nelze ujmouti se zájmům jiným za vedlejší v času uznaným, nemůže se požadovati od spisovatelův udržení oné souvazební rovnováhy ve světě literárním které ovšem potřebí jest ku vzniku všeobecného národního písemnictví a ku zdaru nestranné vzdělanosti. Ani věda, ani umění se neubrání vplyvu časovému, protož ona hlavně se obírajíc látkami jež chvíle poskytuje pozbývá oné mírné promyšlenosti kteráž jí vědou činí a více polemickou nežli filosofickou tvář na se bere, a takto nasycujíc se obrazy přítomnými stává se nazvíce toliko odleskem a ozvěnou dojmův okamžitých. Zřejmým toho důkazem jsou literární památky z doby Husovy, a ještě více ony jež za válek husitských povstaly. Mnohé z osob jež po Husovi velké slovo vedly už za jeho času byly se literárně osvědčily a nedá se tedy přisné odloučiti působení jejich před vypuknutím války husitské a za jejího trvání. Ohlédneme se zde tedy na ony povahy a osobnosti ježto už za Husa na pole veřejnosti vystoupily spolu připravující dobu bouřlivou a též se na ní účastnící. Důležitost jejich v literární historii země české požaduje zvláštní na ně upozornění.

Mezi předními tu jmenován býti musí *M. Jakub ze Stříbra* jenž se narodil l. 1373 a stav se bakalářem svobodného umění a theologie od l. 1400 — 1406 na universitě přednášel. Za příčinou malé své postavy a pro rozdíl od jiného jmenovce obyčejně nazýván byl *M. Jakobek*. (*Jacobellus*.) Muž tento byl jeden z nehorlivějších zastávatelův knih Viklefových v rozepři Husa s arcibiskupem. Nejvíce ale pověstným se stal tím že léta 1414 po odjetí Husa na sněm Kostnický svátost oltářní pod obojí způsobou rozdávatí počal. Umřel léta 1429 co kazatel kaple Betlemské. Působení jeho v životě, na kazatelně i v literatuře bylo znamenité a o theologické jeho učenosti a řečnickém jeho nadání přemnohá nás došla svědectví. Sepsal mnoho treatatů a řečí latinských nazvíce polemických. Z českých spisů jeho se připomínají: *Epístoly nedělní a výklady přes celý rok*. — *Kázání a poctivosti a cti kterou má člověk věrný učiniti tělu a bohu*. — *Bohomyslné kázání a rozmlouvání věrné duše s pánem Kristem*. Spisové tyto během XVI. století tiskem vyšli, a zmínky jež tu činí vydávatelé o Jakubovi svědčí jaké úcty požíval u protestantův českých. Zasloužil si toho svou nápadnou horlivostí. Paměti hodné jest kázání jeho které měl léta 1407 v kostele u sv. Michala o statečích a světském panování duchovenstva, považuje je za kořen všeho zlého jenž v církvi skrze duchovní se rozmnožilo . . . Měli prý by tedy papež, biskupové a jiní preláti i všechno kněžstvo odříci se panování světského a

statků světských, a postoupiti je rameni světakému, spokojíce se se střídým vychováním, aby měli potravu a oděv, tak aby nabyli své předešlé svobody od světa a aby mohli statečně vykonávati svůj úřad duchovní. Poněvadž ale bez vykořenění tohoto počátku zlého není pomoci zkaženému stavu věci, protož že jest to hřích smrtelný každého kněze, kterýž by se zarputile držel světských statků a od nich nechťel upustiti Ještě horlivěji se v pozdějším jednom kázání projevil Jakoubek proti mravům a obyčejům mistrů a vůbec proti řádům university, tvrdě že všechno učení a živobyti školníků odvráceno jest od lásky Krista o jehož zákonu nerádi přemýšlejí, kázáním jeho lidsky překážejí, svým obcováním pak naskrze jej zapírají. Theologové a právníci že více sobě váží výmyslů lidských nežli zákona Kristova, a když jimi hledají zisku, to sobě pokládají za pobožnost. Jakž prý navedení k následování Krista po úzké cestě může dáti všechna nauka o nabývání beneficií a hromáždění statků zemských i hájení se při nich, kteráž obsažena jest v papežských dekretalech! . . . *Podobně učení lékařů vztahují prý se až příliš jen k pohodlí těla, k němu státel obracují jako již k nejvyšší blaženosti, což přivodí přílišné šetření jeho, vyhledávání mlsných potrav a nápojů, aby se tělu neškodilo, tudíž zanedbání duše a náboženství. Ano, mnozí lékaři i ke hříchům často radí, jako prý proti šestému přikázání k nabytí zdraví tělesného. Filosofové že až příliš mnoho zakládají sobě na nějaké moudrosti marné a pohané ano i na uměních pověrečných, jako nigromantii, geomantii a jiných, již od prvopočátku zákonem božím zapověděných* Z takového úplného odvrácení očí od zákona božského, žeť pak arci pocházejí ty ustavičné hádky a různice v universitě, ustavičné zaneprázdnění před soudy pro obdržení beneficií a hájení se proti osobnímu pohanění neb ublížení A jakž prý skoro všechno kněžstvo bohatstvím a rozkošemi a slávou světskou náramně jest zastepeno proti pravdě a všemi spůsoby hledí hlasatele její potlačiti, přece prý nejvíce vinni jsou místní a jiní školníci, jakožto chytřejší tohoto světa, kteří hájí Antikrista ve svatokupeckém kacířství a líčí jej svými vybrousenými důkazy, doloženými a krivými výklady. Jako Mahomed, když chtěl založiti vymyšlený zákon svůj, dva měl v tom přední pomocníky, jednoho právníka, zběhlého ve starém zákoně, a druhého mnicha Sergia křesťanského theologa, tak prý i nyní vysocí preláti, držice církve pod svou mocí, s jedné strany mají juristy, znatele světských práv totiž papežských a císařských, s druhé theology, jmenující se svatého písma profesory, kteříž zakrývají a vymlouvají jejich neuravný život, a na to vyhledávají vždy nové zákony a výmysly a staví se pilně proti kazatelům pravdy svatého evangelia. Neboť prý již nejen z kazatelů

ale i ze škol hledí vypuditi klášání pravdy, jak ukazuje překažení disputací de quodlibet. Žel. ovšem, zacházejíce důvěrně s mocnými a bohatými preláty nemohou se osmělit aby jim do očí haněli svatokupectví, neb. cizoložství neb. smilství, nýbrž pochlebují jim a chválí je, i jako bohům klaní se jim; ano k vymluvení jejich bludů a nepravostí v. těžká, nebezpečnosti se vydávají ale prostě hájitele pravdy pronásledují a svým vyšším žalují, aby byli pohanění, vyslýcháni, aby odvolali, odpřisáhli, nebo konečně byli odsouzeni. . . . Dále praví, že mistři a školníkové vyspce sobě: váží slávy světské a zvucných titulův a důstojenství: bakalářských, mistrských, doktorských a což jiné bídne chlouby, pro která *marvi učiněni jsou v myšleních svých a zatímto jest nemoudré srdce jejich.* Z toho pocházejí také mnohé a škodlivé spolky, mezi nimi, mnohé přijímání osob když promevují ke gradům aneb místa vysazují při zakonškách. Berou dary a nechávají se jimi ošlepotati; odtud pak pocházejí mezi nimi hádky závistivé a na cti utrhání, mnohá statuta, mnoho přísah a rozličných vynálezů, které více stěžují než usnadňují cestu života dle zákona božího. Z takového způsobu udělování školských důstojenství že jsou stoly promoci příliš nákladnými a drahými; jichžto výnosy oni pak prohýřují slavnými a tučnými hody k získání sobě přízně a slávy světské, a při tom nejvíce upadají sami v lenivost a obžerství, nečistota a jiné hříchy bezúčelné! “. . . .“)

Z řeči této nejen povaha a reformatorský směr mistra Jakoubka ale spolu i stav university pražské na počátku národního hnutí vysvitá pročež jsme ji jakožto důležitou literární památku zde umístili. Neméně ale se v ní objevuje stanovisko učenců tehdejších z kterého do poměrů životných hleděli. Nebyl čas tenkrát ještě dozrál na předmětné proniknutí věci. Všechny ještě myšlenky podléhaly dojmům učení bohoslovného. Když se od lékařů a j. žádalo aby méně hleděli na zdraví těla, na vyrovnání poměrů materialních nežli duševních, byla to patrná strannost kteráž ovšem nepřála všeobecnému vznikání ducha. Ale právě z tohoto horlení theologův zase vidno že už povstalo lidí jižto stranné cto stanovisko opouštěli snažující se o to aby vědu svou sprostili nadvlády bohomudrctví.

Předměty o kterýchž Jakoubek psal a řečnil namoze se shodnjí s látkami jež mistr J. Hus sobě byl ku spracování ebral, a přijdou bohdá časové kde specialnějším ještě dějepisá literárnímu se umožní hledb vaikností v pozorování a porovnání jednotlivostí. Nám zde toliko poukázati možná na to že se čeští reformatoři oné doby vzájemně myšlenkami doplňovali, ve všem podstatném na počátku jsouce resumnění. Později ovšem když během událostí myšlenkám i osobno-

stem šiká se otevřely průchody, vystoupaly i protivy více na jevo a utvořily se strany v táboru protestantském. — Úvedli jsme náboře traktat Husův o míru (de pace) jež shotovil v žaláři. Též Jakoubek měl přednášku o pokojí. Reč to příležitostná a nikoliv traktat filozofický jako onen Husův. Léta 1413 kde pokoj království českého až patrně byl porušen odporem myslí obyvatelstva snažil se král o to aby mír zase byl způsoben a sjednocení se dočtilo. Strana katolická vyrozumívala pod sjednocením podvržení se přívržencův Husových. Jan biskup Litomyšlský radil aby Husovi a tovaryšům jeho zabráněno bylo kázání. Naproti tomu vystoupil Jakoubek ve shromáždění university horlivou řečí latinskou: „Kdež táže se král, jakým způsobem mohl by zjednan býti pokoj a svornost v duchovenstvu a lidu, a jakby škvrna kterou království toto sprzněno jest, mohla býti napravěna; žeť jest dvoji pokoj neb svornost, jeden světský čili pohanský, kterýž záleží v pozemském štěstí a pokojném oplývání statky tohoto světa; jiný pak pokoj a jiná jednota zvláštní, křesťanská, jednota v Kristu, totiž aby všeho sboru věřících bylo jedno srdce a jedna duše dle zákona evangelia, námo něž žádného není lidem spasen. Tento pokoj a tato jednota že zajisté v duchovenstvu i v lidu známenitě jest porušena. A protož k napravení jí žeby měli král i všichni obyvatelé tohoto království pilně se přičiniti hubením kacířství svatokupeckého, cizoložství, přílišného oplývání statky zemskými a panství světského při kněžích, aby svobodněji konání mohli svůj kněžský úřad a živí byli dle pravidla svatého evangelia, rovněž pak aby ostatní lid křesťanský řádně chodil za svým povoláním, a všichni obyčejové neřádní při lidu, čelící zjevně proti zákonu Kristovu aby byli vymýšeni; začasouc od prvního, totiž krále, až do posledního laika. Když by toto v království českém bylo opatřeno, pak pokoj tělesný i svornost i dobrá pověst ve světě, pokud jí potřeba jest ke spasení duchovnímu, s pomocí boží lehčeji že se bude moci nabýti dle onoho písma o Nejprve hleďte království bezúho a spravedlivosti jeho, ostatní vše bude vám přidáno.“

Z podání těchto patrně jak horlivým přívržencem byl ministr Jakoubek strany Husovy hned od počátku působení českého reformatora; a kterak ve spisech svých, jakož i na kazatelně se zmiňoval o rozšíření nového učení. Leč nepřestal na tom co Hus vyhledával, nýbrž postoupil napotom i dále o krok důležitý, naleznuv známou viditelnou, kteráž se nová škola křesťanská přímo pak značovala a od papežské strany napotom hlavně rozeznávala, totiž *kalich*. Užívání kalicha při večeři Páně nebylo učením tehdeš novým v Čechách; neboť tak mnohem dříve byl Mikoláš, farář u matky boží na Louži v Praze (Nicolaus de Laca † 1380), se byl co hájitel jeho projevil a pbdžji Matěj

z Janova na ně byl ve spisech svých poukázal. Neujmulo se však posad, až teprv mistr Jakoubek ku konci roku 1414 veřejnou o něm měl disputační na universitě, zůstav při něm, i když klatba naň byla provedena. Brzo se k němu větší část university podala a když v některých kostelích Pražských se přijímání kalicha ujmulo, tu pak i rychle po celém království se rozšířilo, od kterých to dob se česká země rozstoupila na značné strany *pod jednou a pod obojí*.

Proti udání, že svátost oltářní má podávána býti f světskému lidu pod obojí způsobou, vystoupili nejprv někteří mistři v Praze a též generální vikář arcibiskupský. Sbor Kostnický ve třináctém valném sezení je vyhlásil za kacířství, kteréžto souzené a trestáno býti má. Jakoubek proti uzavření doktorů Kostnických sepsal obšírný traktát, v kterémž dokazoval, že přijímání pod obojí způsobou jest jasný rozkaz Kristův a že mocnost představených církevních tak daleko jíti nemůže aby tomu překážela, a kdež se o to snažuje, tam že sluší ji neposlouchati a výše vášiti zákonu Kristovu nežli všelikých lidských ryvklostí a výmyslů. Na traktáty proti tomuto vyšlé odpověděl Jakoubek inovým zase traktátem. Mezi spisy o této věci uveřejněnými vyniká svědčící projevem university, která se Jakoubka ujmula z náhledy jeho uveřejněným dne 10. března 1417 za své přijmula. Uzavření university sepsáno bylo česky i latinsky z častým prepisováním rozmnoženo. Spisovatelé traktátův proti Jakoubkovi byli Ondřej z Brodů a Matf. Rvačka, oba mistrové čeští. Na sněmu Kostnickém shotovil známý toho času učenec a kancléř university Pařížské Jan Gerson.

Působení Jakoubka ze Střebra však i na tom ještě nepřestalo, jakž písemní památky o tom zřejmě svědčí. Nalézá se kázání, kteréž držel l. 1417 v kostele Pýnském a v kterémžto tvrdil o obrazech, „že mti je k jim prokazovati úctu jest duším křesťanským nebezpečné, ano že škodlivější jest mti je nežli nemti a lépe a bezpečněji žeby bylo v křesťanství jich nemti.“ Z toho opět vysvítá, kterak Jakoubek pilně čerpal ze spisů Matěje z Janova, který už dříve v podobný smysl se byl vylovil a proti jehož mínění stran obráží se i Tóma ze Štěpěho projev. Ze strana papežská na spisy mistra Jakoubka patrnou váhu kladla stavie je po bok spisům Husevým dokázáno příkazem sněmu Kostnického l. 1418 papežskou bulhou stvrzeným, aby traktáty Viklefovy od Husa a Jakoubka do češtiny přeložené, též díla Husova, zvláště traktát o církvi a traktáty Jakoubkovy, jmenovitě o přijímání pod obojí způsobou, o Antichristovi a zůstávání podstaty oběda ve svátosti byly vyhledávány a spáleny! . . . Nařízení toto nemělo v Čechách výsledku a neprosperlo straně od které vyšlo. Přesta-

lať zde její mocnost a tudíž i právo její bylo u konce. Vyvstalo styní už jiných jednateřů v Čechách a na jiné hlasy se slyšelo než na kázání cizích doktorů a kardinálův, nad nimiž národ český své výdatnější *anathema* už byl vyřknul. Jakoubek, neutrpěl výrokem papežencův, ba jmenován byl mezi předními v Praze. Ba charakteristické jest, že on i naproti když strana Táberská ještě dále pokročila v odporu svém a protiv straně Pražské se postavila, kněz Jakoubek ze všech kněží strany Pražské nejvíce se Táberským přibližoval. Některé články Táberských od kněží Pražských za přemrštěné a nebezpečné se považovaly. Traktát, kterýž Jakoubek ve valném shromáždění Táberských a Pražských kněží byl přednesl, měl ráz uprostředkující do sebe a patrně smířlivý. Práví v něm, že jsou v církvi některé věci podstatné, které se nikdy měniti nesmějí, jiné nahodilé, které se měniti mohou podle času a potřeby, zbytečné ale hýbatí jimi že se nemá atd. Proto pro všecko se však už nepovedlo splynutí stran, jež vždy přikreji proti sobě se stavěly. Jakož Pražané vůbec za Táberskými nůstávali, takž Jakoubek v čale Pražských nestál už v čale radikálních oprav, ba traktáty jeho, as od roku 1420 počínají, šelily proti Táberským. Roku 1427 strana Pražská nabyvši převahy v hlavním městě, usnesla se o některé artikule, kterýchž celá obec se přidržeti musila a kdež bylo zvláště ustanoveno, aby všickni kněží v Praze se zdržující nejvyššího jednoho správce poslouchali, kterého si sami z prostředka svého vyvolili. První takový správce kněžstva Pražského byl, jak se zdá, mistr Jakoubek (Tomek Děje un. P.). Nezdá se, že Jakoubek v důstojenství tomto dlouho setrval, neboť brzo nový zase pořádek ustanoven, dle kteréhož dva správce se zvolili, jeden na Starém a druhý na Novém městě. Různice napotom v Praze povstala; nepředčkal Jakoubek. Umřel 10. srpna 1429. Spisy jeho zajisté velikou měly důležitost za oněch časův a s velikým se potkávaly uznáním. Ale veliký též proti nim se povzbuzoval odpor. Nejprv katolická strana urputně proti nim byla vystupovala, později Táborští na nich zkoušeli své síly. Nastaly doby, kde spisy Husovy a Jakoubkovy za zpátečnické se vyhlašovaly, a obec Staroměstská l. 1429 zvláštní vydala nařízení, aby se nikdo neopovazoval tupiti spisy Husových neb Jakoubkových!

Mezi prvními, jížto se k Husovi byli přidali, počítá se též doktor práv učení Bononského a mistr Pražský Jan z Jesenie. Jak velkou důvěru v něj choval J. Hus vysvítá již z toho, že zavelil před stolicí papežskou aby se ospravedlnil stran rozšiřování knih Viklefových, na místo sebe vyslal Jana z Jesenie do Říma. Tento v měsíci listopadu zjednal v Bononii listinu na výpověď tamějších theologův strany knih Viklefových. Avšak v Římě nepořídív a do vězení dán, hlavně

z návodu Michala de Causis, s tíží se vymknul z rukou nepřátel a domů se navrátil. L. 1412 18. prosince slavnou měl disputaci v koleji, vyhlásiv kletbu od papeže na Husa vydanou za neplatnou, jelikož proti předpisům práva duchovního čelila. L. 1412 napsal latinský traktát proti Štanišlavovi z Pálče i theologické fakultě Pražské. Ačkoliv spáhy narovnáni mezi stranou římskou a Husovou k žádnému konci nageďly, předece vždy z nova se scházeli učenci k oblíbeným hádkám. Konečně l. 1413 král Václav ustanovil novou komisi a sešly se strany v obydlí mistra Křišťana s Prachatic na faře u svatého Michala. Se strany Husovy tu mezi jinými mluvil také Jan z Jesenic podav odpůrcům svým odpověď ve spis uvedenou, v nížto se projevil, že on a přátelé jeho ve všem co se týče osobních záležitostí se podrobují výroku této komisi, co ale základu víry se týče, vyznávají, že ustanovení a nařízení Cirkve Římské a obecné, vědecky byli poslušni a též napotom chtějí při nich státi a býti poslušni ve všech věcech ve kterých věrní a upřímní křesťané při nich státi a jich poslušni býti mají a povinni jsou. Takovéto všeobecné projevení nemohlo ovšem vésti k cíli. Římská strana se nenspokojila a nepřijmula výminku, že jen tak dalece s ní státi chce strana odporu jak dalece jiní s ní státi povinni jsou. Kde, leží meze této povinnosti? Nebylat tedy ani tehdež rozepře ukončena a očekávala své rozhodnutí od nového a nejvyššího soudu. Když 17. srpna 1414 kněžstvo u arcibiskupa na poradě bylo shromážděno, zatlačil Jan z Jesenic na vrata a žádal přístupu jakožto prokurátor Husův: Nebyv vpuštěn ihned před vraty sepsati dal vysvědčení od veřejného notara university že jemu vstupení do schůzky bylo odepřeno u přítomnosti přátel Husových. Tři dni na to byla nová schůzka držána kterážto přítomni byli někteří pánové čeští a pozván též inquisitor Pražské diocesi Mikuláš biskup Nazaretský. I zde se osvědčil co horlivý prokurátor Husův a vydobyl si písemní svědectví dotčeného biskupa, že tento nepoznal kacířství při Husovi. Ale ani jednání koncilia Kostnického nebylo způsobené ku uvedení míru, a mistr Jan z Jesenic spisem k obraně Husově a proti koncilium vydaným nemálo přispěl k rozjítími myslí. Klatba nad ním vyřknuta neškodila mu aniž si jí hrubě vámal.

Jakož pamětihodná povaha vyniká v této době také mistr Jan z Reinssteina obyčejně *Kardinál* nazván, oblíbená při dvoře krále Václava oesba. Jelikož některá poselství zvláště do Říma od krále mu svěřena byla zavdalo prý mnohé obcování jeho s kardinály příčnu k dotčené přezdívkě, jež se vůbec zobeenila tak, že v listinách téměř nejináče nežli pod jménem *magister Cardinalis* se objevuje. Studoval na Pražské univerzitě pod Husem a stal se l. 1404 za dekanatu Křiš-

tana z Prahatič místrem filosofické fakulty. Pak se oddal právníctví a stal se doktorem, přecež v historických i jiných zápisech často se vedle jména jeho vyskytuje poznamenání *Decretorum licenciatus* aneb *decretorum doctor*. Že byl muž učený a vynaluvný svěřeny mu umělé důležité úlohy. V záležitostech Husových poslán byl 1408 do Písy ke schůzce kardinálův pak l. 1410 k samému papeži Janu XXIII. Léta 1414 odebral se do zastupce Husův do Kostnic. L. 1417 stal se rektorem university a do této doby padá latinský jeho spis: *De communione utriusque speciei* v kterém se pro učení Jakoubka ze Stříbra vyslovil. Působení jeho bylo více praktické než literární, a osvědčil v tomto ohledu všem znamenitou horlivost.

Mezi duchovními náčelníky této doby v Čechách jmenuje se s obzvláštním důrazem *Křišťan Prachatický*. Prošel netoliko do horlivý bohomilovec a přívrženec Jana Husa a strany pod obojí, nýbrž hlavně pro znamenitou učenost. Vynámenal se do lékař, matematik a hvězdář i sepsal důležité spisy české, zvláště přírodnické. Narozem v Pardubicích oddal se, pak v Praze s velkou horlivostí naukám filosofickým, přírodnickým a matematickým. L. 1388 stal se bakalářem všeobecných umění, místrem pak l. 1370. Od léta 1392 do 1405 byl profesorem na universitě; r. 1406 byl děkanem fakulty artistské, v letech 1412, 1434, 1437 rektorem university. L. 1405 byl jmenován farářem u sv. Michala na starém městě Pražském. Všesky zprávy o něm se srovnávají uznáním veliké jeho učenosti, a přičítá se mu též zvláštní dovednost v oblíbeném tenkrát umění astrologickém. Účastenství jeho na veřejných záležitostech bylo velmi živé. Nalezáme ho takofka v středu proudu oné doby. Při Husovi stál hned z počátku na jedné cestě. Když kardinál Odo z Colony nad Husem pro neposlušnost klatbu vytknul, byla tato po všech kostelích v Praze ohlášena kromě sv. Benedikta a u sv. Michala, kde *Křišťan Prachatický* byl farářem. Jak důvěrným byl přítelem Husovým vyplývá i z toho, že Hus, když z Prahy vypovězen na Kostním Hrádku se zdržoval, častým dopisováním v neustálém obcování s ním sáštěval. Pro přátelství jeho s Husem odporovali tomu doktorové theologické fakulty aby *Křišťan* se stal rektorem university, navrhující jakéhos mistra *Mikuláše Kakašusa*, abe násili se podrobili většině a smluvivše se s druhou stranou konečně připustili tomu, že *Křišťan* byl zvolen. Za jeho rektorátu také velmi svolněno bylo straně Husitké na universitě. *Křišťan* byl též jedním ze čtyř komisarův, jež král Václav ustanovil aby náboženské strany proti sobě stojící vyslechli a theologové se dostavili v obydlí jeho na faře u sv. Michala k jednání. Výsledek schůzky této nevedl k ošl, leč někteří protihusitští doktoři theologie z Prahy vypovězení pro

tvrdostí přičítal vnu komisarům a z psaní Pálčova vysvitá že Kristian v přímém podezření strannosti měli. Nebylo tedy divu že tyto lidé v takové podezření uváděti celou universitu a za kacířskou ji vyhlásovali a n. stolice Římské udávali. — Jak věrným a srdečným přítelem Husovým byl Kristian z Prachatic vysvitá náhejvíce z toho, že se i na cestu do Kostnic odvážil a uvězněného Husa v žaláři navštívil. Byl to krok velmi nebezpečný; — Kristian byl skutečně jak návedem Michalovým de causis a od patriarchy Konstantinopolského do výslechu vzat pro 30 článkův, kteří proti němu vedeni; poněvadž ale král Sigismund ujmál se horlivě tohoto u Čechů vysoce váženého muže a on sám velmi skrovně se choval, propuštěn jest zase na svobodu dne 15. března 1415. (Pálčův Děj. III) Do Čech se navráttv nepřestal působiti pro věc pokroku a zdá se, že neobmezil svou činnost pouze na Prahu nýbrž dopisuje si s pány a učenci po zemi české povzbuzoval je k stálosti a horlivosti. Mezi pány s nimiž si Kristian dopisoval byl i Oldřich z Ráze jehož poměr ku straně pokroku nebyl vždy stálý. Zajímavý jest list kterýmž mistr Kristian vědomost svou projevil Oldřichovi že opět ke 4 artiklům přistoupiti slibil. Psán byl l. 1420 v prosinci. Pro bližší naznačení názorův a horlivosti mistra Kristiana jej zde podáváme: „Modlitbu svá s žádostí všeho spáskedlného a stálosti v již dávno poznalých pravděch zákona božieho napřed vzkazuje: Pane milý! List tvůj radostně jsem četl, urozměv, že jakož píseň, dobře by se chtěl držeti a zlé opastiti, a zvláště jakož žádáš a prosíš, mohli tomu rozuměti oš stojíme anebo co zádáme, abych to dal znáti. Pane milý! Mám za to, že rady tvé ani тебе tajno není, oš stojíme; poněvadž si ty to netoliko všem městům i páním této země, ale i jiných zemí králům, kniežatům i městům, německý, český i latinsk, pod svá i páne Čechův početní psal a ohlásil, oš slo i s námi tu chvíli a tu dobu stál a co sme učinili spolu. A nad to jakož jest kněz Jan kaplan tvůj poselství dře zde před konšaly a před staršími z obce od TM-ti ohlásil, žeby ty těch čtyř kázav od mistrův a od obce zdejší vyhlasy, o nichž do cizích zemí dávno psal, již na svém zboží chtěl propastiti: toho sme všichni věrně věděni, pánu bohu doufajíce, že ten, kterýž jest na tě tajemným a divným sudem svým, pád přepastil, jakož slyšime zapření, ne i odprisenie světlé pravdy božie a S. Petrem, a nad to i tupoenie těe jeho pravdy a služ jeho věrných a kněží brých, kteréž si jakož tě domníváme, pokánie sobě vydaného miesta, bez víry jinal a v zasby těské vstoval a S. Pavlem, rady mladé a nemadré, něbrž i sobě na diši, ná oš i na zboží převetmi škodlivě v tom polváchaje; a s druhé strany básni člověka smrtedlného anebo příteku

a sľiby nejistými otrápen ja, že tých pán bôh všemohúci dá, tebe již pevně potrestkanému porozuměti, aby věrně jeho božské rady, již tebe konečně nezavede, uposlechna jeho sě, více než smrtedlného člověka i milosti ztrácenia i pomsty hrozně budoušie boje a lakaje, a nad to na svůj slib a věru, kteráž si jemu na kraju, a potom a dnbrým rozmyslem i jeho pravdě sľiboval, sě věrně rozpomena všeckú světákú i lidskú házati i přezem opovrha a jeho svatú pravdu skutečně ostrval až do konce. A věřime toho dobrému, bohu bohu svému, že jestliže sě k světlým pravdám přičiníš, *nekdáv jiných a písmě nezalázaných sě varuje*, a ty s opatrnú a moudrú radú řádně stavaje, kteréto i my bychom rádi stavili, tům nikoli nesvolujice; že pán, z. tebe statečného obráncu zašle své pravdě, uměje i moha učiniti, té více zvelabiti, než od počátku, pád tento škodný tobě obrátě ku povatní velikému. O artikulech těch čtyřech, o nichž zprávy žádáš, neniet úmysl náš abhy vedle výkladu a rozumu každého kněža, kterakžkoli pondě učenného měli vedeni, rozumieni anebo drženi býti; ale vedle položenia a rozumu starých svatých, jichžto výkladom my věšti chceme, a jich sě držeti s boží pomocí až do konce. A přes to jestliže vy páni více akroz prsty k své záhubě nebludiece svorni budete, a světlým pravdám pomocni, a milý pán bôh toto zbúření milostivě upokojě; tehdy potřebia bude, aby ode vás obce zvoleni byli lidé učeni, spravedliví a bohabojní, kteříž by k právě vaše této obce, ty, jistě i jiné všecky vedle písmá svatého zřiediti měli; rozum konečni ohlásiece, a cožhy neřádného bylo, s pomocí vaše obce stavujice; abyste vy i s námi v dobrém upokojeni sice, pravdy věčné božie skutečné a dokonalé velebiece, veselé čekati mohli pokoje nebeského. . . .“ Artikule v nichž Křišťan zde zmínku činí, byli oni pověstní čtyři artikulevé Pražští od mistrů Pražských a kněží Tábořských společně složené a něž se strany u velikém shromáždění lidu v poli na Křížkách shodly dne 29. září 1819. Strana demokratická z semí až tak daleko byla pokročila v snahách svých že národní učancové Pražští za ní počítávali a v opozici proti ní vystoupili. V hromadě na Křížkách se sňhobilo poněkud sjednocení a však nemělo trvání dlouhého neboť bato na to Tábořští v Praze vrhli se na kostely a kláštery, Pražské vybeznajice a ztepujice, obrazy reliquie a j. zvláště u sv. Michala kde Křišťan Panchatický byl farářem. Tábořská strana čím dále tím více na to dorážela aby náhledy její uznání došly; že však mistr Pražští on s nimi nezhodovali octnuli se brzo na půdě reakce. Převaha Tábořských toho posléze doviedla (r. 1422) že jati byli a zavezani do Hradce Králové. Mistr Křišťan byl mezi nimi. Netrvalo však vyhnasnutí toto, dále než asi deset neděl. Sigmund Korbut jasně se, ve správě

království českého svázal a do Prahy přibyl snažil se o smíření stran a Křišťan s utraquistickými soudruhy se zase do Prahy navrátil. Leč r. 1427 objevily se protivy politické i náboženské mnohem přetřeji než dříve. Korybut se správy zemské usazen opustiv zemí českou pozůstavil stranu kterouž byl podporoval bez ochrany. Mistr Křišťan a někteří jiní uvězněni byli na Staroměstské radnici, a pak z Prahy vypuzeni. Teprv roka 1429 následkem nového narovnání vrátil se mistr Křišťan zase do Prahy. Takž všeliké proživ osudy počalze r. 1437 zvolen byl za administrátora strany pod obojí v kteréžto důstojnosti se udržel. Umřel l. 1439 dne 5. září.

V řadě učancův českých kteřížto hned na začátku při Husovi stáli, jmenován také *Šimon z Tišnova*. Ve sporu o přednosti českého národu na universitě stál při straně české a jmenován byl děkanem fakulty artistické za rektora Zdenka z Labouně. Když arcibiskup zakázal spisy Viklefovy vystoupil též Šimon z Tišnova co obhájce jich a zastával u veřejném hájení (dne 20. července 1410) jmenovitě Viklefov spis: *De probationibus propositionum*. Později jsa rektorem univerzity hájil Husa, proti arcibiskupu Zbyňkovi. V komisi od krále Václava ustanovené kde fakulta theologická a strana Husova proti sobě se postavily aby se zdáním této komisi pře vyznamenala, stál Šimon z Tišnova vedle Jana z Jesení a Jakoubka proti Stanislavu ze Znojma, Pálčovi, Elišcevi a Petru ze Znojma. L. 1414 když arcibiskup Konrád z Vechty svolal Synodu v svém domě (28. pros.) nacházel se Šimon z Tišnova mezi mistry a studenty jež Husa k arcibiskupovi provázeli a za vpustění žádali kteréž jim však odspřeno. L. 1417 vystoupil mistr Šimon co zastávatel traktátu Husova o církvi, proti m. Pavlovi z Prahy. — Vedle Šimona z Tišnova jmenuje se i *Zdeněk z Labouně*, co přívrženec Husův v otázce národní. Tento bývalý *secretarius (coquius) D. regis*, a sekretář krále Václava zdá se že veliké počíval přízně pána svého, který jej za časů když o bláskách na universitě hádka povstala mocí svou jmenoval rektorem navzdor straně německé. Na to prohlášen byl pověstný dekret jehož následkem se Němci z Prahy vytláhovali. Dne 27. září 1409 svolal Zdeněk velké shromáždění univerzity kde se stalo usnesení aby dekret královský byl vepsán do knihy statut universitních a uzavřen bližší způsob jakým by dle listu toho budoucně jednáno bylo. Složiv rektor stál se prohoštěm u všech Svätých. Zdá se že mnoho měl nepřátel v Praze neboť r. 1410 dne 24. ledna nemadale byl přepaden z raskasu staroměstských koněm (v domě Jana kustoce Pražského), zatčen a jako zločinec na radnici veden a do vězení pro zloděje a jiné zločince ustanoveného veden. Druhého dne pak veden do domu arcibiskupova

kdež zase uvězněn a nemilosrdně byl mučen. Nepřátelům jeho se pak těžce bylo zodpovídati ze skutku tohoto, k němuž jako vlastně polníky měli není povědomo. L. 1413 volán byl od krále do komisi ustanovené k vyslechnutí stran náboženských. Bylať to ona v obyčej M. Křišťana odbyvaná schůzka a M. Zdeněk tu ve jménu komisi učinil proposici aby se strany vyjádřily; chtějíli v něčem o kvátostech a v jiném ve všem co se týče víry a církve římské při ustanovení a rozhodnutí státi. Z odpovědí a hádek ale nevysvítal nřádný uspokojující resultat. Komisi záleželo toliko na tom aby vnější mír se udržel a vůle králeva poněkud se vyplnila. Prohlásil tedy Zdeněk, že komisi vidí že strany dobře u víře se srovnávají, totiž ovšem v tom, že obě věřiti chci dle ustanovení církve římské tak jak každý věrný křesťan povinen jesti věřiti. Poněvadž o této věci není nesvornost tedy aby strany na zejří se opět postavily a ve spisech přinesly své osobní stížnosti. Schůzka pak druhého dne odbyvaná neměla dobrý výsledek pro strany proti Husovi; povstaloť k z celého jednání souditi se dá že Zdeněk z Labouně přát Husovi.

Mezi přívrženci Husovými jmenovati sluší též Prokopa z Plzně. I tento stál hned z počátku při straně oprav a zastával veřejně na universitě Viklefovu rozpravu *de idolis*. Účastnil se též na hlúčné schůzce l. 1412 dne 16. srpence, s rozkazu krále Václava držané na staroměstské radnici, stejě pevně při Husovi. L. 1420 byl rektorem university. Teho času už věci byly dále pokročily než kam pění buditelové humanitvi v Čechách zaměřovali. Prokop z Plzně stál tedy už na půdě reakce proti Tábořským. Ve schůzce v listopadu roku 1420 držané v domě p. Zmaralka ze Svojsína vystoupiv proti Tábořím podal spis ku přečtení, v němž artikule strany této ob hlúčné a škodné byly vyznačeny. L. 1421 byl sněm duchovenstva českého v Praze ku kterémuž arcibiskup Konrad položil den sv. Prokopa. Držána pak schůzka v koleji Karlově, že však arcibiskup osobně přijíti nemohl pro nemoc, splnomocnil mistry Prokopa z Plzně a Přibramů by nařídili a jednali vše co by na prospěšné tznali. Strana Tábořská ale vřichu nabyvši jmenovata Prokopa Plzněského na schůzce konškv Pražských 15. března 1422 mezi těmi kněži strany ménějši jenž z města se vypověděli. L. 1427 byl Prokop s Plzně spolu s četou stranou Přibramovou po druhé vypovězen z Prahy. V jednáních a rozepřích potomních se osvědčil vždy ce spojenec Přibramův; jehožto hlavní působení ovšem do času hned po Husovi v Čechách nastalých pěl.

V řadě protivníků Husových se takž neméně horlivých a účelných mužův nalazá; nepokročili však tito rozumem ani tak daleko aby byli sebe a národ odpoutati se mohli od vřichu snřázejší, od předstá

křiv. a. pokaření dachu: většic autoritám. Škoda těch, již ješ se zatavovaly o vác v Čechách tenkrát už patrně stracoností, škoda těch mužů jenž se nespokojovali s tím aby byli trpění ale mermou mocí horšili předs aby ti křaři s nimi nešli jak koliv odstránění byli a na zemi už soudu propadli, jakož obaři dušern o nich empšleli jest že věčném: houjden zatracení. Mění témi jisto proti nevostm v nábožství: v Čechách nejhorlivěji se zasadili perem i slovem vynikali zvlášť Stanislav ze Znojma, Štěpán Pálec, Jan Eliše, Ondřej z Brda, Petr ze Znojma; Martin Rvačka a Jan z Litomyše, Michal z Německého Brda (de Casis); Štěpán z Dolan, Jan Pretira a jiní mnozí ač aně v popředí stojel. — Stanislav ze Znojma mistr katedry Karlovy byl bés odporu jeden z předních učenců a profesorů Pražských. Záhy prosul od zastavatel realismu na univerzitě. Jan Hus byl jeho žákem. Až diti roku 1412 šel jednou cestou s Husem, ba z počátku ho patrně předěl horlivostí pro pokrok. L. 1403 hájil 45 článků Viklefových způsobem tak nepatřným většic univerzitě že mnozí starší doktoři z sezení vystoupili. L. 1405 měl v synodě kázání, kdež u líčení marného živobytí kněží ještě živěji než i sám Hus si počínal. L. 1408 ve schůzce v domě u Černé Ráže o artikule Viklefovy držané však nevěme jak dalece byl přisobil pro dotčené artikule, neboť ve spisu: „Vyprávění některých Čechů strany hádání které bylo mezi mistrem Janem Příbramským a m. Anglikem o bludné artikule Viklefovy L. 1409 odveklit se spisovatek (Příbram?) na tuto schůzku že v mnišični se jednalo člověka sučili jsou se . . . učení z plně vedly bés odpory měšičky aby jich artikulů Viklefových — žádný nedržel ani vedl sjavně, ani tajně v myšlech jich kněžských . . . Udání toto se shoduje tak tít lepe s pravdou, že ač Husovi přátelé se prptavili natracení spisů Viklefových ohrubata, předs se pověd nejasně se na ně vynela. L. 1408 byl Stanislav ze Znojma mezi posly královskými ku kardinálům de Pisg vyškvanými, kdež on a Pálec v Bóneně zatknuti jsou na rohkas kardinála Balthasara Kossy. Teprv po vystěhování německých studentů z Prahy, navrátili se Pálec a Stanislav ze Znojma zase domů. Přepnutí jejich stálo mnoho natehání. Nemí poshyby že Stanislav ze Znojma přišel do nesání této spady a kážtat jeho a světoťe akatně snad zvláštní k tomu dal přičina. Avšak L. 1412 odtrhl se Stanislav docela od Husa a stal se urputným jeho protivníkem. Od tékto dob pak všudy na synodách církevních i ve schůzkách univerzitních stál takofka v čele odporcův Husových, takže tanto sám jej za největšího nepřítele svého uznával. Roku 1413 stojí před komitě královskou nepřipustil žádostima srovnání se stran. Byli pak Stanislav ze Znojma, Petr ze Znojma, Pálec a Jan Eliše jakožto protivníkové

míra z království vypovězení. Stanislav se Znojma se dal pod ochranu pana Jana mladšího z Hradce, kdež na zámku jeho brzy zemřel.

Vedle Stanislava se Znojma se v historii nejčastěji jmenuje *Štěpán Pálec*. Též on už l. 1371 byl mistrem fakulty artistické. Když Hus na historickou výstupuval půdu stál Štěpán Pálec při něm, kázal a mluvil proti nedostatkům církevním a byl mezi prvními jenž se Viklefa v Praze ujímal. V synodách kněžských a ve schůzkách univerzitních její vlády nalezáme v opposici a na jedné cestě se Stanislavem se Znojma. Byl též mezi vyslanci ku kardinálům do Pisy a sdělil osud Stanislava byv s ním zatknut. Teprve r. 1412 co děkan fakulty filosofické obrátil se proti Husovi a snažil se spolu veřejnými kázáními lid odvrátit od knih Viklefových. Hus zájmem měl že se Pálec od něho odvrátil, neboť se zdá že bývali před tím dobří přáteli. *Štěpán Pálec* pravil Hus jednou — *ten doktor když jest pravds miloval můj věrný a milý přítel, drabý Stanislav*. O rozptálení svém se s Pálecem dáva Hus ve spisech svých dosti zajímavou zprávu která končí: *Amicus Pálec, amicus veritas; utriusque amicus existentibus, sanctum est prahonense veritatem*. — Na rozkaz krále Václava pro neústupnost z Čech vypovězen spolu se Stanislavem, a j. nevíme žeby se tam byl opět navrátil. Ale na sněmu Kostnickém se objevil, plativ tam za posla university Pražské ač universita jej za takového neuznávala. Jakou horlivost tam proti Husovi osvědčil o tom historie vypravuje. Poukazuje na důmysl jeho i to, že nejnovější spisy Husovy, skládané za příčinou synodálních jednání 1413 sám na sněm přinesl aby se nenedostávalo důkazů. Hlavně návodem jeho a Michala de Causis byl Hus v Kostnici jat a do žaláře uvřazen. Tutéž horlivost osvědčil i napotom proti Jeronýmovi. Umřel po roce 1431.

Jan Elize, arciděkan Plzeňský v kostele Pražském, a kolegiat kolleje Karlovy vystupuje hned při počátku 15. století co profesor theologie. Ze veliké vážnosti na universitě požíval. Vysvětl z toho že r. 1404 vypraven byl od této aby krále Václava do Vraclavi prováděl kterýžto rady jeho při jednání s králem polským použil. Navrátil se stál v nastalých sporech národních při straně české. Hádku o příjmy kazatelův kaple Betlémské sburzenou některými faráři vyrovnal, od stran za přítelkého smlouvoe zvolen k úspěchu kuzatelův. V otázkách církevních byl ale neústupný. Již r. 1408 zdvihl žalobu na kněze Matěje z Knína místra v umění, že učí věcem kacířským; pro kterou věc se rozpadl s Husem. R. 1409 je zase spojila otázka národní na universitě, leč vítězstvím strany české odpadla příčina spojení s stál pak Eliae při fakultě theologické jež zastávala Řím proti všelikým opravám v církvi. Účastnil se na všech výstupech proti Husovi a

straně jeho. Jakož už r. 1406 byl mezi těmi jenito radili arcibiskupovi nad knihami Viklefovými soudní jednání se zavedlo aby se spálily, nepřestal až do l. 1413. v. tomtéž smyslu jednati, leč účastniv se schůzky u sv. Michala následkem vystupování svého byl vypovězen a nepripomíná se více. — Mezi vypovězenými nadházel se též *Petr ze Znojma*, který již ku kenci XIV. století mezi profesory theologie na universitě se jmeatje. Nalzáme jej na synodách a schůzkách co protivánka oprav, co horlivého odpůrce spisů Viklefových, Jana Husa a strany jeho. Píše se o něm že byl spolu vinníkem na spálení knih Viklefových v Praze. Dokázáno však jest, že nejvíce k tomu přispěl *Ondřej z Brodu*, zájisté jeden z předních protivníků oprav církevních. V otázce národní na universitě stál Ondřej při straně české. Veliká byla horlivost jeho proti rozšiřování spisů Viklefových v Čechách. Na sněmu Kostnickém proti Husovi svědků vynikal horlivostí a učeností. V písemnictví časovém důležitěho má místa. — Důležitou osobou se stal v této době též *Michal z Německého Brodu*, známější podé jménem Michal de Causis aneb *Sudný*. Souvěký rukopis o něm dává zprávu že býval plebanem u sv. Vojtěcha na Novém městě v Praze. Jelikož se vydával za znalce hermetiky (bylť z Ném. Brodu syn německých hermetiků) dal mu král Václav velikou sumu peněz na opravu zlatých dolův v Jihovám. Sebrav peníze a porůstaviv fara dal se do nového spravování dolů, vida však brzo že něho nepočítá práh i s penězi ze země. Těch i jiných peněz přípak použil k pronásledování J. Husa. Nejprv se objevil 1412. což prokurator Pražských farářův s žalobou v Římě proti J. Husovi. Návědem jeho byl vyslaný Husův prokurator Jan z Jesenic uvězněn a když do Čech ušel do klatby dán. Proces tím nebyl ukončen. Michal dále žádal ve jménu Pražského kněžstva by Hus vyhlášen byl za herezikaře a někteří zvláště naznačení přátelé jeho co podpůrkacíství před stolicí Římskou osobně byli povoláni. Následkem toho obnovena byla klatba na Husa. Strany přísnivců jeho od Michala udávaných nařízene bullou papežskou by se před stolicí apoštolskou postavili. Michal obdržel jméno prokuratora *de causis fidei*. — Obzvlátní horlivost ale osvědčil na sněmu Kostnickém, přibiv hned druhého dne po Husově příchodu po kostelních dvéřích listy jimiž Husa co člověka v klatbu daného tvrdošíjně kacíře naznačil. Páleč a Jan Protiva byli jeho hlavní spolupracovníci. Náčelníkem jejich byl ovšem Jan biskup Litomyšlský. Skládali žaloby na Husa a doléhali na uvěznění jeho. Taktéž Michal i později jednal stoje v čele svědkův proti Jeronýmovi. Za to jej po celých Čechách takové záští stihalo že se neodvážil se tamo navrátiti. Dalších zpráv se nám o něm nedostává leč že umřel

teprv na sídkovím sboru v Basileji. *Jan Protiva* byl první kancléř kaple Betlemské l. 1391 kterýžto úřad ještě 1395 zastával. Napotom se stal farářem u sv. Klimenta na Poříčí. Hus mu jakož soudruhu svému as důvěřoval, začal Protiva l. 1409 jsa odpárcem jeho některá místa z důvěrných hovorů v žalobě proti Husovi uvedl. Po celou další dobu stál pak na straně Husovi nepřátelské a neopominul nenávisť svou i na sněmu Kostnickém osvědčiti, spolká s Michalem a jinými pracuje k rakoum biskupa Jana Litomyšského: — Ze všech protivníků Husových jízto se na sněmu Kostnickém vynajíti dali požíval biskup Jan z Litomyše přijímám Železný největší vášnosti; nejen pro důstojnost své, ale pro nevyrovnanou horlivost u zastávání Říma proti straně pokroku pro důležitě své nenávidění strany Husovy ale neméně i pro učenost svou. Jakož důvěra v něj ukládala kněžstvo české. Husovi protivně viděti z toho že složití se jej samo peněží na cestu do Kostnic opatřilo. Považován byl tedy vším právem za legata českého kněžstva strany Římské na sněmu. Starý nepřítel Husův, Theodor de Niem, napsatý Němec a bývalý profesor v Praze praví v svých pamětnostech Kostnických jež uvádí Hard.⁵⁰): *Joanes episcopus, qui habet esset magnus, nobilis et citiam potens opere et sermone... verumtamen efficere non potuit. Sunt enim adeo dicti haeretici contra eum sibi que adhaerentes pertinaciter condonati in eorum perfidia, quod vix audet excire, et satis dubitatur de persona et bonis episcopi.* — Patrně, že ho strana Husova taktéž nenáviděla jako on ji, ale měla k tomu také dostatečných příčin. Jan tento hned od počátku vznikání oprav v církvi pracoval pérem, slovem a všelikým jednáním proti opravovatelům, nežádých nášetř, prostředkův k utlacení jich a ku zmaření jejich záh. Zvláště důrazně vystoupil l. 1413. Držána byla synoda v Praze dne 6. února za účelem vyrovnání zmatků v církvi české. Biskup Jan sice nebyl přítomen ale zaslal návrhy z kterýchž vyvítila která strana jeho, vyrozumívala slova vyrovnání. Podle něho měl zaveden býti nejprisanější absolutismus v církvi byt i třeba cestou surového terorismu. „Žádal aby ustanoven byl na univerzitě místo kancléř s mocí policajní, aby zapověděno bylo kázati lidu o věcech které jen pro vysoké škely se hodí, aby M. Husovi a přátelům jeho nebylo již vůbec dovoleno kázati, a knihy všecky v jazyku českém od nich sepsané aby potupeny a zničeny byly“... (Palacký Děj. III. Cochleus historiae Hussitarum libri XII.) Muž takového smýšlení se nemohl nedčasniti na sněma od kteréhož očekával že žádost učiní přáními jeho a mocí svou provede zásady k jejichž uskutečnění se kněžstva v Čechách nedostávalo hmotných prostředkův. Proto na sněmu tomto tak horlivě a neustupně si počínal že jej v Čechách považovali za

hlavního původce zlého nakládání s Husem a Jeronýmem a na statcích jeho se instil. Vypisování všech krokův proti straně oprav sem nenáleží, ovšem ale řeč bude ještě o smateních kteráž písmem svědčil. — Sbor Kostnický uznav horlivost a všestranné působení jeho světil mu biskupství Olomúcké proti vůli krále Václava který Vyšehradského kanovníka Alše na biskupství toto uvesti dal a popuzen jsa odporem sněmu, dotčeného Alše i v biskupství Litomyšlské uvedl.

Mimo tyto jmenované bylo ještě mnoho jiných jež se na boji tomto účastníci více neb méně v popředí vystoupili dílem pro Husa dílem proti němu. Připomenuti zde sluší též na *Protopa z Plané*. Muž tento vsady jmenován mezi předními theology českými byl jeden z prvních jež při Husovi stáli a snahy jeho podporovali. L. 1408 jmenován byl mistrem 1414 děkanem fakulty artistické. 1410 zastával na universitě Viklefovu rozpravu *de ideis*, napotem se účastnuje všech schůzek a synod vystupoval pro opravy. Hlavní působení jeho padá ovšem do časů po Husovi kdež i další o něm ještě zmínka se stane. Též často jmenovanou osobou byl mistr Mauric čili Mařík Rvačka, jeden z nejhorlivějších protivníků Husových. L. 1408 jsa profesor theologie, poslán byl s Reinsbeinem a j. ku kardinálům do Pisí. U arcibiskupa Pražského stál ve velké vážnosti a kázal tento l. 1409 když žaloba artikulovaná učiněná byla na Husa aby obžalovaný na každý člunek odpověděl před mistrem Mauricem Rvačkou, profesorem sv. písma. Též se účastnil Rvačka sněmu Kostnického, ne bez okázalosti. Když sbor vyzýval aby se psalo proti novotám jež m. Jakoubek v Čechách zivádel sepsal m. Rvačka obšírnou rozpravu kteráž se výslovně pochvaly sboru dostala. — Dne 9. května 1417 držel ke sboru řeč v kteréž vystoupil pro opravy v církvi, ovšem takové jež se dogmatických zásad netýkaly. Radil aby se církev zase přiblížila k původnějším svým formám. Přepych a zlišťnost uvádí za hlavní příčiny poklesnutí církve. Přeje, aby kněžstvo více pěstovalo vzdělání dobrých nauk a odporučuje zvláště vyššímu kněžstvu spravedlnost. Jen tímto způsobem prý dá se Husitství zarazit a heštkodným učiniti. Avšak lépe snad nežli dotčenou řečí latinskou objeví se povaha muže tohoto dopisem kterýmž napomněna paní Elšky, vdovy po p. Jindřichovi z Růže, aby od přijímání pod obojí odstoupila. Psán jest dopis tento 21. května 1418, a zní doslova takto: „Medřitba věrná napřed, důstojná paní a sluhů božie! Jako jedu, tak přijímání z kalicha se varůj. Jableko v rři dobré bylo v sobě, ale pro záporvď jed bylo. Dř záporvď cierkve svatě a starých předkův obyčeje svatě; a v tom budeš spasena. Psal sem o tom (řadu) cierkve kottelne, a to máte písmo papežem potvrzeno i ciesařem a toho se držet. Pořád vsobě z kalicha přijímání z nebe také odlučenie, jako

Evě z ráje. Věř tak silně radě kostelníe, jako božské, a nového nálezu střež se jako jedu, kterým tělo božie z kalichu ďábelsky radie přijímá lidé. Sama záповěd z nechříchů hřiech i peklo činí; stój v starém poslušnosti, a nebuď Evú. Srozuměj co píší: lépet jest umřieti, než z kalichu přijímáti. Nadějit se akoro že buďa pešti jiné. Stój bezpečně do konce a sebu nehýbaj, neboť na tobě mnoho leží jako na slúpu. Na samé ženě panně Marii viera byla zachována, když váichni apoštolé byli se pronevěřili; pomniž na též. A tento list mú rukú psaný všem ukáž. A s tím tomu dražnému tělu poručena buď. . .“

Pamětnou osobou v této době byl zajisté též *Petr z Mladenovic*, o němž Balbin praví: *Hussum Constantium secutus omnes ejus hereses et morientis venetum exhausit!* Byl bakalář v umění a kněz u sv. Michala v Praze. Umřel teprv l. 1451 dne 7. února. Na sněmu Kostnickém účastnil se pan Jan z Ohlumu co prokurátor a posel university Pražské, jež Petr z Mladenovic provázal co tajemník. V jakém poměru k Husovi stál viděti z toho že Hus v jednom svém psaní z Kostnic poroučel Pražanům mistra Petra jakožto nejvěrnějšího přítele a nejstálejšího těšitele svého. — Později se postavil na stranu mírných Pražanů proti Táborským. Také jmenovati sluší *Zdislava ze Zvířetic* (z Vartemberka) který l. 1410 jsa mistr svobodného umění a študent ve právěch účastnil se na apelaci proti záповědi spisů Viklefových a jehož pak traktatu *de universalibus* na universitě veřejně přednášel. L. 1417 stal se rektorem university. —

Patrnó, že se za časů těchto valné kruhy strannické spůsobovaly k nimžto přemnoží jiní zde nejmenovaní učencové se přidávali; někdy také z jednoho do druhého přecházějící a měníce barvu svou. Z těchto kruhův vyšlo též valné literární hnutí tehdejší, ježto se pohřichu hlavně kolem otázek dogmatických otáčelo ale v podstatě své tu a tam i národního, politického a sociálního života se dotýkalo. Kdož třeba jen povrchně pohlídně v dlouhé řady traktátů, duplik a replik rozvínujícího se procesu, hned prvním okamžením se přesvědčí že latinské písemnictví valné převahy zase nabylo nad české. Příčiny toho leží na bíledni. Věci o kterých se pojednávalo zasahovaly příliš hluboko do učení theologického a z počátku se udržovaly hádky v kruhu učencův na universitě. Působení stran na lid konalo se nejprv tolika cestou kázání. Lid teprv poznenáhle docházel k účastnění se na sporech theologů, a teprv později když byl poznal oč hlavně se jedná, nastala nutnost i v češtině zevrubněji pojednati o věcech sporných. V prvních letech patnáctého století neúčastnilo se písemnictví české na tom co na universitě se dělo a možná že některé české spisy o nichž s jistotou udati nelze v kterých as letech tenkrát povstaly shotovery byly v tomto

předbojovném desetiletí. Čím více ale náboženské otázky v popředí se stavěly tím méně zajisté mužové v písemnictví sběhlí se obírali s předměty jež veřejného zájmu pozbývaly a obraceli se k takovým jež všemi takofka duchy v Čechách hýbaly. Jisté jest že národní hnutí Husem na universitě probuzené se neminulo patrného vlivu na lid i na učence a že i na český jazyk se patrnější ohled bráti počal než dříve. Za to ručí záповědi aby v českém jazyku se nepsalo o věcech o nichž prý lid věděti nepotřebuje a j. v. Toto národní hnutí ale zajisté zasahovalo hloub i dále než se obyčejně domýšlí a bylo nejen oprávněné ale již i nad míru nutné. Kterak někteří Němci už tenkrát o Čechách soudili považujíce českou zemi a český národ za podruží Německa, toť nejjasněji se jeví ve spisech *Theodora de Niem*, který byv sekretářem několika papežův sepsal knihu o sněmu Kostnickém, v kteréž zvláště se zminuje o Jeronýmovi stran národnosti české a německé v Čechách takto: „*Improperabat (Hieronimus) etiam in publico Alemannis (germanis) dicendo, quod essent praesumptiosi, et vellent ubique per orbem dominari: sed quod Italici in hocetis resisterent, et providenter agerent; sicque factum fuisse saepe in Bohemia, ubi volentes etiam dominari Alemanni, ut asserebat, violenter exinde repulsi et male tractati fuissent . . . In quo, saltem quoad ipsos Alemannos in collum suum mentitus est. Sicut apparet in multis et authenticis antiquis historiis, praesertim in gestis Saxonum, quae non fallunt; qualiter Otto primus, magnus, Augustus, natione Saxo, jam quingentis annis vel circiter elapsis, per multos annos bellando cum duce Boemorum, qui tunc erant neophyti vel pagani, tandem ipsum ducem et cum eo centum Boemianos et Moravianos, eorum incolis et habitatoribus diu resistentibus, diversis bellis ac caede et flamma destructis in oppido Nova Colonia super Albiae seu Muldaviae flumen sito, Pragensis diocesis, recepit i deditioem, et sibi ac Romano imperio perpetuo et omnino subjecit, ipsique duci insignia dedit, nec non in eisdem Boemia et Moravia verbum Dei per aliquos sanctos viros praedicari, ac incredulos ad orthodoxiam fidem ibidem converti fecit, et sub tributo solvendo sibi suisque successoribus eos possit et constrinxit. . . Et nunquam poterant ex tunc Boemi et Moravi praevalere, ac eorum duces ac Reges, quin semper Alemannis ac imperatoribus ac regibus Romanorum, nollent, vellent, subditi remanerent . . . Nec mirum! Erant enim Boemi, eorum reverentia salva, homines valde bestiales, feroces et inciviles. Et sic oportuit, quod aliorum potentium et civilium, veluti eorundem Saxonum et Alemannorum, tam circa cultum et ceremonias ejusdem fidei catholicae, quam legibus ipsorum Saxonum, quibus adhuc utuntur in Boemia et Mora-*

via praedictis, regimini subjacentur . . . Et vix trecentis annis elapsis dux tunc Boemiae in Herbipoli creatus fuit rex, non tamen absque solutione pecuniae valde in magna quantitate, per imperatorem, qui tunc erat, scilicet Henricum V. . . Et pro eo rex Boemiae existens pro tempore est ministerialis et vasallus imperatoris seu regis Romanorum, etiam existens pro tempore Dapifer ejus. Forsan pro eo, quod Boemi consueverunt et solent multum comedere, et non parum bibere ac frequentur: ut sic etiam imperator vel rex Romanorum existens pro tempore, habens talem Dapiferum, eo splendidiorum ac lautiorum mensam semper haberet. . . Patet etiam in multis historiis, quomodo duces et Boemiae reges, qui fuerunt pro tempore, servierunt, et oportuit servire juxta eorum posse cum hominibus armatis Ottoni I. nec non Henrico praedictis, ac Lothario III, nec non multis aliis regibus et imperatoribus Romanorum."⁵¹)

Že takovéhó náhledy o Čechách u Němců tenkráté rozšířeny byly vysvítá i z jiných souvčkých písemností ač dosti na tom co historie vypravuje o osobování sobě Němců v Praze předností a mocností jež by byly přímo k záhubě národu českého jazyku vedly, kdyby oposice rázná, výdatná a trvalá v Čechách se byla nepovzbudila. Vystěhováním se Němcův přestalo kvašení živlu národního a živel náboženský získal úplný vrch. Horlení některých kazatelů proti pokleskům v církvi a polemika některých theologů předhusitských by nebyla způsobila tak veliký obrat ve všech poměrech v Čechách, aspoň ne tak náhlý kdyby nebyl na universitě povstal křiklavý odpor proti spisům Viklefovým a kdyby veřejné ostentace fakulty theologické zpor tento nebyly přenealy ze škol do života. Výstupy jako onen spálení knih Viklefových, uvrhování kladeb na osoby lidu milé, uzavírání chrámů a zastavení služeb božích upozornily celý národ na protivy v lůně církve povstale a účastníkem jej činily boje theologického. Z účastníka se pak brzo stal hlavní jednatel. Obě strany, papežská i opravovatelská uznaly pak důležitost mocného součinitele tohoto a snažily se ho získati. Straně Husově jakožto populárnější ještě více na tom záležitosti musilo aby se lidu přiblížila. Protož se i z této strany děly první kroky k tomuto cíli překládáním spisů Viklefových z latiny do češtiny a uspořádáním nového překladu sv. písma a j. v. Nastala doba v kteréž se písmo už stalo mocností jakouž před tím nebývalo. To uznávaly všechny strany, pročez je všechny braly ku pomoci. Z písma vyšly první pohnůtky k boji, písmem se v něm pokračovalo. Viklef byl zajisté myslitel za svého času znamenitý i přestoupil z theologické pády na filosofickou a socialní. Nezakládal mínění své na dogmy nýbrž odvolával se na rozum vůbec, což důležitou ba znamenitou bylo novotou. Stalo se dosti brzo že spisy

jeho za dogmy se braly naprotiv dogmatům církevním, nestalo se to však dříve než jednotlivé otázky o nichž on byl pojednával vyjasněny a zvlášť obecněny byly. Protož se psalo pro ně a proti nim, a sice nejprv tím jazykem v kterém byly shotovery. Nebyly psány pro lid nýbrž pro učence a pro školu. Ti také se jich nejdříve uchytili. Jazyk učenců a škol byl ale latinský, tudíž se stalo že latina tak velké převahy nabyla, že všickni theologové jenž na boji se účastnili na nejvíce latinou psali. Mělit k tomu důležité příčiny i proto že psali hlavně s ohledem na celou církev. Že při tom neopomenuli i na český národ ohled bráti tím získalo ovšem i české písemnictví, ale za časů Husových méně nežli napotom kde národ český od latinské církve se skutečně odtrhl a záležitosti veřejné do svých vlastních vzal rukou. Spisovatelům obou stran nejprv na tom záleželo aby přesvědčili autority církevní a školní. Těžiště jejich snažení tedy z počátku neleželo v lidu ba ani pouze v Čechách. Obraceli se hlavně na celý theologický svět, vedli stížnosti u stolice papežské, radili se takořka před soudní stolicí kardinálův i celé církve. Z tohoto ohledu bylo užívání latiny českým spisovatelům nutností pokud toho potřebu viděli omlouvat se před cizími.

Rada latinských traktátů v této době sepsaných jest téměř nepřehledná. Jevit se v tom nejprv že ruch literární na universitě Pražské dobou Husovou valně se probudil. Od časů Karlových přispěla universita ovšem na rozšíření jistého úhrnku vědomostí v kterém se věda středověká pohybovala ale nevzešlo z ní mužův jižby znamenitým jakýms pokrokem se byli osvědčili v dějích evropské vzdělanosti a novou dráhu ve vědě byli nastoupili. Až do časů církevního hnutí se učenovcové čeští neodpoutali od Aristotela. Vykládali toliko knihy jeho a až podnes se některé přednášky jejich v rukopisech zachovaly, jakož k. p. komentary jež sepsali Stanislav Znojenský, Petr Přibislavský a j. v. Nyni ovšem nastalo živější pohybování literární, byť i stranné. Strannosti té se nelze diviti. Každá důležitá otázka nejprv k strannosti vede neboť přitahuje mysl obecnou k své straně od jiných ji odtahující. Právě tato strannost vedla i v literárním ohledu pak dále nežli jaká koliv rozmanitost by byla dovedla. Náboženské hnutí vedlo k theokratickým náhledům a zasáhlo dosti brzo do poměrů politických a sociálních. Za Husem přišli Táborové za nimi Petr Chelčický! — Bylať se také na počátku XV. století vzdělanost až valně rozšířila školami takže písmo psané nepadalo na holou skálu nýbrž připravenou tu a tam nalézalo půdu. Ku konci XIV. století počítalo se v arcibiskupství Pražském 1914 far jichžto aspoň třetina také školami opatřena byla. Byloť tedy kněžstva po Čechách i vzdělaných laikův dosti na onen čas, jenž čísti uměli a čítali. Universita ovšem byla střediskem a když

nastala doba živější také ohniskem životě pohybujících. Čas sám s sebou přinesl že vystoupili nyní mužové jenž evropského si dobyli jmena. — Ale písemnictví se stávalo nyní též ohlasem veřejného mínění. Veršem i prozou se ozývaly hlasy o tom co právě se dělo. Lidé soukromní si hotovili pamětníky a zápisky kdež zaznamenány události časové a místní. Valná část písemních těchto památek utonula, ale něco se jich přece udrželo. Tak nás k. př. zajímá několik veršů psaných u příležitosti vystěhování se německých studentů z Prahy:

O Praga! doleas; nunquam caritura dolore:

Quæ quondam fueras cleri dotata honore.

Destructis crambis surrexit stulta juvenus

Quorum consiliis præcipitata ruis. . . .

Posud se ještě nikdo neuvázal v nesnadnou práci aby sshotvil poněkud úplný seznam traktátů pojednání latinských za časů Jana Husa v Čechách aneb o Čechách sepsaných. Větší část jich jest v rukopisech tu a tam po bibliothekách rozptýlená. Některou jejich část uchovali sběratelé pozdější a tiskem je vydali. Hojného tu poučení poskytují rukopisy: *Invectiva contra Hussitas* od léta 1432; — též *Depositiones testium*, jakožto souvěké. Že se v Čechách už záhy pomýšlelo na sbírání písemních památek z časů Husitských, toho jest důkazem sbírka latinských a českých traktátů, jednání synod a j. v. od l. 1417 až do 1609, kterouž zanechal jakýs Volinský v první polovici sedmnáctého století. Sama sbírka poukazuje na vícero sběratelův před ním, a zdá se že sáhala před rok 1417. Na počátku osmnáctého století uveřejnil Hardt důležitý pro historii spis: *Magnum oecumenicum Constantiense consilium* etc. Ve spisu tomto uchována sbírka důležitých traktátův polemických. Mnoho zajímavého obsahuje též: *Thesaurus anecdotorum* jež l. 1721 vydal učený mnich řádu sv. Benedikta a bibliothekář v Melku v Rakousích *Bernard Pez*. — Málo snad bude bibliothek klášterních městských a universitních kdežby se podobné sbírky nechovaly, nevšady ovšem jsou v jeden celek sestavené jako k. p. v Rejhradě na Moravě kde se zvláštní *Collectio scriptorum de hæresi et bello hussitico* nalezá. — Vedlo by nás příliš daleko kdybychom poukázati měli na všechny takové sbírky a na všechny traktáty v této době povstalé, obmezujeme se tedy toliko na některou jejich část netak ku objevení jakéhos obrazu latinské literatury v Čechách než toliko na svědectví jak živý ruch literární vůbec u nás tenkráté byl probuzen. Že při spisovatelích Husitských valně bylo sil duševních jež překonati nebylo snadné vyznal sám znamenitý Gerson ve spisu svém proti Husitství praviv ku konci pojednání svého v němž některé stránky sporných otázek se vysvětliti snažil, *sedby lépe bylo potýkati*

se s Čechy mečem naší důvody. Napotom se ovšem ukázalo že to mečem taky nešlo.

Jakož jisté jest že mnozí z oněch mužův jižto se na církevních sporech a denních událostech slovy a skutky horlivě účastnili na literární půdě nepůsobili takž zase jimi osobně téměř ani nevystoupivše výhradně se obmezili na činnost literární. Připomínáme zde *Jana z Holešova* († 1436) a *Václava z Chvalčic*. Oba tyto mnichové řádu sv. Benedikta uprchli před mocnými husity z kláštera Břevnovského do Rejhradu na Moravě, a osvědčili se co neunavení horlivě proti novotám. Vedle nich též mnichové *Přečo*, *Vít* a *Ondřej* zabývali se písemnictvím, jejichžto všech spisy latinské se posud chovají mezi rukopisy kláštera Rejhradského. O Janu z Holešova se praví že psal též kroniku svého času kteráž pohříchu se však nikde ještě nenašla. Taktéž ztracený jest traktát český neznámé Pražanky ježž před smrtí Husovou sepsala k obraně Husově. Zmínku o traktátu tomto činí Štěpán převor Dolanský v: *Epistola ad Hussitas l. 1417*, klada obsah i počátek tohoto literárního curiosum (Pal. Dej. III. st. 182) v latinském překladu. Tento Štěpán byl jeden z nejplodnějších spisovatelů této doby a plody jeho nejen v theologickém ale i v historickém ohledu jsou důležité. Spisy jeho tiskem vydal Bernard Pez (ježž Němci svým Mabillonem nazývají) v uvedeném již spisu *Theaurus anecdotorum*. Štěpán býval kancléřem u císaře Karla IV. stoupil pak do řádu Kartuziánův a stal se převorem „*Carthusiae vallis Josaphat*“ v Dolanech na Moravě. Byl on jeden z nejostřejších protivníků Husových a Jeronýmových proti jejichž náhledům nad míru rozčileným psal perem. Hlavní jeho spisy jsou: *Antiviklef* v kterém zvláště na Jeronýma žaluje kterýžto prý do dalekých zemí cestoval pro jed jinž pak v Čechách a na Moravě dvory knížat, učitelské stolice kněží, školy studentův atd. nakazil. — Jiný spis jeho jest *Anti Hus* ježž sepsal následkem psaní J. Husa k Dolanským v kterémžto psaní J. Hus si stěžoval na Štěpána. Spis tento mnoho důležitého pro historii časů Husových obsahuje. Dovídáme se tu že Hus poslal opis dialogu Viklefova markraběti Moravskému Joštovi přeloživ jej také do češtiny. Horlí tu také proti popěvkům ježž se zpívaly ku potupě arcibiskupa Zbynka a těší se velmi že král Václav zpívání těchto hanlivých písní pod trestem hrdla zakázal. *Pro cuius gratias rei gratia* — praví — *ut a Domino Jesu Christo capiat gratiarum gratiam. Vivat rex Venceslaus in aeternum!* — Jiný též důležitý spis jsou uvedené již epistoly ježž Štěpán shotovil vlastně proti Šimonovi z Těnova. Následkem toho prý Šimon odpadl od Husitův a traktáty proti nim spisoval. — Dále sepsal Štěpán *Homilies*, pak;

*Epistola inveciva matris Ecclesias contra abortivum filios, et filias
Belial contententes pro papatu etc. . . Tractatus de corpore Christi;
Apologia pro sacris religionibus monasticis, adversus haereticos a j. v.*
(Stěpán zemřel l. 1421 a místo jeho nastoupil převor Mikuláš z Hořepucka
též skladatel latinských spisů a epistol proti Husitům.)

Ondřej z Brodu byl jeden z pilnějších latinských spisovatelů této doby. Z polemických spisů vyniká traktat proti Jakoubkovi psaný v Kostnicích. Epistoly jeho nalézájí se částečně ve sbírkách *Lochnera* a *Raynolda*. Z jinakých spisů jeho známena se: *Sermon synodalis*, *Praepositiones de fide*, *Inceptio de quodlibet* a j. Větší ještě přednost ná literárními poli osvědčili známi horlivci proti Husovi *Stanislav ze Znojma* a *Stěpán Pálec*. *Stanislav Znojenský* se mnoha obíral filosofi Aristotela, na jehož *libri physicorum* sepsal komentar který se posad v rukopisu bibl. univ. Pr. ohová. Jiné zvláštní díla sepsal pod titulem *Universalia realia*. Filosofické stanovisko jeho bylo dosti ohranzené jakž sám naznačil zakazováním se, že nic nechce bráti za sebe než všecko z prvozákladů Aristotelových a jiných uznatých vážností starých filosofů. Na jiném místě sám sebe jmenuje pravdy peripathetické jžto jest Aristoteles knize, střídým, vyznavačem a nevzdělaným žákem vykladače peripathetiky, Alberta velikého. Ve spisu: *Universalia realia* se objevil co horlivý zastávateľ realismu proti nominalistům, ba spis tento obsahuje právě obranu hlavních zásad všeho realismu, že totiž všeobecné idey nejsou pouhé výtvořiny myšlícího ducha lidského, pouhé slova, jak říkali nominalisté, nýbrž že mají svůj skutečný byt i bez ducha lidského, kterýž že jich právě teprv pojímá, netvoří. — Pročež přistupme, — dí *Stanislav*, — před trůn milosti a důvěrou myslí své, ta i onde prosíce, hledající a tloukouce, jsou-li čili nejsou v myšlení božím formy věci ideální, obecné a. š. d. (Tomek Dej. univ. Pr.) Muž v literatuře sběhlý a účastnující se na pěstování vyšších věd svého věku, nemohl se takorůzka neúčastniti též na pohybování učení Viklefovým v Čechách povstalém. Účastnil se na něm tím horlivěji čím patrněji tehdež všechna téměř filosofie vrch a cíl svůj nalézala v učení náboženském. Brzo, na to jak spisy Viklefovy do Prahy se dostaly napsal *Stanislav* traktat ve smyslu Viklefově s strany zůstávání chleba ve svátosti, že pak ale soudní pro to měl opletání, i boje se trestu zaprel traktat že od něho nepochází. Na vzdor tomu l. 1409 pro spisek tento z novu byl potahován v Pise před kardinály i musil jej opravit a doplniti až konečně uznán byl za bezchybný. Od těch dob jej co spisovatele nalézáme mezi protivníky nového učení. L. 1412 spolu s *Pálčem* shotovil proti Husovi spis jež *Pálec* v Žebrácku ve schůzce obou stran před raddou královou četl. Ve spisu tam pravi aby spisy

bakalářův předloženy byly senšurě fakulty, když prý Hus je bakalářem theologie učiniti se zpěchoval, čímž v podezření zlého učení a zavádění lidí sprostého upadá proto že učení své tají. a. t. d. Spisem tímto Stanislav a Pálec se vůbec snažili dokázati že papež má mocnat dávat úplné odpuštění hříchův. — Jiný společně od obou složený spis proti Husovi pochází od r. 1413 a čten byl v synodě v Praze v domě arcibiskupovu držané. Objeveno v něm že podstata roztržky o kterou se jednalo: se strany nakaženého duchovenstva pochází. (ex parte quorundam de clero pestifere). — Hlavní akcent tu kláden na výrok sv. Augustina: *Poslušenství více jest platné než úsleky jiné cizosti mravní*, protož aby se zapovědělo pod pokutami těžkými, duchovními i světskými aby žádný neprotíval se představeným církevním; a t. d. Kdožby pak tomu byl na odpor a učení Viklefova se nakloňoval, aby držán byl za úhlavního nepřítele království aby káráa byl trestem duchovním, a kdyžby se nechtěl nechati napravit aby odevradán byl trestem světským, a nikdo aby takového nesměl zastati neb brániti. Poněvadž pak 45 artikulů Viklefových již dávno obzvláštně zapovězeno jest od university pročez aby zapověd pod vypověděním z království a pokutou klatby byla zachována. . . . a t. d. Takovéto zásady projevil Stanislav i ve všech ostatních traktátech, replikách a polemických narážkách svých nedaje se odstrašiti známajícím se proti němu povstaly m. v. v. míněním. Byl, on zajisté jeden z fanatických zelotův, kteří, kdyžby podle jejich vůle šlo, celý svět by spoutali řetězi v Římě hotovenými v nichž úpící rozum marně by se dovolával práva svého. Ve spisech svých hlásal poslušnost, odvislost a pokoru vatře papeži a kardinálům, jemu na odpor se postavili mužové hlásající mužnost, světle a svobodu. Neuspokojil se on vystupovati a přesvědčovati slovem, nýbrž provaloval mocnost světskou na pomoc. Klatba a vyhnanství, meč a oheň měly podporovati slabá argumenta těch fanaticků otroctví u nichž i ta nejzřejmější hloupost která z Říma vyšla větší měla platnost a váhu nežli i nejskvělejší blesky genia a nejspravedlivější výroky domysla mudrského. Pro ten paklelý Řím a pro ty zneuzravněné kardinály epovážil se Stanislav vystoupiti s onou nestoudností která se právě na autoritu těch odvolávala jež osvícenější část lidstva právě zavrhovala a o jejich mravním a duševním bankrotu nebylo nižádné tenkrát pochybnosti. K udržení a zastávání autority, této potřeby bylo skutečně násili činiti pravdě a právům lidského ducha, a v skutku všechny traktáty strany této oplývaly sofistickou a křeč pak už ani tato nestačovala tam; výhrůškami nahražovaly dostatek argumentů. Že i spisovatelé strany Husovy ba i Hus sám dosti často do podobné sofistiky sklouznili toho příčina byla jediná ta že nesli ještě dosti dar

haereticos acriter oppugnavit k čemuž Ungar číjí poznámku, že Šimon z prv byl přívržencem J. Husa, napotom ale se stal protivníkem jeho; Palacký, (Dějop. III, 1. str. 152) jej uvádí ještě léta 1414 mezi přátely Husovými jmenuje ho však Šimona z Tišnovic. Jungmann v hist. lit. české praví že byl „z přátel Husových, avšak spis Šimonův který při tom, uvádí jest protivníkský, (na rok 1428, položený.) Latinský Tractatus M. Simonis de Tischnov: *Utrum laicalem populum communi- nicare sacramentaliter Sacramento altaris, sub utraque specie sit ne- cessarium ad salutem?*“ nalézá se v rukop. sbírce *Acta inter patres Concilii Basiliensis etc. cum aliis quibusdam tractatibus contra Vi- clifitiam*. . . Ten samý traktát pod titulem: *Tractatus scriptus per Ma- gistrum Symonem de Tischnov contra illos qui communicant laicalem populum sub utraque specie*“ nacházel se též v bibliothece Rokycan- ského kláštera řeholníků řádu sv. Augustina. Tomek v Dej. univ. Pr. často uvádí tohoto Šimona, též vždy z Tišnova ho jmenuje. Již l. 1402, měl Šimon přednášky ve svobodných uměních na univ. Pražské. L. 1409 stal se děkanem fakulty artistické 1411 pak rektorem univer- sity. Toho roku čípil spolu s Tomášem z Lysé děkanem fakulty artistické a s J. Husem odvolání proti arcibiskupovi Zbyňkovi. Omylem jej Tomek v Dej. univ. na str. 189 uvádí již r. 1412 mezi protivníky Husovými v schůzce na Staroměstské radnici držané, neboť 1413 stal Šimon ve schůzce u Křišťana, odbývané vedle Jakoubka a Jana z Jesenic při Husovi, a i napotom ještě 1417 vedl hádku pro Husův traktát *De ecclesia* proti jakémus Pavlu z Prahy. Tedy ani toho časa nestál ještě Šimon proti kalichu a straně Husitské vůbec, sice by zajisté byl nezastával větn že jest církev obec všech předurčených k spasení. Takéž z letopočtu i z okolností vysvitá že Šimon po všechna tato léta účastniv se na životě universitním Prahy nepustil. Avšak naproti tomu nalézají se zprávy že Šimon z Tišnovic za časů Konrada z Vechty biskupa Olomúckého, tedy už před r. 1413 (kde Vechta arcibiskupem Pražským se stal;) byl farářem Tovačovským na Moravě, byv prý tam povolán od p. Jana z Cimburka a na Tovačově který Husitům přál. Tam prý mnoho přispíval ku rozšíření Husitství na Moravě. Šimon byl Moravan z Tišnovic (v bývalém Přerovském napotom Brněnském kraji.) Nedobře tedy psáno Šimona z Tišnova (de Tischnov,) a faru na Moravě obdržel, bezpochyby l. 1412, vystoupiv z rektoratu univer- sity Pražské. Toho roku se nikde zmínky nečiní o nějakém jeho pů- sobení v Praze; Jakož mnozí jiní učencevé tenkrát v Praze na uni- versitě se zdržovali ač se jmenovali farářové, kanovníci atd. v die- césích namnoze daleko, odlehlých, takž i Šimon z Tišnovic zajisté l. 1413 zase do Prahy se navrátil a na veřejných záležitostech se účastňoval

až snad do léta 1417. S dotčenou nedovedenou hádkou s M. Pavlem přestávají všechny další zprávy o něm na universitě a zdá se že na svou faru se odebral. M. Pavel byl též farářem na Moravě a sice v Dolanech kde pověstný Štěpán z Dolan toho času byl převorem. Snad bezprostředním působení tohoto Štěpána snad i prostřednictvím faráře Pavla s nímž Šimon už v Praze byl často se scházel povědělo se převedení Šimona Tišnovického na katolickou stranu. Z toho, že rukopisy traktátů jeho více na Moravě než v Čechách se nalézají souditi jest že tamtéž byly sepsány. Traktát *de unitate ecclesiarum* v aroh. Třebovském souhlasí ještě s Husovým náhledem o církvi a byl dříve, zajisté v Praze shotoven. Traktát *Contra illos* jest přivěšen traktátu jiného obsahu po r. 1433, taktéž Drážd. rukp. *Utrum Laicalem* shotoven teprv po sněmu Basilejském. Též rukopis Olomúcký a ruk. ve sbírce Cerroniho v Brně nezdá se že byly starší ač nesnadno tu udati neshodu několika let. Také český jeho spis *proti přejímání pod obojí* padá teprv do léta 1428. — Také od M. J. z Reimsteina (Kardinála) pochází spis latinský: *Consilium de usu calicis* atd. ovšem ve smyslu náhledů Jakoubkových sepsány. Mimo to nás od téhož učence došly některé dopisy z Kostnic. — Co horlivec pro vlast a pokrok v této době se objevuje též Štěpán z Kolína, jeden z nejprednějších mužů při universitě, předchůdce J. Husa co kazatel v kapli Betlemské jež mistr tento v jednom spisu jmenuje: *zelator patriae ferventissimus*. Došla nás některá kázání jeho z nichž jedno kněžstvu samému držané zvláštní má zajímavost. Doráží v něm na kněze jenž se v universitě proto zdržovali aby pod záminkou učení užívati mohli rozkoše ve hlavním městě. Nenávidí prý knih, ale kostky v zalíbení mají, před četními ve školách utíkají a více při veřejných divadlech než ve spasitelném učení čas tráví, společnosti nevěstek pilněji hledí než pobožnosti atd. Snažili jsme se zde toliko o stručné naznačení několik ale o dohlédnutí ruchu jehož hlavním buditelem a oživovatelem byl Jan Hus. Aniž tu vyplněn jest kruh všech mužův jižto slovem a přem způsobili ono světodéjné hnutí kterýmž národ český nad všechny jiné v Evropě se povznesl. — Někteří z duševních bojovníkův jižto stejnot s Husem dráhu nastoupili teprv po Husovi rozvinuli hlavní svou činnost na poli náboženském, politickém a socialním. Někteří polékaní přerýchlym postupováním věci zastavili se po prvních krocích a působili pak protivu strany besohledných opravovatelů jižto dosti brzo na radikální půdě se octnuli. Mocnost myšlenky se tu objevila evšem větší nežli vůle těch kteří ji do světa uvedli. Vyrůstala jiná před očima až posléze z rukou se jim vymknula. Zprv toliko některé kruhy učenců se účastnily na hádkách, brzo ale záležitost o nichž se domýšlelo

že nepatří před *forum publicum* poskytovaly látky všem vzdělaným ku pojednávání a hned na to už všemu lidu ve všech končinách vlasti našich. Zprv jen na universitě se probudil duch národní kdež se jednalo jen o tři hlasy při volbách. Učencové čeští ale na vzdor tomu ruchu psali nanejvíc latinsky, neboť nepsali pro lid nýbrž pro školy. Ale národ brzo nahlídnul že věc o kterou se jedná není pouze věcí učenců a university nýbrž že jeho jest záležitostí a že mu potřebí aby zpraven byl o všem co na jeho téměř vrub se děje. Tu ovšem musila i latina brzo tratiti půdy. Ale nešlo to tak rychle s uváděním českého jazyka do všeobecné literatury jak by toho byla potřeba žádala. Nebylo tu mužův jenžby hned na počátku hnutí náboženského myšlenky Štítného se byli ujmulí a v boji proti latiníkům na literární půdě pokračovali. Posud bylo více těch kteří za to měli že nesluší aby lid se účastnil na životě literním, kteří za snížení náboženství a snad i vědy považovali když o věcech vyšších v jazyku národním se pojednávalo. Ale ještě jiné důležité příčiny bylo pro kterou čeští kněží a jinak herliví národovci své traktaty psali latinou. Požadovali toho polemičky a dogmatický jich směr. Nešlo jim tehdaž ještě o to aby těmito spisy přesvědčovali obecný lid jemuž prostě v kázáních rykládali své náhledy, nepouštěce se do zevrubného vyvozování a odůvodňování jednotlivých článkův, ale šlo jim především o to aby překonávali odpůrce a před celou církví bezprostředně se ospravedlňovali. Musili tedy psáti jazykem kterémn církev vůbec rozuměla, který panoval nejen v Římě ale všady kde bylo katolických kněží. Myšlenka odtržení se od všeobecné a způsobení zvláštní české národní církve tenkrátě ještě nebyla vznikla, ba reformatorové čeští čelili k tomu aby v celé církvi se uznala potřeba oprav jimi naznačených a aby i ostatní národové nastoupili dráhu pokroku. Tím se zajisté stalo že v této době latina měla v literatuře naší posud valně převahu nad češtinou ač ovšem národní jazyk již již se hlásiti počínal o své právo. Hus a jeho soudruhové zajisté brzo uznali že nemožná jim provesti myšlenku svou bez uznání a podpory lidu, že potřebí nakloniti sobě vůli národu na kterouž se jim posléze odvolávatí bylo jako na hlavní, rozhodující instanci. Potřebě této vyhověti mohli jenom tím když jej uvedli ku poznání věci o kteréž se jednalo. To se ovšem jen poznenáhle docíliti dalo a požadovalo mnoho sil. Většina spisovatelů se snažila nejprv o vyjasnění obzoru na výšinách společenských a menší toliko část jich dále připravovala půdu nové době. Jádrem a středem duševního pohybování byla universita a na té se všecko latinsky konalo a nižby komu bylo napadlo aby se vedle latiny též národnímu jazyku vyučovalo. Znalost českého jazyka, totiž taková jakáž spisovatel po-

třebuje, dosáhnouti se dala toliko soukromnými študii, a předpokládala už i zvláštní směr učencům tehdejšími neobyčejný. Směr takový uznal už v starší době spisovatel kroniky Boleslavské a později zvláště Štítný, a nedá se upříti že zásady jejich národnímu jazyku valný připravily průchod do literatury. Za této doby Hus a jiní kazatelové čeští mnoho působili v ohledu tomto a na nejvíc snad dekret Kutnohoraký kterýžto tendencí svou mnohem dále zasáhl nežli doslovným svým zněním zaměřoval. Byl to však výsev jehož plody teprv očekávatí bylo. Že se pak nad očekávání brzo objevily to děkovatí jest mohutnému proudu myšlének který vystoupiv z mezí universitních po celé zemi rychle se roznesl a veškerý národ s sebou strhoval, národ to český jenžto učence své a latiníky k tomu přiměl aby se češtili a národního jazyka u spisování užívali. Proto pro všecko i brzo po Husovi se ještě mnoho psalo a rokovalo latinou ale překvapující jest skutečně obrat jakýž vzalo písemnictví české povstáním strany Táborův!

Zmínili jsme se již o tom že někteří z přátel Husových teprv po usmrcení jeho rozvinuli největší svou činnost, zejména Jakoubek, Příbram, Mladenovic, Křišťan z Prachatic, Kardinál, Prokop z Plzně a j. o jejichž literárním působení nám ještě promluvití bude; též že vedle mužův kteří už za Husa nejen na literárním ale na historickém poli vůbec vystoupili nacházeli se jiní, kteří neúčastníci se veřejnosti a sporů náboženských v tichém soukromí se zabývali spisováním knih. Nestáčílo by nám zde místo k uvedení všeho toho co vůbec známo o literárním zaměstnávání se k. př. řeholníků klášterních na počátku XV. století. Poněkázeme toliko na některé osoby kteréžto ač latinou psaly předce pro obzvláštní náklonnost k literárnímu životu zasluhují aby se na ně docela nezapomínalo. Jmenovali jsme už Jana z Holešova, Moravana, muže zvláště vzdělaného a nikoliv posledního mezi spisovateli oné doby. Narodil se l. 1366 a maje bohaté rodiče odebral se do Prahy na studie, a vstoupil do řádu Benediktinův v Břevnově za času opata Diviše II. (1385 — 1409). S povolením opata se ku dalšímu vzdělání svému odebral do Paříže kdež nějaký čas na universitě strávil l. 1397 zase do kláštera svého se navrátil. Brzo na to shotovil první svůj spis, totiž komentář ku písni: *Hospodine pomiluj ny*, o kterém jsme se už zmínili. (Viz str. 148). Když pak husitství se zmáhalo a rozličné otázky se kladly mezi nimiž i ona: *Utrum credi possit in papam* sepsal latinskou odpověď zastávaje papeže co nejvřejeji. (Úvaha tato v ruk. se nachází v archivu kláštera Rejhradského na Moravě ve sbírce: *De haeresi et bello Hussitico*.) Píše se o něm že byl též do Kostnic na sněm poslán. L. 1420 když Husité na Břevnovský klášter se obořili odebral se do Rejhrad kdež sepsal *Sermo*

nes de laudibus S. Mariae a l. 1426 na pobídnutí přítele svého Přibislava faráře z *Lysé Longum sero vel Largissimus vesper*, (střední večer) kdež i zvláštní pojednání o *Koledě*. Ve spisu tomto pravi mezi jiným že troji jest druh lidí kterým sluší věřiti totiž starším, učencům a takovým kteří daleké cesty konají. Starci se pamatují na věci dávno stalé kterých mladci si nevšimají; učenci vědí mnoho co neučení nevědí, a ti kteří daleko cestovali ve vzdálených zemích viděli mnoho co marně hledati v knihách a o čem jiní lidé vypravovati nemohou. — Jak horlivým byl katolíkem souditi z toho že ho nazývali *kladivem kacířův*. Domýšleti se dá že snad i jiné traktáty proti Husitům od něho pocházejí. Pravi se též že jakýs historický spis sepsal jež však neznáme. Že se s historií rád obíral vidno ze spisů jeho: Mnoho historického jsem zvěděl od starého kněze — praví na jednom místě, — který skoro celý svůj život při dvorech prelátů a králů strávil, neustále v historii čítal, mnohé kroniky a mnoho náháněho a neobyčejného proskoumal. Jméno jeho jest Aleš, a umřel v klášteře našem kdež i pochován jest. — Z jiných benediktinů Břevnovských jež asi za časů těchto spisování se zaměstnávali jmenují se: Kněz Leš později převor v Rejhradě, jež sepsal: *Vitae patrum a Summa virtutum et vitiorum*, pak kněží Václav z Olšavetic a Maršus. — Vůbec se Benediktině kláštera Břevnovského pěstováním literatury významenávali a značnou zásobu knih chováli. K rozmnožení biblioteky jejich tenkrátě přispěl zvláště kanovník Dr. Adam z Neštic. Muž tento měl pověst velikého učence a psáno o něm že byl proslulý právník, theolog a dějepisec. Sepsal prý historii svého časa o které však už stopy nemáme. R. 1408 se stal kanovníkem a stál v řadě oněch nepřátel Husových kteří arcibiskupovi radili aby nad knížkami Viklefovými soudní jednání se zavedlo a by všechny se spálily v kterých by bludy jakés nalezeny byly. L. 1414 daroval celou svou biblioteku klášteru Břevnovskému. Sám se významenav hrotením proti novotám v církvi byl zajisté přesvědčen že Benediktině Břevnovští s ním úplně souhlasí a podobným hrotením se významenávají. Nebylo tedy divu, že Husité později se obrátili na klášter o kterémž věděli že veliké a nebezpečné nepřátele jejich přechovává.

ČÁST DRUHÁ

Náboženské, národní a politické spory v bězích války Husitské.

Nastaly doby živé a v dějinách zemi jazyka českého krvavými plameny zaznamenané. Sledily se výstupy a vystávaly i střídaly se myšlenky jichžto všech úhrnek znamenitým jest svědectvím probuzeného, okovů všelikých se zbavujícího ducha národního. Málo bychom však věděli o velikých povahách a mohutných snahách této doby kdyby život veřejný tenkrát nebyl živého odlesku a ohlasu nacházel v písemnictví časovém v kterémžto se námí podstatně a věkem tehdejkým pohybující myšlenky aspoň v hlavních rysech zachovaly. Nedá se upříti že vývin panujících tenkrát myšlenek v době po Husovi ještě mnohem rychleji se činil nežli za lét právě uběhlých. Jakož vzájemně se budily, oplodňovaly a podněcovaly tak i především směřovaly na rozšíření své neboť se každé jakékoliv mínění povstalé snažilo o vydobytí sobě uznání všeobecného, každé po tom bažilo aby sobě podmanilo vše jiné a nad ním panovalo. Jenom náhled o shovívavosti, svobodném mínění, tak zvané toleranci neproniknul věk tehdejší. Každá strana se domýšlela že *neomí se trpěti neřády strany druhé, že v bludech a hřích vězí kdo jináče smýšlí, že učení jiných jest vniknutí ďáblovo a cesta kterou antikrist vede poblázněné duše k zatracení.* — Živý byl ruch jež spisy Viklefovy na universitě a mezi učenci byly působily. Nepředvídaně ale vyrůstati musel když myšlenky jež nejprv toliko v akademických sálích se ozývaly napotom po celé zemi se rozléhaly a veškerý národ v proudy své strhly. Kterak do kruhů lidu obecného se dostaly o tom máme stopy dosti patrné. Kázání v kostelích, veřejné hádky na schůzkách i synodách kněžských zajisté nejvíce k tomu přispěly. Neméně ale as působily i spisy jež o hlavních otázkách pojednávaly. Nejprv toliko pověsti o tom co na universitě se dělo do lidu vcházely a všeobecnou pozornost a účastnoství budily. Kdožby na tom pochyboval že studující universitní jakož nejbližší účastníkové hádání a přednášek také první snad o nich pověsti roznesli po Praze? Byli bez pochyby i nejpilnější opisovatelé a rozšiřovatelé traktátů, fešů a disputací profesorských i kněžských vůbec. Výstupy na universitě byly příliš veřejné, jednání stran příliš zřejmé a hluché než aby se lid byl neúčastníti mohl na pohybování tak nápadném. Rozněk on brzo že se tu nejedná o záležitosti školní

nýbrž všeobecné, lidské, že tyto zájmy doktorův se hádajících jsou spolu zájmy jeho, o čemž i kazatelé veřejní jej dostatečně poučovali, přímo k účastenství ho probuzujíc. Jak mile otázky náboženské do kruhu obecného vstoupily tu hned se předním stranníkům objevila nutnost, aby sobě získali tento lid o kterémž tušili že vůle a síla jeho, jakož *ultima ratio* jedině rozhodnouti může o tom co v Čechách za pravdu se uznati má a co za lež. — Katolická strana ovšem hned z počátku dobře uvážila škodu, jež jí z toho vyplývá že otázky tyto, jakoby profanací jakous ze školy na ulici se vynesly. Kdož ale nejvíce k tomu přispěl nežli právě ona svými nepolitickými přechmaty? Hluk jakým se nejprv proti spisům Viklefovým obořila, veřejné sbírání a pálení knih jeho, kletby na miláčky lidu provolávané a všeliké jiné nepraktické prostředky jichž se uchopila k utlačení nového učení, nebyly způsobny k tomu aby se myšlenky opravovatelův pod latinskou pukličkou udržely. Lid bažil po vysvětlení všech těch udalostí a kazatelové v chrámech nemeškali mu je podati. A kdyžto všady se mluvilo o *psaných bludech*, *kacířských knihách* neb o *moudře složených pravdách a o knihách jež mluví ve smyslu písma svatého a prvních otců církevních*, tuť se i mnohým zachtělo přímého poznání těchto knih a všelikého jich výkladu.

Lid zajisté v této době počal více a bedlivěji čítati nežli dříve činil. Horliví opravovatelé zvláště na to doráželi, aby *zdroj křesťanské pravdy, totiž písmo svaté* za soudce se bralo ve všech otázkách odvolávajíce se na bibli u každé příležitosti. Předměty o nichž se pojednávalo byly příliš důležité než aby se lehkovázně byly obcházení mohly. Komuž jen možná bylo ten hledal i prostředky k vlastnímu se přesvědčení, čítal a přemýšlel svým způsobem. Taktéž lidé študování nucení byli pilně nahlížeti do časového písemnictví a o všem důležitém se poučevati, neboť sotva o jiném se hovor vedl než o tom k čemu bouřlivá přítomnost sama vedla. Straniti se ruchu časového a národního byla odevzdy marná snaha. Zahanben a prodán stojí nevědomec a natečník v proudu který všechny uchvacuje i ty kteří se mu vyhýbají. Stane se kolečkem mimo vůli svou hnaným a pozbyde brzo vši osobní svobody nemaje cíle ani vůle podstatné aniž snaje prostředky k ubezpečení svému. Tuť i vzdělanější část národu a zvláště šlechta česká a moravská nemohla se neúčastniti na dnešním hnutí a nevšímáti si spisův je řídicích. Ti pak jenž v církvi a ve společnosti jakožto hlavní činitelé vystupovali nejvíce měli k tomu příčin aby každý krok a každou myšlenku svých součinitelů a protivníků sledili dílem k podpoře dílem k odperování. A čím více se otázky staré zamotávaly a nových povstávalo, tím větší potřeba nastávala

osvětlování neb odpírání veřejného ústního i písemného. Tudiž se stalo, že v písemnictví v Čechách za pobořených těchto dob velorychlý vzlet započal a na vzdor strannosti své přece veledůležitý. Mělo ono povzdy vícerych řečíšť. Jedno vážnější všeobecné a mírné, jiné prudší a téměř hrkotem k předu tlačící. V onom se ustředovaly zjevy trvalých v tomto se proudily změny rychle povstalých a rychle zanikajících téměř denních myšlének. Dle povahy časů převažuje někdy ta někdy ona strana myšlenkového proudění. Za těchto dnů ovšem literární bystřice, hnána a ženoucí, v popředí vystupovala. Příčiny toho ležely v národních dějinách jimž ona zase dodávala směrů a života. Dá se říci že časová literatura tehdejší házela jiskry živé a oživující. Málo bychom věděli o podrobnostech duševního života tehdejšího kdyby některé ty jiskry se nebyly v popeli uchovaly, ač po hříchu i větší jich část zanikla. Nápadné však jest že i v této době, kde národnost česká po vystěhování se německých profesorů a studentů na universitě velké slavila vítězství, předce podobné vítězství neosvědčila též v literatuře vedle latiny. Národní ruch mezi Čechy byl ovšem valně probuzen, a německý živel aspoň v literatuře domácí nedošel moci. Proto pro všechno zbylo ještě dosti Němcův v Praze a v českých městech usedlých, a hledali tito Němci všeliké příležitosti aby proti Čechům vystoupiti mohli a je pokořili, jakž později ještě ukážeme. Mezi Čechy ale bohužel nevyvstal hned i druhý jakýs Štítový který by v literárním boji proti latiníkům byl pokračoval. Proto jakož veřejné hádky učených na universitě i jinde nejvíce latinou se vedly takž i traktáty v tomto jazyku se shotovaly. Mnozí z předních Čechův psali ovšem i česky i latinsky ale právě z dnů nejpohyblivějších se nám na hlavní otázku tehdejší více latinských než českých odpovědí dostalo. Učenci, latiníci, nesnadno a neradi se vyzouvali ze starých zvyků, a nikoliv z jakés nenávisti proti češtině své traktáty latinsky jakožto v jazyku synodálním skládali. Ale nejen traktáty nýbrž mnohé důležité spisy jiného druhu latinou spisovali tenkrát mužové slovní a českého jazyka dobře znali a obzvláště milovní, jako k. př. Petr z Mladenovic, Vavřín z Březové a j. Spisy těchto i některých jiných jim rovných mužův, ač latinské, přiléhají předce tak úzce k životu českému, že bylo nespravedlivé je mlčením obejít. Petr z Mladenovic jest osoba v mnohých ohledech zajímavá. Když Jan Hus svou cestu do Kostnic nastoupil (1414) nacházel se Petr z Mladenovic, tehdaž ještě bakalář v průvodu jeho, a sice co písař Jana z Ohluma. Byv očitým svědkem všeho toho co v Kostnici na sněmu se dělo, tedy i odsouzení a posledních chvílí českého reformatora, sepsal dvě důležité vypravování o M. J. Husovi v Konstancii, jedno obšírné a jedno kratší. — O spisech těchto se ne-

vědělo až teprv německý učenec Jan Agricola (v XVI. stol.) je našel do něměiny přeložití dal a jeden l. 1538 druhý 1548 tiskem uveřejnil. Mělo se za to že spisy tyto pocházejí od kněze Příbrama. (Voigt Acta lit. Boh. I. 397.) Jest však svědkův dostatečných že Mladenovic byl spisovatelem dějepisných těchto památek. Staří lětopisavě čeští kladou na r. 1415 mluvíc o smrti M. J. Husa: „Kdo pak o tom chce dále věděti kterak sů s ním tam v Konštanci nakládali ten čti život mistrův Husův kterýž jest sepsal mistr Petr z Mladějovic (těž dle jiněho rukopisu „z Mladenovic z Moravy“) jenž jest v ty časy byl v Konštanci jsa pisařem pana Václava z Lestna.“ Pak Lupac: *Petrus Mladenovic magister in artibus, theologus et annis 21 pastor aedis D. Michaelis Praegae veteris, decessit est hac vita 7. Febr. 1451. Scripsit vitam J. Hussi quae in templis Bohemorum sectae huic addictorum praelegi solebat.*“ Spis Mladenovicův jest důležitý pramen historický ohledem na J. Husa a sněm Kostnický, neboť s velikou živostí tu líčeny jsou osoby a podrobnosti výjevů, a mají popisy tyto obzvláštní ráz pravdivosti a vřelosti do sebe, takže z celého vypravování vyhlědá nejen očitý svědek jakýmž vypravovatel byl, nýbrž i vzdělaný muž který nejen že vypravuje o tom co viděl a slyšěl a scěnu vedle scěny klade, nýbrž i osnovy všech těch udalostí zná i svůj náhled má do věci. Bylť on zajisté také uznáván za člověka který dobře vládnouti umí perem, neboť jinak by ho nebyl pan z Chlumu za sekretáře svěho vzal na sněm a nebyli by mu přátelé Husovi svěřili shotovení protestu proti nevlídněmu nakládání s obžalovanými mistry českými. Protest tento jež P. z Ml. složil i četl, tiskem uveřejněn jest — ač chybně — v připomenutěm už spisu Rerum concilii Constantiensis a t. d. jež vidal H. Hardt. — Když, jak některá svědecství tvrdí, spis Mladenovicův o Husovi veřejně v kostelích se předčítal lidu, tudy nám dovoleno jest se domnívatí že byl i do češtiny přeložen. Že překladu toho se nenalezá tomu se diviti nelze an i original dosti dlouho byl ztracen. — O životě Petra z Mlad. před sněmem Kostnickým jen málo víme. Že byl Moravan jest jistě a poukazuje na to mimo jiné také Campanus de Vodnian: *Rectore M. Christiano Prachaticeno et Petro de Mladionovic Moravo decano . . .* Po ukončení sněmu Kostnického objevuje se P. z Ml. častěji u veřejnosti. Nejprv víme že se horlivě přidržoval strany Pražské proti Táborům, po boku stoje mistrům Příbramovi, Prokopovi z Plzně, Křišťanovi z Prachatic a jiným více kteří se, jak známo, k mírnější straně kališníků počítali ale nejhoriivější boje proti Táborům podnikli. Petr požíval veškerě důvěry této strany a jsa kazatelem u sv. Michala kde Křišťan Prachatický byl farářem v neustálěm a úzkěm s ní trval spojení. V hlucném shromáždě-

dání předních mužů národu českého v prosinci r. 1420 dány mu byly ku veřejnému přečtení artikule směřující k objevení a utlačení učení Táborského. Svědčit za povahu jeho jiných mírnější že po přečtení žalobných článkův doložil „že mistrové Pražští nechtějí dotýkati jimi žádné osoby zvláště ale že jen vůbec prosí a napomínají všech věrných Čechův, aby varovali se kněží takových kteří se přiznávají ke článkům oněm, poněvadž prý každý z nich jest buďto kacířský anebo bludný aneb aspoň pohoršlivý.“ — R. 1421 odpíral Korandovi který měl veřejné kázání o ornátech, a že toho času bezpochyby v kázáních příkřeji vystupoval proti Táborským, dovedla strana tato že svržen byl z kazatelského úřadu a na místo jeho Vilém kněz strany Táborské dosazen. L. 1426 byl děkanem fakulty artistské na universitě. Zde podotknouti sluší že se horlivě ujímal studií ježto za čas války se zanedbávaly. „*Verum disturbiorum periculis . . . actus scholastici pro majori parte sunt sicut amissi pariter et suspensi!*“ pravil, vinu toho klada na Táboř. — L. 1427 byl z města vyhnán s celou svou stranou, totiž s Příbramem, Prokopem Plzenským a j. M. Křišťan z Prahatic ale byl na nějaký čas uvězněn, neboť strana Táborská byla v Praze veškeré převahy nabyla. — Všickni tito mužové stáli jsou za časů Husových v první řadě opravovatelův, ale prudký let jímž duch časový tenkrát se značoval povolal nové nad ony pružnější síly na dějiště, proti kterýmž dědičové myšlenky Husovy tuhé podnikli boj. Protož i spisy jejich v této době nečeli tak dalece už proti Římu jako proti novým sektám povstalým. Nejhorlivější a nejneunavenější v boji tomto se nám jeví Jan z Příbrami, kterýžto všecky hlavní zjevy válčícího hasitství proživ, co do učení, spisování a agitací osobné, hlavního na nich měl účastenství. Rok narození jeho neznáme. Jisté však jest že hned z mládí do Prahy přišel a má se za to že na vysokých školách byl učenníkem M. Matěje z Janova, oddav se studiím filosofie a theologie. L. 1409 stal se bakalářem. Téhož roku byl přítomen schůzce mistrův českých a černé Růže kde se porady konaly o člancích Viklefových, kteréžto schůzce se projevuje ve spisu svém *Professio fidei*. L. 1413 stal se mistrem učení Pražského. Toho času byl horlivým přívržencem Husovým. Stal se pak farářem u sv. Jiljí na starém Městě v Praze. L. 1420 vedl slovo jménem Theologů českých proti řečníkovi strany Římské Petrovi de Vergeriis. Na cestě novot náboženských záhy se zastaviv vyznamenával se napotom více svým prudkým ba vášnivým odporem proti Táborským, nežli zastáváním církve české proti straně Římské ku které se nápadně zase přichyloval. Netak při straně opravovatelův mírných stál na prvním pak místě jako proti straně těch kteří předběhnuvše ducha času dále zaměřovali

nežli obecný rozum pochopoval. Ač se Příbram směle po bok postaviti mohl předním vzdělaným mužům svého věku, nedozrál předce duch jeho, časovou pouze vzdělaností nasycený tak dalece aby byl požádavkům vyššího domyslu a osvěty náboženské a občanské za dost učiniti mohl. Ba dá se o něm říci že je ani nepochopil, jakž dále ještě ukážeme. Že i protiventství prožil tomu se není diviti když uvážíme s jakou urputností pronásledoval ty jižto vyššího zápalu pro pokročilejší myšlenky schopni byli nežli ony byly kterýmž on vítězství vydobýval. Cesta jeho nevedla později ku předu nýbrž nazpátek. Či to nebyl krok zpátečný když l. 1427 se veřejně postavil ku straně těch mistrů a kněží Pražských jižto se pod papeže poddávali? Bylat ale tenkrát už strana horlivějších opravovatelů i v Praze vrchu nabyta a Příbram byl následkem toho uvězněn a pak z města vypovědín. Teprv léta 1437 „uveden jest do kostela k sv. Jiljí za faráře k rozkázání císařskému.“ Když uvážíme že toho času i jeptišky do klášterů, i mistr *Papoušek*, zuřivý to protivník strany radikálních opravovatelů též od císaře Sigmunda na faru svou (do Týna) usazen byl vrhá to patrný stín na Příbrama že *takového* ochrance potřeboval! — Po celý ten čas vidíme jej horliti proti Víklovi a přívržencům jeho v Čechách. Lépe se choval v Basileji kam ho l. 1437 Čechové s jinými posly vypravili a kdež co řečník spolu s Prokopem Plzenským hájil učení a přijímání pod obojí. 1439 s týmž M. Prokopem vyvolen byl za administrátora konsistoře Pražské pod obojí. S M. Rokycanou se nacházel v rozepři až do l. 1442, kteréhož roku též správcem kaply Betlemské byl ustanoven. Zemřel l. 1448 dne 20. prosince. Nad jiné osoby jež tenkrát v čele stran stály jest nám Příbram důležitý svým literárním působením. Ačkoliv spisy jeho především do oboru theologického padají nalezá se v nich předce tolikých zpráv historických a dějiny oněch dnů osvětlujících že povděční jsme horlivosti strannické ježto snaživši se o to aby co možná důvodův proti nenáviděným odpůrcům sesbírala, tím i nejdůležitější některé myšlenky nám uchovála jež dobou tehdejší pohybovaly. Příbram psal v obou jazycích, latinsky i česky. Některé ze spisů jeho jsou výhradně příležitostné, totiž složené za směrem okamžitým, jiné jsou všeobecnější. K prvnějším počítati jest zvláště kvestie, řeči, polemické rozpravy shotovené ku veřejnému přednášení, repliky a jiné podobné příležitostně povstalé. Nedá se upříti že ze spisů jeho nevšední vzdělanost a částečné duševní nadání vysvítá, ačkoli všechny jeho knihy a traktaty polemický ráz do sebe mají. Tento ráz jež důsledně zachoval jest spolu svědectvím že skutečně přesvědčen byl o pravdivosti svého mínění kteréž zastával veškerou svou zbraní duševní. Velmi důvodně jej líčí Palacký: „Muž ten,

v horlení svém proti všem pikhartům t. j. zapřatelům transsubstan-
ciace, neznal ani míry šetrnosti, ani unavení; z pikhartství, dle jeho
zdání, rodily se hlavně všechny ohavnosti kterými vlast naše za jeho
živobytí zprzněna byla; proto nepřestával bonřiti netoliko proti kněžím
Táborským ale zvláště také proti M. Petrovi Payne Angličanu, jakožto
přednímu hlasateli nauky Viklefovy v Čechách. Poslouchal on v tom
jediné svědomí svého, pravívaje že komu bůh dal poznání bludův, ulo-
žil také povinnost, postarati se o vyplnění jejich. Těto povin-
nosti se anažil Příbram zvláště ve spisech svých dostáti, tuto povin-
nost před očima choval ve svých řečích a kázaních. Pravit sám o
sobě, „že proti Viklefovi téměř po dvacet let kázal kdež projevoval
že všechna kacířství a bludy o svátostech jež po celou tu dobu v oběhu
se nalézaly od Viklefa a učení jeho pocházejí.“ Dále pak líčil jaká
pronásledování za to přetrpěti musel i doufá že větší za to bude vědek
u boha nežli jsou lidská vyznamenání a pochvaly. — Nebylo však
divu, že ho Táborští a vůbec strana opravovatelů pronásledovala, neboť
kterak on proti nim mluvil, psal a jednal, toť věru nebylo způsobeno
k tomu aby se na to mlčky dívali. Právili jsme již že hlavní jeho
působení čelilo proti Táborům, a totéž se říci dá o spisech jeho. Léta 1421
se zdálo že mezi Táboru se působuje strana k Pražanům a M. Příbramovi
se, chýlicí. Všele strany této stál Biskupec a M. Jičín. Nedošlo ale
k sjednocení. Toho též roku odbývala se schůzka v Koleji Karlově.
Arcibiskup dal Příbramovi a Prokopovi moc aby nařídili a jednali vše
coby se jim zdálo potřebí k uvedení jednoty: Čtyl se artikule shoto-
veny ve smyslu mistrů Pražských. Po každém artikulu tázal se Pří-
bram kněžstva jestli k němu přivolují. Na skládání artikulů těchto
měl Příbram hlavního účastenství. Byliť však Tábori už příliš daleko
pokročili než aby se k náhledům jeho zase byli navrátili. Nepřivolili
tedy. Od těchto časů se pak opětovaly schůzky podobné i veřejné
hádky anž by se bylo narovnání docílilo. Pamětná jest schůzka kněží
Pražských a Táborských na Konopišti, odbývaná l. 1423 dne 22. července.
Tu mimo jiné otázky se vyskytla i ona o přítomnosti Kristově ve svá-
tosti oltární. Mistr Příbram byl skladatelem kusův jež mistři Pražští
předložili. S větší ještě prudkostí vystoupil Příbram l. 1424 na schůzce
v Praze, kdež Táboru vinil že z prostředku jejich vyšlo kacířství pi-
kartské a zvláště na kněze Markolda se obořil. Tím se ovšem nená-
vist neudušovala nýbrž podněcovala, a jelikož Příbram čím dále tím
větší činnost rozvínoval proti Táborům tadiž i tato strana neméně
rozhodně proti němu vystupovala. Co hlavní jednatelé její vyzname-
návali se M. Engliš a Biskupec. Hádky Příbramovy s nimi jsou nám
zvláště důležité jelikož jsou obsahem traktátův písemných. Zvláště na

Engliše zanevřel Přibram proto že učení Viklefovo prý roztvářal po Čechách. Zde se Přibram objevil patrně nedůsledným nebť na počátku Husitství zastával Viklefa. Veřejná hádání Přibramá s Englišem na rozličných místech byla vedena. V jedné takové schůzce uchvátiti se dal Přibram vášní proti Englišovi tak dalece že zvolal: „O slepi Čechové! lépe by vám bylo viseti než slyšeti takové věci, a dopouštěti, aby rozsévány byly v tomto království!“ — Líčení všech takových hádání by nás vedlo příliš daleko, i obmezíme se zde na uvedení důležitějších jeho spisův v nichž se směřují jeho arcadii. Cochlaeus ²²⁹) uvádí některé latinou psané: „*De conditionibus justis belli.* — *De articulis Viklefi.* — *De professione fidei catholicae, et errorum revocatione.* — *De transsubstantiatione panis, et vini in Eucharistia.* — *Contra Petrum Payne Anglicum.* — *De communiōne parvulorum.* — *Explicatio orationis dominicae.* — *De septem peccatis mortaliibus.* — *Argumenta LX. pro et contra disputative comportata.* — Takéž od něho pochází: *Articuli et errores Taboritarum.* (Archiv vyd. od Pal. III.) Právě jsme již že se spisy Přibramových čerpají jest mnohá historická data jinak neznámá, ale hlavní jich ráz jest vášnivý odpor proti Tábořským a zvláště proti Englišovi; jemuž vytýká to že jakož cizinec v Čechách neřády rozsévá: „*Haecine regno huc reddis praemia Angliae, vilis Anglias refuga, et infelix in hujus regni terram transfuga? quae te miserata jam perditum et proscriptum propriis suscepit in humeris etc. . . .* Velmi drasticky a nespravedlivě na finem místě vylíčil kněze Tábořského: „*Sacerdos Taborensis est qui in facie quidem pius et mansuetus, sed interior impius et tyrannus; exterius innocens et purus, sed interior a cruce foetidus et aequalidus; exterius submissus, sed interior super omnes erectus; qui nemini subesse patitur, praesens cunctis movetur; de omnibus se intromittit, reordinat ordinata, reficit facta, inflexibilis, in omnia divina temerarius, et in sancta singula impius et profanus atq.* — Ve spisu o transsubstanciaci uvádí Přibram slova Prokopa Holého jakož na neuvěřitelně urážlivá a pohoršlivá kterýmž však citátem se nám objevuje Prokop co muž jenž duchem daleko převyšoval mistry a doktory Pražské. Zvolal prý Prokop: *Quodsi centum forent hujusmodi sancti doctores panem materialem in Sacramento non manere conrobantes; dico, eos omnes mentiri ad collum et fallere. . . . Utique cum in conspectu dei judicis stabo, cum illis latronibus causam hanc agitato!* — Cochlaeus I. c. p. 225.) — Ještěž nás nedošly spisy předních kněží Tábořských, jmenovitě knihy Martina Housky a Čapka tudíž má spis Přibramův proti Tábořským velkou historickou důležitost. Spis *Život kněží Tábořských*, česky psaný tu nad jiné spisy Přibramovy vyniká. Rkp. se

zachovat v archivu Treboňském. Tuto se vypisuje život kněží Tábor-
ských od jich počátku až do tohoto léta 1429. Počiná pak spis tento:
*„My kněží a kazatelé i jiní Čechové věrní světskí i duchovní, Českého
jazyku milovníci svatí a ústavní, nemohúcí vprávu více toliko blu-
dnou i zblázněným nálezu od těch kněží Táborských, kteréš den ote-
dne hře a hře vydávají a po semí rozvádějí po křtochu nenabyté
světské i ohavené této své země České, nemajíc s nimi súde a opravce
jiného, ani světského ani duchovního, zabujem pánu Boku všemohú-
címu a jeho žádáme srdčné pomoci i rozsvícení, žádáme vše křto
nebožek na pomoc a těch hrozných zlosti na opravení, žádáme vše
církve svaté i všech Čechův věrných za plné rozsvícení, prostíme,
voláme i napomínáme: slyšte vášně tyto přeužitečné výstrahy vši
semí České, slyšte, prostíme, aby vám nebylo k svědectví vašeho zatra-
vení naše vystříhání a vaše neblánie a neposlouchání, aby na nás
nepřišlo této země nenabyté ohavení pro vaše zmeškání. Až s veliká
žalostí i s nevyměnou srdce našeho teskností mírně oznámíi a
ohláskiti mnohé a překročné bludy a nepravosti těch kněží Táborských,
které jsú od počátku svého počeli vésti, aby na ty jich veliké bludy
a nebdy všichni věrní kazatelé duchovní i světskí pročítali a proti
nim se vytrřehali, a jim jakožto svoudlcům a lhářóm a falešným
prerokóm více nesvěřovali. Daj Buh, aby as poně pozdě jsú Če-
chové prostěli, a znamenajíc toto všecko zlé od nich uvedené, jsú
sobě proti nim rozuum i výstrahu vzeli tuto, proti listu a ustavení
jich bludném, léta tohoto na Táboře ustaveném. Nejprvé oznamujem
všem věrným, že ti kněží Táborští, to je Mikuláš, omylný a obłudný
biskup Táborský, Markold, Čapek a Koranda a jiní tovarišie, majíc
mistra Petra Angliče cizozemce obrance svého v radě s sebi, léta to-
hoto učinili sú sobě svolání na Táboře, a tu společně, jakož semí
přít, všichni sú se svolili a tyto bludné a druhé i kacířské nálezy
sobě proti všem křestanské za právo sú sobě ustanovili a po městech
všudy rozopali. Nejprvé, aby křestané nevolebili všeho řádu kře-
stanského při mši sváté, kterýš vedú poctivé kněží a mistři Pražští,
atd. . . . Ujmá se zde Přibrání měšného roucha kněžského, a praví
že Tábori jsú se ho odřkají i Husa i Viklefa svého tupí jenž prý
mši slátil až do smrti se vším řádem v ornátoch . . . Také jest
známenitě jeho i všeho řádu máe od prvního až do posledního.
A to títo zmetenci všecko tupí, své neřádné máe potvrzují . . .
protož všichni věrní křestane mají se mši jich jako zmetencův
bludných varovati . . . Nebo také títo obłudové a zmetenci čínie
proti svému Viklefovi kterýš . . . díe: že kněží mají se rovnati
v službě s vládci, v kteréš jsú, a v obyčejí církve svaté . . . a*

tudíž že hřetie kněžie poručujúce v jiném jazyku než v latinském, proti obyčejí té vlasti Clánkové tito se táhnu k tomu o čem r. 1423 na sněmu v Konopišti se pojednávalo. Tamo Táborští nejen ornaty kněžské zavrhovali ale i proti užívání cizího jazyka při službách božích se ozvali, neboť prý se takto zpívají penhá slova kterýmž lid nerozumí. Byloť prý by právě tak dobře nečísti nežli čísti cizím jazykem. — *Třetíe, ustanovili jeí a přísli, aby při podávání všech jiných svatostí, žádnou od církve svatě uložených a od svatých potvrzených nevelebili . . . a tiamt poručují řád křtu svatého, řád svatě zpovědi, řád při Tělu božiem i jeho vstáku poctivost kostelní, řád při podávání a mazání olejem svatým, řád při kněžském svícení i při biřmování, a tak vešken řád kostelní vs čtení, v zpíování mší, nešporou i jitřní . . . Čtvrté ustanili jeí . . . aby nišádni křestané ku panně Marii ani k svatým apoštolóm ani k jiným svatým . . . na pomoc nevolali . . .* Zde zvláště se rozhorliv Příbram doráží na Táboř že prý panně Marii i všem apoštolóm i jiným svatým i angelům moc, kteráž jim je dána od boha, lúpežně a svatokrádejně odjímají, a v tom více blúdie a více hřetie, nežli tělesní nejvléší lúpežníci a zloději. Tu zajisté Příbram objevil slabou stránku logiky své, neboť neodejmuli Táboři mocnost nikomu tím že v ní nevěřili; ale důvodněji potom dokládá že nevěra taková škodí těm kterým dřive víra nápomocná byla v potřebách a nízi. I zde se odvolává na Husa a Viklefa kteříž prý se pro poctu p. Marie a svatých vyslovili . . . Za páté vytyká Táborakým že ustanovili aby nišádny nevelebil očistce po tomto svéte, což prý je kacířství, kterýmž oblépivše svatě z moci již lupí aré duše v očistci z spasitedlné pomoci, proti čemuž opět uvádí svědectví Husa a Viklefa. — Za šesté prý ustanovili aby nikdo nevelebil ani světí všech svátků panny Marie, i všech svátků apoštolských, i sv. Jana Křtitele, i všech mučedníků i panen svatých, i angelů svatých. Za sedmé prý ustanovili aby nevelebili lidé ani vedli postův. . . . A tak přemnašatvie velikú lidu rozpustili sí v žranie ty dni nestydatu žel jedie jedno maso, někteří syr a vajec, a druzí což chtějí . . . Za osmé prý tupí svěcení vod buď ke křtu nebo jiných. Za deváté tupí prý svěcení krmí, mazanců i vajec jako by to blnd byl. Za desáté prý vyznávají že nechti následovati církve Římské v řádích služby boží. . . . Za jedenácté prý poslušanství od Římského kostela, i stolice odtrhují a za veliké zlé mají a potupují. To vše že čini aby nišádneho nad sebou neměli a své všetečnosti i bludu aby tím svobodněji vyvodili. V tom knsu prý tupí zákon boží, i M. J. Husa i Viklefa, neboť prý i Hus i Viklef uznávali mocnost, důstojenství a vládu papežovu. Za dvanácté prý potupují práva a ustano-

vení staré církve svaté i téměř všech sborův křesťanských, jiniš nej-
lépe se spravuje všechno křesťanstvo, a takž ode všech téměř řádův
staré církve edstupují. . . *Třinácté píší a ohlašují* že ta svátost vi-
domá jest v pravdě chléb požehnaný, rozuměj týž jako od žáka pečený.
A jinde píší a vyznávají, že Tělo božie v ten chléb až do soudného
dne s nebe sestupí. A z toho jich proklatého naučení již mezi nimi
ta svátost jest ohavena a ohavně potupena, tak že před ní nedádie
klekati ani pánu Kristu v ní dadie se modlíti. Zde se odvolává Pří-
bram na všechny svaté doktery. O kusu tomto pojednal spisovatel
tento zvláště v traktatu o transsubstantiaci kdež i uvedeno kterak
Prokop Holý o tom se projevil. — Posléze vytýká Příbram Táborským
že velice velebí Viklefa a zastávají v kusech přehrozných a bludných
ode vši církve potupených a zavržených, jmenovitě čtyroet zvláště
ohlášených jeho artikulů, jež zavrhl vešker sbor mistrů Pražských,
Anglických, Římských a též i jiní sborové křesťanstí, *jině nevymluvně*
eláš více věřiti než tento zmélcóm u více i v pravdě pochybylým,
kteříš ty artikuly za pravé mají. — Na to pak dokládá ještě 28 článků
v nichž dovozuje kterak kněží Táborskí falešně Viklefa v svých bludech
zastávají, ale v přemnohých kusech dobrých a pravých ho tupí a za-
mítají. Děkovati tu máme Příbramovi zvláště za to že nám poskytnul
náhled do života a do rozumování Táborského doslovným uvedením
některých míst ze spisů Táborských kněží, jmenovitě také kněze Mar-
tinka, jako k. př: *Kristus jest duch svatý ten, o němž písmo die*
„a jinéhož učitelé dám vám“ t. j. právě mě jiného a duchovního.
A tak duchovně Kristus se dáová a s námi jest až do skonání světa.
Tak také jest i v krmích večere páně, kterážto buděš tak pama-
toována, jako je Kristus vydal, moci veliké jest. Ale tiem obyčejem,
jakož lháři pravie, neníš v chlebě ani pod tiem chleběm, tak aby
bylo jeho tělo, které je na nebesa vstúpilo a na pravici sedě: neš
by to bylo to tělo, tehdaby Kristus neřekl „jáš odejdu“ ale řekl by
„jáš skryji se;“ aniš by písmo řeklo „vstúpil na nebesa“ ale řeklo-
by „skryl se v oplátce.“ Necht odpovědie k tomu ti, jenš chtěie Kristu
v chlebě s sebé tělesného jmieti. Takovým Kristus neodšel jest, uni
je na nebesa vstúpil; jistěš nerozuměš cot mluvie řkčov, „ jestš tu
pravé tělo božie.“ O by porozuměti, že Kristus sedě tělem na pra-
vicí, duchem duchovně všudy jest! Oni pravie, že když pět slov
naš tiem chleběm řká, tehdá přijda Kristus do toho chleba vstúpi. . .
A divně jest, že mnozí kněží volali sú na kúselníky a na ty jenš
žehnaš, a sami vždy obyčejem kúselničím řkavšce slova naš chleběm
a naš vínem a žehnašce mnie by věc horší mohli obrátiti v lepší
anež žebý Krista mohli v ten chléb svátiti jako ptáka rychlého u

*lžepkňhoi . . . Chleob večere pána lejelemt dán jest, ale ne k hláskáni ani k mo-
dléni: ale dábél je to tvaří skrze své, aby se tu modloslužebnictvie dále. . .
Náždáné jiné stvoření nemá vyzdviženo býti, abychom v něm boha hle-
déli. Protož ktoškolí jít jinde hledá syma. nplí v otci a otce jiné: nstí
e: otci a otce jiné nstí v synu, aneb jiné: se chce modlíti neb čísti
jesti: modloslužebník. . . Křesťanstvím prvními byla ustanoveno, aby
sni oběma tělesného měli, než teprve štiatus papeš přiležal msteti o-
táře. . . Též o sněmú Konopištském se projevil Příbram: ve spisú tomto
dostí zvrubně popisuje spory své s Mikulášem Biskapem s Pelušimova.
O Korandovi praví, že bratr Žitka nenávidél některých kněží Tábor-
ských a voláel Korandy, zjeval jemu dávaje pikardy a kucelše; a
proto Koranda vystríchal je se jeho jednak dvě léta. . . On však o
spravedlivosti úsudku jeho s Tábořských nám souditi jest to nejpatr-
nejí se potává uvážení svrchovaně ukrivdujících slov jimiž se šlech-
ného Matěje Laudy dotýká. Ku konci uvádí Příbram že kněží Tá-
borští zastávajice Viklefa se dopouští skntku ošemetného. Viklef prý
také není doktor církve svaté a proto nejsou jemu dlužni křesťané
věřiti jako jiným doktorům svatým z zavázání církve svaté. Církve
svatá ho nepřijala za doktora ale v mnohých kusech ho potupila a
zavrhlá. Také prý není pravda že Hus a několik mistrův českých
bránili jsou všech kněží Viklefových *vybrl vidíce že v některých
v školních není bluduov, nechťieci, by i ty byly potupeny, bránili
jeu též kněží školních a šádnych z písmá svatého. . .* Poslése praví
že sám Hus kázal: *Jestli Viklef v nebi, že pros za nás boha, jestli
v očístci, pomáhaj mu bože, a jestli v pekla, buď pán báh pochválen.
. . .* Končí pak spis svůj Příbram takto: *A to je (J. Hus) v Konstanci
před smrtí zjevně přede všemi řekl: „Co mě viníte Viklefem? Co
mi do něho? Všakt jest Viklef nebyl Čech, aniť jest otec muoj, ale
byl Angliš; protož psal-bíl jest bludy, necht zaň Anglišové odpoví-
dají.“ A z té řeči máš, že se jest mistr Jan Hus Viklefa jako od-
řekl. Učňmeš my Čechové též, a říkajme: „Co nám do Viklefa?
všakt je Čech nebyl, ani otec náš, proto nechceme jeho jmísti za apo-
štola ani za evangelistu; ani chťejme Viklefové sláti abychme jmenem
tím všech bluduov Viklefových na se nevzali, a sebe valice proti bohu i
proti všemu křesťanstvu nezmasali a nezavedli. . .* Mimo tento rukopis
nás došel ještě jiný povahy ovšem obyčejnější, totiž *Řeči M. Příbrama*,
opsán 1490 skrze Pavla ze Sedlčan. Obsah řeči těchto jest: „O ženě
kterú vidél sv. Jan a o její stálosti. — O životě bohomyšlném. — O
trápení duše. — O poznání hněvu božého a milosti jeho. — O šelmě
silné pěkné naučená. — O stálosti v pokušení. — Pod křížem
Křesťanům ustavičně obývati. — Že člověk má přijmáti všecka*

protivenství. — O silném milování boha. — Křížování od těla. Kterak hříškové křížují člověka. — Kterak diábel křížuje člověka. — Kterak malé hříchy velmi obtěžují. — O smírném pokání. — O trápení a křížování od světa. — O trápení od dobrých lidí. — O trápení od zlých lidí. — Úkory řečné přemáhati. — O ženě mající nápoj v zlatém kalichu. — Všechni voleni boží nečekejte jiného než těžkého trápení na se. — *To vše obzřeno jest v sedmém křížování, v nichž se osmdesát tři stupně řebříka Jakobova též popisují.* — Z obsahu toho viděti o jakých předmětech pojednáváno tenkrát v kázáních. Ve způsobu řečném nešli se Příbram s mnoha od jiných kazatelů, libuje si mnoho v alegoriích a podobnostvích. Pohříbkůstí i v těchto kázáních potkáváme s oným docela nepravým názorem do života jakoby člověk a zvláště křesťan byl na světě proto aby z trápení a svízalů ani nevycházel, a jakoby chudý a trýzněný člověk tím svým utrpením nějaké zásluhy sobě získal před bohem. Taktéž kazatel raději mysl od světa než k světu obrácenou vidí, jakž vůbec tenkrát bylo pannjící mínění že člověk pro tento svět není stvořen. Jinak mnohé dobré myšlenky a různé řečnické formy se tu objevují, jakož i obrazy živé. *Budet bojovati, neboť nemohu prázdniti!* volá tu na jednom místě Příbram, a projevuje tím část své povahy činnivé a pohyblivé. O milosti světské praví že v ní člověk rozmiluje některou věc, *tak po ní tůž tak ústavně o ní myslí že na malý ohněl nemohl jí propustiti s myslí.* O žádostech praví že jest těžko v nich se ukrotiti, *anež jednak vyskočí na duši silna žádost jako lev, někdy motiva jako medvěd, nebo hltava jako vlk, někdy bisava a sladka jako škr, ale jedovatá jako drak, někdy smilna jako kráva nebo klíma nebo psina, někdy hrda jako orlice rádalby nače všechny vletěla, někdy vesela a zpěvava jako slavík a jiné ptactvo, někdy nečista jako svinsk, kteráž v blátě své libosti vede, někdy netrpělivá jako pes, někdy štípaná jako hadice neb střihavka po jejímž uštípení všude oteče, někdy lživá a letivá jako liška. . .* Na jiném místě velmi živě líčí netrpělivost lidskou, že dost malá škoda neb křivdička hned z kořen lásky vyvracuje, *každé pověříš jako třetl na bahně na všechny strany vichruje. . . Zahřešiv se přilíš, nechceš nic trpěti. Babatku, musel tobě drak prvé poklasnovati a mukami slosti tvé s tobe vyraziti a jako ohněm vyčistiti. . .* Jafet ve své historii bratří českých uvádí též jeden spis Příbramův proti Rokycanovi v němž prý všecka horlivá psaní proti němu sebral. Kniha tato latinsky i česky vyhlášená byla.

Slušno tedy Příbrama počítati mezi pilnější a plodnější spisovatele XV. století jakož i pochybovati nekte že za svého času valiké vážnosti

peřival co theolog a učenec vůbec. Pochvalné zmínky v jiných spisech o něm čtené ovšem hlavně na strannické jeho působení upozornují avšak vysvětlá z nich dosti patrně že od vrstevníků svých za zvláště nadaného a vzdělaného muže byl považován. Zvláštní pozornost zajisté zbudily jeho hádky s Angličem, o nichžto se i některé zevrubnější písemné zprávy české udržely. Jmenným zde *Hádání mezi P. Angličem a M. Janem Příbramem o mnohé artikule, od r. 1420. Pak Vyznání věrných Čechův s strany hádání které bylo mezi mistrem Janem Příbramem a mistrem Angličem o bludné artikule Viklefovy léta 1429.* Spis tento aš patrně se strany rozhořčeného ná Tábory Pražana pochází jest zajímavý zvláště pro zevrubné líčení dotčeného hádání. Příbramovi velmi nadřuje a slova jeho přímo uvádí. Proti Angličovi tu vystoupil Příbram velmi prudce a posléze zvolal: *Jáť ho vám ostaruji jako narvěndho a nevyčistěndho z kacířství a z bludův!* — Timto se skončilo hádání první a jiného dne nastalo druhé možná-li ještě prudší. Příbram tu předložil posluchačům obou stran své vyznání víry jehož články hlavně se týkaly toho že *vesěboras a celý Kristus jest v té svátosti vědomé, akřze přirozený byt všech svých oudův přirozených — svým bytem podstatných. . . . Pak počádal na vši obci tu sedící, jenť jich bylo několik set aby se projevíli zámlíi s ním souhlasují načež oni velikými hlasy rúpěli řkouce že ano. Příbram pak prudce vystoupil proti Viklefovi a když Anglič namítal že tím kaceřuje i Husa odpověděl Příbram: *Tahdy Angliči s Viklesem kaceřujes všecky Čechy. . . Ale tohož bohda není bych i já je kaceřoval. Neť teľ já máte, slyšice v své uši všickni Čechové: kdol vás i mistra Husa kaceřuje, řka: Buď toho bohšel že to máne v české zemi od toho cizince slyšeti.* Takž spisovatel líčí schůzku tuto velmi živě ba někdy i náruživě jmenuje kněze tábořské rotu *kněškův*, a končí žalem že Příbram přehlušen odporem Tábořův *musil jest nejpilnější věci opustiti v hádání, poroučeje pánu bohu tu při, aby on sám ráčil ji provesti.* —*

O Příbramovi v starých listinách i letopisech českých často se zmínka činí kdež i co řečník se chváli. Takž na rok 1447 kladou létopisy že *držel pěknú řeč*, a o úmrtí jeho piší: „Téhož léta (1448) před vánoci umřel jest slovitý a velmi vzácný mistr Příbram jenž jest byl velké výmlavnosti; kterýžto straně protivně žádného zniku nedal.“ . . . Cochlaeus o něm píše: „Příbramius magno praeditas spiritu, vehementi ingenio, eximia eruditione, atque ingenti animi libertate, zeloque veritatis a t. d.“ Též Balbin o něm praví že byl *vir perdoctus* . . . Na tomž také skutečně pochybovati nelze že byl velmi učený a v knihách vůbec velmi zběhlý. Ano i literaturu svého času,

domácí i cizí zajisté znal dosti dobře, spisy Husovy a Viklefovy studoval co nejobdůvěřivěji. Jak dobře ale se znal v literatuře Táborské o tom mimo psané polemické články svědčí i sbírka bludných artikulů, kteří od některých kněží strany Táborské vedení byli. (*Articuli et errores Taboricorum*). Sepsání jsou artikule tyto od Přibramy, M. z Březové podává zprávu že v latině a česky jsou čteny v Praze, v domě p. Zmrzlikové na sjezdu obojí strany 1420 dne 10. prosince. Články tyto zajisté sestavil Přibram ze spisů, učení a kázání kněží tábořských což dokonalou jich znalost předpokládá. —

Věrně po boku mu stál známý nám již Prokop z Plzně. Také tento muž, steje dříve v první řadě opravovatelův napotom takofka na půl cestě se zastavil ba později nápadně se k Římu chýlil. Účastnív se na všech osudech své, totiž Pražské strany, účastnil se též co nejhornivěji na boji proti Tábořům a sice co agitator hlavně v kruzích universitních a kněžských vůbec jakož i co spisovatel. Neméně horlením svým proti Rokycanovi se vyznamenával. Vypovězen z Prahy po navrácení svém stal se farářem u sv. Jindřicha. Poslán pak byl spolu s Přibramem do Basileje. Že veliké vážnosti u své strany požíval, ačkoliv se do popředí sám netlačil, na to poukazuje i to že dvakráte byl za spolumadministrátora konsistoře pod obojí zvolen, jakož i rektorem byl na universitě. Spisův jeho se zachoval dosti hojný počet. V jednom rukopisu archivu Třeboňského jich sedmero zachováno. Také Balbin uvádí některé latinské spisy jeho mezi nimiž jakožto *utilissimus codex* zaznamenán: *Expositio vocabulorum biblicae*. Celkem spisové jeho nevynikají — dle svědectví Palackého — ani vtipem ani učeností. Známé jest jeho: *Veřejné napomenutí k Čechům i Moravanům, aby náměhy se sborem Basilejským učiněné přijali a jich dokonali l. 1435*. Spisek tento jest rázu konservativního, směřuje na zachování míru v Čechách ovšem pod tou výminkou aby Čechové přestali na námlavách se sborem Basilejským učiněných a se uspokojili tím co jim tam povoleno. Jelikož Prokop z Plzně a celá strana jeho s málem se uspokojila šlo mu o to aby jiní snad se neobrátili pro nedostatek svobody politické a církevní. V provolání svém nejprv uvádí že země Česká dříve stála jest v stavu spravedlivém, v tom, že jest byla poddána pod vyšší moc královskou a panskou. Pak se dokládá důvody z písmen že spravedlivé jest poddánu býti mocem vyšším. Zasadili prý se Čechové proti těm mocem proto že tyto je tiskly ot pravdy kerve božie, a praví: *by nás ty moci nebyly tiskly ot té pravdy a daly nám byly v ní svobodu, byli bychom nikdy se nedotkli proti těm mocem, ale byli bychom jim jako naši předkové poddáni*. Tu ovšem Prokop z Plzně tvrdil více nežli by před celým

národem českým byl zodpovědati mohl, a byl by národ český k politování býval, kdyby i pro jiné ještě svobody v běhu válek nebylo tak *mnogo bratří zahynulo*, nežli pro užívání kalicha! — Dále pak praví, žeby Čechové rádi šli v pekoři s celým světem a rádi chtěli poddáni býti pod vyššími mocemi duchovními i světskými, kdyby jim v těch pravdách svoboda dali. Když pak nyní žádání čtyř artikulev pochvaly a uznání došli a *ad idē podána svoboda v těch pravdách, aby kdož kalich chce bašit krev, přijímal bez vše překážky*, tudíž prý nemají Čechové už příčiny by se dále proti těm mocem posuzovali *anež války vedli na záhubu i lidí i statkův, a světem duši české zeno*. . . Potom uvádí čtrnácte důvodů mezi nimiž některé dosti podstatné a rozumné, pro kteréž nutno aby Čechové kompaktní se drželi. Praví tu mezi jiným, že kdyby nová válka vypukla a šlo opět za chvíli podáfila, *jehož o tom ani naděje ani dáky není*, přece jí někdy konec býti musí, a *prvé nežli všecko křesťanstvo převůláno, prvé všickni zahynemo*. A *zpomeňme, kde jsou a co mají zloku naši již stěti všickni nejvyšší rekové a válečníci!* Praví že si Čechové už dostatečné cti vydobili před světem; že to oš stáli jim nyní samo jde v ruku a co bojem vydebyti nemohli to že se jim pokojně a z *dobroty* sveluje. Protož nech děle znatkův činiti nedají těm lidem *duchovním neb světským, nesvatým, nedoučeným a nestálým, o nichž více sáho viemo než dobrého, ale pro moc která sú spě vyzdvihli, musíme jim druhdy přehověti*. Dbali prý tato lidé více o své povýšení a o cizí zboží nežli o mír svatý a jednota obecnou. — Zde patrně naráží Prokop z Plzně na nenáviděné Táboř. — Mohlet prý by se státi. — tak končí článek — že *vyšším svým řádným mocem nechtíce poddáni býti, podle písmá svatého, aby snad proto nás pan bůh více nepochvilil a neumenšil, nežli jest nás kdy pozdvihl, a pod ty aby nás nepodařal, než které jest nás ve čas povýšil; a po veliké naší dhvále a cti a sčasti aby nás nepotkala tiem větší hanba a nečest i neštěstie*.

V řadě spisovatelů českých stojí Prokop z Plzně patrně za Jakoubkem ze Stříbra, kterýžto některé spisy sepsal ježto v XVI. století se za vydání hodny uznaly a tiskem vyšly. jmenovitě *Epištolů nedělní* (vyšly 1564) pak kázání o poctivosti a cti kterou má člověk věrný učiniti tělu a bohu vyšlo (1545) a Bohomyslné kázání a rozmlouvání věrné duše s pánem Kristem, jež Pavel Bydžovský 1545 tiskem vydal. Objevuje se ve spisech těchto povaha mairná, povážlivá a poněkud citlivější nežli jakou soudruhévé jeho Příbram a Prokop z Plzně se značovali. Zvláštního podotknutí hodné jest že Jakoubek byl tvůrcem a vyyoditelem myšlenky kterou pak všechny strany, jakkoliv v jiných

okledech od sebe a proti sobě stojíce v obrazu kalicha na prápor svůj postavil, a že myšlénku tuto napotom přijmul slovátný žák jeho Rokycana; postaviv ji v čelo horlivých, mnohostranných a výdatných svých snažení. — O spisech Jakoubkových praví Palacký: „Kdokoliv zná se ve spisech jak M. Matěje z Janova tak i M. Jakoubka ze Stříbra nemůže nepozorovati hned na první pohled, netoliko ve smýšlení a nauce ale i ve zvláštní způsobě a povaze slohu, ba i v užívání jistých slov, obrazův a obrátův v řeči že tento následoval tohoto co vůdce a mistra svého.“ Tento výrok hlavně platí o latinských spisech Jakoubkových, jichžto několik byl sepsal: „*Tractatus contra doctorem Brodán de communione utriusque speciei. — Apologia pro communione plebis sub utraque specie contra publicum Conc. Constant. decretum. — Tractatus de vera existentia corporis et sanguinis Christi in Eucharistia. — De remanentia panis post consecrationem panis in altari.* V tomto posledním spisu poukazuje na to kterak potřebí jest aby kněží byli velmi učení a o zákonu božím dnem i nocí přemítali! Též *Passio Joannis Husi* sepsal, kterýžto spis se chová v bibliothece Basilejské. (Balbin edit. Ungar II. 357.) Též spis, *Consilium M. Jakobelli, decem theologi de pacificando regno*, v pozdějších přepisech se nalezá. Povstal snad tento spis co zvláštní odpověď na otázku kterou Mikuláš z Husí a Jan Žižka universitě Pražské předložili: zdali válčiti smáčí mečí brance pro svobodu slova božího a nezapověděl-li toho Kristus přikázav Petrovi schovati meč do pošvy? — Projevili jsme se již že stál M. Jakoubek při straně Pražské proti Táborům. Proto pro všecko i v tom co od něho psáno se jeví duch smírující a uprostředkující. Nikde ho nevidíme vystupovati tak příkře jako Pštrama. Takž k. př. v traktatu jež četl u příležitosti hádky s Tábořskými o nutnosti ornatů kněžských tvrdí že jsou v církvi některé věci podstatné jež se měniti nesmějí nikdy, jiné nahodilé jež se měniti mohou podle času a potřeby. . . . takž i nošení kněžských oděvů že není nevyhnutelné a může opuštěno býti když brání čas nebo místo atd.“

Pravili jsme již že spisovatelům konservativní strany Husitské takzvané strany Pražské děkujeme zprávy o činnosti horlivějších a radikálních opravovatelů pod jménem Táborův známých. Jestliže ztrátou spisů Tábořských patrná mezera působila se v historii naší vůbec, jeví se mezera tato v literarních dějepisech ještě nápadněji, jelikož tím zamezen bezprostřední náhled do myšlénkového procesu stran ježto právě snahou o úplné odpoutání myšlénky ode všech posavadních vodítek, o zrušení mezi jež netoliko nezralost ducha a předsudkové lidští ale i sama věda mu kladla. Strana konservativní se navzdor pokroku jež

vedle Římské strany učinila, předce jen ve velmi omezeném kruhu myšlení otáčela, nesprostíc se ani matenic skolastiokých. Domyal lidáký měl u ní jen tak dalece platnosti pokud se domáhal osvětlovati písmo písmem a vykládati je způsobem nepřilíš vzdáleným od poněti v církvi panujících. V ponětích těchto vůbec již zobecnilych se choval názor časový o církevních, společenských i politických věcech. Pokrok její Hus učinil byl samým časem už připravený. Jináče Táboři. Ti mohutným vzletem duševním přestoupili meze názorův časových připravující takto dobu docela novou s minulostí nikde nesouvisící. Pražští se uspokojovali s jakouž takouž opravou v církvi, ale Táboři zaměřovali na radikální její převrat, a spolu na zbudování nového politického a společenského řádu. Přišli s náhledy svými patrně příliš brzo, a stáli protiv světu tehdejšímu a on proti nim. Jisté jest že některých zásad jež přímo a jako maní projevili, se pozdější filosofie teprv dlouhým hloubáním a přemítáním i použitím nahromaděného učeného materialu domýšlila, a že socialné jejich záměry až po dnes nejsou zastaralé.

První vystoupení Táborův jest akt politický a zevrubně o něm pojednáno v historii. Že veškeré jednání jejich se zakládalo na názory náboženské bylo zcela přirozené. Duch se tenkrát v Čechách posiloval a bystřil čtením spisů biblických. Spisové tyto se považovali za základ vši pravdy a všechna pravda se v nich vyhledávala. V bibli ale se nalézají důvody pro všeliké mínění politické i socialní. Knihy biblické, zvláště starého zákona, mají docela jiný význam nežli pozdější dogmatické spisy církevní. Ony zasahovaly do všech poměrů Izraelů, do politických i společenských. Původní směr mnohých z nich šel hlavně ku zřízení samostatného theokratického státu kmenův židovských. Idea tato ležela příliš blízko než aby se jí někteří bedlivější akumulatoré písma byli nchopiti neměli v dobách všeobecného probuzení, kde panující řád náboženský politický a socialní kus po kusu se probíral — a odvrhoval. Ku provedení takovýchto myšlének nových nescházelo nic nežli politické uvolnění a toho se právě domáhal národ, stoje téměř celý ve zbraní, ne méně než náboženského. Takž tedy vedle náboženských stran povstaly nyní i politické. Stranu katolickou bychom tu vším právem jmenovati mohli stranou absolutismu. Byla za časů husitských válek poměrně nejslabší v Čechách. Všecka svědectví se srovnávají v tom že strana mírného pokroku totiž přívržencův university byla co do počtu nejsilnější; strana však posléze povstala totiž Tábořská vynikala ale daleko nad ony dvě svou energií myšlení a činění. Jaká to tedy ztráta že duševní plody právě této, novými a na onen čas velkolepými myšlénkami nejbohatší strany se nám než v od-

vozených jen a kalných pramenech zachovaly. Ale i z těch nepatrných zbytků nám září samostatná skoumavost, tvořivost, odvahy a vzlet ducha jakový se nebyl objevil v Čechách před Táboř. Pravda jest že ani tato strana nebyla v podstatných základech přesvědčení sjednocena, že se rozpadávala na sekty jež více v tom se shodovaly čemu odpíraly nežli v pozitivních zásadách. Tato však právě jest povaha svobody že připouští vývin osobný a náhledům všelikým i všestrannému rozvinu daševnímu přeje, kdežto obmezením svobody i daševní život se obmezuje, a běhu myšlenkovému takové cesty vykasuje kteréž z podvrženosti vycházejí a k podvrženosti vedou. Umožnilo se v těchto debách všeobecného uvolnění i vytržencům mnohým vydobytí průchodu vstřednostem jež v kořenech svých již i zkázu svou chovaly. Vstřednostem takovým ježto odporovaly zákonům rozumnosti nedalo se však tenkrát vyvinouti i rozvinouti tak dalece aby která z nich byla v rohu nabyta na dlouho. Nám však se jeví, že i při krátkém jich trvání některá nová a zvláštní myšlenka jimi do světa uvedena byla jako na zkoušku zdali ob stojí a podstaty jakés trvalé a společností lidské vůbec prospěšné do sebe má. A jakož myšlenka myšlenkou se oplozuje, takž vidíme i zde že z té směsice podivných náhledů náboženských, politických a socialních, z toho proudu obrazivých výtvorů, filosofických hloubání a chyliastického blouznění časem se vyvinul filosofický duch Chelčického a náboženská socialní soustava bratří českých. S obzvláštním a nápadným zjevem se za této doby potkáváme, že totiž každý kdož nějaký nový náhled měl hned i novověrcův hledal a přivrženci svými zvláštní obec spůsobiti se snažoval. Jaká řada všelikých soustav by se nám objevila, jaký náhled by se nám poskytoval do pobouřené této doby kdyby zásady každé té sekty zaznamenány byly aneb kdyby řeči a kázání jež v hromadách jejich se ozývala a veřejné hádky jež dosti často se u všech konaly v písemních památkách se byly zachovaly! Méně se však zajisté psalo nežli řečnilo a jednalo, nebylo také písemnictví tak všeobecné aby se bylo uznávalo za středisko a skladiště snažení a pohybování myšlenkového. — Že bylo i mnoho takových kteří více obrazivost sledili nežli s domyslem se radili o tom nás poučují mnohé zprávy současné. Takovéto zprávy spolu nás poučují, kterak lidé chladnější jejich myšlenky pojímali, už za oněch časů. Takž v starých letopisech stojí psáno: *„Když kněz Koranda z Plzně vyšel, maje s sebou bratří několik set, a s nim kněží jiní bítu, tu sú kázali čtení toto na jiné mluvíce, že jsou falešní proroci, nalil samí byli, neb sú takto mluvili, řkouce, v Čechách nemá suostati jedno pět měst a všecka jiná mají sahnúti; také že kádného ovoce nebudete již požívati. Protož ká-*

zali aby lidé nic nedělali, a stromy aby lasili, stavění; kostely, kláštery bořili. Také pravili, že nebude spasení jedině, na horách . . . že po několika dnech bude den soudný; proto někteří postili se v tajných místech sedíc očekávajice toho dne . . . Také ti kněží kázali sú že všichni hříšníci mají zahynúti, jedině dobří toliče ostanú; a protož beze vší milosti mordovali sú lidi ubrutně. Také pravili sú, že přijde cierkev svatá v takové nevířnost, že budú lidé na zemi jako Adam a Ewa v ráji, že nebude se jeden druhého styděti . . . že mají býti všichni zároveň bratři s sebi, a páni aby nebylo, a jeden druhému aby poddán nebyl, a z toho vzali sobě jméno „bratři“; a že již přestane daň, úrok, a nebude letoby muž k tomu . . . Že Kristus sestúpi a nebo na zemi a bude kralovati časné, a učiní veliké hody na horách; a přijde taková hojnost ducha svatého v srdci věrných že nepotřebí bude jednomu každému učiti se od druhého a že budú vše učení boží; a protož kněží páčili sú a trhali a jiné užitečné věci. Také pravili sú že přijde a bude taková láska v lidech, že všechny věci budú mezi nimi v spolku a obecny, i ženy; pravice že mají býti svobodní synové boží a dcery boží, a nemá manželství býti, oddávání dvou osob, muž a ženy . . . Také pravili sú o tělu božím naroštěnky a krvi boží . . . i o jiných všech svátostech božích potupně, za nic nemajice . . . o příměwé svatých nedržice, postív, vigili neubugice, v potocích křtice, křížmo svatě potupujice, mrtvým zvoniti nedadúce, v kostelích slúžití nechťeli, ornatum a jiných věcí posvátných k službě boží nechťeli sú mieti. Pozdvihání těla božho nedopúštěli, pravice že užitečnější jest na jiných místech pochováti mrtvých. Zptváni latinské v kostelích nazývali sú psí vyti a štěkání; zdráva Maria bránila sú řekati, v pátek maso jedli sú, pravice že není boží ustanvení, a že jest pátý den neděle.“ . . . Zpráva tato pochází od Pražského měšťana který žil za časů Táborů a přiležitost měl se přesvědčiti o všem co v kronice své uvádí. Jest to vlastně snůška rozličných náhledů od rozličných kněží projevovaných a hlásaných, při čemž hlavně jest želeť že neudal, který kněz či „falešný prorok“ ten a onen náhled zastával. Jedině tam kde o těle a krvi boží se zmínil jmenuje kněze Prokopa Holého Tábořského, kněze Bedřicha, Maška, Markolta, Rohlika, Vanička, Blažka, Quirina a Štěpánka. — Mnohem výdatnější pramen ku poznání stran výstředních a radikálních prýtků ze spisův Příbramových. Spis o kněžích Tábořských jsme již uvedli; nelze nám zde obejiti též spisek nadepsán: *Artikuli et errores Tabo-ritorum*. „Bludní artikulové, kteří od některých kněží strany Tábořské vedeni byli.“ Vavřinec z Březové o artikulech táčto podává zprávu

še čtání jsou latíně i český dne 10. prosince 1420 v domě páně Zmrz-
lkově v Praze na sjezdu obojí strany. Uvedeny tu články následující:
„Nejprvé še: tohoto našeho času bude skonání věku, to jest všeho
zlého vyplenš na tomto světě. Že již tento čas není čas milosti a
smilování ani milosrdenství nad zlymi lidmi, zákonu božímu od-
pornými. Již tento čas jest čas pomsty a odplaty nad zlymi lidmi
mečem aneb ohněm, tak že všickni protivníci zákona božího mají zbiti
být mečem neb ohněm neb jinak usmrceni býti. Tento čas již pán
Kristus v smilování a v tichosti nemá následován býti nad zlymi lidmi
a kdyby lidi k tomu vedl ten by je svodil: ale v horlivosti a v spra-
vedlivé odplatě má již následován býti. I svěští i duchovní lidé po-
vinni jsou rukou svých v krvi zlych posvěcovati. Ten jest zlořečený
kdož svému meči zabíraje krve prelévati tělesné božích nepřátel.
Božím nepřítelům již má všecko zboží odjato býti aneb spáleno aneb
skazeno. V tento čas kdožkoli slyší toto slovo Kristovo, tehdy kdož
v židovství jsou, na hory utíkejte; a kdo nevyjdou z měst a zě vsí a
s ohrad na hory tělesné neb na Tábor, ten každý hřeší smrtedlně.
Ten každý kdož na hory nevyjde zahyne s městy, vesmi a s ohra-
dami od boží rány. Nižádný tento čas nemůže spasen býti ani se od
božích ran zachovati než na horách. Tento čas pomsty všechna města,
vsí i ohrady mají již od dobrých lidí uprázdněny býti a zpuštěny. Již
pošom spáštění nižádný dobrý v ně nikde nevyjde. Po tom zpuštění
Praha jako veliký Babylon se všemi městy, vesmi i ohradami již má
spálena a zkažena býti. Bratři Táborští tento čas pomsty jsou boží
andělové, posláni aby z měst, vsí a ohrad dobré na hory vyvedli jako
Lota se Sodomu. Bratři Táborští tento čas pomsty jsou boží zástu-
pové, posláni aby vymítali všechna pohoršení a zlosti z Kristova krá-
lovství a zlé z prostředka dobrých a církve svaté. Bratři Táborští
mají pomsty a nény činiti mečem i ohněm nad božími nepřátely a nade
všemi městy, vesmi a ohradami. Bratři Táborští jsou to těle o němž
jest řečeno: kdekoli těle bude, tdiž aberou se i orlice. O těch bratřích
jest toto napsáno: každé místo jenž moha vaše klapati bude vaše bude;
nebo proto jsou málo opustili aby mnohé nabrali. Kterýkoli pán,
panoše, měšténin neb sedlák napomenut by byl od bratřích Tábořských
aby jim byl pomacen v těchto čtyřech kusech: nejprv u vysvobození
každé pravdy, druhé v množení chvály boží, třetí v jednaní spasení
lidského, a čtvrté v zkažení hříchův, a nechtěl toho učiniti: aby od
nich každý taký jako satan a drak byl pťřen a zabit a všechno jeho
zboží aby od bratřích bylo pobráno aneb zkaženo; a též aby kaž-
demu městu, vsi neb ohradě učiněno od nich bylo. Kdožkoli takému
jeho nepříteli dával úraky: neb pomoc neb přízeň by ukázal aby též

na těle i na zboží od nich měl zahuben býti. Každý kostel, kaple neb oltář po páru bohu na čest ze jména kterému svatému ustavený má jako modloslužebný zkažen neb vypálen býti. Každý dům farářský, kanovníčí, kaplanský a kterýkoli kněžský jím ku bydlu oddaný a všecko jiné nadání kněžské má již zkaženo neb vypáleno býti. Tento čas pomsty toliko pět měst ostane v nichž lidé toliko spaseni budou jenž se k nim utekou a všechna jiná města, vsi a ohrady i se všemi jenž v nich přebývají mají zkaženi býti aneb vypáleni jako Sodoma. Jakož na Hradišti neb na Táboře není nic mé a nic tvé než všecko v obec rovně mají: takéž všem všecko vědycky má v obec býti a nikádný nemá nic zvlášť míti; jinak kdož co má zvlášť ten hřeší sarrtedlně. Z manželův druh od druhu bez vůle jeho má na hory odjíti aneb do těch pět měst má utéci i děti i vše jiné opustě. Dlužníci utekouce na hory neb do měst již řečených budou prosti již od placení dluhu. Již nyní tento čas skonání věku jenž den pomsty slove, přišel jest tajně Kristus jako zloděj aby skrze se neb skrze angely již řečené vybojoval dům odporný a konec jemu učinil smrtí pomsty mečem neb ohněm, a zvlášť ohněm; neb jako někdy potopou vodní svět jest obnoven, též tento čas všecek svět má ohněm tělesným obnoven býti; a protož všecka města, vsi a ohrady mají spáleny býti. Již nyní skonání věku Kristus tělesně v své osobě s nebe stoupí, jehož každé oko uzří, aby království zde na zemi přijal a učině veličkou řečmi choti své církvi svaté zde na tělesných horách jako král stoupě mezi hodující, všecky jenž roucha svatebního nebudou míti se všemi jinými slýsai jenž budou kromě hor vyvrže v zevnitřní temnosti. V tuto dobu Kristus tělesně přijda všecka pohoršení z svého království vyvrže a všecky jenž činí zlost. A v to království nic poškrvněného nedopustí ani jenž činí lež neb ohavnost; a také církev svou postaví zde na zemi v větší chvále a slávě než jest kdy byla první církev svatá. Když tak ten čas Kristus v oblacích a u velebaosti i s anděly přijde, tehda ti jenž jsou v Kristu již zemřeli vstanouce z mrtvých první s ním přijdou soudit živých i mrtvých slých. A potom kteříž v tu dobu ještě živi tělesně zastání budou ti v těle ještě v oblaky a v povětří v pátku Kristovi vytrženi budou; a to se stane v skore v několika létech. A toho smoci živi dočkají a uzří svaté jenž zemřevše vstanou z mrtvých; a mezi nimi uzří mistra Husi. Již nemá nikádný král na zemi volen býti neb sám Kristus již má kralovati. V tu dobu ti jenž živi zstanou budou přivedeni v stav nevinnosti, jako Adam a Enoch a Eliáš v ráji a nebudou nikdy lačněti ani žízniiti, ani které bolesti budou míti tělesné neb duchovné ani již budou kdo trpěti kterého protiventství. V tu dobu ti jenž živi ostanou budou v svatém a v čistém manželství zde na zemi

na horách syny a vnuky tělesné ploditi. V ten čas manželové budou ploditi děti bez hříchu prvorozeného a manželky budou roditi bez bolesti a bez zamoucení. Někteří praví že v ten čas ženy budou po-
dávati a roditi bez poznání mužského jako svatá Maria panna. V ten čas, protože nebude hříchu prvorozeného a že synové budou se roditi v milosti boží, i nebude již potřeba aby se křtili z nouze. Poněvadž v ten čas nebude zde na světě nižádného pokoršení ani hříchu aniž bude již potřeba přijímati svátost těla a krve boží; neb novým andělským obyčejem paseni budou ne na památku umučení pána Krista, jakož jest nám nyní přikázal, ale na zpomínání vítězství pána Krista. V ten čas sami dobří ostanou bezevší bolesti a utrpení ani jeden druhého bude co učiti ani knih neb písma ani bible bude potřeba neb zákon boží bude na srdci každému napsán a moudrost světská všecka zhyne. V ten čas v mnohých kusech přestane a skoná se nový zákon. V ten čas nebude nižádného na zemi kralování neb panování ani poddání a všichni úrokové a dani přestanou ani jeden druhého bude k čemu nutiti neb všichni budou rovní bratři a sestry. Dítě od dobrých rodičův urozené není zavázáno ke křtu vodnému neb v bříše dobré matky ducha svatého přijímá z důstojného přijímání matere těla a krve boží. Dětem ze zlých rodičův narozeným ani křest ani jiné svátosti jim k spasení prospívají neb zlost a zatracení od nich ztrahají. Děťátku křest k spasení neprospívá, nebudeli jemu dána svátost těla a krve pána Krista. Dětky s obyčejným zaklínáním ani s kmotrovstvím ani u vodě posvěcené knězem a k tomu zachované v kostele nemají křtěny býti ale kdežkoli a kteroužkoli čistou vodou se komu líbí. Nižádné křížmo ani svatý olej ani voda ke křtu ani k kropení mají posvěceny býti ani mají v kostelích neb jinde zachovávány býti. Zpovědi ku kněžím posvátných nejsou lidé hříšní povinni zachovávat, neb dost jest když se hříšný pánu bohu samému na své mysli zpovídá. Nižádný kněz v smrtedlném hříchu jsa aneb v kacífství kterémkoli, neposvěcuje svátosti těla a krve boží pána Krista ani křtí ani hříchův odpouští. A protož někteří pušky a kalich v nichž takých kněží svátost bývá, druzí berou a lámají k svému požitku a svátost vymitají nevěříc by u těch kněží byla svátost. Že od takých kněží nižádná svátost nemá vzata býti ani u jich máš má kdo býti neb jsou zlořečeni od pána boha. Jidáš nejedl jest ani pil posvátné těla a krve pána Krista na jeho večeri poslední. Mohou lidé více než jednou ale kolikrát se líbí každý den přijímati posvátné tělo a krev pána Krista. Nižádné ustavení lidské ani svatých který nálezek jakož jsou hodiny, řád na máš a v jiné službě boží, křížování, líbání, míru, ornatové, posvěcování oleje, vody, soli, kalichův, vína, chleba a jiných věcí, holení

brad a pleší, kadění, kropení, žehnání, ani jiní lidští nálezkové nemají držáni býti jakožto nálezkové Antikristovi. Každý kněz jenž s pleší a bez brady aneb v ornatě má slouží jest ta nevěstka okrášlená o: níž jest psáno v apokalypsi svatého Jana. Každá také mše má pohrzena býti ale v obecném rouše chodícím a kdejkoli vše jiné opustit než slova posvěcující říkouce jakožto Kristus jest řekl tak a nejinak má mše sloužena býti. Kdož v ornatě slouží již není v tu dobu knězem a tak neposvěcuje ale jest pokrytec a nadarmo se modlí, též i ten jenž to chválí jest také pokrytec a marně se modlí. Svátost těla a krve boží slovy hlasitými a jazykem lidu obecného pro ty jenž u mše jsou má posvěcena býti. Ta svátost těla a krve boží nemá posdvihána býti ani do druhého dne pro přijímání zachována. Nemá mše latině ani jiným jazykem zpívána neb čtlena býti než jazykem lidu obecného. Mšálové knihy, zpívání latinské, viatickové a jiné hodinné knihy, ornatové, komže, monstranci stříbrné a zlaté, i tacíž kalichové, pásové stříbrné neb zlaté, roucho kropené neb krumpované, stříhané neb malované neb drahé ty věci nemají býti a protož kaženy a rušeny mají býti. Lépe jest že laikové z ornatův v suknech a kabátcích chodí než by kněží v nich mše sloužili. Nižádní svatí v nebi po Kristovi nic nám neprosívají svou modlitbou. Nemá nižádný žádati ani prositi a volati k svatým jenž jsou v nebeské vlasti za kterékoli pomoci, ani aby za nás orodovali před pánem bohem neb by to byla modleslužba. Nemáme se postiti k hodům lidí svatých ani jich dni světiti ani za jména jich jim ke cti kostelův stavěti ani oltářův neb jest to modleslužba. Svatých kostí a jich ostatkův nemáme v kostelích ze jména jich chovati ani jich v pecty míti pro jich svatou památku. Po smrti tělesné duše křesťanské nemají již místa ani času k očištění svému ani oheň očištcový má držán býti. Daremné a bláznivé jest za duše mrtvých se modliti, postiti neb almužny činiti a tak mše zádušní a vigilie nemají býti. Postové XL dní suchých dni páteční a jiné vigilie jako Antikristické nálezky nemají držáni býti, ale ty dni každý má maso jísti aneb co se jemu zdá za podobné. Kajícím nemají uloženi býti postové neb almužny neb modlitby, ani co jiného než aby šel a více nehřešil. Nižádný den nemá svěcen býti neděláním tělesným než samý den nedělní. Nic nemá věreno ani držáno býti od křesťanův což není v bibli zjevně vyřčeno a napsáno. Kromě bible nižádné písmo doktorův svatých neb jakýchkoli mistrův a mudrcův nemá ani čteno ani učeno ani ohlašováno býti neb jsou lidé jenž jsou poblouditi mohli. Kdož se učí v sedmeře umění aneb mistrovství v nich přijme aneb se mistrem v nich dopustí nazývati ten jest zpočasný, marný a hřeší smrtedlně proti čtení pána Krista. Kněží nemají nižádných platův míti

ani dědič ani dobytka ani koňův ani dvorův ani domův v nichžby bydleli ani co časného ačby jim i z almužny bylo dáno a ačby i světským právem a panováním těch věcí držeti nechtěli. Kněží nejsou biskupové mohou když se jim líbí sobě jednoho kněze biskupa voliti a učiniti a ten může jiné záky neb laiky na kněžství světiti. V jednom kostele neb v jedné osadě ač jest tu i mnoho kněží nesluží více mái sloužiti nežli jedinou. Když jest tak jedna máe jiní kněží mohou dobře v několika letech máe nesloužiti ale mezi laiky boží tělo a krev přijímati. Pro tu jednu mái není potřebí kostelův neb může když kde chce kromě kostela sloužiti, pakli jest kostel ale nemá v něm více než jeden oltář pro tu jednu mái býti. Máe pod jménem matky boží aneb jiného po ní svatého nemá sloužena býti. Kdož jest při sloužení máe a nepřijímá posvátné těla a krve boží ten nemá říkati: otče náš; jenž jsi v nebesích etc., neb by lhal říka: chléb náš vezdejší dej nám dnes, ani ten může v pravdě říci by byl u mái. Nížádní manželové nejsou povinni sobě platiti dluhu manželského. Nížádného podobenství nebeských ani zemských věcí ani kterého obraza nižádný nemá dělati ani míti ani má jeho v které počty míti neb by to byla modloslužba. Obraz sv. Jana na dukátu neb sv. Ladislava na zlatém Uherském neb podobenství točenice na Českém neb obraz lvový na groši stříbrném může dělán býti i v měšcích a tobolekách bez zkáry chován býti, neb na korůhvi neb pečeti obraz lva, orla, beránka, kpsi neb podobenství koruny neb kalicha dobře býti. Nížádnému křesťanu masa zadužením umrtveného: z něhož krev není vytočená nesmí jísti pro záповěd apoštolskou. Žádnému nesmí krev jísti ani jelit se krví jísti. V svátosti an oltáři pod způsobem chleba není než samo tělo Kristovo suché bez krve a bez duše ani jest tu tělo spojené s božstvím, nebychom tělo se krví tu jedli proti božímu přikázání. V kalichu na oltáři pod způsobem vína není tu jiného než krev sama bez těla bez duše i bez božství spojeného, neb jinakbychom krev s masem přijímali proti přikázání božímu. Protož nemá věřeno býti by v svátosti těla Kristova neb v svátosti krve jeho by tu byl pravý a plný bůh a člověk. A protož nemá se tu klaněti a klekati jako pravému pánu bohu, neb kdo se tu tak klaní ten modloslouží. Jiní praví že není nižádné svátosti těla a krve pána Krista neb pod způsobem chleba na oltáři není tu těla Kristova ani pod způsobem vína jest tu krev jeho, než jest sprostý chléb a sprosté víno kteréž na pamět pána Krista jedie a pije jeho tělo a krev toliko duchovně ale ne posvátně přijímáme. Netoliko v způsobu chleba a vína ale v každé krmí a v pítí jako ve hráchu neb v hrupách neb v jiném masa též v pivě neb ve vodě tělo a krev pána Krista každý věrný křesťan duchovně ale ne posvátně na pamět jeho přijímá.

Protož nemá spůsobu chleba neb vína na oltáři vystavena býti ani se tu kdo klaněti ani věřiti jako by tu byl pán Kristus pravý bůh a pravý člověk neb by to bylo modloslužba. A protož někteří s oltářův jsou smítali naši velebnou svátost těla a krve pána Krista a nohama ji tlačili. Nemí žádného stavu kněžského ježto by na samý ten stav slušelo žehnati neb dobrořečiti svátost těla a krve pána Krista, nebo každý křesťan může dobrořečiti každou krmí neb pítí aby tu přijímal tělo a krev pána Krista duchovaě, ale ne posvátně. „Nemí potřebí kostelů ani oltářů k tomu žehmání neb dobrořečení nebo může to tak dobře býti v každém domě a u každého stolu a od každého křesťana i na obědě i na večeři jako v kostele na oltáři.“ —

Artikulové tito patrně sebrání jsou z rozličných spisů kněží Tábořských aniž by jakého rozdíla mezi nimi bylo šetřeno. Protivy v článcích se objevující přímo v oči bijí. Z některého přísný racionalismus z jiného chylastická výtržnost vyzírá. Celkem ale působí dojem že se mužům jižto články tyto vyhlašovali už nejednalo o opravy v církvi římské nýbrž o zbudování nových na theokratických zásadách společných základů společenského života. Všecko tu čelí k tomu aby patrné známky víry se zjednotušily a na prostě uznání jasnosti boží se obmezily, vedle toho aby rovnost, volnost a bratrství se na světě ujmul, a také slibované lidstvu království nebeské už živoucím zde na zemi se připravovalo. Takováto snaha ovšem už i hluboko zasahovala do politického života národního, a vyplývá z toho patrně že vedle rozmanitých názorů náboženských a sociálních též rozličné politické strany se spůsobovati musily. Že strana Tábořův byla nad jiné demokratická, to patrně vyplývá z písemných památek nás došlých, o kteréžto památky nám zde hlavně se jedná. Nastane tu otázka jací to byli mužové již tak odvážlivé náhledy pronesli, a jaká jsou toho svědectví písemná a bezprostřední. Že mezi Tábořův vůbec bylo mužův hluboce myslících a vysoce vzdělaných v tom se shodují všickni spisovatelé domácí i cizí. Svědčí o tom i sám Aeneas Sylvius v líčení svém života Tábořského. Když navštívil Táboř, praví, objevili se u něho k uvítání jej přední měšťané, kněží i žáci, mluvící latíně, neb nešlechtný ten lid prý to jediné dobré měl do sebe že líboval sobě v naukách, a na jiném místě dří „by se styděli kněží italští z nich sotva který přečetl celý Nový zákon kdežto mezi Tábořův snad ani ženštiny se nenalezá jež by odpovídati neuměla z Nového i ze Starého zákona!“ — Že tomu skutečně tak bylo o tom i jiných ještě stojí svědectví. Kdežto netoliko jednotlivci nýbrž celý téměř národ se do otázek náboženských pohřžoval a přední duchovní jeho vůdcové neustále se odvolávali na biblické knihy, tuť nemohlo jinaké býti než že každý

kdož přesvědčení o něčem vyhledával po výroku písmá se ohlížel, čímž se čtení bibli zveobecnilo. Laikové zajisté, jakmile čísti počali, oblíby v tom čím dále tím větší nalézali, ač i potřeba toho a pohnůtky k tomu co den se množily. Vavřín z Březové tvrdí že sami kněží Táborští své učení nejprv brali od laika Václava šenkáře Novoměstského, kterýž prý naše všecky jiné zběhlý byv ve písmě svatém nový zákon ze starého a starý z nového vykládal. Jestliže v Praze nejprv v kolejích universitních se pojednávalo o stejících otázkách objevil se v krajích zcela jiný poměr, zvláště v jižních Čechách kde nejhodlivější kněží husitští od jinud vypuzeni útočště nalézali v domích a příbytcích soukromých své náhledy a též své spisy tam rozšiřujíce, mezi nimi zajisté spisy biblické stály v popředí. O pilném opisování bibli za časů těch máme svědectví. Takž k. př. Filip z Paděrova tábořský hejtman na Ostromeči dal si přepsati písmo svaté. Menší bibli kterouž Balbin v Krumlovské bibliotéce nalezl psána prý jest rakou husitské mlynářky! Ano i zvláštních milovníků literatury nalézáme mezi Táboři. Jmenovati tu sluší zvláště Petra Zmrzlíka ze Svejšína na Orlíku, mincmistra královského, i manželku jeho Annu z Frimburka jež prý byla žena ducha výtečného. Těž J. Reček z Ledče, primator Staroměstský a nad jiné zvláště sluvitný M. Landa velikými se jmenují příznivci literatury. Avšak nejpatrnější jest, že někteří přední kněží strany Tábořské nadobyčejnou učeností vynikali. Jestliže — jak Tábořským též se vytýká pálením knih a zavrhováním písmá právě opak toho se osvědčuje, nedá se tím mýliti pozorovatel zkašený. Nemohout vůdcové vždy a za vše odpovidati co bojovný lid v rozjítření válečném téměř v bouři bitvy páše. A pak povrhování učeností literní není vždy důkazem surovosti a nevědomosti. Můžeť ono vyplývati i z přesycení i z domýšlení že všecky vědomosti nevedou ještě k dokonalosti a k blaženství. Již Šalomoun považoval učení za *trápení* duše, a nověji genialní a veleučený Jan Jakub Rousseau vydal spis proti všem naukám. Mohli bychom celou řadu spisů uvesti jež proti učenosti a knihám čelí a od předních učencův Evropských pocházejí. Směr jenž k tomu čelí, aby se lidstvo v prvotný stav nevinnosti navrátilo snadno za sebou přivleče poblouzení takové.

Mályť památky literní v Čechách zvláště po klášterích nahromadilé, podivný a nešťastný osud v této době. Nejprv jak známo, na rozkaz arcibiskupa Zbyňka páleny byly knihy Viklefovy. „*Někteří pravili že jest mnoho jiných knih spáleno nežli Viklefových,*“ píše Stařl létopisuvé. Pak l. 1418 bullou papežovou nařizeno aby spáleny byly všechny husitské knihy. Pak nastala doba hubení klášterů. Co se tu knih zničilo o tom by se dala zase kniha napsati. Uvedeme toliko některé

příklady. L. 1818 zrušen byl klášter Postoloprtský, a v popel obrácena znamenitá bibliotéka i arhiv, čehož sami Husité litovali. Nestalo se to nařízením vůdcův nýbrž bez jich vědomí, pouhou zlomyslností jednotlivců, jakž Vavřín z Březové svědčí. L. 1421 při odovzdání hradu Kunratického Husitům jej oblehajícím zkusil velitel hradu rytíř Fulštejn dříve odvézt knihovnu tamější. Bojovní chasa ale dostavši se do hradu zloupila pokoje královské a rozebrala část knih, co jich tam zbylo to pak s hradem shořelo. Po Praze prý tenkrát mnoho vzácných knih za velmi levnou cenu se prodávalo. L. 1421 plamenem lehla knihovna kláštera Velehradského na Moravě. L. 1422 krvavou bitvou u Německého Brodu vykořistili Husité mimo jiné vzácné věci i několik vozů knih jež nepřátelé z Čech vyváželi. Což těch knih při tom as zaniklo ve zmatku válečném! — Tohož léta když po usmrcení kněze Jana v Praze stalo se zbourání a rozjitřený lid *oběť se na všecky koleje a vyteplí je, a knihy mistrův a jiných učemých lidí, a knihy obecné v librării některé pobrali a jiné sbrali a strhali.* (Stař. Létop.) „Knihy obecné v librării rozumějí se tu na universitní biblioteku veřejnou, založenou od cis. Karla.“ Spisovatel kroniky kollegiat Pražský si stěžuje že i jemu sebrány knihy mezi nimiž i traktát jeden kterýž Hus vlastní rukou byl ve vězení Konstantském sepsal. — Výstřední strana tak zvaných Adamníků zamítala všecky knihy jakož všecka příkázání vůbec, jelikož přívržencové její se považovali za účastníky ducha svatého a za to měli že zákon boží v srdcích svých psaný nosí! — Co as knih na zbořených hradech zaniklo toho se každý sám domyslí, historie klášterův a bibliotek však dostatečný poskytlj obraz jakému osudu tenkrát knihy podléhaly! Avšak přední mužové Táborův, výjmutím snad některých nejkrasnějších výtržencův byli zajisté vzděláni a v literatuře zvláště theologické biblické a zajisté i v historické dostatečně zblhli.

Mezi těmi proti nimž strana Pražská úsilovně se zasazovala jmenuje se nejčastěji cizinec M. Petr Payne, Angličan, obyčejně *mistr Engliš* nazvaný. Pro horlivé zastávání J. Viklefa z vlasti své vypuzen odebral se do Čech kdež útočiště nabyv l. 1417 stal se mistrem učení Pražského. Od těch dob přebýval v Čechách a účastnil se všech téměř osudů nové své vlasti kde pro velikou svou učenost a důmyslnost sice nadobyčejně vážnosti požíval avšak pro jeho náhledy mnoho snábeti musil od protivníků svých. Engliš byl vlastně jediný pravý reprezentant Viklefství v Čechách, kdežto všecky strany Husitácké učení Viklefovu více neb méně odporovaly. Proti němu nejhorlivější bouřil Přibram. Engliš psal hojný počet latinských traktátův ku hájení nauky Viklefovy, jež tu a tam v pozličných bibliotekách rozptýleny jsou.

Oni však dva spisové na které Příbram nejvíce nalinkal nedali se potud nalezi. Mezi domácími spisovateli strany odvážnější vinikal M. Martin Houska z Moravy, obyčejně *Loquis* nazván. Traktáty jeho se náma pohřichu nezachovaly. Příbram z nich vybral některé nápadné věty umístiv je v traktatu svém o kněžích Táborakých, zde již uvedeném. Jiná svědectví u něm se nalézají ve spisech Jana Chaldického. Tento píše, v replice své proti Mikuláši z Pelhřimova o něm takto: *Martinek nebyl jest sproctný, a trpěti pro Krista, dobrú celi ovšem jest namienil. Nebo sme z ním mnoho mluvíli o tom i o jiném a vyznati jest před námi, že již království svatých na zemi bude nové a že již trpěti nebude dobrá, a že kdyby vždy měli tak křesťané trpěti, jáhych nechtěl sluha boží býti, to jest mluvil.* A na jiném místě želuje Chaldický že kněz Martinek prý usiloval byl vnést v lid požívání večere páně na způsob agapy ve prvotinné církvi. Agapy se nazývaly kody lásky u prvňáchi křesťanů. Zaměřoval prý Martinek na to aby křesťané *sokázěji se ve svátek a popracujíce ve slovu božím, aby pro naučení lásky spolu ku potřebě pojedli a jako hody měli . . .* Z těchto aš velmi nedostatečných zpráv předce vysvítá že Martinek Houska stál v popředí novotářům Táborakým a že pronesl myšlenky jež ovšem zasluhuji aby se pozornost myslitelův a přátel literatury vůbec na něho obrátila. Jest želeťi že se spisův jeho nás došly toliko některé výpisky z nich jež Příbram do spisu svého přijal, a psaní, které bratřím na Tábor poslal. Část dopisu tohoto uvádí Palacký (Děj. III.) — *Jestli mi velmi žel věrných, zavedených, i mám žádost velikou, bych jim oznámiti mohl pravý a jistý Kristův a apoštolský řád. Jestli vám milo má vězení, neodmlouvám ani smrti i jiného coťkolká, jediné prvé má přeslyšeti, a pravdu svite. Pakli toho nechcete učiniti, ale probáh! někoho věrného pošlete ke mně, jestli ode mna slyše, pověděly vám i vši obci též, jediné abyste nebloudie chodili v pravý řád. O bratři! věste, že mnoho držíte nepravé, a od kněží velmi jste sklamáni, a ruláště na třech kusích: o křtu, o tělu božím a o házaní kněžském, že to tré nic se neděje tak, jakož jest ustanovil Kristus. Vy jenť jste již zlého mnoho skazili, bohdejbyste i to zlé dokamili! Nepoznáteli toho, věste že ve hněv boží upadnete; a již se hněv boží na vás sjevuje, mnoho vás ve chvíli malé porazili na rozličných místech. Bohdejbyste tomu rozumeli, proč se to děje: hněv boží od vás neodstoupí, leč vy od bludův odstoupíte; a učiniteli ta, shledáte jak dílo boží bude v rukou vašich růsti. Věste, že ste ještě nikdy všeho, což má býti poznáno, nepoznali. Probáh slyšete mě, a povíam vám ještě řád Kristův, jenť*

se je dál při chlebu těla páne, při kázání a při křtu, a dovedu jeho z zákona božského. Takéť povím vám, od kohot jste pravý řád Kristův proměněn a jiný uveden, v němž stanete, spasením nebudete bezpečni. Jáť děkuju bohu mému, žeť mě jest od bludův vysvobodil; již veselé čekám smrti chvátaje. Shotoven byl dopis tento l. 1411, a sice jakž z něho samého vysvítá v žaláři. Byl tenkrátě kněz Martinek proto „že byl při večeri páne kázal laikům bráti chléb posvátný do rukou a děliti mezi sebou“ dne 29. ledna na rozkaz pána Oldřicha z Hradce (Vaváka) uvězněn. Přimluva mnohých prý přátel toho dovedla že opět byl propuštěn. Byl tenkrátě ještě mladý ale pro učenost, horlivost a své myšlénky jež pronášel po Čechách a Moravě proslulý. Již roku 1420 na schůzce v domě Zmrzlikové vystoupil odhodlaně proti mistrům strany Pražské. Napotom se odebral do jižních Čech kde Vavákovi do rukou padl. Krátkým tím uvězněním se nezměnilo ničeho v mínění jeho ba, jakž i z dopisu uvedeného vysvítá předevzal si s novými některými náhledy ještě vystoupiti což skutečně i učinil. Sadu pak svou o svátosti oltářní hájiti se jal s takovým důrazem že i některá část Táborův se poněkud zase ku Pražanům chýlila, jmenovitě Mikuláš z Pelhřimova a mistr Jičín prý žádali mistry Pražské o radu kterak by proti bludům Martinkovým se postaviti měli. To nejen v Praze ale i na Táboře veliký hluk způsobilo kdež strana Martinkova jakožto slabší z města byvši vypuzena a i jinde netřpena některý čas v lese nad Lužnicí nedaleko Dražic se usídčila. Bylo prý jich asi tři sta osob. Přivrženci Martinkovými toho času byli kněží Petr Kaniš, Bydlinský, Bartoš, Prokop a jiní. Kněz Prokop ubíraje se s Martinkem do vlasti jeho Moravské od rytíře Bořka z Miletinska ve Chrudími postižen jest a se soudruhem svým do vězení uvržen. Po mnohých utrpeních zabeďněni jsou byli do sudu a spáleni. Petr Kaniš jenž nejdále byl postoupil v poblouzeních až k pravým výtržnostem, byl v Klokotech upálen. — Patrně, že Martin Loquis mezi krajnými stranami Tábořskými nejbliže byl postoupil k racionalismu a protože se nám nezdá býti původcem oněch výtržností chyliastických jež tenkrátě v Čechách se ujímaly. To aspoň co o transsubstanciaci mluvil jeví střízlivého do učení tohoto kriticky nahlížejícího ducha kterýž *kúselničím obyčejům* nepřál a zdravým rozumem je vykládati a vyjasniti se snažil. Naproti tomu ovšem hledě k prvotnému řádu křesťanskému, snad se přichyloval k zásadám kommunistickým k nimžto i první tajné a soukromné společnosti křesťanské ještě za časů apoštolů se přiznávali. Směr jeho patrně čelil na takové zařízení společnosti lidské které účely života do samého života klade, doufal že *království svatých bude na zemi a že již trpěti nebudě dobří*. Co

učení toto jakož každé jiné jež k lidu samému se skloňuje z fantazie k sobě přibralo a z výtržností chyliastických to snad od žáků a čelnějších přívrženců jeho bylo způsobeno nejspíše snad od onoho Kaniše který v čele potřeštěné a vši praktické půdy se zbavivší sekty Adamníků stál. Jestliže to ovšem toliko domýšlení, neboť se nám nedostává pramenů takových ježby k jistotě nás vedly. Ale domýšlení takové vyplývá z bedlivějšího uvážení vět od Příbrama sestavených jež sobě tu a tam přímo odporují, an z některých patrně rationalistický náhled do písma vyhlédá z jiných zase přímo fantastický. Bylot mezi kněžimi krajných stran vícero spisovatelův z nichž snad každý jiné mínění zastával a i spisy rozšiřoval. Jinak by nelze bylo vysvětliti sobě rozličnosti všech sekt mezi Táboři samými z nichž každá zajisté měla svého buditele a náčelníka duchovního. Jména některých kněží Tábořských zvláště horlivých nám zachována v článku o *falešných prorocích*. (Staré létopisy:) Koranda, Bedřich, Mašek, Markolt, Rohlík, Vaniček, Blažek, Quirin, Štěpánek *svůdce* Vilém, Jíra Pačček. Tito zajisté vynikali jsou obzvláště že jim jméno falešných proroků dáno a věty v dotčeném článku uvedené se jim všeobecně připisují. Bylot mezi kněžimi Tábořskými některé znamenité a nápadnou energii ducha a jasnou myslí vynikající povahy, jiní zase nakvašenou obrazivostí svou na lid působili. Ať i o výmluvném demokratevi knězi Janu Želivském který svým smýšlením k Táborům náležel a o hrdinském knězi Ambrožovi Hradeckém zde pomlčíme jelikož se nijakou písemní památkou neosvědčili, připomínáme tu mezi jinými na kněze Viléma, který napotom v Táboře se oženil, co na zvláště rázného muže jenž smělou žalobou proti kněžím Pražským po stěti kněze Jana, vystoupil. „Před bohem milým i před vámi vyznávám i osvědčuji — praví Vilém — že těmito žalobami kněze Jakuba Betlemského (Jakoubka ze Stříbra) i s pomocníky jeho nemíním k bezživotí anebo k ujmě kterého úda na jich těle přivesti, ale míním jim jich zlosti před očima položití, zdaliby poznajíce své zlé, kteréž spáchali, byli hnutí k pravému pokání před bohem i před věrnou obcí, jakožto toho máme žádati. Tyto jsou viny Jakúbkovy, Příbramovy, Englišovy, Martinovy Volyní, Křížanovy, Prokopa Plzeňského, Martina Pražského, Kardinálovy Rokycanovy a jiných všech jich pomocníků, kněží i žákův. . . Přes celý tento rok trápili jsou věrné panny a vdovy i manželky, kněží věrné i sousedy, sužující, hanějící a lživě pikhartující, až jsou druhé věrné bratry zpikhartovavše i k smrti přivedli. Kdykolivěk byli jsou dobří a věrní správce a úředníci a soudci a hejtmanové ustaveni, tehda Jakoubek kněz Betlemský i s jinými spáti nemohli, sem i tam běhající, radíce se, kterak by je s úřadu strčili, a strčíce věrné, i nešlechtné

zrádce zákona božího i věrných vsazovali. A to jsou tak dlouho vedli až věrným bratrům z světa pomohli. A bůh ví co učiniti měli a nebo co ještě míni. . . Řekl i s jinými u veliké obci, a to v knihy kázal zapsati: kdožbykolivěk kněží Tábořské zastával, aby bylo k jeho statku i k hrdlu hleděno. A tak odsouzení nad mnohými věrnými učinil. Proti dobrým soudcům a věrným správcům města popudil nešlechetných zrádce zákona božího i věrných lidí. A na tom dosti neměl, i jal se s processí mocně *rathúzu* a pečetí dobývati. . . Dříve s vrchupsanými pomocníky schoval list lživý a falešný a lstivý na potupu zákona božího i věrných. A ten list chválil jest a velebil v svých kázáních, i s svými kazateli tvrdil a řekl jest i a jinými, že kdožbykolivěk proti tomu listu mluvil, my chceme jeho hájiti, neb jest z zákona božího ten list potvrzený. A když se jest svaté paměti kněz Jan a kněz Prokop Tábořský tomu listu protivili, řkouce, ten list jest lživý, lstivý v mnohých artikulech a škodlivý zákonu božímu i věrným, a že má opraven býti, tehda oni s Příbramem a s jinými smáli se tomu a polepšiti nechtěli, až jsou i meč krvavý tím listem na hrdlo věrných přivedli. . . V tu sobotu před jich stětim žaloval před těmi zrádými knězely na *rathúze* na kněží Nového města, řka, že činí rozdíl v lidu a k bouřem káží; a to řekl těm krvavým soudcům: „O ste příliš vlažní a nedbaaliví! Přičiňte pilnost abyste to stavili.“ A tudy jich popudil na nevinné. . . Řekl knězi Janovi svaté paměti: „ty jsi vinen všemi těmi bouřemi a tímto vším krve prolitím a zavedl si Českou a Moravskou zemi.“ — Buďte všickni kněží svoláni, kteří se kněze Jakuba Betlemského přidrží, a buďte otázaní, co oni o smrti těchto bratří smýšlí! Buďte otázaní proč o smrti těchto věrných bratrů mlčí, a proč jich nevinné smrti nepotvrzují věrných křesťanův k stálosti a opatrnosti, aby se opatrovali vidouce tyto zrady; čili jsou oni jich smrti vinni? A buď jim před oči předloženo, kterak jsou v tu chvíli ústa otevřeli, když jsou nevěrného zrádce Sádlo stěli, aneb když nevěrné zrádce na *rathúze* vsázeli. Spravedlivost boží žádá aby ten soud na kněze Jakuba Betlemského i na jeho pomocníky spadl, kterýž jest on s svými pomocníky na věrné vydal, aby nižádný kněz v zlém domnění a kněz krvavý neměl svobody v sloužení ani v kázání, lečby se prvé před obcí očistil a zjevné pokání činil. A žeť on s svými pomocníky jest kněz v zlém domnění a krvavý, protož aby nesloužil ani kázal i s jinými svými, leč se z toho vyvede a zjevné pokání učiní atd.“

Rázný tento spis proti Pražanům a zvláště proti Jakoubkovi ze Stříbra byl povstal za příčinou ukrutenství jež Pražští kněze strany konservativní na knězi Janu spáchali. Ale i o způsobu kterak hanebný

ten skutek se vykonal zachoval se zvláštní spisek jenž bez pochyby od toho samého kněze Viléma pochází a celou tu událost zvláště pro historii Prahy důležitou velmi živě a podrobně líčí. Historická tato monografie o smrti kněze Jana poskytuje nám obrázek tendenčního dějepiscectví v patnáctém století a svěžestí svou valně se liší od jiných českých zápisů této doby jež nazvíce znak duchem obmezených svých původců na čele nesou. Spisek tento už za starých časů našel obliby a rozšíření neboť jej staří létopiscové do kronik svých brali. (Nověji tiskem vyšel ve spisu. Staří létopiscové a též v Dějinách českých Palackého.) Takž tedy jakož mistři Pražští hejnými traktaty proti Táborům vystupovali číhali totáž Táborští, a jest se domýšleti že tato strana jakž radikální smýšlení a rozhodnost její s sebou přinášela, mnohem živěji a odhodlaněji si počínala v pamfletech a replikách svých.⁵³⁾ Že Táborští nejen hájícími ale i dorážlivými spisy vystupovali o tom sotva může býti pochybnosti. Takž praví Příbram že *Jan Čapek vydal traktát morděrný, plnější krve nežli rybník vody v němžto mnohými písmi starého zákona dovodí všech těch ukrutenství, radě a vele, aby je všichni vedli bez rozpačí; na kteréž knížky jako na první základ těch bojův, on i jiní kněží založili svú boje ty neřádné, nekřesťanské a ukrutné jimi se hájice a vymlouvajice.* Čapek tento byl jeden z bojovných kněží husitských mezi nimiž se Prokop Holý, Prokůpek, Ambrož, Bedřich i jiní vyznamenávali, kteří buď sami voje vedouce buď s nimi do válek táhnouce ohnivými řečmi povzbuzovali lid k udatnosti. Z těchto mužův zajisté záležela národní česká *ecclesia militans* o níž historie tak mnoho vypravuje. Někteří z nich ovšem více kázáním a mečem působili nežli perem, jiní ale též spisováním se zanášeli. Jmenovati tu sluší Oldřicha ze Znojma faráře Čáslavského a Petra Němce ze Žatče jenž co poslové na sněmu Basilejském se účastnili. Oldřicha Znojemského řeči vedené k hájení článků o svobodném kázání slova božího nacházejí se ve sbírce ostatních řečí sporných v aktách sboru Basilejského. Petr Žatecký sepsal denník o jednání poslů českých na sboru Basilejském r. 1483. (Pal. Děj.) Výše těchto ale stál Mikoláš z Pelhřimova, po celých Čechách známý pod jménem Biskupec, od r. 1409 bakalář svobodných umění na universitě Pražské. Jsa muž učený a vážný, zdá se že hned na počátcích vznikajícího husitství v Čechách rázněji vystupoval a dále zaměřoval nežli mistři Pražští. Při tom zajisté bylo jeho chování a spůsoby takové že mu důvěry lidí i kněží Tábořských nad jiné získaly neboť l. 1420 jej vyvolili za nejvyššího svého správce čili biskupa. V jednáních veřejných jej vidíme už l. 1419 rázně a odhodlaně vystupovati. Zvláště se vyznamenal ve schůzce u. p. Zmrzlíka odbývané l. 1420 kdež hor-

livou řečí odpíral mistrům Pražským. Že l. 1421 se k nim zase přiblížil smířlivým listem stalo se bezpochyby proto že v povstávání nových sekt a výtržností mezi Tábory obával se úplného rozpadnutí svobodné církve české kterémuž užším sjednocením se strany své s Pražany ubrániti zamýšlel. K takovému splynutí však nedošlo. Již l. 1423 na sněmu Konopištském jej nalezáme v horlivém odporu proti mistrům Pražským a zvláště proti Přibramovi. V této schůzce Pražští mistři horlivě doráželi na Biskupce že se prohřešil proti víře křesťanské traktatem kacífským jenž začínal: *Ad magnificationem*. Tvrdil prý Biskupec v traktatu tomto že *Kristus po svém na nebe vstoupení, nikdež tělem svým na zemi není přítomen rozměrné a dle prostranství*. Naproti tomu pronesli Táborští traktat Přibramův proti Biskupcovi a nastala hádka pradá jež však opravením obou traktátů ku smíření, ovšem jen kratičkému vedla. Účastenství Biskupcovo na sněmu Basilejském jest z historie dostatečně známo. Nás zde zajímají má zvláště spisovatelská jeho činnost. Avšak pohříchu se část jeho spisů stratila jakož k. př. traktaty proti Chelčickému, čehož tím více nám litovati jest čím důležitější by se nám byly pronázaly k osvětlení filosofických náhledů Biskupcových. — Spis jeho: Sestavení v jedno všech čtyř evangelii (*Scriptum super quatuor evangelia in unum concordata*) nachází se v ruk. Vídeňském. Nejdůležitější nám jest spis *Chronica continens causam sacerdotum Taborensium*. (Kronika Tábořská až do roku 1443.) Byla sepsána latinsky a také česky leč toliko latinský text se zachoval, český o němž se i ve spisech bratrských častěji zmínka činí posud se nenašel. Spisovatelem kroniky této byl J. Lukavec a Biskupec prý jen prodloužitelem jejím. Kniha tato by se byla stala zajisté neocenitelným pokladem literatury naší kdyby v ní vypravováno bylo více o tom co uvnitř Tábořského bratrstva se dělo než o hádkách a půtkách jeho s protivníky vnějšími. — Jiné písemní památky po Biskupcovi se připomínají tyto: *Pesni Mikuláše biskupa Tábořského a M. Jiřina — do Prahy stranám kněze Martina Moravce*, a traktat *proti Kanyšovi*. (Tyto dva spisy uvádí Šturm v knize své Srovnání víry a učení bratří, vydané 1582.) Co se učení Mikuláše z Pelhřimova týká, netajil prý on sám — dle svědectví Přibramova i Chelčického že bral někdy velikou jeho částku od kněze Jana Němce Žateckého, jehož pojednání „*Cum spiritus veritatis odiens omne mendacium. . . (Poněvadž duch pravdy převahou se protiví lži)*“ i Přibram i Chelčický častěji připomínají (Palacký Děj.) O Biskupcovi se zmíniv Sylvius jmenuje ho mužem mnohých zlých dnův. A skutečně, zlé dny přečkal Biskupec a mnoho trpěl, až posléze v žalářích Poděbradských uvězněn okolo roku 1459 umřel. —

Jan Lukavec, kněz a dějepisec Tábořský sepsal mimo nahoře uvedenou kroniku též spis: proti Rokycanovi a Pražanům: *Confessiones Taboritarum contra Rokicanum et alios theologos Pragenses*, okolo roku 1431. (Tiskem vyšel spis tento r. 1568 pod titulem *Valdensia* a vydal jej Matias Flacius Iliricus v Basileji.)

Mezi charaktery Tábořskými vyniká též Václav Koranda. Připomenouti sluší že bylo dvě mužův toho jména jenž v patnáctém století historické slovuťnosti si vydobyli. Oba byli z Plzně rodem, oba se osvědčili co horliví Husité, leč jen starší, jenž byl farářem v Plzni, se přidal k Tábořským a stal se jedním z předních mezi nimi. Byl patrně horlivějším agitátorem a ovšem i výmluvnějším kazatelem nežli spisovatelem. L. 1419 účastnil se valné schůzky lidu na Křížkách. Jaké starší létopisové píší: bral se k tomuto sebrání kněz Václav Koranda, rodem z nového Plzně, s processí dosti velikú s tělem božím a se zastupem drahným obého pohlaví, mužského i ženského.“ Jisté jest že husitství v Plzni toliko Korandou vzniklo a květo, že on byl na čas učinil toto místo útočištěm všech kteří od jinůd pro smělé své novoty byli stíháni. Jestliž to důkaz že Koranda u lidu v Plzni mnoho platil a popularností svou převahy nabyl nad katolíky tamějšími. Ve schůzce na Křížkách napomínal lid aby se uchystával k obraně jelikož nepřátelé se rozmnožují. Horlivým kázáním přesvědčoval posluchače že „*vinice páně krásně zakvěla, ale i kozlové že se blíží; chtějíce ji hlodati.*“ Potřebí prý tedy aby nechodili již s holí pouťnickou nýbrž s mečem v rukou. — Nejprv on sám svým příkladem osvědčil toto své přesvědčení. Pozůstaviv svou faru odebral se na Tábor. L. 1420 dokázal zmužilost svou tím že chycen byv s některými Tábořskými od Rosenberských a na Přibenicích uvězněn nejen svých pont se sprostil ale i spoluvězně své odpoutal a hlídačů svých se zmocnil a na místě své je upoutati dal i věž hradovou tím opanoval takže snadno pak bylo Tábořským zmocniti se hradu. Starší létopisové praví: „A od té chvíle až do smrti své kněz Koranda Václav mše jest neslúžil; proto, než kdy jsú Přibenice dobývali on i s jinými s věže kamením sá házeli doluov, bránivše se na věži. I domníevaje se, žeby někoho z světa svedl a zamordoval, i nesměl mše slúžiti, než toliko kázal.“ — Byl on pak zajisté jeden z horlivých kněží Tábořských jenž zástupy bojovné v taženích válečných provázeli kalich páně rozdávali a živým kázáním lid svůj k boji podněcovali. Že nejen slovem ale i perem působil soudně z toho že l. 1421 podal traktat proti Jakoubkovi a mistrům Pražským žádaje spolu o veřejné slyšení před obcí. Když mu toto bylo odepřeno držel veřejné kázání u ornatích v kostele u Matky boží Sněžné. Není pochyby že byl znamenitým kazatelem a

od protivníků Táborův mezi nejnebezpečnější řečníky považován. Dle svědectví starých létopisů l. 1437 když reakce proti Táborům se zmo-
hla, *zabráněno mu aby nikdy nekázal v království českém a obýval
tolíko na Táboře a jinde nic; a to pod pokutou utopenie.* V Tá-
boře živ byl ještě léta 1451 kdež Eneáš Sylvius s ním disputoval na-
zvav ho v zápisech svých o Táboře: *Venceslaus Koranda vetus dia-
boli muncipium.* Jaké bylo pozitivné jeho učení a ku které straně Tá-
borských se počítal nelze s jistotou udati. Zdá se že stál mezi kraj-
nějšími a dále šel náhledy svými než i sám Žižka před kterýmž pry
se na některý čas ani ukázati nesměl.

Při nedostatcích písemných památek z této doby jest vůbec téměř
nemožná přísně udati na kterém stanovišti který z náčelných kněží
Táborských se nacházel. A různost ve víře na Táboře byla veliká.
Jakékoliv kacířství v křesťanstvu povstalo vše se na Táboře shluklo,
svědčí Sylvius, a každému tu volno věřiti co se mu líbí.“ ZHtí tu
tedy jest duševní individualismus na nejvš vyvinutý.

V dlouhé řadě osobností tenkrátě nad jiné vynikajících a s podivné
směsí stran proti sobě brojících, vstříc nám vstupuje povaha jedna
znamenitá a v historii české země proslulá, totiž M. Jana Rokycana.
O životě jeho podávají dějepisy dostatečné zprávy. Jakž vůbec známo
byl synem kováře v Rokycanech a odebral se záhy do Prahy na štú-
die kdež se stal žákem zvláště M. Jakoubka. L. 1415 povýšen byl
na bakaláře svobodných umění. Jsa knězem horlivým strany pod obo-
jí, obehlán byl r. 1418 před soud sněmu Kostnického. Byl už ten-
krátě mezi náčelníky nové sekty české jmenován spolu s mladým ba-
kalářem Václavem z Dráchova a mistry Jesenickým, Mikulášem z Ře-
čic a Vlka. Později se stal kazatelem v Týně a správcem kněžstva
na Starém městě jakož kněz Jan Vlk toho času (okolu roku 1428)
na Novém městě. Roku 1424 si byl velkou zásluhu o Prahu vydobyl
tím že Žižku na Prahu táhnoucího zvláště dotýkáním se citu vlasten-
ského a národního k míru sklonil. Stál tedy při Pražanech a řadil se
k mírnějším kališníkům, mezi nimiž ovšem duchem, učeností a výmluv-
ností vynikal. L. 1429 jmenován byl generalním vikářem arcibiskupa
Konráda načež 1432 na církevní sněm do Basileji vyslán. U vyje-
dnávání kompaktat byl on nejen nejhörliivějším jednatelem ale i před-
ním řečníkem. Zásluhy a horlivost jeho došly ale také veřejného uznání
v Čechách tak že na sněmě zemském l. 1435 od stavův a kněžstva
strany pod obojí za arcibiskupa Pražského byl zvolen ač nedosáhl po-
tvrzení papežského nikdy. L. 1437 pro hájení práv strany pod obojí
proti Sigmundovi musil z Prahy uprchnouti a zdržoval se v Hradci
Královém až do léta 1448. Teprv když Jiří z Poděbrad jehož nej-

horlivějším byl přívržencem Prahy dobyt navrátil se Rokycana a uveden byl zase do Týna kdežto až do smrti své (l. 1471) zůstal farářem jsa spolu administrátorem duchovenstva strany pod obojí. — Povahu tohoto muže vylíčil Palacký v Dějinách země české tak živě a objektivně že nám nezbyvá než přikročit ku pohlédnutí na literární snahy Rokycanovy. Úsudky posud projeveny shodují se v tom že *spisové jeho nevyčníkají ani slohem ani původností a důmyslností obsahu nad jiné podobné spisy věku jeho*. My neznáme ani jediné věty nebo sady vervucné — praví Palacký — jejmžto by on byl stanovitelem původním; soustava nauky té kterouž byl zastával po celý věk života svého, nebyla útvor jeho vlastní; přijal ji byl hotovou a akončenou od učitele svého M. Jakoubka ze Stříbra; musil tedy naprosto vyloučen býti z počtu geniův tvorčích a myslitelův hlubokých. (Dějiny IV. 389.) Neležít tedy hlavní síla jeho v principu který, ale ve způsobu jakým ho zastával. Spůsob tento zajisté vši pozornosti jest hoden a osvědčuje se i ve spisech Rokycanových dostatečně. Byl on duch praktický jehož myšlenka živým teprv slovem nabyla pravého významu a působení, byl především řečník pročez nechtěl-li se minouti cíle jasnosti četřiti musil nanejvíc. V projevení přesvědčení svého však nadobytějnou osvědčoval odhodlanost, nevystupuje trpně nýbrž přímo agresivně. Protož také mnoho a různých měl protivníkův, z nichž mnozí patrně duchem ho předčili. — Spisův jeho se zachoval dosti veliký počet. Jungmann jich uvádí 12 čísel. Nejhojněji se tu objevují kázání: L. 1470. vydal Postilln: *Výkladové a kázání na čtení nedělní přes celý rok*. Spis tento tiskem nikdy nevyšel. K rukopisům v hist. lit. č. od Jungmanna uvedeným přidati sluší i pěkně psaný kodex jenž ve Švédsku se nalézá a taktó končí: Skonávají se řeči výtečné a výkladové věrni na čtení svatá nedělní celého roku i některých svátků, jenž jsú kázány v Praze v Tejně v kostele skrze ústa slavné paměti mistra Jana Rokycany, arcibiskupa voleného českého, jehožto památka a jméno buď v chvále církve svaté a zvláště Čechův a Moravců věrných atd. Napsány jsou knihy tyto prací Stanislava z Křížanova k radosti urozeného pana Buriana na Brtnici l. b. 1500. — Obsah kázání těchto jest charakteristický a jeví se v nich dorážlivý spůsob kostelního řečnění oné doby. K. př.: „I kázal jim aby odvázáli osliči. Která jest ta oslice? lid tento tělesný, hovačný čím jest přivázan? — obyčejí, navyklostmi, právy svými zemskými, městskými . . . Ba dejte se již odvázati oslové, oslice! . . . Nu, tyto pak ženy pyšné, hrdé, kdo je na to navede aby ony své pýchy nechaly? Křič, volej, vpíej, všet jest jedno; aby ony těch hlav, chomoutův velikých nechaly, ocasové aby se po nich neplazili, páteřův kora-

lových nenosily, však by je čert či křeč zlámal. Ba dejte se odvá-
zati oslice, oslové hrubí! Pohleďte pak na tyto lidi rytířské ježto ne-
toliko odvázali ale přivazují osla lid tento robotný, nebožátka, dronce
je loupice bezprávně, daní na ně zamýšlejos, těžká na ně břemena
ukládající jako na osly“ . . . Na jiném místě horlí proti latinskému
modlení v kostele, jemuž lid prý nerozumí, a praví: „Ale kdyby to
lidem čtěno bylo česky, aby rozumě, uzřelby kterak by se proto dá-
bel bouřil. Anť křičí, ou kněží, nechte toho! nepočínejte nic nového,
nebudemť vám toho trpěti“ . . . A na jiném zase místě, vykládaje
evangelium Lukáše 13, 31 praví: „Že Pán tato Erodosa nazývá liškou
pro čtveru věc; nebo liška to má nejprv do sebe a též vladaři a úře-
dníci mají to do sebe; — jako liška jest lstivá, též ti úředníci zlí,
málo se jim co nelíbí do koho aniž o něm hned lsi divné skládají
. . . Liška jest dravá věc, též ti úředníci drží kdež mohou koho; . . .
liška kléče mece, že neběží rovně: též ti vladaři, páni v soudech mečí
okliky, ano bude pře rovná anť jinak tomuto soudí a jinak jinému že
jest známý neb kmotr“ . . . Z jinakých spisů Rokycanových svláště
zajímavý se jeví *List proti Pikartom* t. proti Bratřím českým, po
Čechách i Moravě L. 1468 rozeslaný. Pravit tu Rokycana: *Milost*
pána Ježíše a láska božie a účastnosť Ducha svatého se všemi!
Časové nynější že jsú plni nebezpečností; nebo příchod Antikrista,
jakož die S. Pavel vedlé jednanie bude dáblava ve všelikém svadení
nepravosti. I já, mistr Jan z Rokycan, žádost maje vašeho opa-
senie, i napominám vás, abyste pilni byli viery; neb die Duch
svatý: „Při každém skutku tvém věř z viery duše tvé; neb bez
viery nelze se líbiti Bohu.“ Druhé, u viere poznalé pravé naby-
vajte lehci a vřtlavi; neb psáno jest: „Buď pevný na cestě, božie
a nekrácej na každú cestu.“ Neb tak, vřtlavý, že jest hřiešník,
dokázán bývá, jednak této, jednak jiné lehce bez písma; obápaje se
viery. A že nyní při viere nesnásky a výtržky druzí v lidu činie
při Těle božiem i při jiných kusiech, vy takto věřte, dříte a vy-
znávajte: Věřime, že v svátosti velebné oltářní jest pravé tělo pána
Ježíše Krista, z panny Marie vzaté a na kříži pověšené, neb tak
sám pán Kristus řekl: „Vezměte a jzte, tol jest tělo má, kteréž
za vás zrazeno bude.“ K tomu vjece písem svatých, ježto ukasují
klanenie Tělu pána Ježíše Krista. Proptž ti učitelé: kněz Michal,
kněz Martin, laikové s nimi: Řehoř krajů, Kakamerda, a jiní té
roty s nimi, z své všetečnosti, kteréž do sebe mají, praviepo, že zja-
venie mají od Boha, a žeby, což činie, z Ducha sv. vedli, a kterak
mají volení boží mieti se, že se tak mezi nimi ohledává: a písmo
die proti tomu: „Žádný nevie: jest-li hoden milosti, božie, cili na-

vedrieti;“ a pán Ježiš. die: „Když všechny věci učiníte, kteréž sú vám přikázány, rostete: Neúspěšné skutky jsme.“ A mudrci pravie, že doufanie svého vtípu mnohé jest v blud uvedlo. Tito také pře-vysoce sahají na čest pána Ježíše, že klaněti se pánu Ježíšovi nechtějí a od klanění odvodis: an Bůh otec dal čest tomu člověku pánu Ježíšovi, aby vs. jmeno jeho každé koleno klekalo, nebeské, zemské i pokorné. Dále odtrhli sú se tito ode všeho kněžstva i od jich ode všech skutkuov i posluhování, kteréž se nyní v církvi svaté zachovává, dupíce jich skutky i posluhování při věcech spasi-telnych a pravice, že oni sami laiky na kněžstvie, na biskup-stvie velice, dobře sú učinili a že dobře stojie. A tak by z jich řeči a povah i skutkuov nikdáš Těla božieho nebylo v svátosti, v žádně zemi, ni v městě, ni ve vsi, kdeš by koli byli kněží řádem hostela Římského svěcení, jesto toho kálmým písmem nedokáž; i neslutie jim v tom věřiti. Dále z toho jich poblížení upadli sú v jiný blud: že lidé daš k rozumu po druhé křtie při více kře-stanské. Neb křest vedlé S. Pavla děje se v smrti pána Ježíše Krista; a jakož Kristus jedinú jest umřel, tak člověk jedinú má křten býti a ne více. Pokánie toť se opětuje, ale ne křest. A tak i při křtu, i při Těle božiem nerádně se mají proti více, kteréž stať doktorové světi vyznávali, an i to v svém psaní položili o Těle božiem. Někteří posnavše Boha, ne jako Boha ctie, a Krista Ježíše vezdajší oběť poslávají: „neb ohavnost spuštění stojí na místě svatém.“ Toto písmo jest Daniele proroka proti modlám pohanským; a bře-li je kto a přilepuje k svátosti velebné Těla božieho, ale a napráve čini proti písmóm svatých i skutkóm, kteříš sú se klaněti pánu Ježíšovi a jeho Tělu v svátosti velebné. Pak ta mluvie a piš: žeby takové výtržky a naučenie scestná z mých kázání měli, odpovídám k tomu: před pánem Bohem mi křivdu činie; neb takové věci a naučenie i jich smyšlénky nikdy sú mi v povolení u soudce neustúpily, ale odporon sem jim býval a jsem. Než oni se písma svatého a svatých doktoruov nepřivodis, neb jich k svým smyšlénkám nemuzi, ani k svým skutkóm, a jednání, kte-réž sadali, čim tvrditi mohú: i křivým připisováním mnú to by mahrabiti chtěli. Piš také, chtějice mě zmazati a k dobrým lidem zhyditi, pravice: „Mistře, kázal's, že ke všem svátostem čert a Antikrist jest vřořil.“ Zním to, že sem mluvil, ale ne k tomu úmyslu falešnému, jakož oni táhnú; neb sem nemluvil k žádně nepoctivosti, k újmě nebo-li útržce svátostem, ale proti nehodnému postování. Nebo křtu svatého nejedná potívají v pyše, v kněžstvo vcházejí sli a nerádní, v manželstvo loží a nevěstky; a ne do jed-

něch jest to že kteříž jsou před lidmi manséle, jsou lotři a ružení před tváří Boží. Protož nemajice písma při svých bludích i vytržicích, i chtějí mnou dovoditi. I prosím vás všech věrných pro vaše spasenie buďte opatrní a více nekaždému duceku věřili a t. d. . . .

Z jiných spisův Rokycanových připomíná se zvláště: *Obvinění mistrů Pražských Příbrama a Hilaria, jejich převrácenosti, svady a poběhlosti od pravdy* a t. d. a *Traktat proti šesti řečem doktorů poběhlých*. Oba tyto spisy uvádí Jafet v historii bratrské. — Zvláštní pozornosti hodné jsou řeči které měl na sněmu v Basileji, a listy jež psal pověstnému, vytržencovi Kapistranovi, jednomu z největších jeho protivníkův. Měl zajisté Rokycana podobných odpůrcův mnoho ale též neméně přátel již se ho ujímali velmi horlivě, a mezi nimiž nejvíce mu přízní svou přispěl Jiří Poděbradský. Listiny souvěské o něm zmínku činí častěji než o jiných osobách což svědčí že se veliká důležitost přičítala osobě jeho. Kterak strana Římská proti němu horlila vysvítá z mnohých dopisů a stížností proti němu vedených. Zvláště často na něj žaluje biskup Olomúcký Taš z Boskovic, i radí jednou přímo Jiřímu by si jiného kaplana zjednal. „*Přibýlo nám tesknosti pro některé věci a zvláště s mistrem Rokycanem*. A jednota panaká l. 1465: *Také mistr Rokycana s svými některými kněžími na nás i na naše vědy volají smyšlenými a nedůvodnými věcmi, bůřice, hanějíce a pošívajíce*. Naproti tomu horlivě se ho jiní zastávali, jakžto akta o volení Mistra Rokycany za arcibiskupa, jednání sněmovní a listy Jiřího Poděbradského zřejmě objevují. Leč uvedení všech těchto svědectví pokud se v souvěských písemnostech zachevala příliš daleko by nás vedlo a podotýkáme toliko že v literarních plodech z časů Rokycanových mnoho článkův proti němu se jeví a to se strany katolické i radikální. Větší však jeho nepřátelé byli latiníci ač on patrně více jim nadržoval a méně urpatně proti nim vystupoval nežli mu co velenému arcibiskupovi pod obojí a zastávateři kompaktat příslušelo neboť úhlavní a nebezpeční nepřátelé jeho nebyli na Táboře aýbrž v kruhu kardinálů a přívrženců jejich. Smýšlení Římských o Rokycanovi a straně pod obojí v Čechách nejjasněji vysvítá z následujících zpráv posílův království Českého ze sněmu Svatomartinského r. 1447 do Říma vyslaných, o potvrzení arcibiskupa v Čechách.

„*Poslové od království Českého ku papeži vyslaní tak jsou pověděli a napsati kázali: Slyteli sme na cestě, jedúc do Říma, a tak jemy zpraveni od Prokopa Rabítaina, že to nepodobné jest, by byl Rokycan arcibiskupem; a tak že páni Čechi nepravé číní proti své cti, že po vás jinak praví, a jinak píše tajně v svých*

listech; a proto mají se zač stydět. Item, Prokop Rabštajn řekl, že kdož bude arcibiskupem, vydá kletbu na ty, kteříž drží zádušie, a nedá jim kušším posluhovati svatostmi a jinými potřebami spasitelnými, jinak musí zase vrátiti zádušie. Item, že to arcibiskupství pro tak dlouhý čas, jakož práva káší, spadlo jest na papeže. Item, kteraké jest Rokycanovo volenie? kdež máte listy od kapitoly Pražské? Ovšem mluveno jest k někomu, aby se v to arcibiskupství uvdzal. Item, knál Římský s kapitolí Pražskou podal již toho arcibiskupství někomu jinému, ježto toho papež Mikuláš potvrdil. Item, když sme přijeli do Říma, žádali sme od papeže zjevného slyšení přede všim kněžstvem: i nemožli sme toho od něho jmiti, než že jsme puštěni toliko před něho před papeže a před kardinály. Item tento legat jest prvé vydán do Čech a do těchto zemí, než smy do Říma přijeli. Item, praveno nám v Římě od znamenitých osob, že s námi nevěrně a neupřímně se ukládá: a dali nám toho znamenie, ježto sme tak shledali, že to tak jest. Item, zapověděno v Římě, aby kněží naši strany nevěřili. Item, praveno jest před papežem, že ti, kteříž přijímají krev boží, jest jich málo a nejsou tři spolu věrně. Henrich doktor řečený Kalteisen, mistr sv. paláce, takto k nám mluvil: Mnohož jest křivolákého v České zemi; musilby k tomu býti Vlach, aneb něko smudrý jiného jazyka, aby to napravil. Protož prostě za to papeže, ať vám takového dá. Než jest k tomu Eugenius měřil, aby ten kalich u vaší zemi stávil. Item řekl ten doktor, že papež muož změnití svatě čtenie, a také muož svatému čtenie jiný rozum dáti časem a místem. Item ten doktor řekl, že přijímati tělo božie pod jednu spůsobí aneb pode dvěma, není přikázanie boží. Item však vám neposvěti Rokycany, leč toho kalicha ustúpíte. Item, ať Rokycana sám jest před papežem přítomen; byl jest hlava všech bludcov v Basili; takli jest ještě, ať se v těch věci vyuele a očisti. Item, radějiby byl Eugenius dal sobě mozk z hlavy vyliti aneb papežství zbyti s tímto nejmenším papežem Mikulášem, nežliby Rokycanu světl; všakby bládil, by jeho světl, a já bych chtěl také na tom umřieti. Item, Almania a Germania, to jest země Německé, mají vás za bludné, a vždy k tomu hledie, aby na vás to kacířství opraveno bylo. Item byli en již někteří před vámi, a již jiných čekámy ještě, že ten list vás není ode vsí země, kteréhož ste podali papeži s jeho kardinály; a budete proto spáleni. Item, však vyznáváte nepochybeného biskupa, musíte jeho posluhovati. Item sdali choete k Feliovovi a k konciliu? Od něho nic nevezmete, neb sám nic nemá; což vám ten dá? Protož radim vám, prostě papeže za arcibiskupa, a při-

jinéto toho, kteréhož papež vám dá. Item, kdožby tomu nerozuml, kteří on stojí, o toho Rokycanu, jediné ti, kteří jsi z jeho šibalstva, a kteří drží kostelní zboží, jektoby on jim z toho nic neřekl. Item, nežby papež Rokycanu potvrdil, radějišby se vašeho poslušetvrie zbažil i vašich duší spasonie. Než diešit Rokycana poslušetvrie a ve všech věcech státi bude naučení papežovu, budeš potvoren; jinak bude v klatbě, i s těmi, ktoš se jeho přidrží. — Item kardinál sv. Angela do Čech vyslaný takto k nám posluom mluvil: Opustte ten kalich a sjednajte se s kostelem Římským; však dokavudž se najsjednáte, vždy Němci budí vřieti a papeže popuzeti, a nikdy nebudete mieti pokoje. Vsačt přijde ten čas, že toho kalicha musíte nechati. Item, přijedu k vám já a nauším vás více; a volášte Tábor. Item at Rokycana nechá toho kalicha; budeš arcibiskupem, a dvojedel kteréhož bude chtieti duostojenstvie. Item, o tom Rokycanovi mluvi k nám mnohé věci; necht jest zkoušen, když já k vám přijedu. Item, uvažil k nám ten kardinál, ktošby věřil Krista nebžti bohem a člověkem, a papež držal tak anebo kostel Římský; tehdy ten veskřešilby, ale bylby proto spasen. Item, mnosi želeží těch kompaktat mezi vámi učiněných: ale musilo to býti pro pokoj toho času. Item týš kardinál přivedl nám básně k duševdu ověnu, a řka, že lidé jedni smokli všickni od deště, a smokče i zbláznili s se, kromě jediného; a ten když všel mezi ovny, a jsa trhan od nich a rudn, a nežliby sám mídr zsuostal, radějiše vyšel na dešť, aby s nimi bláznem byl, nežliby tak od nich trpěl. Těš i vy učíte s tí sví při o kalichu. atd.

Méně povolný straně Římské se jevil Martin Lupáč z Ohrudimě l. 1435 volený suffragan arcibiskupa Pražského, jenž podle svědectví mnohých i co spisovatel obzvláště byl proslal. Bohužel že jeho spisy se ztratily takže jen výtahy z nich jsou zachovány. Prokop Lupáč ke dnu úmrtí jeho (20. dub. 1464) klade že Martin L. mnoho psal což v rukopisech se nalezá. Výpisky z knih jeho ukovají se též v rukp. bibl. Gersdorfské. Vydal též spis proti arašení kompaktat. List kterýž vira svou o svátosti oltární vyznává psal v Klatovech 1456. Spis jeho proti krepáci a j. uvádí Jungmann.

Nebude zajisté kdožby uznati váhal že doba tato až do porážení Tábořských u Lípaa se vyznamenávala charaktery živými a mnohé počítala mužě jižto duševními schopnostmi i literární činností nadobyčejně vynikali. Pražností a odvahou ducha ovšem Táborští v popředí stáli, straná mistrů Pražských úsilovnou svou horlivostí a rozsáhlejším literárním působením zase všemožně se zasazovala o to aby převahu na půdě válečné pozbylou, perem si zase vydobyla. Mistrům

Pražským ovšem více času zbývalo ke psaní nežli Táborským a úloha jejich byla patrně snadnější. Neodechýli se ani tak daleko od obyčejného učení a panujícího mínění, aby jim bylo potřeba bývalo nových základů v domyslu aneb v zřídlech odlehkých vyhledávati. Dogmata církve jim ve všem stačovala. Naproti tomu by Táboresti k důslednému theoretickému provedení svých zásad byli dlouhému myšlenkovému procesu podati se musili, ku kterémuž nebyly ještě základy dostatečně položeny, ani ve vědě ani v myšlení obecném. Jižijí se blížili ku přesvědčení, že ve věcech duševních jedinou autoritou jest domysl lidský, nedošli však k tomu pro krátký čas a nepříznivé okolnosti. Nebylo mezi nimi tak mnoho myslitelův a jednatelův aby se byli mohli o práce rozdělit; byla jich poměrně jen hrst, jež se brániti musila proti celému světu a spolu v nitru svém se utužovati. Znamenité myšlenky jež tu a tam v učení jejich se vyskytují vyšly patrně více z genialního vnutnutí než z promyšlené jakés soustavy, jakouž teprv očekávati bylo od vědy z biblické půdy vystouplé. K tomu však doba tehdejší nebyla ještě dozrála, ba ani k jasnému pochopení oněch theokratických zásad jež na písmo se staví, jelikož celý svět se byl tenkrátě navykł bráti výklad písmo z Říma a nikoli z rozumu. Z dogmatických a polemických traktátův tehdejších příliš jasně vysvitá že většina theologů českých čím dále tím více zase po Římu pošilhávala, že se jaksi ostýchala od něho se odpočati, že se vždy namáhala a snažovala aby sankce papežské si vydobyla. Věty, v nichž stolice Římská co sídlem antikristovým se jmenovala, v nichž na neřády v církvi se bez ohledu poukazovalo vytrácely se ze spisů Pražských mistrů, v jejichž člancích se nudné hádky o transsubstanciaci neustále opakovaly a jejížž podání jen tenkrátě v křihu už povšedního vystoupla a jakous odvahou se znatila když proti Táborským zaměřovala, jakož toliko tam vyšší zajímavosti pro nás nabývají kde nám nějakou historickou zprávu o Táborských podávají. Tožik ale předce se dosáhlo v Čechách, ovšem snad více moci zbraní a živého slova než psaného, že strana přísně Římská v Čechách během těchto časův pozbyla svých literarních obhájcův: „Netoliko přední spisovatelé této strany, (praví Palacký) jak M. Ondřej z Brodu († 1427.) Štěpán Pálec a jiní museli opustiti vlast svou ale celá také kapitula Pražská žila u vyhnanství v Žitavě r. 1420. — 1436. Všechn učení boj k ochraně katolíkův českých veden tudíž drahně časův jen od mužův zahraničních.“ Proto pro všecko bylo v Čechách ještě lidí dosti působujících a všílké mocnosti i důvěry své strany požívajících jižto pro stranu katolíckou všechny své síly napínali a postavení a vplyvu svého k tomu užívali aby náboženskou a s ní spolu i politickou svobodu v Čechách podržili. O

snahách jejich mluví historie dosti zřetelně, nám zde zbývá toliko onu stránku činnosti jejich připomenouti která se písmem osvědčila. Nedá se však říci žeby konservativní strana v Čechách byla tenkrát vlasti přispěla nějakou nevou aneb ji aspoň zvláště dobrou myšlénkou byla obohatila. Míjíme zde stranu císaře (Sigmunda. Nezůstala sice po sobě spisův jimiž by se nám příležitost poskytovala k nahlédnutí do duševní její síly a tvořivosti, avšak svědectví smýšlení a snažení jejího na bílední vystupuje v rozličných dopisech soukromých jež ohledem na to že se v nich úmysl této strany zrcadlí ovšem důležitými se nám staly památkami této doby. Nevíme ovšem jak dalece ony listy z jejich hlav aneb z per sekretářův jejich vyšly a aelze nám s jistotou obraty slohové pokud se v dopisech dotčených jeví přičítati pánům kdežto snad pouze služebníkům jsou zásluhou. Nejprv tu pohlédnouti sluší na česká psaní krále Sigmunda. Vysvítá z nich že všechna jeho snaha směřovala k tomu aby se veškerý odpor proti němu v Čechách udusil, aby strany mimo Římskou zanikly a *starý pořádek* se zavedl. Projevil to přímo v dopisu pánům českým a moravským strany pod obojí z Paříže poslaném (1416) domlouvaje jim aby stran pro Husa nečinili. „*O řád kněžský viemy kterak jest za našich předkův bylo; a tehdaž my sie choeme bohda držeti a při kostelu svätém ostati, a neobratni sie na išádné nové nálesy. Záleželo mu na tom aby se mír v Čechách udržel neboť jakožto dědič té koruny po bratru přál zajisté přede vším sám sobě aby mu nových nesnází a překážek v tom nepovstalo. I krále Václava napomínal aby o zastavení bludův v zemi se přičinil. V dopisech těchto hezky mluví o cti a dobré pověsti království českého mezi národy a vůbec v celém křesťanstva, jež zachování jakoby mu nejvíce na srdci leželo, jakož i o tom aby země tato hubena nebyla od cizých. Avšak když Čechové neposlušali, svou cestou dále kráčeli a své náhledy za jeho vyměření nechtěli, tu ovšem přestala ta otcovská péče. Smýšlení jeho jeví se zřetelně ve psaní německém, svědčícím Vilémovi markrabí Mišenskému v němž projevono že už vůbec jest známo kterak někteří páni čeští, rytíři atd. chytivše se nové víry postavili se proti bohu, proti církvi svaté a viře křesťanské i proti němu přirozenému a dědičnému pánu svému a proti všem zákonům vůbec. Že tedy táhnouti chce osobně s mnohými knížaty a j. a věc svou tak vésti proti Vikleřistům aby je potlačil a vykořenil . . . Žádá o přispění proti neposlušným odbojníkům aby kacířství konečně vyhlazeno a země jiné od jedovaté nákazy ochráněny byly. (Pal. Děj. III.) Smýšlení tomuto věren zůstal povždy a všecku svou péči vynakládal na to aby zrušena byla svoboda náboženská v Čechách, pročež jestliže napotom, když valně byl utrpěl porážky a*

ničeho v Čechách nepořídív kompaktaty uznal, bylo to jednání lživé a s přesvědčením jeho nesouhlasící. Vycházejíce z přesvědčení že vůle národu jest jediný podstatný základ řízení zemského považovati musíme Sigmunda podle svědectví vlastních jeho listů za úhlavního nepřítele národu českého kterýžto všeliké pykle proti Čechům strojí a stranu svou v Čechách ku zezradě popouzel. Zvláště zajímavé tu jsou psaní jeho Oldřichovi Rosenberkovi, jednomu z nejhorlivějších přívrženců jeho, jež neustále povzbuzuje ku podniknutím válečným proti Husitům zvláště Tábořským, jemuž radí aby v nížádné příměří s nimi nevstupoval, jemuž jest vždy přizniv, mu slibuje k setrvání ho napomíná a svým *věrným milým* ho nazývá. — Tento Oldřich z Rosenberka, „*od počátku války Husitské až do smrti své r. 1462 mus velikého vplyvu ve všech událostech země české,*“ zůstavil po sobě valnou a pro dějepis český velmi důležitou sbírku dopisův ježto tím více povšimnutí zasluhují čím více se týkají národních, politických a náboženských poměrů českých. Strana katolická při něm vyhledávala největší svou záštitu, Tábořských ale obzvláště nejhorlivivějším byl odpůrcem, hlavně as proto že statky jeho v jižních Čechách na blízkou Táboru ležely a tedy všeliké štvání a styky s obou stran bylo téměř nevyhnutelné. Povaha jeho nebyla neoblomná. Kolotal se časem mezi stranami přistoupiv k artikulům Pražským pak od nich odstoupiv a zase slibův že k nim přistoupí. Za tento slib mu Křišťan Prachatický projevil svou vděčnost zvláštním dopisem. . . . Straně pod jednou však nastali zlí časové, a k čemu osvěta její nebyla dorostla k tomu nouze ji donutila. Zamýšlela pomocí cizákův, nejvíce Němců pokoriti národ a zašlapati stopy svobody v Čechách, ale vítězné zbraně české pokorily ji a její spojence. Strana pod jednou ve velké své opuštěnosti jala se tedy vyjednávatí s Husity i učiněna jest byla úmluva ve Zdicích na které se účastnil i Oldřich. Ale Sigmund mu hned na to psal své stížně žádaje na něm aby z úmluv těch vystoupil. Psaní toto překypuje horlivostí a vyzívá z něj obávání Sigmundovo aby se poslední sloupové jeho v Čechách nezvrátili. Želíme — praví, — že jste se tak mladé druhé straně dali podtrhnouti a oklamati, a v také věci dali se tvesti ježto jsou proti vaší duši, cti i proti všemu křesťanství i proti nám. . . . Divíme se tomu že tak z vašich práv dáte se vyvesti aby vás měšťané a chlapi soudili. . . . Tomu můžeš rozuměti, že ten zápis a ty úmluvy jsou úplně proti nám, proti našim služebníkům, věrným křesťanům, a proti všemu křesťanství. Neb s kacíři míníte je tisknouti a pomáhati kacířům, a jiných mnoho kusův neřádných, nepoctivých, nehodných a nekřesťanských proti víře, proti řádu křesťanskému, i také proti vašemu řádu a svobodám“ a t. d. —

Oldřich se v dopisech svých proti takovýmto nárázkám hájil jak mohl netaje že mocně a zjevně proti Husitům bojovati nemůže. Byl patrně aristokrat v plném významu toho slova a tušil dobře že praerogativy strany šlechtické nedojdou pevného zaručení mimo vládu Sigmundovu: Že se někdy také na Sigmunda rozhněval a proč, to jeví vymazané jedno místo z konceptu původního od léta 1436: *Neviem byť mi z čého vinnu měli dáti to vláda že jeem pro V. M., hledě k obecnému dobrému; více ztratál, než někteří mají ježtot hrdě mluvie. . . Ale V. M. velice se nade mnú zapomněla. Byl: eem v Bazli a Řezni vždy vašim kázáním; a V. M. všem jiným dala, a mně nic: . . . Potom sem V. M. psal aby mi dva tisíce zlatých na mém dluze ráčila dáti: toho ste všeho neručili učiniti. atd.* Herlivé účastenství které Oldřich z Rosenberka na věcech veřejných bral požadovalo především úplnou jich znalost. Tu si o všem získal hojným dopisováním a vybízením přátel svých aby mu o všem psali co se na jejich blízkú děje. Takž měl stiháčů po Čechách i na Moravě, a kde jich nebylo tam je vysílal. Tudiž korespondence kteréž na vše strany vedl nám takofka novinářské nabražují zprávy a depisy, jelikož tenkrátě takových listů veřejných ještě nestálo, ba i tu majice přednost že spolehavější jsou než zprávy novinářské i ze samého žřídla vycházejí. Totéž platí o psaních jiných pánův českých, obcí městských a jiných ježto důležitostí a zajímavostí svou tu: a tam na nás působí jako čtení *memoirův*. — Rozdíl tu ovšem činití jest mezi listy veřejnými téměř úředními, a mezi soukromnými. Stojí obou druhův z této doby takové množství že nemožná tu na všechny ohled bráti. Nelze tu však neponkázati na zvláštní jeden druh listů veřejných jež zajisté prvního zasluhují místa v památkách politického písemnictví českého. Jsou to veřejné manifesty; provolání rozličných stran učiněné k národu v nichž zajisté se ustředila slohová síla těch jižto je vysílali. Takových proklamací vydal Sigmund několik v nichž se však toliko známé věci objevují. Mnohem zajímavější jsou provolání z lidu vyšlá. V popředí tu stůj proklamace kterou obec na Bzí hoře sebrána svolávala Čechy všecky ke schůzce ku Křížkám l. 1419. „My obec na Bzí hoře sebraná, v naději ducha Ježíše Krista shromážděná, . . . všem věrným milým s námi spasení, pokoje, jednoty, lásky a pravdy u víře neporušené atd. . . . Nejmilejší! oznamujem tímto listem obecně všem, že naše na hory a na pole scházení není pro jiné, jedné pro svobodné slyšení zprávy věrné, spasitelné, v zákoně božím založené . . . Z toho žádajice na milém pánu bohu všickni jednou vůli, abychom byli jednoho zákona, jedné víry, jednoho srdce a jedné duše, aby v nás nejprv všecko zlé a škodné duší bylo zkaženo, a všecko dobré bylo zděláno, a také abychme poznavše již chytré a škodné za-

vedení našich duší, od falešných proroků pokrytých proti zákonu božím od antikrista uvedených, abychom se jich varovali a pilně stříhali aby nás více již nepekádali a nezavodili od víry pravé, staré pána Ježíše a apoštolské: již zjevné vidouce ohavnost velikou stojící na svatém místě, jakž jest prorokováno od Daniela proroka; psměch a rouhání, potlačení a zavržení vši pravdy boží a převeliké zvelebení vši zlosti antikristské, pokryté; pod jménem svátosti a dobrotivosti. A komu se toho nemá zžaliti! kdo nemá litovati, lkati a plakati a ku pánu bohu volati s syny Israelskými v Egyptě . . . A tak myslte po národech a pokoleních, že všickni, kteří sou v boha doufali nikdy sou nepohynuli. A od řeči člověka hříšného nelekejte se, neb dnes se zdvihne a zejtra nalezen nebude, obrátě se v zemi svou, a myšlení jeho zahyne. A proto milí synové posilněte se a mužsky sobě činite v zákoně: neb když učiníte co je vám v zákoně přikázáno od pána boha našeho, v tom slavní budete shledáni. A protož . . . žádáme a prosíme vás . . . aby s námi se všemi v sobotu na den sv. Jeronýma jednéstejně ráno se sešli a sebrali u Křížkův na úlehách na Benešovské silnici na té hoře za Ládvým ku Praze jedouc, k jednotě božské o svoboda zákona božího a prospěch spasitelný a počestné dobré všeho království, aby úrazové a pohoršení zjevná a rozdílové byli: stavení a kažení s pomocí pána boha, krále pánův, rytířův a panosí i vši obce křesťanské“ a t. d.

Ještě různější se jest manifest Pražanův podobojích do krajův Českých vyslaný l. 1420, aby k obraně národu svého proti Křížovníkům povstali a pomáhali. „Hotový úmysl k vaší lítosti, s žádosti všeho dobrého. Opatrní muži a přátelé věrně milí! Ačkoli když milost boží s námi dobrotivěji a laskavěji byla jest a k své milosti a cti pilněji táhla jest a volala, nic jsme v našem srdci jiného neměli tak milostivého a tak hodného, než to, abychme božské vůle pilně poslouchali a vši svou mocí drželi a vedli víru a zákon řádu křesťanského, a všemi svými moemi abychme sloužili pánu našemu Jesu Kristu; a ačkoli k tomu ke všemu mnohou péčí sme se starali, avšak nešťastná zlost starého nepřítelě, kteráž vždy se dobrým věcem protiví a ote stojí, aby svatý úmysl zkazila a na chybení naklonila, ta jest papeže a sbor Kostnický proti nám a království českému ukrutně zbudila. Kteržto sbor, ačkoli na naši těžkou křivdu mnohokrát proti nám pokoušel, jest svých zlostí, a aby věrné vyplul z království, mnohé leti keval jest: a to pro nic pro jiné než pro tu pravdu boží přijímání těla a krve Kristovy pod obojím způsobem ode všech věrných křesťanův, mnohé již nám a těžké učinil bezprávi. Ale již nejposléz ta církev, ne jakožto máš, ale jako macecha, a jakožto nejukrutnější hadice

to, co je ze zlořečené pověsti počala, zlořečený plod vylila jest již a urodila, a vešken jed smrtedlný na nás vylila, když je na družebnou neděli u Vratislavi zjevně kříž ukrutný proti všem věrným našeho království krvavými vyzdvihla rukami, a porušenými ústy a rty jedovatými provolala; a to pro nic pro jiné, než pro tu pravdu boží svrchufučenou, a tož nížádného řádu božského i lidského nezachovavši, totiž ani napomenavši nás, ani pohnavši, ani slyšení žádného davši, než toliko k samému hanebnému nardění, pro kteréž nejnevinnější Kristus a jeho nejčistší svatí měli by potupeni býti, a to pro omluvy lidí zlostných. A na to jest ten sbor s papežem nepřátely naše přirozeně Němce okolní všudy proti nám k nespravedlivému boji povolal, a lživými je přívětivě odpustky od muk i od hříchův vyzval a zbouřil. Kteříž, by žádné příčiny neměli, avšak na nás jazyk vždy se zlostní; a jako jsou našemu jazyku učínili v Řánu, v Míšni, v Prussch, a jej vyhnali, takéž nám mírá učiniti a obsaditi místa vyhnancův. O zlosti, o více nežli zlosti! i kdo je ježto to znamená a na ni se nerozhněvá? Kdo na to hledí a nesází? A kdo je království věrný ježto se proto nezarmoutí proto že plná lži kněžská nepravost netoliko toto zlaté a nejkřesťanilejší království mírá hněsem nakvasiti, ale i nesmrtedlnou pravdu boží, kteráž má samého boha rozmnožitele a hájitele, v nás uhasiti. Proti kteréž pravdě ten kříž pána Ježíše, neoděný, pln trpělivosti a dobroty boží, kterýž neumí bojův strojiti, ani odění ani střel, a kterýž my vždycky ctíme a ctíti budeme, ti muži, od jichž očí všecka spravedlivost vypovědina jest, k odění zbuzují, an se jako nemilestivým odírá a odjímá; a to činí na všeho království porážení a hanbu a věčné zmazání! A protož přátelé nejmilejší a království Českému nejvěrnější! vaší opatrnosti vzkazujeme, kteráž vši spravedlivosti vždycky miluje svůj jazyk velebiti, a hotova jest všem jeho protivníkům se proti zprotiviti, a vás napomínáme i vzbuzujeme celým srdcem i srdečnou žalostí, kteréž nemohli jsme již tajiti, a náramně prosíme, aby se tak veliká zlost naším mlčením nerozinohla a pod časem aby v horší nerostla: aby vy jakožto stateční rytíři, rozpomenouce se na udatné otce naše Čechy staré, na svoji vlasti milovníky horlivé, i chtěli se proti tomu zlému postaviti, a s námi a s obojí obou velikého města starého i nového Pražského, jenž sme se na to mezi sebou sjednali a za jeden člověk umluvíli a na tom zcela ostali, státi a radou i pomocmi se postaviti proti každému člověku, kterýžby chtěl ten zlořečený kříž v skutce vésti a konati; abychme tak mohli nejkřesťanilejší království od také křivdy a a utištění našeho jazyku zprostiti i vysvoboditi, a to s pomocí pana boha všemohoucího, jehož přivedeme, a s pomocí svatého Václava, dědice našeho. A na toto dokonání konečně račte dva neb jich více

starší z rady a z obce vaší k nám as na den skutečně vyslati; to vědouc, že to všem vám i nám od našich náměstkův, synův, a synů našich synův má k veliké chvále a cti přijiti a k velebnému dobroděčenství, a také na veliký prospěch a užitek vší vlasti naší a království Českého“ Jiné neméně živé provolání učinil jest pan Čeněk z Vartenberka ve jmenn některých pánů Českých a i Pražanů. Proklamace tato čelí přímo proti Sigmundovi a jest ryze politický akt. Zajímavý jest především proto že rozepsány v něm ke všem Čechům a Moravanům příčiny, pro které král Sigmund Ukerský nemá za krále Českého jmn ani přijímán býti . . .“ Napomínáme vás všech i každého zvláště tou věrou, kterouž ste koruně a království Českému povinni: abyste nejjasnějšímu knížeti a pánu, p. Sigmundovi Římskému králi . . . poddáni nebyli ani jeho poslouchali jakožto krále Českého, ani jeho úředníkův. Nebo to dobře víte že není ještě pány Českými za krále voleu, ani k Českému království korunován, ale království a jazyka Českého jest veliký a ukrutný nepřítel . . . Nejprvé, že jest nejohavnější potupou všem křesťanům nás potupil a zhaněl, a to kacířstvím a bez viny, zvláště pro přijímání velebné svátosti těla a krve boží, kteréžto přijímání pánem bohem jest vydáno, v jeho svatém čtení zjevně jest položeno, doktory svatými potvrzeno a církví svatou první držáno. K tomu také legatovi svému k veliké potupě a hanbě koruně a jazyku Českému kříž vydati kázal, jakožto na kacíře proti všemu řádu a právu křesťanskému. A člověka v naději boží dobrého a nevinného u Vratislavi v koruně České koňmi usmýkati a upáliti kázal; a nic pro jiné, jediné pro krve boží přijímání; a to vše k veliké hanbě jazyku Českému a ku potupě. Horníkům také přikázal, kteréžoby koli Čecha ku přijímání boží krve přichylného dosáhli, aby stínali a do šachty metali; jichžto již několikánácte set Čechův i duchovního i světského stavu nevinně jest v šachty vmetáno, k hanbě a k veliké škodě jazyka Českého. Velebné markrabství Bramburské, kteréžto slavné paměti Karel císař pán náš milostivý s předky našimi s velikými náklady a krve prolitím jest dobyl, nemaje k tomu žádného práva ani moci, pryč dal od koruny České. Marky staré křížovníkům Pruským jest zastavil. Biskupství Moravské člověku neřádnému a hánci velikému jazyka Českého proti právům a svobodám zemským, pro listy papežské jest podal, tudy chtě korunu Českou z jejich svobod vyvesti. Vratislav město slavné koruny České velice jest zahubil, lidi v něm stínajíc, a jim statky jich k záhubě koruny otjímaje. S knězem Hanušem synem Klemovým, kterýž jest veliký nepřítel, zhoubce, bezprávce i loupežník koruny České, zapsal se jest. A k znamenité hanbě a potupě koruně a jazyku Českému mistra Jana Husa slavné paměti před sborem Konstantským

za svým gleitem upáliti a bohda bez viny kázal. Kteréžto všechny věci, a mnohé jiné vedl jest a ještě vede k hanbě a ku potupě a k nenabyté záhubě koruně, království a jazyku Českému. A které jest to srdce Českého jazyka tak tvrdé, jemužby se tak veliké ukrutnosti a nemilosti nezželilo? Protož milí přátelé! Z těchto kusův můžete rozměti a znamenati, že J. M. jiného nemíní, než České království a korunu, a zvláště jazyk Český potupně a ukrutně vypleti a zahladiti. I doufáme vám, jako věrným Čechům, v také nouzi té koruně České a tomu království radni a pomocni budete, jakož ste to dříve i vy i vaši předkové, věrní Čechové, činili. Pakli byste vždy mimo toto naše napomenutí k také záhubě Českého jazyka i království J. M. poslušni byli, a v něho alušeli jako v krále Českého; tehdy podle práv koruny a království tohoto propadli byste čest i hrdla i zboží vaše, věry své přirozené jazyka svému Českému i koruně nedržíce. Téhož máme za to že jste tak s to moudří, věrní a opatrní, že se toho nedopustíte, ale což v těch kusech miníte, máme zato že se v tom jako věrní Čechové skutečně ukážete, na dokázání té viny a lásky k jazyku v království Českému atd.“ — Podobných provolání se ještě vícero po Čechách vyskytlo a rozhlašovalo, a sice od všelikých stran vydaných, neboť jim všem záleželo na tom aby sobě získaly mínění veřejné a co nejvíce osob k sobě přivábily. Nám však se jevíly tyto památky příliš důležité než abychom o nich zde zmínku obsírnější byli neučinili. Mámeť za to, že takové listy jakož uvedené dvě proklamace, převažují svou důležitostí časovou mnohé jiné plody ducha Českého, ba i takové jež za dnů pokojnějších se zrodily. V proklamaci Pražanův obzvláště pamětihodné jest že hotovitelé její mezi pohůtkami jichž ku probuzení vlastenectví a národního cítění uvedli, použili jsou také úpomínky na dávné Slované jenž z bydlých svých na severním Polabí i jinde od Němcův byli vypuzeni. V proklamaci stavův Českých proti Sigmundovi zase neobyčejným politickým ostrohledem vytknuty jsou viny vládaře tohoto jimiž se proti národu Českému prohřešil, jsa nákloněn Němcům a straně Římské proti kterýmž Čechové právě k boji vyvstali.

Střediskem politického života tehdejšího v Čechách a na Moravě byli bez odporu sněmové zemští a schůzky obecních starších, obzvláště v Praze. Zprávy o jednáních sněmovných, smlouvy pánův a jiné podobné památky písemní v Českém jazyku sepsané zachovaly se nám aspoň tak dalece že se nám jimi nejen veřejný stav politický ale i veřejné mínění některých předních osob vysvětluje. Zajímavé jest nahlédnutí do veřejných těchto akt a utěšitelné tím, že tenkrát bylo mužův mezi předními v Čechách a na Moravě, kteří se ujímali co nej-

horlivěji jasného reformatora Českého Jana Husa a ať marně usilujice aby se mu bezprávi nedělo, a že tito mužové osvědčili své liberální smýšlení nápadnou opposicí proti dorážkám cizincův. Takž k. p. v zápisu velikého sněmu pánův Českých a Moravských, v Praze 1415 dne 5. září praveno: „*Také jsme smluvili abychnme všemu duchovenství, kteréž pod sebou máme, přikázali, aby žádných kleteb nepřijímali od žádného, kromě biskupův těch, pod kterýmiž sedíme v Čechách a na Moravě . . . Pakli by který z těch biskupův, pod kterýmiž sedíme, chtěl nás neb naše duchovenství neřádnými kletbami neb mo-oi tisknutí pro slovo božie neb zákon jeho neb proc jiné, ježtoby prvě k světskému sídu slušalo: těch bychom nechťeli poslušni býti ani jich přijímatž než tēm se protiviti, a toho sobě pomocni býti abyshom od nich nebyla tištěni A kdyby . . . jeden papež zvolen byl tím řudem jakož za našich předkův bylo, a v svém řádu a v své stolici Římské seděl svobodně a mocně bez překážky: tehdu chceme k J. S. poselstvie učiniti, a jemu své veliké hanby tůžiti, která se přede všim křestanstvem nám nevinně stala, i toho nevinného a krivého narchení, kterýmž jest naše koruna Česká zhyzděna. atd. Rozličné ty zápisy sněmovní v Čechách i na Moravě podávají spela svědectví nejen o živém politickém ruchu tehdejším ale též o dosti zralých politických náhledech. Jest zajisté želesti že rozličné rukopisy v nichž obsažena jsou jednání sněmovní oně nadobyčejně živé doby posud uspořádány nejsou v jasný jakýs celek ve sbírku jako některých stojí z pozdějších časův.*

Neméně důležité, zvláště ohledem na socialní poměry tehdejší jsou zápisové obecní měst Českých a Moravských. Bralť tenkrát i menší města velikého účastenství na věcech veřejných, vystupujíc namnoze z obmezeného kruhu záležitostí pouze místných a před se berouc porady o předmětech celého národu se týkajících. Všady se objevovaly spory stran konservativních, mírně pokračujících a radikálních a zvláště zanímá pozorovati jakými vlivy tu a tam jedna neb druhá strana převahy nabývala. Pohříchu se jen řídké písemní památky politického života měst venkovských uchovaly ba ani Budějovice, Plzeň a Kr. Hradec neposkytují tak plné a souvislé zprávy jako ony jsou, jež v zápisech měst Pražských se nám podávají. Častěji nežli s Českými se setkáváme se zápisy měst Moravských, jenže tyto více historické než přímo politické látky podávají a Českého jazyka v nich jen zřídka užíváno nýbrž více latinského. Takž k. p. městská kniha Olomúcká chová mnohé zprávy o Husitství v městě tomto, a zvláště městský písař Václav z Jihlavy bedlivě zaznamenával výstupy patrnější a česky psané listiny do své knihy, přijal. Též v Bítěšském městském archivu

a v Jihlavě se uchovaly některé důležité písemnosti tohoto draha. Jihlava se tenkrát nad jiná města vyznamenávala odporem svým nejen proti Husitství ale i proti slovanské národnosti na Moravě vůbec. Pověstná tamější soudnice byla Němci obsazena jižto zuřivost svou proti národnímu a politicky pokročilemu živlu Českému krvavými soudy na jevo dávali. O Brně sluší podotknouti že se zachovaly nálezové Brněňští z XV. století v Českém jazyku sepsané jež v přepisu od r. 1588 v městském archivu Bítovském se nalézají. Obzvláště zajímavé jsou zprávy o kněžské synodě l. 1412 ve Víškově držané. Mezi statuty tamo ustanovenými jest čtvrtý, že kněžím přísně se zakazuje, čísti mši bez klerikala a takové ministranty voliti jenž *nerozumí tomu, co kněží odpovídají*. Statut 32. postupuje obstarávatelům farním právo usazování a odstranění učitelův; statut 33. zapovídá výslovně rozmnožování škol venkovských *propter negligentiam puerorum, quin ibi rectores imperiti existunt . . . cum etiam propter furta*.

V Moravských archívech městských se vůbec ještě takové množství písemných památek, knih městských, listin politických a historických chová, že nám nelze je zejména vypsati pokud už nalezené a částečně prohlédnuté jsou, leč toliko poukázati na zřídla nevyčerpaná k dějinám a ku poznání sociálních poměrů Moravských za časův husitských hledící a vysloviti přání, aby se Moravským učencům a přátelům literatury konečně zachtělo aspoň některými monografiemi proklestiti cestu budoucím dějepiscům literárním, jimžto nelze bude v žádoucím ucelení se dříve objeviti pokud jednotné částky dostatečného vyjasnění nedojdou.

Nemáme podstatnějších zřídla ku poznání stavu sociálního dob starších nad rozličné zápisy městské v nichžto se poměry soukromé i veřejné nejbezprostředněji obrazí. Zde zajisté život obecný jež dějepisy takofka v oděvu politickém a veřejném ne-li svátečním vyličají, objevuje se v oděvu téměř domácím, zde zajisté namnoze se dočítáme pohůtek jež k činům vedly, i příčin zjevů jinak nesnadno pochopitelných. Uloženy tu soukromé listiny, smlouvy, rozepře a rozsudky, výsady a vše ony na oko méně patrné ale ku poznání živnostenských a společenských poměrů vůbec nevyhnutelně potřebné písemnosti. Jelikož tenkrát před *forum* obci se odbyvali i nejdůležitější záležitosti zemské tedy se v knihách obecních také mnohé zápisy chovají kterýmž se historie národu v pravé světlo staví. Jsouť pak knihy tyto už i rozmanitostí obsahu svého velmi zajímavé, a tu a tam kde bylo vzdělanějšího a nadanějšího právě písaře, povznášá se nad pouhé zápisky přímo slohem a způsobem oblíbených memoirů. Přilíží daleko by nás vedlo zevrubné dokládání se příklady. Avšak nám nelze docela opominouti mlčením některé zmínky jež na tehdejší stav kulturní přímo

poukazují. Takž městský archiv Znojmský chová písemnost důležitou ohledem na dějiny promyslu na Moravě, totiž: *Statuta et lege ordinationes mechanicorum civ. Znoim.* (psáno l. 1437). z nichž vysvítá že strojnici čili mechanikové Znojemští zvláštní zachovávaly řád který netoliko na ohrazení strojnických promyslníků jako tenkrát u Čechů vůbec bývalo, ale i na zdokonalení mechanického umění v Znojmě zaměřoval. — Zápisy Starého města Pražského obsahují mezi jiným též smlouvu písaře Jana z Králového Hradce s panem Janem Rabsteinem o napsání biblí, kterouž se způsob, a poměr mzdy u opisování knih vyjasňuje. Zavazuje se tu písař že má psáti quintern veliký na kterémžto má býti padesát řádkův na každé kolumně anebo stránce za patnáct grošův. Slibuje všecky kapituly a všecky tituly knih rubrikou znamenati, všecka versalia rubrikou přetrhovati *slibují že se nechci na písmě horšiti v těch knihách ale lepšiti . . . že v žádně jiné písmo nechci se wázati, ani komu psáti dokavad těchto knih panu Janovi nedokonám . . . slibují knih, z kterých budu psáti dobře chovati a jich neztracovati ani kde zastavovati* atd. Dále z celé té smlouvy vysvítá že stav písařů soukromých nebyl právě skvělý a že dotčený Jan z Králové Hradce velmi chudý byl člověk. — Jiná zajímavá listina od l. 1422 obsahuje závazek kterým Veliké a Nové město Pražské zapisují Miškovi Tkaničkovi měšťáninu svému ves *Dobrovíz* za služby jeho v poselství k knězi velikému Litovskému, což na uznalost obcí neméně poukazuje než i na obětivost a dospělost tehdejších měšťanů Pražských. Dotčený Mikeš *všecko své opustiv*, trávil půldruhého léta v tom poselství pilností a opatností svou o obecné dobré bedlivě se staraje a zásluhy mnohé si získaje. — Jinou zase listinou od l. 1427 se osvědčuje jakou vážnost a důležitost tenkrát měla obec Pražská. *“ Když žádně moci nad sebou nemáme ješto by nás zemským řádem bránila já sem se utekl na svědomie k svým pánom města starého Pražského, jakožto v těchto časiech nebezpečných páni, rytieři, panoše i zemane v svých zápisiech i v jiných potřebách k svědomí téhož města nadepsaného obecně se utiekají . . . atd.* Taktéž obzvláště zajímavý jest list posledního poručení Simona od bílého lva, měšťánina Starého města Pražského (l. 1433). Hned na počátku projevuje zůstavitel že *každý člověk, maje statek v časných věcech jest od pána boha nad ním rozdávačem a poručníkem, i povinen jest jej tak rozdati u opatřiti, aby pánu bohu nedal z něho počtu těžkého . . .* Mimo všeliké odkazy příbuzným jeptiškám Svato-Anenským i jiným učiněné objeveno tam též *aby v ruce mistrově Rokycanové a mistrově Václavové z Betléma sto kop grošů hotových bylo dáno, a všecko stříbro, tak aby oni to na*

študenty, pakliby kaká pilnějšie potřeba byla, obrátili . . . Dále knihy mé aby mistr Rokycana převrhl, a cošby se hodilo do líbráře to aby dal, a mým sestřencóm, cošby se jim hodilo, aby ostavil, a k tomu deset kop z mého statku aby vydáno bylo na líbrář obecní . . . Také písaři svému Laurinovi odkázal zůstavitel mnohé věci a peníze z čehož viděti že bohatí měšťané Pražští tenkráte své bibliotheky měli a písaře k opisování knih si drželi, že podporovali študenty a chudé žáky vůbec, že bylo mezi nimi pěstitelů vzdělanosti a milovníků literatury.—Z některých nálezu cechovních, jichž se v dotčených knihách městských mnoho nalézá vysvitá ale pohřichů též přísné oddělování řemesel a živností vůbec od sebe, takže přísné zakázáno bylo aby promyslník nepodnikal práci nebo obchod nějaký kterým by se práv jiného řemesla dotýkal. Svobodu živnostenskou nepochopil věk tehdejší.

Ještě důležitější se jeví zápisy týkající se věci veřejných, obecných. Tu především připomínáme listinu v knihách soudních Sta. města Pr. chovanou, datovanou od l. 1420, 26. července, kterouž obec Pražská všecka zboží a statky měšťanů z Prahy uteklých a obci nevěrných k obci potahuje. Měla tedy obec i právo konfiskací jmění. — „O boží pravdy a zvláště o velebnou svátost těla a krve boží“ — praví listina — „stalo se svolení vši velké obce proti každému živému člověku hájiti a brániti zákona božího do těch statků a do smrti, a to dobrovolně slibivše bohu a zdvihše prsty. Tu někteří učinivše ten slib utekli pryč od domů a od jiných statků v největší neuzi, v obležení města, a zrazovali obec a leželi polem proti městu. Protož obec veliká znamenavši nedržení slibu a nevěru těch uteklých, sebravši se v hromadu na tom jest ostala aby domové těch všech, kteříž jsou z města vyběhli, z městských kněh byli vymazáni, a aby vepsáni byli v městské knihy těm kteří je od obci koupili, a obec zpravaje takové domy vedle práva městského“ . . .

Ze všech písemných památek oné doby vysvitá že politická mocnost a objem samostatnosti měst Pražských nikdy před tím a nikdy napotom se neobjevila na takové výši jako během válek husitských. Stalo se to působením zmáhajícího se živlu demokratického, který na nutnost rozhodných kroků poukazyval a od něhož se i měšťanská aristokracie naučila používatí sil a prostředků jí sloužících. Patrné jest že za nebezpečných těchto časů, obec Pražská v obvodu své právomocnosti se namnoze přímo zákonodárnou objevila, neodvolávajíc se na vyšší jakés instance, a to ve věcech náboženských i politických. Je-li pak jiné, menší obce po Čechách se podlé ní řídily a spravovaly, tudý povstala ona mocná strana Pražská jejíž střediskem a těžištěm byly výroky Pražské obce. Dříve zajisté těžiště toto leželo v anémích

zemských na kterýchž šlechta úplně měla převahu. Pozbyli však sněmovné tito nyní už valnou část své váhy, ba poklesly namnoze na pouhé porady příliš často se opětuující a se takořka ovšednující, v nichž hádky stran, vedené mistry a kněžími častěji a hluchěji se ozývaly nežli ku politickému a socialnímu upravení země České rádno bylo, a jejichž konečné výroky jenž. v celé koruně platnosti docházeti měly jen částečně tu a tam se uznávaly. Země se rozpadla na strany bez jedné hlavní centrální vlády, bez ustředěné moci zákonodární a výkonné. V radách obecních se aspoň obcím jevila taková středistě bez nichž by byla země do úplné anarchie upadla, protož zápisy měst a obcí vůbec a hlavné zápisy obcí Pražských považujeme za jednu z nejdůležitějších částí písemnictví Českého z válek husitských. Nebyly ovšem zhotoveny nijakou intencí literární na jakonž v dějinách literatury především se hledívá, ale zrcadlí se v nich život politický socialní ba namnoze i stav duševní oné doby zřejměji nežli v jakých koliv jiných spisech tehdejších, a sebrání jich v jakýs celek a kritickým uvážením by bylo prací nad jiné vědeckou i užitečnou. Působit ony pro sebe zvláštní literaturu jejímžto každým téměř článkem, každou totiž listinou se osvětluje některá stránka života tehdejšího, a nemožno nám zde se pouštěti do všech jednotlivých těch listů jichž většina se býti osvědčuje výrazem panujícího smýšlení té strany a chvíle v kteréž povstala. Jsou to fragmenty historie časové, z nichž pravý stav věcí tehdejších zřejměji a bezprostředněji mluví nežli ze sbírek, pamětností a tak zvaných kronik, jež sepsány byly od osob nevždy spolehlavých a v nichž se pravda od pouhého domýšlení toliko bedlivým a prozřetelným skoumáním rozeznati dává. — Obzvláště zajímavé se tu jeví ona část výnosův obecních ježto přímo a dosti hluboko do poměrů náboženských a politických zasahuje, objevíc spolu která z rozličných sobě odporujících stran v té neb oné době převahy nabyla. Někdy ovšem se tu až příliš malicherný a osobní svobodu ohmezující názor objevuje takže oželovati jest dobu jež na vzdor hluchnému se domáhání svobody takové přehmaty vladnoucích osob připouštěla. Či to není ohmezenost sliťování hodna, když k. p. veliká obec Pražská, výnosem svým od l. 1421 dne 21. července zakazuje: „*Aby žádný v pátek, a v jiné dni k postění velikými Svatými uložené, bez níže zřetadlné, masa, ani věci masné jísti nesměl, ani jedl, pod vyhnáním z města a z obce vyvržením!* Jaký pak dále ruch panoval v radě obecné když se osměliti mohlo nejen činění ale i mínění svobodné obmezovati výrokem následujícím: *Z každého města aby vybráno bylo mužův padesát hodných, do nichžby žádného domněnie bludův nebylo, a ti aby se pilně ptali na pikardy a na ty kteříž by tím nebo jiným bludům, anebo kterým věteč-*

nostem nakládali, a zvláště kněším, kteříž by z poslušenvie místrův našich za staršie vydaných, vytrhali, nakládali, a ti aby plnú moc měli takové do vazby dávati, bez nichž itádný jiný do vazby daný propuštěn býti nikoli nemá . . . Byla tedy policie ustanovena jež střežiti měla mínění lidí, je viniti a spolu odsouditi. Stíhač žalobník a soudce v jedné osobě! — Obec starého města se jak známo valně k reakci chýřila pročež odpor nového města jež stranu opravovatelův podporovala byl spravedlivý. Písemnosti sporův i narovnání obou obcí těchto se týkající jsou velmi důležité nejen ohledem na politickou ale i na kulturní historii země České.

Zápisy sněmovní této doby se osvědčují rázem všeobecnějším a namnoze i liberalnějším. Povaha sněmův a sněmovníkův, co zástupcův neodvislosti země České a bránilcův svobody náboženské a politické naproti nepřátelům vnějším připouštěla ba požadovala rozhledy se stanoviska vyššího. Osvědčuje se v listinách sněmovných této doby patrně parlamentární dovednost šlechty České kteráž se tenkrát skutečně vyznamenávala vzdělaností nevšední.

Ale ze všech politických a náboženských stran předce toliko jedna se odvažovala na rozhodná slova, na základní opravy v řádu veřejném a na z kořenův vyvrácení předsudkův jež po staletí snášeny do země České, až příliš pevně se byly ujmuly. Mínilo zde stranu *Tüborských*. Tito zajisté jedni se snažili aby duchem svěřím překonali ducha váhavého, aby myšlénku povznesli nad zvyk, svobodu nad porebu, a národnost nad cizinství aby pod praporem všeobecné volnosti nejen některé privilegované stavy a zvláště vyznamenané vrstvy společnosti nýbrž celý národ a veškerý lid Český dospíval.

Písemných památek Českých i latinských jež se veřejných sporů tehdejších týkají, ba i takových jimiž spory tyto se povzbudily zachovalo se nám aspoň tolik, že polemická literatura a literatura listin ke sporům těmto se táhnoucích ohledem na mnohé stránky duševního života tehdejšího vyplňuje mezery jež písemnictví České v jiných oborech po sobě zůstavilo. Že spisy a listiny tyto do sebe mají ráz kvapu a větším dílem co přiležitostné a zajmům dnů svých sloužící se jeví, není na ujmu duševních intencí národu Českého této doby. Kterak se Čechové vstříc veřejnému mínění tehdejší Evropy hájiti uměli o tom svědčí nejprv listy poslané do Kostnic ještě před vypuknutím války Husitské (1420) pak k Benatčanům i jiné více. Pohříchu neznáme všechny listiny jež se poměrů Poláků k tehdejším Čechům týkají. Že mezi Poláky a Čechy tenkrát národního sbratření stálo a odpor Čechův proti německému živlu z patrných sympathií u Poláku se těšil o tom seněkterá patrná písemná svědectví zachovala. Také se nalézají stopy

že náboženský a národní boj Čechův pozornost řeckých Slovanů na se obrátil. Vůbec nebylo snad místa v Evropě kdeby vystoupení Čechův za důležité a světodějně se bylo neuznávalo. Jakožto na *curiosum* zvláštního rázu zde připomínáme také na psaní jež pověstná panna Orleanská Jeane d' Arc Čechům poslala přemlouvajíc je aby se do lůna samospasitelné církve navrátili a vyhrožujíc jim způsobem jeuzž litostný úsměch budi. Nemají však listiny tohoto druhu pro nás zde takové důležitosti jako ony písemná památky jež se týkají sporů stran českých mezi sebou. Nálezy university proti Tábořským, zápisy sněmův, zvláště Časlavského a Konopištského i jiné podobné písemnosti nám osvětlují vnitřní stav země, rozličnost mínění a snahy stran co nejživěji. Nejevilo se zajisté žeby kdy k narovnání poměrů těchto dojíti mohlo, ba ani pověstní artikulóvé Pražští jimiž se jakés také narovnání Čechův se stolicí Římskou naznačilo, nevedlo k žádoucímu sjednocení a potkalo se brzo s odporem i katolické i Tábořské strany. Za to nám ale mnohem větší útěchy poskytuje ona část písemných památek v níž se zřejmě objevuje, že Čechové co národovci proti cizincům takofka za jeden muž stáli a na vzdor rozpadnutému mínění o věcech náboženských předce se spojovali kde se o různé vystoupení živlu slovan-ského proti německému jednalo. Zájmy národní a politické neméné různé se v popředí stavěly jako náboženské. Takž artikulóvé podávání od obce království Českého králi Sigmundovi před jeho příjezdem do země (1419) chovají mezi jiným článek: „Aby cizozemci světští neb duchovní v nižádné úřady neb důstojenství neb obroky zemské nebyly dopuštěni, a zvláště aby po městech Němci nebyli posazeni napřed, kdežby Čechové mohli a uměli vlásti, a aby súdové a žaloby v jazyku českém po Čechách se dály a Čechové aby prvnie hlasy vsudy po království a po městech jměli . . .“ V žalobě proti Sigmundovi (5. listop. 1420) praveno že císař se snažuje— „cizozemce v této zemi zvelebiti a místa Čechuov vyhnaných jimi osaditi. Němcův našeho jazyka nejukrutnějších nepřátel lituje a je mimo Čechy překládaje vždy k tomu konci jednáje aby Čechové sami se s obů stranů zmordující umdlení byli a tudy snaze jim s pomocí Němcův . . . umdlení shlazení byli . . . Jakož jest to nad hlas z úst prokletých toho krále slyšáno, žeby za to Uherskú zemi dáti chtěl, by v české zemi Čecha nebylo žádného . . .“ V žádostech od stavův království Českého císaři Sigmundovi podaných jest článek čtvrtý: „Žádný Němec ani jiný cizozemec nebývaj úředníkem ani kterého zámku neb zboží v držení . . . Kdyby někdy chtěl císař z země vyjeti aby žádnému země neporučil cizozemci jedině toliko Čechu . . .“ Dále pod článkem: *Obřady městské tétěž listiny stojí*: „Němcův ani žádných cizincův nočín úředníkem.“

Z toho patrně vysvítá že doba války Husitské se neméně vyzna-
menává horlivostí kterou Čechové a Moravané o udržení národnosti
slovanské objevovali nežli ohněm jakým o náboženskou se zasazovali
svobodu. Podle písemností nás došlých měli k tomu i dostatečných
příčin. Na počátku XV. století kde třenicí národní v Čechách a na
Moravě vznikly, objevily se spory tyto nejprv v městech mezi českými
a německými obcemi o podíl při zprávě městské. Měli Němci tehdež
skoro všechny úřady konšelské v Praze i v mnohých jiných městech
v rukou svých. Taktéž bylo i ve fakultách učení Pražského tudíž Němci
i nad nižšími školami jim poddanými zprávu vedli. Jaké ujuny tím
mistři národnosti České trpěli o tom se M. Jeroným na Kostnickém
sněmu zřejmě projevil. Že se čeština i z chrámův Paně už vytlačo-
vala o tom nás poučují listiny založení kaple Betlémské se týkající,
jejíž kazatele Jan Protiva, Štěpán z Kolína a posléze Jan Hus horliví
byli národovci. Ano i zřízení zvláštního *kolleje národu Českého* za
důkaz slouží že Čechové na ostatních kollejích byli zkráceni. Že i
tato kollej, co středistě a útočistě myšlenky nové nemálo přispěla k
posile a uvědomění národnosti České, o tom netřeba podávati důvodův.
Myšlenka podstatná, jakmile v národě se probudí tu ihned rozvětšovati
se počíná, a poněkud-li jen novými se osvěžuje pohnůtkami, nemáine
se účinku že i rozhrěje přívržence své pro věc na kterouž se před tím
jako by bylo už zapomínalo. Čím živěji si strana národu Českého na
universitě počínala tím větší se stávalo spojení její se samým národem
a zvláště se všemi těmi jízto pro pokrok horlili. Bytby pak pro jiné
otázky napotom se byli národovci rospadli, v této *jedné* se přece už
pokrok překvapující zameziti nedal. Za to ale, že Čechové k svému
se hlásili a za podnoží cizincům se podávati nechtěli v ničem vyrů-
stala zášť proti nim také na všech stranách. Známoť z historie že
církvní sbor v Sieně l. 1423 vydal rozkaz, kterýžto celému křestan-
stvu zapověděl „nejen obchod kupecký s husitskými Čechy vůbec ale
také všecko mírné s nimi obcování.“— Jakých skutkův se dopustili
k. p. horníci Kutnohorští — skoro vesměs Němci proti straně husit-
ské, o tom vypravují staří létopisové. Vypravuje se též že při oble-
žení Prahy Sigmundem 1420 Němci každého Čecha kterého se zmoo-
nili bez milosrdenství upalovali bytby i nikdy pod obojí způsobou byl
nepřijímal. Kazatelé němečtí po celé říši německé kázali proti bez-
božným Čechům a vybízeli Němce ku vyhlazení kacířského toho národa.
Tut zajisté už nebylo divu že na takto objevenou nepřáviť odpovídali
Čechové skutky i slovy mluvenými i psanými.

Že v takovýchto okolnostech se též kroky učinily o uvedení Če-
ského jazyka do veřejného života, politického a církevního o tom ni-

komu pochybovati nelze. Jazyk německý nebyl i mimo to tehdáž nikdy úředním jazykem. Ale i proti všemohoucí latině se činily útoky. Mezi články Tábořskými objevuje se i tento: „Nemá mše latině ani jiným jazykem spievána neb čtena býti než jazykem lidu obecného . . .“ a na sněmu Konopištském mluvili Táboři zřejmě proti užívání cizího jazyka při službách božích, tvrdíce, že se tak zpívají pouhá slova kterým lid nerozumí a že rovněž tak dobře bylo by toho nečísti, jako čísti cizím jazykem.“— Zásadu tuto provedli i dále— „tupili učení školní i latinské sami pak přijímali pacholiky i děvečky na učení a učili je český . . . všecko zpívání školní že potupili, a toliko písne české. kteréž jsou sami složili tyt velebi, vedou a drží . . .“ (Pal. III. 391.) Patrně z toho vysvitá směr přímo národní strany Tábořské, i želeť jest, že ostatní České strany bojovné ač účely národní sledili jsou, předce prostředky k ním vedoucí namnoze zanedbávaly. Že již l. 1417 mše po česku se čísti počala dosvědčuje Štěpán převor Dolanský ve své: *Epistola ad Hussitas* jakož i artikul synody Pražské (28. září 1418) jimž ustanoveno mistry Pražskými že *při mši jen evangelium a epistola po česku čísti se má, ostatní vše po latinsku*. Později se i *utraquisté* snažili o užívání jazyka Českého při službách božích a obrátili se stran této věci na sněm Basilejský. Ač legat biskup Filibert proti tomu se zpěčoval neposlechl ho předce Rokycana a přivrženci jeho.—

Nebylot to pouze náboženství jenž stranu německou proti Čechům popouzelo, bylat to přímo národní zášť, a přesvědčení že nadvládě cizincův v Čechách a na Moravě konec se čini. Kdož tedy láje na války husitské jim vytýká že se jimi započatý výkvět národnosti České omráčil ten nevnikl hluboko do tehdejších socialních poměrů jazyka Českého. Jižjiž se němčina i do menších měst Českých vtírati počala a byla by zvítězila, kdyby opruženost národnosti České vystoupením přímo válečným byla stranám Českým posilou nepřispěla. Některá města už docela byla poněmčena, jako ku příkladu Chomútov, v jiných jako ku př. v *Jaroměři* se německý živel nápadně zmáhal až Táboři ho zúplna a násilím vytlačili, v Budějovicích v Plzni i jinde zápasila už němčina s češtinou ne bez úspěcha, i Hory Kutné se strašně už zněmčovaly a kdyby se tomuto cizímu živlu v Čechách bylo poznenáhlé vyvinutí i dále depřálo, bylby byl germanisační proces v několika stoletích dokočen býval aníž by bylo oněch hord cizinských k tomu potřebí bývalo jež po bitvě Bělohorské se na statcích usmrcených a ze vlasti vypuzených Čechu usadili. —

Zajímavý, ač posud nedosti objevený obraz poskytuje tehdejší Morava. Tamo nešťastnými pro národnost slovanskou poměry se byli Němci ještě pevněji nežli v Čechách ustředili v některých větších městech ná-

rodnosti Moravské. Národovcům tuhý tam zbyval boj proti cizincům a největší zásluhy si tu získal Lacek z Kravař na Helfenštejně a u sporu proti husitství ještě nápadněji se osvědčil býti sporem proti Lipníku. Právě ta města jež husitství z Čech vyslěmu nejurputněji se stavěla jako Olomúc, Brno, Jihlava a Znojmo o sto let později se podala Laterstvu z Němce přislěmu. Němectví by tam bylo strašných se dopídilo výsledků kdyby z některých ještě ne zcela poněmčilých měst, jako z Mohelnice (1425) a Biteší (1435) a jiných bylo násilím vytlačeno nebývalo a kdyby komthurie německých řádu řitiřských byly dorážejícímu vlivu osvěty a národnosti byly nepodléhly.

Veškeré literární památky oněch dob jsou svědectvím že aggresivním pokračováním válek husitských národnost Česká se zmohla a z trpné mdloby se vyzula jakouž se zvláště ku konci čtrnáctého století značovati počala. Jenom rázným prostředkům, jenom ustředění všech sil k dosažení úhlavního cíle pověsti se mohlo odstranění největšího nebezpečnosti jež národnosti České odevšad hrozilo. Nám se zde toliko o uvážení duševních prostředkův jedná a sice oněch, jež slovo písmem oživené, ustálené a rozšířené poskytovalo. Že písemnictví České oné doby skutečně takovým prostředkem bylo, o tom pozůstalé jeho zbytky svědčí. Náboženské, politické a národní otázky stály v popředí, bylo tedy povolancům nejprv tyto zodpovídati. Mámeť toho příklady že literatura vždy a všady ráz své doby na čele nesla. Vnucování jí rázu jiného podobá se násilí. V dobách pobouřených všecky jiné zájmy jsou vedlejší mimo ony pro které se život společenský právě rozvíjí. Nezbyvaloť tedy Čechům v husitské válce času aby se podali vědám a uměním ve smyslu normálním, kdežto se jim o hlavní podmínky individualní jsočnosti jednalo, o udržení národní samostatnosti, svobody ducha, a národního jazyka svého. Psalo se tedy nejprv o tom co den požadoval. Nespravedlivá a dilem i nepravdivá jest tedy výčitka že Čechové tenkrátě zameškávali spracování všelikých polí literárních. Došly nás toliko některé částky literární jejich činnosti a i těch jen menšina posud jest objevena, vydána, osvětlena ba vůbec přístupna. Snad celá ještě třetina traktátův, listin a listův létavých, zápisů městských, soukromých, časových písní, politických a náboženských úvah a replik a j. v. toliko dle titulů jest známa očekávajíc kritického čtenáře. Ale i v tom co známe, roztroušeny jsou podstatné myšlenky po různu a to myšlenky politické, socialní i náboženské jimiž nejen způsob a ráz tehdejšího myšlení se vyjasňuje ale i mnohé pravdy na jevo vystupují jež platnost mají všeobecnou. O mnohých větech tu a tam projevených daly by se celé úvahy psáti. To zvláště platí o některých artikulech Tábořských. Podány v nich rezultaty, hlu-

bokého přemýšlení a nevědního vniknutí do poměrů člověčenstva a poznání jeho. Pochybovat nelze že o tom co tu a tam jako úhrnkem vysloveno i rozsáhlejších stálo pojednání. Nepochybujeme také že některá z nich se ještě odkryjí. V replikách mistrů Pražských se nalézají stopy že rozličné větve Táborských ne pouze na ústním spoléhaly učení. — Co o náboženských a také filosofických článcích totéž platí o politických. Nalezáme v písemných památkách českých doby této tolikerých důkazů ostrovtipu a pokročilosti politické že by záhodno bylo sestaviti politický anekdoton z rozličných listin a úvah, na důkaz, jak daleko byli Čechové tenkrát v politických poznáních pokročili, a jakými důvody se jednotlivé strany bránily. Podání m. Příbrama a historické spisy latinské a české oné doby nám pohřichu nepodávají jasného světla. Příbram shrnul vše v jedno co se stran výstředních vyšlo nebéře ohled na to že ne všechny se v jednom srovnávaly. Chyliastické názory a komunistické zásady nebyly ovšem Táborům společné. Máme za to že nejen Biskupec ale i kněží Vilém, Martiněk, Ambrož, Koranda starší a a jiní své náhledy projevíli jsou písemně. Výpisky ze spisů k. p. kněze Martina na to poukazují. Kněží někteří ovšem nazvíce spoléhali na základech biblických, ne ale všickni. U jiných zdá se že principy demokratické více na rozumném pojímání poměrů společenských závisely než na chyliastických zdáních biblí. Vilém, přítel kněze Jana v svém pamětném spisu o usmrcení tohoto agitatora, objevil zdravé a jasné názory, vypravuje věc s objektivností historickou. — Smrt kněze Jana byla aktem politickým, strana šlechtická krvavě se mstila na demokratech jejichž vůdcem byl dotčený Jan. Ze strany této vyrostla pozdější politika Táborská, na demokratických zásadách spoléhající. Jeví se zásady tyto nejpatrněji v Žižkově zřízení vojenském od r. 1423 na kterýž spis později dojdeme. Ještě zřejměji zajisté se objevili politické názory Táborů v zápisech sborů Táborských držaných v Písku (1422) a snad i jinde kde celá strana Táborská s ním v jednotě stála města Písek, Klatov, Domažlice, Lučice a j. v. k uspořádání věcí svých církevních i politických se sešla. Kněží Táborští ve svém polemickém spisu od r. 1435 proti mistrům Pražským, přímo se odvolávají na zápisy tyto které ale pohřichu se nezachovaly. O jinakých stranách politických jakož i názorech a míněních o politických směrech toho času dočísti se lze jest některých podstatných a pamětných vět v soukromných psaních cis. Sigmundu, pp. z Rosenberka, Švamberka a j. Také veřejné listiny v tom ohledu dosti zřejmě mluví. Připomínáme zde zvláště akta sněmovní, a žádosti králi Sigmundovi předložené. V těchto poslednějších k. p. zvláštní důraz položen jest na spojení Moravy s Čechy.

K různým těmto památkám písemnictví časového přidati sluší též ony jež od nejproslulejšího vůdce vojenského oné doby pocházejí. Mimíe zde *Jana Žižku*, jenžto listy a nařizení svými se nám poněkud také co literární charakter objevuje. Nebudeme zde opakovati co historie o válečných jeho skutcích vypravuje, taktéž o povaze jeho vůbec projevil se Palacký v dějinách země České takže ničeho by nám zde podati nezbylo co by tam dovedně a zevrubně už podáno nebylo. Známý jsou jeho demokratické zásady, i slovanské jeho vědomí. Pravý duševní ráz jeho se ale zřejmě jeví v písemných památkách po něm pozůstalých. Není jich ovšem mnoho, ba těch několik listů nás došlých jeví že hotoveny jsou takměř v plném ozbrojení spisovatele, v stanu kde času nebylo k dlouhému přemýšlení. V jednom z těch dopisů k Domažlickým napomíná je aby nestýskali sobě když od boha trestáni budou „*ale rozpomínajíce se na rozmnožitele víry naší pána J. Kr. proti takovým zlostem které se od těch Němcův dějí statečně se postavili, vezmúc staré Čechy, ješto zatknúce klanici za škorní netoliko o boží ale i o svú bili sú se. A my pak milí bratři! hledíce k zákonu božímú a k obecnému dobrému, větší snažnost máme naložiti, aby kdož muž kej v ruku vziti a kamenem lučiti, vzhůru byl. A protož, milí bratři! věděti vám dávám že lid sbíráme ze všech stran proti takovým nepřátelům božím a zhůboím České země; protož i vykašte kněžím, at na kázání lid vzbuzují k boji proti takovému antikristu, a sami trhem volejte, at všichni, kteří mohou pro starost a mladost, vzhůru jeví na každú hodinu. A myt k vám bůhdá brzy přijedeme: jedno mějte chléb, pivo, obrok koňům připravený, a všickni braň vojenskú; neb již jest čas netoliko proti domácím ale i proti cizozemcům. Pomněte na váš první boj, ješto ste malí proti velikým, nemnozí proti mnohým, neoděni proti oděným statečně bojovali: však ještě ruka boží není ukrácena. Protož doufajíce v boha buďtež hotové. Pán bůh rač vás posilniti, Jan Žižka z Kalishu, zpráve lidu Tábořského.“* Dopis tento jest akt politický a svědčí o diplomatickém duchu velikého vůdce Českého. Věděl on že píše lidu jemuž potřebí vždy a vždy znovu na srdce klásti směr kterýž slediti má a posilovati ho v přesvědčení že vede boj spravedlivý. Používá tu všech pohůtek jimiž lid tehdejší povzbuditi se dal, budí cit náboženský i národní, připomíná na staré Čechy kteří netoliko o boží při ale i o svú bili sú se; obecné dobré před očí jim staví a to všem kteří schopni jsou zbráni se chopiti proti nepřátelům božím a zhůboím České země! Nedává jim se rozmyšletí ale tlačí na to by hotovi byli každou chvíli, neb již jest čas proti domácím i cizím. Aby důvěru v nich zbudil v dostatek sil národních připomíná jim první

boj kde malí proti velkým, nemnozí proti mnohým zvítězili. Co prozřetelný vůdce ale též neopominul na potřeby bojovného lidu pamatovati, na chléb pivo a obrok. Statečnost, odhodlanost i prozřetelnost Žižkova z tohoto listu zřejmě vysvítá. — Jiným též charakteristickým listem, jež Pražané dali do knih svých zapsati, projevil Žižka že přijal knížete Korybuta za nejvyššího zpravce země České. Vyhrožuje tu všem kteří by sváry činili, *buď kdo buď, ižádné osoby nevyjímajíc.* Tenkrát snad už počala nedorozumění mezi Žižkou který se tu poněkud příliš povolným objevil, a mezi radikální stranou Táborův kteří nepřáli takovému způsobu vlády. Ba někteří o něm nepravé zvěsti roztrašovali jakoby od dobré věci byl odpadl. Proti tomu se ohradil Žižka listem od 20. listop. 1422 z Prachatic na vše strany rozeslaným. Listem pak od 1. 1423 věděti dává bratřím z Valečova: *žel sem s Tábořskými zostal za jeden člověk a poddali sú se dobrovolně mne poslušni býti jako kdy, i kázal sem pole sbierati a pošelít sú . . .* Od těch pak dob se sledili váleční skutkové a vítězství Žižkovy proti střední a panské straně v nepřetržené radě až do jeho smrti. —

Č Á S T T Ř E T Í.

Stav literatury, básnictví, nauky a spisy prosaické vůbec.

Politická choroba za sebou vleče literární málocmocnost. Nesnad žeby v státech absolutismem poutaných nevycházely spisy užitečné, ba někdy i znamenité jimiž nové pravdy se odkrývají, že by i básnictví nevydávalo plody vzorné a do budoucnosti zářící, ale jsou tu jisté kruhy myšlénkám naznačeny a jisté meze položeny jež spisovatelům překročití nelze. Vládní mocnosti se co nejhrolivěji o to zasazují aby národnému vychování takového dodávali směrů jakovým veřejné mínění se podrobuje, názorům a účelům nejprv jejich. Toto veřejné mínění se pak tak dlouho na odpor stává každému vývinu myšlénkovému jež se mu protivou vidí, až duchem překonáno se proudu jeho podá, k čemuž však pravidelně teprv processem dlouho trvajícím dochází. Normalní stav literatury se tu tedy objevuje v závislosti na panujících přesvědčeních od kterýchž se jen málo který obzvláště povoláný duch teprv pracně odpoutává. Na nejpodstatnější otázky národní a společenské vůbec, totiž na takové jež nehlouběji do životných poměrů zasahují se odvážití může literatura jenom tam kde národ politický odpoután volný průchod dopřeje myšlénkám, ba sám otázky předkládá literatuře jichž zodpovídáním se ona mu stává učitelkou a voditelkou. Na počátku XV. století nebylo politické řízení státu ještě na onu výši dospělo s které by mu bylo lze bývalo zmocnit se veřejného mínění v záležitostech duševních a literárních tak dalece aby toto nepodléhalo vlivu vnějšímu. Již již se byl Řím všech duchů zmocnil. Nic důležitého se vykonati nemohlo bez svolení stolice papežské. Každá myšlénka se přísně zkoušela zdali se v ní nekryje nějaká protiva doktriny toho jenž náměstníkem božím na zemi se nazýval. Mocnost církve zasahovala do všech kruhů, všady kněžstvo bdělo nad jiskřicemi ducha, utlačujíc hned u zabřesknutí každou ježby nebezpečné světlo přinášela. Veškeré vychování směřovalo na odvislost od církve, všemu lidu se všípovalo nejprv poslušnosti a veškerý lid v něm setrval.

Kdo rukoum vychovatelů se vymknul a z dráhy všeobecné vyšinul, ten kaceřován byl a kde možná odstraněn. Vzdělanost byla vůbec vzácným hostem ještě vzácnějším ale osvěta, ba proti hostu nezvanému a nebezpečnému brojili nejprv oni jižto především byli povoláni ji podporovati a rozšířovati, totiž veřejní učitelové a korporace universitní. Pronásledování svobodného myšlení, osobných mimo školu a církev povstalých náhledů do jsončnosti stalo se pravidlem. Známe též výminky, nelze jim však bylo proniknouti. Jediný národ Český odvážil se na to že na půdu výminečnou se postavil ale postoupiti musel pro to boj s celým katolickým světem. Svatý, vznešený to boj pro svobodu myšlenky, jež nevděčný svět jemuž vítězné plody boje toho se dostaly bez namáhání a zasazování se o ně, až posud ještě dostatečně neoceníl. Vytýká se nejuvěji Čechům, že valná část literárních jejich památek zvláště básnických XIV. století, jakož jsou rýmované legendy i jiné méně patrné články, z latinských a německých zřidel čerpána jest, což v sobě chová výčitku že se nám nedostávalo tenkrát původních a tvořivých spisovatelů. Nůze, bylo-li i třeba více těch, — nazvíce mnichův a kněží—jenž dle cizích vzorů české rýmované básně a rozličné jiné knížky skládali, bylo vedle nich i takových jenž z vlastního brali, a sice neméně jich bylo než všady jinde za oněch časů. Kroniky, legendy a báje putovaly tenkrát od zemi k zemi a nalézaly skoro všady kde tomu tenkrát byla půda přízniva a oblíba národní nakloněna, nových překladatelů a zpracovatelů v národních jazycích. Husitskými válkami ale přetrhlo se toto pásmo jenž cizí prameny do Čech uvádělo a zrodily se v Čechách ohledem na nejdůležitější zájmy člověčenstva myšlenky docela nové a samostatné. Legendy a císařské kroniky, báchorky a romantické básně přestaly od západu přitékati, národ se pohřžil v skoumání pravěkých zřidel křesťanského učení, a jestliže z počátku někteří učencové čeští, nemotornou skolatickou svedeni o rozličné výklady slov písma se hádali, vystoupili jsou brzo jiní jenž na zříceninách vetché školní soustavy o zbudování nového, všem názorům tehdejšího století na odpor se stavícího života duševního i socialního se starali. V tom co Čechové za časů Husitských válek na poli náboženském, socialním a politickém podnikli byli noví, původní a samostatní, a nemůže se nijaký jiný národ, nijaká jiná literatura oné doby vykázati podobnými plody. Jsme sto dokázati že evropaké písemnictví tehdejší ohledem na podstatnost předmětů se honositi nemohlo větším bohatstvím nežli Čechové ač jim nutnějších vedle toho vykonávati bylo práci, že právě první třicetiletí patnáctého věku se značovalo nápadnou ocháblostí literární a toliko někteří jednotlivci jako oasy na poušti vystupovali. Ve Francii doko-

nával romanticismus a marně se snažovali někteří jako Karel vévoda Orleanský a básník Aloin Chartier obnoviti lyriku provençalův; národní básník Olivier Basselin byl jediný jenž veselými svými písněmi všeobecnou pozornost na se obrátil, zvěcniv se také tím že tak zvané Vandeville od bydliště jeho Van-de-Vir původ vzalo. Dramatická poesie se ještě nevyzula ze známých Mystérs a Moralités. Froissard byl toho času jediný důkladný dějepisec ve Francii, ovšem velmi slavný. Kněží psali vůbec latinsky a — málo nepřispěli vědě nějakou podstatnou myšlenkou. V Itálii psali Saccheti a Giovanni novely podle vzorů proslulého Boccaccia nedostihnuvše však mistra svého. Též Petrarcha zbudil mnoho následovatelů pouhých veršovců o kterýchž však se už málo ví. Epické básnictví se od Dantových časů nepovzneslo a romantický okus Luigiho Pulci byl jen slabým odleskem rytířského básnictví starofrancouského. Toliko na dvoře Kastilském a Arragonském ve Španělsku se udržoval poněkud jakýs literární život několika básníky druhu provenčalského. Jediný tento kruh básníkův a spisovatelův poskytuje poněkud utěšenější pohled na literární vznik západní Evropy, ač nevíme zdali působení spolku Barcelonského jenž se *Consistorio de la gaya ciencia* jmenoval též nějakými činy osvětě přispělo. Zdá se že se tu více o esthétické pohry vyšších tříd v Barceloně a v Saragoose jednalo než o jaký vážnější směr. Jediný Lopez de Mendoza si svým listem v němž o počátcích španělské poesie jedná trvalou získal zásluhu o historii španělské literatury. Též v Portugalu toho času jediné básnictví květko a veškerá jiná literatura byla ochabla. V Anglii po Chancerovi jenž umřel l. 1400 nevystoupil v té době paměti hodný básník. V Německu ještě květko toulavé básnictví; na místo doznívající romantiky usadila se nudná morálka a didaktika rozšiřující všeliké prosaiické vědomosti vodnatými verši. Tenkráte povsta i Helblingův Lucidař a Hans Rosenblüt sprostiv se všech rytířských zpomínek vydobýval si jména všelikými rymovanými šprými. Básnictví vůbec v Němcích tenkrát květko jakožto řemeslo a básníkové působili zvláštní cech. Že se takové cechovství a školní básnictví v Německu až do osmnáctého století udrželo jest charakteristické ohledem na národ německý! Také vědecká a vůbec naučná literatura této doby neposkytovala tak skvělé zjevy žeby plody v Čechách vzrostlé vedle nich mizely i když na socialní, politické a náboženské zápasy ohled neběfeme.

Nauky této doby obzvlášť zajímavé jsou svými podí vnými osudy; nevzrostly však patrně ani obvodem ani obsahem aniž novými myšlenkami se povznesly. Nejdůležitější zjev jistě poskytuje nalézání starých klasikův a procitlá ochota ku povzbuzení jazyka a stadií starořeských. Zde nejprv jmenovati sluší Itálii. Snahy proslulého Bacc-

ocia o literaturu starořeckou usnuly umrtím tohoto horlítele, až po nějakém čase Emanuel Chrisoloras z Cařihradu do Itálie přibyl. Turci se totiž z Asie tlačiti počali na říši Byzantinskou takže Jan Paleologus starší uznal potřebu některé mocnosti západní Evropy požádati o pomoc. Jednatel a vyslanec jeho Chrysolaras si oblíbil Itálii tak že si předevzal až úkol svůj vykoná se tamo zase navrátiti, což také učinil. Podotkneme zde toliko ještě že l. 1413 s kardinalem Zabarellou se odebral k císaři Sigmundovi ku pojednání o místě k církevnímu sněmu příhodném a že též přítomen byl sněmu Kostnickému kde l. 1415 dne 15. dubna zemřel. Zásluhy jeho o probuzení klassických studií řeckých v Itálii jsou znamenité. Dvůr Mediceův ve Florencii byl tenkrát střediskem literárního života v Itálii. Chrysoloras nejprv ve Florencii pak v Miláně, Pavii, Benátkách a Římě se pozdržel vyučuje jazyku řeckému a upozorňuje na literární život pravěké Grécie. Sepsal řeckou mluvnici a listy týkající se starobylosti řeckých. Žákové jeho, Traversari, Leonard Bruno, Marsuppini, Poggio Bracciolini, Guarino a Filelfo prosluli v světě literárním dalším pěstováním literatury řecké, štědře jsouce podporováni známým mecenášem Kosmou Medicejským. Veliká se tu objevila ochota u hledání spisů klassických, ba dá se říci, že kdyby i tenkrát se nebylo o věc tuto péčovalo, byla by valná část spisů klassických římských i řeckých pro nás ztracena. Prospělo též, že boháčové mnoho peněz obětovali směrům těmto, více než na podporování souvěké literatury čímž tato poněkud také v Itálii poklesla. Vědci téměř učencové, povzbuzeni jsouce odměnami velkými s pravým zápalem se obírali pěstováním staroklassické literatury tak že vynalezení starého rukopisu se cenilo za vydobytí nějaké země. Historie osudův jímž klassické spisy latinské a řecké podléhaly stejným téměř krokem po boku historie literatury kráčí. Nám zde zbývá toliko na zjev krátké oně doby upozorniti jelikož se upříti nedá, že vývin literárního života v Čechách v době hned na to sledící vplyvem těchto snažení patrně se značuje.—Mezi všemi spisovateli svého času zdá se že *Jan Fr. Poggio*, (Brandolini neb Bracciolini nazván) si největší zásluhy o tento druh literatury získal. Jest to ten samý jehož znamenitý dopis Leonardovi Brunovi Aretinskému, týkajících se posledních dnů M. Jeronýma Pražského v Kostnici, uvedl Palacký. (Děj. Čes. země Díl III. část 1. str. 218.) Z dopisu toho vyvívá svěžest ducha Poggiova. Po čtyřicet let zastával služby papežského sekretáře, vedl život s přísným kněžským řádem nescouhlasící, a líčil ve spisech svých (obzvláště v: *Liber facetiarum*) život kněží svého času způsobem jaký by jiného u papežské stolice méně oblíbeného spisovatele snadno byl do žaláře ně-li na hranici dovésti by mohl. Později se odřekl kněžství a oženil

se s mladou ženou uveřejniv jako na omluvu spis: *An seni uxor sit du-cenda*, Kosmoovi věnovaný ale nikdy tiskem neuveřejněný. Jiné ale spisy jsou proslulá historie Florentinská, pak knížka *de varietate fortunae*, věnovaná papeži Mikulášovi V. *Dialogus adversus hypokrysin*, *De in felicitate principium* a j. v. Z řečtiny přeložil Xenofonovu *Cyropedii* a Diodorovu historii. — Řada rukopisů jež během padesáti let v rozličných zemích Evropy našel a sebral svědčí o nenestálé jeho horlivosti. I přítomnost jeho na sněmu Kostnickém mu v tom ohledu prospěla. Doslechnuv že v tamějším klášteře St. Gallen nějaké rukopisy se chovají nemeškal se o tom přesvědčiti a našel úplný prepis spisů Quintilianových jež před tím se neúplně nacházely, v stavu porouchaném, a nedokonálním. Též, jak sám praví, v tmavé díře pod věží našel první tři knihy a část čtvrtou, básně *Argonautica* od Valeria Flacca. Dále pak v Němcích a ve Francii našel některé před tím neznámé řeči *Cicerovy*, též podle jistých naznačení se dá souditi, že on byl první jež našel výtečnou báseň *Lakretia*: *De natura rerum* jakož i spisy *Silia Italica* a *Columelley*. Též básně *Statiovy* přinesl do Itálie. Marně se snaživ dopřítiti se spisův *Livioých* a *Tacitových* o kterýchž prvnějších se dověděl že na Selandském ostrově v klášteře *Cisterciakův* v *Soroe* se nacházejí, domýšlel se že takových spisů více najíti nelze. As po stů letech se však objevil *Tacitus* v Německu a byl papežovi *Lvovi X.* do Říma poslán. Také doplnku spisův *Plan-tových* jichž před tím jen malá část byla objevena se dopřítiti a přepsati je dal, jakož i selánky *California* a část spisů *Petroniových* v *Anglii* našel do Itálie poslal. — *Guarino Veroni* první *Italian* který ve vlasti své v jazyku řeckém veřejně přednášel vydal se do *Cařihradu* ku hledání řeckých rukopisů. Na zpáteční cestě však utonuly poklady tam sesbírané. — *Jan Aurispa* za tímž směrem se do *Řecka* odebrav přibyl l. 1423 do *Benátek* a přivezl 238 rukopisů mezi nimiž celého *Platona*, *Proklusa*, *Plotina*, *Lukiana*, *Xenofona*, *Arriana*, *Dio Kassia*, *Diodora Sicilského*, *Strabona*, *Kallimacha*, *Pindara*, *Appiana*, i tak zvaná *Orphica*. — Též *Francesko Filelfo* si získal veliké zásluhy o *klassickou literaturu*. Bylo mu teprv dvacet let když do *Cařihradu* se odebral kdež sedm roků stravil studiiemi *starořecké literatury* a shledáváním i sbíráním starých rukopisů. Leta 1427 se navrátil s množstvím starých památek *literních*. Sám pak zhotovil znamenité množství spisů všelikého druhu jazykem *latinským*, mezi nimiž zvláště *satyry* vynikaly. Jinak pověstnějším se stal *vrtkavou* svou povahou a *podivnými svými osudy* nežli *původními svými pracemi*. Nejvíce se chváří jeho *Conviviorum libri II.* jelikož tu osvědčena veliká znalost *starožitností, historie a filosofie*; též jeho *překlady*

z řečtiny nejsou bez ceny ač prý příliš doslovné. Spis jeho *Simplosion* jest zvláště proto pamětný že v něm sestavil učení vícero filosofů řeckých objeviv že ne všecka světská moudrost se v jediném Aristotelu kryje jakž učenci se tenkrát domnívali. — O vážnosti jakou staré klassické rukopisy tenkrát požívaly i o vysokých cenách jejich nalezá se mnoho zajímavých zpráv. Takž se vypravuje že italský učenec Antonio Panoracita sekretář neapolského krále Alfonsa prodal krásný statek aby si za vytěžené peníze (120 tolarů) koupiti mohl exemplár Livia. Tento král Neapolský byl toho času v rozepři s Kosmem Medicejským. Kosmus koupil rukopis Livia od Poggia a poslal jej Alfonsovi. Tím tento byl tak utěšen že oď válečných záměrů proti Kosmovi ustoupil.

Obírání se s řeckými rukopisy vedlo nyní k tomu že nejen i na jiné řecké filosofie mimo Aristola se zřetel obrátil ale že i Aristotelovy spisy v novém se objevily světle. Západní Evropa znala Aristotela posud jen z vadných překladů Damascena, Augustina a Averrhoesa. Již v XIII. století upozornil *Roger Bako* na ujmu již věda utrpěla zohyzdeným Aristotelem nepravými překlady a činily se první kroky ku sestavení pravého textu. Nedošlo však k valným opravám až teprv v této době. Podnět ku poznání starořecké literatury na západě ovšem dali nejprv sami Řekové jenž se nyní hojněji do Italie ubírali. Chrysoloras nebyl jediný. Vedle něho se vyznamenal též Jiří z Trapezuntu učitel řečnictví a filosofie ve Vicence a napotom v Římě. Co horlivý přívrženec Aristotelův odporoval nově povstalým Platonikům přeloživ spolu mnoho z řečtiny do latiny. Když pak Turci vydobili Cařihrad Bizantinské říši konec učinivše, a řada proslulých učenců řeckých do Italie přibyla nalezli jsou tito půdu k řeckým studiím už valně připravenou.

Zbuzeným klassickým ruchem v Italii nedošlo v této době ku tvoření nových myšlenek filosofických leč překládaly a vykládaly se nejvíce staré spisy, čímž ovšem cesta vědě novověké se razila. Nelze nám tu se ještě nepozastaviti při některých mužích v Italii kteřížto o literaturu a vědu značné si získali zásluhy, a připomínáme spolu že všickni tito mužové psali latinsky. Pravou hvězdou mezi učenci této doby byl slovutný *Bessarion* (naroz. 1395 v Trapezuntu). Vstoupiv do řádu Basilianův stal se pak arcibiskupem v Nicce a patriarchou Cařihradským, posléze i kardinalem. Snahy jeho o spojení církve řecké s latickou se nepovedly, za to ale jiné zásluhy si získal co zastávatel a vykládatel spisů Platonových. Jemu po boku stál Pletho proti Aristotelovcům jenž dovedně porovnával učení Zoroastrovo s filosofií Platonovu. *Barzicius* opravil spisy Cicerovy a rozšiřoval co učitel v Mi-

láně, Pavii a Benátkách znalost klassické latiny. *Facius* tajemník krále Alfonsa Neapolského sepsal některé vážené historické spisy mezi nimiž zvláště se cení *de viris sui aevi illustribus* a přeložil některé spisy Arrianovy. *Leonardo Bruni* papežský sekretář jenž Jana XXIII. do Kostnic vyprovodil ale brzo se pak do Florencii navrátil sepsal některé zajímavé historické knihy. *Laurentius Valla* učitel řečnictví v Pavii, pak v Miláně a Neapoli muž svobodomyšlný jenž by bez mála co kacír byl inkvisici Neapolské propadl přeložil Thukydidu a Herodota a sepsal některé zajímavé spisy mezi nimiž jeden o řečnické dialektice. *Nikolao Perotti*, zprv v Římě latině později v Bononii vyučoval řečnictví, poesii, filosofii i lékařství. Stal se arcibiskupem Manfredanským v Itálii. Od něho pochází známé a po staletích ve školách užívané *Cornu copiae* seu coment. ling. lat. Jest to gramaticální výklad Martiala a j. Psal též o metrice a přeložil Polybia do latiny. Jmenovati zde sluší také bratry *Kandida* a *Angela del Cimbre*. Kandido přeložil Appiana a Curtia do italštiny, *Angelo* ve svém spisu: *De politia literaria* ostrovtipnou podal kritiku latinských a řeckých spisovatelů. *Paolo Veneto Nicoletti*, general řádu Augustianův psal o Aristotelovi. *Guarini z Verony* psal o Cicerovi, přeložil některé části Strabona, Plutarcha a j. do latiny.

Z povrchního tohoto přehledu viděti že se tenkrát v Itálii mnoho činilo nejen pro obživení klassické literatury ale že se též i jinakých knih valná část sepsala. Avšak nepřestaneme ani na tom, postoupíme ještě dále k nahlednutí do literárního světa tehdejšího. Jestli zde skutečně porovnávacího použití způsobu k odstranění výčitek ohledem na literaturu tehdejšími Čechům dělaných. Objevili jsme že ve Španělsku na Kastilském a Aragonském dvoře se pěstovalo básnictví. I v Itálii vycházel tehdež podnět ku pěstování literatury z kruhů nejvyšších. Pravého však rázu tomuto působení dali cizinci, Řekové do Itálii přibylí. Řečtina se stala módou v Itálii. Na vyhlédávání a vykládání starých klassiků se vynaložily veškeré síly peněžní i duševní. Do lidu samého však móda tato zajisté nevnikla. Pokrok v poznáních se vykonával mimo kruhy obecné. Poznání jednotlivých osob se rozmnožovalo, ale národ jimi celkem jen málo získal. Ba latina tlačila jazyk italský a nezáleželo na předních učencích toho času že italská literatura sotva precitlá zase se neodusila. Pravda jest, že vyhlédáváním starých klassikův získal celý vzdělaný svět evropský, že veškerá literatura nápadný pokrok učinila a nových nabyla směrů. Byl-li ale výtěžek idej v Čechách vzniklých méně důležitý pro osvětu a pokrok lidstva vůbec? Na tom nezáleží že tamo v knihách uloženo co zde v malých spiskách, traktátech, a v malých článcích vysloveno. Shrňeme-li myšlenky v Čechách projevené v jeden

celistvý proud a porevnáme-li je s podstatnými myšlenkami jinde vystouplými dopádneme se překvapující rovnováhy, a to tím více an se u nás celý národ účastnil na pokrocích činěných. Směry rozličné tu nevdí kde účinky v oči bíjí. Učencové evropští tehdež připravovali půdu novému životu duševnímu, Čechové zase čistili povětří aby vývin tohoto života se stal skutečně prospěšným národu, rozmetávali koukol aby pšenice neutrpěla. Evropa patrně postupovala ku vzdělanosti ale s osvětou politickou a náboženskou neměla spěchu. Vzdělanost však bez osvěty nemá jádra jakož zase osvěta jí odpovídající a podporující nemá trvání bez vzdělanosti. Snaha tehdejší čelila na rozšíření vědomostí ku podpoře vzdělanosti; Čechové však vydobývali práva osvěty všeobecné vedle poznání vědou a uměním vydobytých, ba namnoze jim na vzdor, a sice proto, že základy vzdělanosti tehdejší nevycházely ze svobody ale nazvíce z obmezenosti duševní. Evropa tenkrát skutečně se nacházela v duševním kvašení. Rozbrojů politických bylo všady, náboženských též na mnoha místech. Poněti o poměrech politických a náboženských jež ve světě všeobecném asi ve dvanáctém století se vivinuly, vystupovaly takměř z prvků svých a do života vkročovaly. Nastala doba zkoušek, kde rozličné živly vzdělanosti se spojovaly k vyvedení něčeho nového, všeobecně prospěšného a trvalého. Provedení toho však bylo nemožné při zásadách této vzdělanosti jež všechny otázky literární i společenské ze stanoviska bohosloveckého považovala. Jediná církev panovala v řádu duševním. Věda filosofická vyplývala z ní a ostatní nauky, ano i fyzické a matematické se jí podrobovati musily. Těmito ale základy zatřásal tenkrát jediný národ Český, nebylo tedy divu že celý vzdělaný ale neosvícený svět se proti němu postavil a že jemu samému nezbývalo času ku pěstování oněch odborů literárních jež na tento čas za vedlejší považoval. Církev Římská se mu vůči hledě v cestu stavila ve všem co on z předsvědčení za spasitelné sobě uznával. Podporovala latinu na ujmu češtiny, Němce na zkrácení Čechův, a že svobodu proti záměrům a choutkám absolutistickým nechránila nýbrž po straně despotismu se stavila, osvědčovala hlavně tím že podporovala Sigmunda, o jehož soběcké politice nemůže býti pochybnosti. Proti ní a proti všemu co zastupovala postavil se Český národ, a kdo se osměluje praviti že vznik a běh odporu toho nebyl ani nutný ani mravný, ba že k úpadu vedl Čechy, ten nejen s historií směšný a nerovný podajká soud, ale vůbec zneuznává odpor osvěty proti nejisté a povrchní vzdělanosti.

Mezi tím co národ Český duševně i hmotně se namáhal aby osvětě průchodu vydeběl, zbudovala si ostatní Evropa všeliké cesty o rozšíření panující literární vzdělanosti. Zřizovaly se nové university. Ve

Vürzburku kde již od desátého století stálo školy latinské zařídil biskup Jan I. na počátku XV. století vysoké školy, o nichž však Trithemius praví:

Balnea, census, amor, lis, alea, crapula, clamor,
Impediunt multum Herbipolense studium.

Lépe se dařilo universitě Turinské již Amadeus III. vévoda Savojský toho času založil a která proslula mnohými učenici. — Vystěhování se německých studentů z Prahy bylo příčinou založení university Lipské. (O jejich počátcích vypravuje Tomek, viz Děje university Pražské I. st. 154.) Nebylo divu že se tu a tam též ruch literární osvědčoval. Mnoho lidí studovalo na universitách Italských, v Paříži a Oxfordu, mnozí z nich dospěli za spisovatele. Co se však obsahu jejich spisů týká, nebylo jimi vždy osvětě prospíváno. Nalézáme mezi předními latiniky této doby jména Kostnického a z Basilejského sněmu i z Husitských válek známá. Takž k. p. pověstný Františkán Jan Kapistrana byl též spisovatelem. Zastával ve spisech svých autoritu papežovu, a konsilii (Tractatus de Papie et concilii auctoritate), klatbu kněžskou (De excommunicatione); sepsal knížku o manželství, Zrcadlo vědomí a jiné knížky jež ničím se nevyznašmenávaly než že v nich se osvědčoval hluchý satelita stolice papežské. *Petrus de Natalibus* biskup Jesolonský sepsal „Catalogus sanctorum“ ve XII. knihách. *Capreolus*, z Lanquédoku, dominikán, rektor studii Tuluských jenž se Basilejského sněmu účastnil sepsal komentář ku *Magistri sententiarum* a *Defensiones theologicce*, *Antonius Florentinus* též dominikán posléze arcibiskup Neapolský sepsal kroniku třídílnou bez lada a skladu, „summa theologica“ a několik nepatrných traktátů. *Jan Gerson* kanclér university Pařížské, známý odpůrce Husův na sněmu Kostnickém sepsal as 220 spisků nejvíce theologických a polemických proti osvětě, svobodě ducha a církve křestanské směřujících. Kardinál *Petrus de Alliaco* (d' Ailly) sofistický odpůrce Husův na sněmu Kostnickém vyznašmenával se mnohou učeností, pro kterouž ho nazývali *aquilam Franciae et malleum a veritate aberrantium indefessum*, a značnou řadu spisů sepsal. Byl on, jak mimo mnohé jiné i Palacký dosvědčuje „první buditel a šířitel idei reformatorských ve Francii—“ ač proti českému reformatorovi nápadnou náruživost na jevo dával. Spisy jeho zasahují do rozličných větví literatury, ale i on ač jinak proti nadvládě a svrchovanosti papežské vystupoval neodpoutal se od skolastiky a co urputný nominalista stíhal a pronásledoval realismus v Husovi i jinde. Skvělého ducha osvědčil zvláště svým traktatem *de ecclesiae et cardinalium auctoritate*. V spisu: *Concordia astronomias cum theologia* objevil se co přivrženec astrologie. Velezajímavý jest

traktát jeho o *falešných prorocích*. Také *Nicolaus Cusanus* jenž na Basilejském sněmu proti straně papežské vystoupil, ač jinak přívrženec stolice Římské, byl znamenitý učenec a dovedný spisovatel. Uměl latinsky, řecky, hebrejsky, francouzsky i německy, znal se v nauce filosofické, theologické, mathematické a hvězdářské. Mezi spisy jeho vyniká zvláště kniha *De docta ignorantia*. Snahou o opravy řádu církevního vyznamenal se též *Nicolaus de Clamenge* jenž sepsal devatenáct spisů nazvíce theologických, mezi nimiž vyznamenati sluší zvláště: *De corrupto ecclesiae statu*, a ještě více: *De ruina ecclesiae circa tempora consilii Constantiensis*. — Nejplodnější spisovatel tohoto věku byl ale bez odporu *Alfonso Tostato*, Španěl, jenž studovav v Salamance jazyky, filosofii, theologii a právnictví tamo jak co učitel na universitě proslul a biskupem Avilským byl jmenován. Kterak vrstevníkové jeho o něm soudili objevuje se nápisem na nábrobku jeho: *Hic stupor est mundi, qui scibile discutit omne*. Pozůstavil tak velké množství spisů, že výmutím mladých let každý den pět i šest archů zhotovil. Co obsahovaly? — Komentáře na všecky historické knihy starého zákona — směrem dogmatickým, pak na kroniku *Ensebia*; pak knihu o svaté trojici, o stavu duše po smrti a j. v. Dá se říci, že literatura tato obsahovala *multa sed non multum!* . . . Všecky téměř spisy tyto nezanechaly po sobě značných památek a toliko jedna knížka v této době sepsaná až posud s oblibou se čítá, míníme zde spis: *De imitatione Christi*, (O následování Krista) jež sepsal, jakž mnozí tvrdí, jiní však tomu odporují, mnich řádu Augustiniánův *Thomas a Kempis*. Knížka tato přeložena téměř do všech jazyků rozšířila se v bezčíslných exemplářích. Poskytne se nám ještě příležitost o ní promluvit. Připomenuli jsme zde hlavně ony osoby a zjevy literární Evropy jimiž směr a ruch oné doby se přímo objevoval. Co se tu a tam v kruzích národních méně patrného dělo, nevidí se nám rozhodující ohledem na podstatný ráz oné doby. A čím se značují spisy předních spisovatelů tehdejší Evropy? Pravidelně ničím než skolastickou barvitostí, špatnou latinou, prázdnotí, obsahu a vůbec porobou upoutaného ducha. Výminky byly příliš vzácné, spoře rozptýlené a v nijakém středišti upevněné než aby literaturě a myšlení současnému nového směru byly dodati mohly. Jedině to co ohledem na oživení staré klassické literatury se činilo mělo ceny podstatné avšak toliko přípravné a na budoucnost vyměřené. Znamenité výsledky tohoto snažení se objevily teprv v příští době, přítomný stav věcí se tím posud nezměnil. Literatura evropská onoho času na čele měla ráz úpadu celé té doby. Středověk umíral, nový věk ještě nebyl zrozen. Teprv v druhé polovici XV. století počala se literatura evropská vol-

něji pohybovati, počalo svítati v myšlénkovém světě. — Jediný skutečně podstatný výtěžek všeobecné literatury a vědy této doby byl že se studium knih Aristotelových kritickým konati počalo způsobem, kterýž dogmatickému způsobu doby minulé smrtnou zasadil ránu a že se na spisy Platonovi pozornost obrátila jejichž převládající ideální směr umrtvujícím skolastickým formám a kategoriím více panovati nedal.

Nebylo tedy tenkrát v Evropě která poměrně vnějšího míru požívala, tu a tam i vládaři nauk a umění milovnými se honosila a nějakým nápadným politickým ruchem pobouřena se nejevila ani jednoho národu, o kterém by se říci dalo že národní jeho literatura jakýmiisi obzvláště vzácnými plody domácími se vyznamenávala, a jestli tu a tam některý obor její bedlivějších nalézal pracovníkův, zanedbávali se zajisté druhové ostatní, takže ani v skvétatící Italii, v zpěvné tenkrátě Hispanii, ve Francii, Anglii a v Němcích všeobecné zájmy literární zastoupeny nebyly. Kdož tedy spravedlivý by požadoval od Čechův pobouřených, válkami navštívených, s panujícím míněním celého světa zápasících, a zvláště německým obtěžovaných a v snahách svých přerušovaných, jakéhos obzvláštního literárního vznika! Kdežto od jednoho konce země České k druhému jen zbraně řinčely, kde ryk bojovný po širé vlasti naší se ozýval, tuť zajisté ani času ani místa nebylo k poklidným tichým studiím, nelze bylo opěvati drahé skutky bohatýrské kde se přímo vykonávati musily, aniž času zbývalo po dlouhých cestách hledati pravdy kdež ona v stručných výrocih předních horlitelů národních vynesena a jasna se jevila. Proto pro všecko nebylo písemnictví v Čechách tak umrtvěno jak mnozí se domýšlí. Že téměř celé rázem své doby a místnosti v němž povstalo se značovalo, tomu se nelze diviti jelikož každá literatura více méně z povahy svého času a národu vychází. Myšlénky pravě panující nedaly se obejiti, ba do všech jinakých zájmů literárních, do všech kruhůu přemítání se uplétaly tak že se věřu už zdálo že nestojí v službě všeobecného ducha ale duch v službě jejich. Protož i básnictví stále v službě myšlenek, celým národem Českým pohybujících, a ozývaly se tyto v rýmovaných frasech a narážkách časových právě jako v traktátech náboženských a písemnostech politických.

Domýšlíme se, že už nějaký čas před Husem pozbývala muza legendistův panujícího vrchu, na jejížto místo stoupiho básnictví mravoučné a dílem i mravokárné. Byl to přirozený běh a vývin věci, jakmile veršování vůbec z rukou kněžských do světských přecházelo. Smlí Flaška z Pardubic tu nejprv vynikal. O prstonárodním básnictví tehdejšíim o písních lidu českého skládaných a zpívaných, naladěním osobným a okamžitým, bez intencí všeobecných, pohříchu jen

málo co víme, ale předce tolik, že takových písní skutečně bylo mezi nimiž i některé všeobecně známé jelikož tu a tam o nich podotknuto, někdy v letopisech, někdy v latinských poematech. Některé z nich zajisté byly druhu veselého, satyrického a na mnoze i rozpustilého. Novějším badatelům se povedlo objeviti některé latinské písně jež tenkrát na universitě oblíbeny od studentův skládány a zpívány bývaly. Ponkazujeme zde zvláště na spisek J. Fejfalíka: *Studien über altboehmische Literatur V.*, kde sbírka takovýchto latinských písní se nachází, mezi nimiž i jedna v kteréž uveden začátek písní české: *žila baba Síbila* . . . Některé z latinských těchto písní překypují humorem, menšina jich jest vážnější. Tu a tam se objevuje že jakož studenstvo na národnosti rozděleno bylo takž i v strany odděleno jež se sobě vzájemně posmívaly a písně na se skládaly. Takovou písní jest ku př. *Cantio de Azello*. „Sedlák hořekuje pro osla jenž mu pošel. Kdyby byl věděl že umře byby ho dal slušně obléci. Zazvoňte kněží a zpívejte nad ním. Půjdem do chrámu, zazpíváme rekvie a pochováme osla. Maso dáme červům, kůži ševcům a duši ďáblíkům.“ . . . Končí pak báseň na Bavy: *O vos cuncti bavari, — sumite caudam asini — cum ea suspendimini!* . . . Některé ty písně jsou trpké satyry na ženské pohlaví: *Recedite, recedite, — ne mulieri credite!* a t. d.“ (Utíkejte, utíkejte, ženským víry nedejte. Mluv ty Adame první člověče jenž jsi do jablka kousl. Olupen jsem o boží dar, nevěřte ženským! — Byl jsem skvělý jako hvězda, ráj byl mým bydlíštěm! ošizen jsem od děvčete; nevěřte ženským! — . . . Podobně pak v písní odpovídá Loth, Samson, David i Šalomoun a končí píseň: *Mulieres sunt fallaces, et in ore sunt loquaces, et in corde sunt mendaces, ne mulieri credite!*) Jiná podobná vypočítává celou abecedou vady ženské: *Audite alphabetica — cantica sophistica* etc. Vypisuje se tu jakého druhu jest láska a přízeň ženských. Dvoujazyčné prý jsou ženy a nestálé jako vítr atd. — Takovýchto básní jest vícero, a činí se v nich mnohé zmínky o znemravněném tenkrátě kněžstvu. — V některých jiných písních chválí se život studentský, v jiných se humoristicky líčí život bursovní. Též takových tu jež žebraví studenti po domích zpívaly. — Jedna předhusitská valně doráží na kněze: „*Ad errorum omnium surgam locuturus — omnis clerus audiat, simplex et maturus — nihil est quod timeo, valde sum securus. — Sermo meus pecutit velud ensis durus — uniendo praesules atque cardinales, — monachos, presbyteros, nec non moniales. — Sunt velud ydropici quorum membra crescunt, — dum plus bibunt, siccant, sic magis inardescunt, — sic avari miseri, nunquam requiescunt* a t. d. — Více nás ale zajímají ty jež za Husa a po Husovy

složeny byly a v nichž ráz doby se líčí. Jsou to dosti dlouhé ale v krátkých verších složené písně jichž obsah jest velká lamentace. Pocházejí patrně od theologů. Jedna za Husa složená začíná: *Omnes attendite, animadvertite, quid nam sit plangite, et mentes avertite ab errore tali*. Chválí doby Karlovy jež prý nyní už jen oplakávati lze, neboť: *Insurgunt undique mine, insidie, fides destruitur, clerus opprimitur, papa deridetur . . . Monachis, fratribus, ac monialibus, Christi virginibus, ceteris fidelibus vivere nulescit . . . Clerici nonnulli, laycales populi, facti sunt scismatici, per libros heretici Wycleff condempnati . . .* Knihy Viklefovy prý všecko svedly! Líčeno dále utrpení kněžstva a panující bezzákonost. A král prý mlčí, a není kdožby je zastával . . . *Consules antiqui, bohemi perfidi, moderni theutonicí gaudent mechanici statuta nove legis . . .* Končí pak báseň: *Omnium domine, nos velis invisere, fidem rectam sapere, ne Hus virus vippere intret corda nostra . . .* Báseň tato patrně od Němce pochází; Čechy nazývá *perfidi* a želí že *moderní* Němci se novému zákonu těší! . . . Jiná báseň latinská složená za časů válek Husitských začíná: *Ordo catholicus et apostolicus vergit noster penitus atque corruptus destruitur cunctus . . .* Vypisuje zevrubně jak zle se vede v Čechách Nehusitům, neboť: *Viget pestifera guerra mortifera; o cohors misera tua per opera spreta fides vera! . . . Jam latet veritas, patet iniquitas, cessat justitia, regnat astucia, frans Viklefistica — Cujus per vicia sunt mortificia dolus, malicia, et violencia fert cum ruina.* — Porovnává pak Žižku s Herodesem: *Ut quondam pueros occidit teneros Herodes crudelis, Zyska infidelis transmisit tot celis.* — *Animas justorum* a t. d. . . Ku konci pak potěšuje trpící že přijdou do nebe . . . Pochybovati nelze že se podobných básní během času ještě více najde, ba i historických. Dle uveřejněných už zpráv, ač jen všeobecných, chová jich ku př. Olomúcká bibliotheka valnou část latinských i českých o nichž posud zevrubnější zmínky se neučinilo. Velkou historickou báseň latinskou, jejímž skladatelem byl Vavřinec z Březové připomíná Dobner. (*Monumenta histor.* I. pag. 168). Obsahuje 1767 veršů a opěvuje vítězství Čechův u Domažlic. Potupné latinské rýmy na Rokycana sepsal také známý mistr Jan z Borotína. — Zvláštního povšimnutí zasluhují všeliké latinské články satyrické dílem veršované dílem prostomluvou psané. Mnohé z nich zajisté by zasluhovaly uveřejnění, jakož veškerá posud netištěná *Husitica* vůbec. Připomínáme zde mimochodem na Satyru od l. 1420 kteráž se ve sbírce rukopisu p. Cerroniho v Brně uchovala. *Coronae regni Bohemiae Satyra in regem Ungariae Sigismundum*. Z hojných citatů biblických v satyře této uvedených souditi se dá že spisovatel

její byl kněz. Jest to plod muže dospělého, pokročilého a nadaného kterýžto postavil Sigmunda v světlo živé a vůbec takové v jakém se tenkrát jevil všem pravým národovcům českým. Obsah satyry této se táhne k l. 1420 kde Sigmund poražený sotvy že zbytek vojska přemluvil by přítomen byl korunovací kterouž arcib. Konrád z Vechty na hradě Pražském vykonal. Koruna Česká tu vystupuje jako žalobnice proti Sigmundovi a výtáá mu nejtrpčeji pravdy. Vytýká mu že před korunovací nesložil přísahu, že byl první jenž pronásledoval Husity, že byl přívrženec sněmu Kostnického, že v Čechách vždy jen vyzvědačem byl, že zbabělý jest vojin a j. v. Protož prý korunovace uznána býti nemůže neboť se stala proti vůli národa Českého. Několik latinských satyr též proti králi Václavu a proti Husitům sepsaných se udrželo. Sem přináleží také: *Invectio satyrica in regem et proceres viam Václaf tenentes*, složena l. 1417 jež v několika souvěkých rukopisech se nalezá. Že též české národní básnictví této doby neušlo vlivu událostí, a ruchu všeobecnému hlasitě odpovídalo, tomu se nikdo nepodiví kdo jen poněkud zkušen jest způsobův básnického plození. Čím živější obrazivost tím i tklivější a pojímavější. Mocné zajisté byly dojmy jež tenkrát na všechny probuzenější mysle dorážely a nemožné bylo se vyhýbati jim zvláště tomu kdož povahou a duchovou ústrojností svou vůbec způsoben byl k živějšímu pojímání skutečnosti. Pohříchu nepovstal v Čechách tenkrát genius, kterýž by byl pochopil nejvznešenější stránky přítomných dějin svého národa a povznese se na výši uměleckou ráznými velkolepými barvami je byl vyličil a zvěčnil. Plody básníků českých tehdejších vyšly nanejvíc jen z okamžitého rozpoložení, a přísňým se značujíce stranictvím podobají se více veršovaným pamfletům nežli výkvětům musy básnické. Tendence z nich zřejmě vystupuje ale obrazivost jen malo kdy se vyzuje z pout obyčejného narkvašení. Více tu přímé rozhořčenosti a dorážlivého ousměšku nežli pravého básnického naladění. Ráz satyrický dobyl úplné nadvlády, což docela přirozeného nalezá výkladu v tom že rozličným stranám jakož vše jiné tak i verše sloužiti musily za zbraň v tuhých bojích duchovních i hmotných. Tu nejprv záleželo na tom aby stranu sobě odpornou co nejvíce snižovali a v posměch ji uváděli, což se jim ovšem více povedlo nežli zvelebení národního básnictví vůbec. — Dříve nežli spory náboženské, politické a národní celý veřejný život v Čechách zahrnovaly panoval v básnictví českém ráz mravoučný, didaktický. Od mravoučného k mravokarnému jest jenom jeden krok. Již v básních didaktického směru se hojně satyrické narážky objevovaly, muselyť opanovati pole úplna jakmile skutečnost se jevila k tomu povzbuzující. — Jest věru želeť že posud jenom malá část

básní této doby se uveřejnila. Jaké poklady toho druhu ještě bohatý archiv Třeboňský a všalické bibliotheky chovají lze nám toliko se domýšleti nevsak ze,mena udati. — Mezi lidem českým zajisté před Husitskou válkou mnoho písní obíhalo, neboť lid český býval povždy zpěvumilovný. Že některé písně zvláště oblíbeny a rozšířeny byly na to poukazují mnohé zmínky v rukopisech nás došlých. Rhythmus a melodie jejich se často užíval u skládání nových písní aby takto známou už cestou došly populárnosti.

Pravé národní písně i melodie nepovstávaly v městech ale na venku po vsích se zrodily. O těchto dítkách přírody z časů okolo Husa nemáme vědomosti, soudíme však že za časů války zanikaly v prouda bouřlivém a že na místě jejich se usadily satyrické a tendenční verše. Již jsme se o tom zmínili že mezi žákovstvem na universitě Pražské bylo i skladatelů písní, že bylo i takových kteří si z toho takofka řemeslo učinili. Většina jich humoristickým se značuje rázem. Některé z nich snad se i u lidu ujmuly. Tušíme že *Píseň veselá chudiny* do této třídy náleží. Do řady přímo národních písní jí nepočítáme. Skládal ji zajisté některý veselý hoch v Praze, jenž se ve veršování a v rýmování znal a snad i bez přílišného napnutí obrazivosti do situace veselé chudiny snadno se vpraviti mohl, sám proživ o čem zpíval. Dostávalo se mu k tomu humoru i vtipu. Píseň tato jest patrně ještě před Husitskou válkou složena neboť ani povzdálným podotknutím nepřipomíná pohnutí jež tenkrát všechny mysly v Čechách uchvácelo. Také *Mistr Lepič, moudrý hrnčič* jenž jakž se myslí na nějaký skutečný děj souvěký naráží, do podobného kruhu písní padá. — Ale jakmile první hnátí náboženské v Praze, nejprv na universitě se objevilo, tuhned povstaly písně jiného druhu, dorážlivé, ostré i hanlivé. Nejprv zajisté studenti vystupovali. O rýmovaných pamfletech proti arcibiskupovi Zbynkovi jenž knihy Viklefovy spáliti kázal došly nás nejedny zprávy. Hanlivé ty písně se nám celkem neuchovaly, leda některé zlomky. Takové jsou k. př. *Zbyněk mistr abeceda — spálil knihy a nevěda — eo je v nich napsáno . . .* dále: *Zbyněk knihy spálil — Zděnek je podpálil — učinil hanbu Čechům — běda bude všem nevěrným popóm.* Starší letopisové praví: *Kdy arcibiskup knihy Viklefovy spálil z toho se M. J. Hus rozhněval a i študentové někteří se počechu hněvati a píseň o něm skládati . . .* — Tento as byl začátek nového ruchu v českém veršovním světě. Narážky časové působily hbitě a rozšířené takto verše budily k následování. Když nastane velká otázká odstupují malé. Kdož by nyní byl opěvoval svou milou, aneb satyry na ženské skládal kdežto patrnější osoby se mu podávaly za látky? Písně a veršované pohry latinsko-české, jako: *Detrimentum patior — nyní*

i v každém času — usque ad mortem quatiar. — a vše pro její krasu a j. v. staly se takofka už nemožné. Kdož také by nyní byl se do skládání takových písniček dal jako: Ktož se večer opie — ten o tom dobře vie: — ten pie ráno opět, — bude čerstev jako květ — slušiel tomu poraditi — a klin klinem vyraziti . . . — Mnoho dobrých myšlenek, mnoho jadrných vtipů, živého humoru i vábných motivů v některých písních z doby předhusitské uchováno, ale to všecko napotom podléhlo a v zapomenutí vešlo, jakmile nové zájmy se ujmuly. Veršovci a básníkové čeští nastoupili docela novou dráhu. Jak rychle as se hanlivé písně rozmnožovali o tom svědčí přísný rozkaz krále Václava proti nim. Nebyl však mnoho platný, neboť písní těch spíše přibývalo než ubývalo, a píseň na Zbyňka abecedu se ozývala po všech ulicích. Spis *Invectiva contra Hussitas* o tom dává následující svědectví: „Contilenam in vulgari Boemico fabricafunt, quam vulgares per vicos et plateas velut canes rabidi cum pueris discurrentes in opprobrium dictis librorum condemnatoribus decantabant“ . . . Opétující se hlačné výstupy v Praze podávaly stranám dostatečných látek i pohnůtek k novým skládáním a nebyly zajisté písničky tyto spůsobny k ukoněšení nýbrž k rozkvašení myslí. Takž k. př. l. 1412 když se strana německá o sboření kaple Betlémské složila a snažila zpívala se hned na to píseň: *Němci sú zúfali — na Betlém běhali — v neděli na posvicenie — pripravivše se do odenie* atd. Čím výše vlny válečné vystupovaly, tím živěji se ozývaly hlasy veršovcův, a snad nikdy před tím nepovstalo a se nezpívalo po Čechách tolik popudlivých písní jako v bouřlivé této době. Měřitko esthetické na tyto písně ovšem klásti nelze, aniž porovnávatí se dají s bohatýrskými zpěvy Rukopisu Královského. Tyto aspoň sotvy kdy se staly tak populárními aby všeobecně se byly zpívaly leč snad zpěvák kterýs veřejně je přednášel. Ale větší část písní nyní povstálých zpívala se na veřejných ulicích, obíhala snad po celých Čechách mezi lidem. Probuzoval se jimi cit národní a odpor proti nepřátelům, opěvovala se vítězství tupila se strana protivná, Takž k. př. na bitvu u Vítkova složil tábořský kněz Čapek píseň, kterážto bitva by ovšem dovednějšího básníka byla zasluhovala. Vavřínek z Březové nám zachoval ten chvalo zpěv: *Diety! bohu spievajme — jemu čest, chválu vzdávejme — i s starými: — neb Němec Měšněny — Uhry, Šváby také Rakušeny — poběhlé Čechy — zarmútil, zastrašil i rozehnal ot dítek malých — onoho sem onoho tam, k utěšení svých malých, stálých. — Milý otče! príjmi chválu od Čechův věrných . . .* Tažení Sigmundovo proti Praze jež bitvou u Vítkova nešťastně proň se skončilo vícero veršovcům podalo látky ku složení všelikých písní v nichžto

všalické nahodilosti zevrubněji se popisují. Připomínáme zde rýmy v rukopisu Budišinském uchované, kdežto líčeno, kterak Sigmund — *držal pole plané — plně puol páté neděle — potom nemohl léci děle — pro zlé hady i ještěry, — záby, můchy, líté zvěti, — bohem divně naň seslané* Tentýž rukopis obsahuje také báseň v níž se opěvuje vítězství Čechův proti Sigmundovi, pod Vyšehradem l. 1420. Praveno tu o Sigmundovi: *Onž jest zavedl nyníš pány /z této země i z Moravy/ o jich statky i životy /v tom okázal kmen své posty/ Nastrojiv je na roh boje /a sám pak z daleku stoje/ s svými Uhry, Němci, Šváby/ dosti no něm hnile baby, / nechťel v níši jim pomoci /maje k tomu dosti moci/ dal je zbiti i zjmati /kyji, oepy zmordovati;/ tak jim splatil všecky dluhy /doved je té hrozné túby/ již se zhrozil jedno hladě /a na koni ledva sedě;/ jako zajiec malý před chrty utekl bázní; /by měl brky/ býby ulétl tož vč cele: /tak měl srdce tehdy smělé, /král jistě sedmi království /tu vřidien v svém udatenství/ před měšťany a sedláky /utekl, nesměl se potkati/ s nimi polem atd . . .* Spisovatel této básně praví že ji skládal když pražský lid před Vyšehradem ležel a — jeho dobyl pravým hladem v sedmi nemálo tak nedělích /v nichžto když já v túhách seděch/ složiv sem to krátké čtenie . . . Z celého skládání jeho vysvítá že básník byl horlivý národovec, muž vzdělaný, pokročilý a politických směrů vlasti České povědomý. Kterak o Sigmundovi smýšlel a pro národní věc horlil vysvítá i z následujících veršů, jež jako i jeho prvnější zde otištěné uvádí Palacký v Dějinách nár. Česk. III. *Spaťrte jeho nemilosti /k vaší zemi bezpravnosti. / Nyniet vámi věrné tlačí /kdyžť ty zhubí i vás zkazi/ a řka: Nejeit věrni sobě /mámt čas dobrý v této době:/ přijma Němcův valnú rotu /zruším ja jim starú lhotu/ V niž sú od dávna pýchali /krále svého málo dbali, / Podmaním je i jich děti /Hladkú řeči nebezdeky, / Nebudú-li tomu chtieti /již přičinu budu miati/ že je všecky pořád zhladím /zemi Němci pak osadím/ jenž k mé vóli volni budú /platnějšit mi bude Němec/ Čechův sedmi, cizozemec, /ještoť lichvis všady běži/ svi chytrosti pilně těži /komuž které pak dám panství, /tohot příjmu v pravé manství . . . Již vidíte jeho slobú /již oznámil v tuto dobu pobrav zemské vše poklady /zlúpiu svátost, /svatých hroby/ ty rozpýtjel cizozemcóm /vaším vrahóm Uhróm, Němcóm, / jimž byl dlužen vás brániti /tiemž vás miení vypleniiti. / Již je zove i na zbožie /vaše. Protož ctní Čechové!/ Vstaňtež všickni proti němu /svému zhúbci zřetelnému/ vypuďte ho z této země /to německé pléšit;/ at tam v Němcích s Němci kvasí /s Uhry, Roey, svými Jázy. / Volte sobě muže ctného /již za krále vám Českého/ jenžť mé věru,*

lásku k zemi /tak budete navraceni/ k svému jmenu vždy chvalnému /těžkoť bude k vám oisému/ budete se milovati /jeden druhu spomínati/ stanút války, stanút boji /sedete ve ctiném pokoji/ zrady, krivdy, zlosti minú /jakožto snieh ohněm splynúi . . .

Vůbec se v této době veliké množství písní dorážlivých zvláště proti straně Římské skládalo a z druhé strany zase proti novotářům, jakž netištěná jedna kronika latinská o tom zvláště se zmínuje: *Cantabant Viclefiste, componentes cantiones novas contra ecclesiam et ritus catholicos, seducentes populum simplicem, et e converso catholici contra eos . . .* Povede-li se bohdá učiniti sbírku vsalických tenkrátě shotovených básní pokud vůbec možná se jich dopíditi, vyjasní se tím valně nejen ráz celé doby Husitské ale přijde se zajisté i na stopu některým nadanějším skladatelům jakož neméně se objeví mnohé různé obraty slohové a obrazy básnické. Posud k takovému sebrání nedošlo a toliko malá část básní těchto po různu v časopisu Masea, ve Výboru a j. tiskem jest uveřejněna. Některé z nich vynikají zvláštní živostí satyriekou. Sem zajisté přináleží důtklivá satyra *Zbarvení mnichové* jenž nějaké dva mnichy kárá „kteří zběhše z kláštera, novému se přichýlili učení. Počíná takto: *Vlka poznáš po svrsti /a mnicha po jeho chytrosti./ Když s sebe svrse kápi /a světského se rácha chopí/ Mni by ho čert nepoznal /a v tam ríše se bohu destal/ Muil by v stúpě stlúci srdce /vše jeho i ruce./ Nemóž se tak méniti, /by ho čert nemohl poznati./ V Soběslavě je bítavie /jinde to v nádý pravie./ Z bělého, šerého neb černého /Tu učenie světského/ . . .* Dále tu připomíná veršovec jakéhos Filipa ježž jmenaje *Filip Apostata Skandal* a jakéhos Otíka jížto na Moravě cesi ztropili. Vytýká jim hlavně že kázali proti mistrům zboru Pražského a také Konstantského. Dále jim vytýká že co dříve zabraňovali jiným sami pak učinili pobravše lidu vsalické zbožl. *Dřiev ste toho bránili /Již ste to vše sami pokltili/ . . .* Proč prý utekli z kláštera než aby nevázané žíti a nikoho poslouchati nemusili? Jestli ale čertu ujíti chtějí nechť prý se do kláštera zase navrátí. *Ale vlk z jamy vybera se nerad uhodí zase. Též mnich vybera se z nich, nerad uhodí do nich . . .* Posléze zvolá: *Sdělte se o tuto řeč /pak pojedata z Soběslavy přeč/ Filipe s Prokopem /Spařiet vás jako psy úkropem.* — Báseň tato pochází bezpochyby od některého kněze který měl na mnichy svrchu a obzvláště na odpadlé a k Husitům přestoupilé. Možná že j obzvláštní jakous zášť cheval proti dotčeným Filipovi a Prokopovi. Nedá se skladateli upříti vtípu ač nevěmu hnutí náboženskému a politickému v Čechách patrně nerozuměl. Zdá se že byl skladatelem i jiné podobné satyry jenž počíná: *Když lev umřel,*

pravě tůhu /sedláci vstavše od pluhu / i nechťeli dělati /ni mláditi
ni orati . . . Na totožnost skladatele obou těch satyr soudíme z verše
Pobrali ste koně, krávy, kdežto v předešlé básni praví: *Koně i krávy
pobrali* jakož i z jiných styků a hlavně z důvodův jakými tendencí
svou tu i tam objevuje. Druhá tato báseň má některá místa jež pře-
kvapují vzletem obrazivosti. Že báseň tato v Praze složena byla
ukazuje verš: *Pomati toho buoh nad vámi /co se stalo mezi námi/
mnoho zlého zde v Praze /ktož tam nebyl tomu blaze . . .* Cisar
Sigmunda oslavuje nezaslouženou apostrofou, dovolává se jeho pomoci!
*Milý orle, přilet v skuore /rozpláš husy pryč za moře /pomati
smrti svého lvíka /krále Václava bratříka / Husit' jsou mu nepřá-
tely /pomati toho milý králi / učň pro buh, pro jeho matku /ne-
oslavuj toho zmatku / učist to nečisté plémě /vyšeh pryč z křestam-
ské země / ty nešlechtné husy /jetto drtie bludné kusy . . .* Dále
prosí boha a matku boží aby přispěli ku pomoci a zvolá: *Prosměž
svatého Václava /jenž jest České země klava / k tomu svatého Voj-
těcha /at husy všene do mecha. / Svatý Zigmunde, Prokope /Če-
ské země slavný pope / račtež se již přičiníti /česku semi vyči-
stiti atd . . .* Podobným způsobem i v jiné básni přivolává se pomoc sva-
tých, v horlivé žalobě na Husity kterážto píseň asi z l. 1417 pochází:
Píseň tato počíná: *Všichni posluchajte /chválu bohu vzdávajte / za-
lujit na ty Husy /žet nám vedú bludné kusy / v našej dávnej vis-
ře . . .* Běduje že tupí Římskou stolicí, a prosí svatého Václava by
se ráčil smilovati / *Viklefy ven vyhnati . . .* pak svatou Lidmila by
se přimluvila před bohem, otcem svatým / *at těm Viklefosm klatým
nedá déle tráti . . .* pak svatého Prokopa, *jenž vyhnal mnichy Němce
pryč / by se ráčil smilovati / Viklefy z Čech vyhnati;* pak sva-
tého Vojtěcha: *Čechové mír, pokoj měli / dokudž jeho piesen pěli:
Hospodine pomiluj ny . . .* a jiných dále svatých . . . *Prosmysž
všech svatých spolu / at tu Betlémsku stodolu / ráčie rozbořití
a z kořen ji zrusiti . . .* Vytýká Husitům že tupí zákony a svaté
doktory a *což nedovedú řeči / to chtěie přemoci seči / pěsti, trdlem
palici / cepem, mečem, sudlici . . .* Uznává ale že vedou nábožný
stav, s dlouhou chodíce bradou *k zemi hledí / a protož jsou všickni
bledí.* Želí že tupí svatý kostel *ti lháři, bakaláři / a ti také sto-
doláři . . .* Pak dojde na Viklefa a Husa *z Husince rodem / i svým
proklatým plodem jenž kázali kněží lupiti . . .* Pak živé lidi některé
spůsoby a obrady Husitů, hořekuje že svátky světiti a na poutě cho-
diti nechťi, že podávají lidu krev páně a dětem právě křtěným tělo
boží; a že zásadám svým vyučují řemeslnky, že pochlebují panům
světským a je k tomu mají aby kněží jimali, že vymýšlují vše možné

čím by kněží zlobiti mohli. Zvláště ho mrzí že to zlé sú sobě vymyslíli; aby Husův den svétli. Končí pak: *A vědlo škaredý kus / že s druhým upálen Hus / avšak nechtie potbati / že je má též potkati / nebudú-li se káti . . .* Zde tedy všem Husitům vyhrožováno že se jim stane jako Husovi; jiná podobná báseň v tom ohledu sahá ještě dále. Tu veršovec ku konci zvolá: *Zkrikněm všickni věrní / k milému bohu / at se ráci pokloniti / k našemu sboru, / rač Viklefy spáliti / věrné křestany spasiti . . .* I tato báseň má tendenci a počíná: *Slyšte Čechové / co se nyní děje / mnoho stého v české zemi / od těch kněží Viklefy / . . .* Horlivě tu proti těmto jakýs kněz vystupuje že naostrili jazyky své, jako praví hadi . . . že veškerý lid svedli a lásku v lidech zrušili, praví pak, že dobře bylo *dokudž kacíři nekázali / velmit sú nás nepodobné / svým kázáním zamazali / bychom měli 5 centnéř mýdla / nic bychom se nesprali . . .* Ti kuklikové prý dávají lidu boží krev z kalicha píti, *tol jest ten kus / kteréhož nedržal Hus . . .* Vytýká jim že *Chťiet býti svobodni / bez bošie báne / anit chťie míti / nad sebi kdsně . . .* Vylétiv pak všalike spůsobu Husitův svým spůsobem a podlé svého náhledu zvolává: *O nesčastné Husy / kde ste se vzeli? / zdali ste vy z pekla / do Čech přileteli? že ste Čechy zhydili / kacířstvo rozplodili / v české zemi . . .* pak se dovolává krále: *Ráč se k tomu snažiti Viklefy z země vyhnati . . .* Jiná ještě báseň obsáhlejší v 485 verších líčí Husitství dosti zevrubně „Verše tyto“, praví Nebeský „pocházejí bez pochyby hned z první doby bouří Husitských a byly nejspíš dříve složené, než Husité Heřmana, biskupa Nikopolského, kterýž jim byl kněze na Lipnici světil, utopili (1420.) Skladatel zmiňuje se o tomto svěcení“ — nevsak o smrti biskupové. Báseň začíná: *Slyšte všickni staří i vy děti / co já vám choi povéděti / o novém zákoně dvorné položenie / Jehož k bošiemu zákonu podobno není / . . .* I tato báseň — smíme-li rýmovanou prósu nazvati básní, — má poněkud ráz satyrický poněkud ale též didaktický a značeje se nechutnou rozvláčností. Skladatel se hned z počátku namáhá dokázati že Husitův přední směr byl lupiti a jiné lidi o jmění připravovati. *Poberte farářóm a kněži, / kde co mají / A k tomu všem zákonníkóm / boha se nic nebojíte / A na každého také ne- / tďajíte; / také lupie měšťáky a sedláky / Chudú kněži, kaplany, kóni / šáky; / Znamajte, čtem chťie zákon tvrditi / mieniec všecky pořád / hubiti . . .* Po takovéto narážce vytýká Husitům že prý jsou bez poslušnosti a příkládá výrok sv. Bernarda o poslušnosti. Dále jim vyčítá sváry jež v rodinách zbudili. *Již ste svadili syna s mateři / i také otoc vlastního se dočeri; / tol lásky vše uhašenie. / Také ste*

svadili kmotra s kmotrem / a kto nechce s vámi držeti nazvali ste jeho lotrem . . . Zvláště ale se zlobí, že lidu podávají kalich, což od dvanácte apoštolův prvých nemáte psáno /byť od nich bylo pod dvoji způsobů dávano . . . Odvolávají prý se na to že poslouchají Krista, ale on s vámi hříšnými nebude mluvití . . . Poučuje pak o pravém způsobu přijímání a dojde pak na to že Husité mimo ustanovení boží nedbají jiných svatých. Rozhorle se tu zvolá: *Věz to každý, žeť jest to viery zlé položení /a jich dušem věčné zatracení. A takž od verše k verši vyčítá Husitům všeliké bludy a násilí druhé straně činěné neopomina vždy mravní naučení a rozličné důvody z písma přiložiti na svědectví že má pravdu. Pak zase zvolá: *Překrásšie ste kazateli! /Vibijate již kostely, / oněkdajší dobří popravce / došli by s vámi veliké práce / ani jedné topie i jsmají / druhé vězie a jiné stínají. / O překrásšie utěšenie! / Ano od vás nic dobrého není / Chodíte kázat a rukavicemi i s moci / strojice lid vždycky k seči, / také s kordy i s dlhými sudlicemi, / s velikými oštěpy i palicemi, / a to činíte kvalitem a moci / když chcete ve dne i také v noci . . . Na to uvádí co svatý Pavel o takových nešvábrech praví, a dojde k resultatu že u těch kacířů není spasení leda mnoho dobrého lidu zatracení. Vytyká dále kněžím Husitským že učinili tolik kazatelův ze sproštěho lidu, z ševcův, krejčův, i knapův / k tomu z mlynářův i hernáčův, i řezníkův, / z kolářův, bečvářův i pekařův / i sedlářův, z kovářův i z uzdářův / z soustrožníkův, koželuhův i z střelcův, z lazebníkův, z pasařův i jiných řemeslníkův. / Také si ženám kázati kázali . . . Také k tomu dojde že prý Husité Jana Husa svatým nazývají, což prý nemožná aby byl svatým jelikož nikdy nepis stýháno /byť bylo svatým jmenováno / jeližť jest prvé divy poznán / a potom zdvižen i kanyzován . . . Dále pak, a to právem, vytyká jim nedůslednost. Však novověrci pravie: /Papež biskup nic není, / a chtiee sviecenie na Lipnici jmišti. Prosili pana Čenka aby kázal biskupa jieti. /Po tomto sě sami znáte / že i lidi i sami sě klamáte. / Vidíte že bez většie moci / nemóžte sobě nic pomoci . . . Celá pak básně končí rýmovanou modlitbou aby se bůh smiloval a ujal věrných, bouři konec učinil, jednotu v Čechách sjednal tím by kacíři se navrátili k víře a věrným svým dal přibytak v nebeské radosti. Říznější předešlých se jeví píseň proti Rokycanovi, nadepsaná: Cantio „de Rokicano et suis sectariis; cantatur sicut: Imber nunc coelicus.“ V písni této shrnuta jest všechna jen možná hana na hlavu Rokycanovu a sice od jakéhos katolíka. Uvážíme-li že nemenší potupy se stran radikálních se na něho sypaly divíme se věřů že nepřátelům svým tolikým předce vítěsně odolal. Více ke druhu didaktických básní se blíží Václav, Havel**

a Tábor, šlii rozmlouvání o Čechách roku 1424. Katolik Václav se hádá s Tábořem, mezi nimi stojí Havel Vrtoš, nejša přesvědčen pravdali při té neb oné straně dáva se od nich poučiti. Báseň jest složena ve směru protihusitském a jest tedy Václavovi všea moudrost přifknuta, kdežto Tábor tu a tam jako nakvašený polodivoch vystupuje a Havel jakožto nevědomý a neustanovený člověk toliko vrtochy a nápadnou naivností svou se vyznamenává. Takových Vrtošů bylo as mnoho za prvních dob Husitství a báseň tato patraě ku jich poučení a odvráčení od Husitství složena. Veršovec hned z počátku udává čas v kterém rozmluva tato se konala a v kterém svou báseň též as složil; totiž rok 1424, zajisté ještě před smrtí Jana Žižky. — Žaluje hned z počátku že této doby se Čechy u veliké nacházely bídě i ač známo jest co se zlého dělo předce prý o tom *na paměť a pro výběraku slušie pětí, ač mi budú snad mnozí zmétnenci z toho láti.* Kdož as takoví zmétnenci byli, vyjasněno hned na to: *Ktož ukratnějši morděť; násilník, lhář biesě, ten heslo to: „Obrance zákona božieho jmieše.“* / *Kostely kaply, kláštery, oltáře, to vše bořiechu napořád, / lupiec, berúc, mordující, diechu: „Toť jest dobrý náš řád! / O boš! zákon ústy velmi pihně mluviechu, / sbožie cizieho zuby i nehty se pevne držiechu. . .* Vypravuje pak, kterak Čechy na tré se rozpadly, jedni Pražáci, pak *Táboři šilenci Žižku za hlavu zvoliechu,* a zbytek jenž se posud bludu ostřihal. *Čtvrtý také lid takový biesě ten se sem i tam mezi třmi stranami vrtieše.* Vypravuje pak, kterak jednou v pátek a to ve sváteční den ve vypáleném kostele se sešli oni tři, Václav, Tábor a Havel Vrtoš. *I vece Tábor bledý, hledě jako jiné tele: Bratřie! jáť mám vepřovní pečeni, / v teto peleši sediece svieime ji.* Havel nevěda co čimti a zdali hřích u pátek maso jiesti vyzve kmotra Václava by si přisedl. Ale Václav jim obom řádně vymluví, načež Vrtoš, že prý *ještě dnes* nebude maso jísti, — ale *Tábor s paličí stoje, velmi křiče,* maje na sobě *potvorné a zbledelé lice* vyhubeje Václavovi a radí Vrtoši by se najedl maso a snaží se ho k Tábořské straně přivesti. Z argumentace kterou tu veršovec Tábořovi do úst klade poznati se dáva odkud vítr věje a z jakého stanoviště skladatel na Tábořy hleděl. *Budeš miěti plnú svobodu a k tomu sbožie dosti. / Když zavítáme mezi protivničie hosti / poběť i spal, zabij s bohem vše napořád. . .* Vrtoš sice nepochopuje všea, ale *popóm sbožie chcešli odjimati, toho pomohu. . .* Pak se táže *proč jest mezi námi tento veliký neklid vysěl?* Tábor mu dá vysvětlení: *Byliť sú papeži, legáti, kardindli, biskupové, mnišie, farári / lakomí svatokupci, svatokrádci, nesmierni kuhěndři, / zatajili božieho zákonu pro svá nešlechtná lenost / a tudyl se jest zjevila na*

*né ta jich všecka zlost/ i dal jest buoh ducha svého svatého/ v do-
brú kněží naši, i v nás také, člověka všelikého/ zjevně věděti, co
jest z moci božie vůle/ protož boha braniece, své sme opustili vše-
cky role . . . končí pak svou řeč doložením že tato jest bouře pří-
čina; /na popy krvavé jde ta jistá všecka vina . . . Václav pak vy-
vracuje a dokládá se sv. písmem, Vrtoš chválí Václava ale není ještě
přesvědčen. Tábor praví že plný zákon jest v bibli a radí Vrtošovi
aby navštěvoval kázání Táborův chceli se pravého výkladu dopíiditi,
nebot prý starí sú nesrozuměli jako lidé hlúpi . . . naše písmo a
náš výklad proti všem starým osta/ zbošie kněšské, královo, pan-
ské tudy se nám dosta . . . Ale Vrtoš ještě má pochybení a Václav
mu vykládá zákon boží dosti rozumě. Najde se, že v podstatných
věcech se srovnávají a Vrtoch míní že by se snad i smířiti mohli; ale
Tábor se zmíní o kalichu a tu následuje hádka učená o přijímání pod
obojí způsobou. Obě strany se odvolávají na sv. písmo a Vrtoš ví
méně nežli dříve; oba z písma mluvíta všecko podobně/ protož ne-
viem co mám právě držeti, ještě hodně . . . Mluví pak Václav: Do-
nidž Pikharti té svátosti tak nepřijímali/ v pokoji i také u višie
i v lásce přebývali . . . Tím ovšem neosvědčuje hlubokou rozumnost;
donidž tak nečinili nebyli Pikharty! — Ale jakož se z kalichu napi-
jeti počechu,/ tak se krásti, paliti, mordovati jecku . . . Dále pak
objevuje že kacíři sami mezi sebou roztrženi jsou a že z nich právě
tři není, by se úplně sjednali . . . Dobře se šelmě o mnohých hla-
vách přirovnávají/ ač se hlavami dělú, však ocasy se srovnávají. . .
Bez jednoty prý nic dobrého není, ale veliká obec křestanáká jest prý
v jednotě. Každý křestan se tedy silně varuj přijímati pod obú
spůsobú . . . nebot kacíři jediné pro to lúpi a páli dobré lidi . . . Tá-
bor se mu jen vysmívá. Majít prý Táboři lepši písmo než jiní, a za-
ložili při svú na božiem prikázání. Hrdé sme popy a pány zem-
ské pod bratřie porobili. Dříve prý měly nátisky rozličné, zpovědi,
posty, desátky, oféry a rozličné poplatky . . . ale když vstahu Ma-
homet, Viklef, Angliš a Čech Hus/ ti nám sjevichu na zlé popy
jeden dobrý kus . . . Tábor vůbec zde mluví vídy s velikým ohněm
takže Vrtoš mu vytýká: tot mi se nelíbí do tebe bratře Tüboře/ že
se vždy búříš jako větrem moře . . . Vrtoši protivná jest ta pometa
náhlá; jest mirumilovný člověk a přeje si aby se ta bouřka raději na
židy a pohany svalila, nebot prý žid také z kalicha nepije. Dále
osvědčuje Vrtoš svůj veliký rozum i tím, že na Táboory uvaluje vinu
poklesnutí Českého jazyka a národnosti České vůbec. Vlastenská smý-
šlení se tedy nedá skladateli upřítí, a měl pravdu v tom co dále tvr-
dil, zapomněl ale že jeho strana větší toho měla vinu. Praví: Jedno*

ste své zemi zahubili a kazili jazyk svůj / k zahlazení všech Čechův vy svůj vždy stropíte boj. / Již jest opuštěna v Čechách mnohá dědina / potom osadí ji cizozemská rodina; / když zahubíte a semdlíte zemi českú / potom zvelebite v zemi rodu německú / a tak nás snadně z toho světa zhladíte . . . Bylo tedy už tenkrátě zuámeck takového záměru? Dále chtě Táboru činiti výčitku staví ho nechťě v světlo prospěšné řka že Táboři si tím počínají velmi mladě / mně, aby byla jedna viera jako druhá . . . Dále si pak na Vrtoše vyjede že je na vše strany, že s tím držeti chce kdo obstoji, a žádost má toliko k tělesnému pokoji. Má vůbec dlouhou tu řeč a obrátí se pak k Táborovi osloviv jej dosti vřele: *Pakli vy diete, že o tom od boha přikázanie máte / který toho duvod nám o sobě dáte? / Když se před vámi jako před Židy moře rozstúpi, / ohnivý stúp v noci, oblak ve dne k vám stúpi; / když vás Mojšies, Žiška kat, s bohem bude mluviti / udeří metkú v skábu suchú, a pojedí vody ku píti, / když suše přejedete přes Dunaj, jako Židé přes Jordán / vešken kraj za Dunajem bude vám dán; / když sedmkrát Plseň objedete, a zdi sami padnú, / budete míeti božskú válku velmi snadnú . . .* Václav vůbec je sběhlý v biblické frasseologii a mní tím Tábera poraziti. Ten se ale nedá, spílá mu Mahometův zrádných, nečistých, božích protivníků a zrádců země České, načež Václav mu stejnou měrou odplatí. Uvede Pražany na svědectví kterak o Táborech smýšlí a zač je považují a kterak na ně *vypsali sú mnoho hrozného*. Jmenuje pak radu Tábořských kněží a praví: *Skutcoit zlí na vás ukazují*. Vypočítává pak všalike provinění Táborův a všalika ukrutenství, což líčeno velmi živě: *Klásteri, kostelové, kališi, obrasové žalují / vsi, města mnohá i hradové / vdovy, sirotci, opálení v plotech kolové; / všechnu ste zemi již ve psí učinili . . . Co ste udělali té někdy slavné Praze, okrase, obrané, někdy radě, cti koruně české / zklali ste všecko dobré městské / oltáře ste rozmetali, ornáty roztrhali, / zhupivše poklady obecné, ty ste rozmrhali, božie tělo a svítost nohami tlačili, / na oltáře cidili, kostely svaté zmlátivše páliili / věrné křestany ste rozsekali, zmordovali mnohé / pálec, topiec, nosy, uši, prsy řeziec, líti lvové!* Zde také připomíná že Táboři zvláštní peníze hotovili: *falešný peníz topete v ciziem rázu* a doleji ještě na to poukazuje: *Nenie div že falešnú vieru i falešný peniez máte; — a zlobí se velmi že nedrželi posty: maso pátek i v puostě kerete smělo. —* Táboru rozveselí porovnaní s Pražany. Projeví že títo nejináče činili než Táboři a nymí na ně lají, *že břečna v oku svém nevidie, činivše viac než my, mluviti se nestydie*. Dovojuje dále, že to co v kostelích činili dobře bylo činěno. Na to pak

končí báseň napominánímí jež Václav dává Táboru a posléze výhrůžkou: *vida že zle činíš nechceš tbatí, musíš se za to v pakle káti.*

Nedá se upříti že ze vsalických těchto básní bystrými taby vystupují panující náhledy stran a že jimi nejen náboženské ale i sociální a politické poměry tehdejších Čech namnoze se osvětlují. Ohledem na básnickou jich cenu nedá se ovšem mnoho mluvíti. Tu a tam některé jiskry roztroušeny podobají se v osamělosti své spíše šikovným obrátům a náhodným toliko nápadům než-li aby dostatečného svědectví dávaly o básnickém povolání skladatelův, taktéž mnohé se vyskytují reminiscence z čehož souditi že veršovci znali jsou plody svých soudruhův na Parnassu českém. Stopováním básnické literatury dob Husitských není historie literatury naší ještě u konce a snad ještě dlouho nebude. Jungmann připomíná ještě některé satyrické básně, ale bude jich ještě mnoho k nim připočítati. Podotýkáme zde že o jedné z nejživějších a nejdorážlivějších pokud nám povědomo, posud nikde zmínka se neučinila. Nadepsaná jest: *Historia pravdivá a utěšená všechnutn katolíkům pro zvláštní potěšení a u jisté naději o odpustcích a očištění, jich ustanovená; sepsána od Farnesia Karadinála, vydána v Římě letka milostivého bedlivým přehlednutím všech kardinálů otce svatého.* — Některá část básní doby této táhne se obzvláště k historickým událostem buď příležitostně v strannické světlo se stavíc, buď rázu rýmovaných kronik se přidržujíc. K prvému druhu připočítati lze verše *o zajetí Sigmunda Korybuta v Praze dne 17. dubna 1427.* Událost sama jest z historie známá; avšak v písní této objeveny některé zevrubnosti jež nelze obejíti. Počíná: *Z dobrého jména Čechové/ vsady slovnítné rekové/ želejte Pražské příhody/ jeje nenabyté škody . . .* Uvádí dále že *Mistr Jakúbek, kněz Rokycan/ Lupác, Ožeh, kněz Jaroslav, / ten den u veliký čtvrtek/ spáchachůš šerednýj skutek/.* Žaluje že knězi tito se vším nás světem svadili/ *když sme již Polsko ztratili/ odkudž sme dřev pomoc měli . . .* Naráží zde na sympathie Poláků a na politickou alianci s Čechy od níž se mnoho spásného pro národ Český očekávalo. Dále uvádí zejména hlavní původce události této, mezi nimiž také mistr Vavřinec z Březové jenž prý *ami pismo přeložiti z pravdy křivdu učiniti . . .* Skladatel zdá se že byl některý občan Pražský a nikoliv kněz, jelikož na kněze vůbec často doráží. Hořekuje nad bídným stavem obce Pražské do něž uvedena neustálými nepokoji: *Obec všecka potom hoří/ viklá se jako na moři./ Žádnát jim rada nestojí/ sísed se sísedá boji./ Majít lidé dosti núze;/ bude-li toho na dlúze/ nelze dobře dokonati/ budú-li knězie jednati . . .* — Důležitější a nápadnější události tehdejší zajisté nalezaly svých opěvovatelů jež podlé známých a

oblibených nápěvů skládali jsou písně ku zvěstování takovéhoho děje. Také bitva před Ústím l. 1426 dne 16. června podala příležitost ku složení písně jenž se zpívala jako: *Ej nuž važme . . . Skladatel se jeví vesměs co herlivý národovec a o podrobnostech slavného pro Čechy boje tohoto dobře zpravený. Počíná takto: *Slušíť Čechuom zpomínati / že jim dal pán buoh v Ústí / vítězství nad nepřátely / když pro svú věru boj vedli / — A to léta tisícieho / čtyřstého šestmzácimého / po svatém Víte v neděli Němci před Čechy bíteli . . .* Vzdává pak bohu chválu že ráčil Němce ze země vyhnati, načež vypravuje kterak kněžna Saská s velikým vojskem do Čech vtrhla, věrné Čechy chtěje zhubiti / a národ jich vyplniti / Ústie jí opanovala / a vysokol mordy činila . . . Všechny strany České proti nepřátelům se spojily. *U Předlice na Biehani, sjela sú se vojska s brání . . .* Němci povolávali na Čechy by se poddali říkúc: *Nám se neobráníte / neb proti nám hubení ste / vízte naši sílu takú / jest nás více než kbelik máku . . .* Čechové ale se nepoddali avšak žádali, aby kdož s obou stran budou zjímáni nebyli zabijeni. Na to Němci: *To nám není možné / než vedle klatby papežské / napotád vás zabijati / ženy, starce, panny, děti . . .* Čechové se pak připravili k boji kázáním a přijímáním. *Němci se jim porúhali / a konie své projížděli / „Husy, prý, co husy zbijem / špiči, dýkú aneb kým . . .* Když se pak vojska v hromadu strhly / Čechové k bohu volali / *viděli před sebou jiesdného / sobě prvé neznamého . . .* Táboři začali bitvu pak *kdož sú velnuli Sirotoi tekli krvavi potoci . . .* pak Zikmund s Polany, Čechové, Moravané, *stateční páni Pražané / nepřáteli byli udatné . . .* Uvádí pak přední bojovníky toho dne, jmenovitě to byli: Václav mladý Kravař, Janek Smiřický, Čeněk Mičan Klipštýnský, Albrecht Kamýcký, *Václav Říčan jako lev / držel kniežecí horúhev / statečně se s ní ohýbal / až se boj boží dokonal . . .* Hynek z Valdštýna, Bavor z Pernštýna, Hynek Krušina, Viktorin Kuaštát, páu Boček, Barda Lipnický, Trčka Jaroš z Chlumu, Čeněk z Vartmberka, Petr Kuneš, Hanuš Kolovrat, Jan Vrhata, Chlum Markvart, Škopek, Záruba Dohalský, Beneda Bohdanecký, Jošt z Blankštýna. *Jan z Górký, a s nimi kněz Fridrich ruský, Vdolav Březovec Maštovský, v čelích drželi copníky . . .* Bylo jiných mnoho dobrých / rytieruov i panoší ctných / nemožné všech jmenovati . . . Při hrdinách těchto vyčítá i skutky jejich. Takž k. př. o Burdovi Lipnickém Trčkovi praví že *vehnal se do prostřed vojska / muž-lá, že by se jít stratil / ale on se s praporem trátil . . .* Čechové zvítězili, *na Nience se víatr obrátil / tu sú hned Čechuom křbet dal / k lesuom, k horám utiekali . . .* Vypisuje pak úkon bitvy, i kterak*

ti kteří utéci mohly / markrabíně žalovali . . . Ona bořem rusé vlas-
 sy kadeřavé / trhala s krásné hlavy své a oplakávala mnoho
 příbuzných v boji zhybných. — Král Uherský se pak radí s Plaven-
 ským co tu činiti a ten mu dává naučení: *Kdo oho v Čechách boj vésti
 méj rozum, sílu a štěstí a doloží, že sedm let v Čechách bojoval
 aniž by byl čehož získal. Končí pak básně s napomenutím: Nuže
 každý věrný křesťan / pán, rytíř, Pražan, i měšťan / následuj v
 věře předkuov svých / dokaž že si pošel s krve jich* atd. Nalézají
 se též úločky rýmované kroniky České z r. 1419 a 1420. Skladatel
 kroniky této znal se zajisté lépe než jiný ve veršování a rýmování,
 čímž předčil skoro všechny své vrstevníky, pokud nám plody jich jsou
 známy. Spisovatel rýmované kroniky byl patrně katolík a royalista,
 vypravuje stručně ale živě a plyně, pročť tím více jest litovati že
 se kronika jeho nezachovala celá. Počíná, kterak se novověrci schá-
 zeti počali *na Beránku / shrnuchu sví boží stránku / na Táboře
 jinde také / jmiechu snátky nejednaks; u pokoře v náboženství / v
 /láse, v bratřickém svověnství / jeden s druhým i vajíčko / dělil, i
 chleba malččko / i krev boží přijímáchu / tak po horách putováchu*
 . . . Král Václav v nebezpečení tom spolčení se lidu vída předpo-
 vídal válku, jakž se i stalo. Kronikář líčí zboření Pražské, smetání
 konšelů novoměstských, odeření Husitů na kláštery zvláště se zmíniv:
*Kartúsy klášter spalíchu / a mnichy ven vyvodíchu, / fkuce: Hý
 na ty Němice! / leže jak vepři v krmnice . . .* Podotkne pak zkrátka
 o schůzce lidu na Křížkách, a zmíní se o listech Sigismundem do Čech
 vyslaných. Čechové prý se mu podali žádajíce toliko aby jim přijí-
 máni pod obojí povolil, čemuž on však dopustiti nechtěl, *pořfíchu!* pravi
 kronikář, *míle múdré rady máje / potom to přijal pikaje, — neboť
 mnoho peněz i mnoho krve proliti stálo nežli prý k svému pak přišel.*
 Chytře tu dokládá veršovec: *Radit múdřec z Múdrované: / Přijmi
 rovné podávání / ač chceš v tom ctný prospěch jmieti / potomť se mós ji-
 nak dieti . . .* což jest as tolik jako by řekl, slib ale nesplň kdy nabydeš
 moci . . . Dále počíná vypravovati o tom co se ve Vratislavi s Pražským
 měšténím jenž byl tam na jarmark přijel / *Krása sobě ten jméno jměl*
 . . . zde pak schází pokračování; a počíná zase u vypravování o taženích
 Žižkových pravý že zbil tolik kněží až se jich potom nedostávalo *a fale-
 šní se v ně vlúdíli; / mnozí jsúce řemeslníci / zdělali sú se kněfici
 / wíste sú se zbudíli / mezi kněže se vmísili.* Vypravuje pak krátce
 kterak Tábor povstal kterak Táboři se rozmnožili a ukrutní byli; jak
 bludní ve víře něboť *bez ornátov mái slúšili zarostlése sobě pleše, /
 dlúha brada takých bíše, což ovšem bylo hrozné že byli jakož ševci
 druží holí nejsúc slaní boží soli; i aby skladatel své orthodoxní smý-*

šlení ještě rázněji osvědčil, doloží že: *cožby najhoršieho bludu / ten kázací atd. Vytýká, že kněží i lid města toho (totiž Tábora) žrali v pusté masa mnoho . . .* že nectili svatých a nevěřili v očištěc. — Pak zase vypravuje o Žižkovi a s podotknutím vítězství u Vočic končí zlomek. — V jiné též historické básni popsání jsou počátkové Husitství. Jest to kus rýmované kroniky a sice z větší části velmi špatně rýmované. Skladatel neměl ani ponětí o básnickém rytmu a básnických obrátě a obrazi při něm marně jest hledati. Jest to vlastně kus rýmované historické monografie kterouž se sice neosvětluje coby od jinud už známo nebylo ale namnoze přece potvrzuje. Spisovatel hned prvními řádky objevuje svůj směr. *Sluší každému věděti / a budícím to pověděti / kterak sú knihy Viklefovy do Čech přišly / a mezi mistry vešly . . .* Vypravuje pak kdo vlastně byl Viklef nazýváje ho *Viklefa kulhavého* a *kterak po jeho smrti mnoho divného psaní a skládání nalezeno* a knihy jeho za bludné potupeny byly. Ale Hus a Jeroným *ty knihy mezi sebou jmiechu / a radi se velmi v nich učiechu . . .* Počal prý pak Hus proti kněžím kázati a jim nadávati čímž v nenávisť u lidu je vrhl. Králi Václavovi přičítá skladatel vinu že *káza kněží hápiti*, praví pak že *Voksa a Racek Kobyla ta sta* korektory byla, vypravuje pak stručně že Racek Kobyla do Hory se odebral kdež od havířů byl rozsekán. Prosaická mysl skladatelova, nedostatek vůl básnické intencí nápadně se osvědčuje u popsání tohoto výjevu kterýž i nejnepatrnějšimu veršovci by podati mohl motivu vědeckého a k rozehřání způsobného. Snad skladatele již pouhá upomínka na to jakoby mu byla nit rýmu došla několik řádků nerýmovanou prostomluvou uvedl, dokládaje že *to vše se stalo pro kázání mistra Jana Husa*, a že *král dal jiskře uhlem býti*. Podotknuv že *kněží potom se rozlitieli a od krále se odtrhli a k své vůli činili jak chtěli, i podnes; a to léta 1416 na Hromnice* — dá se zase do rýmování. Vypravuje že Hus z Prahy vyhnán na venku *proti papeži, biskupóm kanovníkóm velmi kázal i napotád duchovní velmi haněl, že kněz Vaněk počs děti v rybnice křtíti* a několika řádky odbyde navracení se Husovo do Prahy, odebrání se jeho do Konstanci a upálení jeho i Jeronýmovo. *Potom se kněží v Praze sbútili / a krev boží rozdávali* v čem mistr Jakoubek učinil počátek u sv. Michala. Pak dojde na Ústí a uvádí jména kněží tam se usídlivších i příznivců jejich, u nichž našli útočiště. Jmenovitě prý to byli *Joha, pekař u nějž bytovali a Pytel, seukenník bohatý, ten kněží na ztravě mějieše / mistra Jiřma, Voňka, Petra velikého, / Antoše, Petra Ústského / Pšeničku, Kaniše, Bydlina / a jiní . . .* Tito tedy byli první kněží v Ústí. — Podivnou logikou se skladatel zase vrací

do Prahy a vypravuje kterak Hus v kletbu vehnán, z Prahy vyhnán a v Konstanci upálen byl *léta božieho 1415 v sobotu v ochtav sv. Petra a Pavla apoštołów*. Dále uvádí *že toho leta v Praze/ na přikopě u černé Róže/ mistři a bakalářové Drážďanští bydlechu/ a tu bureu mějechu, totiž Petr, Mikuláš, Engliš a Loripes. Ti Jičínovi prý radili aby počal krev boží rozdávatí a Jičín mistra Jakúbka k sobě naměvati/ a jéných kněží mnoho/ aby se drželi toho . . .* Vypravuje pak kterak biskup Heřman od Čeňka Vartemberského na Lipnici donucen byl husitské kněze světiti a kterak Táboři toho biskupa pak utopili a za to svěcení se jemu dobrým odplatili. Uvádí pak jmena pášův jenž Husitství na Moravě uvedli, totiž: Lacek Moravský, Petr Stražnický, Heralt Skalský a Jan Tovačovský. Mnoho prý zlého z toho pošlo, a *páni počechu se hněvati*. Ale kdyby prý byli páni Čestí a Moravští biskupóm v právo jich nesáhali/ aby oni kněží sami trestali/ nikdy by bñudové v Čechach nebyli;/ ale teprv chci staviti/ když tomu nemohú nic učiniti . . . Tak prý se už rozmnožili *že i po horách chodiechu/ a bez ornatův mše slúžiechu . . .* Zmíni se pak o bitvě pod Vyšehradem o vítězení Husitův nad čimž zvláště horníci prý *se velice rmutie/ a králi Uherskému toho túžiechu*. Končí pak tím že si Sigmund *po roce do Čech přijede a horníky s sebou z Čech ven vyvede . . .* Mimo všaké dílem epické dílem satyrické a j. básně zachovalá se také válečná píseň Táborův, ježto nověji už několikrátě tiskem vyšla. Staré podání jmenuje *Jana Žižku z Trocnova* skladatelem této písně. V Riegerovu Archivu díl I. p. 324 se dočítáme: Nach den Fragmenten des taborit. Kriegsaliedes entdeckte Hr. Šafařík die Unterschrift: haec Deo solemnisa de Czechtic. Objeveno tedy že nikoli Žižka nýbrž Bohuslav z Čechtice jest skladatelem válečné té písně, jenž začíná: *Kdož ste boží bojovníci/ a zákona jeho /prostež od boha pomoci/ a doufejte v něho/ že konečně s ním /všdycky zvítězíte . . .* Píseň tato jest jedna z nejraznějších nejcharakterističtějších svého věku. Zpívána od četných zborů bojovníků tábořských nemohla se minouti dojmu velikého. Zajímavé jest že v ní i nejdůležitější pravidla válečná obsažena, takže vojínům na paměti tanouti musil nejprv směr boje, pak i hlavní podmínky jichž se přidržovati nutno máli boj vítězně skončiti. Povzbuzování tu i řytířové i lid obecný, páni i sluhové. Připomenuto tu na hrstku Táborů proti mnohočíslným vojskům stojících: *Nepřátel se nelekejte/ na množství nehleďte . . .* Na srdce kladeno vojínům aby pro lakomství a loupež životu netratili: *na kofistech se nestavujte*, aby vydané heslo si pamatovali; svých hejtmanů pozorovali, druh druhu střežil i *hledíš a drž se/ každý šiku svého*. Konec zvláště vyměřen na okamžik rozhodný:

*A sítin vesale skřikněte / křkou: Na ně! her na ně! / braň svou ru-
kama okutněte, / Bůh náš Pán! vzkřikněte; / bíte, zabíte, / žádného
nešpíte!* Že tato slova zápal v lidu budila, dokázáno skutky.—Mnohá
svědectví ručí za to že vedlé tohoto časového též duchovní básnictví
kvělo. Valná část takovýchto písní tenkráté užívaných byla původem
staršího. Vytýkalo se Čechům že při službách božích zpívali jsou česky.
Tot zajisté odevždy činili, jenže při stavu věci za husitských dob
bespochyby dřevnější latinské hymny se vždy více a více vytrácely a
český jich překlad se užíval. Některé ze starších těch písní podržely
svou platnost i u novověců, k ním se přidružily pak nové z pozděj-
ších názorů náboženských vyšlé. Latinské hymny Pražského kostela
do češtiny přeložené připomíná Balbin. (Boh. doct. III. 158.) Nalezl
je mezi rukopisy Krumlovského kostela. Obšírněji pak o této a o
jiné podobné knize mluví v životopisu arcibiskupa Arnošta, dokládaje
že české překlady stojí výše svých originalu. — Práví totiž: *Ecce
contextu, iisdemque sententiis, nisi quod Bohemica clariora et signi-
ficantiora sunt et pluribus versibus constant etc...* Že však i za
Husitských válek se písaři čeští ještě pilně s latinskými hymny obíraly
dokazuje *Hymnarius* jejíto psal Jan z Domašína l. 1429, latinské
hymny českými opatřiv glossami. — Ale Husité zajisté nepřestali na
známých starých písních a skládáním i zpíváním nových se posilovali,
a to takových jimiž nové své náhledy osvědčovali. Jisté jest že ně-
která část písní v pozdějších kancionálech umístěna až z této doby po-
chází, ač nebylo jich tolik jako později, kdež církev Česká se poně-
kad ustálila.

Básnictví jakož vědy, tak i v Čechách se jevilo býti ozvěnou
časů. Jakého druhu zájmy převládaly národem takovým jich druhem
se i básnictví národní osvědčovalo. Básnictví české krácelo v Husit-
ských válkách za historii, ač ovšem pokulhávajíc a jen na některý
okamžik se po boku jejím objevil. Nemáme zde onu část jeho která
se historickým přioděla rázem. Rýmované kroniky této doby pokud
se nám v zlomcích zachevaly — nemají do sebe ani rázu básnického
ani vlastně historického. Jimi zajisté málo osvětluje se doba v které
povstaly, a kdyby nebylo spisovatelův jiných druhův, kdyby nebylo i
takových kteří přímým a prostým vypravováním událostí nás poučují
a tom co se stalo málo bychom věděli jaké to byly výstupy na které
si všechny strany stěžují, připisujíc všechny nehody stranám protiv-
ným. Nutno tedy se domáhati pravdy bedlivým skoumáním zpráv ze-
vrubnějších, podání takových jimiž podrobnosti se osvětlují a netoliko
všeobecné zájmy takofka úhrnkem se činí o tom co pohybliví oni
dnové s sebou přinášeli. Došlo nás několik podání dílem rozsáhlejších

dílem obmezenějších časem i způsobem vypravování. Valná jest sbírka textu takovýchto zápisů historických o jejichž srovnání a směrné sestavení si za našich dnů zvláště Palacký nesmrtelnou vydobyl zásluha. Bylť zajisté obyčej u starých Čechů — „praví v předmluvě (ku Star. letop. III.) že přepisující kroniky domácí pro sebe a jen k svému vlastnímu užívání přibírali k nim z jiných památek zprávy a zápisy kteréž se jim i důležité vřy hodné zdály. Takž se stalo že letopisové tyto téměř tolik přepisovatelů tolik skladatelů měli.“ — Tím i ráz řady letopisů Českých XV. století naznačen. Nedá se u všech textův těchto přísně ustanoviti doba které přísně náleží. Některé více ze starších kronik vypsalí jiné později povstalé použili svědectví z časů Husitských. Bereme tedy doby Husitské za střed a klademe sem prozatím celou sbírku zápisů tak jak od Palackého uveřejněny jsou v knize Starí letopisové Čestí. Texty jež sbírka tato obsahuje jsou následující: Text I. jest sebrání příběhů českých od r. 1338 do 1432 v rukopisu téměř souvěkém. Text II. jest předešlému podobný s nemnohými varianty avšak prodloužen až do l. 1436, též v rukopisu téměř souvěkém. Text III. jest zvláštní kronika od r. 1378 — 1461, vypravující příběhy země České zvláště ve Hradecké zběhlé kratičce, ale dosti věrné a určité. Text IV. předešlému podobný, na okolí Hradecké zvláštní ohled mající, ale ještě mnohem kratší ač od r. 1278 — 1467 sahá. Text V. jest krátká kompilací příběhů země České od r. 904 — 1411 z pramenů starožitných vzata. A takž i dále řada jiných podobných zápisů pozdějších se nalezá jenžto od rozličných spisovatelů pocházejí. Někteří spisovatelé se domýšleli že Matiaš Landa z Chlumčan v dějinách věku XV. často připomínaný byl spisovatelem většho dílu těch kronik, avšak Landové kroniky není mezi nimi a zdá se tedy že není ještě objevena. Důležité jest že v nadřecených letopisech českých valná část zpráv o valkách Husitských pochází od vrstevníků a očitých svědkův, což ovšem veliká jich jest přednost byť i zápisy tyto od spisovatelů svých k uveřejnění neustanoveny se jinak nijakou vlastností nevyznačovaly která by za zvláštní okrasu literatury oné doby sloužití mohla. Jakkoliv však chudé a místy nedostatečné, dí Palacký o Letopisech XV. stol., jsou zprávy kronik těchto, pohledneme-li na hojnost, velikost a důležitost dějů ve vlasti za věku onoho náramně zbožněné: přece nemalé anebř hlavní šetrnosti zasluhují nade všechny jiné kroniky věku tohoto. Nepekřytě a. zajisté beze lsti vypravují o velikých pohromách na vlast naši po smrti krále Václava IV. skrze odpadnutí od řádův světských i duchovních a skrze zbožnění vášní lidu obecného uvedených, stavíce tím dosti živý krvavě anarchie obraz atd. . . . Celkem jsou to pokračování kronik Beneše z Horovic a Palkavy

Některé části kronik těchto vyznamenávají se obzvláštní živostí vypravování, jiné zase nápadnou nedovedností a duševní mdlou. — Mezi živé články počítá jest spis (zde již na str. 561 uvedený) o smrti kněze Jana z Želiva. Zvláště zajímavé jest též: Žižkovo tažení válečné do Uher l. 1423. Jest to nejživější popsaní způsobu jakým Žižka lid svůj vedl k bojům, jakým vozové své hradby uspůsobovati dával. Nedá se téměř ani zevrubnějšího líčení válečného tažení mysliti, a obdivem naplňuje čtenáře genialní způsob defenzivního válčení Žižkovo. jakž zde se objevuje neméně než jako offensivní jeho podniknutí o nichž jinde zprávy podány. Spisovatel počíná vypravovati kterak jednoho času táhl jest Žižka do Moravy a . . . *zpraviv čtyři řady vozov, a děl což mohl najviace, i táhl jest přes hory do Uher. A tu sú jemu Uhři taženie nebránili, a nikdiež jemu nepřekáželi, chtiec zdaby se ubezpečil i z řádu některak povystúpil, zdaby jej tak kde poraziti mohli. Neb sú se naň velmi silně jezdecky sebrali, a sebravše se naň sú táhli, i množstvie děl měli. A on porozumév tomu, že dobre nenie, obrátiv sobě k Moravské zemi zase vozy, i takto je spravil: najprvé sobě lidi u vozích zpravil, jezdné i pěši, a táhl jest s zavřenými vozy. A takto sobě krajní vozy zpravil: proti každým vozom se dvěma pavézama, a za ty pavézy po dvě neb po třech střelcích; a to z té příčiny udělal, jest-li žeby mu na tažení chtěli do vozov skočiti, aby toho ti bránili. Neb ten den těžké mu taženie před nimi prišlo; neb kdež se najméné porastavil, velmi mu do vojska bítí. I nemohl jim nic odolati, ale táhl jest až do noci; a to z té příčiny, aby ho nemohli tak v noci shlednati, kde se položí, a do vojska mu bítí; a v svém vojště nedal žádných ohňov dělati. A oni pojezdiec okolo něho, nemajíc kde koňov vázati, musili do vsi jeti a to podál, aby před ním také bezpečni byli. Tu on poležav, což mu se zdálo, táhl jest nazajtrše k jednomu jezeru, kdežto jezero mezi jedniem vrchem. A takto se u něho položil: jednú stranú k jezeru a druhú stranú pod vršek; a to z té příčiny, chtěli-li by do vojska stříeleti, aby jej přestřelovali. A sám takto udělal: pojav picní vozy, vytočil je na ten vršek, udělal z nich u přední brány baštu i u zadní druhú; i vkopav je vpravil do nich děla. I nedal jim nikdiež na těch vrších ostati. A tak ten den bezpečně tu ležal i tu noc. Opět potom třetí den od toho jezera táhl jest k jedné vodě, kteráž teče k Narhodu, i položil se u té vody; i tu jest se velmi bál poraženie, aby přepustio mu něco lidí přes tu vodu, (do zadních vozov jemu nevskočili. A protož) celú noc vkopával krajní vozy od jednoho břehu až k druhému; a z druhé strany vody přepravil sobě picní vozy,*

i též je vkopával tak, aby na ně úprkem jízdní nemohli. A všecky břehy skopal, aby mohl všemi čtyřmi řady táhnúti přes tu vodu. Kdež oni vpustivše jej do té vody s vozy, i pokusili mu se k zadním vozům; kdež jest on je od těch zákopuov odbil, kdež sá i pěšky i jezdecky k němu šturmovali. Tu jich je mnoho zranil i pobil; a odbiv je, na onu stranu přepravil se s vozy i s lidem svým. I děkoval pánu Bohu, že mu pán Buoň ráčil pomoci přes tu vodu se přepraviti. I hned táhl jest odtud mezi jedny lesy, kdež jsá bahna a lukové, i položil se takto mezi zákutí; a to s té příčiny, aby k němu z děl bítí nemohli. I tu jest přes noc zvuostal. Čtvrtý den táhl jest k jezeruom jedněm, a neboli k stavuom, kdež jsá za Trnavú. A tu sobě zpravoval vozy, vybíraje z placních řaduov, a to z té příčiny, kdež mu v krajních vozích v řadích mnoho boni i vozuov polámali a pobili. A tehádž ho ponechali. A on položiv se u těch stavuov, spraviv sobě ty všecky věci, v pátý den táhl jest k jedné stráni. Tu sá naň opět přitáhli jezdecky i s děly. A on jest táhl podle té straně, že měl jednu stranú obranu, že jemu snáze bylo jedné strany brániti nežli obú. A oni vidúc, že jemu nemohú nic učiniti, i táhli sá pryč od něho; a on položil se na jednom vrchu. Kdež tak pravie lidé, že jest veliká peota a bieda tu na nich byla, tak že za jeden koštál seloný byli by drahné peněz dali; a to s té příčiny, že jim z vozuov nikam nedati, že sá mu jízdnými silni byli, a naň se dáti pěšky nesmělá. Neš kdys kolvěk je k tomu připravil, že sá jízdná dohuov vsedati a pěšky k němu šturmovali, neb se s nim bili, že je vďadycky porazil, aneb od něho velmi bítí byli. Neb jináč se stroj jezdecky k bitvé a jináč pěšky, že jim to jest neobyčejná věc; neb kdež se mají čemu ušiti, než tomu zvyknú, žeby musil k tomu nějaký čas býti neb nějaká chvíle. Šesté tažení Získovo, když se hnul od té stráně, kdež se jemu dostalo táhnúti k horám, i kdež mu ten den na jeden řad vozuov přišlo k tažení, že jináč táhnúti nemohl. Tehdá Uhři vidúce to, táhli naň velmi silně, nadějice se, že již jeho správa ani jeho šikovú nic jemu neprospějí, že ven z vozuov musejí. A on takto proti tomu strojil, bráně se toho: položil se u samých lesuov pod jedním vrškem, a to pro tu příčinu, budú-li k němu z děl bítí, aby jej přestřelovali; a sám s svými děly utekl se k tomu vršku. A potom kázal koně z vozuov vypřáhati, a na ně s sebyrami, s lopatami a s rejči vsedati, aby cesty zohledovali, jest-li žeby jemu kde zarubali; a to z té příčiny, aby po stranách na ně na vozy jiní udeřiti nemohli, cesty velmi dobře kázal opraviti. A kdys měl z lesuov ven vytáhnúti, as za puoldruhých honuov, kázal s je-

dné strany cesty staré noví cestu dělali, a s druhé strany druhú; a to s té příčiny, aby předtáhnu-li jej nepřátelé, aby tu starú cestú děla a pěši sobě obrátil; a to proto, jest-li žeby mu chtěli toho pole brániti, kudýž jest z lesu měl vyjeti, aby je tudy vystřelil a vybil; jakož se jest pak stalo tak. I takto s oné strany lesuov vozy sobě zpravili: udělal sobě z těch čtyř řaduov, v kterýchž táhl, dva; a pojav sobě picovní vozy, i protrhl sobě vozy, i udělal sobě s nich řady čtyřmi jakožto sed, aneb jakožto baštu od jednoho konce lesu až k druhému. A kázal je háčivemi svrati v hromadu, aby mu jich roztrhnúti aneb převraceti tak snadné nemohli. A to udělal proto, jest-li žeby chtěli jemu do vozuov skočiti, aneb děla z zadu pobrati, aby oni tu se bránili za těmi vozy jako za zdi; jakož se pak tak stalo. I takto jest púštěl do lesu, najprvé děla, což mu se zdálo, i pustil něco pěších, a potom padesát vozuov po pravé ruce. A když těch padesát vozuov vyšlo jest, opět dal mezi ně něco pěších, což mu se zdálo; i pustil opět druhých padesát vozuov s levé strany, a opět mezi ně dal něco pěších. A tak vždycky dával, pokudž mu těch vozuov stačilo, po padesáti; a mezi ně pěši dával, pokudž ta potřeba kázala. A to z té příčiny, jest-li žeby mu chtěli na lesích vozataje zbiti, aneb vozy také vybrati, aby ti pěši, kteří jali mezi vozy, toho bránili. Tehdy kdy poslední vozy púštěl na sad, tehdy obořili se Uhři, chtiec mu děla pobrati. Tehdy oni s toho vršku utáhli za ty picovní vozy, kdež jest sobě z nich řady zdělal; tu se v těch vozích zavřeli, a pěši se z nich bránili, tak až oni s děly do lesa ujeli, i pěši potom za nimi táhli. A tak se Uhruov nic nebáli; než sú se oni do těch vozuov dobyli, až oni něco i cesty zarubali, aby za nimi jezdecky táhnúti nemohli. To vidúce Uhři, že jemu žádné škody udělati nemohli, i někteří táhli předě, chtiec mu z lesuov brániti; a někteří táhli domuov, praviec tak, že není člověk, než že je čert, že mu ty rozumy dáva, neb že se nám ničímž užiti nedá. I takto se jest z lesa vypravoval ven, kdež sú byla nějaká pole mezi nějakými stráněmi: když přitáhl k těm cestám, kdež sobě nové zdělal, najprvé těm padesáti vozuom kázal hnúti tu noví cestú, kterou sobě noví udělal po pravé ruce; i když sú na pole vytáhli, podlé samé stráně, a to z té příčiny, že od pole měli pěši vozy, a za sebou stráně, a tak tudy se jezdeckých nebáli. A z druhého řadu po levé straně též kázal hnúti podlé druhé stráně; a tá starú cestú vypustil děla ven z lesa i byl opanoval sobě to pole. A tak pomalu vždy vozy těmi ven vytahoval; neb sobě byl též také vozy zpravil všechny v jeden řad, že je sprovíjel jako věnec. A to proto udělal, aby oba řady sobě

*pojedná dělal, aby je sobě z toho pole vytiskl mocnými rukou. Neb tak jemu těch vozuov vždy přibývalo ven, až jimi všemi vytáhl ven. A tak jemu pán Buoh pomohl z Uher vytáhnúti. Ale jakž jest Žižka počal bojovati, najtěžší jemu přišlo atd. Popeání zde jest tak zevrubné že jenom očitý svědek je shotoviti mohl a to bedlivý a válečných věcí zkušený pozorovatel. Udáno tu nejen *kerak* Žižka svůj lid a své vozy rozstavoval ale i *proc* tak a nejináče činil. Spi-sovateľ provází Žižku v tažení tomto ode dne ke dnu od chvíle k chvíli, a podává zde nejplatnější svědectví o prozřetelnosti a důvtipů slavného vůdce Táborův takže nelze už přičítati vítězství jeho pouhému válečnému štěstí aneb nedovednosti nepřátel nýbrž nutno uznati podi-vuhoduou obezřetnost a genialní nápady proslulého Jana z Kalichu. — Jest želeťi že právě z tohoto desetiletí se nám vícero podobných člán-ků historických nedostalo. Doba od l. 1420 do 1430 čím bohatší se jeví skutečnými dějinami tím chudší jest na písemné památky sou-věké.“ Pohnutější a důležitější byly právě tehdaž dějiny České samy v sobě“ praví Palacký — „ale první doba jejich (1422 — 1424) kryje se nám právě nejhustší tmou nepaměti; z bouřlivého moře dě-jův nezachovalo se než jen takorka krůpějí několik, kteréžto spy-tatelovu žížeň více dráždí nežli hasiti mohou.—“*

Podobných monografií větších a menších se zajisté ještě něco nalezá v knihovnách a archivech. Některé z monografií těchto pou-žili pozdější kompilatori v jeden je slučující celek. Takovou kompi-lací jest zajisté i latinská kronika university Pražské již neznámý kdosi v šestnáctém století sestavil. Sahá od l. 1348 až do 1421 a posky-tuje mnohé od jinud neznámé prameny ku poznání udalostí za času prvního hnutí Husitství v Čechách, jakož i zprávy o předních tenkrátě osobách. — Avšak mezi nejlepší zřídla historická doby této klásti se musí latinsky psaná kronika Vavřince z Březové, o kteréžť jsme se už na str. 351 a 377 i j. tohoto spisu zmínili, podotknuvše že byl dvořenínem Václava IV. Co po smrti krále činil nevíme. Že se v Praze zdržoval vysvitá z potupné jedné básně (zde už dříve uve-dené) kdež podotknuto že l. 1427 se účastnil na vypuzení Sigmunda Korybuta. — „Hodit se k tomu mistr Vavřinec — byt jím opravil konec — umiet písmo přeložiti — z pravdy křivdu učiniti . . .“ Byť tedy už tenkrátě známým překladatelem. Co takový též uveden jest i v starých letopisech: „*jenž jest ty listy* (Práva a listy nového města Pražského.) *v ty války a nesnáse kteréž sú se mezi městy Praš-skými dály k žádosti a ku počtě nového města Pražského z latin-ské řeči v českú vykládal.*“ Staroměstší mu vytýkali že překlad jeho byl nepravý, což je as tolik jako by byl listiny úmyslně zfalšoval.

Nelse bylo už tenkrát o tom rozhodovati jelikož originály v boji staroměstských s novoměstskými shořely. — Vavřinec z Březové se považovati dá za muže mezi spisujícími vrstevníky svými v první řadě stojícího. Byl nejen mnohostranně vzdělaný ale i dosti ostrohledným a v literatuře svých časů nad jiné sběhlý, a zajisté i mnohozkušený. — „Prožil dobu velkými a hroznými udalostmi v Čechách nejbohatší i tak blízko stál středíšti z něž udalosti tyto vycházely, že jich původ význam a objem snadno přehlídnouti mohl. Mimo to se už z mládí více než kdo jiný zaměstnával studii historickými, byl tedy schop i povolán k sepsání historie svého času.“ (Palacký Würdigung der b. Gesch.) Učinil to a shotovil kroniku latinskou, leč pohříchu spis ten toliko osm let dějin Českých obsahuje totiž od 1414 až do počátku 1422, a tu i teprv od l. 1419 podrobnější podává zprávy. Že spis tento v Čechách uznání docházel vysvětluje i z toho že dosti brzo do jazyka českého byl přeložen. V českém rukopisu jež shotovil Jakub Brazydýn, soused a horník na Horách Kutných r. 1619 a kterýž obsahuje Pulkvu a prodloužitelé jeho, letopisce XV. století, nalezá se tento český překlad Březinovy kroniky. (Viz časop. Č. Musea 1843 a 1844: Vyjímky z překladu českého kroniky latinské M. Vavřince z Březové). Kronika V. z Březové náleží podlé svědectví předních našich skoumatelů mezi nejdůležitější památky dějepisectví Českého. Vyznamenává se nejen dokonalou znalostí věcí ale i obezřetností a živostí vypravování. Kdybychom tohoto spisu neměli, praví Palacký, byli bychom poukázáni na pouhé nejisté pověsti, a skoumatel s žalem pohřšuje výmluvného tohoto tlumočníka, po roce 1422, kdežto celým desítiletím se mnohé tmavé stránky v historii České objevují. Co dějepisec jevil se Vavřinec z Březové na půdě stranické, co přísný kališník stoje i proti Tábořským a Orebským jakož i proti katolíkům. Stranu Tábořskou decela nespravedlivě pojímal, nemaje smyslu pro veliké směry její. Náklonost jeho k mysticismu dá se i v této jeho kronice stopovati.

Jiný známý kronikář této doby ačkoliv též v latinském psal jazyku, byl tak zvaný Bartošek. Vše co o životě tohoto letopisce se ví spoléhá na pouhých důminkách. Otec jeho Jan z Drahonice, jakž Balbin tvrdí, umřel prý l. 1401. Bartošek (Bartoloměj) už l. 1408 cestoval do Itálie. Živ prý byl ještě l. 1464. Mínění tato pochází od Balbina který také ve svém spisu *Bohemia docta* Bartoška jakožto katolického spisovatele nad míru chválí (*qui bella sui temporis a morte Wenceslai Caesaris usque ad annum 1435 maxima fide et diligentia describit . . .*) Kronika Bartošková počíná létem 1419 a sice známým útokem lidu Pražského na novoměstskou radnici, a sahá až do leta

1443. Dále přidány jsou kronice této mnohé příběhy jazykem českým sepsané, jež však od jiného spisovatele pocházejí a některé chronologické zápisky od l. 1310 — 1464 chovají. Kronika tato zdá se že byla nejen Hájkovi — pravi Palacký — ale i všem ostatním dějepiscům Českým až do XVII. stol. neznáma. Balbina Pešina byli první jenž se o ní zmínili a zpráv jejich použili. Jinak jest psána latinou přímo barbarskou. *Bartocius omnes ejus atq̄is scriptores barbarie sermonisque obscuritate longissimo post se reliquit intervallo*, svědčí Dobner; omlouvaje dále spisovatele tohoto že co voják více způsoben byl k vedení zbraně než pera, a k vykonávání hrdinských skutkův více nežli ku spisování dějepisův.

Bartošek byl skutečně vojínem, ač ovšem ne vůdcem vojenkým. Pozoroval udalosti z obmezeného jen stanoviště a podává své zprávy chladně beze všeho rozjímání. Znatele mu přiřítají i šetření historické pravdy. Byl royalista a římský katolík, nedopustil se však nespravedlnosti proti jináče smýšlícím. — Viděti z toho že kruh historických spisů za této doby v Čechách povstalý nabyl právě široký a bylo patrně více dějů než dějepisu, více takových jižto dělali historii nežli takových kteří o ní psali. Pozorovati ale jest v historických podáních této doby která národ Český i slovem i zbraní se domáhal svobody náboženské i politické a která v jednom i v druhém valně prospíval. Slovo české zajisté v dobách těchto se operutilo a rázu nabylo polemikou a dialektikou. Uvážení tu hodno jakých sil řečnických tu potřebí bylo aby národ tak mocným se pohнул zápasem, ale neméně pomýšletí sluší která vojenská jeho disciplína ve všeobecné době této se zdokonaliti musila. O zavedení takové disciplíny nás poučují článkové dva, jeden od l. 1413 druhý 1423. V archivu Starého města Pražského (*Chaos rerum memorabilium*) uchoválo se *České zřízení vojenské* l. 1413 na rozkaz krále Václava sepsané od Jana Hájka z Hodětína. O Hájkovi víme toliko že l. 1410 byl purkrabím na Protivíně 1412 pak královským kuchmistrem, 1417 a 1418 podkomořím markrabství Moravského, 1420— 1422 purkrabím na Zvíkově. Pochybovati nelze že Hájek z Hodětína byl jeden z nejbližších důvěrníků králových jelikož se nalézají stopy neklamné že král Václav pomoci a rady jeho ve všelikých důležitostech často užíval. O původu spisku dotčeného podává rukopis zprávu, že když král Václav pro zprotivení pana Puty ze Skály kázal obehnutí hrad Skálu nadřečeného pána *tyto kusy podepsané a práva vojenská rozkázal jest slavnému panoši Hájkovi z Hodětína, podkomořimu království Českého papsati pro budoucí Čechy bojovné aby se uměli u vojevůdců zpravovati; a přikázal jest je u vojště před nadepsaným hradem písařům vojenkým*

*čísti . . . Obsahuje pak nařízení články, aby veškerí vojínové plní byli služeb božích, aby všechny hry neslušné a neřádné byly stavovány a zvláště kostky, karty, koule aby nebyly u vojšťe dopuštěny; lání a nestydáté mlávení aby přestálo; zlé ženy aby pryč hnány a puzeny byly, kdyby někdo smilnosti se dopouštěl *tomu šilink bude dán skrze pračata*. Z toho tedy vidno že pračata zastávali tehdaž také službu biřičův ve vojšťe . . . Kdoby násilí panně učinil bude hrdla zbaven bez milosti . . . Kostelové a klášterové aby žádní vybijení nebyli ani vypalováni lečby bylo rozkázáno hejtmany k tomu ustanovenými; a proto vždy aby posvátnými věcmi hýbáno nebylo ani bráno. Nebo kdožby který kostel vybil takovému bude ruka utata; pakli by kto Tělo boží s puškou aneb kterou jinou svátost vzal a vysypal, takový bude bez milosti upálen . . . Bořitel oltářův *pomstě kázan bude vedlé práva vojenského* . . . Kdo na přátelském jiné věci brátí bude nežli pokrm sobě skrovný a koňm obrok trestán bude jako loupežník, taktéž kdo by na přátelském bral koně, krav, i jiného dobytka a šatův neb jiných věcí které k hospodářství příslušejí. Zapovídá se sváda u vojska, kdoby ale zbraň na druhého obnažil tomu bude bez milosti ruka utata. Dále ustanoveno kterak pěší a jízdní se stavěti, čeho u pochodu a j. šetřiti mají, co s zřinými činiti, kterak ponůcky odbývati mají. Spůsob vypláčení žoldu služba a výslužné písafův udáno, a j. v. Charakteristické jest, že z artikulů těchto vyzirají zásady lidskosti a šetrnosti, že ohled brán i na to aby země se příliš nehubila. K. př. *Včelám aby žádný nepřekůžel . . . Kdež se táhne po přátelském, aby takové nekřesťanské záhuby se chudým lidem nedály . . . chalupy aby nevytáheli; dobytka ani koně aby jim nezajímali . . . Kdež kolivěk buďto na přátelském aneb nepřátelském, kdež se ženy s uzly a s šaty vynesú a na nich i při nich sednú, aby jimi žádný nehýbal, ani tům ženám co bral, aby jich přehledával. Pakli jim přes to kto brátí bude, takový bude kázan jako jiný loupežník* . . . Vícero jiných článků jedná o chování se při pochodu, ležení atd. takže dosti jasný obraz vojenské discipliny české této doby tu podán. — Věkem válek Husitských se ale zajisté na nařízení tato nebral ohled, a při povaze vojny této nelze jest také očekávati aby se řád králem Václavem pro vojska ustanovený zachovával i od vojska národního, od válčícího totiž lidu kterýž se nacházel v stavu revolučním. Některé zvláste články onoho řádu musily pozbyti tím více váhy anto směru válčících přímo odporovaly. Avšak Žižka a soudruhové jeho uznali jsou zajisté nutnost takového řádu vědouce ze zkušenosti že bez discipliny vojenské nelze dlouho v jednotě a v poslušnosti udržeti lidí povahy a rázu nejrozmanitějšího, kterémuž tím více jakýchsi zákonů a úvazků potřebí čím ohnivější a*

bezohledněji si počíná spoléhaje se na sílu tělesnou a rozkvašen jsa myšlénkami výtržnými. Protož od vůdcův strany Tábořské, vydáno bylo nové nařízení vojenské léta 1423, (Rakopis nadepsán: Constitutio militaris Joanis Žižka) jenžto počíná: „Z milosti a zdaru Otce a Pána Boha všemohoucího uvěřivše a přijevše osvícení jisté, stále ohlášené a důvodné pravdy a zákona Božího.“— Myšlénka náboženská zde jakož všady tenkrát v popředí postavena. Hned první článek praví: „Abychom slovu božímu svobodu dali v kázání všude . . . a to v svých srdcích mile připomínajíce skutečně plnili a drželi potom i jiné k tomu vedli a drželi.“ Směřovalo nařízení toto především k udržení mravů ve vojště Tábořském a vyšlo jmenem J. Žižky a všech předních důstojníkův, Roháče z Dubé, Alše z Rysenburka, Jana Potšteina na Žampachu, Bočka z Kunštátu, bratří z Valečova a z Vysoké a j. Článek druhý praví: „Abychme tělo a krev Pána našeho Ježíše Kr . . . všickni přijímali s bázní, s náboženstvím a poctivostí staří a mladí, dítky hned po křtu a potom žádných osob nevyměňujíce je k tomu raději nutili a pudili nejméně v neděli každý týden . . .“ Přechází pak na kněžstvo a veškerý lid napomináním je k mravopoctnosti a zbožnosti „abychme sami na sobě napřed i v sobě hříchy smrtedlné i vědní stavovali, rušili, kazili; potom na králích a knížatech i na páních, na měšťanech, na femeslnících, na robotnicích i na všech lidech mužského i ženského pohlaví a pokolení, žádných osob nevyjímajíce, starých ani mladých“ . . . Nápadně se v celém nařízení tomto vyalovena jeví rovnost před zákonem, čímž mimo jiné, demokratický směr Tábořův zřejmě naznačen. Vodící myšlénky nařízení toho nejiné as jsou než ony i v písmi „*Kdož jste boží bojovníci*“ projevny. Poslušensství a kázeň vojenská přísně tu vytknuta „anebo skrze neposlušensství a neřádné výtržky veliké škody jsme brávali i na bratřích i na statcích a hanbu často od nepřátel našich trpěli, již s pomocí boží a vaší i všech věrných mínice se toho vystřící těmito obyčeji“ . . . Nařízení Žižkovo není tak obsahlé jako ono Hájkovo, ale větší tu důraz položen na masu proti nepřátelům, některými rozohnujícími slovy. Neposlušným přísně tu vyhrožováno: „Kdožby těchto kusův a artikulův . . . držeti a jich skutečně věsti i plnit, pomáhati, hájiti a brániti nechtěl, toho žádného nevymímé, aniž chceme trpěti mezi sebou, i u vojště s boží pomocí i na hradech, na tvrzech a městech, v městečkách hrazených i otevřených, ve vsích i ve dvořích, žádného města nevyměňujíce ani vymlouvajíce, ale nevynímajíce všechny všude napominati, raditi, puditi, honiti k tomu dobrému . . . A protož hnutí jsouce duchem dobrým vědouce a rozumějíce že všechny toho světa věci jsou žádoucí a minulé ale pravda zůstává na věky . . . atd.

Jelikož se školy za podstatný základ duševního vzdělání považovali musí tudíž zajisté působení škol vyšších na literární život upříti se nedá, což tím více tenkrát platilo kde soukromých mimo universitu pracujících učenců a spisovatelů mnohem méně bylo než později. V jakém ale stavu se nacházeti mohlo školství při všeobecném zbourání? O študensktvu víme že se účastňovalo na veřejných výstupech na hádkách učitelův a zajisté nejhoriivěji na bitkách. O dráždění se žakovstva píše latinská kronika Prokopa písaře Novoměstského: „Když katolická strana l. 1419 nucena byla ku postoupení kostelův straně husitské nedala se předce dohnouti ku postoupení škol. Poněvadž pak faráři bez žákův obejíti se nemohli, proto přivolavše jich sobě odjinud dávali jim učiti se na věžích kostelních neb na zvonících; tudíž bývalo u mnohých far dvojí žakovstvo: podobojí a katolické, dráždívavše se všelikými spůsoby; — „latinské prý písne zpívali katoličtí a Viklefiste české, tupíce protivníky ano vraždy mnohé se páchaly na obou stranách. Při takovémto stavu škol nemohl ovšem literární život vznikati. A jakž bylo u študentů takž bylo i u professorů. Byli příliš zapleteni do hádek, schůzky a disputace jim braly nejlepšího času, spisování článků přležitostných nedalo jim téměř ani přikročiti k hotovení jinakých plodů literárních. Není tedy divu, že literatura v užším významu, a zvláště věda tehdaž nekvětla. Jediná theologická literatura až příliš bujně pučela. Svobodné názory, jimiž se strana Tábořská zvláště osvědčovala, dopřávaly ale učencům a kněžím Tábořským příliš široké pole k volnému se rozvinutí myšlének a zdá se že tato strana též velikou se vyznamenávala plodností. Leč vyvinutý tu nanejvýš individualismus, vystupoval tak bezohledně z náboženského kruhu, že pro extremy se vytrácela všechna středíště a strana Pražská obávajíc se nastoupení úplné anarchie zvláštní censurou obmeziti se snažila svobodu literární. Takž tedy leta 1420 ustaveno výnosem obecním že nikdo nesmí psáti a vydávati nic nového, lečby čtyřmi mistrové Pražští, od obce volení spis jeho dříve přehlédli a pochválili. O repressalích proti přestupníkům tohoto nařízení zaměřených nevíme co vypravovati, avšak nejbliže jest se domýšleti, že spisy Tábořů se hojně zničovaly, z čehož se pak snadno vysvětlí proč jich na nás nedošlo! — Ale vedlé toho všeho nacházelo se v Čechách prece lidí dosti již se od tichého literárního života v soukromí neodvraceli, knihy čítali, nové spisovali a staré přepisovali. Od času k času se nalezají rukopisy dříve neznámé z této doby.

Mezi učenci tehdejšími zvláštního připomenutí zasluhuje *M. Jan*

Šindel. Rok narození jeho neznáme; víme toliko že l. 1406 ve Vídni se zdržuje v počtářství už byl proslul. Tannstetter v seznamu Vídeňských matematikův leta 1514 vydaném jej nazývá při roku 1406 *Mathematicum gymnasii Viennensis, qui varia jucunda quidem in astronomia elaboravit.* L. 1416 jej nalézáme na universitě Pražské jakožto doktora a profesora matematiky. Král Václav roku tohoto vypsal daň všeobecnou (berna regalis) kterouž městu Čáslavě narižuje aby ročně 46 kop vyplatilo mistru Janu Šindelovi (jmenován tu Doctor et lector ordinarius universitatis studii Pragensis). Jest věru želeť, že tak nadaný a znamenitý učenec právě v této nepokojné a vědě nepřívznivé době žil a vynořoval, kde zpory náboženskými a politickými válka v zemi zbužena, veřejná studia někdy na rok a déle přerušila. Šindel se tehdež nejvíce věnoval hvězdářství a astrologii a to s tak velikým úspěchem, že učené jeho spisy obdiv znatelů současných i pozdějších nejen v Čechách ale i v cizích zemích neobyčejného uznání došly. Jeho *tabula Astronomica* tehdež shotovené nás sice nedošly avšak úsudky pozdějších učenců vysoko je cení jako: Ticho Brahe, Tadyás Hájek a Lupáč chválí mistra tohoto, a tento zvláště ve svých *Efemeridách* jej klade mezi přední hvězdáře v Čechách, jehož proroctví ještě v šestnáctém století prý se chválila. Činlivost Šindelova padá ovšem nejen do této ale ještě do sledící hned doby po ukončení válek. Protož sláva jeho vždy vzrůstala. Že s předními učenci evropskými si dopisoval dokazuje kterak tito si ho vážili. Zvláště zajímavý jest list Eneáša Silvia Šindelovi psaný r. 1441. „Nikdy jsem já tebe, anis jak tuším ty mne kdy viděl“ — praví tu Eneáš mezi jiným — „ale pověst tvá činí že tě obzvláště pozoruji, neboť považován jsi za přední okrasu svého věku, jenžto jediný i běh hvězd i budoucí počasí i mory, plodná i hladová léta předpovídati umíš.“ — Byl tedy Šindel jako astronomové doby tehdejší vůbec *astrologem* a věštil z hvězd. Nevšak pouze co počtář a hvězdář, ale i co lékař proslul. Spis jeho od l. 1424: „Comentarium in Macri versus de virtutibus herbarum“ — objevuje kterak Šindel se zanášel skoumáním rozličných nemocí ježto se léčiti dají jistými bylinami. On také byl jeden z prvních jenž Česká jmena bylin a nemocí ve spisech svých latinských užíval a tím, že nejen stanovistě bylin udával ale i na kořeny poukázal, z nichž názvy bylin pocházejí. Nalézají se česká jmena neduhův a bylin v nahore uvedeném latinském komentaru mistra Šindele na spis Macera. Ve spisu tomto se Šindel někdy i do etymologie pouští. Takž k. př. odvozuje jméno *Podražec* (*Aristolochia Clematitis*) od toho, že bylina tato *po drakách roste.* Že Šindel též*co praktický lékař slavnou měl pověst na to poukazují některé pozdější spisy, v nichž zmínky se činí

o jeho způsobu léčení. (Viz Dobrovský *Gesch. d. böhm. Lit.* vydání 1818 st. 290). Byl-li Šindel také dějepiscem nelze s jistotou udati, avšak někteří tvrdí že sepsal události současné pod jménem Efemeridy jichž pozdější historikové prý užívali jsou. Lupáč v histor. kalendáři Efemeridy tyto uvádí několikrát a dokládá se jimi kde o upálení J. Husa (ke dnu 6. července) mluví. Balbin uvádí rukopis chovaný v bibliotece Lipské: *Novitates de Turcis scriptae per M. Joannem de Praga Astronomum* . . . Neví však obsahuje-li spis tento věštbu o Turcích anebo historii. — Mimo to že byl professorem matematiky a doktorem v lékařství byl též děkanem na Vyšehradě o vznik kostela Vyšehradského zasloužilý. Jakožto pověstný učenec byl též veliký milovník knih, jichžto znamenitou měl sbírku. Velké kolleji Karlově daroval 200 rukopisů lékařského a mathematického obsahu. Umřel roku 1443 neb 1444. — Kdežto o vědách řeč jest, tu nelze nepřipomínati dvou i na jiných místech často jmenovaných osob totiž M. Albíka a Křišťana z Prachatic.

O Albíkovi zmiňují se *staří letopisové*, že byl *velký mistr vnitřního lékařství*. Jsa Moravan, v Unčově zrozen, vyučoval v Praze lékařství po 26 let. Že se napotom stal arcibiskupem škodilo mu více nežli v něčem prospělo. Zdá se že byl člověk tichého života a študii milevný. Kdyby byl v tichých dobách na arcibiskupskou stoliči dosedl byla by se aspoň učenost jeho více uznala. — Byl též doktorem práv učiněn v Pádově už l. 1404. — Arcibiskupské důstojnosti se odřeknuv postoupil na Vyšehrad kdež jakožto probošt život svůj studii trávil, ač pak od odpůrců pronásledován ze země České do Uher se odebral kdež 1427 umřel. Co praktický lékař byl Albík proslulý ale i lékařské spisy některé po sobě zůstavil. Nejhlavnější, v nichž jak byliny tak i lékařství jakož i každé zvlášť v jednom registru se nalezájí, jsou *Medicinale* čili praktika léčení, *Regiment moru* a *Regiment zdraví*, konečně „Pojednání o užitku dubového stromu.“ (Šternberk, „Pojednání o bylinářství.“) Po různu nalezájí se rozpravy jeho v mnohých rukopisech. Valná jich část se chovala v knihovně Petra Voka z Rosenberka. Všechny tyto spisy pak l. 1484 tištěny byly v Lipě pod titulem *Vetularius*. Slovem *Vetularius* chtěl spisovatel naznačiti toliko umění prodloužení života. Albík své učení sám potvrdil velikým svým stářím. — O Křišťanovi z Prachatic jame se už několikrát zmínili, naznačivše účastenství jeho v otázkách náboženských (strana 504.). Mnohem více ale prospěl i proslul svou učeností jež ovšem znamenitá as byla na onu dobu, neboť se o ní velmi časté a chvalné zmínky činí ve spisech současných i pozdějších. Staří letopisové mluvíce o vyhnání jeho z Prahy l. 1427 pravi že byl *osvícený*

a velmi dospělý hvězdář a lékař vnitřní.“ Dále po všechna téměř století se připomínal Křišťan co přírodozpytec a lékař slavný a opisovaly se knihy a články jeho, ba i od jiných sepsané články se jemu podvrhovaly. Jakž známo byl spisovatelem v rozličných odvětvích literatury. Polemického rázu jest replika odporná na prognostiku kohos jiného. Nejdůležitější však pro nás spis Křišťanův jest jeho herbář, jenž vyplňuje třetí díl jeho lékařských spisů. Nejstarší známý rukopis latinský herbáře toho pochází od l. 1416. (Herbarium M. Christiany de Prachatic per manus Mathiae de Zlyn scriptus in Kunic 1416). Obsahuje 93 bylin s latinskými, německými a českými jmeny. Druhý rukopis, jenž se sice výslovně Křišťanovi nepřipisuje, pochází — podle tvrzení hr. Šternberka — zajisté od něho. Jest obábnější a s prvním docela se srovnává. Obsahuje 142 bylin. Rukopis tento jest teprv r. 1440 psán a obsahuje mimo herbář též Rakovédění Filona, Pojednání o planetách a znameních nebeských v kterýchž se člověk narodí, od Křišťana, o pouštění žilou, též od něho, což vše jazykem českým. Totéž pojednání o pouštění krve nalézá se obzvláště s jinými lékařskými spisy od r. 1430 v Jindř. Hradci a bylo snad psáno u přítomnosti spisovatele když Prahu opustiti musil. Stojit vůbec patero rukopisů herbáře, z nichž jeden od r. 1516 v němž všechny předměty obsaženy jsou o nichž starší rukopisové jednají, a nejsou-li vždy Křišťanova slova — pravi Šternberk — jestit dozajista jeho umění. Ještě v XVI století se uznávalo umění Křišťanovo jakž o tom svědčí: Lékařské knížky z mnohých knih lékařských vybrané, mistra Křišťana i jiných a t. d. . . . tištěno l. 1544 a znovu dvakráte 1553 a 1563. Nelze nám udati jak dalece byl Křišťan Prachatický původním a vůbec svým a co od jiných přejmul a k svým zkušenostem přiložil. To ale je jisté že si osvojil základní i zevrubné vědomosti, jež přírodní nauka tenkrát poskytovala a zajisté o některý krok dále pokročil, sice by sotvy tak byl proslul jak skutečně se stalo. — Zajímavé jest, že Staré letopisy připomínajíce umrtí Křišťanovo pravi: „Téhož léta (1439) dne sv. Viktorina umřel poctivý muž mistr Křišťan z Prachatic skrze mistry a konšely k sv. Michalu a zvláště do domu kněžského kdežto byli mnozí usedlí měšťané znamenití a literatové . . . což někteří vykládají v ten smysl že tenkrát už se v Čechách učenci nazývali literaty. Pozdější význam slova tohoto byl ovšem jiný. Jmenovali se totiž literaty mužové z bratrstva kostelních zpěváků. Za času Křišťanových takového bratrstva nebylo. Možná ale že za času spisovatele zápisků v letopisech umístěných, bylo spolku literatských, a že prostý zapisovatel přenesl způsob své doby na minulost.

Ještě nám zbývá několika slovy se zmíniti o vědě bohomluvecké, a o bohoslovecké literatuře této doby vůbec. Pěstovalo se bohosloví na nejvíc polemickým způsobem. Kněží se hádali docela důsledně způsobem skolastickým ale skolastika tím nenabývala nýbrž pozbývala půdy, jelikož nutnost toho žádala že se od pouhé formy upustiti a na podstatu věcí hledět musilo. Táborští zajisté smrtedlnou ránu zasadili dogmatismu a uváděli bohosloví na praktickou půdu, vyvolice si bibli za základ. Tím se stalo že se na překládání a opisování sv. písma více hleděti počalo. Z bibli této doby jmenují se: *Litoměřická*, jižto 1411 — 1414 psal Matěj z Prahy. Ozdobena jest krásnými miniaturami. *Emauzská* l. 1416 psána hlaholským písmem na pergameně od slovanských Benediktinů v Emauzském klášteře v Praze. *Boskovická*, psána mezi 1410 — 1420. Šetřeno v ní pravopisu Husova. Též ozdobena jest pěknými miniaturkami. Bible mlynářky tábořské z roku 1420 — 1430. Balbin jí líčí takto: Biblia integra, id est, vetus et novum testamentum in membrana intissime scriptum manu faminae cujusdam molitricis (quam in rem sunt testimonia fratrum Rosenbergorum) literis elegantissimis et picturis initio capitum. — Osvědčeno tedy tím co Eneas Sylvius o biblické učenosti žen tábořských vypravuje. — Mimo tyto známé zajisté i vícero jiných rukopisů bibli se nacházelo jakž různé některé nás došlé zlomky dosvědčují. Jména opisovatelů někdy jsou udána. Takž k. př. jakýs Matěj z Prahy opsal několik exemplářů; od Martina Korečka exemplář Nového zákona psaný r. 1425 chová se v bibliot. univ. Pražské. —

Patrné jest že i v této vzhledem na národnost Českou povzbuzené už době předce ještě latinský jazyk od samých Čechův hojněji se v písemnosti užíval než-li český, ovšem nyní ne proto žeby byli učenové jazykem národním jakožto sprostou mluvou opovrhovali, ale zajisté proto že jim snadněji bylo se v něm vyjádřiti. Nebylo tehdy ještě spisů českých všelikého druhu jimiž by se bylo poznati dalo nevyčerpatelné bohatství českého jazyka. Z knih ale braly se všechny hlavní vědomosti, zvláště jazykové. Nikomu nenapadlo aby mezi lidem zvláště vyhledával slova tomuto místy obyčejná ale místy neznámá. Jen co náhodou uchyceno se udrželo a jediní toliko bylinářové zajisté se dotazovali kterak ta a ona rostlina se nazývá. Ohledem na slova abstraktní však nelze bylo potázati se mluvy lidu, analogický způsob tvoření slov a obohacování jazyka nebyl ale ještě vyvinut, tudíž se stalo, že někteří dosti nemotorně slova tvořiti počali podle latinských výrazů. Důkazem toho jest slovník Brněnský, latinský německý a český okolo roku 1420 psaný. Obsahuje toliko osm listů přidaných

ku knize *Catholicon Magnum* jenž se chová v archivu Bránském. Jest to vlastně glossář jehož hotovitel podivně si počínal při tvoření slov. *Theologus* jest mu *svatopřásk*, *apprehensiv*, *první pochop* a j. v. Jinak potřeba překládání spisů bohomluveckých zvláště biblických zajisté i jiných podobných slovařských spisů a glossarů v život uvedla o nichž nám později ještě promluvíti bude.

Č Á S T Č T V R T Á

*Od ukončení válek Husitských až do nastoupení vlády
Ferdinanda I.*

Vítězství Čechů u Domažlic 14. a 15. srpna r. 1431 uznali nepřítelé že zbrani ničeho nepořídí a pomýšleli na jiné cesty. Směr jejich se v ničem nezměnil toliko prostředky jiné k němu vésti měly. Z: vialkých dopisů strany této vysvitá že se nevzdali naděje Čechy přivesti na svou cestu sami nepokročíce ani o jednu myšlenku k svobodě. Najednou se stali plni lásky k Čechům, plni ochoty a smířlivosti, nentajíce při tom jiného účele než aby Čechové se vzdali svých přesvědčení náboženských, politických a socialních, aby vítězné své boje, všechny své snahy posledních let, všechny nevyslovitelné oběti jež myšlence své přinesli, z paměti vymazali a k zuřivým odpůrcům svým přestoupili; jakoby dým z hranice Husovy a Jeronýmovy nikdy byl nezkalil pověť evropské! — Každý rozumný by se domýšlel že bylo na vítězích diktovati podmínky míru ale přepych strany římské se byl příliš hluboko zakořenil v prsou všech stranníků jejich naž aby se byli považovati přestali za vládce světa z milosti boží. — Škoda, že vítěz u Domažlic napřemožený za života svého veliký Prokop nepozůstavil po sobě vícero památek písemných jimiž by skvělým duchem svým poměry této doby byl osvětlil, a spolu nápadný bystrohled svůj do záležitostí politických a náboženských písmem byl osvědčil tak jako živými to učinil skutky. Známeť, že osvětou a vědomostmi daleko vynikal nad vrstevníky své předčiv i nejvzdělanější z nich svou jasností a ostraditostí ducha. Pohříchu se zachovalo po něm toliko dvě krátkých psaní ač se domýšleti jest že i velký list Tábořských na Němce od něho pochází. O životných poměrech jeho dřevnějších málo a jistotu uvesti se dá leč to že dříve býval mnichem. O hrdinských skutech jeho vypravuje historie, spolu svědectví dávajíc o jeho diplomatických a řečnických nadáních. On zajisté byl jeden z těch jasně nejjasnějších proroků jsou sméry strany římské a od nového prostředku

k smíření jež ona navrhla, spásy neočekávali. Neméně však uznal že při nesjednocenosti stran českých jináče učiniti nelze nežli povoliti přáním většiny a obeslati nový vypsaný sněm v Basileji. Psaní jež psal císaři Sigmundovi žádaje ho by se účastnil na sněmu tomto jeví poněkud větší úctu vítěze k přemoženému nežli tento od demokratického národovce českého zasluhoval, naopak z odpovědi Sigmundovy vystupuje přepych člověka toho jenž tu jako král k poddanému mluví, zkrátka jen *Prokope* jej oslovuje, ač v světle historie vedlé Prokopa toliko jako pidimužik vedlé obra stojí. — Vyslancové na sněm Basilejský byli: Vilém Kostka z Postupic, Beneš z Mokrovous, Jiří z Řečic, Jan Velvar, Matěj Lauda z Ohlumčan, Řehoř z Králové dvoru, Laurin z Tábora, Jan Rokycana, Petr Payne, Prokop Velký, Mikuláš Biskupec z Pelhřimova, Markhold z Zbraslavic, Oldřich Znojimský, Martin Lupáč a Petr Němec. — Nalézáme mezi nimi osoby o nichžto i v dějinách literatury namnoze řeč se stává. — O sněmu Basilejském nalezá se valná část traktatů a zápisů skoro vesměs v latinském jazyku sepsaných a nazvice od očitých svědků. Připomínáme zde zvláště Tomáše Ebendorfera z Haselbachu denník o jednáních poslanců na sněmu Basilejském, pak obšírný traktat Jana de Ragusia: *Tractatus quomodo Bohemi reducti sunt ad unitatem ecclesiae 1431 — 1433*. Denník tento mnohými důležitými listinami opatřen. Tomáš Ebendorfer byl sám poslancem v Basileji a zprávy jeho mají váhu. Taktéž Petr ze Žatce zůstavil pamětnosti o sněmu tomto v jazyku latinském. Jiná zpráva pochází od Canleria (de legationibus consilii Basiliensis). Adam Voigt ve spisu *Acta literaria etc.* uvádí XXV. latinských traktatů vztahujících se na sněm tento. Česky psaných monografií o důležitém tomto momentu v historii české neznámé.

Sněm Basilejský neměl žádoucího výsledku. S vrátivšími se posly do Čech přišlo i poselství koncilia pojednati se stavy země české. Po druhé pak vyšli poslové čeští do Basileji a zase s nedokončenou se vrátili s poselstvím Koncilia do Prahy kdež položen byl sněm a zároveň schůzka kněžstva českého v kolleji Karlově k času sv. Martina. Tu pak dne 30. listopadu 1433 se staly první námluvy kompaktát a učiněno narovnání o čtyřech artikulech Pražských proti kterým se však mnoho námitek se strany mistrů a kněží českých vyskytlo. Obsahovali pak artikulové tyto 1. Aby přijímání svátosti těla a krve boží podobou spůsobou, totiž chleba a vína, všem křesťanům, v království Českém a markrabství Moravském a na místech jich, kdo se v té straně přidrží, bydlejícím, skrze kněží svobodně bylo podáváno. 2. Všickni hříchové smrtelní, a zvláště zjevní, skrze ty, na kteréž složí, rozumně a vedlé zákona božího buďte stavováni, trestáni a vyplnění.

3. Aby slovo boží od kněží božích a jahnů hodných svobodně a věrně bylo kázáno. 4. Nesluší kněžstvu času zákona milosti nad zbožím časným světsky panovati.“ — Čtyři tyto artikulové jsou akt velmi poučný. Objevuje se nám v nich sestoupení Husitství dolů s politické a sociálně své výše a omezení se jeho na skromný kruh náboženské svobody. Tábořským zajisté vysvítaly nelibé důslednosti tohoto aktu pročež u nich horlivý zbadil odpor. — Politický poněkud zájem má psaní Sigmundovo ku stavům Českým (6 červenec 1433) v němž objevuje radost nad tím, že Čechové šťastně se sněmem pojednávají a návěští dává že jej papež v Římě na císaře římského korunoval. Slibuje pak, že se nyní do Basileji odebere a v záležitostech České koruny raditi a pomáhati bude. — „Sigmund nyní nepřestal si dopisovati s stranou přivrženu svých v Čechách a jest želeť že korespondence jeho tehdejší zvláště s obojetnými pány z Růže všechny neznáme, a takž se nám písemných zpráv o nových pletichách jeho nedostává. O politických zmatkách tehdejších podává nám kronika Enease Silvia a částečně i starší letopisové čeští některé zprávy. O sněmu držaném 1433 v prosinci došly nás listiny jež se též na vnitřní zprávu země tahnou. Tímto sněmem byl Aleš Vřešťovský z Risenbarku na zprávoce země povýšen, takofka na presidenta republiky České. Ale za ním a při něm stáli pánové z Růže Menhard a Oldřich jenž v skutku na nic jiného nepomýšleli než aby se zase monarchie v Čechách uvedla a Sigmund by se stal králem Českým. — Jest patrné že už tenkrát mohutný červ na svobodě České hryzl jemuž tím snadněji bylo ji kus po kusu ustupati čím nápadněji se jevila nesjednocenost mezi stranami Českými. Vlažní a prostřední lidé světští i kněžští, zvláště veliká část panstva obávajíc se převahy demokratické, se valně chýlila k reakci. Majestát krále Sigmunda pánům z Růže daný objevuje, kterak strana monarchická se zase z prachu zdvihala snažíc se novou vojnu povabuditi v Čechách k vyhubení Husitův. Kterak zvláště věc Tábořských byla poklesla o tom mimo jiné historické zprávy i list Prokopa Holého k Prokūpkovi do ležení Plzeňského poslaný nás poučuje. Vyrůstající nesnáze způsobily že se Čechové konečně na dvě přímo proti sobě stojící strany rozpadly, na stranu panskou ku které i katolická se přidala a na demokratickou. Došlo k nešťastné bitvě u Lipan v kteréž demokracie Česká podlehla. Zapadnutím slunce Tábořského zmohla se strana aristokratická a feudalství vzrůstalo bez překážky. Šťěstí pro Čechy že mezi kališníky bylo ještě několik rázných mužů jenž nedali svobodě náboženské docela zaniknouti a ve zporu proti straně římské setrvali. V čele jejich stál Jan Rokycana. — Ale císař Sigmund nemeškal se hlásiti o své právo. Když l. 1434 se opět Čechové

zúčastnili sněmu Basilejského oslovil Sigmund poslance u přítomnosti jiných sněmovníků *po česku*, projeviv že i on jest Čech, a Pražan, a za cizince považován býti nechce, že ani šlechta ani lid Český neměli právo jej vymeziti, že po babičce rovnou řadou pochází od muže kterýž od pluhu na trůn Český povolán byl, že otec jeho u velkých i malých v požehnané žije památce, a že on nemá vroucnějšího přání než aby drahou svou vlast po tolikerých bouřích zase v míru a v pořádku křesťanském vykvétati uzřel atd.“ Avšak trvalo ještě dvě leta než Sigmund svého cíle došel, a za krále Českého uznán byl. Kompaktáta se stvrdila a mír byl do Čech aspoň vně uveden, a jakž očekávati se dalo, nový král osvědčil znovu svou povahu. Patrná reakce římské strany a utlačování kališníků vzbudilo brzký odpor. Rokycana, jenž mezi tím se stal arcibiskupem Pražským stál v čele opozice též Táborští znovu zdvihali hlavu — ale i mnichové se brzo zase octnuli v Praze. Odpor se ndusil, Rokycana a mistři i kněží husitské strany se odstranili. Ale zase to byli Táborští jenž proti zmáhající se reakci povstali. Roháč z Dubé se svými se chystal znovu vydobýti svobodu Čechům ale pohřichu se zrušil záměr jeho pádem hradu Sionu a Roháč hanebně usmrcen. Na vzdor tomu nedosáhl ani Sigmund, ani katolická strana zaměřeného cíle. Bylo příliš mnoho příčin k nespokojenosti a příliš mnoho látek vzpoury v Čechách než aby možná bylo bývalo tak krátkým časem úplnou reakci s úspěchem tam zavesti. Sigmund umřel l. 1437 po něm nastoupil Albrecht, zatvrzelý Němec ježž nelze bylo přimáti k tomu aby se česky naučil. Kterak ale tenkrátě smýšlení v Čechách stran národnosti bylo dozrálo dosvědčuje spis: *Krátké sebrání kronik Českých ku výstraze věrných Čechův*, o němž jsme se zde na stránce 202 zmínili.

Vláda Albrechtova trvala příliš krátký čas než aby naděje a obávání druhé strany se bylo uskutečniti mohlo. Umřel už roku 1439. Trůn Český osířel ještě úplněji nežli po vymření Přemyslovců, nastalo bezvládlí neboť nemožná bylo nalezti oprávněnce k vládě spůsobného. Bylby nyní ovšem býval čas pomýšleti na zřízení republiky České avšak buditelé myšlenky takové byli dílem už mrtví dílem malomocní. Táboři pozbyli nejen vrchu nýbrž jim bylo už o jsoucnost svou zapasiti s reakcí a s konservativní stranou panskou. Kterak se mínění bylo obrátilo v politických kruzích rozhodujících, o tom svědčí tak svaný *list mírný* (od 29. ledna 1449) v němž stavové všem lidem *nynějším i budoucím* oznamují jaký žel z toho mají že roztržení se stalo v zemi po smrti „*slavné paměti krále a císaře Sigmunda pána našeho!* . . . Čechové tedy hledali nového krále. — Vedlé různé politických ale také náboženské vyrůstaly. Kompaktáta od některých

vyšších členů strany katolické se neuznávala, jiným zas ani kompakтата nečinila zadost a horlili pro jich doplnění. Takž se národ i v tomto ohledu na čtyry hlavní strany rozpadl mezi nimiž jednota paně Plačkova, totiž horlivých kališníkův čili kompakttátistů měla převahu. Duší jednoty této byl Rokycana. — Náčelníkem strany Římské byl vychytralý ale tuhý aristokrat Oldřich z Růže jehož pletichy k úspěchu svému a k utlačení Husitství neměly míry a konce. — Strana Tábořská ale již slábla patrně, ač ji ještě Biskupec, Koranda a Payne drželi. Nenávisť stran druhých proti nim byla na nejvyšší vzrostla a vyřítla se na rytířského jich hájitele Koldu z Náchoda (r. 1441) ač se tehdejší boj povstalý smířením zase ukončil. Ale již l. 1443 znovu nastaly boje Tábořům. Udrželi se sice i tehdejší jakkoliv nešťastně válčící ale řady jich se úplně ztenčovaly, ba i návrh sněmu l. 1444 směřoval ku konečnému zemzení a zničení strany této. — Mezi tím země domácímí válkami vždy více a více pustošena a hubena byla. Právě když ku zastavení takovýchto bouří a zuření stran proti sobě, na radu pana Ptáčka z Pirksteina sejítí se měl sněm, uchvátila smrt tohoto muže (1444 dne 27. srpna). Štěstí pro Čechy že ztrátu tuto nahradil Jiří z Poděbrad, jenž si byl brzo důvěru národu vydobyl prozřetelným a rázným jednáním. Ale proto pro všecko nebyly rozpaky země odstraněny. Porady a sněmové se sledili až posléze Jiří z Poděbrad uznán za správce země a pokoj v zemských věcech se zjednal. Na to pak l. 1452 nezletilý Ladislav syn Albrechtův za voleného krále Českého uznán. Ale již léta 1457 byl umřel zase král Ladislav, a Český trůn byl znovu uprázdněn, až pak l. 1458 byl Jiří z Poděbrad usnešením stavů za krále zvolen.

Obšírné zde vypravování historických událostí v Čechách za panování krále Jiřího považujeme za tím zbytečnější čím jasněji právě tato doba genialním líčením Palackého každému před oči se staví. Než však poukázati musíme na to že ani tehdejší nebylo národu Českému takového ještě míru dopřáno jakého po tolikerých pohromách jež ho potkaly a po tak trvalých a krutých válkách by byl potřeboval aby uměním a literárním působením se byl povznésti mohl na onu výši na kterou podstatné síly v něm se chovající jej poukazovaly. Pozorovateli historie České zajisté neušlo že národu Českému nejprv se snažiti bylo o to, aby se v státní jednotě ucelil a upevnil, neboť jinak by byl i co národ, s individualností svou podlehnouti musil. Splynutí všech stran v jedinou pro příkrost a neústupnost jejich nebylo možné ale možné bylo uspůsobení takového vládního středíště v němž by podstatné síly stran těch aspoň tak dalece se urovnati daly, aby na místo podryvání národní jednoty nastoupiti musily dráhu k je-

jimu uspůsobení a upevnění což se nejináče nežli pevnou centrální vládou docíliti dalo. Mnozí ovšem v takovéto vládě vyhledávali prostředek k utlačení živlův duševního a politického pokroku, a proto strana opravovatelů radikálních s nedůvěrou pohlížela na strany ostatní ne bez důvodů se obávajíc že ti, v jejichž rukou toho času ležela mocnost a síla jí použijí k zavedení úplné reakce v náboženských, sociálních i politických poměrech národu Českého. Ale povaha Jiřího z Poděbrad nepřipouštěla takového obávání. Proto strana reakce v Evropě neviděla v něm muže jakéhož potřebovala k dosažení záměrů svých a nemeškala mocnost voleného krále českého podryvati, nepřejíc takto národu Českému potřebného oddechu. Jiřímu nejprv o to se jednalo aby zachránil neodvislost koruny České od cizích mocností politických i náboženských. Panujícím tehdež mocnostem nade vše vadilo že husita a ne katolík seděl na trůnu Českém. Tím ovšem viděli že zmařeny jsou snahy jejich k udušení husitství v Čechách ježto za přední směr si byli vytknuli. Zlomení moci králově cestou váleční a podryvání síly národu povzbuzováním živlů v zemi České mu nepřiznivých bylo nyní na denním takorůžka pořádku. Nelze tedy jest se diviti tomu že literatura česká i v této době se ještě všestranně nepovznesla a takové plody nevydávala jakéž ústrojný literární život v národě požaduje. Život takový nevznikl tehdež ještě v Čechách, ač už v některých odborech literárních s dospělostí a zralostí myšlenkovou se potkáváme která nás přesvědčuje že literární život valně se zmáhal podporován a pěstován jsa muži nadanými a povolánými. Posud se ale otázky náboženské, politické a národní udržovaly v popředí, posud se literární život nanejvíc kolem jich otáčel. Jeví se však že politika už výše stoupala obou druhých, an všecky okolnosti k tomu poukazovaly aby se právě jí nejvíce pozornosti věnovalo. Národnost Česká upadajíc vždy a vždy v nová nebezpečství jež poměry politické odstraňovati neuměly nalezla ale tehdež znamenitého literárního ochrance totiž spisovatele přídavku k Dalimilově kronice „*Počíná se krátké sebrání atd.* o kterém jsme se už dříve zmínili. — K přídávům Dalimila praví Hanka — v novém vydání kroniky Boleslavské — náleží také starý státní spis, jenž ač mnoho přepiatého a poněkud i pravdě nepodobného obsahuje, předce také mnohé drahocenné památky v dávných nyní ztracených skladatelích letopisů českých uvádí jichžto titule jedině u něho se zachovali, a kterýžto spis zvlášt jsa ještě v dobré paměti při volení Jiřího Poděbrada i Vladislava Jagelonského mocně působil.“ Směr ryze politický. Čelilť on proti volbě Němce za krále českého. Sepsán byl as l. 1439. Máme za potřebné některá místa z tohoto *sebrání* zde uvést, neboť jsou důležitá i nám a všemu po-

tomstvu: „Čechové mieliby sie pilnie varovati a ve vši snažnosti vystříehati, aby v správu cizieho jazyka a zvláštie niemeckého neupadli; nebo jakož kroniky české svědčí, ten jazyk jest najlitiejší ku poražení jazyka českého a slovanského. Se vši pilností vždy o to pracuje a rozličnými obyčejí a lstmi vždycky usiluje, kterak by ty jazyky shladiti mohl, i kterými koli obyčejí a lstmi . . . Tu pak vypravuje kronikář kterak když věž babylonská se stavěla už tam bylo Němců o Slovanů, a kterak prý německý jazyk slovanskému posluhoval. Zajímavé jest tu uvedení domnělého Majestatu Alexandra Velikého slovanskému jazyku vydaný. Ale po hříchu prý Němci na vzdor tomu pak vytlačovati počali Slovaný a jazyk český z Čech i z okolních zemí kde prý *laznianskú a také erbskú krajinu všecko niemecká zbieř osáhla a osadila, nebo v tiech krajinách bylo jest české a slovanské založení kořennie*. O Karlu čtvrtém praví že *ačkoliv jest velmi českú zemi velebil, pražské miesto rozširoval, učenie obecné v něm spôsobiv aj.v. však proto všudy Niemce po zemi jest plodil: neb kto jsú téměř po všech v králových miestech v Čechách purkmistrové a konšelé byli? Niemci; kto rychtáři? Niemci; kde Niemcóm kázali? v hlavních kostelech; kde Čechóm? na kirkhoviech a v domích . . . a to dôvod jest jistý, že niemeckým plemenem z niehož byl jest sám pošel, mienil českú zemi osaditi a Čechy pomalu z nie vyplniti . . .* Na důkaz toho uvádí kronikář že prý už za časů Karlových nechtěli na radnicích české žaloby slyšeti než německé, a kmety české prý z Prahy lstivě vysadili ven na zemi, a jich místa obsazena jsou Němci. Nikdy prý pokolení německé z přirození svého nemůže býti věrno jazyku českému! nebo pánům českým Libuše řekla jest: „Bude-li Němec nad vámi vlásti nebude jazyk váš dlouho trvati atd.“ Sledí pak pravé registrum vsalických hříchův jichž se Němci na národu a národnosti České dopustili. Pak připomíná kroniku latinskou písaře Ota jenžto prý praví že Čechové v nichž pravá česká jest žila a kteří německým nižádným podšitím nejsou podšiti mají prý na kroniky své pilně patřiti a rady i výstrahy jich poslouchati aby v německou moc nepadli, neb tu jest jich osidlo na hrdlo zvané a pád konečný, *neb jako jed v krmí vlit jsa jedúcímu nemóž býti bez úrazu ale neb smrt, neb bláznivost, neb jinou nemoc člověku uvede, též moc německa v slovanský neb český jazyk uvedena neb zkažení toho jazyka neb umenšení, neb jinou vadu konečně prý přinese jakožto vlk v stádu, myš v domu nic jiného než vadu a poškození učiní taktéž Němec v panování českém. Mieliby tehda Čechové nemoháli z svého jazyka pána mieti na jiný slovanský jazyk nebo na jiný kterýkoli pod nebem křestanský pomysliti, acby bo-*

hatý nebyl, jeho sobie za pána vzieti, aneb jich jazyk a jich svobody, pod králem každého jazyka, kromie německého, lépe stanú... Další svou rozpravou osvědčuje kronikář že byl horlivý utrakvista a horlí proto aby lidu českému jiného jazyka rada nevládla, ani byla s ním leč česká a Čechové nejvíce milovníci krve boží; aby s odpornými pány neb jinými duchovními niekteraký klobúček lstivý nebyl skován, jakožby potom jin a vše zemi škoditi mohl. Na konci pak spisu svého uvádí literární *curiosum totius*: *Zápis Alexandra Velkého slovanskému jazyku a českému na budoucie časy*, jenž počíná: *My Alexander Filipa krále Macedonského syn, Kozel Monarchie znamenáný aneb figurovaný, Řeckého království počátek a pówod, Velikého Boha Jupitera Syn a Pán Míst kteráž pod Stuncem a Miesicem leží; Pošlapatel Peršanův a království Medského obyvatelův, Pán Svieta od Výjohodu Stunce až na západ od Poledne až do půl noci. Osvícenému Pokolení Slovanskému a jich Národu aneb Jazyku* atd. V podivné té listině uvedeno že Alexandr poněvadž prý mu Slované vždy věrni byli a udatni v bitvách bojovníci pročez jim dává a potvrzuje svobodně a na věčné časy celý díl země od půl noci až do končin Vlaské země a země na polední aby v ní žádný jiný kromě Slovana nesměl se osídliti, a kdo by tam jiný byl má býti Slovanův služebníkem. Též dátum a svědkové nechybí listině této jež na čtenáře našich dnů působí as jako humoristický článek s rázným příděchem ironie, ale tehdaž zajisté na jistou třídu lidí se vážného působení snad neminula. My však podivný tento článek toliko proto zde jsme připomenuli že se v něm jeví snaha o povýšení slovanského kmene a že se ho co rázného prostředku proti němectví v Čechách použilo. — Nelze nám zde rozbíratí zda-li vůbec a jak dalece toho potřeba byla, avšak uvážíme-li kterák se tlak cizoty vždy mocným a dorážlivým osvědčoval na české půdě, uznati musíme nutnost protitlaku k uvarování všelikého zlého a národnost Českou podrývajícího. Nejprv ale nám tu napadá že takovito hlasové se ozvati mohli jen v národě který je rád slyšel, si jich všímal a směr jejich uznával. Tomu zdá se že tenkrát v Čechách už tak bylo. „Jedinou ctností vynikali Čechové toho věku nad všecky tuším národy,“ — praví Palacký — „láskou k vlasti a k národu, čili jak tehdaž říkáno, k jazyku svému. Nepřízeň s kterou se potkávali co jinověrci a kacíři, u všech národu zahraničných, poutala je úžeji k sobě vespolek a dodávala jim odhodlanosti by přinášeli oběti obecnému dobru. Vlastencův ušlechtilých a výtečných, jakož byli na příklad Hynek Ptáček z Pirkšteina, Aleš Holický ze Šternberka a jiní bylo v Čechách mnohem více nežli v Němcích aneb v Uhřích; sam Jirá Poděbradský

nabyl proto nejvíce lásky a moci v národu že pečoval přede vším o obecné blaho vlasti. Proto také cit vlastenecký byval hojnější při straně podobojí, nežli při straně pod jednou, a jevil se více v lidu obecném nežli u pánů urozených.“ — Vysvítá z toho že národ český tehdáž velikou kladl váhu na národní smýšlení, a o povýšení a zvelebení jazyka českého horlivě se snažoval. Husité ovšem i v této věci nad katolíky stáli. Opisováním a čtením českých spisů zvláště ale Husových valně se rozšířila známost a oblíbení jich sobě, nejvíce ale Táborští jižto jazyk národní ve služby boží uvedli širokou mu proklestili dráhu jakož i kališníci, čítajíce epistolu a evangelie při mši po česku. Mimo to i v řízení zemském docházel jazyk čím dále tím větší platnosti. Nejen na sněmích ho užíváno ale i do desk zemských uveden byl na místo latiny. Jestliže už za krále Václava IV. některé listy z kanceláře královské v českém jazyku vycházely tuť za času krále Jiřího v rozsáhlejším ještě poměru se to stalo, ano i za hranicemi koruny české zvláště v Polště se ujímala čeština tak nápadně že jazyk český po nějaký čas diplomatickým se stal jazykem jmenovitě v Zátorském a Osvětimském knížectví, v Krakovsku a v Litvě. Svědčí o tom české listy litevského knížete Svidrigala z l. 1431 pak jiné z časů polského Vladislava. — Že tehdáž i města česká a moravská se horlivěji ujímati počala jazyka českého vyplývalo z politického a národního hnutí na němž jak známo živého brala účastenství. Živel německý jenž se v nich za časů Otakarových zvláště ale za panování Jana mocně rozvíjel a ještě za Karla i Václava rozšiřovati se nepřestával, během válek husitakých zase z nich se vytlačoval. Výsledek toho byl že jazyku českému průchod se dobyl i v řízení městském a že zápisy obecní v české řeči se hotoviti počaly. Již na pečetích městských a šlechtických, na hradech a jiných staveních jakož i na zvonech spatřují se z toho času mnohé nápisy české. Na památku vyhlášení kompakrátů Čechům i Moravanům vytesal se nápis český na kameně l. 1434. Jakož němčina v životě obecném takž i latina v písemnictví a ve školách patrně půdy pozbývala. Ve školách nižších vyučovalo se prostředkem jazyka českého ano i ve vyšších školách přestala se čeština utiskovati a vytlačovati latinou, což zajisté i na domácí vychování šlechticů nemalý mělo vplyv, jelikož předsudek už nepanoval že bez latiny nemožná jest vzdělanost.

Kterak se tenkrát i mezi šlechtici a pány českými a moravskými láska k jazyku českému zmáhala o tom nejen hojně jich dopisy české ale namnoze i literatura česká svědectví podává neboť nejen že už vícero šlechticů se s písemnictvím národním obírali počalo ale i vychování domácí v domech jejich zajisté národním se vyznamenalo smě-

řem sice by nebyla národnost a literatura česká v této a v hned na to sledící době tak horlivých zastavatelů a pracovníkův mezi šlechtou nalézati mohla. Mnoho snad k tomu přispělo i to, že národ Český v nenávisti chován byl u cizinců a že synové vyšších rodin jimž nutno bylo vyšší vzdělanosti nabýti dílem z náboženských, dílem z národních a politických ohledův cizí university navštívovati nemohouce doma českého nabyli jsou vychováni. Latina docela přirozenou cestou během válek hunsitých ustupovala nejen ve školách a úřadech, ale tušíme mnohem více ve veřejném mínění. Němčina ale docela pozbývala půdy v životě národním ač ještě přece více jí tu šetřeno nežli potřebí. Tímž se stalo že některé vysoce postavené osoby neuměly německy jiné zase v latině se neznaly. Mezi těmi jižto latinsky neuměly jmenuje se i Žižka, král Jiří z Poděbrad, Ctibor z Cimburka i jiní; pro některé z nich, aby aspoň poznali spisy klasikův přeložili se spisy latinské i řecké do češtiny.

Pokrok učiněný ve smýšlení národním a v uznávání českého jazyka v zemích koruny České byl patrný. Ano i na to jest váhu klásti že nejen českého nýbrž i slovanského vědomí stálo, a přibuzenství Polákův a Čechův se uznávalo. Král polský, jak Eneas Silvius píše, přímo se projevil, že Poláci a Čechové jednoho užívají jazyka a jednoho jsou původu, nemajíce nic společného s Němci. Ano, po smrti krále Jiřího hlavně pro to byl Vladislav jmenován králem českým že stavové od něho jakož od rozeného Slovana povznesení jazyka českého očekávali. Nicméně přece užívání latiny ve spisech bylo ještě dosti rozšířené a zvláště katolická strana ve zmahání se češtiny všeliké nebezpečenství vidíc, snažila se užívání jazyka českého v církvi kde jen možná obmezovati. Leta 1444 stěžoval si Mikuláš Biskupec anto čtení biblí české se katolíkům zapovídá. Také němčina měla ještě dosti přívrženců, jak o tom svědectví dává list Táborských p. Oldřichovi z Rosenberka od 22. ledna 1443: „Tajnot vsie země nenie, když ciesař slavné paměti do zemi přitáhl a nás s zeměmi okolními smířil, toť mnozí dobří lidé vědie v této zemi, žeť sme chtěli rádi v tom míru trvajice po svých obchodech se obierati. Ale po jeho smrti nemohlo to nás potkati. Neb někteří páni čeští usilujice německý jazyk zvelebiti a český v hlasiech zemdliti, přivedče Němce do země naší chudinu některých návodem na nejvyšie zahubili, míru slavného se opovrhše . . .“ Živé svědectví o tom kterak čeština k latině — zvláště v životě církevním stála — podáno i tím že Hilarius Litoměřický ve veřejné disputáci u přítomnosti krále se odvážiti směl kněžím církve české vytýkati že křest vykonávají jazykem českým (in vulgari bohemice) že pry i mši po česku čítají. Takováto obžaloba, ač především

směru církevního předce v sobě chovala skrácení práva svobodného užívání národního jazyka, kde a jak toho národ na své půdě a v svém kruhu národním požadovati směl, mohl a skutečně požadoval. Kato-lická strana vůbec si stěžovala na to že se v kostelích česko-nábožen-ské písně zpívají směru protipapežského, a Hilarius zvláště proti písni „Věrní křesťané silně doufejme“ atd. horlil přímo a proti Rokycanovi že ji v kostelích zpívati dává. — Zde též uveden býti zasluhuje ná-hled českého spisovatele této doby, *Pavla Židka*, muže jinak vzděla-ného a myslivého ale neosvíceného a slabého, stranného politika, jehož mínění o národnosti a jazyku národním kosmopolitickou barvitostí se vyznamenává. Mluví proti horlitelům jenž jsou proti tomu aby v Če-chách jiný nežli český jazyk panoval. Má za to že nikoliv jedním ale rozličnými jazyky oděvy a j. v. se prospívá blahu státu,“ *Jedním jazykem se nevzdělá království ale rozličností jazykův roucha a lidí.*“ Dále pak ale praví: *Kterýž, mělby v ohyždu českou řeč, že by se jí učiti nechtěl, ani svým dětem chtělby dopustiti aby se učily česky, nemá se mu věcně dopouštěti domu koupiti, zvláště v Praze.* — Jaké však smýšlení tenkrátě vůbec panovalo objevuje se nejjasněji slovy proslulého Viktorina ze Všehrd jenžto v knize své: „o právích a soudech země české“ praví: „Má také býti pravý, při-rozený Čech, ne Němec, ne jiný cizozemec, neb netoliko v žádný úřad zemský od nejvyššího až do nejnižšího úřadu žádný cizozemec a Ně-mec zvláště nemá vsazen a přijat býti podlé práva ale také Němci nikdež nemají trpěti býti než jako jest za svatě paměti knížat, a osvíc-eného a svatého Spitihněva, za Břetislava otce jeho, a za osvíceného a svatého Soběslava bylo a za jiných knížat a králův potomních, Němci mají z země vyobcováni býti, jakož kroniky české všecko uka-zují a svědčí. Neb každý král český, jakož jest Kojata prvnímú králi českému Vratislavovi ode vsí země pověděl, že máš od svých Čechův a zemanův čest, od cizozemců nemáš jenom lest. Neb žádný pro dobro zemské cizozemec do české země se neobrací, než pro zlé obecní, aby pod tím svého užitku mohl dosíci. A bylilyby v kterých úřadech ci-zozemci, mají s nich ssazování býti, jakož se jest nedávno za naší paměti jednomu i druhému stalo, že jsou oba s úřadův kanovnictva pro jazyk ssazeni; z té příčiny všem cizozemcům zapovědíno jest, aby sobě v zemi české žádných zboží, ani zámkův, tvrzí, měst, etc. ani dědin kupovali. Pakliby co přes to který cizozemec sobě v zemi kou-pil, má jemu to nejprv odjato býti, a potom sám z země má vyhnán býti“ . . .

Vážnost, kterou jazyk český v této době požíval neděkoval za-jisté v takové míře své vlastní plnosti a bohatosti jakož více

rázu, s jakým národ český v husitských válkách proti cizotě se byl opřel. Objevená síla národu jej povznesla, prokrestila mu průchodu ke dvorům, do kancelářů, sněmoven soudů a do síní panských. Němčina pozbyvši politické půdy v Čechách pozbyla i platnosti v socialním životě. Proto také i literatuře nastala doba jarejší i počalo se písemnictví české jižij zase pestřeji rozkládati po všalických polích vědomosti a rozmanitější nabývalo tvárnosti. — Zvláště listin českých, dopisů a jiných pomůcek k historii české dosti hojných se nám z této doby dostalo. Psaní poselacích všelikého druhu pozůstavil zvláště pan Oldřich z Rosenberka, Švambergové, Michalovští, Prokop z Rabšteina, Jan z Cimburku, Vilém z Pernsteina, Táborští a mnozí jiní, kterážto psaní pro důležitost a zájem obsahu velevážného místa v písemnictví českém zaujímají. V dopisech těchto zajisté osoby ježto na dějích veřejných tehdaž se účastnily vystupují bezprostředně, namnoze takorka v domácím oděvu odhalující směry své i účinky svých snažení způsobem nelíčeným a nestrojeným. Bedlivým teprv nahlídnutím v tyto dopisy objeví se čtenářům veřejné některé charaktery v pravém světle a podává se skoumatelům dějin teprv pravé hlediště s kterého jim namnoze posuzovati jest události historické. Neméně však i umění těmito památkami písemnými získá, neboť se jimi tvořivým umělcům jižto si historické látky z této doby ku zpracování obrali, umožňuje pravého rázu a povahy osob, situací a dějin se dopřiditi. Budet nám o těchto dopisech, zvláště o listech slovatného Jiskry z Brandejsa i jiných ještě promluvíti. — Ještě větší pak důležitost do sebe mají akta veřejná a sněmovní. Viděti ze všech těch listin kterak duch občanský tenkrát byl probuzen v Čechách i na Moravě, kterak přední mužové národu nejen všemožně se snažili aby se konečně narovnání stalo ano i jiné občany k tomu měli by všemožně k navracení míru a blahobytu národního přispěli. Takž k. př. v obecném svolání sněmu ke dni 10. února 1432 v Praze praví svolavatelé aby „všickni páni, rytíři, panoši, zemané a města všech obcí k zákonu božimu přichylných, jimž jest chvála boží a obecné dobro milé, k tomu dni byli bez meškání; pakli by kdo meškal a k tomu dni nebyl, tomu chvála boží ani obecné dobro by milé nebylo.“ — Taktéž v listu (rok. 1433 dne 2. dubna) kterýmž poslové království českého v Basileji oznamují stavům českým že na sněm ke dni sv. Trojice do Prahy přijedou praveno: „Také prosíme již, vzkazujte komuž má vzkázáno býti v Čechách i po Moravě, at na sněm ke dni položenému i s svými kněžimi do Prahy se sjedou, a což se všech dotýká, at všichni radí a konec bídám rozličným a mnohým nátiskům at již učiní . . . Velikou pilnost přičiňte a snažnost mějte at se skoná začaté dobré a neprodlévá . . .“

aby což možná nejvíce v hromadu se jich sebralo a na sněm sjelo, neboť veliké věci měly by se již konati a ze spolka zavíratí“ . . . Mnoho podobných míst bychom zde uvésti mohli na svědectví kterak veřejné zájmy se tenkrát ukotvily; ve všech vrstvách národu se ozývaly hlasy by obecné dobro se v poradu bralo a žádoucí mír se v zemi získal. — Již téměř každý důležitý historický akt této doby nalezá v listinách těchto jistého podkladu a osvětlení, zvláště co se týká poměrů sněmu basilejského a artikulův pražských. Mezi obzvláště zajímavé články počítáme M. Prokopa Plzeňského veřejné napomenutí k Čechům, aby námluvy se sborem basilejským učiněné přijali a dokonali (r. 1435). Muž tento zhrozuje se pokroku který se na rozum a na přirozená práva lidská zakládal, domníval se zajisté že na přijímání podobojí všecka spása národu českého spoléhá, a že ztvrzením kompaktátův již docíleno jest vše co národ český požadovati může podlé zásad právních a církevních. Důvěřoval se též v stranu římskou patrně více nežli toho zasluhovala v této věci a maje za to že tato strana o rušení kompaktát se nikdy nepokusí, projevil se že „už není příčiny proč by se Čechové dále proti mocem posazovali aneb války vedli na záhubu lidí i statkův a ovšem duši naší české země.“ Není prý už příčiny proč by Čechové jednoty a pokoje nedrželi leč bychom zamýšleti sobě chtěli abychom svobodni jako říše byli anebo abychom ta zboží kteráž jsme osáhli a podrobili abychom je sobě osobili a jich z rukou nevyppouštěli. — „Tuť prý by Čechové v zlou pověst před světem se uvedli válčili prý by jen o svou vůli, povýšení a pýchu nechťice pána nad sebou míti atd. . . Listem tím osvědčil Prokop z Plzně ovšem dobré své mínění, ale též krátkozrakou politiku. Kterak světská i duchovní mocnost šetřila kompaktát, jež sama potvrdila o tom historie podává svědectví jasná, ale i listiny to potvrzují s obzvláštěm důrazem. Známi jsou *Artikulové proti císaři jichž to nedrží*, v nichž někteří stavové čeští vedou stížnosti proti císaři Sigmundovi že závazkům svým dosti nečiní. Uvedeno tu mezi devatenácti články též ku př. *Třinácté slíbil, aby žádný v Čechách cizozemec nevládl na úřadech: proti tomu již cizozemci světlé úřady drží a soudí, i arcibiskupství spravují k velikému pohanění jazyka českého a utištění pravdy boží, i k rušení a vyvedení ze všech umluv kteréž s J. M. máme . . .* Jiné podobné stížnosti o nedržení Čechům některých článkův kompaktát se nalézají pod nadpisem: *Tyto věci se nedržie smluvené v kompaktátech . . .* Čím dále postupoval čas tím hojněji se jevily listiny české politické i právní tak že jich bohatý poklad se chová kterýž se v době Jiřího z Poděbrad nápadně rozmnožil.

Bylo by se domýšleti že vedlé takovýchto základu i systematické

dějepisectví valně pokročiti musilo, avšak posud nepodalo takových plodů jakovými by se byla nauka tato vědeckým osvědčila rázem. Z latinských kronik toho času nachází se spis Novoměstského písaře Prokopa: *Chronica Procoppii notarii Novae civitatis Pragensis 1476*. Prokop byl vyznání katolického. Zachoval se po něm též zlomek rýmované kroniky české z kterého bychom soudili že byl národního smýšlení a nepřál Němcům. — Podotknutí zasluhuje též: *Nicolai de Bohemia Chronicon Bohemiae*. Mikuláš Čech byl (1432—1440) mnichem v Norimberku a sepsal svůj spis na pobídnutí Jana Fr. z Gonzagy markraběte Mastovanského kterýž náhodou byl navštívil klášter v němž dotčený mnich tehdy přebýval. Mikuláš použil starších kronik jmenovitě Pulkavy a j. také legendy a listiny a uvádí obšírné rodopisy vládarů českých a moravských od Kroka až na Sigmunda. — Obšírnou historii země České sepsal tehdáž Eneáš Sylvius Piccolomini (Papež Pius II.) ovšem jeden z nejvzdělanějších a nejzkušenějších mužův svého času. Narodil se v Corsignanu v Siensku kde otec jeho se zdržoval právě když lid Sienský z města vypudil šlechtu. Obzvláštní pružností ducha a pilností se vyznamenáváje rychle postupoval až l. 1458 se i papežem stal. Kterak v Čechách jakožto legat papežské stolice působil jest z historie známo. O jeho historii země České píše Veleslavín: „Sylvius jsa již kardinálem skrze přičinění a pomoc Jana Touška (z Pacova) kanceláře Starého města pražského sepsal jazykem latinským dosti ozdobně historii o českém národu a jeho správciích, začav od nejprvnějšího knížete Čecha, až do smrti krále Ladislava mladého, kterýž maje se ženiti v Praze umřel, a po němž království obdržel pan Jiří z Kunštátu a z Poděbrad, to jest, až do léta 1458 . . . Ačkoliv pak mnohým se vidí že Sylvius v téže hisorii své na jednom místě Čechům ukrátil, a na ublížení a na ujmu dobrého jmena to jim přičítá, k čemuž se oni neznají, a což o nich v pravdě povědno a důvodně tvrzeno býti nemůže, a za tou příčinou jí zamítají, nehodnou soudice aby ji Čechové čísti měli, však proto mnohé se v ní nacházejí potřebné a užitečné paměti, kterýchž se jiní kronikáři něco málo dotýkají, zvláště co se za časův císaře Sigmunda a krále Ladislava dálo, kdežto Sylvius jest dosti obšírný, poněvadž toho věku živ byl, a některých věcí i sám se dotýkal. Také na několika místech chválí národ náš, a uctivě o něm mluví; dáváje jim tu čest, že jsou směli, udatní a stateční, nestrašliví v nebezpečenství v věcech válečných zběhlí . . . On nejprvé knížata a krále české, i slavné skutky jejich a tak historii českou cizím národům v známost uvedl, o kteréž prvé žádné vědomosti neměli, a z toho národ Český za divoký, zhovadilý, ukrutný z Tatarův a Scytův pošlý drželi . . . kterýžby se nižádným počestným buďto přiroze-

ným aneb psaným právem, ani dobrým a chvalitebným řádem nespravedlivo atd.“ . . . Jan Touška (*secretarius civitatis Pragensis*) poslal Sylviovi Pulkavu a některé přídavky z Dalimila. Také M. Jan Papoušek některý materiál k historii Husitův podal Sylviovi, jakž tento sám dosvědčil. „*Tyto knihy dal mi Papúšek, v nichž mám kompaktáta a mnoho běhův ješto se v Čechách dáli.*“ (Viz Václ. Korandy Poselství l. 1462.) Nejvíce ale čerpal Sylvius sám ze sebe by přímým svědkem nejdůležitějších udalostí v Čechách v běhu válek husitských. — Balbin historii jeho nad míru chválí vyvracuje rozličné proti ní činěné námítky a zvláštní důraz na to klade že se Čechům stala čest míti dějepisce papeže. (*Ac sane paucis gentibus ea felicitas contigit, ut historiae suae Pontificem haberent authorem!* Balbin Boh. docta II. 49.) Přísně posuzuje Václav Pisecký kroniku Sylviovu v dopisu jednom z Bononie (r. 1510.) „*Aeneas Sylvius, cum nec leges historiae a graecis scriptoribus traditas nosset, et gladiatoris prorsus animo ergo Boemos esset, non magis vera de Boemis scripsit, quam Ctesias ille Ctesiochi de regione Indorum, vel tamblictus de mari magno; nimirum doctus scribere historiam non a Thucydide praestantissimo omnium historiographo, sed ab illo Creperio Colpurniano, quo in conscribenda historia nihil erat delirius.*“ — Pelcl v předmluvě k historii české praví o Sylviovi: „Ten kronikář sem i tam na ublížení a ujmu dobrého jména národu českého píše.“ — Nejdůkladněji o něm pojednal Palacký ve „*Würdigung der böhmischen Geschichtschreiber,*“ osvědčiv že by nespravedlivé bylo tvrditi, že Sylviovi neděkujeme mnohá zajímavá osvětlení avšak sluší udání jeho prozřetelně přijímati. Co do smýšlení byl Eneas velký nepřítel Husitův, co do slohu si oblíbil historickou malbu za příkladem dějepisců římských. — Že se kroniky tenkrát i v klášteřích pilně opisovaly o tom svědčí rukopisy tu a tam zachované. Takž v klášteře Rejhradském se chová rukopis: *Chronica Taborensium* (as od l. 1442) ve dvou dílech z nichž první počíná s vystoupením pražských mistrů proti romanismu v náboženství a končí s úmrtím císaře Sigmunda druhý pak díl obsahuje: *Post mortem imperatoris quae acta sunt inter utrosque etc.* (Přídán jest latinský článek: *Deus et alit et alitur in diversis rebus.* Důdík hist. Rejhr. klášteřa st. 503.)

Z českých historických spisův nejprv tu uvéstí sluší zápisky v uvedených už *starých letopisech* českých, totiž pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy a Beneše z Hořovic. Podobných zápisků jež dílem u opisování a doplňování starších kronik, dílem o sobě na způsob historických monografií se shotovovaly nachází se několik, zvláště takových ježto se výhradně na historii náboženství vztahují. Jiné zase

monografie z této doby podávají pomůcky k historii některých měst českých a moravských, jako k. př. Táboru, K. Hradce, Olomouce, Brna, a. j. v. Velmi důležitý, ač ne český, historický spis povstal tenkrát v Slezku. Jsou to historie města Vratislavy od r. 1440—1479 jež sepsal Peter Eschenloer († 1481) rozený v Norimberku, od r. 1455 do 1481 městský písař Vratislavský. Toto město, jak známo, za času kr. Jiřího velmi živě si počínalo a podávalo souvékému dějepiscovi mnohé látky na které se však Eschenloer neobmezil vypravuje události svého času vůbec. Nezdržuje se při nepatrných městských případech uvádí spíše o čem v radě a v obci se jednalo, ohled břeje i na sněmy a schůzky panské a podává dopisy a pamětné listiny veřejných věcí se týkající. Toliko dobu 1440—1453 líčí docela podlé kroniky E. Sylvia. Hlavní vada jeho jest strannost. Byl nespravedliv Čechům a zvláště králi Jiřímu. —

Česká historická literatura této doby se patrně neosvědčila zvláště jakous plodností, ač že historická studia se nezanedbávala, toho mnohé se nacházejí stopy. Ano i všeobecná historie se částečně pěstovala ač ne právě ku nějakému úspěchu a pokroku v dějepisné vědě. Připomínáme zde *kroniku Pavla Židka* jenžto vlastně jest částka *Zpravovny* téhož spisovatele. — *Pavel Židek* se patrně mezi nápadnější literární povahy své doby počítati musí. Bylť on, jak Jungmann praví „muž svého věku učeností a obzvláštěností života památný.“ Narodil se roku 1413 v Praze ze židovských rodičův, jimž unesen a ve víře podobojí vychován byl, odtud vůbec Židkem, jinak také Paulus de Praga a později Paulirinem se nazýval. Toliko jednou prý uviděl svého otce žida, s nímž o náboženství srovnati se nemoha navždy se rozešel. Z Prahy se odebral na vyšší studia do Vídně kdež k vyznání pod jednou přestoupil a doktorem filosofie se stal. Z Vídně pak do Itálie odešel kdež některá léta strávil oddav se lékařství a bohosloví na universitách Páduanské a Bononské, stav se doktorem v lékařství. Napotom od Řezenského arcibiskupa na kněžství vysvěcen do Prahy se vrátil kdež l. 1442 přijat do počtu mistrů. Stal se kanovníkem u sv. Víta a měl i naději státi se biskupem Litomyšlským čehož však nedosáhl. Horlivým jsa hajitelem strany pod jednou musil l. 1448 opustiti Prahu. Nějaký čas se zdržoval v Plzni, v Krakově, pak do Vratislavi se odebral. Toho času právě mnich Jan Kapistrana v městě tomto, dosti zuřivě proti českým kacířům vystupoval. Tu Židek, ačkoli s Čechy podobojí nikdy se nesnášel, doufaje kanovnictví své a nápad dědičný získati, aneb, chtěje se Rokycanovi a jiným té strany pochlebiti, aby se mohl zase navrátiti do Prahy, napsal list do Prahy se zprávou o Kapistranovi, kterak on Husa i Rokycanu tápí, pobádaje jich, aby

mistry některé sem vyslali na vědy, že jim pokud tu budou sám chce vyživení dáti. Avšak posel přijav zaplacení a maje list nésti do Prahy donesl jej radě Vratislavské kteráž o tom biskupovi a Kapistranovi dala věděti. Židek dán byl do vězení kterého teprv na přímlovu Jiřího z Poděbrad zproštěn. Musil však veřejně ku přečinění se přiznati a přísahu složiti v ruku Kapistranovu že se husitství a kacířství vůbec odřiká. (18. května 1453). Maje pak podniknouti pokutu jemu uloženou a na vynucené přísahy se nevázaje tajně do Prahy ušel a Rokycanovi i mocnějším strany podobojí se lichotil, aby mu kanovníctví a jiné pobrané důchody zase byly navráceny. Vida však že mu toho docíliti nelze znovu do Krakova odešel, kdež na neštěstí opět s Kapistranem se potkav přičiněním jeho zatčen a do vězení uvržen jest od kardinála a biskupa Krakovského Zbihněva Olešnického, kterýžto kardinál listem (r. 1453) k papeži Mikulášovi V. o něj se sice přimlová a poklesky jeho, mezi jiným i tím zastírá, že neznaje práv sv. kanonů s kacíři obcoval. Z vězení pak propuštěn navrátil se do Čech. V Plzni sepsal latinskou knihu o dvanácti umění (*Liber viginti artium*) spis to rázu encyklopedického velikou maje nouzi a v nedostatečích žije ani potřebných prý spisů od nikud dostati nemoha. Napotom žil v Praze v bídě, psotě a všeobecném opovržení. Král Jiří prý ho podporoval, neboť se mu pilnost a učenost Židkova líbila nevsak dolezavost a smělost a to že neustále na stranu podobojí sočil. Kdy vlastně Židek zemřel neví se. Balbin praví že za Vladislava život dokonal, a obsypává jeho povahu chválou jaké nikdy nezasluhoval. Pravdivěji vylíčena jest ve Výboru z literatury české (I. st. 743). Přirozená jeho povaha, kteráž ani křesťanským vychováním, ani mnohou zkušeností v zemích rozličných setřina býti nemohla, totiž neklidnost, chlubná ctížádost, drzá prostofekost, dolézavost a při tom neveliká svědomitost u volení prostředkův, nebyla s to, aby mu získala i zachovala lidskou přízeň. Učenost latinská byla mu nade všecko, a protož také nechtěl, aby kněží v kostelích zpívaly česky, než latinsky. Pamětliv jsa původu svého soudil tak: že Židé mají vzácní býti dokudž rodí lidi slavné jako jest on. — Židek sebe patrně přeceňoval, upříti mu však nelze že co spisovatel měl některé vlastnosti, jež obzvláštního povšimnutí zasluhují. Jest nám zde nejprv dějepisné části jeho spisů podotknouti. Spis jakýs ucelený historický nepozůstavil. Kronika jeho jest toliko část *Zprávovny* kterouž na tři knihy rozdělil. Praví sám v připsu ku králi Jiřímu: Třetí (knihy) jsou knihy kroniky, okazujíc skutky prvotných předkův Vašich znamenitější zlé i dobré“ atd. . . . Přímou historická stránka této kroniky nemá nijaké ceny. Nejstarší historie vůbec není k potřebě, novější se vyznamenává svou tendencí. Ano,

Židek, byl tendenční spisovatel, pravý literární propagandista náboženské a politické reakce. Papež, římská církev a německý císař mu stáli výše nežli vše jiné. O svobodě a pokroku, o samostatnosti národní a osobné neměl ani ponětí. Všalické vědomosti jichž si byl na onen čas mnoho byl dobyl, nedovedly jej na osvícené stanoviště i všemožně se snažoval aby své zásadní obmezenosti průchodu do života vydobyl a otrockým namnoze názorům svým platnosti získal. Zpátečnické své tendence přenesl do své kroniky způsobem věru nestydatým neváhaje nikdy všalické lži vtrousiti do historie a to s neukrytou pretensí aby jimi osvědčil pravdivost svého smýšlení. O Václavu IV. psal jako sprosták. Měl-li vůbec historických vědomostí, byl to pouhý jen agregat, směsice zpráv pravdivých a nepravdivých k jejichž sřadění a historickému uspůsobení se mu nedostávalo kritického ducha a snad i potřebné k tomu poctivosti, a poměrné i nadání, neboť v skutku nebyla tak skvělá jak se as sám domníval. Co dějepisec si vlastně nejvíce škodil a na nejvíc směšným se učinil, ba bylo by se diviti že při tak rozmanitých vědomostech tolik duchův blbosti a zotročilosti v jedné osobě se pojití mohlo, kdybychom i za našich dnů mnohé vůči hledě ba nápadné příklady takových zjevů před očima neměli. — Kdybychom všechny ty hloupé a špatné věci které v historii své chválil, a ty rozumné které tupil, spolu se lžemi a klevety jež ku potupě těch osob přivlékl jimž nepřál zde uvéstí měli, musili bychom opsati celou jeho kroniku, v které ničeho sa nenalezá čímby se dějiny vyjasnily a co by ku poučení čtenářů přispělo, leda snad že se celá jeví příkladem kterak by se kronika nikdy psáti neměla. — Kronika Židkova, jakž zde už uvedeno, byla obsahem třetího dílu *Zprávovny*, kterou sepsal z rozkazu krále Jiřího v jazyku českém. O rozdělení spisu toho na tři knihy praví spisovatel: „První knihy drží v sobě naučení co se tkne obecného dobra . . . Druhé knihy okazují Vaší Velebnosti zprávu k osobě Vaší“ . . . Dále ku králi Jiřímu mluvě praví: „Rač v jistotě věděti, že tak žižním řádu a pokoje tohoto království a Vašeho dobrého a zvelebení, že bych měl pro pravdu a navedení Vaší Jasnosti od Vaší Jasnosti umřítí, nebo hanbu kteroukoli trpěti, že to rád chci podstoupiti, a pravdu psáti beze všeho pochlebenství, neb bych nebyl věrný služebník bych Vaší Jasnosti nezpravil o těch věcech, které snad sama do sebe neví, aby škodné byly! neb žádný nemůž sám od sebe soudci pravým býti. Které knihy, zapomenuv sám své cti, chci Vaším jmenem jmenovati česky: Jiřího *Zprávovna*; neb tuto dává se vedle času běžícího věrná zpráva a užitečnější nežli Aristotellova k Alexandrovi nebo Egydia Římského, ač sem jich nyní neviděl . . . Píši jako věrný služebník Vaší Jasnosti bohda všeho dobrého

žádaje, a soukám rány Tvé snad až do bolesti; já mistr Pavel z Prahy, doktor, Židek řečený, a týkám nežity Tvé bolestivé“ . . . Počiná Židek svůj spis rozkládáním kterak pan bůh *z vůle a z milosti své*, nízké někdy osoby na královské stolice povolal dokládaje se příklady biblickými. Bez Davida, Saula, Abrahama a jiných podobných v bibli uvedených Židů se nedal tehdáž platný historický důkaz vésti, nelze tedy Židkovi vytýkati že i on se pouze na takovéto osoby odvolával. Přejde pak skokem na krále Jiřího a praví že ho bůh obdařil rozumem přejasným, výmluvností, dobrotivostí atd. takže okolní země neměly vyššího ani rovného. Hned na to ale mu předkládá věci které prý Jiří učiniti by měl a bez nichž nelze blahu vykvésti v Čechách. Měl prý kostely, Kartouzy stavěti, bosíky a vůbec mnichy a mnišky povolati, hroby svatých zlatem, stříbrem a drahým kamením ozdobovati, *vyšoké lidi k sobě táhnouti a jich rady poslouchati, papeže a kněze milovati a jich císaře poslouchati a jejich kleteb se báti*. Rokycanu ale a kněze jeho netrpěti . . . zemi Českou škodlivých bludů očistiti a vyméstí dočista. Nejprv prý má král se ustanoviti na tom aby službu boží na všechny strany v království svém rozmohl, pak aby ustanovil všecko království v jednostejné víře a sice — *velmi silná potřeba obrátiti všecko království ku poslušenství papežové . . . a tu sledí kapitola plná hořkosti na Tábor a Husity vůbec, plná chvály řádu římského*. Velikou tu Židek vede lamentací že se straně jeho nedobře vede, sám se za příklad vystavuje řka: *A já mistr a doktor nejstarší Krakovský, Vídeňský, Padovský, Bononský, Český, tak v Praze nyní utlačen jsem, že pes ví své místo a bydlo, a já jeho nevím! . . .* Žaluje že prý svátosti nemají své spravedlnosti, k. př. *křest nemá své spravedlnosti, neb česky křtí*, a to není forma se vším křesťanstvím jedna ani prý *voda nemá své fekundacii totiž té spravedlnosti aby olejem svatým byla křížmována v tu chvíli když mají kněží okolo křtitedlnice choditi, neb toho nečiní. Křížmo svaté kde berou o tom všecko křesťanstvo pochybuje* atd. Biskupův prý nemají, biřmování nedbají, svátkův nesvěti, panny Marie nectí a v svátky její dělají, v posty její maso jedí atd. . . . Před výmluvností stran svobodomyšlných zdá se však že měl Židek přece nějaký respekt neboť praví: *Pěkně mluví jako andělé ale skutky mají prostě ďábelské*. Konečně radi králi aby žádal od papeže *múdrosti patriarcha neb legata, at přijeda do Čech zřídí kněží . . .* Ovšem, tu by byl hýval všemu konec učiněn co Žídka bolelo. — Aby krále ještě lépe přesvědčil, líčí mu zřídla všeho neštěstí v Čechách a tu uvádí tré příčin: nejprv kalich: *jakož na Týně obraz Vaší Jasnosti ukazuje s mečem mezi kalichy, ješto by bylo lépe, by byl tu obraz Panny Marie, matky*

boží . . . pak kněžské zboží a tajná závist mezi králem a některými pány. Radí Jiřímu aby neposlouchal pánů jenž k válce radí. Válka prý — praví mezi jiným — má míti věrné spojence papeže, císaře, a bez jich vůle nemá počata býti: ale válka Jiřího prý jest proti nim a všemu křesťanstvu. Jinaké důvody proti válce jež Židek uvádí jsou ale dosti podstatné. Co ale o válce *o kalich* mluví jest malicherné ano i přímo směšné. „Neprovede prý toho král proti písmu všech svatých doktorův a proti obyčeji všeho křesťanstva, a artikul tento prý sám sebou padne.“ — Špatný prorok ten Židek! Artikul nepadl neboť nepadli protestanté až posud. Co pak ale o kněžském zboží a mravu mluví jest rázně mluveno a neprojevil se ani Hus ani kterýkoli jiný přívrženec jeho rázněji o tehdejším hospodářství kněžském. Radu kterou pak králi v této věci dává nelze nám zde neuvést: „I protož o to zboží rada by má byla taková: měl-li by pro to zboží pod pokutstvím tak dlouhý nepokoj trvati, aby Vaše Jasnost dům jeden udělala všem kněžím hradským i arcibiskupu vedle nich, a s vůlí papežovou milosti, polovici platův ujma, všecky k jedné kuchyni, k jedné pivnici a k jedné dormitoři sehnati, a dnem i nocí hodiny své aby všickni zpívali a lekci tam od mistrův a doktorův poslouchali a bez odpuštění nikdyž se toulali: *neb Čech kdy vejde v zboží a důstojenství, nebude-li úzce spravován, jest velmi bláznová věc; neb v Němcích jsou také nadání, a však není tak slyšeti o zlostech velikých, jako v Čechách dály se . . .* Dále radí aby král nepokojné do Prahy svolal. Kněží prý svadili některé pány s králem a bude-li prý jich král ještě déle poslouchati neostane prý *žádného rytíře v Čechách, ani husy, prasety nebo kuřety; vy se budete bít, tlouci a mordovati, a oni dobře bydllo majíce budou se vám v koutech posmívati, a kdož bez sebe, ten tam . . .* Že zde kněze podobojí míní vyrozumívá se samo sebou, neboť jiní neradili k válce proti straně katolických pánů. Lepších rádců znal Židek a nedržel svou radu pod pláštěm. Nejlépe prý by pochodil Jiří, kdyby některého moudrého legata kardinála si vyprosil od papeže, ten prý by rok neb dvě léta po boku Jeho Jasností seděl, sněm uložil obojí straně maje deset doktorův s sebou, a na ten sněm pozval rady císařovy, krále Polského i všech knížat okolních . . . *ale nebude-li chtieti Vaše Jasnost s jinými králi u víře se sjednati, tehdy darebné jest rokování.*“ Ba věru daremné jako téměř všecka rada Židkova jejíž cílem a koncem bylo aby Čechy se vrátily k poslušnosti Říma a císaře! — Nechce-li jinak nejlépe prý by učinil Jiří kdyby se trůnu odřekl *některé sto tisíc vzal, své syny jako knížata opatřil a v pokoji žil jak by nejlépe mohl a uměl . . .* Dále zapotřebí uznává aby se arcibiskup zjednal, ale nevidí *žádného Čecha*

k tomu způsobného; lépe vzíti za několik let legata moudrého, ten aby byl zde místo arcibiskupa aspoň s desítkou doktorem a aby řídil kněžstvo všecko . . . Řád klášterní též Židkovi na srdci ležel a přál zavedení jakés policie jenžby patřila aby rád byl a služba boží bez meškání se dala. Také i o jeptiškách; tu pak jest pilnější strážce potřeba aby k nim žádný nešel a oni nikam leč s stráží pilnou . . . Co dále mluví o napravení kolleji a vysokých škol pražských tohož jedna část jest pravdivá, jiná směšná a k věci nenáležící jiná zase docela k zavržení. Pravdivé jest kde praví že učení se nemůže vésti, leč v upokojení myšl i těla. „Blahoslavené jest město každé které má v svém prostředku stůl moudrosti a umění a sbírá v se mládež výbornější ze všeho světa. Hned na to ale místo aby ohled bral na ústrojnost škol a na základní jich reformu na pokrok u vyučování celici, počne věru sprostáckým rozumem rozebíratí poměry vnější, náhodné, nesice nepravdivé ale toliko vedlejší, opominuv docela předních a důležitých. Spůsob řízení těchto poměrů jest skutečně dětinský i v tom pádu kde Židek měl politicko-hospodářskou stránku věci více na zřeteli než kulturní. — „Milostivý tatík prý i matka nelitují zboží i peněz synu do Prahy vyslati“ — praví Židek — „chtěje aby jsa vyzdvižen v důstojenství mistrovské, v svém kraji byl jako slunce mezi menšími hvězdami vyvýšený. Z toho Praze přísloví mnoho dobrého; nejprv pokoj veliký, vyčištění města ode všech kacírův, čest veliká a pověst duleká. Pražský bakalář, Pražský mistr, Pražský doktor? Pak veliké zbohacení řezníkův, pekařův, šenkův, soukeníkův; neb jsa bakaláře m, musí jiný kraj míti, a mistrem neb doktorem opět jiný . . . A tak každé řemeslo by bohatělo; zlato stříbro, kúpe veliké vezli by do Prahy otcové pro syny . . . Tut prý by Praha nabyla veliké krásy a slávy pro doktory a žáky a pročež, nech prý král na to pomýšlí aby bylo mnoho cizincův doktorů a mistrů v Praze . . . Rač vzíti jednoho doktora písma svatého z Vidně a druhého z Lipska a třetího z Paříže, a vsad je ke všem Svatým v díle a ostatkem Čechy; tu má býti dvanáct doktorův. Též mistry vezma, vsad do veliké kolleje, ať vedlé nich studenti se sem táhnou, a dej plnou svobodu, jako jsou měli za císaře Karla.“ — Řekli bychom že to rada přiblížého kdyby v tom neležel úmysl a ehytost právě jesuitská. Tímto ovšem způsobem by cizota a romanizmas plným proudem byly znovu vtékaly do Čech a podrylo a v nívec se obrátilo vše co Čechové tolikerym krveprolitím si sotva vydobyli. — Dále pak radí králi, aby velké lidi a vysoké k sobě táhl jenž by kolem něho jako hvězdy přejasně okolo slunce stáli; tohož prý králi obzvláště potřebí, neboť mnozí šlechticové z slavnější a vyšší krve

vyšší nežli prý on Jiří. *Také biskupy, doktory, pány velkými, lidem neznámým rozličnými jazyky a krojem rozličným měla by Vaše Jasnost ozdobena býti.* — Tedy netoliko na universitu i kolem trůnu si přál Židek nasazení cizinců, v neznalosti a krátkozrakosti své nemaje očí pro nebezpečnoství jenž z takového systemu by národnosti České vzrostlo, či vlastně nemaje pro ní smyslu a citu. Nic mu nezáleželo na neodvislosti koruny české, na samorostlé v nitru národu ležící síle, toliko okázalost, vnější lesk, uznání cizinců slovem vše čím se politika marnosti značuje, staví on za cíl. Ba neostal tu na půlcesti státi, šel i dále a projevil se co přívrženec aristokracie proti všemu co živel demokratický podporovati se zdálo. Rozepředl svou lidu a zemězradnou politiku způsobem kterýmž jasně a zřejmě osvědčil nejen politickou nezralost ale vůbec povrchní, nikde do hloubky věci nevnikající vzdělanost ducha, dokázav tím, že nebyl s to ani potřeby národní pochopiti ani poměry statní uvážiti, ba ani povahy lidské jináče posouditi nežli dle vnějšího postavení osob, a dle toho, jsou-li více nakloněny cizoty, reakcí a Římu nežli úspěchu vlasti a národu. Želí že nic takevého, co si přál a vyslovil viděti není při králi Jiřim, ale více prý znamenati jest že vysocí a moudří lidé se utlačují a nizcí zhůru lezou. Na důkaz toho uvádí že prý sám na oko viděl pana *Rosenberského v radě pod pana Zdeňka Kostku sedícího daleko, a pan Kostka an řídí, a páni vyšší amen říkají potíče se na tváři.* Takž tedy obojetný aristokrat Rosenberk byl ten vysoký a moudrý utlačený? — Avšak poslyšme dále! — Stěžuje si Židek že prý i podkoní nad jich pány vyzdvihují se, neb berouce žold veliký už foukají na pány, a chlap ještě ještě pluhem smrdí, udělaje sobě kroj že mu zadek vně, a střevíce s špicí skoro na dva lokty a čepec ženský, déravý a nebo tafetový na jeho hlavě a sukně štukovaná, již fouká na panoše starého zachovalého . . . jako pán na svého poddaciho. Též kněží křičí rouhavě na papeže, biskupy, doktory, tlačíce vysoký řád, na mnichy i na *mae nejstaršího doktora který pro nemoc a také Vaší Jasnosti ke cti v Praze nešťastně opozdíl sem se, tak těžké rouhání trpěl sem i bití třikrát . . . Druhdy bída, hlad tře mě, ano kněží husáci osedli fary a knížecí bydlo mají, mistři husáci koleje i mé místo davné osadili a požívají, já nic* . . . Nepochybujem že se Židkovi zle vedlo stalot se nejinak i poctivějším lidem, národu prospějnějším i více dobrého a svobody přejícím nežli byl on. O nedostatecích svých malví na mnoha místech a uvedeme zde i následující k osvětlení poměrů v jakých Zprávovna povstala: „Tuto pro ukřácení mnoho set kapitel všemu světu přeuzitečných opustím nad zlato dražší, neb pán bůh mi svědek mé hlavy nemocné nemám čím posilovati v tak veliké práci.“

Tvá valebnot rozkázal jsi mi dělati a k Tvé Milosti nechoditi, než až bych všecko dokonal, teprva abych s knihami k tvé Milosti přišel věda, že od nikudž nic nemám . . . Kněžstvím sobě v Praze nic do-
 býti nemohu neb nechci vésti řádu husitského kteří jsou silně všecky
 fary v Praze osadili a lidi bezděky ženou k své víře, jakoby řekli,
 kdo nechce s námi tancovati, toho oberve. Takť sem já pohřichu
 oberván, že jsem v Praze, ja řádu nejvyššího, nejvíce sem utlačen . . .
 ana na mne bídného lidi kváší, křičí: Protivníce, rúhači boží, ještě
 tě drží čert v Praze, a jimi: nemůžem-li tě otrávití, ale musíme tě do
 bíti, atd. . . . Pak tuto ještě k mé bídě rozmnožení Vaše Jasnost na
 mě práci přetěžkou uložila, abych Vaší Jasnosti sepsal zprávu králov-
 skou i kroniky, skrze kteréby Vaše Jasnost se zpravovala a králov-
 ství, již pohřichu většín straně zkažené v pokoj uvedla. Tot bohdá věrně
 spisují a nevím, bude-li Tvé Milosti příjemno“ . . . Jest patno že se
 král v knize této nemnoho takové moudrosti dočetl které by byl v po-
 měrech svých ku zdaru země a národu Českého byl použití mohl, také
 pochybujeme že drzá, na stranických názorech založená přímst, s jakou
 Židek tu a tam vystupoval příjempa býti mohla vladaři, kdežto se ve
 spisu dotčeném nacházejí místa, jako: *Pastucha lépe opatří své stádo
 nežli Tvá Valebnot své království* aj.v. — Ba všecky podstatné zá-
 sady v knize této uvedené přiči se zásadám dle kterých Jiří zemi ovlá-
 dati musel nechtěl-li Čechy v podruží Říma a Německa uvéstí na něž
 Židek přímo čelí. Ano i v tom kde králi radí *aby se vysokých
 lidí chytíl a chasu k pluhu a k řemeslům hnal* neleží nic jiného
 nežli povržení obecného lidu, a nadsazování lidí vysokých, jakoby na
 nich všecken rozum a všechna spravedlnost spoléhala. — Židek také
 nemálo sebe vychvaloval. Pravít sám o sobě, o bylinách a jiných při-
 rozených věcech mluvě: „*A jsem tím jist, že žádný od počátku
 světa těchto věcí lépe a rozuměji nese-psal než já, a bohdá po mé
 smrti knihy takové ostavím, že ani krásnějších ani užitečnějších
 nebylo nikdy od počátku světa . . .* *Ještě jednou přednesu Sexterny
 před oči Vaší Jasnosti krásší nežli jsou které knihy na všem
 světě . . .* Tyto Sexterny na než zde poukazuje, latinským jazykem psané
 nalezly se v knihovně Krakovské. Rukopis to v nápadně velikém
 formátě na 359 pergamenových listech latinským jazykem psaný.“ Ob-
 sahuje encyklopedii dvacatera umění, v níž o gramatice, logice, řeč-
 nictví, topografii, počtářství, hvězdářství, hudbě, o věcech přirozených,
 vojenských, školských, o lékařství, o právu obojím světském i duchov-
 ním jednáno. R. 1835 vydal Mučkovský v Krakově o spisu tomto
 zvláštní úvahu: „Pauli Paulirini olim Paulus de Praga vocitatus viginti
 artium manuscriptum librum, cujus codex membranaceus in bibliotheca

universitatis Jagellonicae Cracovicae asservatus Tvardovio vulgo tribuitur a t.d. Bylať tedy kniha tato *Tvardovskému* připisována a došla tím pověsti knihy čarodějské. Kterak Židkova encyklopedie pověstí té nabyla nevíme ale zachovaly se o ní dosti zajímavé anekdoty jichž se dočísti jest v časop. č. Musea 1837 str. 225. — I v této latinské knize Židek nezapřel povahu svou a katolické své smýšlení aniž opominul často o sobě mluvití, zásluhy své o lidstvo v jasné světlo štavěti a též o utrpeních a nešťastných osudech svých, o své chudobě a svých žalostech se rozhověti. — „Důležitý českým filologům,“ — praví Jungmann — (Čas. Mus. 1837) „jest tento rukopis také z ohledu na jména česká kteráž spisovatel k latinským terminům namnoze přičinil . . . Škoda veliká, že latinská jména na velkém díle bez počáteční litery psána jsou, kteráž podle tehdejšího obyčeje červenou barvou napsána býti měla, an se toho však nestalo . . . Mimo to latina onoho věku pro nás obzvláštní těžkosti zavírá, a tak děje se to, že množství věcí latině i česky jmenovaných nám předece jen nevyhožitelnou pohádkou zůstává.“ — *) O jiných ještě spisech jež prý Pavel Židek shotoval došla nás toliko zpráva nikoliv ale spisy samý. Sepsal prý totiž radě Starého i Nového měst Pražských nějaký nyní neznámý traktát český: „O vážnosti konšelské hlavních měst a jich mravech.“ — Bájky (plus quam mille fabulae) jež u vězení bezpochyby latinsky sepsal byly prý mu ukradeny a posud se neobjevily. — Z toho ze všeho vidno že Židek byl velmi pilný spisovatel a zajisté muž vědomý mnohých věcí, i právě encyklopedicky vzdělaný. I sloh jeho český dosti plynňý jest a srozumitelný, ale zdá se že podivným svým se chováním k jiným učencům mnoho nepřátel si spůsobil, jakož i vychvalováním sebe a učenosti své směšným se cítil. Že ho strana podobojí nenáviděla, k tomu měla tušime dostatečné příčiny, neboť celý jeho život byl neustálé horlení proti ní. Jinak politický jeho rozum nedosahoval právě daleko a nebylo věru čemu by se král Jiří aneb i kdožkoliv jiný ze Zprávovny byl přiučiti mohl ku prospěchu záležitosti veřejných. Poslušensství papežovi, poddání se německému císaři, připuštění cizoty do žvlů národních, povýšení aristokracie a ponížení lidu — proti takovýmto jeho zásadám právě národ Český už po dlouhá leta zbraní se zasazoval, a teď všickni spisovatelé strany pokroku bystřejším rozumem nežli byl Židkův je odmítali. Nacházel se tedy Židek i literárně na překonaném už stanovíšti a v přímé oposici s panujícím veřejným míněním v Čechách. Těch několik aristokratův, kněží a něco duchem opozdilého lidu jenž při straně jeho stáli nestačilo na povznešení jména spisovatele jenž pro zpátečnické své směry všeobecnému povržení propadl. Že při objevené strannosti a vůbec

při vlastnostech svých nejméně schopnosti měl k dějepiscectví, netřeba zde teprv odůvodňovati. — Dějepis český se v této době vůbec ještě nepropracoval k nijaké důkladnosti a výši. Nebylo tehdy v Čechách kdožby se byl po bok postaviti mohl dějepiscům souvěkým Polakovi Dluhošovi ⁵⁵⁾ aneb Uhru Janu Thurocovi. ⁵⁶⁾ Vedlo se historii jako jiným vědám v Čechách jímžto posud nelze bylo v plnosti jakés se objeviti pro neuhaslé posud zájmy náboženské, jež ovšem i politické a sociální otázky v sobě zahrnovaly, a téměř všechny literární povahy zaměstnávaly. Proto pro všecko tu nelze domýšleti se že nebylo nadaných a zvláště učenců a spisovatelů v Čechách a na Moravě jenžto by byly što bývaly povznésti literaturu národní, kdyby nešťastné politické a náboženské rozepře byly oddechu dopřály a takměř všechny poněkud vynikající síly národa do sebe nevssávaly.

Nebudet od místa připomenouti zde na některé zvláštní charaktery české této doby jenžto. učeností a spisy svými i v historii literatury české si slušného místa vydobyli. Jmenován zde býti musí: *Jošt z Rosenberka*. Narodil se l. 1430 co druhý syn Oldřicha z Rosenberka. V roce dvačátém byl na kněžství posvěcen, stal se pak proboštem kostola Pražského, pak mistrem převorství Strakonického, Křížovníkův sv. Jana Jerusalemského (Maltézův). Na biskupství Vratislavské povýšen byl l. 1457. Toho samého roku mladší jeho bratr Jan jmenován byl nejvyšším hejtmanem v Slezku. Léta 1461 pro kázání jež měl na hradě Pražském proti přijímání podobojí, obávaje se příkoří ujel z Prahy do Kutné Hory a pak l. 1465 do Strakonice svolal pány katolické, působiv tam jednotu Zelenohorskou proti králi Jiřímu. Tato jednota pak l. 1466 veřejně proti králi povstala. Jošt přijal vedení vojska slezského a táhl do boje. Ale Viktorin, nejstarší syn krále Jiřího, v bitvě u Münsterberku jej porazil nad čímž se Jošt nesmírně trápil až l. 1467 v Nise hořem umřel. Psáno o něm že byl výmluvný řečník a českým i latinským jazykem častá prý kázání mival. Ale německého jazyka nebyl tak mocen aby Němcům kázati mohl pročez ve Vratislavě kázaje vždy latinského jazyka užíval. Co spisovatel neosvědčil se tak velkou plodností jako spíše bystrostí ducha. Některé ze apískův jeho zachoval Václav Koranda (mladší) ve sbírce své, ježto se ve veřejné bibliotéce Pražské chová. Zajímavý jest spis jeho: „Trináct sprostiv vavovských,“ (Waidspprüche) pak List královně Johanně. Mimo to psal také spis o spravedlnosti, a podání králi Jiřímu, o potřebě aby se král s českým národem k církvi římské připojil. — Že Joštovi Řím převelmi na srdci ležel nedivíme se, byl on biskup, aniž tomu, že dříve stoje při králi Jiřímu napotom se proti němu válečně zdvihl. Více nás zajímá literární jeho působení.

„Znameníta bystrota myslí jevíla se zvláště v tom co z pera biskupa Vratislavského Jošta z Rosenberka vešlo ve známost naší, jen bohužel že toho až příliš málo jest,“ praví Palacký o tomto muži. A v skutku jeví se duch přímo filosofický ve všech jeho spísech. Leč byl i on *doktrinář katolický*, důmyslný sice ale do některých věcí předce jen obmezené měl náhledy. V *Listu královné Johanné* praví: „Nestane-li to království v jednotě obecné církve svaté a Římské, tehda strach že se na něm naplní čtení kterážto dí že každé království v sobě rozdělené zahyne. A to prý by se stalo kdyby se Čechové rozdělili na několikero stran, sami se hubili a kazili. *Tomu by se cizozemci namielí a rádi by nás dorazili a zemi roztrhli . . .* Dále pak naráží na poměr většiny v národě nedopouště výkladu tenkrát oběžnému: *Al páni svým houfem bez rytieřstva a rytieřstvo bez panuov se okúže, tu bude shledáno kto viec mohu zemi poslužiti, páni-li čili rytieřstvo.* Na to praví že on dobře ví že více jest zemanů než pánů a více měšťanů než panošů a nejvíce prý sedláků. Ale kdož prý by proto sobě nové rady dělati chtěl *necht sobě dá nový svět stvořiti.* Nelogickým pak processem vyvozuje jaká to nehoda kdyby obcování s jinými křesťanskými národy pro takové různice se zastavilo v svátostech přijímání, v kupectví“ atd. — Nebylať to věru vina Čechův že jiní tak daleko nebyli rozumem pokročili jako oni, nebyla to vina strany rázného pokroku že ostatní strany za ní pokulhávaly, a nejméně za to mohla že římské bully zakazovaly obchod s kacíři aniž se jim docela povedlo jej zcela zameziti. Že se Řím tenkrát ještě opovážiti směl do záležitostí národního hospodářství se plésti jakoby blahobyť národů na jeho milosti závisel bylo ovšem větší neštěstí a menší čest pro ty kteří se tím obmezovati dali nežli svržení takovýchto pout na něž se národ Český odvážil. Mohliť Čechové bez Říma a Řím bez Čechů obstáti. Co pak dále Jošt o Žižkovi podotýká jest přímo směšné. Nežijet památka vůdce Táborův po čtyrech a půl století ani v hanbě ani v zlořečenství, leda u blbých nevědomců, a co se věčného zatracení týka o němž pan biskup Vratislavský se zmínil, pochybujeme že by mu o tom jakés bližší zpravy se bylo dostalo. — Velmi pěkně se pak dále projevuje o pravdě a bludu, ale mělo by to tutěž platnost kdyby některý Tábor ta slova byl pronesl: *Stálost pravdy a neústupnosť křivdy tvrdé boje mievaji. Když křivda s neprávosťi bojuje, tehda obě neostojí; a k tomu duše a čest nenie prodajná . . .* Že Jošt byl znalec lidí a pozorovatel záležitostí obecních osvědčuje se každým téměř řádkem který napsal jakož i to, že samorostlých myšlenek byl schopn. Nepřál však tomu aby lid více věděl nežli víře prospěje a jakoby církev všecku moudrost v nájmu

podržeti měla praví: *Kto pak ze všech obecních lidí chtie doktory zdelati, lépe by učinil by je v hod naučili, než přeučili; jakož čini cirkve svatá obecná, že učí lidi ty věci kteréž jsou potřebné. A tak přeučení zuostanú s těmi ktož sú neuvěřili . . .* Tento poslední argument byl ovšem podstatný a mohl jej snadno odůvodniti, méně snadno by mu ale bylo možná bývalo dokázati že církev tenkrát vyučovala lid obecní věcem kteréž mu byly potřebné, ku duševnímu zdokonalení se a ku zlepšení jakých koliv svých vezdejších poměrův. — Krásně ale končí Jošt tento svůj list jako pravý filosof: „Buď jakž buď, však to víme že trápení davá rozum, protivensství zkušuje lidi jako oheň zlato, a trpělivost v protivensstvích s mučednictvím přináší věčné odpočinutí i život věčný!“ — Též třinácté šprochův vajovských, poslal biskup Vratislavský l. 1467 králi Jiřímu. Jsou to pouhé aforismy krátká ale jádrná projevení zásad životních, takoržka článkové praktické filosofie, mezi nimiž zajisté i některé staré české přísloví se nachází. Jsou dosti zajímavé a zasluhují zvláštního povšimnutí, pročež neváháme některé z nich zde uvést: *Ježek má bodliny a svině štětiny; zlosyn najde zlosyny a dobrý nebude bez družiny. Kmen má větvie a větvie ratolesti, a řetěz články. Snadno splésti, těžko rozplésti, lehko smiести, nesnadno rozdělití. — Nenie nemúdrějšího, než kto múdre mluví a zle činí, dobré zná a zlé dělá, a kto jinak soudí a jinak činí. — Nic spieše neoklamá než potakač, ukladač, licoměrník; a ten nejškodlivější, komu se najviece věří. — Kto se ničehož nebojí, jest blázen; kto všeho, jest nemúdrý; a kto se v obém nepotřebně zjeví, jest neopatrný. — Kto má přátele za mouchy, jest rozpacný; a kto nepřátele za lvy, jest strašlivý. Ktož pak má přátele za lvy, jest srdnatý, a nepřátele za mouchy, jest převážný: a míra všem najlepšie. — Kdež knězie a ženy šafuji, obecně přemistrují; nebl jest staré příslovie: Nebývaj tu hostem, kdež pleš a vrkoč vládne mostem. — Ohně nelze upáliti, vody utopiti a větru zadusiti a pravdě zahynúti. — Podobného rázu jest članek Joštův o spravedlnosti a nespravedlnosti kdež uvádí jaké užitky přináší spravedlnost stálá, čisté svědomí, svobodnou a veselou mysl, dobrých lidí přízeň a zlých kázeň, prostředních navedení, protivných k sobě obrácení. Účinkové pak trvalí spravedlnosti že jsou, praví Jošt: Jméno slavné pamět dobrá a v budoucnost dobrá naděje, atd. Naproti tomu *nespravedlnost pravá a spravedlnost barevná* tyto prý věci dělá: Pochluba dává, pověst netrvalou činí . . . moudrým se neskrýje a mocným neodolá. Lidí se některak stydí, boha se málo bojí, s jedné strany sbírá z mnoha rozsypá. Stavějie boří atd. K těmto článkům Joštovým přídány jsou v rukopisu také odpovědi jenžto od jiných,*

snad od Korandy pocházejí. Jsou rázu oněm docela podobného, aforistického. Takž k. př. uvedeno *trinácte nešprochov vajovských* kdež mezi jinými i tyto průpovědi: Což komu přirození dá kdež tomu než nemoudrý odpírá? neb lépe slušejí vepří štětiny než svini jelení roby. — Horší jazyk falešníka nežli kopí protivníka . . . Lepší jsou hněvové zjevní než úkladové pokrytští . . . Často dává jeden den čemuž celý rok odpírá . . . Voda oheň uhašuje, horkost vodu vysušuje, a vítr sám přestává: ale pravda ne nálezek přemáhá a zůstává! — Jakož odpověď na Joštův článek o spravedlnosti uvedený *Povahy křestanské spravedlnosti*, kdež mezi jiným i Husova průpověď: *Jeden halčr lépe za živa pro Buoh dítí než po smrti deset tisícuvov.* O spravedlnosti světské tu praveno že bližní snadno odsuzuje, že soudí podlé množství a sama sobě jest za právo . . . Ve všem sobě jakž tělu libo povoluje. Marným se líbí. Hradí se sobě rovnými. Ne po rozumu, ale jde po žádosti. Tak sobě činí jakoby nebylo smrti ani pekla.“ O Joštovi z Rosenberka mnohá stojí svědectví že byl muž moudrý a svědomitý a v zemi na nejvýš vážený. Bychom i jiných opomijeli stačuje nám slova jež uvedl Jan s Rabšteina v pověstném dialogu latinském od r. 1469 do úst Švamberskovi a Rabšteinovi vložená, kdež Švambersk jej nazývá otcem všech stejně smýšlejících a mužem opatrnosti výtečné a i Rabštein přisvědčuje že znal i osobu i moudrost jeho. V tomtéž dialogu i o jiném horlivém přivrženci strany katolické zmínka se činí ač nechvalná, totiž o *Hilariovi*. (Palacký: Dějiny IV. č. 2.)

„Nedbaním svým spůsobili císařové že moc papežská již také účastna jest toho, co původně náleželo císaři, takže když vláda světská mezi císařem a papežem rozdělena jest, výpravy proti kacířům již péčemi a náklady společnými dítí se musejí. Nedokáže toho však ani ten váš, kterémuž jako bohu ste se klaněli, *nedouk Hilarius* pražský děkan, již náhlou smrti šeslý atd.“ Proč nadobytějně vzdělaný a osvícený Jan z Rabšteina, sám katolík, jednoho z nejhorlivějších katolíků nedoukem nazývá, tohož vysvětlení podává se nahlédnutím do pozůstalých po Hilariovi písemných památek. — Muž tento si získal za časů svých jména „stal se nad jiné mocnějším pera, avšak nepozůstavil po sobě plodův ducha takových kteřížby posloužití mohli ku poučení netoliko souvěkých lidí ale i potomstva.“ Tento úsudek Palackého jest vzhledem na doktriny a zásady Hilariovy docela spravedlivý, že se totiž čtenář poznáním jich ničemu moudrému nepřiučí, ale pozná jimiž horoucí zášť odpůrcův svobody náboženské a vysvětlí se mu z jakých konců vycházeli. někteří nejuřivější nepřátelé krále Jiřího. — Hilarius se narodil v Litoměřicích, pročež obyčejně Litoměřický nazván. Vychován u víře podobojí nastoupil študia na univer-

sitě Pražské a stal se l. 1447 bakalářem svobodných umění. Místrem umění čili doktorem filosofie učiněn jest za rektoratu Jana z Čáslavi r. 1451, a professorem se jmenuje l. 1455. Později, nejspíše v Bononii, obdržel hodnost doktora církevních práv a odpadl od strany podobojí, od kterých dob Apostatou nazýván. R. 1461 byl kanovníkem 1462 děkanem kapitoly Pražské a administrátorem Pražského arcibiskupství. Král Jiří a zvláště Rokycana neměli snad urputnějších a dorážlivějších protivníků mezi theology českými nad Hilaria, a pověstná jest schůzka l. 1464 dne 16 září v radnici Staroměstské, kde Hilarius učenou měl hádku s Rokycanou před králem a před pány, jejížto však výsledek nebyl téměř nijaký. Hilarius se tu byl projevil o kompaktátech že v nich nenalézá nic spasitelného a že vůbec jiný obřad neuznává ani on ni celá strana jeho nežli který nařízen jest církvi Římskon, a že by raději smrt podstoupil nežli od této *brány nebeské* v něčem se odchytil . . . Ustanovena nová schůze na 2. února 1465 a ta trvala pět dní. Hlavně tu podporoval Hilaria kněz Václav Křižanovský. Mluveno tu o učení Vikleřů, o kompaktátech, o přijímání podobojí, o primatu a autoritě papežové a jiných podobných věcech anižby to množství řeči k něčemu jinému bylo vedlo nežli že se strany ještě více byly rozhořčily. Václav Křižanovský Moravan, který snad zároveň s Hilariem v Bononii byl na katolickou stranu přestoupil a do Čech se navrátil horlivou zde propagandu vedl pro papeže, při hádce dotčené hlavní vedlé Hilaria vedl slovo proti Rokycanovi. — Napotom Hilarius a Křižanovský dorážlivými denunciacemi svými největší toho byly příčinou že papež l. 1466 kletbu vydal na Čechy a na krále Jiřího. Když se pak l. 1467 k válce schylovalo, odebral se Hilarius s jinými kanovníky kapitoly Pražské do Plzně kamž i klenoty kostelní odnesli. Odtud pak brojil neustále s jizlivou horlivostí proti králi a proti Husitům, pokutami církevními nutě katolíky aby se dali pod korouhev povstalců jimž Zdeněk Konopištský ze Sternberka byl vůdcem. Zemřel pak Hilarius v Plzni l. 1467 dne 31. prosince. Voigt (*Acta literaria* II. pag. 153) praví že Hilarius byl otráven: veneno ut erat fama extinctus. Berghauer (*Protomartyr. poenit.*) tvrdí že Hilarius zemřel teprv 1468 v Budějovicích což však nesehlasí z udáním Veleslavina, Balbina, Pešiny a jiných. — Spisů shotovil Hilarius dosti velký počet a sice latinských i českých. Mnoho dopisů jeho vzhledem na církevní a politickou historii nedůležitých chová se v archivu kostela Pražského, z nichž Pešina některé tiskem vydal. Mimo to sepsal Hilarius latinským jazykem spis o posloupnosti arcibiskupův Pražských, pak traktát proti nevěře některých Čechův a j. v. Spolu česky i latinsky sepsán jest traktát

nazvaný: *Arcus gehenualis t. Lucičtě pekelné proti Rokycanovi čelící*. Jiný traktát český jeho jedná o *přijímání pod jednou*, (proti Rokycanovi) pak *traktát devíti kapitol Janovi z Rosenberka, svědčící proti Jiřímu z Poděbrad*. Na hanebný tento traktát pomyslel zajisté Jan z Rabšteina kdež Hilarius nazval nedoukem, neboť se ve spisu tomto jeví politická zaslepenost ultramontánského praedikatora vedlé níž i místy blbé náhledy politické nedopraveného Pavla Žídka se takofka liberálnými býti jeví. Nestoudně tu Hilarius zastává zásady ježto zásadám národní a politické svobody české vstříc se stavíce znak velezrády na čele nesou, aniž potřebí tu ohled bráti na to že se přímo osoby osvíceného krále Jiřího na nejvýš urážlivě dotýkají. Nevít tu zajisté čtenář více-li mu jest povrhovati drzosti otrockého smýšlení aneb politovati zaslepenost nedonkovu která ze základů nejzkáznější doktriny ultramontánské svůj politický nerozum čerpá a své zemězrádné zásady vyvozuje a jimi odůvodňuje. *Urozenému pánu panu Janovi z Rožmberka, kněz Hilarius, děkan kostela Pražského . . . Aby porozuměno bylo od každého věrného křesťana a zvláště od slávné koruny země České, proč páni křesťanští, města, rytířstvo, jenž jsou pod poslušenstvím otce svatého a netoliko ti, ale všickni Čechové, biskupové, prelátové, knížata, páni, rytířstvo, zemané, města, sedláci i všickni k koruně příslušející, již nejsou povinovati ani zavázání ni žádným slibem, přísahám, člověčenstvím, ani jakýmž koli poddáním a povinnosti Jiříkovi z Poděbrad, někdy králi Českému, a aby uměli jeho chytrých výmluv se vystřící a svých duší podle něho nezavoditi, a že otec svatý žádného jemu bezprávi neučinil, znamenaj tyto knížky v nichžto jest rozdílů devět. První rozdíl drží v sobě, kterak Jiřík nestál k právu, a tak odsúzen, a k jeho odporu odpověd. Druhý, že otec svatý mohl jej ssaditi, a příklad a důvod se dává o cisařích. Třetí pokládá tři příčiny jeho ssazení, první klada kacířstvo neústupné. Čtvrtý rozdíl pokládá a vylučuje druhú příčinu: křivú přísahu. Pátý vylučuje třetí svato-krádeže příčinu. Šestý vypravuje, kterak může otec svatý jeho v klatbu dáti a že jest u veliký čtvrtek v Římě klet. Sedmý příčiny dává, proč jemu otec svatý nedal žádného slyšení k jeho žádosti. Osmý, že to odvolání kteréž učinil v Praze, nic jemu není platno, aniž jest podle práva učiněno. Devátý a poslední rozdíl drží v sobě mnoho příčin, proč páni a města a všickni Čechové nejsou jemu povinovati žádnou pomoci, atd. Tato jest osnova spisu, a Hilarius během traktátu splnil co slíbil a co chtěl i dokázal těm kteří už dříve jeho smýšlení byli a důkazů nepotřebovali. Přiliš daleko by nás vedlo kdybychom měli všechny dogmatické klíčky a osobní*

klepy zde uváděti jichž Hilarius jakožto důvodův proti králi Jiřímu užívá. Nám se zde jedná o princip který zastává a pro tento zavrhovati musíme směr, způsob a literární působení tohoto arcizelota kterému na ničem jiném nezáleželo a o nic jiného nešlo nežli o to aby země Česká a král Český *v poslušnosti svatému Římskému kostelu a otci svatému a jeho náměstkuom* se udrželi. V zaslepenosti své ani neomlouvá zradu kteréž se Řím dopustil zrušením a umorěním kompaktát sněmem Basilejským povolených. Pro takovouto věrolomnost, pro Karvajalův zločin jehož se ukradením kompaktát v Praze dopustil: pro Kapistranovy fanatické radomotandy, pro zbrojení se veležrádců panských proti vůli národa, pro vše ty hanebnosti jimiž mír v Čechách se rušil a blahobyt národu nemožným činil nemá Hilarius slova. Za to ale učil „že kacíř ve společnosti křesťanské není nížádného práva schopen ani účasten, a že papež co vrchní soudce má právo i povinnost zbaviti jej vši moci, všech práv a důstojenství.“ V takovémto stavu že Jiří se nachází a že otec svatý oprávněn jest jej ssaditi nejen pro kacířství ale i pro krivou přísahu a svatokrádež, neboť prý se Jiří „s kouzly obíral, maje panny, báby, sedláky a jiné věštce jako Saul a jim velmi věře.“ I ačkoli prý žádného od víry nenutil „ale vnuknul úředníkům, konšelům, popům svým: trapte je jakž můžete, já se toho učiním nevida . . . Není také jemu spomocno ale více k zatracení což praví, že té přísaze jest rozuměl jinak, a že nikdy jest nemínil odstoupiti od přijímání obojí způsobu; neb přísaha otci svatému činěná jen jim samým má býti vyložena“ . . . „Volení krále českého jest panské, ale korunování a uznání jest arcibiskupské; a větší jest kdo maže a žehná, než ten kdo jest mazán a žehnán. Protož by stokrát Jiřík byl volen, a otec svatý neb arcibiskup na jeho místě nesvolilby k uznání pro hodné a slušné příčiny, neměl by práva dědičného k zemi České.“ — Neméně rázně a odvážlivě objevil Hilarius své zásady v listu 4. července 1467 poslaném p. Janovi z Rosenberka, kdež jej psaním obšírným napomíná aby se od krále Jiřího ssazeného odloučil a k jednotě katolické připojil což neučinili ve dvanácti dnech po přečtení toho listu, stavuje před ním službu boží, jsa k tomu zmocněn a od papeže obzvláště zavázán. Tuť píše mezi jiným Hilarius: *Jest vědomá že pán bůh jehož jest země všecka, místo sebe jednu moc nejvyšší duchovní usadil, a jí všecka království poručí; druhou moc světskou, jenž z práva měla by vším světem vlásti. Tyto pak moci nemohouce samy sebou všem zemím dosti učiniti, i rozdělily jsou se v biskupství, království i knížectví, moc duchovní svou nižší moc tu dávši místo sebe, a moc světská také tak, aby moc moci pomocna byla. Co důstojnost duchovní*

písmem a řádem líčí, to velebnost světská dopomoci má mečem. Vysadil potom raddu; učinil vás panstvo. Jestli žeby nemohl pán země svou mocí, vy jemu máte toho domoci; chtěllyby pak scestiti a straniti, vy máte jeho napraviti a vždy pánu svému cestu svých předkův připomínati. Pakllyby i tak chtěl své vůle užívati, a hubenějších než jste vy, rady poslouchati, máte pane hned na své předky a na čest spomenouti, že v tom jsou pánům svým neshovívali, v čemby nechtěl jich rady poslouchati. Neb na biskupa země záleží, aby víru kázal a líčil a na vás víry svaté křesťanské, nestranné obrana; a této země k zachování záleží pán zemský; neb král dnes bude tento a zítra jiný, ale rodové vždy zůstávají... Kdyby vaši pomoci jemu nebylo, spěšný by tomu běhu konec byl. Neb kdy není kdo pomáhaje a ohazuje, není také kdo svou vůli máje. Vy v poselství, vy do Říma, vy do Říše, vy k knížatům, vy své pečeti zavazujete za něho, pišete, slibujete; jeho strana mlčí nikam se nevyvalí, doma radí a vámi vždy nasadí... Nepřítel pána boha tvého a náměstka jeho, má býti také nepřítel tvůj“ ... Podlé Hilaria tedy jest papež pánem všech zemí, a světští vládní moci jsou jen v službě jeho aby bděli nad vyplněním vůle jeho. Činili sami proti ní nuž, tuť šlechta má právo, je vyhnati. Aby pak českou šlechtu k tomu pohnul, lichotí jí a staví ji v čelo, poštívá na krále a v podezření jej i rádce jeho uvádí že panstvo zanedbáváje ta-kořka jen tam je nastrčí kde jiným mocnostem vstříc obejiti mu nelze svolení a pečeti panských. Není se tedy diviti že Jan z Rabšteina, muž politických věcí zkušenější a vůbec osvícenější, Hilaria nedoukem nazývá. A Jan z Rabšteina byl též katolík.

Rod Rabšteínův toho času mezi slavnější byl řaděn. Jan Rabšteín byl pronotář a referendář papežský, doktor práv církevních, rada, kanovník u sv. Víta u Římské stolice mnoho vážený. Ač knihy nese-psal a co spisovatel v pravém významu slova toho nevystoupil zasluhuje předce podotknutí, pro zvláštní jeho vzdělanost literární, a vzácný politický bystrohled jež osvědčil v latinsky sepsaném dialogu od r. 1469. Co probošt Vyšehradský poslán byl s Fratinem de Valle l. 1459 od krále Jiřího poselstvím do Říma kdež někdy co schovanec a pronotář tehdejšího papeže byl velmi laskavě přijat. Po navrácení svém sepsal dotčený latinský dialog, jež Palacký uvádí. (Děj. č. IV. č. z.) Objeveny tu v rozprávce této povahy předních mužův strany katolické a zvláště urputného Zdenka Šternberka, pak Viléma z Rabí a Jana ze Švamberka a především tu naznačeno politické smýšlení spisovatele samého Jana z Rabšteina. Již pouhým tímto dialogem osvětlí se milovníkovi historie nelibý stav

věci tehdejších v Čechách pokud z lidské zášti a tvrdošijnosti vycházely, ale spolu i nejistota v jaké se katolická strana králi Jiřímu vstříc řálézala. „Když sem se z Říma do Čech vrátil“ — píše Jan z Rabšteina — „nalezl sem přátely své v různici a svádě, a ti co dříve byli milovali se, brojili nyní proti sobě v zášti otevřeném. Divil sem se a skomnal soukromí, kudy nám tu vzešlo cosi podobného Gibellinum a Velfům; ježto jedni s církví stojíce pro viru, druzí krále svého se držíce od papeže ssazeného, krutou vedli mezi sebou válku, a mnohé krveprolití, porážky, vraždy, loupeže, pálení a plenění, zádavy paní a panen i jiné nepravosti dály se. Když o tom rozličné mezi lidmi probíhaly řeči, náhodou octnul sem se ve společnosti mužův urozených a slavných, ježto ve vlasti nad jiné moudrosti a vzdělanosti vynikati se zdají. Zdeňka ze Šternberka, kterýž od církve za nejvyššího vůdce ve válce ustanoven jest, Viléma z Rabí, pána katolického, požívajícího nemalé vůbec vážnosti a Jana ze Švamberk mistra křížovníkův Strakonických jenž mezi nimi stavil se jako u prostřed“ . . . Na otázku proč Rabšteina ze zemí latinských do Čech přišel odpověděl on že ve vlasti oddati se zamýšlí študiem svým v pokoji, načež Švamberk mu pravil že se mylí, jelikož ve hluku zbrani není místa študiem pokojným. Z celého dialogu vůbec vysvítá, že Jan z Rabšteina byl mužem míru a študii a že lépe v literatuře se znal a úspěšněji s knihami zacházeti uměl nežli se zbrani. Nejen že sám pravil; „Války já všude nenávidím;“ dosvědčil to i skutkem byv vrchním velitelem „Vyšehradu“ když Jiří do města vtrhl.“ Pozdě i neuzitečně sem tam běhaje zmeškal dostatečné opatření hradu sobě svěřeného, jehož se Jiří z Poděbrad zároveň s Prahou zmocnil.“ (Památky arch. I. st. 225.) Neukřivdil mu tedy v tom ohledu Zdeněk zaměřiv naň slovy sv. Jeronýma: *Bonus in foro malus in thoro* . . . Dále z dotčené rozmluvy vysvítá že jediný Zdeněk bez ohledu byl válce proti Jiřímu nakloněn a téměř zuřivě se zasazoval o boj s králem Jiřím a stranou podobojí vůbec. Viděti jest, že Zdeněk byl skrz na skrz proniknut zkázným učením Hilariovým a jemu rovných, a to tak dalece že se projevil slovem přísloví: *Kdyby papež hůlku nám dal za pána, ještě bychom ji poslouchati měli*, a dále: *Nejvyšší právo jest vůle papežova, kteréžto lidé všichni z potřebí spasení mají poslušni býti*. Proti utrakvistám horlí: *Mečem počala ta sekta, mečem zahynouti musí. Vlidnosti nezaslужuje, kdo lidství nehodným se býti ukazuje. Na kacíře vynesena klatba i prohlášen kříž; který katolík nepomáhá proti nim, zaslужuje trestán býti jako oni*. Tato i jiná projevení Zdenkova jež z šíři zde uvésti nelze dostatečné podávají svědectví jak fanaticky si počínala strana římská v Čechách a jakými prostředky

se o cíl svůj zasazovala. Vytýkáť se i Husitům fanaticismu, ale tito-li mečem i ohněm vydobývali národu svobodu myšlení snažila se strana římská mečem i ohněm v odvislost a porobu uvésti. Čechy a to pomocí cizincův. — Z důkladných a celkem ducha smířlivého jevících odpovědí jimiž ostatní vyvraceli výroky Zdeňkovy podáme zde toliko některá slova Rabšteina: „Národu svého a vlasti milování jest to nejvyšší; jim vynikali někdy Římané, a v rodině Deciův bylo jako dědičné. Rodičové dávají nám jen život, vlast ale nás vychovává a učí dobrý život vésti; kterážto když tak krutě, tak hanebně rozsápána bývá, kdo zdravé myslí jsa patřil by na to bez žalosti? Jsouť arci přední někteří mužové původové i pomocníci těchto věcí, ale jsou vášněmi tak zaslepeni, že pravdy ode křivdy ani rozeznávají neumějí, ani nechťí; jsou i lehkého stavu lidé, ježto neokusivše slasti ve vlasti, a nemohše v ní pokojně a pořádně s nic býti, hledají aspoň ve zbourěné a pohubené uloviti něco. Zahraniční sousedé, kterýmž moc česká vždy bývá k ostrachu, nic o dobrý stav této země nedbají aniž jí litují pohřížené do propasti. Vzdálenějším cizincům, kteří zde jakéhokoli důstojenství požívají, vše jeduo jest, a vlast jim bývá tam, kde kuchyně libě zapáchá. Naše ale jiné jest postavení. My zde zrození a vychovaní mezi hroby otcův svých, kteréž vždy před očima máme, ne ovšem chudí a povrhli, ne líní ani odrodilí, ani vášněmi tak zaslepení, abychom rozeznati nemohli, co dobrého jest, kterak bychom trpělivě dívati se mohli, ana vlast hubí se a hyne vraždami, ohněm, loupežemi a zlými penězi, nenacházím nikoli. Kdyby toho ještě k vyhlazení kacířství nevyhnutelně bylo potřebí, musili bychom i v to se podrobiti: ale když ono i bez ohně, i bez ran krvavých provésti se dá, bojím se aby potomci vaši sami někdy pokuty nésti za zkázy takové nemuseli . . . K vypuzení kacířství mělo jiných prostředkův, ne ohně a krveproliti, hledati se, aby slavné toto království a ušlechtilý národ náš Český nebyli tak nemilosrdně hubeni. Vždyť bůh sám, kdyby v Sodomě jen třidcet, ba dvacet, ba deset spravedlivých bylo nalezeno, bylby zkázy na to město nedopustil. A kolik svatých a spravedlivých lidí hubí se v této válce a uvodí na mizinu, nejen od nepřátel, kteří pokojným nic neškodívají, ale od vás, vás pravím, milý Zdeňku! Kdyby s opatrností bylo se počalo, bylo by našlo se prostředkův neškodných k tomu cíli dosti . . . Žalostná to jistě věc, že hynouti má tolikeré ušlechtilosti poklad, království České, vlast nejmocnější a národ až na neveliký počet kacířův nejkřesťanštější. Patřice na slavné a skvostné někdy ústavy nábožné v zemi této, na bohaté kláštery, na chrámy kollegiatní a farní ohledné, nyní válkou pro náboženství nešťastně vedenou, s většího díla v sutiny obrácené,

můžem-li zdržeti se pláče a vzdychání? Čteme u spisovatelův mnohé zajímavé líčení pohrom lidských, ale krutějších nad české nenajdeme žádných. Kolik tu rozkotův a pádů Soguntských! kolik poboření Babylonu! U Troje svízel trval deset, v Čechách více než dvaceti let. Řím padl, neodolav jednomu Gallův outoku: Praha snáší jich více a těžších, a ještě stojí nesukrocená. Zkázu Jerusalema líčili široce Josef a Hegešippus: zkáza Čech u porovnání toho mnohem větší jest. Země tato kolik má sousedův, tolik i nepřátel: neboť všude lid obecný vztěká se proti mocnému národu Českému. Však Čechie hradíc se udatností a silou lidu svého vyniká co paní nad národy jiné... Přítomnou válku naši starší křesťané na to se pamatují, nad předešlou tak vztekli pokládají za ještě mnohem ukrutnější, a seznávají, že pokud Táboři kruté panovali v zemi, nikdy takového plenění mečem i ohněm vidáno nebylo... O poslušnosti najde se v knihách naučení dosti, a dosti také už nahádali jsme se. To jediné opakují, že z oddanosti ke stolicí apoštolské ošli sme se v časech nebezpečných, v nichžto již nemáme jiného útočiště nežli k tobě bože všemohoucí atd.“... Na Rabšteinovo vzývání boha odsloví Zdeněk: „O soudnu boužím nemáme út svých povznášeti k nebi. Již dosti zabývali sme se slovy; čas jest aby meč konal dílo své! Já jdu boží boj vésti!“ — Ku konci dialogu oslovuje Rabštein Jana Grassa jemuž tento článek svůj zaal: „V takovýchto tedy protivenstvích a různicích, výtečný muži! trávíme nyní věk svůj ve království tomto a za šťastného pokládáme tebe i tvé rovné, jimž dostalo se i chvíle ke študiim i slávy a cti z umění, i učení akademie k obcování“... — Článek tento ač původně latinským jazykem psaný ale od Čecha pocházející, i o Čechách jednající přímě podává svědectví že i za časův kde země česká v pravé anarchii politické, sociální ano i myšlenkové se nacházela předce tu bylo mužův, jenž život literní za pravou a trvalou podstatu národního vzniku uznávajíce, naukám hynoucí nedali ve všeobecném zmatku. Jest věru želeťi že muž tak učený a literatury milovný jako byl Jan z Rabšteina mnohostranu svou vzdělanost a patrné nadání své jakým větším spisem neosvědčil, a že se nám ani z korespondencí jeho nedostalo vícero listů. Zajímavý jest český list jeho v němž panu Oldřichovi z Rosenberka do Vídně zprávu dává kterak Jiří z Poděbrad s jednotou svou vojensky ku Praze přitáhl (l. 1448. Datum die Aegidii.) Stručně, na kvap sice ale živě a ráznými tahy tu podán popis stavu válečného za oněch dnů v Čechách.

Jan z Rabšteina se účastnil poselství do Říma od Jiřího z Poděbrad vyslaného; nezanechal však pohřichu nijaké písemní zprávy o o běhu vyjednání což tím více želeťi jest čím jasněji právě on do po-

měří časových nahlédal. Za to však důležitěho místa v literatuře české má zpráva o jiném poselství krále Jiřího do Říma k papeži kterouž pozůstavil Václav Koranda mladší. Pocházel tento též jako starší Koranda z Plzně kdež se l. 1423 narodil. Študia svá na vysokých školách pražských odbyv stal se l. 1451 bakalářem a l. 1458 mistrem svobodných umění. L. 1459 byl professorem a kollegiatem kolleje Karlovy l. 1460 děkanem fakulty filosofické a rektorem university, pokud známo v letech 1463, 1471 a 1513. L. 1462 jsa tehdaž pražský purkmistr, poslán byl od krále Jiřího do Říma s p. Prokopem z Rabšteina, kancléřem království Českého, s p. Zdeňkem Kostkou, Janem Malovcem a mistrem V. Vrbenským, děkanem u sv. Apolináře. Účel poselství byla z české strany žádost, skrze papežovo uznání a potvrzení kompaktát Basilejských, vybědnouti konečně z poměru nejistého a lichého, ve kterémž Čechové co do církve římské drahně let se ocitovali. Koranda vedl denník o tom co se dalo a zpráva jeho byvši později čtena veřejně před králem, uznána i chválena od obou stran za pravdomluvnou. — Uznání hodná byla smělost s jakou před papežem Piem II. hájil přijímání podobojí. L. 1471, po smrti Rokycanové zvolen byl za administratora strany podobojí. Zemřel 9. února 1519. Jakož on horlivým byl kališником takž i horlivé měl odpůrce katolíky jenž mu nemalé překážky v cestu kladli když děkanem fakulty filosofické jmenován býti měl. Zvláště Václav Křižanovský, Stanislav z Velvar, Jan z Krče, Mikoláš z Hořapníka, Jiří z Prahy, Valentin Rakovnický a jiní katoličtí mistři proti němu brojili ač neprorazili. Dosti zajisté nepřátel si získal theologickými svými spisy z nichž toliko traktát český o *velebné Svátosti* a polemický spis *Není Ptáčníkov* známe. O původu spisu toho píše Jungmann: „Kdosi navrhnul otázku: „*Mistře, pověz, kteří ptáci lepší jsou, ti kteří jedí a pijí čili ti kteří toliko jedí a nepijí? a proč ti kteří jen jedí a nepijí nepřátelé jsou těch kteří jedí a pijí?*“ Na to odpověděl jiný latinsky a rozhodl že ti lepší jsou kteří nepijí. Načež v češtině vyšel odpor od mistra Korandy: *Nenie ptáčníkov ac ti mne ptáčníkem nazýváš atd.* Koranda zdá se že byl jeden z předních učenců českých své doby a že se velmi mnoho s literaturou obíral. Na to poukazují verše jež Sturm uvádí:

ArtibVs eXaCtIs CVranDa VerenDVa, et anulS
NVnC VIVIt ChrIsto; VIXerat ante LİbrIs.

Poselství krále Jiřího jest nejdůležitější spis Korandův. Zevrubně tu líčeno vyjednávání mezi poslanci českými a papežem i některými kardináli i vysvětá z něho dostatečně kterak se papež a strana jeho namáhali aby platnost utvrzených Čechům kompaktát zase se zrušila,

a jak statečně se vyslancové čeští při tom chovali. Některá místa se v denníku tom jeví zvláště zajímavá. Tak k. př. pravil jeden kardinál k poslům: „Vizte odkud to přijímání (podoboji) počátek vzalo, že od Jakobella, mistra dětinského v gramatice, ne od někoho velkého a znamenitého.“ — Na jednom místě praví Zdeněk Kostka: „Ochtěl bych při tom něco pověditi jakž rozumím, bych byl lepší literát, atd.“ — Zde opět se setkáváme se slovem *literát*, již zde patrně znamená muže učeného a v literatuře sběhlého. — O tom co Koranda v článku dotčeném vypravuje nelze nám se zde rozhovíti. Jest to akt historický o němž Koranda zprávu dává. Vyřídil svou věc dle hodnověrných svědectví věrně a objektivně obešel všech vlastních přídatků. Z ohledů literárních toho želíme že Koranda nikde nedoplnil tuto svou takměř oficiální zprávu vlastními poznámkami v nichžby i naznačením osobných dojmů bylo místa dopřáno bývalo. Bylot by tím zajisté nové stanovisko ku pozorování poměrů i osobností podáno a především ku poznání učeného Korandy co literární povahy. Jinak věrnosti zprávy této děkujeme neklamné nahlídnutí do směru strany římské. Nejen že papež úplně navrácení se Čechův do lůna katolické církve přikázal, ale pravil také že *král má poddán býti císaři* . . . od něhož přijal moc království atd., tedy nic jiného a nic méně než co všickni nepřátelé svobody a neodvislosti české projevovali. — V osmém článku ale zvláště zajímavé jsou sofismy jimiž papež a stranníci jeho se ohražovali. Za to však příjemnější působí rázné a přímé chování se pana Zdeňka Kostky z Postupic.

Jiného rázu jest denník jenž obsahuje výpravu poslů krále Jiřího ku králi franskému Ludvíkovi XI l. 1464 vyslaných. Sepsání toto nalezeno jest r. 1826 v archivu Budějovickém a jest zajisté neméně důležité pro historii nežli zajímavé co literární plod český. Král Jiří obává se že by mu z nepřízně římské nebezpečné nesnáze povstati mohly vyslal dne 16. května 1464 poselství ku franskému králi ku provedení jistých v historii naznačených smluv mezi panovníky křesťanskými. V čele poselství stáli pan Albrecht Kostka z Postupic, pro učenost a lásku k literatuře vyhlášený ale méně horlivý pro kalich než bratr jeho Zdeněk kterýž poselství do Říma se byl zúčastnil, pak Antonín Marini z Grenoble, muž u všech téměř dvorů evropských známý a věci politických nad jiné zkušený. Komonstvo jejich záleželo asi ze 40 osob, nejvíce služebníkův a panošův Albrechtových. Jeden z panošův těchto jménem Jaroslav vedl denník poselství tohoto ač pohříchu méně obšírně nežli by přátí bylo. Viděti z něho hlubokou tu nenávisť s kterou Čechové tehdež se setkávali u obecného lidu v Němcích téměř všude; ve Francii zase stíhala je nezbedná zvědavost,

a ztřeštěné obdivování se, že byli lidé a ne lidožrouti a divochové. „*Když jsme do Unsidle na nocleh přijeli, píše Jaroslav, — tu na nás Němci škaradě hleděli . . . Potkali-li se s přívětivostí, neopomínul to Jaroslav jako nějakou vzácnost poznamenati: „Když sme do Payraitu přijeli tu na nás Němci dvorně hleděli, a jakýs se Němec velmi nám divil a dvorně mluvil . . . V Norimbersku mrzela Jaroslava netečnost obyvatelů, šlo prý množství lidí processím a nikdo se neohlédl ani nepoklekl, než kdež víno šenkovali tu pili a dávali jim hojně píti. V Anšperku je hrabě Brandenburský vlídně pohostil. Též v Stuttgartě byli poctivě přivítáni jakož i v Badenu. V Štraspurku přišli k nám do hospody ti hrdí páni měšťané Štraspurského města, a přivítali nás poctivě . . . A když pan Albrecht Kostka mluvil s nimi, kudy bychom bezpečně mohli projíti do Frankreichu tehdy oni řekli, že nikoli neprojedem, kamž se kolivěk obrátíme, buďto pustíme-li se po Rýnu do Kolína, aneb pojedeme-li proti Rýnu nahoru, že jistú bitvu máme. A tak nám řekli, jestli bychom chtěli a bylo by nám vděk, že nám chtějí dáti 50 neb 100 koní, aby nás provodili až skrze ty klausy nebezpečné do Frankreichu, aneb kam bychom chtěli. I tak se stalo že dali nám 50 jízdných . . . A zvláště nás vystřiehali od jakéhos hraběte jmenem Graf von Ebersburg, abychom se jeho varovali; o kterémž sme potom zvěděli zase jedúc, v Konstanci, že jest zajisto na nás na horách stál, ale že sme se opatrně měli, nesměl nám nic učiniti. . . Píše Jaroslav že tento hrabě pak v hospodě k nim přišel a s Albrechtem Kostkou mluvil vše úkladně, pohřchu však neuvádí rozmluvu tuto. — Pověděno jim na cestě že za Štrasburkem přes hory a lesy pomezí sotva bez pŕtky a bitvy proje dou pročež se novou posilkou zbrojného lidu opatřili. Ve městě *Bar le duc* u krále sicilského dva dni pobývše velmi čestně byli chováni. Potom ve městě Amiens stíží doptali se bytu králova, neb před tím žádný neuměl nám právě pověděti kde jest král franský, a to proto že jest nikdež a na jednom místě dlúho nebyl, neb se jest vždycky po lovech tulácel a lovil . . . Teprv ve vsi *Dompierre*, kde král na lovu byl, v jakési tvrzi ležící v bahnech, dopídili se krále. Když nás na torz pustili, tu sme před pokojem kralovým dobře dlúho stáli než nás před krále pustili, tu pan Albrecht Kostka nejprvé pověděl pozdravení od krále českého a dal hned list věřící . . . Tedy kral četl sám ty listy své radě a nejprvé krále českého; a všecky je přečetv, kázal panu Kostkovi a panu Antonioví aby sedli na stolici proti k tomu připravené. A oni se zbraňovali a nechtěli seděti, až rada kralova rekla, že jest ten obyčej, aby poslové kralovšti sedice posestvi da-*

li. A prvé než sou sedli, přistoupili k nim dva z rady, žádajice od krále aby co nejkratčeji mluvili. Tedy pan Albrecht slíbiv tak učiniti, sednul a omlouval se nejprv, žeby raději rytířské běhy chtěl vésti, nežli před tak mocným a nejkřesťanštějším králem mluvit, a tak mluvil dobře dlouho a mnoho, jehož sem nemohl všecko popsat. Než krátce konec a rozum vši té řeči byl jest tento: že král český prosí a žádá krále franského, jakožto krále nejkřesťanštějšího a toho, jenž miluje obecné dobro křesťanstva; aby ráčil učiniti svolání a sněm králův a knížat křesťanských, aby se oni osobně, anebo raddy jejich s plnou moci sjeli v jedno místo a jeden čas, kdežby a kdyby král franský ukázal a položil; a že toho žádá král český pro chválu boží a pro zvelebení jak obecné církve, tak i říše křesťanské a to jest dobře široce vykládal, že jest tomu jednak byla hodina neb více. Také pan Anton mluvil o touž věc, od krále polského latíně, a od krále uherského franský, ačkoli přednášel od obou králův více nežli pan Kostka; neb vypravoval, kterak se jemu vedlo u krále uherského, že sou jej tam chtěli někteří biskupové v klatbu vehnati a co jest tam slyšel, kterak papež rozpisoval o králi franském, haněje jeho Milost; též i o příhodách které sú se jemu daly u krále polského; vykládal také co se mu přihodilo, když jel od krále franského ku pánům Benátčanům, a kterak se ku králi franskému králové český, polský a uherský laskavě mají, a jak lidé poddaní, kterak milují krále i zemi franskou, a zvláště že páni čeští velmi sou ji přichylni i páni Benátčané. A to vše velmi jest široce vymlouval, latíně i franský. Na to král dal odpověď skrze sekretáře svého Rolanda, že věc ta, o kteréž mluvili, byla veliká a potřebovala dobrého rozmyslu; protož abychom jeli zase do Abbevilly, král že brzy za námi přijede . . . Vyslancové se tedy do města toho odebrali a za nimi pak i králova rada. V jednání s biskupy a kancléřem franským poznali brzo jak nesnadnou na se vzali úlohu, a bylo jim mnohá dvorná hádanie věsti s těmi pány. Jednou kdež u kancléře se sešli radové franští a z vyslanců českých žádného do pokoje nepustili než Antonia a Albrechta, Ruprecht, Strachota a Jaroslav poslouchali sme u jakého okna ani na se křikají a dvornie hádanie mají a zvláště o tom sjezdu neb sněmu královu a kniežat, praviec (radové) že toho nesluší žádati králi českému, zvláště bez povolení otce svatého, papeže a císaře křesťanského, a žeby to nejlépe přilézalo jednati otci svatému s císařem a aby se král český v to nepletl; i o tom spříeznění krále českého s franským že by to nemělo býti bez vědomie otce svatého. Jiných mnoho věcí ústipných a neúčitečných zvláště patriarcha (jerusalemský)

kancléř a jakýs mistr mluvili, ješto sem jich všech nemožl počti ani spamatovati. K jich řečem nejprv počal odpoviedati pan Anton horlivým a kráklavým hlasem řka: . . . vždy chcete aby bez papeže nic dobrého nebylo jednáno! a jiných mnoho řeči mluvil jest, velmi se hněvaje. A pak Albrecht také mluvil, že všecky věci, kteréž na otce svatého slušeji, zachováváme Jeho svatosti, a též i Ciesarové Milosti: ale divná jest věc, že vy prelátové nerádi vidíte, aneb nedopuštíte, aby co dobrého světští lidé sami mezi sebou jednali, než všecko aby skrze moc a důstojenství prelátské šlo, a o všech věcech světských abyste vy duchovní věděli. A jiného také mnoho mluvil, dotýkaje, že bez odpuštění otce svatého muože kto chce s kým chce dobře býti . . . A to proto řekl, že sú mluvíli, že králi franoskému nesluší se spříezniti s králem českým neb jest v papežové kletbě . . . Objevila se tudy opposice Čechův proti církevní moci, která se do světských věcí míchala a ve všem své ruce miti chtěla na diplomatické půdě. Charakteristické tu zvláště, co Jaroslav o tom píše, kterak mnoho listů z Čech do Francie došlo od přivrženců strany římské osočujících krále i vyslance že jsou všickni kacíři. Král franský se tu nejeví ve světle dobrém, neboť vždy ne učinil což nám byl řekl. Vůbec v celém tom jednáni se jeví řada lstí a oklik jakýmiž preláte a dvůr franský Čechy odbývali. — Po vyřízení poselství popisuje pak Jaroslav cestu zpáteční ovšem příliš stručně a takměř ouhrnkem. Tu a tam ale přece podává příspěvek ku líčení krajín, lidí a mravů tehdáž dosti volných co do obcování s krásným pohlavím. K. př. *Když sme přijeli do Paden, byli sme tu v úterý a ve středu, a myli sme se s pěknými pannami a paniami i hraběnkami v teplícech, a byli sme veselí; tak že pan Bavor opět želel, že se jest kdy oženil . . .* Na jiných místech ještě zřejměji o takovýchto příhodách mluví. — Cestovali částí jižní Francie, Savojskem, Švýcarskem a přišli do Němec, zastavivše se i v Koustancii kde sú Němci zúfali mistra Jana Husa upálili . . . Na některých místech byli špatně přijati k. př. v *Petenau hospodyně baba velmi zlá kaceřovala nás i všechny Čechy . . .* Ještě hůře se jim už dříve v Jenově vedlo. *Tu sme přijeli v velmi veliký dešť, a jakás baba bohatá, přijavši nás do hospody vyhnala nás z hospody ven v ten dešť, zvěděvši že sme z Čech, a kaceřovala nás. Tu mne se vyprosili do hospody čtvrté odtud od té baby . . .* Čtrnáctého zří přijeli do Brna. *A tu sme Králové Milosti listy dali a poselství vykonali . . .* Spisovateli výpravy této se patrně nedostávalo takového rozhledu do života jakového potřebí ku shotovení memoiru jimiž by se poměry časové a místní osvětlily. Děkovati nám jest Jaroslavovi

toliko za to že vůbec psal; způsobem jakým psal neosvědčují se nijaké zvláštní nadání a známky schopného a myslivého pozorovatele. Nápadná tu netečnost a nedostatek pojímavosti. V krajinách, jichžto předce mnoho a zajisté velmi krásných projel neví nežli kde bylo velkých hor a špatných cest, o městech a lidech málo vypravuje ale nepominá kde jakých svatých pozůstatků jim ukázali a kterak je chovali. Patrné věci obohází a nepatrným se diví. Pojímavost jest nejslabší jeho stránkou, a přece dosti důležitý jest spisek tento sám sebou jakož z něho vysvítá jaké smýšlení tu a tam o Čechách panovalo a jak primitivní byl stav diplomacie tehdejší.

Příliš málo českých spisův větších poměry doby této osvětlujících nás došlo, jimiž by spisovatelé byli vedlé znalosti věcí samostatného kombinačního ducha osvědčili. Kdyby tedy v písemných pozůstatcích vyhledávati chtěl stopy panujících tenkrát v Čechách smýšlení a stupeň literární vzdělanosti a vůbec známky ducha časového kterak se tehdaž v Čechách jevily tomu nezbyvá nežli nahlédati do listin, zápisů státních i obecných a hlavně do dopisů soukromých ježto ovšem zvláštní a takežka ucelenou v sobě literaturu působí, neboť málo bylo osob tenkrát v popředí se stavících, ježtoby nebyly po sobě aspoň nějaký list zůstavily v němž se mysl a vzdělanost pisatelova zrcadlí. Podlé některých těchto listů ovšem souditi nelze na ducha toho kdož na nich jest podepsán. Takž k. př. z dopisu p. Oldřicha Rosenberka poznáváme sice smýšlení, povahu a směry jeho nikoliv ale osobnou jeho vzdělanost, jelikož nevíme co přímo z něho vyšlo a co z pera písafův jeho, jichž bohatý tento pán několik držival. Že takovíto lidé za pána svého nejen píší ale i myslívají, toť tuším netřeba dokazovati. — O méně bohatých a zvláště o Táborech se takového ničeho domýšleti nelze. — Všeliké tyto dopisy mají skutečně historickou cenu do sebe i ač se nazvíce k politickým a náboženským záležitostem táhnou předce tu a tam prosvítá myšlénka platnosti všeobecné a názoru humanistického. Jinak by skutečně nemožné bylo bez nich se domakati pohnůtek a příčin zjevů veřejných, ani rozvázati spletený uzel dějin tehdejších v Čechách, jenž tenkrát zamotanější byly nežli kdy před tím i napotom. Jinak listy a listiny tyto mimo uspokojení, jež badateli dějin tu a tam poskytují jen málo přispívají k útěše tomu, kdož v rozvíšeném proudu stopovati zamýšlí tiché zjevy duševní svobodné jakés plodnosti. Vše toliko nahodilé a příležitostné jest, vše probuzeno chvílí a okamžikem, téměř nutností. Příkré protivy smýšlení, nenustále na se dorážejíce a se vzájemně dráždíce budily výstupy hlučné a bouřlivé jenžto zase zpět na mysl působíce nedaly duchu dojíti ku klidnému rozvázení směrů i prostředků. Vzhledem na směry byli Táborští nejdále

pokročili, a stojí zajisté některými svými články nám nejbliže. Právě proto ale nejvíce se vzdálili od doby své kteráž nenalezala cestu raženou od Říma k Táboru. Pohříchu ony věty učení tábořského ježto věčnou a všeobecnou mají platnost, během některých let jaksi se vytrácely takže se v této době už jeví jakoby sociální půda na kterou první táborští kněží pod práporem výroků biblických se stoupiti odvážili poněkud zase opouštěli. Nutnost je k tomu dohnala, neboť převraty v řádu společenském na jakéž zaměřovali nedaly se provésti ležby byli Táboři vrchu dobyli a politické řízení země do rukou svých dostali. Porážka u Lípan ale zlomila mocnost jejich. Kromě obmezení toliko na defensivní činnost veřejnou měli co dělati by se vůbec udrželi. Nejen katolická ale i utrakvistická strana neustále na ně dorážela. O brojení stran proti sobě, jakož téměř o všem důležitém což tenkrát se dalo nachází se písemných zpráv hojných ač ne všem dostatečných. V dopisech soukromých vystupují zvláště směry i povahy jednotlivých osob v popředí. Každý tu projevuje, že mu jde o všeobecné dobré a každý se domýšlí že jeho mínění k němu vede, že jedině na protivné straně záleží aby mír byl sjednán, totiž, když ona se podvrhne. Vzhledem na politické otázky ale vysvítá z dopisů a listin zachovalých že Čechové v dobách bezvlády tu a tam hledali jsou osobu ku králování v Čechách schopnou a nemohouce takovéto povahy najíti, konečně se usnesli na Jiřím. Korrespondence s kandidaty českého trůnu jsou velmi zajímavá a objevují v jakém světle tenkrát Čechové stáli v Evropě a kterak se v cizině i doma o ně hrálo. Mnoho listin stojí zpravujících nás o tom kterak se přední mužové čeští scházeli a jak rokování, rzení a hádky se sledily bez dosažení cíle, o rozbrojích, válkách a příměřích pánův mezi sebou učiněných, a všady se jeví rozložená tenata Oldřicha z Rosenberka a rozsáhlé působení důvěrníků jeho kteříto někteří pravým policejním slíděním se vyznamenávali, dávajíc mu zprávy o všem za dobrou mzdu. On sám byl jako hlava policie římské v Čechách a osvětlil se tím dostatečně nač tolik peněz potřeboval jež neustále od těch a oněch požadoval. — Ač dopisy a listiny této doby vesměs důležité jsou předce z literárních ohledů nejvíce nás zajímají listy a listiny Táborů se týkající, jelikož tu národní směr horlení proti němčině nejjaaněji vysvítá. I politika Táborův byla slovanská, jelikož oni nejdéle setrvali při náklonosti ku volení krále z rodu Polského. K zemdlení jednoty této ale směřovaly veškeré snahy stran ostatních, neboť energie Táborův nebyla ještě zničena vzdor pohromám které je potkaly. Působili posud nejen co strana náboženská ale i co politická, ač toto jejich působení už nemnoho vydatné býti mohlo. O pevném národním jejich smýšlení po velké porážce jich strany svědčí mnohé

listiny, jakož i o tom že nebyli ještě mrtví. Takž ku př. když Němci na Koldu z Náchoda doráželi; psali Táborští měšťanům Hradeckým i Jaromířským (23. května 1441) . . . Co se p. Janovi Koldovi návodem panským nyní děje, snad by se nám též stalo, ac chtělilibychom se tomu kterak divati; jakož doufáme pánu bohu, že nás zproští od takových podtržení a saspání na nás nedopustí . . . A panu Ptáčkovi o též věci psali: „Slyšíme že někteří páni z Čech poštvavše Němcův na pana Koldu, i chystají se jim ku pomoci na pole vytáhnouti . . . Protož jestliže Tvá Milost také k vytrhnutí na pole strojí se ku posílení Němcův, prosíme velice, aby toho neráčil činiti . . . A my také poradíce se s naší jednotou, nerozumíme, bychom se mohli na to divati, aby přátelé naši měli utištění býti, a vy jim pomáhati . . . Jak se ale s Tábory smýšlelo vysvítá z psaní Ptáčkova ku pánům Oldřichovi a Menhartovi z Rosenberka: „Cele te věste, žeť my můžeme s nimi (Tábory) přiměří míti a pokoj který den choeme. Protož milí páni, pomyslete na to, kterak jich jest dosti málo, a kterak se tuze zasazují a ostatí sebe nemíni, a bojíce se toho, jakož píší, by nezaspali, i jakžby jeden utištěn byl, žeby se i jim dostalo: protož račtež na to pomysliti, abyste také nezaspali. Pane z Rosenberka! Ac pan Menhard doma není, neměj tím omluvy a přičiň se; neboť se tebe nejvíc dotýče. A zdu mi se, aby nemeškaje obešel p. Krušinu, aby vzhuru na pole byl s Plzeňským krajem, i p. Michalec i jiné v krajích. Nežť jest toho již veliké potřeby, a nikdáž jeme neměli času, jakož již děkujíc bohu máme . . .“ List tento nás poučuje, že Táboři byli už tak zeslábli, že se na snadné utlačení jich pomýšleti dalo že se i na ně pomýšlelo a že kališníci se v tom sjednocovali s katolíky. Že se předce páni utrakvističtí spojili s nejnejistupnějšími a nejpokrytšími nepřáteli k utlačení nejvěrnějších národovcův bylo největší politickou chybou strany vládnoucí, která se tím takorška pravého ramena svévolně zbavovala. Zdá se nám, že koalice tato chovala v sobě směry aristokratické proti demokracii neboť bychom jinak ani nepaohopovali kterak Oldřich v odpovědi na dopis Holického stran sněmu Znojmského 1442 byl o Ptáčkovi říci mohl: „Když on (Ptáček) tam bude . . . jako bych já tam byl, než víš, že je přítel náš dobrý a všechny naše běhy ví a rozum dobrý má; i můžem se dobře v tom ubezpečiti, žeť se v ničemž nepředá, ježto je proti nám a proti této zemi. — Ano, vyšší aristokracie hleděla na arciaristokrata Oldřicha jako na svůj štít a listem pánů z Riesenberka to prosvítá zřejmě, kdež praví: „Všecko prvé byl pomocník snatný a první k dobrému i ještě neráč toho dobrého jména opustiti . . . abý menší nám nepanovali.“ O poměru

Táborských k této straně za časů bezkráloví v Čechách dočítáme se v listinách, že jim roku 1443 brániti se bylo mečem i slovem. Václav z Michalovic oblehl Táboř ve Vodňanech o čemž zpráva dal v dopisu p. Oldřichovi (1443 v červnu). Také o tom svědčí zachovalé listiny že zjednáno zase příměří. Kterak slovem se brániti bylo Tábořům, o tom poučuje mimo jiné i zápis valného sněmu odbývaného v Praze l. 1443 dne 16. června. Ještě důležitějšího místa v literatuře ale zaujímá spis Tábořův, jenž obsahuje články žalobné proti Rokycanovi, Václavovi z Dráchova, Příbramovi a Prokopovi Plzeňskému. Ve spisu tomto vystupují Táboři obvyklou přímostí svou rázně a odhodlaně. Vytykají dotčeným kněžím všecko, zejména „k čemu tito během desíti let k vůli legatům basilejským se byli podvolili proti dávnému vyznání svému.“ — Spis tento vyznamenává se zvláště cenou jazykovou, podávaje svědectví kterak mluva česká v ohledu filosofickém už tehdejší byla vysokého stupně dosáhla⁵⁷). — Nicméně přece byl výsledek sněmu tohoto Tábořův velmi nepříznivý. — Dojem jakýž větší část listů a listin této doby na nás působí jest jako při otáčení se kolem nějakého střediště. Pořád se sněmovalo a psalo, ale vše zůstávalo při starém. Ani kompaktata nebyla v skutek uvedena jakž slíbeno. Lepší dojem působí list jednoty Poděbradské poslaný sněmovníkům Pražským (v říjnu l. 1444) kde o tom marném mluvení a vyjednávání bez následujících výkonů zmínka se činí a některé pozitivní návrhy se předkládají. Objevna tu též nutnost aby arcibiskup Pražský byl ustanoven. — S jakým odporem se potkal záměr aby Rokycana na místo byl usazen o tom svědčí list stranníků Rosenberkových papežovi poslaný, v němž co vět tolik osočování a tupení Rokycany. S vystupováním Jiřího Poděbradského na politické půdě, staví se nám listiny dvojího druhu, totiž ony od jednoty Poděbradské a druhé od stranníků Rosenberkových, tedy utrakvistického a katolického směru. Vyjednávání s Římem nabývají vždy větší důležitosti a tudíž i dopisy a listiny o tom jednající. Jest jich dosti mnoho a vzezřímavých. Některé z nich jsou volající svědectví o obojetnictví panských některých povah tehdejších.

Zmínili jsme se už o tom jak veliké množství listin a dopisů všeho druhu tato doba nám zůstavila, ale sluší zde opodotknouti že v některých těch listech a listinách valná směs obzvláště zajímavé takorč romantické látky se chová ježby zasluhovala býti obšírněji spracována. Do třídy této počítáme listy o Vestfálské výpravě r. 1447, pak o výpravě do Sas r. 1450, proklamace a odpovědné listy obou jednot, Strakonické totiž a Poděbradské. Ze soukromých dopisů zvláště pozornost zbuzují nářky kteréž tehdež podtají rodině své psávala Perchta z Jindřichova Hradce, dcera Oldřicha z Rosenberka nešťastně provdaná za

Jana z Lichtenšteina. Listy tyto chované v archivu Třeboňském čtou se i podnes se soucitem v podivné světlo stavice domácí život některých z tehdejšího panstva . . .⁵⁶⁾ Vedle listin politických a socialních poměrů se týkajících neméně se nalezá i takových ježto pouze k náboženství se táhnou. Zvláště pro a proti kompaktatům až příliš mnoho černidla se upotřebovalo. Jakkoliv mírná ba až příliš skromná byla práni kompaktatistův byla předce od papeženců oslyšena a žalob na to nebylo konce. O veškerých stávajících tenkrátě poměrech politických a náboženských toliko kusé zprávy podalo české dějepiscectví souvěké a nelze se jinde dotázati nežli v listinách a dopisech atd. na kteréž na všecky zde poukázati ovšem nemožné. Jest želeti že valná část důležitých písemností posud ani objevena není a jen malá část objevených uveřejněna jest. Nad jiné zajisté tu pohřešujeme státnické spisy Antonína Marini výtečného rádce krále Jiřího, o němž stojí svědectví že byl člověk nad míru obratný a marnomluvný, mnohověda všetečný, pedant s genialními ducha blesky znalý zvláště ve věcech národní ekonomie. Aby s králem Jiřím, neumějícím nic latině a jen velmi mále německy důvěrněji obcovati mohl; přiučil se byl českému jazyku v té míře že i psaní svá králi po česku sám podával. Podal králi sdání písemné na následujících šest otázek: 1.) Kterak by možné bylo Čechy v kompaktatech stojící, bez rušení těchto, smířiti opět s církví římskou? 2.) Kterakby možné bylo uvésti všecky krále a knížata křesťanská ke všeobecné smlouvě, tak aby nejen mezi sebou všickni měli pokoj, ale zavázali se také k zachování papeže i císaře i jejich moci a míře a ke bránění křesťanstva proti Turkům? 3.) Kterak hornictví v Čechách a v zemích k nim příslušných opraveno býti může? 4.) Kterakby regalie v Čechách zřízeny býti měly? 5.) Kterakby možné bylo poznati množství importův a exportův ve kupectví českém, a jmenovitě kam se chýlíla většina i zisk v obchodu zahraničním, k dobrému li Čechův či cizozemcův? 6.) Kterak by možné bylo dovesti kupectví v Čechách opět do květoucího stavu? „Viděti že otázek těchto — praví Palaček — bylo by příliš pro sebe znalejšího skoumatele věku našeho: pan Antonín měl však odpověď na snadě pro všecko. Bohužel že spisy jeho téměř všecky ztraceny jsou, neb o otázce třetí svědčil o sobě sám že psal při té straně velmi široce tak, jestliže jen král ty věci skutkem provede, nikdy nezapomene, ani synové jeho, ani lid český; ke čtvrté našel prý takové mistrovství že doufal bohu a panně Marii že dostane se peněžité pomoci dosti ke vzdělání všech dolův zlatých, stříbrných i jiných kovův ve koruně české; také o páté psal přeširoce jakož Vaše Velebnost může povědčiti, a k šesté konečně zhotovil kníhy tak výborné a ušlechtilé, jakož v běžnostech světa

psáno může býti, jenž slovou o deskách království, a jejich vlastní jméno jest květ květin a klíč kličův . . . Tuť věru jakobychom slyšeli zase Pavla Žídka, jenž spisy své tak nápadně vychvalovati umíval! — Na otázku šestou, kterak by se kupectví zvelebiti dalo v Čechách odpověděl dosti obšírně. Nejprv poukazuje na potřebu, aby práva byla obnovena aneb opravována, která obchodu všelikých svobod poskytnují a pojistují; aby král položil v pořádu mince a úřad soli a měny, kdež se zmínuje o jakýchs knihách o mincování jež byl shotovil v nichž o věcech těchto pojednal. Slibuje tu, jestliže ony návrhy se uskuteční, tuť prý učiní, že neuměli lidé při kupectvích, ačkoli v jiných věcech uměli jsou, v těchto věcech tak učení a proběhli budou učiněni že král nebude potřebovati posilati do Vlach ani do kterého města v Němcích pro naučení lidu svému kupčení. Pak přistupuje k věci kdežto s překvapující na onu dobu se setkáváme zásadou empirickou, a k obecnému usúzení dříve hledí jest než k mravnému. Neb přirozené usúzení jest opatřiti každého v jeho vlastním přirození, ale mravné jest rozumné shlédnuti . . . Věci sverchu řečeny, z potřebnosti mají rozuměny býti, kdož chce někoho přemoci aneb mnohé podlé všelikého obyčeje tomu zajisté nutno aby poznal přirození lidská, pak přirození krajiny, pak potřebné jest usúdití podlé časův běžících. Dále poukazuje se na to že vedle bohatosti a cti světa ohled bráti jest na užitek těla, neb nižádný není tak zlý jenžby nemiloval rád užitku a rád jej přijal zvláště když přichází bez práce. Dále rozumuje o predmetu svém uvádí též potřebu aby umění počítání ukazalo a znamenalo užitek lidu i dobré obecné. Radi aby král ku pravdě o věcech těchto shromáždil lid svůj, aby se sjednala a v jednotu uvedla mince, potom aby král ukázal kterak chce kupectví vésti a dal lidu svému několik tisíc státek do některého času, z nich nechce žádného užitku míti, jediné toliko aby byli učiněni moudří a běhli v kupectví a jestližeby oni stratili aby král tu ztrátu na se vzal. V této věci prý se nepotká král s nižádným odporem, neboť prý jest troje pokolení lidské, někteří jsou velmi lakomí, jiní marnotratci a jiní zase prostřední. Jedni pro lakomství se neucí, aby zisk měli, nic nenalobíce, marnotratní zase po svobodě a bohatství toužíce přičiňovati se budou, a prostřední jenž nejsou příliš moudří ani vtipní a obecně více se spravují rozumem jiných nežli svým, budou je následovati. Dále prý jsou základy zdaru kupeckého aby tolik peněz a tolik svěření bylo nalezeno cožby stačiti mohlo ke všelikému pokolení kupectví v Čechách, pak aby zprávce a ti, kdož tu kupectví povedou byli dostateční k zpravování svých při, pak aby takové bezpečenství učiněno bylo s těmi městy aneb lidmi, jimž ku-

pectví dávají se, aby žádný blud budoucně přijíti nemohl neb ihned jakšby lid český věděl. Žeby jedni ztratil na některé věci, nikdyby se k ní více nenavrátil, neb není obyčklý v kupectví atd. Vykládá pak dále své smýšlení o úvěrku a končí s následujícími zásadami: *Obyčej dobrých kupců jest pět věcí zachovati: nedržeti peněz svých mrtvých, nemíti jich na jednom místě, plniti sliby, nedoufati v veliké bezpečnosti, nezrušiti rčení svého a neklamati . . .* Celý článek tento patrně vydává svědectví že ponětí o politickém hospodářství vůbec i o kupectví zvláště byla tankráté ještě příliš omezená a že spisovatel rady králi Jiřimu navzdor obsáhlé sběhlosti své ve věcech politických a zajisté i literarních nebyl s to se vyzouti z nudné rozvlácnosti. Některé věty jsou ovšem podstatné ale ztrácí se v množství jiných všodních nijakého nového poučení neposkytujících. Spisovatel zajisté nedolžil ani směr ani prostředky. — O jiném praktickém opatření národním hospodářským poučuje nás rozkaz krále Jiřího vydán 1. pros. 1459 v Chebu, týkající se vyplnění cizích mincí a nařízení kterak kupci prodávající a kupující zboží, se chovati mají vzhledem k minci s jakouž se vyplácí atd. — Jest želeť že o sněmu l. 1467 není zpráv úplnějších, neboť tu vedlé jiných důležitých i některé politické hospodářské záležitosti v úvahu vzaty byly. — Mimo Antonina Marini jmenují se ještě dva zasloužilí diplomaté jejichž rady král Jiří požíval totiž *Majer* a slovatný *Řehoř z Haimburku*. Tento Řehoř byl jeden z nejslavnějších řečníkův německých. Přibytím jeho do Prahy získal král Jiří podstatnou sílu diplomatickou. Některé plody jeho rozsáhlé a výdatné činnosti zasahují i do literatury. Sepsal zajisté spis k obraně krále Jiřího. Obšírné to psaní ku králi Matiašovi uherskému na způsob manifestu složené (1446) považuje se za dílo mistrovské. Sepsané bylo latinsky ale stojí i starý souvěký překlad český. Též odpovědi na ně z péra Karvájalova pocházející nalezají se v českém překladu. — Politická literatura vůbec už na jiné základy se stavěti počala nežli za doby předešlé, jelikož i politika sama přicházela na nové stanoviště domáhajíc se samostatnosti vedle tradicí theokratických a počínajíc více ohledu bráti na podstatné zásady právní nežli na požadavky jež přepych autokracie římské světákým knížatům předkládal.

Politické záměry Jiřího Poděbradského ručí za to dostatečně že nastala doba zralejších politických uvážení ježto v mnohých ohledech přímou protivu činí předešlých. Stav věcí veřejných byl zjevným toho výrazem. Nepochopili bychom však myšlenku doby této bez nalhnutí do písemných památek v ní povstalých a táhnoucí se k záležitostem politickým ano i k socialním některým otázkám. Kdyby s pilností sledil zápisy sněmovní těchto dob tenby zajisté brzo pochopil kterak

zasvítati už počalo v hlavách některých politiků českých a jak bedlivě střežili vlastenští pánové čeští práva země proti všem snahám ku zkrácení jich. Nejen o zevních ale i o vnitřních záležitostech tu namnoze slova důmyslná a důvtipná se projevovala, ano i pokroků v zákonodárství a soudnictví svědomitě už šetřeno. Zvláště se tu vyznamenal sněm od r. 1453 který policejními i jinými nařízeními o bezpečí země zásluhy si získal. Ba každým téměř sněmem se stopovati dal poznenáhly vývin a postup stavův českých a moravských k politickému uvědomění, a z některých řečí sněmovných by se dal učiniti výtah velmi zajímavý a poučlivý. Musí nám při čtení jich napadnout otázka, která jen možná že utrakvističtí stavové vidouce jaké pykle Řím a strana jeho proti svobodě vyznámí v Čechách nastrojuje, vždy jen o vyrovnání s Římem pojednávali, nechťice platiti za odtržence od církve a snažice se marně nepřátele své sobě nakloniti. Pohřešujeme tu mužův jako byli mezi Tábořky prvnější doby, jižto se neoslýchali přímo projevit slovo spásy a samostatnosti horlíce pro zřejmé odtržení se od Říma, pro emancipaci národův ode jha papežencův. Naopak se tu pohříchu potkáváme se snahou nakloniti si Řím a spolehati na dobré jeho vůli a spravedlnosti které se Čechům tehdejší předce nikdy nedostalo. Bolesně dojímá čtenáře to neustálé sprostředkování a se doprošování a obcházení všech nabytých zkušeností že touto cestou od zarputilých Karvajalů a Piccolominů něčeho dosáhnouti nelze. Nevždy střední cesta vede k cíli který na výstředí leží. Strana katolická se stavěla na proti tomu přímo na pozitivní půdu. Jenom tenkráte mohli kalich se na též půdě objeviti, kdyby se byl osvědčil býti symbolem neodvislosti od Říma. Jenom jednou se osvěží mysl čtenářova u pozorování sněmu l. 1462 kde římský stranník Fantin před shromážděným sněmem své drzé nároky vstříc králi Jiřímu projevil a král Jiří ráznou řečí ráz svůj osvědčil. — Snadnoť se dopádití lze jest v zápiscích sněmovních ukrytého pásmo okolo kterého se politika obou stran otáčela, ale toliko katolická strana vynášela zřejmě svou barvu, mohouc se odvážiti na odpor živý kdežto viděla že strana polovičného pokroku nejen se ostýchala sloužících jí prostředkův rázných a rozhodujících použití, ale pohříchu i nejpodstatnější podpory — totiž žvlů demokratických v národě se v krátkozrakosti své zbavovala. V zachovalých jednáních a v řečích sněmovních se chová nejpodstatnější část politické literatury této doby. Mimo tyto lze stopovati politiku časovou i z psaních předních osob země české a moravské. Tu nejprv pozornost na se obracují psaní krále Jiřího. V jednom takovém psaní líčí se král Jiří sám co kníže míru, právě že mu nejde než o zachování práva a spravedlnosti; že nechce jako jiní mnozí a šířiti panování své, nežli starati se pouze

o čest koruny a o blahobyt obyvatelův jejich. Jiným zase, knížeti Viktorinovi zasláném, l. 1466 osvědčuje se žalostný sebeklan králův jenž se vždy ještě domýšlel, že protivníky své sobě nakloní svou shovívavostí! — Rázně a vážně povahu svou osvědčil Jiří psaním poslaným l. 1466 králi Matiašovi vzhledem ku sporu s Matoušem Šternberkem. Pravit tamo: „Meče jen tam užívati sluší, kde odpírá se právu poslušnosti: i kterak slušeloby násilím odpovídati tomu kdo volá se ku právu? Budeme-li dlouho hádati se, lahodná či perná mezi námi dávají se slova, jest se obávati, aby oheň mladistvé krve Vaší konečně nepohnul i vážného rozného rozmyslu našeho k následování daného nám příkladu atd.“ — Ještě vícero psaní krále Jiřího se chová v rukopisech archivu Šternberského, z nichž vysvitá povaha krále Jiřího dosti zřetelně. Vůbec z listin a dopisů jež z kanceláře krále Jiřího vyšly vy- zírá duch diplomatický a považovati se dají za podstatnou část politické literatury české a to tím více an latinská jich část pro krále jenž latinsky neuměl do češtiny se překládala. Pro zvláštnost zde přidáme některé věty z odpovědi krále Jiřího na *potvorné* články jakéhos bratra Gabriela bosáka kterýž sprostým ba hnusným dorážením na *kacířského* vladaře zajisté krev královu nad míru pobouřil takže vystoupiv z obvyklých mezi míru nemálo se rozhorlil proti němu. „My již obvykli sme“ — praví Jiří — „strpěti nešlechtnost takových zákupných lhářův, kteřížto ku podobnosti psa prašivého, ježto na hnoji z kusu chleba štěká, též oni dary nkojení jsouce, opýřili sou se jako vlci hltaví, krve lidské nenasyce . . .“ — Namnoze nám listiny doby této poskytají už i utěšené úkazy zralosti politické zvláště tím, že se zájmy politické a vůbec věci světské už oddělovati počaly od církevních, nejen se strany podobojí ale i z katolické. Latinský dialog Jana z Rabšteina od l. 1469 o kterémž jsme se nahoře zmínili na to poukazuje; přímo vyslovil tentýž „Rábský“ ve psaní poslaném legatovi Rudolfovi Levant- skému do Vratislavi l. 1467; kdež mezi jiným praví: „Račtež především věděti, že já sem katolík věrně, apoštolské stolici a církvi svaté poslušně oddaný Ale chci, aby věci duchovní a světské nebyly mateny do hromady, nýbrž aby obě ty moci zůstávaly ve svém roz- dílu, aniž která vyštěrbovala z mezi svých a byla druhé na překážku“ atd. A Jan z Rabšteina nebyl jediný strany katolické jenž takto smýšlel. Potkáváme se i v listech vysoce vzdělaného Tasa z Boskovic, biskupa Olomouckého s podobnými náhledy ač tento muž se později nevěrným stal svému politickému přesvědčení. — Nelze nám zde se poustěti do zevrubného výkladu literatury dopisů a listin této doby a o čem jsme se tu zmínili jest toliko na důkaz podáno že literární a politická vzdělanost česká i v této knihami jinak nebohaté době literární dosti

valně byla pokročila a že někteří přední mužové národu již již uznávali potřebu aby jiným zásadám se vydobyl průchod nežli jaké tehdy, zvláště v některých kruzích vyššího panstva českého panovaly, a to nad jiné v těch v nichž pánové z Rosenberka, Zdeňek ze Šternberka a přívrženci jich hlavní slovo vedli. Literatura listin této doby nám podává uvázení hodné příklady kterak někteří jasným hledem do politiky hleděli jsou, jiní ale v nepochopitelné zaslepenosti se vpravovali do tak obmezených a zemězrádných názorů politických že kdyby národ se jim byl poddál, česká země by byla v jarmu cizoty a v poutech římských utonouti musila. Bedlivým nahlédnutím do psaní Zdeňka z Šternberka a stranníků jeho se každý domyslíti může snadno, kam politika panské katolické strany zaměřovala a kam by byla Čechy dovedla!

Po smrti krále Jiřího 1471 volen byl za krále Vladislav II., syn Kazimíra Polského. Dobrý muž ale slabý vladař. Za času jeho nejen Matiaš Uherský odtrhl Moravu od koruny české a až do své smrti podržel, ale i šlechtě se pohříchu povedlo získati takovou nadvládu nad lidem že takofka v částečné nevolnictví poklesl. Mír náboženský v zemi nebyl sjednán ba nenávisť strany římské provolala zlou vojnu, a když nastal pokoj vně země započaly krvavé výstupy v nitru, zvláště v Praze, ba Vladislav sám v nebezpečnosti života uveden opustiv posavadní byt svůj Králův Dvůr na Starém Městě usídlil se na Hradčanech. Když pak umřel Matiaš zvolen byl Vladislav za krále v Uhrách a přestěhoval se do Budína kdež i l. 1516 dne 13. března zemřel. — Nastoupil pak Ludvík Vladislavův nezletilý syn jenž nejprv pod poručníky potom ale sám — velmi slabě panoval ničím se nevyznamenav nežli pronásledováním evangelické církve, kteráž učením Lutherovým ve Vitemberku v Němcích vzniklá novými proudy do Čech se tlačila. Ludvík ale už l. 1526 zahynul u Mohače v bitvě proti Turkům. — Osudy země české za panování těchto dvou králů z rodu Jagailovců polských poskytují skoumateli dějin neméně příležitosti k pracnému vydobývání historické pravdy nežli která koliv doba předešlá, ač tu již hojnějších poněkud pramenů k pojištění událostí důležitých. Největší nesnáze tu při udělování spravedlnosti rozličným stranám. Z dějepiscův pojímal každý věc ze svého stanovíště a tuhý process jenžto právě v této době mezi stavem městským a panským povstal dá nám mnoho přemýšletí o nových zájmech ježto občanstvem českým pohybovati počaly. — Živly zporů náboženských ještě nebyly udašeny a přidal se k nim už zase nový, učením Lutherovým. Zporům pak politickým nedal usnutí vládychtivý Matiaš uherský čítaje vždy ježto stranníky v Čechách. Tomu ovšem smrtí Matiašovou konec byl učiněn nenachází se však známek žeby uvnitř země i strany se byly amířily a sjednotily.

Ba vždy nové se vyskytovaly zámínky k výstupům krvavým. — Veliké idey sociální, politické a náboženské pro které se rozohniti daly nejudatnější synové země české a moravské pozbyly moci poražením Táborův. Odstoupivše takorůzka z veřejného dějiště utekly se v literaturu kde ovšem toliko v jedné hlavě se ustředily k bujnému výkvětu, už jen jako na svědectví kterak v mysli české už tenkrát se chovaly zárodky oněch pravd jež oprávněné platnosti své teprv od budoucnosti očekávají. A zajisté písemnictví naše této doby nám objevuje stopy znamenitého ruchu vzdělanosti vyšší a pohříchu posud jen na některé kruhy obmezené. — Avšak už valně svítati počalo v světě literárním a dvě mohutných křídel vyrostlo duchovému životu. Mocné páky o něž se myšlenky bezpečně opírali a jejichž pomocí se valně rozšířovali a rozmnožovati počínaly byly zmáhající se v literární Evropě *humanismus* a *vynalezení knihtiskářství*.

Bez povšimnutí sobě všeobecných tehdejších literárních poměrů evropských nelze by bylo dopřítiti se základu uvážení domácí literatury naší v této době. Jakož se Čechové v běhu válek husitských přímým odporem a upotřebením téměř veškerých hmotných sil národních proti katolické Evropě stavěli, takž i směr písemnictví v Čechách se jevil protivou směrův písemnictví západního. Nejprv ve všem co se národnosti týkalo, jevila se namnoze přímá tendenční opposice proti německví, pak vzhledem ku náboženství odbyval se boj literární proti romanismu neméně prudký a ducha vybuzující. Proto pro všecko mimo některé výmínky mezi Táborý se objevivší, nesprostili se spisovatelé naši vlivu všeobecného literárního proudění aniž národní literaturě české jakés nové základy položili. Nevyvstal nijaký Záboj, jenžby byl básnickým nadšením pojmul a vyličil hrdinství pro veliké myšlenky podniknutá, nevyvstal ani nový jakýs Štítný jenžby podstatné myšlenky jenž bojujícími obcemi českými pohybovaly v celek jakýs uvedl, ustředil a domyslem svým osvitil. Skolastická didaktika a řečnická polemika po-
držely zde vrchu, a tamo zase, totiž v básnictví proměnila se střízlivá reflexí doby předhusitské v tendenční satyru jež nížádým zápalem provázena nejsouc nijaký vzlet myšlenkový nepřipouštěla. Hlavní mezera v literaturě doby Husitské se jeví zajisté v tom, že základní přímo filosofické a sociální myšlenky učení tábořského, jediného to, jež přímý a podstatný odpor proti běžným názorům zakrnělého a v římské sofistice utonulého věku působilo, — v nijakém spisu ustředěny, srovnány a odůvodněny nebyly, nybrž toliko po různu v traktátech, kázáních a listech všalických se chovalo. Tím se ovšem vplyv systémů od minulosti přejmutých a těch jež z ciziny nenustále připlývaly jenom tak dalece zamezil jak dalece se obrazivost a cit a pobouření na čas mysl

národu proti nim zasazovala. Zápal ale nikdy tak trvalý není jako rozvaha a vyměřené taktice vstříc neobstojí náběh sil souměrně neupotřebených. Proti traktatům husitským stavěly se haldy knih a systému, tradice tehdejšímu pokolení drahé, i celá historie podlé ní vystřižena a vylíčena. Na kritické jich podniknutí nezbyvalo národu který ve zbrani stál mnoho času. Všecka jeho činnost literární byla více okamžitá, takořka improvizována, chvíli nutně vyzbuzena. Z toho všeho prostě vyplývá že přechodní doba válečná zůstavila nejpodstatnější práce duchové době příští, poněkud strízlivější a že v době této, kde zápal odporu byl už ochlazen, literární živlové cizí ještě mohutnějším proudem vtékali do vlasti naší nežli dříve. — Genius člověčenstva ale tomu nedopustil aby těmito živly zanikli živlové národní literární. Objevilo se právě v této době, že záležitost na které všickni národové solidárně se účastňují odstraniti se nedá tím když náběhy jednoho národu se zamezí, alebrž že myšlenka osvěty a vzdělanosti, když ta neb ona cesta se jí zamezuje, ihned nové si vyhledává.

Až do této doby nebylo mimo ideu náboženskou jiné myšlenky v Evropě která by všeobecným a mocným tlakem na lid působila. Nyní ale přecházel už celý věk na nové stanoviště. Povstalé roztržky v samém luně církevním k tomu daly předního podněta. Koncilia snaživše se o opravy hlavně proto aby se zamezila hrozící revoluce nedošla sice cíle svého a papežství posud obdrželo nadvládu, avšak již se politické zájmy stavěti počaly vedlé náboženských což ovšem bylo zárodkiem důležitých převratů. Pamětná to doba v níž se politické idey emancipovati počaly od názorů hierarchických, a jisté jest že právě za těchto časův vedlé starého světa vyrůstal nový a že v nich se položily základy novověké osvěty. Jakého podílu na zbudování nového věku měli Čechové o tom historie jen jako mimochodem se zmíněvala. Tajná jí zůstávala zřídla poznání národního ducha českého. Z plodů a obrátů však tohoto ducha jasněji vyzírá myšlenkový proud jakýž střední Evropou a zvláště národem českým pohyboval nežli ze zjevných výstupů jimíž se toliko částečně a takořka na chvíli osvědčoval. Českému národu se tenkrát vedlo jako mnohé s nějakou novou ideou vystupující osobě která všecku svou duševní energii zasazuje na provedení myšlenky — budoucnosti. Neuznávající jí doba vyvolá všecky své síly v boj s protivou která na starých názorech hryze a dávnému přesvědčení podrátím hrozí. V stejném boji buď podlehne buď zemdlí strana slabší a ochábně, jakož se i Čechům dělo. Bylot se zajisté obávati že nejen hmotné ale i duševně ochábnou. Ráz literatury tábořské byl pohřichu skoro výhradně polemický ačkoliv právě v písemnictví této strany nejvíce pozitivních myšlenek se chovalo. Jakož Táboři byli v pravém významu

slova *ecclesia militans* takž i literatura jejich se vyznamenávala povahou bojovní. Když pak poražen byl mohutný ten velikán vytratily se i duchové jako blešky. Polemický rás literatury přestal býti panujícím a počalo se v ní ukládati už více rozmyslu a větší ohled se bral na stojící poměry. Jestliže táborští kněží, jako Koranda, Ambrož, Vilém, Koniš a j. na utvoření nové společnosti pomýšleli jež se zbudovati měla dle zásad demokratických a komunistických musila doba nynější, jítu se už nedostávalo prostředků k provedení zásad takových pomýšletí na postup k jinému dostupnějšímu cíli kterýž vzhledem ku poměrům se jevil praktičnější. Neustupná polemika spisovatelů katolických měla hned od počátku takový cíl neboť spolehala na hotové a od celé téměř Evropy uznávané soustavě. Jakož se ale na výši počal vřadach čistiti uvrstvováním se rozličných živlů, jakož zájmy politické od theologických se odlučovati počaly a politická mocnost vedle hierarchické se zmáhala takž i dále ve světě literárním podobný nastává proces a zřejmě jest tu viděti kterak se v obru všelikých nauk. připravuje: emancipace myšlének od názorů theologických.

Zárodky nastalého převratu a přechodu myšlení a mínění vystupovaly už v celé Evropě na jevo. Pragmatická sankce kterouž Karel sedmý ve Francii l. 1438 z dekretu koncilie Basilejského uspásobil, a která hlavně na odstranění neřádů v církvi čelila byla ovšem zase zničena ale podstatné její zásady o potřebných opravách se ujmuly, přešly napotom do parlamentu a zplodily později Jansenisty a Galikany. Nemení obrat vzaly v této době i poměry politické, neboť nejen že velké jednoty vlád se tvořily ale i diplomacie vůbec počátek svůj vzala za těchto časův. — Opravy církevní jež církev sama podávala nebyly podstatné; větší váhu klásti musíme na zaměřené náboženské opravy jež z národů samých vyšly ač se jim tehdež ještě nepodařilo vítězství. Porážená strana opravovatelův ale proto nebyla zničena. Započatá revoluce duševní nedala se už více potlačiti, neboť se právě tenkrát objevila nová řada otvorů jimiž proudevé osvěty všeobecné do života národů evropských mohutně a neodolatelně vtékati počali. Vynalezení tiskárství, výpravy do neznámých končin světa, odkrytí nových částí země a stateré vynálezy poukazovaly na to, že ač bouřlivé snahy o základní opravy se nepodařily, přece společnost lidská se zasazovati počala o to, „*aby v líně kvapnějšího pokroku lepšího požívala pořádku.*“ Důležitý ruch v celé Evropě nastalý jevil: že doba počátků a zkoněk kde realičné živly vzdělanosti v odloučení od sebe žily nemohouce nic trvalého a všeobecného provésti se chýlila ku konci, a že nastala doba splývání těchto živlův křesťo pak spojením sil podstatných ubezpečeny běh kultury všeobecné směrnějšími a výdatnějšími se konal cestami.

Literatura evropská najisté největšího měla podílu na veškerých převratech a duchových přechodech doby tehdejší. V nitru jejím se spůsobil pokrok před tím netušený, anai povaha její nového rázu nabývati počala. Přechod k novému věku, dlouho připravovaný se skutečně vykonával. Itálie byla ovšem ohniskem literárního života tehdejšího avšak jižž celá Evropa se účastniti počala prací jakýmiž se všeobecně osvětě prokřestovala dráha.

Vypravovali jsme již kterak snahou proslulého Petrarky a Boccaccia i přibytím Řeků do Itálie se vzámáha obliba na starých klasických spisech latinských a řeckých. Tito počátkové neostali bez následků. Proslulí řeční učitelové vchovali ještě proslulejších napotom žákův. Vydobytí Cařihradu Muhamedány tolik učenců z Řecka do Itálie zahnalo že veškeré italské akademie jimi byli obsazeny. Nejúčinnivějšími příznivci starořecké a starořimské literatury byli teház Mediceové ve Florenci. Lorenz Medicejský, založiv vyhlášenou bibliothéku medicejskou nešetřil peněz k obohacení jejímu a tím mnoho převzácných spisů staletých získáno a uchráněno. Ale i mimo Florenci nalézal klasicismus mnohé příznivce v Itálii mezi nimiž se i papež Mikuláš V. jmenuje. Jakož Mediceové zvláště Platovu tak Mikuláš Aristotelovu filosofii si oblíbil a přívržence její podporoval. Mezi učenci jižto si teház o zbuzení klassické literatury největší zásluhy zjednali jmenají se obzvláště: *Filetius* učitel gramatiky a řečnictví ve Ferrare, jenž přeložil některé knihy Xenofona, Hipokrata, Plutarcha a j. v. *J. Argiropulus* který veškeré logické, fysikální a moralní spisy Aristotelovy latinsky vyložil, *Angelo Poliziano* básník, řečník a kritik, spolu vykladatel Platona a Epikteta. *Konstantin Laskaris* jenž si velké zásluhy o gramatiku řeckou získal; ještě více však proslul syn jeho *Jan Laskaris*, jenžto sám veliký jsa učenec a filolog papeže přiměl k založení řeckého gymnasia v Římě a horlivě se o založení řecké akademie a bibliotéky v Paříži zasazoval. *Marous Musarus* jenž v Padově, Benátkách a v Římě vyučoval a na známých Aldinských vydáních klasikův řeckých horlivě se účastnil. — Horlivost těchto a mnohých jiných mužův spůsobila znamenitý převrat ve veškerých názorech tehdejší doby; položil se nyní nový takměř základ myšlénkovému řádu. Nejprv překládáním řeckých klasikův docela nové myšlénky vtékaly do zakrnělých myslí skolastických pak zvláště vykládání klasikův přispělo k tomu že se na všeliké zjevy literární nové kritičnější, do jádra věcí zasahující měřítko klásti počalo. Tím zajisté i podnět dán že se na všeliké předměty filosofickým hledělo duchem. Tím zvláště nadvládající skolastika utrpěla jež odolati nemohla přené proti ní vystupující kritice a posléze ji podlehnouti musila. Skolastikové spelehal

na nepochopené od nich filosofii Aristotelové. Proti té se ale zdvíhal mocné Platonismus jehož působením se nyní i do spisů Aristotelových jiným nazíratí počalo hledem. Jiří Gemistus přímím Pletho obzvláštním spisem vyložil rozdíl mezi Platonem a Aristotelem kdež Platona nad Aristotela postavil. Pohříchu ráz Platonské jeho filosofie zapáchal mystickou školou Alexandrinskou, která se brzo po tom valně zmáhati počala po Evropě a ve všech zemích, ano i v Čechách přívržence čítala. Žákem jeho byl pověstný kardinal Bessarion, muž kterýžto veliký měl vliv na probuzení Platonovy filosofie v Evropě. Nejučenější však a nejdůmyslnější ze všech zastávatelů filosofie Platovy byl Marsilius Ficinus jehož součiněním Kosmus Medicejský založiti se snažil Platonskou akademii ve Florenci. — Proto ale zbývalo Aristotelovi ještě mnoho přívržencův. Zaslужuje zde jmenován býti *Theodor Gasa* rozený v Soluni (Thessalonika) jenž uprohnuv z Řecka do Italie a od Bessariona podporován latině se přinčil a některé spisy Aristotela a Theofrasta přeložil. *Jiří Trapezuntský*, napotom sekretář papeže Mikuláše V. zvláště tím se stal pamětným že vystoupil proti přívržencům Platonovým velmi náruživě, a velkou nenávist proti sobě zbudiv neprozřetelným svým dorážemím opustiti musel Řím, naleznuv ochrany u Alfonsa krále neapolského. Též *J. Skolarius* přímím *Gennadius* horlil pro Aristotela a mnoho spisů směru tohoto uveřejnil. — Následkem takovýchto snažení nejen duch klassický ale i způsob kritického myšlení do literatury vplývati musilo a nastala doba kde osvěta vůbec o své právo se hlásila. Husictví české zajisté nemálo k tomu přispělo že kritický tento duch klassickou literaturou zbuzený již i v samé Italii se odvažoval na otázky politické i jiné a proti obecnému mínění se stavěl. Příkladem toho jest *Lorenzo Valla* muž rázný a nad jiné osvícený a klassickými studii nasycený. V Římě narozen záhy vystoupil co spisovatel polemický proti skolastickým i jiným neřádům. Ba zvláštěm v horlivém zanícení shotoveným spisem vystoupil proti právu papežova na církevní stát. Z Říma vypuzen nalezl útočiště u Alfonsa neapolského, jehož ochraně děkovati měl že nebyl co kacíř upálen. Přeložil též *Iliadu* Homerovu, části z *Thukydidu* a *Herodota* i jiné původní spisy vydal jimiž nemalou si zásluhu získal. — Mezi tím se ale i v střední Evropě už zbudil odpor proti skolastice při čemž největší zásluhy sobě získal *Rudolf Agrikola* jenž v Italii se vycvičiv i vyučováním i spisy horlivě přispíval ku vypuzení skolastiky z Německa. Ve Francii pak a v Nizozemsku se nehorlivěji proti skolastice postavil *L. Vives*, rozený Španěl z Valencie. Poznav blíže klassickou literaturu a vniknuv do ducha starobylé Grecie a Říma, za úlohu si vytкнуł odporovati barbarství skolastickému a směšnou nevědómst i

povrženlivý přepych skolastických učencův na pranýř vystavovati. Spisy jeho poskytují nejhojnějšího poučení tomu kdož poznati žádá nesdářlost skolastického způsobu a vědecké příčiny jeho úpadu. — Jisté jest ovšem, že proto pro všecko se skolastika nehnad i zvrhla. Mělat ještě nesmírné množství přívrženců po všech školách a učilištích evropských, avšak počátkem polepšení jest poznání vad, a tudy zajisté valný pokrok učiněn. Nejdále se držela skolastika v Paříži kdež takměr s celou ústavou literární byla splynula a vešker řád vyučovací pronikla. Známost řecké literatury se nerozšířovala ještě po Francii kdežto v Itálii už bylo čtení klasiků řeckých v kruzích učenců a ve školách obecné. Počalo však svítati i ve Francii když důmyslný Jakub Faber, rozený v Pikardii, syn chudých rodičů, studia v Paříži odbyv cestou do Itálie nový směr nauk poznav domů se navrátil a na universitě s velikým úspěchem přednáseti počínal o matematice a filosofii. Takž poznenáhle na jihu i na západě se nový život literární vyvínoval na základě zdarného classicismu, jehož působení se i v Čechách dosti brzo objevilo.

Ale živěji nežli u nás v Čechách se osvědčil tento ruch doby v Uhrách, zvláště za panování Matiaše Korvina zetě a soupeře Jiřího z Poděbrad. Mnoho se tam spojilo příčin a prostředků k opružení literárního života a ku povzbuzení classicismu. Mezi Uhry a Itálií panovala posud ona vzájemnost kterouz hasitské války vzhledem ku Čechům přerušily. Janus Pannonius, později biskup Pětikostelský jmenuje se co první vzbuditel classicismu v Uhrách. Studia svá odbyval v Itálii a sice ve Ferrare kde proslulý humanista *Guarini Veronský* byl jeho učitelem, odkud se pak navrátil blahodárně v Uhrách působiti počal. Známoť o něm že uherskou universitu založiti zamýšlel ku kterémuž cíli vícero učencův do Uher pozval. Ale i spisy jeho (latinské) valně přispěly ku vzniku classicismu v Uhrách. Sepsal mimo všalické básnické plody též letopisy uherské v hexametrech, (*Annales Hungariae*). Jisté též jest že byl původcem literárního spolku z něž se pak pověstná učená společnost (*Danubia*) vyvinula. Společnost tato v Budíně stvořena později přenesena byla působením Konrada Celta do Vídně i čítala nejznamenitější učence z Čech, Uher i Rakous mezi svými členy. — V Čechách tehdáž nejprv *Řehoř Pražský* uvedl studia classická na universitu započav přednáškami o spisech Virgilových a jiných latinských. Muž tento, v Praze rozený, přímím Castulus (Haštalský) byl děkanem fakulty artistské l. 1466—1470 a zastával všalické úřady na vysokých školách až do l. 1484, kteréhož roku se v knihách universitních poslední zmínka o něm činí. Úspěch s jakým se přednášky jeho potkaly osvědčuje se výtečnými jeho žáky mezi

nimiž se též Jan Šlechta ze Všehrd jmenuje. Živějšímu vzniku studií klassických překážely ovšem války za času Jiřího z Poděbrad vedené a zajisté neméně i to že toliko katolická mládež česká učiliště italská navštívovala. Proto také při této straně více klassického vzdělání se dlouho nalézalo nežli při národní. V řadě mužův klassického vzdělání v popředí stojí Jan z Rabšteina který několik let v Římě ztrávil valnou známost klassikův tam získal a domů přinesl. — Za Vladislava II. nastala klassicismu příznivější doba v Čechách i na Moravě. Ladislav z Boskovic, Biskup Stanislav Thurzó, Augustin Olomoucký, Jan Šlechta ze Všehrd a nade všechny Bohuslav Lobkovic z Hassenšteina tu obzvláště vynikali, ač vedle nich i mnozí jiní se vyznamenávali. Vplyv a působení těchto mužův dosti hluboko zasahovalo do kulturního a literárního života domácího než aby se mlčením obejiti mohlo, Úmrtím Reboře Pražského (1485) zanikla sice klassická studia na universitě na více než půl století, ale neuhalo proto účastenství jež učenovcové čeští na nich brali a řada klassicistův v Čechách se spíše rozmnožila nežli stoučila. Ale snaha klassicistů českých se rozpadla na dvě části. Jedna část pokračovala v činnosti bývalých latinikův v literatuře domácí a tím toliko rozdílem že ku vzorům antickým blíže přiléhala, druhá se snažila rázem klassickým ozdobiti jazyk a literaturu domácí, národní. Působili pospoju a vzájemně, avšak činnost těch jižto latinu byť i klassickou v Čechách pěstovali ač kulturním se značovala směrem, předce jen postředně přispěla ku vzdělanosti národní kdežto zajisté druhá část klassicistův národní literaturu na nové dráhy uvéstí se snažila spolu i jazyk český zvelebujíc a nové průchody do vědy a do života mu získajíc. — O klassicistech prvního druhu, kteřížto hlavně latinu, ovšem klassickou, v Čechách i na Moravě pěstovali bude nám později ještě více vypravovati. Prozatím uvedeme, že po nedlouho i čeští někteří klassicisté za příkladem bývalých latiniků, nehrubě si vážiti počali jazyka českého spíajíce latinou. Protitlak strany národní byl ovšem příliš mocný než aby latina se byla státi mohla panujícím literárním jazykem v Čechách, upříti se však nedá že národní literatuře tím mnoho podstatné síly byly odejmuty.

Nejpodstatnější ale kulturní zjev jižto literatura novou životní dráhu nastoupila bylo zajisté vynalezení tisku. O důležitosti vynálezu toho nových zde slov šířiti bylo by marné. Veškerý vzdělaný svět velebi vynálezce knihtisku a s vděčností pohlíží na umění ježto nejpůsoblivějším se stalo prostředkem rozšiřování světla mezi lidstvem. Posud se knihy toliko opisováním rozmnožovaly. Jak vadné přecasto bývaly opisy o tom už Cicero se projevil. (Ep. ad O. Fratrem lib. III.) Byloť však opisování toto prací přetěžnou a tím obtížnější čím méně

opisovač rozuměl textu. Nesmírné množství chyb a rašení původního textu se vloudilo do přepisů takže někdy od originalu se k nepoznání různily. Opravy vadných takovýchto textu klasiků, jež učenové XV, XVI a XVII století na se vzali jeví se namnoze prací obrovskou. Přepisování bylo také nesmírně drahé a mnoho času potřebovalo. O drahotě knih psaných a o nesnázi se jich dopřítí mluví pamětnosti literární středního věku na mnoha místech a daly by se o tom zajímavé anekdoty sestaviti. Taktéž i nedostatečné bylo opisování knih a nevyhovělo neřkuli potřebám nýbrž ani požadavkům. Mnichové, nejpilnější to opisovatelé, nejraději se obírali opisováním knih náboženských, ascetických a liturgických, zanedbávajíc literaturu světskou. Tím zajisté mnohé důležité spisy neopřány zůstaly a na zmar přišly. Bylyť tedy i sbírky knih věcí velmi vzácnou. Mnoho-li as knih někteří z předních učenců a knížat v bibliotékách svých chovali dá se číslu udati. Karlova kollej jak známo darem od Karla obdržela 114 knih jež Vilém z Hasenburku sebrav pozůstavil a císař Karel zakoupil aby je kolleji daroval. Bibliotéka kurfüršta falckého Ladvíka III. platila za ohromnou ač nečítala více než 152 dílů. Jan vévoda z Berry se honosil znamenitou bibliotékou 85 knih! Bibliotéka proslulého právníka *Accursia* záležela z 20 kusů! Starý věk byl dle zpráv nás došlých, vzhledem k bibliotékám lépe zastoupen, ač ovšem jen místně. O Alexandrinské bibliotéce již Ptolomias založil pravi se že chovala 700.000 knih. Znamenitou též se jmenuje bibliotéku Attalská kterouž triumvir Antonius Kleopatře k vůli z Pergamu do Alexandrie přenéstí dal. V Aténách založil Pisistrat první velkou bibliotéku kterouž Xerxes napotom do Persie odvézti dal. V Římě Augustus první veřejnou bibliotéku založil poručiv ji dozorství Asinia Pollia, aneb jak jiní se domýšlí rozmnožil knihovnu kterou už Caesar založil. Známa to „*biblioteca Palatina*.“ Římané vůbec mnoho biblioték chovali doma i v chrámech. Ale to vše v středověku bylo už rozptýleno a co se v Řecku uchovalo zničili Turci dobytím Konstantinopole. Nastalé barbarství nešetřilo posvátných památek literárních a co se uchovalo děkujeme toliko obětavosti a vzácné oblibě osob jednotlivých. O starých sbírkách knih už nebylo památky v XV. století, a co tu a tam znovu se nasbíralo nedá se porovnatí s tím co zaniklo. Avšak právě tomuto patnáctému století bylo souzeno slaviti znovu zrození literárního ruchu v Evropě. Projevili jsme se už krátce o snahách ku povzbuzení klasicismu v Itálii, odkud se oblíbení drahých spisovatelů řeckých a římských dále po Evropě rozneslo. Ale ještě jiná nepoměrně větší podpora se podala životu literárnímu vynalezením tisku. První počátkové umění knihtiskařského jsou šerem zahalený. O osobě

vynálezceové až posud nejsou zpory ukončeny. Jisté ale jest že v polovici XV. století valně se rozmnožily poptávky po knihách a že vynález tento zajisté z všeobecné potřeby vyšel. Pravi se že Číňané v Asii už okolo r. 927 po Kr. znali knihtiskařství; nedá se ale dokázati, že by toto umění bylo od nich k nám došlo. Jinak už za časů římských se stala podotknouti jež na způsobení liter k tisku příhodných poukazovala. Takž Cicero (*De natura deorum lib. II. cap. 17.⁵⁹*). Quintilian připomíná litery ze slonových kostí zhotovené, ano i Plutarch, Procopius (*hist. arcan.*) a jiní poukazují na dávné zárodky knihtiskařství, ač to všecko bez dalších výsledkův ostalo. Předběžné napotom okusy, jako tiskání karet, ražení mincí a j. zajisté i k dalšímu povzbudila polarokn, kterýž však zde stopovati nám nelze, aniž rozhodovati zdá-li v Německu aneb v Holandsku dříve se tisklo a jakého původu byl Guttenberg a Faust. Tožiko co zvláštnost pozornosti hodnou zde uvádíme že už v XVI. a XVII. století bylo spisovatelův jižto Jana Guttenberga měli za rodilého Čecha, a že mínění toto bylo rozšířené tehdáž. Takž zní výpověď neznámého spisovatele třídílného posud netiského slovníka latinsko-českého, sepsaného as ku konci XVII. století: *Tum vero Boemi linguam suam specialiter auverunt, posteaque artem libros imprimendi invenit Joannes Kuttenbergius, natione Boemus, patria Kuttenbergensis, prius Joannes Faustus nominatus, qui circa annum 1421 bella hussitica fugiens in germaniam abiit, Strasburgi se Kuttenbergium . . . compellavit . . .* Dále tvrdili že Guttenberg byl Čechem známý učenec *Petr Codicillus z Tulechova* v XVI. věku, a *Tomáš Mitis* proslulý básník, a později též známý spisovatel *Orugerius*. Odstupující od všelikých domýšlení a se dovolávání svědectví nejistých poukazujeme hlavně na to že v Čechách se umění knihtiskařské záhy ujmulo a rychle rozšířilo a že Čechové hned na počátcích v provozování umění knihtiskařského osvědčili dosti nápadnou a pozornosti hodnou technickou umělost a zručnost. — Dříve než litými literami se tisklo — pravý Vinařický — (Dávné stopy kněhotisku v Čechách: *Květy* 1845) tiskly se spisy pomocí vyřezávaných a litých desk. O takovémto způsobu tisku podal zprávu Pavel Židek, kterýžto v rukopisu v Krakově zanechaném (viz poznámenání 51.) deskový knihtisk popisuje, udáváje, že knihtiskař uměle vyřezává ze dřeva písmo a všeliké obrázky, jež pak deskami vyřezanými anebo litými otiskuje . . . Tedy se už okolo časů Židkových spatřují stopy knihtisku v Čechách. Souditi z toho že první čeští tiskaři se i rychle uchopili zavedeného pak pokroku tiskání totiž jednotlivými literami v slova sestavenými, aniž by k tomu cizincův potřebovali. Ba mezi prvními knihtiskaři v cizině potkáváme se s če-

akými jmény, jako k. př. *Arnold Pannar* jenž z Mohuče do Říma se odsbral a tam r. 1467 pěkné vydání Cicerových epist. famíl. tiskem vydal. Též *Matouš z Meravy* l. 1467 zavedl spolu s Michalem z Mnišku první tiskárnu v Janově v Itálii⁶⁰⁾ odebravše se tam z Olomouce kdež toho času už měli tiskárnu zřízenou. Na časný zkvět a samostatný vývin knihtiskařství v Čechách a na Moravě svědčí i to, že prvotisky české mají svou původní zvláštní tvářnost. Vlastní tah liter, vlastní oznaky měkkých značek, zvláštní zkracování sylab, a sestavování dvou i tři písmen na jednu kuželku. Cizí nečestí tiskaři by staročeský pravopis nebyli v té míře zachovali. Knihy české jichž se, naproti dosti za hranicemi tisklo, jako v Benátkách vláských, Norimberku, Lipsku, Dráždanech, Berlíně i j. hotoveny byly pod dohledem českých dohlížitelův tisku jichž za oněch časů hojně bylo po Evropě. Připomínáme zde slavného Zikmunda z Jelení jenž byl ředitelem tiskárny Frobeniovy v Basileji, Jan Jindřichský ze Žatce a Tomáš Molek z Králové Hradce vedli tisk české biblí Benátské 1506. — Historie knihtiskařství v Čechách ovšem důležitou jest pomůckou ku osvětlení života literárního v Čechách a na Moravě my však zde připomeneme toliko některé její stopy. Má se za to, že byla nejprvnější tiskárna v Čechách v Plzni zřízena, jejímžto prvním plodem byla Kronika Trojanská, tištěna r. 1468. Tato tiskárna sloužila katolíkům. Druhá tiskárna l. 1488. v Praze zřízena sloužila utrakvistům, taktéž třetí na Kutných Horách od l. 1488. V Boleslavi zařídili čeští bratři pod ochranou Adama z Cimburku l. 1500 tiskárnu ku kteréž se r. 1507 přidružila nově v Litomyšli a 1509 v Bělé.⁶¹⁾ Na Moravě zařízeny byly tiskárny nejprv v Brně, Olomouci a Prostějově. — Literatura českých prvotisků poskytuje dosti zajímavý pohled na zbuzený tehdejší ruch kulturní v Čechách a podává nám spolu i známky že knihtiskařství v Čechách snad už i starší vydávalo plody než ony jsou jež posud známé. Úprava kroniky Trojanské od r. 1468 se vyrovná nejkrásnějším drobnoliterním tiskům. Mohučským i jiným německým oné doby, z čehož se soudí že k ní tato pro dokonalost tuto nemohla býti první zkouškou českého knihtisku . . . Němci počali skrovnými knížkami i nepodobá se, žeby se Čechové hned o knihu 390 stran silnou, jaká jest dotčena kronika byli pokusili, aniž se zdá, žeby při sbuzeném náboženském ruchu tehdejších předkové naši dříve byli vytiskli román nežli nějaký spis náboženský. Podlé zásady že od hrubšího díla k útlejšímu snáze postoupiti lze bývá než naopak, soudí Vinarický, že, ne-li nedatovaný Nový Zákon, tedy aspoň první vydání českého Passionálu starší jest prvotisk nežli ona kronika. Holandské a německé prvotisky nedatované též za starší se pokládají než knihy s datam vytištěným. Vlak

i náš *Passional* nejstarší ve folio jest větší dílo, než aby byl českého tisku prvotinou. Dříve zajisté vyšly menší tištěné spisy, a sice artikule sněmovní, písně a listy, kterých ovšem jen z citátů známe, ježto nemohly ujíti záhubě ku které všechny spisy husitské byly odsouzeny. Desiderius z Friedberka, mluvě ve svém polemickém spisu (*Cýl a praktiky* atd. 1618) o kompaktatech praví: „Kdoby chtěl víceji o tom věděti čti. sobě sněmy v Praze l. 1417, item leta 1421 jako i l. 1485 na Horách Kutných tištěné.“ — Léta citovaných sněmů jsou nepochybná, že však 1421 sněm nebyl v Kutných Horách ale v Čáslavi dráha, vyjádření Friedberkovo „v Praze a na Horách Kutných tištěné“ musí se vztáhnouti na místa kde artikule dotčených sněmů byly tištěny. Jungmann v své hist. lit. uvádí starou píseň básnickou „Chceme-li s bohem býti“ s rokem 1441 znova otištěnou od Novenaria r. 1618, byla tedy už 1441 posmjprv tištěna. Index librorum prohibitorum boh. více podobných prací vyznamenává mezi nimiž také list mistra Jana s Husince z Kostance koři Havlíkovi poslaný s rokem 1459. Nejstarší citované tisky české jednaly vesměs o článkách pod obojí a proto považovány jako ustavičný pedpal k hádkám o víru odsouzeny byly stranou katolickou k zahlazení . . . O českých a moravských prvotiscích málo se posud psalo a protož poměry jich nejsou ještě dostatečně vyjasněny. V Praze první tiskaři se jmenovali při bibli r. 1480 osmého srpna dotištěné Jan Pytlík, Severin Kramář, Jan od Čápů a Matěj od Bílého Lva. V Kutné Hoře dotiskl 1498 bakalář svobodných umění Martin z Tišnova. V Plzni Mikuláš bakalář r. 1498 vydal život Mahometův a traktaty o následování Krista, o zemi svaté i o nesnadnostech při velvratosti a r. 1499 knihu chval božských. Jisté jest, že před doplněním XV. století žádný německý tiskař do Čech nepřišel ani do Moravy a že skoro všickni nejstarší ze jména známí knihtiskaři čeští a moravští byli bakaláři svob. umění a sami Čechoslované. Vlastní též podoba liter v nejstarších knihách českých ukazuje s úplnou jistotou neodvislost českého kněhtisku od německého. Ba nalazáme i důvodův, že počátky deskového kněhtisku v Čechách sahají až za rok 1417“ . . . Že mnohé a snad nejstarší prvotisky české se zmařily vidno z vzácnosti nedocela zmařených. Takž s vydání Aescopových bájek r. 1480 v Kutné Hoře tištěných, kterážto knížka zajisté pro svůj povšechnější obsah ve větším počtu se tiskla než jiné nepozůstalo nic více než dva toliko listy. Prvotisků Nového zákona, bez pochyby v Plzni tištěného toliko jeden necelý exemplář se zachoval. *Statuta provincialium Arnesti*, udržela se ve dvou výtiscích. *Agendy* známý jsou jen dva výtisky. Traktatu Václ. Korandy: O velebné svátosti jediný se uchoval exemplář, tištěný l. 1493.

— Do řady českých prvotisků počítají se obyčejně knihy tištěné až do nastoupení vlády Ferdinanda I. tedy do l. 1526. Incunabule naše v desíti rozličných místech ve vlasti naší i venku se tiskly a sice v Praze, v Plzni, v Kutné Hoře, v Benátkách ve Vlaších, v Litomyšli, v Mladé Boleslavi, v Normberce, v Němcích, v Bělé, na Vilemově a latinsky ve Vimbergu. (Winterberg) — V realitnosti písma nejbohatší byla Plzeň. Známé posud 27 spisů z prvotisků plzeňských, z pražských 77, boleslavských 24, z litomyšlských 21, z bělských 7, z normberských 8. Tisků benátských, kutnohorských, vídeňských, vitemberských, i jiných pochybných čítáme 9. — Zavedením knihtiskařství nastalo nepoměrně větší pohodlí u rozmnožování i čtení knih, i nabyla literatura česká v brzku znamenitého oživení. Usnadněno bylo kupování i sbírání knih. Nové bibliotéky povstaly, ku sbírkám starých rukopisů se přidávaly tištěné knihy. V Čechách pověstná byla bibliotéka Bohuslava z Lobkovic jež drahé rukopisy v sobě chovala. Práví se že rukopis spisů Platonových za 2000 dukátů byl zakoupen. Na Moravě založil klassicky vzdělaný a vysoce nadaný Ladislav z Boskovic znamenitou bibliotéku na zámku Třebovském v níž se chovala nejen sbírka vzácných rukopisů, a nových knih ale i starobylésti matematické, fiskální nástroje a j. Byliť vůbec pánové z rodu Boskoviců tehdež mezi předními podporovateli literatury národní a známo jest že bratři Beneš a Dobeš z Boskovic latinsky psanou historií českou Eneáše Silvia přeložiti dali do češtiny od kněze Jana Hůska. Protas z Boskovic zařídil v Brně a Olomouci školy v nichž se gramatices a logice vyučovalo. Vedle Boskoviců se pánevé z Pernšteina a z Cimburku podobnými vyznamenávali směry. Znamenitá na ony časy bibliotéka chovala se též v Rokycanech a ze soukromých sbírek knih jmenuje se zvláště ona Aleše z Třeboně kterou zemřelý r. 1488 učanec tento pražské kapitoli odkázal.

Nastalo tehdež v literárním světě evropském vůbec už takové pohybování, ano i v oboru vědy taková vzájemnost že vědy kdežkolivěk až cesty byly raženy k literárnímu vzniku, svěží a valný se objevoval pokrok. Nelze bylo Čechům, jižto bez toho už po staletí se o zbudování národní literatury dosti úspěšně zasazovali, pozůstatí za ostatními. Nejen Italie ale i bližší sousedé jim podávali hojných příkladů postupování, a nejen příklady ale i bližší vnitřní pohůtky je povzbuzovaly k pokroku na poli literárním. Pozorováním tehdejšího literárního hnutí v Čechách se nám objevuje působení dvojého vlivu. Přítokem klassicismu z ciziny zmohl se i u nás klassicismus hlavně mezi katolíky této doby jimž latina stála výše národního jazyka. Studia klassická zbudila nový drah latiniků jenž se ovšem od

bývalých skolastiků tak liší jako barbárská latina těchto od klassických forem starobylých, jako sofistické překrucování prázdých forem od smérného vyvinování myšlének starých mudrců. K takovému vyvinování myšlének ovšem u tehdejších klassicistů nedošlo, avšak již tím že ducha starobylého římského a řeckého stopovali, nesmírný učiněn pokrok v způsobu myšlení a v poznáních vůbec i nabyly jsou literární směry časové nejen rozmanitosti a živosti ale i důstojnějších základů. Působení klassicismu na domácí naši literaturu ovšem mnohostranným se značovalo rázem. Dílem odvrátilo učence od přílišného zahlubování se do náboženských otázek, pozornost jejich více na historické, filosofické, a aesthetické předměty obracejíc, dílem ku obohacení forem jazykových přispívajíc, dílem příklady vzornými zbuzujíc k následování. Objektivné, jasné pojmání života jakž v staroklassických plodech se jeví nejináče než blahočiniti musilo myslím vzdělancův a květy literatury římské a řecké jako rosa svažovaly, vypráhlé, spory náboženskými a politickými rozhárané společenstvo. Duch se zotavil novými výsevky myšlénkovými. Pohříchu však valná část osvicených klassicistů příliš se podala modě pěstajíc klassickou latinu na ujmu jazyka domácího, čímž se stalo že někteří nejvzdělanější mužové čestí skvělé své myšlenky v latinské skládali řeči považujíc ji za vyšší a schopnější češtiny. Ale strana tato z počátku nebyla ani tak mocná ani tak rozšířena aby se jí bylo pověsti mohlo aesthetické a poměrné ideálně své směry postaviti na místo věcnatých, věk tehdejší ovládajících, a ideami od jinud přinešenými vytlačiti z literatury zájmy, jež celým národem pohybevaly. Kofeny národního, politického a náboženského ruchu byly příliš pevně zaryty v půdu českou než aby klassicismus je byl zvrátiti mohl a národní literatura vedle latiny podržeti musela převahu tím větší čím pilněji a úsilněji se obírala zájmy celý národ český zamacetávajícími. Ano, nadsazování latiny některými učenici této doby zbudilo i přílišný odpor národovců. Podali jsme už dříve výrok znamenitého vlastence Kornelia ze Všehrd, uvedeme zde též slova slovitného Piseckého jenžto praví: „Seznamenal jsem že jazyk český netoliko latinské pomocí nepotřebuje (o němčině mlčím, s kterouž nic nemám činiti) ale poněkud jí vyvýšiti může. Tak někde jest náchylnější k lahodnosti řecké a k lepotě nežli latinský takže při mnohých v mluvení ozdobách při lepém slov skládání, kdež jazyk latinský řeckého aneb prostě nemůže aneb s těžkostí a velmi nesnadně následuje: tu jazyk český touž měrou a jednodušeji téměř krátkostí všecko vysloviti může“ . . . — Český jazyk tehdež ale nejen v literatuře nýbrž i v politickém a obecném životě horlivých nalézal zastávatele, a národnost česká svláště Němcům vstříc své oprávnění rázně osvědčovati počala. Příklady toho nacházejí se

hojně. Takž k. př. v aktách Plzeňských se dočítáme. „Léta 1500 páni Konšelé ihned po obnovení rady jeouce se všemi jinými přisetnými osobami shromážděni slavně mezi sebou zavřeli a společně na tom zůstali, aby co se pouhých Němcův dotýče, kteříž nic česky nemějí, žádný zde za souseda přijmán nebyl, ani za člověka v kteréžkoli vsi městské ani aby domu najímal v městě, dokud by se česky mluvit; nenaučil, lečby se takový člověk dobrý nahodil klerýžby se pánům napřed a obci líbil a hoditi mohl avšak aby takový bez vědomí pánův starších obecních přijat nebyl. Ano také i hned při tom nařizeno bylo skrze administratora arcibiskupství pražského: Poněvadž německý národ starým kvasem bludův nakažen jest, aby toliko slovo boží k lidu obecnému v kostele i v klášterích českým jazykem kázáno bylo Němci, a aby se raději česky učili, než-li by tak znamenitě české město zněmčiti se mělo . . .“ — Dále o smýšlení tehdaž stran Němců v Čechách panujícím píše Viktorin ze Všehrd: „Má také (starosta komorníci) býti pravý, přirozený Čech, ne Němec ne jiný cizozemec, neb toliko v žádný úřad zemský od nejvyššího až do nejnižšího úřadu žádný cizozemec a Němec zvláště vsazen nemá a přijat býti podlé práva, ale také Němci nikdež nemají trpěti býti, než jako jest za svatě paměti knížat, za osvíceného a svatého Spitiuhněva, za Břetislava otce jeho, a za osvíceného a sv. Soběslava bylo a za jiných knížat a králův potomních, Němci mají z země vyobcováni býti, jakož kroniky české všecko ukazají a svědčí. Neb každý král český, jakož jest Kojata prvnímu králi českému Vratislavovi ode vsi zeme pověděl, že máš od svých Čechův a zemanův čest, od cizozemcův nemáš jedno lest. Neb žádný pro dobré zemské cizozemec do české země se neobrací, než pro zlé obecní, aby pod tím svého zisku mohl dosíci. A byli-li by v kterých úřadech cizozemci, mají s nich sazování býti, jakož se jest nedávno za naši paměti jednomu i druhému stalo, že jsou oba s úřadův kanoničtva pro jazyk sazování, z té příčiny všem cizozemcům zapovědíne jest, aby sobě v zemi české žádných zboží, ani zámeků, tvrzí, měst etc. ani dědin kupovali. Pakli by co přes to který cizozemec sobě v zemi koupil, má jemu to nejprv odjato býti, a potom sám z země má vyhnán býti . . .“ — V soudech zemských tehdaž užíváno pouze českého jazyka. Ustanovením Ctibora z Cimburka r. 1481 uveden jazyk český do desk zemských, na Moravě dříve latinou vedených. — V Čechách ustupovati počala v deskách zemských latina češtině r. 1495. Tím i jinými okolnostmi se národní jazyk v Čechách a na Moravě vůči hledě zmáhal což i na literatura národní valně působiti musilo. Počalo se nejen hojně překládati z latiny a mnohé klassické spisův do češtiny jsou

převedeny ale i původních velmi důležitých spisů skotoveno, jenž drahecenná svědectví nám podávají o důmyslu praotců našich oné doby. Česká vlast nechovala snad nikdy v lůně svém najednou tolik osvícených, klassicky vzdělaných mužův, — praví Šafářik (Základové moudrosti a opatrnosti atd. Předmluva) — jako za věku Bohuslava Lobkovice z Hasenšteina, Jana Šlechty, Viktorina Kornelia ze Všehrd, Řehoře Hrubého z Jelení, Mikuláše Koróče z Hodištkova, Václava Plseckého, Augustina Moravského, Valentina Mezeříckého, a jiných přátel a vrstevníkův. . .“ Bylot zajisté znamenita času, že znatelé literatury klassické se nespokojovali požíváním pokladů literárních římských a řeckých nýbrž i na překládání jich pomýšleli, čímž zajisté nový kořen vložen do půdy české náboženskými spory až příliš podryté. Císařské záměry humanismu se tu na neutrální objevily prostore neodvislé od nijakého vyznání náboženského a politického. — Některé z klassických spisův na zvláštní poručení osob výše postavených se přeložily jiné z svobodné vůle překladatelův ač tu zvláště vystupuje směr vychovatelský jež překladatelé před očima měli. Tuto změnu v pedagogické methodě považujeme za velmi důležitou jakožto první krok k opravě vychování národu vůbec, kterýž posud na vodítka skolastiky a dogmatismu byl obmezen. — Tehdáž Vilém z Pernšteina, nejvyšší hofmistr království českého (nar. 1435 † 1521) jeden z nejosvícenějších pánů českých „peručil, aby k dobrému dítek jeho se spisův mudrců řeckých a římských sestavena byla sbírka průpovědí a menších výjimek.“ Z této větši sbírky učinil potom kněz Jan Česka, dříve pěstoun u pánův z Pernšteina později kazatel v Betlémě, sbírku menší v jazyku českém, „šetře co nejvíce a s obzvláštní pilností čistoty, přesnosti a jádrnosti češtiny. Ostatně překlad jeho jest až příliš svobodný. Přidáváje, ujímaje a míšeje slova orginálu často vedle libosti a snadnosti své, řídil se v tom způsobem, jakýž slovutný Petraroha v podobných spisech zachovával.“ Knížka tato u souvěkých i potomních nemalé došla oblíby, rozšířila se mnohými opisy a napotom i třikráte tiskem vydána byla. Nejstarší rukopis v kapitolní knihovně chráněný pochází z konce XV. století a jest tedy p. Vilémovi z Pernšteina a Janu Českovu souvěký. Obsahuje v sobě nejprv dotčenou anthologii s nápisem: *Pečimaji se knihy o rozličných věcech, každému člověku znáti potřebných, a nejprve o životě málem člověčím.*“ Následují pak menší mravní, ascetické a též některé lékařské kusy, rozmanité historické akty, listiny a j. v. Rukopis tento nejstarší jest spolu i nejpřesnější. Jiný rukopis zhotoven l. 1509 přináší i zajímavou předmluvu v jiných rukopisech se nenacházející. Spisovatel předmluvy mezi jiným praví a překlada tomtu: *Někde slovo od slova, a někde rozum z slov za-*

vřemých a nesnadných k vyložení v řeč českou vzat jest, však proto bez převrácení smyslu, těmi slovy vyhlášeného. Než mnoho toho nalezá se v písmích mudrcův pohanských, že nikoli v táz slova rozum do cizí řeči nemůže připadati, než musí vykládač, rozum a smysl zbera, slova opustiti a toliko rozum přeložiti, jakož v pořádku těchto knih zachováno jest. Jsou pak řeči nejednoho mudrce ale mnohých, rozdělené na hlavy . . . A jména mudrcův jichžto řeči jsou v knihách těchto, jsou tato: *Plato, Sokrates, Diogenes, Aristoteles, Heraklitus, Homerus, Mercurius, Trimegistus, Pythagoras, Demokritus, Zeno, Cicero, Anaxagoras, Seneca, Petrarca* a jiní jakož titulové ukazují.“ — Bylať tedy kniha tato vlastně čítanka mravoučného směru. Co pouhý překlad nezdála by se snad mnohému dosti důležitá aby na ní v literatuře zvláštní jakýs ohled byl brán, ale nahlédneme-li do obsahu a porovnáme-li filosofické toto *anekdoton* se spisy jež ze skolastické kuchyně vyšlé o půl století dříve byly chloubou a oblibou všeučiliště pražského, podíváme se pokroku mezi tím učiněnému, a těšíme se z nového směru kterýž klasicismem do literatury ano i do života vplýval. Jestli to právě osvěžující moment v literárním životě, kde duch k duchu a k životu nevšak v každé téměř hlavě ba i větě jakž jinde bývalo, na svatou trojici, na boha, na svátosti a jiné dogmy se neodvolává kde řeči není o nebi a pekle o svatých a světicích, nýbrž kde rozum v křišťalové své jasnotě v popředí stoupá. — Jinak i pročetnost sběratelova uznání zasluhuje a obzvláště takt u vybrání článkův vzhledem ku pedagogickému směru. Obsahuje pak spis tento následující články: *O životě malém člověčím* od Heraklita s přidavkem od Petrarky. *O štěstí*, od Demokrita. *O moudrosti* od Petrarky. *O svobodě* řeč Sokratesova. *O svobodě* další řeč od Petrarky. *O chloubě vysokým rozumem*, řeč Ciceronova. *O vzdálosti a chvále obecné*, řeč Platonova. *O chování dětí*, od Seneky. *O přátelství pravém*, od Cicerona. *O času*, od Diogena. *O čistém svědomí*, od Anaxagora a Seneky. *O přirozenosti*, řeč Pythagorova. *O dobrém řeči poslušní*, od Sallustia, Hesioda, Periandra, Xenofonta a Xenokrata. *O zkoušení člověka zbožím*, řeč Sokratesova a Demokritova. *O utručenství a moci*, od Petrarky. *O chvále člověka, o obecné dobro se starajícího*, z Cicerona. *O žádosti po milování ode všech*, z Cicerona, Seneky, Hesioda. *O časích*, řeč Senekova. *O mládenčí slého láše*, řeč Petrarky. *O ženění*, z Petrarky. *O nekvapnosti k pomstě*, z Platona s přidavkem od Petrarky a Juvenalše. *O strachu smrti*, od Pythagora a Seneky. *O zaneprázdnění všelikého stavu svými psotami*, z Platona a Horacia. *O přirozeného zákona naplnění*, z Seneky. *O mílosti*, z Petrarky s potvrzením Lukana a Filipa macedonského. *O*

moudrosti, z Sokratesa s potvrzením Brixionsa. *O rozličných dařích*, z Platona a Jamblicha. *O soudech stvořených věcí*, z Posidoniusa a j. *O porušení spravedlnosti*, ze školy Aristipovy. *O chůle dokonalé z cnosti*, z Juvenališe, Horacia, Persia a j. *O jídle a pití neřádném* řeč Eskulapiova již připomíná Petrarku, *O mravnosti, znamení moudrosti*, z Cicerona. *O přátelství* od Petrarky z rozličných knih. *O tom, že člověk, nic vlastního nemá*, z Bianta, Stilpona, Sokratesa a j. *O odkládání času k dobrému čínění*, z Cicerona, Seneky a Euklida.

Leželeť v hloubavém dachu středověku že filosofické spisy klasikův nejprv a nejčastěji se rozebíraly a překládaly. Mezi latinskými zvláště *Seneca* doobázel obliby. Že však některé názory jeho pohanaké odperovaly nauce křesťanské, a theologové, z počátku téměř výhradní pěstovatelé nauk se obávali aby čtenářové se některého mudrékého výroku neuchytili kterýž na odpor stál dogmatica, utiněn byl už v šestém století krok obom stranám vyhovující. Arcibiskup Martin „*Bracarenensis*“, v Portugalsku složil tenkrát spis v němž vyčerpán byl Seneca v nejhlavnějších stoiko-křesťanských větách.“ (Hanus Příspěvky k starč. lit. č. Musea 1861 st. 343). Spis tento: *Liber de virtutibus cardinalibus*, v středověku dosti rozšířený, nalezl i českého překladatele. Rukopis v čís. bibl. pražské nověji nalezený „chová celý překlad dotčeného Seneky. Jmenován ku konci „*Andreas Ogečno, jenž v mnišské pokornosti se tam sám nazývá: servum inutilem ac peccatorem maximum . . . Anno Domini 1433.*“ Překlad je v nejednom ohledu paměti hoden— praví p. Hanuš v nahore podotknutém článku, — „jednou pro svou jak se mi zdá, jedinnost z tak prastaré doby jelikož patrně při všem, že není složen teprve v r. 1433, než mnohem dříve, a to pro hojná zastaralá slova a pro nestejný starší a mladší pravopis. Že to je pouhý opis, toho důkazem jsou mnohé chyby z nedopatření. . . . Není to též veskrz pouhý překlad, někdy latinismi překypující než z větší části volný výklad a výběr zásad Senekových, a právě v těch výbornějších částech“ a t. d. Jiný rukopis, téhož obsahu od jiného spravovatele, jenž později tiskem vyšel.“ *Kroniky římské o čtyřech stejních či hlavních cnostech*“ chová se v českém museu obsahuje též Senekův spis *o mravích* a sbírku průpovědí z nejmenovaných spisovatelů sebraných. — Směr překladatelův těchto o některých jiných jim podobných článků ze starých klasiků byl patrně toliko mravoučný a jest rozdílů šestí mezi těmito překlady a jinými jejichž hotovitelé blíže stáli literárním směrům humanistův a klassicistův oné doby. V čele klassicistův českých stál bez odporu *Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic*. Ač hlavní jeho spisy latinou sepsány jsou, nelze jest přece tohoto znamenitého muže mlčením obejít pro mnoho-

strannou jeho vzdělanost, literární plodnost a pro působení jeho na vznik humanismu v Čechách. Bohuslav byl syn Mikuláše z Lobkovic a Žofie z Žerotína. Rok a den narození jeho se nedá s jistotou určit. Leč v básni kterouž složil r. 1492: „*Svatým čtrnácti pomocníkům po vykonaných cestách*“ pravi: „*Šestkrátě pěti let na světě jsem se bavit,*“ — z čehož Faustin Procházka soudil že narození Bohuslavovo padá do l. 1462, kterýžto nálež i jinak se odůvodniti dá. O prvním domácím vychování jeho nenacházíme nijakých zpráv. Jejíkož vyznání náboženské tenkrátě mělo důležitost velikou, tudíž opominouti nám nelze, že Bohuslav náležel rozhodně ku straně katolické ač po některý čas byl kališníkem. Charakteristické jest jeho vlastní o tom se projevení v básničce *Jindřichovi z Olšan* již zde v překladu p. Vinařického uvádíme:

*Věz, že i já přemhven svodníků řečmi lýchými
Ten tvůj druhdy kalich velebíval a hájil; ale však
Lépe nyní poučen, prvního apoštola viru
Vyznávám. Ó pohni sebou, prosítebně tě žádám,
Příklad můj a slovům spasonosným sluch nezavírej.“*

Že však nebyl stranníkem spůsobu Židkova a Hilariova o tom se dále každý přesvědčí. — Katolické panstva české tehdež vysýlalo své syny na cizí university jejíkož strana pod obojí na vysoké škole pražské panovala a též Bohuslav — jak Balbín se domýšlí — nejprv do Štrassburku, pak ale l. 1477 do Bononie se odebral. Tamo byl slovučný Filip Beroald tehdež literaturě řecké vyučoval, a zvláště ku české mládeži přátelsky přilnul. V jakém poměru tehdež Bohuslav k sourodákům a spolužákům svým v Bononii stál, k. p. k slovučným pak Křištofu z Veitmile, není nám povědomo, avšak známo že s Petrem Schotem, synem Štrassburského senatora v úzkém žil přátelství a spojení kterýž jej zvláště ve skládání veršů cvičil a s ním staré klassiky čítal. Zamiloval si tyto Bohuslav tak ohnivě a v duchu i formy jejích tak hlukoko vniknul že stálým cvičením i „jádrný jich sloh si přiosobil“ pro který mužové nejučenější neostýchali se prosu i verše jeho po boku stavěti dílům staroklassickým. L. 1481 odebral se do *Ferrary* kdež po třech létech doktorem římského a církevního práva se stav, napotom některá vláská města navštívil pak i Štrassburg a vůbeo pobřeží Rýna. R. 1485 navrátil se do Čech a nastoupil dědičný svůj statek Hasištejn. Vedl nyní život venkovského hospodáře.“ Nyni co mi nikdy nevonělo, sedláčím,“ — psal Petrevi Schotovi. — „Odehnuji a vykazuji šafářům práce, sčítávám příjem a vydání, najímám žence, sekáče, vinaře, ovčáky, skotáky, dohlížím, nevysychají-li luka nezvlažovaná, nepodařilo-li se osení opozdělým oráním, vláčením, pletím

nařizují, aby se vinice v čas klestily, okopávaly a smítaly. Teď skutečně nahlížím, že jsem nadarmo nečítal Katonovy, Varonovy a jiné spisy o hospodářství. Ale nesměj se mi; opravdu nacházím, co onen také pravil, že totiž lid selský nad míru jest dobromyslný, ano kdybys nyní přijda, usřel mne, kterak se co bedlivý hospodář mezi svými Tityry a Korydony zatáším, zajisté by si zvolal: *O, třikrát blažení, pohavadě své výhody znáte — rolníci* a co dále zpívá výtečný ten a bohem nadšený básník. I buď jak buď! nezdráhal bych se při tom, ačkoli někdy obtížném, ale beztrampotném živobytí stráviti věk svůj; neš na mne čeká onen volný a vinobitný vir na dvoře královském, k jehožto přeplavení sám viš, jak mnoho vtipu, výmluvnosti a přede vím jak mnoho štěstí potřebí jest.“ A takž se také stalo. Hrozící válka vytrhla Bohuslava poklidu venkovskému. Píše o tom v listu Bernhardovi Adelmanovi r. 1486 . . . „Strojíme se do pole na knížata německá, protože nám znamenité učinili pohanění, proti starodávným obyčejům nepovolavše krále našeho k volení vašeho nového císaře. Ku spravedlivé pomstě naší vynajdou se také králové uherský a polský, onen z jakéhosi proti Němcům přirozeného záští, tento z otcovské přičylnosti slibuje nám hojně pomoci. Vypravili jsme také posly ku králi francouzskému a anglickému, by je k válce proti Maximilianu popudil, aby na dvou stranách zaneprázdněn mdleji odporoval, a nepovede-li se nám po vůli, s Turky a s Tatary spojití se hotovi sme. O kéž by mi dáno bylo hovořiti s tebou o těch věcech, a vedlé oblíbeného zvyku obapolným se přením o větší mých-li či tvých krajanů udatnosti ukracovati sobě chvíli. Kolikráte bych se na verš ten odvolával: *Aj kteraká ubohým Laurentům nastane vražda!* včítaje zbití a zapuzení vašich vojsk a naopak starou naši vítězoslávu, žeby celá tvá výmluvnost ani ceknouti nesměla . . . Tvůj Bohuslav který klidu a pokoje jedině posud žádosti na patě Parnassu ve chládku se skrýval zaslepen dýmem marného důstojenství, svévolně pouští se nyní na vinobitné moře trampot a péčí, ke dvoru -- toť královskému, kamž odejiti posavad byl váhal. Neš, — nepudí mne k tomu ctižádost, ale spíše láska k vlasti, za niž bych umřiti si volil, kdyby smrti mou vykoupena měla býti minnlá sláva její. Leč hájením jí dle síly své proti těm, kdož jsou její a spolu boží nepřátelé, více bohdá prospěje, než abych sešedivěl, obíraje se stále s pěknými nanky a umělostmi, které jen tehdejší ceny do sebe mají, pomahají-li poněkud k rozšíření obecného dobra“

Toto psaní jest zajisté charakteristické a objevuje se v něm povaha Bohuslavova přímo a jasně. — K očekávané válce však nedošlo. Bohuslav zůstal při dvoře a důvěry královy si získav spráteřil se s pro-

slulým Viktorinem ze Všehrd, jemuž i svou satyru na mravy Čechův připsal. — „Satyru sem ondyno složil na mravy krajanů, — píše Bohuslav Viktorinovi v listu od r. 1489“ — ač mimo obyčej satyriků vyzváním sv. Václava sem počal. Báseň tu tobě připisují jakožto svému důvěrnému příteli a milovníku pěkných umění . . . Ostatně nedávej jí u veřejnost, neb není taková aby co Minerva Fidiášova na odív vystavena býti měla. Zavíráť v sobě mnoho, co by mnozí zle sobě svědomi na sebe potahovali“ . . . atd. Obsahuje list tento pak dále některé poznámky týkající se kritiky tehdejší z čehož se jest domýšleti že se tenkrátě plody básnické a literární vůbec od jisté části čtenářův v úvahu braly a že úsudky namnoze stranné a nerozumné se projevovaly. O dotčené latinské satyře nadepsané: *Žaloba sv. Václava na mravy Čechův*, r. 1489, nelze nám jináče se projevíti než že to jeden z nejzajímavějších netoliko mravokárných ale i mravopisných plodů básnických oné doby. Osvědčujet tu Bohuslav své vlastenecké smýšlení co nejskvěleji a nejvřeleji, ač latinským jazykem předce srdcem ryze českým. Dozvidáme se básní touto o ledačemž o čem v nijakém jiném literárním plodu zmínky se nečiní a nabýváme tudíž čtením jejím jasnějšího stanovíště ku pozorování a pojmání doby Bohuslavovy. — Počíná, jakž sme už podotknuli vyzváním sv. Václava:

*Otče blahoslavený, jenž vlasti jsi žezlo držival,
Vzhlédni na nás, pokavadž v obytech tebe ještě nebeských
Láska jaká k tomu národu víže, jemuž jsi dědičným
Druhdy velel právem, nezbyvát ochrany žádné
Nám nebohým v nehodách vezdejších, krom tebe, pevná
Kotvice plavby naší*

Dále živě vylučuje krásnou přírodu a uspokojující stav země české co úrodné matky a živitelky národu. Ano, praví:

*Máme i sílu jarou, zmužilá prea máme, mohoucí
Snést nehodu všelikou: duch, duch jen nesnesitelným
Pod nepravostí lká břemenem; neb k vlasti kynoucí
Láska mizí. Ze šlechty není kdoby věrné se obce
Zastával*

Dostí prý jí na tom když skvostně se šatí; žaludek bažanty naplňuje a Kretským vínem, a hejnem sluhů obklíčena marnostem hoví. *Příbuzná čistotě pravda vrátila se k nebesům.* — Mrav a stud pomínil a jen vášně panují. Když pak se prý ta slavná šlechta nají a napije až žaludek vínem překypí, tu do hovoru se dává. *Nečekejž ale rozmluvy čestné. Kterak otčiny sláva by opět zdvihla se ke slávě dřevní, a jaký asi zákon prospíval by lidu . . nýbrž bavi se*

to kleslé panstvo hovorem nejsprobějším, a nejopzlejšíím. A tu je oslovuje básník nás takpeu apostrofoem:

I mňhoděk, v labutím bídnicí koohejte se lúšku!

Purpunoué líbejte, dokad vám líbo jen ústa!

Rostarilých kratochvil převosujte a úklady dšokám

Čiňte a rozkočáni ke oklípným vintě se kadřím!

Roskoše pijte moše naporád! Co by váčelo mlauš

Hrdlo, plodiš moře, země, plodiš vám obloha jáma!

Bezvinných uslačujte, a svými se pyšněte otci

A pradědy; však nastane čas, takové kdy veselky

V plác a narikání promění černého Averna

Král a sudí! — Wěru, byby radou takovéhoto kmetetva

Rozřít Otakar svou od moře až k moři vládu!

Byby on Alpy přešel a právo a zákony vlastným

Předpisoval městům? . . .

Dojde pak též na lid, jenž mravy panstva se řídí, ubíhá v bezprávi stejné, a vytká mu zvrabně jeho vadu jedná po druhě. Poznati tu lze jest některé zvláštní charakteristické známky oné doby, jaké k. pť. Zoménou ženu vlastní někdo prodal za zlatých pět set . . . Pak líčí cizince, jemuž svěřena peselstvi důležitá a který v Čechách se obohatitv dť: že k němu nepřišel nehama skoro pouze božyma — ngní však přjchou otřikánek ten same přjchu převýší. Ten při svém přepychu jest však modláš a utiskuje křl kde jen může; náměně vdečky probláa chrámy a prodami a sliby nesolskými trváč stále nebe. Po všech bídnicu, co prospěje tobě lízati prack kaplích, co pěstí v nádra se blti, obřivulí skracuješ numěmu, robotli a džně nesmírnych jemu ukládáš, k nebesím-li se díváš v tvář nádhernou, mrzkostí nemaje vlastních? . . . Dále pak uvádí Bohuslav která prostopášnikové se skrývají za atheismus, za smrtelnost duše, a nevěru v budoucnost. Není prý mošitele tam na nebi. Smýšlen jest ošiteo i peklo kněžní a nábošniloy, kterým jen touda po visku umiknula bájky tyto . . . Epikur prý pravdu povídá, že smrti podrobena duše jak tělo rovněš umírá . . . Zpytuji prý první světu počátek a směšici pravěkou; nač upovněna obloha jáma, kadě lidoká se rodi duše, kamž potom opěť vchází, ano i jakě budou poslední věci, boží soud, a jakých zachováno ve síře tejetství, tot prý už pacholisko na rozcestích i děvka nejapná, kmet blby a bezručá jiš valčkuje bačka . . . Tot nové svědectví že tehdaš i nejnižší třídy lidu si nejvyšších otázek všimaly. Uvádí též básník náš příklad dvouzenství, líčí sniketví se zmaňajet a lichvu. — *Pýcha a pompa se šíří!* zvolává na jednom místě. *Viz hejno studobníkš! Viz oděv bohov-*

tými perlami jak posetý, a ty oblíben Sardanapalské! . . . Takový-li muž bude chránit obec, či se k tobě přidá Katilino? . . . Léta 1490 se vydal Bohuslav na daleké cesty. Pohnůtka k tomu byla zajisté hodna učence a muže po všestranných poznáních prahnovcího. Náhled svůj o cestování vůbec projevil k *Adolmannovi*: „Doalběchám žes z náchylnosti k uméním do Gallie odešel, i chválím vysoce úmysl tvůj. Nelze nám jest zajisté těch málo dnů zde na světě popfáných lépe užiti. Neb jestli se kupci z pouhé naděje zisku do nejzražděších končin země ubírají a dobrovolně všecky nesnáze a nebezpečenství podnikají, proč bychom my se odstrašiti dávali od vyhledávání pokladů nade všecky pozemské nejskvostnějších? Mámeť před sebou příklady nejslavnějších mužův, kteří k vůli moudrosti všecky poněkud vzdělané a známé národy navštívovali . . .“ A příklad takovýchto mužův sledil i náš Bohuslav na cesty se vydav. — „Mnozí se mi ovšem vysmívají budou“ — projevil se v listu k Janovi ze Šellenberka z Alexandrie poslaném — „já však nenahlím, proč bych se styděti měl následovati těch, kteří raději cizích krajín, mravů a obyčejů, zákonů ařízení vzdálených národů poznati prahnují, než aby doma v rozmařilé zahálce hnil . . .“ Příhody své na této cestě krátce vytknul v básni *Svatým čtrnácti Pomeoníkům po vykonaných cestách, r. 1492.* — Známy filolog Jiří Fabricius (1516 - 1571) jeden z předních humanistů šestnáctého století v střední Evropě napsal o cestách Bohuslavových r. 1563 tato slova k Matouši Kolinakému: „Mnozí knížecí a královští vyalancové díl světa prošli opatřeny ochranou a zbežím od těch, kterým své služby propůjčovali: než tento váš krajan, nespokojen projeti Evropu, i do Asie proniknul, a na břehy Africké se pustil, na své vlastní útraty a s nastavením života vlastního. A toho ne učinil z marné všetečnosti, aneb honosnosti, ale aby rozmnožil svou bibliotéku, aby uvedl do vlasti mistry starodávné moudrosti, a krajanům posud nepovědomé spisovatele řecké a latinské učinil známé . . .“ — Ztrávil něco přes rok na cestě navštívil Jerusalema prošel Arabii, Egypt až po Kairo, přišel do Alexandrie a do Chiosu. Od cesty do východní Indie upustil odstrašen jsa zprávami kupcův benátských o nepřístupnosti země této pro Evropana. — V Malé Asii navštívil Smyrnu, Efes a jiné. Pak Archipelagem do Peloponesu odtud do Sicílie se dostal a do Afriky ku zříceninám Karthagy se odebral. Z Tuneta pak do Kalabrie se přeplavil. Na zpáteční cestě jej dostihla zpráva o úmrtí drahého přítele Schota. — Výtěšek cesty této byl proň dosti patrný, neboť mimo rozsáhlé zkušenosti a poznání zemí a lidí přivezl i některé vzácné památky staré vzdělanosti a valnou sbírku knih s sebou do Čech. Za příkladem Bohuslavovým nastoupil hned r. 1493

těh bratr jeho Jan z Lobkovic cestu do východních zemí o kteréž nám později ještě bude promluvíti. — Pověst p. Bohuslava mezi tím byla už tak vzrostla že jej kapitula Olemúcká na uprázdněnou stoliči biskupskou povolala, ač posavad ani knězem nebyl. Nedešlo však k tomu jelikož papež volbu nepotvrdil, a usazen byl Stanislav Turzo. — Právili jsme již že Bohuslav přináležel ku straně katolické a pohřichu! neprospěl pověsti své co osvětlenec tím, že u každé příležitosti papežské straně nadříval. Podivno věru, kterak možná, že muž tak vysoké a všestranné vzdělanosti, a tak horlivý vlastenec nepochopiti mohl historický a národní tehdás význam kalicha a na dogmatické stránce otázky náboženské a na výkladech ultramontaných tak pevně byl utkvěl. Růsnice mezi stranami byly i za Vladislava v plném ještě proudu, a bohužel že za příčinou rozdvojení toho i jinak nejlepší přátelé se rozešli. Také i přátelství mezi Bohuslavem a Viktorinem se Váehr horlivým to kalíšnikem se přerašilo. Posud se ctili a vzájemně si sdělovali své práce. Oba vážení byli u krajanů pro učnost tak že neznámý jakýs spisovatel latinský o nich poznamenal: *Světlo u nás první Bohuslav a druhé to je Kornel. Hvězdy také smc druhé nám ale světlo chybí.* Tu se přihodilo že Viktorin na stranu římskou a svláště na papeže latinský paškvil složil, a pro ten paškvil se rozhářval Bohuslav na dávného přítele. — L. 1499 navštívil Bohuslav Vídeň kde proslulého Konrada Celtesa a učného Jeronýma Balba poznal. R. 1501 odjel za králem Vladislavem do Budína. Jaký vlastně úřad při dvoře zastával nelze nám s jistotou adati jistě však jest že se mu život dvorský znechutěl a že brzo domů se navrátil, usadiv se na Hasištejně. Dům jeho podobal se malé akademii a nescházelo tam ničehož co dněvní zaměstnání podporuje. V matematickém kabinetu byly mapy, koule zemská i nebeská, i všeliké nářadí hvězdářské. Sběrka přírodnin tam byla dosti patrná. — Přimo znamenitá ale byla sbírka knih, k jejímuž obohacení Bohuslav vše možné vynakládal. Jediný starý rukopis spisů Platonových koupil v Milaně za tisíc dukátů. Práva země české s jinými pamětnostmi od *Václava Bařtina s Libouše* místosudi dvorského, za jakoukoli cenu sobě opatřiti žádal. Jan z Hořa, páni Faggerové v Angsburku, Cherubini z menších bratří v Benátkách a Řek Aristoteles v Kretě byli v zakupování a opatrování knih, stáli jednatele Bohuslavovi. Dle svědectví Jiřiho Fabricia považována byla bibliotéka Hasištejnská za bohatší všech v říši německé. — Z toho patrně vysvitá že Bohuslavovi nejvšě se všech zábav staly zábavy učené. Nelibé poměry veřejné jej přiměly k tomu že počleze docela se odvrátiv od světa za *poslední* úlohu si vytknul spisování historických památek vlasti své, kterouž však práci přerušila

smrt, uchvátivši jej r. 1510. — Svědectví o učenosti Bohuslavově stojí mnoho a znamenitých. Přední učencové doby této uznávali velkou vzdělanost a nadaného ducha jeho, ano i proslulý Ulrich z Hutten svědčil že všickni spoluvěci básníci Bohuslavovi přiknuli palmu: ve zpěvu historickém. Viktorin Kornel ze Všehrd jej za nejvýtečnějšího básníka onoho věku prohlásil. Jan Slechta tvrdí, že země česká i v cizině slávy došla všestrannou učeností Bohuslavovou, a s nemenší chvalou o něm se projevuje Řehoř i Sigmund z Jelení, Augustin Olomúcký, R. Doubravský, Valentin Mezeřícký, a j. v. Básnická díla jeho z většího dílu klassickým se vyrovnají. Živost a ráznost jsou předností jejich vadou však jest přílišné připomínání mythologie a starých dějin římských a řeckých. Přímo klassická jest jeho listovní prosa, jakož vůbec sbírka dopisů jeho právě jest zřídlo k dějepiscům tehdejšího stavu vzdělanosti, a literatury i ku povahopisům a životopisům pamětných osob. — „V ethickém pojednání: O bídě lidské, léci přirozené i mravní nehody kterým lidstvo ve všelikém věku i stavu podrobeno jest, a dovodiv tak, že v tomto životě právě a stále blaho ani pohledáváno, ani nalezeno býti nemůže, poukazuje na nesmrtelnost, ku které toliko cností dospěti možná. Mnoho jest ve spisu tom různých obrazů a vhodných příkladů, jejichžto sestavení skladatelova náramnou v dějinách sběhllost vyjevuje. Spis ten má v základní ideji mnoho podobnosti s Labyrintem světa, i zdá se že Komenaký jej před očima měl.“ (Vinařický B. z Lobk. spisy vybrané.) Taktéž pojednání „o lakomosti“ a zlomek o blaženosti mravoučného jsou rázu. Obzvláštní pozornost však zasluhuje Bohuslavův přípis ke králi Vladislavovi II. (r. 1497) latinský a pak český psaný přípis k p. Petrovi z Rosenberka. Přípisem ku králi se však Bohuslav neosvědčil býti politikem dosti osvíceným, ba dokázal, že učenost a vzdělanost esthetická a klassická ještě nestačuje na podstatné otázky časové nevedla-li ducha k odpoutání se od předpojatých náhledů. Právě v přípisu *te tu nevede při svoui, ale při obecnostva a vlasti*. Pochybujem že by si vlast a národ byli stranníka římského za nástupce vyvolili, musel, který o návracení se Čech v římo církve římské hordil a králi raditi aby statky kněžské jež některé v rukou světských se nacházely majitelům pobral a kněžím navrátil. Chválí Vladislava a praví že pánování jeho nebývalé *jakési osvícení vzešlo, a věk od básníků slatým nazývaný zavítal k nám*; ale zapomíná, že cesta na jakou Vladislava poukazoval toliko násilím vedla k cíli jež sobě a Čechům přál. Dovožoval se příklady jež dokazují že nevnikl do hlubin dějinstva, neboť kdož osvícený velebiti může Ferdinanda Aragonského proto že vyhubil vzdělanost Mourův ve Španělsku — na jejíž místo zavedena inkvizice!

Jest se věru diviti že tak ostrovtipný muž jako Bohuslav i logických vad se dopustiti mohl v článku tak důležitého směru, řka že nikoli nepřeje aby se násilou provádělo co za pravé uznává, kdežto přece vědět musel ano i věděl že jinaké by nemožná bylo drakonský zákon takový v život uvéstí kterým by se odčinily děje půl stoleté a starý řád právě nejchoulostivější svou stránkou národu se oktroyoval. — Některá místa v příspěvu tomto jsou dosti zajímavá. Takž se posmívá Bohuslav některým kronikářům českým kteří dovozují původ Čechů až ku pověstné věži babylonské kde prý se první zmatení jazykův stalo. Dále též praví: „Měj si sprostý lid urozenství za něco skvostného . . . jsou ale kdož je bedlivěji a přísněji vážice za čosi zvláště výborného hrubě nepokládají“ . . . Celý ten příspěv se povznáší na ideální výši, a nedostává se mu rázu přesného promýšlení. O to co Bohuslav žádá snažil se Řím, Zigmund a Němci, uherský Mathias a celá katolická Evropa — ale nepovedlo se jim. Právě ovšem Bohuslav ku konci vřelé apostrofy kterou příspěv zavírá žeby *plesali andělé* . . . ale co by Čechové tomu byli řekli na to nespomněl. — Neméně charakteristický jest příspěv Bohuslavův k. p. Petrovi z Rosenberka jež král Vladislav do Uher odjížděje za správce království českého ustanovil. Přípisem tímto radí Bohuslav p. Petrovi — „kterak by měl v nebezpečných těchto časech zemi českou zpravovati. Poukázav na ta nebezpečnosti za příčinou zlehčeného náboženství, samomilenství a rozmařilosti panstva, tajných spolků nespokojeného rytířstva a náchylnosti městského i sedláckého lidu k bouřkám, nahlíží veliké nesnáze ve správě takového království. Nabízí jej k bedlivosti neustále a prosí, aby nesnáším všelikým se podrobil z lásky k vlasti a k Bohu. Před oči mu staví příklady moudrých opatrných a spravedlivých vládařů, i ukazuje, kterak by měl prozřetelně dohlížeti a kárati přečinění podřízených ouředníků a soudců a předkládati dobré muže urozenějším a bohatším jsouti zlí a t. d.“ Mezi jiným: *Zda nám urození dá hrdost? Ale Plato píše, že jsou i králové z nevolníků anebo ze služebníků, i služebníci z králů posláni, a v knihách Nasonových Ulyses, kníže řecké, namní, by měl rod a pradědové, a jiné věci, kterýchž jsme sami neudělili, slávou slouti. A snad proto máme býti od jiných snažiti, že těm, jejichžto se skutky chlubíme, druhdy jsme k hanbě, a tak jsme živi, že ač jsou znameniti byli muži předkové naši, však našim bláznovstvím bývají učiněni neznameními. Aniž já o tom pochybuji, kdyby předkům našim dáno bylo na vůli, žeby oni mnohé kteréž nyní jako neznámé a neurozené potupujeme, nám předložili, a chtěli by tomu raději, aby od nich byli splozeni . . .* Dále chce, aby byl pravdomluvný, ničehož nesliboval čehož by nebo

nechtěl nebo nemohl splniti, ani pak obojetných a neotevřených odpovědí nevydával i rovněž se rozkoší a neakrovností varoval, následuje starých Čechů *jichžto mužnost všickni okolní národové i chválili, i jí se divili a kteří nemohli jsou ani prací býti přemoženi, ani hladem, ani žízní, ani horkem a zimou unaveni.* — Coby pak správce země o pomluvách lidských držeti měl, ukazuje mimo jiné těmito slovy: *Vímť já, že jest to lidu obecního přirození, že nebo slouží, nebo svobodou přílišnou bují, svobodu pak tu, kteráž jest prostřední, sotva může snésti. A když jeden každý to, coškoli v zemi této jest, vtípem svým vyměřuje, všickni o těch kteří je spravují druhdy nepravé věci i smýšlí i mluví. Dobří zajisté všickni býti můžeme, ale aby o nás dobré bylo domnění, to jest na soudu a vůli jiných. Aby pak kdo nás buďto haněním popudil, buďto ze žertu pravdou dotkl, nemáme proto mniti, že jest provinil proti naší vážnosti. Než v svobodné zemi svobodní musejí býti jazykové . . .* Celý ten spisek vůbec duch humanitní provívá, ač ovšem více ethických v něm pravd uloženo, nežli nějakých nových politických myšlének a zásad objeveno. Ovšemť výrok že *v svobodné zemi svobodní musejí býti jazykové* poukazuje na osvíceného politika a překvapuje nás slyšíc jej z úst přísného katolíka vycháziti, neboť možná-li obstatí svobodnému jazyku vedle bezohledného a neobmezeného poslušnosti, jež ultramontanismus od svých požadoval?

Projevili jsme se již o tom, že spisy Bohuslavovy nám poskytají hluboké náhledy do doby jeho vůbec, zvláště když k listům jež on psal se připojí ony jež od jiných obdržel. Jinak měly spisy jeho dosti trudný osud a nestojí posud úplného a kritického jich vydání. O oživení a udržení památky znamenitého muže toho si a nás bez odporu největší zásluhu získal p. Vinařický knihou svou *Pana Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic věk a spisy vybrané*, (V Praze 1836) jejímžto doplněním a novým vydáním by historie literatury a vůbec vzdělanosti v Čechách o valný krok postoupila. — Mimo český přepis p. Petrovi z Rosenberka nacházejí se stopy též jiných ač méně patrných písemních památek českých po Bohuslavovi, neboť on jak známo, ke svým latinským listům často i české přípisy připojoval, kteréž však „jakož bezpochyby i jiné české listy se ztratily. — Horlivé vlastenecké smýšlení jeho leží mimo všechnu pochybnost, ano i cit a sebevědomí národní v něm živé bylo zbuzeno. Že více latinou psal, než češtinou toho zajisté příčinou bylo netoliko vychování a studia v cizině odbývána i osobné poměry přátelské jimiž nejprv uveden byl na básnickou půdu, jakož neméně i chorý stav tehdejšího básnictví českého, jež nebylo způsobeno k tomu aby klassicky vzdělaného muže

k následování pohnulo. Sledil Bohuslav cestu z mládí nastoupenou dále i proto že mu snadnější byla a názorům jeho o solidárnosti osvěty, vzdělanosti a literatury blíže ležela. Jelikož nezapný jakýs překladatel básně jeho, jak se zdá až příliš nedovedně zčeštil, měl se Bohuslav na neschopném tlumočnickovi ostrou veršovanou důtkou, jižto v překladu p. Vinařického zde podáváme:

Národním jazykem kdosi vykládal moje básně,

Lid jich teď čítá, panstvo i vládykové.

Já se na dílo zlobím toho dvouhnutího oslíka,

A vtip a Musy své k záhubě odsuzuji.

Neb tlamačem takovým i Maronova posbude síly

Řeč i veleslavný náhle utichne Homer.

Ústa Demosthenova oněmí s Ciceronem; Ulyssa

I sladká kmeta řeč Nestora matna bude.

Aj tím překladačem slavené naše básně severních

Pokrajínách divně spotvořené hlaholí.

Nechtěj více, pro bůh, syrový sprostáku na žeň mou

Brousiti srp, jelikož tobě my nepesali nic.

Proč, čeho nejsi mocen, nerozumně do díla se dáváš,

Proč matností svou práci jiného kazíš?

Lépe hodíš se, věříš-li mi, ke pluhu zakřivenému,

A hnojených ulehlou brázdami půdu roli,

Než lyru tlouci lepon, a naši se obíratí Masou,

Neb něco v Parnaakém skládati rozměření.

Ohledem na své spisy byl Bohuslav vůbec trochu choulostivý. Spravedlivé jest horlení proti jakémus Konrádovi . . . který některé jeho básně do své sbírky přijal a za své vydal. Projevil se o tom v listu M. Martinovi z Mellerstadtu jmenuje při tom Konrádovy básně *nejapnou slátaninou*“ . . . *Kdybych věděl, že to ze slosti aneb ze zášti učinil, těžce bych nesl tuto jeho nestydatost, než není tomu tak, neb dvouhový ten oslík práci mou jediné vášnosti u svých žádků sobě získati chtěl. Útrpnost tedy spíše s ním mám, než abych naň se jítřil a popuzenou žluč ku pomstě utlačuji; není hoděn abych střely vtípu svého naň zahazoval. Žvi on tedy, a vypínej, a ohlub se do sytosti mezi svými žáčky a připisuj sobě nejen Řehoře Třfernu jež rovně oloupil ale i Virgiliovy a Homerovy básně atd. Neméně se rozhorlil proti jakémus posuzovateli spisu jeho o *bídě lidké*. V listu J. Pěbrovi píše mezi jiným: *Zadržuji nakypělou žluč, nepřestane-li ale (totiž posuzovatel) donucen budu opakovati něco ze svých starých studií, a naučím toho nového Aristarcha, že ačkoli na prácesch cisák své mhouravé oči ostříti umí, ve svých kritikem**

se býtí prozrazuje, a že mu v ničémě, leda v drzosti a nestydatosti neustoupím . . . Podobně také báseň *Sakovi* jeví že Bohuslav se přianě ozvatí uměl proti odpůrcům. Neměl jich však mnoho nýbrž více a znamenitějších, v dějinách politických i literárních proslulých přátel, domácích i cizích. Nelze jest zde o nich o všech pojednati ač vyjasněním přátelského kruhu tohoto by se i literární poměry tehdejší doby valně objasnily. Připomeneme teliko na některé zdejší přední osoby. Tu byl Jan a Viktorin Šlechta ze Všehrd, Václav z Plané děkan Vyšehradský, Augustin Olomúcký, Jan z Domaslav, Roderik Doubravský, Ambrož Chrt z Plzně a j. Z cizích pak nejvíce vynikají J. Balbus, Sturnus Konrad Caltas a j. v. — *Jan Šlechta ze Všehrd*, (nar. 1466 v Labském Kostelci † 1522) v literárním světě vystoupil s filosofickým pojednáním o *přirozenosti duše* (latinsky sepsaném pod jmenem *Mikrokosmos*.) Spis však tento jakož i české jeho listy Bohuslavovi psané nás nedošly. I Balbus o něm svědčí, že psal slohem Ciceroniánským, což i z výmluvných dopisů jeho k Sigmundovi z Jelení a Erasmu Roterodamskému vysvítá. Nejan z dopisů ale i z básní Bohuslavových vysvítá, jakou úctu tento k němu choval, mnohé naň složiv verše mezi nimiž i epigram:

Kdoby kolik Jana Šlechty hleděl vypočítati chvály,

Dříve vypočti, kolik na světě pisku je zrn! —

Tím ovšem chvála dovršena. Z mnohých podotknutí vysvítá že J. Šlechta též latinské verše skládal. Spis svůj *Mikrokosmos* věnoval Olomúckému biskupovi St. Turzovi. Z dedikací spisu předeslané bychom soudili že Jan Šlechta byl přívrženec Platonové filosofie a ve smyslu jejím spis svůj zhotovil, proti materialismu směřuje. Ale právě tato dedikace, jakožto úvod k dotčenému *Mikrokosmu* podává spolu svědectví že ztráta spisu nemalá nás potkala škoda jelikož tušiti nám jest že jsme tím pozbyli nevšední plod důmyslného a ve vědě vůbec pokročilého filosofa. I jeho dopisy Bohuslavovi mnoho světla poskytují k vyjasnění doby tehdejší a zvláště dvorního života. — Dotčený Turz jemuž Jan Šlechta spis svůj připsal, byl za svého času povahou obzvláště oblíbenou mezi latinskými spisovateli, kteříž jeho chválu v přemnohých spisech vyhlašovali jmenujíce jej mecenášem a ochráncem literatury, ovšem latinské a katolické. Tolikerým svědectvím nelze nevěřiti že byl muž velmi vzdělaný a v literatuře sběhlý. Zvláště zásluhu si ale získal tím že na své útraty práva moravská v Litomyšli, a lenní právo biskupství Olomúckého v Olomúci tisknouti dal.

Od těch dob co Turz biskupskou stolicí Olomúckou nastoupil (1497) počal klasicismus a latinictví vůbec na Moravě zase květatí. Nebudeme zde zevrubně líčiti jak horlivý literární odpor tímto kruhem

latináků proti reformaci se zbudil. Též Augustin Olomúcký (Kaesenbrot) si v krahu tomto získal zvláštního jména. Klassickou vzdělanost mu nelze upřít, ještě více ale zajisté proslul svou katolickou horlivostí. Sepsal traktat proti Valdenským, též listy proti nim a hubený seznam olomúckých arcibiskupů plný historických omylů, vybraný ze staršího seznamu od rozličných spisovatelů, — vše v latině. Též latinské básně skládal tento Augustin a Bohuslav z Lobkovic chválil prvotiny jeho velké naděje klada v básnickou jeho budoucnost. Prorocství jeho se však nevyplnilo. Augustin byl tak nepatrným básníkem jako dějepisecem. Poznámenní slouží že byl členem proslulého tehdejší literárního spolku *Danubia*.

Upřít se nedá že ku rozšíření klassicismu v střední Evropě tehdejší mnoho přispívaly tak zvané *sodalitates literariae* spolky to učeneců klassickou literaturu se zvláštní oblibou pěstujících. Spolčování toto vzniklo u znovuzrození latinictví v Němcích a rozvětvilo se brzo i po sousedních zemích, totiž po Čechách, Moravě a Uhrách. Za časů Bohuslava z Lobkovic ake obzvláště kvétlo. Byly tenkrát společnosti Porýnské, Vitenberské, Norimberské, Erfurtské a j. v. Zřízení jednot těchto bylo ač primitivní, přece chvalitebné. Údové si vzájemně sdělovali knihy daseem k literárním zábavám se scházeli kdež práce své předčítali, vzdálenějším pak ku posouzení je posílali. Největší zásluhu si získali vydáváním spisů. Tak k. př. společnost Porýnská vydala spisy pověstné Rozvity, mnišky Gaudersheimské, kteráž ku konci X. století žila. — Z těchto literárních společností nám nejbližší stála Danubia, proto že několik učených Čechů a Moravanů v jejím kruhu se nacházelo. Nejvíce členů zdá se že čítala Danubia v Uhrách kde slavný Vitez biskup Vesprúnský byl jejím starostou. Učený Korad Celtes byl zakladatelem a členem jejím.⁴²⁾ — Z českých a moravských členů jmenují se Augustin Olomúcký, Krištof z Veitmile, Jan Šlehta a někteří jiní v Čechách a na Moravě žijící cizinci, jako Balbus, Štiborius, Sturner a j. v. Literární působení společnosti této nebylo ani tak velké ani tak trvalé jakby bylo býti mohlo, kdyby členové se nebyli hlavně na pěstování latinské poesie poukali a více vědeckých směrů byli hleděli. — Mimo kruh společnosti této ovšem i jiní latinskí spisovatelé se u nás povznegli s nemalým úspěchem. Nevíme s jistotou udati byl-li Bohuslav z Lobkovic členem jejím ale ubezpečeno jest že jej jiná společnost totiž Vitenberská po smrti Matiaše Lupaea za náčelníka svého zvolila.

Mezi rodinami jež o pěstování literatury si zvláštních vydebyly zásluh jmenovali jsme už rođ Boskoviců na Moravě. Biskup Tas (Protasius) zakládal školy, bratřevce jeho Ladislav zase bibliotéku slavnou

založil a vůbec mezi první učence doby své byl počítán. Ale i ženaké tohoto rodu se vyznamenávaly, jakož slovatné panny Marta, a později Johanka z Boskovic. Pod jménem této Marty vyšel r. 1498 spis nazvaný: *Excusatio Fratrum Valdensium contra binas literas Doctoris Augustini datas ad regem.*“ Spis hlubokou učenost a neobyčejný ostrovtip jevíci jedná o zastávání Pikardských proti nimž pověstný Augustin Olomúcký (Kæsenbrot) krále Vladislava popuzoval. Marta projevivši se tu co horlivá zástupitelka dotčené sekty rozhorlila proti sobě nejen dotčeného Augustina ale i Bohuslava z Lobkovic, přítele jeho. Nalezát se ve spisech katolického Bohuslava ostrá důtka proti Martě v níž jí radí aby se slečna s domácím hospodářstvím obírala neváš do theologických záležitostí pletla. “) V listu jež Vladislavovi zaslala a k odpovědi králové se později ještě navrátíme. — Tak-těž i Johanka z Boskovic byla učená dáma. L. 1510 stala se abatyní kláštera starobrněnského avšak 1554 opustila klášter a má se za to že k jednotě bratrské přestoupila. Učení Moravané Beněš Optat a Petr Kzel jí věnovali svůj Nový zákon z latiny Eras. Roterodamského přeložený. (Tiakam vyšel 1555.) —

Slušno zde zvláště připomenouti též Roderika Doubravského z Doubravy, doktora práv z řečníka při zemském soudu v Praze. Horlivý tento katolík a přítel Bohuslava z Lobkovic, sedm let v Itálii strávil hojně nabyt učenosti a po navrácení se do Čech vyučoval několik mladých šlechticů latině. L. 1500 shotovil dílo *De componendis epistolis* připeal je Bohuslavovi, načež l. 1501 sepeal latinskou básně neveršovanou o *Vlastě*, která se Bohuslavovi tak líbila že zvláštní básničku e ní složil. Později se oddal právníctví. Palacký (Arohiv V.) o něm praví: „Přátelé tehdaž očekávali že stane se velikým opravcem literatury, ovšem latinské ve vlasti naší, ale skutek neospravedlnil naděje té.“ — Přeložil zřízení zemské za krále Vladislava vydané do latiny a vydal l. 1525: *Annotaciones in epistolam D. Pauli ad Galatas*, v nichž i proti Luterovi polemisoval. (Umřel r. 1548 v Praze.)

O mnohých jiných učencích a spisovatelech latinských této doby zvláště na Moravě nelze nám zde zevrubně pojednati a uvedeme tolika některá jich jména. Proslulit Martin Sinapius a Bernardin kancléř města Olomúce, Martin z Jíhlavy, Václav a Hadrian z Vilhartic, Jan z Opavy, Valentin Mezerický a jiní o nichž v rozličných spisech a na mnoha místech zmínky se činí. Zřejmé toť svědectví kterak za časů biskupa Tasa z Boskovic, Jana Vitika, správce biskupství (ed r. 1484—1490) a Stanislava Turza kruh latiniků a klassicistů v Olomúci vykvétal. Jestit známo, že učencové títo nejen spisy svými na dobu svou působiti se snažili ale na schůzkách a literarních besedách

vzájemně se povzbuzovali a podněcovali. O Bohuslavovi z Lobkovic víme že rád a často okolo sebe shromáždňoval učence a spisovatele a že největší jeho rozkojí bylo rozmlouvati o předmětech umění a věd. Podotknouti zde nutno že to byly schůzky učenců katolických. O jedné takové schůzce dává Řehoř Hrubý z Jelení následující zprávu: „*Byl jsem jednou u večere toho pána (Bohuslava) jea od něho pozván skrze pana Jindřicha Hraňovského, kdež i Balbus, Vlach učený byl; a když jsou o ony a o ony věci učené rozmlouvání a hádky mezi sebou oni dva měli i tehdy i k tomuto přišli, a téměř to oba zavřeli, oš jeden z nich touže, že ti všickni noví doktoři od několika set let mnohem jsou více logice nežli theologii prospěli; a že větší různici nežli svornost takovým svým psaním mezi křesťany uvedli. A k tomu jsem já pokud mohl rozuměti a vedlé své snámosti přimluvil, přistupuje k takovému jich uzavření . . .“*

Tušíme že takové hádky zajisté dosti často se opětovaly ba častěji jiných literárních hovorů neboť k tomu vždy nového podnětu dávala hojnost vycházejících spisů polemických a theologických vůbec, jež ovšem někdy přestoupivše meze theologie, na sociální a politickou půdu se odváděly. — Ba celý ten probuzený klasicismus a ta latinská i řecká učenost jež v jednotlivých hlavách se byla usadila, nebyla předce s to vydobýti nadvládu pravému humanismu. Právě v nejdůležitějších otázkách se objevili klasicisté naši na spáteční cestě, nadřzující absolutismu římskému, čemuž se diviti jest u pomění že tito lidé nejkrásnější myšlenky republikánského Řecka a staré pohanské Rómy z původních zřidel čerpati se naučili. Snaha jejich byla chvalitebná vzhledem ku oživení literárního ruchu, ku rozšíření literárních vědomostí a zvláště ku napravení pokleslého literárního vkusu, ale přímé jejich působení literární se obmezovalo jen na jisté malé kruhy a nezasáhlo ani do národu aniž jakousi mělo budoucnost. Jediné Bohuslavovy básně mají skutečně trvalou básnickou a zvláště kulturní — dějepismou cenu, verše ostatních — nepohřeší už nikdo! — Nemíníme tím tvrditi, žeby latinské básnictví tehdejší v Čechách a na Moravě bylo vůbec beze vši ceny bývalo, leč upíráme mu samostatný ráz a výdatné působení na poesii časovou neboť opírajíc se o básně starořímské oplývá reminiscencemi a frásami klassickými jevic se v každém ohledu co exotická bylina na půdě české. Jinak i působení jeho na české básnictví bylo přímo škodlivé. Latinici pilnými studii klassickými si osvojili ráz a hotové již formy básníkův latinských tak že i plynost daleko převýšili vše co podobného v národním jazyku se zkušelo a vyvedlo. Za to ale upříti nelze klasicismu že na přesu českou blahodějně působil. Vplyv slohu kla-

nického zřejmě se jeví ve spisech některých předních spisovatelů českých tehdejších, ač i tu pozorovati jest, že některé krásné staročeské formy jazykové, zvláště syntaktické ustupovati počaly novějším od klasikův přejmutým takže jazyk český bez mála ve stapech latiny se octnul. — Že někteří latinikové čestí jazyk mateřský jakožto klassicky nevzdělaný a ku spisování méně působný docela zanedbávali ba i necht k němu zjevně pronášeli o tom Viktorin ze Všehrd horlivými se projevil slovy. Za to ale i čeština vrělých nacházela zástupců mezi nimiž dotčený Viktorin ze Všehrd, Řehoř Hrubý z Jelení a Václav Piaseký zvláště vynikají.

Docela jiný, živější a pestřejší zjev nám poskytuje pohled na působení českých spisovatelův, jichž v této době dosti valná řada vystoupila a to v oborech rozmanitých ujímajíc se zajmů politických, socialních a národních vůbec. Vyplyvalot z okolností časových, že naše literatura této doby zřetel svůj obzvláště na právní a náboženské poměry obrátila, v kterýchžto odborech ovšem i politické i socialní-filosofické směry se zahrnovaly.

Že se právníká literatura bedlivě pěstovala toho zajisté hlavní příčina byla ta že jazyk český i v zemské i v obecné správě se užíval a zvláště za Vladislava II. jazykem zákonodárným v Čechách se stal, mezi kterýmžto časem i na Moravě, zvláště přičiněním slavného Ctibora z Cimburka ustanoveno (r. 1480) aby vklady v moravské desky zemské se českým jazykem dály. V Čechách podlé svědectví Viktorina ze Všehrd desky zemské až do r. 1495 latinsky vedeny byly *Učiněna jest ještě a to za mého a desk býti, ve všech deskách proměna, že se již desky všecky česky piši, kteréž od počátku vždycky latíně psávali abychom jazyk svůj (poněvadž jsme Čechové) i drželi i rozšiřovali, neb jsou toho i jiní národové všickni pilni . . . abychom česky psali a mluvili a v obyčejích dobrých a českých trvajíc abychom se v horší nezměnili . . .* (Knihy o právech IX. 13.) Mezi písemnými památkami této doby vynikají obzvláště tři veledůležité a znamenité, totiž *Žřízení zemské království českého za krále Vladislava r. 1500 vydané, pak Kniha Tovačovská aneb p. Ctibora z Cimburka a z Tovačova zemského hejtmána markrabství moravského sepsání obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a práv markrabství moravského, a posléze: Viktora Kornelia ze Všehrd Knihy devatery o právech a sudích i o deskách země české.* — O původu a obsahu dotčeného *žřízení zemského* poučuje úvod v knize té podaný. Dovídáme se tam že l. 1500 za krále Vladislava, který chtěl aby bohatý i chudý pod J. M. pokoje a soudův a spravedlnosti mohl užiti, a k tomu aby se mohl každý vystřici a vyvarovati

kteřž pokuty jsou, kdezby pokoje a práv a súdův a spravedlnosti byl rušitel, i ráčil jest J. M. povolení dáti panům a rytířstvu v koruně české, aby svá práva po všech deskách, (či privilegii na Karlštejně) vyhledali, a to v jedny knihy všecko sepsali . . . a ty knihy aby tisknouti rozkázali aby je mohl míti bohatý i chudý, kdezby chtěl, aby se tím uměli všickni zpraviti a vystříhati, aby žádný nevěda neupadl v pokutu pro kterouž by měl čest ztratiti aneb hrdlo a statek . . . Tu pak pánové a rytířstvo na sněmu obecním s pilností sou vážili, což v těchto knihách psáno stojí, nejprve pročby měl člověk čest ztratiti, hrdlo anebo statek, a potom . . . kterak jest soud zemský v své moci a v své slávě od starodávna i nyní držán byl, kterýmto soulem největší řád a pokoj v zemi české zachován byl. Protož páni a rytířstvo znamenajíc tím soudem takový základ řádu a pokoje, kázali sou všecky věci sepsati, kterakby měli bohati i chudí při tom soudu se zpraviti, počnouc od púhovu až do žalohy, a po rozsouzení aneb po starém právu, kterakby každý mohl svého dosáhnouti, a skrze by kohokolivěk zlehčení toho soudu přicházelo, skrze toho by řád a pokoj zrušen byl. A nato jsou znamenité pokuty dole psané kdez se jich každý vystříhati může. A také o soudu královském komorním, a o menším soudu zemském, o soudu dvorském a o soudu purkrabi pražského: o těch všech soudech jest s pilností zavřeno a váženo, kterak se při nich každý zachovati má. A také jest s pilností zřizeno a váženo, kterak napřed panský stav při úřadech zemských a při soudech zachován býti má; a potom stav rytířský . . . a také Pražané a stav městský, pokud při svých městských soudech o městskou věc zachování býti mají. A také jest zřizeno o deskách kladení a ve dsky psaní a o zprávách, a o vedení práva, a o všech věcech, což jest komu ke deskám potřebí od čeho placeno býti má od desk, jest to vše položeno zvláště. A pilně jest to váženo co se vdov a sirotkův dotýče, kterakby ti k svým spravedlivostem přicházeti měli. Také jest to s pilností váženo od pánův a od rytířstva, i od Pražanů i od měst svoleno, kterakby zřizenost po zemi státi měla, pokudby se při popravách jedni stavové proti druhým zachovati měli; a zhůbcím a zločincům aby mezi sebou místa nedali. Jakož to pak všecko v nalezích v těchto knihách psáno stojí, pokud se má při té věci zachováno býti. Páni a rytířstvo, tyto knihy k zřízení a v pořad složení a k tisknutí vydání a zase přijetí a mezi lidmi rozdáni, poručili a svěřili sou toho Petrovi ze Sternberka a na Lištni a Zdeňkovi ze Sternberka a na Zbýroze, z pánův a Albrechtovi Rendlovi z Aušavy, prokurátorovi

krále JM. s vládou . . . Toto zřízení zemské jak „základní ideí a ústrojím, tak i úplností provedení svého“ stalo se vzorům, dle kteréhož později strojena bývala všecka zřízení zemská netoliko v Čechách ale i v jiných zemích sousedních. Hlavní jeho známka vysvítá z toho že v něm nevypravuje ani rozumuje nižádná osoba o tom, co v Čechách bylo za právo, ale že podávají se zákonové, nařízení a nálesově sami v původním svém znění, tak jak zapsáni byli v deskách zemských tomto skladě odvěkém českého práva i jeho posluhování, a že sestaveni jsou do systematického pořádku. Skladateli potřebí bylo netoliko důkladné známosti veškerého obsahu desk zemských, ale i ducha ústrojného čili daru organisatorského, aby utvořil celek zdravý a zdarný.“ (Palacký Archiv V.) Hlavní zásluha při práci této se přičítá Albrechtovi Rendlovi, přední to politickou kapacitou svého věku v Čechách. Že vydáním tohoto zřízení zemského skutečný pokrok se stal v písemnictví právnickém na tom pochybovati nelze nikomu kdož zákonník tento s dřevnějšími památkami našimi druhu podobného porovnává.

Jiné příbuzné tomuto dílo jest *Kniha Tovačovská* p. Ctibora z Cimburka. Tento Ctibor byl jeden z nejznamenitějších mužův svého věku a život jeho se značuje řadou skutkův svědčících že rovně tak udatný byl v boji jako důmyslný a ostražitý v politice, sběhlý v literatuře a zkušený ve věcech státních. — Rod pánův z Cimburka již v XV. století k nejstarším a nejznamenitějším rodům šlechty českomoravské byl počítán. Otec Ctiborův, Jan z Cimburka, proslulý vlastenectvím a politickou moudrostí byl hejtmanem markrabství moravského (1437—1456). Veřejné působení Jana z Cimburka v historii jest zaznamenáno a vyplňuje některé podstatné její stránky. Jemu děkovati jest zavedení míru zemského na Moravě (1439) ztroskotání nebezpečných skrýší loupežnických. On neutralním svým chováním při vzrůstající moci Jiřího z Poděbrad u katolíkův a rázným vystoupením proti Kapistranovi u spoluvěřících svých „podoboji“ odvrátil válku domácí ajv. Že muž tak výtečný o vychování syna svého dbal vysvítá z života Ctiborova, neboť tento výtečnými vlastnostmi svými už z mládí na se pozornost obrácel. Náležel k jednotě mírných kálíánkův a horlivým jsa přívržencem Jiřího z Poděbrad od něho uznán, ctěn a k důležitým úřadům ustanoven byl. R. 1464 stal se sudim dvorským r. 1469 moravským hejtmanem zemským v kterémžto důstojenství až do své smrti (1494 dne 26. června) setrval. — Jeho působením a následkem jasného a pravdivého odůvodnění jeho zaveden na Moravě r. 1480 při zápisech do knih veřejných jazyk český kdežto dříve toliko latinského se užívalo. V Čechách tentýž návrh

učinil v předešlých zemských desk českých p. Puta z Risenburku nejvyšší soudi zemský v království českém, teprv r. 1495 na sněmu dne 15. března. V knize Tovačovské uvedeno jak následuje z které příčiny desky psány podaty český. „*Leto božího 1480 nejprv v Olomouci, když práva a soud zaseden jest, za úřadu p. Václava z Boskovic, a v Brně pana Viléma z Pernšteina, těch pánu komorníků, s vůlí p. hejtmána a pánuv i vši země — začali se v jich desky nově českou řečí vkladové vpisovati; neb prvě latinou vpisováno bylo, a k tomu páni pro obec i pány komorníky svolili pro menší práci a lepší rozum těm, kteříš latině neumějí, a mnozí latinu k svému rozumu vykládají aby prostý rozum český stál.*“

Paňák o Otiborovi praví že „po vše časy vynikal vtípem v řeči, vřhlností v radě a energií neobyčejnou v jednání, tak že nezadlouho stal se první autoritou ve věcech státních veškeré koruny.“ — Protož zajisté jej stavové moravští požádali o sepsání proslulé knihy právnické. Právě Otibor v předmluvě: *K žádosti vaší, důstojný p. p. Thase, biskupe Olomoucký, a urození páni pane Pertholte z Lipého stá. atd. . . páni a bratři moji milí a vám stateční a slovitní panové z rytířstva a obyvatelé markrabství tohoto moravského! Já Otibor z Olmurburka a z Tovačova . . . poněvadž míti rádíte paměť mou sepsanou, tak jak pamatují a svědom sem obyčejův a svyklostí atarodávnych, které jsou se za našich předkův zachovaly a v skutku dány, kteréž sem já ošima svýma viděl a při nich osobně byl . . . ještě jiným páním již to z paměti bylo vyšlo jakož i nyní těchto časův též. I rád učiním a naplním vůli vaši a teď sepsání posílám . . . A já toho vřádkle k vaší žádosti sepsal sem a vaší milosti kněze biskupe poslal sem, a jest-li že se v něčem více upamatují a najdú zemské potřeby, k této mé paměti připiší; jakož mním, že toho dosti bude ještě moci potřebného nalezeno býti, kteréž se také časem svým nezamlčí . . .“ Sepsána byla dotčená kniha asi r. 1481. Obsahuje pak kniha Tovačovská články následující: *Když pán země umře, a země osíť. — Připis listu když země osíť. — Připis listu k lanfridu. — Připis lanfridu když země bez pána jest. — Kde se kladou lanfridni listové a přiznávající. O dědicih po smrti krále rústalých aneb volení voleného nového krále. — Připis listu když král jest vybrán a zvolen za krále. — Rozdíl mezi králem rústalým dědičným a znovu zvoleným. — O sjezdu vši země do Brna neb jinam. — Připis svobod zemských kteréž král moravské semí při přijmání svém dává. — Připis listu svobod kněze Pavla se XII. pány. — O vzdání hejtmanství hejtmána. — O radě zemské kterouš sobě král vyvoliti může. — Pří-**

saha hejtmána k úřadu. — Připis listu na hejtmánství. — O hejtmánu. — Zpráva hejtmána o spolcích. — Jakým způsobem spolkové mají býti. — O úřadu hofrichtéře. — Přísaha hofrichtéře. — Přísaha manská. — O úřadu podkomořího. — Přísaha podkomořího. — Přísaha obcí městských v markrabství moravském. — Kdo zemí bez pána spravuje. — Že markrabství moravské svobodné jest. — O zámcích markraběných. — Komu úředníci zavázáni býti mají. — Z kterých příčin lanfrid se dělá. — Připis listu lanfridního za krále Václava (IV.) — Kterak se práva zemská provolávají a zřizena býti mají. — Který den po provolání má se zasésti k púhonom. — Kdo púhony zasésti mají. — O púhonech. — Kterak, a z čeho a k čemu se pohání. — Jak se král pohoni a kým má pokádn býti. — Púhon na krále. — Púhon ke deskám, — o zástavu, — k listu, — o svědomí, — k přísaze, — sa rukojemství, — a púhon zatčený. — O púhonu shunečném. — O púhoních potvoru, v čem nalezení býti mají. — O hostech. — Co se po púhonech dále jednati má. — O různici sedání panského. — Zřízení pánův v sedání. — O sedání panském. — Panské ustavení. — Zahájení soudu. — Přísaha panská k soudu. — Páni od práva nemají se rozjížděti (až púhon přeslyši.) Nálezové — kterak se věsti má žaloba. — O pomluvách prošení před právem. — Kterak se nález panský píše a od koho. — Kterak v soudě a při soudě kdo se míti má. — O útocích. — Kterak se soud vzdává když páni pře přeslyši. — Ustání. — Příčiny proti ustání. — Přísaha kterou spravuje proti ustání. — O poklidu. — S jakou postívostí dsky mají vzaty býti od kapitoly Olomúcké v Olomúci, a z Brněnské v Brně. — Při deskách kdo v šranoch býti mají. — Z které příčiny dsky počaty český. — O spolcích. — Když se spolkové vloží, a hejtmán ven vstúpi. — Kterak se ve deskách hledá a vypisové z desk dávají. — Kterak se ve dsky ukládá; několik článku podle předmětu vládného. — O dědičných zbožích. — O posudcích. — O přísaze. — O těch kteří pře ztratí neb zisti na posudku konati mají. — O svodech. — Odhad. — O přidělení na dědictví. — Kterak se na zástavách svody a odhadové dějí. — Zvod a odhad na zastavení královské. — O odboji. — O platu životním. — O opatření úředníkův na svodě. — O stravě páním úředníkům. — O bránění když se právo dovede na lidech. — Kdy právo konati se má. — Kterak úředníci se na meze žádají. — O věnných právech. — O nápadech věnných. — O dědicích. — O otci a synech. — O bratřích dílných. — Listy svobody. — Když co na koho spolkem přijde. — O nápadech. —

O poručení. — O státech sirotků. — O listech zemských obecných. — O věrných rukách. — O rukojmích. — O sedlácích, řemeslnících a jiných právních. — O odpuštění mezi zemí a zemskými pány a městy. — O purkrechtěných penězích. — O sirotčích penězích. — O sirotčích letech. — O stávkách. — O narušení zlého lože. — O vojnách. — O lidech služebných. — O lidech kteří po službách jezdí. — O odpovědi k válce. — Odpověď nepřátelská. — O odhladěných hlav zabíjených vedle práva země. — O odkladu hlavy zemanina. — O svobodě v soudu panském. — O menším právé. — O zemských konšělech. — O knězi biskupu Olomúckém. — O knížectví Opavském. — O duchovním právé. — O pánu maršalkovi. — Přísaha za strýce neb za ujos. — O sešlosti rodův. — Nárok o čest, kým má souzen býti.

Z tohoto naznačení článkův vysvitá poněkud tvar knihy Tovačovské ač s jistotou udati nelze zdali původní rukopis veškeré ty články a v naznačeném pořádku uváděl, jelikož se posud nikde neobjevil a opisy ježto jsou známé, nápadné změny a přípisky z dob pozdějších v sobě chovají. Jinak ovšem přípisky a změny pozdější lišice se od nejstaršího známého textu z počátku XVI. století, který „dle pravděpodobnosti co možná největší podává doslovný obsah rukopisu původního,“ nepřekáží u zkoumání povahy a směru knihy Tovačovské. Máť ona vzhledem ku poznání řádu a práv moravských zajisté onu důležitost kterou mají „Knihy devatery o právních, soudech i deskách země české, jež sepsal Viktorin Kornel ze Všehrd vzhledem ku právníctví českému. Kniha p. Otiborova ukončena byla r. 1481, Kornel ze Všehrd psáti počal své knihy devatery l. 1495 a r. 1500 je dokončil.

Knihy Všehrdovy považovati jest za klíč ku srozumění a snadnějšímu pochopení všech starších i novějších památníků práva českého i moravského a zvláště právní terminologie česká velikého obhacení z nich získati může, neboť zde jest poklad její (Hanka, vydání knih Všehrdových l. 1841.) Zásluhy jež V. Kornel ze Všehrd o literaturu českou vůbec si získal stávi jej do první řady našich spisovatelů národních. O životě jeho však pohříchu jen skrovné nás došly zprávy čehož tím více želeť jest čím rozhodněji a patrněji bylo mnohostranné působení jeho. Narodil se v Chrudimi. Otec jeho byl soused Ohrudimský jmenem Janoušek aneb Jan, pouhý měšťan nepoživající erbu nebo titule šlechtického z čehož vysvitá že Viktorin nepocházel ze starobitného rodu vládyckého, jakž tu a tam tvrzeno, nýbrž teprv později povýšen byl k erbu a tituli ač posud nevypátráno kdy a jakým způsobem, jediné to že již r. 1495 psal se ze *Všehrd*. — Na vysokých

školách pražských studia svá vykonav povýšen byl l. 1483 na mistra svobodných umění pak l. 1484 vyvolen za děkana fakulty artistické. Mezi tím přednášel na universitě o filosofii. Po krátkém však pobytí na universitě oddal se právnictví a nastoupil veřejné úřady. Od l. 1493—1497 byl místopísařem desk zemských. Zemřel pak v Praze v domě svém na Újezdě l. 1520 dne 21. září. O povaze a rozmanitých literárních jeho pracích doleji ještě promluvíme pozdržice se zde toliko u hlavním jeho díle „Knihy devatery o právích“ atd. — Jak známo, dohotovil tento svůj spis již r. 1500 leť i později namnoze jej opravuje neuveřejnil jej až konečně r. 1508 králi Vladislavovi ho připsal, půjčuje rukopis každému kdož ho chtěl užívatí. „*Kteréhož sepsání sobě chováti doma a jeho skrývati nechci* — praví Kornel na konci díla svého, — *než všem vůbec je vydávám a přepisovati volně dopouštím. Než-li to sepsání, kteréž na mnou, než jiným, nevím kým, jest některým toliko vydáno, a ne všem vůbec, bez mé vůle, bez mého vědomí, to jako nedokonalé odvolávám; neb jest ani opraveno, ani mnou vydáno, než z přepisu a ze škart přepsáno.*“ Z toho vidno že rozličná neopravovaná textování knihy Všehrdovy už za jeho času kolovala, ku kterým se nepřiznával. Znamky novějšího od něho uznaného textování jsou předmluva králi Vladislavovi připsaná, na počátku, a nahoře uvedená slova: *Kteréhož sepsání* atd. na konci spisu. Nejpatrnější se starší text od novějšího liší předmluvou panům Kostkům z Postupic, ač ono „nejstarší vypracování ačkoli obyčejně jména panův z Postupic v čele předmluvy nese nemělo vlastně jim připsáno býti, neboť jak Všehrd v oné předmluvě praví nechtěl to což pro užitek obecný mnohých psáno jest žádné zvláštní osobě připsati, aby tudy úmysl jeho poznán byl že té práce pro žádných darův očekávání, pro žádné odplaty, ani pro chlubení mrzké na se nevzal ani žeby se chtěl tím jednomu komu zachováti. Poslal však to sepsání své nadřečeným pánům z Postupic jakožto šlechtaym vlastencům i dobrodincům svým, s tou žádostí aby te pro sebe jen doma chovajíce na světlo mezi lidi žádným obyčejem nevypouštěli, a to sice proto, že se jemu soudu všech vůbec o jeho práci a úsilí podniknouti nezdálo, a ono teprv jeho smrti mezi lidi vyjítí mělo.“ Předmluva Všehrdova ku knihám *o právích* atd. — jeví se nám dosti zajímavá než abychom ji mlčením obejítí mohli. Země česká — praví Všehrd — od založení svého až do tohoto času jak položením okolní země převyšuje, tak mužnosti lidí z ní pošlých, kdyby mužnosti té proti nepřátelům svým, ne sami proti sobě užívali, i spravedlností práv, kdyby je v své pevnosti nepohnutě držeti chtěli, daleko a velmi přesahá.“ — Dále uvádí důvody, pro které Čechové zasluhují jména statečného národu a dodává že i

kroniky nejen od domácích sepsané ale i od rozličných cizozemců, kteří nepřátelé českého jazyka jsouce, chvály však statečné mužnosti i mužné statečnosti české jsou zamlčeti nemohli . . . A jisté pravější a dokonalejší chvály není mimo tu, kteráž od nepřitele pochází . . . Než však prý mu nejde o to aby o válkách psal nýbrž o právech českých“ — neb všem dobrým milejší a příjemnější má býti pokoj nežli válka; neb i válka se ne pro válku, ale proto, aby z války byl pokoj přiveden, zdvíhá, a jest se lépe vedle starého přísloví tři léta souditi a snémovati, než jeden rok váleti, zvláště doma v zemi, kteráž válka domácí všech jiných válek jest nejukrutnější a neškodlivější.“ — Pamětná zajisté jsou slova jimiž pak stav práva českého líčí, dovozuje že království české i v tomto ohledu jiné okolní země přesahá, „nebo svými se právy vlastními domácími, ne německými majtburkскими nebo jinými cizími a přespólními soudí. Soudí se také sami sebou, Královskou Milostí nejprv a Čechy, totiž to pány a vládkami k soudu volenými, ne doktory, nebo jinými lidmi v právech přespólních a cizích učenými, zemi české k jich obyčejům málo nebo nic užitečnými. *A ne zsvřeným, než světlým a otevřeným soudem se soudí, k kterémuž jíti a poslouchati žádnému se nebrání,* než všem jest svoboda puštěna k soudům jich, kdožkolivěk chťi při tom býti. Aniž také jest k českým soudům jiného jazyka potřebí, než přirozeného českého, poněvadž v každém soudu českém nemá jináč mluveno býti ani od cizozemcův (kdyby co před soudem činiti měli) než česky, jakož právo země české káže. Neb i dsky všecky i nálezové všickni nejinak než česky se píší a z práva tak budoucné psáti mají . . .“ Dále pak chválí že český soud se příliš netáhne do délky a udává příčiny proč některé pře ještě rychleji nedocházejí konce. Chválí, že k soudům českým potřebí není doktorů a řečníků, že každý před každým soudem českým sám svou při vésti může, a sám za sebe beze všech doktorů a řečníků zvláštních žalovati, odpovídati, mluvíti, atd. jak chudý tak bohatý, jak žena tak i muž. O těch právech země české, praví Všehrd že si psáti umínil: aby vynesena a dávno ustanovena po diskách a po nálezích na různu a rozdílně položena shledal a v hromadu sebral, a tím posloužil dobrým radou a zlým výstrahou. Dlouho prý očekáváje meškal zдалiby kdo jiný tu práci na se vzítí chtěl jenž by to rozuměji vykládati potřebněji sebrati výmluvněji i příhodněji sepsati mohl, avšak nikoho se prý nedočekal *neb každý sobě raději než obci živ jest, a svého všickni hledí, obočního ne každému se chce* atd.

Spis Všehrdův jest mnohem obsáhlejší než Ctiborův, i ačkoli se též na starší podání a spisy zakládá a tentýž směr slediti se jeví, předce ve mnohem dalece od něho se líší. Vzhledem ku obsahu praví

Všehrd: „Pro snadnější nalezení, coby komu potřebl bylo aby tesknost a těžkost čtení všech a celých knih odehnána byla, předložil jsem nápis dvojitý: jeden obecní, což se v knihách spolkem zavírá, druhý zvláštní o čem se v každých knihách rozdílně píše, aby každý čehožby hledal snadně po těch nápisech v potřebě své mohl najíti.“ — Nám zde možná jest toliko na obecní rozdílné všech knih, co se v kterých nalezá poukázati. *I. knihy* — pravi Všehrd — *co se ve všech jiných knihách píše ukazují, po obecních i zvláštních rozdílech nápisech i rozličných soudích země české.* (Obsahují 6 článkův). *II. jednájí o soudu zemském od počátku jeho osazení až do přísahy v kaple všech svatých na vrch práva dovedení.* (42 článkův). *V III. mluví se o půhonu a jak se má původ, jak pohnaný, jak komorník i starosta zachovati od útoku až do práva starého.* (25 článkův). *IV. jednájí o deskách zemských, o trzích, poručenstvích, od vložení ve desky trhu, práva vedení, úmluvy atd.* (16 článkův). *V. Závěry rozličné s zprávou i beze zprávy trhem nebo zápisem, věna také s převody.* (50 článkův). *VI. Rozdílové rozliční mezi otcem, syny, mezi bratřimi a strýci, k tomu spolkové, daně, nadání, směny a vysvobození z manství.* (41 článkův). *VII. O rozličném vedení práva z rozličných příčin, uvázání i brání s komorníkem o v obranách proti těm práva vedením.* (42 článkův). *VIII. Zavírají v sobě sumu desk menších i jiných desk k menším úředníkům příslušících a listy rozličné od úradu vycházející, a zvláště list obraní až do zaplacení od desk . . .* (60 článkův). *IX. knihám dány sou zmatkové rozliční, kteréž tak při deskách příčinami rozličnými i osobami přicházejí.* (10 článkův).

Vladislavovo zřízení zemské, kniha Tovačovská a knihy Všehrdovy padají do jedné doby což za důkaz sloužít že zřetel předních osob tehdejších obráčen byl na ustanovení právních poměrů a to tím patrněji čím více v Čechách i na Moravě se na staré řády a obyčeje zapomínati počalo. Válečný stav země české a moravské s sebou přinesl nepoměry v právním řízení, jejichž setrváním by národ byl v úplnou záhubu padnouti musil. Právo silnějšího postaveno bylo na místo zákonu, bezpečnost osobní nebyla zaručena, vlastník nebyl jist svého statku a jmění. Kdyby byly socialistické neb komunistické zásady Táborův v pevný nějaký systém uvedeny a vítězstvím strany této na zákony povýšeny byly, tu ovšem by nový řád společenský na nových základech založený byl aspoň na něčem pozitivním byl spoléhá, nechby se pak u provedení systému takového praktičnost neb nepraktičnost jeho pro tehdejší časy byla jakkoliv objevila. Takového systému však nestálo. Filosofemy některých výstředních hlav zasahovaly ovšem dosti

nápadné do poměrů právních, pozbývaly však potřebného rázu i provedení theoretického než aby v právnické literatuře se na ně ohled bráti mohl. Ba nutnost oživení starých řádů a uvedení pevných zákonů tím více na bílední vystupovala čím méně pevných pravidel politického i soudního řízení stálo. Pravidla tato se zakládala hlavně na staré spůsoby a podání. Upevněním královské moci a staré ústavy české nabyly spůsoby a podání tato nové důležitosti, ba stala se i protitlakem názorů jež původ svůj revoluční nezapíraly. — Co literární přednášky nám dotčené tři památky objevují všeliké zajímavé stránky. Bude v nás mimovolně otázku v čem se srovnávají, čím se liší a co vůbec nového poskytují, to jest, jaký se jimi stal pokrok v právnickém písemnictví českém. — Vladislavovo řízení zemské bylo přímo knihou zákonů. Kniha Tovačovská p. Ctiborem na žádost pánův moravských sepsaná má povahu příruční knihy ku obezření se ve starých spůsobech a poměrech právních; zdá se že na Moravě, zvláště mezi šlechtou, veřejné platnosti více požívala než-li spis Všehrdův v Čechách, který též jen příručně býti měl knihou, jakž spisovatel sám o směru svém se dostatečně v předmluvě projevil. Všechny tři spisy se zakládaly na stará podání, liší se však ovšem tu a tam jich použitím a vykládáním. Do zevrubnosti se nám zde pouštěti nelze, neboť bychom článek vedle článku položiti a na rozličnost mínění některých v jednotlivostech poukázati musili. *Zřízení zemské* jest rázu docela objektivního. Do spisu p. Ctiborova se vmísily některé náhledy přímo aristokratické, ač tu všecko starými nálezy odůvodněno, ale i Všehrd praví že nic nového a ze své hlavy podati nechce: „*nic bez důvodu světlého psáti nebudu, než všecko co tuho o právicích píše, nebo deskami, nebo nálezy panskými, starými i novými, obecnými neb zvláštními, nebo obyčejem a zvyklostí, kteráž za právo jest bude moci ukázáno a dovedeno býti.*“ Kniha *Zřízení zemské* vyšla z příležitostných poměrů co nutný prostředek právnických narovnání. Povstaly tehdejší paměti-hodné hádky mezi stavy českými a pak mezi šlechtou a městy o práva jejich obaplní. Komisi zvolená k tomu aby práva a zřízení zemská z desk zemských vybrala aby páni práv svých přičiníti aneb ujeti mohli záležela ze stranníků panských, a sbírka jejich vydána pod jménem *zřízení zemské* uznána byla od mnohých za strannickou, a stav městský stěžuje sobě na nespravedlnost některých článků v zřízení tomto s velmi živým a nebezpečným protestováním vystupoval. Kornel ze Všehrd stál při straně městské. Neznad žeby Všehrd byl v této knize své proti *zřízení* byl vystoupil k obraně stavu městského, leč vyplývá samo sebou že se celkem více k demokratickým chýlil názorům. Za to ale kniha p. Cimburkova se značuje přímým a zjevným aristokratickým směrem.

Jakožto na *curiosum* poukazujeme na článek jež Ctibor našel ve spisích kněze Tása a do své knihy přijal, kdež praví „že kapitola Olomúcká toho hleděti má pro mnohé velké příčiny aby vždy při tom biskupství byl biskup z řádu panského . . . Vše zle co prý za minulých let válečných z toho povstalo že seděli napaněti lidé na biskupských stolicích nebylo by se stalo kdyby rodové panství byli tím vládli . . . — Kniha Tovačovská byla zajisté prvníma psaným zemským právem moravským, leč povahou svou se hlavně značuje co sebraná práva moravského panstva. Tu se dovidáme že pro nevšímání sobě velkých myšlének propadli pánové moravští malicherným, jako k. p. různici panského sedání, kdež někteří z pýchy jsouce lihatší a něco podstaty a roty majíce pod staršími pány sebe léty sedati nechtěli . . . až král Mathias I. 1480 zákonem pevný v tom způsob zařídil a j. v. — Systématického pořádku v knize Tovačovské hleděti nelze, totiž ústrojeného, a taktéž ohledem ku právům mnohé tu jsou mezery jež od jinud by se doplniti musily. Tež právní poměry mezi vyšší a nižší šlechtou pak mezi šlechtou vůbec a ostatními občany země jest slabě tu naznačeny. Zajímavé jest co Ctibor praví o svobodě v soudu panském: *Ta jest taková, že se právy psanými nespravuje, než obyčejí, svými starodávnými a slyšením stran a pře, kteráž se od stran líčí, aby rozeznati mohli spravedlnost mezi pravdou a křivdou soudic podle zdání a svědomí svého dobrého . . .* Tež v článku o zemských konšelech připomíná dobrý způsob jakým za starých pánů, před válkami tábořskými se odbyvaly pře menší „že v každém kraji dva dobrá člověky upřímá páni ustanovili sou a dali za konšely. A těm ta byla moc dána, jestliže by kde mezi kterými sousedy o různici zešla, buďto o některou svádí, hranic rušení, přeorání nebo čeho spasení, nebo něčeho hanění . . . že ten kdož potřeboval něčeho obvésti utekl se k těm konšelům a při svou jim oznámil. Krátce tu pak právo uznáno. *Protož by ještě nyní tak bylo, — dokládá Ctibor — mnohoby hejtmanu, práce ubylo a pánům soudů atd . . .* Zemské zřízení Vladislavovo jest ovšem práce nepoměrně větší úplnosti a dovednější ústrojnosti a bylo by záhodno aby někdo na se vzal práci zevrubného porovnání právnícké této soustavy se staršími právními památkami aby takto podstatně naznačen byl pokrok jakým zakonodárství a soudnictví v Čechách bylo, postoupilo. Leč, nehlídej v něm nikdo více nežli duch tehdejší doby poskytnouti mohl, a než-li povaha těch osob připouštěla jimžto svěřena byla takoruka redakce. I tato ústava záleží toliko z výsad, u zvyklostí starých a z článků zemských pokud jich se dopřítiti bylo z nálezů a z zápisů starých, a neobsahuje v sobě veškeré základní zásady veřejného a soukromého práva

a řízení soudního. Kodifikováno tu prostě, ce v jistých dobách náleželo se za právo, ano i datum nálezu často uvedeno; pro nové případy o nichž příkladu nestálo, nebylo měřítko objektivního, na právnícké zásady položeného nýbrž zůstaveny ostaly náhledům soudcův. — Kniha Všeherdova ale jest plod nejen sbírajícího ale i myšlícího znatele práva zákonů. Není tu pouhé zaznamenání a paragrafování rozličných nálezu, nýbrž spisovatel s obezřetností takměř historikovou líčí stav soudnictví a právnictví v Čechách, podáváje o něm obraz dosti živý a zajímavý. Hned v první knize náma před oči postaven organismus soudnictví v Čechách i objevena činnost rozličných soudů, totiž hlavního zemského, komorního, dvořského čili manského, duchovního, purkrabího pražského a soudu menšího pražského, z nichžto každý měl zvláštní svůj obor působení. A takž i v dalších článcích poučtje Všeherd důkladně o všem eo jest právem a výstrahy dává těm již práva nešetří, živými příklady a živými rozpravami. Pravili jsme již že druhá recenzi knih Všeherdových se tu a tam od první *neopravené* liší. Opravy tyto zajisté záležely hlavně v udušení některých přikrajších míst, jimiž se panstva dotýkal. Takové jedno zvláště zajímavé místo, v druhé recenzi a v tištěném spisu „*Knihy devaterý*“ (1841) vynechané, jeví se v první recenzi při článku *O prodávajících* (Kn. IV. 4.) Uvádí tu Všeherd že u prodávajících často tento nepořádek se stává kdež jeden druhému prodávaje dádiny, výalovně v kladění roboty do desk zemských; zanechají, zvláště kdež roboty za starodávna u lidu nebývalo. Když pak o robotách se ani jakous výminkou u prodaji zmínka nestala tedy kupující nekoupil aniž ji zapsanou má ve deskách zemských a předece pak požaduje aby ma lid robotoval. Chudí pak lidé těžkou a nespravedlivou konati musí robotu, což proti božské i lidské, křesťanské i světské spravedlnosti jest, a ani u Turků ani u jiných pohanů prý se nenalezá. Z takového, v zemi české dříve neslychaného bezpráví mnoho zlého povstává, tak že lidé nemožnoce déle snášeti tak těžká břemena, majitek svůj opouštějí a loupeži se oddávají, jiní zase proti pánům se zdvihnou jako prý na Moravě lid vysokoměstský proti panu Tunklovi jež přemohl a zbil takže pan tento z toho měl smrt. . . . Takž kniha Všeherdova jest jedno z nejpodstatnějších zřidel ku poznání *socialních poměrů tehdejších* čímž ovšem i všeobecné důležitosti nabývá. O stavu lidu mnoho tu poučeného podáno. Tak k. př. „*Zalovati na pána svého žádný člověk (poddaný) nemá ani k žalobě má připuštěn býti, by pak i člověkem býti přestal, když jest toliko prvé člověkem toho pána byl: pacholek, služebník, žádný na pána svého žalovati nemá!*“ O sedláčích uvedemo, jakož i o měšťanech že klečice přísahati musili, a ne stojíce jako jiní zemané,

manželky jejich však jakož vůbec manželky všech stavů se ve dskách paními psaly. Vzhledem ku ženskému pohlaví se tu dovidáme: „*Když člověk urozený ženu chudého řádu pojme, jakož se to často přichází, buď městskou nebo sedlskou, by pak kmetičnou svou přijal, jako Vratislav král český, kterýžto byl sedlku, ale na škarodou pojnal, a z sedlky jest ji královou českou učinil, též každý muž její může věno dskami klásti beze všeho povolení královského i panského, ležby nic na zemi neměl, neb jest již řádu svého povýřila skrze muže, a řád sedlský v řád vladický neb panský proměnila. Ale ne tak zase, když sobě žena urozená muže nemožného pojme, tu jemu zhoří svého bez povolení královského klásti nemůže, neb se žena po muži šlechtí, ale muž po ženě nic, jako děti po matce než po otci . . .“*

Mimo tyto uvedené hlavní písemní památky zákonodárství, právnictví a soudnictví českého zůstavila nám doba tato i jiných nemálo, z nichž budoucí zkoumatel vývinu kultury v Čechách a na Moravě mnoho důležitých zpráv bude moci čerpati. Míjíme zde *Desky zemské, Knihy půhonů a nálezů*, Práva městská a horní i j. Co výteční znalcové práva se tehdež uznávali též Vojtěch z Brnovic na Moravě a Bohuž ze Zvola kterýžto latinský vocabulár sepsal. (Vocabularium juris. r. 1439). Na městská práva sluší zde zvláštní důležitost klásti, neboť právě v této době se počala města domáhati postavení v zemi proti kterémuž se vidělo šlechtě české a moravské v odpor se postaviti, ba páni a rytířstvo dílem z vydobytých už práv a svobod města vytlačovati počali aniž dopřáti chtěli jim žádané některé nové svobody. Naproti tomu zase města v některých věcech pánům povoliti se zpěchovala a takž povstaly pověstné, dlouho trvající rozepře mezi pány a rytířstvem s jedné a městy s strany druhé pro krivdy které byli jedni druhým o práva a svobody jich dělali. Známo jest, že v rozepři této Albrecht Rendl, nejvyšší písař zemský (r. 1509—1510) posléze podkomoří království českého za Vladislava II. (1515—1516) se z počátku více ku prospěchu šlechty propůjčoval, později pak, as po roce 1510, zase více ku prospěchu stavu městského, známo též že stav městský ze zřízení zemského r. 1500 hlavní sobě příčinu bral ku dotčeným stížnostem. Ležela tedy příčina rozbrojů těchto v právních poměrech, a historické zjevy zporem tím povstale nacházejí osvětlení své písemnými památkami právníckými této doby, jež ovšem na starší se odvolávají. Pak na smlouvy mezi stranami uzavřené 1486, 1493, 1517 konečně na výpověď krále Vladislava listem Moravanům poslaným r. 1493 a j. Dále však i ohled bráti sluší na dávné výsady rozličných měst od předešlých panovníků listy stvrzené, pak na užívání

tu a tam po městech zvláštní práva městská z nichž nikdy nedošla moci zákona. Též souvěci letopiscové se z nadřecených a jeden z nich praví *že páni a rytířstvo a kalevali a pře vodli . . . a tudy nálezy činili, který jíti a jim obvykati nechtěla, neb byli nespravedliví* jest se tu pouštěti do líčení zporů těchto a však sluší u důležitosti místa nabyta za války husitské a jak dalek autonomie. K ubezpečení svému počala města zvláštní svobody vyhledávati a spisovati, a některá i zvláštního užívati. Systematický spis o právech městských shotovil jihlavský Severin, v českém jazyku r. 1508. Z latiny městské právo brněnské, pak prací Vavřince z Březové sady Nového města pražského, a j. v. *Práva Starého ského* jsou staršího datum. Sepsána byla zajisté v čase asi za knížete Sigmunda Korybuta a užito při spis jakož vůbec v podobných pádech tehdáž, — starých zv: a nálezův rady. Práva tato se zachovala v nejstarší k Starého města pražského, a i v jiných pozdějších rukovavé jest, že hned první článek ustanovuje: *Němec nemá býti.* — Dále, *že má býti dvanácte konšelův, šest Němců kteří by česky uměli* atd. Na některých místu podíví naivnosti s jakou se na nepatrné malichernosti dů uvážeti slušno že toho tenkrát bylo potřebí. Též vzhled zvláštních tu nařízení, dílem aby luxus nepřekypoval u mě aby se společenské kasty značovaly i oděvem. K. př. *Žáa nemá míti dražšího pasu než ode dvou hřivnů a žena ; hřivny . . . Žádný řemeslník ani řemeslnice nemají cho ani v popelcích, než měšténině a zemenině, kteříž ma na platech anebo na dědinách* a t. d. Důležitá jakás po měšténinů pražských ve spisu tom pohřešujeme, leč více lezá se o úřadech městských, některá trestní nařízení, a j lekrásný pergamenový kodex městského práva shotovený z Víškově, městského písaře, a ozdobený vkusnými obra: v arhivu města Znoima, a tamtéž latinský, pro dějep: důležitý spis: *Statuta et leges ordinationes mechanicorum* (1437), zajímavý to příspěvek k řádům a právům řeme: Avšak právní památky této doby působí tak hojnou lite: se jich všech uvedením kniha naplnila. Ku poznání duc: aictví českém a moravském by zajisté bylo potřebí nahlédn: pūhonů a nálezů, v regesta privileje a městské knihy vůb: bovati nelze žeby se tu i mnohých zajímavých theoretick

našlo, aneb aspoň takových jimiž právní poměry tehdejší zvláště by se osvětlily. Mámeť toho příklady v knize Starého města pražského. Takž k. př. Červená kniha kontraktní v českých Budějovicích od r. 1396—1520, chová zajímavý list o soudu zahájném. Z citátův jež jsme zde onde uvedli poznati jest, že obzvláště váha se kladla tehdež na jisté formalnosti a obrady při soudech. Živý jich obraz podán v dvou ovšem do jiného oboru padajících knihách jež za pomůcky k soudovnictví platiti mohou. Jsou to *Solfernes* nebo život Adamův a *Belial*, jako druhý díl *Solferna*, o nichž nám doleji bude se zmíniti. — Jelikož veškerým tehdejším spisovatelům knih právnických se více o to jednalo aby podali obraz právnických poměrů stojících nežli úvahu o nich, tyto poměry však založeny byly na zavedené už spůsoby a navyklosti, tedy nelze očekávati že by v těchto plodech písemnictví se dočísti bylo jakéhos zvláštního úsudku o platících tehdež zásadách právních. Proto pro všechno neležela právní filosofie v Čechách přece ladem, jenom že rozjímání její vyhledávati jest jinde nežli v kruhu literatury právnické. Zákonodárství ve věcech politických i soudních dosti pohmůtek podávalo myslitelům ku přemítání o spravedlnosti jiné nežli ona byla podlé kteréž národ byl řízen a souzen. Nelze nám zde se pouštěti do rozebírání nepoměrů z tehdejšího právního stavu země ba ze samých zákonů vyšlých, obmezíme se toliko poukázati že jakož druhdy Karel IV. tak nyní Jiří Poděbrad se snažil o provedení jakés rovnější váhy mezi třídami společenskými, neboť upřiti nelze že bystrým duchem pronikl podmínky na nichž spolehaly nové idej o státu. Pohřichu však nedovedl ku konci čeho na nejvíc potřebi bylo, totiž reformy ústavní. O učiněných v tom počátcích poučají nás staré právnické spisy aspoň poněkud. Takž k. př. Kniha Tovačovská svědčí že zavedl přísahu panskou u soudu. „*A ta přísaha nabývala své na páních, než za krále Jiřího páni k ní svolili.*“ (l. 1464). I jiných více toho důvodů stojí. Jsou to však jen kusí počátkové. Reformy s ohledem ku zkušenostem v letech bouřlivých nabytým se nestaly v zákonodárství a soudnictví, a v podstatných věcech zůstalo při starém. — Proto také rušení práv bylo na denním pořádku až pamětný zpor měst se šlechtou povstal. — Jestliže ale panská a též královská strana zapoměla na doktriny jež revoluce česká do světa uvedla, nezapoměli na ně někteří mužové myšlenky. Neuvěřitelné náhledy výstředních některých Táborů o zřízení theokratické republiky našly spořadatele, jehož mínění o právu a zákouu ve spisech ku praktickému upotřebení a na pozitivním základě shotoverých ovšem místa najíti nemohla. Miníme *Petra z Chelčic*. Připomenutím tohoto jména opouštíme půdu historické praktiky v soudnictví a právaictví i záko-

nodárství vůbec a přecházíme na půdu filosofickou sociální. Kdybychom se tu však omezili na pouhé úsady Chelčického o světském právu, byl by tím toliko kusý úryvek velkolepé soustavy podán, jenom jedna takofka snět široce rozvětveného stromu který jen v celosti své mohutný dojem činí. Bylot by tu potřebí ohledati kořeny i kmen a celou vůbec obdobu ku vyličení předního myslitele českého, jemuž zmužilostí ducha, novotou hlubokostí a samostatností myšlének a zvláště směrem, nižádný z vrstevníkův se nevyrovnal. Nám zde toliko možná jest na hlavní známky učení jeho poukázati více ku obrácení pozornosti na znamenitou tuto literární povahu nežli ku doložení jejímu. Ačkoliv nad dobu svou se povzněl předce ji podlehal v tom, že ponořiv se v skoumání pravd božských na náboženskou půdu se postavil a takž odporujícím mu nedoukům příležitost dal k posuzování ho se stanovisté víry a k hojnému jej kaceřování. I náhledy jeho politické a právnícké z náboženských vyplývaly názorů nezakládajíc se na historický vývin právnícké nauky, již zavrhoval i s praktickými jejími plody. Proto ale nemysliž nikdo že Chelčický byl nepraktickým jakýms blouzníveem jenž za příkladem chyalistického učení více obrazivosti nežli rozumu naslouchal. Právě naopak, byl jedným z nejpraktičnějších hlubokých myslitelů své doby, jemuž, jak Palacký praví, nebylo tolik péče o zprávnost nauky jako raději o zprávnost života. — O osobných jeho poměrech se nám jen kusé dostaly zprávy. Neznáme ani stav, ani staří ani rok úmrtí jeho. Narodil se okolo r. 1390 a študoval nějaký čas na vysokých školách pražských kde nedostatečnou nabyv znalost latiny ani učeného gradu nedosáhl. Jisté jest že již 1420 s knězem M. Táborským a M. Jakoubkem učené hádky míval zakládající se na tvrzení jeho že ve věcech víry nijakého nesluší násilí. Hádky tato se vedla v kapli Betlemské. Zdá se že se mu běh věcí v Praze protivil pročez se do Chelčic, nepatrné to vesnice nedaleko Vodňan odebral kdež věk svůj později v soukromí trávil bezpochyby co svobodný osadník. Ve vůkolí svém zajisté nemalou pozornost na se obrátil a spůsobil se kolem něho kruh přátel již náhledům jeho přiznavaovali. Jakož vůbec byl muž skromný v životě takž i snášenlivý ve věcech víry. Petr Payne (M. Engliš) r. 1437 z Prahy vypuzen utekl se k němu do Chelčic a užíval až po r. 1438 hostinství jeho. Roku 1443 byl Ch. na sněm Kutnohorský předvolán aby se zodpovídal ze svých spisů. Podobá se že teprv v pozdějších letech se stal spisovatelem, četné spisy své mívá se že sepsal v letech 1433—1443; však uvážíme-li dlouhou jich řadu a obsáhlost některých tušíme že jen hlavní spisy jeho z lét uvedených pocházejí. Jsou pak spisové jeho tyto: *Sít víry*, nejuznamenitější spis Petrův; — *Traktát o víře*

a o náboženství, psán l. 1437. Rukopis se chová v Paříži. Spis tento čelí proti katolíkům i Táborským. — *O šelmě a o obrazu jejím* traktat proti papežství a zsvětštění církve, titul jest známý toliko z rukopisu v Olomúcké bibliotéce: „Tu se počíná jiná řeč o šelmě a o obrazu jejím.“ (Šelma ta jest antikrist). Spis tento vyšel též tiskem nestojí však už žádného exempláře. — *O rotách českých*. Spis už ztracený. Dovídáme se o něm toliko z Jafetova Hlasu Strázněho, jenž praví že takový byl jeho začátek: „Kacírsem jest nebyl Čech, aniž ještě v těchto dnech muž nalezen býti. Zde pokládá Chelčický 4 roty v Čechách: 1. římskou, 2. pražskou, 3. tábořskou a 4. neznámou a obzvláště zjevnou ale z mnoha oddílů pozůstávající, který každý co jiného tvrdí, život Antikristův vedou, ba někteří i smilní toliko obecnství žen mají. A ta čtvrtá rota nejvíce se rozmáhá z přivrženců třetí roty. — *Knihy výkladův na čtení nedělní*, totiž Postilla, tištěná 1522 a 1532. — *Výklad na čtení sv. Jana 1. kapit.* (Rukop. v cis. bibl. pr.) Spis obsahem nepatrný, jazykem výtečný. *Spis o milosti boží. — O moci světské. — Psaní Petra Chelčického dvěma kněžím kteráž jmenuje (Mikuláše a Martina).* Rukopis v Ochránově. Komenický vlastní rukou připsal: „Zlatý list.“ — Mimo to sepsal řadu traktátův menších, výkladů na části evangelíí a j. mezi nimiž řeč o *sákladu zákonů lidských* obzvláště se vyznamenává.

Sít víry a Postilla jsou nejznamenitější spisy Chelčického. Sít víry tiskem vyšla, jakž na konci tištěného exempláře stojí *skrze péči Chvala Dubánka l. 1521 na klášteře Vilemovském*. Václav a Hynek z Perknova ji dali tisknouti a předmlouvou zajímavou ji opatřili, kdež mezi jiným se nachází následující: „*Sepsaná a složená jest (Sít víry) od muže ctného a šlechetného, v naději boží svatého, k tomu dary páně a moudrostí ducha svatého bohatě naplněného jménem Petra z Chelčic, kterýžto muž akvěl se vnitř dary božími za času mistra Rokycana: mistru velmi známý, v časté přítomnosti jej mívaje, kterýžto Petr mnoho jiných rozličných a velmi potřebně užitečných knih zákona páně sepsal a zůstavil jest církvi svatě ku prospěchu, proti Antikristu a zavedení jeho . . . kdož v těch knihách čísti bude přesvědčí se že Bůh nad předky našimi neradícil se zapomenouti ale že v nich ducha složil a jím je naplnil.* Dále spisovatel předmluvy žaluje že knihy ty se zřídka nalezaly proto že kněží jim překáželi, hyzdili lidu obecnému, *bludnými a kacírskými je nazývali* a to pro nic jiného než že jim probandy ujímá . . . Ale jiní lidé všech stavů oblíbili prý si P. Ch. aniž sobě Petra oškřivili proto žeby laik a v latině neucený byl. Nebo ač nebyl mistr sedmera učení ale jistě byl plnitel osmera blahoslavenství i všech

božských příkázání. Byl také pravý doktor český v zákoně páně vynučený i bez poblouzení od pravdy . . . *nebot velmi daleké a vysoké jest učení boží od lidského jako nebe od země, nebot umění boží činí člověka tichého a pokorného, ale umění lidské nadýmá a povyšuje se pýchou. A protož tento muž výborný P. Chelč. ná-doba vyvolená páně maje dary veliké a sobě svěcené z milosti boží, učiv se také v té škole nejvyšší ducha svatého, vynáší staré i nové věci z pokladův páně, sepsav a složiv tyto přeužitečné knihy jednomu každému člověku všech stavů neb všech stavův se v nich dotýče . . . a všechny z neřádův tresce . . . proti náleziim papežským a ustanovením lidským, nejistým i proti jiným všem nejistotám zmu-žile píše a mluví . . . První pak strana knih těchto zavírá v sobě kdy a kterak zavedení tak hrozné přišlo v církev . . . a také kdoby chtěl pravého základu dokopati se musilby mnoho rumu, jenž jsou nálezkové v církevenstvu lidmi vnešení a uvedeni ven za město vy-vesti . . . Druhá pak strana knih těchto zavírá v sobě kterak jsou povahy a náramně se rozmnožily roty mnohotvarné rozličného učení a nekřesťanského náboženství. A ty všechny roty jsou veliká překážka pravému poznání u víře . . . neb jsou ducha pýchy oblékly na se. Ne-bot prádci daremných pln jest svět . . . každý podle svých zámyslů hledá boha v činech soběvolných, jakž chce, a když chce a v čem chce nedbaje na to mnoho, líbí-li se bohu s tím či nelíbí . . . atd. Jest vsak podle Chelčického, síť víry víra Kristova kterouž má člověk vy-tažen býti z moře hlubokého tohoto světa a z jeho nepravostí, nebo podobně jako v moři tělesném ryby kdes tam v hlubinách temných přebývají takž lidé zde na světě jako v husté tmě přebývají nemo-houce viděti ani za se ani před se, protož síť víry jediná k zachování života ostává člověku v takovém nebezpečení a takové tmě jako v hlubokosti mořské . . . Těž prý o duchovních a světských věcech nic nemůžem jistiti pravé, jediné věřiti, . . . protož ke všem věcem víry potřebí jest . . . Kam se bez ní pohne člověk jakoby se v temnou propast vrazil, že ihned tudíž blud pochyti člověka . . . Jelikož víra na slovích božích stojí, tedy musí člověk i slovíum božím věřiti . . . Ale přišli prý časové zvrácení, že lidé víru pravou za blud a kacířství mají a ve mnohých strankách pouhé kacířství za víru drží . . . Kdož neví v čem pravá víra leží, k tomu má pravý rozum býti . . . Dojda Chelčický na zřízení zemská praví že „Soud mezi bratřími založený má býti na lásku,“ Dále pak dí: „Ale kozlové rohatí, ukrutní, la-komí a mstiví, ježto jsou oděni moudrostí tělesnou, umějice se z viny v soudích vyvoditi, zločiny své přikrývati a na jiné je epáti, ti na rá-t-honz slušejí na soud, kdežto je rovné potká, aby se zapálili stojíce*

před bohy, k nimž jsou se s žalobami utekli, ano je přemítají, ošacují, v kládu sázejí . . . ale prvně soud mezi bratry by byl nejpotřebnější podle dobroty, nebo ten by cnostně a polepšením svědomí bratrských mohl jednat býti.“ . . . Objevuje pak Chelčický kterak apoštolové lid prvotně u víře zřídili jsou skrze dekonalost práva božského. Mluví pak proti tresta smrtelnému . . . „kdežto podle zprávy městské všudy takovým smrt postavena jest za protivení, bez polepšení, a jest skutek nemilostivých lidí tohoto světa, ješto želejíce bezpráví a škod tělesných, hotovi jsou mnohé lidi umrtviti pro ně; protož to mrtvení lidí kteřížto svět obmýšlejí, svět milují, světa želejí . . . Když pak zákony městský a papežův vmařena, ihned stav křesťanský v své pravé dobrotě menšil se a hynul . . . A to váží ti, kteříž píšou kroniky a my to okem vidíme, že ta dva zákony jsou neškodlivější porušení a umrtvení víry a zákona božského. Protož my poslední sedíce jako pod stínem těch zákonů mdle mluvíme o zákonu božím, aneb o zpravě jeho, ana nám tma těch zákonů zastřela oči, protož díme: Jestli zákon Kristův dostatečný bez zákonů lidských, přidaných, založiti a spraviti zde na cestě náboženství, plné, křesťanské řízení jehož řád jest dostatečný jako tenkrát byl . . .“ Zde se Chelčický odvolává na prvotné řízení společnosti křesťanské. Velmi zajímavé jest kterak o počátečním křesťanském bratrstvu mluví a k čemuž pak dokládá: „Ale což jsem tu pověděl pochvaly o první církvi Kristově to vše smrdí v církvi římské jako ohyzněné kacířství, nebo taková důvodově potupaeni jsou byli od mistra auditora kdyžto Čechové dovedili jsou kalicha božského prvotní církvi svaton . . . protož ten mistr posluchač soudů papežových potupil jest ten důvod jakož křehký mdlý a škodlivý . . . a to dí o církvi první mezi mnohou jinou řečí že církev svatá první byla jest hloupá a zarmoucená . . .“ Posmívá se pak auditorovi bazilejnému sečnou ironií uváděje slova jeho a líče vady a chudoba první církve nové. — „První církev hloupá, bez ornátů sloužila a bez oltářův i bez kostelův, jedině páteř při sloužení říkajíce; ale poslední ješto umí boha cítiti, kamení veliké, a nákladné kostely a oltáře zjednala jest, a ornáty krásné a všecko zsvětíla, modlitby i zpívání na měsích rozmnožila jest, a to vše skvostně ozdobila aby poctivost boží hojná byla skrze okrášlené kostely, malované stěny, koberci oděné s světly, zvany, varhany, písněmi a vysokými hlasy a s notami prolamovanými. To vše opatřila ta církev bohu, nebo on velmi žádá tak otěn býti a tužeben jest když málo vesku shoří a stěny se nestávají pěkné . . . Protož o takém otění měl jest ujmu v hloupé církvi (prvotné) a t. d.“ Viděti z toho jakým hledem patřil Ch. na jednoduchá zařízení prvotné církve křesťanské a protož se diviti nelze že na ně zakládal svou

společenskou soustavu, jejíž zásadou byla rovnost, volnost a bratrství. Křesťanství v sobě chová tyto zásady, potřebí tedy toliko aby se společnost vrátila k čistému křesťanství a zbytečný objeví se veškerý jiný řád, jakožto pohanský, jemuž králův i pánův potřebí. Zákon lásky ale ve všem a ke všemu dostačuje. — „Jediné přestupníkům zákoná lásky ocet kyselý zprávy městské jest potřebí. Protož od hříchův přišla jest potřebnost úřadův králových a jich zákonův na pomstu hřichu a neposlušenství boha; a čím více pokolení lidské vzdaluje se od boha i od jeho zákona, tím více potřebí jest aby se těch práv přidrželo a v nich podpíralo. Nedím, by v nich stálo právě pokolení lidské, ale podpírá se jimi aby ovšem nepadlo. . . Zákon položen a vydán býti má lidem podlé jich položení neb povah, protož podlé rozličných obyčejův lidských. A že není jednotejné položení aneb povaha dokonalých a nedokonalých, a některé věci podobné sou dokonalým kteréž nejsou podobné nedokonalým: protož vydavač zákonů jenž množstvím vládne, jemuž i zákon vydává v němžby obcovalo množství a že větší strana je nedokonalých, protož podobné věci množství musí přikazovati, aneb jinak učinil-by je horší, kdyby přikázání, dokonalosti, přestupovali. . . Protož ten, kdož zákony ustanovuje, těch věcí zabraňuje, od nichž podobné a lehce množství může se zdržeti. Protož zákon má býti poctivý, spravedlivý, podobný i podlé obyčeje vlasti, městu i času podobný, užitečný, zjevný, aby nic skrytého k polapení nedržel v sobě, pro nižádný zvláštní užitek, ale pro obecných všech popsany. Nebo kdyby zákon množství, v němžto větší jest strana nedokonalých, těžké věci nebo nesnadné přikazoval, příliš by chtěl vytrhnouti krev odporovati a potupení aneb zarmocení pokoje; nebo kdyby množství dokonalých a nedokonalých, takový zákon těžký a nepodobný byl uložen, byloby toliko vlito víno nové v sudy staré a bylo by víno rozlito. Nebo kteřížto jsou starému životu poddáni a v hříších jsou se vykrmili, kdyžby k novému životu ctností přikázáním dokonalosti byli souženi, v horší věci by upadli a víno přikázání dokonalosti zkrze nevážení byloby rozlito. . . Každý který vydává zákon míní některý konec přivést, protož všecky věci, kteréž k tomu konci sluší, řídití má podlé žádosti a způsobu toho konce. A konec lidského zákona jest upokojení obce; protož ten zákon těch věcí zbraňuje kteréž by tomu pokoji odporové byly, ale ty věci trpí, jichžto zbranění aneb mstění zarmoutilo by ten pokoj“. . . Ale nebylo by zákonů nijakých potřebí kdyby jediný zákon lásky se zachovával a křesťanství na zemi zvítězilo nad pohanstvem. Z pohanství vychází všecken nepořádek na zemi a protož mu nutně řádů potřebí, k upoutání je, aby lidstvo neustále znepokojováno nebylo a všeho vezdejšího

dobra zbaveno. A proto světaká moc se zmohla. Může ona „odjiti život, ale vůli přenesti v jinou nemůže.“ — Všecka tedy světaká vláda přichází od hříchu . . . „Nekaždý kdož se v moc víze, aneb jí používá, bohem se v to vede, ač i z dopuštění božího toliko může se vázati v moc. Nebo některé moci od boha jsou k zřízení země a některé povstávají k zetření země, jako mor a bouře, přivaly krupné a j.“ —

Společenská soustava Chelčického čeká ještě na svého vykladatele a osvětlitele. Potřebí k tomu nahlédnutí do veškerých jeho spisů k nimž ovšem nekaždému přístup jest snadný. Posud jediný Palacký v IV. dílu své historie důkladnou o něm uveřejnil zprávu. *Gendeky* (Böhmen und Mähren im Zeitalter der Reformation) jaksi ostýcha- vě přeplavil hladinou nevniknuv do hloubky, v čemž ovšem mu snad i tendence jeho překážela. Šafarikova rozprava o Chelčickém, již četl v české společnosti nauk nevyšla posud tiskem. — Palacký jenž i pařížské i olomoucké a j. rukopisy proskoumal ovšem živým naznačením zásad Chelčického zbudil zajisté vědochtivost stoupencův svých v míře nejvyšší a pobídnul je k rozsáhlým studiím o Chelčickém. Nám zde dále nezbyvá než jeho slovy naznačiti náhledy Chelčického jakž on je ve spisech velkého našeho filosefa stopoval; — „Čisté a pravé křesťanství panovalo jen v prvotní církvi až do císaře Konstantina Velikého, kteréhožto když prý Sylvester pustil u víru, bez proměny života, se vším panstvím a se všemi právy pohanskými, křesťanství brzy zpohánělo veskrz a veskrz. Papež císaře účastna učinil Krista v pohanství, císař papeže zase učinil účastna světa i zboží a chvály jeho; protož kdež prvé Sylvester a Petr Valdenský kryli se po lesích a po jámách před ním, potom císař vsadil Sylvestra na mezkyni a vodil jej po Římě. Od té doby moci obě, císařská a papežská, podporují a drží se na vzájemí jedna druhou, všecko v církvi a křesťanstvu obracující soběcky k nebožským účelům svým. I téměř náruživě horlí Chelčický, kdekoli může, na doktory, mistry a kněží čili jak je kdesi jmenuje, na ty *satrapy císařské* kteřížto spojivše se s mocí světskou, velebí ji k užtkům víry a chtějí prý ji *vůliti u víru, jako vlastní věc víry*. Oni snášejí prý *pisma zákona nového i starého aby pána světakého bezpečně postavili pod víru Kristovou s mečem jako apoštola a náměstika božství; a radí mu, aby pokojnu činil a chránil svatou matku církev, aby spala dokud sama chce, i aby sloužil bohu nábožnou ostrostí meče ačby někde celá krajina popalem lehla*. Usilují oni prý jen o to, aby svět vešker byl podrašen pod jich poslušností; protož mocně pudí všecky, kamžko-li zamýšlí, zbirající vojaka i tisknouce jedny na druhé, aby lidé se vespolak vraždili, loupiči a všelijak hubili, a zprávy ničadné aby nehladali z víry

Křtiny, ale aby na jich příkázáních a na jich právech dosti měli o všech věcech. . . Myslénka však, která nejpředněji zradila nauku Chelčického, a byla jeho vlastní bylo naprosté zamítání práva k válčení, ba i práva k trestu smrti mezi křesťany. . . On prolévání krve pokládal za hřích a ohavnost bez výminky. . . Všecky bojovníky nasyval jen zprósto násilníky, zabijedě, vražedníky a roty bezbožné, nevymímaje z kletby své ani stavu rytířského, pokud sobě za povolání kladl vedení války. Odvolal-li jest bůh, příkázání svá: nesabiješ, nepokradeš, nepokádáš, neuciniš násilí bližnímu? A kdys jich neodvolal, neklamou-li mistři a kněží lidu omlouvajíce hříchny takové? . . . Všickni kdož to činili, nevymímaje ani M. Hasa, pili prý z vína kurvy veliké, jimž jest zapojila všecky národy tak že ve tráveninách jejich bloudí všickni. . . Ovšem já to vím, že M. Hus odán od sebe, připravuje se k mučedlnictví, nevyvodilby běhův bojovních, kdyby neměl širokého učení o tom v dobořích. . . Ale M. Jakoubek kdys mě jest kaceroval pro moc ve svém pokoji v Bětlově, řekl som jemu: kdys ta moc prvé u víře stojí podle té tvé řeči, máliš správu v evangelium ke svým skutkům, k bojům a jiným ukrutenstvím? Řekl jest: nic, ale staří svatí tak pravi. A po odjetí královu od Prahy (1420) kdys mnoho lidu zbito z obou stran, vymlouval ty zabijede řka: jáť jim nemohu svědomí činiti z těch zabiti, nebo stav rytířský byl by potupen! Odkud to pije ten muž veliké tichosti, postavy posvátné? . . . Bylby se osupil na každého, kdož by v pátek snědl jelito svini, a teď nemůže z vyliť krve dlouhí svědomí činiti! Kdo jest jemu svědomí odjal? . . . Táš se tebe (psal Rokycanovi) které to rytíře miníte jimž to běh bojovní přislúší? Ty-li kasalické? (švihácké) jesto na hrádích a na torzích vlasy ramena odhvají a suknie krátké mají, jimž podobné nemohou zadku přikryti? Jest-liže jediné ti mají bojovati, což pak činí v bojích měšťané a sedláci? Pohleďte na své řeči, žeť právě nejsou; že vy v čas boje naděláte rytířův z koželučův, z ševcův, z špulcův i z těch kdož máte palici nésti, a na kázaních mluvíte o knížatech a rytířech a naděláte jich ze všech lidí. Než ani král, ani knížata, ani páni ani hušení panošce nebojují sami, ale každý moci vypudí své sedláky, z šibalice tak a k mordu připravujice lid veskeren. . . Takovým to horlením proti právu a obyčejí války vůbec dělil se tedy Chelčický ne od Říma toliko a Prahy, ale také od sekty Tábořské a Siročelí, a neměl za živobyťi svého než-li skrovný počet přívržencův kterým dáváno jméno „bratři Chelčičtí.“ — Neboť zamítaje všecko zamítání moci světské připuzující,

co pohanství, nerozmýšlel se přiznati se i k nejkrajnějším z nanky své vývodům! (Palacký Dějiny IV. 1. str. 415 a d.)

Muž tak původní, a samostatný myšlením musil se i co spisovatel rázem a způsobem svým líšiti od vrstevníků a převyšoval je skutečně jednoduchostí a řečnickou téměř výmluvností vlády kde se mu o vyvrácení náhledův nějakých, o překonání předsudkův vkořenilých a nepravého smýšlení obecného jednalo. . . „Jednota nerozdílná rozumu i srdce činila jej výmluvna.“ — Svědectví o něm stojí několik, souvčkých i pozdějších pro něho i proti němu horlících z čehož souditi jest že na spisy jeho patrná se váha kladla. — Domnění že by Chelčický byl ševcem vyšlo z nějakého vtípu už za jeho času kolujícího. Na to poukazují slova inquisitora Jindřicha Justitorisa ve knize *S. Romanae ecclesiae Defensionis clypeus* v Olomouci 1501 tištěna: *Et hoc occasione conjudam libri, quem perfidi Copito nominant, in quo sanctam Romanam ecclesiam ex apocal. c. XVI. meretricem apocalypticam nominat. Est autem Copito in bohemiis idem quod paradigma etc. . . quia ipse collector libri sutoria artis existens librum suum sic a sua arte nominare voluit. . .* Těž Joachim Camerarius, (vlastně Liebhard) jeden z nejasloužilejších filologů a vůbec spisovatelů XVI. století v knize své *Historia de fratrum orthodoxorum ecclesiis in Bohemia, Moravia et Polonia* zmíniv se pochvalně o Chelčickém, a uváděje i dobré svědectví Rokycanovo o něm praví posléze: *Fuit sutor unde ab adversariis doktor kopytarum appellabatur. . .* Ve spisech a listech Českých bratří často se zmínka činí o Chelčickém, a vůbec souditi jest že spisy jeho se mnoho čítaly a v úvahy braly v tehdejších Čechách a že podstatná jeho mínění s uznáním se potkávala u všech svobodného myšlení schopných a v předsudcích neutnulých. — Marné se v tehdejší literatuře evropské ohlížíme po muži jenž by Chelčického byl myšlenkami a svobodným názorem do poměrů společenských dostihl. Osvěta si zbuzením klasicismu novou prokrestila cesta do života a z nových zdrojů nové se připravovaly proudy. Měřítka rozumu se klásti počalo na dogmy, víra podvržována byla tu a tam už kritice myslitelů; počaly se rozeznávati pravdy věčné, čili zjevené od vznešené a nařízení lidských. K tomu uváděla pokročilá věda. Skolastika se blížila k úpadu, rozřicujíc se sama v sobě. Povaha její se snačovala posud snahou o jakési uprostředění mezi věděním a věřením. Stálat pak skolastika v službě víry, vykládajíc ji a vydávajíc své výklady za důvody. Tyto důvody její brzo nestačily. Vyhledáváním nových postoupila o některý krok blíže k uvázení pravd jí předkládaných, pokročila k přímému rozumování. Čím více se rozumování osamostatnělo, tím více se uchýlovalo od prvotních myšlének z nichž vycházelo a k do-

cela novým a jiným vedlo resultatům než-li ku zaměřeným. Přestalo odůvodňovati to co za pravdu mívalo a začalo vyhledávati pravdu z důvodů. Nedošli ale k důležitým praktickým resultatům, leda že vědu na důstojnější uváděli dráhu a jí osamostatňovali. Uznali za pravdu čemu víra učila a též i to co rozum vyvodil tvrdíce že totéž co na stanovisku dogmy pravdou jest může se stanovistka domyslu pozorováno nepravdou býti, jelikož, jak už kardinal de Cusa tvrdil: *Praecisio veritatis inattingibilis est*, t. j. že absolutní pravdu člověk nedostihne. Jinak skolastika pozbývala důvěry už i tím že pravi učencové již do Aristotela a Platona a j. bezprostředně nahlíželi a odkrývati počali jalovost dialektiky její. Nebylo však potřebí proti ní přímo vystapovati. Zájmy jež klassicismus na dějiště povolal stačily k jejímu odstranění. Zpory mezi Platonismem a Aristotelismem naplňovaly hlavy myslitelův; staré stavby klesaly, nové síly pracovní bouraly a odstraňovaly rum s horlivostí mladistvou. Mnoho nových cest pokroku a osvětě se razilo — vedle starých, ale nikdo se neodvážil opustiti směry zvykem a písmem posvěcené, nikdo nenastoupil dráhu jež by k jiným vedla koncům. Tuto zásluhu si vydobila teprv reformací jež v Čechách vznikla a důsledně postupovala cestou opravovatelskou neustanouc a nepřestávajíc na zvrácení některých částí ale bažíc po úpravě celého života vnitřního i vnějšího. Boj proti skolastice byl první zjevnou známkou její; sledila pak snaha o národní neodvislost, o emancipaci státu od hierarchie, občanstva od aristokracie. Myslicí duch se hlásil o své právo, obce o autonomii, národ se odpoutával od autority jež se nezakládala na zásluhy o svobodu jeho. Všecky tyto snahy pokud v literatuře se zrodily nemohly jiný obraz poskytovat než-li jakýž hemžící se živly na mnoze co nevyvinulé ještě prvky v zápasu mezi sebou poskytnouti mohou. Bylať to v některém ohledu vojna všech proti všem. Nové myšlenky, nejsouce ještě vytrřbené kritikou odvážlivými vpády do starého haraburdí s mladistvým se uvrhly ohněm, rozmetávaly je a ztroskotávaly nepomyslice na novou stavbu, či vlastně nesoustředivše se v myšlénce jedné a nespojivše se ku zbudování nového jí chrámu. V tom zajisté byli Čechové první a nesmírnou zásluhu o osvětu si vydobyli že světu předložili jsou návrhy k opravám jež ale svět nepochopil, snad proto že opravy tyto tam kde společnosti samé se týkaly nebyly dosti jasně formovány. Na opravách v církvi jež navrhl Hus, a na kalichu přestati nemohl konečně probuzený myslící duch. Jak milé se zahloubal do účelů za kterýmiž první církve a počáteční křesťanské spolky se zbudovaly zachtělo se mu směru těchto, jež ovšem čelily na převrat společenských řádů tehdejších. Neznáme spisy mistra Protivý, nevíme které články od kterého z kněží tábořských pocházely, ale víme

že rozličných bylo výkladů a návrhů z nichž by se bylo dříve vymýtití musilo co na odpor stálo druhým a v jedno slýti co k sobě se hodilo. Ani minulost ani přítomnost nepodávala takový systém v němž by se byly zjednotiti mohly rozličné strany co socialní, náboženské nebo filosofické problémy v jedné logické soustavě. Musil přijíti duch jenž proniknuv je všecky silou ostrohledu svého rozumem je sloučil a ucelil a domyslem svým dovršil. Takový duch zajisté byl Chelčický, a věru, kdyby byl latinou psal, v celé učené Evropě by byl probudil ruch nový a nové směry v evropské literatuře vyvolal. Takž ale o spisech jeho toliko nejbližší mu kruhy zvěděly na něž se i působení jeho obmezilo. Ale duch duchem se probouzí a protož okolo Chelčického a brzo po něm se objevili mužové jižto za podobným směrem podobné práce podnikli. — Že Chelčický měl také protivníky a odpůrcův, kdož by na tom pochybovati mohl? Literární jeho repliky dosti živě za to mluví a neméně zmínky v rozličných spisech o tom činěné. Nejpršnější kritiku na spisy Chelčického uveřejnil Jesuita Václav Šturem v knize *Srovnání víry*“ at.d. r. 1582 vydané. Píše o Chelčickém takto: „O tom Petru Chelčickém já sem nemnoho slýchal a skoro nikdá, a protož jsem toho velmi žádostiv byl věděti jaký to člověk byl a co jest dobrého měl že ho tak velmi bratří naši chválí. I staral sem se o to, abych nějaké jeho knihy míti mohl a je přečísti, a v tom přišla mi do rukou jedna kniha. . . . *Sít víry*, dosti veliká a obširná. . . . S chtivostí sem tu knihu čísti počal, naděje se že v ní něco dobrého najdu, ale . . . ta kniha tak velikým rouháním proti bohu i svatým jeho naplněna jest takovým hanobením osobnosti světské i duchovní, tak hroznými a velkými bludy, že sem se toho i sám uleknouti musil, obzvláště pak ta kniha proti vrbnosti světské i duchovní a proti právu městskému, císařskému i též duchovnímu sepsána jest, kteréžto knihy a učení, kdyby lidé následovati měli, tedy žádné město, žádná obec, žádné království, žádné císařství, žádné panstvo, žádní stavové, žádná práva a řízení zemská by státi nemohly, ale všecky ty věci musely by zahynouti a vykořeněny býti. Což všecko netoliko jest proti písmu sv. ale i také proti rozumu a zákonu přirozenému, a však toho tak bludného a jako duchem ďablovým člověka naplněného bratří chváliti smějí a tím se chlubí, že jsou od něho z bludu vyvedeni a osvíceni.“ —

Z těchto slov obmezeného Jesuity vysvítá že spisy Chelčického ještě po sta let oblíbeným byly čtením v Čechách, ovšem v kruzích výhradních až po hříchu se jich věda česká neuchopila aby na základě jejich dále stavěla. — Jest-liže *Sít víry* jest přísná kritika na společenský řád položena, vycházející ze zásad čistolidských jež první církve Kristova uznávala, jest kritika Šturmova o Chelčickém založena

na vyvrácení tímto zásady a tím tedy už v zárodku jalová. Šturem uvádí že by ajnutím se učení Chelčického stojící poměry politické a sociální zahynouti musily. Tot ovšem jisté, ale Chelčický na jiné nesměřoval než-li aby zahynuly. Nedokázal tedy Šturem tímto zásadním výrokem ničeho proti Chelčickému. Dále pak uvádí Šturem *sedmero blaživ* jež síť víry obsahuje, jejichž uvedením náhledy Chelčického spíše osvětluje než-li vyvracuje. Bludy pak vyvozuje následujícími slovy: „Nejprvé vykládá Petr z Chelčic jaká jest to síť víry a praví, že ta síť víry jest síť Petrova, jež jest slovo Kristovo, neb zákon jeho, neb víra Kristova založena jest na slovích jeho, kteroužto síť má člověk vytažen býti z moře hlubokého tohoto světa a z jeho nepravostí. A tak prý všeliké písmo od boha vydané, z něhož rozumně mohou lidé naučeni býti, síť víry slove. Protož to sv. písmo podobně jako síť tělesná, plete se a víže jeden uzlík k druhému, až veliká a celá síť bude. Taktéž pravda písmo sv. jedna druhé se přidrží, až tak všechna spolu obsahnou množství věřících. Tuto ještě ne zle mluví,“ — praví Šturem, — „ač to jest hned proti bratřím našim, kdež sv. Petra za nejvyššího biskupa poznává, že jemu síť ta slova boží poručena jsou; a ty prý síť nejprvé jsou Kristovy a potom Petrovy, jako i to když píše, že by síť celé byly za tři sta let a tehdáž prý církev boží dobře stála, více než tři sta let po stoupení páně, toliko spravující se čtením svatým, prospěvaahu v duchovních dobrých věcech; nebo pro víru trpěcha všickni nejvyšší biskapové, kteří jsou od Petra až do Sylvestra, jichž to jest bylo v Římě 35 v počtu na místě sv. Petra, jedni po druhých až do nadání Sylvestra, trpíce mučednictví od knížat římských a t. Druhé píše“ — praví Šturem o Chelčickém dále — „že ta síť Petrova za času sv. Sylvestra a Konstantina Velikého, prvního císaře křesťanského, nejprvé roztržena jest, — neb tehdáž prý Sylvester odstoupil od zákona Kristova proto, že jest mu se stýkalo v lesích a horách se krýti; a tehdáž prý síť Kristova roztrhla se, když ty dva velryby hrozna do ní vešli: to jest kněz nejvyšší s panováním a s úřady a s mocí pohanskou a ti dva velrybi hrozna prý tak jsou ta síť zedrali, že jest jí málo v ocelosti ostalo. Dále píše toho dokládaje, že od těch dvou velrybů narodilo se rot šibalských velmi mnoho, jako jsou roty škodní koleatské, pak roty farářské, potom mnohé tváři erbové a potom roty a šibalství městská a s těmi prý rotami všel jest všechnen svět v síť víry Petrovi se vším zlosynstvem, což jeho muž ten svět míti v sobě. A to jest blud první. — Blud druhý — píše Šturem — jest tento, když . . . píše že podle písmo sv. lid křesťanský nemůže žádně své vrbnosti světské míti, to jest, že žádný křesťan nemůže býti rychtářem, ani konšelem, ani purkmistrem, ani soudčím, ani ou-

radníkem, ani knížetem, ani králem, ani císařem. A protož takové
ouřady správy pohanské nazývá, říká, že křesťané nemohou víry Kri-
stovy následovati podlé té správy pohanské a městské na rathúzích
pod žalobami stejíce a tak nemohou Krista účastni býti, ani spasení
věčného dosáhnouti, v tom umírajíce, poněvadž jim to odpustěno není,
aby své rychtáře měli, kteří by je nutiti mohli k soudu státi. A potom
píše Ch. že Konstantin pohaněl víry, když ty ouřady na křesťany vložil.
A málo před tím . . . velmi nevázně o císaři a vši vrohnosti mluví a
píše takto: *Druhý velryb, jenž se jest uvalil v síť víry a zedral
ji příliš jest císař s panováním pohanským, a on jest kořenem po-
hanství, v němž se obrátilo křesťanství.* Item: Tu též přirovnává
císaře k lotrům a k Ruffianům, kteří čelednost s pannami počtivými
přijali a moc nad nimi obdrželi, aby nad nimi vládli. A v listu 28.
takové ouřady nazývá šibalskými rotami a praví, že takové roty ne-
mohou podjíti pod zákon boží, neboť prý všecken lid křesťanský srovnán
ma býti v dobrotě a v víře a milosti, bez osobení těch zvláštností,
totiž panství a ouřadu, aby tak rovností přistoupil jeden k druhému
a miloval jeden druhého jako sama sebe. — „Blud třetí,“ praví Šturem,
„jest tento, že zamítá všechna ta práva zemská i městská i také práva
dachovní . . . kdež praví, že ty dva zákony, totiž městský a papežův
jsou neškodlivější ku porušení a umrtvení víry a zákona božího. Blud
prý čtvrtý z toho třetího pochází když Ch. obšírně píše, že křesťané
podlé práva světského a císařského nemají se o statky souditi, by se
jim pak i křivda děla, ani se utíkati k císaři aby jich ochránil, neb
jest to prý nadějí v člověka klásti a boha opustiti a skrze moc se
mstíti, ale že mají křivdu trpěti. A protož souditi se o statky podlé
práva jest odstoupiti od boha a od zákona jeho a zvoliti sobě cizího
boha, císaře a jeho zákony. — A z toho též prý pochází blud pátý,
velmi škodný všem lidem, když to podlé své bludné hlavy psáti smí,
že zlí a nešlechovní lidé, jako zloději, loupežníci a morděři a jiní zlo-
činci podlé správy Kristovy nemají po svém provinění puzení býti, ani
jináče trestání a pokutování, než skrze dobrotivost bratrskou je sná-
šejíce, aby opraveni byli a nechtěli-li se opraviti, aby se jich varovali
a vystříhali. A protož prý takové lotry mordovati a usmrcovati jest
proti zákonu Páně činiti, a jest skutek nemilostivých lidí tohoto světa,
jizto želejí bezpráví a škod tělesných, jsouce hotovi mnohé umrtviti
pro ně: protož prý to umrtvení lidí jest věci světských lidí, kteřížto
svět obmýšlejí, svět milují, světa želejí a té křivdy která se jim na
něm děje a ti Krista nemohou účastni býti, poněvadž správy světské
a pohanské následují . . . *Blud šestý,* — praví Šturem — *hrozný
jest, když učí, že lid křesťanský není povinen platův ani úrokův pla-*

titi ani daní, ani kapitálů ani cel, ani žádných robot dělati . . . vyvrženo jest právo královo se všemi šacuňky, s robotami, s desátky ze všech statků svých s podrobením bratra svého . . . *Blud sedmý* jest tanto, když zamítá Petr Chelčický všechny stavy i všelikou urozenost, a praví že jsou roty šibalské, víře křesťanské odporné, kteréž . . . táhnoa víru po sobě, aby jich šeredství některak ochránila, jako oděv poctivý život málemocných chrání. A též i to dostavuje, že dobývání erbů jest zámysl nepravý, od pohanů nalezený a divně se těm erbům posmívá, fka, že někteří kupují sobě za erb ke své cti bránu, někteří vše, někteří řebřík, někteří psí hlavu neb půl koně aneb svinské jelito aneb k tomu podobného, a v těch erbích, prý stojí dobrota a důstojenství vládicího . . . A potom píše, že pokolení erbovní dvakráte se rodí v hříších. Nejprvé z Adama. Druhé rození vládicí z hříchu jest, když již urození nalezeno jest od pohanů a že oni svou dobrotu na erbích zakládají. A protož prý vládictví jest druhá máť hříchu, neb na ní porodí všechny věci v hříchu, když má v ní základ hříchu mnohého bludu na erbích založeného. „O těch rotách, ježto jsou tělo Antikristovo, — praví Chelčický — zvláště o těch erby zkorunovaných, řekl jsem, že mnohé jsou a velmi odporné Kristu Ježíši, majíce dech Antikristův v sobě. Také ta městská šibalstva, ta jsou pak stolice Antikristova aby mezi nimi nejsvobodnější svůj dech vydával, protož jest Antikrist silné město, hrady, tvrze a kláštery osadil svým duchem, protivným duchu p. Ježíše, jeho životu a zákonu atd.

Zmínili jsme se již že kruh zvláštních přívrženců Chelčického se působil pod jménem bratří Chelčických. Jmenuje se několik míst v nichž se přívržencové Chelčického spojili. Bylo však podobných spolků velmi mnoho po Čechách, a známo jest, že už druhy Táboři se rozpadávali v rozličné sekty. Z bývalých valných stran se působili později nové menší, o nichž nám zde jen tak dalece jest se zmíniti pokud i v dějinách písemnictví jakéhos místa sobě získaly. Jeví se v sektarských a vůbec bohoslovných spisech této doby nejjasněji jak rozervaný byl tehdejší stav církve v Čechách a jest jich množství dosti veliké. Nejen že boje theologův po ukončení válek husitských nepřestaly ale rozvinuly se a pučely téměř ještě bujněji na svém poli. Ale i mimo dogmatiku a polemiku vydávala bohoslovecká literatura dosti hojných plodův.

Čtení spisů biblických v této době všeobecnou se stalo potřebou. Nejen theologové ale i světští lidé se obírali opisováním bibli a páni si je hojně opisovati dávali. Takž Filip z Paděrova obhájce tábořského hradu Ostromeče v Čechách si l. 1435 psáti dal bibli skrze Jana z Prahy jakž na konci nového zákona poznamenáno: *Tato bibli sko-*

*nána jest s pomocí pána boha a k rozšíření jeho svatého zákona, z rozkázání a nákladem slovního a opatrného muže, pana Filipa z Podeřova skrze ruce Jana z Prahy Aliaps řečeného atd. Jest krásně na pergameně psaná. Později biblí tato se dostala do rukou p. Karla z Žerotína pak p. ryt. Straky odkud též Strakovská zvána. — Bible pražská pochází as z let 1435–1450, Mikulovská (1440–1450), Dlouhoveská jež končí: *A tak konec leta od narození syna božího tisícého čtyřstého sedmdesátého pátého skrze Václava na Meduláne v Novém městě pražském atd.* Bible Novoměstská, na pergameně s krásnými dílem ozlacenými dílem barvenými iniciály u každé kapitole. Nový zákon jest později psán a na konci lze čísti: *Skonaly sou se knihy písma svatého kteréžto knihy slovu biblí anno Dei 1456 v sobotu před hromnicemi. . .* Bible tato se chová v klášteře Cisterciáků v Novém městě za Vidni. — Známe pak z polovice XV. století ještě biblí Strahovskou, Kladrubskou, Poděbradskou, Šefhauskou, Pernšteinskou, Lobkovickou i jiné psané, což zajisté důkazem že opisování a překládání sv. písma Čechové tehdejší velikou pílí věnovali. Balbín a Lapáč tvrdí že slovníký Prokop z Rabšteina sám vlastní rukou přepsal celou biblí velmi krásně — bez pochyby latinskou, neboť i latinské se u nás pilně opisovaly. — Jak mile pak umění knihtiskařské vynalezeno bylo přičinili se Čechové o vydání biblí tištěných. L. 1488 tištěna byla bible v Starém městě pražském prací Jana Pytlíka, Severina Kramáře, Jana od Čápů a Matěje od bílého lva. V předmluvě k Žaltáři vyznává vydavatel, že jest latinského přeložení Jeronýmova z hebrejského užil, kteréž od vulgati se líší. Při konci zjevení sv. Jana toto se nalezá poznamení: *Prací této a dílu knih těchto zákona božího konec učiněn jest šťastně v slavném Městě Starém Pražském, kteroužto práci slovní muži a měšťané pan Jan Pytlík a pan Severín Kramář toho léta Konšele, a pan Jan od Čápů a pan Matěj od Bílého lva prohledajíc napřed ke cti a chvále boží a k dobrému a počestnému koruny slavné země české, a ku prospěchu věrných Čechův i Moravanův snažení před se uzavše, při ní náklady znamenité činili jsou, a mužův učených, mistrův pražských a jiných v zákoně božím rozumných v tom užívajíc pomocí při výkladech slušných a pravých, tak až k konci tuž práci přivedli. A to léta atd. — Léta 1489 vytištěna byla biblí česká na Horách Kutných skrze Martina z Tisnova, bez nápisu, a ani svrchu počet stran se nenachází. První litery při začínání kapitol jsou malé. Z předa stojí psaní a předmluva sv. Jeronýma, na listu šestém se začíná text. Při konci zjevení sv. Jana na zvláštním listu jest tištěno: *Skonává se bible jež jest zákon boží***

nový i starý literami vytištěnými na Herách Kutnách slavných, skrze mne Martina z Těnova léta atd. . . . Za času králování nejjasnějšího knížete a pana Vladislava krále atd. Jakož ona Pražská a první tištěná bible takž i tato druhá velmi jsou vzácné a bylo už v šestnáctém a sedmáctém století jen málo exemplářů těchto obou biblí jelikož ani Veleslavin ani Komenský je neznal síce by je byli onen v předmluvě k české bibli 1613, a tento v historii českých bratří, uvedli. — Léta 1506 vytištěna byla třetí bible česká v Benátkách vlašských skrze Petra Lichtenšteina. Krátká předmluva praví: *Vzali jsou na se tuto práci opatrní muži Jan Hlavaa, Václav Sova, Burian Lazar, Starého města pražského měšťané; svých velkých nákladův při tom nelitovali věrných lidí a osvícených v tom následujíc atd.* Bibli tato obsahuje 570 listů a 109 obrázků, a byla základem všech potomních vydání jak katolických tak i protestantských a bratrských. Doslov praví: *Bibli, jenž jest starý a nový zákon v nové česky v slavném u znamenitém městě Benátkách v zemi vlašské skrze opatrného muže pana Petra Liechtenšteina přijímám z Kolína na Rajně, jakož jest pak teď dole sám se podepsal, obyčejem svým kterýž při jiných knihách svého díla zachovává, pilně tištěna. Při kterémžto také tisknutí a neb díle, zpravci a neb korektorové byli jsou: Jan přijímám Jindřišský ze Zátce a Tomáš přijímám Molek z Hradce nad Labem atd. . . .* — Pouze Nového zákona uchovalo se dosti rukopisů z této doby, jako k. př. *Nový zákon Tetoucký, pak Švehlův, psán Petrem Švehlou z Hořiněvsi, Lupáčův, Martinem Lupáčem opravený, Zerotinský, od l. 1481 a jiné více.* — Z tištěných uvádí se: *Nový zákon Plzeňský, vydán r. 1475 a po druhé 1481. — Pražský od r. 1498. Boleslavský od r. 1518, v němž zajímavá se nalezá předmluva vydavatelova kdež udává že zákon tento nový znovu se tiskl za příčinou špatné povahy českých výkladů písma sv. zvláště prý v epistolách Pavlových v pražském a kutnohorském vydání, že v nich slova pokládána jsou kteráž i latinským textem a se starými českými rukou psanými výklady se nesrovnávají. „Ano jeden v svatém písmě učený doktor divě se tomu velikému změnění v imprimování pražském u horakém, nemohl seznati odkud by ta smělost původem počla a skrz koho tak znamenitá a škodlivá proměna způsobena, tak aby místo slov božích na některých místech lidská pokládána byla a místo rozumu víry a smyslu ducha svatého, lidský, odporný někde postaven byl, tak aby lidé čtouce za boží přijímali, ač některým ten výklad zdá se rozumější býti, a tudy aby víra i pravda přenešena byla v cizoložství atd. . . .* Končí pak kniha: *Skonání zákona božího nového*

... v *Boleslavi mladém nad Jizerou, Mikuláš Klaudian*. Jiný nový zákon vytištěn jest v Boleslavi l. 1525 u Jiříka Štyrsky. Opravené to vydání jednoty bratrské. V předmluvě vydavatel leccos, zvláště pak náрек na smělost českých vykladačů z Klaudianovy předmluvy připomínaje jistí že se latinského obecného výkladu přidrží a smělosti předešlých vykladačů vyvaruje atd. Doslov praví že vytištěna jest kniha v Mladém Boleslavi na *Hoře Karmeli*. Takovýchto pojmenování užívali Čeští bratří více a jako *Mons Carmeli* znamenalo Boleslav Mladou, tak *Mons Oliveti* Litomyšle, *Mons litorum* Prostějov a j. v. — Části biblí se v této době mnoho překládalo a opisovalo, nanejvíce *žaltářů* a poznamenati jest, že překlad obou nejstarších *tištěných žaltářů*, totiž *pražského* od r. 1487 a *plzeňského* od r. 1499 na nové od starších rozdílné přeložení ukazuje. Tentýž, bez pochyby od Husitův nebo Utrakvistův pošlý výklad pozorovati lze i v lepším pergamenovém žaltáři z XV. století a i v jiných desíti rukopisech z XV. a XVI. století. (Rozbor, str. 11.) — Ano, i apokryfické spisy nalézaly obliby a překladatelův, jako k. př. *Knihy Nikodema mistra židovského v nichžto popsání jsú skutkové umučení spasitele* atd. rukop. od l. 1442, pak *Knihy Tobiašova a Ezdraše proroka a mistra židovského v ty časy vézení Babylonského knihy* rukop. od l. 1465 a j. v. — Vzhledem k uvedenému prvnímu tištěného *Žaltáři* pražskému od l. 1487 podotknouti dlužno že v předmluvě váha kladena na to že kniha *tiskem* vydána: „*Jsu pak knihy tyto ne perem psány ani obyčejem obecně skrze písáře způsobeny ale rytými na tvrdém kovu literami velmi vtipným během učiněny a vytiskúny atd.* — Obliba v čtení biblí povzbudila zajisté přední myslitele k tomu aby ku pochopení zákona přispěli vykládáním spisů posvátných, zvláště evangelií. O sepsání takových výkladů a *postil* postaráno tebdáž dosti valně. Zevrubným probráním a uvážením výkladův evangelia by se nám zajímavá objevila stanoviště na kteréž rozliční vykladaatelé se postavili a z kterýchž vycházeli. Tré důležitých momentů se nám tu vyskytuje. Doba jež reformací českou přímo předcházela, doba počátku a výviuu reformaci pak doba jejího se vyplnění. Nelze nám tu činiti rozdílu mezi spisovateli světskými a mezi kněžími, jelikož všickni na theologické společnosti půdě. Avšak o způsob jakým tito a oni písmo vykládali objevují se nám charakteristická znamení časův. Ve výkladech doby reformaci patrně v popředí vystupuje ráz polemický. Milič i Štítný kárali nemrav kterýž vycházel více z nevsímání sobě pravd božích a z neposlušnosti církvi. Hus a Jakoubek poukazovali už na nemrav povstalý z nepravého pochopení a vykládání písma dorážejíce na církev, jeho vykladatelku. Neopouštějí však půdu církevního řádu vůbec v němž

toliko opravy sobě přejí, vykládajíce písmo písmem. Totéž činí i Rokycana u výkladu svém stavíc se na půdu kněze kazatele horlivého proti bezpráví světskému, dotýkaje se již poměrů společenských ješto v zmatek upadají pro neplnění zákona. Ale vidíme jej těsně přiléhati k zásadám dogmatiky strany pod obojí, jakoby se obával aby neupadl v pojmnutí písma rozumem svobodným, na jakéž se odvážili Táboři. Protož ve výkladech svých jest stručnější než Hus jehož postilla svědčí o prvním zápalu horlivého reformatora. V Husově postille pozorujeme útoky na papežství a vůbec chýlení se k negaci vstříc panujícímu řádu církevnímu. Hus ve výkladech svých neprovedl nijaký pevný systém kterým by církev česká pozitivní soustavy byla dosáhla. On povzbudil toliko opozici která se pak dále vyvinouti měla. Tím zůstavil nástupcům svým širé pole k dalšímu postupování a bourání starého řádu. Rokycanovi ale vysvítala nutnost konečného pozitivního stanovště. Setrval sice v opozici Husem naznačené ale kladl jí také meze. Tím se jeví postilla jeho vedlé Husovy na cestě k reakci, anižby novou jakous myšlénkou pontala čtenáře, a novou jakous pravdu v evangelích odкрыla. Jiného rázu jest postilla Chelčického. On též jako předchůdcové jeho stojí nezvratně na základech písma, a sice výhradně, s vymýtním všeho co přesně písmu neodpovídá. Zavrhl tedy výklady předchůdcův svých jakožto nedostatečné a nepravé, neklada na slova písma, jako příležitostně morálku aniž se snažil dogmatiku křesťanskou jimi potvrzovati a osvětlovati, nýbrž objevil zásady v slovu božím chované a na základní změnu poměru společenských poukazující. Jemu nebylo písmo sv. jakýmsi zákonem náboženským který obstáti může vedlé zákonů a způsobů jiných, podporující je a působení jejich usnadňující. Jemu bylo zákonem božským vedlé kteréhož jiné lidské se udržeti nemají jakožto povstalé ze svévolí lidského. V *síti víry* rozvinuje Chelčický svou soustavu křesťanskou, v postille podává argumenta k svému systému. Nutnost navrácení se k řádu bratrství a lásky prvotně společnosti křesťanské ta odůvodněna a vyjasněna písmem samým vyvozováním rozuma v něm chovaného. Směr *postilly* své vytknul Chelčický v předmluvě kdežto praví — že ti kteříž žádají bohu věrni býti a plniti přikázání jeho mají hleděti dobrých příčin a k tomu pomocných, i že řeč učiniti chce o tom přikázání ješto dí pak bůh: Pomni aby den sváteční nebo sobotní nebo nedělní světil. — „Toho svěcení rozum ukazuje odpočinutí od hříchův smrtelných“ — pravý Chelčický dále — „neboť s těmi žádný člověk nemůže nic světě a dobře činiti, ani v neděli ani v jiný čas. Druhé pak odpočinutí v den sváteční jest prý upokojení ducha i těla s bohem v dobrých činech a zaneprázdnění, v modlitbách a v slovu

božím a v tom, což ku pamatování dobrodiní božských přísluší. Protož křesťané v slyšení slova božího, v přemýšlování a v čtení trvati mají v den nedělní. A poněvadž jsou čtení zvláště položena na každou neděli, protož aby příčina byla k užitečnému svěcení *myslím tuto rozumy těch čtení popsati tak jakž já jim po jiných mistrích mohu rozuměti*. A že jsou v každou neděli i v jiné svátky zřídili a položili čtení nejvýbornější zdá se po tom řádu, že jsou ti milovali pána Krista a jeho čtení. Ale nyní, hledíce na duchovní úředníky, viděti jest po skutcích, že těmi řády slavnými v kostelích toliko zakrývají svá šeredství, svých ohavných životův, lakomých, svatokupeckých, smilných a prázdňých, v rozkošech vychovaných, kteřížto v chrámech oslavují čtení, vysokými hlasy je křičíce, zvoníce, jemu kadíce, žehnajíce i líbajíce je, a tím činem svou tež odívajíce a pokrytství, a lid o duše i o statky klamajíce a v slepotu je uvedíce, aby pro jich slavné řády a pro jich milnou naději pravého a upřímného nemohli poznati. Protož ať tím svrchním hlasitým velebením povyšují čtení a oslavují jím všecky časy, však svým peským životem a nepřikladným každému se rouhají a je potlačují. K tomu, aby je vysokými hlasy zpívali a jemu kadili, přes rok jsou časy každému zřídili: ale činiti skutečné čtení, tomu jsou nižádného času nepoložili, nebo jsou nepřítelé čtení v skutku jeho zapírajíce a pro ně věrné kazatele na oheň odsuzujícíe i jiné lidi spravedlivé pro ně tisknouce a kaceřujícíe. Protož jich oslavování čtení jest peněz lovení, zbohaceni a rozkoši těla shromáždění nebo jsou nepřátelé kříže Kristova. A to jich slavné povyšování přes rok čtení jsou znamení lživá v nichž jest přišel člověk hřícha na zatracení, jenž se povyšuje nade všecko, co slove bůh aby těmi znameními svedl všecky ty, kteříž jeho lži následují a nevěří pravdě. A tak ta čtení s jejich slovy jsou tvář těch pokrytoův . . . A že jest lež a lest na kněžích i na lidu, to se ukazuje z toho, že jsou opustili všecka přikázání boží a jsou zlořečeni před bohem, toliko ústy svými velebíce boha, ale srdce jich daleko jest od něho . . . Protož bude-li vůle boží a dá rozum a pomoc svou k tomu, a odpustí konati, bude něco psáti o těch čteních, k užítku těch, kteří jsou poznali a milají pravdu . . . atd.“ — Chelčický zajisté v postille své některá místa písma velmi obšírně vykládá čehož mu ovšem velmi potřebí ale slovy písma odůvodnil své náhledy o pravém životě křesťanském jakož i svou radikální soustavu politickou a společenskou vůbec. Spis jeho tedy byl především tendenční a spolu i polemický jakž toho směr jeho požadoval, neboť nejen vykládáno jím písmo podle domyslu spisovatelova ale i spor tu naznačen proti jinakým vykládáním.

Že theologové čestí tehdáž více živým slovem než-li přem pü-

sobili jest věc dostatečně známá. Nelze by nám jinak bylo pochopiti takovéto živé účastenství národa na otázkách náboženských, takové pro ně horlení a tofikerá různá vyznání, o nichž nám literatura neúplně podává světlo. Některé takovéto řeči i kázání se ovšem i písemně zachovaly, jest jich však méně než-li by přáti bylo ku osvětlení způsobu jakým kazatelé si lidu vstříc počínali. Jest želeťi že se nezachovaly řeči kazatelův rozličných sekt. Za to, ovšem nepatrnou náhradou nám jsou některá Luterova kázání do češtiny přeložená. Jediná kázání Rokycanova podávají se nám co vzácnější památka z tohoto oboru. — O zvláště zajímavém rukopisu kázání z této doby podána zpráva v časopisu musea na rok 1861. Rukopis ten v sobě chová Homilie čili kázání na dni svatých. „Obsah je neobyčejný, někdy téměř humoristický, tak že neznámý nám spisovatel Čech, i do způsobu zabíhá, ovšem že do mírnějšího jehožto si Němci libují při svém kazateli Abraham a Santa Clara aj. Spisovatel žil v 15. století, dle narážek po celém spise roztroušených. Bylťe nějaký osvícenější a rázné český exhortator . . . tudíž kněz na straně utrakvistův, jenž maje učenější jakési posluchačstvo před sebou, nepřetržené brzo latinsky brzo česky mluví, a to tak že konstrukcí či vazba syntaktická z latiny ihned přechází do češtiny. Ku příkladu: *Multos habes, jestot majorem curam habent pro scrophis quam pro sua anima: Když tělo se roznemůže, ruče pro lékaře, ale že duše nemocna ab anno nihil curat byl pak sobě ďáblové po ní silnici vydělali do pekla. . . Aliqui homines habent malum modum, quod optant mori, nechaj, scit bene deus, quum te debet pojíti, nescis si es in gracia vel non, snad by sobě pekla zadal, comitte deo; říkejte raději takto, mi deus, když sem nejbližší regno celorum, tunc temporis capias me ad se, měl-li bych se potom změnití atd. (Hanuš Čas. Č. M. 1861. str. 111.)*

Jiného druhu náboženských spisů zvláště z katolické strany mnoho v latině se sepsalo a jiné z latiny do češtiny se překládaly. Náboženská rozjímání a spisy nábožensko-filosofické zdá se obzvláště byly oblíbeny a nalezá se jich původních i přeložených dosti mnoho mezi prvotisky českými. Zvláště zajímavé jeví se tu *unicum* v Museum chované: *Knížky tyto sloví Zrcadlo: jesto kdo se v ně vzhledá spatřít v nich čtyry věci budoucí a poslední: smrt, den soudný, muka pekelní, radost nebeskou.* Knížka tato tiskem vyšla v Benátkách vlašských, r. 1506, péčí Jindřišského, jednohote z korektorův biblí. Čistě původním spis tento není, neboť sám skladatel z počátku praví že jej z rozličných spisů sebral. Pro názor světa který v něm se jeví zasluhuje povšimnutí. K. př: *Všecko což se rodí mře. O smrti,*

kterak jest hořká památka tvá nespravedlivému a pokoj majícímu v zboží svém, muži pokojnému a zdravému! Avšak jest největší moudrost ustavičně na smrt zpomínati, a nic lepšího v světě není než-li dobře umřítí. Nebo všechny věci nám nejisté jsou, sama toliko smrt jest nám nejjistější. A sama smrt osob nepřijímá; nebo všickni mřeme a jako vody plyneme, kteréžto se nevracují; a život člověci rychle pomine, jako loď, kteráž plyne a jakožto posel běží a zahyne, jakožto mlha neb dým před sluncem, aneb pára z hrnce vroucího rychle mine a jakožto seno a kvítí na čistém poli od horka a bez vláhy uvadne a zahyne: tak i člověk brze schází, když by chtěl živ býti nejraději. Nic pod sluncem netrvá bez porušení. Jako koudel zapálená, tak jest aláva světská; nebo císařství i království tohoto světa vždy se ruší, vždy se mění. Příklad toho doma jest; neb české království někdy mocné a slavné bylo jest, ale již roztržené. Též i jiná království, jedno se rozmáhá a druhé se umenšuje. . . . Z poslední této věty vysvítá že sepsána byla knížka v cizině za časů kde Morava od Čech byla odtržena. — Že i na modlitební knížky tenkrát se nezapomínalo toho důkazy jsou některé rukopisy takovýchto knížek dílem pro katolíky dílem pro utrakvisty sepsaných, o nichž Jungmann v Rozboru (1840—1841) obšírněji pojednal. — Taktéž na překládání spisův svatých Otcův tehdež dosti péče se využívalo. Čtení podobná tenkrát aš zvláště byla oblíbena neboť nalezáme mezi překladateli některé osoby i jinak znamenité jako k. př. Viktorina z Všehrd, Hrubého z Jelení a jiné nikoliv duchovního ale světského stavu což zajisté podstatným jest svědectvím kterak tenkrát obyvatelstvo země české se rádo zahlobávalo do předmětů náboženských o kterak otázka víry všady v popředí se stavěla. . Viktorin Všehrd, spisovatel knih devaterých o právicích atd. přeložil též knihu o napravení padlého sepsanou od sv. Jana Zlatoustého, pak vydal sv. Cypriana list k Donatovi o potupení světa a výklad na modlitbu Páně. Předmluva ku knize „O napravení padlého“ jest znamenitá vzhledem ku národnímu smýšlení Všehrdova, ba jest ona zajisté jedna z nejživějších apologií jazyka českého. V jiném ohledu zajímavá jest předmluva k výkladu sv. Cypriana na modlitbu Páně kdež mezi jiným praví, že za časů Cyprianových nebylo tak vtípných múdrých a umělých křestanů aby uměli, když protivensství přišlo, své víry jiné rozumy a výklady rychle nalézati, jako nyní jsou. Dokudž protivensství šádného není, — praví Všehrd o své době — směle mluví, a že tak má věřeno býti, jisti, a tak živu býti, přísne přikazují: a když pokušení přijde; což prve učinili, tvrdili, jistili neumělosti s nerozumem zakrývajíce, nové tepru

rozumy a glossy vyddvají a první učení, kterémuž učedníci jich jako jistému skutečně a dávno zvykli, zdvihnouc a jako zlé potupie, nová naučení, aby protivensství znikli, vymýšlejí: a tak kolik protivensství povstane, tolik nových naučení vydávají, toliko prvních naučení svých za neúčitečná zavrhnouce a odstupovati od své víry a učení svého se nestydí. — Já takovou nestálost a časté sem i tam klázení znaje při některých nových učitelích, kteříž sami se nenaucivše plotou život lidský, neudí, sobě a svým učením odporné věci učice a nic jistého neukazující: těmito starými hýby a jako zasuté vetčnosti času a nedbanlivosti lidskou odhrabují a na světlo vynáším, aby i českým jazykem mohli čtení býti, za bezpečnější máje po starých cestách a dobře ubitých choditi, než nových slodějských stezek všetečně proražených následuje, po nich zabloudivi atd. — *Těž Řehoř Hrubý z Jelení*, znamenitý své doby muž přeložil ze spisů sv. Otcův Jana Zlatoušého knihu *že žádný nemůž aražen býti od jiného než sám od sebe* pak částky ze spisů sv. Řehoře, Basilia a j. — Velmi oblíbený toho druhu spis byl tehdáž: *Lament čili pláč svatých Otcův* z latiny přeložený (Lamentatio ss. patrum in limbo.) od Mikuláše Kumpatora z Kumštátu. „Obsahuje volání sv. otcův z předpekli při tom poselství prorokův k Hospodinu o spasení člověčenstva. Spravednost, Milosrdenství, Pravda a Pokojnost boží jeví se tu co zvláštní osoby. Volání otcův po spasení vybrána z knih prorokův a nejvíce z žalmův.“ — Těž spisy sv. Augustina, Eusebia, Jeronýma, Cipriána, Bernarda, Řehoře a výmluvného Lactancia Firmiana našli tehdáž překladatelé mezi Čechy. Že při takovéto horlivosti náboženské se na passionály a žaltáře nezapočetlo každý sám pochopí. . .

Avšak směry theologů tehdejších nebyly dosaženy spisováním knih a článků k zbožnosti povzbuzujících a ducha povznášejících. Mnohem více je zajímala polemika a tu je vidíme valnými řadami vystupovati jedny proti druhým. Jelikož bylo mnoho sekt a jedna na druhou dorážela a každá se bránila tu se musilo nahromaditi replik a duplik až příliš. Nám zde možná toliko na některé důležitější články poukázati. *Obrana víry proti Pikhartóm* rukopis l. 1491 opsán rukou Pavla ze Sedlčan jeví se tu zvláště zajímavý. Již v Rozboru staročeské literatury na r. 1843 poukázáno na důležitost a zajímavost knihy této i projevono, žeby zasluhovala aby celá byla tištěna. O spisovateli jejím se neví než že přísný byl utrakvista a kněz jakž ze spisa samého vysvítá. Horlení jeho čili nejprvé proti Českým bratřím. Byl zajisté duch svěží, čilý a ostražitý ze školy Rokycanovy ale mnohem lepší stylist a než Rokycana. Náhledů jest velmi jasných; že

podléhal bludu že víra sama i beze všech jiných ctností má velkou cenu o to se nebudeme souditi s theologem šestnáctého věku. Spis jeho začíná: — „*Pán, spasitel a bůh náš Kristus Ježíš na to jest přišel na tento svět aby ne své vůli, ale toho kdo jest poslal ho, činil, otce svého na světě. A to byla a jest vůle otce, aby všickni věřili v jeho syna, věřili o všem beze vši výminky všem slovům milosti jeho, a věřili což jest koli skrze proroky i jiné služebníky jeho věrně mluveno o něm. Neb kdo věří v syna, máť život věčný, kdoby pak nedověřil synu, neuzřít života, ale hněv boží trvá nad ním.* A takž povzbuzuje spisovatel ku víře v Krista až posléze dojde k výroku, že žádná ctnost, žádný skutek, žádná mravnost, žádná spravedlnost, ani přirozená ani z zákona starého a z lidského vtípu a moudrosti jakko-li vymyšlena aneb z obyčejce nějakého uvedena a vkořeněna prospěti člověku nemůže k milosti boží, anebo k spasení leč s vírou pevnou a beze vši pochybnosti jistou ke všem slovům a skutkům kteréž jest Kristus i mluvil i činil, působil i ustanovil, jimžto všem mysl člověka s takým ponížením a pokorou věřiti má, aby toho ani rozumem vyměňovala, ani skrze otázky pochybné dosáhati chtěla, ani skrze nesnáze a hádky k jistotě toho nevyhledávala, ani jinudy kdykoli rozuměti nepracovala toho což jest pozůstaveno samé čistotě víry, bez níto žádnýj člověk bohu se slíbiti nemůže, ani taky spasen býti může. Nebo víra, základ a krumpešť všeho stavení duchovního jest, kterýž to sama beze všech jiných ctností mnoho může; nebo i hory přenášeti může. Ale jiná žádná ctnost ani všecky spolu by mohly býti, bez ní nic nemohou prospěti. . . . Zapíráním vši kritiky se postavil spisovatel přísně na dogmatické, neřku-li katolické stanovisko, a ovšem z tak pevné bašty nad níž nemá býti instance žádné ani práva ani pravdy ani rozumu, leda toho který ona ustanovuje, mohl snadno vyblhat a dorážet na všecky strany, což i činí s obratností a jasností slohu kterouž pohřichu u důmyslnějších a vědecky výše stojících myslitelů současných jakož i u samého Chelčického namnoze pohřešujeme. Je tu život a plynkost myšlének jež se hbitě rozvíjejí a doplňují. Logická nedůslednost ovšem tu a tam řečnickými experimenty zakryta, celkem ale spis předce tak rozumně sestaven že kdo hypotese přijme ten i resultátům přivědčiti musí. Obzvláště zajímavá jest ale ona část knihy této kde spisovatel se historickými důvody přesvědčovati anažuje. Nevíme kdož by z českých spisovatelů tehdejších živěji vypravoval než-li spisovatel této *Obrany víry*. Tudiž má spis tento důležitost pro historii církevní vůbec a zvláště českých bratří. Potřebí ovšem na paměti míti že to spis stranický s jasně vytknutou tendencí a že

objektivního pojmání věci očekávati nelze od polemisujícího kněze; nicméně předce se svého stanoviska pojímá dosti jasně a pojmuté živě a srozumitelně podává. Takž ku př: vylíčov slovy bratra Michala zařízení kněžského řádu bratrského, dodává: *Totol jest řád ten kněžstva Pikhartského, řád roty té, o němž sme napřed slyšeli, jak jej Pikharti slavně přijímají pravice že proto nás (utrakvisty) za kněze nemají, že z toho řádu církve nejsme, jesto bůh ostřež takového řádu, ano takové příliš všetečné matlaniny, plné bludů a lži. Nebo lidé dobří, zachovali a viry hodní, slyšice hned při počátku to jich hlásání, žeby od kněze valdenského takým spletkem předpověděným potvrzení měli, šli k tomu knězi valdenskému a to s ním s velikú pilností mluvili. Kterýž se vysoce zavazuje mluvil, že ačko-li k veliké žádosti a prosbě jich jmenovaného kněze Michala když k němu přišel, ruku naň vložil způsobem a úmyslem obdivení pokání, ale k žádnému žádného kněžstva anebo roty potvrzení. Odpíralť jest tomu člověk ten, kněz valdenský, od něhož pravi Pikharti potvrzení žeby kněžstva měli, až do té smrti odpíral. A pak znamenaj každý co Pikharti tito pletú a působí, pravi že od valdenských potvrzení svého kněžstva mají. A jistá jest věc, že valdenští ti od římských kněží jsou svěceni i stvrzeni, kteréž to kněží římské, Pikharti ovšem zavrhlí, pravice že z viry to drží, že bůh tomu nechce, aby oni kterého zření měli k těm kněžím, kteříž pocházejí z moci úřadu biskupa římského; neb to o nich jistí že kněží římsští nestojí na základu viry a pravdy, neb pravi že Kristus v nich nepřebývá. A tak to musí býti, že jsou stvrzeni od těch jenž kněží nejsou, jichžto úřad jest mrtvý žádného života v sobě nemaje vnitřního, a tak jest prázdný a jalový, žádnému prospěti nemoha. A poněvadž jest tak kterak tehdá Pikharti kněžstvo mají, neb pravá že jich kněžstvo pošlo z valdenských. Valdenské, to původ má z římských, a to podle domyslu i mnohých spisův pikhartských, jest jalové, mrtvé a prázdné. Musit tehdá jich kněžstvo pikhartské všecko jalové býti a mrtvé. Ale jak Pikhartové, všecky jiné mordovati chtěje, vlastním se svým mečem sami nešetrně a nepatrně mordují, nelitujice všech jiných, také sobě neodpustějí, neb z svých řečí a bludův sami k tomu přicházejí, že kněžstva nemají, poněvadž všecko to původ má od kněží římských, jimž Pikhartové všecku moc odjímají. Ale že jsou ti valdenští, o nichž zmínku Pikharté činí pošli z svěceni římského, aby žádný v tom nepochyboval, vypsati chceme, kdy a kterak jest se to stalo: věc jistú, i od samých valdenských oznámení a od těch kteří jsou při té věci přítomni byli k budoucí paměti vypsána atd. . .*

Zdá se že spisovatel obrany víry i jiné ještě Traktaty složil. Při rukopisu dotčeném nalezá se článek jež znalcové, dle slohu tomutež spisovateli přičítají. Článkem tímto dokázati se snažuje spisovatel *že jest nerovně lépe a mnohem užitečněji pode dvěma způsobama přijímati než-li pod jednu*. Traktat tento psán jest léta 1471. Ráz a povahu jeho snadno čtenář pozná z následujících výňatků: *Nuže pane Ježíši, teď se na tě to prohlašuje i v skutku provodí, že si sám svýma rukama pode dvoji způsobí své tělo a svá krev, a tak si i přikázal kněžím rozdávat i láskóm pod ztravením života přijímati. Co tehdy tomu díš? že za našich let tvé věrné následovníky tak sá je sobě v ošklivost vzali, že pro tvé následování je hanějí, kaceřují, klnú, z kostelů honí: vězeli, mučili, šacovali, lúpili, zrazovali, mordovali, pákali, a což by jim nejhorského podle statkův, cti, na těle i na duši učiniti mohli, to sú všecko činili, a to se jest dálo tvým věrným, léta od narození tvého tisícého čtyřstého šedesátého a sedmého, osmého i devátého; nebo papež Pavel vydal jest na ně kletbu a kříž. A ten přijal jest Zděnek z Šternberka, a tvé věrné a nevinné spomocníky svými duchovními i světskými haněl, kaceřoval, jímal, mučil, lúpil, mořil, mordoval, pátil a zrazoval duchovní i světské, urozené i neurozené, staré i mladé veliké i malé, ženy i muže, bohaté i chudé, dítky i rodiče, a na to sme očima hleděli, a to ušima slyšeli, a protož to svědčíme. A v tom zlém zakládali jsú své spasení duchovní i světské, pravice, to že tím bohu slúží, a mnozí kněží, kteří se tvému Kriste kalichu rúhají svýma vlastními rukama sú lidé jímali, lúpili, mordovali a pákali, někteří na to najímali, a na to pacholky chovali, i cele pane Ježíši, by ty za našich časův s svými učedlníky na světě byl želby tě Zděnek i s tvými učedlníky sabil: a řekly, žeby tím bohu poslúžil, nebo ty věci čině tvým, pravil jest že sobě tím spasení dobývá, an pohřichu pekla dobýval, jakož to věrnému toho písma s rozumem dokazují, nebo ty věci nejsú dobré aniž mohú býti, ale převelmi zlé atd. (Rozbor str. 50.)*

Pravili jsme již, že na hoře uvedený článek proti Pikhartům čelil proti *bratřím českým*, straně to kteráž toho času a i později, největší měla vplyv na literaturu českou. Podobných traktatů proti nim se za této doby více sepsalo a sice latinských i českých. Smiřování tu někdy s Valdenskými a Pikharty. Jmenovali jsme již Kaesenbrota co horlivého jich odpůrce, vedlé něho i Jakub Ziegler, rozený z Bavor a Jindřich Institor, jeden z nejhorlivějších inkvizitorů proti nekatolíkům v Němcích, Čechách a na Moravě, i mnozí jiní, latinskými traktaty osvědčili svou nenávist proti všelikým kacírům. Že

se na české bratry z katolické strany velmi urputně doráželo tomu se nikdo nepodivil že ale i utrakvisté proti nim s nemenší horlivostí se zasazovali to snad nejvíce z toho pocházelo že utrakvisté uznávali nutnost sjednocení církve české a každou novotu jakožto pohnutí k rozptýlení za nebezpečnou vstříc mocné posud straně katolické považovali. O povstání jednoty bratří českých vypravuje politická i církevní historie česká. My tu toliko krátce uvádíme že učení Taborův po porážce jejich u Lípan nevyhynulo nýbrž že traktáty a spisy jejich pilně se čítaly zvláště od těch jimž pouhé utrakvistství za dost nečinilo. Vystoupením pak Petra z Chelčic opět nové myšlenky vtékaly do národa a tu se i našlo osob jež se nespokojily pouhým čtením ale v jednoty sestupovaly v nichž uváděly řády zásadám oblíbeným odpovídající. Známo, že na základě učení Chelčického se spůsobily jednoty bratří Chelčických ve Vilemově, Divišově, a Vitanovicích. V jiných městech zase jiné se zdržovaly sekty, snad různé to zbytky oněch jež se dříve v Táboře nacházely. Podotknutí hodna tu sekta Mikulášencův. *Mikuláš Vlášnický* byl jejím zakladatelem, muž bez vyššího vědeckého vzdělání. *Krásnický* o něm píše: (Jafet Hlas Strážného) „*Já jsem ho znal i na kázání jeho býval, kterýž nejprve počínal rozprávěti, že na rozcestí v trní býval a že brán býval kamsi do pekla a viděl jak kteří se mučí a nápodobně i směšné věci vymýšlel, hledě do ruky na dlaň.* atd. V latinském traktátu proti Mikulášencům sepsaném nazván jest přímo *idiotou*. Kterak ale možná aby člověk docela nevědomý, bez duševních nadání a prostý všech vlastností kterýmiž možná si vydobýti nadvládu nad jinými našel věřících a založil sektu která až do sedmáctého století se udržela? A jaké byly zásady učení jeho? O tom se nám po hříchu nedostává dostatečných zpráv. Spisů jeho několik uvádí Jungmann podlé *Indexu kterýž je páliiti kázal*. Zachovalo se jediné *hádaní o krev boží* kteréž měl s kněžími katolickými na hradě Choustníku r. 1471 a pak závět, kterouž před svou smrtí sepsal. († 14. dubna 1495) Hlavní díla jeho byla as: *Zjevení boží k slouhám božím a Proroctví* kteráž obě tiskem vyšla a v nichž bez pochyby učení jeho bylo vyloženo.“) Ale sekta Vlášnická byla jen jako kapka v proudu. Různění v náhledech náboženských tehdejších takofka vrchu svého dosáhlo a ačkoliv snad každý z těch proroků nové víry jižto náhledy své někdy podivností někdy ale také důmyslností překvapující slovem a písmem rozšiřovali nacházel tu a tam i přívrženců, nedá se přece mysliti žeby se kolem všech těch učitelů i hned také i spolky organizované byli sestavily jakož některým z nich se ovšem povedlo. V skutku se běh věci chýlil k dobytí úplné svobody náboženské as ta-

kové jakou nyní k. př. v spojených obcích amerických nalzáme. Individualismus u víře si vydobýval průchodu. Vadil mu však tehdejší politický stav země, vzdělanost všeobecná, ku svobodě ducha ještě nepokročilá a obávání se přednějších mužův národa, žeby anarchie u víře též anarchii ve společenském životě za sebou přivlékla kdyby se uvolnilo zásadám panující řád a snad i obecný mrav rušícím. Jakož někteří ze starších Táborův vystoupili jsou s náhledy s jakýmiž se v novějších sociálních teoriích osmnáctého a devatenáctého věku znovu setkáváme takž i někteří spisovatelé traktátův českých v druhé polovici patnáctého století objevili se na stanovistech jež novější náboženská filosofie a kritika strany osvětlencův znovu za pravé vyhlášuje. Předmětem traktátův těchto staly se poznenáhle všechny téměř věrohodné zásady křesťanské; ba i nejpotřebnější. Upíraly svátosti, sv. trojici, ano i božství Ježíšovo. Odpůrcové odvážlivých progressistův to vše skládali na vrub Valdenských a Pikartův. Spis *Articuli haeretiorum Valdensium et Picardorum*, jež v rukopisu se chová v univ. bibl. pražské o různých tehdejších povstalých náhledech náboženských zajímavou podává zprávu. Avšak mnohé zvěsti o tom dočísti se ješt i v českých rozmanitých spisech. Cokoliv stran čili sekt náboženských tenkrát v Čechách povstalo, žádná nenabyla zvláště vzhledem k literatuře české takové důležitosti jako *Jednota bratří českých*. — O počátcích jednoty Bratří českých nachází se dostatek svědectví souvěkých a vysvítá z nich že učení Chelčického dalo první podnět ku zařizení jednoty. Muž zvláště nadaný, později podé jménem *bratr Řehoř* proslulý, jež z mládí do kláštera bosáckého vstoupiv u zmaňání se husitství v Čechách zase vystoupil, puzen jsa toužením po poznání navštívoval mistra Rokycana dávaje se od něho poučovati a potvrzovati u víře. Tento pak mu některé spisy Chelčického ku čtení dal jimiž Řehoř zvláště nalazen a povzbuzen navštívit se jal samého Chelčického. Tím se stalo, že Řehoř a někteří přátelé jeho přilnuvše k Chelčickému zvláštní společnost spůsobili, usadivše se ve spolek v Kunvaldě za Žamberkem. Spolek ten se novými přívrženci brzo rozmnožil a spojenci se nazývali *bratřími*. Ku zřízení svému usneli se na jistých stanovách podlé kterých se zpravovali ve věcech světských i duchovních. První jejich kněží byli žamberský farář *Michal* a krčínský farář, kněz *Martin*. Kterak se dále šířili a rozmnožovali, jakým osudům a protivenstvím podléhali o tom zevrubně vypravují dějiny *bratří českých*, od rozličných spisovatelů sepsané, dílem tištěné, dílem ješt v rukopisech chované. — Nám zde nejprvé před oči vystupuje literární jejich činnost skutečně překvapující nejen hojností ale i rozmanitostí. Směr bratří, aby zásady křesťanského učení pronikly celý

život křesťanský předpokládal prosté a jasné pojmnutí těchto zásad. Souměr života a víry nedal by se docílit kdyby článkové víry jakožto vodící pravidla života neustálému přetáčení podléhali a osobnou kritikou brzo obrazivosti brzo domyslu lidského nijakého ustálení a nijaké určitosti nedocházeli. Praktika taková se provozovala v Čechách hned od počátku husitství a nevedla k mravnímu zdokonalení národa na kteréž přece náboženství má směřovati. Protož bratři čeští hned r. 1495 v obecném shromáždění na tom se usnesli „*aby všech traktátů zanechajice, dosti měli na zákonu božím a jemu sprostně věřili; jestližeby pak komu který traktát viděl se býti pravdy blízký, však aby nebyl čítán bez ohledání a usouzení starších.*“ A ve psaní svém k Rokycanovi (1468) projeví se bratři: *Všecky spisy a traktáty opovrkli sme více než od osmi let, a vystřiháme od nich, a zvláště od Martinkových a Biskupcových . . .* Ustoupili tedy bratři od spekulativního způsobu, i nemohli se tudíž i na literárním poli jináče objeviti než co jednota které se hlavně o mravné spořádání života jedná bez zahloubání se do metafisických předmětů. Potkáváme se tedy s literaturou bratří na půdě pozitivní, i historické více než-li na filosofické. — Již Řehoř, otec jednoty bratrské byl též spisovatelem. Až ne právě učený byl přece „*nad jiné mnohé mocen i slova i pera.*“ Ouhrukem se mu přičítají následující spisy: *Spis o dobrých a zlých kněžích.* — *Traktát o zmaření slova.* — *Spis o přísaze.* — *O dvojím dile.* — *O křesťanech věrných a jejich víře, lásce i o cnostech, jací by měli býti.* — *O trpělivosti s milostí, a některé důležité dopisy.* Jenom některé ze spisů těchto se zachovaly, ale i zachované rukopisy nejsou jeho jménem znamenány avšak mu přiřknuty synodálním výrokem bratří l. 1495 kdež jmenován jest spisovatelem i více jiných ještě spisův. Jak mocně Řehoř spisy svými na rozšíření a zdar jednoty působil o tom souhlasných stojí svědectví. Jelikož své spisy nevydával svým jménem ale jménem jednoty, dá se souditi že větší části spisů bratrských za života jeho způsobených buď on byl spisovatelem aneb aspoň hlavním k nim přispívatelem. Zajímavé jest co bratr Řehoř o poměru Valdenských k bratřím píše v traktátu o křesťanech věrných: *Poznavše, vypravuje Řehoř — že při jich (kallišníků Rokycanových) původu římského svěcení nemůžem se zpravití ve svém svědomí, jakož apoštolská pisma oznamují: i ptali sme se v prodlení několika let na původ první církve svaté, zůstávají-li lidé ještě v kterých zemích, ježtoby v pravdě víru pána Krista měli. Protož někteří chtěli se pokoušeti do zemí Indických: ale že v přítomnosti naší v Praze zjevili se dva muži odtud, i vypravili kterak tam jest, i srozuměli sme, že není tam proč pro původ jíti:*

ale mužet mezi nimi býti mnoho dobrých křesťanův. Také sme s Řeky mluvili též v Praze, i někteří z Čech tam byli, ješto ty věci viděli, kterak oni se mají, též i v Rácích i v Rusích, i mezi Armény i v Muldávě; jakož jsou i mohou býti i tam lidé cnostní a křesťané dobří: ale původ kněží mají spolu se světem, než že tam jest rozdíl od církve římské. I mohou se snadně křesťané věrní zachovati mezi nimi v svědomí dobrém, až jsou také v první léta někteří z nich trpěli mučedlnictva; ale však sme od nich nemohli míti původu kněží podle pravdy písma apoštolského; neb také podle původu svého jsou kněží zkaženi ti Valaští, též i Rusové, světili-by ledakohos, kdyžby jim jedno dal; jakož nedávno tři světili z Čech, nevědouce kterak jsou živi, a ti posluhují, nejsouce z moci úřadu papežova svěcení; nechť se ve všem strpí, když jedno spolu služebnosti přijímají. Jakož také některé z Valdenských přijali, ješto také posluhovali; s nimiž sme se seznámili a někteří z nich s námi jsou. Také sme mluvili s kněžimi jejich (t. Valdenských) a zvláště se Stefanem, kteréhož upálili u Vidni. Ten člověk byl jest rozumější jejich kněží, kterýž nám mnoho pravil o původu první církve; neb praví se býti zůstávajice jedni po druhých v tom původu až do nich. Jakož také pravili, že nepovolili předci jich Sylvestrovi, když učiněn papežem od císaře a bohatství přijal, a že tak trvají, kdež mohou kteří po zemích; jakož před lety upálili jim biskupa sama druhého na Rýně. A tak mnohé věci mluvili sme s nimi, a zvláště s tím knězem jejich Stefanem, kterýž se nepoddal k posluhování kostelnímu až do smrti ačkoli byl znám s kněžimi v Čechách a zvláště s M. Rokycanem a s knězem Martinem Lupáčem, kteříž jej za dobrého měli. Ten jest posluhoval tajně těm Valdenským mezi Němci a tou příčinou jest upálen. Ten jest tak podával se nám, žeby chtěl opravit, cožbykoli poznáno bylo při nich odporného víře pána Krista a křesťanskému životu, ale aby to zpraveno bylo písmem apoštolským, jakož bylo v první církvi. A my též podávali sme se a skutkem chtěli sme toho dovésti, ale že měli přízeň s kněžimi římského svěcení, jim se zjevíli a oni to zrušili atd. (Palacký Děj. IV.) Poslední spis Rehořův jednal o trpělivosti u snášení protiventství, vyžadoval v něm poslušnost každé vrchnosti. — Ale jedenadvacet let po úmrtí jeho některé jeho spisy a zásady, usnešením jednoty byly zavrženy, jakožto výstřední. — Rehoř ve svých spisech varoval jednotu před učenými a theologické kontroversy milujícími bohoslovci. Tento náhled se neudržel mezi bratry a okolo r. 1480 vstoupil bratr Lukáš pražský bakalář do jednoty muž vzdělaností a nadáním vynikající. Tvrdí se o

něm že byl první muž v jednotě který dostatečné znalosti starých klasikův, sv. písma, církevních etc. a učených doktorů středověkých byl nabyl. K jednotě přistoupil čtením spisův bratrských příváben. „Bratra Lukáše“ — praví Gindely — „kde prvním theologem Jednoty nazývati, neboť její učení buď utvořil, buď upevnil aneb alespoň vysvětlil. Hájil přísně disciplíny bratrské proti zmáhajícímu se za jeho věku literatství, takže z počátečného spojení mezi ním a Lutherem posléze nepřátelství vzniklo.“ — Nás zde zajímá Lukáš především co spisovatel, a tu zajisté se diviti jest veliké literární plodnosti jeho. P. Gindely podal výčet spisů Lukášových v časopisu *Musea* na r. 1861 a sledíme zde jeho udání: 1. *Spis barky* zhotoven l. 1491. O neznámém tomto spisu zmiňuje se Lukáš sám v knize „O obnovení“ a praví že vypisoval pod způsobem barky církev pravou i falešnou. 2. *Spis o večeri Páně* (l. 1493) čelici proti výčitkám Mnicha Bosáka. 3. *Odpověď B. Lukáše proti výčitkám M. Korandy* (l. 1493). Mistr Koranda v traktátu o svátosti večere hanlivě a nedůvodně se dotýkal bratří proti němuž uveřejnil Lukáš odpověď. 4. *Spis o panně Marii*. Neznámý (l. 1498). 5. *Psaní o přísaze, co jest příjaha, jaký základ její* (l. 1500). O požívání těla a krve p. Ježíše duhovným i posvátném (l. 1501). Dokazuje tu Lukáš, že jest dvoje přijímání Krista, jedno duševní vírou a milostí boží, druhé posvátné při večeri páně. 7. *Psaní Lukáše Santorovi do Brandýsa* (l. 1501?) Zakazuje tu B. L. Santorovi pod trestem vyloučení aby se starých pořádků, ceremonií, užívání nádob kostelních nespouštěl poněvadž to chvalitební jsou zvykové. 8. *Psaní Br. Lukáše bratřím starším zboru Náchodského* (l. 1501). Kratičký list pastýřského obsahu. 9. *Výklad na zjevení sv. Jana*. Neznámý. Blahoslav praví že byl sshotoven l. 1501 od Lukáše. 10. *Psaní Br. Lukáše bratřím Turnovským v němž pobožné a výborné svědectví dává o bratru Janovi Klenovském* (l. 1511). List ten psán při smrti Klenovského. 11. *Psaní učiněné od bratří starších, na otázku, proč ti jenš naději hledají, řídice ji požívají* (l. 1502?)

O tomto spisu poznamenal Blahoslav l. 1555 že neví s jistotou udati kdo jej vlastně sshotovil Lukáš-li či Benedikt aneb Prokop, ale v své historii Bratří, později sepsané jmenuje Lukáše spisovatelem 12. *List Lukáše M. Havlovi do Oušti* (l. 1502) kárá přísně Havla že sobě neoblíbujie pořádkův bratrských. 13. *List B. Lukáše, kterýž napsal bratřím Boleslavským, když v Praze s bratrem Vavřincem a s jinými bratřím stáli před mistry nevěda, vrátí-li se odtud zase, čili tam konec a smrt pro viru vezme s jinými, protože jin toto místo rozšehnání píše* (l. 1504). 14. *Výklad na*

6. kapitulu sv. Jana. 15. Výklad na třetí kapitulu sv. Jana o Nikodemovi. 16. Výklad na 4. kapitulu sv. Jana o Samariťance 17. Srovnání řeči kapitol 3., 4. a 6. sv. Jana. 18. Výklad na 11. kapitulu první epístoty ku Korinthským. 19. Psaní jedné pani o tom, čeho by bylo potřeba lidem kteříž žádají přijati býti. Spisy neznámé Blahoslavem Lukášovi připsané. 20. V této knize pokládají se artikulové mistrův pražských kteréž sobě sepsali byli, podlé nichž chtěli s bratřími mluvit i je napravovati aneb k nim moci přidržeti toho času, když bratři k rozkazu krále Vladislava v Praze, k nápravě postavení byli l. 1534 na nové léto, když B. Lukáš s bratrem Lorkem (Vavřincem Krásonickým) a s jinými osobně se byl postavil. Spis polemický, zastávající učení bratrské v hlavních člancích víry. 21. Odpověď kratší B. Lukášova na Traktát plzeňského impressora učiněný a vytištěný, v kterémž vydává počet z víry své i ze všech věcí kteréž při něm i při bratřích jsou jakož každý čta bude moci porozuměti (l. 1505). Spis původně delší sepsán, nám se zachoval jen tento kratší. Je to spis polemický proti katolíkům čelcím, v němžto zevrubně své vyznání v krásném slohu podává, což v ostatních spisech v obyčejí nemívá. 22. Spisek o vtělení syna Božího (l. 1505). 23. Výklad šaltáře (l. 1505) Spis neznámý. 24. Dialog či rozmlouvání ducha s duší. První vydání (l. 1507). (Viz doleji číslo 50.) — 25. Spis o stavu svobodném a manželském (l. 1509). První vydání. (Viz č. 59.) 26. Psaní velmi pobožné, ustávající a stvrzující věrný lid Páně pokušený, obklíčený v pravé stálosti při Pánu a pravdě jeho, učiněné od B. Lukáše, služebníka jednoty bohu milého a poslaného těm bratřím, kteříž měli v Praze postavení býti (l. 1509). 27. Psaní učiněné od B. Lukáše bratřím a sestrám v času těžkých pokušení jak by se v nich měli míti (l. 1509). 27. Psaní od B. Lukáše učiněné a poslané bratřím těm, kteříž v Praze od pánův svých postavení byli (l. 1509). 29. Spis o obnově církve svaté o důvodné, sloužící k důvěrnosti, že jest se v jednotě bratrské konečně stalo, učiněný od B. Lukáše staršího v jednotě zpravce zboru Boleslavského, muže mocného v slovu i v skutku (l. 1510). Spis důležitý tím že jedině z něho nabýváme světla o rozmrskách mezi menší a větší stránkou bratří zvláště pak o literární činnosti B. Prokopa v této době. 30. Psaní B. Lukáše B. Benešovi Bavorynskému z Bavoryně v němž zpravuje některé otázky k sobě učiněné o tělu p. Krista (l. 1510). Klade Lukáš zde své učení o večeri Páně. On na předpodstatnění nevěřil nýbrž měl za to že jen posvátné tělo a krev Páně se v svátosti požívá. 31. Spis o spravedlnosti (l. 1510). 32. Psaní poslané stu-

žebnickém sboru Kristových (l. 1521). 33. L. 1512 spis obsárnější, kterýž slove *Bárka* jest opraven, předělán a vydán. „Tak praví Blahoslav. 34. *Počíná se naučení pravé modlitby s vyjádřením na modlitbu Pána Ježíše* (l. 1512). 35. *O naději, psaní účinné* atd. (l. 1513). Úvod dokazuje že jest na žádost jisté osoby sepsán. 36. *Počít z naděje, z čehož ji každý má a podle čeho by naděje pravé posilovati mohl* (l. 1513). 37. *Psaní kněze Jana fardře Lipenského panu Váslavovi (z Dobrušce) na potupu bratří a odpověď na ně B. Lukášova* (l. 1513). List kněze Jana jest satyrický, uvádí B. Michala Strakonického a Lukáše mluvící směšným a potapným způsobem. Satyra dosti zdařilá týká se hádek bratrských mezi pánou a mírnou stranou. Lukáš odpovídá chladnějším způsobem. 38. *Psaní polemické B. Lukáše* l. 1514. Neznámé. Blahoslav praví: Učinil psaní nějaký mistr Dungseshem z Oxenfortu a dodal je knížeti Jiřímu Mišenskému proti staré bratrské apologii. Z té pak knihy toho mistra někdo přeložil do češtiny „*díl toho psaní těch punktův pořad položených; na kterážto psaní učiněna odpověď od bratří skrze B. Lukáše*. 39. *Odpověď bratří na spis kterýž učiněn jest v Praze proti bratřím, v němžto mnohá vhyšdná potupování a kaceřování proti týmž bratřím položena jsou, i k dáblům se připodobňují. Jakož pak kdoškoliv čísti bude, užívaje pravého rozumu, pozná, co jest blud a co jest pravda*. (Vytištěno l. 1514). Spis to Lukášův, obsahu veskrz polemického. 40. *Počít víry* (l. 1415). 41. *Psaní k sborům, aby pro žádná pokušení vykláči se nedaly* (l. 1515). Obojí tento spis jinak neznámý, zhotovil Lukáš (l. 1515) ve vězení v Janovicích, kamž se odebral navštívit sbor bratrský, kdež však zradně na krátký čas byl uvězněn. Janovice tehdež přináležely p. Sudovi. 42. *Psaní p. Sudovi na Janovice*; (l. 1515) zhotoveno od Lukáše z vězení propuštěného. 43. *Odpověď Lukáše na spis nějakého kněze* l. 1516. Spis nám neznámý. Blahoslav o něm praví: Dána odpověď od bratří skrze B. Lukáše proti spisu nějakého kněze, kterýž proti bratřím psaní činěbral některé věci z psaní Chelčického, když Petr Chelčický psal proti Táborům, tento pak kněz bera z toho psaní, což se jemu zdálo, to všecko obracel na bratří a mezi tím, což se jemu vidělo, přidával ku potupě bratří. Na kterážto psaní dána jest mu odpověď. 44. *Odpověď bratrská na spis doktora Zoubka kanovníka, kterýž učinil a odeslal panu Janovi z Žerotína proti bratřím, jimž pronášá na sebe, aby vědomo bylo, kdo jest, a z čího stáda, což každý čta, snadně pozná* (l. 1517). Kanovník Zoubek dotýkal bratří v učení o církvi, o večerí Páně, o očištění, o svatých atd. proti tomu zastává spisovatel bratří. Svědectví přímých žeby Lukáš tento spis byl sepsal,

neznáme, co se však slohu a věci dotýče úplně se s Lukášovými spisy shoduje. Jungmann také uvádí spis tento mezi Lukášovými a měl snad k tomu i jiného nám neznámého důvodu. 45. *O šesti příčinách bludu* (l. 1517). Jeden z nejdůležitějších spisů Lukášových. Rozpadá se na dva díly, první jedná o příčinách bludu, jichžto prý šest: zákon hříchu, — nevěra a tvrdost myslí, — nezřízené zření k bohu, lidem a k písmům svatým neb k spisům — nepoznání řádu, — přílišná důvěra ve smyslné věci jako v konec poslední — nezřízené zakládání na lidech. — Druhý díl jedná o tom jak těm šesti příčinám bludu se vyhnouti možná. 46. *O naději a o svědomí* (l. 1517). 47. *Odpov a psaní proti 12. kázáním učiněným od kněze litoměřického, kterýž sloužil Corambus*. 48. *Psaní druhé B. Lukáše knězi Lipenskému*, (1518). 49. *Zpráva B. Lukáše jedné paní, jakby člověk věrně pracujícím již k smrti, v jaké naději by umřítí měl a s potěšením z tohoto světa jíti, čeho jest k tomu potřeba* (l. 1518). 50. *Dialog t. j. rozmlouvání ducha s duší, jenž alove příprava k smrti, kterýž prve v položení křesťím vytištěván jest, že tenýž spraven i doplněn k širšímu vysvětlení a to s přivedením písem svatých i také písem přehledávaných*. — Na konci stojí: „Dokonává se dialog t. j. rozmlouvání ducha s duší, jakož napřed dotčeno prve imprimovaný l. P. 1507 potom pak nastávajícího času morního k obnovení před se vzat, skorigován a spraven i také k snadnějšímu trozumění doplněn l. P. 1520 a dán jest k tisknutí. Paulus Olivecensis.“ — V tom Dialogu učí Lukáš že člověk sestává z těla, ducha a duše; duše jest vinná, když člověk hřeší; duch rozmlouvá s duší, jakými prostředky věčná blaženost dosáhnuta býti může. 51. *Sepsání důvodů s nejistějších písem svědeckví obojího i pravého rozumu jich o klanění a klekání před svátostí těla a krve boží a to pod způsobem pohádky* (1520). Ve spisu tom se snaží L. dokázati, že nemá se svátostí oltářní klekáním počtu proukázati, poněvadž prý v ni tělo a krev P. jen posvátné, nikoliv skutečně se nachází. 52. *Psaní k Mikulášu, pomocníku sboru Náchodského*. 53. *Spis dosti čínicí otázky protivníků jednoty bratrské, proč křest po služebnosti od kněze římského svatoční otáče v ně se opětuje* (1521). 54. *Odpověď na spis v nové vydaný od kněze Mikuláše faráře u sv. Petra na Poříčí v Praze* (1522). 55. *Odpověď B. Vavřiacovi Krásonickému na artikule a závírky Čechův* (1522). „Kdosi vydal jakési Conclusiones Beghardorum učítaje na bratry 11 bludů. B. Lukáš dal odpověď. 56. *Odpověď B. L. na odpověď M. Luthera na čtyry otázky Beneše Optáta l. 1522. Blahoslav praví: „Dána odpověď od B. Lukáše na spis nějaký kterýž byl vydán o čtyrech otázkách při svátosti těla a krve Páně, Kněz Beneš Optát*

sepsal ty otázky a poslal Sperátovi a Sperát poslal je M. Lutherovi, žádaje aby dal na ně odpověď.“ — Spis Lukášův byl vytištěn, neznáme však exempláře: Které ty 4 otázky byly Lukáš sám vypravuje: 1. Má-li pod svátosti těla P. věřen býti syn boží, kdež slova zaslíbená o samém těle zmínku činí, pospolností pak Píkharti jako věci školního učení se posnivají přiznávajíce se k tomu že více nevěří, než o čemž slova Kristova zavírají. 2. Má-li býti celý Kristus věřen, pod způsobou chleba, poněvadž čtení o samém těle zmínku činí. 3. Má-li se Krista tělesným klaněním v svátosti poklona činiti, poněvadž apoštol při svých řečích o tom zmínku nepřipomíná. 4. Má-li Kristus býti v svátosti užíván, poněvadž se tu zpráva býti věří, jakýmžkoli báhem, pročby také užíván býti neměl.“ — Spis Lutherův Lukáš sám vypisuje takto: „Nejprv položeno zdání (na ty 4 otázky) Beneše, pak se pokládá toho doktora samého (Speráta) a potom ortel Lutherův.“

57. Odpověď B. L. na spis Kalence nožře, kterýž jest na Malé straně v Praze (1533). Kalenec, hlava menší strany bratrské, psal proti bratřím a zvláště Lukáše potupoval. *58. Spis tento o pokání nejprv co by to slove v sobě neslo pokání, potom o původu pokání, potom o posvátném pokání padlých od něho podlé svědectví písem svatých.* (Tiskáno l. 1523.) Důležitá práce v níž objeveno smýšlení bratří o pokání, zpovědi a zadostučnění. *59. Spis velmi užitečný a potřebný o stavu svobodném a manželském, počíná se šťastně.* (Tiskáno l. 1523.) Ve spisu tomto zastává se panenství a bezženství. *60. Spis tento otázek trojích, první jako počínajících, druhé prospívajících, třetí dokonalejších, totiž dětí, mládencův vzmuzilých u víře křesťanské jediné (1529).* Obsah zasahuje do discipliny bratrské. *61. Odpověď na spis M. Luthera, v němž oznamuje, co by se mu při bratřích vidělo za pravé a co v pochybnosti, načěž mu zase zprávu podlé písem svatých slušnou čini z Čech a z Moravy (1525).* Ráz a povaha spisu svědčí že Lukáš jej zhotovil, jiných toho svědectví se nemalezá. Spis jest důležitý obsahem. Příčina jeho složení byla následující: Bratří vydali knížku jazykem českým a německým ku křesťanskému spravování dítek, a v nich učení své, ovšem od Lutherského rozdílné mimo jiné věci položili. Lukáš pak tu knížku Lutherovi poslal, který poslům zjevně svou nespokojenost s některými články vyjádřil, a když Lukáš své mínění Lutherovi znovu ve zvláštním latinsky psaném spisu odůvodnil, cítil se Luther pohnut ve zvláštním zdvořile psaném listu bratřím oznámiti, co se mu při nich líbí a co ne, při tom jim vytýkáje, že v učení o večerí Páně, o křtu dítek, o sedmi svátostech o bezženství kněží hrubě chybují. Proti tomú spisu který i hned do češtiny přeložen a v Litomyšli vytištěn

byl, povstal Lukáš, a ohnivým způsobem vše, co bratřím za blud položeno jest, vyvracoval a jmenovitě blud veliký Lutherův v nauce ospravedlnění dokázati se snažil. Počíná se velmi ostře a praví: „Z toho že vy (Luther se svými) samé víře bez skutkův život přidáváte, nám se vidí, odpustte, že daleko mírněji a jistěji a blíže pravdy písem svatých přidáváme než vy; neb vy to přidáváte víře bez skutkův, ježto nám se zdá, jakž rozumíme že nemůž nikoli ze čtení svatého provedeno býti. Ano, nemůžem z spisů vašich poznati kdy jste jí došli řádně a právě z služby čtení a z jiných pořádkův zákona a jak došle s čím užívati máte abyste z ní živi byli. . . . Z vašeho psaní zdá se že vy spravedlnosti z víry tehdy decházeti se držíte, když při svátosti dobré milosti slovům páně věříte a je prvotně přijímáte. A tu skládáte všech hříchův odpuštění, pekla zbavení, studnici milosti i spasení i života věčného i sumu všeho čtení a varujete se skutkův činiti před tím i při tom. atd.“ — Luther ostrou řečí Lukášovou velmi jsa uražen více s bratřimi za živobyti B. Lukášova nic činiti nechtěl. 62. *Spis o spravedlnosti podlé rozličných proměnědností a rozdíků též i o spravedlnosti z víry, co by byla* (1524). Objednání B. Lukáše v tom spisu učení bratrské o spravedlnění. 63. *Spis o lásce* (1524). 64. *Hádka Rokycanova s Táboru na sněmu u Hory l. 1444 sepsána od něho, jakž se mu líbilo, a mezi tou oboji stranou přidal soud zákona božího B. Lukáš* (1524). Lukáš zastává se Táborů v učení o večerí páně o otčistci a že jediné se k Rokycanovi připojuje ve přijímání postu, který prý má býti zachován. 65. *Spis proti klanění-se večerí Páně* (l. 1524). Tento od č. 51 rozdílný spis uvozuje Blahoslav: „Psal proti bratřím nějaký kněz, dovozuje toho že svátosti má poklona činěna býti. Na kterýžto spis dána odpověď od bratří skrze B. Lukáše.“ — 66. *Odpis proti odtržencům, jež se malou stránkou nazývají, na spis vydaný pod jménem Kalencovým proti spisu a moci zřízení světa vydanému od bratří l. p. 1424.* Na první stránce jmenuje se Lukáš sám spisovatelem. K tomu spisu náleží druhý díl, jehož titul jest: „O původu obzvláštnosti odtržencův, jež malou stránkou se nazývají, k nimž se tento, Kalenec, připlíchl.“ — Kalenec, nožír v Praze stal se 1524 hlavou strany menší bratří v Praze, on psal proti jednotě. Jemu odpověděl Lukáš v tom spisu, klada mínění bratří o moci a o přísazě, pokud v jednotě dopuštěny býti mohou. V druhém dílu podal krátké vypracování jakým způsobem nevole v jednotě povstaly l. 1480, jak až do r. 1494 trvaly a jak ke nečně Amos a Kubík se svými z jednoty vystoupili. Vypravování to jest velmi důležité. 67. *Odpis na spis Oldřicha Zwinglia o svátosti dobré milosti* (l. 1526). Neznámý spis. Blahoslav o něm praví: „Tě-

hož leta přinešen byl z Němec spis učiněný od nějakého učeného muže Oldřicha Zvinglia o svátosti dobré milosti, kterýž to spis když se na mnoha místech rozšel, skrze Čížka a jemu podobné, tou příčinou učinil B. Lukáš odpis atd. 68. *Psaní B. Luk. z příčiny Michala Wejsa a Čížka* (l. 1526). 69. *Zprávy kněžské. V těchto položeny jsou knihách po pořádku zprávy při službách úřadu kněžského v jednotě bratrské* (tištěno l. 1527). Kniha důležitá. Vypsány v ní všechny povinnosti úřadu kněžského, k tomu přidány staré výpisky některých sněmů bratrských jinak nezachovaných; konečně pravidla rozličným stavům dána jakby se chovati a řádu i ctnosti šetřiti měli. Obyčejné tato kniha se jmenovala *dekretem*. 70. *O původu jednoty bratrské. Bludné a spletené psaní odtržencům některých s odpovědi na ně napsanou, od B. Luk. v níž se o původu bratrském dostatečně a pravdivě vše vypisuje*. 71. *Dialog Cleophae et Lucae*. Spis neznámý, aniž jistě česky-li neb latinsky sepsaný. 72. *Postilly B. Lukáše* o nichž píše Blahoslav: Lukáš podlé daru sobě od boha daného summově kratěji i rozšířeněji mnohými spisy učení boží a tak pravdu Páně vysvětlil i kázaniami kratšími i delšími na čtení a epištoly *latiné i česky*, což ode vsí jednoty oblibeno a přijato toho i dobře a světe užíváno jest i ještě se užívá. . . B. Lukáš zvláštních pomoci nadělal to jest postilly to kázání na ta čtení a epištoly přes celý rok, a to několikerým způsobem i česky i latině.“ — Sepsal tedy Luk. více postill ale neví se kde jaká se zachovala. 73. *Spis proti Chelčickému*. Neznámý. Blahoslav naň připomíná. 74. *List proti knězi Pelhřimovskému*. Neznámý. Litován od *Jafeta* v Hlasu strážného. 75. *Psaní Johannesovi Jestřebakému, pisari v Turnově*. Neznámé. Podotknuto o něm v dekretěch bratrských. 76. *Spis o skutcích Kristových, neb spis o třech letech* (1528). Blahoslav o něm praví: „Téhož léta (1528) učinil P. Lukáš spis o skutcích Kristových vzal sobě příčinu k tomu, když byl odeslal k sobě z povinnosti své všechny kněží a služebníky Páně, jimž kázání učinil a potom ode všech počtu požádal, jak stojí každý z nich, nejprv při svém vlastním svědomí, a potom při svých ouřadech a vykonávání jich vzal k tomu za příčinu slova Kristova: „Člověk jeden měl strom atd. při tom velmi pilně přihlídáje nalezl mnoho neumění a nedokonalost mnohých, napomenul jich k pilnosti jako věrný pastýř a všeho toho přislubování summu sebral, rozšířil a v drahnou knihu uvedl, kteráž slove: *spis o třech letech* atd. 77. *Spis o dvanácti letech* (1510). Neznámý. Blahoslav ho uvádí. 78. *Spis ocirkvi*. Neznámý; připisuje se Lukášovi od Blahoslava. — Mimo tyto uvedené připisuje Gindely ještě následující Lukášovi: *List bratří českých ku králi* l. 1503. — *Konfessi bratří českých* 1504. — *List bratří dán na Rathuz* v Sta-

rém městě pražském panu podkomořímu i všem ouředníkům 1507. — *Konfessi bratří českých* 1. 1570. — *Výklad na modlitby Páně, kdež i prvé v položení kratším, jakož předmlava oznamuje vytiskován jest, a že tentýž spraven i doplněn k širšimu a pořádnějšímu vysvětlení a to s důvody písem svatých i dosti pilně korigovaných.* Spis shotoven 1512 a vytištěn v Boleslavi 1520. — *Spis tento, jenž jest počtu vydání nejprv o moci světa, o původu i o příčinách zřízení jejího i o pravdě její v novém svědectví, pokud a v čem zamezena ku požívání jest neb není. Potom pak podobně o přísaze.* 1523. — *Spis o pravdě.* Sepsán okolo 1490. Ve spisu tom obšírně se vypisuje život p. Ježíše. „Možná“ — praví Gindely — „že identický to spis se spisem pod 76 uvedeným o *skutcích Kristových.*“

Rozebrání vnitřní ceny spisů Lukášových kritické vyjasnění zásad jeho a způsobu jakým je zastával pozůstaviti se musí příznivější budoucnosti. Zde podán toliko rejstřík spisů Lukášových na důkaz plodnosti jeho kterouž zajisté nejen záležitosti bratrské ale i tehdejší písemnictví české valně získalo. Nejprv se tím povzbudila láska ku čtení mezi bratry pak i myšlenky o věcech náboženských se vystřibily a duch vůbec se ostřil. Hlavně ale podotknuti sluší že tak mnohostranná a neunavená činnost Lukášova i jiné k podobné činnosti probudila a mnohé *controversy* povolala v zhledem ku zásadám jež zastupoval a zastával. Při tak nápadné plodnosti jakou Lukáš rozvinul nemohlo se jinaké díti než že většina spisu jeho rázem chvatu se značovala, že mnohé úvahy a traktaty jeho jsou pouhé toliko náčrtky logicky neprovedené jež příležitostný původ svůj nezapírají. To zajisté pocitoval Lukáš sám, doplňuje a znovu přepracuje ten i onen ze spisů svých jehož obsah se mu dosti důležitý ale důkladného přetvoření potřebný jevil. Některá místa ve spisech jeho jsou temná a přímo nesrozumitelná. Možná že toho vinu nesl kvap jakýmž Lukáš pracoval ale pravdě podobno že se mu dostatečné znalosti jazykové nedostávalo. Blahoslav praví o spisovatelském rázu jeho: „*Bratr Lukáš drahně knih napsal. Ale nevelmi dobrý Čech byl, více latiny následoval než slušelo, něco i od němčiny překážek měl; nebo rodem byl tam, kde mnoho německy mluví. In summo latinismos et germanismos plurrimos admittere solebat. Pročež a ještě pro něco jiného jeho psaní mnohým se zdála velmi nesvětlá a nepříjemná.*“ Některá místa ve spisech Lukášových jsou obzvláště zajímavá a charakteristická. Takž k. př. píše staršíma Moravě, ohledem na náboženské novoty z Němce do Čech se vtírající: „Protož vám bratří vědomo činím, že máte to, nechajíc všeho opatřiti, a ti lidé povstale proti jednotě německými křtaly, jenž sám v důvěrnosti na Němcích a v smyslu jich, jimž se i s jazyky i s vy-

světlováním chludí, na pěti míti, neb oni chtí Němce zvelebiti, a oheň jich mezi nás vněsti. A jistě vězte, jako kdy to se skrze ně tudy satan založil proti jednotě. Nepíšíť toho z pomsty mé osoby, ani bych já stoje s nimi před vámi, měl jim dosti za jednotu v při této; krom budou-li míti co proti osobě mé, tu já jim práv chci býti. Neb Mnicha sem nikdy neznal, až nedávno s ním ani mluvil, než Němec u mne byl a když sem zaháleti nedal v knihách, bral se do Litomyšle, na němž povahy nikdy sem neoblíboval, a pravím, že by lépe bylo tak, jakž byli Němci pánu bohu se poroučeti, než takové dráby pod prospěchem na vše zlé pustiti. . .“

Co spisovatel mezi členy jednoty bratrské jmenován býti zasluhuje též *Vavřín Krásonický*. Dominikán a inkvizitor *Institoris* ve svém spisu: *Sanctae romanae ecclesiae fidei defensionis clypeum adversus Valdensium seu Pictardorum heresim etc.* jmenuje Krásonického *supremum Valdensium defensorem, moribus satis conspicuum, sufficientisque literatura*, kterážto uznání od protivníka padá na váhu. Blahoslav též o něm praví že byl „muž rozumný, první v radě po biskupích, bakalář pražského učení. Učený staré prostosti milovník, mnoho psal ale málo zběrkáv toho zůstává.“ — Spis Krásonického: *O učeních*, obzvláště v jednotě bratrské uvádí Jafet. — *Psaní obšírné a velmi pěkně užitečné o pánu bohu a o víře pravé křesťanské a o modlářství* (1492). První díl sepsal Krásonický, druhý díl Br. Prokop. Dále uvádí Jafet též: *Psaní Krásonického proti odtržencům, a Ohlášení*. — Mimo tyto spisy též v Jungmannu uvedené, připomíná Blahoslav: *Vysvětlení víry* spis proti nějakému knězi v Ml. Boleslavi který o velebné svátosti a o ostatcích kázal (1511). *Život Ondřeje Polívky* u Hory upáleného (1511). *Odpověď* na spis od Habrovan-ských učiněný proti spisu bratrskému, o kusé víře. — *List týkající se obvinění bratři že pohrdají Novokřtěnci* (1528). Mnohá ještě jiná rozličná psaní shotoval Krásonický mezi nimiž i jedno kterým se očišťuje od nářku lživého od p. Mikuláše Tršky u paní Marty v Litomyšli, a psaní mistrům pražským z přetěny spisu jejich o bludích Píkhartův. — Krásonický umřel l. 1532.

Co spisovatel mezi bratřími v této době vynikal též *Bratr Prokop*. Muž tento má důležitého místa v jednotě a v literatuře bratrské. Pocházel z Jindřichova Hradce a náležel mezi učené bratry dosáhnuv stupeň bakaláře. V rukopisu knihy od něho shotované: *Otázka, sluší-li křesťanům mocí světskou nevěrné neb bludné, k pravé víře přinucovati* (1505), nalézá se zpráva: „Toto napsání učinil jeden dobrý člověk v naději, jménem Prokop, rodem z Jindřichova Hradce, pod poslušností římským, a to tehdy když z měst a zvlášt z Kla-

tov vytiskli bratří, a on lítost máje jich, jak s nimi nakládají, jako i jinde všudy, myslil, zda by komu neznajcímu srdcem boha a jeho pravdy spasitelné, napomohl ku poznání toho i sebe, a z poznání aby činil pokání což zlého nadělal atd. (Jungmann.) — Jiné jeho spisy jsou: *O dobré vůli*. — *O tom, že vždy všech časů divný lid byl na světě* — a j. v. jež Jungmann a Blahoslav uvádí. —

Znamenitou zásluhu o jednotu bratrskou si získal Prokop tím že učinil návrh aby se upouštělo od přísnosti vzhledem ku některým zásadám původně v jednotě zachovávaným. Vidělo se mu že bohatí a mocní lidé by se vylučovati neměli z jednoty, aniž takovým že potřebí se odříci svých statkův, dále uznával že člověku netřeba, se sprostiti všech radostí pozemských a připustiti se mohou mírná požívání. O těchto a jiných usnadněních pojednal Prokop ve svých spisech čímž zavdána příčina k rozdvojení se bratří. Prokop toho času byl starším jednoty bytuje v Brandejse nad Orlicí. K němu se přidaly obce ve východních Čechách. Proti němu stáli bratří vzdálenější zvláště obce v Prachynsku a Klatovsku. Při Prokopovi stáli bakalářové Lukáš a Krásonický, pak Tomáš z Přelouče, Tomáš Němec, a Eliáš z Chřenova, Jan Klenovský, Jan Táborský, a Martin nožíř; při straně přísných bratří již od zásad prvotných, Řehořových odstoupiti nemínili stáli Matias Kunvaldský, Michal, Tomáš z Prostějova, Jan z Chelčic, Amos, Blažek, Jakub, Jan mlynář v Sušicích, Jan ze Stěkny, Matouš tkadlec, a j. Objevilo se tedy v kruhu jednoty bratrské rozdvojení jež ovšem v písemnictví bratří se ozývalo. Během zporu toho povstala v jednotě myšlénka patrně dobrodružná. Usnesli se totiž bratří na podniknutí dalekých cest. Nedostatkem historických a zeměpisných vědomostí a pověstmi o kněží *Janovi* v Indii zbudilo se v nich domnění že se kdesi nalezájí narodové jenž nejsouce papeži podrobeni původní prostotu a čistotu víry zachovali, od nichž kdyby se naléztí dali očekávati by bylo poučení v záhadných otázkách. Usnesli se tedy bratří l. 1490 na podniknutí takovéto cesty a vysláni byli bratr Lukáš, Mareš, Kokovec, Martin Kabátník měšťan z Litomyšle a jakýsi Kašpar. Cesta se měla konati na východ i na západ, tamo, k nalezení obce v níž se křesťanství v původní čistotě zachovalo, na západ ale hlavně do Italie k bližšímu poznání Valdenských. O této cestě nám bude ještě vypravovati. — Podniknutím jejím se snaha bratří v obzvláštní světlo staví. Viděti totiž že neměli dosti na pojímání víry rozumem aniž se uspokojovali odvoláváním se na stav prvotné společnosti křesťanské, nýbrž že jim na tom záleželo aby se dopídili důvodův pozitivních, dějinami stvrzených, o povaze tohoto stavu na

místech, kdeby nepřerušen se byl snad udržel. Tím zajisté i důkazu nabyti minili že takový stav církve možný jest a že společnost která se ho přidržela a v něm setrvala dokonalejší jest společnosti od něho odpadlé. Nepovedlo se jim toho dosáhnouti, ale podali aspoň nové svědectví jak opravdivě proniknutí byli svou myšlénkou.

Mezi tím se ledačos změnilo v jednotě. Matiaš Kunvaldský se spřiznil se stranou Prokopovou ale Amos a Jakub spůsobili trvalé roztržení. Přívrženci Amosovi nazváni byli Amosensové. Amos sepsal později historii bratří, tvrdě, že jednota nepovstala na východní straně původem Řehoře ale v Prachynsku a Klatovsku, což Br. Lukáš za vymyšleninu a lež vyhlásil. — Matěj Kunvaldský umřel v Lipníku l. 1499 stár 68 let. Co spisovatel se nevyznamenal, leč složením několika písní jež umístěny jsou v kancionálu bratrském, ač i to není jisté. Vzdělanější byl bratr Michal, jeden z učencův mezi zakladateli jednoty. Od něho pocházejí některé traktáty. Byl farářem v Kunvaldě, a potom v Žamberce, naposledy mezi bratřími hned z počátku jejich rozdvojení. Postavil se v řadu polemických spisovatelů, zastává jednotu proti traktátům odpůrcův. — *Tomáš z Přelouče* byl též jeden z učenějších mezi bratřími a spisovatel. († 1517.) V posledních letech povstaly mezi ním a Lukášem rozepře na základě církevního zřízení. Blahoslav o tom praví: Tůma byl prostosti milovník, a Br. Lukáš velebil služby, z pěkných nádobek sloužil atd... ze spisův Tůmových vyniká spis, zvláště amýšlením tam projeveným. Jedná o původu jednoty bratrské, dovozuje že jednota „z boha jest a ne z lidí.“ Z psaní jeho uvádí se jedno p. Sigmundovi a jedno V. Krásonickému. — *Jan Táborský* nalezl též mezi literně vzdělané bratry. Blahoslav o něm píše: „Toho roku (1495) Br. Jan Táborský umřel v Litomyšl^í v druhou středu po veliké noci a tu jest pochován u kostela. Byl učený člověk, opatrný a v mluvení zvláště svobodný, slavný za svého věku. Bývá o něm zmínka v starých některých sentenciích předkův našich: jest také knížka jedna psaná počtu vydání z víry, kterouž on dělal a psal z poručení vši rady. Na Táboře byl prvé knězem, sloužil kněz *Jan Vilimek* potom mezi bratří přišel.“ — Jungmann uvádí též psaní na první kapitulu druhé kanoniky sv. Petra o ctnostech, — od téhož spisovatele. — Nápadnou osobou mezi bratry a též co spisovatel známý byl pražský nožír *Jan Kalenec*. Muž tento obezřev se po Čechách zdržoval se mezi bratřími v Mladé Boleslavi, pak v Brandejse nad Orlicí, vrátil se pak do Prahy, kde velmi mnoho protivenství zakoušel; Byl přívržencem Amosovým a zanevřel zvláště proti Br. Lukášovi proti němuž i tré spisův uveřejnil.

Naznačením tímto osob a spisův z jednoty bratrské v této době vyšších není ovšem bratrská literatura od počátku jednoty až do časů Ferdinanda I. dostatečně vylíčena. Podali jsme zde toliko povrchní náčrtek, pouhou to připomínku historickou, více ku doplnění zpráv o literatuře této doby vůbec, než ku zevrubnému vylíčení vnitřní povahy písemnictví bratrského, jež ovšem jeden celek působí kterýž rozdělený na částky, toliko kusý dojem činiti může. Jisté jest že v této době theologická a mravoačná literatura česká plodností a podnětem bratří českých valně rozkvěta, ba po hříchu až příliš, a všeliké síly povzbudic do proudu svého je strhávala ježby v oborech jinakých zajisté více byly prospívati mohly. Jest želeť že pro otázky, jejichž důležitost pokročilému věku našemu nijakž nevysvítá, tak velké roztržitosti v životě a v literatuře se způsobovaly, že tolik času se jim věnovalo a takorča na zmar se pro ně duchem plýtvalo. Ovšem, se stanovíště doby v které to všecko se činilo omluviti se dá tato horlivost pro věc kterouž národ tehdež za jedinou důležitou a nade všemi jinými stojící považoval.

Celkem se literatura bratrská této doby rozpadává na část historickou, dogmatickou a polemickou. Část historická jest poměrně nepatrná a obmezuje se nejvíce na původ, vývin a jednání jednoty. Bratří si byli vědomi exklusivního postavení svého a působice takorča zvláštní obce v obcích nejvíce si toho všímali co nejprv jejich jednotních záležitostí se týkalo. Všeobecného jakéhos historického rozhledu pohřešujeme při spisovatelích jednoty aniž se tomu divíce když uvážíme že jim nejprv jednati bylo o upravení svého vlastního vnitřního organismu. Vycházeli patrně z přesvědčení že jednota jejich se během časův stane jednotou národní. Protož co nejbedlivěji pěstovali nejprv své obecní a společenské zájmy, zapisující vše udalosti v jednotě přihodilé, kladouce takto i historické základy k novému státu, který, až na zásadách víry spočíval předce už tak výhradně theokratický se nejevill jako onen na který někteří táborští kněží byli pomýšleli. Nejprv byli bratří všech fantastických směrů a všeho chyliasmu prosti. Chelčický, v je hož učení se přesný křesťanský racionalismus objevuje, ostrou svou kritikou proti nespůsobům v společnosti křesťanské zavedeným razil dosti jasnou cestu stoupencům svým, bratřím českým, kteří ovšem jenom k oné části náhledů jeho se přiznávali která v praktickém životě se provésti dala. V nedlouhé této době od původu jednoty až do časů Ferdinanda I. nezmohli se bratří na systematickou jakous historii jednoty své leda na spisy v nichž počátkové jednoty líčeny, ale v množství dopisů a traktátů jejich chová se valně historické látky a jednotlivých zevrubně popsaných momentů. Zjevně tu líčeny

osudy a utrpení jednoty i některých předních osob, poměr bratří ke katolíkům a utrakvistům, k domácím i cizím jako k. př. k Erasmus Roterodamskému, k Luterovi, Melanchtonovi, Zwingliemu i j. Zvláště zajímavý se tu jeví poměr bratří k Valdenským. Počátek Valdenských zasahuje až do 12. století. Petr Vald, bohatý kupec v Lyoně muž bohatý a dobročinnivý roku 1160 ve společnosti přátel v důvěrném hovoru při hostině sedě uvedl rozprávku na úpadek církve a na pokazenost v učení a v životě křesťanském. Tu jeden z hostů mrtvici raněn mrtev k zemi kleal, což tak hluboký dojem na Valda učinilo že od té chvíle novou životní dráhu nastoupil. Odřekl se obchodu svého a maje hojnou sbírku kněh odevzdal se docela studiím a zvláště ho zajímalo čítání v bibli. Pomocí dvou duchovních jal se překládati bibli laťinskou do mateřčiny, věnoval část jmění svého k opisování překladu jež pak zdarma vydával mezi lid. Na tom nepřestav, v horlivém svém zápalu posléze všecko své jmění odevzdal chudým a počal vyučovati lid na základě písma. Mnoho přívrženců získav povzbudil proti sobě nápadný odpor kněží. Arcibiskup lyonský mu zapověděl vyučování. Vald neuposlechl a byl od papeže dán v kletbu a nucen i s přívrženci svými opustiti vlast. Valdenští se rozptýlili ale u vyhnanství vyrůstali, tu a tam po Evropě zakládajíce vlastní své školy a chrámy. Nejvíce jich bylo v údolí piemontském a v jižních krajích Francie. Ale i v Němcích, Uhrách a Čechách čítali přívržence. O Petru Valdu se praví že se až do Čech dostal a zde svůj život skončil, l. 1197. Na příklad zde uvedeme některé ze zásad Valdenských. „Křesťan nesmí milovati svět tento. V pokoji žiti má pokud možná se všemi lidmi. Nemá před soudem se hádati a se mstiti. Nepřátelé své má milovati, trpělivě snášeti urážky a utrpení, tělesné žádosti potlačovati, tělo své za zbraň k nespravedlnosti nepropůjčovati a nevydávati, vystříhati se marnosti a dlouhé chvíle, střídmost zachovávat v jídle, pití a mluvení, skutky milosrdenství činiti, ducha svého čistiti a k pokoji přiváděti atd.“ — Vald dále uznával že „první stupeň k spasení jest poznání hříchu, že poznáváním hříšnosti své blíží se člověk k bohu kterýž jedinou slzou, jediným vzdechnutím z upřímného srdce více jest pohnut než-li tisícem marných slov. Duše lidská že v neřestech jest pohřbena a ztracena bůh-li jí milostí svou nepřispěje.“ — Snadnoť tu naléztí styky s náhledy Chelčického i bratří. Do výhradnějších dogmatických vět nám se tu pouštěti nelze. Patrné však jest, že vyznání Valdenských směřovalo na praktický život, což i odpůrcové jejich uznávali svědčíce o nich „že vedou život bezúhonný a mezi sebou mnohém čistěji žijí než-li jiní křesťané, Nikdy nepřisahají a sliby své plní; — zamítají obchod a živí

se prací rukou svých, — duchovní jejich jsou tkalci a krejčí, a j. v. V církevní kázni řídili se dle předpisů Krista, nezdařilé členy trestali napomináním a když ničeho nepomohlo vyloučením z církve. Vespolek se nazývali bratřími a sestrami. Biskupové jejich vysílali apoštoly své mezi vzdálené bratry aby je poučovali a napomínali.“ — Proto pro všecko byli za kacíře vyhlášeni a strašlivě pronásledováni. Tisíce jich bylo povražděno. V předmluvě překladu své biblí praví, že „zohaveni jsou necudnými jmény, do klatby uvrženi, za ničemníky vykřičeni, zajati, bičováni, na pranýř staveni, ze země vypovídáni, rozpálenými kleštěmi trháni, pálení, pečení, kamenováni, topení, stínání a na kusy sekáni.“ — Ve spisech bratří českých nalezájí se stopy sblížení se jejich s Valdenskými. Mimo to i některé dopisy Valdenských k bratřím a bratří k Valdenským se zachovaly. — Co se historie protivnosti bratří týká neméně stojí pramenů. Mělit bratří mnoho arputných nepřátel již písmem i skutky proti nim vystupovali. Pověstný dr. Augustin Kæsebrot nebyl z posledních. Příkladem způsobu jeho jsou dopisy jeho ku králi v nichž mezi jiným projeveno: *Trvej v tom, co jsi proti nepřítelům víry křesťanské, přésvaté a nejnábožnější uložil. Vyžeň a vypleň z končin a z království svých, zkaž a potlač satanovo shromáždění a jich všetečná čela a smělost . . . aby jich příkladem sprostých lidí duše svedeny nebyly, a v pohanění a v ohyzdu království tvé křesťanského jména skrze zatracené a rúhové tyto lidi od okolních zemí a národův hříchem kacířství narčena nebyla na pověsti zmazána a naříkána. A v jiném listu ku králi praví ten Augustin: A které pokuty, a jaké pomsty ti hanební a prokleti lotříkové hodni by byli, abychom neznali a pochybovali, kteřížto jisté nejsou hodni, aby je uslechtilý živel ohněm spálil a shtlil, ale aby jich těla litá zvěř roztrhala a rozsápala, a krev jich aby psi lokali. . . .* Když takoví lidé takovým způsobem na krále Vladislava doráželi tu nebylo divu že přísný mandát proti bratřím vydal v kterémž mezi jiným, vzhledem ku spisům bratrským vyřknuto: *Všecka učení a psaní jejich bludův zjevná i tajná mají zastavena býti i zkažena, knihy jejich všechny spáleny tištěné i psané, a žádný pán, rytířský člověk i města těch kněh, takových traktátův psáti, ani tisknouti pod sebou dopustiti nemá, ani prodávati, a kdožby je přinesl kde a u něho by se našly, má skutečně trestán býti, vedle uznání panův a sousedův zemských atd.* Majestát tento je datován l. 1508. Kterak se zachovával vysvítá ze spisů bratrských po vydání mandátu shotovených a se rozšřujících. — Brzo na to vyšlo psaní panův moravských k některým pánům českým kterak by bratří vyhubiti měli, pak psaní bratří ke sborům jak by se

v těch pokušení obovati měli atd. — Proti bratřím psal starý Koranda list pánu Kostkovi aby se jich neujímal, brzo na to vyšel traktát mistrů pražských v němž bludy bratří vypočteny. Vůbec agitace písemní proti bratřím byla živá a mnohostranná i horlili jsou protivníkové bratří listy na vše strany rozeslanými jakož i traktáty. Z traktátův znamenáme dále dva od kněze Lipenského proti bratřím, na které Lakáš odpověděl. Spis živý kněze Víta z Krupé, faráře v Kr. Hradci, jenž ohyzná obsahuje osočování, že bratří krysu za boha ctí, že obcují se se sestrami (1476) kněze Martina spis o bludech *Pikartských*, a j. v.

Mezi nejhorlivější odpůrce bratří náležel též kněz Jan, kaplan u sv. Apolináře příjmím *Bechynka* který se snažil bratří ve zlou pověst uvést. Tento Bechynka zasluhuje co spisovatel obzvláštní zmínky a sepsáno o něm pojednání od J. Jungmanna: *Jana Bechynky spisy křesťansko-mravného obsahu* (Dva díly. Rozbor lit.). — „Ze spisů Bechynkových vysvitá, že byl kněz podobojí, nepřítel jedušek, pikhartů a židů. Měl velikou sklonnost k mystivismu, a protož líbil se sobě v podobenstvích; i se zvláštní působílostí a někdy s neočekávaným vtípem vysvětloval pravdy křesťanské a mravní obrazem věcí hmotných, někdy arci nebez prohršení se proti pravé chuti a krasočinu.“ — Jungmann v Rozboru I. st. 177 uvádí rukopis ve dvou dílech v němž obsaženy jsou spisy Bechynkovy. Rukopisy pocházejí z druhé polovice XVI. století, z čehož ovšem nevyplývá, žeby Bechynka byl všecky své spisy v této teprv době byl shotovil, ba naopak se dokázati dá že valné mezery let mezi prvnějšími a pozdějšími spisy jeho leží. Blahoslav jej uvádí k r. 1504. Též Gindely klade list jeho ku paní Krescencii Zmrzlkové do počátku šestnáctého století. Stál tedy Bechynka s dotčenou paní v korespondenci a měl jakýsi na ni vliv. Možná, že až tenkrát si ho co spisovatel byl získal. Aby byl tenkrát tak příliš mladý býval jak v třetím pojednání svém k panu Pěšíkovi na Komárově mluví, omlouvaje svou mladost, pochybujeme. Pan Pěšík na Komárově se připomíná v listinách už okolo let 1465 ba už 1436! Pěšík z Komárova jistě byl muž už starý když Bechynka co mladík své pojednání k němu působil. Též druhé pojednání *Poctivému knězi a Vršeradskému Jakobovi* shotovil zajisté v mladém věku, na uložené mu tému od dotčeného kněze, jež otcem a učitelem svým nazývá. Zdá se že byl originalní hlava a za takovou už z mládí uznán a k projevení svých náhledů vybízen býval. Vyznamenával se patrně fantasií nad míru živou a tékavou, podržev svéžest ducha svého až do stáří. V starém pak věku učinil snad sám sbírku svých spisů, nač ovšem dotčené dva díly sebraných pojednání Bechynkových poukazují. Ohlédnouce se po obsahu dotčených spisů sledíme

nejprv Jungmanna. Mezi desíti pojednáními — (díla I.) — praví Jungmann — „sedm jest na podobenství založených“, troje ta rozmlouvání chudoby s bohatstvím, o pokoji církevním, a o křta zvonů jest bez allegorie ač ne bez metafor mnohých.“ — V prvním pojednání píše o zprávě duchovního života v obraze *Korbelika*. Praví tu mezi jiným: *Pauperská čistota jest zcela dnu vsazenému podobna bezpečnějšímu, vdovská mladší ze dvou vsazena deštěk, nejmladší pak manželská jest z několika vsazenému dnu deštěk podobna Kdež pak nečistí a nezdržetliví jsouce, mají moudrost, výskumnost aneb kteří dary milosti boží, tyť jsou jen toliko jako bezodní, hrdlatí trychtěřové, ješto v sobě nic skutkův nezachovají, než jen v jiné celi aneb skrz výskumnost vylévají. . . .* V druhém pojednání o hříších smrtelných a božích příkázáních píše pod obrazem dvou sýru. V třetím mluví o pokoji církve v Čechách. V třetím pojednání k p. Pěšíkovi na Komárově mluví o pokoji církve a kritizuje výrok tohož pána že totiž *nedosáhmem žádostivého pokoje v království českém, leč jedna hlava, bude arcibiskup kterýž by kněžím jazyky skrátal. . . .* Ostroj satyrou a ironií stavy duchovní i světské popisuje, tvrdí Bechyňa že pokoj v církvi ne na moci arcibiskupové ale na zlepšení mravů vůbec záleží. — Čtvrtý článek jest posláni jakés paní Řehové, kdež domlouvá jí pod jednou způsobou přijímající aby pod obojí přijímala se synem svým Sigmundem i s čeledí svou. Zajímavé jest kde praví: *„Po tomž pokrmu a nápoji z dětinství vyroste (Sigmund) věčný život, a spíš vyspěje, než by jej suchoparnou, tepalou, vycáslou, uzenu, k švrčku podobnou krmila němčinou, na niť jest sytosti jako na kobylce suché k snědku a ne víc. Tou budeš-li ho krmiti, ztepilet zakrše a zamře v suchosti trpasličkové; neb všě že Němci na masitých, toliko baravých, obrazích se pasou, a na lakomství, a výš těžce k bohu vyrůstají a s nemází . . . Tak i ty jestliže chceš jemu (bohu) pokrmem býti i svým dětem, musíš se vařiti, péci, pečujíc kterakby se jemu líbila, musíš se mařiti láskou a božskými trpělivostí a pokorou a sladitě ochotností modlitěbnou, musíš se soliti slýcháním slova božího čistým, a dítě své též soliti musíš kázni, péci péci, sladiti pěkným poučným utěšením a naučením, školou a latinou a mravy a na tou němčinou jako soli zmařenou, těžkou, soumravenou. . . .* V pátém pojednání zavrhuje ceremonii křtění zvonů jako pověrk: *„S takovou bezdušnou mrchou na vzhraň aneb do hrobu, tatíž do Něma aneb do klášterův aby naši opět české země, jako moře mrcha, k válkám neobourili. . . .* Šesté pojednání obsahuje podobenství stavu manželského ke stavu tkadlecovskému a podnáá: *Vilamovskému nábožnému bratru Benešovi Darota Keč-*

ková a Bláha Kovařovská pozdravení uskazujem. — Tato Dorota a Eliška jsou vlastně Bechynka sám jenž na konci praví: *Panna Anna Svatolazarská, Netkaná Svato-Apolinarský kněz Jan. . .* Celé to pojednání směřuje k tomu aby Benešovi manželství odradil kteráž ke tkadlovství připodobňuje. Sedmé pojednání: *Praga mystica.* „Přirevnává mravní stav Čechův ku Praze. *Jaká jest stará i nová Praha, malá strana, taková i víra; jaký hrad taková i naděje; kteraký Vyšehrad, taková v Pražanech láska, jaké brány taková strážnost jasní kostelové a klášterové taková opatrnost, kteraco karthusové a řebníce a pranýř, taková spravedlnost; kteraká zeď, taková síla totiž trpělivost; jakový most taková kompaktní, jaká řeka, takováž válka protivěnovství protivníkuv proti Praze. A ten potok neb řeka toče od poledne ta od Říma, o kterémž napsáno že dům postavený na skále, válí jsou větrové, a tekly jsou řeky a nepadl ten dům atd.* Osmé pojednání připsal svým rodičům. Připodobňuje nebeské království k rouhu, vzav odtud příčinu k své řeči, že rodiče jeho krejčovstvím se živili. — Deváté jest rozmlouvání bohatství s chudobou, paní Rybové připsáno. — V desátém pojednání, též vdově Rybové připsaném radí aby se nevdávala, uživ zejména jejího podobenství ryby ve vodě rozkoši šplechtající. — Druhý díl spisů Bechynkových, rukopis z XVI. století: *a.* Předmluva, v kteréž praví, že půjčenou sobě knížku od paní N. jí oddává s ouřky, totiž s poučením a pobídnutím, aby ji čtla, ač se jí zdá býti divná, jako by původce její opilý aneb tržený byl. — *b.* Samu knížku, obsahující životopis jakéhos přenábožného mládence, nemocného a často u vidění neb u vytržení bývalého, i co vídal v té své nemoci, totiž hrozné tresty hříšníků, a také jedná místy o kněžích, o kmotřích, o manželích hříšných, a zvláště o Pražanech i o mukách pekelných, atd. — Jungmann praví, že to kniha nábožnou hrůzu i strach plodící. *c.* Psaní kněze, jakož praví, pooddáleného tělem, však přítomného duchem . . . Napomíná k stálému setrvání při víře pod obojí, zastává je ji proti katolíkům i pikhartům jizlivě a fanaticky.“ (Jungmann v *Rezberu staroč. lit.* 1840 — 1841 str. 177 — 186.) — Jeví se více náhodou než-li nutností že Bechynka do řady theologických spisovatelů se postavil. Jeho intence byly zajisté více fantastické a humorné než-li bohmluvecké, a co bohmluveckého ve spisech jeho se chová to náleží láce ale nikoliv rázu jeho. V skutku jest se nám diviti *paradoxním* v jakýchž si Bechynka libuje, ale neméně jest nám obdivovati pohyblivost a nesmírnou živost fantasie kterouž téměř všechny vřetevníky své převyšuje. Neznáme aspoň ani jednoho z tehdejších spisovatelů českých jenž by tak individualným se značoval rázem a který

by mravy a způsoby času svého tak živě a tak bohatými barvami byl líčil. Zásady jeho náboženské a vůbec dogmatické stránka jeho spisů nemá nic zvláštního a vlastního do sebe. Byl utrakvistou, šel s utrakvisty a zastával je proti katolíkům i pikhartům, kteřížto pikharté byli této době as tím čím byli Táboři době právě minulé totiž, pokračujícím a pohybujícím živlem v kruhu reforemací české. Bechynka se ovšem směrem svých spisů postavil do řady theologů utrakvistické ale rázem a způsobem svým náleží více mezi povahopisce. Běh myšlének, jakož i pohry obrazivosti jeho jsou docela neobyčejné zjevy v tehdejší literatuře české. Vidíme v něm ducha od obyčejného způsobu psaní docela odpoutaného, a vnuknutí svá volně sledícího. Bechynka zajisté toho zaslouhne aby literární dějepiscové čeští obzvláštní pozornost mu věnovali a aby dovednější část spisů jeho v obsahlejším výtahu se uveřejnila než posud se dělo. Samotímých duchů, obzvláštních literárních osobností se tenkrát neobjevilo u nás tak mnoho aby se vzácní takoví jednotlivcové v davu spisovatelů českých ztrácti měli.

Literární plodnost doby tehdejší byla vůbec nápadná a objevily se polí českého písemnictví povahy zvláštní a působením svým i jinak znamenité též mezi panstvem a rytířstvem českým. Patrný to zajisté pokrok, že se záhy účastenství na literatuře tak valně rozšířilo z kruhu kněží vybavilo a na vzdor theologickému rázu jehož silnějším neb slabším příděchem se téměř všechny literární plody tehdejší značují předce již vždy víc a více též filosofické, esthétické, historické a jinaké naučné a společenské zájmy do popředí vystupovaly. Vůbec se doba tato již nápadně zbnzeným a dosti všeobecným ruchem literárním vyznamenává a jest nám s potěšením hleděti na to, která přední národní charaktery při uznání důležitosti a působení literatury na rozšíření vzdělanosti v Čechách se ruchu tomuto podávaly a myšlénkám volnějším všeobecnějšího průchodu připravovaly. Vidíme proces kulturní se již jinými prostředky vykonávati než-li v době předcházející. Nejednalo se tu již o svrchované resultaty osvěty politické a náboženské jež na výšinách nekaždému přístupných jen málo kterým vyvolencům se v plnosti své objeviti mohly a objevily a po nichž upozornění na ně zástupové nevědomých se namnoze cestami neschůdnými sáпали, ale jednalo se více o připravování cest jež poněkud ale bezpečně k osvětě vedou, o povzbuzení samomyšlení, o pečování a vzdělávání lidu, slovem o prostředky ku většímu rozšíření vzdělanosti

všeobecné. — Mezi předními národními charaktery na jiné tu vynikal jmenovaný už *Otibor Tovačovský* z Cimburka spisovatel uvedené už knihy Tovačovské. V jakém as světle se jevil slavný Otibor frakcím katolickým, o tom částečně nás poučují též verše p. Bohuslava Hassišteinského z Lobkovic po úmrtí Otiborova složené, v nichž básník praví, že pro Otibora „nebe jest zavřino, neboť bez Petrovy loďky ke blaženým obytlm nikdo se nepřeploví. — Vlast lřbou jeho výmluvnost velebřvala druhdy; — teř hromem omrřčen v řžasu trna mlči. — Nikdř již řimskou nechřtřlby urřřžeti cřrkev, — a svřtostmi bořř pravdy by nepohrdal. — Teř by chřtřl řimskřho se biskupa poddati křzni, — a řemu Kristomilřv vřra pobořně uři; — nic jemu platna není sklonřnř teř s řřjemi přcha — ni hlava k zřřřci obloze pozdvřženř. Vizte jřř on Flegetontejskř chasy stal se kořřřti, — na vřky konce jeho trestu ni muk nebude. — Tak toho Přn křrř, kdo bořřmu se zřkonu rouhal — a svřm zřmyslřm jedno se dřvřřoval.“ — Takř poslal břsnřk znamenitřho mřže do pekla z řehoř souditi jest že přsobenř Otiborovo ve smyslu osvřty a svobody nřbořenskř musilř břti znamenitř sice by slavnř latinřk a ultramontřn Bohuslav nebyl tak velikou vřhu na nř kladl.

Pamřti hodna jest kniha kterou Otibor uř za mlřdř slořil: *Hřdřnřni pravdy a lři o knřřskř zbořři a panovřnř jřch* připsřna krřř Jřřřmu. (Třřřnř v Praze roku 1539.) Spis tento, as r. 1467 shotevenř zasluhuje pozornost. Allegorickř rřz jejř není na ujmu smřru ozhodnř progressistickřho. „Pravda řaluje u boha že se leř zmocnila panstvř nad svřtem a pře vedenř pod předsednřstvřm svřtřho dřcha. Pravdř se dostane přrvo.“ — Na dřležitost a smřr spisu tohoto poukřzal nejnovřji p. Dr. Hanuř v sezenř řeskř spoleřnosti nauk. Rřznou tendencř v knize třto objevenou postavil se Otibor zřhy na stranu husitskou řimř zajistř nenřvist strany opřrnř proti sobř v hojnř mřře zbudil. Jeřtř rozhodnřji se projevl Otibor v dopisech proti Tasovi biskupu Olomřckřmu. (Třřřny v Archivu řeskř IV.) Tu zajistř nř dotřenřho biskupa dorřřř vřřřtkami tak bezohlednřmi že se diviti nelze kdyř přřtelř tohoř proti pisateli nanejvřře zanevřřeli. Že v dopisech třchto se i svrchovanř přřkrost objevuje jakou strany proti sobř střly netřeba teprv osvřdřovati kdyř se mřsto prohlřdnř jako třto: „Dotkni tu sebe, jest-li na tobř infula sv. Augustina: bojřm se spřře biskupa řidovskřho Kaifřše, kterřř jest křzal bujnř krořiti v odřni sebe poslouchajřim, domnřvaje se třm slouřiti bohu. Kde jest nynř rozum tvřj, kde vřmlva tvř, kde přrce a řsilř tvř? Rozum, jřmř si se domnřval vřcky předřiti, vřmlvnost, chřtř jř křždřmu odolati, přrce tvř, chřtř jř daleko cesty zputovati, rozřřruje a řahodř nerozu-

mějícím všecko porození této doby medovými slovy. Již pak se to všecko na tobě opak sledává, za medová slova jedovatá proti králi pánu svému i předržajícím se jeho, za moudrou výmluva s lidmi nešlechtnými obeování, za dalekost cesty blízké přihlédání k obřím, k mordům i nešlechtným skutkům. . . . Nebuď knězem Trojanským, kterýž ukradl jest ze chrámu palladium, ke zkáze vlasti a města svého; neukrádej toto palladium jenž se vykládá sladký pokoj. . . . Neobcaj s těmi ježto falešné, jidáčné zrady o králi pánu svému skládají a nad svými přísahami vysoce se zapomněuli; nechval zlým zlého, nemlé dobrého; okaž se podle urození svého hotovým v jednotě. Ale bojím se, že tato má napominání tobě jsou nová a nepřijemná, neb chceš se více libiti lidem než-li pravdě. Nedívím se tomu: neb málo nalezeno býti může různic a válek by skrze kněze a ženy počátku neměly; i nejsi-li této různice hlava, ale vždys ji prst.“ — Znalce historie nebude tajno že dopis tento se táhne k zpoure strany katolické proti králi Jiřímu Poděbradskému. Tas z Boskovic neopomínel odpověditi načež Otibor zase odepsal jak následuje: — „Kus ten, kterýž píšeš, že co činiš, k tomus přiučen velikým bezprávím; a druhý, by tebe posloucháno bylo a ne Rokycany a někoho k tomu, že by nikdy vlast naše ve své krvi se nekočala: ty oba kusy podobny jsou k sobě, protože na oba se krátce odpověď dává: by biskupa Vrafišlavského a Olomúckého, pana Zdeňka ze Šternberka i jiných k tomu nebylo pomocníků vašich a pezdviňnouiti měst nešlechtných, nikdyby v zemi naší tak slavného pokoje zrazení a takových bouřek nebylo, ani krve lidské tolik prolito. Neb víš, knáze, že místa tvé vždýcky jest bylo podle nejmilostivějšího krále pána našeho, ale ne Rokycana, a na tebe podávány nejprvé všechny rady a žádosti královny. Vy i já i jiní sme slychali, že Jeho Milosti napominání i prosba byla jest, abyste stále při něm stáli, radili a pomáhali k pokoji a řádu i k jednotě slavného království a koruny té. . . I tu sám rozuměti můžeš, jest-li to svévole, kdež se žádá rady a pomoci. Ale bojím se by se v lýčka uvázati dal, pro dobré od vás v horší by mně to obráceno bylo. Také píšeš, že díl bezprávím jsi k tomu přiučen pro zboží své. Co tvého jest zkaženo okolo Černéhery nic nevím; i nevím co jiného máš k tomu než pleš. Neb biskupství Olomúcké jest krále Českého pána mého, a ty jsa kaplan jeho proč jej křivě viníš? jeda a pije jeho, jako kaplan a man přísěžný, proč se protiviti snaíš? Pokládáš povinnost svou velikou, kterouž jsi pánu bohu napřed zavázán. Chválím to, cožby se podle vůle boží měl, neb báh dobrému chce: a nevím co chváliti o papeži, neb jeho dobrých skutků nevidím, ani o nich slyším než více a jeho listův slyším listi-

vých hanění, kleteb a ponoukání k válce i ku prolévání krve, než-li čeho dobrého. Neb on znamená kříže svatého kterýmž jsme my vykoupeni k pokoji věčnému, k mordám požívati velí; a kohož z Čechův a Moravanův zabijí, rozhřešení dává i hříchův prázdný čini, jako dítě po křtu očištěné atd. atd.“ Končí pak list takto: „Píšeš ku konci, kdož Jeho Milosti královské k té válce radil, odpust mu bůh, že ty tou krví vinen nejsi: zdá mi se, žeš se zle umyl s Pilátem spolu, a žeť sou se skrze tvé ruce osypaly, žeť přiškrvna zůstala; aneb si zle ubruzcem setřel. Jáť za to pána boha prosím aby těm všem čert hlavu strhl, kteří jsou křiví přísedníci a křiví sibi nad pány svými, aby dobří a věrní zůstanou u pokoji přebývati mohli.“ —

Otbor zajisté nejen mezi politickými charaktery své doby vynikal ale i mezi literárními výtečníky patrného měl místa. Na to poukazují nejen známé spisy jeho ale i jiné působení. Známé jest kterák o obohacení znamenité bibliotéky Tovačovské pečoval. Že znatelem a přítelem byl staré klassické literatury na to svědčí mimo jiné i to, že Matias, písař Jana Zaječického mu přeložil knihy Platonovy o republice. Literární působení Otborovo není posud docela osvětleno. Zdá se, že mimo *hádkání pravdy* a *Knihu Tovačovskou* i jiný jakýs spis pamětností moravských se týkající sepsal, aspoň Pešina připomíná že Komenský v rukopisu o starožitnostech moravských jednajícím se na takovouto knihu Otborovu přímo odvolává. Jisté jest, že tuhým uráslivým a nespravedlivým úsudkem Bohuslava Hassišteinského neutrpěla sláva Otborova jakož se nextencily zásluhy jiných mužův jež podobný osud na literárním neb politickém poli potkal. Připomínáme zde slavného Viktorina z Všehrd jež tentýž Bohuslav druhdy přízní svou téměř obsypával, později pak ale proti němu na nejvýš zanevřel. Zajímavé jest nahlednutí do listů Bohuslavových k J. Píborovi, ku knězi Kašparevi z Tachova a j. kde o sporu s P. Kornelovem zmínka se činí. Při všem rozhorlení se proti němu uznává Bohuslav přece znamenité duchovní nadání Kornelovo, jeho učenost, výmluvnost a vůbec literární jeho přednosti. Taktéž Balbin praví o Kornelovi: „*Vir et doctus et eloquens et bohemici juris peritissimus est habitus.* — Rozličná jiná svědectví potvrzují pravdivost tohoto úsudku. Z českých spisovatelů uvádíme ještě Blahoslava jenž Viktorina z Všehrd nasývá mužem učeným *kterýž z latiny do češtiny nemdlo vykládal.* Dále pak praví: *Viktorin ze Všehrd, cočkoli vykládal do češtiny, hodí se čísti; čeština jest dobrá a i věci velmi užitečné, a sulaště ti spisové Cyprianovi a Chryzostomovi.* — Též i to svědčí za vážnost jakéž Viktorin u vrstevníků požíval, že v přátelském stál spojení s předními muži českými a moravskými, jakož byli Řehoř

Hrubý z Jelení, Jan Šlechta, Zdeněk Kostka z Postupic, Ctibor To-vačovský i jiní. Na literárním poli českém vystoupil s některými spisy mezi nimiž ovšem *Devatero knihy o právních atd.* předního zasluhují místa. Dále přeložil sv. Chryzostoma *Knihu o napravění padlého* (l. 1495). Pak *List sv. Cypriana k Donatovi o potupení světa* a výklad *na modlitby Páně* (1501). Knihu Chryzostomovu připsal knězi Jírovi, znamenitou zajisté k ní sepsav předmluva v ní horlí pro jazyk mateřský a slibuje že budoucně vždy jen češtiny, a spisování užívati bude a nikoliv latiny. Neznáme horlivějšího přimluvece za jazyk český z této doby než jakým se Všehrd v předmluvě této býti osvědčil. Mluví s nemanším zápalem o přednostech češtiny než s trpkostí o těch kteří jí neuznávají, latině neb němčině hovíce. — Staví Němce za příklad, jenž hojnými překlady z pohanských a křesťanských spisů do němčiny horlivě se o osvěcení krajanů svých zasazují. Uvádí že když Chaldeové, Egyptěané, Řekové, Římané, Mojiš i Kristus v mateřském jazyku psali a vyučovali takž by toho i Čechové šetřiti měli. — Celá předmluva tato zasluhovala by umístěna býti v čítánkách českých aby mládež česká poznala ráz jakým se znamenitý národovec český na sklonku patnáctého století o hájení mateřského jazyka svého proti cizotě zasazoval. — Že předmluva tato se už za svého času neminula působení jeví se i tím, že ji bratr Jan Bosák z Vodňan ve svém vokabuláři „*Laotifer*“ nadezvaným téměř celou odtiskl. Palacký v předmluvě ku devateru knihám o Všehrdovi praví: „Při obnovení staroklassické literatury v Evropě na konci XV. století byl on mezi prvými muži vlasti naší jenž duchem antické lepoty ve slohu nadšení, ji mezi sebou napodobiti usilovali. Ale když výtečný pan Bohuslav z Lobkovic, jakoby pohrdaje slávou na meze vlasti a národa obmezenou, nejináč téměř než latině psáti se uvaloval, Všehrd náš naproti tomu citem právě vlasteneckým tím horlivěji k mateřčině své přilnul, a první ze všech spisovatelů českých ji dle vzorů řeckých a latinských ukládati a šlechtiti počal. Jeho spis (*Devatero knih*) také co památka pěkné prósy české vždy vážit se bude, pokudkoli česká literatura ve proudu věkův nepříznivých vůbec neutone, a jméno spisovatelovo tím více ve cti bude u Čechův, čím lépe jeho poznají.“ — Mimo uvedené zde spisy připomíná Lupáč (*Ephemerid* 21. Sept.) a Velešlavin (v hist. kalend.) že Všehrd též některé knihy Isidora biskupa z latiny v češtinu přeložil. — Kterak Všehrd latinou vládl a jak nevšedním byl znalcem klassické literatury jeví se v latinských jeho dopisech k Bohuslavovi Lobkovicovi, Řehořovi Hrubému a j. — Nelze nám zde mlčením obejít příčinu za kterou mezi Viktorinem a Bohuslavem známý zpor nastal. Byla to satyrická básně

proti papeži kterouž Všehrd složil, a o které Bohuslav v psaní k Janovi z Domaslavic se dosti obšírně projevil. Ráz dopisu toho jest nad obyčej živý a objevuje se jím jakého zápalu schopen byl katolický Bohuslav v rozhorlení svém proti protestantskému satyrikovi Všehrdovi. Není se také diviti. Všehrd skutečně básní svou hluboko žaryl. A kterakž neměl pobouřiti přívržence římské strany verši jako jsou k. př. tyto:

Papa stupor mundi primus corruptit avitam

Virtutem, docuit desidiamque sequi.

Namque illo authore Romanis bellica virtus

Erepta est, sanctis Religioque pia.

Da mihi Torquatos, Fabios, fortesque Camillos:

Papa stupor mundi, sustulit omne decus . . .

Máme za to že si Všehrd na latinskou svou satyru nezakládal, ba důkazy jsou že upíral veřejnému mínění jež skladatelem jejím ho jmenovalo. Pro latinskou báseň, byť i ve špatných verších složená byla — jak Bohuslav dokládá — nepozbyl Všehrd vážnosti u potomstva, jež vždy si vděčně připomínati bude jeho zásluhy o jazyk a literaturu českou.

Jakožto první hájitelé jazyka českého na půdě literární objevili se tehdejší i jiní někteří velezasloužilí mužové mezi nimiž se zvláště vyznamenávali Václav Písecký a Řehoř Hrubý z Jelení. Oba tito mužové se jinak též družili k oné řadě snažencův kteříž překládáním spisů klassických na vzdělání jazyka českého největší měli vplyv, jako Velenický, Česka, Konáč a j. v. — Václav Písecký narodil se v Písku r. 1453. Na universitě pražské vyššího nabyv vzdělání stal se mistrem svobodných umění (1505), přednášel pak na filosofické fakultě za jejíhož pak děkana vyvolen byl l. 1508. Přítel jeho, Jan Šlechta jej přiměl k tomu aby pro zdokonalení se v naukách klassických do Italie se odebral, k čemuž se však Píseckému nedostávalo hmotných prostředkův pokud se ho Řehoř Hrubý z Jelení neujal, svěřiv mu vychování třináctiletého syna svého Sigmunda. S chovancem svým se odebral Písecký do Italie, jmenovitě do Bononie, pak nějaký čas i v Padue strávil, odkud však za příčinou válečného vpádu Francouzův do Benátek se uchýlil kdež, jak někteří soudí podléhl moru, aneb dle jiných — byl otráven jsa sotva třicet let star. Dle zpráv novějších byl otec jeho měšťanem Píseckým a nazýval se Ješek Hladič, matka pak Kateřina rodem Židkova. Písecký byl dle starých svědectví zvláštním milovníkem a znatelem řecké literatury, čehož i důkaz podal svým překladem „řeči Isokrata o povinnostech“ do češtiny kterou Jelenískému z Vlach poslal se zvláštním přípisem kdež mezi jiným pravi:

Poněvadž učení mé nyní v řečtině jest, tvé pak usilování již od dávných časův jest při zvelebení a množení českého jazyku, vidělo mi se dosti záslužné, abych tuto řeč Isokrata, onoho u Řekův v výmluvnosti velmi znamenitého a utěšeného z jazyku řeckého nyní v česko přeloženou tobě, jazyku českého milovníku a mstiteli oddal. To jsem pak učinil ne tím úmyslem, jakoby ty těchto Isokratských potřeboval napomenutí, ale aby porozuměti mohl, jak rozdílní a jak mnohem užitečnější jsou řečníci řečtí nad latinské, zvláště k napravení mravů, což mládeňoum jest nejpotřebnější. Neb že jsou mnohem výmluvnější nepotřebí mně o tom mluvíti, poněvadž i latiníci sami v tom jim postupují. Aby také znal v jakých moudrých Zikmund tvůj již čítati může, s jakým netoliko při výmluvnosti, ale i po ctnostech prospěchem učinil jsem toto také z přední téměř příčiny abych se týmě během při učení mém cvičil jako někdy Krassus i Cicero i Plinius potom činil a Quintilian tak radí; přes to, abych zkoušel, zdali český jazyk tak hojný jest, aby bez šebroty buďto německého šverkáni, buďto latinského proměňování sám od sebe touž věc vymluviti mohl, kterouž by i Řekové vyspali. Seznamenal jsem pak, že netoliko latinské pomoci nepotřebuje (o němčině mlčím, s kterouž nic nemám činiti) ale poněkud ji vyvýšiti může, tak někde jest náchylnější k lahodnosti řecké a k lepoti než-li latinský, že při mnohých k mluvení ozdobách, při lepém slov skládání, kdež jazyk latinský řeckého aneb prostě nemůže, aneb s těžkostí a velmi neschadně následuje: tu jazyk český touž lahodou a jednotejní téměř krátkostí všechno vysloviti může. Nikoli znám co jest již jazyk latinský v ozdobe co český, ani mne tajno není že tento pilnosti lidskou již jest ušlechtilější než-li náš český. Ale mluvím o přirození a způsobu obojího jazyka, tak o tom drže, že kdyby též pilnosti okrášlování svého jazyka prvější Čechové byli učili anebo mynější ještě toho hleděli jako někdy Římané, jazyk český co se tkne světlosti, řecké lahody, lepoty, nad to i ozdoby a slov skládání, bylby nad latinský v tom mnohem i šťastnější i hojnější. . . — Již z tohoto dopisu vysvítá že byl Pisecký člověk myslící a mnohostranně, zvláště klassicky vzděláný. Jiný toho důkaz zajisté podal sepsáním bádavého článku v latině o přijímání pod obojí. Uvážíme-li že jej smrt vytrhla právě v nejlepší věku v plném proudu študii se nacházejícího, oželeť jest ztráty muže toho tím více čím zjevnější už byl podal důkazy o literárních svých záměrech. Obor literárního působení Piseckého nebyl se ovšem ještě k patrné rozsáhlosti rozvinul, neboť nás nedošly zprávy o jiných jakýchs spisích neb překladech, mimo nahoře uvedeného Isokrata, jež

by byl vydal a udání Voigta (Acta lit. I. p. 164) že by V. Písecký byl též některé spisy Lucianovy přeložil není odůvodněno. Latinský jeho spis o přijímání pod obojí, psán ve způsobu rozmluvy mezi mistrem bohoslovcem a mnichem poukazuje ovšem na zvláště živého a po osvětě bažícího ducha, kterýž i v theologické a zajisté neméně též ve filosofické literatuře se byl valně vzdělával. Připomínáme krásná slova jež tam o Matěji Janovském projevil, řka mezi jiným: *Vidi ego plura ejus volumina idiomate latino et bohémico conscripta, summaque cum voluptate legi, conservo defacto plurima et quoad ex arcanis scripturis et prophetarum abstrusioribus oraculis reformationem ecclesiae suo tempore securam praedicat.* — Ale i do dějin a dějepisů nahlížel Písecký zrakem osvíceným a kritickým, ba jeví se v dopisech jeho, jichž některá část se v bibliothece university pražské chová, vzdělanost všestranná a podivuhodné literární vědomosti. Kterak o historii Eneasa Sylvia smýšlel připomenuli jsme již. (Viz str. 651.)

Též Řehoř Hrubý z Jelení, — Jelenius nazýván — staví se mezi přední české spisovatele oné doby. O životě jeho nemnoho posud zpráv sebráno, a nelze ani s jistotou udati kdy se vlastně narodil jakož i rok úmrtí jeho se klade mezi 1513 a 1515. Známo o něm že pocházel z rodu rytířského, že byl měšťanem pražským a že při dvoře krále Vladislava II. rozličné úřady zastával. Literární jeho snaha — „aby dle vzorův staroklaseických uslechtil a zvelebil jazyk domácí“ — potkala se s nejlepším úspěchem a uznáním. Učení vrstevníkové si ho neméně vážili než-li pozdější znalcové literatury české. *Blahoslav* o něm praví že *vyložil Františka Petrarky knihy z latiny do češtiny velmi dobře*, a vůbec často s pochvalou jej připomíná. Literární činnost jeho byla nadobyčejně vydatná, ale obmezovala se hlavně na překládání spisů latinských do češtiny. Samostatnější práci Hrubého jest „*Napomenutí k Pražanům, čeho potřebí jest k válce*“. Napomenutí toto sestává dílem z vlastních myšlenek Jeleniových dílem z sebraných od jinud. Částečným aforystickým rázem svým dá se velmi dobře čísti, tak že skutečně želeti jest že Hrubý téměř veškerou pochvilí svou překládáním věnoval a ne více původních spisů neseptal k čemu jej i pročtenost zajisté znamenitá a vzdělanost jeho vůbec jakož i nadání jeho bez odporu oprávnilo. V dotčeném napomenutí uvádí spisovatel nejprve čeho potřebí k vojné a dojde po výčtu všelikých potřebností jakož jsou: množství a mužnost vojska, důvtip vůdcův, štěstí a j. v. až k známému resultátu že nejvíc potřebí — peněz. Z chytrostí hejtmanských velebí zvláště onu která zatajíti umí záměry vůdcovy. Jakož Minotaurus prý byl *savřen v nejtajnějším místě labyrintu, tak má hejtmanova rada,*

nebo *smysl vědycky tajný býti*. Dovídáme se tu též že *to jest nejpilněji zachovával Václav Vlček (z Čenova) Čech a hejtman za tohoto věku nejznamenitější a nejlepší*. Dále praví že *dobrý hejtman nikdy nemá bitvy svěsti, leč by to učiniti musil anebo leč by ml k tomu přístup výborný velmi*. A tak jest činival hejtman krále Matyáše Tetaur, také Čech, a tím mnoho dobrého nejednou pánu svému učinil. Po krátkém rozhovoření se, jaké vlastnosti má mít vůdce uvádí za příklad Pompeja použitím reči Ciceronovy pro lege Manilia. Dále praví že o této i jiných věcech počal psáti *pro obranu spravedlivých a pro vysvobození chudiny*, ale zrušil prý to a zakázal boje se aby toho někdo nezneužíval *k svému lakomství a tak k většímu soužení chudiny*. Toto sepsání ale že učinil proto aby v čas války *chudinka, a zvláště sedláckové ubozi, jakouž takouž závl a ochranu měli pod takovým hejtmanem* jakého on si přeje, aby totiž byl hejtman Pompejovi podobný a nedal chudiny hubiti. — Jiných původních spisů Řehoře Hrubého neznáme mimo předmluvy jež překladům svým předesílal. Řehoř Hrubý byl nejen pilný ale i hbitý překladatel. V předmluvě k překladu životův sv. otců praví že *tyto dosti veliké knihy v krátkém času dosti spěšně přeložil*. Za pilnost jeho pak ručí hojnost překladů jež shotovil z Jul. Pontana, Petrar ky, Cicerona, Erasma Roterodamského, Boh. z Lobkovic, Ant. Campana, Jana Zlatoustého, sv. Řehoře, sv. Basilia, a j. v. Co se překladův těch týče přičítají jim někteří učenci velikou cenu vzhledem ku češtině, jiní zase ne bez důvodů ponkazují na mnohé latinismi jež se v nich vyskytují. Podotknouti zde dlužno též, že Řehoř Hrubý „podal snad první příklad vykládání autorův latinských v literatuře české pročež jej počítati sluší i mezi komentatory.“ (Hannš Č. č. M. 1862 str. 174.) Takový komentář přidal k př. knihám Vavřince Vally: „O smyšleném Konstantinovu papeži nadání“ — jakožto „*Výklad, nebo otevření míst těžších ve Vallovi*, taktéž ku spisu Er. Roterodamského podal výklady osvětlující a j. v. — Vzhledem ku předmluvám kteréžto Řehoř Hrubý knihám svým předesílal připomínáme že se v nich mnohé zajímavé věty nalézají. Byloby vůbec záhodno aby se obzvláštní ohled bral na předmluvy knih českých této i sledící na to doby. Výbor jakýs z nich učiněný a vydaný prospěl by zajisté literatuře, neboť se v nich nejen důležité zprávy literární dějepisné chovají ale i rás a študia spisovatelův se jimi tu a tam osvětlují. V předmluvách svých se jeví Řehoř co muž skromný na vědomosti a umělost svou si málo zakládající. Takž v předmluvě ku překladu spisu Erasma Roterodamského *o chvále bláznovství*, pánům a konšelům starého města Pražského věnovanému, praví Řehoř: *Než toto račte věděti že i má ne-*

dospělost i jazyk český velmi mnoho ujal *vtipnosti a výmluvnosti toho Erasova náramně místerného složení*. . . . Dále nazývá umění své *malé a vtip svůj hubený*. Nevíme jakým nedorozuměním se stalo že se mu chlubnost vyčítala na základě projevení se jeho v předmluvě ku knize Jana Zlatoušého: *Že žádný nemůže uražen býti*. . . Místo, v Časop. Musea 1862. (str. 173) nepravě citované zní právě opačně: „*Jestliže bych však kde v čem ohybil, prosím necht mi odpustí, úmysl dobrý můj více než-li to mé nedostatečné přeložení vášice. Než ne tím úmyslem tu práci — an mne k ní žádný nehnal, žádný nenabízel — na se sám dobrovolně jsem vzal, abych dospělost svou v jazyku latinském a výmluvnost v řeči české a okrasu chlubně okázal — necht se tím chlubit, kteříž toho hojně mají, a mne toho obojího velmi málo jest — ale proto sem to učinil, aby také ti, kteří latinského jazyka neumějí, nějaký aspoň rozum té řeči sv. Jana Zlatoušého, čtúc ji jazykem českým mohli vzíti a míti atd.* V předmluvě ku spisu *J. Joviana Pontana Rozmlouvání kteréž slove Charoa* praví překladatel Hrubý: *V tomto filosofování Pontanus hatle a škrábe odbíráními, kroyfy, kunšty a velmi vtipnými šprýmy, žerty a připovídkami některé filosofy a kněži pře-vrdoené i křesťany nepravé. . . To když čísti budete, od smíchei nikoli se někde nezdržíte atd.*

Výčitka že sloh český napodobováním slohu latinského za časů těchto utrpěl, netýkala se pouze Hrubého ale mnohem více jiných jeho literárních vrstevníků, jako Oldřicha Velenského, Konáče a j. v. O Oldřichu Velenském nemnoho se nalezá zpráv. Blahoslav píše: „*Mistr Voldřich Voleský (Velenský) homo nobilis stavu rytířského, qui floruit okolo leta P. 1530. Na Benátkách za pana Fridricha z Donína byl a v ten čas tu správcím hyl B. J. Augusta, cujus hic fuit et auditor et antagonista. Hujus nempe Huldrici nomen, papistae in catalogo dominatorum scriptorum inter facta nomina recensent: domnívali se že ten člověk toho jména nikdy na světě nebyl. Muž učený. Cožkolí psal, česky i latině, pěkně psal.* Nevíme kdy se narodil a kdy umřel. Známo toliko že l. 1519 do Mladé Boleslavi se odebral zřídív tam knihtiskárnu. Později zanechav tiskařství žil v Benátkách. Psal se obyčejně Voldřich z Mnichova. Pocházejí od něho překlady ze Seneky, Lactantia Firmiana, Erasma Roterodamského a j. Menších spisků časových několik vyšlo v jeho tiskárně, jak dalece se sám na veřejných sporech náboženských a politických účastnil nedá se již s jistotou objeviti.

Mikuláš Konáč si nejen co překladatel ale i co knihtiskař a vydavatel nemalé zásluhy o českou literaturu doby své získal. Za mladých let byl písařem hor. viničních napotom ale se stal knihtiskařem

při kterémžto zaměstnání po dvacet let setrval. Vyhlášen jsa pro mnohostrannou učenost a pro veliké zásluhy o literaturu českou povýšen byl l. 1516 do stavu vládického, od kteréhož času se psal „z *Hodištkova*.“ Léta 1523 se stal místosádkm dvorským. Literární působení Konáčevo došlo velikého uznání u vrstevníků i potomstva. V prvějších jeho spisech českých jeví se patrné zápasení s jazykem a mnohé se vyskytují latinismi, později ale pokročil valně v češtině. Konáč zajisté byl jeden z horlivců jenž literární život v Čechách za oněch časů oživil a osvěžili způsobem podivuhodným, takže tehdejší literatura česká co do hojnosti spisův se tehdež po bok stavěti počala předním národním literaturám evropským: Blahoslav klade Konáče mezi přední pěstovatele a čistitele jazyka českého, a svědčí o něm že byl *dobrý Čech*, ač též praví že byl *neuměle horlivý víry zastávatel*. Výčitka tato zajisté se táhne na původní spis Konáčův: „*Dialogus*, v kterémž Čech s Pikhartem rozmlouvá že sú se bratři Valdenští všetečné a šhodlivě od obů stran oddělili (1515); (Konáč připsal knížku tuto králi Vladislavovi. Jeví se v něm býti mírným kompaktatistem) pak na spis: *O klanění velebné svátosti oltární* proti Pikhartským bludům.“ Jest to rozmlouvání mezi Ulixem a bratrem Lorekem, jež Konáč z třetí knihy Jana Stanislaidesa z Domažlic přeložil. — Za původní spis Konáčův se považuje též i *Knihla o hořekování a nařikání spravedlnosti královny a paní všech ctností*. Obsah jest tento: Spravedlnost prochází všechny stavy duchovní i světské, vysoké i nízké, a nikdež pravých svých ctitelův nenalezá, nad čímž hořekuje. (Jungm.) Balbin o knize té praví: *Volumen satis magna eruditione divina et humana plenissimum*. Jungmann chválí řeč co smělou a výbornou. Vzhledem k obsahu zdá se, že *pravdivě* naznačil Konáč že jej *sebral* a složil, zvláště když uvážíme že právě tehdež mnoho podobných allegorických spisů se satyrickým příděchem v Evropě kolovalo z nichž některé, na mnoha místech ne-li za original tedy zajisté za vzor mu sloužily. Konáč byl už z mládí milovníkem čtení spisů jinojazyčných a víme že první jeho literární pokus byl překlad středověkého románu *Filipa Beroalda historie o nešťastné lásce dvou samilovaných*, skrze Mikoláše písaře hor viničných okolo Prahy atd. (Jest to román Quiskard a Gisimunda.) Dále přeložil Luciana dvoje rozmlouvání: *Charon a Palinurus*, *Terpsion a Pluto*. Pak l. 1510 vydal překlad kroniky Eneáše Sylvia, ku kterážto kronice přidal Konáč ještě dva články, *kterakých svobod král Jiří koruně české dobyl*, pak *o Vladislavu a Ludvíku*. V knize té nalezá se 39 obrazů knížat a králův českých, též Hus na hranici, Žižka se svým vojskem na koni, Rokycana v inflii a j. v. Charakteristické jsou safické verše jimiž Konáč tuto kresliku čtenářstvu

poraduje. Pravi že tato kronika — *Eneas Sylvius řečený* — slavný muž v ten čas a velmi učený — důvodně sepsal, z mnohých kronik vybral — Alfonsovi oddal, Aragonskému králi přejasněmu — chtěje každému sjevit smrtelnému jač bojové v Čechách a mordové — byli ohňové. | Kterak Jan Žižka ačkoli jsa slepý — knížata říšská, jiné Němce cepy — také nahrával, císaře přemahal, — z země vyhánával. | Protož ji sobě neobtěžuj čísti — nebl může tobě užitek příněsti — Čechu, Slováků, Moravce, Poláka — ohvli všelijakú. — Na posledním listě zase tyto se nalézají verše: *Již můžeš znáti odkavad bojové — povídali tači v Čechách a ohňové, — též kyselosti podnes mnohé zlosti — ješ bez mílosti.* | *Nechť utrhaní Němce Čechá otněho — potup; haněni, Němce, pokojněho — Kalich přijimej, řádu neuji- mej; — lásku zachovej.* Konáči pak slovy k čtenáři: *Kdož budeš čísti tuto kroniku — pamatuj svěsti kdežby našel mylka — sneš trpělivě, pomni dobrotivě — a odpust mílo.* | *Věku mladěmu mnohých nedostatků — a vtipu malému také jiných zmatků. — Pomni každý čas že sám nevěšho znáš — pravím Mikoláš.* — Podobné verše přidával Konáči k některým u něho tiskným knihám, a ačkoli v nich není poesie předce aspoň rázné jest projevení pravdy. Tušíme, že Konáči sám je skládal, a že jsou vlastně veršované reklamy nakladatelovy. — Mezi dovednější spisy Konáčovy klade se: *Pravidlo lidského života* atd. překlad knih původně indických napotom do rozličných jazyků posléze do latiny skrze Jana de Capua přeložených pod jménem *Directorium vite humane*. (Klácel je znovu přeložil pod jménem *Bajky Bidpajovy*.) Jak všeobecná byla literární obliba Konáčova vysvítá i z toho že z němčiny v české rýmy přeložil dramatický spis: *Judit, hra z historie Judity písně vybraná* atd. pak: *Hra pěkných průpovědek* od Boccoccia. — Z tiskárny Konáčovy už l. 1515 vyšly první noviny českým jazykem: *Sjezd tři králů, císaře Maximiliana I., Sigmunda polského a Vladislava uherského a českého* atd. Nebyly to ovšem noviny nynějšího způsobu v jistých lhůtách vydávané, nýbrž podle tehdejšího způsobu listy jakousi zvláštní důležitou neb zajímavou zprávu krátce podávající. Původně sepsal tento sjezd latínou *Jan Cuspinian* (vlastně *Spiesshammer*) korunovaný básník a lékař cis. Max. ve Vídni, jenž i některé historické spisy shotovil. Konáči byl pouze překladatel. — *Knihá hořekování* a obě *Hry* vyšly jsou tiskem teprv po smrti Konáčově, totiž l. 1547. Konáči umřel 7. dubna 1546. Pocheván jest na Malé straně v Praze u sv. Jakuba v zahradách. — Byl zajisté Konáči jeden z oněch předních spisovatelů českých jítto vzdělaností svou se stavil na výši časovou a na pozitivní půdu zákona a víry. Spiskem svým *Dialogus* a překladem *O kľa-*

nění atd. nečinil právě šťastný krok vzhledem ku rozluštění panujících náboženských otázek a prospěl osvědčením svých náhledů jediné sobě, dvoru se zalíbil svou opposicí proti straně oprovovatelů. — Že si Konáček co překladatel a vydavatel nemalé zásluhy o jazyk a literaturu českou získal stojí nade vši pochybnost.

Nápadný tu jest poměr jenž se tenkrát objevil mezi překládanými spisů starých klasiků a novějších humanistův. Řečtinu pěstoval jediný Písecký, co jinak z řecké literatury přeloženo do češtiny dělo se na nejvíc na základě překladů latinských. Ale i z latiny poměrně více z latiniků současných než-li starořímských překládáno. Jména Petrarka, Laurentius Valla, Jovianus Pontanus a zvláště Erasmus Roterodamský častěji se vyskytovala na půdě české, než i Cicero, Seneca a j. Spisy Petrarkovy byly poněkud staršího datu ale Laurentius Valla byl novější a Pontanus i Erasmus Roterodamský byli právě vrstevníkové našich překladatelův. Jovianus Pontanus (1426 - 1503) z Cerrey v knížectví Spoleťanském vzdělav se v akademii neapolské stal se tajemníkem neapolského krále Ferdinanda I. pak i místodržícím v Neapoli a vychovatelem prince Alfonsa II. u něhož pak jakož i Ferdinanda II. zastával službu tajemníkovou. Byl muž nejen mnoho učený ale i zkušený. Ze spisů jeho dýše duch humoristický, nasycený moudrostí klassickou.⁶⁶⁾ Jsou téměř vesměs dobrovědeckého rázu. Pro tento ráz mravoučný si jej zajisté naši oblíbili jelikož literatura naše vůbec z dogmatického a polemického pole poněmáhle na mravoučné přecháseti počala. — Mnohem slavnějšího jména než Pontanus požíval a nám i mnohem blíže stál Erasmus Roterodamský. Nejen proto že některé spisy jeho do češtiny se překládaly ale i pro styky jeho se spisovateli a stranami českými dovolujeme si o něm šířeji promluvíti. Co slavný Petrarka, vzhledem ku latinským a filosofickým spisům jeho byl Itálii a Francii v čtrnáctém století to Erasmus Roterodamský byl střední Evropě v posledních desetiletích patnáctého a v prvních desetiletích šestnáctého století. Nejen tím se stal znamenitým co k náboženské, ale více tím co k literární reformaci své doby přispěl. Veliké jsou jeho zásluhy o rozšíření klassických študií v střední Evropě. Důkladnou učeností a vkusným latinským slohem závodil s předními učenici nejen svého věku. Spisy jeho, pokud nejsou přímo theologické, provívá jadrná a zdravá životní filosofie, ano i ducha plnou svěží satyrou se vyznamenával kterouž ve svém proslulém spisu *Encomium Moriae* „a *Coloquia*“ bičoval počestilost a nevědomost mníšských skolastikův nedbaje na jich pokřiky a neobávaje se jich prosáledování. Erasmus Desiderius se narodil v Roterodamě l. 1467. Záhy osiřelý odebral se do kláštera a stal se knězem 1492. Lásku k študiím ho vedla do Francie kde nejprv v Paříži klassická pěstoval št-

dia potom v Orleansu právnická. Odebral se pak do Anglie, kde v přátelství stoupil s vlachem Ondřejem Amoniem který při dvoře anglickém se zdržoval. Tamtéž se seznámil Erasmus s papežským legatem hrabětem Ludvíkem Canossou. Tito zajisté mu dodali ochutě k navštívení Italie, tehdejšího útočiště umění a literatury. Navštívil Bononii a Turin a přijal jméno doktora theologie pak navštívil Benátky kde tehdež žil proslulý knihtiskař Aldus Manucius. Zde zajisté i blíže nahlídnul v praxi knihtiskařskou a ve způsob vedení korektury což mu později velmi prospělo. Odtamtud se odebral do Páduy a pak do Říma kde od Mediceův a zvláště od potomního papeže Lva X. velmi vřídě byl přijat. Na žádost přátel se opět odebral do Anglie zdržuje se u proslulého kancléře Mora, pak navštívil Oxford kde přednášel o řečtině. Že však se nevyplnilo co se mu bylo slibovalo opustil Anglii a odebral se do Flandrie kde pověstný tehdež humanista Ludvík Vives žil s nímž se Erasmus spřátelil. Posléze se odebral do Basileji kde v důvěrném přátelství žil s knihtiskařem Frobeniem. Poslední doby života svého trávil buď ve Freiburgu buď v Basileji kdež i zemřel l. 1536 v stáří 70 let. Viděti z toho že vedl život velmi pohyblivý a mnoho zemí a lidí poznal. Uvážíme-li spolu že i s předními učenci své doby buď v literním buď v přátelském stál poměru, že spisy jeho po celé vzdělané Evropě se čtly a velikého uznání docházely, že v linguistice, kritice, theologii a exegetice neměně prospěl než i v pěkné literatuře, že náležel mezi první latinské stilisty své doby, že hbitě mluvil řecky, že byl za své doby snad největším znalcem klassické a časové literatury, že mu potomstvo děkuje zprávná vydání klassiků řeckých i latinských jakož i otcův církevních, tu zajisté nebude, kdož by váhal Erasma Roterodamského mezi nejpřednější literární povahy tehdejší Evropy vřaditi. Jaká cena se spisům jeho přikládala vysvítá mimo jiné i z toho že si učencové téměř celé vzdělané Evropy tehdejší za čest kladli v literním spojení se s ním nacházeti neboť sláva jeho učenosti a nadání byla po celé Evropě vyhlášena. Bohoslovec Theodor Beza napsal pod podobiznu Erasmovu — kterouž shotovil Holbein, — několik veršů jimiž se přímo objevuje v jaké pověsti byl Erasmus:

Ingens ingentem quem personat orbis Erasmus,

Hic tibi dimidium picta tabella refert.

At cur non totum? Mirari desine lector;

Integra non totum terra nec ipsa capit.

Jestliže v učených spisech a vědeckých snahách jeho takměř ustrředěny objevují literní snahy doby jeho, tuť zajisté z hojné jeho korespondenci nám dosti jasně vstříc vystupuje povaha a ráz nejen tehdejšího století vůbec ale i valné části osob jež takorůka v čele oně

doby stály. Vzhledem ku množství a rozmanitosti spisů jeho bylo by od místa je všechny zde vypočítávat, a poukážeme zde toliko na některé obzvláště vynikající. Sem náleží, zajisté *Encomium Moriae*. Spis tento napsal v Anglii, a jak sám praví (*Adagiorum Chiffades II. Cent II. 40*) ne více než sedm dní k tomu potřeboval. Z počátku na tuto svou satyru nekladl velkou váhu ani netuše jak veliké bude působení její na celý literární svět. Protož také dosti dlouho váhal ji tiskem uveřejniti. Dedikační přepis Tomáši Morovi jest datován od 9. června 1508. Tiskem vyšla kniha tato teprv později v Paříži (asi 1510) a byla *as stokráte* znovu vydána. Stala se oblíbeným čtením všech stavů a lidé již vůbec tolik vzdělanosti a rozumu měli aby obsah její pochopili. Že dosti brzy i do rozličných jazyků přeložena byla jest též známo, a sice do němčiny a franštiny ale *nejdříve* do češtiny. Do němčiny ji přeložil Sebastian Frank jeden z nejvýtečnějších německých prosaistů 16. století, a vydal ji bez udání roku. Že překlad ten (*Sob der nartheit*) byl pozdější než-li český jež Hrubý shotovil (*Chvála bláznovství*) jest na bíledni. Frank se narodil teprv l. 1501. — Český překlad ale „shotoven málo let před smrtí Hrubého, jak se obyčejně za to má 1513. Ale Němci až později, předce více z toho překladu měli než Čechové neboť český překlad se nedočkav vytištění a zůstal v rukopisu! — A předce tato chvála bláznovství jest jedna z nejznamenitějších knih z počátku 16. století. Erasmus v ní nejen neučené tlachaly a učené pedanty v posměch uváděl ale i pošetilosti a nespůsoby tehdejší všeho druhu. Zajímavé jest že Erasmus právě v tomto spisu objevil své smýšlení o metafysických spekulacích jež větším dílem za pouhé hypotезy považaje s celým krámem filosofických domněnek zamítal přiznávaje se spíše k praktickému sokratismu. Praktické filosofické smýšlení jeho a nenávisť proti filosofickým mluvkám své doby projevil Erasmus též často ve svých *Adagiis*. Věhni veliké ceny ale jsou jak jsme už pravili jeho dopisy, v nichž se nalézají úsudky téměř o všech znamenitějších spisovatelích starých klassických i novějších. Ve sbírce spisů jeho se nalézají také poznámenání a výklady Curtia, Suetona, Terentia, Cicerona, ale též Jeronyma, Cypriana, Origena a j. v. Na jeho působení co theolog a exeget lze nám toliko všeobecně poukázati. Nesouhlasil docela ani s katolíky ani protestanty a zbudil tím vlastně obě strany proti sobě. Nicméně předce kritický jeho duch jevil skutečné protestantské směry a proto valná část theologických jeho spisů do češtiny se přeložila, (Jungmann uvádí vůbec 12. zčeštěných spisů Erasmových). Nebylo divu že tento veleslavný a liberalností svou neméně než-li učeností svou proslulý muž dílem spisy dílem pověstí svou i pozornost mnohých Čechův na se obrátil. V literatuře české souvěké i po-

zdějí se mnohé zmiaky o něm činí. Takž k. p. Bartoš v *kronice pražské* praví: „Tomuto se sluší náramně podiviti, jaký div tohoto věku našeho pán bůh v nenadále a proti vši naději lidské ráčil ukázati, že z jeho vneknutí povstal byl před několika lety nyní předošlými učitel křesťanský podlé zákona božího v krajinách Rejnských, v Kolně, v Basilií a jinde, kterémuž Erasmus Roterodamský říkali; muž byl jistě učený a znamenitý v učení svém, nad obyčejnou povahu národa německého. Ten jsa knězem světským podlé řádu římského, sepsal v náboženství křesťanském mnoho kněh, kterýchž žádný milovník zákona božího a pravého smyslu pána Krista v některých místech byzditi nemohl, otvíraje pravý rozum křesťanský zákona božího; a následoval v tom některých starých učitelův skrovně, kteříž nezacházeli daleko od smyslu pravého Kristova, a to činil s nějakou opatrností střídmou; jakožto takové spisy mnozí v krajinách rozličných přijímali a oblibili. A on jest byl vešken základ i počátek tehďaz ku přivedení známosti čtení svatého cizích národův, šťastně vsívaje semeno Kristovo v srdce lidské.“ — Podobně i na jiných místech poukazuje Bartoš na Erasma jako na nějakého reformatora. — Česká země byla tenkrát jedna z nejpohnutějších a byla na ní pozornost celé Evropy obrácena. Hlavní příčinou toho byly náboženské zpory, pak i probuzená tehďaz literární činnost zvláště latiníků. Kterak Čechové v cizině štadujel v přátelské poměry s cizími učenici vstupovali jest známo. Erasmus Roterodamský si dopisoval s *Janem Šlechtou* a nalezá se mezi psaními Šlechtovými i jedno v němž pisatel povrženlivě o *jednotě bratrské* se projevuje. Erasmus ale byl jiného mínění a projevil se o zásadách bratrských dosti příznivě. Bratři si přáli aby svědectví Erasmove o nich veřejnosti došlo a vyslali k němu lékaře Mikoláše Kladiána a Vavřince Votického. — Později Erasmus ještě s jiným Čechem přátelsky obcoval totiž se Sigmundem synem Řehoře z Jelení o kterémž nam dále bude ještě promluvíti.

Že literatura česká v této době patrně už vystupovati počala z obmezených kruhův náboženských a na všechná odvětví nauk se táhla k tomu zajisté mnoho přispěl ruch všeobecný, časový, a omezění se po literaturách cizích se strany českých spisovatelů. Mužové jimžto zaměstnání se s literaturou buď si passivní pouze aneb spolu i činné se stalo předním téměř úkolem životním uznati musili a uznali že obor metafysického bádání tuhé nalezá meze ve skutečnosti a že potřebí se v této omeziti nemá-li k tomu dojiti aby myšlénka se životu docela odcizila. Reálné zájmy požadovaly neméně horlivého zastoupení od literatury jako ideálné jež posud na ujmu oněch, všechny mysly až příliš naplňovaly. Staly se tedy i v tomto ohledu rozličné pokusy jež

zasluhují uznání potomstva. V první řadě tu stojí literatura cestopisná, jejížto plody ač řídké předce vši pozornosti hodné se jeví. O denníku Jaroslavovu jsme se už zmínili. Zajímavější a obsírnější ale jest popsání cesty do západní Evropy, kterouž vykonal v l. 1465 — 1467 *Lev z Rožmitála* a Blatné, jehož průvodčí *Šašek z Mezihoří* toto putování vypsál. A však spis tento v českém jazyku shotovený pohřchu na zmar přišel a udržel se toliko latinský překlad jež učinil Stanislav Pavlovský kanovník a napotom biskup Olomúcký. (Vydaná od l. 1577.) Do němčiny z latinského přeložen cestopis tento od J. Horkého (V Brně 1824.) O pravém směru této cesty neznámo jest podati úsudek. Jungmann praví, že *Lev z Rožmitála*, bratr Jobanny, krále Jiřího manželky, *Evropu západní s nábožným úmyslem sjezdil*. Nám se cestě této blíže ležeti zdají směry politické než-li jiné. Také nemáme za to žeby byl Lev na cestu se vydal s takovým komonstvem jakož se stalo — bez jiné příčiny než-li pro pouhé vyrazení. Lev z Rožmitála nastoupil cestu svou 26. listopadu r. 1465. V té době dosáhl spor krále Jiřího s papežem právě kulminační výše. Krátce před tím rozeslal král hojná psaní ku králům a knížatům křesťanským jimž o pomoc žádal. Těz projevil žádost aby mu soud osazen byl u přítomnosti kardinálů a knížat křesťanských „tam že hotov bude vyvesti se ze všech vin jemu křivě přičítaných, dokázati pravé omysly své a podrobiti se nálezu kterýž tu vynesěn bude. Do těch pak dob aby processy proti němu počaté zastaveny byly.“ (Palacký IV. 2. st. 210.) Nebude snad chyba naše veliká když si pomyslíme že Lev z Rožmitála nastoupil cestu aby lepší mínění o Čechách a králi jejich povzbudil při dvorech knížecích a mezi národy než jaké tu a tam panovalo, a aby knížata křesťanská pánu a švagrovi svému naklonil. V cestopisu Šaškovu ovšem se neděje zmínky o jakém směru cesty a zdá se že rytíř z Mezihoří nebyl zasvěcen v politické úkoly Lva z Rožmitála. Nicméně předce jest popsání jeho nejen velezajímavou ale i veledůležitou památkou. Není sice Šašek na titulu latinského překladu co původní spisovatel jmenován avšak se všeobecně za to má a míti může, že vypravovatel, jenž také sám v první osobě vystupuje a v latinském textu Pavlovského *Schaschko* se nazývá nebyl nikdo jiný než rytíř Šašek z Mezihoří. — Zdá se že spisovatel vedl důkladní denník o všem co zajímavého cestovníky potkalo neopominuv i cestovní listiny a právední listy věrně takofka diplomaticky opsati a je cestopisu svému přiložiti. — Mimo toto Šaškovo našlo se r. 1837 i jiné německé popsání této cesty jež shotovil Gabriel Tetzl a které není překlad německý dle vyložení latinského (viz Děj. řeči a lit. od Šembery II. st. 51.) nýbrž spis samostatný od jiného průvodčího p. Lva sepsaný. Německý cestopis

Tetzelův se uchoval v rukopisu z XV. století. Tetzel byl r. 1469 purkmistrem Norimberským a umřel 1479. Pavlovského latinský překlad cestopisu Šaškova vyšel teprv 1577. — Cestu páně Rožmitálovu považujeme za dosti zajímavou než abychom o ní aspoň poněkud se zmíniti neměli, použitím zpráv jež Šašek o ní zanechal. — Dne 24. listopadu l. 1465 vydal se Lev z Rožmitála na cestu v průvodu 40 osob, pánů a žoldnéřů. V Norimberku se Gabriel Tetzel k němu přidružil. V *Haidelberku* se falchrabě Bedřich dal zapřiti když jej navštívití zamýšleli cestovníci, též v *Mohuči* kurfiršt Adolf (Nasavský). V *Kolíně* byli od kurfíršta Ruprechta vlídně přijati, též v Bruselu při dvoře Filipa Bodrého. Navštívili města *Brügge*, kde měšťané je počtili masopustní slavností a turnajem, odebrali se do *Calais*, odtud po moři do *Canterbury* a *Lundu* kde anglický král *Edvard* s dvorem svým právě se nacházel. V *Paolu* čekali na dvě lodě, zamýšlice se do Britanie (Bretagne) přeplaviti, ale bouř je zahnela a připravili konečně k *St. Malo*. V *Nantesu* byli od Františka II. posledního vévody britanského vlídně přijati. Navštíven byl pak *René*, hrabě z Anjou král sicilský. S králem Francie Karlem XI. se setkali v malém městečku kde právě na honech se nacházel, pak dojeli na *Tours*. Tam bydlela *Magdalena* sestra krále francského. Málo let před tím se tamtéž octnulo několik českých šlechticů jež přijeli pro *Magdalenu*, nevěstu mladého *Ladislava* krále českého. Avšak právě mezi tím umřel *Ladislav*. *Magdalena* se provdala za *Gastona de Foix*, a nikdo ji neviděl více se usmáti po smrti prvního ženicha. Lev k ní nebyl připuštěn. Toliko v chrámu ji spatřili cestovníci. Dále navštívili *Chatellerand*, *St. Katharina* a *Blaye* kde spočívá veliký *Roland*. Přes *Bordeaux* se odebrali do Španěl, kdež cestovníkům mnoho znamenitého viděti bylo, jmenovitě smíšené obyvatelstvo křesťanské, pohanské (Maurové) a židovské. Šašek vypisuje některé mravy a způsoby tamější dosti živě a zajímavě. Po mnohých nesnázích došli *Burgos* a *Salamanca*. Španělsko bylo tenkrát mnohými roztržkami a zponry vybouřeno. S tíží cestovníkové naši přístupu se dopídili ku králi *Jindřichovi* kastilskému v *Omedu*, o němž praví, že byl více pohanům než-li křesťanům nakloněn. — Nejkratší cestou špěli do Portugala, navštívili pak *St. Jago di Kompostella*, tehdež nejslavnější poutnické místo po Jerusalemu a Římu, kdež však napadli veliké zbouření. Měšťanstvo s některou částí galicianské šlechty drželo arcibiskupa a celou kapitoli v zajetí. Veliké nesnáze tu potkaly Čechy kteříž s obtíží si vydobyli povolení k navštívení proslulého chrámu. Popis poměrů těchto jest velmi zajímavý. Odtud je-li až ku *Finis terrae*. Před nimi leželo moře. Šašek vypravuje že se tenkrátě tašila za mořem země; — což později Ko-

lumbus dosvědčil — a že král portugalský vyslal lodě k jejímu vyzá-
lezení. — Odtud se odebrali Čechové ku králi portugalskému do *Evory*,
kdež Lev oo nejprívětivěji byl uvítán. Zde zvláště nápadný jest jim
obchod s lidmi, t. j. s zajatými Afričany. Král daroval Čechům několik
černochoů, koňů, opic a j. — Zpáteční cesta jest nebezpečná, jelikož
vede zemí protikrále kastilského. Příbylí do *Meridy* a do přebo-
hatého a hostinského kláštera v pohoří *Quadelupském*, pak navštívili
Toledo, tehdáž velmi slavné město, a přes tenkrátě ještě nepatrný
Madrid vstoupili do *Aragonu*, země to, kterouž vesměs *pohand*
obyvali, jejichž způsoby Šašek popsati neopominul. V *Sarragoese*
byli dobře přijati od krále Jana II. Proti jeho radě se skrze Kata-
lonii proti Janovi zbouranou, ne bez nesnázi odebrali do *Barcolony*
pak přes *Perpignan*, *Montpellier*, *Nismes*, *Avignon* a j. došli jsou
Milan, kde vévoda *Galeaso Maria* je delší čas pozdržel. Ve Veroně
zajímaly našeho cestovatele zvláště pověsti o králi Theodorikovi. —
Přes Benátky se odebrali do štýrského *Hradce* kde se právě císař
Bedřich IV. zdržoval; odtud pak do *Videňského Nového města* kde
při dvoře císařové paní Eleonory osm veselých dní strávili; odkud pak
se domů navrátili. — Pavlovský končí svůj latinský překlad cestopisu
Šaškova přidaným článkem: „*Hic describitur visitatio totius
terrae sanctae, quam hujus temporis peregrinatores perlustrant* atd.
Nevíme s jistotou nacházel-li se článek tento též při českém originálu
aneb-li jej Pavlovský od někud jinud vzal a přiložil. — Neváháme
cesta Lva z Rožmitála Šaškem vypsanou vzhledem ku obsahu za jeden
z nejzajímavějších literních plodů oné doby považovati neboť chová
do sebe tolik mravopisných a historických poznámek že ji tu a tam
i za dodatek ku pramenům tehdejšího stavu kultury v západní Evropě
používatí lze jest. Tím bolestněji neseme ztrátu českého originálu ač naději
netratíme že se šťastnou nějakou náhodou ještě někde vyskytne. —
O jiném popsání cesty od bakaláře Martina konané do Jerusalema ku konci
15. století podána jest zpráva v *Časop. Mus.* 1861 str. 272. Pisatel
l. 1573 nalezl text v knižce sepsané l. 1490. „*Pontník šel přes Be-
nátky, Jakín, Francavilla, Ortonu, Monopoli, Brindisi, kteréžto město
prý vyhubeno morem, pak ale opět zalidněno, neb jsou se v něm
usadili Slováci, Lecce, Otranto, Tarent, Corfu, Candii, Tripolis,
Damašek, kdež tovaryš cesty jeho pochován do Jerusalema, jehož po-
pisu věnuje šest listů. . . . Pontník byl utrakvista. Spisek ten má
osnu jen bibliografickou. (J. Jireček Drobnosti v Č. č. M.) — Vyšší
cena se přičítá spisu, *Putování p. Jana z Lobkovic a na Hasištejně
l. 1493 do Jerusalema vykonané. Jan z Lobkovic, bratr latinského
básníka Bohuslava vydal se l. 1493 s panem Jetřichem z Gutšteina**

na pouť do Palestíny a popsal paměti této své cesty okolo r. 1508. Jan se ve spisu tomto objevil co muž všestranně vzdělaný jenž sobě všeho všimal což se mu kde znamenitějšího nahodilo, plodím zemských, živností, obchodu, měst, památek vzácností, obyčejův národních, zřízení obcí atd. Názory jeho jsou jasné, úsudky zdravé a řeč jadrná. Živé popisy míst a událostí jsou charakteristickou stránkou spisů tohoto. Způsob jakýmž některé události zvláště z válek tureckých vypravuje podává svědectví o schopnostech jeho k dějepiscectví a jest želeť že jich více nepoužíval. — Zajímavá pro původ a směr svůj jest *Martina Kabátník z Litomyšle cesta z Čech do Jerusalema a Egyptu*. — Z počátku posledního desetiletí patnáctého věku vznikla v jednotě bratrské myšlénka vyslati některé muže ze středu svého na cesty do vzdálených zemí, aby vyhledali obec aneb národ u něhož by se byla víra křesťanská v prvotní čistotě zachovala. Nedokonale historické o zeměpisné vědomosti, báječná pověst o knězi Janu v Indii, nejasná ponětí o církvi řecké a snad i jiné příčiny v nich upevnily mínění že takových obcí kdeasi se nacházeti musí, u kterýchž by nejlepšího poučení se dopídili o záhadných otázkách věroučných, jakýchž právě tenkrát v lůně bratrstva mnoho povstávalo mír jednoty rušice. Ůtvero osob se vyvolilo: B. Lukáš, rytíř Mareš Kokevec, Martin Kabátník a jakýsi Kašpar. Cesta se konati měla na východ i na západ ku vyhledání obcí ryze křesťanských, moc papežovu neuznávajících. Cesta na západ, zvláště do Itálie směřovala na bližší poznání Valdenských. V březnu 1491 dali se bratři na cestu přes Moravu, Slezsko, Krakov a Lvov; pak se obrátili do Valašska a došli Cařihradu. Tam se rozešli. Mareš se psalil mezi Rusy a pomezí národy. Kašpar cestoval evropským Tureckem, Kabátník ale se odebral do Asie a zaměřoval i na Indii. Neuměl však ni čísti ni psáti, a nedostávalo se mu vůbec takové vzdělanosti jejíž pomocí by byl cestu svou, vzhledem k prvotnému směru bez toho marnou, posloužití mohl krajanům svým a přispěti ku rozšíření zeměpisných a národoprávních vědomostí. Jakýsi žid z Cařihradu se k němu přidražil a byl mu tlumočnickem. Navštívili Malou Asii, Antiochii, Damask a Jerusalema, nikoliv bez podstoupení všelikých nesnází. V Jerusalemě se rozešli a Kabátník sám navštívil Egypt a spatřil řeku Nil o jejíž velikosti s podivením se zmiňuje v popsání své cesty a tvrdí že ze svého ráje vytéká. Z Egyptu se vrátil zase do Jerusalema a nepemýšleje více na Indii cestu k domovu nastoupil. Cestu svou pak vypravoval, snad přímo diktoval příteli svému Adamovi Bakaláři notáru a měšťanovi v Litomyšli. Nelze bylo Kabátníkovi v popsání svých cest zapřítí maloměstskou obmezenost rozhledů. Ale i Šašek a Jan z Lobkovic podléhali rázu své doby obmezeným někdy nahlédáním

do poměrů společenských, čemuž se ovšem diviti nelze vzhledem k upoutanosti ducha tehdejšího kterýž se svobody své neměně pracně domáhati musil než-li národové svobod politických. Zvláště nápadná tu jest ochota s jakouž cestovníkové naši slídili po *relikviích* neopominouce nikdy se při nich pozdržovati a je s obzvláštní oblibou popisovati. Důležitější ba některé velkolepé zjevy kulturní jim ale místy docela ušly. Takž Šašek viděl v maurických obyvatelích Španělska toliko pohany nemaje ani tušení o výkvětu vzdělanosti, vědy, literatury a umění mezi těmito mahomedány. — Proto pro všecko se předce těmi zprávami cestovníkův valně šířily meze rozhledův v národě českém a sítě rozmanitých nových vědomostí se rozesávalo. Již tím, tušíme, nemálo bylo způsobeno, že neustále ulpívání na otázkách náboženských, ano neplodné a unavující přetáčení vždy jedněch a těch-těž předmětů se těmito zjevy literárními aspoň poněkud paralisovalo upozorňováním na předměty nové. Nejprv zajisté zvědavost nejvíce přispěla k tomu že takovéto spisy s oblibou se čítaly, a že obliba tato se v Čechách valně probuzovala a rozšířovala toho důkazem jest že již mezi prvotisky českými se nacházejí popsání cizích zemí a národův jež přeložil a vydal Mikuláš Bakalár. (Plzeňský tisk od r. 1496). Spis Mandevillův a Million Marka Pola zajisté sбудily toužení po posvátných takových. Cestování do rozličných vzdálených a neznámých krajín evropských bylo tehdež zvláště mezi panstvem obyčejné a posílali se mladci do Vlach, do Paříže, do Němce atd. na študie. Cesty na východ podporoval zvláště ruch náboženský, a feklilychom, blouznivé představy i biblické upomínky na posvátná místa v zemích starého Israelu. — Ale jakož vůbec praktické a skutečným potřebám obecným nejbliže ležící směry se tehdež po hříchu zanedbávaly takž se zanedbalo bližší obezření se a vyšetření vlasti, takže ani jednoho spisu z této doby nenalezáme kterýmž by se geografické poměry země české byly osvětlily. Potěšitelný úkaz jest první, tehdež vydaná *mappa české země* ku kteréž Mikuláš Klaudian, bezpochyby už v Norimberce, zaměstnává se vydáváním rostlináře 1517 formy ve dřevě rýti dal. Ozdobena jest allegorickými obrázky po stranách.

Známost cizích zemí a národů uváděla sama sebou ku bližšímu poznání zjevů přírodních a ku nabývání a rozšíření vědomostí přírodovědeckých. Rozeznáváme tu znalost přírody jakéž si učení spisovatelové naši domácí vůbec byli tehdež vydobyli od přímých snažení jimž naukám přírodnickým se cesta do literatury české razila. Literární směry tehdejších učencův, zvláště latiníků byly více všeobecně vzdělávací než-li odborné. Všeobecná vzdělanost ovšem požaduje i znalost přírody, ale učencům tehdejším nevysvítala ještě potřeba zvláštních

a hloub zasahajících poznání druhu tohoto. Dá se říci že si přednější mužové sice přírody všímali ale o vniknutí do zákonů jejich se právě nestarali. A jakož zeměpis a národopis takž i přírodopis domácí méně docházel všimatelů než-li cizí. Dosti zajímavá k. př. jsou pozorování a podotknutí věcí přírodních jež činil Šasek v cestopisu svém. Všiml si nerostů, rostlin a živočišstva. Mluví o štěpařství, vinařství a polním hospodářství, o uhlí a jiných náhradách za nedostatek dříví. Že byl přítelem a pozorovatelem květin jeví na mnoha místech. Přátelům literatury nebude zajisté nevhod když se doložíme příkladem co cestou Katalonii ve Španělsku pozoroval: *Circa vias, qua transivimus, crescunt juniperi duplices, vulgares et rubeae; haec truncum habent admodum crassum, ut vix duorum hominum brachis extensis circumdari possit, in eamque altitudinem excrescunt, ut apud nos pinus maximae, frondes in latitudinem extendunt in modum pidi arboris. Iter illac est per deserta, quae nihil aliud quam rosmarinum, salviam, absinthiumque generant: Sed absinthium alio modo ibi crescit, quam apud nos, nam illic est exile, quotannis bis florem emittens, tempore scilicet verno circa quadragesimale jejunium, et in autumno circa festum Martini. . .* Kdož tu nepozná pozorovatele a znatele přírody který i porovnával ráz rostlinstva v cizině i doma? Jan Lobkovic ve svém cestopisu více o živočištvu než o rostlinstvu se zmiňuje. — Není tedy pochyby že bylo tehdejší v Čechách pozorovatelů a znatelů přírody, ano i sbírky spisů lékařských a přírodopisných v bibliothekách českých chované svědčí že se nauky tyto méně zanedbávaly než-li na vnější pohled se jeví. V bibliothece Bohuslava Hasišteinského aspoň se dosti valná sbírka vzácných takovýchto knih chovala. Nauky přírodopisné se ale nepovažovaly za samostatné. Známost rostlin se táhla na nejvíc k umění lékařskému, hvězdářství leželo v astrologických poutech jako mineralogie a chemie v alchymistických. Cokoliv se tedy v naukách těchto čimlo považovati jest za počátečný pokus, více za přípravu a povzbuzení k vědě než-li za vědu. Tudiž i přední znalcové rostlin své vědomosti v nijakou soustavu neuváděli podávajíc obyčejně pouhé slovaře bylinářské s výklady. Jungmann uvádí několik takových spisů *herbářů* a *bylinářů* z této doby, větším dílem rukopisů. Vzhledem ku tištěným pracem toho druhu praví Šternberk ve svém pojednání o bylinářství v Čechách: „Za předchůdce prvního tištěného herbáře v Čechách považujeme první tištěný latinsko-český slovník. Horažďovský františkan, Jan z Vodňan vyhotovil jej l. 1503 (tiiskem vyšel 1511 v Plzni). Dle způsobu starších slovařů jednáno tu o trojí říši přirozenstva v trojích zvláštních kapitolách. Bylinstvo dělí se na dvojí oddělení, na stromy a křoviny. Zdá

se že skladatel před sebou měl slovař Rozkochaného, místy následuje Křístana, některá slova snad i sám utvořil. Vzhledem ku staročeským názvům není slovař tento bez ceny jelikož se pozdější bylináři na mnoze podle něho spravovali. Nauka bylinářská spisem tím však ne získala ničeho.“ — Jest to slovař *Lactifer* o němž se nám ještě zmíniti bude. — Léta 1517 vyšla pak *Kniha lékařská kteráž slove herbář anob zelinář, velmi užitečná s mnohých knih latinských i s skutečných práci vybraná*. Tiskána v Nurnberce. Spisovatelem knihy této byl Jan Černý, Moravan z Prostějova. Rok narození jeho neznáme. Léta 1480 shtovil obšírný komentář na devátou knihu slavného lékaře Rasisa v jazyku latinském. Latinský traktát deváté knihy Basisovy i s výklady Jana Černého přeložen byl pak l. 1566 do češtiny. (*Kniha výkladův na traktát devátý slovutného a vysocce vznešeného lékaře Rasisa k Almansorovi o nemocech a neduzich všeho těla člověčího atd. Od mistra Jana Černého s mnohých a rozličných předních doktorův a mistrův sepsána a sice r. 1480 v kolleji Rejčkové v Praze*. — Přidány později čtyry listy kdež na konci stojí: *Toto přidání vybráno jest z knih Petrucia Kremoneckého, lékaře velmi umělého, a stalo se od mistra Jana Černého lékaře též zkušeného v městě Litomyšli l. 1490*. — *Z latinské řeči věrně přeloženo jest ode mne Mikuláše Vrány, jináč Adelf, bakaláře, a spolu souseda při městě Litomyšli, na žádost slovutného Jana Zbořského, spolusouseda tutěž lékaře umělého. Dokonáno . . . l. 1566*). Z toho vysvítá že J. Černý byv l. 1480 na Rejčkové koleji v Praze pak l. 1496 v Litomyšli co lékař se zdržoval kdež i literárně působil. Mezi tím zajisté hojně sebrav materialu k herbáři sepsal jej napotom „*rozličných mudrcův, lékařův starých i nových, užívaje a skrze ustavičnou práci zkušením mnohých věcí maje*. Mikuláš Klaudian lékař boleslavský, v Nurnberce umění tiskařského se uč, herbář tento l. 1517 vytisknouti dal. — „Zdá se,“ — praví Šternberg, — že skladatel měl před sebou vydání *Zahrady zdraví* a knihu o dystalování Jarolima Braunšveiga (v Štrasburku 1500—1508 a 1512 vydanou) z níž obrázky bez ohledu na předmět a pravdivost jsou vzaty ač i některé vlastní ale ne hrubě lepí se vyskytují. Pořádek se zachoval podle abecedy jazyka českého, počíná se s *Aloe* a skonává s *Žito*. Celá kniha obsahuje 444 kapitol jež z větších částky o bylinách jednají. Na konec jest přidáno: *O vodách pálených rozličných sepsání*.“ — Th. Hájek o herbáři Černého píše: „O starém herbáři českém nechci tuto mnoho psáti ani tím se zaneprázdňovati, kde a kterák jest v jméních i v kladení bylin znamenitě pochybil, připisovav jedno jméno mnoha jiným, jako by jedna bylina byly na sobě zname-

nitě rozdílné a v moci odporne jsou. Z čehož ne srozumívá, že jest těch a takových bylin očitě sám nespatořoval, než toliko po zdání svém vymalovati rozkázal.“ — Mimo to shotovil Černý též spis *o nemocech morních* (1520.) — Při popsání bylin v starých herbářích udána jsou pravidla týkající se užívání jich z čehož patrně, že směr sepsání jich byl vlastně lékařský. Mnohé tu podivnosti se vyskytují a rostliny netoliko co léky popsány ale i co preventivní prostředky *proti óaróm* a všelikým neduhům ježby člověka *snad potkati mohly*. — A jakož tomuto takž i jiným odvětvím nauky přírodnické tehdež se vedlo, a dá se téměř říci že literatura v tomto oboru ponukuje nejvíce na řadu panujících tehdež i od učenců věřených a sepsaných pobludův a blouznění. Alchymie do Čech přinešena zakotvila se poněkud i v literatuře ač teprv v příští na to době tento druh její v Čechách vybuchl.⁶⁷⁾ Byly to prvotné plody chemického zkoušení předsudky a pověrou mnohou poutané, protivy vědy jež ale předce daly podnětu k pozdějšímu jejímu vývinu. Jest věru podivné, že v této době chemie méně spojena byla s lékařstvím než-li astrologie a že vzdáleným hvězdám větší mocnost a působení na život a zdraví lidské se přičítalo než-li přirozenosti pozemské. Jevilo se i zde, kterák mysl lidská, klíče k tajemstvím života po věky hledajíc dříve s ochotou stopovala vabivé pohry a luzné kombinace obrazivosti než-li dozrávajícím rozumem přijímaním nových poznání na jinou cestu ji odkázal. Veškeré pojmání přirozenstva se tehdež zakládalo na hypotese jež obrazivost na oltáře pravdy vystavovala kdež tak dlouho se jim klanělo lidstvo, v ně věřilo a nové konsekvence z nich vyvozovalo, až domysl je svrhl a nové these a hypotese na místo jejich postavil. Hledišť pozorovatelův přirozenstva a tudíž i spisovatelův o něm bylo jako mlhou obestřeno a mlhavé byly téměř veškeré o něm náhledy. Vše co tehdež o přírodě se pronášelo zapáchalo více méně mysticismem, kterýž ovšem podle místností nestejného byl tvaru a v rozličných zemích též rozličné národní báje a starodávání podání lidu do sebe vsíval, čímž zajisté se stalo že pranostiky, hadačství, suáře, chymistické a astrologické pověry tak rychle mezi lidem se ujaly a tak dlouho se při něm udržely. Literatura na tom nemalého měla podílu, a jest tu rozdílní činití mezi onou její částí která z domácích názorů čerpala a onou která cizí měla zřídla. Věroučné směry doby této vystupovaly i v tomto oboru písemnictví na popředí, znak svůj mu vtisknujíce kdekoliv se to činití dalo. — Planetáře a pranostiky (prognostiky), se už tehdež z veliké obliby těšily mezi lidem, a dosti mnoho spisův a článkův pranostických tenkrát shotoveno. Proto ale se předce domýšleti nelze že by víra v tato hádání byla všeobecná bývala. Naopak máme důkazů že mnozí

dosti racionalisticky o pranostikách se projevíli. Takž starý letopisec český k. r. 1491 klade poznamenání: „To umění (pranostické) může býti pravé ale by to býti mělo tak jakž oni pravili aneb psali byliby co bohové; ale pán bůh všecky věci spravuje a působí jako pán, na něm jest všecko; protož těm pranostikářům tolik sluší věřiti jako jiným lhářům.“ — Na jiných místech se letopiscové čeští zase na pranostiky odvolávali. Takž na r. 1516 klade letopisec: „Zatmění měsíce a slunce“ co by s sebou přinášelo rozličné o tom mluvili pranostikáři ale sám bůh to vyjevil. Léta 1518 objevila se pranostika o žáku který Prahu zkazí, což kronikář na Paška z Vrat vykládal. — Bibliografie pranostik, planetářů, snářů a všelikých druhů hadačství a výkladů zjevův přírodních oné doby jest poměrně dosti číselná. I starší spisy tohoto druhu prepisovány, jako rukopis: *Knihy snové od Vavřince z Březové*, přepsán l. 1471. — O jiných spisech podobného druhu podává Jungmann zprávy v *Rožbo:u staročeské literatury*. Jeden takovýto rukopis od l. 1444 „má na čele obrázek, představující působení 12 znamení na rozličné částky těla, počínaje od vrchu hlavy, na ní skopec malován tak jako blíženci na loktách, ryby pod nohama atd. Výklad zní: *V tomto obrázku se vypisuje kterak se slunce, měsíc a jiné planety hýbají dvojm během anebo hnutím. . . Kteraké sú moci a povah ta znamení svrchu psaná, v nichžto jest měsíc zvláště k krve puštění a ku počištění. Která jsou znamení dobrá, která středná a která k krve puštění. Kterak zviš kdy dobré krve puštění, kterak se máš po krve puštění míti* atd. Jiný zase spis hvězdářsko-lékařský — „jedná o přirození lidském čili letoře a co na ní vzplývá, totiž o 12 měsících, o jejich povaze i moci na život i konání lidak; o 4 stránkách roku, o 12 znameních nebeských, o 6 planetách, zvláště o měsíci, o 14 nebeských okrotách čili okracích (sférách)“ atd. Hvězdáři tehdejší si představovali nebe na části rozdělené, bylo nebe křišťálové čili hvězdno, pak ohnivé, nehnuté (kdež jsou svatí) atd. — O přirození člověka. — jedná spis, — vedlé postavy a částek jednotlivých. Člověk prý jest jako strom podvrácný, neb hlava jest jako kořen u stromu, totiž u stojícího dřeva, a ruce i s nohama jsou jako větve. — Na konci této částky stojí: „*Skonává se hvězdářství krále Jana, kněze z velké Indie, ježto skládal jest pod horu Embrotonu kdež leží Adam s Ěví, Abrahám, Izák i Jakob léta LXXX pod císařstvím Tiberia císaře. . . A k tomu hvězdářství jest mnoho z jiných knih připsáno.*“ — Výklady významu a působení znamení nebeských tehdejší působily jádro veškerých spisů druhu tohoto a pedáváme zde na příklad jeden takovýto výklad kterýmž se vysvětlí ráz a směr tehdejší literatury hvězdářské-lékařské: „*Skopec jest znamení*

první na nebi horké a ohnivé, a má zření k hlavě a k očima. Když na něm jest měsíc, dobré jest: púštění krve krom hlavních žil; počíštění se nehodí, jest dobré na kupectví se vypraviti, na východ slunce, do lázně jíti, nehty obřezovati, nové šaty krájeti a obléci se: před pány veliké přistúpiti, sukna červená kupovati; zlato, měď, koně, pacholky, dívky najímati, služebníky přijímati, dobytek kupovati; prodávati železo, volovo, perly; dělati což má trvati. Zlé jest: holíti se, mýti hlavu i léčiti, ženu pojíti, stěhovati se, z vězení vyjíti, zápisy dělati, atd. . . Podobně býk, bláženec, rak, lev, panna, váha, štír, střeleo, kozel, vodák a ryby. O rybách k. př. praveno že jsou znamení dvanácté od půlnoci studené a mokré; má zření zespod k nohoun. Dobré jest ženu pojíti, v přátelství, tovaryšství vtúpiti, minci sarasiti, zlato, stříbro kupovati, frajmarčiti, rybníky dělati, mlýny i což k vodám přistúti, loviti ryby; vodu vésti proti půlnoci, kupčiti, štěpovati, posly, listy posilati, počíštění bráti, rucho nové krájeti i obléci se, sukno bílé kupovati, koně, kostel stavěti, pokoj a jednotu řídit. Zlé jest nohy léčiti, ohněm dělati, potkati se s nepřátely, s nimi rokovati, nehty řezati i kopyta. . . . Mimo takové dobré rady vzhledem ku panujícím planetám, nacházely se, zvláště v kalendářích tehdejších — také jinaké pranostiky ku př.: „Ledna měsíce bude-li křmíti, tehdy veliké větry a hojnost obilí, a boj toho léta znamená a nesnáš velikú mezi lidmi. — Února měsíce bude-li hřměti, tehdy mnohých lidí a nejvíce bohatých nemocí a smrt znamená a jich veliký neduh že velmi nemocni budú atd. (Kalendář od l. 1488 kde pranostika taková o hřměni, provedena jest ku každému měsíci.) Na den sv. Pavla kladly se v starých kalendářích zvláštní pranostiky, k. př.: Bude-li jasný den na sv. Pavla obrácení — ten rok v ničém nedostatku není, — pak-li mlha bude — Tehdy zvěř i člověk duše zbuďe, — a budú-li ten den větrové — tu se zbuří proti sobě národové; — bude-li dešť nebo sníh přěti, — pro draho třeba se o stravu starati. — Též povahy měsícův v starých kalendářích krátkými verši se znamenaly, k. př.: Leden měsíc první perné krmě jísti věli. — Únor pítí medu brání a údův před zimú chrání. — Březen nedá krve léti, jaro veli semana sěti. — Duben časy mění a obdaru folú zemi. — Máj kvítí dává a stromy listy odívá. — Červenec dá jahody a seče kosami líky. — Červen žne žita, višně k sobě přivítá. — Srpen klasy klidí a ovoce dospělé vidí. — Září hrocný sbírá, msty a břeške dobré v sobě mívá. — Říjen ozim seje a krev z žil dobře leje. — Listopád stromy lupí a časné

porubané lesy kápi. — Prosinec polty soli, vaří stará piva a pole knoží. . . .

Kalendáře působily tehdejší největší část hvězdoslovných spisů. Na první pohled se v astrologických těch labyrintech jeví podivná směšenina pověr a nejasných názorů náboženských. Kdo však oně články porovná s pannjícím tehdejší duchem časovým a se stupni vzdělanosti kterých se ona doba domohla, ten v nich zočí první stopy přírodovědy a praktické výsledky staletých byt i nepodstatných pozorování přírody. „Kalendáře, tehdejší minucí či almanachy zvané,“ — dí Hanuš, — „byly lidu spisy poučné vůbec a sice mnohdy tak zajímavým způsobem, že i my dobýváme z nich mnohých známostí co do životopisů slovných mužů, i co do dějin českých a cizozemských.“ — Pamětihodná jest úvaha již Palacký v Časopisu Musea na r. 1829 v starých kalendářích českých podal, nebude od místa ji na pamět uvést. — „Čechové a Moravané“ — praví Palacký — „od věku vždy zvláštní přirozenou způsobilost svou v umění mathematickém prokazovali a ještě prokazují; ouzké tohoto spojení s uměním hvězdářským a toho zase někdy s astrologií, napomáhalo znamenitě prospěchu astrologického umění ve vlasti naší. Jak velice ono hned po založení vysokých škol pražských bylo zkvetlo, mezi jinými dlouhá i chvalná pamět o prognostikách velikého hvězdáře M. Havla v Čechách dospědčuje. Přední profesori pražští v XV. století, jakožto M. Křišťan z Praohatic, M. Jan Šindel, M. Václav Pacovský byli hvězdáři v Čechách i vně slavní. . . . Pověry astrologické v XV. a XVI. století nejen v Čechách ale i jinde v Evropě vesměs panovaly u lidí učených i neučených. Pico hrabě Mirandolský ve Vlaších, opřev se proti nim na konci XV. století nic tím neprospěl. Všickni hvězdáři byli tehdejší astronomové i astrologové spolu; prognostikování čili pranostikování uvedeno bylo v učený jakýsi soustav, a tru barvou, ač lichou, i osvícenějším duchům toho věku panovalo. Nebo podle jmen planet a známých z mythologie řecké bohů, domýšleli se hvězdáři od nich buďto dobrého neb zlého. Merkurius, Venuše a Jupiter jmíni byli za dobré, Mars a Saturnus za zlé planety; podle toho domnění také jména jejich česká zdívna utvořena jsou: Dobropán, Krásopán, Králemoc, Smrtonoš a Hladolet. . . . Za příčinou důležitosti pranostik pro tehdejší život pospolitý ustanoveno brzy po rozšíření knihtiskařství v Čechách, aby jeden z profesorů na vysokých školách pražských vždy na každý rok tak nazvané *spisovni* a pranostiky vydával, jimižby se lidé před jinými spravovati mohli, aniž se snářstvím kohožkoliv zavoditi dali. Dospědčují toho nejen titulové takových minucí, že jsou z učení *pražského*, ale i slova M. Šimona Proxena ze Sudetu v minucí na rok 1561 kdežto praví: *Roku každého*

minuci a pranostika z uení pražského vůbec se vydává a to pro zachování známosti časů, rozdílů a proměn, které se v nich trefují, též pro lidu obecního napomenutí a výstrahu. Tento jest původ ouřadu astronoma university pražské, kterýžto v XVI. století *M. Václav z Pacova* († 1513), *M. Pavel z Příbrami* († 1520) atd. na sobě nesli . . . Vedle nich ale i jiní mnozí hvězdáři minuci a kalendáře pod jmény svými vlastními z hesta vydávali, ačkoli spisové jich té vážnosti u lidí neměli, která obyčejně kalendářům z uení pražského posílým prokazována . . . Rozdílný jest způsob starých minucí a kalendářů českých, nejen co do formátu ale i co do obsahu jejich. Minuci vycházely obyčejně v šestnáctilistové formě od šesti až do dvanácti archů každoročně; kalendářové pak vešměs ve kvartu od tří až do devíti archův. Obsah minucí mnohem bojnější jest nežli kalendářů. Způsob minucí jest ten, že po titulích a vysvětlení počtů léta i znamení a charakterů planet, aspektů atd. klade se kalendář vlastně řečený, každý měsíc obyčejně se zvláštní vigneton, někdy i s verší dvouřadečnými, jak se každého měsíce chovati sluší. Potom následují článkové tyto: 1. pod každým aspektem co dobře neb zle začítí. 2. o krve pouštění podlé čtyř čtvrtí každého měsíce a sice lidem“ vodočrevním, kalostudeným, pěnohorkým a krevním. 3. „*chcešli také věděti kdy máš co dobrého začítí anebo nebezpečného nechati pod jedním každým znamením zřemí máje k měsíci, tohoto výpisu máš pozorovati.* Potom následuje druhý díl minucí a sice *pranostika* obyčejně s předmlouvou, aneb dedikací obsírnou, často obsahem svým velice zajímavou; potom se mluví o panování planet, čili o zprávách roku toho, o zatměních slunce neb měsíce, o povaze roku při povětrí, o ourodách, o nemocích a moru, o válkách, o nepokoji, o rozličných stavích a jich budoucím štěstí, a sice nejprv o křesťanech, potom o Turcích a Židech; o královstvích a zemích, zvláště české a moravské, co se v nich léta nastávajícího diti bude. Pak stojí druhá strana pranostiky, o povaze povětrí v každém měsíci, podlé čtvrtí měsíce, čímž minuce se končí . . . Kalendářové staří mnohem chudší jsou. Kromě počtu let, vysvětlení aspektů, naučení o pouštění krve, zpráv o budoucím počasí, neobsahují než obyčejné položení dnů v roce; zřídka kdy předmluva aneb přepis krátký o spisovateli a ducha jeho jaké svědectví vydává. Avšak i ti často historické zprávy ke zvláštním dnům na způsob kalendářů historických kladou; často také v „*kalendářích ke psaní, zprávy souvoké, od těch, kteří jich užívali, pro svou paměť vepsané, čímž se skoumateli starých dějin ve vlasti důležitějšími stávají*“ . . . Dále podává Palacký zprávy o spisovatelích těchto minucí a kalendářů, z nichž uvedeme ony jenž této době přináleželi totiž mistry

Václava z Pacova a Pavla z Příbrami. Pacovský stav se 1462 mistrem napotom třikrát za děkana fakulty filosofické zvolen povýšen byl l. 1505 na rektora university a zemřel l. 1515. Tehdejší děkan praví o něm: *magni cerebri vir ac universitatis astronomus perpetuo memorandum*. Není pochyby, — praví Palacký, — že za času svého minucí a pranostiky z učení pražského vydával. — Totéž platí Pavlovi z Příbrami, profesoru matematiky jenž l. 1520 v mora velikém kterýž tehdáž v Praze se byl rozmohl, umřel. Praví o něm kronikář starý že byl učený a zběhlý astronom; vždy se byl obával opposicí dvou planet Marsa i Saturna, kterou prý z světa sešel.“ — (Balbin Boh. docta II. p. 338 taktéž o něm svědčí.)

Nahlédnutím do spisů oné doby pojednávajících o rozličných zjevích a předmětech přírodních poznati jest, kterak ku zděděným a pře-nešeným z minulosti pověrám a předsudkům se již i snaha rozumnějšího pojmání přimísuje a byť i podmínek pravého vědeckého skoumání se ještě nedostávalo předce hojně už přípravy k němu se patrně činily. Pochybovati nelze že tehdáž bylo v Čechách a na Moravě poměrně mnoho milovníků přírodovědy ježto se študováním přírodovědeckých spisů zahraničných, zaměstnávali a je do češtiny překládali. Důkazy toho jsou opisy knih Kantapritánského, Bartoloměje Anglického a Petro de Crescenciis, Petra Hispanského a jiných méně znamenitých. Tomáš Kantapritánský byl přírodozpytec XIII. století. Bartoloměj Anglický (z Glanville, z rodu hrabat z Suffolku, františkán) žil ve XIV. století. Díla Petra de Crescenciis táhnou se hlavně k hospodářství polnímu. — Spisy Petra Hispanského byly obsahu medicínského. — Lékařské knihy Kříštanovy aneb jemu připsány v mnohých opisech obíhaly. *Poklad Chudých* Petra Španělského, někdy lékaře papežského, napotom papeže pod jménem Jana XXIII. v Čechách obzvláště byl oblíben, a též do češtiny přeložen. Původní titul latinského rukopisu kterýž se chová v bibl. konsist. pražské: *Summae experimentorum Mgr. Petri Yspani qui dicitur: Thesaurus pauperum*. Pod nápisem: *Poklad chudých* vyšlo napotom více děl od rozličných spisovatelů, jejichž obsah o všelikých předpisích léků k vyhotovení snadných, proti rozličným nemocem jedná. České výtahy, pod titulem *Jádro* náležejí též do těchto oddělení všeobecných předpisů k léčení skrze jednoduché prostředky. — Jedno takovéto *jádro z mnohých lékařských knih vybrané, obsahuje lékařství proti všem nemocem od hlavy až do paty*. Jest to sbírka monografií léčitelských a nalézá se takových sbírek několik. Některá část knih těchto lékařských se přičítala mistru Kříštanovi z Prachatic. Horlivým sběratelem takovýchto článkův byl jakýs bratr apotékař řádu sv. Františka.

V jedné ze sbírek jmenování i spisovatelé z nichž čerpal, zejména *Ishak ben Soleiman, M. Ipokras, Gallenus, Constantia, Bartolomej* (anglický), *Petr Hispaňský, M. od hory Cassina, Gilbert, Ortolf, Akvin* a j. Kterak i lékařské spisy proniknuty bývaly duchem náboženským právě toho uvedená sbírka podává příklad, počínajíc takto: *Všelická múdrosť od pana boha jest a s ním byla jest před počútkem. Kterážto milují múdrosť, od něho hledejte a u něho proste, neb on dává všem na zbyť a neodpovídá. On zajisté jest vysost a hlubokost všeho umění a poklad vši múdrosti* atd. Zvláštní pozornosti hodny jsou články životozprávné, v rakop. tomto obsažené. Praveno tu mezi jiným *že když člověk šesteru věc činí, že bude s boží pomocí dlúho živ a zdráv. Prvá dobrého pověří hledati a zlého se varovati; druhá jest skromnost v napití a najedení, aby to bylo čisté a zdravé; třetí od odpočívání ložního a múdřého hýbání a tvým životem oblování; čtvrté vhod spáti a vhod báti; páté, aby se choval, aby nebyl tvrd v životě ani velmi měkko, šesté, aby se choval přílišného veselí — a i smutku.* O těch šesti pravidlech pak i zvláště pojednáno. — A jako lékařství tak i ranhojičtví se dosti pilně pěstovalo. Mezi spisy ranhojičskými vyznamenává se obzvláště *Ranné lékařství Rasisovo.* — Slavný druhdy lékař Abubekr ol Rhazes neb Rasis z Raya z Persie (narozen l. 860) oddal se v dvacátém roce svého věku lékařství a skoumání přírody. Po desítiletých studiích se odebral na vysoké školy Bagdadské kdež se pak stal dozorcem nad velkou nemocnicí. Opustiv později Bagdad, odebral se do Kaira, kdež učeností proslul znamenitě tak že jej mauritanský kníže Almanzor k sobě do Kordovy povolal. Oslepnuv zemřel l. 940. Mimo některé menší spisy lékařské jako k. př. o nemocích dětských, o moru, o zimnici a j. v. sepsal i velký spis *Almanzor* o kterémž po staletí na universitách se přednášelo. O tom kterak ranné lékařství Rasisovo českého přeložení se dočkalo, pončuje nás předmluva dotčeného spisu kdež mezi jiným praveno: „*Já pospíši lékařství ranného dobrodění — toho dobrodění potřebují lékaři aby zbohatěli, ranění aby uléčení byli — potřebujícím užitečné.* *Mistr Vilém Burgen- ský byl jest z Montpesolana ženatý, učený, v statku novitém i nemovitém kojný člověk převelikého zkušeni nebo dospělosti, a pře- dobrého jména; nebo jméno jeho slavné bylo po všech krajinách, nebo k němu na radu všichni nemocní, od jiných lékařův ranných smeškani, ode všech stran světa, totiž od západu, od poledne, od východu slunce i od půl noci utíkali. Jsú se a u něho sú radu i pomoc shledávali, nebřž i mezi Saraceny jméno jeho slavné jest bylo; a také sami mistři, čtúce na mistrakých stolicích, bez studu*

a často se na jeho svědomí svých ředí přivodili, a to jest bylo jemu za jeho života k veliké slávě. V nichžto onoho přelavného muže, pána a mistra Vilhelma z Congenis, pánem a mistrem proto nazývá nebo jméno samo mistra v Montpesolaně hanebně jest: nebo tam každý, i ten jenžto osly honí, slove mistr. Míru a obyčej léčení, jakož sem od něho slyše i vida naučil sem se, jakož věrněji budu moci, uložil sem vypraviti. Mistr Vilholm měl obyčej při nejmenším dvakrát čísti do roka, totiž na narození p. Krista a na velikú noc. Když jiní přestali čísti on jest počal, a tento obyčej čítání byl jeho: měl před sebou knihy Rasis o lékařství ranném, a těch jest nečetl, jakož obyčej jest čísti s výklady, ale podlé řádu kapitol těch knih vypravoval obyčeje lécování jeho, a některých jest pochválil, druhé v lepší proměnil, a některé, jakožto obyčej zvyklý nemajice, ovšem utal. Aniž sem bez příčiny takové a tak užitečné dílo za tak dlouhý čas oznámiti prodlil, nebo sem dosavad čekal zdali kdo z tovarišův našich, patře k božské odplatě, aneb asponě k lidské přízni, tu práci podstúpil; a že dosavad nížádný se o to nepokusil, jakož slyším a rozumím, že učitel náš dluh těla vyplatil, tu práci na se rád přijímám. Protož tyto knihy na pět dílů rozdělené, tímto řádem umyslil sem vyvésti: První díl počnu od vrchu hlavy a v něm vypravím léky hlavní, kteréžto slušeji na lékaře ranného. Druhý bude o léčení hrdla, šíje a hrtanu. Třetí od hrdla dolů až do bočné máždřice sestúpím. Tento však třetí díl pan Vilhelm stáhl až do klůbu bedrního, ale tento z jedné činí dvě i jednu z toho až do bočné máždřice, druhú od bočné máždřice až do klůbu bedrního, a to jest z jeho vůle a není bezrozumné příčiny; a od ran, kteréžto bývají na lidsch raněných, třetí díl počnu. V čtvrtém dílu o lékařství ran údův krmitedlných, kteréž se pod boční máždřici, a tu prodlím až do kapitoly od některého klůbu bedrního, jenž slove scia. Pátý díl počnu od ní, ježto slove scia a v tom přeběhna léky údův, které níže kosti klůbné na bedru až do nartí; na prstech nožních skonání knihy. — Z předmluvy té vysvítá i obsah knihy. Důležitost spisu toho v literatuře naší jest patrná. Učení Rasisovo zdá se tu býti pouhým základem, na kterýž mistr Vilém Roger dále byl stavěl a ku kteréž stavbě i překladatel či-li vlastně spracovatel český zajisté mnoho ze své zkušenosti vlastní přiložil. Ačkoli směr spisu jest přímo therapický vysvítá z něho předce i stupeň na které tehdejší anatomie ano i fisiologie se nacházela a vzhledem ku anatomické a vůbec lékařské terminologii české, nebude, kdožby neuznal zásluhy spisovatelovy. — Latinské vydání spisů Rasisových tištěno v Basileji teprv l. 1544. — Chirurgický spis

mistra Viléma Rogera vyšel l. 1546 a líčí se dle úsudku Ant. Jungmanna valně od českého nejse tak obsáhlý a jiný máje pořádek. — Jinou ještě lékařskou knihu totiž: *Ranné lékařství M. Vilhelma Placentinského ze Sallicetti*, uvádí Jungmann, poukazuje spolu na zvláštní důkladnost spracované tam anatomie. — Z jiných lékařských spisů českých podotknutí zasluhuje Mikuláše Klaudiana zpráva a naučení ženám atd. jakožto první kniha o babení v českém jazyku psaná. — Jiných menších lékařských spisů zajisté tenkrát dosti se přeložilo ano i na koňské lékařství už ohled brán jakož dva spisy tohoto druhu se posud nalézají. — Jména lékařův českých tehdejších obzvláště proslulých zaznamenána jsou v starém rukopisu lékařském z druhé polovice XV. století a sice: Jindřicha z Holomouce, Christana, Šindela, Davida z Tábora, a M. Havla. — Jisté jest, že důkladnějším prozkoumáním věšších spisů lékařských této doby nejen historie nauk přírodních v Čechách valně by získala ale i česká terminologie přírodnická a lékařská. V starých latinských rukopisech se i některé české zlounky nalézají — praví Šternberg, — a připomínáme zde na příklad knihu lékařskou (*Liber Medicinalis*) v Březnici ohovanou kdež i některá česká jména rostlin lepší jsou než v starších a novějších herbářích a k. př. *acorus calamus*, ne podle německého znění *prustvorac* nýbrž *první kořen* se nazývá. — Podotknutí zde zasluhuje též *Mistra Jitka z Augusty knížky, jenž sloví Světlo apotékářův*; v český jazyk přeložil *Motěj z Mejta*. Překladatel pravý že jej ku práci té pobídnul p. Ladislav z Vattenberka, *aby jazyk český i tudy se šířil, šlechtil a vzrůstal, neb není tak úzký ani tak nehladký jak se některým zdá* atd. (Patrně že předmluva Věhrdova ku knize sv. Isidora se nemínula působení, jelikož se v rozličných spisech jiných spisovatelů opakována nalezá.) — Pozorování přírody a pěstování přírodních nauk dosti blízko stojí praktickému použití neb ytého o nich poznání. Že však doba tehdejší na ně ještě nedozrála viděti z toho že málo který skoumatel na reálné se pozdržel půdě vyjma jediné lékařské a lékárníky. Méně ohledu se bralo na polní hospodářství, ač potěšitelné jest spatřiti že i tu se našlo lidí ochotných jenžto všeobecný prospěch na zřeteli majíce některé články rolnictví se týkající sepsali. Spisy Petra de Crescenonis zdá se že k tomu daly hlavní podnět. Kniha jeho *o požitcích polních* do češtiny se přeložila (podle vydání Strassburského od l. 1486) ale tiskem nevyšla. Též o štěpování stromů zachovalo se několik pojednání v rukopisech.

Ze všeho toho vysvítá že se nauky tehdejší teprv na počátcích samostatného jakéhos vývinu nacházely, že práce v rozličných oborech jejich konané byly toliko přípravné a více na vyhledávání létek smě-

řující než-li na rozumné jich spracování. Tomu tak bylo i v mluvnictví kdež od časův Hrusových se nestal nijaký pokrok, ba ani dobropisemnost Hrusova v literatuře se ještě neujmula. Slovařství poukazuje na několik vokabulárů jenž se však ani úplností ani kritičností nevyzna- menávaly. Jest se věru diviti že při takovém nedostatku theoretických návodův ku poznání jazyka českého předce už telik a tak výtečných stylistův českých se objevilo což zajisté na důkaz slouží jak pilné a s jakou rozvahou se starší a i novější knihy české čítaly a tudíž dů- kladná známost jazyka ovšem bezprostředně a z nejlepšího pramene se čerpala. Vplyv latiny na český sloh ovšem v XV. století čím dále tím více se objevuje, ale nebylo také divu při stavu školství, litera- tury a vzdělanosti vůbec, kteráž celkem si ovšem až velmi rozsáhlé půdy v Evropě dobývala ano i na valné převraty v duševním světě směřovala ale nanejvíc v kruhu latiny své nejpodstatnější, řekli bychom světodějně literární skutky vykonávala. Latina byla jazykem vědy a předních evropských učencův. Na ní posud spoléhali pokrok nauk, z ní hlavně čerpaly národní literatury, ježto všechny v tehdejší Evropě na belletristické půdě se samostatně pohybovaly nikoliv ale na naučné. Vývin nauk ležel skutečně v rukou latiniků, ale rozšíření vědomostí spoléhalo více na těch kteří národního jazyka u spisování užívali, bytby třeba jen co překladatelé se byli objevili. Zásluha překladatelův o rozšíření vzdělanosti byla tedy veliká jakož neméně i potřeba dobrých překladův. Žeby ale stav slovařství tehdejšího byl překladatelům valně posloužil, pochybujeme. Spisovatelé slovařů sotva čerpali ze zřidel nejlepších. Obyčejná slova mohli ovšem z mluvy všední bráti; neobyčej- ných ale zvláště takových jež do terminologie naučné sahají, dopídití se mohli z dobrých spisů, z překladův porováním s originálem a z dovedných glossarů starších. Toho se pohříchu jen málo šetřilo a stav slovařství vzhledem ku pokroku času a literatury jen málo se zdoko- nalilo. I pořádání bylo ještě primitivní, a hledání slov bylo znesnadněno nepraktickým způsobem sestavení jich podle předmětných rozdílů, tu podle gramatických, kde hlavní slova, slovesa atd. byly odděleny, tam zase podle realných. Takž k. př. Vodňanského slovař latinsko-český *Lac- tifier* (tištěný v Plzni 1511) na 12 částek jest rozdělen a zvláště tu psáno o bylinách, o stromech, o neduzích atd. *Lactifer* jest nejpatričejší slovník z této doby. Vodňanský jim patrně překladatelům prospěti hleděl. Slova úvodní jsou dosti zajímavá: *Tento vokabulár Lactifer daním božím vysel jest mezi lidi od toho znamenitého otce bratra Jana Rosáka z Vodňan aby Čečové i tudíž Slováci latinské učite- le k vzdělaní a ku upevnění víry čisti mohli, čtúc rozuměti roz- umlo potom na učení choditi, ašby i nesmrtelnosti, která jest víry*

odplata došli. A budem-li se snažiti a tento vokabulár s pilností
čísti, mnohá písmena doktorův svatých rozuměti, i také v řeč českú
vykládati moci budem. Než jazyk český není tak úzký atd. —
Sledí výňatek z předmluvy Všehrdovy na knihy Jana Zlatoústého. Ve-
leslavín ve své *Silva Quadrilinguis* potupně o tomto slovaři mluví,
jakž později uvedeme, „a však pro spisovatele slovníka — praví
Jungmann o Lactiferu — vždy důležitý zůstává. — Jakožto literární
curiosum připomíná se slovař latinský ve verších z této doby.“⁶⁸)

Věda dřímala netoliko v Čechách nýbrž v celém tehdejší, ku
vzdělanosti literární se vzbuzujícím světě v pouhých zárodkách. Jest-li
že v Itálii součiněním učencův při dvoře Mediceův a zvláště zásluhou
Bessariona a Ficina drahá filosofie národů klassických důkladnějšího
uvážením docházela, přispěli v střední Evropě neméně Reuchlin, Eras-
mus a humanisté nemálo k převratu v myšlení a ku položení nových
základův naukám spekulativním, a tudíž i realním, neboť nový, doko-
nalejší způsob pojmání věcí, nedal se na jeden toliko obor obmeziti.
První pokrok se jevil nym už v tom že přehledem kruhu v jakémž
řecká věda se pohybovala, duševní zrak myslitelův se vždy víc a více
odpoutával od názorů skolastických. Veliké záslahy o poznání filosofie
Platona a Novoplatonikův si získal též Marsilius Ficinus a žák jeho
Pico de Mirandola dílem upozorněním na literaturu východní a rozličnými
filosofickými spisy velmi mnoho přispěl ku vypuzení skolastické filoso-
fie. Není zde místa k obsírnému vyličení literární činnosti těchto mužův,
podotýkáme zde pouze že jakož téměř v celé Evropě se jevily stopy
reformaci náboženské, kterouž za příkladem Husovým provedli stou-
penci jeho, takž se právě v této době přípravy konaly k neméně mocné,
podstatné a důležité reformaci ve vědě mezi jejímiž apoštoly se nadzmi-
nění mužové v popředí skvěli. Nás zde zvláště zajímáti musí přesvěd-
čení, že práce jejich nezůstaly bez povšimnutí v Čechách, a některá,
ovšem všeobecnější a populárnější jich část i do českého jazyka se pře-
kládala. Ač věda tím nezískala, získala předce vzdělanost jazyka a
literatura naše a duch volnější si klesil cestu spletenou didaktikou
a mlhavým dogmatismem. Hlavní filosofické spisy těchto mužů se
ovšem nepřekládaly. Vyhýbali se Čechové snad úmyslně vyvozováním
dlouhým a namnoze sofistickým, chýlíce se více k praktickému poučo-
vání. Důkazem toho zajisté jest přední filosof náš Chelčický jež na
metafyzických cestách nenalézáme jako k. př. Ficina jehož *theologia
platonica* se téměř v nadvětrných říších idey pohybuje, a nefilosofickou,
tehdež ovšem obyčejnou větou končí: *In omnibus, quae dicit hic aut
alibi a me tractantur, tantum assertum esse volo, quantum ab ec-
clesia tractantur*: — Z menších jeho spisů, zvláště z dopisů přimějí

vysvítá mravoučnů směr, čeká k tomu aby duše lidská ode všeho smyslného se odvrátila, pozemské chůce v sobě umořila a po splynutí se s bohem jedině bařila. Některé z těch dopisů jakož přístupnějších obecnému rozumu přelořily se do čeřtiny. — Vedle Ficina se vyznamenával obzvláště Jan *Pico de Mirandola*, jeř nazývali *sázrakem svého století*. Vrstevník tento a přítel Ficinův byl právě tak horlivým odpůrcem astrologie jakovým Ficinus byl jejím přívržencem. Školastickou filosofi zřejmě povrhoval. Domnění že Plato svou filosofi čerpal z drahné moudrosti Egypťanův, Hebreův a Chaldeův vedla jej k študiím východní literatury, obzvláště filosofie kabbalistické. Spis jeho proti astrologii a astrologům jest skutečně znamenitý a divíme se že nenalezl překladatele českého, kdeřto méně důležitým článkům ze spisu o Kristově řiši se českého přeloření dostalo. — Hojně překládání spisův mravoučného směru podává nám důkaz že dogmatika již nestála jediná v popředí literatury, ba se už blížila doba jejího ustapování v pozadí. — Že proces tento jen poněáhle vykonávati se mohl uzá každý. Potěšitelným zjevem jest že spisy mravoučné netoliko se překládaly ale i na původní jich sepsání se pomýřelo. Takž spisy bratřů českých z valné části do tohoto kruhu padají a mezi světskými se tu obzvláště vyznamenal Jan z Lobkovic, o jehož cestopisu jsme se už zmínili. Spis jeho: *Zpráva a naučení synu svému Jaroslauovi, co činiti a co nechati a kterak se a pokud v čem zachovati má*, vyniká nejen čeřtinou, jakž Jungmann dí *dobrou, zlatého věku hodnou*, ale i rozumností nevšední, a proniknut jest duchem čistě humanitním. Směr tohoto naučení jest přímo pedagogický. „Protož synu milý - - praví Jan z Lobkovic v předpisu, — *toto sepsání tobě dávám, aby se jim spravoval, jako otec tobě to přikazuje a prosí jako přítel, mimo kteréhož na světě míti nemůřeš aniž máš a snad míti nebudeš takového, aby rady mé poslouchaje v tom tak činil a tak se v tom zachovával a tímto spisem se spravoval, často v něj nahlédaje jako v zrcadlo* atd. Připomenutí zde sluší že jsou to naučení pro mladého pána jenž bude vlásti nad poddanými. Zásady lidskosti nepřekážejí panskému sebevědomí.

Jakož zajímavé jest pozorovati spůsoby jakými se nauky v této době vyvinovati pačaly z poměrů tu a tam více neb méně příznivých, kterak vědě a literatuře na všech stranách Evropy nejen milovníků ale i horlivých procovníků přibývalo, takž zase na druhé straně se podivné jeví cesty kterýmiž básnictví a pěkná literatura vůbec a rozličných národů brala. Společenský život doby této, vzrůstající města a zmáhající se jimi praktické směry, a posléze i klassicismus nepřispěl k osvězení ale k udušení poesie kteráž čím dále tím více národního

různou pozbyvala. Romantika jenž se po rozličných zemích evropských během předešlých století rozhodila utrpěla valně povstáním nových společenských otázek zvláště v střední Evropě a jelikož národní poesie vplyvem nového rázu a nových zájmův společenských a zvláště působením vzorů klasických téměř všady v pozadí se tiskla a tudíž jediné pravé zřídlo samorostlé poesie vysychatí počalo, nastal umění básnickému stav dosti trudný a málo utěšující. I na západě v plodné Francii ohladnouti vidíme obrazivost a zápal básníkův. Jediná *Klotilda de Vaillon* — *Chalya* vynikala ještě jako hvězda večerní na obzoru krásné literatury francouzské ze skupení méně patrných pěstovatelů poesie (okolo l. 1450—1560), ale hned po ní se zmohl ráz pouze následovači a padělení latinských vzorů platilo za poesii. I Itálii se ozařoval jako pozvukem romantiky dobrodružné, *Luigi Pulci* (1432—1487) složiv rytířskou básně. *Veliký Morgant*, v kteréž rytíři, Turci, obrové, čarodějníci a částečně přehrozně mají úlohy. Avšak vplyv latiny byl veliký na italské básníky a mnohý z nich jako ku př. *Matteo Bojardo* spisovatel *zamilovaného Rolanda* psal téměř tolik latinských básní co italských. Proto pro všechno zůstala Itálie i v této době předce zaslibenou zemí básnické musy tehdejší, neboť se jí narodil *Ludvík Ariosto* (l. 1474) spisovatel básně: „*L' Orlando furioso*.“ V Itálii touto dobou ještě romantika starofrancouzského rázu nedokončila svůj oběh, ba použila i staroklasických básní, Homerovy Iliady i Virgilovy Eneidy přetvořic je na romantické básně. Naproti tomu kastilská poesie v Španělsku přebázeť počala na novou dráhu a sbírka písní obsahující plody 138 kastilských básníků, kterouž vydal *Hernando de Castillo* považuje se za pomník její *vznikla nová doba loudčímú se středověku kastilského básnictví* postavila — Anglické básnictví v této době nevyniklo a v pozadí zůstalo za skotským jemuž *Dundar* (1465—1530) třemi alegorickými básněmi nový život vdechl. — V střední Evropě pokleslo básnictví nápadně. Drahná národní poesie dočela z zapomenutí klesla, romantika pozbyla svého prvotního půvabu, klasicismus nebyl s to, aby probudil básnický zápal, a že nepovstal nijaký veliký talent jenžby byl novou nějakou myšlénkou a nevšedním naladěním amysl pro vyšší poesii v národě probudil, obmezila se tato na pravé drobtý. V Němcích vzniklé písničkářství Minnesänggrův mdlelo patrně. Básnictví historické, jehož epický ráz k uvědomění národa a ku povýšení myslí více než jiný přispívá se vytrácel a nebylo básníků jenžby v nevšedním nalazení se byli vrhli na opěvování veleskutekův národních bohatýrů, leda jen takových jimž lyrického vzletu se nedostávalo a vypravování nějaké udalosti ve verších snadnější se jevilo než-li projevení básnického citu a vzlet obrazivosti samostatné — kteréž se tehdež

jen zřídka nalezalo. Nastala doba přechodu k Meistersängern jimi básnictví bylo pouhým řemeslem. A v Čechách! — Nuže, tu ovšem vystoupili básnické síly nevšední — ale nikoliv v národním roucha. „Básnictví latinské“ — praví Jireček — „udusilo poesii domácí právě tím, že samo tak vysoko se povzneslo. Jest věru ku podivu, kterak básníci, jichž básně latinské mile plynou, jak náhle začnou básniti po česku, samou rozvlácností všecken půvab z výtvorů svých stírají. — O Bohuslavovi z Lobkovic jsme se už zmínili, nebyť však on jediný latinský básník náš nýbrž jich bylo více ač méně proslulých, mezi nimiž Jan Zvolský (Moravan) a Jan z Pavětína se zvláště vyznamenávali. — Nicméně předce poesie česká nedocela byla utonula v proudu zájmů jiných, avšak po hřichu, málo jen plodů podala a ráz jejich není způsoben aby pohnul čtenářem a básničky jej naladil. Velikým milovníkem básnictví byl zajisté Hynek z Poděbrad vévoda Münsterberský. Třetí tento syn Jiřího Poděbradského a Johany Rožmitálské narodil se l. 1452 v Praze. L. 1463 dosáhl vévodského důstojenství. Účastniv se rozličně v záležitostech zemských obírat se jal, snad v pozdějších teprv létech literárními pracemi, valně následuje vzory německé. Hynek umřel l. 1491 v Poděbradech, obyčejném svém sídle. — Od něho pochází — jakž Lupač a j. tvrdí, — báseň *Májový sen*. Balbin praví: *Scriptit librum a veteribus laudatum, titulo: Somnium Majale, quem nunquam vidi*. Již Balbin tedy té básně neznal a dlouho za ztracenou se považovala až se konečně *porouchaný* rukopis nalezl. Otištěn byl v Storob. Skládání (vydán od Hanky 1823). Májový sen se vyznamenává obzvláštní rozvlácností a jest pravá lamentace nešťastného milovníka. Básník opěvuje lásku a nenasyčené po milence toužení způsobem minnesängerův, opakuje neustále tytéž myšlenky a hořekuje jakoby ho bylo kdož ví jaké neštěstí potkalo — a proč? proto že jeho milé tu právě nebylo kdež po ní zatoužil. Některý obrat a obraz zavání poesii a má básník otevřené oči pro ladné zjevy přírody, ale běže je toliko úhrnem nemaje síly k jich individualisování. Báseň počíná: *S velikonoci v tom čase | svět se rodí z novu zase, | rozličně se objevuje | když se již máj přiblížuje; | máj, ten čas převeselý, | není takový přes rok celý, | a jako toho času bývá | ježto tehdy všecko všady oblévá, | což jest byla zima umrtvila | všecko a všudy osušila | to máj všecko vzkřísí zase | veselý vešker svět činí v tom čase | a rozličně se zazelenává, | po všem světě roste tráva | po hájích, po lukách i po zahradách | při potociích i při všech vodích | a tak všady po všem světě | hojnú zelenost všudy čistě | vonného kvítí barev rozličných | bílých, červených, žlutých, brunátných | aniž mož člověk pomyslíti | co má té kra-*

tochvíle býti atd. Končí pak básník svůj popis tím že jest máje všecko stvoření | svítata ptactvo i lidé | křesťané, pohané i lidé (1)... Dále pak praví: Tehdáž když jest v tom čase bylo | miloval jsem jednu pěknú paní | kteráž ve dne v noci i na svítání | vědycky mi mé srdce ryla | neb jest daleko ode mne byla... Když prý ji nejvíce miloval, musil ji nevidati a nic na světě mu nebylo tak milé než vždy mysliti něco o ní | a vždy tušiti po ní | neb nic mi v světě nezdálo se činiti | veselějšího, než abych mohl na ni mysliti... Jednou prý si vyšel samotn kráčeje stezkou, nalazen zpěvem ptactva, kvítím rozmanitým a zelenem svěžím, došel studánky, i počech do ní hleděti zpoleh na loket | vzdychaje přecasto opět | i počech takto mysliti: | a eo bych chtěl rád netušiti | bych tě měl má milá při sobě, | spomohla by mi v této mé sirobě | v kteréž musím pro tvé lásku býti | najveseleji mi vši se radosti krýti... Tu pak usnul i zdálo se mu že k němu přistoupila krásná panna jako anjel s nebe. Nezdrhuje se při popisu jejich vnaď líčí jen své podivení: vyšetřiv na ní oči jako omámený | stoje pravý blázen z brku vyražený... Nastane mezi nimi hovor rozvláčný sice ale tu a tam láskou a vtípným obratem zajímavý. Krásná ta panna chce nešťastného milovníka pětšiti jakž prý nejlépe bude uměti, s přechoťným častým objímáním | k tomu milú řečí a líbáním... Ale věrný milovník nenstále pomnívá na svou milou: kteráž mi duje víc než co živého | neumím praviti nic jiného | než že jsem prohrál vešken boj | její jsem ne sám svůj... Z široka pak vypisuje lásku svou a trápení své, diví se že ještě žije a přeje si aby srdce toho trápení nějak sbylo | a mohl na míru přijíti | z tak těžké málosti vyjíti. | Děkoval bych svému bohu | takto dlouho živ býti nemohu... však mnohokrát v myšlení sedím | že pravý zaklený beran hledím... Panna se ho pak táže zdali jeho milá také ho tak miluje? velmi-li ona sobě to váží | když jí o své těžké málosti řákuješ | a že se po ní tak vaříš a tak pečeš? | Čili se jí chce tomu zasmáti?... Na to on: Mohul to přísici bez hřochu | žeť ona z toho nemá smíchu. | Kdy se s ní shledám | ochotná k sobě ji uhlédám | i hned jako noh před ní nemám | pro velíku horčí milost... nevím co nám nejprv promluvíti | studem jeem něm a nevím co činiti | máje státi před ní jako dvořák | i stojím jako lelek anebo šák... Pak líčí křak ona ho miluje, a všecko učiním co tvému srdci radost plodí | at mi jedno mé cti neškodí... a takž mnoho hezkých zlov prý vystřídají o své lásce. Ale panna ve snu se milenci zjevila jest jaksi zvědavá a ráda by ještě o jiném více zaslechla protož se ho velmi naivně táže: Když vy se pak spolu

sejdete | a jediná sama spolu sedete | kdež není tu člověka žádného | co žádá jeden od druhého | aneb čeho ona žádá na tobě... Tu on vypravuje jak krásné řeči milenka vede a rytířák ctnosti mu připomíná a za povinnost mu klade aby ji vstříc hancům zastával a čest její hájil, ani prý neumí vysloviti toho | co moudrých řečí od ní slyší mnoho | a těmito moudrými řečmi naplněno mnoho a mnoho veršů v nichž také naučení že ve cti věrné milování | žádnému ke škodě není... Pak ho pobýzí aby zase šel, neboť prý se blíží večer, a kdyby nás někdo uhlédal | v zlé domněnání by nás vzal... však se zlých lidí víc než čerta bojím... A on prý na slovo její jde ač nerad, pryč. Ale když odejde tu zase znovu začne lamentace a toužení až prý se pro ni rozpláče, a kady chodí tady si stýská, vždy před sebe jde jsa v myšlení | potkám-li se s skípem to nic není... přijde k svým v koutě sedu | necht se mnú kdo chce co chce mluví | spíš jemu stěna než já odpoví a oni se mu posmávají že jako vavř v koutě sedím... a když lehnu do postele... ne-spím celú noc pro túžení... mezi se celú noc jako ryba | i zdá mi se noc jako rok... velmi ráno vstanu | a div hořem vždy nezplanu... den ode dne vždy víc tuším | a kdež chodím vždycky myslím; | rovně jakoby mi z nosu kapalo! | Mnohý mne tíše co se mi stalo? | že chodím jakobych tři propil... Aby se ukonejšil hledá všelijaká vyražení, jde na lov, jde k tanci mezi panny a paní ale nemožná mu zbrániti se vzdýchání... tuž stojím jako vůl | jako by mne umřelo půl!... A když takto panně ve snu své hoře líčí odpoví ona mu na to že je pravý vězeň a ne milovník | ale psaneó, pravý nevolník | ač prý o lásce mnoho rozpráví, přece o radostech jejich málo ví neb jsi svázan tak od milosti | ještě máš s ní pekla dosti | a velmi málo utěšení... pak pravi že musí už jíti aby lidé zle o ní nemluvíli ač prý by přísahati mohla na to že spolu poctivě byli | oni by z téžka tomu uvěřili | také neznám bych tě co veselila | spíš sem tě ještě rozserdnatěla | že se páliš jsa v túžení a hledě na mne, i myslíš na ní... na tu totiž kterou miluje, a dosti široce o ní vypravuje. Tak tedy ta krásná panna se mu marně přiblížila a mrzí jí to patrně že si jí mnoho ne všimal. Podavši mi své ručičky | k tomu přepékné hubičky | objímajíc mne tak mluvila: | Abych já tak šťastná byla!... bude mi toho vždycky žel | že si vesel býti se mnú nechtěl | maje mne tu vedle sebe... Vyčítá mu, že jí tak shola odejiti nechává a že on sotva jí odpověď dává a pořáde jen na tu svou myslí tuž ta panna pěkná jde proč | a konec vzala naše řeč... Ale básník pak dále rozjímá jaká to hezká věc činiti vůli všemohoucího | a po smrti

přijíti do království božího atd. Jest želeť, že rukopis tu a tam porušen a takž básně jen kusá zbývá, aniž lze jest podržeti výpravné pásmo k němuž popisy a rozjímání se přidružují, jelikož častěji jest přetrženo. Celkem vysvítá že tu nikoliv jeden nýbrž dva Májové sny vylíčeny, a sice způsobem jemuž se platonické náhledy o lásce vytýkati nedají, ba naopak *lascivnost* poněkud až přílišná, a vyznamenává se tím sen druhý ještě nad prvý. V podivné situaci, již zde vylíčiti netřeba, vedou tu paní a mládenec rozmluvu velmi zamilovanou. Mládenec mnoho mluví o čistě nevinné lásce ale nelze mu věřiti, neboť jest jaksi příliš rozjařený. *Ó má nejmilejší krásná paní! | já sem se zapálil v tvém milování | že hořím právě jako v peci. . .* Ale paní mu rozumí a nemálo se s ním za to vyvádí, nadá mu bláznů, nemoudrých a všetečných lotrů že ji chce *lúpiti ze cti bez milosti*, načež on se všelijak vymlouvá a ji přemlouvá až ji přemluví ale — v tom procitne a *na loži sedech | ohledaje se, hlavu zvedech. . . | a sedím jako omámený | pravý blázen otrěštěný. . .* Konec básně sestává z mravného naučení *má-li kdo pěknú ženu | nedávej jí v žádnu cenu. . . pak-li kdo ženě své nevěří | at stává s oštipem u dveří. . . kdož chce vesel bývati | ten má své ženě věřiti | aby vida, učinil se toho nevida. . . rcemeš všickni spolu amen | at nás nežže věčný plamen.* — Připisuje se tomutěž Hynkovi z Poděbrad ještě jedna básně již uveřejnil Hanka pod názvem *O manželství*. (Starobylé sklad. díl opozděný.) Začátek chybí, ale hned v prvních z pozůstalých veršů chválí básník stav svobodný a pravi že o tom chce něco pověděti *co jest svoboda, a co není | a co jest to bídné oženění*. Neví prý ani proč se mladý člověk ženiti má a *nechci se dotýkati žádného | chci počít od sebe samého*. Vypravuje kterak *byv mladý života užívati uměl a když mu nestačilo — počnu se dlužit dosti hustě | a utráceti příliš velmi tlustě | že již nevědech kudy ven*. I pomyslíl že čas aby se oženil a hospodařiti počal. Oženil se, přesytil se a nyní teprv *kdežkoli jdú neb sedím | ve všem nedostatek vidím. . . sedím v psotě teprv jako v kvítí. . .* starosti ho trápi, všecko ho mrzí, ani nespí a přemýšlí *co mnoho potřebuje a všady | a co musím vydávati | vezmi kde vezmi, vždy dokládati*. Následují pak dlouhé lamentace jiného ovšem druhu než-li v májovém snu, ale ne méně rozvláčné. Zajímavý jest moment kde nešťastný *nemoha pro žalost ležeti* časně ráno vstane do zahrady vyjde, aby tu hoře pozbyl a na svítání čeká. *I šel sem odtud dále k háji | uslyšech ano již ptáčkové zpívají | tak přesladkým notováním | a rozličným libým zpíváním | slavíci, drozdi a skřívani | kosové i všickni ptáčkové jini | veliká zvíř sebu počne hýbati | lísky i*

*jiná zvěř z husta běhati | zajáci počechu sobě lože dělati | po
všem hájí ptáčkové proletovati | že všecko třeštělo zpíváním |
divocí holubi z hůru byli hůkáním | a tak všecko vedle svého při-
rození | když dnělo hned bylo v utěšení. . . Jenom on prý se ne-
může veseliti ano psota všudy semní zápasu chodí | chudoba, bída
semní radost plodí. Všady vidí jen nedostatek, nic nemám co mne
má živiti | nejlépe všecko, všecko vypáliti | a jíti pryč. . . Kdo
mi radil, abych se ženil, by zabit byl. . . Mnil sem že skrze že-
nitbu pánem budu | teď na psotu jako na varhany hudu. | Bych
měl provaz již bych se oběsil. . . Takové myšlenky měl, pod stromem
leže a potom v největším rozhorlení zvolal: Ba by udeřil i z jasna
hrom | i zroskotal mne i ten dóm | i ty churavé dobytky | i mé
všecky nábytky, | ba také mů ženu i s čeledí. . . A takž vše-
liké podobné myšlenky v něm povstávají a při dlouhém rozjímání vždy
se opakuje nešťastný refrain kežby se byl jen neoženil. Při tom pak
usne a zjeví se mu velmi slídná paní jejíž krásu a zvláště oděv dosti
široce vypisuje. Ta se ho ptá co mu schází a on si stěžuje na své
ženidlo a na svou bídu. Ale paní mu drží velmi vážné kázání o stavu
manželském, jakožto spasitelném. Na to on odpoví že to co mu pravi
už všecko dříve věděl, že se mu také nejedná toliko o manželství ale
o bídu která mu s ním nastala. — Ona ho těší že to přestojí a že
bude mít všeho dosti *dvory nápravné | čistě krávy dojně | skopce
ovce i berany . . . | obilí dosti i orání | čeká již božího smilování . . .*
a když prý jiné starosti zbude pak i manželství bude chváliti. | Nyní
ale přichází nejzajímavější část celé básně, hlavně proto že v ní vy-
lícen jest kus skutečného života venkovského s patrným humorem.
Nešťastný manžel, v básni *mládenec* nazván — odpírá tomu žeby ho
statky oblažiti mohly a uvádí veškeré nesnáze jež rolníka potkávají.
Celý ráz toho líčení jeví že jest to nákras podle přírody, zrcadlo sku-
tečného života tehdejšího. Byl zajisté Hynek z Poděbrad bedlivý po-
zorovatel a znalec lidí a byby se mu i tvořivé obrazivosti a básnic-
kého vzletu nedostávalo bylo předce v něm jakés reproduktivní moci
a neli básnické síly aspoň básnického rozpoložení vedle nevšední vzdě-
lanosti. Znal zajisté i srdce i proniknul poměry lidské. Nazvali by-
chom následující řeč nešťastného manžele satyrou na sedlský život;
ač nelze upřítí že poesie pláče při verších a obrazech jako jsou tyto:
*Budu-li dobrý statek na zemi míti | hned stokrát větší práci
mám. . . — Kdož má statek veliký | ten musí míti dobytek vše-
liký | a všecko hospodářství napravití | a sám ke všemu ruku
přičiníti | neb nepřihledá-li sám k svému | by měl velmi mnoho
nevystačí jemu | a protož velikým statkem starostí neubude —**

kdež při chudobě jedna, tu jich deset bude musíš děvky a pacholky míti | a nebudúlit věrni tobě | ti nepomohú jedině sobě. | Pak když chceš z pole voziti | a obilí dobrým požití | musím jim podle jich vůle platiti | ač nechceš na poli obilí shnojiti. | Jestliže jemu mzdy málo podám | hned s ním nesmluvím to jistě znám, | než dej jemu co on bude chtítí a i hned chce dobré ořínky míti, | k tomu pluky, vory, brány, | ty at jsou dobře okovány | k tomu i přípravy také | kteréž míti chce všelijaké. | A když jemu to všecko zjednám | proto toho vždy jisto nemám | aby on dělal kdy dělati má | než tak všeho ležeti nechá, | a chce-livúli větš než-li já | dí-m-ťi co o tom, tehdy se hned hněvá; | a již teprv bude dělati | by to všecko mělo shniti neb zlámati. | K tomu počne hned reptati | a mně ještě vinu dávati | řka: kterak jsi u vozu kola mdlá | naložím-li naň mnoho že se zlámá | tuž mu musím co sám káže jednati | bych se měl i hned spadati. | Tuž na tom dosti nebude | o pluh nová sváda opět bude | pravíc: však do toho nic není | a v branách žádného hřebu není | jestliže toho mi hned nezjednáš | půjduť ode všeho, to shledáš. | A jemu dobré všecko zjednal byl | jedno že on jest to svévolně shnojil. | I hned mi jiným pánem hrozí, | nezjednám-li co káže, hned pryč běží | a jestliže mu z hněvu slovo dí-m | on mi jich deset, to jistě vím | i musím já všech řečí nechati | ač chceš aby chtěl něco dělati | i jemu rád zjednati coš káže | tuž napraví pluh i oře | tak jakž sám chce a ne jako já | potom hned záplaty žádá | a řka: pane rač mi zaplatiti | chceš-li at budu služiti atd. Od dělníků přejde na dělnice, děvka jedna po druhé se hlásí, jedna požaduje toho druhá jiného, abych já zpíval jako slavík, zvolá tryzněný hospodář, nezjednám-li co chci jsem již nebožtik. Posléze se hlásí i jeho pěkná paní kterouž prý mu sám čert jest oženil hněvivě se nadýmá a žádá od něho nové šaty vyhrožujíc mu: nekúpiš-li mi ty, ale jiný mi kúpi | a nebudeš jako ty skúpný | a já chci jim toho zasluhovati | kterak najlépe budu uměti kup mi sukeň čistých několik . . . něco damaškového. | Však znáš kterak mnohý chudý | odpustí ženu k tanci na veselé vsudy, | a připraví ji velmi čistě . . . aksamity, perlami, vedlé svého jmění | šarlaty a kasankami hedbávnými | a protože nebudeš-li též mi zjednati chtítí | budeš se mnú hoře míti . . . čekati nechce, vše se rychle a to hned vykonati má. Ubohý manžel slibuje nemaje nyní peněz „že jakmile do města pojede a obilí prodá vše zjedná.“ Učiním co ona žádá, | a bych měl s dvora poslední krávu prodati | co ona zamíni musím zjednati. . . K tomu ji musí vůz vysutý koupiti |

a koně do vozu srti jedné . . . pěkné řemeny atd. *Kdyby mělo všecko pusto ležeti | když zamyslí ona na svatbu jeti | nechajice i všeho orání | buďte i hned hotovi paní; | a byt mělo kus statku uskociti | jít se jest vždy v tanci zatociti, k tomu také na každé posvícení | nikdy ji těžko jeti není. | A chce míti peněz dosti k stravě . . .* dobře jísti a pítí a nic dělati; Právě komické jest líčení požádavků manželčinych když v jiném stavu se nachází. Když pak manžel všechny stránky svého blaženého stavu vyložil dává mu paní jež se mu ve snu zjevila znovu všeliká hezká poučení načež on: *Paní milá! toť já dobře znám; | prvé než mi pravila vim to sám; slíbí ale přece že učiní podle její rady a trpělivě snášeti bude, načež ona s poklonami odejde, aby prý zlé domnění ji nedostihlo že tak dlouho se s ním bavila. Manžel pak skutečně se polepší a přestane se rmoutiti, takže když zase k veselí přišel lidé mněli že veliký poklad našel. Báseň pak končí rymovanou modlitbičkou. — Že „Manželství“ od tohotéž pochází skladatele jako *Majový sen* vysvítá z celku i z částek dostatečně. Běh myšlének, rýmy, mluva ano i celý verš v obou básních rovně se objevující za to ručí.*

Pravili jsme již, že *Majový sen* byl ztracen. Ještě léta 1818 se o něm zmínil Hanka v Starobylých skládáních (díl III) jakožto o pozbylém. Nedlouho na to rytíř Jan z Neuberka náhodou koupil staročeský rukopis, v němž mezi jinými skládáními i *Májový sen* ač velmi porouchán se nachází, a taktéž báseň *O manželství*, kteréž obě Hanka l. 1823 v Starob. skl. (Díl opozděný) uveřejnil. Ostatní obsah rukopisu jest neméně zajímavý než nadřečené dvě básně, a promluvíce o něm používáme zprávy od V. Nebeského v *Čas. Musea* (1848) podané. Rukopis jest valně porouchán a mnoho listů z něho vytrháno, zvláště z první polovice kdež bývaly obrázky. Záhuba dostihla právě část veršovanou a krásnou allegorii v prose, *Ctnost, mládenec a moudrost*. — V první básni rukopisu, (necelé) radí se dvě osoby kterak by *lotra starého* omámily. Obsaženo tu též veršované rozjímání o ženění s morálkou, že není nad svobodu. Končí pak veršovec vzýváním p. boha aby ho vzal do nebe kdež prý *nebude rýmovati ale jedině p. boha milovati*. Druhé skládání v rukopisu obsažené jest velká báseň allegorická. Mnoho tu listů vytrženo takže ji jen as polovice stává, a nesnadno souvisnost její udati. Vedle nadvládající vozvlácnosti se tu a tam vyskytují i vtipné nápady. Vypravuje se kterak chudým rodičům se narodilo dítě *pěkné a ozdobné*, jemůž na křtu jméno dali *Ctnost*. Chůva jeho byl *Rozum* a ta chůva pořád za ní chodila; radostí světských, jako tance, herce atd nemilovala. *Múdrost, Ctnost a Rozum* šly jednou z kostela, tu žáci na ně jazyk plázili, je všelijak tupili až několik bláznů na ně vyrazilo a v blátě

je smýkalo. Ctnost, sirotek si vyvolila *Múdrost* za otce. Nějakým způsobem jest *Svoboda* s nimi v spojení ale *Múdrost* jí dá výhost. *Svoboda* výskaje ubírá se k *Štěstí*, a takž allegorických osob neustále přibývá. Objeví se i *Mladost*, *Zdraví*, *Chudoba*, *Neřád*, *Nemoc*, *Bolest*, *Bída*, *Psota*, *Starost*, *Závist*, *Slota* a posléze *Smrt* —
*rek veliký | jehož se bál jest člověk všeliký | ten tento obyčej jest
měl když již mezi ně skočiti chtěl | místo lebky vzal na se umrlčí
hlavu | maje suchú, bledú všecku postavu; | žáby, hadi vsady
po něm lezli, červi se vsudy rozsuli, | maje k tomu kosu ve své
ruce | když se rozhněval sekl ní prudce, | žádného prostě ne-
vybíraje. . .* Báseň se končí modlitbou. — Dále obsahuje rukopis allegorické skládání *próson* psané načež sledí *Májový sen*, pak *O manželství* — pak zase allegorie próson sepsaná *O štěstí*. Konec rukopisu zaujímá řadu povídek, které až na jednu jsou překlad několika novel Boccaciových. Ráz celé tehdejší poesie, — praví Nebeský — zvláště v Německu, ve veršovaných těchto našich skládáních až příliš dobře se jeví. . . Celý názor Hynkův jest německý, ono slavení jara máje a zvláště času velikonočního, ony zájezdy aneb bloudění v lese a nalezení tam překrásných paní a panen, všecken šperk básnický, obraty, poměr k pohlaví ženskému a zvláštní způsob lásky jsou rázu německého a sice onoho básnictví, které po vyhynutí slavné a skvělé poesie rytířské z rumu této se vyvíjelo ku zpěvu mistrů (*Meistergesang*, *Meistersänger*) kteří se k zvláštním cechům spojili jako jiní řemeslníci a také dle způsobu těchto své verše skládali, řídíce se při tom přísně dle pravidel jistých, což k jisté šosácké uhlazenosti a správnosti forem vedlo, ale také k veliké vnitřní planosti, rozvláčnosti a jalovosti. S básnictvím této doby přechodní náš Hynek se srovnává i nedbalostí a kleslostí formy mimo onu velikou oblibu v allegorisování a v didaktice, což se v ten čas náramně rozmnožilo. Z této doby přechodní mají Němci sbírku básní která by takorča za *kanon* této epochy sloužiti mohla a kterouž jakási Klara Haetzlerova jeptiška z Augsburgu, roku 1470—1471 zhotovila. V básních těchto hojně se živly Hynkovy poesie nalezají, nejen sem a tam roztroušené, ale i stopa původu *Májového* snu zřejmě se vyskytuje ve dvou básních z nichž jedna jest začátek a druhá konec *Májového* snu.“ — Dokázáno z formálních poměrů rukopisu, a neméně z běhu obsahu že *Májový sen* záleží vlastně z dvou skládání, řekli-bychom z dvou snů, a každé to skládání působí zajisté zvláštní pro sebe celek v sobě ukončený, což ovšem pro vytržený mezi oběma básněmi list prvnímu vydavateli nehned vysvítalo. První báseň as končí s obyčejnou závěrečnou modlitbičkou: *ráciž ji pán bůh vše dobré dáti | a mne s mú milú ve zdraví*

*shledati. . . Kriste pane rač nám to dáti | zde s nejlepšimi romu
býti . . .* Zde něco rukopisu jest vytrženo a co dále sledí nijakž nesou-
visí se smyslem předešlého. Jsou to patrně dva Májové sny.

Lyrické básnictví české této doby velmi neuspokojující jeví pohled. Nesnad že by docela bylo utonulo, ale plodů jež podalo jest velmi po řídku a cena jich nepatrná. Nevystoupila ni jediná básnická osobnost v popředí a výlevy básnického naladění s nimiž se tu a tam po různu potkáváme jsou příliš efemérní než abychom říci mohli že básnictví české tehdáž mělo zástupitelův vynikajících. Nedá se upříti že v některých písních, jichžto sebrání ovšem budoucnosti zůstaveno jest, se dosti vřelého citu ano i pěkných myšlének nalezá. Ale na okamžité rozpoložení některých jednotlivců jimž se v chvílích obzvláštního nalazení některá básnička povedla nedá se zakládati úsudek o lyrickém básnictví celého národa v jisté době, a musíme očekati času a šťastné ponechati náhodě kteráž nám snad větší jakous sbírku v zapomenutém kdes rukopisu chovanou odkryje, jakož jsme se už jiných podobných nálezu dočkali. Že mládež zpívala i básnila na tom pochybovati nelze, ale dokázáno jest že tehdáž v pohrách veršovských více oblíby nalezala než-li v uměleckém tvoření. Důkazem toho jsou makaronské verše z této as doby pocházející. —

Zvláště oblíbeny byly bájky. O Esopových bájkách víme že již z polovice patnáctého století do češtiny se přeložily, pak tištěny několika vydání se dočkaly. Ano i starší plody tohoto druhu dočkaly se valnějšiho rozšíření tiskem. Sem přináleží *Rada zvířat*, kteréžto didaktickým svým směrem a způsobem na nejvíc se podobá Nové Radě p. Emila Flašky z Pardubic, tištěná poprvé l. 1528. Že bájky tehdáž mnoho čtenářův nacházely i ve vyšších kruzích toho svědectví jsou hejná. *Jan Dubravius* biskup Olomúcký přeložil, či vlastně spracoval knížku staročeských bájek v latině. Práví že se mu do ruky dostala takováto knížka a tak se mu líbila že ji nyní latinou podává jakž právě mu možná. (*Libellus patrio sermone scriptus, titulo et rhythmis animalium consilia praeferrens atd.*) Jestliže bájky vůbec čím dále tím více opouštěly naivní stanovisko a na didaktiku přecházely, převažuje v knize Doubravského směr didaktický pouhé vypravování a líčení zvířat nápadně. Shrnul do knihy své tolik učenosti a zvláště historického a mravoučného přítěží že se stala přímo dlouhochvilnou. — Zábavnější jest česká nahoře uvedená *rada zvířat* kteráž ale zajisté mnohé metamorfosy přežila než-li tiskem uveřejněna byla, a tudíž, ačkoli shotovení její už do XIV. století padá, předce formou nám nyní známou částečným jest plodem této doby. *Rada zvířat* se valně liší od básní Esopových. Esopovy bájky jsou vlastně anekdoty ze života

zvířat, nesouvisící mezi sebou. V *Radě zvířat* jeví se jakés spojící pásmo. Zvíře po zvířeti vystupuje před člověka a podle povahy své naučení mu dává. V první knize mluví zvířata čtvernohá, v druhé ptactvo. Vtipu Esopova v básni této hledati nelze ale satyrického příděchu předce docela nepohřešujeme. Zvířata tu dávají naučení ve verších rýmovaných. Neveršovaný však popis povahy zvířete jenž předeslán jest každému naučení pak i kratičká morálka zdá se že později jest přidána, nikoliv k okrase básně. Zvláště zajímavé jest kde zvíře člověku čte levity a mu nespravedlnost vytýká jako k. př. *pes*, jemž pak člověk odpoví: *Znám tě, pse můj věrný slouho | cos mi teď vymlouval dosti dlouho, že ty mně vždycky věrně sloužíš | že málo na mne vysloužíš | ohcil to věrně nahraditi | když bude aspoň po tvé smrti; | v louži neb v blátě prostřed cesty | učiním tobě pohřeb počestný. . .* Didaktický směr dovršen jest v bajkách Cyrillových, knize, též *Čtverokranáč* nazvané, vytištěné l. 1515 péčí Konáče z Hodištkova pod titulem: *Zrcadlo moudrosti svatého Crhy biskupa, v jehožto podoběnstvích všelike moudrosti zrcadlo se svítí. . .* Knihu tuto původně latinou sepsal Cyrill Quidenonský. Předeslán jest knize nejprv přípis pak předmluva sv. Crhy biskupa přeložena pak dvě předmluvy české. Končí pak doslovem: *Mikuláš Konáč k čtenáři: Zeby neumělost, pýcha, lakomství a nemírnost smrtelným nám a vlasti obývání a živnosti naší neškodlivější byly, máš tuto Čechu milý čtyřmi knihami svatého Crhy biskupa slavného, slovanského jazyka milovníka pravého, pod podoběnstvím důvtipné, duvodné a dostatečné, nejinak než-li v přečistém zrcadle k patření položeno. Neb jakž učení z něhož poznání a moudrost pochodí v vlasti naší přestalo, neumělost ji osobivši ji nespravuje, ale zahubuje, neb bez světla moudrosti den nocí učiněn bývá. Za té druhá hrozná vášeň v patách běží, pýcha totiž všecka, věků všech království ku pádu přivozující, a vlast osedlává lakomství pak krokodilovým žraním nenasyceném tak ji pohltalo, odralo a zlúpilo, že cožby na něm bylo i jitby pohltilo. Čtvrtá neméně vlasti škodlivú nasmírnost, ta se v mnohotvárném oděvu, vymyšleném pokrmu a nápoji, a abych pojednú řekl, v nečistých utratách i při všelikých našich Čechův věcech tak velmi rozmohla, aby netoliko nic činiti, ale snad i nic činiti bez té vášně nemohli. Těm čtyřem hrozným neškodlivějším šelmám, milovníče vlasti své české a toho jazyku slovutného chceš-li odolati, do tohoto zrcadla se nemeškej vzhlednutí a jiné těmi hanebnostmi zčeredněnce k temuž napomenutí. Tu jistě budeš-li pilně do něho patřiti, vlasti naší poškrvny i své pýchy ohlédneš, tu lékařství najdeš moudrosti,*

pokorú, sdílností a mírností ozdobný pokoj, lásku, jednotu, řád a svornost v vlasti obmysleti, spravedlnost zastávati budeš. . . .

Při všeobecném stavu básnictví v tehdejších Čechách nelze očekávati žeby literatura dramatická byla jakés obzvláštní výše dosáhnouti mohla. Staré kostelní drama už se přežilo, ba názory husitstvím vzniklými zajisté se přímo přerušilo, nový však ráz dramatické poesie, zvláště studii klassickými vzniklý nebyl se ještě k dospělosti rozvinul. Nelze však pochybovati že už v této době se na místě jejich vyvinovati počalo drama biblické, jejichžto vzory hledati jest v souvěké literatuře latinské. Nelze nám však zvláštních plodův druhu tohoto z této doby pocházejících zde uvésti, leda bychom na překlady Konáčovy zde prozatím připomenuli o nichž nám později ještě bude promluvíti.

Hojnější než-li dramatická se tehdáž vyvinovati počala literatura povídek a románů. Nejprv se tu zmíniti jest že oblíbené starší romány hned po uvedení knihtiskařství do Čech vytištěny byly, mezi nimiž zvláště oblíbená *kronika Trojanská* hojně se rozšířila. — Že se román tehdejší na výši uměleckou byl ještě u nás nepovzněl, a že vůbec *původní* román se u nás tehdáž nevyvinul tomuž se nikdo nepodiví kdož uzná že přední plodné duchové síly národa k jiným se obrácely stranám a na jiná působiště se vrhaly. Jsou tedy české romány této doby na nejvic překlady aneb volnější zpracování plodův cizích. Nalezá se ale dosti nápadná hojnost skládání tohoto druhu, allegorických, biblických a historických. Na některá allegorická skládání upozornil Nebeský v Čas. Mus. 1848. Nalézají se při rukopisu Majového snu. V jednom, jež „plné živosti a dobrých obrátů i vtipných jest nápadů,“ *jedná Ctnost* co hezká dívka, pak *Rytíř* co lehkomyšlný mládenec a *Múdrost* co starý rozšafný člověk. Souvislost skladky jest vytrhanými listy z rukopisu zrušena ale zbývající část zasluhuje povšimnutí. Mládenec v krásné zahradě se diví chudobně tam stojící chýši. Tu z ní *vykročí tak převelmi pěkná a tak ušlechtilá, nad lidský rozum krásná a šaty ozdobená panna, vlasy až do samé země zlaté barvy mající z jejížto tváře pro krásu až jako blesk pocházíše*. Mládenec hned zvolal že by rád k ní jen kdyby věděl kudy? Ona mu ale odpověděla aby tam raději zůstal, neboť z jeho postavy prý vidí, že *my spolu neskvásíme*, a ani žily v sobě nemá která by hodna byla se jí dotknouti. Mládenec, který *celý svět zní a pro rytířské i světské běhy miluje*, odpovědí rozhnéván hrozí že skočí přes řeku, kdyby i utonouti měl, načež *Ctnost* odpoví by toho nečinil ale raději poctivější roucho na se vzal, pak že bude moci k ní po lávce šlechtivosti. Když mu pak objevila že se jmenuje *Ctnost*

pravil že sice něco o ní slyšel, ale málo, a žeby k ní nešel kdyby tato voda jen až pod kolena šla, vždyt prý v takové chalupě nic dobrého býti nemůže. Když mu *Ctnost* pak připomíná smrt, diví se kterak tak hezké děvče mluvití může o věci na kterou pomyslití dost času až mu bude 70 neb 80 let. Na otázky jeho odkud ty krásné šaty vzala a tu světlou postavu v tak bídné chalupě, vykládá mu dívka že z nejvyššího jest rodu, že rodičové její vyhnáni jsou ze všech království a i na ni že nikdo laskav není. Na to pak mládenec též své obyčeje jí vypravuje, načež on, že by rád všecky rytířské kusy nad jiné činil a věčně mlad zůstal, pak žeby si mohl pan bůh své nebeské království schovat aneb je dáti komu koliv. Ostatně že činí co hrdlu milo a libo, do kostela že právě rád nechodí, leda v neděli a ve svátek, a to ne pro pobožnost ale pro dívky. Páteře za čtvrt leta že sotva říká, *čert prý by se ním působil*, žeby raději dvakrát klál než jednou páteř říkal. Když pak *Ctnost* mu své obyčeje líčí a peklem mu vyhrožuje tu se mu teprv zdá že mluví jako bába že škoda její krásy atd. Přidá se pak k hovořícím *Múdrost* a domlouvá mu, on ale si zacpe uši a když mu ta kázání dlouho trvají uteče. — Jiná allegorie v tomtéž rukopisu nadepsána jest: „*O štěstí*. Mladý rytíř přijel do velikého města, u prostřed jeho byla hora veliká a na ní zámek, kdež p. *Štěstí* sezením byl. Rytíř zastavil se u brány u chudého hospodáře jménem *Pravda*, v hospodě nyní málo navštívované poněvadž prý hospodář nechutné krmě a hořké pivo dává. Bylo v tom městě ještě jiných hospod k. př. a p. purkmistra *Povolila* u kteréhož nejvíce lidí se scházelo. Rytíř se dal do rozprávky se svým hospodářem, člověkem letitým, tázaje se ho po zvůli toho města, načež mu odpovědino, že tu smí každý činiti co chce, jest-li toho jen pán hradu, pan *Štěstí* dovolí. Dále mu vypravuje hospodář že se i p. Ježíš v městě tomto s apoštoly svými zastavil praviv prý žeby nechtěl kralovati nad tímto městem. Radí pak hospodář mladému rytíři, aby se, až se na hrad dostane, více přidržoval několika již starších lidí, jako *Múdrosti*, *Spravedlnosti* a *Opatrnosti*, a nikoliv těch mladších, títo ze i jej samého u pána obžalovali který ho hned rychtáři svému *Moc* nazvanému k potrestání odevzдал, a ten zase bez výslechu šeredným břičem *Nepřavostí* jej do šerhovny usaditi dal. Dále mu i o jiných služebnících p. *Štěstí* vypravoval o hejtmanu *Svá vůle*, a jiných jako *Pýcha*, *Výmluvnost*, *Chytrost*, *Svoboda*, *Opatrnost*, *Lakomství* a *Žádost*. Jednoho dne títo dvořané přišli s panem hejtmanem na kvas k purkmistru *Povolilovi* a tu se stala řeč o cizím mládenci a pravilo se že škoda jej na hospodě u *Pravdy* nechati. Hejtman proň poslal a přiměli jej

k tomu že se u Povolila uhostil. Líbilo se mu tam i žádal aby na hrad byl uveden. Chytrost a Žádost mu slíbili jej uvéstí a smluvivše se dříve s Opatrností a Výmluvností stoupili pak před pána kterýž i hned pro mládence poslal hofmistra svého Počátka. Žádost radí mu aby se dal Chytrostí u nového svého pána uvéstí a tak se ten dobrý člověk u dvora velmi dobře míti počal až se i Svávůle, Svoboda, Pýcha a j. s ním seznámili. Moudrosti a Opatrnosti si málo všímal. Pana Moudrost jednou ze zvědavosti navštívil, ten však mu trpké činil výčitky a mládenec pravil že raději s hejtmanem a soudruhy jeho deset let trávití chce než-li s Moudrostí hodinu a pohodiv radu hospodáře *Pravdy* odešel. Jednoho dne šel s Žádostí k. p. Povolilovi na kvas, a když právě za stolem sedí přihnulo se Neštěstí, Žalost, Škoda, Nezdraví, Bolest, Starost a jiní podobní. Rytíř s nimi začal půtku, ti ho tak zbili že ani na hrad nemohl. Zpraven o tom Štěstí smál se a pravil: Bez naší pomoci do toho přišel bez ní ať vyjde. Předce ale to chce dáti vyšetřiti Moudrosti a Opatrnosti a jest-li svévolně do toho přišel že jiného si vezme služebníka. Bývalí tovaryšové opustili rytíře, jen Žádost jej někdy navštívoval a lékař Chudoba mu dával rozličné *traňky, flastry a purgace*. Soudcové pak obě strany vyslechly. Neštěstí se hájilo a soudcové odložili věc do zemského soudu o suchých dnech. Ubitý šel s nějakým starým člověkem jménem *Potřeba* domů. *A toť ten neochotný, šulavý a tulavý, ježto všude musí pobýti, kterémuž Dokonání říkájí a jinak pravým jménem Smrt, nahodiv se také k tomu dobrému druhu přivlékl, chtě věděti kterak se mu na sudě vedlo.* Mládenec jej odháněl ale pan Dokonání padl náhodou na lože nemocného, a poněvadž byl člověk těžký, hrubý, hlínovateho těla, udusil jej. Protož, kdo chce svou při provésti, musí u *Pravdy* hospodou býti a tu raději hořké pivo pít než u purkmistra Povolila malvaz a med. (Čas. Č. M. r. 1848 st. 126 a d.)

Nedá se upříti že většina tehdejších českých plodů básnických buďsi veršovaných aneb neveršovaných sestávala buď z překladů buď z pouhých následování, a že jen zřídka kdy se jakás původní, samorostlá práce objevila, vyjmutím ovšem satyrických a polemických veršů na spory náboženské narážejících jež netoliko časový ale i místní ráz do sebe mají — avšak pohříchu jen málo básnický. — Klesnutí básnictví českého vykonalo se v této době docela přirozenou cestou. Otázky náboženské a politické jež po dlouhý čas celým národem českým pohybovaly přerušily zajisté hned z počátku veškeré erotické intence lidu takže prstonárodní básnictví a zpěvácтво po dědinách českých patrně hynouti musilo, že ale národních písní ještě se něco

udrželo tomu přisvědčují poznámky při erotických a j. písniích druhu městského, jež dělány byly k melodiím už známým a jakž se zdá, valně rozšířeným. — Každý jakýkoliv výklad příčin proč se básnictví české v této době neujalo, konečně dojde k tomu, že vedle nepříznivé doby ještě nepříznivější se jevil poměr původních samorostlých básnických talentů k pouhým následovatelům, neboť ačkoliv skládateli některé z milostivých básniček jež náhodou se nám zachovaly skutečně se upříti nedá ani citu ani fantasie zdá se přece že takovýchto obzvláště nadaných bylo buď příliš málo buď ni jeden z nich nevyňikal plodností takovou aby byl veřejnou pozornost na se obrátil. Jisté jest že čeští veršovci doby této asi neznali vyššího uměleckého směru a jediný Hynek Poděbrad zdá se že měl skutečně poetické intence ač pohříchu mu znalost německého básnictví tehdejšího zajisté více uškodila než-li prospěla. — Romantický a dobrodružný ráz západní epiky již se byl i ze střední Evropy vytráceti počal. Naivní, bezprostřední ráz její se nemohl udržeti v dobách kde zřídlo a vzor jeho, dobrodružné, bohatyrské rytířstvo pudy ztrácelo a docela nové povahy na se bralo. V Itálii *Cieco* svou rytířskou básní *Libro d'arme e d'amore* a t. d. a po něm *Bojardo* svým *Orlando innamorato* druh básnictví tohoto z novu povzbudili, avšak italská romantika se jimi objevila v docela novém od starších vzorů se lišícím oděvu. *Bojardo* i pokračovatel jeho *Ariosto* si byli uvědoměni svého povolání, a z plodů jejich vysvitá že umění a pokročilá vzdělanost humanistická neméně podílu měla na plodech jejich než živý básnický ruch a veliká jich nadání. Vzduch a nebe italské dodalo obrazivosti jejich docela nový ráz v lyrických momentech nám stanze jejich připomínají vřelost a měkost *causonna terzinu* a *sonettů* jimiž tehdáž italská poesie oplývala. Stará pověst o *Rolandovi* v novém italském oděvu jediné látkou jevila přibuzenost s bývalou západní epikou, směrem i formou již docela jiné stanovisko zaujímajíc. Tento ráz romantiky v Itálii právě zbuzený, na nějž se ta-kořka nová škola epiky zakládala neprodral se hned na sever, a nebyliby básníkové pod chladnějším nebem zrození své zanícené soudruhy jižní tak snadno slediti mohli. V střední Evropě se vykonával nyní docela nový proces poesie, a řekli bychom že nastávala doba v níž se básnictví emancipovati počalo od západu a od jihu. Bohatýrský zpěv jakož i dvorské básnictví pozbývalo zájmu, rytířská lyrika postupovala didaktice místa a starší romantické básně se počaly zbíratí což důkazem bylo patrným že se z oběhu vytrácely, k čemuž zajisté klassická studia neméně přispěla než i nový ruch časový. Pozvuky romantiky této ovšem ještě dosti často se ozývaly, ale jakož poesie vůbec couvala před zmáhajícím se prosaickým písemnictvím, takž i sama v sobě

ráz svůj měnila. Za to ale jako na vzájem se intence její vtíraly do prostomluvy. Za příkladem genialního Boccaccia se množily moderní novely ano, přístupný ráz druhu tohoto přiměl mnohého spisovatele, jenž sice veliké měl obliby na romantice nevšak nadání k jejímu přestování, že staré valné romantické básně na skromné prosaické romány přetvořil. Možná, ba pravdě podobno že předělávání taková se už dříve konala před husitskými válkami, jisté ale jest že za této doby kratochvilná tato čtení velmi se rozšířila a hojně tiskem se vydávala, jakž bibliografie česká dostatečně o tom svědčí. Zajímavé jest při tom že některé z cizích románů těchto u převádění na češtinu se tak zlokalisovaly, že čtenářstvo české, cizé tyto pověsti si za domácí považovati oblibilo a zvyklo, jako k. p. pověst o Bruncvikovi, o Melusině i j. v. Objeviti z jakých poměrů původně který z románů těchto pocházel a jakým změnám podléhal nežli k nám došel a kterak český překladatel jej ku konci přetvořil vděčnou by bylo úlohou specialní úvahy. Nám zde zbývá toliko všeobecně poukázati že romány a povídky tyto jsou rázu nejrozmanitějšího a dílem na historii dílem na pověstech a báchorkách spolehají, aneb látky z romantických básní čerpají, dílem moderní podle Boccaccia, dílem ale též na pověstech biblických spolehají a do řady duchovních románů náleží. Jak veliké jich bylo množství vysvítá i z toho že druhá polovice XV. století nejbohatší byla na rukopisy takové, jichž se *přes všechny pohromy pozdější* velmi mnoho zachovalo. Některé z nich obzvláštní požívaly obliby jako k. p. knihy *Solfernus, Belial a Život Adamův* a j. V Solfernu líčena jest rozepře pekelné říše s bohem pro vyvržení ďáblů z nebe. Román tento obsahuje obsáhrné popsání sporu padlých andělův s bohem, kterýžto spor docela podle pravidel řízení soudního jest vyličen. Obsahuje též život Adamův a Evy, kterýžto dříve nežli celý Solfernus v češtinu byl přeložen z latinského originalu byl vyňat a zčeštěn. — Obzvláště zajímavé jest v románu tomto veřejné přelíčení jež počíná kapitolou XVI, kdež bůh s raddami svými se posadí a Solfernus, podav list věřícího mluví přede vši říší nebeskou. Tento věřící list čte pak Rafael kancléř a zní takto: *My Lucifer pán hlubiny, a zprávce vši obce pekelní, Astarot hejtman, Marchelindus, Burdofernus a t. d. i jiní všickni čerti a ďáblové i pekelníci, nyní spolu v Penárum na obecním sněmě sebrani, vaši božské velebnosti oznamujem, že pro některé pilné potřeby naše, i také pro rozmnožení chvály vaši, osoby některé z nás sme k svatosti vaši vypravili, totiž osvíceného Solferna, urozeného Lunaria, učeného Tartarea, v právicích doktora. Slovítné: Tenebranda, Šmardochoa, Ignivoma, Fundipeta a Nigrofana. Opatrné pak Tremebunda, Kalkasina, Turpizxu, Skarsfahale a Diskortu,*

raddy naše: a jim sme zpravu dali docela a souplna, co mají před vaší velebností mluvíti a jednati. Protož vaší všemohoucnosti všickni snažně prosíme i věříme že vaše božská velebnost ty naše komisaře ráčíte milostivě přijíti a volně vyslyšeti, neb cožkoli oni na místě našem budou mluvíti, jednati neb svolovati, to má míti plnov moc a plně právo, neb jako bychom my tu všickni na ten čas před stolicí velebnosti vaší přítomni byli a stáli. Dán v Penárum na sněmě obce pekelní pod obecným majestátem naším. — Líčení, „kterak Solfernus počal svou při věsti před pánem bohem a raddami jeho a kterak se ta chytrá řeč jeho tovaryšům líbila“ — jest velmi zajímavé, jakož vůbec vypsání celého processu poučuje o způsobu, jakým se za starodávna pře odbyvaly, i o soudním řečnictví věků bývalých. — Mnohem více v ohledu tomto vyniká *Belial*, román, podobného obsahu jako Solfernus. Pekelný sbor tu vede rozepři s Kristem proto že svatě otce z předpekli vysvobodil. V *Belialu* živě a skutečně vypsány jsou způsoby pře právní se všemi formálnostmi a tůčkami jejími dle práva církevního (Viz Výbor z lit. č. II. 498). Starý jeden rukopis *Beliala* od l. 1450 má nápis: „Počínají se knihy, řečené *Belial*, užitečné, k sůdu práv duchovních příslušející, kteréžto mají čteny býti po knihách ježto slovú Adam.“ . . . Jiný zase rukopis končí: Dokonány jsú knihy tyto den sv. Lamperta, jenž slovú *Belial*, položené v hlubším a širším rozumu nežli v nadpředeslaných knihách, řečených Solfernus, neb se mají spravovati jedny knihy druhými, skrze důvody svatých prorokův i jiných mnohých svatých; a tak jsú složeny jedny múdrostí podlé druhých světlejší rozum ukazuje, léta božího 1470. — Těž Hilarinus děkan, ve spisu svém proti králi Jiřímu (viz na hoře str. 666) zmiňuje se o *Belialovi*. — Solfernus český vyšel několikráte tiskem, *Belial* nikdy. Původně sepsán *Belial* latinsky od Jakuda z Teramo ve XIV. století. Překlad český učiněn bez pochyby touž osobou — praví Erben ve Výboru l. č. — kteráž přeložila Solferna, a čtení jeho jak se podobá pro cenu právnickou bylo v XV. věku v Čechách nad Solferna rozšířenější a oblíbenější. — Hojně čítáno bývalo též Jiříkovo vidění, fantastické to vypravování o rytíři jež anděl po očistci, pekle a t. d. vedl. První podnět k takovýmto putováním po končinách onoho světa dal zajisté *Dante* svou básní *Divina comedia*. — Jest ale zajisté želeť že při nápadné pilnosti tehdejšího spisovatelstva českého přece vzhledem ku původnosti a samostatnosti duchové ni jediný z tehdejších plodů českých nevyniká tak, aby pěkná literatura naše se jim obzvláště honositi mohla. Jestliže některá z pozůstalých světských písní se nám výminkou jeví, aspoň vzhledem ku okamžitému nalazení básnickému, nelze nám přece s jistotou ustanoviti meze kde reminis-

cence přestává a tvořivost vlastní počíná. Básnická osobnost aspoň v celé této době nevynikla ni jediná. Hynek vévoda Münsterberský zdá se že větší měl zalíbení na poesii nežli nadání k samostatnému jí pěstování. Náchyla k romantice se mu upříti nedá. Považovali bychom i to za známku zvláštní obliby na bohatýrských zjevech že bať sám přeložil, buď jak Dobner tvrdí přeložiti si dal Fucheria Karnotenského historii o tažení křížovém do Palaestiny l. 1099. — Jestliže tu a tam některý lyrický talent se projevil, na čemž dle jednotlivých známek pochybovati nelze, neosvědčil se předce ani plodností svou ani rázem, tak aby byl překonal netečnost doby vzhledem k básnictví a v literárním světě českém vrchu jakéhož byl nabyl, a zanikl v soukromí z něž nevystoupil. Vzhledem ku písním duchovním pozorovati jest v této době přechod k pokroku. Snahou několika horlivců, zvláště Bratří českých, počala se duchovní píseň česká emancipovati od písní latinských jež posud skladatelům českým i myšlénky i obrazy propůjčovaly. Z počátků těchto se vyvinul hojný zdroj zpěvu nábožného jehož výrazem jsou bratrské kancionály jejichž výkvět padá do doby hned příští.

Básnictví této doby nám tedy neposkytuje nijakého utěšeného rozhledu, a to netoliko básnictví v užším ale i širším smyslu. Jestliže ve *veršované* prose tehdejší nenacházíme blesku zanícené obrazivosti a cítu, poskytují nám neveršované plody tak zvané pěkné literatury tehdejší ještě méně nalazujících momentů. Nejprv se tu setkáváme s dlouhou řadou historií a kronik kratochvilných podkladu namnoze báječného ale dosti nechutně spracovaných a vesměs z ciziny na českou půdu přenešených. Všecky ty kroniky o Melusině, Majeloně a t. d. zakládají se na starší na západě vzniklé, rozsáhlejší epické — romantické básně a romány. Kdyby forma těch kronik byla taková aby co v nich rozum uráží obrazivostí se ovnadilo poskytovaly by aspoň co pozvuky překonané romantiky nějakou zajímavou stránku, takž ale jim přičísti nelze zásluhy nežli té že tiskem rozmnožené tyto plody chutí ku čtení vůbec povzbuzovaly a snad i rozšířovaly. Jiný druh povídek těchto se zakládal na výjevy biblické. Směrem od předešlých se ovšem valně lišice byly předce — jenom pouhé překlady a částečná spracování z latiny. Některé z překladů těchto sahají do mnohem starší doby ale zdá se že teprv v této hojnějším prepisováním valného rozšíření došly. O původním čtení zábavném nedá se z této doby mnoho vypravovati: Zdali *vtipné průpovědi bratra Jana Klenovského* nazvaného Palečka už tehdaž se sepsaly aneb dle ústního podání teprv o něco později se sebraly nedá se s jistotou ustanoviti. Jisté jest že rukopis známý o Palečkovi v XVI. století byl zhotoven. — Původnost vůbec byla tehdaž nejslabší stránkou pěkné literatury české.

Ač doba tato se patrným pokrokem vzdělanosti vyznamenávala, jest předce želeť že duch myslící posud s to nebyl se vymknouti z kruhu názorů náboženských ježto mu nedaly rozhodně vykročiti na půdu jasného, předsudky a zbytečnými přímisky nepoutaného vědění. Počátkové k emancipací vědy od víry se ovšem už jeví, avšak ve sporé toliko míře, a co pohné výminky. Byla to doba zotavování se národu po vysílení z přílišného napnutí.

Války husitské byly tolikerých protiv na veřejné dějiště v Čechách vysílaly že nésnadno je na pevné vrstvy s jistými politickými a náboženskými programy oddělovati. Rozeznáváme ovšem mírnější a odvážnější strany, Pražany, Orebské, Tábořské, Sirotky a t. d. ale nahlednutím do vnitra každé této strany, skoumáním individualností jež se v jednom kruhu a pod jedním praporem shledaly nacházíme namnoze tentýž poměr osobností k sobě v nitru strany jaký vně panoval mezi stranami. — Nedalo by se zajisté ani psychologicky odůvodniti ani historicky dokázati žeby vzhledem k jistým otázkám nebyli činní a pohybující živlové jináče rozdělení nežli jak vně se jeví. Politické a náboženské smýšlení osobní, asi při pozdnějších členech stran nestálo vždy na své rovné váze jakéž solidarnost celé strany požadovala. Bylo zajisté politických radikalistův i při Pražanech, jimž ale náboženské přesvědčení nedovolovalo přestoupiti k Tábořům, a jak rozmanitých a na mnoze výstředních stran byl Tábor v sobě zahrnoval, toť historicky dostatečně objeveno. Živlové tito zajisté v době porevoluční se jináče rozložili a jiné vrstvy spůsobili. Táboři u Lipan poražení byli sice a co strana činnu zanikli, idey však jimi povzbuzené nedaly se mečem vyhubiti. Naopak vidíme, že se podstatná jich část ve spisech Chelčického v jakýs celek usrovnala a pak v učení *Bratří* ustálila. Zajímavé jest pozorovati kterak v písemnictví českém, politickém i náboženském a tudíž i filosofickém se zmáhati počal duch kritický. Chiliastika ztrácela půdy, hyperbole pozbývala vlády, myšlení a obrázení se ponenáhle rozcházelo. Sekty, jejichž učení neobstálo před kritikou zdravého rozumu se nerozšířily již a nedobily valné platnosti nýbrž po krátkém žití se zase rozpadávaly. Mystika zanikala, a sám Chelčický ač tu a tam formou se k ní přibližoval, předce podstatou svého učení byl rozhodný racionalista. Pohříchu však i v této době ještě nezvítězila *přímost* myšlenky v literatuře a nechutná allegorie se vmísovala do spisů českých kdežto zase s druhé strany kritika na

nebezpečné zcestí hyperkritiky přejítí hrozila. Co však literatura doby této provinila to zase napravovati se snažovala, a zvláště napadná literární plodnost některých *Bratří* přispěla k tomu že písemnictví české, nejen extensivně se množilo ale i intensivně postupovalo. Praktický směr náboženských jejich spisů chová v sobě mnohé mravoučné pravdy a dopouštěl tu i tam i filosofickému jádru přístupu. Jak mnoho historické látky se ve spisech Bratří již z této doby chová, uznává se nyní tím více čím bedlivěji se povolání mužové o proskoumání písemných památek bratrských zasazují. Náboženský základ spisů těchto nevyklučoval všeobecné humanitní záměry, jenže ve spisech doby předešlé a při polemické jich povaze nijakého téměř ohledu se na ně nebralo. Ve spisech bratrských ale zásady tyto v popředí vystupovati počaly a zvláštní na ně důraz se kladl. Směr všeobecně vzdělávací nabyl tím posily ano později i vrchu, čehož pozdější spisovatelé bratřští Blahoslav, Augusta, Jafet a uade všecky Komenský jsou svědkové. — Ale i v této době bylo mezi bratry už valně vynikajících talentů literárních. Zvláštní talent zdá se že ku. př. byl i Br. *Adam Šturm* o němž píše Blahoslav: A. Šturm z Hranic, bakalář muž jistě pobožný, učený a nezadní, mnoho písniček skládal, i některé knížky napsal: *Dialog Peterky s Valouchem* on sepsal. B. M. Michalec toliko skorigoval. Čistý, zdařilý vtip jeho byl: *judicium non fuit perinde acutum neq̄ tak prostředně. Cožkoli psal, vše tak běžné dělal od ruky jako člověk velmi zaměstnaný, a hned laboreem emendandī ac foetus suos lambendi fugiebat, pro tesknost nad tím. Rythmy velmi snadně mu šly, prorsus fundebat verba. Z té stránky kus Ovidia byl a t. d...*

Předce však v uvolnění duchu teprv se byli počátkové stali a pravda posud se méně vyhledávala v přirozenosti věcí nežli v písmě a ve spisech sv. Otců. Nelze tedy bylo aby osvěta plným proudem byla do literatury vtékala, kdežto ústroj její, neodvislá od mínění lidských věda nebyla si ještě dosti širokou cestu proktestila. — Prozatím aspoň některé počátky pokroku k lepšímu se učinily a nezastavivše se při rozjímání o nedostatkách s útěchou pohlížeti nám jest na to co při všech překážkách politických a socialních, při všem zmátku a nešvárech veřejných, jichž tehdáž nemálo se objevilo — v literárním kruhu se vykonalo. Zbývá však skoumatelům veliké ještě pole ku monografickému spracování jednotlivých zjevů literárních aby konečně se rozhodlo která část spisů tehdejších bezprostředným jest výlevem českého ducha a která od jinud a odkud se nám dostala a jak dalece spisy původu cizého spracované aneb pouze přeložené se jeví. Valně jest spisův na něž dějepisci a zpravodajové literární sice poukázali, nic zevrubnějšího však o nich nepodáváše, spisův to k nimž přístup nekaž-

děmu a ne vždy jest snadný. Takž známo že vrchní kancelář český *Albrecht z Peršteina* (†1534), sepsal komentáře k dějům válek husitských dílem v latinské dílem v české řeči. Též podkomoří zemského práva Holomúckého p. *Vojtěch Drnovský z Drnovic* († 1520) sepsal *Rozličné staré paměti markrabství moravského* o nichž se bližšího dočísti nelze. (Viz Oesterr. Archiv 1818.) Ale i mnohé jiné spisy české z oboru nauk rozličných čekají posud na vykladatele. Jisté jest že tehdáž mezi pány českými a moravskými bylo mnoho milovníkův i znalcův literatury nejen latinské a zahraničné, jakž ode dávna bylo obyčejem panským, ale i domácí národní. Zakládali bibliothéky a objevili se i jinak co podporovatelé literatury. Ladislav z Boskovic založil na hrádku svém v Třebově bibliothéku a sbírku vzácných rukopisů starožitnosti, obrazů a nástrojů fysikalních (1486 — 1529) jak známo činili totéž mnozí jiní čeští a moravští páni. Sbírký Lobkoviců, Pernštejnů, p. z Lípy a j. v. jsou vůbec známy. Cymburkové stáli zajisté v první řadě nejen co sběratelé ale přímo co podporovatelé literatury. Jakož pánové z Pernšteina přeložiti si dali *Řeči mudrcův* (přel. J. Česka) takž p. Tovačovský. — *Matias*, písař Jana z Kunšic a na Zajezdicích přeložil p. Tovačovskému z latiny do češtiny Platovy knihy o republice, a pánové Dobeš a Beneš z Boskovic přeložiti si dali od J. Huška latinskou kroniku Eneáše Silvia. Takž se láska k literatuře a spolu i znalost národního jazyka ve vyšších kruzích patrně oživovala. Taktéž literární vzdělanost hojně rozšířena byla tehdáž mezi stavem rytířským a tak zvanou malou šlechtou v Čechách a na Moravě. Povaha a tudíž i úloha rytířstva v této době už docela změněna byla proti předešlé. Nalézáme stopy patrné že se rytířstvo z bývalého rázu vyzouvalo účastňujíc se ovšem valně kulturních a literárních postupův. Vzdělanost všeobecná se zajisté příkladem a působením stavu tohoto ujímala v národě. Nevládl tak velikými statky jako přední pánové, tudíž mu nelze bylo vyplniti mezeru tuto a rovnati se k bohatým a mocným aristokratům něčím jiným nežli vzdělaností svou. Při tom ale nepoškodil stav rytířský bojovné své povahy. Důkazem toho jsou vůdcové a hejtmané vojenských rot bratrských v Uhrách i jinde, mezi nimiž zvláště Jiskra z Brandejsa a Vlček z Čenova svou inteligencí vynikali. Svědectví o Jiskrovi stojí mnohá, o bystrém duchu jeho svědčí i vlastní jeho dopisy. — Vlček z Čenova jenž z mládí se v dotčených rotách bratrských dostatečně vycvičil zanechal po sobě též zajímavou literární památku. Odděliv se okolo l. 1466 od válečných rot bratrských vrátil se do Čech a sloužil králi Vladislavovi. Z dopisů jeho vysvitá duch nálehtilý a vzdělaný, zvláštní ale zásluhu si získal o vojenskou literaturu českou sepsáním naučení *kteřak se mají šikovati jisdni, pěši*

i vozy, v kterémžto spisu věrný podán obraz způsobu pověstného vládní českého tehdejší doby. — Stav městský ovšem za těchto časů též byl pokročil u vzdělanosti literární.

Že se města toho času na vzdělání literárním a na podporování a obohacení písemnictví českého na nejvíc účastnila, nepodléhá pochybnosti. V nich vlastně se ustředovala vzdělanost věku: Škol obecních bylo téměř ve všech městech i městečkách českých, tu a tam i školy vyšší, tu a tam bylo i zvláštních milovníků a sběratelů knih. Tiskárny v Praze, Plzni, na Horách Kutných a j. zařízené mnoho přispěly ku literární vzdělanosti stavu měšťanského. Spisovaly se i pamětnosti místní jejich ovšem posud jen malá část jest objevena i staré knihy hojně se opisovaly, neboť větší města vydržovala zvláštní písaře, z nichž někteří sobě valné zásluhy o sebrání a uchování listin získali a hlavně i tím že knihy městské bedlivě vedli a zápisy činili jež historickou mají důležitost. Jména některých se zachovala. Takž k. př. *Prokop písař* Nového města pražského sepsal kroniku rýmovanou kteréž se toliko zlomek 72 veršů zachoval. O životě jeho nenalezáme zevrubnějších zpráv, toliko z listin od r. 1457 a 1482 na Vyšehradě chovaných vysvitá že měl pod Vyšehradem domek, zahradu a něco luk, polí a chmelnic okolo Botice potoka mezi Vyšehradem a Slupy. Pozemky jeho se táhly až pod Emausy a kostel sv. Trojice stál na jeho půdě. Maje patronat chrámu tohoto dosadil tam r. 1476 Ondřeje z Budišova, kanovníka a kustosa kostela Vyšehradského za faráře. Prokop byl své hospodářství l. 1457 od kapitoly Vyšehradské koupil a l. 1482 je kostelu Vyšehradskému zase daroval. Mezi zasloužilé písaře počítati lze též *Štěpána z Viškova* na Moravě, po němž se zachoval krásný kodex municipálních práv (od l. 1523) s krásnými vyobrazeními, jež shotoval *Wolfgang Froelich* v Olomouci. Též písař *Václav* z Jihlavy zanechal v Olomouci zajímavé historické zápisky a památky z doby okolo l. 1435. Ba všecka téměř důležitější města česká i moravská pečovala tehdež o knihy své a zanechala zápisky důležité a namnoze i velmi zajímavé. — Zvláštní péči chovala města o uchování právních písemností. Měšťané zajisté právě v této době došli přesvědčení že bez pevného usrovnání poměrů právních není bezpečnosti a zvláště ve sporech s pány o rozličná práva vedených uznali nutnost uchování výsad a knih v nichž práva jejich zaznamenána byla by se na ně odvolávat mohli ve všech příhodách.

Na příklad zde uvedeme knihu v Litoměřicích chovanou, vzácný to rukopis český, rozdílná, v jedno srušená práva a zákony obsahující shotovený l. 1487. První část knihy této obsahuje český překlad práva Magdeburského (Děvinského) a počíná: „*Tyto knihy jsou knihy práva*

Sásického řádu, jakož Majdeburg požívá a Hališens, jenž svého svolení práva tu berú a té z Lipska v Hali, a k tomu mnoho měst v tom markrabství v Míšni, jenž své svolení v Halle a v Lipsku berú. — Sledí pak rozkládání o rozsáhlosti a platnosti Děvinského práva načež v předmluvě řečeno: *Věziť pak každý múdřý člověk, že tyto knihy jsou vytaženy neb vyňaty a ujištěny z císařských knih, z zemského práva, z Sachsenspiğl z vykpildských knéh, z manského práva a z duchovních knéh, ješto nemají štrafovány býti, a jeden každý člověk můž na ně dobře se vstaviti, neb oš jsou staří v svých knihách velmi skryté a krátce postavili, to tyto knihy zpravují mnohem svědomitěji k člověčímu rozumu. Tehda dobře všem těm, ješto písmu rozumějí právě bez smíšení a bez protivenství práva, neb ti jsú šťastní od Boha a vsáck jich pohřichu ješt málo jenž písmu v právech úplně rozumějí, a jeho v neprávo nepřevracují, i chci se rád k tomu obrátiti a pomoci Boha neb bez jeho božské milosti nemožu to dokonati. I chci po starých knihách právo rychtově zpraviti, že jemu jeden každý sprostný člověk muož erozuměti bez nize a bez přeskázy, jakož svatý Řehoř i jiné svatí doktorové božská práva stavěti, tak že všocka světská práva z duchovních jsú vytažena a vyňata . . .* Poslední tato věta vyzývá snášelivost osvíceného čtenáře a poukazuje spoln jak zmrzačili to duch času jenž takové nesmysly vytrpěl. Avšak charakteristickým takovým projevem se nám spolu vysvětluje, jak tuhý a trvalý byl boj s hloupostí ve všech téměř poměrech a proč tak dlouho trvalo nežli se i sama věda z pout nerozumu vymknula.

Celkem však byla celá tato doba literárně dosti plodná ač ne tvořivá co do umění. Vkušem a uhlazeností slohu vynikali poměrně latinci nad Čechy, a mužův jako Všehrd jasných, přímých a rázných bylo u těchto po řídku. Porovnejme k. př. Rozmluva Jana z Rabšteina s Hádáním Pravdy aneb kterým koliv jiným toutž formou shotoveným českým spisem doby této a přesvědčíme se hned o rozvláčnosti a jakési netořiči formální ale i myšlénkové neurčitosti jež charakteristickou tehdež byla stránkou valné části českých spisů. Ještě nápadněji se jeví tento poměr v básních. Rozdíl mezi Bohuslavem z Lobkovic a veršovci českými jeho doby jest až příliš nápadný a budí pocit jakoby duchová svěžest spisovatelů českých utlačena byla bývala náboženskými poměry národa českého. To snad už i osvícenější vrstevníci pociťovali snažíce se odváděti lid český od přiléháného hloubání náboženského, jakož prý činil proslulý *Martin Lupač* (+1468) a taktéž i někteří z *Bratří českých*. Lupač zdá se že náležel mezi nejpřednější povahy strany táboraké. Spisovatelská činnost jeho zdá se že byla dosti vydatná, ale ačkoli některá

svědectví o tom nalezáme, předce o spisech jeho nyní už jen málo zevrubného se ví. Prokop Lupáč z Hlavačova praví v latinském historickém kalendáři svém (ke dni 20. dubna) že Martin Lupáč z Chrudími mnoho psal, což v rukopisech se nachází a tvrdí že rukopisy tyto viděl. (Viz: Rarum Bohemicarum Ephemeris, sive Calendarius historicus 1584.) Palacký píše, že bibliothéka Gersdorfská v Budčíně celý jeden rukopis výpisků z knih od Mart. Lupáče psaných, ale posavad od nikoho nečtených, chová. — V předmluvě k spisu *Confessio fratrum* l. 1561 tištěného a císaři Ferdinandovi I. předloženého zmínka se činí o spisech Martina Lupáče jež Bratří vedle Husa, Chelčického a j. mezi věrné učitele a předchůdce kladou. Zdá se že byl též horlivým polemickým spisovatelem, jakž zvláště spis jeho proti *lucisti pekelnému* Hilaria Litoměřického jeví. V kancionálu bratrském objevuje se jeho jméno též co skladatele písní.

Avšak i ti o nichž se píše že jim více na mravní zdokonalení života tedy na praktické šetření zásad věroučných na ctnost a zvelebení povahy a poměrů lidských záleželo nežli na theoretických hádkách, i ti pohřbchu se sami nacházeli v proudu všeobecném, nemohouce se sprostiti názorů všeobecně panujících. Nedostávalo se jim onoho velkolepého rozhledu, který nad literu se povznese, do hlubin jsoucnosti vniká a na základě skutečných, poznanych zříděl jejich, nového, samostatného a vše objímajícího názoru světa se domůže, a přesvědčení svá s onou jasnotou projevití s to jest s jakou je nabyt. Tušíme že nedostatek kosmologických vědomostí překážel i nejdůmyslnějším spisovatelům tehdejšími. Důvod toho jsou i spisy nejgenialnějšího filosofa věku svého v Evropě, Petra z Chelčic, jimiž nesenadno se propracovati pro allegorická a mystická projevení přehojně v nich roztroušena. Kdyby jasní někteří duchové byti z úplna vnikli do spisů Chelčického a smýšlením jeho dále byli pracovali byla by se vedle náboženské sekty též filosofická škola uspůsobila jež by vědě české zcela nového rázu a směru byla dodati musila. Základ náboženský na nějž Chelčický se stavi jest spíše nahodilý než nutný. Pravdy jež projevuje vyplývají z čistě humanistických zásad, a pohledneme-li jim na dno, uznáme, že církev Kristova více příkladem se jeví kterak zásady tyto již dříve se uznávaly, nežli zřídlem z nichž vyšly. Ale právě polomystický závoj v nějž Chelčický své spisy zahalil, a formalní přívěsky jež na věroučné smýšl připomínaly, spůsobily, že filosofická osnova za theologickou se brala a na místo školy myslitelův — povstala pouze sekta náboženská. Trest spiseč Chelčického v logickou souvislost uvedena zajisté by k docela jiným rezultatům pojmutí vedla nežli jaké vyplývaly z čtení celku při kterémž méně jasní duchové právě na méně podstatných příměkách

se zdržovali. Ještě větší mírou nežli spisy Chelčického ubředl spis Ctibora z Cimburka „*Hádání Pravdy* v pouhé allegorii, takže zlatá zrna v něm chovaná jako ztracena se jeví. Tudiž zajisté se stalo, že ti již knihu tuto čtli tak rozmanitě a namnoze lišící se od sebe úsudky o ní podali. — Mníme, že má-li dějepis literatury především jiným býti naznačením a osvětlením ideí ještě v rozličných dobách společenstvem pohybovaly, pokud totiž idey tyto písmem vznikly, tuť ovšem mimo ohledy na aesthetickou cenu, slohové formy a dialektickou dovednost potřebí se ohlížeti po spisech v nichž takovéto idey vyaloveny jsou. Hádání Pravdy se nám jeví býti takovýmto spisem. Jungmann v histor. pravi že kniha tato *pro utěšené sestavení myšlének a zvláštní jadrnost a výtečnost jazyka čtení hodna jest. Co do skládání svého a tvárnosti prý náleží mezi romány. Šembera stavi Hád. P. též mezi básně allegorické, opětuje jinak docela úsudek Palackého jenžto pravi: „Allegorická tato básně, ačkoli ve prose psaná, jest co do formy své napodobení Tkadlecka i Solfernusa pospolu. Pravda počívajíc rady i přímluvy všech ctností, žaluje u boha, že Lež smocnila se panství nad celým světem; ku prosbě její složil ji bůh rok do Antiochie k vedení pře proti Lži a všem jiným nepravostem, sestřám jejím; duch svatý předsedá soudu, na němž sedí apoštolé sv. Jan a evangelista odbývá za kancléře. Jest to vlastně pře mezi křesťanstvím, jakž je pojímali s jedné strany Husité, s druhé církev římská; rozumí se že rozsudek se stal ve smyslu paní *Pravdy*. Jdeu však celého díla jest až příliš prosaická i nechutně provedená; bez jednání a pokroku, nic než řeči nekonečné a jednotvárné, jichžto nudnost ani vtrousenými tu i tam bajkami dosti vtipnými, ani jednotlivými blesky slohu a slov odvrácena býti nemohla. Nectnosti vedou zde tituly následující: „Pýcha kněžna Římská, Hněv hraběnka Babylenská, Závist z Alexandrie, Nenávist z Rakous, Lakomství paní Benátská, Lakota z Denemarku, Smilstvo z Sodomy, Lenost z Polska, Lež odevšad atd. . . .“ — Rozvláčnost v opravdě jest hlavní vada spisu tohoto. Lpíť ona vůbec jako černý stín na literarních plodech oné doby. Pravi pak Ctibor v předmluvě: *Každý přijal jest od boha dary své veliké jiné a jiné. Onomu dána jest moudrost, onomu opatrnost, onomu výmluvnost. . . . a tak kolik jest údův na člověku, tolik jest darův. A poněvadž každý darem svým povinován jest užitek lidem okázati, já pak znae se v těch věcech od pána boha zapomenutější než jiní, však z lásky k lidskému stvoření umínil jsem hlubokost písem opustě, v přísloví Pravdy a Lži hádání knihy tyto sepeati. Ačkoli znám to že sem před uměním lidským jako stín před tělesenstvím a prach před tváří větrův, aniž mi jest záslona s očí mých snata jako sv. Pavlu abych písma sv. sebrat mohl hodnému**

užitku čitatelům, ale jakožto žebřák tluka za almužny žádaje, po lidech partěky sbíraje, tyto knihy z jiných písem sepsati sem usmínil. . . . Ale poněvadž těžko se jest osla v skocích jeleních vrovati avšak což maň zvalť rád nese a robota jeho příjemná jest vedle způsobu jeho, protož též i já, nemaje pšeničné mouky, ale z ječné mouky ohláb peka, prose všech čitatelů kdož čísti budou, aby mou hlúpost svým opatrným smyslem obražovali. . . . Poněvadž množství knih jest sepsáno v rozličných příslovích, chci aby i tyto knihy také před lidské oči přišly k kratochvíli lidské zda by kdo z nich co k prospěchu najda dobrého hájiti nepřestával a zlého zbraňoval, v své víře se ztvrdil atd.

Vytknut tudíž zde patrně i kratochvilný i mravoučný směr, načež sledí druhá předmluva s obrázkem nadepsaným: *Tuto skladatel knih před králem sedícím pokloniv se podává jemu knih a prosí aby vděčně přijal, omlouvaje se že mistr není ale laik. Neb by byl mistrem učeným že by rád chtěl lépe a ozdobněji složit a učiniti.* Předmluva tato počíná: *Tobě nejjasnější králi Jiří! Já nejbláhější z služebníků tvých služebník, pro nedostatek smyslu svého jmenovati se nesmím zjevně, ale však u přikrytí těchto knih v některých literách své jméno položil sem, abych od utrhačův klevetných utrhan nebyl, že sem se směl pokusiti o dílo mistrovské jsa sprostný laik jazyka českého. . . . Ale poněvadž štěnou se přeje drobtův užívati které padají s stolův pániův jich, též doufám atd.* . . . Pak chváli krále Jiřího, říká o něm že je *„poctený s mudrci mudra, pyšným protivník, poddáným obhájce, neposlušných skrotitel, pochlebníkův nepřijímatel, věrných ochramitel atd. . . atd. . . . A poněvadž mnoho múdrosti a dovtípu u tebe se najíti může, i toto k utěšení ode mne přijmi, věda vůli za skutek, žebych rád položil bych uměním ozdobnějším dospělý byl. . . . Chci počíti skládání toto, však věda, že od stavu rytířského od některého poslouchače utrhan budu, též i oš robotného úkoru příjmu, a nejvíce od stavu kněžského a šábovského, kterýtito stav jest jako ještice netrpělivý, dotknut jsa, hned od sebe jed pustí. . . . ale chce vždy blažen býti. . . .“* — Třetí předmluva ukazuje kterak jest hlas s nebe slyšán že jed vliit jest v církev svatou když Konstantin nadal jest zboží Silvestrovi a kterak jsou uzácní dobří kněží a nevzácní dobří úřadové. Práví pak dále že nemíni spisem svým celé zákoustvo pohasiti a že zná důležitost a velebnost stavu kněžského, ale toliko na zlé že pomýšlí. . . . Pak ještě čtvrtou myádi předmluvu již dokazuje že zákon Kristův jest v chudobě založen a ustanoven a v tom se kenati má; *ale šábel prý vždy ruší to co bylo dobrého. Svedl jest erdce Silvestra papáše akrcze Konstantina císaře že ten chtěl akázati se věrným křestanem, uložil jest obdaření . . .*

a v tom jest horší udělal vliv jed v církev svatou, zboží světské, a pyšnosti, způry, pýchy, a tu jest nadána zboží kněžstvu, kteréhož se přichopila ne s důvodů písma zákona, . . . i podnes neústupně spásení v tom zakládající. . . . A když se jest to stalo tehdy zarmácena jest Pravda a ponížena její plakala pláčem velikým, rosedřevši rácho své, položivši duši své v postu a k náboženství, a nasypavši na hlavu své prachu padla jest žalostí na zemi, pláčící. . . . — Nastoupí pak kapitola první kde Pravda na zem padlá pláče že se jí Leš smocnila ohotě jejího. Bědování Pravdy připomíná na knihu Job, na lamentace Jeremiašovy a jest vůbec z bibliických frází sestavena. — V kapit. II. vystopí Milosrdenství a těší Pravdu, ale tato se ukonejšiti nedá. Odebere se tedy Milosrdenství k Múdrosti a praví jí kterak Pravda zarmácena jest a žalostí. Múdrost něco pohovořivše s Milosrdenstvím jdou navštívit i těšiti Pravdu což napotem i ostatní sestry její činí a v kap. XVII. Pravda všem sestrám oznamuje příčina žalosti své, odtriení duchovních lidí od ní, i podle nich všech stavů; a jak s největší lehkostí světu uložila byla aby p. bohu k službě tří ty stavy zříditi mohla, stav duchovní, světský a robotný, a kterak jí v tom překáženo jest skrze Leš. Pravda tu některé zaviní náhledy p. Gáborovy projevuje a zastává. Stav robotný prý způsobila na potupu zákonu pohanskému, a potom prý i potupu tomu stavu na znamení způsobila aby tento stav sedlský útrpně dílem jsa obložen nepřestával sprostnosti svého dílu a k zemské robotě se obíral. . . . a ten stav sem poddala v ruce druhého stavu, totiž rytířskému aby v čem své vůle usíval a neb obracoval aby jej trestal i s hříchu. A za tu správu způsobila sem aby jim číně u poplatky platiti, a to jest jako by se řeklo uvrhla stav robotníků do podruží pánův, a za to že páni lid v moci mají a po vůli trýpani a upotřebiti mohou za tu správu jim lid poplatky činiti musí. — Způsobila pak Pravda stav rytířský dajlo mu učitele, kněží, mudrce aby od nich rad a důvtipů hleděli ptajíce se na rozličné ctosti. . . . Stav rytířský prý má ochraňovati lid aby pokojně robotovati mohl, a pak hájiti má stavu duchovního ne však pýchy jeho. Spůsobila prý stav rytířský aby všim vládl na zemi, a stav kněžský aby ony stavy k známosti o Bohu a ku ctostem uváděl. Ale zle se stálo proto že k tomuto stavu všechna srdce lidská Leš obrátila. Z toho obrácení ztratila Pravda všechny tři stavy. Osaměla pro nadání zboží Konstantínem. — A kde jest Leš tam prý jsou i druhé sestry její Pýcha, Závist atd. Protož radteš mi — hořekuje Pravda dále, jako sobě činné mám, kdo vysvoboditel, kdo ochranitel, kdo dopomahatel? Na zemi nížádný. Do pekla hluboko a do nebe vysoko, a nebeského

soudu ku poslednímu dni dlouho čekati. *Pravé jest to přísloví Bůh vysoko, král daleko.* . . Na to sestry žalosti o při Pravdy sestry své, a Milosrdenství jde hledati Lásku, jižto najde v nebi mezi angely. Žádá jí by se účastnila porady což Lásku učiní. V radě nejprv mluví *Spravedlnost*. Mluví jako vůbec téměř v celé knize mluveno slovy biblickými dokazujíc že *lepší jest moudrost nežli síla a muž opatrný lepší nežli silný*, a odkáže Pravdu na to aby uvážíc svou při se utekla k p. bohu, *a na trojici svatý co vznesla, milosti a pomoci žádala.* Na to pak mluví *Milosrdenství*, uvádí léky proti lži, mluví o tělesném a duchovním milosrdenství, o nemocech duše a o dobrém jež z milosrdenství pochází a j. v. Na to vystoupí Síla a radi Pravdě, jak svou při vésti má. Práví mezi jiným že srdce lidské má tři komory: Paměť, rozum a vůli. Pohříchu však co o paměti, rozumu a vůli ví nesvědčí na to že by se s filosofickými štadiemi kdy byla obírala. Resultát dlouhé řeči její jest tentýž co předešlé. Na to řeční *Láska* a dává dobrá naučení, mluví o zdržlivosti a praví mezi jiným že častokrát, *koho vůle nemůže přemoci toho přemůže obyčej.* . . *Zdržení obřívje duši a mrtví tělo* . . . Nový jakýs však resultát z řeči její nevyplývá. Na to pak hned *Pokoj* dá se v pectivá slova, mluví o trpělivosti a tichosti, oitaje hojně písmo sv. a kenčí s prorokem: *Viz na hospodina při svú atd.* . . . Pak *Moudrost* se rozhovoří. Mluví o slepotě duchovní, o pyše a o soběvolnosti atd., tvrdí že *Lež* svedla rozličnými knihami srdce lidská, — ale nového vlastně nic o tom neprojeví. — Na to pak *Pravda* zase mluví a konečně vstavše sestry odebraly se do nebe kdež *Pravda* na *Lež* žaluje a prosí roku složení a ji k obeslání. Oslovíc boha usiluje na utěšení, praví že *Kristus* skrze *Lež* k smrti přišel a že *Lež* *Konstantina* ponukla. Na to svatá trojice odpověď dává *Pravdě* a praví že nebesa zavřina jsou před lží a doloží: „Z nás jeden *Duch svatý*, . . . má seslán býti k slyšení té pře. . . a ten soud pokládáme do *Antiochie*, z příčin hodných, napřed z té že ten skutek kterýž se od *Konstantina* na *Silvestrovi* stal, stal se v *Římě*, jakož se to mají že na místě *Petrovu* apoštola . . . biskupa. Ale toho nerozvažují ani rozvážiti chtí že *Petr žádný biskup římský nebyl než v Antiochii vysdvišen na stolici vsazen atd.* Pak *Lež* vyzvána aby se odebrala do *Antiochie*. Poslové našli *Lež* po městě chodící z kouta do kouta, na trhu, na rynku, ulicích i domích a sněh byla v *Římě* . . . Vyzvou jí a *Lež* lakonicky jim odpovědic odjede do *Antiochie*. Dána jí hodina znáti kterouž slyšána býti má. *Duch sv.* jest předseda soudu, Jan *Evangelista* jako kanclér jeho svatosvatosti učiní řeč. Po krátké omluvě kterouž *Lež* přednese činí *Pravda* žalobu na *Lež*, nejprv vzhledem ku kněžím vůbec pak vzhledem k *Silvestrovi* zvlášť. *Lež* se velmi

vtípně omlouvá, i způsob jejího řečnění jest zábavnější nežli ostatních, neboť s ní více rozum mluví než bibli. Vykládá jakž při soudech vůbec bývá a děloží: „Prosím . . . rač mi dle práv příti roku ať i já s svými potřebami se také k tomu spůsobím a své přátele obešli a s nimi se ahledám Paní Pravda jest se svými přáteli a rokovnícky záso- bila jako bohatá a mocná paní Než zdá mi se, že paní její mi- losti kdáci slepice doma i jest její milosti těžko slyšeti; ten kdak. I ráčí raději soud slyšeti ježto by raději její milost to na hospodářství i se mnou naložila což protráví, bylo by nám lépe.“ . . . Kaudlér sv. Jan praví že se soud bez dlouhých odkladů držeti bude, a po krátké řeči Pravdy a uštěpačné odpovědi Lži *vrátí se soudce s radou svou do chodky své*. — Lež pak myslí o své při a vešla do krémy aby sobě vesele učinila. Poslala pro sestru Lakomství. To jí radí aby se držela a nesponžila svého: „Lépe jest pták v rukou škabaný než dva létající v lese.“ Pak jí radí aby poslala pro sestry Pýchu, Hněv, Závist atd. Mezi jiným tu dí Lakomství: *Chovej haléře, neb halér k haléri a se čtrnácti bude groš*. — Píše pak Lež sestřím svým list, kterýmž je spravuje o soudu a je žádá by jí navštívily a pomocny jí byly. Ale Pýcha, Hněv, Lenost i Závist se na ni rozhněvají že je obešala. Ka- pitola tato jest zajímavá a dosti původní. Povaha sester se liší dojmem jaký list Lži na ně učinil. *Pýcha* mluví: „Mní sestra naše Lež, že jest snadné každé, tak sebú lehce o každé slovo posmykati jako ona při- vykla jest? Věru z toho nic nebude. Já nepojedu, neb sebe lehčiti nechci by mnou leckdos lecjaks všudy hrál jako jí. . musila bych mnoho střeviců do roka míti. Věru k ní nepůjdu, cheeli nech sem přijde . . . Ano, mně králi, knížata i preláti duchovní potřebují . . . a a já nekaždému přístrojná jsem . . . než jestli že jest jí co potřebí, zde s ní rozmluvím.“ — *Tot řeč jako što!* uvádí spisovatel jako intermezzo v závorce. Pak *Hněv* mluví: Slušit láti i od paní matky, jak ona všem cná jest a zdá mi se bych ji nyní viděla, že bych pět slov pověděla, žeby žádné dobré nebylo, žeby potom tak všečcna nebyla a smyslů sobě přijala; neb již dávno čas byl; dosti let má ale smyslu málo. Hněvám se, div se nerozpadám pro takovou všeteč- nost. — Tu *Závist* řeč přejme; „Ona by chtěla aby všecko po její vůli bylo, nechť nám něco též zůstane když nemá po své vůli. Teprv by námi trmáceti chtěla. A slibuji že ta všecka pře za ho . . . nestojí nevěšem hned jí hotovy budme.“ — Na to ještě *Nendávist* něco po- dobného prohází načež *Lakota*: „Sestry milé neračte za zlé míti; snad sestra naše proto nás k sobě žádá, chtějí s námi pokvasiti, pohodovati. Poněvadž nás do domu svého zove na dobrý kvas, sluší k přátelům, jíti vždy neb jeti. Neb by jiného nebylo, ale bychom spolu pokrato-

chvílíly a spolu pojedly a napily se, to jest zdááí mé abychem k nim jely, nebudeli jiného pilného ale kvas dobrý.“ — K tomuž se *Smilstvo* přimlává říká: „Pojedeme, a snad někdo uzří tam svého mlého, neb z nenadání druhdy člověku veselé přijde, a neb uhlédámí, ještě potom toho by za mnoho nedal.“ — Na to *Lenost* radí aby *Smilství* a *Lakota* zajely ke *Lži* a jí k sestřám přivezly. Tyto se daly na cestu a *Lež* uvítavši je kázala hojnost všeho přinéstí. Též hudby, píšťby, kejkléři, hry, šachy, vrhcáby, karty i všechny jiné kratochvíle snese jim: Druhý den ráno poslaly sebě pro bradýře a vonnými vodami sobě hlavy kázaly zarytí a kadeřů nadělátí, i zmyvše se posadí se za stůl. . . . Započne hovor. Nejprv promluví *Smilstvo* a uvede k čemu *Lenost* radila. *Lakota* přisvědčí. *Lakomství* se rozlobí. Nediví se *Pýše* aniž na ni prý tak hněviva jest jako na tu *bezroční prokletá mroka Lenost*. — Víím že ta okuní a peče u kamen sotva mluvíc. By nyní v slívy bylo, lehnúc pod dřevem prosila by slívy aby jí vpadla v ústa, pro shnilost ruky vztáhnouti by nesměla. Než bych taková býti chtěla, dala bych své tělo peám anístí. Škoda zrostu a podoby. Več to bůh duši vstrčil, jedno žraní a sr. . . *Lež* ohlácholí sestry a radí zajeti k nim. Mezi jiným uvádí přísloví: „Otí svého práva, pro tého jenž čest rozdává, téhož se zase dostává.“ A také tedy *Smilstvo*, *Lakota*, *Lakomství* a *Lež* se na cestu daly a rozprávky vedly. Vypravování jejich jsou dosti zajímavá a charakteristická. *Smilstvo* dí: Zle jednou přihodilo se mi tak že čtyři sme milovali jednu, a když sme k ní přišli tehdy ona vzhledši na jednoho i vece jemu: Ach, ach, co jsme se dávno neviděli! druhému podala ruky, třetímu na nahu vstoupila a každému něco řekla, též čtvrtému hlavu na rameno položivši: Nebudet šel služby tvé, to věz. — Který se z těch nejlépe měl o tom pak: si dále vypravovali. . . Pak započne *Lakomství*: Jednou přihodilo se, že šenkovali *Vlk* a *Čáp* spolu víno. I cožkoli pili sedláci, to cožkolivěk *Vlk* na řad nosil, to vše na vruby a roky dával a věřil. A když s ním o to *Čáp* mluvil řka: Proč jim věřís? *Vlk* řekl: Nedbej tíh jsou mi jisti; víím já kterak svého dobytí. Ale *Čáp* vždy nechtěl jest než za hotové a maje měšec na hrdle, kladl jest do něho. A když jest víno vydáno i učinili jsou počet mezi sebou, tak že hotových byla pravá polovice, a na dluzích tolikéž polovice. I vece *Čáp*: Milý *Vlče!* tys věřil, uživej svého, a já sem nechtěl; já též uživu hotových. Na tom přestali. Tehdy *Vlk* šel jest k sedlákům do vsí i upomínal je pěkně. . . a oni jemu hrdě odpovídali že nemají nyní čím platit a že nechtějí. *Vlk* vece horlivě: Nedáte-li nám, budem svého dobývati. Sedláci rozhněvavše se počali *Vlku* láti a psy naň štvaťí, tak že sotva s duši jej pustí. *Vlk* utekl k lesu slíbí že více ve vsi nechce *perk-*

rochtu sobě knpovati, a že svého dobývati chce. A od té chvíle koně, krávy, ovce, kozy i což může jim sedlákům bérp i husy a svého dobývá, i panám ve dvořích škodí že od sedláků nechtěli jemu spravedlivého učiniti. A tak Vlk tu nepřineš proto má a škodu činí. Ale Čáp zachoval se jest sedlákům, i podnes jemu přejí ve vsi býti a na stodolách svá hnízda má. Ale svých peněz nepožil, neb jest letěl přes jezero maje měsíc s penězi na bridle, a utrl se mu měsíc a upadl do močidla. Pro tu příčinu i podnes Čáp chodí po močidle a jezertích hledaje měsíce, a když žabu najde, mní že jest měsíc, a když hada, mní že opasak s měsíce. . .

Na to Lakota se chopí slova a vypravuje: „Já vám povím . . . že po té nepřizní mezi sedláky a Vlkem psi srozumějí že sedláci jsou vinní vlkům.“ I vece; Proč mi s vlky válíme a pomáháme sedlákům, vědouce že vlcí podobemství našeho jsou a můžem z jednoho pokolení býti; akrze to mnozí i hrdla i zdraví od nich ztratíme. Nečinme toho více, ale učiníme s vlky smlouvu a sjedme srokajíce se s nimi. A když se stalo a jsou srokováni i vypovědí ty všechny řeči proč se vadí a proč jest to, aby konečně na se nečetili, že obojí z toho lepší bydlu mohou míti, což vlcí zdávi bez překážky a po nich zůstane, že to psi anisti mohou bez domění na se. A tak ty všechny kusy obsáhše mezi sebou listy a úmlvy sepsané učinili a slíbili. I myslili komu by těch úmlv svěřiti mohli a měli; hledavše mnoho věrných věřitelův, nemohli žádného tak hodného k tomu najíti jako kočku, neb ta v noci i ve dne vidí, jakož jest o jejím přirození v jedněch knihách psáno . . . I svěřili jí toho pokladu, aby toho věrně chovala. a každé straně vydala, kteréž by toho potřeba byla. Kočka učinivši to a přijavši na se, slíbí bez porušení to schovati a o tom péči míti, a tak to vloží v jeden kout tajný, kdežby lidé nikoli toho dojíti nemohli, naděje se toho že jest tím bezpečna. Ale myš všetečná všecko ohledati chtěje, i ve všech koncích shledávajíc přihodí se k tomu a uhledá v škulíně listy a smlouvy ty, i chtějí je přečísti nalet byly papírové a pečeti se sehnuly, nemohouc písma viděti i počne hrýzti zdaby do prostředka vjíti mohla; Po tom po mnohém času sedláci počnú škodu bráti; psi jako nemocní chodí nechtíce na vlky pomáhati. Sedláci tomu srozuměvše honily psy od sebe nechtíce jim jísti dávat, ale psi jsouce hladovi udeřili na vlky a je rozehnali. . . . Vypravuje pak kterak vlcí se poradivše na psy udeřili a mnoho jich strhali, tito zase stěžujíce sobě na smlouvu se odvolávali. Vlcí žádali aby smlouva položená byla čtena, psi žádali kočky a kočka nevědouc co myš učinila přinese listy zkažené a písmo vytrhané. Vlcí vidouce to, ahlukše se roztrhali ostatek psů jichž málo zůstalo uteklých domů, a pro tu příčinu pas kočce nepřaje a kočka

myši; ale ubohá myš bojíc se kočky, zalézá do kouta a ákrabe zdať by listy zase napeati mohla. Na to praví *Leš*: „Když zmínka byla o vlku také o něm povím. . . Jednoho času udělala sem se kupcem, i jela sem z Vlach a měla sem několik turkusu, safrů, rubinů a j. v. . . Když jedu v nebezpečném místě trefi na mne zlodějí. Ti mne oloupí, pobereu mi všechno. Jeden z nich otevře krabičku kdažto to drahé kamení bylo. Dí k svým: Tuto zajíc leží. Nezáuší nám toho kupačka živiti aby se na nás nevyjevilo, neb jsou tuto drahé věci. I všickni se k tomu shrnuli a zveselili se kromě jednoho který mne držel. Ten byl zlatníkem někdy i zavolá na své: Ale pojď sem někdo ať já také pohledím na toho ptáka. I přijde jeden s opy (za to mám že jsou to byly toho slepce *Žižky*). Budeš míti brzy snídání, kdyby jedné chřen měl. Takž ten zlatník hledí pilně i dí: . . . jsou to kamení falešné a sklo! . . . Na to se radí a dva pryč pošli i vrátí se zase as v hodinu i nesou s sebou sud. Milý pane, co to bude? myslím sobě. I vezmon mne, vsadí mne do toho sudu jedné v košili a tam mne zavední a spustí mne s jakéhos vrohu že já div živa zůstanu. Než chřvala bohu že byl špunt v tom sudu abych se nezadusila. Tuť já v tom sudu sedím co omámená, stlučená, všechno mne všudy bolelo, a když odpočinu a okřeji, volám, křičím, nic se dovolati nemohu i udá mi se špuntem pohleděti. I uhlídám vlka velmi velikého a ten se ke mně přibližoval až ke mně tak k sudu přišel i vždy čenichal, a já mřela. I tak ten vlk tu se obracel až mu kus ocasu špuntem do sudu vešlo; a ja chytím jej za ten ocas, držím tuze, tož ten vlk běží se mnou a s tím sudem tak dlouho, až děkuje bohu sud se rozrazí a já vlka pustím a já se k svým beru. . .“ Končí pak *Leš* svou pohádku: „Kdyby další cesta byla, uměla bych vám trefnou kuklici strojiti.“

Došly jsou cíle a sestry *Lži* uvítají se a když se posadily počne *Leš* mluvit. Objevuje že každá z nich měla nesnázi dosti a že ona *Leš*, jim všem pomáhala. Vypravuje do jakých nesnázi jí uvedli patriarchové a prorokové, a nejvíce Kristus jí uškodil, takže odolati nemohla až pak k *Chytrosti* se utekla, neboť *Moudrost* s ní nechtěla býti. — „Mnoho sem těsnosti a práce měla myslíc kudy bych co kaziti mohla. . . Pravda zřídila stavy. . . ukázala biskupa za náměstka božího na světě atd. . . A zvláště ten stav dělný, jako osel, *ješto by proto nebylo že zemí těžší, nebylby hoden pro sví sprostnost na světě trpín býti. . .*“ Tudiž *Leš* k stavu robotnému přivinula *Závist* a *Nenávist*, . . královský stav spravuje *Pýcha*, *Hněv* a *Smilstvo*. . . stav kněžský pak *Lakomství* a *Lakota*, *Leš* pak sama *všecky* stavy spravuje. Když prý to zřídila, spozorovala žeby učení Kristovo jí v tom škodilo i tudíž praví: „působila sem že opět dáno jest zboží kněžím

skrze Konstantina císaře a radou vaší, a potvrzeno jest bullemi zlatými a majestaty, na osličí kůži dobře široké, proto že kněžstvo jako osel nésti má atd. . . “ Když Lež domluví reptaly a pak počne *Pýcha* mluvití. V řeči její se jeví ostrovtip, a jest vůbec charakteristickým líčením povahy *Pýchy*. Po ní mluví *Hněv*, *Závist* a *Nenávist*, pak *Lakomství* a *Lakota*. Mluví tato poslední: „Co na tom sedíme, bezpotřebné věci strojíce a řeči prázdných mnoho, ještě nám toho zde není potřeba. . . Uslyšíce co žaloba bude budem uměti odmlouvatí. . . Než sedíme zde právě jako nad slivami vodu měřice, ještě hladý darmo mřeme a sobě hlavy kasíme. Než totot jest zdání mé. Poněvadž chcem sestře naší pomoci a podle ní státi, stůjme chutně a pomozme jí věrně což na nás přijde. I nebude jiného než lonského sněhu spominání. A může někdo zvědětí co my mluvíme tuto, neb nevědecky jednoho ducha sme. . . Protož vstaňme, již jest čas, neb já věru tak dlouho hladem mřítí bez potřeby nemohu.“ — Chtěla pak vstáti a odejítí ale voláno aby ještě hlas *Lenosti* vyslyšán. Ta radí aby se pře vedla v míru a na dobrém bezpečném místě kde je všeho dost, ale nepřiležitostem vojny aby se ubránilo. Líčí rozličná nepohodlí vojny a končí: „Lépe jest rokovati v dostatku, a méně vzíti polovici nežli v takové bídě a paotě mnoho provésti.“ — Na to pak Lež projeví přání aby *Chytrost* povolána byla. V řeči její jest dosti vtípu a humoru. Soudcové prý se spíše nakloní k druhé straně neboť *koba kopy neučerní* a *hlad sobol po srsti a neb proti srsti, vždy se hladí* . . . Na zadní kola seur ohledala pro převrácení i mohu státi i nestáti, ale však teprv bychom jim pochvalu učinila kdybych nestála. Víím, žeby křičela tá paní *Pravda* jako *Sojka* v *Pruhle* . . . “ Pozvaly pak *Chytrost* do rady a sice listem kterýž počíná: „*Pýcha* kněžna římská, *Hněv*, hraběnka *Babylonská*, *Závist* z *Alexandrie*, *Nenávist* z *Rakous*, *Lakomství* paní z *Benatčan*, *Lakota* z *Denemarku*, *Smilstvo* z *Sodomy*, *Lenost* z *Polsky*, *Lež* odevšad — vzácné *Opatrnosti* paní *Chytrosti* z *Vlach*. . . *Chytrost* přijede a radí sestram. Mluví řeč dlouhou v ní líčí i *Pravdu*, „že jest *potvornice* tak pochlebná a úlišaná že staň se jí z dopuštění božího co staň, všecko snese právě jakoby jí velkonoční koláček napekl; vše jest jí jedno, za nic se nestydí, by jí i nos uřezali a ušima všecko by za dobré přijala, a on bůh v takových pochlebnicích velikou vozkoš má, a z těžka budem moci co proti ní odohati. . . Těžké jest tu vyhrání kde soudece, radá i rokovníci k jedné straně náchylnější jsou než k druhé. Proto ale nesluží zoufati. Můžeť prý *Pravda* něco klesnouti a něco probleknouti, žeby čtyřmi koňmi zase vytrhnouti chtěla ale nebude prý moci. V takové při vždy někde na kolmo přivedem v něčem.“ Radí pak aby se vyalal vtípný posel do neba, ne-

slabý ačby naň co přišlo aby uměl snést a zase odepřít, a k tomu z daleka se vyptati a vyrozumět a s některými i v kvas vjít a sobě psoty nevážit, ale užítku našeho v tom hledět atd.“ Vyvolena pak Chytrost za posla, a skutečně na cestu ku branám rajským se vydala.

Mezi tím nepřestaly se Pravda a sestry jejt mezi sebou raditi. Mluví mnoho z biblí a jiných spisů a velmi rozvláčně. Jsou to počení ve frasích někdy dosti trefných ale příliš nahromaděných. — Když Chytrost dojela bran rajských žádala aby ji tam pustili. Ale Enoch a Eliáš jenž hlídali ráj neúčimili jí po vůli ač všelijakým způsobem je přemlouvala. . . „My rájem nevládnem, — pravili, — ale jest jiný. . .“ I vznesli sú Enoch a Eliáš to na sv. Michala probošta rajského. Promluvili s ním, a ten zase se šel ptát boha. Radil tedy Enoch a Eliáš aby počkala, načež Chytrost: „Milý pane, já počkám ale jako s studem za vás se stydím že se k hostům tak nepoctivě máte a málo vážíte sobě ne mou osobu, ale jako osoby osvícené a urozené i slovátzné znamenitého urození i panování na zemi.“. . . načež Eliáš jí úsečně odpoví aby nedělala řeč a chceli aby čekala. — Svátý Michal vyšel z ráje šel do nebe, oznamuje Trojici svaté že Chytrost přišla k ráji ohtíc skrze ráj puštěna byti do nebe, pravíc se poselství máti od sester svých. Dostala pak Chytrost odpověď zápornou skrze Enocha a Eliáše. Radí jí aby do Antiochie se brala kde držán bude soud. Tu Chytrost spustí: Musí tak býti, jak pravíte, abych jela, a pojedu. Nu, ale to jest první kdež hodně mohlo by řečeno býti, a rozumí se z toho soudu že se jedné straně více děje nežli druhé. Vím jistě, že ta pleticha Pravda by přišla do nebe neb k ráji žeby hned puštěna byla. A každý by řekl: Paní milá, vítaj a hned ráčíš do nebe, jakož slyšeti jest že tam osvětno i omrkne, a nám všudy zavřino. I jest tot první slohý rozum nám dán z něhož budeme věděti dále co činiti a věřiti. . . Tu Pravda sama neví co činí zanepřázdňujíc Pána všemohoucího. Jistě může s ní bůh ošedivět slyše kvokani jejt, by jí hrách v. uhlí rozlíli, i o ten by pán bůh od ní starán byl a pokoje by jemu nedala ačby opravy chtěla. Takové pletiči slušelo by šilink u pranýře dáti neb nos uřezati atd. . . . Když jí Eliáš na to horlivě odbyl, nedala mu Chytrost na odpověď čekati řkouc: „Znám tě, člověka bez milosrdenství, zkazitele země kdežto bůh kradíc tvé zavřel nebe od deště tři leta a šestí měsíců. Co jest lidí zhytno i božho stvoření pro tvou bláznivou žádost! Chvála bohu že ty bohem nejsi! bys bohem byl, žádný by na světě dáyno jž nezůstal. Nebohý král Achab! mělť jest s tebou dosti činiti za svých časův! . . .“ Na to se odebrala Chytrost do Antiochie kdež osnámila příchod svůj sv. Petru jakož biskupu toho města a slyšána jest před tránem Duchá sv. Podá pak list věřící jejt kancleři

jedo svatosti, sv. Jan od ní vstav vezme a přečte. Načež vyzvána aby poselství dala přednáší Chytrost dlouhou řeč v níž chytře vytočeno žeby byl — „prospěšnější konec a lepší přátelství jich obů osob i jiných podle toho aby vaše svatosvatá svatost ráčila i sebe jich na některé osoby z jich přátel obojích podati k přátelskému jednání bez namrychu a bůrek, aneb jich podati k rozsudku konečnému na některé obyvatele zemské, poněvadž ta pře jest, že lidmi Pravda sama vlásti by chtěla i jest dosti slušné, aby zemskou věc, zeměti lidé a obyvatele souditi měli. Jisté moudrých mužův zemských jest dosti jižto zemských obyčejův vědomi jsou a ve vái opatrnosti smyslů jsou shledáni. . . .“ Ba Chytrost je tak chytrá že by třebaš i ty mudrce jmenovala jimáby se soud svěfiti mohl.

Svatý duch kynuv na raddu svou káže pak kanceléři by se Chytrosti otázal jaké tu osoby míní aby jim pře podána byla aneb takové osoby aby jmenovala ježby do raddy přibral. Chytrost jmenuje Abrama, Mojžíše, Davida a Šalamona, Ellisea, císaře Oktaviana a Trajana, Kajfaše, Annaniáše, Herodesa a Pilata. Svátý Jan, kancelér jí dá odpověď která však Chytrosti se nelíbí, i chopí se tato opět slova aby nějaké jiné odpovědi se dopídila. A když jí kancelér z krátka odbyde, rozhovoří se znovu a dí mezi jiným: . . . „již já nyní řeči přestanu, neb vidím, že bych nic nevyhrála jsouc sama zde, vás mnoho. By pak i na vlasy přišlo, ostala bych s hlavou holou jako koleno. Mně neměj za zlé, jsi člověk mladý a nedávno's v úřad a v radu vešel; snad neumíš potřeb lidských znáti, ani vážiti k čemu se kdo hodí. Však i z vašeho pána a boha mnozí nevdzy samé Moudrosti ale též i druhdy mne potřebovali jsou. . . .“

Vrátivše se do hospody Chytrost pravila: „Dobře že ještě nás s nosem a s ušima pustili; nepůjde sládek víc v poselství sám. . .“ Služebníkům zapověděla projevit se o tom co viděli neb slyšeli sama pak sestry zvědavé nejprv zpravila: „Zjednáno málo lépe než nic. . . ale kdyby byla paní *Hněv* s sebou měla, jisté bychom obě bez vlasův byly přijely. . .“ — Pak se posadily k hojnému kvasu. Po krátké episedě se služebníky oznamuje Chytrost své příhody. Řeč její není i tahdáž bez humoru. Takž k. př. praví: „V Antiochii. . . sem skrze toho chramtila Petra, ježž tam za biskupa mají, a svatý jemu říkají sobě přístap zjednala. . . Než tot sem vyrozuměla, že ani v ráji, nad to v nebi nikde tu přítele nemáme, ale ta Pravda všudy. By mezi nimi pes byl, a mluvití uměl, každý jí tam přeje, a každý na nás křičí a štěká. . .“ Pak vyčítá vše co stran odpovědi vyrozuměla, mezi jiným též: „bůh žádného z našich přátel kteréž jsme jmenovali a žádali aby sobě soud přijal přijíti nechce, a všechny pod pěknými slovy z toho vymalouvá

proč jich míti při tom nemůžte, ale jest rozuměti že nechce a je hani. Nám vždy drbnou kde mohou, jako ten štěbetníček kancléřik naposledy učinil. . .“ Na to pak Hněv se na Chytrost dosti surově oboří, která však vtipně odpoví. A pak Pýcha treace Hněv a projeví i několik přísloví k. př. „kdož chce múdřým mužem slouti, dej řečem mimo se plouti. . . Ale u blázna kord, u ženy pláč, u psa moč, u koně lejna, to když chtí je hned hotovo. . .“ Povadila se pak ještě Hněv s Nenávisti a byly by se snad i servaly kdyby ostatní se nebyly smířlivě v to vložily. Konečně se usnesou že pojedou do Antiochie pomáhati Lži. Udávají i způsob, jakým se na cestu vydají. Krátké jejich řeči jsou charakteristické. Takž k. př. *Lenost* pravi: „Již všickni jste k tomu mluvili že jeti ráčíte, já také též učiním. Než těch skoků a hesování, aby mi se i v nohách žily strhaly, a šperků neumím. A mobla by škapa upadnouti, hlava by mi snad zlomila, neb nohu, ruku zlomila, ještě bych potogn mnoho psoty měla a lékařům k své psotě ještě platiti musela. Radši se toho vystřehu. Více chci čtyrem kolám věřiti, než čtyrem nohám konským a čtyrem komorníkům, kteříž mi vůz držeti budou, i já na měkkých polštářích odpočinu a pospím, když rovnó bude, když zle, tu vysedu, a radši pěšky, by pak i bláto bylo, půjdu. Lép střevice zmazati než hlavu a všecky údy. Také sem slyšela, že v Antiochii málo postelí, aneb loží mají, jedno z paliček třínných. Jištět bez postele nepojedu. Přivykat sem v Čechách mékce a na dobrých peřinách lehati, i v čechle choditi. Tak učiním a z toho nevystúpím a sobě zvůli dám ve všem odpočívání aby mne nic nehnětlo ani bodlo nejmenší perce v posteli.“

Ná to pak sestry se rozjely.

Mezi tím Vira poslala list Pravdě, v němž jí zprávu dává o poselství Chytrosti, ježž Pravda přečte a pak klečíc dosti dlouhou modlitbičku odříká a pak list i sestrám svým okáže, načez každá podle své povahy drží řeč, a zvláště láska emfatiokými frásemi biblickými jakýsi dojem učiniti se snaží. Po těch řečech odebrala se Pravda s sestrami svými do Antiochie. Šly v pokoře. Na proti tomu tam jela Lež a sestry její ve vši okrase a slávě světa! Popsání kterak každá jela jest namnoze zajímavé. Nejprv jela Lež v svém houfu na koních a mezcích, za ní *Chytrost* na slonu, za ní pak *Lenost* na voze podněkami vyloženém, pak *Lakota* v barvě žluté na krásném voze, pak *Lakomství*, ježž vůz táhli *kokodrilové*, pak *Nenávist* a prospěchem za ní *Závist*, pak *Smilstvo*, *Hněv* a *Pýcha*.

Sledí pak popsání, kterak soudce, Duch svatý, v slávě své osadil raddu svou. Sedí na soudě dvanáct apoštolů, a patriarchové přední. Vira je hofmistr, Naděje maršal. Archandělsé čtyři korunu drží. Za-

volána pak Pravda a Lež každá se sestrami svými před soud. Pravda vstoupíc honem poklekne a promluví několik velmi nábožných jinak právě docela zbytečných slov. Po řeči Pravdy vstali jsou apoštolé i jiní z stolic svých, klekli pak a dali se do zpěvu. Lež a sestry její na ně zatím dělají vtipy, z nichž některý je dosti zdařilý. — Na to svatý Jan, kancléř zahajuje soud před oběma i oznamuje jak se při soudu chovati mají. Když dopověděl řeč svou vystoupila Lež a mluvila. Přednesla řeč dle domnění sester jejích nad míru důkladnou tak že sestry se veselily z toho a již při svou za vyhranou považovaly. Jediná Chytrost pravila aby se tak příliš neradovaly. Na to pak Pravda vystoupila a dlouhou měla řeč, v níž nejen na Lež ale spolu i na veškeré sestry její dorážela. Proto se rozhněvaly Hněv, Závist, Pýcha a ostatní a nemálo na ni lály. Vece Pýcha: „Zdá se Pravda pokorná, ale kterák jest pokrytá a příliš všetečná! břínká jazykem jako na měděnici atd.“ Vůbec uštěpačné řeči sester Lži nejsou beze vtipu a humoru. Pak se sestry tyto i mezi sebou svadí načež Chytrost zase vše vyrovnati se snaží. Pak Lež přistoupí před stolicí soudce a prosí potazu a do hospody odjiti a že zítra chce odpověď dáti. — Obě strany se pak odebraly do svých hospod. Pravda se svými sestrami pokojně a pokorně se radila. Lež pak s svými sestrami jak v dům vešly počaly hned křik a půtky. Chytrost se chopí slova: „Nuže, pohleďtež našeho řádu sestry . . . bychom nejloupější sedlky byly a nikdá při dvoře nebyvaly, mohli bychom srozuměti a prstem omakati, že tvému bouření, paní Hněvu, soudce i radda srozuměli jsou a jej znamenali, i to, že sme mezi sebou v půtkách a podstrkách byly. A na to jest ta slova nám naposledy mluvil, abychom v poctivosti se měly a poctivost zachovaly. Hleď kancléřika! Vímt já a rozumím a dobře jej v jeho všetečnosti znám. Soudce ni radda jeho nic tak dlouhého nemluvili jako on . . . dávno já tomu rozumím že on s tou pravdou své pikly má a vždy chtí víc smyslití než jiní. An cosi kdesi bantoval a psal, boha slovem nazýváje a jehož retorice málo rozuměti se může, i ztěžka sám sobě rozumí, a jakési básně, ješto snad ve snách jemu se snilo, že zjevení psal jedně aby se místa vysokého dotřel; i orlici se nazývá, a mohlby dobře sovou zůstati, nic se po tom rychtovati nesluší. . . Jistě já žádného se ve vši raddě nebojím nežli Pavla a toho kancléřička. Neb ač jest Pavel také muž mnohé řeči. . . předce není tak všetečný jako to lotře. Shledáte. . . že když naposledy přijde na výpověď, že jemu k spisování co se poručí, napíše něco buď z nebe neb z někoho jiného, že ztěžka smažem a to sperem z sebe, bychom dvanácte vozů benátského mýdla měly! . . . Neb by jeho tam nebylo, jiní jsú vše hlupci a volové, povšet by do nebe musili na raddu, a to by nám ke cti bylo, bychom

z našich řečí je k tomu přivesti mohly aby se postarali a jim se jich mozkiem hnulo!“ Pak smířila Chytrost Hněv a Lakomství jež se byly dříve mezi sebou pohádaly, načež Lakota: „Po dobré novině sluší se napítí a zvláště z smírného: protož hodné mi se zdá aby bylo přineseno vína nejlepšího.. a konfektů rozličných... abychom posilnice hlav tím lépe k potřebným věcem mysliti mohly...“ Stalo se podle toho a pak Chytrost radí, jak se jí zdá aby Pravdě odpovědíno bylo skrze Lež, a žádný aby nemluvil než sama Lež. To se pak i stalo, a kdy strany před soud stoupily, počala Lež mluvití. Řeč její jest důvtipná a sestřám jejím se velice líbila. — Pravda pak se sestřami se radí, načež předstoupí a řeční. Bouří proti Lži a sestřám jejím, nejvíce proti Lakomství a vůbec má řeč dojmavou a dlouhou — až příliš.

Po dokonání řeči Pravdy svésila Lež hlavu až Pýcha vece jí: „Pomni se, co tak smutně stojíš? nedej znáti na sobě ač i co na mysli jest...“ Na to Chytrost radí aby se nikoliv novým zákonem nehájala nýbrž starým atd. „... Hněv také dostala chuť k řečnění: „Nechť i já s ní v řeč vejdu,“ — praví, — „uvidíte že to u pěti slovích zavru, žeť nás chlupy lehnú a flekové, jako hyzy v masných krámech...“ Ale druhé sestry ji prosily aby nechala řečnění. Lež pak přednese svou defenzi řečí dlouhou načež Pravda ještě delší řečí jí odpoví na sedm svátostí kostelních a při svou líčíc mnoho o kněžích, o ctnostech a hříších mluví. Mnoho tu citátů, porovnání, podobenství a pěkných frází, ale rozvláčnost přerušuje všecken dojem. — Jakž ale Pravda dokonala řeč tuto, Hněv vešken zblednuv a zapálen jsa počne se třásti, pysky hryza, čelo mrače, škarově očima krvavýma hledě, a vrtě nohou, rukama lomí. I dí Pravdě: „Pravdo, mnohým zlá, Pravdo, proč nás haníš? Zdaliž se zdá, že žádný z nás k ničemu se nehodí, věz že svou čest smím zastati neb pro ni smím všecko co v světě může požádáno býti, podstoupiti, i s tebou se v pytli hryzti. Těď smejšli hned nechajíc řeči na dvore soudce, čehož požádáš neb smíš, chci rádo povoliti od hrakův až do poslední vši rytířské brani i špice s tebou konati, a shledáš to, vše co pravíš a mluvití smíš, v hrdlot vecpám a vtluku. . . A by to bylo v jiném místě. . . hned bychom sadily od políčka až do kordů i meče . . . shledala bys, že by z tebe mléko neteklo, ale šlynci padati by musely; zafalať bych ti žilu že bys oněměla. . . A ty pane, nejsvětosvětější. . . prosím rač ji v kázeň vzíti, ať posedí ruský měsíc u chlebu a při vodě. . . atd.“ Pak se Chytrost táže Pravdy hnedli po výpovědi bitvu konati chce, ale Moudrost odpoví, že pře jest začatá a konati se má i dále, k jinému že se nyní nepřistoupí. . . Pán na to velí kancléři aby pověděl sestřám Lži i jí samé aby zbytečné řeči přestaly a v jiné se nedávaly a jedna aby mluvila. Kancléř tedy napo-

miná sestry Lži, což však Pýcha snést nemůže a s ním se svadí: „Kanceléři, znám že dobře radíš na jednu stranu. Ale také to blázni nebyli, kteří tě pro takové rady byli zaslali na ostrov Patmos. . . starej se o se, my se o se dobře postaráme atd.“ Na to Lež prosí aby se soud do zejtrí odložil a s sestrami svými se bere do hospody. Porada jejich ne bez humoru se koná. Zvláště Chytrost se vyznamenává satyrickými výpady na kanceléřika. Po poradě paní Lež neomeškala hodiny položené k stání. Mluví pak Lež a odpovídá se před Duchem svatým, jestliby co pověděla Pravda nelibého, aby jí též strpino bylo; a Pravda dává odpověď Lži a svou při líčí. — Zajímavá ač pohříchu příliš dlouhá jest řeč Lži, kdež mezi jiným Lež vykládá jaký erb má každá její sestra: „Dotklas nás všech devět,“ mluví k Pravdě, — „rozličně nás jmenujíc a k rozličným zvířatům přirovnávajíc. . . My se známe že jsou to erbové naši od počátku světa. Nosily sme je, nosíme a nositi budem buď komu libo neb žel, až do světa skonání. . . . Paní Pýcha nese Lva kteréž jest nejvzácnější a nejudatnější zvíře, i jest hodna takového erbu. . . . Hněv nese medvěda, jako ušlechtilá hrabinka nejmstivější zvíře. Smilstvo kohouta, jako urozena paní, veselé a svobodné stvoření které se nikde netají. Závist psa, jako užitečné zvíře bez něhož býti lidé nemohou. . . . Lakomství ježka, pečlivé zvíře které ve dne i v noci svého užitku hledí. . . Lakota vlka. . . Lenost chrousta. . . Chytrost lišku. . . já pak sprostná strakopuda. . .“ Pravda odpoví dlouhou, předlouhou řečí a končí s velikým pathosem. Lež a sestry její nemálo se hněvají a „nemohouce již déle zdržeti se vrtí se mezi sebou, sápadíce se rozličně a řkúce: Takli chceme již toho nechati všeho i zamlčeti a snísti jako hrušku z popela, tatof nepřestane leč jí zlosti zlost odoláme a odepřem vždy že pravda není co mluví. Necht pak oni soudí jak chtějí, neb nedíme-li nic, všickni za to mítí budou že sme křivy. . .“ Mezi tím zavolá Duch sv. raddy své a táže se jich co k tomu dí. Tito svědčí, že jest tak jak osvícená paní Pravda mluvila. Pak — „Duch sv. rozkázal kanceléři svému, aby stranám rozkázal do hospod jíti, a pokojně aby se chovaly a že zas povolány budou k výpovědi.“ —

Pravda pokorně slibuje že poslušně vše vyplní. Ale Pýcha se chopí slova a vytýká že soudcové jsou stranní. Ještě horlivěji si ale počíná Hněv u líčení svědkův. Práví totiž: „Já teď zjevně pravím přede všemi, že ti kteříž Pravdě ku pochlebenství tu klečíce znali, hodni za svědky nejsou, aniž mají trpiti býti, ani jich přijímáme ani na jejich řečech a písmech přestáváme. Neb Petr zjevný lhář sliboval i kinul se že pána svého nechce zapřítí, ale s ním do žaláře i na smrt jíti, toho nadržel a zapřel a to o něm všickni evangelisté píší a

každý rok jej po všem křesťanství v tom vyvolávají. Ondřej, to byl vrtílka, jednak u Jana Křtitele, jednak u Ježíše. Jakub a Jan kancléřik, ti nazí a sotva s ušima z zahrady utekli. Tomáš, toho sám pán jeho nevěřícím vyznal. Kdož pánu svému nevěří, kterak jiní mohou jemu věřiti? Bartoloměj, ten němý, může položen býti, neb když v zákoně o něm zmínky není by kde co mluvil, co má němé hovado svědčiti? Juda a Filip, ti jsou od Ježíše některú chvíli odstúpili, ani s ním choditi chtěli, za pána svého se stydíce. Šimon a Juda menší, ti též o svém pánu pochybovali a všickni se nad ním pohorsili. Matouš, to byl zjevný hříšník a dráč na mýtě. Matěj na zrádcovo místě vsazen, i kdož zlé místo drží kterak může vzácný býti? Pavel, ten byl zjevný protivník Ježíšův, vyobcovaný z obci a z měst vypověděný nestůdně u praněře šviháný, mořský tupač a hance Petrův, a mnoho jiných špin na sobě má. Melchisedech, ten loupežníky ctil a jim oběti dával když z loupeže šli. Otec a matka jeho nevědí, čert ví odkud byl. Abraham ten byl morděř pro Lotha bratra svého. David vražedník, cizoložník, muž krve. Jistě s těmi kusy by byl do turnaje jel by byl by ctěn. Izaiáš, ten se zbláznoval a z rozumu vystupoval, a jako vzteklý po Jerusalemě běhal plyskán a kydán blátem jako lotr. Mojžíš i s Aronem bratrem svým, pro svou nevěru nemohli vjíti do země zaslíbené. Zachariáš ohavnou smrtí sešel. Samuel nad Saulem nepravě učinil, mazav jej prvé na království, mazal potom nad něho jiného. Ezechiáš pro své ukázaní pokladův a chloubu přivedl obloupení Jerusalema i chrámu božih. Daniel pro své lotrovství v jámu lvovů uvržen. Lukáš po rozprávkách čtení spisoval málo při něm bývav. Jakub, bratra svého sklamatel, a kdož nad bratrem zlé činí, což nad jiným dobře učiniti může? Pro dceru svou kázal se obřezávat pohanům, i mordoval je i s syny svými lestně. Šalomon zjevný modlář, přestoupil smlouvu kterou s ním bůh byl učinil. Jeremiáš proti pánu svému a králi, Judu Jerusalemskému lid rozpakoval a k Asírským se přichýloval, lépe jim prorokuje nežli pánu svému. Jan Křtitel ohavnou smrtí sešel, neb kohož ohavnou smrtí svedou, vždy musí pro něco býti. *I sluší velikým pánum v freji dáti pokoj i králům.* Job ruhač v slovích proti bohu žehral v hnoji sedě moha se červy rozleztí. Marek bez palce, nikdy Ježíše neviděv o něm směl jest psáti a svědčiti? — Tot ti ctnostní svědkové a zachovali, žádné poškrvny na sobě nemající atd. atd.“ Kancléř je pak z krátka odbyde a končí: „Jdětež nyní do hospody a mějte jazyk za zuby.“ —

Duch svatý pak velí nálež sepsati kancléři a aby přibrál k sobě Matouše, Marka, Lukáše a Pavla. A když povolány byly strany k slyšení výpovědi zase před trůn soudce předstoupily. Kancléř pak čte poněkud dlouhou kapitolu ježto končí: „vypovídáme aby Pravda s Hně-

vem i s sestrami jejími boj oděnou rukou podstoupila k jich věčné zkáze a zahynutí jako prokletých.“ — Po rozsudku apoštolé i jiní v radě vstavše chvály vzdávali bohu a píseň zpívali. Lež pak ale se zase slova chopí a Pravdě vyhrožuje. Pak Pravda přistoupila a klekla se sestrami svými, vysokým hlasem chválu vzdávala a že po cestách páně na věky chodit chce. . . . Ku konci skladatel knihu zavírá úvahou jací byli králové a jsou, a raddy jich jaké mají býti a soudce. Dává tu naučení králi Jiřímu. . . .

Úsudek o knize *Hádání Pravdy* vyplývá dostatečně z naznačeného obsahu. Viděti že p. Ctibor měl úmysl sepsati spis tendenční, ale necitě v sobě povolání k filosofii neb ku polemice vyvolil si formu tehdáž oblíbenou a mnoho užívanou v kteréž mu volno bylo i pročtenost svou na jevo dáti i fantasii své, kteréž za mládí jeho něco přímým bylo, poněkud úzdy popustiti. Nezdá se však žeby obrazivost jeho příliš bujná byla bývala, neboť nejživější místa jsou vybrána ze spisů biblických, a z ostatního toliko humoristické částky poněkud s to jsou navnaditi čtenáře. Ustřední myšlenka, spor stran kněžských statků se téměř celá ztrácí v dlouhých řečích o věcech všeobecných, kterýmižto řečmi se značovati má ráz Pravdy a sester jejich. Mnohem živěji a zajímavěji, místy s pravým kumorem líčena jest Lež s družicemi svými. Charakteristika Hněvu, Chytrosti a Pýchy jest tu a tam skutečně dovedná. Jinak celý spis by se aspoň na čtvrtinu ztenčiti musil aby se stal pokročilejšímu čtenářstvu záživným. — Celkem do sebe má spis Ctiborův ráz časový, předně vzhledem ku vadné rozvláčnosti pak i vzhledem k tomu že názory náboženské se nápadně do předí tlačí.

Bylo tehdáž vůbec takto na poli literárním, pohříchu na ujmu myšlenkové svobody a odpoutavajícího se ducha od autority. A protož vzhledem ku mezím jež dilem doba myšlenkám vykávala i k oněm jež nedostatkem duchové energie ano i filosofické vzdělanosti a nadání většina spisovatelův sama sobě kladla nelze se diviti že úhrnek myšlének nových, a velkolepých byl méně patrný v oné době nežli jak by se z hojnosti spisů tehdáž sepsaných souditi dalo. Vzdělanost se širila avšak osvětě zbývala toliko úzounká cestička a ideí, ježby na skutečně odpoutané duchy v politickém a náboženském ohledu ukazovaly, majíce spolu důležitost pro potomstvo bylo po řídku. Za hvězdu první velikosti na literárním nebi doby této bychom skutečně jenom Chelčického považovali* kterýžto, jak se nám zdá, smýšlením a původností ducha nejen své vrstevníky v ně vlasti předčil ale daleko nad názory století svého pokročil.

Filosofickému duchu a osvětě vůbec nebyla však ještě nastala chvíle probuzení. Ač mnoho se již činilo k důkladnějšímu pochopení

starých mudrcův, ač boj humanistův proti skolastice už tak daleko dospěl že se na vítězství humanismu už pochybovati nedalo, přece myšlénka osvěty nevítezila posud na čistě myšlénkovém poli, nýbrž nové toliko bojiště si vydobila z něhož později teprv výkvět její se vyvinul.

Reformace totiž rozšířila své působíště. Pokud na českou pouze se obmezovala půdu nelze jí bylo zakotviti se u vzdálných národův. Ale jiskra z Čech vzlétlá padla na úrodné role a brzo se v celé střední Evropě objevily tytéž boje autority církevní se svobodou myšlení a smýšlení jimiž česká zem na všech stranách druhdy byla vzplanula. Nastaly však boje tyto v příhodnější už době, kde mysly všechny už připraveny byly na nov. světlo. Snadněji bylo Lutherovi a pomocníkům jeho proraziti učením o němž se nedalo už říci že jest novotou neslýchanou. I Německo cítilo už potřebu reformy náboženské a vítán mu hlasatel její. Netoliko bažení po náboženské, nýbrž po duchové svobodě vůbec prospělo vzniku reformace německé, ač pohříchu počátkové její na zásadách poměrně obmezených přestávali, a ona sama z dogmatických církevních, strannických a nedovedených úsudků nevybředla. Proto pro všecko se uznati musí že reformací se odtrhl myslící duch od autority, že se sám sobě a tomuto světu zase navracel. Nejprv ascetické názory utrpěly protestantstvím porážku a mnišská chudoba a život bez práce, přestal býti svrchovanou zásluhou. Tím zajisté nastal nový život v střední Evropě jenž se i působení na Čechy nemínil. Jiné zajisté už se rozšířily náhledy o národu českém a náboženských jeho snahách, i nastala Římu nesnáž nyní mnohem větší, neboť Lutherovo učení hned z počátku do širších zasáhlo kruhův nežli Husovo a stoupencův jeho.

Čechům ale reformace německá nic nového, blahého nepřinesla nežli — že se rozmíšky v Čechách o jednu rozmnožily. — Bartoš píše v kronice pražské zmíniv se nejprv o Erasmu Roterodamském píše o Lutherovi: „Potom brzo vznikl jiný učitel za jeho času, Martin Luter, učený mnich řeholy sv. Augustina, v městě Vitemberce v Saské zemi pod panováním tehdaž osvíceného knížete Fridricha. Kterýžto jsa horlivý a zmužilý při zákonu božím mnoho také knih sepsal, veda k pravému smyslu zákona božího podlé zachovávání prvotní církve svaté, a podlé toho učil zmužile, kázal čtení svaté v jeho čistotě a prostosti, nic nedbaje na předky své a ustanovení lidská; to čině na odpor církvi římské... tak že v těch okolních krajinách německých národ ten, od dávných časův Čechům a Moravanům zlostný a nepřiznivý, k přijímání těla a krve Kristovy pod obojím způsobem přivedl... a skrze to okolní Němce s Čechy a Moravany z daru božího v přízeň a milost uvedl beze všech nesnáží, ježto prvě jaké nesnáze, války a pro-

tivenství jedněch k druhým bývaly, kroniky české široce ukazují; a nad to, že jsou Čechové a Moravané za předkův našich mnoho statků, prací a krve proléváním vynaložili, i kompakata od legatův stolice římské sjednali, chtějí v jednotu s nimi vstoupiti jakouž takouž kromě kalicha, a tudy kaceřování a jiná rozličná hanění, jimiž jsou je rozličně trápili, zastaviti chtěli, a nemohli tomu nic učiniti; nýbrž tak veliká nenávisť Němcův k Čechům a Moravanům bývala, že jim těžko bývalo o samém jménu jich slyšeti. A toho dovedili plijíce, rotíce a do nejhlubšího pekla je odsuzující; jednak klatby papežské na ně vydávali, jednak války a jiné zlé věci obmýšlovali. Bůh pak všemohoucí . . . ráčil člověka tohoto . . . vzbuditi, aby on to působil, a skrze známost zákona a pravdy, cizí národy z slepoty starodávních aby vyvodil a k světlu . . . přivodil . . .“

Z těchto slov slavného létopisce vysvítá že vzniknutím reformace v Německu skrze Luthera též poněkud aspoň se uchlácholila ona trvalá zuřivá zášť opozdilých Němcův proti pokročilým ve věcech víry Čechům, kterážto věc ovšem zasluhuje by se uznala. — Jinak ale vstoupil s lutherstvím opět jeden nový pohybující živel do valně pohnutého už společenstva a tím vzrostlo protiv s jedné strany ač s druhé ovšem myšlénka pokroku celkem nabyla posily.

Bylo léta 1517 když Luther proti Římu vystoupil a rázné jeho si počínání získalo mu brzo přívržence mezi utrakvisty v Čechách. Nejprv kněží Václav *Rožďalovický*, a Martin *Poduška* psali Lutherovi (l. 1519) a tím se započalo jakés spojení. Ale i mimo Prahu se zmahalo lutherství jako k. př. v Německém Brodě, kde kněz *Jan* se nejprv čtením spisů Lutherových zaměstnával. Nejvíce ale k rozšíření Lutherského učení v Čechách přispěli mladí Čechové mimo Čechy studující, již z ciziny se navrativše nejen nové evangelické názory s sebou přinesli horlivě je rozšiřující ale i valné množství spisů satyriických proti Římu tehdáž po střední Evropě valně rozšířených. O satyrách těchto mluví Gindely v historii českých bratří, uváděje že pocházejí z tiskáren bratrských, a v bibliothéce Olomúcké se chovají. Držíme se zde zprávy v dotčené historii podané: Jizlivá satyra *Rozmluva apoštola Petra se sv. Otcem Juliem II.* líčí, kterak papež se svým andělem strážcem ku nebeské bráně přijde maje svých dvě klíčův a snaže se jedním z nich otevřiti bránu. Ale marně. Tu mu anděl strážce radí aby nepoužíval klíče kterým otvírá skříně v nichž peníze za odpustky se chovají, ten prý by as nepomohl, nýbrž toho, kterým nebe na zemi otvírá. Ale i to bylo marné. Tu zatloukal na bránu a přikazoval by se otevřelo. Sv. Petr vyhlédl oknem a tázal se kdo je a co chce. Papež se nemálo podivil otázce této. Domníval

se že papežské okrasy a trojí koruna dosti zjevně mluví a právo jeho dosvědčují. Ale sv. Petr se ho táže čím si zasloužiti chce přístup do nebe? Na to odpoví Julius že, jelikož ještě papež na zemi volen nemá tedy jemu ještě důstojenství přísluší otvírati a zavíratí království nebeské. Aby však své zásluhy objevil, vypravuje kterak všemožně se vynasnažil aby římskou stolicí mocnou učinil a slavnou. Proto prý celý svět k vojně vyštval, aby hojně kořisti nabyl. Opravy v církvi jež aby římskému měšci škoditi mohly že nepřipustil a že zvláště poučen historií o tom co na koncilu v Basileji se dělo, nikdy konciliem nepovolal ač se byl stokrát slavnými slibů zavázal že sněm církevní povolá. Dále prý přestoupil věrnost i víru, přísahu i slib bez obtíže, jen když papežská stolice z toho měla prospěchu. — Petr vyslechnuv tyto řeči satyrickým způsobem přednesené tázal se kterak se stává že nástupcové jeho tak docela jinými se stali nemajíce okras jakýmiž on zdoben býval. Býval prý chudý, trpěl pro jméno Kristovo, kázal a poučoval svět. . . Julian jej několikrátě počti jménem hlapáka a jest mu o věcnatějších okrasách papežů a římské církve mluvití, jakož jsou paláce, bohatství, statky a j. v. a líčí život papežův jakožto šťastný nemravným požíváním. Hrozí se toho Petr a odežene papeže od nebe. Ten však hrozí že přijde s vojskem a že zažene Petra i jeho přívržence. . .

V jiné zase satyře rozmlouvá *Pravda* s kardinalem Riarim a poučuje ho jaké vlastnosti má míti kardinal. Skladatelem satyry této byl Marsilius Ficinus. Též se přeložily a tiskem vyšly tři traktáty jež složil hrabě Pico de Mirandola, čelící proti kněžím v Římě. Také spis Erasma Roterodamského o *rytíři křesťanském* přeložen byl a vydán tím umyslem, aby protiva nemravnosti v Římě panující na jevo vystoupila. — Satyra na poutnictví se nalezá též ve spisu: Rozmlouvání dvou osob Pasquilla a Cyra. Paspuillus má pro hanebnosti na římském dvoře spáchané putovati do St. Jaga di Compostella, potká na cestě Cyrusa, a rozmluva jejich poskytne příležitost k nojráznějším výpadům proti papežům. — Vlivem lutherství složen a leta 1521 přeložen a vytištěn byl též dopis papeže Lva X. Luciferovi. Papež si stěžuje na hrozící mu zúžení své moci a prosí svého mistra Lucifera aby mu přispěl vši svou mocností, což mu tento odpovědí z pekla také věrně slibuje. — Toho též roku do češtiny se přeložil spis lutheranský o přísahách biskupů, doktorů a učenců, ve Vitenberku latinou uveřejněný. Český překlad shotovený od Václava ze Zaboří byl rozmnožen přidáním takovýchto přísah. — První zde uvedenou satyru uvádí Junngmann č. 782 — b (III) pod nadpisem: *Spolu rozmlouvání sv. Petra apoštola a nejsvětějšího Julia druhého papeže a téměř při porodu*

daného angela buď zlého neb dobrého o moci církevní a též cirkve hlavé. Vyloženo a vytláčeno skrze Oldřicha Velenského z Mnichova l. 1520. Uveden jest spis tento mezi spisy polemickými. Druhou satyru a traktaty Piky z Mirandoly uvádí Jungmann mezi spisy filosofickými (III č. 213.) pod nadpisem: *V tomto sebrání o těchto věcech pořádně se pokládá: Spis vtipný Marsilia Ficinského kterak pravda k kardinálu Riarovi přišla, o úřadě kardinalském vypravující mu etc. — Dvanáctera sprava boje křestanského od Jana Piky hraběte Mirandulanského. Dvanáctera zbroj rytířství křestanského. Dvanácte povah pravě milujícího (t. boha) l. 1520 v Béle... od Oldřicha Velenského... Spis Erasma Roterodamského uvádí Jungmann mezi spisy filosofickými (III č. 211): *Přeutěšená a mnoho prospěšná kniha Erazima Roterodamského o rytíři křestanském 1519, v Béle, nákladem a péčí Voldřicha Velenského z Mnichova.* Překladatel připsal spis svůj Janu Spetlu z Janovic a rozmnožil original výklady kterýmiž spisu tomu teprv žádoucího rázu časového satyrického dodal. — *List od papeže Lva kterak Luciporovi a vši obci pekelné psal* uvádí též Jungmann co překlad z německého, jmenuje však V. Danka z Kubína překladatelem. —*

Mnohé kroky se učinily k rozšíření učení Lutherova v Praze, ale nejvíce v tom ohledu působil Havel Cahera, Matěj poustevník, kněz Martin, mistr Brikci a kancléř starého města pražského Burian z Kornic. Cahera byl rozený v Žatci, syn chudého řezníka, Študoval v Praze a stav se mistrem na universitě věnoval se kněžskému stavu a byv za faráře do Litoměřic dosazen rozpadl se brzo s obcí tak že faru opustiti musil. Odebrav se do Vitenberku seznámil se s Lutherem a působil prý že Luther pověstné psaní na raddu pražskou shotovil, v kterémž Caheru doporučil Pražanům. Navrátiv se do Prahy stal se Cahera farářem v Tejně kdež z kazatelny horlivě rozšiřoval lutherství ale v brzku se pronevěřil. Kněz *Martin* kazatel v Betlemě, český bratr, horlivě jej podporoval. — V dějinách pisemnictví si vydobyli místa *bratr Matěj, Burian z Kornic, a Brikci.* O bratru *Matěji* píše Bartoš že byl poustevník prostého řádu, řemesla někdy kožešnického, rodem od Žatce, kterýž nemaje na hlavě své pleše římského. *Nedávno před tím než do Prahy přišel jsa na poušti několik let život vedl bahumyslný a nábožný; potom nucen jsa vnitřním svědomím, šel jest do Prahy z dobré a žádostivé horlivosti mysli své, ... a tu počal kázati slovo boží... někdy po hospodách, někdy po ostrovích a po březích..* Po tomto bratru *Matěji* nachází se několik pisemních památek. Již léta 1519 sepsal *Napomenutí Pražanům, L. 1525 spis, kterýž Matěj v Praze administratorovi mistru Havlovi Caherovi*

s žádostí spásitelného dobrého sepsav, do Týna na faru poslal. Mistr pak zlé za dobré navrácuje, Matěje hned i s poslem do itlavý vsadil. A to se stalo v sobotu před třetí nedělí v postě l. 1525. (Jungmann.) List tento obsahuje mnohé dobré, jadrné věty jakož vůbec všechny Matějovy písemné plody živým jsou důkazem že prostý muž tento veliká měl nadání a vlastním duchem a soukromným čtením i přemejšlením hojně nahradil nedostatek školních štadií. Uvádíme zde některá ráznější místa z dotčeného listu:

„Pravá láska křesťanská k tomu nutí a vede člověka každého věrného: co by mu se nelíbilo do člověka bližního svého, nemluví o něm krom očí čehožby mu nesměl vůči mluvíti . . . Příklad pán bůh jednomu každému péči máti o svém bližním . . . tehdy bude bez přijímání osob chudému jako bohatému, obecnímu jako jménem duchovnímu, pravdu sobě pověditi, a škodu sobě ukázati z povinnosti lásky křesťanské. Které jsou pak škody a zlé věci při vás, ješto jich i dě nepřijímají ale za zlé a zcestné je mají, i já s nimi pane administratoře s jinými preláty, těch já před vámi tajiti nebudu a nemohu. Než prosím, sneste mne; však jste pak někteří magistrati, a písmo dí: Umění muže po netrpělivosti poznáno bývá, a tak po netrpělivosti nemoudrost a bláznovství se ukazuje. Toho považ, mistře Havle, jakým způsobem a příčinou přišel jsi v ten úřad administratorský, nepřímým-li úmyslem a dveřmi pravými. . . čili podvodně a pod pokrytím? . . . Nedotýkám tuto věrných pánův ze všech stavův, že jsou tě dobrým úmyslem a dveřmi k tomu ústavu volili, pod způsobem ovčím vlka neznajíce, proto že jsi byl v Němcích u Lutera. . . Tam si byl ve Vitemberce na čtvrt léta, všechno si u nich chválil a velebil, v přítomnosti jich žádných jsi jim odporův nečinil. . . a přišed od nich do Čech, též jsi učinil, všechno chválil a velebil, i to psaní, kteréž Martin Luter do Čech učinil o řízení kněžstva, právě, že jest z raddy a vůle tvé bylo, a že jsi k němu rozumy dával, nutě k tomu Lutera aby tak psal: a potom jsi to i jiné učení jeho za bludné a kacířské položil a odsoudil. . . Pohlédiz nyní bídný Havle kam jsi zašel a kde jsi se octl? . . . Ó Havle! kdo tobě má dobrý věřiti, a ty při prvním i při druhém nestojíš ale sám sobě lež dáváš? A potom jsi kázal kázání bouřlivá, nepokojná, vražedná proti pravdě boží. . . To jste činili i s jinými kněžími po farách, lid proti lidu stavějice, různice a sváry v lidi rozsívajice, hanějice a kaceřujice, kacíře bludné i pikarty kněžím věrným a lidem dobrým, jich učení následujícím jste dávali a spílali na kázáních svých. . . A oni pak nežliby vám za příčinu různice a svárův byli dobrovolně z Prahy vyšli aby vás s lidem uspokojili. A po jich pak vyjití z Prahy co jste způsobili a zjednali v lidu obecném skutečného zlého, to jest všem lidem známo, jaký ne-

pokoj, pokušení násilné, trápení tyranské, vězení nekřesťanské, mučení ďábelské, mrskání a cejchování neobyčejné, v pohanech ani v Turcích nebývalé, z řemesel a z cechův vypořádání, chudým lidem živností odjímání i od města vypořádání. To však všecko bezpráví a ta nekřesťanská a pekelná krivda věrným a nevinným lidem se dala i ještě nepřestává, předkem skrze tebe, mistře zlosti Havle! a tvé knězi některé a jiné mocné tvou zlostí oslepené v úřadě! — Neb jsi ty kázal mnohokrát a často po té bouřce s některými kněžími tvými, na věrné a proti dobrým a nevinným lidem věci nejisté, nepravé, lživé a falešné pravě: že měli všecky lidi napořád mordovati, muže, ženy i děti, nešlechtní zrádci kacířští a pikartští, a že vám bůh dal nad nimi vítězství. Tu jste Te Deum laudamus zpívali, a zvonili všude po Praze, po vší zemi české, i do jiných zemí jste za jistou a pravou věc rozepsali a k tomu pečeti své přitiskli na lež, do měst, městeček i všem stavům. A knězi vám v zlostech podobní někteří též kázali, jako i vy, jinde. A to všecko, jako nebe daleké od země, nepodobné k pravdě, ale pouhá lež; a tou svou lží nadělali jste po jednou mnoho tisícův lhářův: ano není nikdá slyšáno, aby ovce vlky dávaly a slepice lišky hubily; ale přirozená věc vlkům ovce žráti a liškám slepice bráti. Ó běda, přeběda vám všem kdo jste příčina toho zlého... Tuto pak vás i každého prosím aby mi za zlé neměli, že tak svobodně o vaší lži mluvím... to proto činím že nejsem logikář ale prostý lejk. Také neumím obalovati ale než prostě mluvit, říkati dobrému dobré a zlému zlé, bílému bílé a černému černé, krivdě lež a pravdě pravda, tak po česku jak písmo svatá znějí atd. atd.“

Listův z vězení psal Matěj několik, též jich obdržel mezi nimiš dopis kněze Jeronýma faráře Havelského jest zajímavý proto že v něm se vytýká Matěji bohatství duchem ale i přepych. „Poznávám milý bratře Matěji“ — píše kněz Jeroným — „bohatství kteréž jest bylo při tobě i na poušti skrze pilnou práci, časté modlitby, čítání a přemýšlování... že jsou nepřátelé to bohatství odjali vpustivše v tvé srdce zalíbení: ty že jsi bohatý v rozumu zákona božího, kterýmž by převyšoval všecky doktory, i pikarty, všecko také kněžstvo... Ó jinak již milý bratře Matěji na sebe jsi vynesl: jedno roznášení traktátův starých kacířů tábořských, v nichžto mnohá rouhání jsou sepsaná, z nichžto mně jeden jsi poslal. Mnohé všetečnosti a rouhání v sobě ten traktát má, zvláště ten, jimž potrava páně a nápoj v lehkost se obrací těmto slovy: Bytem přirozeným a nejvyšším tělo Kristovo jest na nebi, druhým duchovně prostředním bytem jest v lidech nábožných bohomyšlných, třetím nejnižším bytem jest v svátosti svátostně... Cizí hlas: svátostní tělo, svátostní krev, žehnaný chleb, žehnané víno, *znamení*

těla Kristova, *znamení* krve Kristovy. Kacířská písma milý bratře Matěji, mnoho jsi jim strávil: Skříneckého, že jest se po druhé kritil a pikartem jest, a jiných mnoho, *ježto jim ani co do slova božího jest, ani do postův, ani do hříchův odpuštění a růstání* . . . Skrze takové mistry cesta bude v rouhání dána . . . mnozí falešného jich učení následovati budou jichžto čeká rychlé zatracení . . . Ó pohled na to dílo!.. poznej že jsi bídný a chudý, ač snad se domníváš že jsi hojný a bohatý, buď v učení, buď v vtípu, buď v svatosti, buď v pokoře. Ó buď chudý duchem v pokoře a umění, a ne bohatý s pikarty! Napomínám tě . . . navrátě se na poušť čiň pokání . . . od učení rozličného neovtvarného odstup, poznej se, nech bohatství v umění napřed povědéném, buď chudý duchem, navrať se zase na poušť, svůj život dokoněj! atd.“ Na to odpovéděl bratr Matěj dlouhým psaním v němž mezi jinými i tato místa se nacházejí . . . „litujete mne snad proto že mne za bludného a za pikarta soudíte býti, že jsem pravdu boží zastal a křivdu antikristovu oznámil, a jako nečistou nevěstku nahou všem zjevně ukázal a mrzkost její na světlo vynesl. Toho soudu a křiku vašeho já . . . nic se nelekám, nebojím ani strachuji. Neb jest obyčej a povaha všech synů papežových, kdoby jim pravdu pravil, jich nevěru, neřády a hříchy ohavně trestal a prebendy ujímal jim, ten každý musí za kaotře a pikarta držán a nazván býti, protivensství a hanění a žalování od nich trpěti, vedle svědectví všech písem . . . Ale mne jest to na nejmenší od vás, nepřátel pravdy boží za takového souzen býti, nebo vim že mi tím neškodíte, aniž vlasu jednoho s hlavy sejmete bez vůle boží . . . Dále dotýkáš . . . traktátu . . . starých Táborův, že by bludný a kacířský byl: a proto ty, ani žádný z vás neukázali jste lepšího a důkladnějšího smyslu, a zdravějšího rozumu . . . neb vždy nemůžete . . . ukázati a provesti v pravém smyslu, a v zdravém rozumu, aby tak bylo, jako vy kněží antikristovi míti chcete a pravíte: že máte pána Krista svobodného, podstatného, bytného, boha živého, jako na pravici boží sedí v nebi na oltáři v svátosti. Ale toho z víry nedržíte; toliko pro slávu a poctivost svou a pro prebendu tučnou tak vyznáváte před lidem obecným, aby se domnívali, že jste vy stvořitelé boží, jakož tak i někteří kázete . . . Píšeš a velíš mi na poušť a tam pokání činiti . . . ale . . . mně není potřeba proto na poušť choditi . . . Ale všem kněžím, synům papežským, jest veliká potřeba, a já vám radím aby jste šli na poušť nechajíce papežského antikristova ustanovení a neřádného i bludného učení, a tam abyste činili pokání z toho co jste lidi zavedli, na dušech zmrdovali, jsouce sami zavedeni a zajati do Babylosa římského, skrze antikrista, krále nestydaté tváře . . . Nebo ač vy se chlabíte a velebíte . . . ale pravdě zákona božího nemáte žádného základu . . .

ale všechno zpět a neřádně činíte i vedete, a téměř jako v kole chodíte v samých jednak ustanoveních a nálezcích bludných a škodlivých antikristových... Ale již povím vám, kněžím, nekňěžím, novinu divnou, ale bojím se, vám nelibou... o tom: že již brzo pán bůh milosrdný propustí a vyvede lid svůj z vězení babylonského, totiž z moci římské, antikrista zlořečeného otce vašeho. Nebo již všudy.. téměř po všem křesťanstvu, po zemích a krajinách ruší a kazí se moc jeho nepravá a nešlechtná; neb všudy jednak přicházejí lidé k známosti pravdy, víry, lásky a naděje skrze čtení J. Krista.... Také již odjímá bůh království své z moci falešných prorokův, mistrův a zákoníkův, a dává je jiným věrným lidem... Snad již víte o tom, kterak jest otec váš a hlava, antikrist, klesl a přemožen a z víry držím že i zkažen bude: svou mocí falešnou.. Povězte mi také něco o tom arcibiskupu uherském, skrze kteréhož a vás preláty pražské ta různice a pokušení násilné přišlo na věrné v zemi české, zvláště v Praze. 69) Toť ten váš vůdce a správce falešný, s kterýmž ste se byli spojili!.. I pohleďtež věc jest vás uvedl lotr zrádný a kam se jest děl?... I to držte tuze, jakkoliv chcete, zuby i nehty, že vám pán bůh to vladařství nad lidem svým i všelikou správu neřádnou vydře a vezme z rukou vašich. Na to jest přijíti, stuj dlouho neb krátko... Také vězte, že již p. Ježíš v příchodu blesku svého, totiž pravdy své, všudy tepe a kazí antikrista duchem úst svých skrze věrné kazatele a učitele čtení svatého svého... také již jej všudy vyhledává po zemích a krajinách p. bůh všemohoucí s světlem a lucernou slova svého svatého... právě jako onoho zloděje a morděře, kterýžby se po tmě kryl, a v noci s světlem všudy nalezen bývá: tak se nyní děje antikristu a synům jeho i všem sluhům a holomkům jeho.... atd. atd.“ — Podotknouti dlužno že odpověď tuto psal Matěj když už z vězení byl propuštěn.

Mnohem ráznější a obsírnější jest list toho bratra Matěje poustevníka pánům Pražanům poslaný (1519) kterýmž hříchy neb neřády všech stavův oznamuje a tresce. Práví tu mezi jiným: „Někdy v Sodomě, v Gomoře, v Seboin, v Adamě, v Ninive, ježto se za živa do pekla zpropadaly, nečte se, ani slyšáno jest, aby tak hanební a mrzí hříchové tak obecně se páchali jako nyní v těchto dnech posledních, ve dnech antikristových, v časech nebezpečných, kdežto nad počet písku mořského, nad číslo prachu zemského rozmnožili jsou se hříchové a nepravosti... Nyní slyšeti o bojích, nyní se všudy domnívají války a nepokoje v zemi této české pro svár a neshovornost všech stavův, povstávajících proti sobě, neb všudy povstává lid proti lidu tělesně i duchovně a v tom mezi nimi ustaviční svárové, různice, nepokoje... Hlad tělesný byl, a duchovní ustavičně jest... A snad již: kterakby

to bylo, ano plno kněžstva, kazatelův, učitelův a kněh nečíslný počet i lajkové mají? Všecko nic platno není, mnoho poslouchati, mnoho čísti, mnoho kázati, mnoho vůli páně znáti: nebudeme-li toho všeho v skutku plniti a zachovávat, což se káže, co se poslouchá, co se čte, co se mluví, vždycky bude duše hlad trpěti a žízeň. . . . Horní se také mnozí, ze zlého v horší prospívajíce, zrazují se, spolu se nenávidí. Ale toto přenebezpečné v těchto dnech se děje, že množství falešných prorokův povstalo a vyšlo a množství lidu svedeno, a ti jsou z duchovních i z nábožna pošmourných, z světských i tělesných. Ale největší díl jich pod jménem duchovním, ježto se zdají lid věsti a spravovati: ani pak mnohé svedli i zavedli, a to proto že se rozmnožila nepravost a zlost, a ustydla láska mnohých až se i v jed obrátila. Z toho vyšli bludové, kacířstva, nevěry, svodové, zákonové lidskými nálezkami ustanovení, řeholy mnišské, bosácké roty mnohotvarné. . . . To nebude chyba papežův, kardinálův, arcibiskupův, biskupův, probotův opatův, převorův, arcidiakonův, farářův, až do strážníkův, bosákův, mnichův i všech klášterských řeholníkův: taková všickni, kteří jsou v ty úřady a důstojenství vešli, ne dveřmi tichého a pokorného beránka. . . . ale pro čest a chválu světa tohoto; ne pro čest a chválu pána boha všemohoucího, ne pro spasení duše své a bližních svých, ale pro život rozkošný, sytý, vykrmený, pyšný, lakomý, smilný, nečistý, plný všech hříchův nešlechtných a mrzkých napřed jmenovaných; a k tomu, vkoupil-li se kdo skrze zlato a stříbro, a zase všecko za peníze prodává: taková všickni jsou svatokupci a svatoprodáváci, kacíři a falešní proroci, jsou také lotři a zloději, a zloděj nepřichází jedině, aby kradl, mordoval a zahubil. . . . Skrze takové správce pyšné, lakomé, smylné, nečisté, ožralé, svatokupce a jinými hříchy pokažené kněžstvo, všecko zlé a nešlechtné, všickni hříchové a nepravosti vzešli a vznikli jsou v obci křesťanské, a všickni bludové a svodové. . . . Pravých pak a dobrých kněží nic se tuto nedotýče. . . . Všecko se to děje v těchto časích na kvasích nešlechtného lidu panského a zemanského, když o polovice a o plné žerou a pijí, a jako do sudu do sebe lijí a potom pesky zase vracují, tak že všecky stoly i kouty budou plni vývratkův mrzkých a ohavných. . . . Takt se milují mnozí, že sobě dříve času zdraví i života ukrátí skrze neskrovné žrádlo a pití. Také milují měkké léhání, dlouhé a rozkošné spaní, v měkkém a dlouhém rouše chození, časté a lahodné v mytudinách se mytí. A z toho ze všeho hotoví a kvapni takovi bývají k smilstvu a k cizoložstvu a k všeliké nečistotě; nebo tělo vychovalé a vykrmené hotovo jest ke všem smilným a nečistým i sodomským hříchům. . . . Mezi pyšnými, dí písmo, jsou vždycky svárové. Toho snadný důvod a rozum makavý. Proč v zemi

této takové rostržky a nejednoty mezi stavy všemi třemi jsou, tak že několik let již ta nesvornost mezi nimi se thče? tak že, co sněmují, rokují, namlouvají k jednotě, k smlouvě, nic tomu nemohou učiniti, ale vždy více hořkosti, nechuti, nelibosti, svárův, různic, kyselosti, nezvolnosti, soudů, pňhonů, nelásky, nepřizně, zlosti, nevěry, zrady a téměř žádného srovnání a upokojení mezi sebou mohou míti. Co na jednom sněmu k něčemu naměří, na druhém sobě nezdrží, anobř než druhý sněm přijde až do druhého sobě nic nedrží. A co všecko působí než pýcha, hrdost a svá vůle? . . . všickni což jich jest, . . . každý na svou mísku hrne a táhne, každý své chvály a zisku tělesného v tom hledá, a zvláště řečníci kteřížto jazykem zadek pasou a darmo nic mluvíti nechtí, žádný žádnému v ničemž poddán není a býti nechce, každý svou píště a na svém smysle a moudrosti zavírá. A to na všech sněmích a sjízdách se děje. Málo kdy co moudrého sjednají . . . darové i dárkové jim oči slepili. A to všecko pýcha hrdost a žádost cti a chvály světa tohoto v nich působí a jedná, aby se hryzli, kousali, žrali, ač i zkažení budou jedni od druhých, a v takové pýše luciferové a v své vůli satanově, jakož jim toho nelze po malém času ujíti . . . bědat jim na věky bude! a zvláště kteříž chudinu svou násilně lonpí, dron, šacují, jich mozoly a statky žerou, roboty bezprávné, berné časté vzkládají, úroky nespravedlivé berou sirotkům mnohým statky berou . . . a to všecko na svou pychu zlořečenou nakládají, na syny a dcery své mnohotvárnou a nesmírnou a luciferovou pýchu strojí a připravují, z chudých některý potřebný oděv snímají a na se zbytečný a nepotřebný strojí; někdy prostý pokrm a rovný nápoj chudým odjímají a sami nad potřebu žerou a pijí rozkošné a drahé věci . . . To všem hrdým, pyšným, povýšeným v světě, milovníkům cti a chvály své, kteréhokoli řádu aneb stavu: císařského, královského, knížecího, panského, rytířského, městského, až do sedlského; též duchovního stavu: papežského, kardinalského, biskupského a tak dále až do každého kněze, všem komuž se hodí . . . Oděv na obojím pohlaví těch lidí povýšených pohanský a sodomský se vidí, a zvláště na mužském pohlaví; v těch kabátech a nohavících právé sodomsky chodí, odhalující se a svlačující až do kabátu před pohlavím ženským a panenským, beze všeho studu jako hovada . . . Brousit se mečové, strojí se střely, natahují se lučiště, pohotově jsou děla, připravuje se zbroj rozličná den po dni. Nespít ďábel, jako lev obcházaje, podněcuje a popuzuje z dopuštění božího mocných a povýšených, aby se spolu kyselili, hořčeli a vadili; poddýmuje satan aby se oheň zapálil: strach, aby pak až do pekla nehořal. Zapálí-li se a počne hořeti válka a krve vyhlití: na boží milosti, kdy tomu konec

bude! nesvezet se jistě na mále, až někde paseka a hromada zmodrovaných lehne, až krví zemi napojí, až zlomí rukama někteří nad sebou! . . . Zvědíť po malých časích když pomsty boží půjdou, a oni když utíkati budou z komory do komory, z pokoje do pokoje . . . atd. atd.“

Listy Matěje poustevníka v sobě chovají zajisté mnohé známky tehdejšího ducha časového. Horlivost náboženská tu za základ se klade opravám mravů a pokleslých společenských poměrů. Matěj zdá se že cítil v sobě povolání proroka. Domníval se že zámysly své aspoň částečně provede. Žádal v právě uvedeném listu obec pražskou by mu povolila veřejně v Praze kázati a mínil totéž i na jiných místech v Čechách učiniti. Z listů vysvitá ovšem že se mu řečnických nadání nedostávalo. Avšak rozohněná jeho obrazivost zdá se že nedopouštěla rozumného rozvážení. Činnost jeho však i v žaláři byla neustálá jakž dopisy jeho dokazují. Půl druhého léta strávil na rozkaz Caherův v žaláři a když pak propuštěn byl odebral se na Moravu k p. Janovi Dubčanskému a účastnil se na založení nové sekty tak zvaných Habeovancův, sekty to namnoze přímo rationalistické a částečně s náhledy Zwingliho souhlasující. — O rozšíření učení Zwingliho v Čechách se tehdejší zasazovali Němci Michal Weis, Jan mnich a Čech Jan Čížek. Okolo 1526. Přeložil-li Čížek spis Zwingliho o večeři Páně do češtiny nevíme, jistě však jest že jej v Čechách rozšiřoval, a k těmto jeho snahám se táhne Lukášův horlící list proti této německé propagandě její jsme na strance 768 uvedli. Pravili jsme že se o rozšíření lutherství v Čechách nejvíce horlili Cahera, Burian z Kornic a Brikcí. Bratr Matěj, jak se zdá, snad více proto nadřžoval Lutherovi že v něm viděl posily ideí reformaterských vůbec než aby mu věroučné články Lutherovy byly celkem za dost činily. Postoupilť on myslí svou zajisté dále než Luther, jakž později se dokázalo. Naproti tomu učinil Cahera kroky na zpátek stav se administrátorem, a stal se zuřivým stranníkem pověstného Poška z Vrat. O veřejných poměrech mužův těchto podává Bartošek písař v kronice pražské dosti zevrubné zprávy, vyličuje zvláště kterak Cahera od dřívějšího přesvědčení svého upustil a jak s bývalými spojenci svými nakládal.

„Znamenavše všickni stavové“ — píše Bartošek — „k čemu se jest nachyloval (Cahera) podle zdání jich, tak jakž jsou v kostele na kázání jeho slyšali, domnívajice se, že bude syn pokoje, a neznajice pod přikrytím jedu potvrdili ho samého za administrátora, do kteréhož úřadu se ošemetně a nevěrně byl vplakal. A když již dokonale ten úřad byl mu puštěn, přijal také k tomu faru v Týnském kostele. Tu se již byl napravil, a co v něm pokrytého bylo, pomalu dále a dále

z sebe vyléval, zapíraje všeho toho co jest prvé mluvíval o Římanech i o té stolici; obyčejem Rokycany, a na narčené Pikarty bez jich provinění se obrátil, hromem tepa na ně se všech stran nestydatě, lež nestydatou a nešlechtnou sám sobě i ústům svým dáváje, že jest bylo se čemu diviti proti prvému jeho způsobu. Ale tento Havel maje dobrořečiti lidu šlechtnému, zlořečil . . . neb maje býti pastýř ovcí, obrátil se v vlka . . . i v tyrana nevinné krve lidské žádostivého . . . jsa největší příčina z kněžstva toho podzvížení kteréž se stalo v Praze. . . A kdož největší příčina jeho povýšení byli ti jsou zlou odplatou od něho brali“ . . . atd. Jakým způsobem se Cahera nevděčným ukázal svým bývalým spojencům zvláště Burianovi z Kornic a Bričímú líčí též Bartošova kronika. Burian z Kornic i Bričí, mimo jiné, bez důvodů ze spiknutí viněni a uvězněni byli i nastalo v Praze pronásledování lidí pokročilejších nad utrakvisty, jakož i veliký zmatek a různice. Purkmistr Pašek a přívrženci jeho veřejným listem (l. 1524) ospravedlniti se snažili. Při schůzi vypsané (7. listop.) a držané v Praze stvrdilo se šest a dvacet artikulů z nichž *čtrnáctý* zní takto: „Traktátův všech bludných a kacířských v městě našem abychom prodávati nedopouštěli žádnému, *pod ztracením hrdla i statku a vypověděním z města a těch všech traktátův pod spálením*; nýbrž jestli žeby kdo co nového a nových učitelův přinesl, nejprv s tímto se nevykládaje, právu duchovnímu toho aby podal. Jestli žeby právo duchovní uznalo, žeby se tu nic nenalezlo, čímby lidé měli nakaženi býti, a to by p. purkmistru a pánům oznámili, žeby takové knihy se mohly prodávati: teprv z dopuštění p. purkmistra a pánův aby ten, kdož je míti bude, prodávati, a jinaké nic.“ . . . Censurní to nařízení utrakvistů proti spisům bratří, lutheránův atd. jest vzhledem k vyřknutému spolu trestu velmi smutný zjev strannické přemrštěnosti! — Žaloby na vězné vržené nezůstaly bez odpovědi v níž se nalézá i následující stížnost na Caheru: „Několik artikulův on Pavel mezi jinými napsal, jako o ženění kněžském, chtě aby se ženili, a kněží v *cancelum* aby nechovali svátosti těla a krve páně, to oznamuje, že kněžským zanedbáním zvláště po vseh to někdy zpráchniví, zkyselí, a jiného mnoho při tom napsal, atd.“ — Článek tento se patrně týkal spisův Caherových. — Písemních památek pře této se týkajících stojí ještě několik, mají však více historické nežli literární důležitosti. Jedině opominouti zde nelze list jež Martin Luther poslal Burianovi z Kornic l. 1524 v němž mezi jiným praví: „Jak velikým úsilím mne k tomu přinutil, jak velikou horlivostí a snažností nabádal, abych knížky své spěšně do Čech poslal. Potom cožkoli jest napominání, cožkoli jest o místech jistých ukázaných v těch knížkách, to jsem z jeho ruky měl; onť jest připisoval. Kteréž byl tobě

poslal ty věci, ale nemohl jsem jich naleznouti. Ty nak nepochybuj . . že knížky ty ode mne složeny jsou . . . Nie není v těch knížkách mého jedině toliko to samo naučení a způsob i písemné rozmlouvání; jiné všecko jest Havlovo . . .“ Jiný též list poslal Luther k Havlovi v němž jej úsilovně napomíná by se obrátil.

Mezi tím Burian z Kornic dny své ve vězení trávil až teprv „v pátek na den sv. Floriana, l. 1525 doktora Burjana kancléře, jenž u vězení od vigíli sv. Vavřince minulého roku až do tohoto dne byl držán, tři čtvrté léta bez pěti dní . . . z města ven z Prahy vypověděli.“ — (Bartoš) Brikcí též propuštěn odebral se k ospravedlnění svému do Uher ke králi Ludvíkovi. Burian z Kornic přeložil l. 1522 jeden z větších spisů Lutherových do češtiny. Další jeho a Brikcího literární působení padá do doby hned příští. — Spisů Lutherových něco už v této době do češtiny se přeložilo ano i polemika proti Lutherovi nedřímala. Spis od bratří v Bolešlavě vydaný l. 1500 má titul: *Spis tento ve jménu Páně učiněný, v němžto nynějších novověrcův neplná a necelá anobř kusá víra s mnohými a jistými důvody písem sv. z zákona božího se ukáže.* (Vyšel as l. 1522.) — Uvážíme-li že se lutherství teprv okolo l. 1520 v Čechách ujímati počalo nelze nám upírati že se jím během málo let i na literární theologické půdě dosti živý ruch probudil, ač pohříchu nepřispěl k narovnání nýbrž k většímu zapletení poměrů veřejných. Nejen že v záležitostech utrakvismu vůbec se stal nový obrat, ale i bratřím českým vyrůstala nová protiva. Učení Lutherovo, ne tak kázně křesťanské se týkajíc nežli článků víry nelákalo bratry jejichž společnost přede vším na zachování dobrých mravů hleděla. — Lutheranství způsobilo při vyznavačích v celku živějšího náboženského ducha a čistší nadšení pro víru nežli v Čechách před tím za dlouhý čas bylo; nicméně dopouštělo přistupování k sobě z mravných i světských podnětů jednostejně; pročež počet vyznavačů jeho rostl den ode dne a zbuzoval starověrcům pod obojí i pod jednou přijímajícím záhy strach o úplné podvrácení posavadního církevního zřízení. Lutheráni čeští byli hned při prvním začátku v jiném postavení k církvi než lutheráni němečtí neb v jiných zemích. Jinde zřizovali nové církevní spolky, odtrhující se od církve římské; v Čechách zůstávali při své posavadní církevní společnosti totiž při straně pod obojí, ale neohlíželi se více po poměrech této strany k církvi římské, tak jak spočívali na psaných úmluvách basilejských, nýbrž považovali odtržení její od církve za věc odbytou, brali prvotní základy reformaci české za stejné se základy nové své víry, a hleděli novým řádům a novému učení svému v též celé církevní společnosti platnost způsobiti, ku které posud patřili. Administrator a konsistoř strany pod obojí

měla již být něco jiného než co byla posud.“ (Tomek, o círk. správě strany pod obojí v Čechách.) Literatura doby tehdejší nám podává hojných důvodů, která odvislost od Říma články basilejskými uznávaná v nitru církve české dostatečně byla podryta a tudíž přímo illusorní. Papež tu příliš často antikristem, hierarchie pak zřízením ďáblovým jmenována než aby svazek tento byl jakés pevnosti míti mohl. Avšak teprv Luther promluvil slovo rozhodné čímž i stranu ruchu v Čechách hned z počátku získal. Jeví se však spolu že se tím ustálení ve věcech církevních v Čechách znovu přerušilo, což i literatura česká pocítila nesprostit se doposud nadvlády rázu náboženského.

Č Á S T P Á T Á.

Od Ferdinanda I. až do Ferdinanda II.

(Od r. 1526 do r. 1620.)

I.

Politická a náboženská akta.

Přistupujem k době v nížto jazyk a literatura česká *poměrně* největšího dosáhla rozkvětu, a pak, na konci doby této téměř mžikem na tak nízkou stupeň byla svržena že se na opětém povzbuzení jejím ne bez práva pochybovalo. Příčiny vzniku jejího ležely patrně v poměrech jejích vnitřních, pád její ale připraven byl událostmi vnějšími, mimo obor a moc její ležícími, totiž politickými. Politické události vůbec doléhaly na český národ v této době způsobem pamětihodným. Koruna česká, připadnuvši r. 1526 rodu habsburskému po téměř stoletém vnitřním potřásání na kratičký čas z rukou jeho vypadla, načel z novu, železným svazkem se k němu připoutala. Úsudek o všech událostech těchto leží mimo kruh našeho pojednání a podáme toliko stručnou trest dějin, pokud vliv jejich na život literární vysvítá.

Úmrtím krále Ludvíka byl trůn český uprázdněn. Tehdejší purrabí Zděnek Lev z Rožmitála rozeslal list po všech krajích království kterýmž všechny tři stavy na obecný sněm pozval a je napomínal by se skutečně sešli. V listině této praví Lev mezi jiným: „Pokládám sněm obecný tomuto všemu království na hradě pražském, v sobotu po sv. Jeronýmu nejprv příští (6. října 1526) tak aby se povinné a náležité potřebí tomuto království, jakž jsou ve deskách a v zřízení zemském zapsané náležitě rozvážiti mohly . . . Také Vaším Milostem a Vám oznamuji jest-li žeby kdo toho v vědomosti neb v paměti neměl, kterak jste se povinni vedle zřízení zemského zachovati, a zvláště toho času, ježto nepochybují, než že z toho žádný z vás vystoupiti neráčíte; následující tři artikule podepsané zde kladu . . I . . aby soud zemský před se beze všech překážek šel a trval . . II . . aby král český volen byl takž jakž od starodávna bylo . . III . . Chtěl-liby kdo

mocí vtrhnouti, neb žeby vtrhl do komory české, chtěje tudy království obdržeti, proti tomu abychom sobě všickni pomocní byli atd.“ . . Sněm se sešel dne 8. října. O trůn český hlásilo se více kandidátů mezi nimiž i Ferdinand arcikníže rakouský. Na návrh nejvyššího písaře zemského jenžto projevil že potřebná jest věc aby výsady a svobody království českého, na Karlštejně složené se bedlivě uvážily posláno na Karlštejn pro listy a svobody. Přiveženo pak od tamtud třináct truhel rozličných spisů a listů, k jichž přehlédání zvláštní komise se zřídila. Dále jiné komisi se nařídilo sepsání článků, kterak a v čem království české má býti opatřeno. — Dne 23. října o 14. hodině započala volba. Děkan hradu pražského Šimon Chrt z Plzně přijal přísahy volencův. „*Já . . . přísahám pamu Bohu, matce boží, všem svatým i vši koruně české že v jednání a volení krále českého z těchto tří osob arciknížete rakouského Ferdinanda J. M. a J. M. knížete bavorských Viléma a Ludvíka nebudu jinak raditi aniž koho z nich voliti z vůle a úmyslu svého, než upřímně, cožby bylo k chvále boží a k obecnému dobrému koruny této české atd.*“ — Volen pak arcikníže Ferdinand. Čtení jsou pak artikule na tomto sněmu svolené, s kterýmiž se poslové k novému králi do Vídně odebrali. Články tyto jsou zajímavé. Uvedeno tam mezi jiným: „*Žádného krále českého, bytby on řádně volen byl, nemáme korunovati, leč nám prvé přísahu učiní na mezích království jest-li žeby v tomto království nebyl; pak-li by v Čechách byl, tedy na hradě pražském má učiniti a korunován býti . . .* Přísahy které králové čeští činívali a činiti mají království českému . . . aby slova od slova ve dsky zemské zapsány byly . . . Aby prvé král český volen ani dědič korunován nebyl, leč nám přiřkne práva, privilegia a svobody naše podlé obyčeje a zvyklosti v tomto království zachovati a od králův českých potvrditi, a to skutečně v času jmenovitém vyplniti . . . Abychom sobě korunovali svobodného a nezavázaného v žádných věcech, kteréžby království spravedlivě příslušely a ne k vlastnímu užívání králi českému mimo artikule v tomto sněmu svolené a sepsané, kteříž mají také jako starodávni držáni a zachováni býti tak, kterak sami v sobě jsou . . . Král český proti svobodám starodávním království českého nemá desk zemských ve svou moc bráti, ani nikterakž v ně vkročovati mimo svobody tohoto království, než mají ve svobodě zůstati, tak, jakž jest prvé bývalo a býti má spravedlivě podlé svobod tohoto království . . . Jest-ližeby kdokoliv mimo řád práva, chtěl naše práva a svobody rušiti a kaziti, v tom máme podlé sebe všickni státi a sebe nepouštěti, a toho netrpěti, než v tom ve všem a pod těmi pokutami jak jest která uložena se zachovati . . . Král J. M. kterýžkoliv

volen bude, ten aby dvorem svým v tomto království ráčil býti. Pakliby J. M. kdy zvláštní potřeba toho kázala, aby do jiných zemí neb do země své odjiti ráčil, tedy toto království k opatrování aby ráčil poručiti obyvateli neb obyvatelům království tohoto českého s radou obecní a žádnému jinému . . . Rad J. M. královská žádných jiných užívati nemá v věcech království tohoto, a v tom, což přísluší králi českému, nežli Čechům a obyvatelům království českému příslušejících . . . Co se služeb při dvoru krále J. M. dotýče, při tom máme tak, jakž od starodávna bývalo zachováni býti . . . Král J. M. budoucí, ani potomní králové čestí nemají dávati, rozkazovati ani dopouštěti žádných majestátů ani potvrzení do království českého a do zemí k němu příslušejících, též ani do Říše, což k české koruně přísluší, od jinud leda z kanceláře království českého pod pečeti krále českého . . . Úřadové v království českém, a v zemích k tomuto přivtělených, kteří spravedlivě příslušejí a náležejí od starodávna obyvatelům království českého, na ty J. M. královská, ani budoucí králové čestí nemají žádného jiného saditi ani jich dávati jinému nežli Čechu rozenému, podle svobod tohoto království, a zvláště v Slezích a v lužických zemích . . . “Přísaha kterou král v nově volený na pomezí země činiti měl zněla: „Přisaháme panu bohu, matce boží i všem svatým, že pánům, rytířům, Pražanům i městům a vši obci království českého chceme a máme v kostele arcibiskupském u sv. Víta na hradě pražském při korunování našem na království české přísaha učiniti tu, která nám vydána bude, že je máme při jich rádech, v právních svobodách, v spravedlnostech, a při tom všem, která ta přísaha v sobě obsahovati bude, kterouž učiniti máme a povinni jsme, zachovati. Tak nám bůh pomáhej a všickni svatí . . . “ Potud vše šlo řádnou cestou. Ferdinand do království českého se vydal a na pomezí učinil přísahu na jejíž památku kámen s nápisem událost tuto zvěstujícím byl postaven.

Zatím vzniklá vojna turecká všeobecnou pozornost na se obrátila. Soliman vtrhl do Uherska a dorazil až k Vídní, kteréž město od Turků obleženo ale šťastně zase vysvobozeno. Proto pro všecko válka s Turky, již Ferdinand za příčinou udržení koruny uherské v své moci vésti musil trvala ještě dlouho a tolik obětí od Čechů vyžadovala že nastala pochybnost u nich zdali království uherské vůbec za to stojí. Mnohem horších následkův pro Čechy měly však rozmišky v německé říši povstale. Zemřel jest totiž Jiří kníže saský a nemaje dětí učinil dědicem bratra svého Jindřicha a syna jeho Maurice Augusta avšak s výminkou tou aby při katolické víře setrvali, jinak žeby dědictví

připadlo Ferdinandovi, králi českému. A však Jindřich přejmuv knížectví snažil se o rozšíření lutherství v zemi své. Spůsobila se vedle toho v Německu tak zvaná jednotka šmalkaldská v níž zvláště Bedřich saský a Filip hessenský proti císaři Karlu V. bratru krále Ferdinanda se zbrojili. Ferdinand se hotovil k boji. Bedřich byl do aštu dán a vojsko české spojivši se s uherským a rakouským vytáhlo. Na pomezí však se zpěchovali mnozí Čechové pokročiti dále projevující že toliko k ochraně Čech se hotovili a nikoli na cizí půdě a zvláště proti evangelikům bojovati že nebudou. K záležitostem těmto se táhnou důležité listiny z nichž uvádíme: *Rozkaz krále Ferdinanda* kterýmž stavy české povzbuzuje k válce proti Bedřichovi saskému (l. 1745), *List otouřený do krajů království českého rozepsaný* (l. 1547). Rozkaz i list zněly rozhodně. A však zdálo se Čechům že tomuto válečnému tažení bez sněmu obecního povoliti nemohou. Zvláště zajímavá jest *Odpověď starého města pražského na rozkaz králův*, kteréžto podobnou podala i obec nového a menšího města. Důležitý se tam nalezá odstavec: „Kdybychom tomu rozkazu povolili, obáváme se toho, že bychom se vyvedli ze svobod, privilegií, stavu svého, a obdarování, kteréž od svatých paměti císařův a králův předešlých našich českých, předkové naši nám jsou pracně a těžce dosáhli. A také o tom žádné kroniky, ani jiní spisové nic nám neoznamují, aby kdy který král český, slavné paměti bez snešení obecného ode všech tří stavův samým rozkazem ce takového před svou Milost bráti, a nás neb naše předky v něco takového a tak znamenitého potahovati ráčil . . . a kdybychom pak bez obecného sněmovného snešení tomuto rozkazu své povolení dali, a podle něho se zachovali, již svobody netoliko naše, ale i také všeho tohoto království by klesly, a sněmovné obecní, starobyli zahynouti by musili, a my všickni obyvatelé tohoto království ze všech tří stavův horší bychom byli než sedláci, kterýchžto pán, mimo vyměřanou věc k ničemuž nepotahuje a potahovati nemůže a nemá spravedlivě atd. . .“ Jedna z příčin pro kterou Pražané do pole táhnoucí se zpěchovali záležela v tom že kníže Hanuš — „se všemi svými poddaasými tělo a krev p. Krista pod obojí spůsobou přijímá a s námi se v tom i v jiném učení Kristovu srovnává a toho učení obhajuje. . .“ Podobných psaní a odpovědí královských spůsobilo se tehdaž mnoho, z nichž v jedné odpovědi královské nalézá se též místo, táhnoucí se na jistý druh literární činnosti tehdejší: „Věděti vám dáváme, že nás nejedny jisté zprávy docházejí, kterak v městech pražských na potupu, lehkost a ujmou dástojenství císaře J. M. pána a bratra našeho nejmilostivějšího (Karla V.) i osoby naší královské rozličné traktáty hanlivé i písno se tisknou, zjevně prodávají a k tomu vymyšlené řeči vůbec na

náměstí, po ulicích i v domích šenkovních a hostinských proskakují, písně nenáležitě se zpívají a nejvíce k ujmě císaře J. M. a naší, jakož pak toho nám drahně jest odesláno. Než proto jsme nikdy o tom slyšeti neráčili, ani jakou toho vědomost máme, aby kdo pro ty a takové svévolné a zoumyslné řeči a traktátův tištění, prodávání i písní zpívání a skládání trestán byl, neb to vůbec byli zapověděli, nežť každému se to promíjí a toho dopouští atd. . . . “Velmi zajímavé jest též psaní Bedřicha saského *poctivým opatrným a slovitným mužem, purkmistrům a radám i obcem starého i nového města pražského* l. 1547, jakož i odpověď měst pražských. List Bedřichův byl psán jazykem latinským. Vůbec se dopisování mezi stavy českými a Bedřichem saským opětovalo. a též Šebastian z Veitmile vůdce vojsk českých proti Bedřichovi vydal list otevřený *pánům, rytířům, vladikám a purkmistrům českým*. Bedřich saský, v listu od 12. března 1547 se zvláště zmiňuje že *nějaký Šebastian z Veitmile jménem krále Ferdinanda a všeho království českého* válečně do země jeho vtrhl a některé z poddaných saských *mečem i ohněm a neklitostivě zhubil a zmrdoval* . . . Ze všech těchto i jiných zde uvedených dopisů vysvítá kterak zpor mezi Bedřichem, Ferdinandem a stavy českými vyrůstal. Posléze římský císař Karel V. s vojákem svým až k Chebu se hnul a Čechové na tom se snesli aby meze království lidem válečným opatřeny byly. Vyslán Kašpar Pflug s několika praporek Čechů. Také Moravanům psali Čechové o pomoc válečnou žádajíce, jmenovitě Václavovi z Ludonic nejv. hejtm. markrabství moravského, a též listy stavům moravským poslali. Mluví tu Čechové k Moravanům: . . . „*Poněvadž . . . lid válečný z rozličného i z ukrutného cizího národa sebraný do království českého na záhubu naši přiveden a do koruny české vtržen jest, a tak znamenité škody lidem nebohým násilnou mocí se dějí, pro nic jiného, než že jsme my na J. M. kníže Hanuše Fridricha kurfiřta saského na rozkaz od J. M. královské proti svobodám království českého vyšly vojensky táhnouti a krve křesťanské, nevinne bez příčin nám daných vylévati nechtěli . . . protož vás žádajíce napomínáme . . . Kdyby na nás pád přišel, V. M. i my všickni jednotejné těžkosti a pádu museli byste potomně a nebo také věčné služebnosti očekávati.*“ — Kašpar Pflug z Rabšteina oznámil pak dopisem stavům českým že nepřítel do *Jachimstálu* vpadl, kterýžto dopis též Moravanům zaslán. Ale Václav z Ludonic dopisy tyto tajně odeslal Ferdinandovi. — Stalo se pak třetí rezeptání do všech krajův království českého, kterýmž se všickni vůbec napomínali ku spěšné a rychlé pomoci proti nepřátelům království českého. Stavové a Pražané všech tří měst pražských v něm projevují že proto opakují své

napominání a o pomoc volají: *poněvadž skrz jisté špehy o tom spravení byli kterak nepřátelé království českého tajný úklad a lest mezi sebou jsou učinili a zavřeli aby království české i všecky jeho obyvatelé skutečně zkasili, zhubili a národ i jazyk český vyplenili. Žádají tedy z novu aby všickni kteří koli jsou neb býti otktější praví, věrní a upřímní milovníci království českého, svobod též království, obecného dobrého, vlasti své přirozené v níž se zrodili, vychovali a v níž statkův nabýli, pro vysvobození též milé a přirozené vlasti své, jazyka českého, sebe, manšelsk, dítek atd. pomoe a osvobození učinili. . . Dále pak praví že kdyby někteří z obyvatelů království českého ještě nacházeti se měli, kteřížto zapomenuvše se nad svým svědomím, vlasti svou přirozenou i také nad jazykem českým od takové pomoci odrazovali, ti že by se mohli za to styděti a více sobě vlasti své než-li jakých časných užitek hleděti. *Neb v pravdě šertu žádného není, a bude-li království toto i my také od Vašich M. a Váš tak opuštění potom v skutku shlédáte že jsme V. M. časné oznamovali, časné v nebezpečenství nastávajícím předkládali. časné výstrahu dávali. Tepru potom rádi byste nám i sobě pomoe učiniti chtěli, ano již bude pozdě, kdežby již království toto české se všemi svými svobodami, se všemi svými obyvateli v věčnou službu násilnou i nenadálou mocí válečnou podrobena a přivedeno bylo. Čehož bychom V. M. i Vám ani také sobě jakožto praví království i jazyka českého milovníci v pravdě neradi přáli, abychom toho a takového času dočekati měli, jestobychom nad sebou i nad dítkami našimi rukami lomiti musili atd. . . Po nedlouho přibýly dopisy z kraje Prachenského a Plzeňského slibující pomoc. Listy napominací cis. Karla a krále Ferdinanda neměly účinku. Stavové dopisem kr. Ferdinandovi k vlastnímu J. M. otevření poslaným přímo se projevíli, že s lidem svým do pole vypraveným na odpor se postaviti míni každému, žádného v tom nevymínujíce kdožby práva jejich zkracoval a je království českému, svobodám, privilegiím, ani sobě ubližovati nedopusti. . . A toto naše upřímné bohdá i spravedlivé poddání, žádost naši a prosbu poniženou, — praví ku konci — i se všemi jinými našimi poanými kteráž jsme kdykoliv s poniženými prosbami a žádostmi k V. kr. M. činili, nevinnost naši v tom ohraňující, a což dobrého, užitečného jest V. kr. M. pánu svému předkládající, ochcem a rozkážeme dáti vytisknouti, aby i V. kr. M. i všecken svět o tom věděti mohl, že jsme bohdá nic před sebe nenáležitého, nespravedlivého, a cožby na lidi věrné a poddané neslušelo, nebrali, na to nemyslíli a ještě nemyslíme, lečbychom násilím a bezprávně k tomu jsouce přinuceni, co pro zachování**

svobodu, privilegia království a jazyka našeho českého učiniti musili, cožby nám před pádem bohem i přede vším světem spravedlivě nemohlo od žádného spravedlnost a poctivost milujícího ke zlému přičteno býti. Poněvadě práva císařská i všelijaká jiná ve všem světě, ba i přirozená toho propůjčují a to v sobě obsahují: „*Quod defensor propriae salutis in nullo peccasse videtur. Nam non defensio sed offensio prohibetur, et natura omnibus concessum est, ut vim repellere possit*“ . . . Listina tato zajisté důležitější jiných se jeví, jelikož v ní stavové čeští projevíli, že v poměrech nutných uznávají právo revoluce. — Zpor se nyní hlavně otáčel o to aby Pflug z Rabšteina jenž s stavovským vojákem proti vojaku Karla V. táhl zpět se navrátil, čemž stavové nedopouštěli.

Svolán byl sněm, na němž vystoupil nejprv Křinecký z Honova a tato slova promluvil: „Poněvadě té obnovené smlouvy dědičné podle kteréž jest nás král do pole pod ztracením cti, hrdla i statkův a ze země ven vyhnání obeslati směl, mti nemůžem, o kteroužto však my nikdy jsme nestáli, a ještě nestojíme, neb jsme k ní povolení nedávali a ještě nedáváme: však věc předivná jest, když měl rozkaz od krále na nás vydán býti, tehdaž se po jednou našla, a když jsme se o svobody naše a království českého zasadili, deptati se jí nikoli nemůžem.“ Tento Vilém Křinecký zdá se že byl zvláště nadaný řečník, neboť i druhý den na to otevřel sněm z poručení stavův řečí ráznou. Řeč tato zaznamenána v aktách anémovných od l. 1547 obsahuje některá velmi dojímavá místa, jako ku př. . . . „nyni k tomu jsme přivedeni, že jsme téměř o všechny naše svobody přišli, a teď tímto J. M. královské mandátem, o poctivosti, hrdla a statky naše přijíti bychom musili, kdyby sám pán bůh myslí lidákých pozdvihnouti, a nás v společnost a jednotu tuto přátelskou uvesti byl neráčil. I kdo jsou J. M. královské k tomu mandátu, tak na potapu a na ublížení svobody království českého vyhlásmu radili? . . . a tak mandátem pod stracením cti, hrdla, statkův a ven ze země vyhnání k tomu nuceni jsme bychom na toho a proti tomu táhli kterýž nám jak živ nic zlého učinil a toho retovali kterýž nám nic dobrého nepřeje . . . Pro tu příčinu již oheň puštěn jest v zemi, lidem chudým znamenité se škody dějí, smlouvy s domem saským dědičné se ruší.“ . . . Poslové krále Ferdinanda přečtli jsou pak instrukci od krále na hrad pražský k sněmu obecnému zaslano. Instrukci tato zapáchá Macchiavellismem. Mluví tu král stavům co k poddaným svým a připomíná jim poslušnosti více své vůle a zájmů svého rodu se dotýkaje než-li ohled bře na práva zemská. — Z dalších listin anémování roku tohoto se týkajících podotknuti zasluhuje instrukci neb odpověď s kterouž poslové krá-

lovství českého ku králi vypravení byli, totiž Velf starší Krajiš z Krajska, nejvyšší purkrabí pražský, Viktorin Křinecký z Ronova, Jiřík z Gerstardu podkomoří království českého Hynek Krabice z Veitmile, Sixt z Ottersdorfu, kancléř starého města pražského a mistr Václav Medek z Krumlova. Připomíná se v listině této neštěstí jež krátce před tím korunu českou potkalo shořením desk zemských *kděsto stati závazkové, jimižto se strany obhajování právu zavázali směnlní jsou . . .* a že stavové na tom se usnesli aby je sobě zase obnovili. Dále objeveno proč lid válečný od stavův na pomezí české jest vyhlán a v poli se drží. „*Lid válečný v poli odtrud, dokudby cizího národu vojeka od pomezí království českého a od nás se nevzdálila držeti musíme*“ . . . Připomenuto, kterak Turek právě hubí země křesťanské a k jakému prospěchu mu jest *kdýž vrchnosti křesťanské samy se mezi sebou kazí, hubí a sílu svou na sebe a proti sobě obracují*. Žádáno, aby císař od nepřátelství proti kurfirštům saským upustil a tak všechna moc křesťanská proti Turkům se obrátiti mohla. — Věci splnění i též císař pro své vojsko od Čechů žádal že *v této takové drahotě a nedostatku velikém propůjčiti nelze atd*, S podobnou instrukcí byli též poslové k císaři vysláni. — V odpovědi na instrukci vytýká Ferdinand Čechům, že se chovali tak, *jakoby již království české bez krále a pána bylo*, a viní je vůbec z jednání bezprávného a samovolného. Připomíná spis jež *spuntované* osoby tiskem vydaly a v němž nepravdivě prý vylíčeno řádění vojak císařských a jiný *traktát vyznání markraběte Albrechta Brandenburského v němž prý odpůrcové domu habspurského doložili že císař úmyslu jest na království české táhnouti a je moci podmaniti a dědičné učiniti chce*. Což všechno (prý) *zřetelné smýšlení jest a pravé v sobě není atd*. Vůbec mnoho výčitek tu činí Ferdinand Čechům a dokládá: „*Poněvadž v tom ve všem . . . proti vám vysoce jest jednáno, a mocnosti naší ublíženo, aby v takových neslušných závazcích předce stati měli, toho nám nijakž slušné děle snášeti a dopouštěti se nedá*“ . . . Posléze vyhrožuje král stavům: „*Jestližby pak vždy na svém takovém neslušném předsevzetí neústupně stáli, a z těch penktiv a závazkův se hned propustiti nechtěli: bylo by nám obtížné tou měrou mezi ně přijeti a naše i zemské potřeby s nimi jednati . . . než již by nám tudy k tomu příčina dána byla, abyjhom na ty cesty pomyslili kudy a kterakby vrchnost a mocnost naše královská nám a království českému . . . zachována býti mohla*“ . . . O takovéto zachování či vlastně utržení moci královské se zajisté jedině králi jednalo. — Jakž očekávati se dalo zbudila tato instrukce krále na sněmu přednesená valný ruch oposiční, a ozvaly

se řeči velmi zajímavé ježto nám poskytnújí příklady politického řečnictví českého v této době. Krajčů z Krajku radil ku smíření. Uzal sice právo stavův ale nedůvěřoval se v prospěšné výsledky vojny pro nedostatek prostředků. „*Válka jest snadno každému začítí — pravil — ale rozumný jedenkaždý musí toho pilně šetřítí a k tomu bedlivě pohlédati, kdy a jaký konec by ji mohl býti. Kdo nikdý nic nemá, ten k válce a k nepokoji všelijak pospíchá. Bude-li od nás králi příčina dána, to jest věc jistá, že na nás s lidem svým se obrátí a císař jakožto bratra svého jej neopustí. My pak jme od nepřátel ze všech stran obkličeni, co sobě medle počínati budeme? . . . A jsouce všechném okolním národům zvláště pak Němcům u veliké oškliivosti, co živo na nás ze všech stran se obrátí. A protož takové, tak mnohé a silné nepřátele sobě jako na krále uvesti jest velmi nebezpečné . . . Máme v rakou našich pokoj i nepokoj což lepšího jest toho potřebí nám šetřítí, neb ve vojít sběh ta se tomu těší abychom my toliko něco zadali a příčina k válce dali.*“ — Rozhodněji mluvil Jan z Pernšteina, tvrdě že se zde především jedná o zachování svobod a práva Čech, což všecko mandátem královským k zkáze a zrušení přišlo. *A tak za příčinou stíznosti takového mandátu, kterýž lidé již sněsti a vytrpěti nemohli, zápisem přátelského sněšení k obhajování svých svobod stavové jsou se sobě zase zavázali . . . A protož za spravedlivé by také bylo, aby i král nás při tom zůstavil, což nám spravedlivě náleží, jakož jest se nám k tomu, přijímaje toto království zavázal, aby nás podle povinnosti své ochraňoval, a ne tak nás sobě beze všeho našeho provinění v zlé domnění bral . . . Pročež že toliko nás nucné a příliš ztížné příčiny k zápisu přátelského sněšení jsou přivedly, abychom se již aspoň v naše svobody zasaditi směli a již více jich sobě rušiti a kaziti nedopustili. Neb tím mandátem od krále vyslaným veliká díra a mezera v svobodách království českého a našich se zdělala, a tu kdyby k zapravení přivedena nebyla, jižbychom do ostatku o všecky svobody přijíti musili. Radil posléze k tomu, aby se císaři a králi ještě jednou předložily důvody stavovského usněšení. Ne méně rázná se jeví řeč Viléma Křineckého. Pravil že král na místo odpovědi na artikule stavův podal toliko stíznosti jakés. *A což mandátem svým ještě nedokonal, inštrukci touto to vše vrchovatě na hlavu hned dolil, šehož jsme jistě na něm abychom u něho v takovém zlém, hanebném a ošklivém domnění byli, nezasloužili, neb jsme jej sobě z milosti a lásky za pána zvolili. za taková naše dobrodini v pravdě takové odplaty jsme se nenadáli. Praví dále, že kdyby někdo jiný než-li král směl o Čechách tak psáti**

mohla by se mu ta a taková odpověď dáti že by se stydětí musil za své psaní . . . „On — se všemi svými vždycky ve všem spravedliv a práv jest, a my vždycky, učiníme co chceme, vinni; všechna naše předsevzati jsou nespravedlivá, a na ublížení vrohnosti královské, toliko rozkaz neb mandát jest spravedlivý! On — v to se poddává, že nám toliko to chce do desk klásti, co budeme moci že jest to prvé bylo ukázati; a poněvadž nic toho před rukama není, a byloli jest co toho, to všechno již jest uklizeno, nebudem moci ničeho ukázati. Budem se s ním o to souditi? Před kým? Ješto věc těžká jest s rychtářem se souditi, a málo kde práv zůstane kdo se s pánem soudí. Neb tím ze závazků propuštěním ničehož se jiného nehledá než aby chom stavové zase v předešlé nesvornosti a roztržitosti uvedeni byli. Když se to tak stane jakž předešle, vždycky hlavy dolů nosem sklopíme, o svobody naše netoliko se nezasadíme ale ani zapísknouti smíti nebudeme. Nebo kdo jest ten jediničky byl, aby se byl směl toliko o ta ozvati, aby po shoření desk zemských, přísaha královská zase do desk zemských vložena a vepsána byla? A protož lépe bylo nám zemřítí, než-li bychom tak hanebně, předkem o svobody, potom teď naposledy i o poctivosti naše měli tak strojeni býti. Neb již touto instrukcí bez našeho spravedlivého vyhlédání a rozeznání patrně téměř jsme odsouzeni; ješto kdyby nám to bylo se prvé, než jsme lid na rozličná a mnohá přířikání a připovídání z pole domů obrátili, aneb mluvilo aneb psalo, byliby chom snad uměli a věděli co také za odpověď dáti. Ale snadno jest toho kdož komu věří oklamati. A protož svou řeč tímto zavírám: k nic jsem nealžnému své pečeti nepřítiskoval, v nic jsem se nealžného s jinými nedával, než jakožto jeden z obyvatelů království českého a přirozený Čech, i také milovník vlasti své o svobody království českého se zasadiv, tak snadno ani tak lehce od toho pustiti neminim, odvesti se také nedám, na poctivost, pečť i na své připovídání a závazek můj pamatovati chci.“ —

Mezi artikulemi na sněmu tomto stvrzenými se nalezá též jeden, jejžto zde obzvláště připomenouti sluší: „Jakž v těchto nynějších časech někteří zlí, zrádní a nešlechtní lidé, písňe, nápisy hanlivé bez podepsání jména svého, předkem proti p. bohu, J. císa. J. a králi pánu našemu J. M. osobám a stavům království českého a na znamenité ublížení a lehkost národu a jazyka našeho českého jsou skládali, psali a tiskli, což jest prvé zřízením zemským starým zapovědíno pod pokutami znamenitými a vyměřenými, kteréžto zřízení zemské slovo od slova takte v sobě drží a obsahuje: Král jeho Milost, páni, rytířstvo i všechna obec království českého na obecním sněmu takto mezi sebou sjednali . . . *Kdoby kolivěk po tento čas, z kteréhokoliv*

stavu a povahy člověk v takové vadě a nešlechtnosti postíšen a v pravdě nalezen byl, ještěby takové zrádné cedule spisoval, lípal, nebo metal a kladl, a nebo takových sedulí nešlechtných kteri příčina byl, že k takovému každému má hledáno a sašeno býti jako k nešlechtnému člověku, a takový každý má bez milosti čtvrcen býti jako zrádce. A kdoby pak najda takovou zrádnou ceduli hned jí neroztrhal a jí komu jinému k čtení a nebo k ohlédání podal a nebo poslal, a v tom byl postíšen v skutku, že jest to učinil, ten má sedět rok u vězení ve věži bez milosti, a o takového žádného, žádný se přimlouvejí nemá zjevně ani tajně. A v tom roce, bylo-liby naň shledáno a svědčeno, že jest on tu ceduli sám spisoval, nebo kladl a lepal, tedy takový má trpěti pokutu svrchu dotčenou, ta jest, že má čtvrcen býti jako zrádce. A kdo by jí našel a čísti neuměl má jí strhati (?).

Vyslání pak poslové s novou instrukcí ku králi a císaři; než však bez výsledku. Král s vojskem vtrhl do Litoměřic, rozeslav už dříve z Drážďan dopis svým přívržencům, svolávaje je k sobě do Litoměřic: — a tu při příjezdu svém dále potřebám, pro které jsme tebe obeslati ráčili od nás vyrozumíš. . . . Z Litoměřic pak rozeslán rozkaz krále do všech krajův království českého, kteroužto listinou právě záměry Ferdinandovy již patrněji na světle vystupují. Vini tu stavy české z nezákonnosti a neposlušnosti, vytýká jim přímo spiknutí mezi sebou a spojení se s nepřáteli jeho a mezi jiným též že v tiskovém traktátu vše k většímu proti němu lidu obecnému pozdvižení toho smyšleně doložili, jakoby markrabě Albrecht vyznati byl měl, že císař království české moci podmaniti a dědičné učiniti chce. Napomíná stavy a přikazuje jim aby od závazkův a spantování hned pustili a jemu králi beze všeho meškání a všelijakého prodlení jeden každý psanou neb ústní odpověď dali. Ku konci praví: A což se položení sjezdu na den sv. Víta nyní příštího na kraji pražský dotýče, poněvadž jsme my, ani poslové naši k tomu sjezdu nepovolovali, vám poroučíme, přikazujíce abyste se na ten sjezd ke dni sv. Víta nesjížděli atd.

Rozkazu tomuto mnozí se podvrhli. Jini zase se nepoddali a mezi těmito byly i obce všech tří měst pražských. Na to král maní s vojskem vtrhl do Prahy a bylo hlavní město jako v stavu obležení. List králův ku Pražanům v Litoměřicích sepsaný ale teprv v Praze jim doručený zní rozhodně a jest plný výčitek a vyhrožování. Mluví tu král ne jako volený a ústavný panovník ale jako samovládec, jenž na vojenskou moc se staví a jemužto už není potřebí aby na jiné se obližel. Vojsko královo nemalé škody činilo Pražanům, počínajíc si jako

v nepřátelské zemi. Pražané činili odpor avšak síly jejich daleko nestačily, pročež listem od 6. července 1547 do krajů rozeslaným vysývali všechny přátele své by s lidem válečným ku pomoci jim spěli. Patrné jest žeby rásným sobě počínáním nebyli podlehli zbrojům ale podlehli jsou lti a slepé své důvěře. Co se dále stalo, přináleží politickému dějepisu. Připomínáme zde toliko některé důležité listiny k udalostem se táhnoucí. List kterým král odponští (!) Pražanům *pod výminkami*. Výminky tyto neobsahovaly nic jiného nežli jinými slovy a krončaně vyličené *poddání* se na milost a nemilost a úplně se zapasání královi. Nejen všechny zbraně vydati měli ale i všechna psaní a listy zporu se týkající. — Zvláště zajímavý jest list kterýmž Ferdinand Viléma Křineckého z Ronova před soud volá, a v kterémž tato předná a skvělá politická povaha přímo z velezrády se viní. Jiným listem žaloba na Křineckého se vyhlašuje vůči zemi a vina jeho obšírně líčí, končí pak list, že dotčený Vilém Křinecký k obeslání, když jest naň třikrát vedle pořádku práva bylo zavoláno jest nestál. — Podobné obeslání učiněno na Melichara Růra z Ronova, pak na Arnolfa z Krajku. Tento sepsati dal svou omluvu a na milost a nemilost od krále přijat. Taktéž Slavata z Chlumu, Bořivoj z Donína, Zdeňslav Vrabeký, Bernat Barchauer, a Hynek Krabice z Veitmile. Melichar Růr se nedostavil. Podobné obeslání došlo i města Žatec, Litoměřice, Tábor, Hradec a Klatovy. Došla obeslání též Kašpara a Jindřicha Šlika. Jindřich Šlik podal písemní omluva. Obeslán jest též Kašpar Pflug z Rabšteina. Obsahovalo tak tuhé žaloby jako ono na Křineckého a připomenuto v něm dopisování Pflugovo s Bedřichem saským, a takž i dále podobně byli obesláni všickni jimž za vinu se kladl odpor proti mandatu královi. Sepsaná obeslání se toliko v jednotlivých částech od sebe lišila. Pětadvaceti městům pak uložena pokuta peněžní. Celkem obnášely pokuty tyto 97500 kop míšenských. Na Pfluga z Rabšteina, kterýž se nedostavil, sepsána a čtena byla výpověď tato: *Poněvadž on, Kašpar Pflug z Rabšteina jakožto neposlušný, zlý člověk a svévolný poddaný J. M. královské buřič, kterýž na se hejtmantví nepořádně bez vůle krále J. M. přijal, a zemi proti císaři J. M. a královské M. zdvihal, nad povinnosti svou jest se zpomenu, a takového nešlechtného přečinění a znamenitého J. M. královské vrchnosti a mocnosti ublížení i hrozného ovrazu J. M. královské důstojenství se jest skutečně dopustil, a tudy v nemilost trestání a spravedlivý hněv i v pokutu J. M. královské upadl, i z těch příčin on Kašpar Pflug podle všech práv čest, hrdlo i statek svůj proti J. M. královské jest propadl a ztratil.* Podobně zněla výpověď na Albina Šlika, v nížto též některá jeho psaní uvedena. —

Obejdeme řadu povolání a písemných omluv ostatních, podotknece toliko že Křínecký, Růr a Jindřich Vildpach statky své opustivše ze země se vydali. Statky jejich byly zkonfiakovány, list královský proti nim a stáhání jich vydán. Podobně proti Pflugovi z Rabšteina a Albinovi Šlikovi. — Ti jenž na milost se poddali uvěznění a hrozně mučení na skřípec dáváním i jináče. Pamětihodná jest listina vězňům k podpisu předložená kterou králi své statky *dobrovolně* postupovali. Bytby i jiného nebylo, již touto listinou odsoudila se vláda tehdejší dostatečně před očima potomstva. Pak na rozkaz 22. srpna 1547 vydaný sledily popravy, jimž podlehli Václav z Jelení, Jakup Fikar z Vratu, Václav Pětipeský a Bernard Barchan.

V červnu pak uveřejněni byli *otevření listové do všech krajů království českého stran rozepání sněmu obecního*. Vypsan tu sněm na pondělí před sv. Bartolomějem, pak uveřejněna sněmovná vznešení krále na tomto sněmu. Král tu žádal aby závazci a zápisové stavův týkající se odporu proti němu nejprv zrušení byli, pak aby sněm kterýž bez povolení jeho byl držán z desk zemských se vymazal. Omlouvá se že prý ničehož proti svobodám království českého nezamýšlel a nečinil. Totéž tvrzení i v druhém vznešení. Obsahuje však toto i jiné ještě články k. př. stran osazení soudu, rozpisování sněmu, a j. v. Podány žádosti aby vězňové političtí byli propuštěni. Články sněmovní byly důležité. Při zavření sněmu přimlouvali se stavové za vězné ale toliko osobám ze stavu panského a rytířského odpuštěno, stav měšťský propadl. Mnozí pak mrskáni a ze země vypovězeni. Vydán též mandát proti pikartům a náboženským sektám vůbec také jenom katolíci a pod obojí svobodu náboženství poživali, a ovšem i Židé. Vydány instrukce král. hejtmanům, též rychtářům a sudím obcí pražských, kterými starobylý řád obecní zrušen a nový zaveden byl.

Obzvláště pamětihodné jest že na sněmu říšském v Augspurku držaném, mezi jiným přednešeno bylo, aby království české k Německu přivtěleno bylo, čemuž však přítomný král Ferdinand na odpor se postavil a svou vůli provedl. (v lednu 1548). Též 20. ledna zřízená appellací v Praze. — Moravané žádali od krále — „aby své sněmy obecné sami sobě klásti, práva ustanovovati, opravovati, ujímati a přidati mohli“ — nedosahli jsou však toho. — Na sněmu 15. dubna 1556 odbyvaném mezi jiným usnešeno i toto: *Řesané cedule i oustní poselství aby se toliko českým jazykem dalo, jinak nebude žádné odpovědi povinen dáti ten, kterému se taková cedule neb poselství v jazyku jiném mimo v českém pošle*. Na sněmu 2. ledna 1558 přijat mezi jinými též článek: *Doktoru Mathyolovi kterýž knihy lékařské jež všem obyvatelům tohoto království k pohodlí budou a*

je tisknouti dáti jazykem českým chce, na pomoc, aby půl třetího sta kop grošů českých dáno bylo. Na jiném sněmu t. r. ustanoveno: „Co se práv městských dotýče, která jsou již sepsána, aby J. M. ráčil bez prodlení čas položiti aby se ta práva spravila, a tím spíšeji mohla tištěna a vůbec vydána býti, aby se věděl a uměl každý tím spraviti.“ Na sněmu pak l. 1561 dne 2. října ustanoveno mezi jiným: *Aby J. M. mistru Mateuši Kolinovi z Chotořína, plat od někdy doktora France, kterýby knihy Homera poetry jazykem řeckým mládencům četl, křástem odkázaný . . . též zase za práci jeho jemu a po smrti jeho, rektoru, děkanu a mistrům učení pražského připadl tak aby křástu dr. France zadosti státi se mohlo.* — Proti pikartům a vůbec schůzkám a pokoutním sborům atd. vydány přísné mandáty, za to Jesuité povolány do Prahy a že se tovaryšstvo jich množilo dán jim klášter sv. Klimenta, duchovním bratřím sv. Dominika patřící, a fundace na vychování téhož bratrstva půl druhého sta kop míšenských každého roku. Založena tím katolická universita. Arcibiskupství pražské osazeno Antonínem Brusem z Mohelnice, kterýž pak Ferdinandova syna Maximiliana na krále českého korunoval. Léta 1564 zemřel Ferdinand I. ve Vidni. Byla doba vládaření jeho osudná pro mnohé Čechy a dosti pohyblivá. Že však stavové čeští vedle hojně politické činnosti též na sněmích nezapomínali na duchové vzdělání v Čechách vysvitá z nahoře uvedených článků a z obzvláště chvalitebného usnešení sněmovného od l. 1531, kdež pro zvelebení učení pražského na tom se snesli, *aby žádný pán svého poddaného kterýby se na učení literární odevzdal, ani neodtrhoval ani mu jakou překážku činil.*

Za zvláště důležitý moment vládaření Ferdinandova považovati jest výrok jeho o neodvislosti koruny české od německé říše čehož jako doplněním bylo zařízení appellačního soudu, neboť od této doby „již nikdo ani do Magdeburku, ani do Lipska, Haly aneb jinam se země neappelloval, ani na naučení a na stěpé ortele neposílal,“ — jakž dříve bývalo kde přemenná města česká v nešťastné odvislosti od soudu a soudců Magdeburských a j. německých se držela a odvolání mimo zemi hojně činila. — Jiná důležitá událost jež za vlády jeho se přihodila ač z pouhé náhody vyšla předce pro historii písemnictví českého velikého jest dosahu. Mírně totiž nešťastné shorení desk zemských. Obšrné popsání ohně tohoto podal Hájek ve své kronice, dále sepsána a též tiskem vydána *knihla o nešťastné příhodě kteráž se stala skrze oheň v Menším městě pražském* atd. Veliké množství vzácných a nenahraditelných památek písemných tu zničeno, i *dvír purkrabský všecken, v němž soud purkrabský držán býval, vyhořel,*

krom sklepa, v kterémžto rejstra púhonná, a jiné věci k soudu purkrabekému náležitě chovány byly, ty tu všechny v své celosti jsou zachovány.

Doba vládaření Maximiliana (1564 — 1576) počítá se mezi jasnější doby historie české. Maximilian byl muž osvícený a mnohostranně vzdělaný, povaha mírná, milovník nauk a umění, znalec jazykův a člověk přívětivý. Žel že déle nežil a nevládl. Ač vně ku katolické víře se přiznával, přece se upříti nedala jeho náklonnost k reformaci s jejímžto učení se záhy seznámiv napotom s učenci protestantkými mnoho obcoval a si dopisoval. Tudiž se vyložití dá snášeivost jeho ve věcech náboženských kteréž zajisté i na politiku nemalý měla vliv. Povolená svoboda všem vyznáním křesťanským, čímž i bratřím českým valně ulehčeno. Důležitý zjev poskytují snahy Maximilianovy o nabytí koruny polské. Sigmund Augast umřel l. 1572, bez dětí. Trůn polský byl uprázdněn. Maximilian vyslal poselství do Polska jenž však nehrubě dobře se dařilo. Bylo více kandidátů o trůn se snažících a tedy i stran sobě odporujících. Na sněmu varšavakém volen Jindřich francouzský. S nechtí se tento do Polska odebral a již po několika měsících úmrtím bratra svého, Karla, krále francouzského, k nastoupení vlády francouzské hotov uprchl tajně z Polska. Nový sněm do Varšavy svolán ku volení nového krále. Kandidátů cizích o trůn polský se hlásících bylo tehdež sedm mezi nimi též Maximilian. On sám navrhoval nejprv syna svého arciknížete Arnošta a pak bratra svého arciknížete Ferdinanda tyrolského. Zajímavé jest co poslové čeští ku chvále arciknížat rakouských sněmu přednesli, že totiž arcikníže Arnošt se „z četmi knih i také cvikem ve mluvení s dvořany tak dalece naučil česky, že každému snadno může rozuměti, pročť naděje jest, že jakožto kníže bystrého vtipa také příbuznému jazyku polskému snadno se naučí; prozatím pak, že se dobře zná v latině, v níž i Poláci tak mnozí dobře jsou zběhlí.“ — Dále o Ferdinandovi tyrolském projevíli — „že v samém jazyku polském dobře se zná, tak žeby všechny záležitosti jejich po polsku jednati dovedl“ a t. d. . . . Volen však na tomto sněmu sám Maximilian. Poselství polské vypraveno do Vídně, Loak celoval nového krále polsky načež Maximilian, omluviv se že polsky neumí „držel delší a složitou řeč jazykem českým, tak plyvná, jakoby prý povždy byl býval v Čechách a jinak nikdy byl nemluvil než česky.“ — Než však přece nedošlo k tomu aby byl trůn nastoupil. Strana domu rakouskému nepřianivá toho dovedla že Štěpán Bátorý se stal skutečným králem. — Mezi důvody pro kteréž král český se koruny polské chopiti měl uvedeno na českém sněmu tehdež i to že *za příčinou rozšíření slovanského jazyka rádně jest aby*

koruna česká, polská i j. spojeny byly jednou hlavou.“ Zemřel král Maximilian 12. října 1576 jsa teprv 49 let star.

Nastoupil pak vládu Rudolf II. jenžto Prahu za sídelní město si vyvolil. První doby vládaření jeho uplynuly dosti příznivě pro Čechy, avšak pohřichu se brzo při něm objevila nesnášlivost ve věcech náboženských, již byl vychováním ve Španělech nabyt, a v kteréž ho Jesuité valně podporovali, ne-li k ní přímo povzbuzovali. Vyzdvihl toleranci Maximilianem zavedenou, obmezil svobodu vyznání zase na katolíky a pod obojí, zakázal schůzky luteránům, kalvinistům a pak čeští bratři měli vypovězeni býti ze země. Započal systematický postup protireformace ježto od vychovancův Jesuitů vycházela. — Mezi tím ale způsobili Turci nesmírné škody v Uhrách, ano valná část země této jim do rakou padla a když král od Čechův pomoci žádal potkal se s netečností. (Sněm 1605.) Nevole stavův vyrůstala, vytýkáno králi že nadržuje katolíkům a protestanty utlačuje. Matias, králův bratr, se stal místodržitelem v Uhrách a hrozil vtrhnutím na sebe vlády nad Uhry i Čechy spojiv se s stavy rakouskými a uherskými proti králi jehož netečnost a katolické směry již již všeobecnou budily nedůvěru a nevoli mezi protestanty. Konečně i Morava, po dlouhý čas utlumená, se počala hýbati.

Morava zajiště zaujímá tak důležité postavení v literární historii doby této že potřebí si povšimnouti poměrů v jakýchž literární život země této se rozvíjeval. Byly to poměry zvláštní od českých na mnoze se lišící ač přední politické i náboženské otázky se tu i tam společně objevovaly a titěž živlové odporu v obou zemích se nalézali. Nastoupením vlády Ferdinanda I. objevila se jakás nevole stavů moravských proti českým za tou příčinou že Čechové bez přivolání Moravanů valbu krále před se vzali. Ale ještě tíže toho nesli Moravané když se přesvědčovali že král na ztenčení výsad a svobod stavovských směřuje ač je byl dříve uznal. Volné svolávání sněmův od stavů bylo zde přední otázkou. Král žádal aby záviselo na jeho vůli. Protož káral stavy když l. 1541 svolali sněm a obnovil k tomu směřující svůj zákaz. Moravané se spouzeli. „*Když sedlákům našim volno jest bez zvláštního povolení svolati hromadu,*“ — ozval se hlas na sněmu — *proč bychom i my takového práva nepoužívali?* Na neštěstí takovéto právo v řádu zemském nebylo vyznamenáno a jednalo se tedy stavům nejprv o odstranění takového nedostatku doplněním knihy Tovačovské. Král ale se nevolil potvrditi řád zemský, pokud tento článek, jež stavové do knih sněmovních zapsati dali, vymazán nebude. Tyto knihy sněmovní čili *Památky* stavů moravských povstaly l. 1530 usnešením stavů, že všechna jednání sněmovní do zvláštních knih zapisovati se

mají. (Knihy tyto se chovaly pod dozorstvím vrchního písaře zemského a počínají s privilegii stavovskými od krále Jana 1311.) Bez povolení krále uveřejnili stavové moravští tiskem l. 1545: *Práva a zřízení markrabství moravského*, kteréžto knize všecky od článků v zřízení zemském od l. 1535 vynechaná usnešení se nalezájí. — Proto pro všecko se Moravané nepokojů českých neúčastnili, nýbrž naopak pomáhali králi proti Čechům a zemský hejtman moravský Václav z Ludonic stál v čele soudu krvavého kterýž se nad nespokojenci českými odbýval. Když ale Ferdinand se chystal provésti na Moravě co v Čechách převáděl, a do politických a náboženských poměrů moravských mocně zasahoval, zbudil se odpor stavův. Pamětný byl sněm l. 1550 (tak zvaný svatojiřáky) kdež Václav z Ludonic ve jménu stavův projevil že *Morava dříve plamenem a popelem lehne, než-li by ve věcech náboženských trpěla násilí*, a kde tentýž Václav z Ludonic na výstrahu králi veřejně četl přísahu kterouž král před hoklováním složil. Král rozmrzen opustil síň a stavové slavně předčítí dali pamětnou deklaraci na níž se zakládá zřízení zemské: *Země tato byla vždycky svobodná, jakžkoli jest od království a koruny padla, a žádnému pánu ani které zemi podmaněná nebyla. Neb páni, rytířstvo a preláti žádných přísah pánu svému nečiní, jako Čechové, než prostý slib poddanosti a poslušnosti, ani žádné jiné zemi atd.* Král vida že Moravané nepřipustí změny řádu zemského přestal naléhati. Takž se stalo že appellací moravská mocností svou toliko na města se táhla, též změny v zemském řádu se neprovedly a nový zemský řád moravský l. 1562 vydaný (v Olomouci u J. Gunthera) byl toliko otisk práv a zřízení od r. 1545. — Ani v záležitostech náboženských neprovedl Ferdinand svou vůli na Moravě cestou zákonů a změn v zřízení zemském ale provedl tím více cestami vedlejšími o nichž později nám bude mluviti.

Vláda Maximilianova se objevila též na Moravě tak blahosměnou, že stavové moravští jej nástupci jeho Rudolfovi za vzor stavěli. Nejen v náboženství ale i v politice se jevil muž tento snášenlivým. Nelze mu však bylo udusiti zárodky sporů hned po něm vzrostlých. Jesuité, jež panové z Hougvičů l. 1558 na Moravu uvedli dočekali svého času. Nastoupením vlády Rudolfa vzrostla jejich mocnost na Moravě nápadně. Z moravských pánů nejprv toliko Hougvičové jim přáli ale romanská politika si záhy proklestila cesty do panských domů kamž se dcery vlášské a španělské hojně provdávaly. Brzo Vlachové a Španělové se zakoupili na Moravě a tím přirůstalo Jesuitům přivrženců. Ale i odvážnost strany katolické vyrůstala. Tak když stavové moravští od Rudolfa když vládu nastoupil žádali potvrzení svobody ná-

boženské zpěchoval se biskup olomúcký Jan Mezon podepsati tuto žádost. Ještě rázněji si počínal nástupce jeho Stanislav Pavlovský, jenžto aby strana katolická na Moravě úplně převahy nabyla všemožně se o to zasazoval by Zděnek Lev z Rožmitálu, jediný tehdejší katolík stavu panského, zemským hejtmanem se stal. Tvrdě že na Moravě toliko dvě zákonných vyznání stojí totiž pod *jednou*, a *pod obojí* snažil se též o to aby řád zemský se reformoval. Mnozí jini mu pomáhali. — Obnovením turecké vojny (1591) a počínáním si Matiáše v Uhrách nastaly nejen Rudolfovi nesmírné nesáze ale i Morava utrpěla veliké pohromy. Hlad, mor a zbouření se sledily v zápětí, a mezi tím vyrůstala mocnost strany katolické tak nápadně že až nerádno bylo svobodně mluvíti a psáti. Konečně nastal čas kde se revidí zemského řádu, tak dlouho odkládaná, bezpečně před se vzítí mohla. Práce tato se dokončila pod dozorstvím Ladislava Berky zemského hejtmana moravského. Svobody země podvrženy byly kritice horlivých katolíků Ladislava z Lobkovic, Viléma Zoubka a Václava Nekeša. Vydání práva a zřízení atd. r. 1604 tištěné (v Olomouci u Handle) jest plodem této práce. Rozdíl mezi touto knihou a Tovačovskou a právy l. 1545 vydanými jest nápadný. — Nový řád se přijal bez slavnostných deklarací práv a svobod na sněmu. — Po nedlouho Berka odstoupil a nastoupil Karel z Lichtenšteinu hejtmanství. Pronásledování nekatolíků bylo ve všech zemích rakouských na denním pořádku, nejtuzeji řádila strana královská v Uhrách ale tam se též nejprv zlomila moc její. Štěpán Bočkay povzbudiv zbouření zaplavil vojskem svým severní Uhersko a dorazil až na pomezí moravské. Na Moravě panoval zmatek veliký jež zevrubně líčí knihy památek sněmovných od l. 1600 a d. a listiny mnohé v archívech městských obchované. Uhrové vpadli do Moravy pleníce a hubíce dědiny. Ale nejen cizí ale i domácí vojsko podobně v zemi řádilo. O těchto zvláště se projevil Karel z Žerotína v dopisu k Polanovi z Polandsdorfu, „že bez ohledu na božská a lidská práva s obyvatelstvem nakládají, že zuřivější jsou nežli nepřítel, tvrdíce že všecko jim přináleží a že se nechopili zbraně k ochraně země ale k vlastnímu svému obohacení.“ — Dále živě líčí tehdejší stav Moravy ve spisu u Jiř. a Nigrina v Praze 1606 vyšlém: *Lamentací žalostivé pláč a toužebné nařikání země moravské na mnohé ohavnosti a rozličné těžkosti a trápení její, v němž se jistotně a pravdivě vypravuje všecko, co, jak a kdy se tam dalo a stalo leta 1605 k budoucí výstraze a ku pokitování toho i ponouknutí k svatému pokání i k slávě Ježíše Krista, sepsaný a vůbec vydaný. Kterýmžto kdoby se k poželení nepohnul, musilby srdce kameného a zatvrdilého býti.* — Konečně přiměti

krátké uzavřeno. Žádost po úplném míru byla všeobecná. Jednalo se o to aby Rudolf trůnu se odřekl ku prospěchu Matiaše. Rudolf se zpěchoval, stav nejistoty byl nesnesitelný. Z Čech docházely zprávy že stavové protestantští se chystají k ráznému odporu proti dvoru. Tu konečně potvrzen byl mír s Uhry a brzy na to i s Turky, ale pod výminkami Rudolfovi a straně katolické nepřiznivými, čehož ona těžce nesouc krále přemlouvala aby smlouvy nedodržel. Válka znovu hrozila, Uhři se zase hýbali. Morava se ale nyní v tak bídném nacházela stavu že za šťastni byli pokládáni ti jižto doby této nedožili. Stav tento líčí Karel Žerotín v Apologii své ku p. Jif. z Hodic, řka „že právo nohami se šlape, na starý řád zapomenuto, rázni mužové zahnaní! Cizinci se vkrádají a cizí zvyky uvádějí, obyvatelé schudli, veřejné dluhy se do nesmírna rozmnožily. Nový způsob uplácování do země se zavedl, veřejná vydání vzrostla. Od temena až k patě jest země tato jedinou otevřenou ránou ale balzámu léčícího se neuzívá. Morava jest spustlá, před očima svýma neuzíváme leda cizince. .“ a v pozdějším listu, Václavovi z Budova psaném, se opět projevuje o téžže bídném stavu země a dokládá: „Mlčíme k tomu jakoby nám jazyk byl vyschl. . . sedíme jakobychem sílu rukou a nohou byli pozbyli. Moravo, ty starý hrade! Kterakž nyní jiných máš obyvatelů! Kde jsou staří Markomané? Kde udatnost předkův? Kde cnost dědův? Fuimus Troes, jacet Ilium et ingens gloria Teutonum! . . .“ — Nastala zase úplná reakce, koncesse Uhrům dané měly se zrušiti. Svoboda náboženská neměla nikde vzniknouti, ano stalo se i to že výnosy královské vycházeti počaly v německém jazyku což se vůbec vykládalo že vláda směřuje Slovany podvrhnouti Němcům dokonce ano i domácí jazyk vyhladiti a cizí uvésti. Ale Rakušanům v arcivévodství se nevedlo také lépe. Karel Žerotín jenžto si s náčelníky opoziční strany tamější dopisoval odpověděl na stížnost jednoho z předních mužů rakouských: „Jako Rakousku tak se všem zemím vede. Kterak se dostálo slibu Uhrům učiněnému? Kde jest svoboda Čechův? kde naše práva a výsady? Všickni stejným břemenem jsme propadli otroctví, jedním řetězem nás všechny vlekou do jednoho vězení. Zlé jest příliš velké, než aby obyčejné prostředky na vyléčení jeho stačovaly. Jenom báh nám příležitosti poskytnouti může ku vytržení se, — tato pomoc se blíží. Když nejhůře se vede ve věcech lidských tut pomoc boží stojí nejbliže. Ohavnost nepřátel pozbyla všeho studu, kladou nám provaz na krk. Nelze už prosbami a napomínáním pomoci, jiných prostředků se použití musí. Nemoc jest tuhá, potřebí silné mediciny. Potřebí tu Mojžíše by Israelity z Egypta vyvedl, neboť srdce Faraonů jest hluché. Báh vždy poslal pomoci. Abram zahnal Assyry, Gedeon Moabity, Cyrus

dal Židům svobodu, a jakých vítězství jsou vydobyli slavní Makka-bejtí. . . — Nyní nestojí už střední cesty. Všecky prosby, stížnosti, vyslání a vyjednávání ničeho neprospěly.“ —

Proctví toto dospívalo k vyplnění. Moravští a rakouští pánové se sešli k tajné poradě v Rosticích, na hradě Karla Žerotína. Nové bezprávní kroky vlády valně utužily a urychlily směry spiklenců. Rozčlenění v zemi vyrůstalo. Ale i vládní strana nespala. Téměř všechny současné kroniky měst moravských ano i památky sněmovní mluví o znameníh času a o úkladech katolíků proti politickým a náboženským protestantům. Všecky vypravují o úkladech vládní strany jim strojených, o záměrech Berkových a o úmyslu generála Tilly k odstranění náčelníků stavů moravských. Na Moravě stál Karel z Žerotína v čele strany činu. Přímí spojenci jeho byli Budovec z Čech, Stahrenberg a Tschernembl v Rakousích, mimo to se v Čechách i pán z Rosenberku prostřednictvím tajemníka svého Hocka snažení těchto účastnil. V čele strany vládní stáli Berka a kardinal Ditrichštejn. Berka nařídil Tillymu by vojáko kolem Brna stáhl. Úmysl jeho byl zmocnit se hlav spiknutí. Zajímavý jest německý epigram tehdejší kolující v němž Tillymu následující slova v ústa se kladou:

Ich hab die ganze nacht gearbeitet
meinen garn auf's gewiss ansbreitet
meine compagnie zur hilf angelangen
doch keinen mæhrischen herrn koenen fangen.

Tilly proti takovémuto nařknutí vydal zvláštní spis, který se též do češtiny přeložil. Takž vzduch moravský téměř přáplněn byl živly bouřlivými, O žádání vojáka Tillyho se roznášely hrůzopláse zprávy. Schůze a jednání stavův v Brně prorokovaly blízkou bouří. Naproti tomu starší obce brněnské držely s Berkou a tudíž s vládou. Chování Berkovo bylo vždy podezřelější a osobám stavovským v Brně meškajícím hrozilo zjevné nebezpečství. Konečně se stavové aby nejistotě této konec učinili, sjeli v Slavkově, usnešli se 1000 jezdců k bezpečnosti své najmouti a žalovati Berku u císaře odvolávajíc se na právo odporu v pádu nezachování ústavy se strany vládní. Posléze žádali by sněm do Ivančic byl svolán na den 13. dubna 1608. Karel Žerotín stál v čele stavovského hnutí, jsa původcem programu odporcův. Berka zakázal městům účastnění se na slavkovských usnešeníh a starší některých měst moravských slíbili mu po vůli učiniti. Svolání ivančického sněmu zakázáno, na proti tomu od stavů usnešeno, aby kardinal Ditrichštejn, pánové z Žampachu, Kavka z Řičan, Moseuský a deputationi měst, jediní to stranníci vládní, neobešli-li sněm v Ivančicích, za zrádce považováni a trestáni byli. Sněm byl

skutečně před se vzat a nejen města jej obeslala, ale dostavili se tam i rakouští a uherští nespokojenci a způsobila se jednota politická proti Rudolfovi jež podporována jsouc valnou mocí zbrojnou, velikých měla účinků. Sněm ivančický vůbec náleží mezi nejzajímavější zjevy dějin česko-moravských. V relaci své k císaři projeví se stavové moravští o pohrůbkách k odbývání jeho velmi rázně: „*Není V. M. neznámo, jakého nepřitele na pomestí (mínili Turka) a jakého v zemi jeme měli (Tillyho), jak slabá jest vláda země a jak nešlechotný hejman zemský! Kdybychom v takovýchto okolnostech se byli sami o sobě nepostarali byla by už polovice země znovu spustožena. Běží V. M. sama wážíti co nám činiti zbývalo aby tak hrozné zlé se odvrátilo. Neboť schůze stavů se zakazují. Zakazuje se též na sněmu o jiném mluviti nežli o věcech předložených. Berka zapověděl o právu zemském mluviti. Všecky prostředky a cesty k odvrácení nebezpečnosti nám byly odejmuty, ano i když V. M. nám výhlídky na sněm poskytnula, záviselo usnešení toto na tom, aby oznámeno bylo V. M. o čem se pojednávati bude. . . . Kdybychom tomu připustili byli bychom hůře postaveni nežli sedláci naši, kteří již Ferdinandovi císaři odpověděli že hromadu svolati smí bez povolení vrchnostenského, — hůře nežli hovada, ty němé tváře, jenžto u bližícím nebezpečnosti se sdílají. . .*“

Následkem usnešení sněmu tohoto musil Tilly s vojskem svým do Čech ucouvnuti, načež po nedlouho i vojska konfederace též do Čech se hnula, hrozící císaři v Praze sídlícím. Posud Čechové se činně neúčastnili kroků stavů moravských což za netečnost vykládáno bylo. A však konečně nastal čas kde i oni k ráznému odporu proti dverí se hotovili. Strana vládní na vzdor nebezpečnostem z Moravy a Úber hrozcím si příliš urážlivě počínala než aby takový stav věcí se byl v Čechách udržeti mohl, a když konečně Rudolf přinucen byl k analové s Matiašem vystoupili stavové protestantští v Čechách znovu na dějiště. Sněm obecní svolán jest v Praze k 28. lednu 1609. Obě strany, vládní i opoziční k tuhému se hotovili boji. Především návrhy od stavů pod obojí vyšlé obsahovaly sedm článků na jejich provedení se přede vším usilovati mělo. Žádáno, aby úplná svoboda puštěna byla každému náboženství; zrušení mandátu od r. 1602, odstranění překážek svobodného tisku, revisí ústavy, napravení mince atd. Když pak sněm zasedl, v počtu za paměti lidské nevidaném nastaly spory zjevné a hroící. Žádosti stavů byly odmítnuty a podána replika na císařskou odpověď. Repliky a odmítané odpovědi se třikráte opětovaly a sněm konečně bez žádacího vyřízení přepuštěn. Stavové si pak sami položili ejezd na kterém o své ujmě pojednávati mínili o zle-

žitostech zemských, ale císař zakázal sjezd tento. Nicméně předece k němu došlo. Lid pražský se bouřil a císař zjevy hrozícími postrašen konečně zrušil mandátem novým záповeď sjezdu, v kterémžto mandátu oprávněnost stavů uznával a svobodu v náboženství zemi uděliti sliboval. Mandát tento vyšel tiskem. Též sněm žádaný byl povolen a svolán v podělí 25. května 1609. V pátek čtena ve shromáždění žádost stavů o volné provozování náboženství podlé české konfesi pak aby přenechána jim byla konsistor a akademie. S žádostí tou vyslána deputace k císaři. Jáchim Ondřej Šlik byl v jejím čele. Císař v odpovědi své se vyhýbal hlavním otázkám klada stavům otázky nové. Stavové shotořili repliku v jazyku německém aby jí císař sám čísti mohl. Ale všecky tyto prostředky nevedly k cíli a s žádoucí resolucí vždy odkládáno. Konečně 13. června poslána deputaci s novým spisem k císaři kterýž jí odejiti kázal. Deputace odešla zanechajíc tam svůj spis i koncept majestátu jež císař katolickým nejvyšším úředníkům a soudcům zemským k uvážení dal. Mezi tím se po Praze rozšiřovaly zlé pověsti o úkladech členům opposice chystaných čímž obyvatelstvo vždy více a více drážděno. Konečně odpověděl císař na poslední žádost stavův, zavou věc tuto odkládaje. Usnesli se tudíž stavové přistoupiti k zjevné defensi, a zřídili zvláštní komisi k uvažování křeků již rozhodných jež podniknouti jim zbývalo. Smlouvy učiněny jsou s Moravany a Slezany, defensi vypsaána, nad lidem válečným zvoleni vůdcové Thurn, Leonard z Felsu a Jan mladší z Bubna. Vypovězen primas staroměstský Jiří Hajdelius pod trestem oběšení a sepsán spis v němž mu ve dvaceti článcích vytknuta jsou těžká provinění. Rozepsání defense vytištěno u D. Ad. z Veleslavína, po vši zemi se rozeslalo. Ustanoveni pak direktori jimž plnomocenství dáno. Vypsána kontribuce a jednáno o najmatí 3000 pěšího a 1500 jízdného lidu a účastenství měst pojištěno. Nastala pak vyjednávání s katoliky a s nejv. purkrabím. Proti škodlivým řečem od strany katolické roznášeným, že direktori vinn mají všech roztržek mezi národem a císařem a jež hlavně k tomu čelily aby se kontribuce neplatila vyslali direktori osvědčující listy do všech krajů. Jsou pak tyto listy datovány „v pondělí den památní sv. mistra Jana Husa a mistra Jeronýma mučedníků božích,“ což, dle svědectví Slavatova, veliké pohoršení u dvora způsobilo. Takž tedy císař nucena se viděl k povolání majestátu. A takž se skutečně stalo. Císař podepsal majestát a stavové se dne 20. července shromáždili na staroměstské radnici kde Budovec obšírnou podal zprávu vylíživ obtíže u vydobývání důležité listiny této.

Text majestátu tištěn jest v druhé Apologii stavův českých, vydané l. 1618. Mimo majestát též důležitou jest listinou: *Porovnání*

mezi stranou pod jednou a stranou pod oboji učiněné, kteroužto listinou se obě strany zavázaly držeti jisté články v majestátu neobsažené ale k udržení míru obapolného po vydání majestátu potřebné. Též vyhlášena byla: *Amnistie čili opatření stavův proti nafísení defenzí od J. M. C. jim dané.* Majestátem znovu potvrzeny byly svobody ježto už Maximilian Čechům byl povolil. Z mnohých článkův jež obsahuje uvádíme zde toliko jeden, pro kterýž později veliké a osudné zpory v Čechách povstaly: *Jestliže by kdo také z týchž sje-dnocených všech tří stavův toho království pod oboji mimo ty ko-stely a chrámy Boží, jichž v držení jsou a kteříž jim pro své nále-žeji (při nichž pokojně zůstavení a zanechání býti mají), ještě buď v městech, v městečkách, vesnicích aneb kdekoliv jinde chtěl nebo chtěl víceji chrámův neb kostelův k boží službě, aneb také školy pro vyučování mládeže vystavěti dáti: toho jakož stav pa-nský, rytířský, tak Pražané, Horníci a jiná města, všickni společně i jedenkaždý obzvláště, volně a svobodně každého času učiniti moci bude a budou, bez překážky každého člověka všelikoraké . . .“*

Nyní se ovšem bylo domnívati že žádoucí mir panovati bude. Ale jesuitská strana těžce toho nesla že nadvláda její majestátem ob-mezena byla a zamýšlela na pomstu. V čele nových piklův proti svobodám těžce vydobytým stál arcivévoda Leopold, biskup passovský, syn Karla štyrského, muž mladý, ctižádostivý, horlivý katolík a ne-smířlivý odpůrce protestantů. Povahou i rázem svým byl sokem Ma-tiášovým a císař Rudolf zamýšlel jej za vlastního příjmuti čímž Leo-poldovi se poskytovala vyhlídka na trůn. Katolická liga (jednota) španělsko-německá mu měla býti prostředkem k dosažení záměrů jeho. Dobrodruhově nejisté pověsti, astrologové, nekromanti a vojín bez zaměstnání byli společníky jeho jižto jej k nejdůležitějším počínáním krekům. Ramé, Altham a Sulz mu přímo radili aby najmal 12000 bojovníků; s nimiž by do Čech vtrhl a protestanty zničil. Majestát jež vydal Rudolf byl Leopoldovi sál v očích. V dopisu k vévodovi bavorskému se projevil *že mu ten papír srdce trhá.* Pomýšlel tedy na jeho zničení. Tajný záměr jeho byl poraziti všechny protestanty v rakouské říši a katolickou víru co jedinou a panující tam zase uvé-sti. K tomu cíli se spojil s katolickou stranou v Čechách a na Mo-ravě. Pravilo se že i utrakvisté čeští, co prudci nepřítelé kalvinistů a bratří se ku katolíkům přidají a tudíž se vysvětluje kterak i Vá-clav Kinský jež považován byl za hlavu utrakvistů českých, s Leo-poldem souhlasil. Z dopisů Leopoldových ku Klínskému vysvitá že onen tohoto pobízal by pracoval na rozvojení luteránův a kalvinistů čímžby se odpor proti Rudolfovi zlomil. Hlavním rádcem a jednatelem

Leopoldovým v záležitostech těchto byl jakýs Tennagel. Tajné záměry strany této prohlídl nejprv Žerotín na Moravě a dopisy uchycenými se spiknutí katolíkův úplně vyjasnilo. Ladislav Berka, Kavka a Žampach byli odhaleni, mimo to se objevilo že vévoda těšínský ku vpádu do Moravy se chystá. V Slezku působil opavský děkan Mikaláš Sarkandr spiknutí katolíkův. Tento Sarkandr býval dříve farářem v Mezeříží a stál s Berkou v neustálém spojení. Opavskému zemskému hejtmánu Felicianovi Mošovskému svěřeno bylo provedení vpádu. Protestantská strana v Čechách a na Moravě, uznávajíc nebezpečnoství, se spojila. Čechové poslali vyslance na sněm moravský. Nový řád defenzí se na sněmu tomto shotovil. Mimořádní komise se svolila ku vyšetření spiknutí. Berka ze země vypovězen, Kavka v Olomouci internován. Mezi tím se snažila strana katolická všemožně o to aby Rudolfa s Matiašem smířila. Přivřence Matiašův, Khlesel, biskup vídeňský, horlivý katolík nejvíce na to usiloval. Obojstrannoství Khleselovo bylo patrné. Zjevně o něm se projevil Jiřík Hodič na sněmu moravském a též stavové moravští žádali by Khlesel z tajné rady královské vystoupil. Z důvěrnosti kterou Matias k Khleselovi choval dá se souditi na jeho vlastnú pravé smýšlení. — Zatím se na Moravě pokračovalo v procesu proti spiklencům, nejprv proti Sarkandrovi. (Bratr téhož Sarkandra, Jan, též horlivý katolík padl v obět svému smýšlení a byl po dvou staletích a něco létech za svatého vyhlášen.) Za obžalovaného se přimlouval sám císař pak papežský nuncius a jiní. Sarkandr sepsal defenzí a prosil by byl na svobodu puštěn, tvrdě svou nevinu. Že však k tomu naděje nebylo prohl. Sarkandr z vězení zajisté ne bez vědomí těch kteří ho střežiti měli.

O smíření císaře s Matiašem se brzo i vnější katolické mocnosti zasazovati počaly. Zatím ale se v střední Evropě působila alliance knížat protestantských s francouzským králem Jindřichem IV. proti domu rakonskému ku kteréž i Savojsko a republika benátská přistoupila. V tom viděli katolíci nové nebezpečnoství a snažili se tím horlivěji aby dotčené smíření se doočlilo. Rudolf ale váhal kloně se spíše k záměrům arciknížete Leopolda. Márně se roznesele zpráva že patnáct tisíc mužů vojska v Pasově naverbováno na rozkaz císařův. Záměry císařovy vystoupily na bíledni. Khlesel radí Matiašovi aby se stavům poddal ale právě on byl vinem odvracováním se stavů od Matiaše jehož politika se již již podezřelá jevila. Též katolická liga v Německu postavila 15000 mužů na nohy proti jednotě protestantské jejíž hlava Jindřich IV. francouzský mezi tím byl zavražděn. Žampach verboval po tají na Moravě. Čelilo se patrně z něva na zničení svobod. Ale Matias, nejsa muž pevné povahy, se poddal domluvám rádců a uveřil

se odprosil Rudolfa podepsáním zvláštní smlouvy v skutečně došlo 9. října 1810 k formálnímu smíření v Praze. Následkem smlouvy této mělo passovské vojsko rozpuštěno býti, avšak hle, kterak sliby knížecí se vyplnily! Passovské vojsko vtrhlo v prosinci do Rakous. Vůdcem jeho byl jakýs Ramé. Z Rakous vpadli passovští do Moravy, pleníce, vraždíce a zničující vše co jim v moc upadlo. Pak vtrhl Ramé do Čech a zmocnil se zradně města Budějovic. Jelikož se barbar tento projevil že „vystoupí-li Čechevé proti němu brániti se bude do poslední kapky krve aby reputaci císařovou zase upevnil,“ — nebylo pechybností o záměrech jeho. Stavové se hetovili k boji. Budovec poslán do Moravy, vojsko stavovské organizováno. Ale 14. února 1611 octnuli se passovští před Prahou a zmocnili se Malé strany. Nastal boj provázen přehroznými zjevy. Mezi tím ze středu stavův zvolen výbor třiceti direktorů a posláno k Matiašovi o pomoc. V lidu budil se duch jenž připomínal doby husitské. Konečně přibyl i Matiaš s vojskem a Pražané se chystali na krvavou msta proti passovským jižby také byli provedli kdyby Ramé v noci se svými tajně Praha byl neopustil. Byl však i Matiaš v podezření že Leopoldovi nadřezoval. Tu však V. Kinský vystoupil co agitator pro Matiaše kterýž se prozatím do Znojma odebral. Rudolf stál osamotněn. Stavové čeští se usnesli na tom aby Rudolf trůnu byl zbaven a Matiaš za krále zvolen. Dne 17. března potvrdil Matiaš Čechům svobody a přestoupil meze české. Rudolf pak byl přinucen odříci se trůnu. Matiaš korunován 23. května 1611. Ale již 20. ledna 1612 zemřel Rudolf.

Nedůvěra jižto někteří Čechové v Matiaše chovali nebyla bezdůvodná. On, jakož i obratný jeho ministr, biskup vídeňský Khlesel štědrěji slibovati uměli než plniti. Jsa hned po smrti Rudolfa II. za německého císaře zvolen usídlil se ve Vídni. V Čechách a na Moravě panoval aspoň zevní mír a boj koruny se stavy, reformatův s katolictvím na nějaký čas utichl. Nicméně předece se roznášely pověsti že svoboda není ubezpečena a že zvláště císařovna na manželka svého doléhá by zrušil mandát. Objevilo se dosti brzo že pověsti tyto nebyly liché. Nejprv překážela Khleselovi svoboda stavův voliti krále. Záměr jeho byl upevniti dynastickou moc dědičnou. Pak počaly jezuity missionáři svou práci k zkatolisování lidu, a šířovali bratrstva mariánská. Úplná restaurací byla patrným cílem Khleselovým jež sledil s vychytralostí podivuhodnou a spolu s železnou důsledností. Svolání sněmův se protahovalo se strany vládní, až konečně sestoupení jeho v Budějovicích se nařídilo. Usnešení jeho nečelilo ku prospěchu vlády. Chýlení se její k absolutismu bylo příliš zjevné než aby stavové byli přisvědčiti měli k požadavkům jejím nejprv stran zřícení

armády — proti Turkům. Stavové měli příčiny pro které uznali že čeliti měla proti nim. Kroky vládní nepotřebovaly velkého osvětlení. Nejprv svoboda tisku l. 1610 potvrzená se vyzdvihla a v královském kanceláři úřad censored se zavedl. Jesuité kázali veřejně proti majestátu. Pražský arcibiskup vyháněl protestantské kněze a obsazoval fary katolickými. Bylo patrné že na obecném sněmu který se r. 1615 v Praze odbývati měl, vládě nastanou těžké boje. Na sněm tento oběskáni byli z Moravy kardinal Ditrichštejn, Karel z Žerotína, Dětřich z Kunovic, Bedřich z Vlasíma, Jan Čejka z Olbramovic, Hynek Zahraděcký, Jiří Honorius písař braňský, Ondřej Juritka, z Olomouce dva prelaté. Sněm zapečal v červnu. Věci o nichž se na něm pojednávalo byly předčležitě. Vyjímáme zde dvě zvláště zajímavé. Jedna se týkala národnosti české druhá pak svobody víry. Článek národnosti a jazyka českého se týkající došel potvrzení. Jest však tato listina stvrzení tak velice zajímavá a důležitá že si dovolajeme ji celou zde podati:

„A jakož jsou sobě stavové ku paměti přivedli, kterak vzácní předkové jich, snaživše se národ svůj český vzdělati, rozmnožiti a zachovati a soudíce to, že s zahynutím jazyka českého i národ český i jméno Čechův by zahynouti musilo (bez pochyby příkladem národův těch, kteří chtějí sobě způsobiti i národův cizích slavné jméno netoliko sami v zemích svých jazyk svůj přirozený sobě zotřovati hleděti, ale i od sousedův svých, s nimiž v přátelství a nějaké smlouvy vcházejí, toho mezi jiným obzvláště, aby jazyku jejich se učili a v zemích svých užívali, žádali) to za právo našli, aby před soudy v tomto království jinak mluveno a pře vedeny nebyly, než jazykem českým. Což jak při předcích našich, kteří jsou tak na vlast svou, jakožto praví její synové, báskavi a vzdělání národu svého žádostivi byli, vysocce chvály hodné a potřebné jest: tak naproti tomu při mnohých nynějších obyvatelích království tohoto, potomcích jejich, nemůže se než tupiti, že šlépějí týchž předkův svých nenásledují, více se na uvedení sem do tohoto království, vlasti naší milé, všelijakých cizích jazykův a národův vydávají.“

„Čemuž kdyby jednou časně v cestu vkročeno nebylo, nemohlo by naposledy to než s velikou záhubou i utištěním národu našeho českého býti, neb na oko se spatřuje, že více a více sem do země více a více cizozemcův přibývá, kteříž se zde osazují, své živnosti, obchody a handle vedou, velikých statkův docházejí, na úřady všelijaké, obzvláště pak v městech a městečkách do rady mnozí (neumějíce tří slov českých, stranám po česku své věci přednášejícím nerozumějíce a prav tohoto království povědomí nejsouce) dosazeni bývají,

ano i v mnohých místech rádných, jazyky cizími (což patrně proti zřízení zemskému B. 32. kdežto omezeno, aby všickni před soudem zemským českým jazykem své pře vedli a také proti výš připomenutému předkův našich jistému nařízení) se mluví a pře vedou.“

„Těž ne na jedněch kollaturách stavův království tohoto, k kterýmž však lidé poddaní osadní, větším dílem mimo jazyk český jiného žádného neumějící, náležejí, kněží cizozemci, jazyka českého neumívající se dosazují a chovají. Ješto tomu na odpor nestyčí se, aby Čechové odtud z zemi jinam se táhnouti, osazovati, kdekoliv u cizích národův podobného pohodlí aneb jakého takového fedrunka užití a kde v které cizí zemi jazykem českým buď při právích a před soudy mluvití aneb v kostelích slovo boží kázati měli. Odkudž zřejmé jest, že Čechův ubývati a cizozemcův do království českého přibývati musí.“

„A protož na tom J. M. C. s stavy jednomyšlně se sněsti ráci, předně aby všickni ti, kteří z cizích zemí posavad do království tohoto, buďto za obyvatelé do země aneb do měst za měšťany přijati jsou, děti své ihned z mladosti jazyku českému povinni byli učiti dáti, tak aby jeounce zde rodili a zrostli, toho, že Čechové jsou (poněvadž jeden národ od druhého ničímž tak vlastně jako jazykem rozestán býti nemůže) skutkem dokazovali. A aby děti cizozemcův také v nově posavad do země přijatých větši příčinu k učení se jazyku českému měli, protož aby obojího pohlaví, vyšších i nižších stavův, kteříž by jazykem českým dobře mluvití uměli, po smrti rodičův svých napřed před jinými v statcích pozemských v dvojnásobně dědili a tak jim raději statky pozemské zůstávaly, jiní pak a kteří by česky neuměli, tehdy ti a takoví, aby na penězích, nebo jináč díly své přijíti a na tom přestati povinni byli.“

„Na potomní však a budoucí časy od zavření tohoto generálního sněmu, aby žádný cizozemec, jenžby jazyku českého neuměl a potřeby své v tomž jazyku arozumitelně přednésti nemohl, do země za obyvatele ani do měst za měšťánina žádným způsobem přijímán nebyl. Nýbrž aby každý ten, kdožby toho, aby do království tohoto přijat byl, žádati chtěl nejprve se jazyku českému naučiti povinen byl. A kdyby se naučil, ta teprv aby mu se toho dostati mohlo a prve nic. Vřak s tou při tom znamenitou výminkou, aby žádný takový v nově do země přijatý cizozemec ani děti jeho do třetího kolena na žádné úřady buď zemské neb městské i jiné, ani také do žádných soudův dosazování nebyli, a to jak proto, že cizozemcům tak rychle všech zvyklostí a obyčejův zemí svých, v nichž zrozeni jsou odvyknouti, a právům království tohoto, podlé nichž samých obyvatelé země české souzeni býti mají, tak na spěch rozuměti a se naučiti možné není, aby snad jeounce

v nějakých povinnostech potřebování něco takového do země a dobrých pořádků našich neotrušovali a právům království tohoto, podle nichž samých obyvatele české země souzeni býti mají, tak na spěch rozuměti a se naučiti, tak ovšem i proto aby starožitní Čechové jakožto právi, vlastní a přirození vlasti naší synové, před tímž v nově do země přijatými cizozemci jako nějakými pastorky jejich, větší podpory a odměny za věrné a platné služby králi i království činěné užití mohli. Ano i jim, vidouce při dětech odměnu zasloužilosti otcovské a nadějíce se téhož i při synech svých tady jako ponuknutí byli, tím ochotněji v potřebách obecných se potřebovati dali, a nižádné péče a snažnosti ke vzdělání obecného dobrého sobě nelenovali. — Nicméně jak při sněmích, též při soudech vyšších na hradě pražském, tak i ve všech městech a městečkách J. M. Císaře a J. M. Králové, též panenských, rytířských, městských a duchovních, při právicích nemá jinak mluveno, pře vedeny, slyšány, příčiny přijímány a souzeny býti, než to vše jazykem českým. — Tolikéž v těch farách, kostelích neb školách, ve kterýchž jest před lety desíti slovo boží jazykem českým kázáno bývalo, a dívky téměř jazyku českému se vyučovaly, aby to nyní ještě a budoucně v tom předešlém dobrém způsobu zůstávalo, a jiní cizího jazyka zprávcové školní, kněží a kazatelové, kteřížby česky neuměli a nekázali, tam uvozováni a dosazováni nebyli; v nově však vystavěné kostely a školy v to nepotahujíc. A jestli žeby kde od těch nahoře jmenovaných desíti let, tak v nově na takové fary neb školy dosazení byli a cizím jazykem kázali, tehdy aby všickni do nejprv příštího sv. Jiří odtud vybyti a na místo takových kněží, kde pod jednou, tu od arcibiskupa, a kde pod obojí, tu od administratora, i také zprávcové školní Čechové dosazení byli. Pakli by se toto od kterýchkoli kollatorův do toho času nestalo, tedy aby jedenkaždý z nich pokuty 1500 kop grošův českých propadl na tento způsob: jeden díl tomu, kterýž by to vyhledal, druhý k zemi a třetí do špitálu. A ten, jenž by to vyhledal, vznášeti má tu věc do soudu komorního; a týž soud komorní žádných hajemství straně pohnané dávatí nemá, nýbrž hned strany vyslyšeti a spravedlivou výpovědi podělití, škod pak mezi nimi vyzdvihovati nemá. — V jakož jistá zpráva se činí, že by některé osoby ze stavův i také lidu obecného mezi sebou se zavázaly, aby při shledání jich společním žádný jazykem českým nemluvívali, což na veliké zlehčení jazyka českého se vztahuje: protož jsou se stavové s císařem o to sneali tak: *Kdožbykoli ten byl, a jea obyvatel království českého, jazykem českým, uměje jej, mluvíti nechťel a jiné též od mluvení českého odvozoval, aby v zemi trpín nebyl, nýbrž v púllété pořád zběhlém, ven ze země se vystěhovati povinen byl.*

A pokudž by toho neučinil, aby jako rušitel obecného dobrého dle žádných práv a svobod království českého užívati nemohl. — A naposledy poněvadž se ještě to vyhledalo, že v některých městech v království českém, v městech pražských německého národu lidé obci německou se jmenují, ježto v témž království o žádné jiné obci mimo obec českou se neví, a jako od J. M. císaře, tak ani od slavné a svaté paměti předkův J. Mstí. králův českých nikdy vysazena ani dopuštěna nebyla a není, ani ve zřízení zemském a v právech království českého žádné zmínky o obci německé se nenachází: protož na tom jsou se všickni tři stavové snesli, aby toho na budoucí časy nikoli nebývalo a nějaká obec nová v království tomto zvláštní německou se nejmenovala, pod pokutou výš položenou.“ —

Stojí však mimo zde uvedené ještě velmi mnohých důležitých státních listin a sněmovných usnešení českých a moravských, jež všechny zde uvésti nelze. Zvláštní váhu mezi nimi má listina jednající o staroprávních poměrech mezi Čechy a Moravou. Ještě hojněji listina a zápisů veřejných nám zůstaveno z doby nastalých pak přímých sporů mezi stavy českými a vládou kr. Matjáše až do počátku vlády Ferdinanda II. kterýchžto písemných památek valná část též tiskem. Většina listin těchto se táhne k poměrům náboženským, a působí zajiště ouhrnkem zvláštní pro sebe literatura. — Vůbec správy o sjezdech a sněmech stavovských českých i moravských náleží mezi nejjvětší a nejzajímavější památky písemnictví českého poskytující obraz pravý všeobecného tehdejšího napnutí a rozčlenění politického a náboženského a spolu i nutné podklady dějepisu českému. Doplňuje se jimi historická a politická literatura naše doby tehdejší způsobem oživujícím a ruch politický a vlastenecký obzvlášť budícím.

ČÁST DRUHÁ

I.

Stav literatury vůbec. Latiníci. Literatura překladův.

Ti, kdož tuto dobu za zlatý věk literatury české vyhlásili, zajisté více hleděli na množství knih českých, tehdáž vyšlých, a na dovedenou dokonalejší jich formu jazykovou nežli na původnost a podstatu obsahu. Uveřejněno bylo ovšem hojně spisů znamenitých, ale celkem se ni věda na obzvláštní výši nepovznesla, aniž poesie a belletristika vůbec vynikajícími plody se vyznamenala. Nejlepší hlavy se zanášely spory náboženskými na ujmu smířlivého a ducha národního skutečně zúrodňujícího, všeobecného vzdělání. Nejprv tu spatřujeme katolickou stranu proti veškerým nekatolíkům velmi ostražitě si počínati, pak hádky nekatolíků mezi sebou, konečně nabíhání proti bratřím českým a jich obrany, ano i spory mezi bratřimi, což vše do nekonečna se vléklo. Jedinou zde útěchou jest, že v řadě polemisujících horlivců stojí též mužové, jižto skutečně vyšší vzdělaností naplnění tím *nad* své strany se stavěli a také jiné důkladnější směry sledili, nedávajíce utonouti literatuře v nudných a namnoze zbytečných hádkách náboženských. To platí zvláště o některých předních z bratří českých, jižto i na jazykovém, historickém a jiných polích se vyznamenali. Prospěšné tu zajisté bylo ustanovení l. 1468 bratřím vyhlášené, aby dogmatickým skoumáním se příliš neobírali. Za horlitele pro všeobecnou vzdělanost považujeme z bratří nejprv Blahoslava, jakž mimo jiné, obzvláště polemická od l. 1567 *Filipika* jeho proti nepřátelům vzdělání vyššího v Jednotě bratrské svědčí a kdežto též proti *hloupé sektě Mikolašenců* mluví, jež „*nejraději těch poslouchá kazatelův, kteříž netoliko nejsou učeni ale hned ani čísti neumějí.*“ Jest tedy patrné, že bylo tehdáž přímých odpůrcův mimonáboženské literatury, ale bylo též horlivých zastavatelů a podporovatelů jejich, bylo i mecenášů obětivých, o nichž se v tehdejších spisech časté zmínky činí. — Hledě k náboženským sporům, pokud se na literární půdě odbývaly, nalezáme tu nemenší horlivost, ba rozjitřenost než jaká se za husitských válek objevovala s tím

jedině rozdílem, že spisovatelé polemíci, pokud možná, si nyní ještě rozvláčněji počínali a v nepatrných často malichernostech se ztráceli na ujmu podstatných ideí. Výčitka tato se netýká pouze náboženské ale české literatury tehdejší vůbec. Jakkoliv numericky bohatá byla, předece nových, rázných a povzbuzujících myšlének původních nemnoho do světa uvedla. Jednu ale přední zásluhu jí upírati nelze, že totiž k ustálení jazyka a slohu českého nesmírně mnoho přispěla, základy formální položíc celé budoucnosti. Ovšem jí i v tomto ohledu přeceňovati nesluší, jakož se domnívati nelze, že by tehdejší už vrchol dokonalosti byl dosažen býval. Jestliže sloh český pozdější přílihanými, nápadnými germanismy byl veliké pohromy utrpěl, oplývá sloh tak zvané klassické doby neméně nápadnými latinismy, jakož vůbec latinská literatura v Čechách tehdejší největší byla sokyní literatury národní a nejnadějnější síly od ní odtahovala. Vědeckých prací tehdejší latiníci nejvíce lékařských a přírodovědeckých shotovali, s větší ale pilností pěstovali básnictví latinské. Někteří z nich psali i latinsky i česky. Známost latinského ano i řeckého jazyka byla tehdejší v Čechách valně rozšířena, k čemu zvláštní zřízení škol v městech a městečkách českých nemálo přispělo, kterémuž se, jak Stranský tvrdí, nijakž nevyrovnalo školství ostatních národů v Evropě. — Mezi latinskými spisovateli a básníky v Čechách vynikala na nejvíc *Alžběta Vestonic* rozená v Anglii, o níž Vinařický v Časop. č. Mus. podal zprávu. *Šimon Fagellus* (Buček?), též *Villaticus* nazván, mezi zasluhilejší latinské básníky se čítá. Narodil se v Rokycanech ku konci XV. století, studoval v Praze a provázel napotom mladého Jindřicha z Růže do Italie, pokračuje v studiích na universitě bononské. Pravi se o něm, že v přátelském poměru stál a si dopisoval s učenci evropskými. Stal se pak kanovníkem vyšehradským a později archidiakonem a kanovníkem na hradě pražském. Zaměstnával se pilně spisováním latinských básní, jež sebrané dílem v Lipsku (1538), dílem v Praze (1544) tiskem vyšly. Umřel 1579 a psáno o něm, že byl též výborným kazatelem. O sbírce jakés českých jeho kázání nenacházíme bližší zprávy. — *Šimon Proxenus a Sudetis* narodil se v Budějovicích, studoval v Praze a stal se pak městským písařem v rodišti svém. Odřeknuv se postavení svého, procestoval Německo, Francii a Itálii hlavně za příčinou študií jazykových. Navrátil se leta 1557 do Prahy. Pověst o něm byla již rošířena, neboť ve Vitenberku některé spisky byl vydal i známý tehdejší učenec Melchior Saurno ve Vitenberku složil báseň k jeho počtě. V Praze jej přijmula tak zvaná *Sodalitas literaria* spolek to učenců, jež zřídil Tomáš Mitis, za člena a *Šimon Proxenus a Sudetis* se postavil do řady oněch 50 básníků, jejichž plody na své

útraty vydal mecenáš *Hodějovský* pod názvem: *Farragines poetarum bohemicorum*. (V Praze 1561.) Mimo to pěstoval Proxenus také právnictví, historii, matematiku a hvězdářství, stal se doktorem a profesorem práv na universitě pražské. Umřel 7. pros. 1576. Mnoho básníků smrt jeho opěvalo. — *Jan Šentingar* z Chotěřína narodil se ku konci XV. století ve Hvozďanech, bez pochyby v rodičův sedláckých, a neví se o prvních letech vychování jeho ničeho, nežli co z básní jeho vysvitá, že měl otce a macechu ve Hvozďanech pak sestru a bratry. Slovtuného *Matouše Kolína* nazývá svým strýcem. Kodicill udává, že *Šentingar* některá léta na universitě vitenberské strávil a přednášky *Melanchtonovy* navštívoval. Zdá se, že dotčený *Matouš Kolín* se ho v Praze ujal a s *Hodějovským* ho seznámil, kterýž pak jeho mecenášem zůstal. *Hodějovský* měl tak veliké důvěry v učenost a povahu *Šentingarovu*, že mu svěřil vychování svého zetě *Bohualava Hodějovského*. Mimo to mu i vychování dvou mladých *Lobkoviců* bylo odevzdáno. Co veřejný učitel přednášel fysiku a poetiku na pražské universitě a dle bezpečných svědků byl to *Šentingar*, jenž s *Kolínem* a *Aerichalcem* (Mosazným) řeckou literaturu do městských škol uvedl. L. 1547 povýšen byl na doktora lékařství a též za děkana filosofické fakulty zvolen. *Mitis* o něm svědčí, že se mu málo který učenec v jiné zemi vyrovnal. Zajímavé a poměrně i důležité jsou jeho náhledy přírodovědecké. Vysvitá z nich, že stál dosti vysoko nad pověrečnou svou dobou. Ohnivě přízraky v povětří, jež vrstevníci jeho za znamení nastávajících neštěstí považovali, vyhlášel směle za pouhé výpary. Dále varoval před zázračnými léky a mastičkami, chvále víno a též ve věcech náboženských byl velmi tolerantní. Praktické lékařství provozoval teprv v pozdějším stáří, kdež i básnická musa jeho byla téměř umikla. Umřel v Kr. Hradci 20. října 1554. Po *Mitisovi* a *Kolínovi* byl on nejplodnějším latinským básníkem své doby, avšak většina jeho básní se ztratila a zůstaly jenom ty, jež *Farragines* obsahují. — *Tomáš Mitis* (Tichý), jeden z nejplodnějších lat. básníků tehdejších, narodil se l. 1523 v Nymburku. Otec jeho *Jan* pocházel z Písku, stal se pak měšťanem a radním nymburským. Byl učený muž, bakalář university pražské. *Tomáš* studoval nejprv v Žatci, pak v Praze, kde se filosofickým naukám oddal a l. 1546 bakalářem stal. Nadání a vědomosti jeho došly brzkého uznání. Do Českého Brodu za učitele vyslán skládáním básní pozornost veřejnou na se obrátil a přátelství učeného *Jana* z *Hodějova* získal. K doučení se opět v Praze se octnuv, přebýval v kolleji *Loudovu*, stal se 1553 mistrem a navrátil se l. 1554 do Českého Brodu nastoupiv důstojenství rektora tamějších škol. Vy- znamenal se obzvláště vhodným způsobem vyučování. L. 1555 se ože-

nil, stal se pak ředitelem vyhlášené tehdejší školy u sv. Jindřicha v Praze a byl od cis. Ferdinanda I. do šlechtického stavu povýšen. Nyní se nazýval Tomáš Mitis z Limusy. Při tom spojiv se s knihtačitelem Janem Koprem stal se též nakladatelem a vydavatelem knih. S básnictvím se neustále zaměstnával a právě se zabývá s opravami nábožných zpěvů Prokopa Lupáče umřel l. 1591 v stáří 68 let. Sepsal mnoho původních latinských básní a přeložil též některé oblíbené české písně z kancionálu do latiny tak, aby se dle původní melodie zpívatí mohly. Náležel, jakož už i otec jeho ke sboru tak zvaných *literatů*, jižto po celých Čechách byli tehdež rozšířeni, řídicí hlavně zpěv církevní v chrámech. — *Jan Rosin* narodil se v Žatci, kdež předběžná studia odbyv na universitu pražskou se odebral. První lat. básně jeho byla elegie na smrt Mik. Artemisia (l. 1556). Stal se bakalářem a odebral se do Vitenberku, kde též se rozemohl. Bídu svou tehdejší vypsal v lat. básni, kdež si stěžuje, že všickni přátelé ho opustili a jediný toliko Melanchton a J. z Michalovic tamo právě se zdržující útěchy mu poskytoval. Navrátiv se do Čech stál se v Domažlicích rektorem škol, kdež pak l. 1584, jak se praví, žalostí a hořem zemřel. Veleslavín ho chválí co nadaného básníka latinského, ba zhotovil na smrt jeho latinské achrostikon. Básně Rosinovy jsou rázu elegického, jakož prý vůbec zadumčivý byl člověk, ale horlivý protestant. Jedna z větších básní jeho *Lachrimae Joannis Rosini* důležitá jest pro životopisné vysvětlivky k ní přidané. Dotýká se tu matematika a básníka lat. Valentina z Mezeřic, Matouše Lunaea (Lounského), Artemisia (Černobýla), Orfea z Chotěbína, Arpina, K. Vodňanského z Radkova, Tom. Husineckého, Jiřího Polenti de Sudetis, Laur. Spana, J. z Michalovic, a jiných více méně známých osob. — Bylo by k uvedeným od nás latinským básníkům ještě dlouhou řadu jiných přidati a zasluhovali by též Kropáčové, Filomates, Dasypus, Kolinaus, F. z Jisbice, Chorinas, Karolides, Vodňanský, Křišťan z Koldína i j. v. aby se o nich obšírněji pojednalo. Než však nejde nám tu o latiniky tak dalece abychom je kritickému a historickému podvrhli pojednání a přestáváme na pouhé o nich zmínce. Ač mnozí mezi nimi velmi nadaní byli a práce jejich básnické ovšem utěšenější poskytují pohled nežli plody souvšských básníků českých, přece působení latiniků za příliš efemerní považujeme, aniž se směrem jeho souhlasiti můžeme, hledě k tehdejším potřebám národním. Nachášíme v latinském básnění učenců českých příliš mnoho osobně pouze choutky, ba latinici tito činí jakýsi výhradný, rakliby- chom aristokratický kruh v oboru naší literatury domácí, jehož působení se námi v nejzdařilejších výkrocích přece jen okamžitě a nedopraveně jeví. Maně nám tu napadá na jaké výši by se literatura česká

byla tehdaž objevila, kdyby všickni tito mužové s podobnou plíí byli české básnictví pěstovali! Nepochybujeme, že by takovýmto snažením se bylo myšlení národu valně osvěžilo a že by klassické tyto reminiscence byly i literaturu českou novým nadchnuly životem ano že by i mnohý podnět k jiným směrům byly podaly. — Mimo básně ovšem i mnoho vědeckých a vůbec poučných spisů tehdaž latinou se sepsalo čímž zajisté neli věda sama tedy aspoň zájmy její v Čechách získaly. Jinak celkem ač dosti plodná, podobala se literatura latinská u nás toliko ostrůvku, jenž v proudu vystupující a rozšiřující se řeky posléze se ztrácí. Hojnost historických, právnických, přírodopisných a j. spisů latinských tehdejších nepřekhalo věku svého a nečiní se po nich více poptávky, kdežto množství i méně patrných spisů českých až podnes pro nás důležité se jeví. K historii vědy a kultury ovšem poskytují ony latinské plody hojných pomůcek, historie národní literatury je však přecasto bez ujmy obejítí může. Jinak hojnost překladův z latiny poskytuje přímý důvod, že vrstevníci dotčených latiníků uznávali důležitost národní literatury a že směr rozšiřování vědomostí v obecnstvu povšechném více jim vážil nežli jich obmezování na jisté kruhy.

Podotknouti tu dlužno, že zařízení školní tehdaž velmi nadřizovalo latině. Byloť po českých městech a městečkách škol středních, v nichž se latině místy i řečtině vyučovalo, a znalost klassických jazykův nebyla mezi měšťany vzácností. Tím též klassická študia se zobecnila. Učitelové a rektori na školy menší od university pražské dosazování rozšířovali ochotu k latině po vsí zemi, ano větší jich část se zabývala spisováním latinským. Co organisator škol a vynikající vzdělanec humanistický vyznamenával se obzvláště Martin Bacháček. Mezi školami, jež znamenitými učiteli a obzvláštěm pěstováním humanistických studií prosluly vyznamenávala se nad jiné Lounská, Česko-brodská, Domažlická, Budějovická a Hradecká. Též mezi šlechtou nacházela latina a klassicismus vůbec mnoho příznivců a mecenášové, jako p. Hořejšovští a j. skladatelům latinských veršův a knih valně podpory poskytovali a k živnostem jim pomáhali. — Mělat klassická študia i dobrou tu výhodu, že ku vytříbení českého slohu nemálo přispěla. Zmáhající se vliv němčiny, zvláště působením lutherství hrozil řečtině poklesnutím. Latina se tu stala napravovatelkou ač ovšem i s druhé strany zase hojnými latinismy, jež do prosy české se vtročely nškodila samorostlé ryzosti jakouž se druhdy Štítiny vyznamenával. Dále měla obecná znalost latiny i tu přední výhodu, že prostřednictvím evropské literatury hojně pokročilých myšlének do Čech vplývalo a národ český aspoň částečně z obmezenosti se vybavoval, v kterouž jej uvrhovaly zvláště náboženské hádky domácí. — Na universitě pražské

se literatura latinská nejvíce pěstovala. Za časů Ferdinanda I. kde katolický živel k valné platnosti docházel a Jesuité na mládež českou působili nabyla latina na učilišti jejich už proto vrchu, že mnozí z učitelů řádu tohoto z ciziny přivoláni ani česky neuměli a všecko jen latinou přednášeli. Též na cizích školách vyšších, kam nekatoličtí Čechové se obraceli panovala latina, jako v Bononii, Strasburku a Vitenberku, odkud se Čechové ovšem co dokonah latinici a znalcové klasické literatury vraceli. Mimo latinu se tehdy též řečtina pěstovati počala a slovučný Matthaens Collinus, jenž řeckému jazyku ve Vitenberce se naučil, přednášel na škole Karlové v Praze Homera. Hebrejštinu zde uvedl Jan Fortius. Za Maximiliana, Rudolfa a Matieše vystupovala latina vždy výše snažíc se ovšem i nad čeština se postavit. Jest se věru diviti, že mužové jako Hodějovští z Hodějova v Praze, pán z Bozkovic na Moravě a jiní se tak ochotně podávali této modě a tolik podpory poskytovali těm, kteří jí hovili. Úspěšnější a pro vzdělanost a literaturu národní důležitější bylo ovšem snažení těch, kteří z latiny a řečtiny do češtiny překládali. Avšak i zde jest rozdílu činiti mezi překladateli ze starých klassiků a těmi, jižto novější literaturu si obrali. Za příkladem Jana Česky (jehož Řeči hlubokých mudrců l. 1529 v Plzni tiskem vyšly), Řehoře Hrubého z Jelení, Veleňského a Konáče okusili se též Jan Stráněnský, Pavel Vorličný, Kuthen, Abraham z Gynterodu, Jakub Krupský i jiní přenášeti klassiky na českou půdu. Jan Stráněnský původně sepsal i přeložil z němčiny a latiny na 20 spisů. Blahoslav o něm pravi že byl „dobrý muž a Čechův milovný,“ ale vytýká mu jazykové vady. Byl měšťan Počátecký. Přeložil Lucianova *Columnia*, „výtečné“ jak i Jungmann svědčí. — *Pavel Vorličný* (Aquilinus) pocházel z Hradce Králové, študoval v Praze, a stal se 1546 bakalářem. Na to v Prostějově při tiskárně Jana Günthera pracoval odkud do Kyjova na statku Vojtěcha z Pernštejna za faráře se dostal. Rok úmrtí jeho neznáme, padá však na konec XVI. století. Úsudky o překladech jeho podali Blahoslav a Plácel z Elbinku. Onen uvádí některé vadné spůsoby mluvy ze spisů Vorličného a dí: „Ale Pavel kněz, dobrý-li jest čili zlý Čech z těchto způsobů mluvemí může býti srozumíno.“ Ze spisů Vorličného známe překlad distichů Katonových (v Praze 1569 a 1575) „*Dicta Graeciae sapientum*“ — podlé výkladu Erasma Roterodamského přeloženo (1562 a 1576), latinskou grammatiku pro Čechy podlé Melancthona. Latinské elegie a epigramy vytištěny ve „*Farragina poetarum bohemorum*“; *Formulae* z komedií Terencových, též české modlitby tištěny l. 1589. — Tak zvaná *Katonova disticha* se tedy už druhého překladu dočkaly. Co se originala týká, o tom jsme se na stránce 267. mylně projevili; sledíce náhled

Dobrovského. J. Fejfalík (Studien VI) dokázal že český *Cato* není překladem z německého nýbrž že spíše pracován jest podle latinského originalu.

Zasloužilým pěstovatelem klassické literatury a spolu překladatelem byl též *Abraham z Gynterodu*. O životných poměrech jeho nenačezá se bližších zpráv. Balbin se o něm jen krátce zmínjuje. Ungar si stěžuje že o výtečném překladateli Xenofontově *Cyropedie* vlastenští spisovatelové mlčí; též Adaukt Voigt jen málo o něm zaznamenal, což se však na pouhou zprávu obmezuje, již Gynterod podal v dopisu rodičům. Víme o něm toliko, že se narodil okolo l. 1570, že študoval v Němcích a l. 1590 ve Vitenberku se zdržoval, kdež s A. Felinem (Kocourkem) se oddal študiím řečtiny a s ním společně též první knihu *Cyropedie* Xenofontově přeložil, dále pak sám překlad ku konci dovedl. Do Čech se navrátil žil v Stražkově blíže Roudnice, později v Řopidlně nad Leštinou. Na žádost zvláště A. z Veleslavína opraviv svůj překlad i připsav k němu život Xenofonův dal jej vytisknouti l. 1605. Kdy zemřel, neví se. Sloh jeho jest jadrný a jasný. — Též známý alchymistický spisovatel Bavor Rodovský z Hustiřan přeložil některé věci z Plutarcha, o nichž bližšího nevíme. Mimo to se po různu o jiných jednotlivých menších částích překladův zmínky činí jako ku př. o překladu Plutarcha jež shotovil Jakub Krupský. Dále ve Veleslavínově knize „o vrchnostech a zprávcích světských nalezá se překlad z Livia. (Řeč M. Katona proti pýše a nezbednosti ženské.) — Dále i množství citátův z klassiků v českých spisech tehdejších uvedené jest svědectvím pilného pěstování študií klassických v Čechách. Mnohem více nežli z uznaných klassiků řeckých a latinských překládalo se z latinských i jiných spisovatelů pozdějších a tím ovšem částečný stín padá na tuto tak zvanou zlatou dobu literatury české, že valná část spisů českých nejzdařilejší formou podaných z cizích zřidel byla čerpána, tak že původní literatura česká tehdejší ne právě velkolepý poskytuje pohled, aspoň ne takový, jaký od doby za zlatou vyhlášené právem se požadovati dá. Ohlédnem se tedy nejprv po širým tomto poli překladův, abychom se pak spravedlivého dopídili měřítka k ocenění toho co původně z české půdy vzrostlo.

Nejpřednější spisovatelé naši tehdejší se zaměštávali překládáním z jiných jazykův, činice to zajisté z nejlepšího úmyslu aby tím doplnili mezery v poznání jichž domácí literatura původní hojně zůstavovala, a mnozí, zvláště církevní spisovatelé i proto, aby pravdy k nimž sami se přiznávali cizím svědectvím potvrdili a takto k většímu uznání je dovedli. Překládali celé spisy aneb jen vyňatky z nich neb částky jich, jak se jim právě hodilo. Nebyly to také vesměs pouhé překlady

nýbrž někdy i docela volná spracování knih cizích namnoze i vlastními přídatky rozmnožena. Nejvíce ovšem se překládalo z latiny a němčiny. Literatura překladův zasahovala tehdež do všech odborů literárních a přispívala ovšem výdatně k rozšíření všelikých vědomostí mezi lidem českým udržujíc i lásku jeho ku čtení v živém proudu, ale neméně se tvrditi dá, že mnohá podstatná původní sfla se tím zadržela. Tím snad jest že v literatuře této doby, ovšem vyjímaje některé obzvláště vynikající plody, — pohřešujeme onu svěžest samorostlých myšlének, která národní literaturu na skvělou výši staví, že v ní i málo samostatného ruchu uměleckého i vědeckého nalézáme. Někdy zajisté se tu pocítujeme jako v kruhu vychovatelů a mravouků křesťanských, jižto vzdálení jsouce vyššího vzletu a zanícení neb zabloubání se do předmětného světa, v jakémsi prostředním, ni chladném ni vřelém rozpoložení ku skládání aneb překládání knih se hotovili. Vinu toho nesla ovšem tehdejší doba, v níž samostatně tvořící duch zajisté jako Laokoon hady předsudkův obklíčen nesnadno odolati mohl obecnému smýšlení. Překladatelé měli ovšem snadnější dílo a vykonávali ji směrem takorča více místním nežli časovým. Pomníme-li že to byla doba v níž v Itálii Ariosto kvétl a Tasso povstal, v níž Macchiavelli, Jordano Bruno a Kampenella italské zdobovali nebe, v níž Rabelais genialní jiskry do francouské literatury házel, kde španělská literatura široce se rozvětvovali počala a jasný Miguel de Cervantès na veřejném dějišti vystoupil, kde v Portugalu Luis de Camoens svou nesmrtelnou *Lusiadu* pěl, kde v Anglii Morus svá socialně reformatorská *Utopia* do světa vyslal, tu se divíme, že naši tehdejší, tak horliví a na mnoze i nadaní překladatelé si tak málo všímali toho, co Evropě nového dodávalo rázu a na nejvíc jen v obyčejném navyklém kruhu se otáčeli. A kruh tento ještě mnohými středověkými živly byl naplněn! —

Na poli duchovního básnictví se nejprv potkáváme s několika překlady žalmův Davidových. Pokusil se o ně Tomáš z Javořic, Jan Vorličný, Jiří Strýc, Blahoslav, Matouš Benešovský, Vavřinec Benedik, Nudožerský a Jan Amos Komenský, mimo které i jiní jako David Vlasák (Crinitus z Hlavačova), Jiří Dykast, Bartoloměj Kožlanský, Vít Phagel Písecký a j. v. některé žalmy buď přeložili, buď na české písně spracovali. Vydání žalmu Strýcových dosud největšího došlo rozšíření a uznání mezi lidem, vyšší kritika ovšem jiným překladatelům dává přednost. Strýc byl rozený Moravan z Zábřehu. Rok narození jeho neznáme. Ví se však o něm že v cizině študovav pilností a umělostí se vyznamenával. Do Čech se navrátil stal se knězem v jednotě českých bratří. Zemřel l. 1599 v Židlichovicích. Překlad žalmův vydal nejprv 1587 v Kralicích později však mnohokrátě otisknuty

byly i v cizině, což zajisté svědčí na oblibu jejich. Ze všech překladů žalmů se stal Strýcův nejpobulárnějším. Od mnohých ale výše se cení žalmy jež přeložil Vavřinec Benedikt Nudožerský, obyčejně Benediktů nazýván. Muž tento, rozený Slovák z Nudožer na Nitě (1555) přišel teprv na sklonku šestnáctého století do Prahy kdež se co učelec i horlivec pro činnost na vysokých školách nemálo vyznamenal. Největší zásluhu si získal o prosodii českou, ustanoviv zákony časoměru pro jazyk český, a sám hned prakticky se pokusiv o veršování způsobem tímto. Překlad žalmův podle latinského spravování J. Buchanána byl toho výsledkem. Zamýšlel prý jich nejprve několik beze jména vydati, ale na domluvu M. Jana Campana jich vydal deset (l. 1606) k nimž přidal „píseň k těmto časům se trefující, na týž způsob složenou.“ Vydání toto připsal pražské universitě, po věnovacím připsu, položiv též přehled pravidel prosodických. Na podzim téhož léta vydal opět dva žalmy: „Žalmoné devadesátý první a stý třetí na způsob latinských veršův vydání od M. Laurence Benedykta Nudožerského. Žalmy Benediktovy potkal trudný osud, že se téměř docela ztratily. Pověst o nich obcházela a jen po různu se kterýž ze žalmů těch objevil — celkem ale byly ty tam. Mimo žalmy a písně též některé rozprávné básně duchovní v překladu českém se objevily jakož jest Život Ježíšův, Životy patriarchův a j. kterýmžto pracem ale přičítati nelze vyšší ceny. Mnohem důležitější i rozsahem i obsahem jest literatura překladův českých na prosaickém poli bohoslovném a tu především obrátiti jest zřetel na spisy biblické a zvláště na překlady biblí. Léta 1529 vytištěn byl starý a nový zákon v starém městě pražském skrze Pavla Severyna, kterémuž vydání obecný latinský text za základ jest vzat. „*Na některých místech někde přeskočeno a někde nedoloženo bylo podle textu latinského* (ve vydání české biblí od l. 1488 na které se vydávatel odvolával). *To všecko věrně a s pilností napraveno*, dí Severýn z Kápi v předmluvě. Přidána jsou některá vyobrazení. Nové vydání s novými vyobrazeními vydal Severýn l. 1537. — L. 1540 vytištěna byla biblí česká v Nornberce u Linharta Mülchthalerá nákladem Melichara Kobergera, měšténina Normberského. Má též vyobrazení. Hned na listu druhém spatřuje se ozdobný portal a v obydlí svém modlíci se Jeroným. I text mnohými figurkami jest ozdoben. — L. 1549 tištěna byla biblí česká v menším městě pražském u Bartoloměje Netolického nákladem tohož a Jiřika *Melantricha* Rožďalovského. Připsána jest králi Maximilianovi. Text opatřen jest veskrz týmiž figurami kteréž se v druhém Severýnovu vydání vyskytují. Třetí kniha Machabejských od Sixta z Ottersdorfu z latiny přeložena. Též předmluva jest od Sixta. Ku konci též knihy doloženo že přídavek ten se s při-

volením osob od krále k tomu zřízených stal. Kniha skutků apoštolských v tom vydání ponejprv před epistolu sv. Pavla k Římanům položena jest. Před knihou skutků apoštolských stojí putování cesty a práce sv. Pavla s tabulí a poznamenáním skutků a let v nichž se putování dalo, z němčiny též od Sixta z Ottersdorfu přeloženo. Další vydání bibli této padají do let 1556—57. Proměna jest tu, že před novým Zákonem stojí dokonalejší srovnání čtyř evangelistů kteréž Jan Stráněnský z němčiny přeložil. V přípisu Maximilianovi od 15. února 1556, dokládá Melantrich že jest mu před sedmi léty svou bibli připsal a teď že podruhé ji na světlo vydává. Nevydal tedy mezi tím časem Melantrich žádné bibli. Třetí vydání jest od r. 1560—61 a čtvrté od l. 1570. Toto vydání okrášleno jest hojnějšími a novými figurami, též tital jest obraz jehož spodní figura objevuje Melantricha před křížem se modlíciho. Na druhé straně se nachází tři latinských distich od Tomáše Mitisa. Paté vydání jest od r. 1577. Připsáno jest císaři Rudolfovi. Při některých exemplářích nalezá se připsání latinské při jiných české.

Od léta 1579 do 1593 vydala Jednota bratrská bibli českou na šest dílů rozdělenou. O početi díla tohoto, v literatuře české vzhledem ku zprávnosti jazykové potud nedostihlého, zmiňují se Paměti Jednoty 1577. Toho roku také začato vykládání Bibli v Evancích, což odjítím mistra Mikuláše k přátelům a potom smrtí br. Steffanovou přetrženo, a zase teprv druhého roku k jaru v ruce vzato, a vykládači na Kralice i s impressí obrázení. — První díl vyšel leta 1579. Obsahoval patery knihy Mojžíšovy. Na titulu v štítu nalézá se beránek, církevní znak Jednoty. První předmluva jest slovo „Starších k kněžím a zprávcům Jednoty bratrské.“ Po té jest druhá k upřímnému čtenáři. Psáno tam mezi jiným: Řekové zajisté nepřestávajíce na sedmdesáte vykladačích, pět ještě rozdílných výkladů měli, jež s velikou prací a nákladem do jedné knihy spisovali. Latiníci po Jeronýmovi nyní neméně jich mají. A sv. Augustin praví že sotva by zečtení býti mohli jak mnoho jich jest. Pročby tedy Čechům, jednoho i druhého výkladu nepřál? Poněvadž ti, jenž Jeroným (jak se vůbec, však ne bez odporu smejslí) latinský výklad, všudy ve všech punktech za *authenticum*, totiž za hodnověrný a dostatečný mají, nové výklady nejedny a to latinské z židovského jazyka těchto let vydali a vydávají, ne pro přemahání svých protivníků toliko, ale i pro utvrzení a vysvětlení slov i smyslu a t. d.“ — Díl druhý (1580) obsahuje všechny knihy od Jozue až do knihy Esther. — Díl třetí (1582) obsahuje knihu 2. b. Žaltář, Příslovi, Kazatele a písně Šalomounovy. Kniha Joba, Žaltář mají předmluvy. — Díl čtvrtý (1587) obsahuje spisy Proroků až do Malachiaše. V před-

mluvě ukazuje se důležitost prorockých knih. Před každým prorokem jest zvláštní předmluva. Díl pátý (1593) obsahuje Apokryfů, „knihy to — kteréž uloženy byly a z nichž v synagogách aneb ve školách čítáno nebylo, ale ukryty byly,“ jejich vážnost a užívání v předmluvě se ukazuje. Díl šestý obsahuje Nový Zákon (1593). L. 1601 byl po druhé vydán. Jména mužů, kteříž při překládání a vydání této biblí do patnácte let na té práci strávili nacházejí se ve spisu: *Systema historico-chronologicum Ecclesiarum Slavonicarum* její sepsal *Adrian Regensvolscius* (l. 1652). Byli to: Mikuláš Albert, Lukáš Helic, Jan Enéas, Isaiáš Caspola, Jiří Strejc, Jan Efraim, Pavel Jessen, Jan Kapito. — Náklad na tuto biblí činil Jan Žerotín z Naměst. — Léta 1611 vydal též Václav Mathiades, biblí českou v Brně. — Léta 1613 pak vyšla též biblí vtištěná v starém městě pražském u D. Adama z Veleslavína. Připsáno jest toto vydání pánům Defensorům nad akademii a konsistoři pod obojí. Obrázky jsou tytéž jichž Melantrich byl užíval. Toto vydání biblí jest poslední v zemi české, jež od strany nekatolické vydáno bylo. O další vydávání se pak vystěhovalci čeští v cizině postarávali. — Vydání Nového pouze zákona uveřejnilo se od l. 1525 do 1601 též několik. L. 1525 vtištěn jest N. Z. u Josefa Stýrský v Ml. Boleslavi. Jest to opravené vydání Jednoty bratrské. V předmluvě vydavatel připomíná nárek na smělost českých vykladačů, z předmluvy Klaudivovy jistí že se jí varuje. — L. 1527 vyšel N. Z. v Plzni nákladem Jana Pekka měšťana plzeňského. — Z. 1533 přeložen jest N. Z. podlé latinského překladu Erasma Roterodamského od Kněze Beneše Optata z Telče a Petra Gzela z Prahy. O tomto vydání tvrdí Jungmann že nade všechna starší i některá potomnější předčí. Připsáno jest — „arozené a velebné panně Johance z Bozkovic někdejší abatiši v králově klášteře v Starém Brně —“ kteráž prý dávný čas po něm toužila a vydavatele nákladem k tištění založila. V předmluvě prohlašuje: ježto prý mnoho nedostatků má, nebyla práci sv. Jeronýma a český překlad že ještě více jest zprznělý a nedokonalý, což ale Erasmus zase zpravil. Obzvláště zajímavá jest tu obrana překladů v níž udávají příčiny proč práci tuto podnikli. Též jednají o pravopisu českém jehož se udrželi odvolávajíce se na svou českou grammatiku. O tomto vydání se s velkou pochvalou projeví všickni již o českých biblích psali, jmenovitě Dobrovský, Ungar a dle téhož i Novotný z Luže, jež dí: Toto vydání nade všechna předělá i některá potomnější předčí . . . nicméně po 30 letech vážnost jeho klesla, poněvadž Jan Blahoslav z původního textu nový výklad Jednotě bratrské učinil. Nachází se v *Indexu* zapovězených knih a katolíci misionářové se starali o jeho vyhubení takže exempláře jsou velmi vzácné.

L. 1534 vyšel N. Z. v Norimberce a Fr. Pejputa nákladem Hektora Šefflera, měštěnína Norenberského, s předmlouvou sv. Jeronýma. L. 1538 vytištěn N. Z. v Praze u J. Hada. Na konci jsou přidány starozákonní řeči. L. 1538 vyšel N. Z. v Norimberce nákladem Milchthaler. Ungar a Novotný z Luže omylem kladou r. 1542. Mělt Ungar exemplár s psaným pouze titulem, úplný exemplár se chová v olomoucké bibliothece. — Též 1538 vydal Milchthaler v Norimberce N. Z. L. 1549 vyšel N. Z. v Prostějově u Günthera. Netolický v Praze vydal N. Z. l. 1551, Günther v Holomouci l. 1555, Jirí Melantrých v Praze 1558, Jan Kantor v Praze l. 1563. — L. 1564 vytištěn jest N. Z. z řeckého do češtiny pro Jednotu bratrskou přeložený od J. Blahoslava. Připisá jest kněžím a správcům lidu Páně. V přípisu od 19. července pravi Blahoslav: „Na vaši mnohou a snadnou žádost Bratří v Kristu nejmilejší, Zákon nový z novu v jazyk český vyloučil jsem, s velikou jistě prací i pilností. Nebo za jinými českými neb latinskými i j. vykladači od vlastnosti textu pravého mnoho odcháseti a místo textu rozumu svůj vkládati nechtěl jsem a t. d.“ Vyšel na Ostrově blíž Strážnice na Moravě. Druhé vydání 1568. Mezi výklady v druhém opraveném vydání rozmnoženými též kritické a filologické poznámky se nacházejí. — 1569 vyšel N. Z. v Praze u Dašického. Z. 1597 vydán N. Z. u M. A. z Veleslavína, jehož spořádání se srovnává s vydáním J. Melantrýcha. L. 1599 vytištěn jest N. Z. ježž Eliáš Hutter v svém N. Z. ve dvanáctero jazycích vydal v Norimberce. Hutter nepraví sice výslovně z kterého vydání vzal český svůj text, z předmluvy však k druhému dílu též z poukázaných míst jest zřejmé že Melantrýcha použil. Pro některé nepravidelnosti a svéhlavé změny pozbyle vydání toto vážnosti. — L. 1601 vyšel N. Z. v Kralicích. Jest to čtvrté vydání N. Z. od Jednoty bratrské. Překlad Blahoslavův, přídavek mnoho od Zachariáše Astona kazatele a seniora v Evančicích. Mimo to ale též jednotlivých částí biblí hojně vydáno, jako knihy Mojžíšovy (1541) a Tobášovy (1538) Jesus Syrach, Přísloví a Zjevení sv. Jana. Nejhojněji ale se objevila vydání evangelí a epíštol. — Vysvítá z toho zajisté jak veliké obliby nacházel národ český v čtení biblickém a jak oblíbeným mu písmo starého i nového zákona bylo zřídlem náboženského citu a horlivosti. Než však želeti jest že tento cit a tato horlivost v jiných zajisté ne méně podstatných snahách mu na mnoze překážela. — Vzhledem ku literatuře považovati jest nám tyto překlady spisův biblických za zjev dosahu největšího. Jestit známo, že některé tyto překlady jsou práce mistrovské vzhledem ku jazykovým formám a slovosledu u nás potud nepřestihlé, což především o Kralické biblí šestidílné platí, ježto nám zůstane na vždy vzorem syntaktické a gram-

matikální dokonalosti. Kdo se jen poněkud v literatuře tehdejší poohlédl, tomu neušly a ujiti nemohly stopy klassického si počínání svědomitých překladatelů v slohových formách předních techdáž vycházejících knih českých. Avšak též zapomenouti nelze že veliké množství latinismův a hebreismův se do jazyka českého vloudilo, a že tudíž nesluší se domýšleti o jazykových formách tehdejších klassiků jakoby všechny byly ryzé zlato jež šmahem uznati, při nich vždy a všudy setrvati a nikde od nich se odchýliti aneb na další pokrok pomýšleti by bylo.

Mimo biblické spisy též hojně jiných náboženských se překládalo mezi nimiž i Luterovy, Kalvínovy a stoupencův jejich. Překlad epistol Kalvínových od neznámého pochází překladatele, *Institutiones theologicae*, přeložil známý překladatel žalmův, Jiří Strýc. Více překládáno z Luthera. Překladatelé byli Láni, Abrahamides, Melikius, Russin, Adam Wolf z Benešova, Jan Augusta a j. — *Erasma Rotterodamského* bohosloveckých spisů též překládáno, a sice mimo biblické též dogmatické a kázání i j. přel. od Anděla, Jana z Lobkovic, Jana Khnerera, Plzenského a j. Též z Melanchtona překládali Pav. Lucin a j. Vůbec skvětáním protestantské literatury v Německu hojně spisův náboženství se týkajících z němčiny přeloženo jež zde všechny uváděti bylo by zbytečné. — Velikého rozšíření došel Petra Canisia katolický katechismus původně latinský, sepsaný poprvé od jesuitův vydaný l. 1559. Též z latinských spisů jesuity Antonína Passevina dva méně patrné přeloženy jsou, ač světa zkušený a veleobratný tento Mantuan jich sepsal hojně a mnohem důkladnějších. — Též štarý jeden spis Vincence Lerinenského přeložen jest od Balthazara Hostounského. Název český zní: O poznání víry svaté. Původně sepsal Vincenc knihu tuto pod jménem *Peregrinus* a nazval ji: *Commonitoria duo adversus haereses*. Vincenc umřel okolo r. 450. Český překlad obsahuje toliko první část. Z druhé, dávno vytracené zbývá jen zlomkův. — Spišovatel, jesuita B. Hostounský se osvědčil vůbec co pilný překladatel a spracovávateľ katolických spisů, zvláště polemických, mezi nimiž i A. Hosia *De expresso dei verbo*, „O zřetelném slovu božím.“ Stanislaus Hosius, nar. 1504 v Krakově, štadoval v Pádově a Římě, stal se kanovníkem krakovským, později biskupem, kardinalem a papežským legatem. († 1579.) Sepsal hojně spisův polemických proti nekatolíkům, mezi nimiž nejdovednější „*Confutatio catholica fidei*“ — a „*de communionis sub utraque*“, v kterémžto prvnějším též obsažen jest onen do češtiny přeložený. Druhý poněkud změnil a vydal Hostounský bez udání originálu pod názvem: Výklad pravého křesťanského ap. kat. pod obojí spůsobou těla a krve Kr. přijímání.“ — I kázání se dosti

často překládala zvláště jesuitská a polemická o nichž však netřeba slov šířiti. Životů Krista přeložených se objevilo několik — ovšem odpovídajících názorům tehdejším. Mezi životy svatých též jeden z polského Petra Škargy. (Přeložil V. Sebastian Berlička, jinak Scipio jesuita.) Mimo tyto zde jmenované se ještě mnozí jiní zaměstnávali překládáním podobných spisů, o jejichž všech činnosti a podstatě méně patrné zde pomlučíme.

Utěšenější jest pohled na snahy překladatelův spisů historických, ač i zde uznati jest, že více dobrých dějepisů se obešlo nežli přeložilo. Do řady oblíbených historií všeobecných čítala se tehdejší *Karionova* kniha kronik. Do češtiny ji přeložil Burján Sobek z Kornic, kancléř Starého města pražského. První české vydání vyšlo v Litomyšli leta 1541. Druhé popravené a prodloužené vydání od Veleslavína leta 1584. (Třetí l. 1602.) J. Karion se stal dějepisem svým osobou pamětnou, byl však i jinak muž mnohostranně vzdělaný. Narodiv se 1499 v Bitinkheimu, študoval ve Vitenberku a stal se pak v Berlíně professorem matematiky a dvorním astrologem. Všeobecná historie jeho zbudila zvláštní pozornost na sebe hlavně tím, že se v ní ponejprv objevila soustava tak zvaná *čtvero monarchií*. Podivností se tu nachází hojně, podstatného a nového ale málo. Děje světa podlé času na tři hlavní částky rozděleny (za výrokem proroka Elia). Tvrdeno totiž, že svět toliko šest tisíc let trvání má. První 2000 trval bez zákona, druhé 2000 panoval zákon, třetí jest čas Kristův. Po tom nastane konec světa. Vláda čtvero monarchií padá do věku druhého. Jsou to: Asirie, Persie, Macedonie a Řím. Do tohoto systému se všecko musilo vtěsnati a co se tam nehodilo, to jakož nepatrné odstraněno. V středním věku se toliko na sv. římskou říši vzal ohled a i ta hlavně na Německo, leč částka tato jenom krátce odbyta. Ostatní svět a vůbec přítomnost se obešla. Systém tento se právě hodil tmavým časům, v nichž povstal, ale k víře nepodobné jest, že se až do osmnáctého století udržel! — Karion umřel v Berlíně r. 1538. — Kroniku svou původně německy sepsanou dovedl až do l. 1532 a poslal ji Melanchtonovi. Ten v ní nalezl mnoho vad, přepracoval ji a prodloužil až do doby Maximiliana I. Herman Borus, superintendent v Labeckách ji přeložil do latiny ale velmi nechutně zohyzdiv ji germanismy, pročež Melanchton ji znovu přeložil. Vyšly však jenom dva díly, jelikož M. 1560 zemřel. Třetí díl vydal Melanchtonův zeť Kašp. Peucer Brzo na to vyšlo též prodloužení kroniky této. — Burján z Kornic spravoval svůj překlad podlé Melanchtonova opraveného latinakého vydání, později však Veleslavín opravil jazyk překladu a použil též dále vyšlých prodloužení. Jaké obliby docházel Karion v Evropě

jeví se i tím že kronika jeho nejen hojně vydání ale i komentárů, prodloužení a překladů do rozličných jazyků se dočkala. (Nejprv do franštiny přeložena byla od Šim. Goularta.) — Jiný povšimnutí hodný spis byl historický rejstřík *Abrahama Buchholzera* jež zčeštil Benjamin Petřek z Polkovic, komorní písař při úradě podkomorním († 1578). Abr. Buchholzer (nar. 1529 † 1584) byl zajisté muž vysoce vzdělaný a získal si zvláště o chronologii nemalé zásluhy, jakž na to netoliko do češtiny přeložený *Index chronologicus* (rejstřík) ale též *Epistolae chronol.* a *Isagoge chronologicum* a j. spisy svědčí. Překlad Petříkův se vyznamenává čistou, skladnou češtinou: (Jungm.) Jinak má Rejstřík i dobrou tu stránku, že se v něm zmínky činí o znamenitých spisovatelích onoho věku, mezi nimiž P. Sperat, Agricola, Gryneus, Karion, Osiander, Mathesius, Aventin, Leyden, Guicciardino, Koprník, Rhanan, Savagnarola, „kterýž měl ducha prorockého“ i j.

Historie o *Alexandrovi macedonském* i v této době ještě nalezla spracovatele. Matouš z Volkenberka rozený v Dačicích, vydal v Olomouci knihu o Alexandrovi z rozličných spisovatelů srušenou. — Ale více nežli dějiny kteréhokoliv jiného národa, zdá se že čtenářstvo české tehdež zajímala historie židovská a turecká. Příčiny toho jsou jasné. Čtením biblí zajisté pozornost všeobecná hojně se obracela na starý Israel a povzbuzeni byli mnozí ku bližšímu nahlédnutí do dějin dotčeného národa. Co se pak Turků týká, zasahovala válečná podniknutí jich a vpády do zemí křesťanských příliš hluboko do času než aby poznání jich a zprávy o postupech jejich mimo všeobecný zájem se byly postavily. Ba naopak se vojny turecké i Čechův bezprostředně dotýkaly neboť bylo těmto i lidem i penězi přispívati k tažením proti vyznavačům Koranu. Původních a kritických dějepisců českých na poli tomto ovšem hledati nelze, překladatelův a překladův se však objevilo hojně. Spisy o židovské historii jednající v době této vydané mají tak dalece i historické ceny pokud z uznávaných čerpány jsou pramenův. V první řadě těchto zřídél stojí ovšem Josefus Flavius z jehož spisův překladatelé čeští na nejvíc čerpali. Narodil se l. 37 v Jerusalemě. Otec jeho byl kněz. Vyučiv se Josef vědám v židovských školách přednášeným odebral se v 26. roku stáří do Říma. Mnohé a dosti pestré proživ osudy byl posléze i obležení Jerusalema přítomen. Žil napotom v Římě kdež i historii židovskou sepsal původně prý v jazyku hebrejském podav ji ale císaři Vespasianovi řecky. Rok úmrtí jeho neznáme. Co učenec znamenitý a zvláště co očitý svědek pádu Jerusalema byl s to podati obraz dějin židovských dosti živý a pravdivý. Než však dle úsudku znalců se předce hojných poklesků historických dopustil a nelze mu vždy přidati víry. Praví se též že po-

zdějí spis jeho byl částečně zfalšován, zvláště místa o Kristu (Lib. XVIII) za podvržená se považují, proti kterémuž náhledu se ovšem zase vážní podzvihli hlasové za authentická je vyhlášující. Sepsal nejen systematický celek historie, nýbrž i skupení prací o statu a osudech židovských. Jeden spis o pádu Jernsaléma (knih VII), jiný o starobylosti židovského národu (knihy II). Nejobsáhlejší jest historie židovské knih 20 jednající o židech od počátku světa až do 12. roku císaře Nera. Italské vydání spisů těch se objevilo už l. 1535. Úplnější jest basilejské jež známý Arlenius l. 1544 vydal a jehož i naši nejvíce použili. — Ze spracování českých zvláště jazykovou výtečností vyniká ono Plácela z Elbinku. Pan z Kaliště, švagr Placelův sepsal dle rozličných pramenův a nejvíce dle knih Flaviových historií židovskou v jazyku německém, váhal se však knihu svou vydati a s přivolením jeho ji Plácel do češtiny přeložil. Vydán byl překlad z tiskárny Veleoslavínovy l. 1592 a 1610. Hledě na přednosti jazykové počítati jest spis tento mezi klassické plody české, a jest želeť že Plácel i jinými podobnými plody zásluhy své nerozmnožil. Životné poměry jeho neposkytují nic obzvláštního. Narodil se 7. září l. 1555, sepsal a vydal z mládí několik chválených latinských básní pak se oddal studiu právnickým a později některé veřejné služby zastával. Zemřel 6. října 1604. Podotknouti dlužno že l. 1593 volen byl od starších města Hradce Kr. za zástupce do sněmu a odeslal popsání tohoto sněmu magistratu hradeckému. Životopisec jeden tvrdí že ze spisku toho vyhlédá hluboká moudrost a opatrnost Plácelova, kterých správ životopisných o Pl. dočísti se jest v Švendových příhodách Kral. Hr. Nám zde dodati dlužno že byl Pl. veliký ctitel a znatel jazyka českého na jehož ryznost obzvláštní důraz kladl. Projevil se o tom přímo v předmlavě ku historii židovské kdežto dí: „Mámet sice v jazyku našem českém sedmery knihy Flavia Josefa o válce židovské přeložené od krajana mého, kněze Pavla Akvilina Hradeckého a vytištěné na Moravě, ale již nyní ani těch exemplárové na prodej se nenacházejí i lidé jich míti nemohou, i jaká také v nich čeština a jak vlastní vyložení, když čtou a latině rozumějí snadně souditi mohou. Ač já práce jeho nehaním, udělal což mohl. Nebylo-li pak ke všemu dostatečnosti, vřdyt vůle dobrá a obecného dobrého žádostivá byla. — „Plácel nebyl jediný jenž Akvilinovi Vorličnému z Hradce jazykové poklesky vytýkal. Též Blahoslav o něm nejináče soudil. Jinak dotčená předmlava jest vůbec zajímavá a svědčí o Placelově vroucí lásce k literatuře. Vybízí tam schopné k tomu osoby k pilnému psaní českému a praví též: Což se posavád nedostalo . . . že se v budoucích časech stane, když se i osvícení i učení muži o to přičiní aby pohanění z národu svého svedli,

i urození a mocní zde na světě štědrostí svou v tom jim napomáhati a práce chudých, užitečné z bohatství svého fedrovati budou. Nebo sotva jeden a týž s to obé býti může, aby i spisoval aneb vykládal knihy dobré i také na vydání jejich nakládal.“ —

O zkáze Jerusalema přeložil též Mikuláš Stipacius (Strakovský) spis Dav. Kybera, jiný zase kněz Havel Žalanský.

Zmínili jsme se už že spisů o Turecku jednajících tehdáž hojně u nás se objevilo, dílem obsírnějších, více k dějepisu a k národopisu tureckému přiléhajících, dílem tak zvaných novin a zpráv o událostech časových. Takových zpráv čili novin veliké množství bylo tištěno. Nesouvislé a po různu vycházející monografie tyto považovati se dají poměrně za předběžný surrogat pozdějších pořádných a v jistých lhůtách vydávaných novin. Nějvětší část jich byla buď z latiny neb z němčiny přeložená a dá se věru říci že nebylo oboru v literatuře české tehdáž hojněji zastoupeného nad tuto literaturu pamfletů o turecké vojné. Mezi překladateli větších spisů o Turecku a Turcích nacházíme jména i jinak v literatuře české proslulá, jako Sixt z Ottersdorfu, J. Kocín z Kocinetu a Veleslavín. Patrný to důkaz že záležitosti turecké tehdáž velice zajímaly. Opominouti nelze též z polštiny přeložený spis M. Konstantina z Ostrovice. — Sixt z Ottersdorfu přeložil dva spisy o Turcích jednající, totiž knížku o začátku tureckého císařství původně od Bart. Georgeviče sepsaný (l. 1567), druhý pak podobného obsahu spis Pavla Jovia, biskupa Nucérinského o věcech a způsobech národa tureckého. Tento poslední přeložil l. 1540 společně s bratrem svým Ambrožem. Zajímavé jest projevení jeho že knihu svou připsal aciknížatům Maximilianovi a Ferdinandovi *aby přivykali jazyku českému* a dále i proto, že arciknížata seznavše tyranství a ukrutenství turecké jakož i nebezpečství jež království českému a markrabství moravskému hrozí, z toho příčinu a jako podnět k vyhlazení národa tureckého vzíti moci budou. — Oba tyto překlady nevyrovnávají se slohem jiným spisům a překladům Sixtovým. Georgevičův spis přeložen též od Jana Mirotického (1527). *Kronika nová o národu tureckém a t. d. vydaná od Jana Lewenklaia z Amelbrun v jazyku latinském a německém a nyní v jazyk český přeložená od J. Kocína z Kocinetu a Dan. Ad. z Veleslavína a t. d. (1594).* Za podobným směrem sepsána i přeložena byla jako Sixtova, totiž aby zbudila nenávisť proti Turkům. Vzhledem k původu a směru knihy této vůbec předmluva Voleslavínova velmi poučná se jeví. Považujeme jí za dosti důležitou a charakteristickou. — „Mnozí mnoho psali o národu tureckém“ — dí tu Veleslavín mezi jiným — „aneb jakž oni jmenování býti chtějí, muselmanském . . . však i ti mnozí nemnoho pravdy nám

pozůstavili.“ Uvádí pak svědectví Andrea Nangeria o Turcích a liči kterak turecký original kroniky Levenklayovi povstal a pak náhodou koupí do rukou Jeron. Becka, dvorního rady císa. Ferdinanda se dostal. Beck knihu dal císaři a tento do němčiny přeložiti ji kázal jakémus J. Gaudierovi nazvanému Špiegel. L. 1586 navrátiv se Levenklay z Turek opravil a doplnil nevydaný potud překlad a vydal jej pak latinou i němčinou. Veleslavín vůbec dále dosti zevrubně liči všecky poměry originalu a končí poučnou úvahu svou takto: Aby pak národ náš český, kterýž s Turkem, všeho křesťanstva úhlavným a dědičným nepřítelem za příčinou obhajování království uherského již více nežli ode sta let ale nejvíce těchto časův činiti má a pohříchu i dále mti bude . . . aby tedy Čechové ani v té příčině nedostatku netrpěli, a co jest Turek a jaký jest nepřítel, proti němuž bojovati mají, věděli, uznávali jsme za dobré, abychom po vydání historie církevní, v kteréž se duchovní nepřátelé církve pokrytci a kacíři, a bojové proti nim věrných učitelův vypisují, kroniku tuto tureckou, kteráž nám světského antikrista a nepřítel křesťanského živými barvami maluje, a kterak bychom mu odpírati mohli ukazuje, v jazyku českém vydali.“ —

Paměti turecké M. Konstantinovice z Ostrovice jsou vlastně nejstarší spis český o Turcích. J. Jireček (Rozpravy 1860) obšírněji o tomto z polštiny přeloženém spisu promluvil, takže k úvaze a úsudku jeho ničeho nového přičiniti nelze; i shodujeme se úplně se slovy jeho, kdež tvrdí že „důležitost knihy této se hlavně na tom zakládá že jest vážným a samostatným pramenem nejen dějův srbakých a bosenských za XV. století ale také tureckých a uherských a kromě toho že ji osudy spisovatelovy a zvláštnost textu českého i polského dodávají zajímavosti.“ — Kdo ji do češtiny přeložil není posud vyjasněno. Alex. Aujezdský, knihtiskař v Litomyšli sebral částky v prepisech rozšiřované a vydal spis dotčený l. 1565 pak l. 1581 po druhé. Připojeny jsou k vydání tomu děje Jiřího Kastrioty Skanderbega z německého přeložené. Překlad Ostrovičovy knihy obsahuje mnoho polonismů. — Jest se diviti že na dějepisy západních národů evropských se zřetel překladatelův českých v celé této literárně dosti oživené době ani neobrátil, a předce to byla doba, v níž Quicciardini, Macchiavelli, Lelland a j. psali, v nížto i spisy genialního Froissarda latinského došly vydání. — Toliko kratších časových některých zpráv a tak zvaných *novin* z jihu, západu a Německa pojmuto a přeloženo. Taktéž o dějinách zemí slovanských mimo Čechy některé noviny většinou zajisté z jinojazyčných zpráv uveřejněny. Historie moravská a česká však velepilného pracovníka se dočkala v polském šlechtici Bartoloměji Paprockém z Hlohov. Vážený tento spisovatel se narodil l. 1540 v Paprocké Vůli, vesnici

v Mazovsku, študoval pak na akademii Krakovské a konal l. 1572 cestu do Itálie. V rozbrojích polských o volení krále (l. 1572 a 1586) držel se strany jež poprvé císaře Maximiliana II. a pak arciknížete Maximiliana za krále vyvolila. Hlava strany protirakouské, korunní kancléř Jan Zamojský proti Paprockému zanevřel hlavně pro satyry, jimiž tento proti sobě jej popudil. Obávaje se pronásledování odebral se P. do Čech, kdež u některých pánů katolických útočiště našel. R. 1610 se ale zase do Polska navrátil a umřel l. 1614. Pochován jest ve Lvově. Sepsal hojně spisů, z počátku ovšem jen polským později, když česky se naučil též českým jazykem. Jan Vodička, Burian Valda, Rafael Soběhrd Mnišovský z Sebužina byli tak dalece jeho pomocníci že buď polské spisy jeho do češtiny překládali buď české opravovali. Takž ku př. J. Vodička přeložil Zrcadlo markrabství moravského, Valda zase Štambuch slezký a j. Diadocha opravil Mnišovský a t. d. Lze nám tedy některé spisy Paprockého u nás a nejprv pro nás sepsané si právem přivlastniti a neklásti je do řady cizích náhodou do češtiny přeložených a promluvíme o nich později. — Dále připomenouti dlužno že Enease Silvia kroniku českou přeloženou od Lupáče, po druhé v opraveném vydání uveřejnil Veleslavín l. 1585. Připojena jest ku vydání kroniky Kuthénovy. Úvod ke spisu tomuto náleží mezi nejzajímavější články z Veleslavínova pera vyšlé. Jest to vlastně pojednání o historii české, v nížto charakterisováni jsou kronikařové domácí Eneas Silvius, Kuthén, Hájek a Dubravius. Hájen též král Václav IV. proti výčitkám mu činěným. Na Čechův původ slovanský zvláštní důraz položen, Jan Hus veleben, o usazování se Němcův v Čechách horlivě promluveno, národ český proti potupám cizinců bráněn. — O Sylviovi a kronice jeho dí Veleslavín: „Silvius jsa již kardinalem skrze fedruňk a pomoc Jana Touška, kancléře, sepsal jazykem latinským dosti ozdobně historii o českém národu a jeho zprávách, začav od nejprvnějšího knížete Čecha, až do smrti krále Ludvíka l. 1458, kteréhož roku umřel také slavný král Alfonsus, jemuž dotčenou kroniku svou dedikoval a připsal. . . Ačkoliv pak mnohým se vidí že Silvius v též historii Čechům ne na jednom místě ukrátil a na ublížení a na ujmu dobrého jména to jim přičítá, k čemuž se oni neznají a což o nich v pravdě povědíno a důvodně tvrzeno býti nemůže a za tou příčinou ji zamítají, nehodnou soudíce, aby jí Čechové čísti měli, však proto mnohé se v ní nacházejí potřebné a užitečné paměti, kterýchž jiní kronikáři něco málo dotýkají, zvláště co se za časův císaře Sigmunda a krále Ladislava dálo, kdežto Silvius jest dosti obšírný, poněvadž toho věku živ byl a některých věcí i sám se dotýkal. Také na několika místech chválí národ náš . . . On nejprve knížata a krále

české i slavné skutky jejich a tak historii českou cizím národům v známost uvedl o kteréž prvé žádné vědomosti neměli atd. — Mimo kroniku Enease Silvia přeložena byla za této doby též kronika Vavřince z Březové z latiny (Děje české od l. 1414—22). Překladatel byl Brazydyn.

Z dějepisů církevních objevila se Historie Evsebia Pamfila biskupa Caesarienského, jižto z latiny přeložil Jan Kocín z Kocínetu (l. 1594). Jelikož ku knize této připojena jest též historie církevní Cassiodora římského senatora ze tří historikův řeckých, Sozomena, Sokratesa a Theodorita sebraná, a dva traktáty, jeden o sněmu Efeském proti kacířství Nestoria, druhý o sněmu Chalcedonském proti kacíři Eutyche-sovi, tedy nebude od místa zde něco o poměru rozličných těchto spisů mezi sebou promluvit. Eusebius se narodil okolo l. 264. Léta 314 stal se biskupem caesarejským, chránil Aria proti biskupovi alexandrinskému a přítomen byl církevním sněmům proti Eusthatiovi a Athanasiovi odbyvaným. K císaři Konstantinovi vyslán, aby proti Athanasiovi působil získal si náklonnost císařovu. Umřel l. 340. Spisův sepsal 14 menších a 22 větších. Církevní historie jeho sahá od Krista až do l. 324. Obsahuje X knih. Ač mnohé má vady, předce co první základ dějin církevních valně jest ceny a zůstávaly by bez ní některé důležité události nevyjasněny. Sokrates, Sozomenes, Theodorit a Evagrius byli jeho pokračovatelé. Sokrates (též Skolasticus nazván) psal VII knih dějin církevních sahajících od l. 306—339. Přičítá se mu pilnost a zdravý úsudek. Sozomenes (Salamenes Hermius) z Palestiny sepsal IX knih hist. cirk. jednajících o l. 323—334. Theodorit z Antiochie pokračoval v historii Sokratesa a Sozomena od l. 325—429. Sozomenův sloh se chválí nevsák jeho soudnost, Theodoritovi se přičítají vady chronologické a báječnost. Evagrius dopravil nadřečenou historii až do l. 593. Jest lehkověrný, nespolehlivý a vůbec nekritický. — Senator Cassiodor (Magnus Aurelius 470—463) jež Boethius nejučenějším mužem své doby nazývá, obešel Evagria snesl z předchůdcův novou historii církevní. — Spisy o sněmích efeských a chalcedonských pocházejí od Theodorita, jež oboum byl přítomen. — Český překlad Kocínův se počítá mezi spisy klassické formy. Že se ho Ad. z Veleslavína účastnil jest historicky stvrzeno. I k tomuto spisu sepsal úvod, z jehož každé téměř řádky vroucí láska k jazyku českému a horlivost vlastenecká vyzírá. — Náučná literatura od oněch dob tak valně pokročila, že jenom v málo kterých případech se nám ohlížeti jest po překladech jako nadřečený ku proskoumání vědeckých zřidel. Toliko ohledem na jazykové studium udržuje a udrží se u nás jejich cena. Ale předmluvy některé a přípisy, ježto se tehdež knihám českým přededávaly jsou na-

mnoze tak důležité a zajímavé, že nelze je obzvláště neporoučeti čtenářstvu. Předmluva Veleslavínova ku církevní historii stojí mezi předními. Jest zajisté působena ku povzbuzení horlivosti vlastenecké a lásky k jazyku národnímu a zaslужuje, aby si ji každý Čech do srdce vepsal. Práví tu Veleslavín ke všem Čechům: „Nemůže vás býti tejno, kterak jiní všickni národové vždycky se o to starali, aby jazyk svůj rozšířiti a zvelebiti mohli... Sami toliko my, my pravím Čechové nevím, jakým odporným osudem, tak jsme byli nešťastní, že jsme o poctivost jazyka svého slovanského žádné péče neměli... Ještě-liž nyní toho nevidíme, že pravý Čech, by pak dobrý muž byl, neumí-li cizích jazykův, za nic vážen není? Mnohý cizozemec sedě mezi námi dvaceti, třiceti a více let a neuměje třeba slova česky, nic se za to nestydí. Odkud to jde, že cizí národové jazyk náš tak sobě zlehčili? Vidí Čechy, an ho sami sobě málo váží atd. atd.

Literatura cestopisná, zeměpisná a národopisná povýšila se tehdež v Evropě znamenitě a vzala obrat překvapující. Netoliko že pokrok v počtářství, měřictví a hvězdářství valně na opravy ve vědě geografické působil ale i plavby do neznámých potud krajín podniknuté a vynalezení nových zemí na nejvíc k tomu přispělo, že se i literatura tohoto pole uchopila nápadně je oplodňujíc. Zřetel střední Evropy byl ovšem na nejvíc k východu obrácen, ale jižjiž na západ se tlačil v popředí, a nastala doba nového zemězpytného ruchu, jež nejprv znamenitý Kolumbus probudil, Ameriko Vespucci osvěžil a tak zvaná Conquista neustále udržovala a oživovala. U nás ovšem takový ruch se nejevil jako v přímořských zemích evropských, nicméně předce některé poučné spisy země- a národopisné, ježto zvláště v Německu oblíbeny docházely též do češtiny se přeložily. Spisů k východu hledících ovšem více. — Jeden z nejpamětnějších spisů českých tohoto druhu jest *Šeb. Münsterova* kosmografia česká, to jest, vypsání o položení krajín aneb zemí i obyčejích národův všeho světa a historii podle počtu let na něm sběhlých, prve nikda tak pospolu v žádném jazyku nevydaná. Přeložena od Jana (a Zikmunda) z Puchova. V Praze 1554. Ze dvou předmluv, Jana a Zikmunda mladšího z Puchova, obrácených ke králi Ferdinandu I. viděti, že Zikmund vlastně překladatel, Jan pak nakladatel a pomocník jest. Přeložen jest I. díl z latiny s mnohými přídávky z ruk. pražské kapitální knihovny a z jiných spisů a knih v 4 letech. U popisu země české připojena jest mapa toho království na dřevě rytá s erby neb štůty těch pánův, kteříž k nákladu na tu knihu přispěli. Kniha tato jest největší a nejtlustší ze všech, ježto kdy v Čechách tištěny byly. Mnoholi peněz k vydání jejímu bylo potřebí vysvítá z psaní Jana z Puchova, administratora a archidiakona kostela

pražského k panu Jachimovi z Hradce, purkrabí Karlšteinskému, z kteréhož vidíme, že náklad na Kosmografii převyšoval 2600 zl. našeho počtu, za kteroužto sumu tehdaž lze bylo si hezký rytířský stateček koupiti. — Že spis tento na pobídnutí cis. Ferdinanda I. vznikl, vizírá z dotčené předmluvy Jana z Puchova, kdežto ku králi praví: Nepochybují, že Vaší kr. M. v dobré paměti zůstává jak jest Vaše kr. M. z obzvláštní k národu českému milostivé náchylnosti nejednou rozmlouvání se nínou mívati ráčila, totiž aby se národu českému kosmografia, kniha o položení všeho světa a všech národů jazykem českým sebrala jako jiní narodové to v svých řečích sepsáno také mají. Aby národ český slavný a jiní všickni v jazyku se s ním srovnávající, asi tudy, v věcech domácích i válečných, správnější a cvičenější tohoto přítomného věku svého nejhoršího byli učiněni, poněvadž jest učení svobodné, na větším díle národ český potopil, od českých předkův svých daleko odstoupil a na obyčeje cizé, zlé, barbarské s hanbou svou velikou a budoucí zkázou se vydal atd. Obzvláště zajímavá v předmluvě té jsou místa, kde vědomosti brání proti těm, jižto světskou moudrost zavrhnou. — Neméně zajímavá jest druhá předmluva, již sepsal Zigmund z Puchova, překladatel. Líčí tu poněkud poměry, v jakých ji sepsal a uvádí též, že vyslovené přání císařovo jej hlavně k práci pobídlo. — A v pravdě, kdyby mě k tomu míc jiného nenabádalo však ta sama Vaší kr. M. žádost tak ctná a všeliké chvály hodná k takové práci by každého dobrého ponouknouti měla. Než jakž tohoto nejhoršího věku vidíme, že lidé a zvláště vrchní, jimž předkem to činiti náleží netoliko se rozumnosti a moudrosti učiti ale ani ji milovati a žádni být chtějí. . .“ Nelze pochybovati, že Kosmografie Münsterova svého času z veliké se těšila obliby zvláště v Německu jakož i spisovatel její veliké vážnosti požíval. Šeb. Münster se narodil l. 1409 v Inpelheimu ve Falcku, študoval v Heidelberku a Tubinkách a stal se františkánem. L. 1529 však opustiv řeholi přestoupil na protestantskou víru vyučoval theologii a hebrejštině v Heidelberku a umřel v Basileji l. 1552. Praví se o něm že byl muž přímý a beze vší pýchy ač učeností zvláště v matematice, geografii a hebrejštině vynikal. Na náhrobku jeho praveno, že byl *Esdras et Strabo Germanorum*. Český překlad kosmografie ač není doslovný nýbrž částečné zpracování originálu, tak že by o něm neplatil už výrok staršího jednoho literárního dějepisce německého, jenž o originálu se projevil, že by se neměl Kosmografie nýbrž Germanografie jmenovati, předce zprávy o Čechách obsahuje velmi chatrné ba namnoze vadné. Jest se věru diviti, že pan Zigmund z Puchova neobtěžuje si tu a onu věc, na níž vlastně málo záleželo, podlé *kapitolní* knihovny opravití, o věcích ji-

ných a důležitějších zvláště domácích buď jen běžně pojednal buď i přímo chybně. — Jiný podobný spis encyklopedického rázu přeložil Jan Mirotický. Spisovatel tento zdá se, že zvláště si zalíbil národopis a připomínají se dvě knihy z oboru tohoto, jež do češtiny byl přeložil a sice spis Jana Aubana: „Obyčeje, práva, řády a zvyklosti všech národův (l. 1679)“ pouhá to kompilace; a pak spis Bartoloměje Georgeviče o Turcích, který však již dříve přeložen a vydán byl od Sixta z Ottersdorfu. Aubanovu knihu přísně ale spravedlivě posoudil Veleoslavín hledě ku křivdám, jež Auban Čechům učinil tupiv je na nejvíc a vyličiv je co barbari. „*Nějaký Aubanus Teutonicus Bohemus (jakoby řekl německý nebo zněmčlý Čech) v knížce své de moribus gentium, která již také v jazyku českém na Moravě vydána jest, o nás dosti nestydatě a nedůvodně psáti směl* atd. Mirotický opravil články o Česích a Moravanech jednající. Chválí tu zvláště úrodnost půdy na Haně, podotýká též, že se tam mnoho starých římských mincí vyorává a dí, že Moravané řeči, obyčejův i mravův takových užívají jako Čechové.

Mimo tyto všeobecnější nacházíme též několik speciálních, cestopisných a národopisných plodů, o jejichž vydání největší zásluhu měl Veleoslavín. Jmenovitě „Putování svatých“ z němčiny Henricha Rautinga přeloženo, tu zasluhuje zmínky. Rauting byl rozený Hanoverán študoval ve Vitenberkuologii, zastával pak v Kahlenbergu a Grunově službu kazatelskou, stal se superintendentem v Koslarech a pro jakous náboženskou hádku sesazen, žil pak v otčině své, kdež l. 1606 zemřel. „Itinearium biblicum“ byl nejlepší jeho spis, ostatní kronikářské pokusy jeho se vůbec za nezdařilé považují. Veleoslavín přeloživ jej a vydav l. 1592 neopominul i zde ráznou a velmi poučnou předmluvou ho okrásliti. Úvod tento jedná o putování do cizích zemí vůbec a zvláště do Palestiny. Uvedeno tam, jak mnozí znamenití muži putování do Palestiny vykonali, aby shlédli ta svatá místa, o nichž v písmích zákona Božího čítali a že někteří z nich všecko, co spatřili ve spisy uvedli. I z Čechův prý mnozí na ty svaté pouti se vydávaly jako Menhart biskup pražský l. 1130, kdežto ještě křesťané vládli zemí svatou, pročež bezpečněji bylo na ta místa putovati. Dále pak mluví Veleoslavín o křížáckých táženích a tureckých vojnách, jichž se Čechové účastnili; a vrátí se zase k poutníkům, z nichžto „žádný cesty své a příhod rozličných i co tam kde viděl nevypsal a v známost neuvedl, o nichž by vůbec vědomě bylo kromě dvou: z nichž jeden byl Martin Kabátník z Litomyšle, kterýž po zemi z Čech skrze Moravu, Slezsko, Polsko, Rusi, Valachy a Turky šel až do Konstantinopole. Odtud přeplaviv se přes úzké moře Bosphorus thracius řečené, prošel všecku

Asii po zemi až do Syrie a Palestiny i do města Jerusáléma, tam pobyv za tři neděle a ohledav místa svatá, k nimž ho pohané připustili, jel odtud do Egypta a v městě Memphis aneb Alkairu velikém spatřiv co mohl, zase touž cestou domů se navrátil, a tu svou jízdu jakž možné bylo člověku prostému, v spis uvedl, kterýž také vytištěn jest a mezi rukama lidskýma. Léta ovšem nepoznamenal, kdy jest takovou dalekou pouť vykonal, však z knížky jeho rozuměti se může, že se to stalo za kralování v Čechách a Uhřích krále Vladislava, Ludvikova otce atd. To o Kabátníkovi krátce jsem připomenouti chtěl, dí Veleslavín dále, — poněvadž člověk obecný tak mnoho zvan droval a památky vandru svého po sobě zanechal, ač ne jedni za to mají, že více básní psal nežli pravdy, a proto ho i zamítají. Ale není pochybné, že nepsal jiného, než což tam viděti mohl a což slyšel od jiných, s nimiž buďto sám aneb skrze tlumočníka mluvil, a jakž zpraven byl o něm, tak sobě to poznamenal, buď že všemu sám věřil, a neb nevěřil, práva žádnému k uvěření neukládá, ano že sám o mnohém pochybuje, zjevně na sobě znáti dává. Jest pak to pamatování hodné, že tam v Egyptě nalezl lidi, s nimiž se jazykem našim slovanským bez tlumače smluviti mohl. Druhý z Čechův, kterýž cestu do země svaté a do Jerusáléma i to, což tam viděl a slyšel, vypsal: byl Oldřich Prefat z Vlkanova, rodič pražský. Těm léta Páně 1546 jel nejprv z Prahy do Benátek na svůj vlastní náklad, a odtud po moři s mnohými spolutovaryši a poutníky plavil se až do Palestiny . . . a potom po zemi do města Jerusáléma. Jak se mu pak na té cestě vedlo . . . to všecko bedlivě v poznamenání uvedl v jazyku českém léta Páně 1563 vytištěnouti dal, kterážto kniha, poněvadž vůbec známa jest, a ještě se mezi lidmi nachází, může v ní čísti, kdož toho věděti žádostiv. Můj úmysl nebyl, abych toho všeho sumu v předmluvě obsáhnouti měl a také toho není potřebí. Ty tedy knihy o zemi svaté a městu Jerusálému Čechové naši v řeči své až dosavad čítávali a čísti mohli, jiného nic v té materii neměli. Kteříž pak cizím jazykům zvláště latinskému a německému rozuměli a rozumějí, ti věci těch z čítání nových autorův lepší vědomosti nabývati mohli, poněvadž ne jedni staří i noví o nich psali a putující do těch krajín všecko s pilností zaznamenali . . . ale však dle sprostného zdání mého . . . všecky ty a takové traktáty, buďto latinské, německé neb české . . . mnohými příčinami převyšuje ta kniha, kterouž magister Henrikus Rautingus, kazatel slova božího v knížectví Brunšvíckém . . . v jazyku německém před několika lety na světlo vydal. Nebo v té knize své vypsal nejprvé a spočítal na míle německé cesty a pouti, kteréž za starého zákona ovšem sv. první otcové, patriarchové, soudcové, králové,

knížata a proroci, za nového pak zákona Josef, panna Maria, sám Kristus pán a spasitel nás, a někteří z učedníkův a apoštolův jeho zde na světě praeně vykonali. Potom, ačkoli nerozumím, aby sám osobně tento Rautingus v zemi svaté býti a jí projíti měl, však což jiní pobožní a víry hodní muži a poutníci v svých spisích zaznamenali, to on rozsáfně a bedlivě z nich vybral, a čistým pořádkem připomenul, místa všecka i města, hory, lesy, pahrbky, údolí, potoky, jezera, řeky a cožkoliv k chorografii přináležejí, ze starých i z nových spisovatelů vypsal, rozličnými a vlečenými historiemi doplnil a pěkně vysvětlil.“ — Podobným způsobem charakterizuje Veleslavín Rautingovu knihu a přednosti její rozličně vylíčiv, udává, že tyto a jiné věci uváživ a poznav, že se takových kněh v jazyku českém nenachází, před sebe vzal, přeložení dotčené knihy do češtiny. Věnována jest panu Karlovi mladšímu z Žerotína a dotčený úvod jest vlastně přepis k tomuto pánu. Uváděje Veleslavín příčiny, pro které mu knihu svou věnoval, mluví k němu od srdce k srdci a dotýká se mimo jiné i toho, že Karel Žerotín věrný jest Čech a jazyka svého milovný. „Ačkoli z daru Božího několikeroú řeč mimo svou přirozenou uměti ráčíte, — dí Veleslavín — však proto za český jazyk se styděti a kněh dobrých našim materským jazykem sepsaných a tisknutých potupovati a za ty, že by nehodné byly čítání souditi neráčíte. Nacházejít se ovšem mnozí mezi Čechy, Vaší milostí i v tom i v jiném nerovní, kteříž něco málo latinou, vlastinou aneb němčinou ústa sobě propláckše, i hned českého nic čísti, ani kněh českých v bibliotekách míti nechťejí, obávajice se, aby lejkům, jakž říkají, podobni nebyli, anobřz za hanbu sobě pokládají kdyby knihy české kupovali a čtli. Takové domnělé hanby se bojíce, v opravdovou upadávají, když ani cizích jazykův, jímž se dobře vyučili, dokonalé pevědomosti nemají, ani svým vlastním, když toho největší potřeba, mluvíti nemohou a naposledy na to přicházejí, že žádné řeči nesmějí. Odkud to jde, že přirození Čechové svůj vlastní jazyk, od Boha sobě daný, a jemuž se z dětinství hned s mlékem naučili potupují, a vždycky více sobě cizí nežli domácí dary chutnají, nebyloby snad těžko příčiny oznámiti, ale já na ten čas vyhledávati jich nemíním . . . Není pak jazyk náš český tak nespůsobný aneb jak říkají barbarický, aby jím téměř všecky ty věci, o nichž Řekové a Latináci napsali, ozdobně, srozumitedlně a vlastně vysloveny býti nemohly. Toho se nám toliko nedostává, že se na to řídcí vydávají, aby přirozenou řeč zosřtiti a rozšířiti hleděli. Učení nerádi česky píší a bohatí málo na to myslí, aby v tom učené lidi fedrovali a tak, kdež nejsou *Mecoenates* nejsou také *Marones* . . .“ — Nemluví-li tu Veleslavín zřejmě a přímo-li neprojevuje, kterak čeština i za této —

jak mnozí dí — *zlaté* doby literatury české zápasiti musila s cizinstvem? — Dále přeložil spis Christ. Adrichomia: *Vypsání města Jerusalema.* (L. 1592.) Překlada tomuto předeslán list panu Jiřimu Tunkovi s Olivetu, sekretáři komory české, kdež Veleslavín se projevuje, že Tunk si překlad tento přál a náklad na vydání učiniti slíbil. Dále se zmiňuje o osobách ježto Jerusalema navštívily a o užtku jakýž z poznání svatých míst vyplývá. O překladu svém praví, že se držel přísně slov autorových a naznačuje povahu spisu toho slovy: „Mnohé věci se snad mnohým zdáti budou bezpotřebné, neužitečné, pověrné a nepravé. Aníž já sám komu radím, aby vše za pravé přijímal a všemu věřil, což se tuto mimo svatá písma a pravdivé historie připomíná atd.“ — Neuznává tedy Veleslavín knihu tuto za kritickou. Původní spisovatel Christ. Adrichom, rodilý Holanďan, byl kněz a představený kláštera mnišek řádu sv. Barbory. Za příčinou rozšiřování se luterství v Holandsku odebral se do Utrechtu a do Rýnského Kolína, kdež l. 1585 umřel. Kniha: *Urbis Hierosolymae, quemadmodum ea Christi tempore floruit descriptio*, vyšla l. 1584.

Důležitější v mnohých ohledech byla „cesta z Vídně do Konstantinopole a do Amasie vykonaná a vypsána l. p. 1554. Latinský originál pochází od Angeria Busbeka, český překlad od Jana Kocína z Kocíneta. Busbek byl muž nadobyčejně vzdělaný a zkušený. Študoval v Loeveru, Paříži, Benátkách, Bononii i v Padavě, navštívil Anglii i Španělsko a stal se l. 1555 vyslancem císaře Ferdinanda I. v Caribradě. Nepořídil u Solimana III. čeho žádáno a vrátil se brzo do Vídně. Podruhé do Turecka poslán (r. 1556) byl šťastnějším. Použil této své cesty ku sbírání starých rukopisů, nápisů, vzácných rostlin atd., čímž ovšem nemalé si získal zásluhy. Vydal popsání své cesty l. 1581 jakož i jiný neméně zajímavý spis: *Legationis turcicae epistolae* (1595). Tyto jeho spisy vynikají živostí a vzdáleni jsou pobožnůstkářství. Mělt Busbek zdravé smysly a jasné náhledy o životě a vědě a též přírodní nauky mu to a ono děkují. Dopisoval si s Matriotem, jemuž mnoho rostlin pro herbář zaslal. Přeložením cest Busbekových na se vzal Kocín práci nad jiné vděčnou.

Z cestopisů a zpráv o jiných zemích uvéstí to jest též vypsání knížectví Moskevského spolu s líčením ukrutných činů Ivana Vasiloviče od Alexandra Guagnina z latiny přeloženo od Matouše Hosia. Spis tento vyšel pod jménem: „Kronika Moskevská“ a obsahuje mimo nadřčenou práci Guagninovu též dvojí denník Sigm. z Herberšteina, vyslance do knížectví moskevského l. 1516 a 1526. Veleslavín tuto *kroniku* vydal nejprv 1590. V předmluvě se zmiňuje o překladateli M. Hosiovi, jenž z Vysokého Mýta pocházel a později měšťánem byl

v Kolíně nad Labem. Umřel l. 1590. Též zajímavá jest „*Historie o plavení se do Ameriky, kteráž i Brasilie slove, od Jana Leria z Burgundie, nejprv francousky sepsána potom od něhž do latinského vyložena, nyní pak leta 1590 z lat. do českého přeložena*. Tento spis Jana de Lery dohotoven l. 1563 pak ztracen a l. 1576 zase nalezen veliké došel obliby a byl několikráte vydán. Lery se narodil v Burgundii l. 1534, študoval theologii v Genevě a přiznával se ku Kalvinovi. Na žádost francouzské osady v Brasilii, aby církev genevská některé kazatele tam vyslala, vyvoleno a odesláno čtrnácte osob, mezi nimiž se nacházel též Lery. Po nebezpečné plavbě konečně v březnu 1578 přistáli k brasílským břehům. Že však v osadě s nimi nevlídně nakládáno, odtrhli se někteří, mezi nimiž i Lery a odebrali se mezi Indiany. Lery použil času svého k tomu, aby se s poměry a mravy divochů seznámil a zvláštnosti přírody krajiny támnější poznal, spisuje na místě zkušenosti nabyté. L. 1558 se zase navrátil do Francie. Zemřel, zakusiv mnoho nesnází l. 1611. Francouzské vydání spisu jeho vyšlo nejprv l. 1578, latinské 1586, české z latiny l. 1590. Překladaelé do češtiny byli Bratři čeští: Matěj Cyrus a Pavel Slovák. Čeština v překladu se rovná k lepším spisům oné doby. Předmluva Leryova se v ní nenachází, termíny latinské zůstaly nezměněny. „Znáti máš“ — praví překladaelé — „že jsme to na schvál učinili. . . A to takž pro snadší vyrozumění smyslu textu toho od těch, jimžby significatio uneb významání slov těch latinských známé bylo, tak i proto, že my summou vocabulí některých zvláště astronomických neb i geometrických etc. v českém našem jazyku nemáme. Jež bychom nějak mnohými jinými slovy vysvětlovati byli chtěli, většihó ještě jich zatemnění obávali jsme se. . .“ Spisek ten jest dosti zajímavý i v přírodopisném i v národopisném ohledu. Popis plavby do Brasilie i nazpět jest velmi živý.

Spisů politických a právnických nemnoho z cizích jazyků do češtiny se přeložilo, za to ovšem původní literatura v oboru tomto se z zvláštního těšila výkvětu. — Spis Veleslavínův: *Politia historica* ovšem nelze mezi ryze původní počítati nýbrž mezi kompilace. Sám vydavatel praví, že kniha tato jest *sebraná z mnohých starých i nových, řeckých, latinských, českých i německých historií a spisův moudrých lidí o správě světské*. Avšak ani sestavitelem původním nebyl, přeloživ, jak sám praví, knihu tu z německého spisu Jiř. Lauterbeka „Regentenbuch“ nazvaného pomocí některých přátel svých. Spis ten jest rázu encyklopedického. O směru jeho se Veleslavín v úvodu původně sepsaným velmi jasně projevil řka: „Zpráva obce není tak chatrné a lehké umění, kteréhož by někdo třebas ze hry

dosíci mohl, ale jest umění mezi jinými všemi vymáno písmá svatá nejpřednější, nejlepší a nejtěžší, kteréhož lidé od přirození důvtipní z bedlivého čítání knih a spisův moudrých lidí o správách obcí, z historií, z obcování s muži rozšafnými a v tom umění sběhlými i z mnohého zkušení a práce . . . docházejí . . .“ — Poznání sebe, zákonův a poměrův obecných klade Veleslavín občanům na srdce a proto kniha tuto jakož zřídlo a návod k nabytí takových poznání veřejnosti podal. Politické náhledy vyslovené v *Politii* přiléhají úzce k názorům doby tehdejší. — Co se překladu týká, jest ovšem důkladný a má i tu přednost, že v některých částkách hojnými doplňky jest rozmožena. Vyšel l. 1584. — Pochybovati nelze, že rozličnými těmito překlady rozmanité vědomosti se v Čechách ujímaly. Jiná otázka ovšem jest, byly-li též podstatné a dostatečné. Odůvodněný úsudek o tom by se podal z kritického zevrubného vniknutí do jednotlivých spisů, zde toliko podotknouti lze jest, že ač mnoho se činilo předece ne málo se zanedbalo a mnohé spisy nepřeložené zůstávaly ježby toho byly nanejvíc zasluhovaly, což ve větši ještě míře platí o vědě v užším smyslu a zvláště o literatuře filosofické. Nestála sice věda vůbec tehdež v Evropě vysoko a teprv na sklonku doby ji veliký Bako Veralemský proklestil širší cesty, ale předchůdcové jeho už hojných snesli látek a znamenité přípravné kroky činili ku vzniku a převratu jejímu. Uvážíme-li co mužové jako Pompanatius, Šapulveda, Telesius, Jordano Bruno, Kampanela, Kardanus Vanini a j. v. až na Bakona, Spinosu a Kartesia v oboru vědy učinili a kterak to vše se u nás obeházelo a v maličerných namnoze hádkách náboženských zanikalo, tu politovati nám jest tento poměr literatury naší ku vědě vyšší. Výhradné strannictví patrné u nás nepřálo svobodnému myšlení. Nacházejí se stopy, že učencové čeští znali pokroky vědy evropské ano praví se, že odvážný myslitel Vanini as okolo l. 1615 v Praze meškal a taktěž proslulý Jordano Bruno okolo l. 1588, kdež i spis svůj „*De specierum scrutinio et lampade combinatoria Raimundi Lulli (Pragae 1588)*“ vydal a španělskému vyslanci při dvoře Rudolfa II. věnoval. Nežtíme však nápadného vlivu pokročilých snah kosmologických a filosofických na literaturu naši, nežtíme snahy aby se stav vědy evropské aspoň z literárně dějepisného stanoviska byl u nás poněkud osvětlil. Z titulů a předmluv se dovidáme toliko, že ten a onen spis z *autorů nejlepších* vybrán a sestaven jest, ale duchovná kořist kompilací těch byla jen málo výdatná. Tím se vědecké literatuře naší ujal povrchní eklekticismus na ujmu samostatného myšlení. Ale i při tom jest želeť, že učencové naši vzhledem ku zprávám literárním dějepisným nedosti sdílmi byli a že nesledili příkladu Veleslavínova v ohledu tomto. Že přední spisy filo-

sofické i j. v Evropě vycházející jim byly známé, o tom není pochybnosti. Knihy Dažického, Petřeka z Polkovic, Krause z Krausenthalu i j. o tom svědčí. Byla-li ale jejich znalost literatury pouze zlomkovitá aneb-li neuznávali potřebu toho, aby národ jasného nabyt přehledu o literární činnosti evropské, toť nesnadno posouditi. Podobně téměř nemožné jest vlády přesného rozdílu činiti mezi spisy ryze původními, přímo přeloženými aneb pouze snešenými, což ovšem teprv časem, bedlivým porovnáním spisů českých s německými a latinskými se objeví. Do třídy takovýchto nejistých spisů klásti jest především valná část mravoučných knih o traktátův, z nichž některé přímo polemického jsou rázu. Jednaly o manželství, o opilství a j. vrhající podivná světla na onu dobu. Poněkud všeobecnějšího rázu jsou rozpravy či rozjímání filosofická o moudrosti, mravnosti, cnosti atd. Sem náleží *Navedení k moudrosti*, jež vydal Veleslavin. Kdo vlastně prvotným byl překladatelem nevíme. Veleslavin podaný mu od kohos překlad toliko opravil a vytiskl (1586). Původní spisovatel byl proslulý filosof *Ludvík Vives* (Vivis?) nar. l. 1492 ve Valencii, muž o znovuzrození a odpoutání vědy v Evropě na nejvyš zasloužilý († 1507). Študoval nejprv v Paříži a byl horlivým zastavatelem skolastiky, než však brzo se od ní odvrátiv, nasycen študii klasičtými stal se neustupným odpůrcem jejím. Spisy jeho náleží mezi nejpoučnější vzhledem k vyjasnění výstředností jež skolastikou uvedeny byly do filosofie. Zasluby jeho uznati sluší hlavně pro to, že bistrnou kritikou přispěl k odstranění skolastického neřádu. — Překlady Trojana Nigella z Oskořina zde též zaaluhují místa. Kniha *Život poctivý nebo cnostný* l. 1597 vyšla obsahuje vlastně tři spisy: *Vita honesta* (již původně sepsal Schotten Hesus, pak: *Institutio christiani hominis* od Andriana Barlanda a konečně: *Průpovědi a skutky některé Alfonsa krále aragonského* z knih Antonína Panormity vydané. Schotten Hesus a Barland nevynikají obzvláště v literatuře středověké, nevyšinuvše se hrubě z dráhy dogmatické, morálky své doby. Spis Barlandův vlastně obsahuje pouhé aforismy z jiných spisů vyňaté. Ant. Panormita (Beccadelli) l. 1433 básník korunovaný byl tajemníkem kr. Alfonsa v Neapoli a proslul hlavně co zakladatel neapolské university († 1471). Spis jeho *Lib. IV. de dictis et factis Alfonsi etc.* byl záhy do španělštiny, němčiny a češtiny přeložen, což svědčí na oblibu jeho. Panormita byl veliký znalec klassické literatury a zvláště Livia si oblíbil. Vypravuje se o něm, že prodal jeden z svých statkův, aby si koupiti mohl exemplář historie Liviovy. (Naproti tomu prodal Poggius svého Livia, aby si mohl koupiti statek!) — Dále přeložil Trojan Nigellus, jak se praví, na nabídnutí přítele svého A. z Veleslavína *tractát o obecném opatrování*

chudých lidí v městech a obcích, jež původně sepsal And. Gerhard Hyperius, prof. theologie v Marpurku (nar. 1511 v Hypernu aneb Ypernu). Spisek tento, jež Jungmann mezi *politické* spisy klade (Hist. Lit. p. 169) jest traktát vlastně filantropický a obsažen jest v knize: „*Varia opuscula theologica*“ l. 1570 v Basileji vyšlé. — Trojan ku spisu tomu přidal ještě překlad šestero kázání sv. J. Chrysostoma. — Ač tento překladatel nemnoho spisů zůstavil, zdá se předce, že veliké požíval vážnosti. Narodil se v Heřm. Městci l. 1527. Zda-li jméno Trajanus Nigellus ab Oskořin jest pravé aneb-li on dle tehdejšího spůsobu své snad původně české jméno — Černý — neb Černoušek zlatiáštil, neví se. Z předmluvy k „životu cnostnému“ vysvitá, že odbyv študia na universitě pražské byl učitelem a pak i rektorem škol v Nymburku, Kutných horách, Čáslavi a Hradci Kr. L. 1563 stal se bakalářem, 1572 mistrem sv. umění. Přednášel pak na universitě o Aristotelovi. Zdá se že byl větším školmistrem než literatem.

Vedle Nigella vidíme i jiné učence české na tomtéž poli dogmatické morálky se otáčeti co překladatelé pohříchu nevdzy kritičtí a obezřetní u volení předmětů, jako Grylla z Gryllova, Kocina z Kocinetu, Lucína, Mitisa, Vodňanskýho, Havlíka z Varvažova i. j. od nichž by lepšího bylo se nadíti. Pravých samostatných myslitelů tu málo nacházíme za to ale theologii *ex professo* dlouhou řadu a to všelikých stran. Některé z osobností těchto vystupují ovšem co pravé výminky, ale ze spisův těchto mužův u nás nevdzy lepší nýbrž naopak méně patrná část volena. Pozastavíme se pouze při výminkách. Připomenouti tu jest na spisy proslulého Melanchtona, jenž mnoho přátel čítal v Čechách. Nejen že se spisy jeho tu hojně čítaly ba celé věty a články z nich ve spisech českých, zvláště kompilačných jsou přeloženy a uvedeny jmenovitě ze spisu *Declam. de studiis corrigendis*, a *Commentarius de anima*. Takž ve spisu Filomatesa Matouše Dačického: *O vyvýšení a vysokém důstojenství pokolení lidského* mnoho z Melanchtonova *Coment. de anima* vyňato. — Pohříchu ale nikdo u nás na překlad Ethiky jeho se neodvážil. — Mimo Melanchtona nalézáme v řadě lepších spisovatelů z nichž se překládalo též Schwenkfelda, Perkinse, Špangenbergera a Heilbrunnera, jichžto všech mravoučné spisy se více méně na křesťanskou dogmatiku zakládají. — Kašpar Schwenkfeld, šlechtic slezský (nar. 1490 † 1561.) náleží mezi obzvláště pamětné osoby této doby, nejen co hlava nové, názorům theologickým, katolickým i protestantským odporující sekty, ale i co spisovatel. Pokročil v kritickém pojmu: i náboženství dále nežli protestanté. Neuznával svátost oltářní, a považoval kázání z většního dílu za marnomluvnost. Naproti tomu stavil čistotu mravů nade všecku dogmatiku a svědčí se že on sám bezúhonností svou byl vzorem svého učení.

O překladateli nadřčeného spisu Schwenkfeldova l. 1540 vyšlého nemáme bližších zpráv, zdá se však že byl přívržencem spisovatele toho, neboť jej nazývá znamenitým a učeným mužem. — Takž vedle hojných náboženských sekt v tehdejších Čechách byla i Schwenkfeldská zastoupena! — Traktaty učeného anglického theologa Will. Perkins-a (1558—1602) byly tak váženy, že se z angličiny do latiny a z té i do němčiny a franštiny překládaly. Překlady české jsou vyňaté částky ze spisu *Causa conscientiae*. — Zajímavou literární osobností oné doby byl též Špangenberger, nikoliv však Jan, druhdy kazatel v Nordhausenu, jehož postilla a čtvero jiných theologických spisků českého překladu se dočkala nýbrž *Cyriak*, který (1528—1604) též za jménem *Candidus Sylvester* psával. Muž to pamětný i osudy i spisy svými z nichž ovšem jediný *Jagdteufel* českého došel překladu. Študoval ve Vitemberku, stal se pak učitelem a kazatelem v Eislebenu napotom generalním děkanem v Mansfeldu. Jsa však přívrženec pověstného Mat. Flacia (Illyricus, vlastně Frankovič, důkladný filolog, filosof, theolog a dějepisec, jenžto příliš horlivým zastáváním svého náhledu o dědickém hříchu celý luterský svět proti sobě popudil) — mnohá pronásledování utrpěl český název knížky té l. 1563 vyšlé, připomíná se též v Koniašovu *Klíči* (*Libri corrigibiles*) kdež jezuitský ten knihokaz sedmnácte míst k opravení poroučí praviv na konci *Reliqua restant revidenda*. — Knížka ta pojednává v otázce zdali hon oprávněn jest čili nic. Spisovatel mínění své hojnými citaty ze spisů důkladných autorů dokládá a vůbec neobyčejnou živnost slohu a učenost osvědčuje. Tvrdí nepravost honu. Katolické náboženství nazývá *papežské*. Koniaš mu zvláště vytýká že jména kacířů na stejnou výši staví se jmény svatých Otců.

Zpráva o přeložených spisech mravoučných z této doby by se ještě volně prodloužiti dala, aniž by jinému vedla náhledu o směrech a snahách větší části překladatelů našich nežli k tomu, že jen výminečně ohled brán byl na spisy jimiž svoboda myšlénková bez ohledu na víru a věty dogmatické se podporovala a kterýmiž by věda vůbec byla získala. — Nelze ovšem bylo očekávati valný pokrok na poli vědy spekulativné pokud přírodověda, jediný to pravý základ všeho podstatného poznání, z okovů se nevymknula v kteréž střední věk ji uvrhl. Pravda jest že za této doby se ve světě přírodovědeckém zvláště na západě a na jihu valně hýbati počalo. Probudili se už Bako, Koprník a Galilei, ale trvalo ještě dlouho nežli dráha již bohatýrové ducha nastoupili se stala obecnou. Objevily se některé snahy o pokrok, ale doba, v níž každý nevšední zjev přírodní se za zázrak a znamení jakés bral nebyla vědě příznivá. O takovýchto zázračných a znamenitých zjevích se zvláště v Německu sepsaly haldy zpráv, ježto po-

hříchu ochotně do češtiny se překládaly, takže se toho i satyra uchopila. Spisek: „K víře nepodobná a nad přirození divná novina o nějakém velikém obru v Narrovské řeči sepsaná a nyní do české přeložená a vůbec vydaná l. 1587 v Smýšlenově za Ruplovem v Štěbetově pod Klevetovem“ jest takováto satyra. — Nicméně předce se v této době pamětihodné pokusy o zvelebení a rozšíření nauk přírodných u nás staly a literatura naše některými pamětnými spisy přeloženými se vykáztati může. Tadyáš Hajek, Adam Huber z Risenbachu, Hynek Krabice, Zbořský, Zalužanský, Jesenský a j. náleží ke kruhu mužův jejichž zásluhy o literaturu přírodopisnou v Čechách nikdy nezaniknou.

Jakož tehdáž ve všech odvětvích vědy autorita se stavěla nad samostatné bádání takž zvláště v přírodopisu. Pohlédnem-li nejprv na bylinářství užíme kterak za doby skolastiky více z Aristotela, Plinia a Dioskorida ano i z arabských spisů čerpalo se nežli z přírody. Teprv v 16. století nastal v tom obrat prospěšný a šťastnou náhodou se právě na české půdě objevil muž, jemuž literatura naše prostředčně děkuje postoupení znamenité. Byl to Petr Ondřej Mathioli, narozen v Sieně r. 1500. Již r. 1548 vydal komentář k Dioskoridovi, r. 1554 pak nové latinské vydání s dřevořezbami. Pověst o spisech těchto obrátila pozornost arcivévody Ferdinanda rakouského na učence a Mathioli byl za tělesného lékaře k němu povolán. Doprovázel jej na rozličných cestách sbíraje a popisuje byliny. Dopisoval si též s předními učenci tehdejšími, ano vymohl od arcivévody list na rakouského poslance Busbeka v Cařihradě s žádostí, by se byliny, jež poslati nelze aspoň vymalovati daly. Viděti z toho, že samostatnou a novou nastoupil dráhu skoumání. Okolo l. 1557 žil dílem v Praze, dílem v Chomútově neustále pracuje na svém obšírném spisu zaměřuje jej česky vydati. Za příčinou tou najmul kreslíře i řezbáře, by vyobrazení bylin pro české skvostné vydání shotovili. Po vydání českého herbáře získal české stavy, jižto mu na sněmu r. 1558 půl třetího sto kop grošů českých poskytnuli. Mathiol neuměl česky, avšak postaral se o překladatele a spolupracovníka, jehož osobnost ručila za dokonalost práce. Byl to Tadyáš Hájek z Hajku, lékař, matematik a hvězdář proslulý, kterýžto na provedení botanického arcidíla Mathiolova veškerou vynaložil péči a takž l. 1562 vyšel proslulý „Herbář, jinak bylinář, velmi užitečný, s figurami pěknými, zřetelnými, podlé pravého a jak živého zrostu bylin ozdobený atd. Od doktora Petra Mathiola Senenského nejprv v latinské řeči sepsaný a již na českou řeč od dr. Thadeáše Hájka z Hajku přeložený. V Praze u Melantrycha. Připsán jest herbář králi Maximilianovi a praví Mathiol v připsu latinském, že sedm let by v Čechách živ pokládá za povinnost Čechům podati díla, aby mohli

sebe samy od neduhův vyléčiti atd. . . T. Hájek zase opatřil knihu českou předmluvou, kdež mimo podaná prstonárodní lékařská poučení též o vlastnostech a moci rostlin mluví. Ku konci dí: „Mnohá slova v herbáři tomto budou se zdáti odporná, drsnatá a snad někomu i nesrozumitelná; ale když vejdou v obyčej . . . též nám potom známá a obyčejná budou jako i jiná. A nachází se, že předkové naši tak mluvili i psali, jichž jsem následoval a toho předně šetřil, abych jazyk náš český ve své vlastní a starobylé celosti zachoval, jej rozšířil a rozmnožil.“ — Německý překlad spisu toho prací Handsche de Limusa vyšel l. 1563. — Hájek zachoval nám mnohá vyborná jména bylin a vzbudil svým plyným srozumitelným vzděláním Mathioloa bylináře mnoho přátel pro tuto příjemnou nauku. Popisy jsou z většího dílu dobré a výkresy výborné, k tomu všude přidán jest výklad tajných mocí bylin a připravování léků, což lékaře i nelékaře vábilo. Herbář český brzo se vyprodal. L. 1586 vyšel Mathiolův německý herbář od dr. Joachyma Kameraria spracovaný s novými obrázky ve Frankfurtě, použitím tohoto textu i obrázků vyšel l. 1596 „Petra Ondr. Mathioli herbář neb bylinář, spracovaný od Joachyma Kameraria, z německého pak jazyka v český přeložený od Ad. Hubera z Rimbachu a Ad. z Veleslavína.“ — Překlad přiléhá těsně k vydání německému a jen něco málo od Hubera přidáno. Ze spisu toho vydal Huber pak výťah pro lékařskou potřebu. Símě Mathiolem rozseté pustilo hluboké kořeny v Čechách. Nejen bylinářstvo ale i štěpařství a zahradnictví se zmožlo.

II.

Literární činnost původní.

Nelze upříti, že literatura československá v této době mnohé stránky samočinnosti objevila, avšak nepovznesla se celkem předce tak vysoko, jakž by toho skutečný *zlatý věk* vyžadoval. Poměrně ovšem více a lépe pracováno nežli dříve i později, ale jen výminečně a po různu se tu setkáváme s myšlenkami ježby na zvláštní vzlet duchovný aneb na vnikání do hloubky svědčilo a z většiny původných spisů tehdejších vyzírá ono pohodlí ducha a prostřeďnost v myšlení, jež se vykročí střeží z mezi obyčejných názorů. Svěžest ducha, jakou se druhdy táborští vyznamenávali, stopovati se dá zde už jen v málo kterých zjevích, naproti tomu ovšem nabyla literatura více praktičnosti. Směry mravné, humanitné a vlastenecké ji valně nšlechtují a charakteristickou stránkou její jest nadvláda rázu prstonárodního na ujmu vyšších úmyslů vědeckých a uměleckých. Ni básník ni myslitel jakýs dodával literatuře a životu národnímu zvláštního vzletu a rozhledu velkolepého a k novým směrům ho uváděl. Toliko péče o mravné nšlechtění, o pěstování historie a zvláště o zdokonalení forem jazykových chvalně tu vyniká. Protivy náboženské však i život i literaturu vždy ještě disharmonickými naplňovaly zvuky, při čemž ovšem zase tu nacházíme výhodu, že boj o náboženskou svobodu probouzel k boji o svobodu vůbec. Že však literární době této nesmírně mnoho děkovati máme, o tom nemůže býti sporu. Již tím, že dle všeobecného a nepopíratelného úsudku „jazyk český toho času na nejvyšší stupeň vnitřního zdokonalení svého vystoupil a oné spůsoby nabyt, která posavád co pravidlo v písmě se zachovávala“ (Jungm. Lit.), položen i budoucnosti základ, kterýž všecky nehody a bouře přetrvav stavbu nové literární budovy nejen umožnil ale i usnadnil. Nelze upříti, že mimo bedlivost a svědomitost českých spisovatelů vůbec též návody theoretické k tomu tím více přispěly, an se mezi pěstovateli jich někteří horlité objevili, jižto na zachování ryzosti mlavy národní obzvláště doléhali. Vynikli tu obzvláště Petr

Gzel, Beneš Optát, Filomathes, Benešovský, Blahoslav a Vavřínek z Nedožer.

Blahoslav, jeden z předních horlitelů, projevil své mínění o stavu jazyka českého v předmluvě ku grammatice své dosti obšírně a rázně. Stěžuje sobě nejprv, že pravá vlastnost jazyka českého již v mnohých věcech téměř v zapomenutí přišla těm, kteříž netoliko česky mluví ale i píší, připomíná pak jakou péči jiní národové o zvelebení jazyka svého vedou a jakouž i někteří Čechové druhdy vedli a stěžuje sobě posléze že čeština poklesla a někde po německu, někde po latinsku se píše, poněvadž prý „v psaní českých knih přirození Němci dávati se musejí, když přirození Čechové, někteří pro pilnou zahálku, jiní pro ničemnou nedbanlivost a jiní pro jiné, snad i veliké příčiny nemají kdy s tím se obrátiti.“ — Uvádí pak některé muže, již k napravení jazyka českého něco přispěli, jakož Beneš Optát, Filomathes a Gzel a praví o nich, že „mnoho chtěli i usilovali, ale učinili co mohli.“ Nedo- statky a vady prací těch poznáv přičinil se Blahoslav je doplniti a opravit, opav je znovu a přidav k nim vysvětlení, dodatky i opravy. — Gzel a Beneš Optat sepsali a vydali *Isagogicon*, jenž jest uvedení každému počínajícímu se učiti psáti (l. 1535), též *Grammatiku* (1533). Blahoslavovo nové sepsání knih těchto poskytuje nejen opravy, ale i ráznou kritiku, z nížto jasně vysvítá že Optát i Gzel nedovedli skut- kem, čeho dověsti si přáli. Taktéž se dle svědectví Blahoslavovo vedlo i Václ. Filomathesovi, jenž druhou částku grammatiky i Etymologii sepsal a kterou Beneš vydal, — „potřebnou jistě Čechům knihu,“ — praví Blahoslav — „však kdyby drobet česštěji i světleji byl psal ten dobrý muž. Častokrát se přihází znamenitým lidem, že některé věci vysvětlovati chtějí, více je zatemnují. Příhodilo se toho i tomuto muži, knězi V. Filomathesovi, co divného jest? Vždy jest chtěl pomoc učí- niti k napravení jazyka českého a učinil nemalou podlé možnosti své!.. Naříká v předmluvě své kněz tento nad velikou nedbanlivostí lidu če- ského a zvláště těch, kteří přední sou . . . a jest nemálo nad čím na- říkati . . .“ Blahoslav skončil svou grammatiku l. 1571, tedy za času, do něhož výkvět jazyka českého se klade a předce naříká, odvolávaje se na náрек Filomathesův. Tento dí: „Proč lidé toho jazyka, v němž se zrodili, krásy zanedbávají a cizími slovy od lidskohos příšlými kaziti jej dopouštějí? . . . Protož horlím i já a divím se tomu, že Če- chové ozdobného jazyka svého v poctivosti nemají, nadbajíce zachová- vati způsobu výmluvnosti té, kteráž naň záleží . . . Čím více obyčejem porušeným uvidla se pouštějí, tím dále se probíhají, spravedlnost pak v tom hynouti musí. Protož dobře jest zlým obyčejem za času bujnost zastaviti, aby snad dávní svou starobylost v přirození se nezměnily.

Protož aby jazyka českého nakažení zase napraveno bylo, učinil sem spis pro ty, kteříž toho neznají, aby o tom českou Etymologi měli, jížby i v mluvení i ve vykládání spraviti se mohli atd.

Co do věci měl Optát ovšem někdy podivné náhledy, o nichž ovšem zde nelze jest se obšírně rozhovíti. Jen na příklad zde uvedeme, že na místo akcentu při dlouhých samohláskách připouštěl též dvojnásobné jich kladení ku př. ie, ij atd., proti čemuž se Blahoslav, jakož i proti mnohým jiným nepřislusnostem, jež Optát i Gzel zastávají, živě zasadil. Vysvětliv a opraviv náhledy dotčených grammatikářů, sepsal Blahoslav též *Přidání některých věcí k grammatice české příhodných*, v kterémžto dodatku nesmírná pročtenost i genialní intence Blahoslavovy nápadně v oči bijí. Nepopíratelná pravda, že pravý genias daleko předbílá dobu svou, osvědčuje se i zde zjevně. Byfbychom i o rozsáhlých literárných vědomostech, jež v článku tomto na jevo vystupují, pomlčeli, nelze nám předce nepoukázati aspoň na živý, lehounký a zajímavý způsob, jakým o předmětech pojednává, při nichž by snadněji bylo držeti se pedantství. Nemíníme zde podati obšírnou kritiku spisu toho nad jiné vynikajícího, aniž se pouštěti hodláme do posuzování jednotlivých náhledů zdati pravdivé jsou neb klamné, upozorňujeme toliko, že *přídavek* tento bohatý jest látkou, jako vábný formou. Hned v předmluvě hájí důležitost grammatiky vůbec a praví, že ona — „ne samému mluvení toliko učí, ale řeč tu, kteréž vyučuje, v její čistotě, vlastnosti i ozdobnosti zachovává, ješto bez toho potomci předkům svým skrze knihy mluvícím snadby potom nerozuměli . . . Až pak i to, což sem v knížce této sepsal“ — praví dále — „a čeho po místech někdy i obšírně dotýkal, nevšecko vlastně k grammatice přináleží: ale poněvadž mi se přináležeti vidělo k vlastnosti i ozdobě řeči české, předce sem svobodně psal, což mi na mysli bylo.“ — V této svobodě leží hlavní půvab jeho spisu, a jak vzdálen byl pedantství vysvítá i z následujících slov: „Naposledy čtenáře za to žádám, aby o mně tak nemyslil, že bych snad o slova nebo způsob mluvení, phrases etc., tak se mnoho hadrovati a nesnadniti chtěl, ažby to, což většího jest, mezi tím hynulo, t. láska svatá. Nemyslím jistě na to, vím co a pokud záleží na slovích neb nezáleží, aniž co proti mně jest, mluv kdo chce, jakými chce slovy, když jen v věcech ouhony není.“

V knize první pojednává o vlastnosti řeči české, v druhé o Metafoře, v třetí o užívání slov z jiných jazykův vzatých do češtiny a při tom i následování phrasi latinské neb i německé, v čtvrté o Enalogi, v páté o některých figurách menších k české grammatice přináležících, v šesté podává výbor slov a způsobů mluvení, v sedmé pak o synonymech, epithetách, nářečích, derivací slov a vyslovování. V zá-

vírce pak se omlouvá, proč vlastně k sepsání této knihy přikročil. — Tímto naznačením nadpisů není ovšem obsah již dolíčen. Sahát on mnohem dále. Takž ku př. nalézá se v knize VI. kritika některých spisovatelů vzhledem k jazykové a částečně i slohové dovednosti. Uveden tu jmenovitě Roh, Augusta, Severin, Hus, Voleský, Viktorin z Všehrd, Jan z Kunšic, Matiaš písař, Řehoř Hrubý z Jelení, Chelčický, Jan ze Škudl, Kliment Bosák, B. Prokop, Řehoř, Konvaldský, Lukáš, Beneš, Michalec, Červenka, Ad. Šturm a jiní, o nichž Blahoslav, jakož i o těchto zde jmenovaných na mnoha jiných místech se zmiňuje, ano i hojně příklady ze spisů jejich uvádí. Dále kniha tato obsahuje též sbírku přísloví z pozůstalosti B. Červenky vybranou. — Důležitou a zajímavou práci tuto vykonával Blahoslav, jak sám praví, jen v prázdných chvílích k zotavení mysli, podniknuv ji už l. 1551. Strávil tedy při ní celých dvacet let. — Jedinký známý rukopis grammatiky Blahoslavovy chová se v bibliothéce akademie Theresianské, kamž z bibliotheky p. z Deblína se byl dostal a nepovšimnutý ležel až do r. 1855, kdež P. J. Hradil na něj přišel. Z rukopisu toho upravili pp. Hradil a J. Jireček důkladné vydání r. 1857.

Grammatiky Matouše Benešovského a Vavřince z Nedožer, vyšlé r. 1557 a 1603 jsou mluvnice v užším významu slova, kdež sestaveny též deklinace a konjugace, čehož v předešlých grammatikách se pohřešuje. V prvnější se nachází pamětihodný přípis králi Rudolfovi II., kdežto druhá zase velmi obšírná a důkladná o syntaxi jedná a vůbec v složení svém nejlepší systém zachovává. — Mimo už jmenované vyšlo i menších méně patrných grammatických spisků, jimž však přičítati nelze důležitost. Též latinských mluvnic vyšlo několik a pokus slovo-zpytný vydal Benešovský (Philonomus) r. 1587 pod názvem: Knížka slov českých vyložených, odkud počátek svůj mají. Spisek to zvláště zajímavý, proto že v něm srovnána slova ruská, polská, srbská a vysvětlování ze staroslovanského. Nacházíme vůbec v době té už patrné stopy vzhledů na vzájemnost slovanskou, na nížto mimo Veleslavína a jiných nejpříměji poukazoval Matouš Benešovský a sice na *mnohých* místech a velmi důrazně. Předmluva v knížce slov nám připomíná slova Husova ve Výkladu na přikázání boží, o prznění českého jazyka a užívání německých slov na místo českých. Benešovský po více než dvou stoletích opětovati musil tutéž stížnost! — „Vydal sem tuto knížku,“ — praví — „předně, že mnozí z cizího národu lidé, slyšajíce, že Čechové nemajíce žádného pozoru na to, aby vlastně mluvili, promlouvají některá slova přimíšená, domnívajíce se, že náš jazyk jest tak velmi úzký, jakoby nemohl všeho svou řečí vysloviti. Že přimíšených slov užíváme, toho nečiní nedostatečnost řeči české, než nedban-

livost Čechův a zpozdilost těch, kteříž ani česky ani německy dobře neumějí atd. . . .“

Mimo nadřečené grammatické a etymologické pokusy vyšlo i jiných pomocných knih, jakož rozmluvy, spůsoby mluvení a zvláště slovníky. Jmenovitě vydal *Klatovský* rozmluvy české a německé, české a latinské zase *Vorličný*, *Veleslavín* i j. Slovníkařství se nacházelo patrně na stupni počátečné. Převaha rázu polyglotského nenahrazovala nedostatků lexikografických. Knihopisné vyčtení slovníků tehdejších považujeme za zbytečné. Větším dílem byly neprakticky sestaveny a činily obtíže u hledání slov. Vzácných slov také mnoho nezačovaly. *Veleslavínova Silva quadrilinguis* jest však aspoň pokrok ve fraseologii. Spisem *Lexicon symphonum*, jež zpracoval *Sigmund Hrubý z Jelení*, syn slovutného *Řehoře*, jazyk český sice mnoho nezískal, jest však knížka ta l. 1537 vyšlá v jiném ohledu pamětná. *Sigmund* byl jeden z předních filologů své doby a zásluhy jeho o klasickou literaturu jsou neocenitelné. Na dotčený slovníček, jež více pro zábavu ve volných hodinách sepsal, nekladl sám nijaké váhy, jakž z předmluvy vysvítá. Nic méně předce práce ta je pozoruhodná, že jest první pokus zpracování porovnávacího slovaře, jenž se týká řeči české, latinské, řecké a německé. Prokletěna tím dráha porovnávacímu mluvozpytu v Evropě. *Coelius Secundus Curio*, *Sigmundův* přítel, jenž zprávy o životě jeho zanechal, zmínjuje se o spisu tomto způsobem svědčícím, že tehdejší byli lidé, již jazyk slovanský považovali za *jeden*, kterýmž všickni Slované mluví. Práví k předmluvě k *Sappianovi*: „*Jelenius* i *lexicon symphonum* čtveroazyčný, řecké totiž, latinské, německé a dalmatské složil, z nichžto řeč dalmatská jemu vlastní a mateřská byla (!), ostatní cizí.“ (Původ jeho český však na jiném místě zřejmě udává.) Neboť řeč dalmatskou, jenž i illirská, vůbec slovanská slove, mnozí a rozliční národové užívají, Čechové, *Vandali*, *Sarmaté*, k nimž *Poláci*, *Ruténi*, *Litvané* i *Moskovité* náležejí . . . takže mezi nejrozsáhlejší ve světě jazyky slovanský jest počísti.“ —

Velmi utěšený pohled poskytuje pěstování dějepisu zvláště domácího v tehdejší době. I obsáhlejších historií i menších monografií hojně sepsáno, jmenovitě pamětnosti, zápisky a poznamenání osobná k veřejným událostem se táhnoucí a posléze valná tak zvaná *Diaria*, ježto po různu v bibliothékách se chovají. Některé z menších věcí těchto vytrativše se jsou už jen dle jména známy, jiné netištěné posud očekávají prohlédnutí, mnoho však tiskem jest uveřejněno. — *Kuthen* vydal l. 1539 kroniku o založení země české atd. Kratičké a příliš suché vypsání dějin českých až do r. 1527, pouhá snůška zpráv sebraných a chronologicky sřadených beze všeho slohového ladu a vyššího roz-

hledu. Kuthen požíval dobré pověsti co skladatel latinských versů a když se rozhlásilo, že českou kroniku spisuje směrem protestantským, bylo při straně pod obojí nemenší očekávání nežli obavy při katolících, takže tito na kněze Václava Hájka doráželi, aby kroniku českou směrem katolickým sepsal. Avšak Kuthen, ač v předmluvě dobrou o spisování projevil zásadu — „aby to, co se píše, ne na básnických rozprávkách ale na samé pravdě grunt a základ svůj mělo a ta že jináče vyhledati se nemůže, než z paměti těch, kteříž toho věku živi jsouce, běhy a případnosti takové nám vypsané jsou pozůstavili,“ — podal předce jen práci příliš hubenou a očekáváním neodpovídající. Naproti tomu soupeř jeho Václ. Hájek, jenž proti nahoře uvedené dobré zásadě se na každém listu prohřešil, nabyl populárnosti v Čechách téměř nejvyšší. Nejen že nebylo snad knihy více čítané a lásku k historii mezi lidem českým udržující nežli kronika Hájkova, ale i celá řada dějepisců ji považovala za vzor a zřídlo. Spor o podstatu její až dávno jest ukončen a spravedlivý soud historické kritiky, jež nejdůkladněji Dobner projevil, došel úplného uznání. Proto pro všecko jest kronika jeho prací záslužnou co sbírka pověstí, dílem historických dílem tradičních, národních i místních, rodinných i osobných. Předělal aneb sám přidělal jména, nešetřil časopočtu, sestavil vůbec svou historickou a báječnou mosaiku s nápadnou nedbalostí a nekritičností, ale že ji vůbec sestavil, použiv k tomu pramenů nyní už stracených a neznámých a že spis svůj sepsal slohem jasným a čtenáře vábícím, tím zajisté provedl věc poměrně dobrou a prokázal literatuře české službu velikou. Jinak o kronice této, jakož i o životných poměrech Hájkových už na mnohých jiných místech promluveno bylo tolik, že netřeba zde věci příliš známé opětovat. Podotýkáme toliko, že Hájkem svedeni historikové téměř až do sklonku 18. století nám za příkladem jeho aspoň hojně zpráv a pověstí uchránili, jichž sporádaní ovšem kritičnějším badatelům zbývá. Hájek umřel l. 1553. — Téhož roku smrtí sešel i jiný méně známý dějepisec, jehož latinou sepsaná historie česká jak hojností látky takž i nekritičností po bok se staví kronice Hájkové. Byl to Jan Dubravius — Skála, — biskup Olomúcký, rozený v Plzni, z stavu nízkého, muž proslulý velikým nadáním a učností. — Více v obecnost vešly historické spisy stoupence Hájkova, *Bartoloměje Paprockého*. Sem náleží „*Zrcadlo markrabství moravského*“ (1593), v němž podán přehled dějin zemských, posloupnost biskupů Olomouckých a popis rodů moravských, panských i rytířských. Pak *Diadochus* t. j. posloupnost knížat a králův českých, biskupův a arcibiskupův pražských a tří stavův království českého (1602). Též Štambuch slezský, čili strom z erbův starodávných učiněný. *Zrcadlem*

prorazil Paprocký první cestu v spisování kroniky moravské — di Jungmann. — Avšak historik moravský by cestou Paprockého kráčetí nemohl, jelikož tu soukromné, podrobné a osobné záležitosti panenských rodin moravských v popředí stoupají na újmu politických zemských. Paprockému se sice nedostávalo velikého politického rozhledu, jakéhož pravému dějepiscovi na nejvš potřebi, za to ale se dobře vpracoval do podrobností a podal místy dosti zajímavé charakteristiky osob více méně důležitých a poskytuje zvláště mnoho vábných historických a životopisných anekdot. *Štambuch slezský* má hlavně genealogický směr, jakož vůbec všechny tři nadřečené spisy nanejvíc důležité jsou vzhledem k rodopisu. — Veleslavínův historický kalendář není sice dějepisem systematickým, nýbrž kladeny tu, za příkladem latinského kalendáře Lupáčova, události ke dním bez souvislosti, avšak poskytuje hojnost sebrané látky a přispívá k ubezpečení chronologie.

Spisovatelův k jistým dobám, událostem a osobám výhradně hledících, jakož i menších monografií dějepisných objevilo se tehdež veliké množství a nalézají se tu některé práce nejvyšší důležitosti. *Sizt z Ottrsdorfa* sepsal paměti své z let 1546 a 1547, jež částečně změněné tiskem vydal Zimmermann (l. 1820) ve spisu: „Příběhové království českého za Ferdinanda I.“ — Živé a podrobně tu vypsány rozmíšky stavův českých s císařem a zvláště tak zvaný krvavý sněm l. 1547. Nesnadno se spisu tomuto věrohodností a líčením vyrovná jiný. Spůsobem vypravování však ještě výše se postavil Bartoš písař svým spisem o pozdvižení jedněch proti druhým v obci pražské l. 1524 až 1530. Spis ten správně vydán byl péčí K. J. Erbena 1851 s důkladným úvodem od vydavatele pod názvem *Bartošova kronika pražská*. — Líčeny v něm různice v Praze za purkmistra *Paška z Vrat* prostě ač částečně strannicky, ale při tom tak důkladně a jasně, že dle úsudků předních znalcův mezi klassické plody literatury české se počítá. *Bartoš byl první dějepisec český* — praví Palacký — *jenž od nedbanlivé ledabylosti chronologické odstoupiv, vypravuje věci tak, jakož se v přirozeném spojení svém skutečně udály . . Ačkoli spis jeho strannický jest, ale vždy předce dává zřetelný i věrný obraz toho, co se za jeho časův vůbec tropilo* atd. Zasloužilý spisovatel byl též Marek Moravec Bydžovský (z Florentina † 1569), jenž sepsal: *Život Maximiliana II.* (tištěné v Praze 1589) a *Příběhy za císaře Rudolfa II.* (1575—1569) zběhlé. (Rukopis univ. bibl. pražské pod nápisem: *Rudolfus rex Boemiae.*) Tento poslednějši spis jest hlavní práce Bydžovského. Nepodána v něm sice úplná historie země české toho času, ale hojnost rozmanitých a podrobných zpráv, výtahy i některá celá akta sněmovních jednání, a vůbec tolikých zajímavých

rozmanitostí, že se až diviti jest hojnosti pestrých látek, jež tu Marek snesl. Spis počíná zprávou o korunování Rudolfa II. a končí o úmrtí Adama z Hradce nejvyššího purkrabí. — Řadu popisů veřejných slavností současných (1611—1616) vydal Jiří Závěta ze Závětic, jimž co pouze příležitostným spiskům nelze přičítati zvláštní ceny.

Velmi zajímavé jsou některé menší monografie, kterýmiž na děje a ducha onoho času zvláštní světlo padá, jakož i pamětnosti a zápisky osob jednotlivých a t. d. Sem náleží ku př. Vypravování o vpádu lidu passovského do Prahy 1611, kde ač neúplně předce dosti živě vylíčeno zlé hospodaření drancovníků těchto. K tomu přiléhá „*Vyznání F. Tennagla* o původu a příčinách vpádu passovského do Čech. Jest to článek z akt soudných vyňatý, jenž v rukopisu se zachoval. — Nad jiné zajímavá jest *Lamentaci, pláč a nařikání země moravské*, kdež velmi živě a důtklivě vylíčeny jsou události l. 1605, kdež Turci a Uhři do Moravy vpadli. — *Lupáčova historie o císaři Karlovi IV.*, ač kronikářského rázu, obsahuje předce některé zvláště zajímavé zprávy. Zachována tu též stará báseň o bitvě u Kresciaku a zvláštní ohled brán též na učené muže za císaře Karla žijící. Jest to vlastně spis biografický s příměsky všeobecně historickými. Též biografického rázu jest Kuthenova kronika o Janu Žižkovi. Františkán jakýs z polovice XVI. století zanechal charakteristicky sepsaný *život* p. Bohuslava a paní Magdaleny z Švamberka. Kněz Litovanský sepsal Apologii p. Hynka z Valdštýna. Spisem tímto (l. 1618) očištěn býti měl H. z Valdštýna, jenž bezprávně v Doubraví odpraviti dal knihtiskáře Mizeru. Ač toho Litovanský nedocílil a docíliti nemohl, podal předce v Apologii této některé zevrubné stránky nedosti posud osvětleného toho processu a zavděčil se zvláště hojnými dodatky a poznamenáními historickými. — *Rozmlouvání mládce rytíře se starým Čechem* (Jungmann IV. 441) jest spisek dosti obšírný z dvou částí sestávající, z nichž první více k starší době hledí a příliš mnoho o náboženství rozvinuje a hlavně tím se vyznamenává, že některé charakteristické stránky císaře Sigmunda líčí. Celkem tu mladý rytíř jen několik kratičkých otázek klade, na něž starý Čech obšírně odpovídá. Pro některé historické podrobnosti zasluhuje spis tento povšimnutí. — Důležitějšího místa v historii české zaujímá Václav Břežan, bývalý správce archivu třeboňského. Želeti jest, že hlavní dílo jeho, veliká historie domu Rožmberského na zmar přišla a toliko Životopis Viléma z Rožmberka z ní se zachoval, pak krátký sumovní výtah z dotčené velké historie. Sepsal též Životopis Bohuslava ze Švamberka a historii domu Šternberského. Zvláštní svědomitostí v badání veden čerpal své zprávy z listin a památek hodnověrných. Životopis Viléma z R. sepsal l. 1610—12. *Su-*

movní výtah sestavil 1609. Balbin velmi vřele chválí Břežana, nepodává však pohříchu nijakých bližších zpráv o životných jeho poměrech. — Mnohém výše ale postavil se *Blahoslav* co dějepisec sepsáním života Jana Augusty (1547—1555). Spis to slohem i obsahem nad jiné vynikající. Ne bez důvodů považován jest Blahoslav za nejznamenitějšího prosaika, jakým se starší literatura naše honosí (Jireček Bl. Gram. XV.) a každý znalec podepíše též úsudek o Životu J. Augusty v Naučném slovníku (Blahoslav od Gindelyho) pronesený. — Mimo tyto zde jmenované spisy uvádí bibliografie ještě hojně jiných k osobám a rodům se táhnoucích historií, ježto však pokud ohledány jsou, nevynikají důležitostí neb aspoň zajímavostí. Totéž platí o dějinách míst jednotlivých. — Za to ale v historii církve a náboženství velmi pilně bylo pracováno. Bilejovského kronika česká jest obsahu všeobecného a dosti mírně líčí historii církve v Čechách (1537). O původu a vývoji Bratří českých velmi mnoho napsáno. Za hlavní tu spisy považovati se dají články a knihy Lukášovy, Blahoslavovy a Jafetův *Hlas strážného* (1599). Spis tento pro českou historii církevní i literární důležitý pohříchu není dosti kritický a s náležitou rozvahou sepsán. Miletického zpráva o bratřích z Pecínova jest příliš kratičká a neúplná, ač něčím přispívá k doplnění zpráv od jinud příšlých. Zajímavý jest Žalanského spis o protivenstvích církve (1619).

Zajímavé plody poskytuje literatura cestopisná oné doby. Vynikají tu *Oldřich a Prefát z Vlkánova*. Cesta do Palestiny vykonána l. 1543—1547. Prefát velmi živě líčí cestu svou z Prahy do Benátek a po moři do Palestiny. Podrobné popisy činí knihu tuto i dnes příjemnou ku čtení. *Křištofa Haranta z Polžic*: Cesta do země svaté a do Egypta vykonána s Heřmanem Černínem z Chudenic l. 1598, ovšem i způsobem psaní i hojností a důkladností zpráv historických a geografických klásti jest nad spis Prefátův. Jakož vůbec Harant byl muž nevšedních vědomostí a vzdělanosti veliké, takž proslul i povahou a osudem svým, skonav na popravišti, po bitvě bělohorské l. 1621 dne 21. července. — Cestu do východných zemí vykonal r. 1598, ve společnosti švakra svého Heřmana Černína. Cestovali přes Benátky, navštívili zámořské krajiny Malé Asie, Jerusalema i jiná biblická místa, horu Sinai, Egypt, Alexandrii a j. v. Tiskem vydal popis cesty své l. 1609 (zprávné vydání s připojeným životopisem obstaral K. J. Erben 1858). — *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic* se cenou přidružují ke spisu Harantovu, a však směr cesty, již Vratislav konal a osudy, ježto jeho i druhé s ním cestující potkaly, činí cestopis tento poněkud i historicky zajímavým. Císař Rudolf totiž r. 1591 vyslal Bedřicha z Krekvic s dary do Turek, jemuž Vratislav patnáctiletý

přidán byl co panoš. Na cestě této přes Vídeň po Dunaji do Carohradu nic neušlo dychtivému zraku jeho, všude, kde se vyslanec zastavil, skoumal zemi, mravy, náboženství a řeč obyvatelův, domlouval se s Bulgary, Bosňáky i Srby a co na cestě a v Carohradě viděl i zkusil, pilně sobě zapisoval. Jaká protivenství na cestě té zakusil a do jak velikých protivenství tu upadl nežli se mu povedlo do vlasti se navrátiti, popsáno tu zmužilým duchem a slohem jadrným. Kniha sepsána r. 1599, tiskem vyšla teprv l. 1777 péčí Fr. Pelcla. (Po druhé vydal ji Kramerius 1805, po třetí správněji Rozum 1855.) Podotknouti dlužno též cesty Fridricha z Donina r. 1608 vypsané. Donin cestoval mezi l. 1588—1607 do Uher, Německa a Vlach a podal v popisu svých cest některé zajímavé zprávy a vylíčení míst a obyčejův. Rukopis ozdoben mappami a vyobrazeními, tištěn byl v Lumíru. (1858 č. 29. a d.) První zmínku o něm učinil Jungmann v Čas. Mus. 1843. Vyššími názory světa ale se vyznamenává cestopisný denník Karla Žerotína, ovšem jen menšinou česky psaný, většinou latinsky. *Diarium Žerotínovo* týká se cest do Itálie, Francie a Anglie konaných. — Cestopisy tyto, ač o cizích zemích a národech někdy dosti zevrubně podávají zprávy, předece nahladiti nemohly nedostatek systematického zeměpisu, na jaký literatura česká tehdáž ovšem ještě nedospěla. První ač ovšem velmi chatrný krok tu učinil Václav Lebeda, jehož *poznámání měst, zámků, hradů a jiných sídel v království českém*, jest aspoň surrogat geografie země české.

Diviti se nelze, že při tak sporých pomůckách literárních, jichžto některá část za svých časův ani tiskem nevyšla, a při panující nadvládě názorů theologických obecné náhledy o světě a o lidech jenom s tíží se propravovati mohly k rozhledům světlejším. Rozličné vědomosti ovšem se rozšiřovaly a vzdělanost časová vnikala i do nižších vrstev narodů, ale stop pravé, vše rozšiřující osvěty nacházíme jen málo. Přírodověda a zeměznanství se téměř rvalo se starými předsudky nemohouc se vymknouti z pout jejich, historie se spokojovala zaznamenáváním událostí, toliko výminečně se povznesouc na kritickou výši a filosofie téměř docela ladem ležela. Tu nám jako úhrnek a zrcadlo tehdejších názorů světa se představuje spis Matouše Konečného: *Theatrum divinum*, kniha to podivná, povahy encyklopedické z nejrozličnějších pramenů čerpaná ale celkem předece rázu původního. O knize této se nověji už zmínka stala, jmenovitě v Čas. Mus., kde článek: *O mámení ďábelském* otisknutý se nalézá, zasluhovala by však, aby co literární *curiosum* ještě více v známost vešla. Dlouhý její titul uvádí Jungmann v *Literatuře* (str. 176.). Kapitola I. obsahuje „Vypsání sumovní všeho světa stvoření, od koho jest svět stvořen, svědectví o Bohu

Otci, Synu a Duchu sv. Kdy je svět stvořen. Z čeho neb z jaké materie, jakým pořádkem, v jakém způsobu, proč a z jakých příčin. Kapit. II. O stvoření prvního dne učiněném. (Nebe, andělé, země, světlo.) O rozdílu nebe. Co jest nejvyšší nebe. O andělech, jejich stvoření a rozdílu. O andělech zlých a dobrých, o jménech andělů zlých a t. d. První jméno zlého anděla jest *had*, druhé *ďábel*. V židovské řeči to slovo kozly vyznamenává a dobře prý se ďáblu to jméno připisuje, proto že v způsobu a formě kozlům čarodějným a modloslužebným lidem rád se ukazuje a potom proto, že jakož kozel, kudy chodí tudy smradí. *Příšery* jsou prý ďáblové v způsobu chlupatých zvířat (odkud i chlupáci slovou) se ukazující. „*Belzebub*, kníže ďábelské, kníže mrch a t. d.“ Sledí pak o moci ďábelské a o *mámení ďábelském* článek velmi zajímavý, jenž na čtenáře z našich dnů činí efekt přímo humoristický. Jestliže tu o andělech a ďáblích, čarodějkách, černokněžících a strašidlech mnoho báchorek za pravdu pronešeno, takž podobně i o skutečných poměrech světských a lidských projeveny tu náhledy jimiž poznání a názory tehdejších časův v podivné světlo se staví. Směrem svým se staví kniha tato do řady filosofických encyklopedií, jen že se tu veškerá filosofie na bibli, tradice a pověry křesťanského lidu zakládá hovic mysticismu, pověrám i předsudkům v nichž věda tehdejší doby vázla. Při panování takovýchto názorů nespadať bylo myslícím duchům připraveno se na jasnou neodvislou půdu vědy zvláště filosofické, jež se také u nás tehdež ani přistoupiti neodvážila k samostatnému bádání o jsoucnosti a poměrech společenských, jako druhdy za časů Táborů a Chelčického. Jediná morálka nacházela hojněho pěstování a vycházelo hojně spisův mravoučných i mravokázných ve formách rozmanitých, někdy přímo, někdy zase v období allegorické o mravích a vlastnostech lidských poučující, někdy jen co pouhé anekdoton podávající filosofické věty a drobné historické průpovědky s mravoučným základem. Takové anekdoton jest Lomnického knížka o životu filosofů pohanských (1591.) z rozličných spisů snešená a místy rýmovaná, jež ovšem neposkytuje příležitosti k tomu, aby za jakés původní filosofické žíly v Lomnickém vyhledávalo. Směr jest mravoučný, provedení jen z malé části původní, neboť spis dle latinského originálu spracován. Mnohem šťastněji ano i původněji si na poli mravoučné literatury počínali jiní, ba dá se směle tvrditi že v oboru tomto literatura česká tehdež nejvíce a poměrně nejzdařnějších podala plodův. Nevždy tu však určité naznačeno jest rozhraní mezi spisy mravoučnými a mravokáznými, mezi spisy přesně vážnými a takovými, jež homoristickým a satyrickým příděchem se vyznamenávají, mezi spisy, ježto mravům dobrým přímo poučují a takovými, jež mravy vůbec popisují.

Že ale všeliké takové spisy tentýž sledí směr, tudíž se i do jednoho shrnouti dají oboru. Mezi spisovateli druhu tohoto jeví se Šimon Lomnický co dosti pilný pracovník, ač spiskové jeho, Kupídova střela, Tanec, O sedmi řetězích ďábelských a j. ani původností ani živostí nevynikají. Docela jiného, svěžejšího rázu jest *Konáčová* kniha o hořekování a nařikání spravedlnosti. (1547.) Mik. Konáč, *dobry Čech*, jak Blahoslav praví, získal si v mnohých ohledech valné zásluhy o literaturu vlastenskou, avšak nikde tak samostatně a původně nevystoupil jako ve spisu dotčeném, osvědčiv tu spolu též vzdělanost a znalost literatury téměř všestrannou. Balbin knihu tu nazývá *volumen satis magnum, eruditione divina et humana plenissimum*. Použil tu Konáč způsobu allegorického, tehdáž nad jiné oblíbeného, a nechává *Spravedlnost* procházeti a rozhlížeti se po všech stavích, hledajíc přívržencův. Že však jich nenalézá, hořekuje nad tím. Jungmann dí, že ve spisu tomto jest *řec smělá a výborná*, k čemuž dodáváme, že i myšlenky. Též Václav Dobřenský osvědčil několika spisy mravoučnými horlivost dosti umělou. Jeho *Vrtaivé štěstí* (1583) jest knížka, která i nyní se dobře čísti dá, dovozuje historickými příklady, kterak všecko na světě jest marné. *Věník fíkový* (1587) horlí proti opilství a jest naplněn dobrými sentencemi a příklady, taktéž *Pramen vody živé* proti smilství čelící. *Koruna Cnosti*, *Bůh světa* i j. spisy Dobřenského uvádí Jungmann a Ungar (Balb. II.). Zdá se nám, že spisovatel tento se klonil poněkud k ascetice. Svěží plod jest *masopust*, jež sepsal *Rvačovský* (1580). Líčen tu vznik a zmahání se Masopustu a popsání synové jeho, jichž prý jest dvanáct, totiž: Darmotlach, Klevetník, Lakomec, Lhář, Lenocho, Nádherný, Ožralec, Pochlebník, Soběhrd, Všetýčka, Vzteklik a Závistník. Zpor právní, jež Masopust s Postem vede, končí rozsudkem, aby M. jako vypověděnec mezi Turky a pohany bydlel a se vši svou rodinou na věky zahynul. Spis tento mravopisný a na nejvíc mravokárný hojnými satyrickými výpady se vyznamenává. Oblíbená tehdáž allegorie důsledně a charakteristicky tu vyvinuta. Zajímavá velmi jest *Předmluva k pobožnému čtenáři*, kdež hned z počátku se Rvačovský ohraňuje proti nespravedlivé kritice a ne bez humoru praví: *Vím já to, že přirozená věc jest těm, kteříš oči závisti a nepřizní nakažené mají, cizí práce vachovati. V čemž nechť toto sobě povolí a oči potrou jak chtí, mají toho svobodu.* Dále ovšem se tu jeví: zkalený téměř pessimistický názor světa theologického toho filosofa, neboť mluví o úpadu světa řka: *Nápadná zkáza vši Evropě a všem obyvatelům jejím se poznenáhla přibližuje. Neb svět ve všem zlém jest postaven.* Rvačovský byl bez odporu jeden z předních pozorovatelů, znatelů a líčitelů mravův mezi spisovateli če-

skými. — Co neméně nadaný a samostatný spisovatel v oboru mravopisném se osvědčil též *Jan Štelcar Želetavský*, muž pro biblický názor světa a proti filosofům horlíci, v jehožto spisech hojně zprávy o spůsobech, poměrech a předsudcích za časů jeho panujících dočísti se lze jest, jakož i ve spisech Bavora Rodovského, Frešela, Paprockého, Žalanského a j. v. méně známých. Vůbec spisy mravopiscův, mravoukův a mravokárců českých doby této velmi důležitá jsou zřídla ku studiím o vzdělanosti střední Evropy a bylo by záhodno, aby náležitý výbor se z nich učinil a vydal. Co se panujících tehdáž pověr týká, zakládaly se ovšem hlavně na nepravé názory kosmické. Zbytky středověkého mysticismu se na tuto dobu ještě hojně přenášely, ač málo stop už nalézáme onoho zaníceného se zhloubání do tajemství jsoucnosti, jakým se původcové o přívrženci mystiky druhdy vyznamenávali. Resultáty fantasmie a pouhého domýšlení vešly v rozum a stali se přesvědčením, v jehožto kruhu se vědění otáčelo. Uvážíme-li pak dále, že náboženské názory takovýmto náhledům z valné části nasvědčovaly, a že ani učení Koprníkovo ještě nedošlo obecného uznání, nebudeme se divit alchymistům, hadačům a pronostikářům českým, že tak nápadným podléhali bludům. Snáře a pronostiky v kalendářích a minucích starých dostatečným jsou nám svědectvím, kterak mnozí jinak učení a rozumní mužové astrologickým předsudkům hověli, jako Codicillus, Šud z Semanína i sám Dr. Tadiáš Hájek. Co se alchymie týká, podává kněz Jan Těšínský ve spisu svém *Alchymie* zprávu o stavu jejím za časův Rudolfa. Zvláštního jména si tu vydobyl zlatoděj *Bavor Rodovský z Hustiřan* co theoretický i praktický alchymista. — Vira v čáry a strašidla byla obecná, jakž mimo jiné hlavně spisy *Žalanského* a *Štelcára* objevují. O znameních a zázracích nebeských celá řada knížek a traktátů tehdáž sepsána. I chiromantia (rukovědění) nabyla spisovatele „*Tomáši Mouřensínovi*“ a proroctví rozličná se hojně sbíraly, spisovaly i tiskly. Do této doby zajisté padají proroctví Sibyllina v píseň uvedená o předpověděné změně českého království. Že na základě nedostatečných vědomostí přírodních se lékařská literatura na vědeckou výši povznésti nemohla, vysvítá samo sebou. Nicméně předece se i tento obor písemnictví velmi pilně pěstoval a mimo tištěné v bibliograficích uvedené spisy nachází se nápadné množství monografií, traktátů a hlavně receptů medicinských v rukopisech, i zdá se, že vzdělanější rodiny české se zvláštní ochotou sbíraly a si přepisovati dávaly také věto spisky, ovšem na nejvíc proto, aby se v případech nemoce dle návodů jich se řídily. Rozpadává se pak literatura spisův lékařských na dvě hlavní částky, z nichž jedna se aspoň poněkud ku vědě přiblížiti se hleděla, druhá pak, více populární hlavní zřetel svůj obrátila

na dietetiku. O dietetické či zdravotní literatuře doby této podal p. Hanuš zprávu obšírnější v Časop. Musea 1863. Vědecké snahy českých medikův se však obmezovaly nejvíce na spisování spisů latinských o lékařství jednajících.

Právníká literatura této doby nepovznesla se sice nad literaturu doby předešlé, ale honosí se předce některými spisy ceny trvalé. Brikcího právo městské (1536) co první provedení pokus zavedení římského práva do Čech, jest plod kritického ducha. — „Nesrovnávajíce se ale ve mnohých věcech se zřízením zemským, vešla u českého panstva v nepřízeň a musela r. 1579 a 1590 přepracována a v závadných částech zjinačena býti. . . První obnovené a znamenitější vydání městského práva českého stalo se Pavlem Kr. Koldínem výtečným právníkem a kancléřem Starého města pražského r. 1579 po mnoholetém rokování na sněmích.“ (Jičínský: Vývin č. právnictví.) Dále znamená se několik vydání zřízení zemských českých, moravských a slezských, pak práv mincovních, horních a manských a nařízeních rozličných. *Koldína* počítati lze mezi nej přednější právníky své doby a dokázáno o něm, že i český jazyk právníký na nejvyšší stupeň dokonalosti přivedl a že z potomních právníkův nikdo se jemu nevyrovnal. (Jireček.) Zvláštní zmínky zde zasluhují též *Ctibora z Drnovic Staré paměti moravské* z r. 1526—1536. (Rukopisu mor. archivu zemském.) Jest to sbírka dávných způsobů zemských, nálezů a půhonů, žalob a rozsudků. Podány tu zprávy o zřízení zemském a poukazuje na změny dávných způsobů jež se udály za Vladislava, Ludvíka a Ferdinanda I. Podobnou sbírku též Jiří starší Sedlnický z Choltic způsobiti dal jakož i Smil Osovský z Doubravic (1575—1612.) Jan Jiří Humpolecký z Rybenska i j. Hojnými sbírkami sněmovních jednání, výsad a listů ouředních doplňuje se právníká literatura doby této co nejvydatněji. Celkem měla literatura tato ráz praktický a vzdálena byla filosofického rozumování. Práva sama spolehala hlavně na starých způsobech a privilejiích. Vyplyvát z toho samo sebou, že myšlénka rovnosti před zákonem nedobyla si tehdež ještě průchodu.

Podobně nepronikla též myšlénka rovnosti víry, ač ovšem se v literatuře náboženské aspoň některé stopy nalézají ku provedení jí. Literatura bohoslovecká této doby poskytuje náramné množství materialu, jehož úplné spracování teprv pozdější některé době se povede. Uvážíme-li, že nejen strana katolická proti všelikým stranám protestantským se stavěla ale i tyto mezi sebou valné půtky na literárním poli prováděly, základné zásady křesťanské rozmanitě vykládající, podá se z toho, jakou hojnost dogmatického a polemického aparátu věk tento spotřeboval a jak nesnadné jest i čelnější toliko jednotlivosti probrati.

Bylo tu nejen katolíků, kompaktátistů, luteránů, kalvinistů a Bratří ale též odvětví rozličných stran protestantských, rozdvojení mezi Bratřími, Mikulášenců a Habrovanských. Každá tato strana si vydobývala půdy a tvořila zvláštní literaturu, již do podrobná tu slediti nelze. Mezi katolickými spisovateli vynikal nad jiné *Václav Šturm*, jezuita a horlivý protivník Bratří. Vedle něho a po něm též *Hostounský*, *Berlička* a j. Spis *Šturmův: Srovnání víry* (1582) sepsán ve způsobě rozmluvy mezi knězem katolickým a bratrem zbudil velkou pozornost a prudký odpor, jest však i z literárního dějepisného stanoviska důležitý. Podobně důležité a zajímavé jest jeho *Rozsouzení kancionálu bratrského* (1576) i jiné menší spisy polemické. *Berlička* Vojtěch mimo překlady některé uveřejnil *Postillu* (1618) již věnoval *Kavkovi Řičanskému* z Řičan. Byl bez odporu hlava důvtipná a pronesl mnohé původní a jádrné myšlenky slohem přímým a nikoliv rozvláčným. *Tomáš Bavorovský* náležel mezi přední kazatele strany katolické, vynikal též co spisovatel. Za hlavní dílo jeho se považuje *Postilla*, vyšla v Olomouci l. 1557. (Raf. Ungar v *Balbini Boh. docta* II. tvrdí, že je pouhý překlad postilly *Fera Maguntina*.) Vydal též zvláštní některá kázání a rozjímání jakož i zrcadlo věčného blahoslaveného života. (1561.) *Řeč Bavorovského* — dí *Jireček* v *Anthol.* II. — jest jasná, čistá, jádrná, jeví veliký dar výmluvnosti — i zachován nám ve spisech jeho dosti zřetelný obraz mravův, jak byly za *Ferdinanda I.* — *Horčický* z *Tepence*, *Jakub* (*Synapius*), vyučenec a horlivý přívrženec *Jezuitův*, vydal *konfessi katolickou* 1609. (Vyšla po druhé 1677, po třetí 1782, s životopisem spisovatelovým.) Mimo to vyšlo ještě hojně jiných spisův katolických avšak méně vynikajících a většina spisovatelů kat. vyznání, na nejvíc toliko překládala z latiny. Mnohem vydatnější se jevila činnost nekatolíků a obzvláště Bratří českých. Bylať věru tak hojná, že by se o ní obzvláště a obsáhlá kniha sepsati dala. Jakož tehdy Bratří vůbec v přední řadu pěstovatelův národní literatury se stavěli, takž zvláště na poli theologickém nad míru pilně pracovali. Nejprv nutná toho byla potřeba, aby dogmatické stránky vyznání svého nepravým neprovdávaly, výkladům a úchytkám od základních zásad jednoty se zabránilo, dále je vybízela vnitřní zpráva obcí k neustálé činnosti a posléze odpor na všech stranách proti nim povstálý k obranám je pozbuzoval. Mimo to horlili náčelnější mužové jednoty této pro vzdělanost všestrannou hledíce na mrav a zájmy obecné s obzvláštění pozorností a pěstujícíe jazyk český s neobyčejnou tehdy pečlivostí ve školách, jediných to vůbec školách, kde národní jazyk byl jazykem panujícím a vyučovacím. Toto vše zajisté přispívalo k oživení literárního ruchu mezi Bratřími a skutkově přimí na to pou-

kazní že skutečně byl oživen. Vyžadoval toho ústroj i směr jednoty a zřízení školní obzvláště, aby na rozličných polích literatury se osvědčili, nanejvíc ale jim potřeby bylo pěstovati pole věroučné a proti útokům vždy pevněji se obražovati. Dogmatika Bratří byla jednodušší jiných a směřovala hlavně na praktickou viru. Čelné spisy do oboru toho náležící padají do předešlé doby. Bavorského dogmatický spis o *pravém náboženství křesťanském* nevyniká, za to ovšem větší pozornosti si dobyly vydané apologie a konfessi Bratří. Z kázání bratrských znamenají se vydaná od Michálka. Jakož hojně byly nájezdy proti jednotě této a řada polemických traktátů proti ní se objevila v níž ony p. z *Peršteina* a *Dubčanského* zvláště vynikají, takž i se strany Bratří proti tomu neméně pracováno a uveřejněno. Zvláště proti Janu Augustovi uveřejněny byly spisy kněze Petra ze Zásadí, děkana Václava z Kutné Hory a Dr. Mitmánka. Petrovi odpověděl Augusta sám, Mitmánkovi statečný Laurinus, a děkana Václava odbyl Martin Michálek paprnou satyrou kde v dialogu mezi vozky Valousem a Peterkou děkan Václav co kutnohorský papež v posměch jest uveden. Avšak zevrubné vylíčení dogmatické a polemické činnosti Bratří by nás vedlo příliš daleko. Poznamenáme toliko že byla podivění hodna nejen pro množství ale z velké části i pro důkladnost a důvtip. Pravili jsme již že starší jednoty na literární vzdělání členův hleděli a uvedli jsme už dříve svědčící list Blahoslavův. Léta 1549 poslal též Pavel Sperat přípis synodě moravské do Přerova kde si stěžuje na to, že Bratří se v literárním vzdělání zanedbávají počínají a synoda si vzala list tento k srdci a vyslala některé mladíky na studie do ciziny. Takž se stalo že láska k písemnictví mezi Bratry nikdy neuhaslá a že s velikou pílí o vše pečovali co k utužení ve víře a v mravích i ku vzdělání ducha vůbec, zvláště ale ku posile vědomí bratrského směřovalo. Proto bedlivě sbírali všecky spisy jenž se na původ a vývoj Jednoty táhly a vždy jeden člen užší rady co písař měl povinnost zaznamenávat vše co se důležitého v kruzích Bratří událo. Dopisy a listiny se sbíraly a uschovávaly a na základech jejich bezpečné zprávy se spisovaly. Nejprv to činil J. Černý, pak po r. 1552 Blahoslav, Augusta, Černý, Červenka, Israel, Jafet, Mach a jiní zanechali nám takové množství písemných památek, že dopisy, zápisky, traktáty a knihami jejich, důlem tištěnými, důlem v rukopisech pozůstalými život, učení a osudy Bratří ano celé doby jejich více osvětleny jsou nežli které koliv jiné církevní a světské záležitosti věku tehdejšího. Že zvláště mezi traktáty tehdejšími i mnohé výstřední se nalézají, tomu se není diviti. Takž ku př. jakýsi Jakub jednotě boleslavské předložil traktát velmi početilý. Zvláštní pozornosti hoden jest též traktát Kalencův asi od

r. 1543 sepsaný v Letovicích na Moravě, v němžto spisovatel převrapující náhled o Kristovi projevuje a veškeré sekty uvádí, jež tehdáž na Moravě se zdržovaly. — A jakož Katolíci a Bratři tak i ostatní strany a sekty na poli theologickém s velikou pílí pracovali a jest až želeť že právě tento odbor literatury mnohé nejlepší hlavy české do proudu svého strhl na ujmu odborů jiných, neboť ač bibliografie odboru tohoto v Jungmannové literatuře na tisíc spisův ohlašuje, dala by se ještě o dobrou třetinu rozmnožiti.

Jestliže ale snahy a zpory náboženské hojně látek poskytovaly ku pracím literárním, učinily totéž snahy a zpory politické. Ba hádky politické stýkají se na mnohých stranách s náboženskými, neboť se stavům českým tehdáž nanejvíc jednalo o to, aby národu českému vydobyli svobody náboženské. Ozývala se však politika méně v literatuře nežli na sněmích, a že hlavní předměty její se kolem otázky víry otáčely, zůstavily je povolání politikové hlavně kněžím a spisovatelům theologickým. Takž se stalo že ryze politická literatura česká poměrně hubená se jeví, čemuž se tím více diviti jest, čím probuzenější byl tehdáž politický ruch v národě českém. Zápisky a řeči sněmovní tu činí ovšem znamenitou rubriku, pohřešujeme však jinak v literatuře přímý výraz politických stran jaký as poskytoval stracený spis Magerův jež Hynek z Valdštejna v Dobrovicích vydal l. 1616. Jiný čelný spis doby této jsou Apologie dvě stavův království českého (1618, 1619), kterými se příčiny smutných událostí tehdáž sběhlých vysvětlují. Obzvláště zajímavý jest též spis Karla z Žerotína, Apologie aneb obrana ku pánu Jiříkovi z Hodic. (1606.) Co se Apologií českých stavů týká sepsal větší část apologie druhé proslulý Václav Budovec z Budova, bez odporu jeden z nejpřednějších politických charakterů své doby, výtečný, vždy hotový řečník a spisovatel nejen mnohostranně vzdělaný ale i dosti plodný. Nelze pochybovati že on vlastně Apologii sepsal, k níž mu poskytnuty byly doklady jež co *Přílohy* a vysvětlivky k ní se přivěsily. Z jiných rozličných jeho spisů nanejvíc náboženských a polemických vyniká Anti-Alkoran důvtipem a pružností ducha. — „Žerotínův spis, Apologie, — praví Palacký — jak obsahem tak i zvláště výtečným slohem důležitý, psán jest r. 1606 po bouři, kterou zpourá Št. Bočkaje v Uhřích i na Moravě ztropila. P. J. z Hodic byl nejznamenitější vůdce vojsk moravských proti Bočkajovi. Omlouvá se při něm Karel z Žerotína proč ještě tehdejšího času většího podílu v radách a hájení o spomožení vlasti moravské neměl.“ Dokládáme k tomu, že málo spisů českých s takovou rozumností a jasností ducha bylo sepsáno, jako tento. I zde se skvěle osvědčil genius toho muže jenž vzdělaností a politickým rozhledem svým se nad dobu svou po-

vzneal. — Že literatura národního či politického hospodářství nějakého obzvláštního plodu nepodala a na zlepšení poměrů obchodních, průmyslných a hospodářských působiti zanedbala zakládá se zajisté na nedopravenost tehdejších politických poměrů vůbec a na to, že hlavně náboženské otázky byly na denním pořádku. Konečně spoléhal obchod, průmysl a hospodářství na primitivních ještě základech a byl vzdálen vyššího vědeckého pojmání. Řemeslo úpelo ve jhu cechovství, hospodářství poddanstvím trpělo a obchod obmezováním. Řemeslnictví se nepovzneslo nad obyčejnou práci a nedbalo o literární jakés návody. Hospodářství aspoň částečnou pozornost zbudilo. *Černobýl* psal o zprávě hospodářské, *Florian z Griespeku*, *Polizena z Lobkovic* a j. podali instrukce pro hospodářské úředníky a obce, *Brtvín z Ploskovic* sepsal gruntovní zprávu a pořádek všelijakého hospodářství a též o pěstování vinic a štěpování stromův a o rybníkářství vyšlo několik spisků. Kuchařství došlo v Bavorsku Rodovském z Hustiřan dobrého pracovníka jehož spis l. 1591 vyšlý (kniha kuchařská) nám aspoň obraz tehdejší gastronomie podává. Nelze však bylo vzniknouti naukám tímto praktickým když návody induktivní nepřispívaly valně k jich vyvojení. Chemie spočívala v rukou alchymistův, mechanika se u nás ještě neobjevila na theoretické půdě i počtářství se obmezovalo na některá základní jen pravidla. Jen v geometrii dobrý počátek učinil *Simeon Podolský* svou knížkou o mírách zemských sepsanou 1617 ale teprv 1683 vytištěnou.

O básnictví a belletristice doby této vůbec nelze podati úsudku pochvalného právě jako o estetických k ní návodech. Ani rýmovník (*Černoviceni vocabularium rhythmica bohemicum*) ježž Veleslavín r. 1614 vydal, ani návod o veršování čili „*Naučení potřebná těm, kteříž písně skladati chtějí*“, práce to proslulého *Blahoslava*, též pod titulem *Musica* známá přispěti nemohla ku zdaru poesie. *Blahoslavův* spis obsahuje některé překvapující myšlenky a jest živým humorem složen, týká se však více formy nežli podstaty věci. Názor jeho o poesii jest příliš jednostranný. Co se básnictví samého týká nacházíme jen *duchovní* ve výkvětu a tu zase vynikají staré kancionaly, jmenovitě bratrské. Skutečného básnického vzletu ovšem i tu ne mnoho nalézáme, a svědčí skladby tyto více o náboženském zanícení skladatelův, nežli o rozhodném básnickém povolání. Mnohem smutnější pohled ale poskytuje básnictví světské. „*Básnictví latinské* — praví J. Jireček — udušilo poesii domácí právě tím že samo tak vysoko se povzneslo. Jest věru ku podivu, kterak básníci jichž básně latinské desti mile plynou, jak mile začnou básniti po česku, samou rozvlácností, všecken půvab z výtvorů svých stírají.“ Takž tomu jest skutečně. Ze všech veršovaných plodů českých,

